

САДИБА ФРАНКА:

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
ЗАПОВІДНИКА «НАГґЄВИЧІ»

Книга четверта

КНИГА ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ

ПРОФЕСОРА

БОГДАНА ЯКИМОВИЧА

(29.01.1952 – †27.06.2022)

Відомий український франкознавець, доктор історичних наук, професор кафедри бібліотекознавства і бібліографії факультету культури і мистецтв та кафедри історичного краєзнавства історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, у 1998 – 2007 рр. директор Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, дійсний член НТШ (Історична комісія), співредактор та співорганізатор численних франкознавчих видань та конференцій Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, науковий консультант Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі», заслужений працівник культури України, подвижник українізації Збройних Сил України

**Видання книги здійснено за сприяння
та фундаторської допомоги**

**Департаменту з питань культури, національностей та релігій Львівської
обласної державної адміністрації**

та Управління майном спільної власності Львівської обласної ради,

а також громадських діячів та шанувальників спадщини Івана Франка

**Петра Грицяя (Дрогобич), Андрія Веселого (Дрогобич),
Івана Грома (Нагуєвичі), депутата Львівської обласної ради
Андрія Дулібняка, народного депутата України Андрія Кота,
а також Центру іноземних мов «EVEREST» міста Дрогобича**

Редакція наукового збірника та колектив хранителів музею-садиби Івана Франка ДІКЗ «Нагуєвичі» висловлюють щире подяку усім авторам-дослідникам, редакційній колегії, рецензентам, а також видавництву «Посвіт» за підтримку у виданні цієї важливої для української науки книги, адже вона присвячена світлій пам'яті відомого франкознавця, доктора історичних наук, професора Богдана Якимовича, а тому містить невідомі матеріали про давню і водночас унікальну Києвохристиянську традицію української культури та історії, а відтак і про спадщину українського національного генія Івана Франка, який усе своє життя працював заради відродження української історичної правди у світовому масштабі

Окрему «експедиційну» подяку колектив ДІКЗ «Нагуєвичі» висловлює
знаменитим постатям української науки та музейної справи:

**Володимиру Александровичу,
Андрію Лінинському,
Леоніду Тимошенку,
Ярославу Погоральському,
Роману Зілінку**

за титанічну допомогу у збереженні і популяризації історичних пам'яток, пов'язаних із спадщиною Івана Франка та древньою культурою Дрогобиччини, а зокрема за численні реставрації експонатів ДІКЗ «Нагуєвичі», а також дослідження датування найстарішої групи українських середньовічних ікон з терен Дрогобиччини другої половини XIV ст., а саме ікони кінного «Святого Георгія» та єдиного для усього східнохристиянського світу зразку ікони «Принесення Марії до храму зі сценами історії Марії» з церкви Собору святих Йоакима і Анни в селі Станія біля Трускавця.

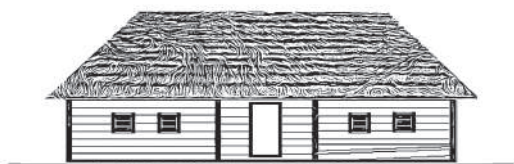
Обидві ікони сьогодні зберігаються у колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького (НМЛ, І-2576, КВ-38278; І-2125, КВ-36457) і вперше публікуються у науковому музейному виданні з терен Дрогобиччини.

ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК «НАГУЄВИЧІ»
ДРОГОБИЦЬКИЙ ОСЕРЕДОК НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
ГО «ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА СПІЛКА МУЗЕЇВ»

САДИБА ФРАНКА: НАУКОВИЙ ЗБІРНИК ЗАПОВІДНИКА «НАГУЄВИЧІ»

Засновано 2019 року

Книга четверта

ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ
ЗАПОВІДНИК
«НАГУЄВИЧІ»

Нагуєвичі – Дрогобич
Пісвіт
2023

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Державного історико-культурного заповідника, протокол № 8, від 6.12.2023 р.

Редакційна колегія:

Ярослава Мельник, доктор філологічних наук, професор, лауреат Міжнародної премії ім. Івана Франка, 2018 (м. Львів);
Міхаель Мозер, доктор габлітований, професор, лауреат Міжнародної премії ім. Івана Франка, 2017 (Відень-Будапешт-Мюнхен);
Леонід Тимошенко, доктор історичних наук, професор, лауреат Міжнародної премії ім. Івана Франка, 2021 (м. Дрогобич);
Павло Гриценко, доктор філологічних наук, професор (м. Київ);
Володимир Александрович, доктор історичних наук, професор (м. Львів);
Валентина Бодак, доктор філософських наук, професор (м. Трускавець-Дрогобич)
Володимир Галик, кандидат історичних наук, доцент (м. Дрогобич);
Микола Галів, доктор педагогічних наук, професор (м. Дрогобич);
Станіслав Домбровський, доктор габлітований, професор (м. Легніца, Республіка Польща);
Галина Сабат, доктор філологічних наук, професор (м. Дрогобич);
Юрій Стецик, доктор історичних наук, професор (м. Дрогобич);
Богдан Лазорак, кандидат історичних наук, доцент, директор ДІКЗ «Нагуєвичі» (головний редактор, Дрогобич-Нагуєвичі);
Ярослав Погоральський, кандидат історичних наук, директор АМ ЛНУ ім. І. Франка (м. Львів);
Тетяна Лазорак, магістр педагогічної освіти, старший науковий співробітник ДІКЗ «Нагуєвичі» (відповідальний секретар і технічний редактор, Дрогобич-Нагуєвичі).

Рецензенти:

Андрій Фелонюк, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (м. Львів);
Олег Разиграєв, доктор історичних наук, доктор гуманістичних наук в галузі історії (PhD in History, Університет Марії Кюрі-Склодовської у м. Люблін), професор кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк).

Переклад англomовних текстів Тетяна Лазорак

Відповідальність за достовірність будь-якої інформації в публікаціях несуть автори статей.

Статті друкуються за авторськими оригіналами. Думка редакційної колегії може не збігатися із думкою авторів.

Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Ред. кол. Б. Лазорак С 14 (голов. ред.), Я. Мельник, М. Мозер, П. Гриценко, Л. Тимошенко, В. Александрович та ін. – Кн. IV. – Дрогобич: Посвіт, 2023. – 816 с.

ISBN 978-617-8274-92-4

Четверта книга «Садиби Франка: наукового збірника заповідника «Нагуєвичі» присвячена світлій пам'яті відомого франкознавця, доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника культури України Богдана Якимовича. Враховуючи той факт, що наукова спадщина Б. Якимовича охоплює франкознавство, військову і воєнну історію, вексилологію, лексикографію, а сам дослідник усе своє життя титанічно працював заради встановлення історичної правди про Івана Франка. У даному збірнику публікуються нові документальні матеріали про спадщину українського національного генія, статті і повідомлення, огляди та рецензії з актуальних проблем музейної справи, історії України та суміжних країн, культурології, мистецтвознавства, етнографії, музикознавства, літературознавства, історичного краєзнавства, археології, джерелознавства, історіографії, спеціальних історичних дисциплін та досліджень, пов'язаних із розвитком туризму та музейної педагогіки.

Рекомендовано для науковців, студентів, краєзнавців та шанувальників спадщини Івана Франка.

УДК 069:821.161.2.09Франко(082)

ЗМІСТ

I. TERRA FRANKIANA: ФРАНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ

<i>Ігор СМУТОК, Леся СМУТОК</i> ФРАНКИ В ОЗИМИНІ У XVIII СТОЛІТТІ.....	11
<i>Галина ЛІМАН</i> РОДОВІД ІВАНА ФРАНКА.....	16
<i>Володимир ГАЛИК</i> «І ЗНОВ Я БАЧУ ТЯ, СЕЛО МОЄ РОДИННЕ»: НАГУЄВИЧІ В ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ ТА ЕТНОГРАФІЧНО-ФОЛЬКЛОРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА ФРАНКА.....	49
<i>Назарій ЮРЧИШИН</i> MILITARY FRANKO: ВІЙНА ТА ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА В ЖИТТІ ІВАНА ФРАНКА ТА ЙОГО РОДУ	57
<i>Євген НАХЛІК, Оксана НАХЛІК</i> ВЗАЄМИНИ ІВАНА ФРАНКА З ДРОГОБИЦЬКИМ ЗЕМЛЯКОМ ІВАНОМ КОБИЛЕЦЬКИМ	76
<i>Андрій ФРАНКО</i> ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ВНЕСОК ІВАНА ФРАНКА, ФЕДОРА ВОВКА, МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО, ІВАНА РАКОВСЬКОГО, ЗЕНОНА КУЗЕЛІ, ВОЛОДИМИРА КУБІЙОВИЧА, ЄВГЕНА ОНАЦЬКОГО В ЕНЦИКЛОПЕДІЄЗНАВЧУ СТРАТЕГІЮ І ПРАКТИКУ ФОРМУВАННЯ БАГАТОТОМОВОГО НАДБАННЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРО УКРАЇНУ	105
<i>Ярослава МЕЛЬНИК</i> ПОДЗВІННЕ ФРАНКОВІ: ВІДГУКИ ЧЕСЬКОЇ ПРЕСИ.....	143
<i>Андрій СОВА</i> «НЕЗВИЧАЙНО ПРАЦЬОВИТИЙ, ПЕДАНТИЧНИЙ, БИСТРОУМНИЙ, РОЗВИВАВ ТІ САМІ ПРИКМЕТИ І В УЧНЯХ», АБО СПОГАДИ ТАРАСА ФРАНКА ПРО ВЕЛИКОГО УЧИТЕЛЯ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО	154

<i>Марія ШУТКО, Богдан ЛАЗОРАК</i> ПРАВЕДНА НЕВІСТКА ЗАХАРА ФРАНКА – РОЗАЛІЯ ФРАНКО З НАГУЄВИЧ – РЯТІВНИЦЯ ДРОГОБИЦЬКИХ ЄВРЕЇВ ГОФФМАНІВ ТА ЛЕВЕНБЕРГІВ: ДРАМАТИЧНА ІСТОРІЯ З 1943 – 1944 РОКІВ	163
<i>Наталя ТИХОЛОЗ</i> «ОДІССЕЯ МОГО ЖИТТЯ»: НЕВІДОМІ МЕМУАРИ АННІ ФРАНКО-КЛЮЧКО	198
<i>Радимир ХАЙРУЛЛІН</i> НУМІЗМАТИЧНІ ІСТОРИЗМИ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА.....	289

II. MONUMENTA MUSEI: МУЗЕЙНА СПРАВА ТА ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

<i>Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ</i> СТАНІЛЬСЬКИЙ МАЙСТЕР. ЕПІЗОД З ІСТОРІЇ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ УКРАЇНСЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО МАЛЯРСТВА НАЙБЛИЖЧОЇ ПІСЛЯКНЯЖОЇ ДОБИ	303
<i>Андрій ЛІНИНСЬКИЙ</i> ВИЗНАЧЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ ДВОХ НОВОВІДНАЙДЕНИХ НАМІСНИХ ІКОН ДРОГОБИЦЬКОГО МАЛЯРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ СТЕПАНА МЕДИЦЬКОГО	339
<i>Богдан ЛАЗОРАК, Тетяна ЛАЗОРАК</i> «СВЯТИЛИЩА МИСТЕЦТВА І НАУКИ» У ВОРОБЛЕВИЧАХ, СНЯТИНЦІ, РИХТИЧАХ ТА УРОЖІ ПОБЛИЗУ НАГУЄВИЧ: СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ ВТРАЧЕНИХ МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ ГРАФІВ ТАРНОВСЬКИХ, БЕЛЬСЬКИХ ТА ВИННИЦЬКИХ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.	355
<i>Леонід ТИМОШЕНКО</i> ПЕРША УКРАЇНСЬКА КНИГА, ВИДАНА В ДРОГОБИЧІ У 1887 Р. (НЕВІДОМА ІСТОРІЯ БРАТСТВА ЦЕРКВИ СВ. ТРІЙЦІ).....	432
<i>Лілія ХМІЛЬ</i> «БЛАГОВІЙНИЙ ТРЕПЕТ І РАДІСТЬ ВЕЛИКУ ПЕРЕЖИВАЮ...»: КНИГА ВРАЖЕНЬ ВІДВІДУВАЧІВ МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У НАГУЄВИЧАХ 1949 – 1951 РР. ЗА КЕРІВНИЦТВА ГРИГОРІЯ ФРАНКА	443
<i>Сергій МАТІЙКО</i> КОЛЕКЦІЯ КАРТИН ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ФРАНКА У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «НАГУЄВИЧ»: ЇХНЯ МИСТЕЦЬКА ЦІННІСТЬ ТА БІОГРАМИ ХУДОЖНИКІВ	458

Анатолій ЛОЗОВИЙ, Тетяна ЛАЗОРАК
КРОСВОРД «ІВАН ФРАНКО» ДЛЯ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ 478

Галина ТОПІЛЬНИЦЬКА
ДІТИ У МУЗЕЇ 482

III. LABOR OMNIA VINCIT: СПЕЦІАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Григорій СИВОХІП
ЦЕГЛА СТАРОГО ДРОГОБИЧА 495

Олеся ТАРАБАРА
СТАНОВЛЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РУДНИЧНОЇ МЕДИЦИНИ
В ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ КРИВОРІЖЖЯ
В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. 518

IV. AD FONTES: ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

Юрій СТЕЦИК
ЖИТТЄПИСИ ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧЕРНЕЦТВА
(ЛАВРІВСЬКА ОБИТЕЛЬ 1783 р.).....535

Роман ТАРНАВСЬКИЙ
КРАЄЗНАВЧА ХРОНІКА ГУБИЦЬКИХ ПАРАФІЙ МІСТА БОРИСЛАВА
ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО СУЧАСНОСТІ.....556

Богдан ЛАЗОРАК
«...АЖ ДО ОСТАННЬОЇ КРАПЛІ КРОВІ БОРОНИТИ ВЛАСНІ ЗЕМЛІ
ПЕРЕД ВОРОГАМИ»: НЕВІДОМЕ НАРОДНЕ ВІЧЕ В НАГУЄВИЧАХ
4 ТРАВНЯ 1919 Р. ПІД ПРОВОДОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОВІТОВОЇ РАДИ
ДРОГОБИЧА ЗО УНР ТА ОСТАННІ СПРОБИ ОБОРОНИ
«ФРАНКОВОГО КРАЮ» 635

Марія ШУТКО
КОРНЕЛІЙ КАМІНСЬКИЙ – ДОВГОЛІТНІЙ ДИРЕКТОР
НАГУЄВИЦЬКОЇ ШКОЛИ 667

Марія ДОБРЯНСЬКА
ШКІЛЬНА МЕТРИКА СЕЛА НАГУЄВИЧІ 1900 – 1943 РР.
З ПАРАФІЯЛЬНОГО АРХІВУ ЦЕРКВИ
ПЕРЕНЕСЕННЯ МОЩЕЙ СВЯТОГО МИКОЛАЯ.....681

<i>Юрій СТЕЦИК</i> РЕЛІГІЙНО-МОРАЛЬНИЙ СТАН ПАРАФІЯЛЬНОЇ ЛЮДНОСТІ СЕЛА НАГУЄВИЧІ (1938 р.)	754
--	-----

V. ОГЛЯДИ, ХРОНІКИ, РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ ТА ONLINE-MISCELLANEA

<i>Галина САБАТ</i> Осмилення єврейської проблематики у прозовій спадщині Івана Франка (рецензія на книгу: Колесник А. Єврейська тематика в художній прозі Івана Франка: реалістичні та натуралістичні аспекти. – Siedlce: IKRiBL, 2022. – 212 с.).....	761
<i>Володимир ГАЛИК</i> «Від Мирона – до Мойсея»: Франковий край збагатився ще одним франкознавчим виданням	765
<i>Любов ТЕПЛА</i> Бібліотечарська династія лемківської родини: спогади про квітневі дні у селі Босько 1945 року.....	768
<i>Ірина СОПОТНИЦЬКА</i> Спогади про вшанування 150-річчя від дня народження Івана Франка у Державному історико-культурному заповіднику «Нагуєвичі»	771
<i>Юрій КУЛЬЧИЦЬКИЙ</i> Роль Пластприятю у відродженні Дрогобицького пласту (спогади).....	788

VI. IN MEMORIAM

Франкознавство у житті і творчій спадщині Богдана Якимовича: на вшанування пам'яті про вченого	801
Пам'яті професора Леонтія Войтовича	809
НАШІ АВТОРИ.....	813

РОЗДІЛ I. TERRA FRANKIANA: ФРАНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Рідкісні фотографії Івана Франка (48 років) у анфас та профіль з архіву українського антрополога, археолога, етнографа, громадського діяча та товариша письменника Хведора Вовка. Світлив археолог та етнограф Павло Рябков у віллі Франків (Львів, вул. Понінського, 4) в другій половині вересня 1904 р. під час опрацювання підсумкових матеріалів етнографічної експедиції на Бойківщину (Джерело: НА ІА НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 396/23-а; Спр. 396/230-б // Цифрове сховище пам'яті Інституту археології НАН України. Архів Хведора Вовка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vovk.archive.iananu.com/396-portrety-riznyh-osib/>)

Ігор СМУТОК, Леся СМУТОК

ФРАНКИ В ОЗИМИНІ У XVIII СТОЛІТТІ¹

Надзвичайно цікавим та, на перший погляд, добре вивченим аспектом франкознавства є родовід Івана Франка. На перший погляд, бо попри незгасаюче зацікавлення наукового товариства до цієї проблематики впродовж всього ХХ ст., що спричинило появу не однієї наукової публікації, де так чи інакше піднімаються питання, хто були предки Каменяра, звідки вони прибули до Нагуевич й ким були за соціальним станом та етнічною приналежністю, тема залишається до кінця невивченою. Це пояснюється до певної міри відсутністю джерел. Брак відповідної інформації унеможлиблює з'ясування багатьох питань з історії роду Франків. Поряд з тим наявна джерельна база дозволяє виділити два перспективні напрямки вивчення родоводу Івана Франка. Перший – фіксація носіїв відповідного прізвища, що проживали у XVIII ст. в околицях Нагуевич. Другий – шляхетське коріння Івана Франка.

В рамках цієї статті спробуємо з'ясувати перше, тобто де, коли й за яких обставин упродовж XVIII ст. прізвищева назва «Франко» зустрічається в документах.

У вказаний період село Нагуевичі та навколишні села входили до складу Самбірської економії – величезного господарсько-територіального комплексу, що об'єднував три міста та більше 120 сіл й розміщувався на території сучасних Турківського, Старосамбірського, частково Самбірського і Дрогобицького районів. В процесі діяльності судово-адміністративних та господарських інституцій управління цієї економії, починаючи з кінця XVI – до кінця XVIII ст., формувався архів, фрагменти якого на сьогодні зберігаються у відділі рідкісної книги, рукописів Наукової бібліотеки Львівського національного університету. Це, в основному, судові декрети комісарських, адміністраторського та віцеадміністраторського судів, а також акти купівлі-продажу, застави, обліково-статистичні матеріали. Всього – 71 актових книг. Більше половини з них, датуються 30-80-ми роками XVIII ст. Документація XVII – початку XVIII ст. збереглася гірше: наявні прогалини за окремі роки, домінують акти, що стосуються населення гірської частини Самбірської економії, так званих волоських сіл, об'єднаних у країни.

Вивчення документів з архіву Самбірської економії підтверджує думку про відсутність Франків у Нагуевичах до кінця XVIII ст. У справах, що стосуються на-

¹ Авторська републікація за: Смуток І. Франки в Озимині у XVIII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник / Ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), В. Александрович, Л. Винар та ін. – Вип. ІХ. – Дрогобич, 2005. – С. 11-15.

гуєвицької громади або її окремих членів зустрічаються прізвища: Гром, Дрогобицький, Кімакович тощо, натомість Франків немає.

Таким чином, нащадки Каменяра прибули до Нагуєвич з іншого населеного пункту. У своїй монографії Горак і Гнатів припускають, що батьківщиною Франків могло бути село Озимина, розташоване неподалеку від Нагуєвичів. В актах економії, датованих XVIII ст., що стосуються мешканців цього населеного пункту, справді зустрічаються носії прізвища Франко.

Перша найраніша згадка про Франків у Озимині пов'язана з Михайлом Франківим, підданим з цього села, який у 1735 р. оскаржив у Новому Самборі перед віцеадміністраторським судом шляхетного Йозефа Квятковського, звинувачуючи його у побитті та завданні тілесних ушкоджень². Михайло Франків з'являється ще декілька разів у 40-50-х роках XVIII ст. у якості сільського вїйта. Так, у 1744 р. підданий пана Яна Турянського з Новошич Андрій Олексяк квіттував озиминську громаду за повернені 100 злотих. Громаду представляли вїйт Михайло Франків та якийсь Іван Косів³. У 1749 р. адміністраторський суд розглядав справу озиминської громади з шляхетним Адамом Ольшевським з приводу неповернутих грошей, позичених колись у Ольшевського. Знову інтереси громади представляв її вїйт Михайло Франків⁴. Цікавим є наступний запис, датований 1759 р., у справі Антона Блажівського, мельницького мечника та озиминської громади. З нього дізнаємося про використання Михайлом Франківим ще одного прізвища – Когрій («... Michała Frankowego Kohryia woyna ...»)⁵.

Живання подвійного прізвища Михайлом Франківим Когрієм є не випадковим. Адже наприкінці 50-х років XVIII ст. з'являється ще один Михайло й також на прізвисько Франко. Те, що маємо справу з двома різними особами, підтверджують акти 1760-х років. У 1760, 1762, 1765 рр. озиминські мельники в особі працюючих Михайла Франка Кожушаника, Івана Лівчака, Михайла Лівчака тощо, з одного боку, та озиминська громада, яку представляли Михайло Франків Когрій, вїйт та інші, з іншого, взаємно позивали один одного до самбірського адміністраторського суду, звинувачуючи у завданні шкоди, побитті, привласненні вїйтом коштів, сплачених мельниками до королівської каси, примушуванні останніх до панщизньнаних повинностей та тягарів, накладених на громаду тощо⁶.

Про Михайла Франківа Кожушаника відомо, що він був сином працюючого Франка Барткового. Останній у 1727 р. разом з сином Михайлом а також Ільком, Петром, Стахом, Іваном Гуріями заставив сіножаті Федьові Немкові за 80 злотих. На 1760 р. Франко Бартків вже був покійним⁷. Також відомо про існування двох синів у Михайла Кожушаника – Івана та Василя. Про це повідомляє судовий запис 1760 р. між озиминськими мельниками та громадою («... Michałem oycem Wasylem u Iwanem synami Frankowemi Kozuszanikami ...»)⁸.

² Наукова бібліотека Львівського Національного університету ім. І. Франка. Відділ рідкісної книги та рукописів ім. Ф. Максименка (НБ ЛНУ. ВРКіР). – Архів самбірської економії (АСЕ). – Спр. 528/III. – Арк. 111зв.

³ Там само. – Арк. 51зв.

⁴ Там само. – Спр. 524/III. – Арк. 378-378зв.

⁵ Там само. – Арк. 203зв.

⁶ Там само. – Арк. 324, 716зв-717, спр. 531/III. – Арк. 165.

⁷ Там само. – Арк. 335-335зв.

⁸ Там само. – Арк. 395.

Реєстр носіїв прізвища Франко у зазначений період не обмежується Михайлом Когрієм та Кожушаниками. У тому ж акті 1760 р., де розглядалися претензії озиминської громади до озиминських мельників, у переліку останніх присутній ще один Михайло на прізвище Франків Сас⁹. Він згадується один-єдиний раз, тому сказати про нього щось напевно доволі важко, так само не можливо відповісти чи існували якісь родинні зв'язки між ним та згаданими Франками Кожушаниками.

Перебування на посаді громадського вїта та в статусі мельника дозволяє розширити уявлення про соціальний статус згаданих носіїв прізвища Франко (Франків), не обмежуючись лише констатацією факту про приналежність до селянського стану, на що вказує вживане у актах стосовно цих осіб означення «працьовитий».

У XVIII ст. в ключах самбірської економії вирішальною фігурою сільського управління був вїт. Він обирався з-поміж членів громади, як правило, на один рік. За умови успішного виконання своїх обов'язків та відсутності зловживань (вїт не пропивав громадські гроші, не використовував зібрані податки на власні потреби, не гнобив бідних й потурав багатим тощо) вїт міг бути переобраний повторно. Адміністрація економії у своїх інструкціях рекомендувала віддавати перевагу кандидату з середовища «ні бідних, ні багатих господарів»¹⁰. Саме таким був ймовірно Михайло Франків Когрій, займаючи посаду вїта впродовж двох десятиліть до кінця 60-х років XVIII ст.

Мельники, зокрема й озиминські, у XVIII ст. в ключах економії не були членами сільських громад. Їхній правовий та почасти майновий статус визначався королівськими привілеями. Особа, яка отримувала такий привілей, ставала позитивним посесором млина та землі, яка входила до млинарства, й користувалася усіма правами та привілеями, що поширювалися на власників цього об'єкту господарювання. Наприклад, за привілеєм 1760 р., чотири озиминські мельники мали два млини і дві чверті. На праві примусу, у них зобов'язані були молоти зерно громади Озимини і Нижнього Лужка. Також ці громади відробляли «шарварки» з ремонту цих млинів й забезпечували їх жорнами. Королівський скарб отримував 1/3 прибутку з мірок жита і пшениці, а 2/3 – мельникам, 1/3 видатків на ремонт млина брали на себе мельники, а 2/3 – Королівський скарб у особі державці озиминського ключа (в Торчиновичах посесори млинарства також володіли правом вільного врубів у королівські ліси та право варити пиво й гнати горілку для власних потреб під час свят та весілля)¹¹. Як правило, посесори млинарств були спадковими й передавалися від батька до сина. Млинарські чверті здебільшого підлягали громадському тяглу, яке включало у себе панщину (так було у Озимині, Шептичах, Дублянах, Сільці тощо)¹².

---

⁹ Там само.

¹⁰ Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI – XVIII століттях: історичні нариси. – Львів, 2004. – С. 213. НБ ЛНУ. ВРКіР. – АСЕ. – Спр. 555/III. – Арк. 141.

¹¹ Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI – XVIII століттях... – С. 177. НБ ЛНУ. ВРКіР. – АСЕ. – Спр. 566/III. – № 149, Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Т. VII / Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Warszawa, 1886. – S. 789.

¹² Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI – XVIII століттях... – С. 178. НБ ЛНУ. ВРКіР. – АСЕ. – Спр. 522/III. – № 842; Спр. 521/III. – № 89; Спр. 537. – № 616; Спр. 525/III. – № 197.

Насамкінець, варто звернути увагу на сам факт побутування прізвища Франко у вказаний період та використання його одночасно кількома особами в межах одного населеного пункту. Прізвище «Франко» антропонімічного походження, тобто є похідним від імені Франко, Франек. У православному і греко-католицькому календарі такі хресні імена відсутні. Як засвідчує практика вживання імені Франко (Франек), вони властиві для представників римо-католицького обряду. Постає питання: яким чином воно з'явилося серед жителів села Озими́на?

Згадане село вже існувало наприкінці XIV ст. й було центром окремої Озиминської волості, що промовляє на користь його давньоруського походження. Аналізуючи номенклатуру податків та повинностей, що відбували громади сіл самбірської економії, В. Ф. Інкін виділяв кілька типів сіл: волоського, німецького права та села руського права, які у XVI ст. королівські ревізори ототожнювали з німецьким. До останньої групи належала Озими́на¹³. Абсолютна більшість мешканців цього населеного пункту сповідувала православне (згодом греко-католицьке) віровчення (у селі не було костелу, лише церква) й використовувала властиві для корінного населення імена: Іван, Федько, Яцько, Васько, Михайло тощо.

На нашу думку, носії імені Франко, а згодом однойменного прізвища з'явилися в Озимині в результаті міграції. Їхнім попереднім місцем проживання, або їхніх нащадків могли бути села німецького права, розташовані неподалік від Озимини. Це, наприклад, такі села як Дубляни, Чуква (Котковичі), Стрілковичі, Дубрівка тощо. Вони з'явилися в кінці XIV – початку XV ст. і їхнє становлення відбувалося за активної участі німецькомовного елемента, що, ймовірно, прибув з Шлезвігу та південнонімецьких земель¹⁴. З роками колоністи асимілювалися, одак ця асиміляція відбувалася в напрямку колонізації. На XVII – XVIII ст. жителі тієї ж Чукви, Дублян, Стрілкович тощо вирізнялися з-поміж решти місцевого населення приналежністю до римо-католицької церкви та іншими атрибутами польської тожсамості, зокрема, своїми іменами та прізвищами. Наприклад, у 1585 р. з-поміж 27 селян Стрілкович троє називалися Марцинами, 5 Станіславами, 2 Шимонами, 2 Томашами, по одному Вавжинцю, Блажеку, Йозефу¹⁵. Мешканцями Чукви були: Вавжик, 5 Войтків, 5 Марцинів, Янек та 3 Яни, Собек, Фабек, 2 Блажеки, 3 Шимеки, Ганус, Грес, Томек, 3 Яськи¹⁶. У XVIII ст. ситуація не змінилася.

Властиві для жителів цих сіл імена та прізвиська відображені також у топоніміці населеного пункту. Назва окремих оброблювальних ділянок землі, що належали певній родині (дворище, лан, півлан, півдворище, чверть, поле, тощо), як правило, позначалися іменами своїх власників ...¹⁷. В контексті сказаного цікавим є факт використання в топоніміці імені або прізвиська Франко. Зокрема, у 1651 р. працьовитий Блажек Михайлів, син з Дубрівки, продав за 30 злотих Пйотрові

¹³ Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI – XVIII століттях... – С. 231-262.

¹⁴ Motylewicz J. Społeczności etniczne w miastach województwa ruskiego // Studia Przemyskie. – Т. 2. – Przemyśl, 2004. – S. 15.

¹⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych. – Archiwum Zamojskich. – Nr 2978. – S. 381-382.

¹⁶ Ibidem. – S. 390-394.

¹⁷ Франко І. Причинки до української ономастики // Науковий збірник, присвячений проф. Мих. Грушевському. – Львів, 1906. – С. 216. Інкін В. Дворище и сельская община в селах волошского права галицкого подгорья XVI – XVIII вв. по материалам самборской экономии // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы, 1966 г. / АН СССР, АН Эст.ССР. – Таллин, 1971. – С. 118.

Юрковому півчверті орного поля, розташованого в межах чверті, що називалася Франков'ят («Frankowiąt»), тобто була власністю спадкоємців якогось Франка¹⁸.

Яким чином, коли і за яких обставин Франки з'явилися у Озимині? Ці питання є предметом окремого дослідження.

Ігор Смуток, Леся Смуток.

Франки в Озимині у XVIII ст.

У статті аналізуються згадки про носіїв прізвища Франко, які проживали у селі Озимина протягом XVIII ст. Автором висувається припущення про місцеве походження цих носіїв, нащадки яких у свій час переселилися в Озимину з сусідніх сіл німецького права, де широко побутували прізвиська та прізвищеві назви, в основі яких були імена неукраїнського походження.

Ihor Smutok, Lesya Smutok.

Frankos in Ozymyna in the 18th century.

The article analyzes mentions of bearers of the surname Franko who lived in the village of Ozymyna during the 18th century. The author puts forward an assumption about the local origin of these bearers of surnames, whose descendants at one time moved to Ozymyna from neighboring villages of German law, where surnames and family names, based on names of non-Ukrainian origin, were widely used.

---

¹⁸ НБ ЛНУ. ВРКіР. – АСЕ. – Спр. 520/III. – Арк. 65.

РОДОВІД ІВАНА ФРАНКА

Інтелектуальну, духовну основу кожної держави складає національна еліта. У XIX – XX ст. одним із представників української еліти був письменник, філософ, мислитель, будівничий Української держави – Іван Франко. Він мав вплив на маси завдяки своїм ідеям, творам. Іван Франко і сьогодні є провідником національних цінностей, моральним авторитетом. Історичне завдання еліти полягає у створенні та розбудові держави. Споконвічною мрією українського народу була українська державність, яка би унеможливила знищення українського народу. Ми можемо стверджувати, що якщо частина франкового роду є представниками української еліти, то інша є тою інтелігенцією, що в різних сферах суспільного життя брала та бере сьогодні участь у будівництві нашої держави. Для Івана Франка однією із життєвих цінностей була сім'я, яка у письменника була велика – дружина Ольга Франко (Хоружинська) (10.04.1864 – 15.07.1941) та четверо дітей – Андрій Франко (16.07.1887 – 22.04.1913), Тарас Франко (09.03.1889 – 13.11.1971), Петро Франко (16.07.1941 – ?1941), Анна Франко-Ключко (03.09.1892 – 24.04.1988). Іван Франко є засновником франкового роду.

Дослідження родоводу Івана Франка для української науки є справою доволі новою. Одним із перших дослідників родоводу Івана Франка є Роман Горак, який написав у 2000 році книжку «Рід Якова». Для написання розвідки він використовував метричні книги, що велися священниками у церквах, які є універсальним генеалогічним джерелом. Бажаючи припинити всі безпідставні ствердження про німецьке або польське походження Івана Франка, Роман Горак на основі документального матеріалу довів українське походження письменника. Він писав, що наші старання показати, що Іван Франко з діда-прадіда українець, а отже, українці без побічної допомоги спроможні на людину такого високого рангу. Ще у 1993 р. Віра Бонь, яка особисто була знайома з дочкою Івана Франка Анною Франко та листувалася з нею, написала наукову статтю – «Ганна Франко-Ключко. До музею Івана Франка у Львові». Це було перше дослідження життя і творчості Анни Франко-Ключко. А у 2010 р. виходить книга «Анна Франко Ключко. Для тебе тато». Упорядник книги та автор вступної статті Михайло Шалата. Тоді вперше було видано твори доньки Івана Франка, які переважно склались із канадських, де описується життєвий шлях Анни Франко. Пізніше у 2017 р. виходить книга «Андрій Франко. Найдорожчий помічник: творчий доробок». Упорядник книги та автор статті Наталя Тихолоз. Уперше друкуються наукова праця та листи Андрія Франка. Зроблено аналіз наукової розвідки та висвітлено життя Андрія Франка, першого

секретаря та помічника Івана Франка. У 2021 р. виходить книжка Наталі Тихолоз «Петро Франко: Формула долі», де подається наукова біографія Петра Франка, заснована на історичних фактах, архівних документах, ілюстрована меморіальними світлинами.

Музей взяв на себе завдання продовжити систематично збирати і зберігати відомості про родину Івана Франка та передати ці знання наступним поколінням. Необхідно визначити місце сім'ї письменника в історії нашої держави та поза її межами, роль роду та її членів в окремих історичних подіях. Ведеться збір генеалогічного досьє на кожного представника роду, схематичне уявлення родинних стосунків. У цьому дослідженні використовуються всі пам'ятки людської діяльності – письмові, речові, усні. Особлива подяка членам франкової родини за співпрацю.

Перше покоління:

1. Теодор Франко (1726 – 17.03.1826) – прадід Івана Франка по лінії батька Івана Франка.

Теодор Франко народився 1726 р. Помер 17 березня 1826 р.

2. Ксенія Франко (Верщак) (1749 – 29.11.1799) – прабабуся Івана Франка по лінії батька Івана Франка.

Ксенія Франко (Верщак) народилась 1749 р. Померла 29 листопада 1799 р.

3. Іван Іванович Кімакович (1729 – 29.05.1805) – прадід Івана Франка по лінії батька Івана Франка.

Іван Іванович Кімакович народився 1729 р. Помер 29 травня 1805 р.

4. Магдалена Кімакович (Підгурська) (? - ?) – прабабуся Івана Франка по лінії батька Івана Франка.

Дата народження та смерті Магдалени Кімакович (Підгурської) не встановлена.

5. Олександр Кульчицький (1779 – 24.02.1849) – прадід Івана Франка по лінії матері Івана Франка.

Олександр Кульчицький народився 1779 р. Помер 24 лютого 1849 р.

6. Марія Стефанівна Кульчицька (Ільницька) (? - ?) – прабабуся Івана Франка по лінії матері Івана Франка.

Дата народження та смерті Марії Стефанівни Кульчицької (Ільницької) не встановлена.

7. Василь-Олександр Гвоздецький (1764 – 23.09.1844) – прадід Івана Франка по лінії матері Івана Франка.

Василь-Олександр Гвоздецький народився 1764 р. Помер 23 вересня 1844 р.

8. Юзефа Лукашівна Гвоздецька (Бжезицька) (? - ?) – прабабуся Івана Франка по лінії матері Івана Франка.

Дата народження та смерті Юзефи Лукашівни Гвоздецької (Бжезицької) не встановлена.

Друге покоління:

1. Іван Теодорович Франко (? - ?) – дід Івана Франка по лінії батька.

Дата народження та смерті Івана Теодоровича Франка не встановлена.

2. Катерина Іванівна Франко (Кімакович) (1779 – 20.12.1859) – дружина Івана Теодоровича Франка. Бабуся Івана Франка по лінії батька.

Катерина Іванівна Франко (Кімакович) народилась 1779 р. Померла 20 грудня 1859 р.

3. Микола Олександрович Кульчицький (1803 с. Ясиниця-Сільна, Львівська обл. – 09.10.1846) – батько Марії Кульчицької, матері Івана Франка. Дід Івана Франка по лінії матері.

Микола Кульчицький народився 1803 р. у селі Ясиниця-Сільна. Батьки – Олександр Кульчицький та Марія Ільницька. Батько був шляхетного українського роду і господар на батьківській частині землі у Ясиниці-Сільній. Помер 9 жовтня 1846 р.

4. Людвіга Василівна Кульчицька (Гвоздецька) (? С. Ясиниця-Сільна, Львівська обл. – 24.03.1871) – дружина Миколи Олександровича Кульчицького. Мати Марії Кульчицької, матері Івана Франка. Бабуся Івана Франка по лінії матері.

Людвіга Василівна Кульчицька (Гвоздецька народилася у селі Ясиниця-Сільна. Дата народження не встановлена. Батько – Василь Гвоздецький та Юзефа Гвоздецька (Бжезицька). Батьки були шляхетного роду. Померла Людвіга Кульчицька 24 березня 1871 р.

5. Стефан Іванович Гаврилик (? - ?) – батько Григорія Гаврилика, вітчима Івана Франка.

Дата народження та смерті Стефана Івановича Гаврилика не встановлена.

6. Єва Гаврилик (? - ?) – дружина Стефана Івановича Гаврилика. Мати Григорія Гаврилика, вітчима Івана Франка.

Дата народження та смерті Єви Гаврилик не встановлена.

7. Василь Лаврентійович Хоружинський (? - ?) – дід Ольги Федорівни Хоружинської, дружини Івана Франка.

Дата народження та смерті не встановлена. Дід Ольги був поміщицького роду.

8. Євдокія Ігнатіївна Хоружинська (? - ?) – дружина Василя Лаврентійовича Хоружинського.

Дата народження та смерті не встановлена. Поміщицького роду.

Третє покоління:

1. Марія Франко (Тимишин) (05.02.1808 с. Нагуєвичі, Львівська обл. – 19.05.1855) – перша дружина Якова Франка, батька Івана Франка.

Марія Франко (Тимишин) народилась 5 лютого 1808 р. у селі Нагуєвичі. Була дочкою Івана та Анни Тимишинів. Батько був війтом села. У віці 16 р. вона одружується з Яковом Івановичем Франком. У подружжя одна донька – Катерина Франко (1824 – 03.01.1826). Померла Марія Франко (Тимишин) 19 травня 1855 р. від холери.

2. Теодор Іванович Франко (14.02.1798 – 16.02.1802) – рідний брат Якова Івановича Франка, батька Івана Франка.

Теодор Іванович Франко народився 14 лютого 1798 р. Рано помер – 16 лютого 1802 р.

3. Стефан Іванович Франко (08.01.1807 с. Озимина, Львівська обл. – 12.01.1843(51)) – рідний брат Якова Івановича Франка, батька Івана Франка.

Стефан Іванович Франко народився 8 січня 1807 р. у селі Озимина Самбірського району. У віці 24 років одружився на Катерині Іванівній Хохляч з дому шанованого господаря Івана та Марії Хохлячів. Помер Стефан Іванович Франко 12 січня 1843(51) р.

4. Катерина Іванівна Франко (Хохlach) (1812 с. Нагуєвичі, Львівська обл. – 06.06.1861) – дружина Стефана Івановича Франка.

Катерина Іванівна Франко (Хохlach) народилась у 1812 р. у селі Нагуєвичі. Батьки були добрими господарями на своїй землі. У 1831 р. одружилась Катерина Іванівна Хохlach на Стефанові Івановичу Франку з Озимини. У подружжя народжувалися діти. Померла Катерина Франко 6 червня 1861 р.

5. Яків Іванович Франко (11.05.1810 с. Озимина, Львівська обл. – 17.04.1865 Нагуєвичі, Львівська обл.) – батько Івана Яковича Франка.

Яків Іванович Франко народився 11 травня 1810 р. у селі Озимина Самбірського району. Першою дружиною Якова Франка була Марія Тимишин. Яків був ковалем, а ще гарний столяр та був людиною веселої вдачі. Єдина донька Катерина (1824 – 03.01.1826) рано померла. Вимолюючи у Бога дітей, Яків Франко став ктитором нагуєвицької церкви, відновив головний вівтар, давав безкоштовно віск для свічок, подарував церкві Євангеліє, у 1848 р. поставив пам'ятник на честь знесення кріпацтва. 19 травня від холери померла дружина. 7 серпня 1855 р. Яків Франко одружився вдруге. Дружиною була Марія Миколаївна з дому Кульчицьких. Шлюб брали у селі Ясениця-Сільна, звідки походила дружина. Проживали у селі Нагуєвичі, де народжувалися та росли їхні діти. Яків Франко помер 17 квітня 1965 р. Смерть батька для Івана Франка стала непоправною втратою. Перший вірш – «Великдень», був присвячений пам'яті батька, який помер у Великодню ніч. Франко неодноразово звертається в своїй творчості до образу батька – у віршах «На могилі мого батька», «У долоні село лежить...», в оповіданні «У кузні», у незакінчених творах – поемі «Історія товпки солі» і оповіданні «Злісний Сидір» та ін.

6. Марія Миколаївна Франко (Кульчицька) (1832 с. Ясениця-Сільна, Львівська обл. – 01.06.1872 с. Нагуєвичі, Львівська обл.) – дружина Якова Івановича Франка. Мати Івана Яковича Франка.

Марія Миколаївна Франко (Кульчицька) народилась 1832 р. у селі Ясениця-Сільна, дочка Миколи Кульчицького та Людвіги Гвоздецької. Батьки походили з української шляхти. 7 серпня 1855 р., будучи сиротою, Марія Миколаївна Кульчицька одружилась на Якові Івановичу Франку. Вважалась неповнолітньою і дозвіл на одруження Марії дав отець Іван Гвоздецький, рідний брат матері. У подружжя народжувалися діти. Помер Яків Франко у 1865 р., залишивши дружину і четверо дітей із занедбаним господарством і боргами. Марія змушена вийти заміж за молодого парубка з Ясениці-Сільної – Григорія Стефановича Гаврилика, щоб врятувати господарство. У подружжя народилась дочка Юлія Григорівна Гаврилик (26.01.1868 – 26.02.1943), сестра Івана Франка по матері. Рано померла і Марія Франко – 1 червня 1872 р. Іван Франко, своїй матері, яка прищепила йому любов до народної пісні, присвятив поезії – «Гадки на межі», «Пісня і праця» та ін.

7. Іван Миколайович Кульчицький (? – 1863(4)) – рідний брат Марії Кульчицької, матері Івана Франка.

Дата народження Івана Миколайовича Кульчицького не встановлена. А загинув він під час польського повстання 1863 – 1864 рр.

8. Леон Миколайович Кульчицький (? - ?) – рідний брат Марії Кульчицької, матері Івана Франка.

Дата народження та смерті Леона Миколайовича Кульчицького не встановлена. Служив офіцером. Помер у Львові «яко ліквідатор каси».

9. Павло Миколайович Кульчицький (01.06.1838 с. Ясиниця-Сільна, Львівська обл. – 15.09.1902) – рідний брат Марії Кульчицької, матері Івана Франка.

Павло Миколайович Кульчицький народився 1 червня 1838 р. у селі Ясиниці-Сільній. 10 березня 1861 р. Павло Кульчицький одружився на Марії Матковській, дочці Юрія та Юлії Матковських. Батьки були шляхетного роду. Саме у домі Павла проживав Іван Франко, коли вчився у початковій школі. Помер Павло Кульчицький 15 вересня 1902 р.

10. Марія Кульчицька (Матковська) (1841 р. с. Ясиниця-Сільна, Львівська обл. - ?) – дружина Павла Миколайовича Кульчицького, рідного брата Марії Кульчицької, матері Івана Франка.

Марія Кульчицька (Матковська) народилася 1841 р. у селі Ясиниці-Сільній. 10 березня 1861 р. Марія Матковська вийшла заміж за Павла Кульчицького, сина Миколи та Людвіги Кульчицьких. Батьки були шляхетного роду. Дата смерті не встановлена.

11. Гнат Миколайович Кульчицький (1840 - ?) - рідний брат Марії Кульчицької, матері Івана Франка.

Гнат Миколайович Кульчицький народився 1840 р. Дата смерті не встановлена.

12. Домініка Миколаївна Кульчицька (Терлецька) (05.06.1844 с. Ясиниця-Сільна, Львівська обл. - ?) – рідна сестра Марії Франко, матері Івана Франка.

Домініка Миколаївна Кульчицька народилася 5 червня 1844 р у селі Ясиниця-Сільна. 25 жовтня 1868 р. (у віці 24 р.) вийшла заміж за 26-річного Івана Гнатовича Терлецького, сина Гната та Параскевії Терлецьких. Батьки були шляхетного українського роду. Дата смерті Домініки не встановлена.

13. Іван Гнатович Терлецький (16.09.1842 – 16.07.1911.) – чоловік Домініки Миколаївни Кульчицької, рідної сестри Марії Франко, матері Івана Франка.

Іван Гнатович Терлецький народився 16 вересня 1842 р. 25 жовтня 1868 р. у віці 26 років одружився з Домінікою Миколаївною Кульчицькою, дочкою Миколи та Людвіги Кульчицьких. Батьки були шляхетного роду. Помер 16 липня 1911 р.

14. Григорій Стефанович Гаврилик (01.02.1843 с. Ясиниця-Сільна, Львівська обл. – 22.05.1916) – другий чоловік Марії Кульчицької, матері Івана Франка

Григорій Стефанович Гаврилик народився 1 лютого 1843 р. у селі Ясиниця-Сільна, син Стефана та Єви Гавриликів. Після смерті батьків поїхав на бориславські ями, заробив гроші. 22 листопада 1865 р. одружився на вдові Марії Кульчицькій з чотирма дітьми. Дітей Якова Франка не кривдив, кожного підтримував. 26 січня народилася донька Юлія, яка стала єдиною спільною дитиною подружжя. Був гарним господарем, принциповою людиною. У селі його обрали вїтом. Після смерті Марії Кульчицької (01.06.1872) одружується вдруге 18 червня 1872 з Марією Терлецькою (31.08.1843 – 19.06.1900). Дітей у подружжя не було. Після смерті другої дружини у віці 57 років Григорій Гаврилик одружується втретє з 49-річною вдовою Параскою Кахній, яка мала дочку Марію (22.07.1887). Помер Григорій Гаврилик 22 травня 1916 р.

15. Федір Васильович Хоружинський (? – 1860-х рр.) – батько Ольги Федорівни Хоружинської, дружини Івана Франка.

Федір Васильович Хоружинський народився у родинному маєтку у селі Тимофіївка, Сумського уїзду, Харківської губернії. Був офіцером, поміщиком з Наддніпрянської України. Помер скоро, у 1860-х рр.

16. Марія Іванівна Хоружинська (? – 05.01.1875) – мати Ольги Федорівни Хоружинської, дружини Івана Франка.

Марія Іванівна Хоружинська (? – 05.01.1875) – дружина Федіра Васильовича Хоружинського. У подружжя було семеро дітей – Антоніна Федорівна Хоружинська (? - ?), Марія Федорівна Хоружинська (1862 - ?), Олександра (1863 – 1935), Ольга Федорівна Хоружинська (10.04.1864 – 17.07.1941), Микола Федорович Хоружинський (1859 – 1878), ще про двох синів метричні дані поки не відомі. Померла скоро, у 1860-х рр.

Четверте покоління:

1. Катерина Яківна Франко (12.12.1824 – 03.01.1826) – сестра Івана Франка, по батькові.

Катерина Яківна Франко народилась 12 грудня 1824 року. Прожила два роки і померла 3 січня 1826 року.

2. Іван Якович Франко (27.08.1856 с. Нагуєвичі, Львівська обл. – 28.05.1916 Львів) – письменник (поет, прозаїк, драматург), перекладач, літературний критик, мовознавець, історик, економіст, видавець, журналіст, етнограф, фольклорист, публіцист, політик, політолог, вчений, філософ, мислитель, вихователь молодих талантів, Учитель, будівничий української державності.

Іван Якович Франко народився 27 серпня 1856 р. у селі Нагуєвичі (присілку Слобода) Дрогобицького повіту у Східній Галичині (тепер Львівська обл.) в родині коваля Якова Франка та Марії Кульчицької-Франко. Початкову освіту отримав у школі с. Ясиниця-Сільна (1862 – 1864). Потім продовжив навчання у Дрогобицькій «нормальній» школі при монастирі братів Василіан (1864 – 1867). Далі Іван Франко вступив до Дрогобицької гімназії (1867 – 1875). Свої перші твори він починає писати у гімназії. Перший вірш, «Великдень», був присвячений пам'яті батька, який помер у Великодню ніч (1865). Мати померла перед Зеленими святами, коли Франкові було 16 р. Став він круглою сиротою (1872). У 1875 р. вступив на філософський факультет Львівського університету та увійшов до складу редакції журналу «Друг», де з 1874 р. друкував свої твори. Закінчував навчання у Чернівецькому університеті. У червні 1877 р. відбулося перше ув'язнення Івана Франка та його однодумців за участь у таємній соціалістичній організації, якої не було. В такий спосіб, Іван Франко за громадсько-політичну діяльність був ув'язнений 4 рази – 1877, 1880, 1889, 1892. У 1885 р. вперше відвідує Київ і знайомиться з М. Лисенком, І. Нечуєм-Левицьким, М. Старицьким, П. Житецьким, О. Кониським, В. Антоновичем. У Києві письменник знайомиться з Ольгою Хоружинською та одружується з нею у 1886 р. У подружжя народжується четверо дітей. У 1892 р. він вступає у Віденський університет. Завершує дисертацію «Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман» під керівництвом відомого славіста В. Ягича, яку захищає у 1893 р. Іван Франко здобуває учений ступінь доктора філософії. Після успішної габлітації у 1895 р., де Іван Франко читав лекцію «Наймичка» Шевченка», до викладання на кафедрі української словесності Львівського університету допущений не був. Намісник Галичини граф Казимир Бадені вжив всіх можливих заходів, щоб не допустити Івана Франка до педагогічної діяльності. У 1890 р. Іван Франко стає одним із засновників Русько-української радикальної

партії (РУРП) та редактором її друкованих органів – газет «Народ» (1890-1895), «Хлібороб» (1891-1895) та «Громадський голос». Від цієї партії бере участь у виборах до Віденського Сейму (1895, 1897, 1898). Махінації влади на виборах унеможливили перемогу – Іван Франко не був обраний до парламенту. У 1899 р. виходить із складу РУРП і стає членом Української національно-демократичної партії. Згодом стає дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка (з 1904 р. – почесним). Очолює в НТШ філологічну секцію, етнографічну комісію, співредактор журналу «Літературно-наукового вісника». Франко – видавець, редактор видавничих серій «Дрібна бібліотека» (1878-1898), «Наукова бібліотека» (1887-1888), «Літературно-наукова бібліотека» 1889-1898), «Хлопська бібліотека (1896-1898), «Міжнародна бібліотека» (1912-1914), «Всесвітня бібліотека» (1914-1916). Як журналіст і публіцист у співавторстві з Михайлом Павликом видає журнал «Громадський друг», альманахи «Дзвін» і «Молот» (1878), з Іваном Белеєм – журнал «Світ» (1881-1882), із львівським студентством – журнал «Товариш» (1888). Співпрацював у газеті «Діло» (1883-1886), журналах «Зоря» (1883-1886) і «Правда» (1888). Працював у польських, австрійських та німецьких часописах. Іван Франко працював як письменник (поет, прозаїк, драматург), перекладач, мовознавець, літературний критик, історик, економіст, публіцист. У 1876 р. вийшла перша поетична збірка «Баляди і розкази». Іван Франко автор 10 поетичних збірок – «3 вершин і низин» (2 вид. – 1887, 1893), «Зів'яле листя. Лірична драма» (1896), «Мій Измарагд» (1898), «Із днів журби» (1900), «Semper tiro» (1906), «Давнє й нове» (1911), «Вірші на громадські теми» (1913), «Із літ моєї молодості» (1914), «Поєми» (1899). Написав понад 100 оповідань, новел, казок. Серед них – «Борислав» (1877), «Галицькі образки» (1855), «Коли ще звірі говорили» (1899), «Староруські оповідання» (1900) та ін. Серед його творів чинне місце займають поеми – «Панські жарти» (1887), «Лис Микита» (1890), «Абу-Касимові капці» (1895), «На Святоюрській горі» (1900), «Смерть Каїна» (1888), «Похорон» (1897), «Мойсей» (1905) та ін. Написав 10 творів прозових великих жанрів – «Петрії і Довбушуки» (2 вид. – 1876, 1912), «Воа constrictor» (3 вид. – 1878, 1884, 1907), «Борислав сміється» (1881, незакінчений), «Захар Беркут» (1881), «Не спитавши броду» (1886, незакінчений), «Лель і Полель» (1887), «Для домашнього огнища» (1892), «Основи суспільності» (1895), «Перехресні стежки» (1900), «Великий шум» (1907). Франко переклав твори українською мовою близько 200 авторів із 14 мов та 37 національних літератур. Драми писав на історичні, соціальні, філософські та інші теми. Найвизначніший сценічний твір Франка психологічна драма «Украдене щастя» (1893). Як будівничий української держави чітко сформулював ідеал національної самостійності. У 1913 р. була опублікована фольклористична праця «Студії над українськими народними піснями». У 1898 р. відбувається святкування 25-річного ювілею творчої праці письменника та у 1913 – 40-літній ювілей. У 1906 р. Харківський університет присвоїв Івану Франкові науковий ступінь доктора російської словесності. О. Шахматов, Ф. Корш висунули кандидатуру Франка кандидатом у члени Російської академії наук. Однак, імперські реакційні сили перешкодили здійсненню задуму. З 1908 р. Франко тяжко хворіє, лікується у Ліпівку, Лаврані та Одесі і продовжує творчо працювати. Стан здоров'я постійно погіршується. 28 травня 1916 р. у Львові помер Іван Франко. 31 травня його поховали на Личаківському кладовищі. У 1915 р гре-

ко-католицький священник Йосип Застирець висунув Івана Франка на здобуття Нобелівської премії, та йому не довелось її отримати.

3. Тетяна Яківна Франко (24.03.1858 – 19.04.1863) – рідна сестра Івана Франка.

Тетяна Яківна Франко народилась 24 березня 1858 року. Прожила п'ять років і померла 19 квітня 1863 року.

4. Юлія Яківна Франко (16.08.1863 – 19.04.1866) – рідна сестра Івана Франка.

Юлія Яківна Франко народилась 16 серпня 1863. Прожила три роки і померла 19 квітня 1866 р.

5. Захар Якович Франко (17.09.1859 с. Нагуєвичі, Львівська обл. – 07.07.1942 с. Нагуєвичі, Львівська обл.) – рідний брат Івана Франка.

Захар Якович Франко народився 17 вересня 1859 року. Ріс допитливим хлопцем. Любив блукати лісом, манило його поле і луки та заворожував спів жайворонка. Залюбки збирав гриби, ягоди і ловив рибу та на продаж птахів. Приносив додому підстрелену дичину. До навчання охоти не мав. Одружився рано, неповнолітнім, у 22 роки. Дружиною стала Марія Теодозівна Ясінська із Нагуєвич. Коли Іван Франко опинився без родини під час Першої світової війни, син Захарія Василь доглядав за ним. Захар Франко був на похороні Івана Франка. Помер Захарій 7 липня 1942 року.

6. Марія Теодозівна Франко (Ясінська) (03.04.1863 с. Нагуєвичі, Львівська обл. – 15.12.1930 с. Нагуєвичі, Львівська обл.) – дружина Захара Яковича Франка.

Марія Теодозівна Франко (Ясінська) народилась 3 квітня 1863 р. у Нагуєвичах. 20 листопада 1881 року вийшла заміж за Захара Яковича Франка. У подружжя народилось дев'ятеро дітей – Михайло Захарович Франко (09.09.1882 – 08.03.1888), Григорій Захарович Франко (02.02.1884(85) – 05.11.1951), Ганна Захарівна Франко (26.12.1886 – 1967), Юлія Захарівна Франко (03.04.1890 – 1972), Євфрозинія Захарівна Франко (07.01.1893 – 31.01.1895), Іван Захарович Франко (12.02.1896 – 21.10.1918), Василь Захарович Франко (23.08.1899 – 06.12.1980), Розалія Захарівна Франко (03.01.1904 – 15.01.1904), Микола Захарович Франко (17.03.1905 – 1941). Померла Марія Теодозівна Франко (Ясінська) 15 грудня 1930 року.

7. Онуфрій Якович Франко (21.06.1861 с. Нагуєвичі, Львівська обл. – 28.03.1913 с. Підгірки, Івано-Франківська обл.) – наймолодший брат Івана Франка.

Онуфрій Якович Франко народився 21 червня 1861 року у Нагуєвичах. З дитинства любив займатись різьбою по дереву – стругати ложки, робити миски. Але, як батько, хотів стати ковалем. Вітчим віддав його до коваля Коссака у Дрогобич. Після двох років навчання вітчим забрав Онуфрія додому. 28.02.1886 року він одружився з Юлією Дідинською з Ясениці-Сільної. Онуфрій став жити з вітчимом та мачухою. Працював ковалем на Війтовій горі та з поради Івана Франка зайнявся бджільництвом. У 1903 батьківське майно і землю поділили між братами і вітчимом. Тоді, продавши свої частки, Іван Франко та Онуфрій спільно купили дім з землею у Підгірках. Сім'я Онуфрія жила дружно, усі були працьовиті. Помер Онуфрій Франко 28 березня 1913 року у Підгірках та поховали його на сільському кладовищі. На похороні був Іван Франко.

8. Юліана Василівна Франко (Дидинська) (28.01.1861 с. Ясениця-Сільна, Львівська обл. – 01.11.1945) – дружина Онуфрія Яковича Франка.

Юліана Василівна Франко (Дидинська) (28.01.1861 – 01.11.1945) народилась 28 січня 1861 року у Ясениці-Сільній в сім'ї ясеницьких шляхтичів Василя Дидинського та Анни Яворської. 28.02.1886 р. одружилась з Онуфрієм Франком. У подружжя народилося восьмеро дітей – Яків Онуфрійович Франко (11.01.1887 – 05.10.1913), Антон Онуфрійович Франко (11.03.1888 – 1974), Марія Онуфріївна Франко (22.01.1890 – 1976), Розалія Онуфріївна Франко (22.04.1892 – 1972), Ганна Онуфріївна Франко (03.05.1894 – 1949), Анастасія Онуфріївна Франко (10.03.1896 – 1975), Михайло Онуфрійович Франко (03.06.1900 – 1951), Омелян Онуфрійович Франко (22.08.1906 – 11.10.1988). Померла Юліана Василівна Франко (Дидинська) 1 листопада 1945 року у Підгірках та поховали її на сільському кладовищі.

9. Марія Григорівна Гаврилик (23.10.1868 – 28.10.1868) – сестра Івана Франка по матері, рідна сестра Юлії Григорівни Багрій.

Марія прожила усього п'ять днів, померла 28.10.1868 року.

10. Юлія Григорівна Багрій (Гаврилик) (26.01.1868 с. Нагуєвичі, Львівська обл. – 26.02.1943) – сестра Івана Франка по матері.

Юлія Григорівна Багрій (Гаврилик) народилась 26 січня 1868 року у селі Нагуєвичі. Батьком був другий чоловік Марії Миколаївни Франко – Григорій Стефанович Гаврилик. Вона стала єдиною дитиною своїх батьків. 14 лютого 1884 р. Юлія вийшла заміж за Михайла Михайловича Багрія з Ясениці-Сільної. Юлія переїхала жити до чоловіка. Була хворобливою. Іван Франко підтримував сестру, відправляв на лікування. У подружжя народилось шестеро дітей – Анна Михайлівна Багрій (22.12.1885 – 10.04.1950), Михайло Михайлович Багрій (10.08.1887 – забрали на Першу світову і не повернувся), Кароліна Михайлівна Багрій (26.11.1892 – ?), Василь Михайлович Багрій (24.07.1904 – ?), Юлія Михайлівна Багрій (25.04.1907 – 30.10.1938), Наталія Михайлівна Багрій (24.02.1909 – 05.09.1910). Померла Юлія Григорівна Багрій 26 лютого 1943.

11. Михайло Михайлович Багрій (19.11.1854 с. Ясениця-Сільна, Львівська обл. – 15.11.1908) – чоловік Юлії Багрій, сестри Івана Франка по матері.

Михайло Михайлович Багрій народився 19 листопада 1854 року у селі Ясениці-Сільній, син Михайла Багрія та Марії Олексівської. У віці 29 років Михайло одружився з Юлією Багрій. Помер 15 листопада 1908.

12. Антон Григорович Гаврилик (17.06.1870 – 24.03.1875) – брат Івана Франка по матері, рідний брат Юлії Григорівни Багрій.

Антон Григорович Гаврилик народився 17 червня 1870 року. Прожив майже п'ять років і помер 24 березня 1875 році.

13. Ольга Федорівна Франко (Хоружинська) (10.04.1864 – 15.07.1941) – громадська діячка, фольклористка, перекладачка. Дружина Івана Франка та віддана помічниця і захисниця письменника, матір його чотирьох дітей.

Ольга Федорівна Франко (Хоружинська) народилась у селі Бірки Харківської губернії (нині – Полтавська обл.), походила з дворянської родини. Батьки рано померли. Після смерті батька вони з матір'ю переїхали до бабці Агафії Семенівни Таманової у село Тимофіївку. А перед смертю матері Олю та одну із сестер забрав до себе дядько Бондарів до сусіднього села Василівки. У дев'ять років Ольга поступи-

ла в Інститут шляхетних дівчат у Харкові, де навчалась вісім років. Потім продовжила навчання у Києві на Вищих жіночих курсах при інституті, де залишається учителькою. Була високоосвіченою людиною, володіла французькою, німецькою та англійською мовами. Познайомилася Ольга Хоружинська з Іваном Франком у 1885 році у домі Трегубова, його дружина Олександра – сестра Ольги. Ольга Хоружинська та Іван Франко повінчалися у Києві 4 травня 1886 р. у Павловській церкві Колегії Павла Галагана. У них народилося четверо дітей – Андрій Іванович Франко (16.07.1887 – 22.04.1913), Тарас Іванович Франко (09.03.1889 – 13.11.1971), Петро Іванович Франко (16.07.1890 – 1941), Анна Іванівна Франко-Ключко (03.09.1892 – 24.04.1988). Ольга Франко брала участь у громадській роботі та займалась видавничою діяльністю. Вона допомагала Франкові у підготовці і комплектуванні матеріалів до журналів, в оформленні етнографічних студій та в перекладацькій діяльності. Її накладом було видано збірку Івана Франка «З вершин і низин» (1887). Науковий і політичний журнал «Житте і Слово» видавали разом з Іваном Франком (1894 – 1897). У жіночому альманасі «Перший вінок» (1887) надрукована стаття Ольги Франко «Карпатські бойки і їх родинне життя». Ольга Франко мала добре серце, була щедрою і безкорисною. Любила своїх дітей, а потім і своїх онуків. Захоплювалась музикою та вишивкою. Любила виконувати твори Чайковського, Шопена, Лисенка. Померла на початку війни 15 липня 1941 р. Поховали її у Львові на Личаківському кладовищі.

14. Марія Федорівна Хоружинська (1862 – ?) – рідна сестра Ольги Хоружинської, дружини Івана Франка.

Марія Федорівна народилась у 1862 році. Жила у Харкові, де і навчалась. Потім проживала в Одесі, де і померла.

15. Олександра Федорівна Ігнатович (Хоружинська) (1863 – 1935) – рідна сестра Ольги Хоружинської, дружини Івана Франка.

Олександра Федорівна Ігнатович (Хоружинська) народилась у 1863 році. У Харкові навчалась в Інституті шляхетних дівчат. Вийшла заміж за Віктора Володимировича Ігнатовича. У сім'ї Ігнатовичів було троє дітей – Юрій Вікторович Ігнатович (1901 – 1974), Ольга Вікторівна Ігнатович, Володимир Вікторович Ігнатович. Померла Олександра Ігнатович 1935 р.

16. Віктор Володимирович Ігнатович (10.11.1862 – 04.05.1933) – громадсько-політичний діяч, фінансист. Чоловік Олександри Федорівни Ігнатович (Хоружинської), рідної сестри Ольги Федорівни Франко (Хоружинської).

Віктор Володимирович Ігнатович народився 10 листопада 1862 р. у селі Плютенці біля Білої Церкви. Там мав маєток, де відпочивав літом. Член фінансової і залізничної комісії управи, член Комітету Київської міської бібліотеки, член «Громади». У 1901 році став співробітником Київського відділу Державного банку Російської імперії. З 1915 року голова «Общества помощи населению Юга России, пострадавшему от военных действий». Один із засновників Української федеративно-демократичної партії (1917). З березня 1918 – в. о. директора, а пізніше директор Українського державного банку. Підписував банкноти незалежної України. У складі української делегації брав участь у мирних переговорах Української держави з РСФР. Помер 4 травня 1933 р. Поховали його на Лук'янівському цвинтарі.

17. Антоніна Федорівна Трегубова (Хоружинська) (? – ?) – педагог, старша сестра Ольги Франко (Хоружинської).

Антоніна Федорівна Трегубова (Хоружинська) працювала учителькою. 20 серпня 1876 р. вийшла заміж за Єлисея Купріяновича Трегубова. У подружжя народилося троє дітей – Катерина Єлисеївна Трегубова, Володимир Єлисейович Трегубов, Ілля Єлисейович Трегубов. Написала спогади про сестру «Дещо з життя Ольги Франкової». У радянські часи її заслали до Сибіру. Після повернення мешкала і померла у місті Борзна, де її і поховали.

18. Єлисей Купріянович Трегубов (14.2.1848 Полтава – 04.12.1920 Київ) – педагог, громадський діяч, чоловік Антоніни Хоружинської, сестри Франкової дружини.

Єлисей Купріянович Трегубов народився 14 лютого 1848 році у Полтаві. У 1872 р. закінчив Київський університет Св. Володимира, історико-філологічний факультет. Учителював у школах Глухова, Курска, Сум. Викладав історію і географію у Колегії Павла Галагана (1876-1893) у Києві та був її директором (1890-1891). Викладав у Володимирському кадетському корпусі, Фундуклеївській гімназії, був інспектором Інституту шляхетних дівчат у Керчі (1893-1898). Член київської культурно-освітньої організації «Стара Київська Громада», співробітник журналу «Кіевская Старина». Познайомився з Іваном Франком у Львові 1884 р., вертаючи із Женеви додому. У 1885 р. Іван Франко приїхав до Києва дістати грошей у київської «Громади» на самостійний львівський журнал і тоді у домі Трегубова познайомився зі своєю майбутньою дружиною. З Єлисеєм Трегубовим вони стали близькими приятелями, а з часом і родичами. У 1911 р. Єлисей Трегубов вийшов у відставку. Починаючи з 1918 р., бере участь у роботі Всеукраїнської Академії наук з етнографії. Помер у 1920 р. на 78 році життя у Києві. Похований на Байковому цвинтарі.

19. Хоружинський (? – ?) – найстарший брат Ольги Франко (Хоружинської), дружини Івана Франка.

Хоружинський (? – ?), найстарший брат, після закінчення студії поїхав працювати залізничним інженером на Сибір.

20. Хоружинський (? – ?) – середуший брат Ольги Франко (Хоружинської), дружини Івана Франка.

Хоружинський (? – ?), середуший брат, після закінчення студії одружився, оселився у Катеринославі, там служив урядником.

21. Микола Федорович Хоружинський (1859 – 1878) – молодший брат Ольги Франко (Хоружинської), дружини Івана Франка.

Микола Федорович Хоружинський народився у 1859 році. Після закінчення студії поступив на військову службу офіцером. Служив вірою і правдою. Брав участь у турецько-російській війні, був тяжко поранений в обидві ноги. Від операції відмовився. За геройську службу попросив опіки над сестрами. Сестер прийняли на виховання і науку до Харківського інституту шляхетних дівчат для дворянських осіб, вдержуваний на кошт царя. Помер у 1878 році.

П'яте покоління:

1. Андрій Іванович Франко (16.07.1887 Львів – 22.04.1913 Львів) – науковець, секретар батька. Перша дитина та перший син у сім'ї Франків.

Андрій Іванович Франко народився 16.07.1887 року у Львові. Андрій відрізнявся від інших дітей слабим здоров'ям і ним опікувався брат Тарас. Спочатку вони разом навчалися у народній школі, а потім у Академічній гімназії у Львові з українською мовою викладання (1907). Вони вчилися разом і в університеті на одному факультеті. Коли у 1908 р. Франкові паралізувало руки, Андрій став батьковим опікуном та помічником у творчій праці – редагував тексти, перекладав, писав під диктовку. Під батькове диктування записав «Нарис історії української літератури» та інші праці. Його творчим дебютом було наукове дослідження «Григорій Ількевич як етнограф», яке було опубліковано у «Записках Наукового Товариства ім. Шевченка» (1912. – Тт. 109 – 111). Андрій ще з дитинства захоплювався збиранням поштових марок і мав хорошу колекцію. Іван Франко зі своїх поїздок присилав синові поштові або гербові марки. Помер Андрій на 26 році життя 22 квітня 1913 р. Поховали його у Львові на Личаківському кладовищі.

2. Тарас Іванович Франко (09.03.1889 Львів – 13.11.1971 Київ) – український літературознавець, письменник, науковець, перекладач, педагог, громадський діяч. Друга дитина та другий син у сім'ї Франків.

Тарас Іванович Франко народився 9 березня 1889 р. Початкову освіту отримав у народній школі. У 1907 р. Тарас з відзнакою закінчує гімназію, що давало звільнення від оплати за навчання в університеті (1907 – 1912). Тільки один рік він навчався у Віденському університеті (1909 – 1910), бо після лікування у Ліпіку (Хорватія) загострилася хвороба батька, що примусило його повернутись додому. Він продовжив своє подальше навчання у Львівському університеті на класичній філології. Під час Першої світової війни його забирають служити офіцером в австрійську армію та відправляють на італійський фронт. Першу військову відпустку (1915 р.) він проводить у Львові з хворим батьком – це була остання їх зустріч. У лютому 1918 року Тараса Франка перекидають на східний фронт і він потрапляє у російський полон. Будучи полоненим, Тарас працював на ремонті залізничної колії у Москві. Після закінчення війни їде до Харкова і працює журналістом, перекладачем, працівником Державного видавництва, читає лекції. У 1922 р. на прохання матері повертається до Львова. Працював у Ряшеві, Станіславі і Львові, викладав латинську, грецьку, українську і німецьку мови та руханку. Любив спорт і працював у спортивних та руханкових товариствах «Сокіл-Батько», «Україна». Викладав класичні мови у Львівському університеті (1945 – 1947). Тараса Франка призначили директором музею ім. Франка у Львові (26.12.1946 – 06.07.1949). У 1950 році влада запропонувала Тарасові переїхати до Києва на роботу в Інститут літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР на посаду наукового співробітника і завідувача бібліотекою І. Франка. Літературною та науковою працею захопився він, ще будучи студентом, яку продовжив у зрілому віці. У 1913 році вийшли «На крилах гумору», «3 чужої левади», «Старе вино», ще за життя Івана Франка. У 2015 р. вийшло двохтомне видання, де подано художню, наукову, мемуарну та епістолярну спадщину Тараса Франка (1889 – 1971). Писав розвідки і статті на різні теми, перекладав і виступав на різних зборах та підтримував стосунки з шістдесятниками. Він допомагав Франкові у літературній діяльності. Був людиною порядною, привітною, з почуттям гумору та одним із кращих представників української інтелігенції. Любив малювати, до тепер збереглися його аматорські акварельні роботи.

Помер на 83 році життя 13 листопада 1971 р. у Києві. Поховали його на Байковому кладовищі біля його дружини.

3. Катерина Іванівна Франко (Фалькевич) (29.11.1896 с. Бібірки, Львівської обл. – 01.02.1962 Київ) – дружина Тараса Івановича Франка та матір його трьох дітей.

Катерина Іванівна Франко (Фалькевич) народилась 29 листопада 1896 р. у селі Бібірки, Львівської обл. Батько Катерина Фалькевич походив із польської шляхти, а мати – з багатой української родини Іваськівих. Катерину та її трьох сестер виховувала мати в українському дусі. Тарас Франко, займаючись громадською роботою, за дорученням львівської «Просвіти», відвідує у 1913 році Бібрський підрозділ організації. Секретарем підрозділу була Катерина Фалькевич. Знайомство з нею переростає у кохання всього його життя. Вони заручились – їй було 18, а йому 24. Але у 1914 році починається Перша світова війна. І тільки через 8 років вони одружуються (12.08.1922). На цій сімейній події був його рідний брат Петро Франко з дружиною. У подружжя народилося троє дітей – Зиновія-Ростислава Тарасівна Франко (31.10.1925 – 17.11.1991), Дарія-Любомира Тарасівна Франко (30.10.1926 – 24.10.2015), Роланд-Олександр Тарасович Франко (28.03.1932 – 11.08.2021). Катерина Фалькевич була вірним помічником Тараса Франка, гарною матір'ю та господинею. Після важкої хвороби вона померла 1 лютого 1962 р. Поховали її у Києві на Байковому кладовищі.

4. Петро Іванович Франко (28.07.1890 с. Нагуєвичі, обл. Львівська – 1941?) – організатор «Пласту», чотар УСС, сотник УГА, педагог, учений, інженер-хімік, письменник, громадський діяч, член Наукового товариства ім. Т. Шевченка, перший директор музею Івана Франка. Третя дитина та третій син у сім'ї Франків.

Петро Іванович Франко народився у селі Нагуєвичі Львівської обл. 28 червня 1890 р. Початкову освіту отримав у народній школі. Потім навчався у Академічній гімназії. Далі вступає у Львівський політехнічний інститут на хімічний факультет, який закінчив із відзнакою. В інституті здобув ще один фах – фізична культура. З юнацьких літ займався спортом – великим тенісом, футболом, лижами. Був співзасновником та членом першого (1911) таємного гуртка «Пласт» та автором самої назви. Мета «Пласту» – створити спортивно-військову організацію української молоді. У 1915 р. переформовано у військову – «Січові стрільці». Петро добровольцем пішов служити спочатку у піхоті, а потім в авіації. Воював у армії ЗУНР, потрапив у полон (1919) до поляків. Але Петрові вдається втекти з табору військовополонених у Кракові. Вчителює у Львові, Коломиї та викладає хімію у таємному українському університеті у Львові (1923 – 1928). У 1931 р. їде до Радянського Союзу працювати за контрактом у Харків. Там він працює в інституті прикладної хімії та викладає хімію у Політехнічному інституті. У грудні 1936 р. Петро Франко відмовився від запропонованого радянського громадянства. Він був свідком голодомору 1932 – 1933 рр., знав про знищення української інтелігенції. Після повернення займається літературною діяльністю, вчителює у Яворові та збирається на роботу в Японію за контрактом. Не судилось. Почалася Друга світова війна. Петро Франко – депутат Верховної ради УРСР, відкривав Народні збори у Львові 28 жовтня 1939 р. Як депутат розпочав велику роботу. Займає посади директора меморіального музею І. Франка, декана факультету хімії в торгово-економічному

інституті. 22 червня 1941р. фашистська Німеччина напала на Радянський Союз. Як депутата його евакуюють до Києва та подальша його доля невідома. Загинув за нез'ясованих обставин. Дата смерті умовна – 1941?

5. Ольга-Марія Теодорівна Франко (Білевич) (23.07.1896 с. Вирів, Львівська обл. – 27.03.1987 Львів) – дружина Петра Івановича Франка.

Ольга-Марія Франко (Білевич) народилась 23 липня 1896 р. у селі Вирів на Львівщині в родині священника. Була наймолодшою дитиною в сім'ї Теодора та Ольги Білевичів. Олександр, брат Ольги, вчився в одному класі гімназії з Петром Франком. У 1919 р. Ольга Білевич вийшла заміж за Петра Франка. І з того часу завжди була поруч з чоловіком: Буськ – Львів – Відень – Коломия – Харків – Львів. У Харкові пережила голодомор 1932 – 1933 рр. Перебуваючи у Відні, закінчила кулінарні курси при університеті. Автор кулінарної книги «Практична кухня» та ряду інших книг з кулінарії. У подружжя дві доньки – Віра Петрівна Франко (31.01.1923 – 31.01.1966), Іванна (Ася) Франко (24.01.1925 – 20.05.1978). 28 червня 1941 р. НКВС забрало з дому її чоловіка Петра Франка під приводом евакуації і з того моменту доля його невідома. До останніх днів свого життя вона чекала на його повернення... Померла 27 березня 1987 р. Поховали її у Львові на Личаківському цвинтарі.

6. Анна Іванівна Франко-Ключко (03.09.1892 м. Львів – 24.04.1988 м. Торонто, Канада) – громадська діячка, письменниця. Була четвертою і останньою дитиною Франків.

Анна Іванівна Франко-Ключко народилась 3 вересня 1892 р. у Львові. Початкову освіту отримала в українській народній школі для дівчат. Потім навчалась у Академічній гімназії. Також закінчила вчительську жіночу семінарію (1909), але дозволу працювати вчителькою не отримала. Вперше Анна відвідала Київ літом 1909 р., куди поїхала разом з матір'ю та братом Петром. Вони побували і на могилі Тараса Шевченка. Враження та почуття гордості від поїздки до Канева залишилось на все життя. Працювала у страхово-кредитному товаристві «Дністер». Закінчує курси сестер милосердя, організовані відомим львівським лікарем Євгеном Озаркевичем. Мала надію працювати у «Народній лікарні». Залишила батьківський дім у 1914 р., поїхала до Києва на запрошення родини своєї матері. Почалася Перша світова війна. З березня 1916 р. працює сестрою милосердя у київському шпиталі. В 1917 р. Україна мала шанс стати незалежною державою, була створена Центральна Рада України. Анні Франко запропонували роботу в одному із міністерств. Вона погодилась на міністерство внутрішніх справ. Анна веде курси української мови і курси для неграмотних, а сама відвідує вечірні студії у Київському університеті. В січні 1919 р. їде до Німеччини з місією Червоного Хреста для допомоги українським військовополоненим. Працює у поїзді Червоного Хреста, який обслуговував трасу Львів – Берлін до закінчення діяльності місії (1921 р.). У 1919 р. вийшла заміж за Петра Ключка, який був головним лікарем поїзду, де працювала Анна Франко. У подружжя народилося двоє синів – Тарас Петрович Ключко (1920 – 15.08.1983) і Мирон Петрович Ключко (26.02.1922 – 12.09.2004). Довгі роки сім'я Ключків жила у селі Довгому на Закарпатті (1921 – 1939). Почалася Друга світова війна. Після того, як 1939 р. Гітлер передав Закарпаття угорцям, влада депортувала Анну до Відня, а чоловіка забрали до концтабору у Ніррадзі.

Анна двічі рятує чоловіка. Вдруге, коли був заарештований органами НКВС у Відні 1945 р. та відправлений до львівської тюрми, по допомогу Анна звернулася до американської влади. Після смерті чоловіка Анна з синами переїхала до Канади, де прожила останні сорок років. Анна працює у Торонто медсестрою у «Східному загальному шпиталі» (East General Hospital), у «Новому шпиталі» (New Mount Sinai Hospital). Була активною громадською діячкою, членкинею Собору св. Володимира і ОУК (Об'єднання Українців Канади) та виступала на різних українських зборах. До столітнього ювілею Івана Франка Анна Ключко видала книгу спогадів «Іван Франко і його родина» (Торонто, Канада. – 1956), яку написала ще у 1935 р. в Карпатській Україні за порадою свого чоловіка. Вона двічі була у радянському Львові (1967, 1971). Свої останні дні провела в Оселі для літніх громадян ім. Івана Франка. Прожила 96 років. Померла 24 квітня 1988 р. у Торонто, Канаді. Похована на українському кладовищі у Торонто.

7. Петро Ключко (28.05.1891 м. Київ – 1948 м. Зальцбург, Австрія) - лікар. Чоловік Анни Франко, дочки Івана Франка.

Петро Ключко народився 28 травня 1891 р. у Києві. Під час Першої світової війни працював начальником санітарного поїзду (1919 – 1921 рр.). У 1919 р. одружився з Анною Франко. З 1921 по 1939 рр. працював лікарем на Закарпатті у селі Довге. Під час Другої світової війни був два рази заарештований. Перший – угорцями у селі Довге, забрали до концтабору Нірадгазі (1939 р.). Другий – НКВС у Відні, забрали до львівської тюрми (1945 – 1946 рр.). Анна двічі рятує чоловіка. Помер Петро Ключко 1948 році у Зальцбургу, де і похований.

Шосте покоління

1. Зиновія-Ростислава Тарасівна Франко (31.10.1925 Львів – 17.11.1991 Київ) – учена, франкознавиця, громадська діячка, одна з чільних представників руху шестидесятників. Дочка Тараса Франка.

Зиновія-Ростислава Тарасівна Франко народилась у Львові 31 жовтня 1925 р. У Ряшеві починається її початкова освіта – два перші класи польської початкової школи. Потім навчання продовжилось у львівській українській школі ім. Шашкевича (1934 – 1938), де їй прищепили любов до мови і літератури. А потім станиславівська середня школа і гімназія (1944). Далі вчиться на філологічному факультеті Львівського університету (1944 – 1949) і поступає в аспірантуру. Починає навчання у Львівському університеті, а закінчує у Київському (1949 – 1953). З жовтня 1948 по червень 1950 працює у Львівському музеї І. Франка науковим співробітником. У Києві на роботу влаштовується в Інститут мовознавства ім. О. Потебні. Відстоювала право на життя української мови в Україні, була проти злиття мов (української з російською). У травні 1969 році була звільнена з роботи за «прояви українського буржуазного націоналізму». Три з половиною роки була безробітною, а протягом десяти років діяла заборона друкуватись (негласна). Після «каяття» Зиновію Франко поновили на роботі в Інституті мовознавства. Свій внесок у франкознавство вона також зробила – понад 60 франкознавчих статей. Добре знала і вивчала спадщину Івана Франка, стала одним із упорядників першого тому книжки Франко І. Я. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т. Була людиною добродушною, довірливою, щирою, діяльною і мала здатність працювати у

найнесприятливіших умовах та найбільш за все у світі любила Україну. Померла 17 листопада 1991 році у Києві. Похована у Києві на Байковому кладовищі.

2. Павло Опанасович Юрачківський (24.12.1920 – 20.12.2015) – науковець, чоловік Зиновії-Ростислави Тарасівни Франко.

Павло Опанасович Юрачківський (24.12.1920 – 20.12.2015) народився 24 грудня 1920 р. Середню школу закінчує у Красному Лучі із «золотою медаллю». Вищу освіту отримав у Дніпропетровському університеті на фізичному факультеті. Спочатку викладав у Львівському політехнічному інституті. Читав курс «Загальна фізика» на факультеті електроенергетехніки та автоматики. Потім працює у Київському політехнічному інституті у науково-технічному відділі (1950 – 2013). Любив спорт, молодим займався легкою атлетикою. Любив читати книжки. Помер 20 грудня 2015 р.

3. Дарія-Любомира Тарасівна Франко (30.10.1926 – 24.10.2015) – науковець. Донька Тараса Франка. Онука Івана Франка.

Дарія-Любомира Тарасівна Франко народилася 30 жовтня 1926 р. Філологічну освіту отримала у Львівському державному університеті ім. Івана Франка (1945 – 1950). Потім була аспірантура у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка. Першою і останньою була робота у видавництві «Українська Радянська Енциклопедія» (1950 – 1992). Дарія-Любомира Тарасівна Франко померла 24 жовтня 2015 р.

4. Роланд-Олександр Тарасович Франко (28.03.1932 – 11.08. 2022) – науковець, дипломат, громадський діяч. Син Тараса Франка. Онук Івана Франка.

Роланд-Олександр Тарасович Франко народився 28 березня 1932 р. До школи пішов у Станіславі і продовжив навчання у Львівській школі № 49. Почав навчання у Львівському політехнічному інституті, потім перевівся до Київського політехнічного інституту (1949 – 1954). Першою роботою, де він зробив кар'єру заступника директора, був Київський інститут автоматики. У 1972 р. захистив кандидатську дисертацію. У співавторстві видав декілька наукових праць. У 1962 р. Роланд-Олександр Франко одружився з Аллою Шморгун. Дітей у подружжя не було. Протягом 1993 – 1996 рр. перебував на дипломатичній службі, був радником з питань науки у Посольстві України у Великобританії. Завдяки Роланду Франко у 1996 році Україна безкоштовно одержала від Великобританії науково-дослідницьку станцію ім. «Фарадея» в Антарктиці, тепер ім. «Академіка Вернадського». З 1997 року заступник голови правління Всеукраїнського фонду відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. О. Гончара. З 2012 – виконувач обов'язків голови Фонду. Протягом 1997 – 2001 рр. – віце-президент, згодом завідувач міжнародних відносин (до 2008 р.), відтак консультант президента Міжнародного науково-технічного університету ім. академіка Ю. Бугая. Член правління національної спілки краєзнавців України. Учасник заходів, присвячених ушануванню пам'яті І. Франка у Києві, Львові, Дрогобичі, с. Нагуєвичих тощо. 28 травня 1999 р. брав участь у відкритті погруддя І. Франка у Відні. Один з ініціаторів створення Літературного музею Івана Франка на Дніпрі в селі Обуховського району Київської області (відкрито 27 квітня 2010 р.). 25 листопада 2016 р. відкрито музей Родини Івана Франка у Києві. У 2015 р. Роланд Франко створює міжнародний фонд Івана Франка, діяльність якого спрямована на підтримку розвитку україністики, популяризації наукового і творчого доробку І. Франка та соціально-гуманітарних

наук. Помер 11 серпня 2022 році на 89 році життя. Поховали його на Байковому кладовищі.

5. Алла Петрівна Шморгун (27.10.1937 Константинівка, Запорізька обл. – 03.11.2008 Київ) – викладач. Дружина Роланда-Олександра Франка.

Алла Петрівна Шморгун народилась 27 жовтня 1937 р. у Константинівці Запорізької області. Закінчила Київський педагогічний інститут іноземних мов. Викладала у школі французьку мову. У 1962 р. Алла Шморгун вийшла заміж за Роланда-Олександра Франка. Дітей у подружжя не було. Працювала викладачем французької мови у Київському політехнічному інституті (1968 – 1992). Алла Петрівна Шморгун померла у Києві 3 листопада 2008 р.

6. Віра Петрівна Франко (31.01.1923 – 31.01.1966 Львів) – нащадок по прямій лінії. Дочка Петра Франка. Онука Івана Франка.

Віра Петрівна Франко народилась 31 січня 1923 р. у селі Полонична на Львівщині. Початкову освіту здобула у Харкові у середній трудовій школі № 20 ім. І. Франка. Після переїзду родини до Львова у 1936 р. продовжила навчання у гімназії сестер-василіянок. Під час Другої світової війни, коли гостювала у Відні у Анни Франко-Ключко, її арештували та відправили у концтабір Равенсбрюк. Після визволення Відня радянськими військами Віру Франко відправили у сталінські табори. У 1953 р. вона повернулась додому з двома дочками – Надією Франко (12.06.1950), Іванною Франко (22.03.1952). Влаштувалась на роботу у львівській книгарні. Працювала на різних роботах. Вийшла заміж за Богдана Сітницького. Померла Віра Франко 31 січня 1966 р. у Львові. Поховали її у Львові на Личаківському цвинтарі.

7. Богдан Іванович Сітницький (18.05.1914 – 29.01.1997) – чоловік Віри Петрівни Франко. Політико-громадський діяч, почесний пластун.

Богдан Іванович Сітницький народився 18 травня 1914 року. Навчався в Академічній гімназії (1924 – 1932). Був пластуном куреня ч. 1 ім. Петра Сагайдачного та гуртовим гуртка «Пугачі». Після заборони «Пласту» став членом краєзнавчого товариства «Плай» (1930). Був впорядником таборів для хлопців на Остодорі (1936 – 1939). Належав до підпільного Пластового центру (1939 – 1941). У 1948 р. заарештований за «антирадянську пропаганду», відбував термін на Далекому Сході (1949 – 1954). Після повернення працював у Львові бухгалтером Львівської обласної клінічної лікарні та в інших установах. У 1966 р. закінчив торгово-економічний інститут. З відновленням «Пласту» поновив членство. Помер 29 січня 1997 р. Поховали його у Львові на Личаківському цвинтарі. Посмертно відзначений орденом св. Юрія у сріблі.

8. Іванна (Ася) Петрівна Франко (24.01.1925 – 20.05.1978 Львів) – нащадок по прямій лінії. Дочка Петра Франка. Онука Івана Франка.

Іванна (Ася) Петрівна Франко народилась 24 січня 1925 р. у Коломиї. Початкову освіту здобула у харківській середній трудовій школі № 20 ім. І. Франка. Після повернення родини до Львова у 1936 р. продовжила навчання у Академічній гімназії. Вищу освіту отримала у Львівському політехнічному інституті. Брала участь у художній самодіяльності вузу, виступала з танцювальним ансамблем на різних урочистостях. Після завершення навчання працювала інженером в УкрНДІ нафти і газу. У 1950 р. вийшла заміж за Мирослава Осипович Галущака. У подружжя на-

родилося п'ятеро дітей. Була нагороджена медалью «Мати – героїня» II-го ступеня. В останні роки працювала головним інженером проекту в ДППП (Державний проектний інститут) № 3. За сумлінну працю нагороджена рядом державних та урядових нагород. Померла 20 травня 1978 р. у віці 53 р. від важкої хвороби. Похована на Личаківському цвинтарі у родинному гробівці.

9. Мирослав Осипович Галушак (04.07.1925 Львів. – 26.07.1987 Львів) – чоловік Івanni (Асі) Петрівни Франко. Інженер, винахідник, раціоналізатор, науковець.

Мирослав Осипович Галушак народився 4 липня 1925 р. у Львові. Навчався у Грубешові та в гімназії у Холмі. Далі здобув вищу освіту у Львівському політехнічному інституті. Брав участь у художній самодіяльності вузу, виступав з ансамблем на різних урочистостях. Після закінчення вузу працював інженером в ОРГРЕСі. Починав від рядового інженера. Далі – бригадний інженер, начальник турбінного цеху. Засновник ряду енергетичних установ у республіках СРСР. Автор понад ста наукових праць. Мав до сотні патентів на винаходи та раціоналізації в галузі енергетики. У 1950 р. одружився із Іванною (Асею) Петрівною Франко. У подружжя було п'ятеро дітей. Помер 26 липня 1987 р. Похований у Львові на Личаківському цвинтарі у родинному гробівці.

10. Тарас Петрович Ключко (1920 – 15.08.1983) – нащадок по прямій лінії. Син Анни Франко-Ключко. Онук Івана Франка.

Тарас Петрович Ключко народився у 1920 р. Освіту отримав у Швейцарії. Після смерті батька з матір'ю та братом переїхав до Торонто (Канада). Тарас Ключко з 14 років хворів на епілепсію, ускладнення після кору. Ця хвороба не дала отримати диплом лікаря. Помер Тарас Петрович Ключко 15 серпня 1983 р.

11. Еріка Ярош-Ключко (? – 29.02.1988) – дружина Тараса Петровича Ключко.

Дата народження Еріки Ярош-Ключко не встановлена. Померла 29 грудня 1988 р.

12. Мирон Петрович Ключко (26.02.1922 – 12.09.2004) – нащадок по прямій лінії. Син Анни Франко-Ключко. Онук Івана Франка.

Мирон Петрович Ключко народився 26 грудня 1922 р. Освіту отримав у Швейцарії. Після смерті батька з матір'ю та братом переїхав до Торонто (Канада). Одружився з Надією Вишиван. Помер Мирон Петрович Ключко 12 вересня 2004 р. Похований у Торонто на українському кладовищі

13. Надія Василівна Вишиван-Ключко (23.06.1925 – 16.04.2004 Торонто) – дружина Мирона Петровича Ключко.

Надія Василівна Вишиван-Ключко народилась 23 червня 1925 р. в сім'ї священника о. Василя Вишиван. Вийшла заміж за Мирона Ключко. У подружжя одна дочка – Галина МIRONІВНА Ключко (16.09.1951). Померла Надія Василівна Вишиван-Ключко 16 квітня 2004 р. Поховали її на українському кладовищі у Торонто.

Сьоме покоління:

1. Юрій Павлович Юрачківський (25.06.1951 – 03.01.2024) – нащадок по прямій лінії. Син Зиновії Франко, дочки Тараса Франка. Правнук Івана Франка. Науковець. Проживає у Києві.

Юрій Павлович Юрачківський народився 25 червня 1951 р. Закінчив київську СШ № 92 ім. Івана Франка з поглибленим вивченням англійською мови. Потім по-

ступає у Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка на фізичний факультет (1973). Аспірантуру закінчує у 1979 р. Першою роботою була посада інженера в Інституті геронтології. Далі працює старшим науковим працівником в Інституті кібернетики АН України. 24 жовтня 1975 р. одружився на Любові Коваль. Зараз на пенсії.

2. Любов Миколаївна Юрачківська (Коваль) (14.08.1953 Сталіно (тепер Донецьк)) – дружина Юрія Павловича Юрачківського. Громадський діяч. Проживає у Києві.

Любов Миколаївна (Коваль) народилася 14 серпня 1953 р. у Сталіно (тепер Донецьк). Закінчила київську СШ № 1. Потім поступила в Інститут культури і мистецтва на факультет технічної інформації. Далі освіту здобувала у Політехнічному інституті на електроакустичному факультеті. Працювала перекладачем технічних текстів англійською мовою в Інституті кібернетики АН України на радіофізичному факультеті. 24 жовтня 1975 р. вийшла заміж за Юрія Юрачківського. У подружжя один син – Данило Юрійович Юрачківський (22.07.1976). Зараз Любов Юрачківська на пенсії. Займається громадською роботою. Організувала і опікується притулком для тварин.

3. Андрій Павлович Юрачківський (04.05.1958) – нащадок по прямій лінії. Син Зиновії Франко, дочки Тараса Франка. Правнук Івана Франка. Доктор фізико-математичних наук, професор. Проживає у Києві (Україна).

Андрій Павлович Юрачківський (04.05.1958) закінчує київську СШ № 92 ім. Івана Франка з поглибленим вивченням англійською мови. Потім поступає у Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка на факультет кібернетики (1980). Після закінчення працює на факультеті кібернетики – 1980-81 та 1984-88 рр. У 1981-84 рр – аспірант кафедри прикладної статистики того ж факультету. Кандидатську дисертацію захистив у 1986 році, докторську у 2003 році. У 1988 р. працював на радіофізичному факультеті – асистентом, доцентом, а з 2005 р. – професором. Автор 68 наукових статей та 5 навчальних посібників. Область наукових інтересів – теорія імовірностей, функціональний аналіз, математична фізика. Основні наукові результати: показав, що задане певними аксіомами відношення незалежності породжує імовірнісну міру; знайшов розподіл часу чекання в ряді систем масового обслуговування; розробив загальний метод дослідження випадкових мір і мірозначних процесів, за допомогою якого розв'язав ряд асимптотичних задач стохастичної геометрії; довів формулу збурення операторних і запропонував оснований на ній спосіб наближеного обчислювання функції Гріна кінетичного рівняння на ґратці; побудував розширення простору знакозмінних мір (простір гіпермір) і показав, що стохастичне інтегрування неперервних випадкових функцій рівносильне потраєкторному інтегруванню за випадковою гіпермірою; знайшов простий і загальний спосіб продовження абстрактного інтеграла без використання поняття збіжності майже скрізь.

4. Леся Михайлівна Юрачківська (Кизимишин) (22.02.1959 м. Калуш, Івано-Франківська обл.) – науковець, громадський діяч. Дружина Андрія Павловича Юрачківського.

Леся Михайлівна Юрачківська (Кизимишин) народилася 22 листопада 1959 р. у м. Калуш Івано-Франківської обл. Лесі Кизимишин подобалися точні науки, брала участь у шкільних олімпіадах. У 1975 р. закінчує Київську спеціалізовану

школу-інтернат фізико-математичного профілю при КДУ ім. Т. Шевченка. Поступила у Київський державний університет ім. Т. Шевченка на факультет «Кібернетики» і закінчила його у 1980 р. за спеціальністю «Прикладна математика». Свою трудову діяльність почала в Інституті кібернетики АН УРСР (інженер, старший інженер, провідний інженер, головний інженер-програміст) (1980 – 1996). Одружилась 8.10.1981 та народила двох дітей – Богдана Андрійовича Юрачківського (18.07.1983) та Ольгу Андріївну Юрачківську (22.02.1985). По року працювала на таких посадах – керівник інформаційно-аналітичного центру в Інституті Росії НАН України (1996 – 1997), провідний інженер-програміст у ГОЛОВФІНТЕХ при Міністерстві фінансів України (1997), керівник інформаційно-аналітичного Відділу Всеукраїнської асоціації ділових людей «Господар» (1998). Потім продовжила свою діяльність на таких посадах – помічник-консультант народного депутата України Білоруса О. Г. (1999 – 2012), головний консультант секретаріату Комітету Верховної Ради України у закордонних справах (2012 – 2014), помічник-консультант народного депутата України Масоріної О. С. при апараті Верховної Ради України. З 2016 р. знаходиться на пенсії. Продовжує займатися улюбленими справами – читати книжки та вправлятися у кулінарії (фанатка рецептів Дарії Цвек).

5. Надія Іванівна Франко (12.06.1950 – 10.05.2018) – нащадок по прямій лінії. Дочка Віри Франко, дочки Петра Франка. Праонука Івана Франка.

Надія Іванівна Франко народилась 12 червня 1950 р. Поступає у Львівський університет на філологічний факультет і закінчує його у 1973 р. Все своє життя вона пропрацювала в одній установі – Центральному Державному історичному архіві України у Львові. 5 червня 1976 р. Надія Франко вийшла заміж за Андрія Майкуту. У подружжя народилась єдина донька – Марія Андріївна Майкут (22.04.1978). Надія Іванівна Франко померла 10 травня 2018 р. Поховали її у Львові на Личаківському цвинтарі.

6. Андрій Теодорович Майкут (16.04.1944) – чоловік Надії Іванівни Франко. Проживає у Львові (Україна).

Андрій Теодорович Майкут народився 16 квітня 1944 р. Закінчив Львівський політехнічний інститут, радіотехнічний факультет. 5 червня 1976 р. Андрій Теодорович Майкут одружився на Надії Франко. Зараз на пенсії.

7. Іванна Богданівна Міліянчук (Сітницька) (22.03.1952) – нащадок по прямій лінії. Дочка Віри Франко. Праонука Івана Франка. Проживає у Мадриді (Іспанія).

Іванна Богданівна Міліянчук (Сітницька) народилась 22 березня 1952 року. Навчалась у Львівському державному університеті на філологічному факультеті. Вийшла заміж за Михайла Міліянчука. У подружжя три дочки – Ольга Міліянчук (24.08.1972), Наталя Міліянчук (10.08.1977), Марта Міліянчук (23.09.1978). Деякий час працювала у Львівському музеї ім. І. Франка. Виїхала за кордон, у Мадрид (Іспанія).

8. Михайло Васильович Міліянчук (21.11.1940 Сокаль, Львівська обл. – 11.08.2003 Львів) – чоловік Іванни Богданівни Міліянчук (Сітницької).

Михайло Васильович Міліянчук народився 21 листопада 1940 р. у м. Сокаль Львівської області. Спочатку навчався у № 37 (1948 – 1955), потім переходить у львівську середню школу № 28 (1955 – 1958). Подальшу освіту продовжив у Львів-

ському державному університеті ім. Івана Франка на фізичному факультеті за фахом «Фізика твердого тіла» (1963 – 1999). Працював науковим співробітником на фізичному факультеті ЛДУ ім. Івана Франка (1963 – 1999). Був блискучим спеціалістом-експериментатором. Помер Михайло Міліянчук 11.08.2003. Поховали його у Львові на Личаківському цвинтарі.

9. Любов Мирославівна Галушак (01.04.1951 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Дочка Іванни (Ася) Франко. Праонука Івана Франка. Проживає у Львові (Україна).

Любов Мирославівна Галушак народилась 1 квітня 1951 р. у Львові. Закінчує львівську спеціалізовану середню школу № 4 з поглибленим вивченням англійської мови. У 1968 р. поступає у Львівський державний університет на філологічний факультет, спеціальність «Українська мова та література». Після працює у школі села Бунів Яворівського району (1973 – 1975), потім у львівській школі № 28 (1975 – 1976). 3 травня 1976 р. працює гідом перекладачем чеської мови у БММТ «Супутник», далі працює виконавчим директором Західноукраїнської регіональної асоціації інноваційних фірм «Львівтехнополіс» (ЗУРАІФ «Львівтехнополіс»). Працює екскурсоводом. Любить читати книжки та проводити екскурсії.

10. Петро Мирославович Галушак (12.09.1954 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Син Іванни (Асі) Франко, дочки Петра Франка. Праонук Івана Франка. Проживає у Львові (Україна).

Петро Мирославович Галушак народився 12 вересня 1954 р. у Львові. Навчався у львівській спеціалізованій середній школі № 4 з поглибленим вивченням англійської мови (1961 – 1971). Потім поступив у Львівський політехнічний інститут на факультет автоматики за фахом ІВТ (Інформаційно-вимірювальна техніка) (1971 – 1977). Перша робота – інженер-конструктор на Термоприладі. Служив в рядах радянської армії (1977 – 1979). Після повернення працює старшим інженером в ІПГК (Інститут геології та геохімії горючих копалин) АН УРСР (1979 – 1985). Далі працює в пуско-налагоджувальних підприємствах обчислювальної техніки. У 1988 р. одружується на Олесі Станіславівні Ярош. У подружжя шестеро синів. З 1990 р. і до виходу на пенсію у 2014 р. працює на посадах заступника директора та директора ряду підприємств. Брав участь у громадських організаціях. Зокрема, у Товаристві Лева, де одним із перших виконав роль Святого Миколая, був учасником вертепів. Є одним із засновників та багаторічний заступник голови Львівської обласної спілки багатодітних сімей Львівщини «Щаслива родина».

11. Олеся Станіславівна Галушак (Ярош) (20.09.1966 Київ, Україна) – дружина Петра Мирославовича Галушака. Мати-героїня. Лікар. Проживає у Львові (Україна).

Олеся Станіславівна Галушак (Ярош) народилась 20 вересня 1966 р. у Києві. У тому ж році переїхала до Львова. Закінчує львівську спеціалізовану середню школу № 28 з поглибленим вивченням німецької мови (1983). Потім поступає у Київський медичний інститут ім. академіка Богомольця (1984 – 1985). Після року навчання переводиться у Львівський медичний інститут (1985 – 1989). Поступає в інтернатуру, яку а сімейними обставинами закінчує пізніше (1994 – 1995). Вийшла заміж 5 листопада 1988 року за Петра Мирославовича Галушака. У подружжя народилося шестеро синів – Мирослав-Олександр Петрович Галушак (01.09.1989),

Ярема-Дарій Петрович Галушак (02.02.1991), Зорян-Роман Петрович Галушак (08.06.1993), Маркіян-Йосиф Петрович Галушак (10.09.1997), Іван-Павло Петрович Галушак (09.08.1999), Богдан-Юлій Петрович Галушак (17.05.2009). У 2008 р. Олесю Станіславівну Галушак нагородили медаллю «Мати-героїня». Починаючи з 1996 року та по сьогодні, працює лікарем у Львівському державному ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою ім. Героїв Крут. Любить вишивати, співа-ти українські пісні. Відвідувала хор «Лемковина» (1986 – 1989). З жовтня 1987 р. член товариства «Лева», культурно-просвітньої організації, яка відроджує українські звичаї та традиції.

12. Ірина Мирославівна Глинна (Галушак) (04.04.1957 Львів, Україна – 09.06.1997 Канада) – нащадок по прямій лінії. Дочка Іванни (Асі) Франко. Праонука Івана Франка.

Ірина Мирославівна Глинна (Галушак) народилася 4 квітня 1957 р. Навчалась у львівській спеціалізованій середній школі № 4 з поглибленим вивченням англійської мови. Потім навчалась у Політехнічному інституті на теплотехнічному факультеті. Вийшла заміж за Андрія Глинного. У подружжя двоє синів – Маркіян Андрійович Глинний (1979), Теодор Андрійович Глинний (1980). Працювала у книгарні «Дружба». У жовтні 1995 р. виїхала з синами до чоловіка у Канаду. Померла 9 червня 1997 у Торонто (Канада), де її і поховали.

13. Андрій Теодорович Глинний (26.06.1956) – чоловік Ірини Мирославівни Глинної (Галушак). Проживає у Торонто (Канада).

Андрій Теодорович Глинний народився 26 червня 1956 р. Закінчив Львівський медичний інститут. Виїхав до Канади, де тепер проживає.

14. Адріана Мирославівна Галушак (14.08.1959 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Дочка Іванни (Асі) Франко, дочки Петра Франка. Праонука Івана Франка. Соціальний працівник. Проживає у Львові (Україна).

Адріана Мирославівна Галушак народилася 14 серпня 1959 р. у Львові. Навчалася у львівській спеціалізованій школі № 4 з поглибленим навчанням англійської мови (1966 – 1976). Поступає у Львівський політехнічний інститут на теплотехнічний факультет за фахом тепло, газопостачання і вентиляція (1976 – 1981). Працює Адріана Галушак у Франківському відділі соціального захисту УСЗ ДПП Львівської міської ради. 1 лютого 1985 р. у Адріани Галушак народилася дочка – Христина Ростиславівна Галушак. Захоплюється рукоділлям – вишивкою та в'язанням.

15. Мар'яна Мирославівна Макаруха (Галушак) (08.07.1961 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Дочка Іванни (Асі) Франко, дочки Петра Франка. Праонука Івана Франка. Лікар. Проживає у США.

Мар'яна Мирославівна Макаруха (Галушак) народилася 8 липня 1961 р. Навчалася у львівській спеціалізованій школі № 4 з поглибленим навчанням англійської мови. У 1985 році закінчує Львівський медичний інститут, стоматологічне відділення. 4 листопада 1983 Мар'яна Мирославівна Галушак вийшла заміж за Мар'яна Йосифовича Макаруху. У подружжя народилося двоє дітей – Адріана Мар'янівна Макаруха (05.04.1985), Іриней Мар'янович Макаруха (05.06.1986). З 1990 року працювала стоматологом-терапевтом у львівській університетській клініці. Починаючи з 1992 по 2000 р., працювала на кафедрі ортопедичної стоматології у Львівському університеті ім. Данила Галицького та починає працювати над дисертацією. У

1996 році проходила курс піднесення кваліфікації у Граці (Австрія). Навчання на курсах співпадало з роботою над темою дисертації. Вийшло друком дві наукові статті. На жаль, захист дисертації не відбувся по причині виїзду у 2000 році сім'ї до США. Працює Мар'яна Макаруха у Філадельфії у Пенсільванському університеті на кафедрі ендодонтії. Захоплюється гірськолижним спортом та великим тенісом.

16. Мар'ян Йосифович Макаруха (08.11.1952 Львів, Україна) – чоловік Мар'яни Мирославівни Макарухи (Галушак). Лікар. Проживає у США.

Мар'ян Йосифович Макаруха народився 8 листопада 1952 року у Львові. Навчався у львівській спеціалізованій школі № 28 з поглибленим навчанням німецької мови. Закінчив лікувальне відділення у Львівському медичному інституті. Перша робота – проктолог у Львівській обласній лікарні (1976 – 1981). Починаючи з 1981 року, почав займатися виключно терапією. Працював у фізіотерапевтичному відділенні обласної клінічної лікарні у Львові. Починаючи з 1995 по 2000 рік, там же завідував терапевтичним відділенням. У 2000 році з сім'єю виїхав до США. Працює медичним асистентом у офісі доктора Марі Лейзин. З дитинства любить спорт. Був призером юніорів у чемпіонаті України з гірськолижного спорту, у команді «Авангард». Зараз захоплюється гірськолижним спортом та футболом.

17. Станіслав Тарасович Ярош-Ключко (? – ?) – нащадок по прямій лінії. Син Тараса Ключко. Онук Анни Франко-Ключко. Праонук Івана Франка.

Дата народження і смерті Станіслава Тарасовича Ярош-Ключко не встановлена.

18. Галина Миронівна Ключко (16.09.1951 Торонто, Канада) – нащадок по прямій лінії. Дочка Мирона Ключко. Онучка Анни Франко-Ключко. Праонучка Івана Франка. Проживає у Торонто (Канада). Проживає у Торонто (Канада).

Галина Миронівна Ключко народилась 16 вересня 1951 р. у Торонто (Канада). Батьки – Мирон Ключко та Надія Вишиван. Нещасний випадок у дитинстві привів до паралічу ніг. Галина не може ходити, користується інвалідним візком. Після отримання освіти вона стала добровільно безкоштовно працювати в українському музеї при Інституті Св. Володимира. Має державні нагороди та відзнаки – Золоту медаль за добровільну роботу у музеї. Галина стала майстринею вишивки, вишиває переважно глад'ю. Робить гердани та розписує писанки. Роботи виставляє на українських виставках. Неодноразово на всеканадських національних виставках ручного мистецтва Галина займала призові місця. З ініціативи уряду Канади її писанки побували в Іспанії. Її роботи виставлялись і в США – Чикаго, Детройті, Мічигані.

Восьме покоління:

1. Данило Юрійович Юрачківський (22.07.1976 Київ, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонук Івана Франка по лінії Тараса Франка. Проживає у Києві (Україна).

Данило Юрійович Юрачківський народився 22 липня 1976 р. Син Юрія та Любові Юрачківських. Починає навчатися у школі № 80. Потім переходить до школи ім І. Франка № 51 (1993). Поступає у Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського на факультет інформатики та обчислення за фахом системи управління, де провчився два з половиною роки. Потім поступає у Київську Академію мистецтв на економічний факультет, де провчився три роки (1996 – 1999). З 2000

по 2001 рр. проходить службу в Українській армії. Починаючи з 2014 р., офіційно доглядає за тяжкохворим батьком.

2. Богдан Андрійович Юрачківський (18.07.1983 Київ, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонук Івана Франка по лінії Тараса Франка. Інженер. Проживає у Києві (Україна).

Народився Богдан Андрійович Юрачківський у Києві 18 липня 1983 р. Син Андрія та Лесі Юрачківських. У 2000 р. закінчив спеціалізовану школу ім. І. Франка № 92 з поглибленим вивченням англійської мови. З 2000 по 2006 рр. навчався у НТУУ «КПІ» ім. Ігоря Сікорського на факультеті електротехніки та автоматики, за спеціальністю «Системи управління виробництвом і розподілом електроенергії». Будучи студентом останнього курсу, починає працювати інженером в лабораторії ТМ (телемеханіки) на Центральній ЕС «Укренерго» (2005 – 2013). Потім переходить на посаду провідного інженера з АСК ТП (автоматизована система керування технологічним процесом) у диспетчерську службу на ПАТ «КІЇВЕНЕРГО» (20013 – 2014). Три роки працює провідним фахівцем з АСК ТП на ТОВ «ІвестБуд» (2014 – 2017). Починаючи з 2017 і по сьогодні, провідний фахівець з АСК ТП на ІК «Інфопрайм».

3. Ольга Григорівна Юрачківська (Радзівська) (04.02.1983 Київ, Україна) – дружина Богдана Андрійовича Юрачківського. Інженер. Проживає у Києві (Україна).

Ольга Григорівна Юрачківська (Радзівська) народилася у Києві 4 лютого 1983 р. Навчалась у СШ № 274 м. Києва (1990 – 1998). Потім навчання продовжила у технічному ліцеї Дарницького району м. Києва за спеціальністю економіст (1998 – 2000). Ольга Радзівська поступає і закінчує Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (КПІ), факультет електроенерготехніки та автоматики за спеціальністю «Електричні станції» з присвоєнням кваліфікації магістра електротехніки (2000 – 2006). Першою роботою була – інженер з розрахунків та режимів 1 категорії Регіонального диспетчерського центру Центрального регіону (РДЦ ЦР) НЕК «Укренерго» (2005 – 2018). 27 грудня 2018 р. переходить на іншу роботу, де працює і зараз – провідним інженером відділу з даними комерційного обліку та техпідтримки управління комерційного обліку та розрахунків ВП «Енергоатом-Треїдинг» ДП «НАЕК «Енергоатом». 27 вересня 2013 р. вийшла заміж за Богдана Андрійовича Юрачківського.

4. Ольга Андріївна Закоморна (Юрачківська) (22.02.1985 Київ, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонучка Івана Франка по лінії Тараса Франка. Проживає у Києві (Україна).

Ольга Андріївна Закоморна (Юрачківська) народилась у Києві 22 лютого 1985 р. Дочка Андрія та Лесі Юрачківських. На навчання батьки віддали доньку у Київську спеціалізовану школу ім. І. Франка № 92, з поглибленим вивченням англійської мови, яку успішно закінчила 2002 р. Продовжила навчання у Київському університеті «КПІ», на факультеті «Менеджмент і маркетинг» та закінчила його у 2007 р. за спеціальністю «Промисловий маркетинг». Перша робота була у компанії «Оболонь» (фахівець з маркетингу, провідний фахівець з маркетингу) (2007 – 2012). Потім Ольга Андріївна переходить у компанію «Чумак», де працює по сьогодні на посаді старшого менеджера категорії. Любить спорт, займається скелела-

зінням та бере участь у змаганнях. Подобається подорожувати. Відвідала багато країн світу та побувала у різних областях України. 30 червня 2018 р. вийшла заміж за Олександра Сергійовича Закоморного.

5. Олександр Сергійович Закоморний (17.12.1984 Київ, Україна) – чоловік Ольги Андріївни Закоморної (Юрачківської). Лікар. Проживає у Києві (Україна).

Олександр Сергійович Закоморний народився 17 грудня 1984 р. у Києві. Почав вчитися у київській школі № 298. Потім переходить у спеціалізовану київську школу № 183 у медико-біологічний клас (2002). Поступає у Київський медичний інститут ім. академіка Богомольця на лікувальний факультет (2008). Півтора року проходить навчання в інтернатурі. Сьогодні працює лікарем-рентгенологом у медичному центрі «Добробут». Любить активний відпочинок, багато подорожує. Захоплюється велоспортом. 30 червня 2018 р. одружився з Ольгою Андріївною Юрачківською.

6. Марія Андріївна Майкут (22.04.1978 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у США.

Марія Андріївна Майкут народилася 22 квітня 1978 р. у Львові. Дочка Надії Франко та Андрія Майкути. З чоловіком та з двома дітьми виїхала за кордон.

7. Любомир Орестович Волчанін (16.11.1974 Україна) – чоловік Марії Андріївни Майкут. Проживає у США.

Любомир Орестович Волчанін народився 16 листопада 1974 р. З дружиною та з двома дітьми виїхав за кордон.

8. Ольга Михайлівна Чуквінська (Міліянчук) (24.08.1972 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Львові (Україна).

Ольга Михайлівна Чуквінська (Міліянчук) народилася у Львові 24 серпня 1972 р. Дочка Іванни та Михайла Міліянчуків. Середню освіту отримала у львівській школі № 4. Потім поступає у ЛДУ на прикладну математику. Працює у ЛОППО на факультеті суспільствознавчої освіти.

9. Марко Михайлович Чуквінський (12.10.1968 Львів, Україна) – чоловік Ольги Михайлівни Чуквінської (Міліянчук). Проживає у Львові (Україна).

Марко Михайлович Чуквінський народився 12 жовтня 1968 р. у Львові. Спочатку вчився у СШ № 8 у м. Белграді (СФРЮ), а потім у львівській школі № 42. Закінчує Львівський державний університет, економічний факультет. Працює у ТЗОВ «Галавтоцентр».

10. Наталія Михайлівна Міліянчук (10.08.1977 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Мадриді (Іспанія).

Наталія Михайлівна Міліянчук народилася 10 серпня 1977 р. у Львові. Дочка Іванни та Михайла Міліянчуків. Навчалась у Львівській середній школі № 4. Зацікавилась історією скаутського руху. Стала членом організації «Пласт». Разом з рідними сестрами Олею та Наталкою заснували курінь ч. 44 ім. Зиновії Франко. Захоплюється ткацтвом. Подобається працювати з тканиною та килимами. Проживає у Мадриді (Іспанія). 2 січня 2018 р. вийшла заміж за Матіаса Танзера. Займається реставрацією килимів.

11. Матіас Танзер (02.01.1977 Іспанія) – чоловік Наталії Михайлівни Міліянчук. Проживає у Мадриді (Іспанія).

Матіас Танзер народився 2 січня 1977 р. в Марселі (Франція). Працює та живе в Іспанії. 2 січня 2018 р. одружився з Наталією Михайлівною Міліянчук.

12. Марта Михайлівна Гуменецька (Міліянчук) (23.09.1978 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Львові (Україна).

Марта Михайлівна Гуменецька (Міліянчук) народилась у Львові 23 серпня 1978 р. Вона третя і наймолодша донька в сім'ї Іванни і Михайла Міліянчуків. Батьки віддали її, як двох старших сестер, до львівської середньої школи № 4 (1985 – 1995). Потім вона поступає у Львівську Академію мистецтв на факультет історії і теорії за спеціальністю мистецтвознавство (1995 – 1998). Обставини не дали можливості закінчити Академію – освіта незакінчена вища. З 1994 по 2001 рр. була в українській національній скаутській організації «Пласт», курінь «Чорноморські Хвилі». Разом з сестрами Олею та Наталкою заснували курінь ч. 44 ім. Зиновії Франко. Марта Міліянчук 3 листопада 2001 р. одружується з Мироном Гуменецьким. У подружжя народилися діти – Марко Миронович Гуменецький (21.05.2002), Устина Миронівна Гуменецька (31.07.2004). Зараз Марта Гуменецька займається сімейними справами та вихованням двох дітей. Захоплюється в'язанням, вибіркою по тканині, вишиванням японських наперстків – юбінуки та кульок темарі. Любить пекти і куховарити.

13. Мирон Мирославович Гуменецький (30.08.1968 Львів, Україна) – чоловік Марти Михайлівни Гуменецької (Міліянчук). Громадський діяч, кораблебудівник, капітан чайок «Пресвята Покрова» (1998 – 2004), «Спас» (2004 – 2006), «Отаман» (2009 – 2011). Проживає у Львові (Україна).

Мирон Мирославович Гуменецький народився у Львові 30 серпня 1968 р. Своє навчання починає у Львівській СШ № 21 (1975 – 1983). Потім переходить у Львівську вечірню школу № 3 і паралельно поступає у СПТУ № 32 за спеціальністю швець. Служив в армії у сухопутних військах з 1986 по 1988 рр. У кінці 80-х і на початку 90-х в Україні починають відроджуватися та створюватися нові патріотичні організації. Мирон Гуменецький був один із трьох, які першими поновили українську національну скаутську організацію «Пласт» у Львові. Починаючи з 1989 р., член «Пласту», курінь «Чорноморці». У 1991 р. вступає у Львівське козацьке товариство «Кіш». Бере участь у будівництві своєї першої чайки (1991 – 1992). Отримує перші навички майстерності та проходить шлях від матроса до капітана чайки (1998 – 2004) Протягом свого існування «Пресвята Покрова» здійснила близько п'ятнадцяти морських походів, під час яких було відвідано майже всі європейські країни. Пізніше збудував чайки «Спас» та «Отаман». Будучи капітаном чайки «Спас» (2004 – 2006), взяв у плавання шестилітнього сина Марка, який разом з ним проплив все Дніпро чотири рази – це своєрідний рекорд. Сьогодні зі своєю командою будує грибний човен для переходу Атлантичного океану на веслах. Човен ще не має назви.

14. Мирослав-Олександр Петрович Галушак (01.09.1989 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Києві (Україна).

Мирослав-Олександр Петрович Галушак народився 1 вересня 1989 р. у Львові. Син Петра та Олесі Галушаків. Почав навчання у львівській спеціалізованій загальноосвітній школі № 28 з поглибленим вивченням німецької мови. Потім продовжує навчання у Львівському фізико-математичному лицейі при Львівському національному університеті ім. І. Франка. Поступає у Київський національний університет ім. Тараса Шевченка.

15. Ольга Дмитрівна Галушак (Клименко) (04.12.1992) – дружина Мирослава-Олександра Петровича Галушаків. Проживає у Києві (Україна).

Ольга Дмитрівна Галушак (Клименко) народилась 4 грудня 1992 р. Ольга Дмитрівна Клименко 10 вересня 2016 р. вийшла заміж за Мирослава-Олександра Петровича Галушаків. У подружжя народився син Лев-Святослав Мирославович Галушак (15.10.2017). Займається вихованням сина.

16. Ярема-Дарій Петрович Галушак (02.02.1991 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Хімік. Проживає у Києві (Україна).

Ярема-Дарій Петрович Галушак народився 2 лютого 1991 р. у Львові. Син Петра та Олесі Галушаків. Почав навчання у львівській спеціалізованій загальноосвітній школі № 28 з поглибленим вивченням німецької мови. Потім продовжує навчання у Львівському фізико-математичному лицейі при Львівському національному університеті ім. І. Франка. Поступає у Київський національний університет ім. Тараса Шевченка на хімічний факультет за фахом органічна хімія. Починаючи з 2012 р. і по сьогодні, працює на підприємстві УКРОРГСИНТЕЗ. 16 вересня 2017 р. Ярема-Дарій Петрович Галушак одружився на Марії Володимирівні Новіковій. У вільний час любить займатися спортом.

17. Марія Володимирівна Галушак (Новікова) (19.09.1991 Житомирська обл., Україна) – дружина Яреми-Дарія Петровича Галушаків. Перекладач (італійської та англійської мов). Проживає у Києві (Україна).

Марія Володимирівна Галушак (Новікова) народилась 19 вересня 1991 р. у селі Жовтневе (тепер Квітневе) Попільнянського р-ну, Житомирської обл. Поступає у Житомирський обласний педагогічний лицей. Потім навчається у КНУ ім. Тараса Шевченка в інституті філології на кафедрі романо-германських мов. Далі продовжує навчання у КНЛУ на факультеті перекладу за фахом перекладач з італійської та англійської мов. Працює в компанії Master call менеджером з організації консультативних послуг зі знанням італійської мови. 16 вересня 2017 р. Марія Володимирівна Новікова вийшла заміж за Ярему-Дарія Петровича Галушаків. Любить читати книжки та займатися фотографією. У вільний час вишиває бісером.

18. Зорян-Роман Петрович Галушак (08.06.1993 Львів, Україна) – юрист. Нащадок по прямій лінії. Прапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Львові (Україна).

Зорян-Роман Петрович Галушак народився 8 червня 1993 р. у Львові. Син Петра та Олесі Галушаків Закінчив львівську спеціалізовану загальноосвітню школу № 28 з поглибленим вивченням німецької мови. Потім поступив у Львівський національний університет ім. Івана Франка на юридичний факультет, за фахом – магістр правознавець. Працював юридичним консультантом у ЛССМУШ ім. Соломії

Крушельницької (2015 – 2016). Потім помічником адвоката у Західноукраїнській філії Адвокатського об'єднання «Арцінгер» у Львові (2016 – 2017). Закінчив львівську музичну школу № 5 по класу скрипки. Любить співати та грати на скрипці, гітарі, піаніно. Цікавиться літературою та кіном. Захоплюється спортом – баскетболом та футболом. 23 вересня 2016 р. одружився з Уляною Андріївною Куцір.

19. Уляна Андріївна Галушак (Куцір) (05.10.1985 с. Сокільники, Львівська обл., Україна) – дружина Зоряна-Романа Петровича Галушак. Юрист. Проживає у Львові (Україна).

Уляна Андріївна Галушак (Куцір) народилася 5 жовтня 1995 р. у с. Сокільники Львівської обл. Спочатку навчалась у сокільницькій школі. Потім перейшла у львівську спеціалізовану загальноосвітню школу № 4 з поглибленим вивченням англійської мови. Уляна Куцір закінчила юридичний факультет ЛДУ за фахом магістр права. Працює адвокатом, юристом у Сокільницькій сільській раді. Уляна Андріївна Куцір вийшла заміж за Зоряна-Романа Петровича Галушак 23 вересня 2016 р. У подружжя народилася дочка Квітослава-Марія Зорянівна Галушак (19.03.2017). Займається вихованням дочки.

20. Маркіян-Йосиф Петрович Галушак (10.09.1997 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Львові (Україна).

Маркіян-Йосиф Петрович Галушак народився 10 вересня 1997 р. у Львові. Син Петра та Олесі Галушаків Навчався у львівській спеціалізованій загальноосвітній школі № 69 з поглибленим вивченням французької та англійської мов. Після 9 класу поступив у ХПТУ ім. Й. П. Станька. Чотири роки проходив навчання різьбі по дереву. Потім поступає у Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського (ЛДУФК). З дитинства любить музику. Закінчив Дитячу музичну школу № 5 по класу віолончелі. Маркіяну подобається спорт та активний спосіб відпочинку.

21. Іван-Павло Петрович Галушак (09.08.1999 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Львові (Україна).

Іван-Павло Петрович Галушак народився 9 серпня 1999 р. у Львові. Син Петра та Олесі Галушаків. До п'ятого класу навчається у львівській спеціалізованій загальноосвітній школі № 69 з поглибленим вивченням французької та англійської мов. Продовжує навчання у львівській спеціалізованій загальноосвітній школі № 28 з поглибленим вивченням німецької мови. Потім поступив в Український католицький університет на факультет суспільних наук за фахом політологія. Слідкує за внутрішньою та міжнародною політикою. З дитинства любить музику, особливо класичну. Закінчив Дитячу музичну школу № 5 по класу скрипки. Любить співати та з задоволенням грає у футбол.

22. Богдан-Юлій Петрович Галушак (17.05.2005 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Львові (Україна).

Богдан-Юлій Петрович Галушак народився 17 травня 2005 р. у Львові. Син Петра та Олесі Галушаків Навчається у львівській спеціалізованій загальноосвітній школі № 28 з поглибленим вивченням німецької мови. Любить танцювати, музику.

Відвідує танцювальний ансамбль «Веселі черевички» та музичну школу № 5 по класу віолончель.

23. Маркіян Андрійович Глинний (11.05.1979 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Торонто (Канада).

Маркіян Андрійович Глинний народився 11 травня 1979 р. у Львові. Син Ірини та Андрія Глинних. 3 жовтня 1995 р. проживає у Торонто (Канада). Закінчив Торонтський університет по спеціальності Радіаційна медицина (радіаційна терапія – дозиметрія медичного випромінювання) (1998 – 2003).

24. Єдита-Магдалена Глинна (Полніцька) (11.07.1985 Польща) – дружина Маркіяна Андрійовича Глинного. Проживає у Торонто (Канада).

Єдита-Магдалена Глинна (Полніцька) народилась 11 липня 1985 р. у Янові Любельському (Польща). Закінчила Ryerson University (Toronto) по спеціальності Міжнародні відносини/бізнес (2004 – 2008). Одружилась з Маркіяном Андрійовичем Глинним. У подружжя двоє дітей – Оріся Маркіянівна Глинна (10.06.2013), Олександр Маркіянович Глинний (14.02.2017). Займається вихованням дітей.

25. Теодор Андрійович Глинний (14.09.1980 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Торонто (Канада).

Теодор Андрійович Глинний народився 14 вересня 1980 р. у Львові. Син Ірини та Андрія Глинних. Навчався у львівській спеціалізованій школі № 28 з поглибленим вивченням німецької мови. 3 жовтня 1995 р. проживає у Торонто (Канада). Продовжив свою освіту у Dor Bosco Catholic Secondary Schol (1999). Далі навчався у University of Toronto. 26 травня 2006 р. одружився з Іриною Сергіївною Тен. Працює у loblaw Companics Limited, Director of Indirect Tax.

26. Ірина Сергіївна Тен (19.10.1982. Челябінська обл., Росія) – дружина Теодора Андрійовича Глинного. Проживає у Торонто (Канада).

Ірина Сергіївна Тен (19.10.1982) народилась 19 жовтня 1982 р. у Міассі, Челябінської обл. (Росія). Приїхала до Канади з батьками у 2000 р. Закінчила York University with honors Psychology. Працювала у Ministry of Education Ontario (Міністерство освіти в Онтаріо). Вийшла заміж за Теодора Андрійовича Глинного 26 травня 2006 р. У подружжя двоє дітей – Данило Теодорович Глинний (07.05.2010), Дарія-Оріся Теодорівна Глинна (14.09.2012). Зараз займається вихованням дітей.

27. Христина Ростиславівна Галушак (01.02.1985 Львів, Україна) - нащадок по прямій лінії. Прапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Психолог. Проживає у Львові (Україна).

Христина Ростиславівна Галушак народилась 1 лютого 1985 р. Закінчила Львівський національний університет (2007). Першою роботою була – психолог у БФ «Салюс» (2011 – 2013). Наступна робота – психолог в центрі сімейного розвитку «Baby Club» (2015 – 2016). Починаючи з 2016, працює у медичному центрі фізичної терапії та медицини болю «Інново» психологом дитячого відділення. Одружилась з Орестом Андрійовичем Дмитришиним 8 вересня 2007 р. У подружжя один син – Дарій Орестович Дмитришин (10.01.2008). Христині Галушак подобається активний відпочинок, любить мандрувати.

28. Орест Андрійович Дмитришин (14.10.1976 Львів, Україна) – чоловік Христини Ростиславівни Галушак. Проживає у Львові (Україна).

Орест Андрійович Дмитришин народився 14 жовтня 1976 р. у Львові. Навчався у львівській середній спеціалізованій школі № 4 з поглибленим навчанням англійської мови (1983 – 1993). Продовжив навчання у Львівському державному медичному коледжі – «Бакалавр помічник лікаря стоматолога» (1997 – 2001). Працює лаборантом у ЛНМУ ім. Данила Галицького на кафедрі акушерства та гінекології. Далі продовжив навчання у Львівській академії друкарства на факультеті післядипломної освіти «Комп'ютерні технології та системи видавничо-поліграфічних виробництв» за фахом технолог, видавець. Починаючи з 1913 р., працює у медичному центрі фізичної терапії та медицини болю «ІННОВО», спочатку медичним реєстратором, а пізніше завідувачем адміністративно-господарського підрозділу.

29. Адріана Мар'янівна Макаруха (05.04.1985 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Фармацевт. Проживає у Філадельфії (США).

Адріана Мар'янівна Макаруха народилася 5 квітня 1985 р. у Львові. Дочка Мар'яни та Мар'яна Макарухів. З 1992 р. навчалась у спеціалізованій школі № 28 з поглибленим вивченням німецької мови. В шкільні роки брала участь у «Пласті». Закінчила музичну школу по класу фортепіано. Після закінчення дев'яти класів у серпні 2000 р. виїхала з батьками та братом у США, де живе сьогодні у м. Філадельфії. Через недосконале знання англійської мови, була змушена повторно навчатися у дев'ятому класі. У 2004 р. закінчила школу Northeast High School у Філадельфії. Після школи поступила в University of the Sciences in Philadelphia на факультет фармакології і здобула диплом «Доктора Фармаколога» в травні 2010 р. Починаючи з другого курсу навчання, почала працювати в аптеці як інтерн-помічниця фармацевта. З серпня 2010 року працює фармацевтом в аптечному відділі у мережі магазинів «CVS». Адріана Макаруха 25 жовтня 2014 року одружилась з Олександром Роздобутько. У них народились діти – Юліан Олександрович Роздобутько (19.01.2016), Адріан Олександрович Роздобутько (20.08.2018). У вільний час любить подорожувати та кататись на лижах.

30. Олександр Сергійович Роздобутько (23.05.1983 Київ, Україна) – чоловік Адріани Макарухи. Майстер по дереву. Проживає у Філадельфії (США).

Олександр Сергійович Роздобутько народився 23 травня 1983 р. у Києві. Почав навчання у загально-освітній школі № 187. Потім переходить у спорт-інтернат, де жив і вчився два роки (8, 9 класи) та виступав за молодіжну збірну України. Після закінчення дев'ятого класу у 1998 р. виїхав разом з батьками у США. У Філадельфії вчився у школі Northeast High School та продовжував грати в баскетбол за школу, але вже не на професійному рівні. Після закінчення школи у 2001 р. пішов працювати столяром. Пройшов навчання на спеціалізованих курсах по деревообробці. Олександр працював дванадцять років на різні дизайнерські компанії. У 2012 р. відкрив свою компанію Superior Wood Design, яка займається оформленням хат, офісів і дорогих інтер'єрів. У вільний час любить подорожувати та слідкувати за баскетбольними матчами і американським футболі.

31. Іриней Мар'янович Макаруха (05.06.1986 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у США.

Іриней Мар'янович Макаруха народився 5 червня 1986 р. у Львові. Син Мар'яни та Мар'яна Макарухів. Навчався у спеціалізованій школі № 28 з поглибленим вивченням німецької мови (1993 – 2000). У серпні 2000 р. виїхав з батьками та сестрою у США, де живе сьогодні у м. Філадельфії. Продовжив навчання у Northeast High School USA Philadelphia (2000 – 2004). Потім поступив у University of Pennsylvania. Любить музику, улюблені групи – «Океан Ельзи», «ТНМК», «Тартак», «Скай», «Друга ріка», «Скрябін». Захоплюється спортом – особливо гірськими лижами та футболом. Подобається активно проводити вільний час – подорожувати, оглядати незнайомі місця, пізнавати чужі звичаї, спілкуватися з цікавими людьми. Особливо подобаються витвори природи, їх різноманіття та краса. Надає перевагу відпочинку у горах, особливо любить рідні Карпати.

32. Марілія Лімейра Ліма (28.06.1988 Бразилія) – дружина Іриней Мар'яновича Макарухи. Проживає у США.

Марілія Лімейра Ліма народилась 28 червня 1988 р. в Бразилії. Вийшла заміж за Іриней Мар'яновича Макаруху, сина Мар'яни Галушак та Мар'яна Макарухи.

Дев'яте покоління:

1. Софія Любомирівна Волчаніна (11.12.2004 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у США.

Софія Любомирівна Волчаніна народилась 11 грудня 2004 р. у Львові. Дочка Марії Майкут та Любомира Волчаніна. Разом з батьками виїхала за кордон. Тепер проживає у США.

2. Любов Любомирівна Волчаніна (30.05.2007 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у США.

Любов Любомирівна Волчаніна народилась 30 травня 2007 р. Дочка Марії Майкут та Любомира Волчаніна. Разом з батьками виїхала за кордон. Тепер проживає у США.

3. Марко Миронович Гуменецький (21.05.2002 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Львові (Україна.)

Марко Миронович Гуменецький народився 21 травня 2002 р. у Львові. Син Марти та Мирона Гуменецьких. З 2008 по 2016 рр. навчався у Львівській спеціалізованій середній загальноосвітній школі № 37 з поглибленим вивченням французької мови. З 2016 р. переходить на навчання у середню загальноосвітню школу східних мов та бойових мистецтв «Будокан». Займається айкідо і кендо. З батьком мандрував по Дніпру на чайці «Пресвята Покрова». Захоплюється історією та географією.

4. Устина Миронівна Гуменецька (31.07.2004 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Львові (Україна).

Устина Миронівна Гуменецька народилась 31 липня 2004 р. у Львові. Дочка Марти та Мирона Гуменецьких. Відвідує Школу Емоційного Живопису ім. Володимира Патики. Пластунка, курінь ч. 8 ім. Ольги Басараб. Захоплюється малюванням і ліпкою.

5. Лев-Святослав Мирославович Галушак (15.10.2017 Київ, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Києві (Україна).

Лев-Святослав Мирославович Галушак народився 15 жовтня 2017 р. у Києві. Син Мирослава-Олександра та Ольги Галушаків.

6. Квітослава-Марія Зорянівна Галушак (19.03.2017 Київ, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Києві (Україна).

Квітослава-Марія Зорянівна Галушак народилась 19 березня 2017 р. Дочка Зоряна-Романа та Уляни Галушаків.

7. Оріся Маркіянівна Глинна (10.06.2013 Торонто, Канада) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Торонто (Канада).

Оріся Маркіянівна Глинна народилась 10 червня 2013 р. у Торонто (Канада). Дочка Маркіяна та Едіти-Магдалени Глинних. Навчається у Millden hall Monte ssori (Toronto).

8. Олександр Маркіянович Глинний (14.02.2017 Торонто, Канада) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Торонто (Канада).

Олександр Маркіянович Глинний народився 14 лютого 2017 р. у Торонто (Канада). Син Маркіяна та Едіти-Магдалени Глинних.

9. Данило Теодорович Глинний (07.05.2010 Торонто, Канада) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Торонто (Канада).

Данило Теодорович Глинний народився 7 травня 2010 р. у Торонто (Канада). Син Теодора Глинного та Ірини Тен. На юніорському рівні бере участь у змаганнях з тенісу та шахах. Має 2 міжнародні нагороди з тенісу серед своєї вікової категорії – 4 місце у турнірі Флориди (2018) та 2 місце у турнірі Каліфорнії (червень 2019).

10. Дарія-Оріся Теодорівна Глинна (14.09.2012 Торонто, Канада) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонучка Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Торонто (Канада).

Дарія-Оріся Теодорівна Глинна народилась 14 вересня р. 2012 у Торонто (Канада). Дочка Теодора Глинного та Ірини Тен. Займається балетом та грою на піаніно.

11. Дарій Орестович Дмитришин (10.01.2008 Львів, Україна) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Львові (Україна).

Дарій Орестович Дмитришин народився у Львові 10 січня 2008 р. Син Христини Галушак та Ореста Дмитришина. Почав навчання у Львівській спеціалізованій СШ № 37 з поглибленим вивченням французької мови, яка сьогодні стала ліцеєм. Два роки відвідував ансамбль «Гамалія», де грав на бандурі. З дитинства любить танцювати – з п'яти років відвідує народний танцювальний ансамбль «Веселі черевички». Легко налагоджує контакт з людьми. Має багато друзів, з якими любить спілкуватись. Захоплюється розвиваючими комп'ютерними іграми.

12. Юліан Олександрович Роздобутько (19.01.2016 Філадельфія, США) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Філадельфії (США).

Юліан Олександрович Роздобутько народився 19 січня 2016 р. у Філадельфії. Син Адріани Макарухи та Олександра Роздобудька. У неповних два роки почав ходити в український садочок, де вивчає українську мову, культуру і традиції.

13. Адріан Олександрович Роздобутько (20.08.2018 Філадельфія, США) – нащадок по прямій лінії. Прапрапраонук Івана Франка по лінії Петра Франка. Проживає у Філадельфії (США).

Адріан Олександрович Роздобутько народився 20 серпня 2018 р. у Філадельфії. Син Адріани Макарухи та Олександра Роздобудька.

Галина Ліман.

Родовід Івана Франка.

На підставі багаторічних музейних пошуків у даній розвідці здійснено спробу комплексної реконструкції дев'яти поколінь родоуду Івана Франка, починаючи від його прадідів, дідусів, батька, сестри та братів, закінчуючи живими в наш час нащадками його дітей. Оскільки Іван Франко є засновником нової гілки франкового роду, практично до кожного представника його родини укладено коротку біографію, а також спеціальні коментарі з приводу можливого згасання того чи іншого розгалуження родової гілки або ж її хронологічного продовження до сучасності.

Halyna Liman.

Genealogy of Ivan Franko.

On the basis of many years of museum research, in this investigation, an attempt of comprehensive reconstruction of nine generations of Ivan Franko's family tree, starting from his great-grandfathers, grandfathers, father, sisters and brothers, ending with the descendants of his children who are alive today, was made. As Ivan Franko is the founder of a new branch of the Franko's family, a short biography is attached to almost every representative of his family, as well as special comments about the possible extinction of this or that family branch or its chronological continuation to the present.

Володимир ГАЛИК

**«І ЗНОВ Я БАЧУ ТЯ, СЕЛО МОЄ РОДИННЕ»¹:
НАГУЄВИЧІ В ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ
ТА ЕТНОГРАФІЧНО-ФОЛЬКЛОРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ
ІВАНА ФРАНКА²**

Іван Франко впродовж усього свого життя зберігав пошану до рідних йому з дитинства місць – села Нагуєвичі. Усе це знайшло відображення у зібраних ним бувальщинах, приповідках, піснях, легендах, переказах, наукових розвідках, статтях та художньо-літературних творах тощо.

У своїй статті «*Становище селян села Нагуєвичів*»³ Іван Франко змальовує соціально-економічне становище мешканців рідного села та розповідає про його географічну локалізацію, використовуючи знання з мінералогії і агрономії. Разом із тим, у своїх інших працях І. Франко згадує мікротопоніми: гору Могила, ліс Дубники, ліс Тернавка, вигін Село з кутом Базарище, слободу Гора та ін.⁴ Записуючи легенди та перекази в Нагуєвичах, вчений відкрив кілька фактів давньої історії села часів татарських нападів на Підгір'я Карпат. Зі змісту цих переказів видно способи та методи боротьби населення проти татарської навали, простежується місцевий колорит⁵.

Не буде перебільшенням сказати, що сам Іван Франко першим почав збирати та опрацьовувати матеріал не лише з історії, а й етнології, топографії, де-

¹ Тут представлено перший рядок із поезії Івана Франка «Рідне село», котру написав поет 14 червня 1880 р. у Нагуєвичах, і вперше поезію було надруковано у збірці: Франко І. З вершин і низин. Збірник поезій. Друге, доповнене видане. Накладом Ольги Франко. – Львів, 1893. – С. 65-67.

² Запропонована стаття є дещо скороченим варіантом передмови до нашого видання: «І знову бачу тя, село моє родинне...» (Вибрані праці Івана Франка про Нагуєвичі) / Упорядкування, передмова та коментарі Володимира Галика. – Дрогобич, 2007. – 144 с. Окремі аспекти публікації окреслені у: Галик В. Нагуєвичі в дослідженнях Івана Франка // Дрогобицький краєзнавчий збірник (далі – ДКЗ). – Вип. X. – Дрогобич, 2006. – С. 381-392.

³ Франко І. [Становище селян села Нагуєвичів] // Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 44. – Кн. I. – К., 1984. – С. 79-81.

⁴ Див. докладніше: Франко І. Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвич і їх сучасне уживане // Записки НТШ. – Т. 103. – 1911. – С. 201; Його ж. Сожжение упырей в с. Нагуєвичах в 1831 г. // Франко І. Твори у 50-ти т. – Т. 46. – Кн.1. – С. 572-573, 557; Його ж. Сожжение упырей в с. Нагуєвичах в 1831 г. // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1992. – С. 516-518; Стецик Ю. Історія Нагуєвич – родинного села Івана Франка (до кінця XVIII ст.) // ДКЗ. – Вип. IX. – Дрогобич, 2005. – С. 18.

⁵ Франко І. Татарські напади на Підгірє: 1. (В Нагуєвичах від батька Якова чув ок. 1864 р. Іван Франко); 2. (В Нагуєвичах від пок. Матері Марії чув Іван Франко); 3. (В Нагуєвичах зап. ut supra) // Житє і слово. Вістник літератури, історії і фольклору. – Т. II. – Львів, 1895. – С. 227.

монології, фольклору та етнографії села Нагуєвичі. Ці матеріали він залучав до своїх літературно-публіцистичних творів, проте так і не поставив собі за мету написати історію рідного села – можливо, перед ним стояли важливіші завдання.

Хочемо зазначити, що Іван Франко звертав увагу на простих збирачів краєзнавчого матеріалу і, по змозі, спрямовував їх на тематичне опрацювання етнографічних знахідок. З цією метою він розробляв програми, подавав методичні поради, складав докладні анкети. За сприяння Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) і за безпосередньою участю І. Франка було організовано кілька наукових регіональних експедицій. Зібрані на місцях матеріали за редакцією І. Франка та В. Гнатюка публікувалися на сторінках наукових видань НТШ – «*Етнографічного збірника*» і «*Матеріалів до українсько-руської етнографії*». Вчений здійснює теоретичну розробку проблеми етнографії, комплексно вивчаючи духовну і матеріальну культуру, народну архітектуру. Об'єктом дослідження стає Бойківщина, в тому числі й Дрогобищина та історія її населених пунктів. Зрозуміло, що передовсім він звернувся до історії рідного йому села Нагуєвичі.

Праці І. Франка про Нагуєвичі умовно поділяються на декілька тем/періодів, добір яких був зумовлений наявним та віднайденим джерельним матеріалом, зокрема археологічними пам'ятками. Дослідник всіляко сприяє організації археологічних досліджень та публікації їх результатів, не шкодує часу на пропагування здобутків археологічної науки⁶.

Особливу увагу І. Франко приділяє публікації нових, навіть принагідних знахідок, опис яких подає з докладністю найвимогливішого дослідника. Наприклад, дуже цінні матеріали, що стосуються сакрального ставлення бойків до кам'яної сокири, знаходимо у маловідомій археологічній розвідці І. Франка «*Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвич і їх сучасне уживання*»⁷.

Дуже критично Франко змальовує лісові шкоди і кари в Нагуєвичах. Мова йде про те, що сільське населення майже взагалі не може користуватися лісовими ресурсами, тому й кожний селянин, хоч і найчесніший, мусить бути лісовим злодієм⁸.

І. Франко співчутливо ставився до бідних і покривджених. Ще будучи малим, він часто слухав розмови про Борислав у кузні свого батька. Захопивши в цей час усі землі в Бориславі, підприємці шукали родовищ у навколишніх селах. Так вони добралися до ґрунтів у Нагуєвичах. У 1890 р. в польській газеті «*Kurjer Lwowski*»⁹ І. Франко вмістив статтю «*Вигаданий селянський бунт*» про невдоволення селян Нагуєвич з приводу нафтових контрактів. Також І. Франко турбувався про долю своїх односельців. Коли він дізнався, що поміщик Щас-

⁶ Крушельницька Л. Іван Франко і археологія // Постаті української археології. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 7. – Львів, 1998. – С. 101.

⁷ Франко І. Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвич та їх сучасне уживання // Записки НТШ... – С. 200-202.

⁸ Франко І. Знадоба до статистики України. І. Лісові шкоди і кари в с. Нагуєвичах // Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 44. – Кн. I. – К., 1984. – С. 82-85; Його ж. Вісти з Галичини. В селі Нагуєвичох, Дрогобицького повіту, чув я від одного селянина... // Дзвін. Галицько-українська збірка. – 1878. – С. 263.

⁹ Див. докладніше: Franko I. Mniemany bunt chłopski // Kurjer Lwowski. – Nr. 187. – 8 Lipca. – Lwów, 1890. – S. 1-2.

ний Сюдак продає землю в Нагуєвичах, то наприкінці вересня 1894 року у листі до М. Павлика звернувся з проханням надрукувати оголошення про цю подію. І. Франко вважав умови продажу землі вигідними для селян і хотів, щоб про це знали нагуєвичани¹⁰. М. Павлик виконав його прохання, і 1 жовтня у 14 числі журналу «Хлібороб» було вміщено замітку під назвою «Продаж землі»¹¹.

Окрім зацікавлень географією, мінералогією, археологією та історією, І. Франко заявив про себе насамперед як пильний збирач народної прози. У листі до Ізидора Коперницького від 27 грудня 1883 року він писав: «Займаючись більше як дванадцять років збиранням етнографічних матеріалів, а тепер також порівняльними студіями над етнографією слов'янською, і передусім українською, нагромадив дотепер досить значну кількість цікавих матеріалів (пісень, оповідань, приповідок, анекдотів, вірувань, забобонів і подібних)»¹².

Власне польові спостереження дали йому підстави до глибокого осмислення та узагальнення фактографічного матеріалу. Його записи є дуже цінними, оскільки мають зразки різних жанрів, тематики, географії, часу та місця фіксації, що тією чи іншою мірою проливають світло на формування історичного та етнодемографічно-етнографічного процесу у Нагуєвичах та поза межами їх околиць в цілому.

Роблячи аналіз зібраних джерел, бачимо, що переважна їхня більшість припадає на ранній період діяльності І. Франка – тобто, 70 – 80-ті роки XIX ст. Це записи в основному від батька й матері, а також односельців. Необхідно зауважити, що для фіксацій від батьків характерне відтворення почутого з пам'яті, оскільки він у дитячі роки не нотував оповідні твори на папері. Особливістю є й те, що в Нагуєвичах він зосередив свою увагу здебільшого на легендах та переказах. Так, скажімо, від матері Марії він подав народні версії: «О сотвореню смереки, вовка і вільхи»¹³, «Відки взялися пчолы»¹⁴, «Пилат»¹⁵, «Ще де що про Христові муки»¹⁶, «Сьв. Николай карає жінку, що не шанувала неділі»¹⁷, «То Тобі, Боже! То міні, Боже»¹⁸. Батько Яків розповів про святого Валентія¹⁹, дівку – скуску²⁰, кілька варіантів переказів про напади татар на Підгір'я²¹. Репертуар від

¹⁰ Франко І. Лист І. Франка до М. І. Павлика // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 49. – К., 1986. – С. 770.

¹¹ Франко І. Продаж землі // Хлібороб. – № 14-16. – 1 жовтня. – 1894. – С. 100.

¹² Франко І. Лист І. Франка до І. Коперницького від 27 грудня 1883 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 48. – К., 1986. – С. 391.

¹³ Франко І. Зап. 1870 р. у с. Нагуєвичах від покійної матері Марії // Жите і слово. Вістник літератури, історії і фольклору. – Львів, 1894. – Кн. II. – Кн. V. – С. 181-182.

¹⁴ Франко І. Зап. 1870 р. у с. Нагуєвичі Дрогобицького повіту на Львівщині від матері Марії // Жите і слово. Вістник літератури, історії і фольклору. – Т. II. – Кн. IV. – Львів, 1894. – С. 181.

¹⁵ Франко І. Зап. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту від матері Марії // Етнографічний збірник. – Т. 12. – Львів, 1898. – С. 124.

¹⁶ Франко І. Зап. 1870 р. у Нагуєвичах від покійної матері Марії... – С. 181.

¹⁷ Франко І. Зап. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту від матері Марії // Етнографічний збірник... – С. 165.

¹⁸ Франко І. Зап. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту від матері Марії // Жите і слово... – Т. II. – Кн. VI. – Львів, 1894. – С. 349-350.

¹⁹ Франко І. Святий Валентій. В Нагуєвичах від батька Якова чув на початку 1860-х років // Жите і слово... – Т. II. – Кн. V. – Львів, 1894. – С. 186.

²⁰ Там само.

²¹ Франко І. Татарські напади на Підгірє... – С. 227-228.

нагуєвицьких селян І. Франко представив легендами з дотриманням діалекту – «Про всесвітній потоп»²², «Чому каня просить дощу»²³, «Звідки взялися воші і блохи»²⁴, «Про цисаря Йосифа II»²⁵. Дещо менше він зафіксував у рідному селі анекдотів, проте вони відзначаються регіональною специфікою, національним колоритом, для прикладу – сюжети «Бойки перед сповіддю», «Бойко в костелі», «У кого більше свят» та ін.²⁶ Цілий цикл гумористичних народних творів пов'язується з Каньовським²⁷.

Варто наголосити, що лєвова частка зібраного матеріалу оформлена дуже добре, тобто безпосередньо з уст народу, з дотриманням діалектної вимови. Це стосується записів не лише з Нагуєвичів, але й з Ясениці-Сільної, Дрогобича, Рави-Руської, Батятч, Довгополя, Ценеви, Коломїї. Під кожним зразком І. Франко подавав паспортні відомості, інколи вони були неповними, скажімо, бракувало зазначення прізвища інформатора, року запису тощо. Прикметно, що він записував оповідні твори від різних соціальних верств населення, переважно від простих селян, не уникав і сільських священників.

Велику увагу Франко приділяв вивченню та дослідженню етнографічних особливостей житла Бойківщини, в тому числі і свого села. Так, у праці «Моя вітцівська хата»²⁸ Франко виокремив особливості будовання житла в Нагуєвичах на прикладі рідної оселі.

Пізніші будівлі, за описом Франка, відрізнялись своїм внутрішнім планом від новіших бойківських хат, в яких жили вже малі сім'ї. Інтер'єр бойківських, в тому числі і нагуєвицьких, хат І. Франко розглядає також з точки зору соціальної диференціації села. Характеризуючи село, він пише, що більшість селянських хат має лише одну кімнату площею 15 – 20 кв. метрів і висотою 2,5 метри з малими, темними, постійно закритими вікнами. Такі низькі кімнати були характерними для більшості бідняцьких хат усього Прикарпаття²⁹.

²² Франко І. О потопі і однорозі. Зап. у с. Нагуєвичі Дрогобицького повіту // Жите і слово... – Т. II. – Кн. V. – Львів, 1894. – С. 185.

²³ Франко І. Зап. 1870 р. у с. Нагуєвичі Дрогобицького повіту на Львівщині // Жите і слово... – Т. II. – Кн. V. – Львів, 1894. – С. 186.

²⁴ Франко І. Зап. у Нагуєвичах // Жите і слово... – Т. II. – Кн. V. – Львів, 1894. – С. 185.

²⁵ Франко І. Цісар Йосиф II. Зап. 1880 р. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту від селянина Івана Гайглі // Жите і слово... – Т. III. – Кн. II. – Львів, 1894. – С. 228-232.

²⁶ Див. докладніше: Франко І. Бойки перед сповіддю. Зап. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту // Етнографічний збірник. – Т. 6. – Львів, 1898. – С. 165; Його ж. Бойко в костелі. Зап. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту // Етнографічний збірник. – Т. 6. – Львів, 1898. – С. 165-166; Його ж. Півтора кія. Зап. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту // Там само. – С. 200; Його ж. Котиця. Зап. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту // Там само. – С. 199; Його ж. У кого більше свят. Зап. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту // Там само. – С. 212; Його ж. Аціба, кожух. Зап. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту // Там само. – С. 165.

²⁷ Див. докладніше: Франко І. Як Каньовський учив людей у браму їздити. Зап. у Нагуєвичах // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. 6. – С. 295; Його ж. Як Каньовський трібував чоловіків. Зап. у Нагуєвичах // Там само. – С. 295-296; Його ж. Як Каньовський трібував дідів. Зап. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту // Там само. – С. 296; Його ж. Як Каньовський навчив пса їсти суху ріпу. Чув. у Нагуєвичах Дрогобицького повіту // Там само. – С. 314.

²⁸ Франко І. Моя вітцівська хата // Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 39. – К., 1983. – С. 243-247.

²⁹ Franko I. Eine ethnologische Expedition in das Bojkenland, Zeitschrift für österreichische Volkskunde. – Heft I-II. – Lemberg, 1905. – S. 26-27.

У 60 – 80-ті рр. XIX ст. І. Франко зафіксував чимало колядок та щедрівок, які призначалися господарям та членам їхньої родини («Ой за горою, за темненькою»³⁰, «Стоїть яворець тонкий, високий»³¹, «Ци дома, дома, гречний панонько»³²). На початку XX ст. колядкова традиція досить активно підтримувалась церквою та «Просвітою», про що за кілька місяців до смерті І. Франко говорить у своєму дописі «Коляда в Нагуєвичах»³³. Мотиви пробудження українців до національно-державного життя бачимо в колядці на суспільно-політичну тему «Уставай же, брате». У ній ідеться про читання «Громадського голосу», міститься заклик вступати «в партію радикальну». Саме на них галичани покладали великі надії на краще майбутнє. Слід звернути увагу на те, що І. Франко мав безпосереднє відношення до вказаного друкованого органу та партійної організації, а також підкреслимо і те, що він сам любив співати цю колядку.

Звісно, що вірування та повір'я – це основа світоглядних уявлень людей і найважливіша складова їхнього духовного життя. Апогей наукового інтересу до народних вірувань і повір'їв припадає на середину XIX – початок XX ст. – час значного національного піднесення в Україні, а відповідно до цього – і час формування народознавства, зокрема етнографії як науки. Саме у цей період розпочалася робота зі збирання зразків народної духовної культури, а на підставі їх аналізу – процесу формування національної духовності. Не оминув цього періоду і Франко. У своїй статті «Сожжение упырей в с. Нагуевичах в 1831 г.» він проводить паралелі та порівняння щодо спалення упирів у різних регіонах, зокрема, в селі Бусовище Самбірського округу; в Тарнавському, Стрийському округах, Львові відбувалися аналогічні події. Все це автор пояснює тим, що в період 1831 і 1832 років страшна епідемія холери охопила всю Європу, не оминувши і Галичину. За урядовими переписами, холера на тоді прогресувала у 3 608 місцевостях з населенням в 3 143 235 осіб, із яких захворіло 255 774, а померло 96 081. За цими ж даними, найбільший процент хворих був у Стрийському і Самбірському округах – 12 % всіх мешканців, тоді як число хворих по всій Галичині складало 6 % від усіх жителів. Відсоток смертності був ще більш значним: у всій Галичині середнім числом на 100 хворих помирало 38, у Львові – 52, в Тарнавському окрузі – 46, в Стрийському і Самбірському – до 40³⁴.

Тому не дивно, що така страшна біда викликала потрясіння в населення, що моментально збудило різні темні сили, які дримали, але не зникали з глибини людської душі. Забобонний страх перед упирями, безперечно, стосувався таких темних сил, і в період розпалу епідемії цей страх доводить людей до страшної розпави – спалення кількох людей.

Дуже цікавим тут, на погляд І. Франка, був звичай побратимства. Зазвичай, побратимами ставали односельці, які займалися одним чи суміжним ремеслом,

³⁰ Франко І. Ой за горою, за темненькою. Зап. 1868 р. І. Франко // Народні пісні в записах Івана Франка. – К., 1981. – С. 31-32.

³¹ Франко І. Стоїть яворець тонкий, високий. Зап. 1868 р. І. Франко // Народні пісні в записах Івана Франка... – С. 32-33.

³² Франко І. Ци дома, дома гречний панонько. Зап. 1868 р. І. Франко // Народні пісні в записах Івана Франка... – С. 30-31.

³³ Франко І. Коляда в Нагуєвичах // Українське слово. – 1 лютого – 1916.

³⁴ Франко І. Сожжение упырей в с. Нагуевичах в 1831г. // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1992. – С. 512-517.

разом ходили на заробітки. Сама назва уже не побутувала в ХХ ст., залишився тільки відгомін у поширеному серед селянства звертанні «*посестро*», «*побратиме*» до особливо близьких людей, насамперед ровесників³⁵. Він сам збирав на Прикарпатті матеріали на цю тему. Записані ним факти побратимства в Нагуєвичах були безсумнівно уже реліктами давнього звичаю. Вчений вважав, що на той час братання водилося тільки між підлітками, переважно пастухами від 8 до 20 років, і наводив цікавий опис клятви на спеціально підготовленій палиці. Поклявшись «*до гробової дошки*» бути побратимами, хлопці зобов'язувалися не тільки не битись і не сваритись, а й завжди допомагати один одному. Від того моменту вони кликали один одного «*побратимами*», зверталися уже на «*ви*»³⁶.

Варто виокремити, що І. Франко велику увагу приділяв духовному та релігійному життю Нагуєвич. Він дуже критично ставиться до «*служителів церковних*», які дивляться на церковні відправи тільки як на джерело своїх доходів, водночас і роздумує про моральний стан людей, найближчих церкві і священнику, – у котрих це «*моральне піднесення*» живіше і ясніше з'являється, ніж у простих громадян. Декілька із таких сюжетів він умістив у замітці «*В. Білінський в Нагуєвичах*», у якій докладно описав освячення нив у Нагуєвичах³⁷, та кількох оповіданнях записаних ним у рідному селі³⁸. У 1886 році в газеті «*Зоря*» Франко вмістив замітку «*До житєписи Іосифа Левицького*»³⁹. Тут мова йде про священника Йосифа Левицького, який 1852 році прибув до Нагуєвич зі Шкла на місце пароха нагуєвицького і декана мокрянського пок. Лева Кордасевича, який був покликаний до Перемишля.

Зауважимо, що священники в Нагуєвичах довго не засиджувалися – швидко змінювалися. Вважали за краще позбутися нагуєвицької парафії, хоч багатої, але неспокійної. Про це свідчать постійні сварки громади з парохом, численні суди, які спричинялися страшними поборами священників (наприклад, Йосиф Левицький потроїв ціни на шлюб, сповідь, хрестини; хотів, щоб йому приносили курей та інше їство, щоб безплатно працювали на його полі; не хотів за малу платню ховати померлих). Все це призвело до численних позовів до суду (Левицький за час перебування в Нагуєвичах судився з парафіянами близько десятка разів)⁴⁰. Такі ситуації призводили до того, що священники переходили на інші парафії, а інколи закінчувалися і фатальними випадками.

Назагал, потрібно згадати і фундаментальну працю І. Франка «*Галицько-руські народні приповідки*», видану у шести книгах у трьох томах⁴¹. Актив-

³⁵ Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX – 30-ті роки ХХ ст.). – К., 1993. – С. 188.

³⁶ Франко І. Людові вірування на Підгір'ю в с. Хомовичах Стрийського повіту списав Філарет Колеса // Етнографічний збірник. – Т. 5. – Львів, 1898. – С. 198.

³⁷ Франко І. Вісти з Галичини. Два маленькі факти про В. Білінського з Нагуєвич, Дрогобицького повіту // Дзвін. Галицько-українська збірка. – Львів, 1878. – С. 253.

³⁸ Франко І. Вісти з Галичини. ... оповідане, записано дословно від дяка з горішньої церкви в Нагуєвичох... // Дзвін. Галицько-українська збірка. – Львів, 1878. – С. 256; Його ж. Вісти з Галичини. Від громадського писаря в Нагуєвичох, В. Г. я записав ось яке оповідане... // Дзвін... – Львів, 1878. – С. 256.

³⁹ Франко І. До житєписи Іосифа Левицького // Зоря. – Львів, 1886. – Ч. 5. – 1 (13) березня. – С. 84.

⁴⁰ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. перша. Рід Якова. – Львів, 2000. – С. 38-54.

⁴¹ Франко І. Галицько-руські народні приповідки. – Львів, 1901 – 1910. – Т. 1, 2, 3; Франко І. Галицько-руські народні приповідки. – Львів, 2006 – 2007. – Т. 1, 2, 3.

но записувати приповідковий матеріал Франко розпочав ще під час навчання у Дрогобицькій гімназії. Спрямував його до фіксації народної мудрості І. Верхратський – викладач гімназії, видатний діалектолог. Перші Франкові записи фольклорного матеріалу сягають своїм корінням, переважно, рідного села Нагуєвичі та сусіднього Ясениця-Сільна, проте наступні охоплюють майже всі місцевості Галичини. Як говорить сам І. Франко, значну кількість приповідок він записав під час радикальної агітації: *«На вічах і зборах виступали деякі бесідники-селяни, що так і сипали приповідками, мов добрим намистом, і я иноді не встигав записувати всього, що обивалося о мої вуха. Так повстав основний контингент моєї збірки»*⁴².

Іван Франко, зокрема, наголошував, що народні прислів'я є надзвичайно цінним матеріалом для лінгвіста, який знайде в них і багато архаїзмів, давніх зворотів, синтаксичних взірців, найрізноманітніших тропів, порівнянь, елізій і т. ін., так і для етнографа, що в приказкових висловах відкриє багато рис давнього символізму й антропоморфізму, віднайде особливості народного дотепу і гумору, більшу чи меншу вразливість на відтінки слова, на племінні і національні відміни; історик відкриє в них ремінісценції з минулого народу; соціолог буде із захопленням досліджувати відображені в них погляди даного народу на соціальний і політичний лад, його відношення до релігійних вірувань та церковної організації і т. д.⁴³

Також досить потужну інформацію про історико-краєзнавчу та етнографічно-фольклорну діяльність І. Франка, про його принципи та методи пошукової роботи, особливості роботи з краєзнавчим матеріалом, напрямки дослідження можемо почерпнути із спогадів самого І. Франка⁴⁴ та про нього⁴⁵.

Таким чином, окреслені та проаналізовані тут історико-краєзнавчі дослідження та етнографічно-фольклорні записи Івана Франка щодо історії Нагуєвич дають можливість беззаперечно стверджувати, що український вчений був добре ознайомленим із історією свого рідного села та оповідною традицією його мешканців, закарбував їх у своїй феноменальній пам'яті та передав у спадок наступним поколінням. Такі знання дали йому можливість глибоко осмислити весь спектр історичного процесу, з'ясувати специфіку відтворення дійсності в ньому тощо.

⁴² Франко І. Передмова до першого тому видання «Галицько-руські народні приповідки» // Етнографічний збірник. – Т. 16. – Львів, 1905. – С. 16.

⁴³ З фольклористичної спадщини Івана Франка... // Народна творчість та етнографія. – № 2. – К, 1963. – С. 95.

⁴⁴ Див. докладніше: Франко І. У кузні. (Із моїх споминів) // Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 21. – К., 1979. – С. 159-171; Його ж. У столярні. (Із моїх споминів) // Там само. – С. 171-189; Його ж. Гірчичне зерно (Із моїх споминів) // Там само. – С. 316-333 та інші.

⁴⁵ Див. докладніше: Бандрівський К. Спогади про Франка-школяра // Гнатюк М. упор. Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997. – С. 49-54; Білецька М. Картина з життя Івана Франка // Гнатюк М. упор. Спогади про Івана Франка... – С. 119-123; Білецький В. Спомини про мої взаємини з д-ром Іваном Франком // Гнатюк М. упор. Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997. – С. 59-61.; Кобилицький І. Дещо про Франка // Гнатюк М. упор. Спогади про Івана Франка... – С. 37-42.; Косак І. Іван Франко та його брати // Гнатюк М. упор. Спогади про Івана Франка... – С. 44-49 та інші.

Володимир Галик.

«І знов я бачу тя, село моє родинне»: Нагуєвичі в історико-краєзнавчих та етнографічно-фольклорних дослідженнях Івана Франка.

У запропонованій статті, на основі вивчення різножанрових історико-краєзнавчих та етнографічно-фольклорних праць Івана Франка крізь призму століть, представлено окремі аспекти з історії села Нагуєвичі. Вдалося встановити, що Івана Франко постійно цікавився історією свого рідного села, добре знав оповідну традицію його мешканців, чимало почутого і побаченого зумів закарбувати у своїй феноменальній пам'яті, а згодом опублікувати і передати у спадок наступним поколінням.

Volodymyr Halyk.

«And again I see you, my family village»: Naguyevychi in the historical-local history and ethnographic-folkloric studies of Ivan Franko.

In the proposed article, based on the study of various historical-local history and ethnographic-folkloric works of Ivan Franko, certain aspects of the history of Naguyevychi village through the prism of centuries are presented. It was established that Ivan Franko was constantly interested in the history of his native village, knew well the narrative tradition of its inhabitants, managed to record a lot of what he heard and saw in his phenomenal memory, and later published it and passed it on to the next generation.

Назарій ЮРЧИШИН

MILITARY FRANKO: ВІЙНА ТА ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА В ЖИТТІ ІВАНА ФРАНКА ТА ЙОГО РОДУ

Збройна агресія Росії проти України навесні 2014 р. актуалізувала дослідження пов'язані з військовою тематикою, а після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. такі студії зайняли провідне місце у праці українських істориків. Серед іншого, це і теми про особистісний вимір мілітарної історії, зокрема і питання служби у війську та участі в бойових діях знакових постатей української культури та історії.

Очевидно, що в епоху загального військового обов'язку та тотальних мобілізацій останньої чверті XIX – першої половини XX ст., пов'язаних з воєнними катаклізмами, військова служба не могла оминати і представників розгалуженого роду Івана Франка. Попри те, що факт короткотривалої служби Каменяра в збройних силах Австро-Угорщини є знаним серед франкознавців, досі не було спеціальної узагальнюючої праці, присвяченої висвітленню цього епізоду його біографії. Вважаємо, що це прикре недопрацювання потребує виправлення. В основу даного дослідження покладено доповідь, яку автор виголосив 30.05.2023 р. в стінах Літературно-меморіального музею Івана Франка ДІКЗ «Нагуєвичі» на музейно-мистецькій Академії «Все буде Франкова Україна», присвяченій 107-й річниці смерті письменника¹.

Історіографія теми загалом невелика та епізодична. Так, вперше про службу Франка написав академік Михайло Возняк у 1927 році². Більше або менше про це згадують і наступні франкознавці І. Басс³, Л. Луців⁴, О. Дей⁵, Р. Горак та Я. Гнатів⁶,

¹ Друга частина музейно-мистецької Академії «Все буде Франкова Україна». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=PL9hrGAVmyM&t=1405s>

² Возняк М. Матеріяли до життєпису Франка (З додатком двох недрукованих його автобіографій) // За сто літ: Матеріяли з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття. – Кн. I / Історична секція Української Академії наук; під редакцією голови секції акад. Михайла Грушевського. – [Київ], 1927. – С. 169.

³ Басс І. Біографія // Іван Франко. Життя і творчість / О. І. Білецький, І. І. Басс, О. І. Кисельов; Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка; відповідальний редактор академік АН УРСР О. І. Білецький. – К., 1956. – С. 51; Його ж. Іван Франко. Біографія. – К., 1966. – С. 93-94.

⁴ Луців Л. Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість. – Нью Йорк–Джерзі Сіті, 1968. – С. 221.

⁵ Дей О. Іван Франко. Життя і діяльність. – К., 1981. – С. 76.

⁶ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. четверта. Університет. – Львів, 2004. – С. 460, 462, 466-467.

знаходимо цей факт і в тритомному Літописі життя і творчості Івана Франка авторства М. Мороза⁷. Як мемуарист згадує про військову службу батька і Тарас Іванович Франко⁸. Водночас найповніше дана тема висвітлена в нещодавно опублікованій статті львівської дослідниці Наталії Рашкевич «Військова служба Івана Франка: нові факти до біографії»⁹. В основу статті покладено доповідь, яку авторка виголосила на міждисциплінарному франківському семінарі «Перехресні стежки» 25.04.2023 р.

Інколи трапляється, що два дослідники, працюючи над однією темою, навіть не підозрюють про існування одне одного і напрацювання колег. Так сталося і цього разу: ми з пані Наталею паралельно досліджували тему військової служби Каменяра, оперуючи по суті одним комплексом джерел і фахової літератури, тому наші тексти і висновки є дуже схожими, інколи навіть дослівно співпадають. Ми з пані Наталею обговорили цей дослідницький курйоз і не маємо жодних претензій одне до одного. Водночас, враховуючи, що публікація пані Наталі вийшла швидше, а моя стаття з об'єктивних причин публікується в збірнику ДІКЗ «Нагуевичі» «Садиба. Книга 4» пізніше, я як добросовісний дослідник попри одночасність наших досліджень маю все ж віддати першість у цій темі Наталі Рашкевич, на дослідження якої буду покликатись і в своїй праці.

Перейдемо до основної частини нашого дослідження. Якихось точних відомостей про службу у війську, або участь в бойових діях предків Івана Франка зі сторони батька Якова немає, відомо лише, що дехто з нащадків стрика Каменяра – Степана – проходив військову службу в Австро-Угорській армії під час Першої світової війни, обороняли Перемишль, а також служили і у Війську Польському в міжвоєнний період. Тому, можемо говорити про дотичність до цієї сфери людського життя лиш по лінії мами поета Марії, яка походила з давнього українського (з часом частково полонізованого) шляхетського роду Кульчицьких. За даними відомого дослідника руської шляхти Ігоря Смутка на середину XVII ст. це був чи не найчисельніший рід в Перемишльській землі Руського воєводства, а його представники займали посади в місцевих органах управління і як шляхтичі (тобто люди належні до військового стану) були зобов'язані відбувати службу в посполитому рушенні (шляхетському ополченні) під час численних воєн та повстань. Але це сива давнина, а з ближчих до життя Франка часів відомо про приналежність до військової справи та бойових дій братів матері Каменяра Марії Кульчицької: Іван приєднався до Польського Січневого повстання 1863 – 1864 років і загинув у лавах повстанців; Леон був офіцером в армії Габсбургів, помер у Львові.

⁷ Мороз М. Літопис життя і творчості Івана Франка: у 3 т. / Мирослав Мороз; авт. передм.: М. Шулинський, М. Шалата; [редкол.: М. Шулинський (голова) та ін.]; Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Інститут Івана Франка НАН України, Інститут франкознавства Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І.Франка. – Т. 1: 1856 – 1886 / наук. ред. Г. Бурлака. – Львів, 2016. – С. 202, 205.

⁸ Франко Т. Іван Франко – поборник миру // Франко Т. Про батька. Статті. Оповідання. Спогади. Вид. третє. – К., 1966. – С. 22-30.

⁹ Рашкевич Н. Військова служба Івана Франка: нові факти до біографії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://frankolive.wordpress.com/2023/08/29/%d0%b2%d1%96%d0%b9%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0-%d1%81%d0%bb%d1%83%d0%b6%d0%b1%d0%b0-%d1%96%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%b0-%d1%84%d1%80%d0%b0%d0%bd%d0%ba%d0%b0-%d0%bd%d0%be%d0%b2%d1%96-%d1%84%d0%b0/?fbclid=IwAR2ADfc9iGTV1t5Xedfu37MAyfsyu1COerdDjGMebhvj-C_ckrjf9U1cjXk

У 1867 році був досягнутий так званий австро-угорський «компроміс» (Ausgleich), згідно з яким формально незалежні Австрія та Угорщина утворювали дуалістичну Австро-Угорщину, кожна з двох частин якої мали суверенітет, рівні права та власні парламенти й міністерства. Крім того кожна з частин монархії мали свої власні збройні сили, призначені спочатку виключно для територіальної оборони, звідки й походить їх назва (нім. Landwehr, угр. Honved). Тобто по суті австро-угорські збройні сили склалися з трьох армій.

Армія укомплектовувалася за призовом. Призовний вік – у 21 рік, термін служби становив: а) для службовців регулярної армії – 3 роки, 7 років в резерві армії, 2 роки в резерві ландверу, б) для службовців ландверу – 2 роки та 10 років у резерві ландверу. Принцип комплектування австро-угорської армії був територіальним. Для цього існували окружні призовні команди, що збігалися з цивільними адміністративними одиницями – округами. Піхотні полки імператорської і королівської армії поповнювалися, використовуючи свій округ поповнення, а рідше декілька. Як правило, в адміністративному центрі поповнення розташовувався лише один батальйон – так зване батальйонне депо або ерзац батальйон, або ерзац кадр у кавалерії та артилерії, завданням якого була початкова підготовка рекрутів за місцем призову. У 1868 р. було запроваджено загальний військовий обов'язок, що внесло зміни не тільки в організацію армії але й в повсякденне життя значної частки населення Австро-Угорщини. Від самого початку перебування українських земель у складі монархії селяни-русини неохоче ставилися до виконання свого обов'язку перед цісарем. Військова служба видавалася важкою, не потрібною справою, яку все ж треба виконувати. Так тривало до останньої чверті XIX ст., коли загальний військовий обов'язок став не тільки тягарем але й шансом «побачити світ», отримати освіту та зробити непогану кар'єру. Ці загальні відомості потрібні, щоб краще зрозуміти особливості проходження військової служби Франком¹⁰.

Іван Франко вступив на військову службу з власного бажання. Прослужив у війську три з половиною тижні приблизно в жовтні – на початку листопада 1879 р. Після чого був звільнений від служби і отримав відповідний документ.

Ось як про це писав відомий науковець О. Дей: «До краю стривожений взаємною долею і сподіваючись, що в нових умовах хоч трохи втамується його болісні переживання, а «також з недостачі утримання» [...], поет вступає з кінцем вересня 1879 року на військову службу як однорічний доброволець піхотного полку. До нього він був приписаний проходити службу, коли йому виповнився 21 рік. Але на початку листопада його вже було увільнено з війська «через безсумнівну нездатність» (йшлося про хворобу очей, а розумілася небажаність його перебування серед солдатів, оскільки в урядових колах він вважався небезпечним соціалістичним агітатором)»¹¹.

Звідки ми знаємо про те, що Франко служив в армії? Які джерела дозволяють нам про це говорити? Це шість листів, протокол допиту й протокол оголошення судового вироку з соціалістичного процесу 1877 – 1878 рр., складені Львівським крайовим кар-

---

¹⁰ Детальніше про службу українців в Австро-Угорській армії див.: Юрчишин Н. Українці в австро-угорській армії (1867 – 1918 рр.) (за матеріалами Центрального Державного Історичного архіву у м. Львові) // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Ред. кол. Б. Лазорак (голов. ред.), Я. Мельник, М. Мозер, П. Гриценко, Л. Тимошенко, В. Александрович та ін. – Кн. II. – Дрогобич, 2021. – С. 627-645.

¹¹ Дей О. Іван Франко. Життя і діяльність... – С. 76.

ним судом; офіційні документи – два абшити про звільнення Франка від військової служби (перший з них виписано у Бережанах 16 листопада 1879 р., другий – у Самборі 1 січня 1899 р.), вирок Львівського крайового карного суду про засудження Івана Франка за участь у таємному соціалістичному товаристві від 21 січня 1878р.¹²

Першим спробував детально проаналізувати ці джерела син поета Тарас Іванович Франко в статті «Іван Франко – поборник миру», у книзі спогадів «Про батька»¹³. Саме ця синівська публікація була довший час чи не найосновнішим і найґрунтовнішим дослідженням про службу Франка у війську і мілітарні аспекти в його творчості.

Світло на проходження військової служби Іваном Франком, його синами та племінниками могли б пролити картки військового обліку призовників до австро-угорської армії з Галичини і Буковини, які зберігаються в Центральному Державному Історичному архіві у Львові у фонді 780, опис 3. Цей фонд називається «Об'єднане бюро військового обліку м. Відень» [«Vereinigte Wehrevidenzstellen in Wien»], складається з чотирьох описів. В описі 3 зібрані матеріали про призовників австро-угорської армії, що проходили службу на території Галичини. Справи № 108 – 962 – це 855 тек, укладених за прізвищами абетковим принципом. У теках містяться картки на кожного призовника. Більшість з них охоплюють період в межах 1 – 2 років. Вкрай мало тек, які б охоплювали більші відтинки життєвого шляху військового. Зазвичай, на кожного призовника формувалася окрема картка. Вони видруковувалися на спеціальному формулярі. Облікові картки військовиків Австро-Угорської армії, що знаходяться в даному фонді, містять детальну інформацію про рік і місце народження, місце проживання, професію, особливі прикмети призовників. Проте в них відсутня така графа як національність, зате наявні релігія та мови, якими володіє призовник (вказувалося вміння розмовляти і писати тією чи іншою мовою)¹⁴. На жаль, серед карток на літеру «F» імені поета або його найближчих родичів не вдалося віднайти. Можливо, ці документи не збереглися. Тож дослідникам залишається послуговуватися лиш переліченими вище джерелами.

Коли Франко проходив військову службу в збройних силах Австро-Угорщини? Відповідь на це питання легко знайти, проаналізувавши вже названі вище документи. Вперше згадку про те, що І. Франко має проходити військову службу знаходимо в протоколі його допиту від 21 червня 1877 р.: «Якраз у цьому році призвали мене до ц. к. військової служби як однорічного добровольця, і у 1880 р. я повинен піти на дійсну службу»¹⁵.

У протоколі оголошення судового вироку І. Франкові, складеного Львівським крайовим карним судом від 21 – 22 січня 1878 року, є такі слова, виголошені письменником: «Не можна боятися моєї втечі тому, що я є у військовому резерві, і тому політичні власті мусять знати про кожну зміну мого перебування»¹⁶. Чому

¹² Рашкевич Н. Вказана праця.

¹³ Франко Т. Іван Франко – поборник миру... – С. 22-30.

¹⁴ Гречило А. Облікові картки військовиків Австро-Угорської армії як генеалогічне джерело (за матеріалами Центрального Державного Історичного Архіву у Львові) // Генеалогія. Збірник наукових праць. – Вип. II. – К., 2016. – С. 35-38.

¹⁵ Протокол допиту І. Франка про його зв'язки з М. Драгомановим, складений Львівським крайовим карним судом, від 21 червня 1877 р. // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 38.

¹⁶ Протокол оголошення судового вироку І. Франкові, складений Львівським крайовим карним судом, від 21-22 січня 1878 р. // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 78.

Франкові дали до 1880 р. відстрочку від дійсної служби? Як вважав Тарас Франко, причиною було навчання в університеті: «Такі відстрочки діставали майже всі студенти, хто клопотався про це. Щоправда, не всі студенти просили відстрочення початку служби: дуже вигідно і корисно було йти на екзамени, маючи військову службу за собою, а не перед собою»¹⁷. Тоді виникає закономірне питання: чому Франко пішов служити у 1879 р., а не у 1880 р.? Логічно припустити, це пов'язано із закінченням навчання в Львівському університеті влітку 1879 р. Однак, як цілком обґрунтовано вважає Н. Рашкевич, це не так. Франка не призивали, а він сам добровільно вирішив піти служити у зв'язку з цілою низкою особистих причин¹⁸.

Вперше про намір вступити до війська поет повідомляє в листі до Михайла Павлика, написаному між 20 травня і 6 червня 1879 р.: «Я служити буду в війську цього року, від осені почавши, і то не в Відні, а у Львові, – треба буде все-таки доглядати, щоб що-небудь робилося»¹⁹. Як зазначає Н. Рашкевич, пріоритетність творчих справ змушує Франка вагатися, і вже 30 липня 1879 р. в новому листі до М. Павлика поет пише: «Вийде, здається, так, що я цього року до війська не піду. Рік не вік, то правда, але мені здається, що й при теперішнім стані діла робота в нас піде в'яло, коли не буде побігайка [...]. Навіть коректу рукописів і друку не було б кому вести. [...] А щодо прожитку, то тре буде штукувати, жебрати абощо. Впрочім, побачимо»²⁰.

Т. Франко вважав, що служба його батька в австро-угорській армії розпочалася 1 жовтня 1879 р.²¹ Збереглося кілька листів періоду військової служби поета до М. Павлика, з яких і черпаємо скупі відомості про цей період життя Каменяра. Зміст цих листів дозволяє зрозуміти причини, що спонукали поета вирішити піти служити. Так, в листі, датованому приблизно 10 жовтня 1879 р., Франко пише: «Я – також з недостачі утримання – вступив до війська і «зицирую» тепер так, що аж за десяту межу встидно»²².

Матеріальна скрута допікала Франкові ([...] ми задля «безгрішшя» ще в липцю перепровадилися з 3-го поверха надолину в таку тісеньку цюпку, що стіл, шафа і ліжка займають усе місце і що Т[ерлецький] спав на ліжку, а я на землі [...])²³, а служба у війську як не як гарантувала дах над головою, постійне харчування і матеріальне забезпечення одягом та взуттям. Серед причин вступу до війська, окрім матеріальної скрути можна назвати і неможливість здійснити творчі задуми, а також перебування на службі кількох товаришів: «Гроші і передплатники збираються, хоть поволі, – але усе розбилося на редакторі. Хоть гинь, не було кого покласти відповідаючим»²⁴; «[...] Б[еле]й, скоро з війська – їде на село [...]»²⁵, «Олеськ[ів] також у війську, Коцовськ[ий] ditto. Білець[кий] вийшов [...]»²⁶.

Але, разом з вище переліченими, як одну з найголовніших причини варто назвати особисту драму Франка, його розрив з Ольгою Рошкевич. Саме намагаючись забути її, молодий Франко вирішив вступити на військову службу: «Вона (*справа*

¹⁷ Франко Т. Іван Франко – поборник миру... – С. 23.

¹⁸ Рашкевич Н. Вказана праця.

¹⁹ Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 48. – К., 1986. – С. 185.

²⁰ Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 48. – С. 202-203.

²¹ Франко Т. Іван Франко – поборник миру... – С. 23.

²² Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 48. – С. 212.

²³ Там само.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само. – С. 202.

²⁶ Там само. – С. 212.

стосунків з О. Рошкевич) й тепер зовсім ще не прояснилася та не втихомирилася. Я, з свого боку, стараюсь зовсім не думати нічо о тім, та й, правду кажучи, не до того ми за вічними «Nacht!»», «IndieBallanz», «Schultert» та «Doppelreiherechtsum!»²⁷. Бувають такі хвили, коли мені здається, що й давня любов щезла ми зовсім з гадки, – і воно би було для мене велика благодать. А часом то щось пече та коле, мов жаль; давніше – гостріше, тепер – менше»²⁸.

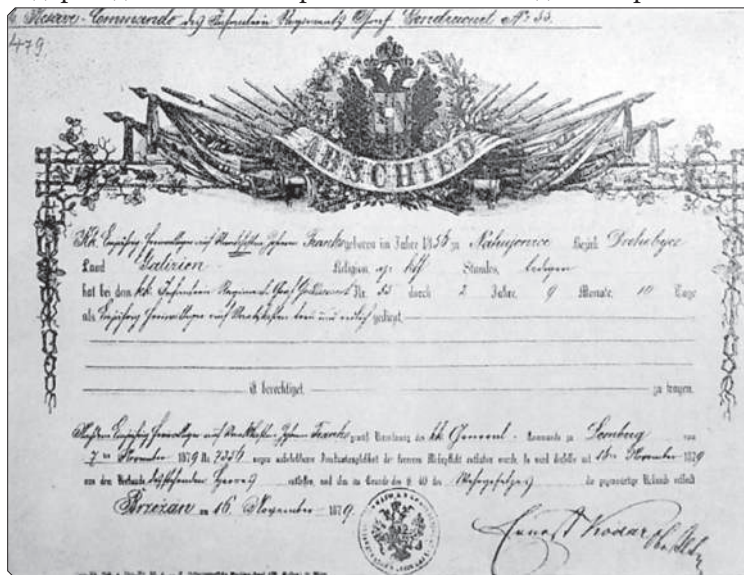
Єдиним офіційним документом, що підтверджує проходження Іваном Франком служби в збройних силах Австро-Угорщини є абшид – документ, що посвідчує звільнення з служби. Зважаючи на важливість і рідкість, процитуємо його повністю:

Ц. к. резервне командування піхотного полку графа Гондрекура № 55

Звільнення

Ц. к. однорічний доброволець на державному утриманні Іван Франко, який народився у 1856 році в Нагуєвичах, в окрузі Дрогобич, краю Галичина, релігії греко-католицької, стану вільного, служив вірно і чесно в ц. к. піхотному полку графа Гондрекура № 55 2 роки, 9 місяців і 10 днів як однорічний доброволець на державному утриманні.

Після того, як однорічного добровольця на державному утриманні Івана Франка, згідно з розпорядженням ц. к. генерального командування у Львові № 7356 від 7 листопада 1879 р. звільнено через безсумнівну нездатність далі відбувати військову службу, 16 листопада 1879 р. його звільняють з частини кадрової армії. На підставі § 40 військового закону видається йому ця грамота. Ернст Кодар, підполковник Бережани, 16 листопада 1879 р.²⁹

Іл. 1. Посвідчення про закінчення Іваном Франком військової служби, видане резервним командуванням піхотного полку графа Гондрекура № 55 в Бережанах³⁰

²⁷ Військові команди німецькою: Струнко! До постави! На плече рушницю! В четвірку праворуч!

²⁸ Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 48. – С. 220.

²⁹ Посвідчення, видане І. Франкові резервним командуванням піхотного полку графа Гондрекура № 55 в Бережанах про закінчення ним військової служби // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 82.

³⁰ Там само.

З приводу змісту абшиду, академік М. Возняк ще у 1927 р. зробив суттєві зауваження: «У військовому документі стоїть, що Франко вислужив вірно й чесно 2 роки 9 місяців і 10 днів як однорічник на кошт держави. Ті два роки 9 місяців і 10 днів треба брати як протяг часу, що минув від дня асентирування³¹ Франка по день 7 листопада 1879 р.»³² На логічні неточності в цьому документі звернув увагу і Тарас Франко: «В цьому документі про звільнення є деяка нелогічність: інфантерист чесно і вірно прослужив при війську несповна три роки, раптом, мовшило з мішка, вилізла наверх його нечувана непридатність до служби, і до того ж така непридатність, в зв'язку з якою рекрута негайно усувають зі служби»³³.

А ось, що писав сам Франко про своє звільнення з армії в листі до Федора Вовка, датованому приблизно листопадом 1879 р.: «Не писав досі нічо до Вас хоть і мав адреси від д. Сл., бо служив оце в війську. А тепер, вислужившись, не жартую, мене по 3,5 тижнях увільнили «за неспособностью» – пишу з просьбою. [...]Тоді ще заперті були для мене ворота – я був не свобідний, бо належачим до військової служби у нас не радо видають паспорти. Але тепер діло стоїть ліпше – я свобідний»³⁴. А в листі до М. Павлика, датованому близько 15 листопада 1879 р., Франко пише: «Оце вже більш тижня, як я вийшов з війська, відслуживши цісареві з честю, і вигнаний з нечестю «aus dem Militärverbande»³⁵, а ще й досі я не писав Вам нічого. [...] Мене з війська, як кажу, ізгнали силою засуду комісії суперарбітраційної («Superarbitrierungscommission», як ми написали в відлучці) і десь незадовго одержу «абшит». Це, здається ми, єдине щастя, яке ми в житті без власного старання спало, мов сніг на голову»³⁶. Про причини звільнення від служби поет не згадує, нам залишаються лише припущення.

Серед франкознавців тривалий час як основна панувала версія, що Франка усунули з армії як політично не благонадійного, а поганий стан здоров'я був лише прикриттям³⁷. Такої ж думки був і Т. Франко: «Раптом після трьох з половиною тижнів військової служби Франка покликано до спеціальної військово-лікарської комісії, суперарбітріум, або «супровіт», як казали солдати, і несподівано безнадійного рекрута було звільнено. З яких причин – про це є тільки здогади. Кажуть, ніби за те, що Франко не віддав честі якомусь офіцерові, ідучи по місту, як звичайно, замислений. Незрозуміло тільки, як Франко міг вирватися в місто, бо рекрутів, як правило, перший місяць не випускали з казарми. Але це не так важливо. А може, Франко справді на подвір'ї казарми не салютував якомусь офіцерові, і військова влада розмірковувала зовсім просто: мовляв, солдат, який не бачить зблизька свого, і то високого рангу офіцера, чи на війні бачитиме він ворога, і то здалека? Ясна річ, буде обстрілювати своїх офіцерів, та, може, й

³¹ Асентируваний – визнаний військово-лікарською комісією придатним до військової служби.

³² Возняк М. Матеріали до життєпису Франка (З додатком двох недрукованих його автобіографій) // За сто літ: Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття. Книга перша / Історична секція Української Академії наук ; під редакцією голови секції акад. Михайла Грушевського. – К., 1927. – С. 169.

³³ Франко Т. Іван Франко – поборник миру... – С. 26.

³⁴ Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 48. – С. 221.

³⁵ «З Військового союзу» – об'єднання колишніх військовослужбовців, які існували в Австро-Угорщині та Німеччині.

³⁶ Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 48. – С. 222.

³⁷ Рашкевич Н. Вказана праця.

інших кращих стрільців до цього намовлятиме. Такий солдат не тільки не корисний, а, навпаки, шкідливий і кари гідний. [...]І все ж, мабуть, причиною була не тільки недисциплінованість. Влада вважала небезпечним дальше перебування «соціаліста Франка» у війську. Він таки ввижався їм небезпечним «державним злочинцем»³⁸.

Водночас важко не погодитися з думкою Н. Рашкевич, що впевнитися у достовірності цієї версії на основі джерел досі не вдається. Чи справді стан здоров'я не дозволяв Франкові продовжувати службу? Чи, як одностайно стверджують франкознавці, офіційна версія – «безсумнівна нездатність» – була вигадана, щоб позбутися небезпечного соціаліста й обмежити його спілкування з солдатами? Чи, може, й те й інше одночасно? Обидві версії про причину звільнення Франка з служби будуть залишатися сумнівними, доки не будуть підтверджені інформацією з надійного джерела³⁹. Єдине, що можемо стверджувати точно на основі аналізу абшиду і листування Франка періоду його перебування в армії, так це те, що служив він справді тільки три з половиною тижня. З цією думкою згідний і Т. Франко: «Справді, він прослужив тільки неповний місяць, але по шаблону або з іншої причини (може, земляк підстаршина записав Франкові так, щоб не шкодити йому в дальшій урядовій кар'єрі) записано йому тої служби два роки з гаком від моменту, коли був асентирований, десь в лютому 1877 року»⁴⁰.

Водночас може виникнути запитання: а звідки тоді у Франка взявся другий абшид, виданий у Самборі 1 січня 1899 р.? Т. Франко, пишучи про військову службу батька, зауважує, що серед паперів І. Франка збереглося три документи, не зовсім згідні між собою. Перший – це Паспорт загального ополчення № 61, в якому написано, що Франко Іван, народжений в Магуєвичах, служив при піхотнім полку № 77, в магістраті міста Львова, з'явився і прописався 22/X 1895 року і 19/X 1896 року. Другий – вже згадуваний абшид з Бережан. В третьому документі, також «Абшиді», виданому в Самборі 1 січня 1899 року, сказано, що інфантерист ім'ярек був 16/XI відпущений з ц. к. війська через непридатність до служби, а 1/XII 1898 року виконав обов'язок крайового ополчення № 61⁴¹.

Детально плутанину з цими документами проаналізувала в своїй публікації вже не раз згадувана Наталія Рашкевич⁴². Ми ж тут тільки коротко резюмуємо, що перший абшид звільняв Франка від дійсної служби у війську, водночас, згідно тогочасних законів, всі чоловіки у віці до 42 років були записані як резервісти до списків Ландштурму (ополчення), тобто й надалі перебували на військовому обліку. І тільки після досягнення 42-річного віку викреслювалися зі списків, що і посвідчував другий абшид, виданий Франкові 1 січня 1899 р.: «Йоанн Франко, родився року 1856 в Магуєвичах, повіт Дрогобицький, край Галичини, окінчив законний обов'язок своєї служби в війську і в ландвері, як о тім свідчить військ[ове] посвідчення, присуще в його руках. З поводу нездібності до служби зістав з днем 16 ноября з ц. к. війська віддалений. [...] В потвердження, що він з

³⁸ Франко Т. Іван Франко – поборник миру... – С. 25.

³⁹ Рашкевич Н. Вказана праця.

⁴⁰ Франко Т. Іван Франко – поборник миру... – С. 27.

⁴¹ Там само. – С. 26-27.

⁴² Рашкевич Н. Вказана праця.

днем 31 грудня 1898 р. цілком заповнив також обов'язок ополчення, уділяється йому тота грамота»⁴³.

Де і як Франко проходив службу? З першим абшитом пов'язана і плутанина стосовно місця, де служив Франко. Проходив службу поет як однорічний доброволець на державному утриманні в піхотному полку № 55 графа Гондрекюра, до резерву якого був приписаний з січня 1877 року, тобто з моменту, коли військова комісія асентирувала (призвала) його до служби. Це впливає з абшиду, а також вироку Львівського крайового карного суду Франкові, де між іншим згадано, що він належить до резерву цісарсько-королівського полку Гондрекур⁴⁴. Округ поповнення цього піхотного полку, запасний батальйон (так звана «кадра») і штаб були в м. Бережани. Однак інші батальйони полку дислокувалися у Львові.

Незнання цієї особливості породило серед частини дослідників помилкову думку, що Франко проходив військову службу в Бережанах, але, проаналізувавши кореспонденцію Франка і знаючи факт дислокації інших батальйонів 55-го піхотного полку, легко дійти висновку, що служив він насправді у Львові⁴⁵. Про це пише і син Тарас: «Франко ... був приділений до піхотної військової школи. Ця частина розквартирована була у Львові в казармах по вулиці Курковій (нині вул. Лисенка)»⁴⁶. Будівлі казарм, де служив І. Франко, збереглися до нашого часу за адресою вул. Лисенка, 12. Факт проходження служби у Львові впливає також і з кореспонденції Франка, де він згадує, що має можливість навідуватися до старого помешкання: «Цюпка з бібліотекою і речами осталась при нас, в ній ночує один з наших християн і платить половину (вся плата 5 р[инських] і 25 кр[ейцєрів]). Днями я приходжу й роботаю дещо, веду коректу «Др[ібної] біб[ліотеки]», переводжу і т. д.»⁴⁷. А в листі до М. Павлика від 18 жовтня 1879 року Франко пише: «Аж нині (в неділю) я звідувався про редакцію, але не застав Романчука дома. Піду другий раз, скоро буде вільний час, – а ви знаєте, у війську, особливо тепер, вільного часу небагато, а хоть і пускають, то звичайно в такі часи, коли Романчука годі застати. [...] А тут ще мені се військо зв'язало руки – треба пильнуватися, не швиндатися та не рипатися»⁴⁸. Цілком очевидно, що Франко на вихідних міг відвідувати знайомих і заходити до свого старого помешкання тільки служачи у Львові, а не в Бережанах.

Яке відображення служба у війську мала в творчій спадщині Франка? Насправді якогось помітнішого сліду військова служба Франка в його творчості не залишила.

Перше, що спадає на думку – це невеличка поезія «Гриць Турчин», написана 7 квітня 1880 р., тобто буквально через кілька місяців після закінчення служби у війську. Під такою назвою спершу був твір іншого автора: «Гриць Тур-

⁴³ Посвідчення, видане І. Франкові командуванням округу крайової оборони в Самборі про звільнення його від військової служби, від 1 січня 1899 р. // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 226.

⁴⁴ Вирок Львівського крайового карного суду про засудження І. Франка за участь у таємному соціалістичному товаристві від 21 січня 1878 р. // Іван Франко. Документи і матеріали 1856 – 1965. – К., 1966. – С. 73.

⁴⁵ Див., наприклад: Проців М. Чи служив Іван Франко у Бережанах? // Проців Микола. Вулиця Івана Франка в Бережанах. – Бережани, 2016. – С. 33-39.

⁴⁶ Франко Т. Іван Франко – поборник миру... – С. 23.

⁴⁷ Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 48. – С. 212.

⁴⁸ Там само. – С. 217-218.

чин: Пісня про рекрутське жите. («Чи є кому таке лихо, вас люди, питаю?...»). І. Франко надрукував цю «пісню» на самому початку збірника «Молот» (1878 р., С. 1-6), що з'явився на зміну конфіскованому журналові «Громадський друг». За криптоніум «Р-н Г-н» автора цієї «пісні» про стражденну долю австрійського жовніра ховався Роман Гудзман. Публікація супроводжувалась такою приміткою Івана Франка: «Пісня котру тут подаю зложена одним вояком, простим сільським парубком. Я не важився її багато поправляти або перероблювати, бо артистична форма показує мізерною, гидкою прикрасою там, де сам простий, природний голос трапляє нам до серця. Думаю, що кожний, прочитавши сесю жалібно-гумористичну поему, пригадає собі її взірці – пісні народні про бурлака, наймита, приймака і прочі, ті жанрові картини дивно досадного рисунка і теплого, хоть хмурого колориту. Подібні типові образи зустрічаються, впрочім, рідко в нашій поезії - прошу порівняти деякі слабі прози Федьковича (недрукована поема «Новобранчик» і др.)». Поезія «Гриць Турчин» Івана Франка – відгук на однойменний твір Романа Гудзмана, про якого, на жаль, відомостей не маємо⁴⁹.

Як слушно зауважує Н. Рашкевич, за неповний місяць перебування на службі Іван Франко, очевидно, впевнився у тому, що кожен солдат цісарського війська проходить стражденний шлях Гриця Турчина з поеми Романа Гудзмана. Інакше, чи назвав би поет свого вірша іменем цього героя?! Більше того, самого себе у листі до М. Павлика він іменує другим Грицем: «[...] вступив до війська і «зицирую» тепер так, що аж за десяту межу встидно. З мене alter (другий) Гриць Турчин і оферма, як се мож було надіятися»⁵⁰.

Також Іван Франко зібрав понад 30 рекрутських та солдатських (жовнярських) пісень, записаних ним впродовж тривалого часу по різних селах і містечках Галичини⁵¹. А «Вояцькій пісні», записаній від сліпої жебрачки поблизу Личаківського цвинтаря, Каменяр присвятив навіть окрему спеціальну публікацію⁵².

Особливе місце в спадщині Франка, пов'язаній з військовою тематикою, посідає незакінчена стаття «Війни і військо в наших часах», вперше надрукована в часописі «Світ» у 1882 р., яка є доволі розлогою. Публікація закінчувалась приміткою «далі буде», проте продовження статті надруковано не було. Уривок з цієї не надрукованої частини зберігся в архіві Івана Франка серед матеріалів І. Белея, редактора журналу «Світ». Частину цього уривка опублікував О. Дей в журналі «Жовтень» за 1958 рік № 2 на сторінках 121 – 122. Обидві частини були надруковані в 45 томі повного зібрання творів І. Франка. В дослідженні «Війни і військо в наших часах» Франко дає коротку характеристику всіх війн за попередні до написання статті 20 років, детально розписує людські та матеріальні втрати та приходиться до висновку, що головними причинами війн на той час, на думку Франка, були соціально-економічні, а також «розбудження національних змагань і зріст соціалістичної агітації». Загалом ця ґрунтовна і досить цікава пу-

⁴⁹ Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.1: Поезії, поеми. 2-е вид., доп. / Ред. колегія: Скотний В. та інші; упор. Шалата М. – Дрогобич, 2005. – С. 164-165, 700-701.

⁵⁰ Рашкевич Н. Вказана праця.

⁵¹ Народні пісні в записах Івана Франка. Видання друге доповнене і перероблене. – К., 1981. – 320 с.

⁵² Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти тт. – Т. 27. – С. 249-252.

блікація завершується словами: «Що буде далі – побачимо», з натяком на продовження, якого так і не було опубліковано. В контексті теми, ці слова мають навіть дещо філософський зміст⁵³.

Серед численних сімей галицької інтелігенції, з якими був знайомий в підтримував дружні стосунки Іван Франко, можна згадати і родину Окуневських. Один з представників цього сімейства Ярослав став відомим лікарем, мандрівником і єдиним українцем адміралом австро-угорського флоту, його книга «Листи з чужини» про навколосвітню подорож на борту австрійського військового корабля була свого часу дуже популярною і досі становить інтерес для дослідників. Збереглося 27 листів Ярослава Окуневського до Франка, на жаль, листи Франка до Окуневського не збереглися⁵⁴.

Темі «Іван Франко і Перша світова війна» присвячено декілька публікацій, які висвітлюють вплив війни на здоров'я і повсякденне життя Каменяра, а також відображенню війни в його творчій спадщині⁵⁵. В них детально аналізуються, зокрема, пізні поетичні твори, написані під враженням від воєнних подій: «Пригода в Підбужи», «Чи віщий сон», «Царські слова» та інші. Тому лиш коротко констатуємо, що воєнне лихоліття погіршило і так важке становище письменника та пришвидшило його відхід у неповні 60 років. Франко залишився під час війни один, в скрутних умовах. В хаті було дуже холодно і син Тарас навіть був змушений передати свій військовий плащ для того, щоб батько мав чим накрити ліжко у 1915 р.⁵⁶ І. Франко в листі до В. Якібюка писав: «Сини оба при війську: Тарас кадетом (хорував весною), тепер на Угорщині, а Петро четарем у ровах недалеко Підгаєць...»⁵⁷. Обидва сини – і Петро, і Тарас – у коротких листівках з фронту, часто писаних нашвидкуруч олівцем, скупі повідомляли батька про своє життя, про воєнні події. Проте вістки від синів І. Франко отримували лише в ряди-годи. «Твої картки поприходили аж минулого місяця, по дві, по три нараз» – повідомляв Тараса в серпні 1915 р.⁵⁸ Смерть Франка 28 травня 1916 р. стала, за словами митрополита Андрея Шептицького, найбільшою втратою українського народу в Першій світовій війні. Але своїм відходом Франко продовжив на кілька днів життя багатьом воякам: у зв'язку з смертю письменника на фронті між австрійською і російською арміями було досягнуто домовленості про триденне припинення вогню. Як наслідок, делегація від січових стрільців змогла прибути до Львова, щоб віддати останню шану поету. Домовину з тілом покійного несли саме вони.

---

⁵³ Там само. – Т. 45. – С. 165-186, 522.

⁵⁴ Віолетта Чернієнко. Листи Ярослава Окуневського до Івана Франка // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип. 7. – Львів, 2007. – С. 204-223.

⁵⁵ Тимофій Гаврилів. «Нема ще миру»: Франко і війна // Іван Франко: «Я єсть пролог...»: матеріали Міжнародного наукового конгресу до 160-річчя від дня народження Івана Франка (Львів, 22-24 вересня 2016 р.): у 2т. – Т. 1. – Львів, 2019. – С. 278-286; Тихолоз Б. Війна як катастрофа й катарсис: візія Івана Франка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://frankolive.wordpress.com/2016/09/19/>; Мельник Я. «Війна страхів своїх розверзне ад»: Іван Франко і московська інвазія в Галичині. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/112017?fbclid>

⁵⁶ Горак Р. Бажав я для скованих волі... Біографія Івана Франка. – Львів, 2015. – С. 295.

⁵⁷ Петро М. Франко. Син Великого Каменяра. – Львів, 2018. – С. 42.

⁵⁸ Мельник Я. І остання часть дороги... Іван Франко: 1908 – 1916. – Дрогобич, 2006. – С. 104.

Постраждали від Великої війни і рідні Нагуєвичі, в яких мобілізовано 400 чоловіків, з них приблизно 40 загинуло на фронті⁵⁹. Сучасник Каменяра Ілько Хруник ще дев'ятирічним хлопцем ходив на Слободу (присілок Нагуєвич, де жила родина Франків), щоб побачити живого Івана Франка, під час Першої світової потрапив до італійського полону. Жив Хруник в одного італійця, який добре знав твори І. Франка. Коли полонений признався, що знає письменника, що це його земляк, то господар допоміг йому повернутися додому і забезпечив на дорогу його всім необхідним⁶⁰.

Ми ж зупинимось на іншому цікавому факті. Ставлення до ідей Франка з боку українських військовиків було не однозначним. Так, на сторінках емігрантського журналу «Вісті комбатанта», який видавали колишні бійці дивізії СС «Галичина», можна зустріти думку, що однією з причин відсутності серед українців-галичан достатньої кількості офіцерів під час Перших визвольних змагань були радикальні погляди Івана Франка і Михайла Павлика, які знеохочували молодь від військової кар'єри. Водночас на сторінках цього ж видання можна знайти цілком протилежну думку. Так, наприклад січовий стрілець Степан Небеш згадує, що саме під впливом Франка молодь йшла до легіону УСС, зокрема і сам автор надихнувся ідеєю боротьби за незалежність України після виступу поета на зборах гімназійної молоді у Тернополі в 1912 р.: «Хочу тільки підкреслити, що на світогляд усусусів величезний вплив мали твори Івана Франка і безпосередня зустріч з Іваном Франком. Тому не дивниця, що мрією кожного юнака, що бачив колись Івана Франка, було ще раз побачити поета. [...] Оповідали мені мої товариші: В. Паньків, О. Зарневич і ін., що Іван Франко перебував у Захисті УСС дуже радо. Поет перевів у Захисті Різдво і перебував там до кінця січня 1916 р., почувачись щасливим між усусусами. Іван Франко слухав колядок у час Святої Вечері у січні 1916 р. Слухав стрілецьких пісень, що їх УСС співали: «Ой, у лузі», «Гей нумо браття до зброї», «їхав стрілець...», «Ой наступає та чорна хмара...» і т. п. [...] Не тільки я, але багато-багато подібних мені колишніх юнаків – усусусів зберегли на все своє життя найглибший пієтизм до Івана Франка, як того, що надихнув їх ідеями, що мали вирішний вплив на весь їхній життєвий шлях. Тому всі ми вважали і вважаємо Івана Франка не тільки найбільшим після Тараса Шевченка поетом-пророком народу, але й безпосереднім нашим учителем і духовим батьком»⁶¹.

Фронтовики УСС, які перебували у приюті, оточили Івана Франка своєю великою любов'ю та увагою. Для них поет був одним з тих політичних і громадських діячів, що обстоювали ідею державної самостійності України. Іван Франко на зорі створення січово-стрілецького руху в Галичині підтримував організатора «Січей» Кирила Трильовського та був обраний почесним членом товариства «Січ», для якого написав знаменитий марш «Гей, Січ іде»⁶².

Франко відіграв важливу роль у процесі українського національного відродження, у переході українців до державницького етапу існування, своїми тво-

⁵⁹ Дрогобиччина – Земля Івана Франка. – Т. XXV // Голова Редакційної колегії д-р Лука Луців. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1973. – С. 336.

⁶⁰ Гром Г. Нагуєвичі. – Дрогобич, 2002. – С. 38-39.

⁶¹ Небеш С. Під впливом Івана Франка молодь йшла до УСС // Вісті Комбатанта. – Ч. 5. – 1969. – С. 20-22.

⁶² Петро М. Франко. Син Великого Каменяра... – С. 44.

рами надихав українців до активної боротьби за національне визволення, став символом українського національного руху. Особливо відчутним вплив Франка був у ході Першої світової війни та під час існування ЗУНР, коли активно використовували як художній, так і науковий доробок мислителя. Вірші Франка стали урочистими маршами українських військових формувань, а філософські міркування довго були орієнтиром для політичних і громадських діячів. Іменем Івана Франка у період ЗУНР було названо вулиці в містах Станиславів (нині Івано-Франківськ), Тернопіль та ін. Вплив Каменяра був помітним і на Наддніпрянщині. 1918 р. один з полків Дієвої армії УНР було названо на честь поета⁶³.

Тепер поговоримо про військову службу і участь в бойових діях родичів Івана Франка, згідно ступеню спорідненості.

Розпочнімо із середущого сина поета Тараса Івановича Франка. За спогадами сина Роланда Тарасовича, батько був безпосереднім учасником двох світових воєн, Першої – як, полонений російським військом, офіцер австрійської армії, що дивом вижив після важкого сипного тифу, майже рік під вартою працював на різних роботах під час революційних подій 1917 року в Москві. Звільнений з полону, перебрався до Харкова, де на певний час перебував у сумнозвісній Холодній горі, опісля працював учителем і тільки в 1922 році з великими труднощами повернувся до рідного Львова⁶⁴.

Іл. 2. Тарас Іванович Франко під час служби в Австро-Угорській армії⁶⁵

⁶³ Вітенко М. Франко Іван Якович // Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Енциклопедія: до 100 річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. – Т. 4: Т-Я. – Івано-Франківськ-Львів, 2021. – С. 301-306.

⁶⁴ Роланд Франко. Син Івана Франка Тарас // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип. 11. – Львів, 2012. – С. 412-413.

⁶⁵ Тарас Франко у військовому мундирі / Фотографії / Документи про життя і діяльність // Цифровий ресурс «Іван Франко». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://S.Swr.Lnu.edu.ua/fact/photos/view?id=220>

Грунтовніше військові аспекти біографії Тараса Франка змогла з'ясувати львівська дослідниця Наталя Тихолоз: З початком Першої світової війни мобілізований до австро-угорської армії. Відбував службу спочатку при 4-й кавалерійській дивізії на Львівщині. 1.10.1914 – 10.05.1915 рр. значився як кадет резервної кадри. У лютому 1915 р. захворів на запалення легень, потрапив до шпиталю в Угорщині, після чого був визнаний непридатним до польової служби й від липня 1915 р. призначений інструктором до роботи з рекрутами в м. Оломоуц (нині Чехія). У жовтні того ж року служив на Волині, 11.1915– 02.1916 рр. – у м. Шальготар'яні (нині Угорщина). Під час перебування на Італійському фронті захворів на тиф. З осені 1917 р. – на Східному фронті як перекладач і зв'язковий. Загалом за час служби в австрійській армії Тарас пройшов шлях від капрала (1914 р.), кадета (1915 р.), лейтенанта (1916 р.) до обер-лейтенанта (1917 р.). Доброволець Української Галицької армії. У ході боїв за м. Львів з 17.11.1918 р. в чині поручника командував сотнею стрільців поблизу залізничної ст. Персенківка (біля Львова). На початку січня 1919 р. отримав звання сотника (капітана) й служив у 4-й Золочівській бригаді 2-го корпусу УГА. Був військовим журналістом, редактором стрілецьких газет «Стрілець», «Стрілецька Думка», «Червоний Стрілець». В травні 1920 р. заарештований ВЧК в Одесі та інтернований до Печерського табору військовополонених у Києві, звідки в липні того ж року відправлений до концтабору в с. Кожухів (нині мікрорайон м. Москва, РФ). 17.08.1920 р. звільнений з табору завдяки Галбюро⁶⁶.

За інформацією періоду Другої світової звернімося знову до Роланда Тарасовича: «Під час Другої світової війни Тарас Франко постійно знаходився під наглядом влади – спочатку радянської, а потім окупаційної фашистської. [...] Знаний науковець Володимир Кубійович, який, як відомо, формував дивізію СС Галичина, покликав Тараса Франка як бувшого офіцера увійти до її складу, але, на щастя, за віком, встановленим німцями, батькові вдалося оминати цю ніби добровільну мобілізацію»⁶⁷.

Значно бурхливішу військову кар'єру мав молодший син Каменяра Петро Іванович Франко, постаті якого присвячено низку книг та наукових статей⁶⁸.

Детально життєвий шлях загалом і період військової служби Петра Франка висвітлено в ґрунтовній монографії тієї ж Наталії Тихолоз⁶⁹, тому тут обмежимося лише коротким оглядом, поданим в Енциклопедії ЗУНР Андрієм Харуком: восени 1911 року Петро Іванович став одним із засновників української національної скаутської організації «Пласт». У 1914 р. закінчив навчання у Львівській політехніці, однак через початок Першої світової війни захистити дипломну роботу не встиг. Добровільно записався до Легіону УСС. 15.09.1914 р. склав присягу, отримав звання поручника воєнного часу. 6.03.1915 р. прибув на фронт, упродовж півтора року брав участь у бойових діях у складі полку УСС на Східному фронті. Восени 1916 р. пройшов навчання в авіашколі в м. Сараєво (нині Боснія і Герцеговина), здобув

⁶⁶ Тихолоз Н. Франко Тарас Іванович // Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Енциклопедія: до 100 річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. – Т. 4: Т-Я. – Івано-Франківськ–Львів, 2021. – С. 308-309.

⁶⁷ Франко Р. Син Івана Франка Тарас... – С. 412-413.

⁶⁸ Див.: Петро М. Вказана праця; Кур'янович, Ю. Пятро Франко. Авіатар, хімік, літаратар: біографічні нариси / Юрія Кур'янович. Твори / Пятро Франко; переклад з української Юрія Кур'яновича. – Мінськ, 2019. – 94 с.

⁶⁹ Тихолоз Н. Петро Франко: Формула долі (Життєпис на тлі доби). – Львів, 2021. – 288 с., іл.

фах повітряного спостерігача. У листопаді 1918 р. брав участь у боях за м. Львів, з кулеметною сотнею перебував на Високому Замку. 1.12.1918 р. призначений командантом Летунського Відділу (обіймав посаду до 26.03.1919 р.), одночасно очолював референтуру летунства при Державному Секретаріаті Військових Справ (до 10.04.1919). Іменованій 1.01.1919 р. сотником. Брав активну участь в організації авіаційних підрозділів УГА та їхній бойовій роботі. 4.01.1919 р. поблизу м. Володимир-Волинський (нині Волинська обл.) літак Петра Франка був збитий, він і пілот В. Кавута потрапили до польського полону. Зумів утекти й 21.01.1919 р. повернувся до виконання службових обов'язків. 14.04.1919 р. відбув за кордон з місією в справах українських військовополонених. У 1922 р. повернувся до Галичини⁷⁰. В міжвоєнний період написав кілька статей мемуарного характеру про свої військові пригоди загалом і авіацію Української Галицької армії зокрема, які публікувалися в українській періодиці, в тому числі і Літописі Червоної Калини, які є цінним джерелом до історії Українських визвольних змагань 1917–1920 рр.

Як не дивно, але крім синів Івана Яковича варто згадати і його єдину доньку Анну, яка під час Першої світової війни і визвольних змагань працювала в госпіталі, а згодом на запрошення Володимира Винниченка в Міністерстві внутрішніх справ УНР. Входила до складу ревізійних органів Українського центрального Галицько-Буковинського комітету допомоги жертвам війни при УЦР. Проводила курси української мови для вояків та неграмотних громадян. Водночас відвідувала вечірні лекції у Київському університеті. Її часто бачили на маніфестаціях, мітингах на підтримку соборності та незалежності держави. У січні 1919 р. виїхала до Берліна з Місією Червоного Хреста для допомоги українським полоненим. Там вийшла заміж за українського військового лікаря Петра Ключка. Він працював начальником санітарного поїзда (1919 – 1921 рр.). Під час Другої світової війни був два рази заарештований. Перший – уторцями у селі Довге, забрали до концтабору Нірадгазі (1939 р.). Другий – НКВС у Відні, забрали до львівської тюрми (1945 – 1946 рр.). Анна двічі рятує чоловіка. Помер Петро Ключко 1948 р. у Зальцбургу, де і похований⁷¹.

Описавши мілітарні аспекти в житті дітей поета, перейдімо до його дальших родичів.

Племінник Каменяря Іван Захарович Франко народився 12 лютого 1896 р. Був дуже здібним хлопцем, через що його порівнювали зі стриком. Успішно закінчив Дрогобицьку гімназію. Брав участь в Першій світовій війні, воював на Італійському фронті. Про свого сина Захар Франко так розповідав Іванові Коссаку: «Іван, четвертий мій син, був студентом, дуже добре вчився, ми з останнього тягнулися, щоб його вивчити, та й урвалося. Все пропало. Вернув з італійського фронту у середу і до тижня вмер на гішпанку»⁷². Тобто під час пандемії «Іспанки» (Іспанського грипу) в 1918 р. За іншою версією помер від сухот. Сталося це 21 жовтня 1915 р.⁷³

---

⁷⁰ Харук А. Франко Петро Іванович // Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Енциклопедія: до 100 річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. – Т. 4 Т-Я. – Івано-Франківськ–Львів, 2021. – С. 306-308.

⁷¹ Петро Ключко / Родовід // Цифровий ресурс «Іван Франко». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://s.swr.lnu.edu.ua/fact/family-tree/view?id=64>

⁷² Галик В. Дрогобич у житті і творчій спадщині Івана Франка: альбом-путівник. – Дрогобич, 2017. – С. 206.

⁷³ Горак Р. Бажав я для скованих волі... – С. 294.

Іл. 3. Іван Захарович Франко під час служби в Австро-Угорській армії⁷⁴

Іншого сина Захара Франка Василя мобілізували 16-річним юнаком на виконання форшпану (обов'язок допомагати своїми транспортними засобами на вимогу влади). Після того як у нього забрали віз і коней, подався до Львова до стрика Івана. Той зумів виробити йому документи і дозвіл, щоб залишився при ньому. Василь доглядав за Іваном Франком майже до самої смерті поета, а згодом записався в січові стрільці. Залишив обширні і цікаві спогади про останні дні Каменяра та про свої військові пригоди. Вони були опубліковані без купюр в збірнику «Садиба. Книга 2»⁷⁵, а також мемуари про службу в Війську Польському восени 1939 року та події Другої світової війни на Дрогобиччині⁷⁶.

Внучка Захара Франка Дарія Григорівна у 1946 р. вийшла заміж за Осипа Шумеляка, мешканець Нагуевич, він був фронтовиком. Під час Другої світової звільняв Варшаву, дійшов до самого Берліна, був поранений⁷⁷.

10 серпня 1887 р. в сестри по матері Івана Франка Юлії Багрії народився син Михайло. Його назвали так на честь діда Михайла Багрія, і це мало принести йому щастя. Але Михайла забрали на Першу світову війну і з війни він не повернувся⁷⁸.

⁷⁴ Іван Захарович Франко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://s.swr.lnu.edu.ua/fact/photos/view?id=1410>

⁷⁵ Добрянська М. «Коли скінчився мій побут коло стрийка, я зголосився в січовій команді...»: музейний оригінал рукопису спогадів племінника Івана Франка – Василя Франка про Першу світову війну та ЗУНР // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуевичі» / Ред. кол. Б. Лазорак (голов. ред.), Я. Мельник, М. Мозер, П. Гриценко, Л. Тимошенко, В. Александрович та ін. – Кн. II. – Дрогобич, 2021. – С. 189-239.

⁷⁶ Франко В. Кінець польського панування в Дрогобичі в 1939 році // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т.1. – 1973. – С. 107-112.

⁷⁷ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко. Рід Якова. – Львів, 2000. – С. 160-161.

⁷⁸ Горак Р. Франкова Ясениця-Сільна. – Львів, 2015. – С. 109-110.

Ще одного внучатого племінника поета Михайла Васильовича Багрія (онук Юлії Багрій, народився 9 червня 1926 р.) у 1944 р. забрали в радянську армію і ненавченого погнали проти німців. Юнак загинув десь у Карпатах, про місце його поховання родина нічого не знає. Довідка з военкомату про смерть Михайла врятувала його родину від розкуркулення і виселення⁷⁹.

Чи не найбільше пов'язаних із військовою справою у Франка було родичів по лінії брата Онуфрія. Фактично всі його нащадки у 1940-х роках були репресовані за зв'язки з ОУН та УПА.

Антон Онуфрійович Франко (11.03.1888 – 1974) брав участь в Першій світовій війні, потрапив в російський полон, «відчув» Росію, розповідав про неї своїм дітям. У 1947 р. Антона за активність його дітей в опорі більшовицькій владі було зі сім'єю депортовано в Комі АРСР, на щастя, згодом всі повернулися із заслання. Племінник дружини Антона Іван Когут, як і швагрю Тимко Когут, загинули в лавах УПА⁸⁰.

Онук Онуфрія Іван Антонович Франко (1913 р. н.) був членом ОУН. Його забрали в радянську армію, приїхав з армії у відпустку і вже не повернувся, назад пішов в УПА. Працював у відділі безпеки (СБ). Загинув 16 червня 1945 р. в Чорному лісі від руки провокатора. На возі майже повз вікна ястрибків та сільської ради його провезла на цвинтар сестра Ярослава. На цвинтарі зійшлися з усіх околиць хлопці з УПА віддати честь своєму побратимові. Похований Іван у братській могилі разом з одинадцятьма товаришами по зброї⁸¹.

Дочка Онуфрія Марія вийшла заміж за Йосипа Гонту, але, на жаль, він загинув на фронтах Першої світової війни, залишивши по собі тільки сина Івана 1913 року народження⁸².

Іван Гонта – це легендарний «Гамалія», командир куреня «Довбуш» Тактичного Відтинку - 22 «Чорний ліс», сотник УПА.

Іл. 4. Іван Гонта «Гамалія»⁸³

⁷⁹ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко. Рід Якова... – С. 195.

⁸⁰ Там само. – С. 180-181.

⁸¹ Там само.

⁸² Там само. – С. 184.

⁸³ Франко А., Франко О. Іван Гонта (Гамалія) – національний герой з Франкового роду // Калуські історичні студії. – Івано-Франківськ, 2017. – Т. 1. – С. 51-64.

У рідному селі Збора (нині Калуський район Івано-Франківської області) він готував «Просвіту» та очолював спортивно-військове товариство «Луг», у якому готував молодь для майбутніх українських збройних сил. Підпільно готував молодь до збройної боротьби, серед якої зустрів свою наречену Стефу Бойко з с. Чертіж. З осені 1943 року служив у курені Української Національної Самооборони «Гайдамаки» чотовим. У лютому 1944 р. сформував у Чорному лісі сотню «Чорні чорти», яка входила до складу куреня «Скажені» у ТВ-22 «Чорний ліс». У вересні 1944 р. сформував та командував куренем «Довбуш» у цьому ж тактичному відтинку. Загинув 1 листопада 1944 року біля села Грабівки під час масованої атаки військ НКВС. У цьому бою також загинули визначні діячі СБ ОУН Тимофій Галів-«Скалюк», Мирон Голояд-«Влодко» та Василь Турковський-«Павло». Згідно з Виказом відзначених УПА-Захід від 1.09.1946 р. командир куреня УПА «Довбуш» ТВ-22 «Чорний ліс», хорунжий УПА Іван Гонта – «Гамалія» нагороджений Бронзовим хрестом бойової заслуги УПА. 4 листопада 1944 р. полковник УПА Василь Андрусак-«Різун» зі своїм відділом таємно похоронив загиблих. 13 жовтня 1990 року останки героїв були урочисто перепоховані на сільському цвинтарі Грабівки, а через 3 роки урочисто відкритий величний пам'ятник. Іменем героя названа вулиця в рідному селі – колишня Колгоспна. 1 січня 2022 р. від імені Координаційної ради з вшанування пам'яті нагороджених Лицарів ОУН і УПА у с. Старий Угринів Калуського р-ну Івано-Франківської обл. Бронзовий хрест бойової заслуги УПА (№ 034) було передано Степану Гонті, племіннику Івана Гонти – «Гамалії»⁸⁴.

Іл. 5. Братська могила воїнів УПА в с. Грабівка⁸⁵

⁸⁴Гонта Іван «Гамалія». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D2%90%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%C2%AB%D0%93%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%8F%C2%BB

⁸⁵Братська могила воїнів УПА в с. Грабівка (фото Дани Кашук). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D2%90%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B0_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%C2%AB%D0%93%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%8F%C2%BB#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:%D0%91%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BB%D0%B0_%D0%B2%D0%BE%D1%97%D0%BD%D1%96%D0%B2_%D0%A3%D0%9F%D0%90_%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4_%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BB%D0%B0_%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0_%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%8F%D0%B4%D0%B0,%D1%81.%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B0.jpg

Внуки Онуфрія Франка по лінії дочки Анастасії (Насті) теж були причетні до визвольної боротьби: найстарший син Насті Микола Данилович Магас був членом ОУН, потім пішов в УПА, загинув у боротьбі за незалежність України, теж похований у братській могилі разом з одинадцятьма товаришами; друга дитина – Марія, тричі була заміжня. Перший її чоловік Іван Олексійович Магас (1918 р. н.) загинув в 1945 р. як боєць УПА, другий – Дмитро Гнатович Рарак помер через два роки після одруження, далися у знаки тортури, пережиті в німецькому полоні; ну а третій чоловік – Степан Тихонович Думінкевич, будучи добрим шевцем, таємно виготовляв чоботи для бійців УПА⁸⁶.

Також очевидним є те, що в радянські часи ті чоловіки роду Франків, які були визнані придатними військово-лікарськими комісіями, проходили службу в радянській армії.

А в часі повномасштабного російського вторгнення, представники роду Франків, нащадки братів Каменяра Захара та Онуфрія, сестри Юлії боронять нашу незалежність в лавах Збройних Сил України. На жаль, поки що з міркувань безпеки ми не можемо тут назвати їх імена, але переконані, що відповідного часу вони будуть згадані.

Таким чином, на основі наведених в нашому дослідженні фактів, можемо констатувати, що військова служба не зайняла якогось помітнішого місця в житті і творчості Івана Франка. Водночас значна частина чоловіків з роду Франка брала участь в бойових діях в складі різних армій на різних фронтах, були борцями за волю України в ХХ ст. і зараз продовжують відстоювати незалежність на полях битв сучасної російсько-української війни.

Назарій Юрчишин.

Military Franko: війна та військова служба в житті Івана Франка та його роду.

В пропонованій статті здійснено спробу висвітлення теми військової служби в житті Івана Франка та його найближчих родичів на основі епістолярної спадщини Каменяра, мемуарів та напрацювань попередніх поколінь франкознавців.

Nazariy Yurchyshyn.

Military Franko: war and military service in the life of Ivan Franko and his family.

The proposed article attempts to highlight the theme of military service in the life of Ivan Franko and his closest relatives on the basis of Kamenyar's epistolary legacy, memoirs and the work of previous generations of Franko scholars.

---

⁸⁶ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко. Рід Якова... – С. 185.

*Євген НАХЛІК,
Оксана НАХЛІК*

ВЗАЄМИНИ ІВАНА ФРАНКА З ДРОГОБИЦЬКИМ ЗЕМЛЯКОМ ІВАНОМ КОБИЛЕЦЬКИМ

У взаєминах Івана Франка з Іваном Кобилецьким (*1873–†1945), українським правником, адвокатом, істориком-джерелознавцем, збирачем народних прислів'їв і приказок, мемуаристом, публіцистом, редактором часописів, громадсько-політичним діячем у Галичині, переплітаються різні лінії: громадські й особисті, фольклорні й літературні, наукові й ідеологічні, культурні й політичні, мемуарні та меморіальні, краєзнавчі й загальноукраїнські. З'ясування суспільних і приватних зв'язків цих діячів дає змогу кинути жмут світла на різні грані Франкової біографії, діяльності й творчості та загалом рецепції письменника в Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. І, звісно, повніше розкрити ще одну маловідому постать.

Біограма Івана Кобилецького

Іван Кобилецький народився 28 червня 1873 р. в селі Ясениці-Сільній (тепер Дрогобицького району Львівської обл.)¹ в родині Василя Кобилецького (*1845–†1923) і Юлії з Городиських (*1853–†1928). Походив зі шляхетського роду Кобилецьких (герб Годзюмба, Годземба, Godziemba, яким користувався рід, був поширеним родовим гербом польської, української, литовської та білоруської шляхти). Закінчив чотири класи Дрогобицької гімназії та гімназію в Перемишлі (1899). Того ж року вступив на правничий факультет Львівського університету².

Короткий час був офіційним відповідальним редактором львівського студентського місячника «Молода Україна: часопись української молодіжи» (1900. Ч. 8, 9/10), який мав державницьке й соціалістичне спрямування. На титульних сторінках цих чисел зазначено львівську адресу Кобилецького: «За редакцію відповідає: Іван Кобилецький, ул. Домбровського, ч. 6» (тепер – вул. Івана Рутковича); на останній 341-й сторінці числа 9/10 – підпис: «Відвічальний редактор Іван Кобилецький». Очевидно, був членом неформальної, а тому нелегальної галицької молодіжної організації «Молода Україна», утвореної 1899 р. з головним комітетом у Львові. Унаслідок так званої сецесії – масового виходу студентів-українців зі Львівського університету в грудні 1901 р. на знак протесту проти національних

¹ Горак Роман. Франкова Ясениця-Сільна. – Львів, 2015. – С. 36.

² Там само. – С. 34-36.

утисків³ – перевівся у січні 1902 р. до Ягеллонського університету в Кракові, навчався там до 1903 р., а закінчив університет 1905 р. в австрійському місті Граці (земля Штирія). Цього ж року одружився з Емілією Поплавською, мали двох синів і доньку.

Працював у Самборі в адвокатській канцелярії як конципієнт (помічник адвоката). 1910 року склав третій іспит на адвоката й доктора прав, завдяки чому відкрив у Дрогобичі 1912 р. власну адвокатську канцелярію. Під час Першої світової війни служив аудитором польових судів (у званні поручника) в австрійській армії на російському фронті, працював у воєнних судах у Радомі (тепер повітове місто Мазовецького воєводства Польщі) і Перемишлі. 1918 року повернувся до своєї адвокатської канцелярії у Дрогобичі. За часів ЗУНР – прокурор у військовому суді. Заарештований польською владою у Перемишлі, утримувався у дрогобицькій тюрмі. Вийшовши з ув'язнення, відновив адвокатську канцелярію. Від 1827 р. до 1933-го провадив адвокатську канцелярію в містечку Скольному (тепер м. Сколе – Стрийського району Львівської обл.), відтак переїхав до Стрия, а 1935 р. повернувся до Дрогобича⁴. За політичними поглядами у 1900–1930-х – переконаний і послідовний соціал-демократ⁵, член Української соціал-демократичної партії у Галичині (УСДП).

Під час німецької окупації знову провадив у Дрогобичі свою адвокатську канцелярію від серпня 1941 р.⁶ Водночас був відповідальним редактором антибільшовицької та антирадянської газети «Вільне Слово», яка виходила в Дрогобичі від 5 липня 1941 р., а за редакторства Кобилецького – від № 73 за 25 грудня 1941 р. до № 29 за 9 березня 1942 р. Мала різні підзаголовки: «Українське видавництво часописів і журналів для дистрикту Галичина», «Часопис для Дрогобиччини і Самбірщини», «Часопис для Бойківщини», «Часопис для Підкарпаття». Від ч. 11 за 26 січня 1942 р. на газеті, побіч відповідального редактора Кобилецького, зазначений також головний редактор – Кость Кузик.

Від № 30 за 11 березня 1942 р. до № 50 за 29 квітня 1942 р. газета виходила під назвою «Дрогобицьке Слово : Часопис для Підкарпаття» (відповідальний редактор: д-р Іван Кобилецький; головний редактор: Кость Кузик). Окрім офіційної хроніки політичних і воєнних подій, матеріалів на господарську тематику газета містила публікації зі сфери української літератури, культури й мистецтва: вірші Юрія Буревія, Костя Вагилевича, дрогобичанки Марії Ясної, статті про Тараса Шевченка (кілька), Ольгу Кобилянську й Василя Пачовського (обидві – Володимира Дорошенка), Миколу Хвильового, Осипа Назарука, Остапа Вишню (з передруком фейлетону «Чухраїнці»), до 100-річчя Миколи Лисенка, фольклористичні та етнографічні статті, дописи про Шевченківські свята, концерти, вечори, театральне життя у Дрогобичі, Коломиї, Стрию, Самборі, діяльність Спілки Українських

³ Докладно див.: Нахлік Є., Нахлік О. Євген Косевич: за українську державність і університет // ZBRUC. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/99635>. Розміщено: 13.08.2020; Їх же. Іван Франко в долі Євгена Косевича (*1875 – †1914) // Садиба Франка : наук. збірник заповідника «Нагуєвичі». – Кн. 2. – Нагуєвичі-Дрогобич, 2021. – С. 13-60.

⁴ Горак Р. Франкова Ясениця-Сільна... – С. 36-37.

⁵ Нижанковський З. Суд і адвокати Дрогобича // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. 1. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. – С. 577.

⁶ Див. оголошення: Вільне Слово. – № 13. – 6 серп. – 1941. – С. 5; № 17. – 15 серп. – С. 4; № 18. – 1 лютого. – 1942. – С. 4.

Письменників та Українського Літературно-Мистецького Клубу у Львові, рецензії на нові українські книжки.

У липні 1944 р. Кобилецький з родиною емігрував до Відня. Там помер 21 січня 1945 р.⁷

***

Із Франком Кобилецький підтримував товариське спілкування, листувався, разом із ним брав участь у політичних і громадсько-культурних заходах, постачав йому фольклорні записи, історичні документи, писемні пам'ятки й стародруки, а згодом дбав про вшанування пам'яті письменника й популяризацію його творчості, публікував мемуарні й меморіальні франкознавчі статті.

Знайомство з Франковими творами. Ранні зустрічі та спілкування

За спогадами Кобилецького, у другому класі Дрогобицької гімназії він «пристав до потайного гуртка», де «старші товариші» давали йому читати Франкові твори, і ними він «цілковито був захоплений», то більше, що знаходив у них відомі йому «фабули» (очевидно, місцеві історії) та описи знайомої природи⁸. Коли після заснування Русько-української радикальної партії (РУРП) до Дрогобича було прислано 60 відбиток з радикальної програми, Кобилецький розпродав їх і гроші надіслав до редакції радикального двотижневика «Народ». Цим він здобув повагу у проводу РУРП, і на його прохання Франко надсилав для учнів «свої видання дармо» до Дрогобича, Перемишля і Ярослава⁹.

Уперше Кобилецький побачив Франка й говорив з ним у Дрогобичі, будучи учнем четвертого класу гімназії. Тоді наприкінці шкільного року Франко повернувся «просто з Відня», приїхав до міста «дрогобицьким фіякром», біля церкви св. Трійці його зустріла дружина з дітьми, які дібралися фурую з Нагуевич. Коли збентежений Кобилецький підійшов до них, Франко, мабуть, з подібності хлопця до батька, якого знав ще з Ясениці, запитав, чи він не син Кобилецького, а на ствердну відповідь почав його розпитувати. Урешті сказав, що буде «цілі вакації в Нагуевичах», і запросив прийти до нього, щоб разом піти «по гриби та рибу ловити»¹⁰. Не відважившись самому відвідати Франка, Кобилецький вибрався до нього щойно наприкінці вакацій разом із Василем Стефаніком, коли той приїхав до Дрогобицької гімназії (навчався в ній у 1890–1892 рр.). «Застали Франка голого в річці, як ловив раки. Чоловіка з такою чудовою будовою тіла, як тоді був Франко, я ніколи потім не бачив», – твердив Кобилецький. Франко запросив їх додому, де вони «довгенько перебули»¹¹.

За цим спогадом Кобилецького, його перші зустрічі з Франком відбулися 1891 р.¹² У докладному листі до Драгоманова від 8 червня 1891 р. зі Львова Франко розповів про свою «довгу вандрівку», під час якої побував у Празі, Відні, а після

⁷ Горак Р. Франкова Ясениця-Сільна... – С. 37.

⁸ Кобилецький Ів. Де-що про Франка // Іван Франко : Збірник / за заг. ред. І. Лакизи, П. Филиповича, П. Кияниці. – Книгоспілька, [1926]. – С. 301.

⁹ Кобилецький І. Мої спомини про Івана Франка // Світ. – Ч. 11/12. – 15 червня. – 1926. – С. 14.

¹⁰ Кобилецький Ів. Де-що про Франка... – С. 301.

¹¹ Там само. – С. 302.

¹² Там само. – С. 303.

повернення до Львова гостював разом із дружиною та дітьми в селі Колодяжному тодішньої Російської імперії [т. 49, с. 275–282] (тепер село Ковельського р-ну Волинської обл.). До Праги їздив на з'їзд слов'янських поступових студентів Австро-Угорщини, що відбувся 17–20 травня, відтак орієнтовно 20–24 травня перебував у Відні, де брав участь у нарадах із членами студентського товариства «Січ». У суботу 30 травня з дружиною та дітьми прибув у Колодяжне (той-таки лист до Драгоманова) [т. 49, с. 277]. За відомостями Мирослава Мороза (на жаль, без поклику на джерело), Франко повернувся з Відня до Львова через Будапешт¹³. А 26–28 і 30 травня у газеті «Kurjer Lwowski» уже друкувалася його розлога стаття «Po zjeździe młodzieży słowiańskiej» (nr. 144–146, 148; підпис: Iw. Franko). Правдоподібно, Франко їхав з Будапешта потягом Першою угорсько-галицькою залізницею, вийшов у місті Хирові (тепер Самбірського району Львівської обл.), звідки й прибув до Дрогобича місцевим фіякром у неділю 24 травня. А 25-го у Львові подав звітну статтю до газети «Kurjer Lwowski», яка виходила щоденно о 8-й год. ранку.

Щоправда, немає відомостей про перебування Франка влітку 1891 р. в Нагуєвичах (дружина з дітьми на той час літувала в Колодяжному, й він листувався з нею зі Львова). Натомість відомо пізніший факт: здобувши у Відні ступінь доктора філософії, Франко повернувся до Львова потягом через Краків 2 липня 1893 р. й через два дні вирушив до Нагуєвич, де перебувала дружина з дітьми. Після виїзду до Коломиї (другої половини липня – 2 серпня 1893 р.) повернувся до Нагуєвич, а звідти 28 серпня – до Львова (див. листування: [т. 49, с. 410–413])¹⁴. Тож описані у спогадах Кобилецького його перші зустрічі з Франком у Дрогобичі й Нагуєвичах могли відбутися й улітку 1893 р. (проте з цим не узгоджується той факт, що Стефанік ще торік закінчив Дрогобицьку гімназію).

За пізнішими спогадами Кобилецького (1941), його «особисті знайомства» з Франком «розпочались 1890 року», як він «був у IV кл. гімназії в Дрогобичі», «при кінці шкільного року»¹⁵. Однак «Літопис життя і творчості Івана Франка» не реєструє перебування Франка в травні – серпні 1890 р. у Відні та Нагуєвичах, а дружина з дітьми на початку липня відпочивала в Криворівні¹⁶.

Згадав Кобилецький також, що 1893 р. він «спіткав Франка у Стефана Ковалева в Бориславі» й того самого дня пішов із Франком до села Попелів (неподалік од Борислава, тепер входить до Бориславської міської громади), де працював учителем Михайло Васильович Воробець (*29.09.1860–†17.10.1945; учителював у Попелях від 1 вересня 1891 р. до 1 березня 1894 р.¹⁷). У нього вони переночували. На думку Кобилецького, «учитель Воробець» – герой Франкової драми «Учитель»¹⁸ (дагується орієнтовно груднем 1893 р. – першою половиною 1894 р. [т. 24, с. 431]). Дорогою з Борислава до Попелів, яка займає з годину ходьби, Франко розмовляв

¹³ Мороз М. Літопис життя і творчості Івана Франка: у 3 т. – Т. 2: На вершинах: 1887–1899 / наук. ред. Олена Луцишин. – Львів, 2016. – С. 212, № 1279.

¹⁴ Там само. – С. 322–327.

¹⁵ Кобилецький Іван Вас. Причинки до біографії Івана Франка і мої спомини про Него // Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІА), м. Львів. – Ф. 640. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 10.

¹⁶ Мороз М. Літопис життя і творчості Івана Франка... – Т. 3. – С. 16–23.

¹⁷ Див. його автобіографічного листа до Кирила Студинського від 5 лютого 1941 р.: Горак Р. Щедрий дарунок сільського вчителя Михайла Воробця // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. – Вип. 11. – 2012. – С. 90.

¹⁸ Кобилецький Ів. Де-що про Франка... – С. 302.

із Кобилецьким на тему дописів, що їх той надсилав до коломийського радикального тижневика «Хлібороб», і напучував його, «що ще і як» належало б писати з Дрогобиччини¹⁹.

Спільна участь у політичних і громадсько-культурних заходах

Молодий селянин із Ясениці-Сільної, громадський діяч Яць Олексівський у листі до Франка від 10 лютого 1896 р. висловив сподівання, що письменник знає «вже про наші заходи» коло запланованого «віча», бо «І. Коб[илецький] запевняв нас, що буде в имени нашім просити Вас, щоби-сьте були ласкаві на віче прибути». Від імені ясеницьких селян (листа підписано: «Яць Олексівській і товариші з Ясениці-Сільної») Олексівський прохав Франка прибути «до Дрогобича в п'ятницю пополудни, щоби сю справу приготувити <...>»²⁰. Найближча п'ятниця після 10 лютого 1896 р. (понеділок) припала на 14 лютого. **Селянське віче в Дрогобичі** відбулося в суботу 15 лютого 1896 р., його розпочав Яць Олексівський, а головував селянин Берегуляк із Добрівлян. Франко на вічі реферував щодо реформи дорожнього права, а в доповіді щодо народної освіти наголосив, щоб селяни самі дбали про неї, закладаючи читальні та передплачуючи часописи, прихильні народові, особливо радикальні²¹.

За спогадами Кобилецького, він «здибався» з Франком у Перемишлі під час його участі в парламентських виборах на Перемищині й тоді разом із Семеном Вітиком (*1876–†1937; на той час, як і Франко, – член управи РУРП – «центрального заряду»; 1899 року – один із засновників УСДП) склав протест до Державної Ради у Відні «про виборчі зловживання під час виборів Франка», проте цей протест чомусь не дійшов до неї, тож збережений оригінал Кобилецький передав до музею Франка у Львові²². За іншим спогадом Кобилецького, у протесті було наведено такий факт: у Добромилі, де Франко мав виступати на передвиборчому вічі, жандармерія наказала забрати йому черевики «з готелю, щоб він не міг босий явитися на вічу»²³. Очевидно, на той час Кобилецький був учнем Перемиської гімназії. Франко кандидував до Державної Ради на додаткових виборах у жовтні 1895 р. в четвертій курії по округу Перемишль – Мостиська – Добромиль і на виборах у березні 1897 р. в четвертій (Перемишль – Бірча – Мостиська) і п'ятій загальній (Перемишль – Мостиська – Рудки – Самбір – Дрогобич) куріях, але не пройшов.

«Здибався» Кобилецький із Франком також під час двох з'їздів РУРП, і письменникові промови на них «справляли тоді» на нього «колосальне вражіння»²⁴. Певно, йдеться про запальні виступи Франка на VII і IX з'їздах РУРП. У перший день роботи VII з'їзду, що відбувся у Львові 30–31 жовтня 1898 р., Франко, розлючений поразкою на додаткових виборах до Державної Ради в окрузі Тернопіль –

¹⁹ Кобилецький І. Мої спомини про Івана Франка... – С. 14.

²⁰ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [далі – ІЛ]. – Ф. 3. – Од. зб. 1610. – С. 197-199.

²¹ В'їче въ Дрогобичи // Д'їло. – Ч. 30. – 9 (21) лютого. – 1896. – С. 2. Докладніше: W'їec w Drohobyczu // Kurjer Lwowski. – №. 52. – 21 lutego. – 1896. – S. 2 (без підпису). У бібліографічних покажчиках Франкових публікацій це повідомлення в газеті «Kurjer Lwowski» не зареєстровано, хоча він міг бути його автором, бо зазвичай писав для цієї газети звіти про народні віча.

²² Кобилецький Ів. Де-що про Франка... – С. 302.

²³ Кобилецький Іван Вас. Причинки до біографії Івана Франка і мої спомини про Него... – Арк. 13.

²⁴ Кобилецький Ів. Де-що про Франка... – С. 301-302.

Збараж – Скалат у травні – червні 1898 р., спричиненою протидією головно духовенства, закликав з «попами» «явно, отверто і сміло, без обманьств <...> воювати письмом, словом. <...> розвести з ними борбу в громаді, аби позбавити їх впливу на громадські справи»²⁵, «виступати проти них з цілою силою, <...> показуванем їх поступків і ширенем науки»²⁶. А на ІХ з'їзді, що відбувся 17–18 грудня 1899 р. в залі товариства ремісників у Львові (Stowarzyszenie Rękodzielników «Gwiazda», тепер вул. Тараса Бобанича «Хаммера», 7, колишня вул. Короленка), Франко у двох промовах піддав критиці стан партійних справ і обґрунтував свою пропозицію радикалам увійти до «нової поступової партії» разом із народовцями, проти чого категорично виступили Кирило Трильовський і Михайло Павлик²⁷.

У листі від 7 січня 1901 р. з Ясениці-Сільної (на кореспонденційній карті, адресованій до Франка), Кобилецький, звертаючись «Вп. Пане Добродію!», повідомляв, що 13 січня «в неділю перед новим роком» (старим) відбудеться в селі **відкриття читальні**, і прохав «доконче в неділю приїхати потягом, що приходить до Дрогобича на 12 годину», а якби «можливо», то «приїхати ранішнім потягом, фіра буде чекати при обидвох потягах»²⁸. На це відкриття читальні, заплановане на «13 січня, т[о] е[сть] в неділю перед новим роком» (за ст. ст. – 31 грудня), запрошували Франка також ясеничани Яць Олексівський, Василь Сторонський та Іван Яцуляк у листі, датованому «Ясениця Сільна 6/1 1900»²⁹ (очевидна описка – мало бути: 1901, адже саме цього року 13 січня припало на неділю, тоді як 1900-го – на суботу), й у наступному листі (без дати), у якому прохали Франка запросити й Михайла Грушевського й повідомляли: «В неділю, т. е. 13/І 1901 о годині 10. зрана чекає фіра на двірці в Дрогобичи»³⁰. У спогадах Кобилецький згадував, що наприкінці 1900-го або на початку 1901 р. він постарався відкрити читальню «Просвіти» в Ясениці-Сільній і запросив на відкриття Франка й урядника в Городку, адвоката Михайла Кобилецького (*1855–†?)³¹. Проте на відкритті несподівано трапився «інцидент», на думку Кобилецького, «дуже важливий до пояснення психіки нашого селянина того часу». Франко привіз для читальні «цілу купу книжок, так що читальня в Ясениці мала найкращу бібліотеку в Дрогобиччині», і пояснив, «як їх треба читати і розуміти». Однак присутні на зборах не відгукнулись оплесками. Зате коли М. Кобилецький поклав у дарунок читальні 20 корон, присутні кричали «славно» і «плескали в долоні, що аж вікна бряжчали». Тож і Франко, відповідно до ситуації, витягнув із кишені теж 20 корон для читальні, й «аж тоді присутні вшанували його гучними оплесками»³². Цим спогадом Кобилецький показував, що то-

²⁵ VII З'їзд українсько-радикальної партії у Львові // Дїло. – Ч. 239. – 27.X/8.XI. – 1898. – С. 3.

²⁶ Семей з'їзд русько-української радикальної партії // Громадський Голос. – Ч. 24. – 1.XII. – 1898. – С. 185. Також див.: Нахлік Є. Віражі Франкового духу: Світогляд. Ідеологія. Література. – К., 2019. – С. 152-154.

²⁷ Дев'ятий з'їзд русько-укр. радикальної партії: 17-ого і 18-ого грудня 1899 року // Громадський Голос. – Ч. 3. – 4. I і 15.II. – 1900. – С. 26-27. Також див.: Нахлік Є. Віражі Франкового духу... – С. 220-223.

²⁸ Іл. – Ф. 3. – Од. зб. 1631. – С. 6-7.

²⁹ Там само. – Од. зб. 1611. – С. 215-216.

³⁰ Там само. – Од. зб. 1614. – С. 147-149. У публікації обидва листи хибно датовано 1900 р.: Баран Г. Листи Якова Олексівського до Івана Франка // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. – Вип. 13. – 2013. – С. 425-426.

³¹ Про Михайла Кобилецького див.: Горак Р. Франкова Ясениця-Сільна... – С. 100-101, 114.

³² Кобилецький Ів. Де-що про Франка.. – С. 302-303.

дішні селяни не розуміли Франка, а Франко не знав селян – їхніх насущних потреб, рівня бажань, горизонту очікувань. За спогадами М. Кобилецького, на відкритті читальні «з молодшої генерації» був «студент прав Кобилецький»; Франка, М. Кобилецького і радника Марітчака з Ясла (тепер м. Ясло, Jasło – повітовий центр Підкарпатського воєводства) за те, що дали «грошові дарунки», «знаменовано почесними членами читальні»³³.

Фольклористична співпраця

Франко скористався записами народних прислів'їв і приказок, що їх постачав йому Кобилецький. У Франковому фонді в ІЛ (Ф. 3. Од. зб. 873) зберігаються записи 184 прислів'їв і приказок (1–124 – невідомою рукою, 125–184 – рукою Кобилецького) із паспортизаційною нотаткою записувача під ними: «записав Іван Кобилецкий в Ясениці»³⁴. Також є записи 45 прислів'їв і приказок із нотаткою під ними: «Записав Іван Валюх в Уровім» (колишне с. Урове, Ур'ове – тепер Орів Дрогобицького району Львівської обл.). Нижче – повідомлення Кобилецького, звернене до Франка: «Єще маю дістати тих приповідок з Урового, то вишлю пізніше. З поважанем І. Коб.» (записи прислів'їв і приказок, зібраних Іваном Валюхом, та обидві нотатки – рукою Кобилецького)³⁵. У паспортизаціях Кобилецького дат не зазначено. Іван Валюх (*6.08.1873, с. Раневичі. тепер Дрогобицького району – †1944, Трускавець) – греко-католицький священник, висвячений 1897 р., парох села Ластівки (тепер Дрогобицького району), Трускавця (від вересня 1919 р.), голова трускавецької «Просвіти»³⁶.

У «Передмові до першого тому» «Галицько-руських народних приповідок» (Львів, 1905) Франко перелічив «більші або менші, давніші або новіші рукописні збірки», які ввійшли до його видання [т. 38, с. 298], і серед них: «В а л ю х І в а н, збірка з Урового, Дрогобицького пов.» [т. 38, с. 298]; «К о б и л е ц ь к и й І в а н, збірка з Ясениці Сільної Дрогобицького пов.» [т. 38, с. 299]. Про Ясеницю-Сільну є також згадка в «реєстрі місцевостей, у яких записувано приповідки» [т. 38, с. 302], із зазначенням скорочених прив'язок прислів'їв та приказок до «географічного умісцевлення» і розкриття скорочень: «Яс. С. – Ясениця Сільна, село Дрогобицького пов.» [т. 38, с. 306]. У першій редакції передмови під назвою «Тимчасова оповістка» містилася лише ця вказівка на місцевість, без переліку прізвищ записувачів³⁷, а це означає, що не пізніше 1901 р. Франко вже мав у своєму розпорядженні паремійну збірку Кобилецького.

Постачання історичних документів, писемних пам'яток і стародруків

У листі від 26 березня 1898 р. з Перемишля, звертаючись «Вп. Пане Добродію!», Кобилецький повідомляв, що «сими днями переглянув <...> військові шпар-

³³ Кобилецький М. Спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка / упорядкув., вст. ст., прим. О. І. Дея. – К., 1981. – С. 31-32.

³⁴ ІЛ. – Ф. 3. – Од. зб. 873. – С. 6.

³⁵ Там само. – С. 7.

³⁶ Німилевич Л. О. Іван Валюх // Пристай Богдан. 150 славних українців Дрогобиччини. – Дрогобич, 2012. – С. 18-19.

³⁷ Етнографічний збірник / видає Наукове товариство імени Шевченка. – Т. 10: Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. – Вип. 1: (А–Відати). – 1901. – С. VIII.

ґали», між якими знайшов 68 «розказів» з 1850–1851 рр. Фелікса цу Шварценберґа (прем'єр-міністра і міністра закордонних справ Австрійської імперії в 1848–1852 рр.), притому «найбільше» є «розказів, де забороняє всякі книжки тих років. Майже все, що було вийшло друком по-польски, заборонив». Якби Франко вважав це вартим друку, Кобилецький прохав «дати знати через» Семена Вітика або листовно, і він (Кобилецький) «би то переслав». Уточнив: «Се усе єсть літографоване <...>. Тож, правдоподібно, того єсть усюда по військових архівах»³⁸. З листа випливає, що Кобилецький був готовий надіслати літографовані оригінали.

У Франковому фонді в ІЛ зберігається також лист Кобилецького від 26 травня 1898 р. з Перемишля до редакції, певно, «Записок НТШ» (зі звертанням: «Хвальна Редакціє!»), із яким, як видно зі змісту, він надіслав якийсь матеріал, прохаючи його опублікувати, якщо вважатимуть придатним для друку³⁹. У «Записках НТШ» вміщено джерелознавчі матеріали Кобилецького «Хлопська комісія» (1901. Т. 43. Кн. 5), «До участі галичан в наполеонських війнах» (1902. Т. 45. Кн. 1; у змісті назва: «До участі русинів в наполеонських війнах»).

Кобилецькому належить також джерелознавча праця «Женщина – офіцер у австрійській армії» (Записки НТШ. 1901. Т. 40. Кн. 2, підпис: Подав І. К-ий), не зареєстрована в покажчику «Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Томи І–ССХІ: 1892–2000» (укладач Василь Майхер. Львів, 2003) серед його публікацій. Автограф статті (за підписом: Подав І. Кобилецький), із виправленнями Франковою рукою, зберігається у Центральному державному історичному архіві України (ЦДІА) у Львові⁴⁰. Певно, Кобилецький є також автором ще однієї джерелознавчої статті «З віденської революції 1848 року» (Записки НТШ. 1900. Т. 38. Кн. 6), підписаної тим самим криптонімом *І. К-ий*, який у згаданому покажчику «Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка» не розкритий⁴¹. У статті автор згадує, як 1897 року служив в австрійській армії у Галичині єфрейтором («фрайтер», по-народному). Ймовірно, саме під час служби Кобилецький зібрав архівні матеріали, які згодом використав у джерелознавчих статтях на військову тематику. Мабуть, невдовзі публікації історика Івана Кревецького, який почав друкуватися в «Записках НТШ» 1902 р., були підписані криптонімами *І. Кр., Іван Кр., І. Кр-ий, І. Крв., Кр., Кре...* (з другою літерою *р* після початкової *К*) саме тому, щоб відрізнити його авторство від попередніх публікацій Кобилецького, підписаних криптонімом *І. К-ий*.

Свою співпрацю з Франком у рамках Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), Кобилецький засвідчив у спогаді 1941 р., зазначивши, що в 1900–1902 рр. надсилав на руки Франка «різні матеріяли» і він їх «почасти оголошував» у «Записках НТШ» та «Матеріялах до культурної історії Галицької Руси» (т. 5)⁴². Їхню співпрацю в НТШ підтверджує напис на титульній сторінці п'ятого тому «Збірника Історично-філософської секції»: Матеріяли до культурної історії Галицької Руси

³⁸ ІЛ. – Ф. 3. – Од. зб. 1610. – С. 475–477.

³⁹ Там само. – С. 485.

⁴⁰ ЦДІА, м. Львів. – Ф. 401. – Оп. 1. – № 61. – Арк. 209; Дей О., Мороз М. Автографи Івана Франка у львівських архівах та бібліотеках // Архіви України. – № 3. – 1966. – С. 89.

⁴¹ Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Томи І–ССХІ: 1892–2000 / укладач Василь Майхер. – Львів, 2003. – С. 610.

⁴² Кобилецький Іван Вас. Причинки до біографії Івана Франка і мої спомини про Него... – Арк. 15.

XVIII і XIX віку, зібрані Мих. Зубрицьким, Юр. Кмітом, Ів. Кобилецьким, Ів. Е. Левицьким і Ів. Франком, видані під редакцією Івана Франка. Львів, 1902. Щоправда, у збірнику вміщено праці всіх названих джерелознавців, крім Кобилецького, але вдячна згадка про нього є у Франковій праці «Матеріяли до історії гал[ицько-]руського шкільництва в рр. 1801–1848 / Подав Др. Іван Франко», надрукованій у цьому збірнику. У передмові (без назви) до неї вчений освідчив: «Зазначаючи при кождім документі жерело, відки він узятий, позволю собі тут висловити сердечну подяку тим щирим робітникам на ниві нашого письменства»⁴³. А наприкінці розділу «V. Матеріяли про сільських учителів у Галичині до 1848 р.» конкретизував: «Документи під ч. 9, 10, 11 і 12 уділив нам ласкаво д. Іван Кобилецький. Оригінали складаємо в бібліотеці Наук. тов. ім. Шевченка»⁴⁴. Йдеться про надруковані документи: «9. Декрет з 9 вересня 1846, яким консисторія іменує Михайла Балкевича помічником учителя у Волі Якубовій»⁴⁵; «10. Сьвідоцтво Мокрянського декана, виставлене Мих. Балкевичу 5 марта 1848 р.»⁴⁶; «11. Сьвідоцтво моральности Мих. Балкевича з 21 лютого 1849 р.»⁴⁷; «12. Поданє до цісаря Мих. Балкевича з 21 лютого 1849»⁴⁸. На той час Кобилецький іще не здобув ступінь доктора філософії, тому Франко означив його поміткою «д[обродій]», а не «др.».

В одному з недатованих листів Кобилецький звітував про переглянуті в неділю «всі книги церковні»: «Тріодіон цвѣтний» Петра Могили (1631); «3 тріодіони виданя львівського» (1609, 1661, «в третім бракує початку»), «при кінці одного» є «жите» Марії, написане патріархом ерусалимським Софронієм; «тріодіон за Станіслава Августа» (польського короля в 1764–1795 рр.); «Октоїх» Йоана Дамаскина (львівське видання); «Діянія Апостолів», львівське видання Михаїла Сльозки (1631); «Якесь старе Євангеліє без початку і кінця»⁴⁹ (під останньою відомістю є запитання Франковим почерком: «чи писане?»⁵⁰). За словами Кобилецького, «піп» сказав йому, що «дістали від Шептицького наказ, щоби не нищити старих книг, бо Шептицький буде закладав якийсь музей з тих старинностей». Кобилецький також повідомляв, що «в долішній церкві» є багато латинських богослужбових книг із XVII ст. Наголосив: «Але що найважніше: суть писані рускі казаня латинськими буквами. Імовірно, що з 18 віку <...>» (це важливе повідомлення Франко позначив довгою вертикальною рисою на лівому березі листа)⁵¹. Якби НТШ бажало «дещо з того мати», то, писав Кобилецький, має виділити «якусь суму грошеву, щоби можна що інше купити і до церкви післати <...>, бо би хлопи потім говорили», що він «церков обікрав»⁵².

⁴³ Матеріяли до історії гал. руського шкільництва в рр. 1801–1848 / Подав Др. Іван Франко // Збірник Історично-філософичної секції Наукового товариства імени Шевченка. – Т. V: Матеріяли до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку, зібрані Мих. Зубрицьким, Юр. Кмітом, Ів. Кобилецьким, Ів. Е. Левицьким і Ів. Франком, видані під редакцією Івана Франка. – Львів, 1902. – С. 175.

⁴⁴ Там само. – С. 257.

⁴⁵ Там само. – С. 253–254.

⁴⁶ Там само. – С. 254.

⁴⁷ Там само. – С. 254–255.

⁴⁸ Там само. – С. 255–257.

⁴⁹ Іл. – Ф. 3. – Од. зб. 1631. – С. 16–17.

⁵⁰ Там само. – С. 17.

⁵¹ Там само. – С. 18.

⁵² Там само. – С. 19.

У відпису Франко прохав придбати в о. Левицького для НТШ стародруки «Тріод» Могили, «Тріод львівський, 1609», «Октоїх» Йоана Дамаскіна, «Апостол» Михайла Сльозки і «старе Євангеліє», на що голова НТШ Михайла Грушевський погодився виасигнувати 25 ринських. Від себе Франко готовий був «дати ще 10 р[инських] за писані казання». Радив сказати о. Левицькому, що указ Андрея Шептицького про заборону передавати церковні книжки не стосується Перемиської єпархії, і зауважив, що Шептицький «уже заснував один такий музей у Станіславові і лишив його там на поневірку [поневіряння. – Є. Н., О. Н.] глупим і несвідущим людям, а в Тов[аристві] Шевч[енка] ті книжки <...> будуть підмогою для наукової праці» [т. 50, с. 273]. Зазначив, що «Житіє Марії Єгипетської» «не рідкість», бо є «у всіх» «Тріодах пісних», та й сам має «одне таке» «Житіє», але прохав описати знайдений друк. А ще – «конче роздобути» для НТШ старі «писані казання» в Ясениці-Сільній, а якщо не вдасться, то повиписувати їх назви й дати «пару проб письма і язика», скопіювавши «дослівно 1–2 сторінки» [т. 50, с. 273–274].

Греко-католицький священник Павло Левицький (*1830–†6.01.1905), про якого мова в листі, закінчив духовну семінарію у Відні, був префектом і професором Перемиської духовної семінарії у 1860–1868 рр., а від 1869 р. до кінця життя – парохом у Ясениці-Сільній⁵³. За характеристичним спогадом Михайла Воробця, який працював народним учителем у Ясениці-Сільній від 1 вересня 1890 р. до 31 серпня 1891 р.⁵⁴, «священник П. Левицький, лемко» – «завзятий поклонник “твердих” [так називали в Галичині москвофілів, прихильників традиційного українського етимологічного правопису з твердим знаком. – Є. Н., О. Н.], і вірив він, що все нове веде на рід до безбожності, до згуби»⁵⁵. «Він твердив, що подивляє і цінить Франка високо, що він надзвичайно здібна і працююва людина, з приємністю читає деякі його праці, але з ним не все [не завжди. – Є. Н., О. Н.] погоджується». Понад те, П. Левицький застерігав учителя Воробця, щоб не давав Франкових творів «селянам, бо вони темні, не зрозуміють всего, і злобні духи спонукають їх до ексцесів <...>»⁵⁶.

У «Зібранні творів» у 50 томах упорядники орієнтовно датували цього Франкового листа серпнем 1905 р., а дотичного листа Кобилецького – вереснем 1905-го [т. 50, с. 273, 567]. За цим виданням так само датовано Франкового листа в «Літопису життя і творчості Івана Франка» М. Мороза; там також зазначено, але без вказівки на орієнтовну дату, що Кобилецький написав «лист-відповідь»⁵⁷. Насправді лист Кобилецького передував Франковому відпису, як чітко зрозуміло з їх змісту. Щодо датування, то обидва листи написані не 1905 р., а, ймовірно, котрогось із попередніх років. П. Левицький, про якого йдеться у Франковому листі як про живого, помер ще 6 січня 1905 р. Примітно, що Кобилецький звертається до Франка

⁵³ Горак Р. Франкова Ясениця-Сільна... – С. 28–29.

⁵⁴ Див. його автобіографічного листа до К. Студинського від 5 лютого 1941 р.: Горак Р. Щедрий дарунок сільського вчителя Михайла Воробця... – С. 90.

⁵⁵ Глібовицька О. «Життєпис учителя, з котрого одну картину взяв Іван Франко, як тему до написання п'єси «Учитель» // Там само. – С. 119.

⁵⁶ Там само. – С. 121. Докладніше про П. Левицького див.: Там само. – С. 119–121. Спогади датовані 5 травня 1941 р. (Там само. – С. 129).

⁵⁷ Мороз М. Літопис життя і творчості Івана Франка. – Т. 3: 1900–1916 / наук. ред. Євген Пшеничний. – 2017. – С. 159, № 888.

ще офіційно-шанобливо «Вп. Пане Доктор»⁵⁸, а не по-товариському, як у листах 1905 р. (див. далі). Згаданий у листі Кобилецького музей митрополит Шептицький заснував на основі власного зібрання ікон та пам'яток старовини як приватну фундацію під назвою «Церковний музей» 1905 р. (1913-го перетворив його на Національний Музей), однак експонати почав збирати раніше. Про те, що Кобилецький постачав Франкові різні документальні матеріали в рамках джерелознавчої співпраці в НТШ ще в 1898–1902 рр., свідчать згадані лист Кобилецького від 26 березня 1898 р., його спогади 1941 р. і п'ятий том «Збірника Історично-філософської секції» (1902).

Листування

Загалом відомо чотири Франкові листи до Кобилецького і шість його листів до Франка, один лист Кобилецького до редакції, у якій працював Франко («Записок НТШ» або «Літературно-наукового Вістника»), та одна нотатка Кобилецького, звернена до Франка, на надісланих йому записках народних приповідок. За словами Кобилецького, Франкові листи до нього «почасти загинули» під час Першої світової війни, решту він оддав до НТШ у Львові⁵⁹.

Цікавим епізодом у їхньому листуванні є **листи, що стосуються особи Целіни Зигмунтовської** (Zygmuntowska, у дівоцтві – Журовська, Żurowska), в яку поет, за його зізнанням у листі до Агатангела Кримського від 26 серпня 1898 р., «закохався», «вже листуючись» зі своєю «теперішньою жінкою», тобто тоді ще – майбутньою дружиною [т. 50, с. 114] (листування між Франком та Ольгою Хоружинською почалося у вересні 1885 р. – його перший лист датований 4 вересня 1885 р. [т. 48, с. 542–545], а 16 травня 1886 р. вони одружилися). Ці листи написані наприкінці липня – першої половини вересня 1905 р. Про товариський характер тогочасних стосунків із Кобилецьким свідчить Франкове листовне звертання «Дорогий товаришу!» [т. 50, 270, 273, 275], як і навзаєм звертання Кобилецького «Високоповажаний Пане Товаришу!»⁶⁰.

У листі від 25 липня 1905 р. зі Львова Франко писав: «Живе десь у Дрогобичі вдова по офіціалі судовім пані Целіна Зигмунтовська» – і прохав «розвідати» «її докладну адресу, а також <...> ближчі обставини її життя: чим займається, з чого живе і т. д.» [т. 50, с. 270]. У відпису без дати (на дрогобицькому і львівському поштових штемпелях дата: 27 липня 1905 р.⁶¹) Кобилецький повідомляв:

«П[ані] Целіна Зигмунтовська – вдова по ц. к. оф[іціалі] судовім в Дрогобичі, співвласителька реальности з учителем Войтовичом на передмістю зваричкім коло школи. Має 2 дітїй, разом пенсії мають 1680 к[орон]. Чоловік її був при суді в Станіславові. Не займає нічим, має то бути особа вже старша. Тепер має намір спродати свою реальність»⁶².

У листі від 25 серпня 1905 р. з Кутів (тепер селище Косівського району Івано-Франківської обл.) Франко сповіщав, що перед самим від'їздом зі Львова (не раніше 17 серпня 1905 р., коли упорядниками датований його лист до Юліана

⁵⁸ Іл. – Ф. 3. – Од. зб. 1631. – С. 16.

⁵⁹ Кобилецький Ів. Де-що про Франка... – С. 303.

⁶⁰ Іл. – Ф. 3. – Од. зб. 1631. – С. 8, 10.

⁶¹ Там само. – С. 9.

⁶² Там само. – С. 8. Реальність (польс. *realność*) – тут: нерухомий маєток, нерухомість.

Яворського [т. 50, с. 271]) був у нього «один знайомий росіянин, що пошукує невеличкої реальності десь у близькості нафтових теренів (він доробився маєтку в Баку і, мабуть, щось тягне його до нафти)». Згадавши отриману від Кобилецького «відомість, що пані Зигмун[товська] хотіла би продати свою реальність», Франко прохав «при нагоді піти до неї, розвідати ближче, що то за реальність, чи справді вона хоче продати її і за яку ціну». Висловив бажання: «Добре би було, якби вона сама захотіла написати мені про се, а як ні, то напишіть Ви самі». Додав, що «той знайомий має сими днями їхати до Буркута» (на Косівщині), й він буде бачитися з ним і міг би обговорити «сю справу» [т. 50, с. 271–272].

Кобилецький негайно 26 серпня 1905 р. відписав із Дрогобича, що, на його думку, «було би найлутше для того пана, якби він сам приїхав до Дрогобича і пооглядав, що хоче купити. Тепер у Дрогобичі суть до вибору такі менші реальности». Що ж до нерухомости («реальности») Зигмунтовської (тобто її частки будинку), то Кобилецький гадав, що її «сей пан яко нафтяр не купить», бо вона «далеко від міста, а кожний нафтяр у Дрогобичі мусить цілий день стояти на ринку, т. є. на біржі дрогобицькій, або у каварни сидіти, а з ринку до п. Зиг[мунтовської] досить далеко, а до того кепска комунікація». Радив «тому панови» листовно не полагоджувати справи, бо як маклери-фактори довідаються про «єго охоту купувати, то так підженуть ціни угору, що він навіть не докупиться <...>». Пропонував йому приїхати до Дрогобича й удатися до нього, а він покаже, що є на продаж, бо сам шукає за хатою, яку міг би придбати; переконував приїхати ще першої половини вересня, бо як повернуться нафтярі «з купелів», «то знов усі ціни підженуть угору». Якби «зтяжко було для него їхати», то міг би листовно описати, що де є «до купна»⁶³.

У наступному листі (без дати) Кобилецький інформував, що має вже для Франкового «знайомого росіянина замовлених кілька реальностей» ціною «межи 5–10 тисяч г[ульденів] р[инських]», і прохав «донести», що той стосовно цього думає. Якщо купувати «має охоту, най чимскорше приїжджає». Прохав «о чимкоршу відповідь»⁶⁴. У відпису від 15 вересня 1905 р. зі Львова Франко дякував Кобилецькому за «заходи» і сповіщав, що дав тому «знайомому» адресу Кобилецького ще перед своїм від'їздом зі Львова, а той обіцяв написати, коли Франко має чекати його «в Дрогобичі, бо він хоче об'їхати всі нафтові терени». У листі Франко двічі висловив сумнів, чи «заходи» Кобилецького «доведуть до чого» і «чи що буде» з «планів» його «знайомого» [т. 50, с. 275].

Перебіг і зміст цього їхнього листування від кінця липня до середини вересня 1905 р. наштовхують на думку, що насправді жодного російського підданого з Баку не було, а Франко лише делікатно вкотре шукав можливості відновити стосунки з овдовілою Целіною Зигмунтовською. Він не повідомив Кобилецькому ні імени, ні прізвища бакинського нафтяра, щодо якого висловив непевний здогад («мабуть, щось тягне його до нафти»), не звів їх разом, притому, дізнавшись із першого відпису Кобилецького, що Зигмунтовська є лише співвласницею садиби, навмисно підкреслив, ніби той нафтяр «пошукує невеличкої реальності». То наче мав зустрітися з тим безіменним своїм «знайомим» наприкінці серпня на Косівщині, то не-

⁶³ Там само. – С. 10–13.

⁶⁴ Там само. – С. 14–15.

відь-коли в Дрогобичі, а коли Кобилецький підшукав інші садиби для придбання і квапив «нафтяра» до найшвидшого приїзду або відпису, то Франко невизначено дав знати, буцім той обіцяв, що сам зголоситься. Урешті, сумнівами Франко охолоджував підприємницько-посередницький запал Кобилецького, намагаючись таким чином зам'яти справу, яка пішла не в тому керунку, що йому хотілося.

Про те, що справжнім, і то серйозним, інтересом Франка в цих листах була саме Целіна Зигмунтовська, свідчать його три листи до неї 1900-х років, коли вона жила в Дрогобичі (третій лист написаний десь наприкінці лютого – першої половини березня 1908 р., перед його виїздом на лікування до міста Ліпіка в Хорватії)⁶⁵. Промовистими щодо тодішнього подружнього становища Франка є його листи до київського швагра Єлисея Трегубова:

- від 1 лютого 1906 р. (обговорюючи поміщення психічно хворої дружини до лікарні, зауважив, що йому «не спішно розставатися з Ольгою по 20 роках спільного життя» [т. 50, с. 284]);
- від 21 лютого 1906 р. («в почутті повної безрадности і безвихідности» свого «положення» через значне погіршення «психічного стану» дружини, запитував, чи «не було б можливо помістити її в яким російським закладі для душевно недужих?» [т. 50, с. 287]).

У цьому ж ряді – також лист Франка до дрогобицького вчителя Василя Ратальського від 10 лютого 1906 р., в якому він, звертаючись «Дорогий друже!», дякував йому «за лист і за совісно зібрані звістки про п. З[игмунтовську]» [т. 50, с. 286]. Певно, довірливий лист Ратальського від 4 березня 1906 р., де він описував Зигмунтовську як «істеричку», «сильно нервозну»⁶⁶, охолодив Франка, бо у відпису від 10 лютого він не лише зазначив, що такі «звістки» «не були» для нього «несподіванкою», а й висловив задоволення, що «діло, яке мало» його «звести в стичність [стосунок. – Є. Н., О. Н.] з нею, відсунулося на далекий план» [т. 50, с. 286]⁶⁷. У листі до Михайла Возняка 1926 р. Ратальський писав, що Франкові листи до нього були дуже інтимного характеру і письменник зажадав їх звороту⁶⁸ (тепер ці листи не відомі). Видно, Франко більше довіряв Ратальському, ніж Кобилецькому, раз утаємничував першого у свої душевні переживання.

Очевидно, в липні 1905-го – лютому 1906 р. Франко обдумував намір «умістити» хвору дружину «в інтересі її самої і дітей і своїм» «у закладі для божевільних» (лист до Трегубова від 21 лютого 1906 р. [т. 50, с. 287]), а самому зійтися із Целіною чи навіть прийняти її до хати (як це почасти й сталося в 1912–1915 рр.⁶⁹).

Згодом, уже, напевно, знаючи перипетії приватного життя Франка, Кобилецький збагнув, що стосовно Зигмунтовської письменник звертався до нього у влас-

⁶⁵ Дзюбан Р. Невідомі листи Івана Франка до Целестини Журавської-Зигмунтовської // Україна модерна. – Київ-Львів, 2006. – С. 184-186.

⁶⁶ ІЛ. – Ф. 3. – Од. зб. 1634. – С. 85-87.

⁶⁷ Між змістом і датуванням цих листів є хронологічна неузгодженість. За змістом Франків лист, датований в автографі «Львів 10/II 906» (ІЛ. – Ф. 3. – Од. зб. 1161), – це відпис на листа Ратальського, датованого в цитованому автографі: «В Дрогобичі 4.3.906». На конверті Франкового листа поштові штемпелі нечіткі, конверт листа Ратальського не відомий.

⁶⁸ Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 29 (М. Возняка). – Од. зб. 647. Переповідаємо за: Мороз М. Автобіографічний елемент у ліричній драмі Івана Франка «Зів'яле листя» // Записки НТШ. – Т. 221: Праці Філол. Секції. – Львів, 1990. – С. 118.

⁶⁹ Див., зокрема, листи Целіни до Франка 1912-го і 1914 р.: Горак Р. Листи Целіни Зигмунтовської до Івана Франка // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові. – Вип. 3. – 2003. – С. 339-342.

них інтересах. Про це збагнення свідчить скупа згадка Кобилецького у споминах 1941 р. про «причини» його «листування» з Франком: «Деякі листи були в его чисто особистих справах»⁷⁰.

Ушанування Франка з нагоди 40-річчя його діяльності (Дрогобич, 1913)

Ще за життя Франка, а згодом у 1920–1930-х роках і на початку 1940-х, тобто майже до кінця свого життя, Кобилецький дбав про вшанування видатного крайнина та популяризацію його творчості.

До 40-річчя його літературної діяльності підписав оголошення про те, що в неділю 10 серпня 1913 р. в Дрогобичі відбудеться урочисте відкриття бібліотеки й вулиці «імени д-ра Івана Франка»: захід розпочнеться академією на честь письменника о 12 год. в міській залі, після чого пройде «похід на вулицю Івана Франка», а о год. 3-й пополудні буде уряджено «народний фестин» і розігруватиметься «фантова лотерія», на яку прохають складати датки «в грошах або в натурі» (тобто предметами; фантова лотерея полягала в заставі предметів або грошей, що їх віддають для розіграшу). Підпис: «За тимчасову управу бібліотеки імени д-ра Івана Франка: д-р Іван Кобилецький, Рудольф Скибінський, Микола Стронський»⁷¹. Усі підписані – відомі діячі УСДП.

Цей захід соціал-демократів відбувався у протистоянні з народовцями, під впливом яких перебувало товариство «Народний Дім» у Дрогобичі (у чотирьох двоповерхових будинках, придбаних на початку ХХ ст. для «Народного Дому», містилися також культурно-освітні товариства «Просвіта», хор «Боян», а ще – українські банки, крамниці, кооперативи⁷²). Дрогобицька польська газета «Tygodnik Drohobyski» повідомляла:

«Д-р Кобилецький, який 2 місяці провадить тут власну адвокатську канцелярію, що зажила серед земляків великої популярности, zorganizував у неділю народний фестин та академію на честь ювілею 40-річної діяльності д-ра Івана Франка і наперекір кліці з «Народного Дому» заснував руську народну бібліотеку на взірєць бібліотеки сіоністської. Наперекір д-рові Кобилецькому кліка вирішила провести урочистий обхід на честь Івана Франка»⁷³.

За спогадами Володимира Бірчака, члена дрогобицького комітету зі святкування 40-річчя літературної діяльності Франка, що «складався з представників усіх українських товариств», «українські соц[іяльні] демократи» наполягали, щоб у «маніфестаційному поході» першими йшли «бориславські робітники», бо їхнє «життє» «Франко описував у перших своїх творах». «Другі» (насамперед, певно, народовці) заперечували: «Чому не українська інтелігенція, укр[аїнське] селянство, укр[аїнські] робітники? <...> Чого на чолі нашого національного свята мають іти бориславські робітники, в більшости поляки, мазури?». Соціал-демократи

---

⁷⁰ Кобилецький Іван Вас. Причинки до біографії Івана Франка і мої спомини про Него... – Арк. 15.

⁷¹ Дрогобич / Оповідки // Діло. – Ч. 171. – 4 серпня н. ст. (22 ст. ст. липня). – 1913. – С. 6.

⁷² Див.: Орлевич І., Серєда О. Народні доми в Галичині // Наше Слово. – № 12. – 20 березня. – 2011; Те саме // Наше Слово. – 17.ІІІ.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nasze-slowo.pl/narodni-domi-v-galichini/>

⁷³ Dr. Kobyłeckii... / Personalial // Tygodnik Drohobyski: Organ niezawisly. – Nr. 34. – 23 sierpnia. – 1913. – S. 2.

стояли на своєму, мовляв: «Франко не національний – а соціяльний письменник»; «Перші його твори були соціяльні, перші підуть робітники – мазури»; «Соціяльні квестії в нас перші!»⁷⁴.

Насправді перші твори Франка (1873–1876 рр.) були не соціяльні, а написані у стилі «молодечого романтизму», за означенням його самого в «Передмові» до другої редакції роману «Петрії й Довбушуки» (Чернівці, 1913) [т. 22, с. 327–329]. З більших за обсягом творів це історична драма «Три князі на один престол», перша редакція роману «Петрії і Добошуки», поетична збірка «Баляди і розкази». А заодно це твори (переважно поетичні) в дусі традиційної релігійності («Моя пісня», «Дві дороги», «Всхід сонця», «Любов», «Божескість людского духа», «Стих в честь Єго Високопреосвященства кир Іосифа Сембратовича, митрополита Галицького, архієпископа Львівського <...> в нарочитий день тезоіменія 26 декевміря 1875 (7.I.1876) <...>»), русофільського консерватизму («Наперед!», «Думка» – «Розпустила над водою верба довгі віги...», «Згадка старини», «Ранок»), фольклорного та літературного українофільства («Народні пісні», «Котляревський») і козакофільства (оповідання про козацького ватажка Наливайка «Як старого дуба не нагнеш, так старого чоловіка не навчиш», історична поема «Хрест Чигиринській»). Юний автор виступав патріотом «матері Руси святої» [т. 2, с. 446] (співвіднесеної приблизно з територією теперішньої України) від князівських часів і козацької доби до своєї сучасности.

Далі у спогаді Бірчак свідчив: «Так само не було згоди щодо того, хто має говорити вступне слово і що має говорити: Франко як національний – чи Франко як соціяльний письменник?»

Тож «вирішено запросити Франка, щоб сам сказав про себе слово». За дорученням комітету, Бірчак і член Української національно-демократичної партії (УНДП), д-р прав Степан Витвицький, який проходив практику кандидата в адвокати у дрогобицькій канцелярії адвоката Ярослава Олесницького, розповіли Франкові, «в чому діло». Франко погодився виступити в Дрогобичі, але згадав про свою давню співпрацю і розбіжності з соціал-демократами:

«Колись я йшов разом із соц[іяльними] демократами, але я переконався, що се такі-то й такі люде, – і тут навів цілий ряд фактів, як і чим зрадили його [зрадили, завдали душевного болю. – Є. Н., О. Н.] соц[іяльні] демократи. – Нині з ними я не йду. Я не по е т о д н о ї в е р с т в и – а цілого народу».

Зважаючи на хворобу Франка, посланці, однак, передумали «спроваджувати» його «до рідного міста»⁷⁵.

Франко ще в 1896–1907 рр. виступив із публічною критикою соціал-демократичної доктрини, побачивши, що марксизмом-енгельсизмом необачно й наївно захоплюються нові покоління галицькоукраїнських і наддніпрянських радикалів і відбувається небезпечне становлення української соціалдемократії (рецензія на книжку «Україна irredenta» Юліяна Бачинського, написана на початку 1896 р. й опублікована в шостому числі журналу «Жите і Слово» за 1895 р., виданому наприкінці весни 1896 р.; статті «Фабіанці і фабіанізм», «Коли не по конях, то хоч по оглоблях»,

⁷⁴ Бірчак Вол. Спогади про І. Франка // Літературно-науковий Вістник. – Т. ХС. – Кн. VII–VIII: За липень–серпень. – 1926. – С. 240.

⁷⁵ Там само. – С. 241.

«Соціалізм і соціалдемократизм», усі – 1897; рецензія на книжку російського народника Анатолія Фаресова «Народники и марксисты», 1899; праця «Що таке поступ?»), 1903; притчове «діалогічне оповідання» «Хома з серцем і Хома без серця», 1904; статті «До історії соціалістичного руху», 1904; «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова», 1906; «Огляд української літератури за 1906 рік», 1907).

28 вересня 1913 р. в Дрогобичі відбулися два заходи до Франкового ювілею, альтернативні до раніше зорганізованого Кобилецьким та іншими соціал-демократами. Маніфестаційну ходу з музикою провели товариства «Січ» і «Сокіл», а на урочистій академії замість відсутнього адвоката д-ра Ярослава Олесницького (одного з провідників дрогобицької «Просвіти») виступив посол до австрійської Державної Ради та Галицького сейму Лонгин Цегельський, однак його промова цього разу не справила надзвичайного враження. На другому заході, що пройшов увечері у приміщенні «Народного Дому», кільканадцять українських «академіків» (студентів) зі Львова влаштували концерт, а «промову» про Франка, яка «була напрочуд добре продумана», виголосив професор Б. («profesor B.»)⁷⁶. Певно, йшлося про викладача Дрогобицької гімназії в 1908–1918 рр. В. Бірчака. Перед тим газета «Tygodnik Drohobyski» за 20 вересня опублікувала польською мовою його ювілейну статтю «Dr. Iwan Franko», підписану криптонімом *B...CZAK*⁷⁷. Однак промова, судячи з газетного відгуку, була інакша – політично-агітаційна, з акцентом на Франковій боротьбі⁷⁸.

Водночас так званий «комітет об'єднаних руських товариств» не залучив до зорганізування концерту таких поважних осіб, як правник (адвокат) д-р Гриць (Григорій) Кузів, Кобилецький, д-р Терлецький, а також катехитів та урядників, тому більшість із них, почуваючись ображеними, на концерт не прийшли. Кореспондент тижневика також зауважив, що попередні ювілейні урочистості, які зорганізував «адвокат др. Кобилецький», «хоча й були поважними, проте мали характер соціалістичний, тому дізнатися, ким був той чоловік, для якого влаштовано святкування, було неможливо»⁷⁹.

Так іще за життя Франка його багатогранна діяльність і творчість небезпідставно стали предметом ідеологічних суперечок і спроб вибіркового «привласнення» різними політичними силами. Соціал-демократи виявляли в цьому особливу активність, хоча соціал-демократизм для пізнього Франка вже давно був перейденим етапом.

Мемуарні франкознавчі статті Кобилецького: публікації (1926), авторизований машинопис (1941)

Ювілейного 1926 року (10-річчя від дня смерті й 70-річчя від дня народження письменника) Кобилецький написав спогади «Де-що про Франка» – їх опубліковано у виданні Радянської України, яке мало виразне соціалістичне спрямування⁸⁰. Скорочений варіант, але зі згадками, яких немає у виданні «Книгоспілки», надру-

⁷⁶ Obchód jubileuszowy ku czci Iwana Franki... / Z powiatu // Tygodnik Drohobyski: organ niezawisły, polityczno-społeczny i literacki. – Nr. 40. – 4 października. – 1913. – S. 2.

⁷⁷ Ibidem. – Nr. 38. – 20 września. – S. 1.

⁷⁸ Ibidem. – Nr. 40. – 4 października. – S. 2.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Кобилецький Ів. Де-що про Франка... – С. 295-303.

ковано у львівському тижневику «Світ» – органі правого крила УСДП⁸¹. Варіанти різняться також літературним редагуванням: текст у «Книгоспілці» лексично і стилістично наближений до наддніпрянського канону літературної мови.

У ширшій публікації спогадів власне мемуарній частині передують характеристичні: Кобилецький висловив суб'єктивні міркування про родинні впливи «за дитячих літ» на характер майбутнього письменника⁸². Серед них впадає в око неординарне спостереження над психологічною виїнятковістю Франка, яке набуло поширення й резонансу. На думку Кобилецького, однією з «головних ознак, що відрізняють Франка від усіх [певно, українських. – Є. Н., О. Н.] письменників та громадських діячів, передусім галичан», «є німецька працьовитість у Франка, а далі певність себе та відвага, так наче він казав: “на́бік, бо я йду”. Це прикмети людини, якої предки не зазнали панцизного щастя. Таких прикмет у нашого українця-галичанина не подибуємо»⁸³.

За метриками й переказами Кобилецький стисло виклав Франкові родоводи з боку батька й матері, зацентрувавши на тому, що Людвіка Кульчицька (бабуся по материнській лінії) «пристрасно любила свого внука», який «під її впливом виховувався» у Ясениці-Сільній до її смерті 1871 р.⁸⁴, і що «вся психіка ходячкової шляхти та вища культура Людвіки Кульчицької безумовно вплинули на пізніший характер Івана Франка», тоді як «вплив батька Якова був мінімальний, бо з 5 року життя» хлопець «перебував поза домом»⁸⁵. Як сам родом із тих країв, Кобилецький також наголосив, що у прозових та віршованих «творах, написаних до 80-тих років», Франко «з фотографічною докладністю описує місцевості» Дрогобича, Нагуєвич, Ясениці та Губич і що «герої в цих творах були живими особами»⁸⁶. Порушив Кобилецький питання і про те, що «треба негайно видати друком всю його спадщину»⁸⁷, але яким чином це зробити – не пояснив.

У мемуарній частині Кобилецький переповів спогади про Франка «своєї мами Юлії (з Городиських) Кобилецької» та письменникового брата Захара Франка⁸⁸, згадав і сам, як місцева «вся шляхта була невдоволена з Франка за те, що він брався з “хлопами”», а «селяни тим більше не розуміли Франка і висловлювались про нього вороже»⁸⁹, і як «Ясеницю-Сільну Франко завоював уперше “Лисом Микитою” та “Панськими жартами”»: «“Лиса Микиту” молодші знали цілими піснями напам'ять, а старші з ходячкової шляхти вдоволено казали: “То йому чорт у ту руду голову такого всього напхав, – е, якби-то стара [“мали на думці бабку Людвіку Кульчицьку”. – Прим. І. Кобилецького] встала та послухала!”»⁹⁰.

Докладно описав Кобилецький свої перші зустрічі та спілкування з Франком, його участь у відкритті читальні в Ясениці-Сільній, стисло – інші принагідні пере-

⁸¹ Кобилецький І. Мої спомини про Івана Франка... – С. 13-15.

⁸² Кобилецький Ів. Де-що про Франка. – С. 296.

⁸³ Там само. – С. 295.

⁸⁴ Там само. – С. 296.

⁸⁵ Там само. – С. 298.

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Там само. – С. 299.

⁸⁸ Там само. – С. 299.

⁸⁹ Там само. – С. 300.

⁹⁰ Там само. – С. 301.

тини їхніх шляхів і деяку співпрацю у 1891–1901 рр.⁹¹ (це ми висвітлили вище), а насамкінець згадав, як його боляче вразили випадкові зустрічі з уже хворим письменником у Львові 1913-го і 1915 р.⁹² На непересічні спогади Кобилецького не раз покликається Ярослав Грицак у відомій франкознавчій монографії⁹³.

У збірнику «Книгоспілки» «Іван Франко» в «Примітках»⁹⁴ зазначено, що Кобилецький подав до редакції ще два матеріали:

- «спомини» «Панщизняний хліб», «одержавши їх від якогось “Жовніра”»: про те, як Франко на основі народного оповідання, почутого 1896-го або 1897 р. від фірмана, що віз його з Перемишля до села Торок (тепер Торки, Torcki – Перемишльського повіту Підкарпатського воеводства Польщі), написав оповідання «Панщизняний хліб»⁹⁵ (сам Франко на початку свого оповідання «Панщизняний хліб», уперше надрукованого в журналі «Житє і Слово», 1896, Т. 5, Кн. 1, засвідчив, що передає «з пам’яті одну частину» з «оповідання» «Андрія Крицького, старого селянина», який віз його саньми до Торок узимку на початку 1896 р. [т. 19, с. 346]);

- «Спомини Петра Берегуляка про Івана Франка», які Кобилецький сам записав «зі слів П. Берегуляка», селянина з Добрівлян на Дрогобиччині⁹⁶.

«Суть споминів Петра Берегуляка про Івана Франка»⁹⁷ Кобилецький занотував як власний переказ зі своїми стислими коментарями, мовлячи про спогадника в третій особі. Насамкінець додав власний розлогий коментар⁹⁸, тенденційно доводячи, буцімто Франко, «перебуваючи примусово в Нагуевичах, крім роботи літературної, віддавався з великим запалом» таємній селянській організації, що існувала в Добрівлянах приблизно від 1882 р. до січня 1886-го⁹⁹, і наче ця «робота в Дрогобиччині» у 1885–1886 рр. була продовженням «роботи соціалістичної, яку почав Франко у Львові наприкінці 70 років», а не «роботою, яку бачимо пізніше в радикальній партії»¹⁰⁰ як в «руху суто хлопсько-національним»¹⁰¹. Насправді, переживши в 1878–1881 рр. короткотривалий період захоплення марксизмом-енгельсизмом з його месіанською роллю робітничого класу, Франко став прибічником федеративного соціалізму Драгоманова.

За поясненням Кобилецького, у Добрівлянах «був парохом Антін Чапельський», а «його син, пізніше каноник при св. Юрі у Львові, і онук Березинський, пізніше редактор “Діла” і “Народної Часописи”, були шкільними товаришами Франка», тому він «часто» бував у Чапельського, і «навіть, як переказують, Франко був закоханий у його дочку Наталю, чи вона в нього <...>»¹⁰². Насправді син о. Антона (Антонія) Чапельського (*1816–†1885) о. Іван Чапельський (*1850–†1919) здобував знання у

⁹¹ Там само. – С. 301-303.

⁹² Там само. – С. 303.

⁹³ Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). – К., 2006 (див. «Покажчик імен»).

⁹⁴ Примітки // Іван Франко: Збірник / за заг. ред. І. Лакизи, П. Филиповича, П. Кияниці. – Книгоспілка, [1926]. – С. 322.

⁹⁵ Текст спогаду: *, *. «Панщизняний хліб» // Там само. – С. 304.

⁹⁶ Текст спогадів: Спомини Петра Берегуляка про Івана Франка // Там само. – С. 313-318.

⁹⁷ Там само. – С. 318.

⁹⁸ Там само. – С. 318-319.

⁹⁹ Там само. – С. 313.

¹⁰⁰ Там само. – С. 318.

¹⁰¹ Там само. – С. 319.

¹⁰² Там само.

Дрогобицькій гімназії значно раніше від Франка – в 1862/63–1868/69 навчальних роках (Франко – в 1867/68–1874/75-му), а 1874 р. закінчив Львівську духовну семінарію; працював сільським парохом, від 1895 р. – крилошанином (каноніком) митрополичої капітули у Львові, а від 1901-го – парохом катедрального собору св. Юра; у 1887–1891, 1902–1910 рр. – голова Руського Товариства Педагогічного¹⁰³. Антін Березинський (*1862–†1923) навчався спершу в Самбірській гімназії (у 1873–1876 рр.), а в Дрогобицькій гімназії – у 1877–1882, тобто вже після того, як її закінчив Франко (1875). Навчання на правничому факультеті Львівського університету (1882–1884) не закінчив. Був членом редакції «Діла», неофіційним редактором урядової газети «Народна Часопись» (виходила у Львові в 1890–1914 рр.)¹⁰⁴, офіційним видавцем і відповідальним редактором львівського народовського журналу «Правда» (1891 вип. 5 – 1897 вип. 27)¹⁰⁵.

Лікар Володимир Чапельський (*1882–†1956), онук о. А. Чапельського й син Людвига Чапельського, у мемуарах, написаних у формі листів на еміграції у США (вибув з Дрогобича 1944 р.), згадував, що тета Наталія (*1863–†1923), донька о. Антонія, розповідала йому 1903 р., вже будучи матір'ю шістьох дітей, як у Добрівлянах 1883 р. Франко освідчився їй у коханні, читав їй свої «прекрасні» вірші, «писані» для неї, але вона йому відмовила, бо «не могла перемогти себе, щоб його, рудого, полюбити»¹⁰⁶. 1884 року Наталія вийшла заміж за вихованця Львівської духовної семінарії Йосифа Яворського (*1857–†1940)¹⁰⁷. У некрологу на її смерть зазначено, що Наталія з Чапельських Яворська «походила з патріотичної родини Чапельських і стала щирою подругою-товаришкою свого мужа, о. Йосифа, звісного в Рогатинщині ветерана-патріота. Се була правдива патріотка-українка, що своїм 5 дітям дала гарне і патріотичне виховання, а її горяча любов до України, сильний характер, енергія та тверда праця світити будуть довго-довго в серцях її потомства, парохіян та цілої околиці»¹⁰⁸.

У машинопису збереглася стаття «Причинки до біографії Івана Франка і мої спомини про Него» (друкований підпис: Др. Іван Вас. Кобилецький; датована: «Дрогобич 8 квітня 1941»)¹⁰⁹. Що машинопис авторизований, засвідчено поодинокими виправленнями чорнилом рукою автора. Значною мірою це повторення спогадів, надрукованих 1926 р. у «книгоспільчанському» збірнику «Іван Франко», але деяких місць бракує, а деякі нові цікаві штрихи та згадки додано (можна здогадуватися, що їх раніше вилучили редактори «Книгоспільки»). Зокрема, про те, що батько, Яць Франко, «походив з німецьких кольоністів»¹¹⁰ і що Іван Франко «по своїм батьку одідичив німецьку завзятість і витривалість в праці»¹¹¹. З жалем

¹⁰³ Горак Р. Друзі з Добрівлян. – Львів, 2010. – С. 22, 24-28, 36, 51-57.

¹⁰⁴ Там само. – С. 22, 36, 50, 56, 58-60, 62-65.

¹⁰⁵ Талушко М. Правда // Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст. : Історико-бібліографічне дослідження. – Т. 1: 1812–1890 рр. – Львів, 2007. – С. 220.

¹⁰⁶ Докладніше: Чапельський В. Листи до Миросі : Спомини про рід Чапельських // Чапельський В. Я любив їх усіх. З минулого Дрогобиччини / упорядкув., літ. редагування, післям. Романа Пастуха. – Дрогобич, 1997. – С. 149-160.

¹⁰⁷ Горак Р. Друзі з Добрівлян... – С. 35, 36, 40-47.

¹⁰⁸ Наталія з Чапельських Яворська // Діло. – Ч. 75. – 6 липня. – 1923. – С. 4.

¹⁰⁹ Кобилецький Іван Вас. Причинки до біографії Івана Франка і мої спомини про Него // ЦДІА, м. Львів. – Ф. 640. – Оп. 1. – Спр. 8. – 16 арк.

¹¹⁰ Там само. – Арк. 1.

¹¹¹ Там само. – Арк. 5.

зауважено, що неможливо «тепер усталити, з якої причини шляхтичі Кульчицькі віддають доньку за нешляхтича і то ще старшого від доньки о цілих 30 літ», адже, як пояснював не без подиву Кобилецький, «в тих часах вийти заміж за нешляхтича був великий сором і велике пониження для шляхтянки»¹¹². Згадку про Наталію Чапельську виправлено так: «Франко часто перебував у Чапельського в Добрівлянах і навіть, як переказують, симпатизував із його дочкою Наталією <...>»¹¹³.

За свідченням Кобилецького, «не тільки українці подивлялися дар бесіди у Франка». «Адвокат зі Скольного др. Фарес, єврей», говорив йому, що 1894-го або 1896 р. «поступова інтелігенція польська і єврейська з якоїсь нагоди скликала публічні збори» до зали Львівської ратуші й «на головного бесідника» запросили Франка. «Такої промови др. Фарес ніколи уже потім не чув, і здається йому, що мури Львівського ратуша ніколи вже не були свідком такої мови»¹¹⁴.

Зі спогаду Миколи Вороного відомо, що Франко і Микола Ганкевич (*1869–†1931), правник, публіцист, ідеолог австро-марксизму в українській соціал-демократії, мали у Львівській ратуші після 1895 р. диспут із ксьондзом-єзуїтом, християнським соціалістом Яном Бадені: «<...> Микола Ганкевич побивав тоді красномовство театрального ксьондза своїми холодно-в'їдливими дотепами, а Франко – бурхливо-квітчастою мовою і майстерною діалектикою»¹¹⁵.

Цікавим є й спогад Кобилецького щодо взаємин Франка вже як визнаного митця слова з молодим літературним поколінням. У перших роках ХХ ст. «можна було почути <...> невдоволення проти Франкові, а то з цієї причини, що Франко був цілком своєю строгою критикою і своїм величезним впливом нищить молоді письменницькі сили». На суб'єктивну (й, мабуть, упереджену) думку Кобилецького, «міг це поширювати і таку агітацію вести лише Вячеслав Будзиновський», який згодом опублікував у журналі «Нові Шляхи» статтю про Леся Мартовича під заголовком «Нч – Карієрович» і якого осуджували за ймовірне авторство «дописів про українські справи» до газети «Dziennik Polski»¹¹⁶.

До Франкового архіву в Бібліотеці НТШ Кобилецький доставив дотичні до біографії письменника витяги з метрикальних книг Нагуевич, каталогів василянської школи, поліцейного протоколу 1880 р.¹¹⁷

У Франковому фонді в ІЛ (Ф. 3), за відомостями довідкового видання, зберігаються: автографи листів Франка до Кобилецького та їхні копії рукою Кобилецького¹¹⁸, листи Кобилецького до Франка 1898–1905 рр., а також без дати¹¹⁹, лист

¹¹² Там само. – Арк. 2.

¹¹³ Там само. – Арк. 9.

¹¹⁴ Там само. – Арк. 13-14.

¹¹⁵ Вороний М. Перші зустрічі з Іваном Франком // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступ. сл., прим. М. І. Гнатюка. 2-ге вид., доп., перероб. – Львів, 2011. – С. 378.

¹¹⁶ Кобилецький Іван Вас. Причинки до біографії Івана Франка і мої спомини про Него... – Арк. 14.

¹¹⁷ Возняк М. Матеріяли до життєпису Франка (З додатком двох недрукованих його автобіографій) // За сто літ. Матеріяли з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття. – Кн. І. – К., 1927. – С. 166, 167, 169.

¹¹⁸ Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури. – К., 1999. – С. 444-445. У «Покажчику імен» прізвища Кобилецький І. немає, сторінки, на яких фактично згадано його ініціал та прізвище (І. Кобилецький) і які стосуються фонду 3 (Франкового), віднесені до прізвища Кобилецький Ю. С. (Там само. – С. 444-445, 452, 470, 480, 481, 500).

¹¹⁹ Там само. – С. 452.

Кобилецького до НТШ 1926 р.¹²⁰, його лист до НТШ щодо передання матеріалів про Франка 1926 р.¹²¹, авторизований машинопис спогадів Кобилецького «Дещо о Франку» (без дати)¹²², автограф його спогадів «Дещо о Франку» 1926 р.¹²³

Меморіальні франкознавчі статті Кобилецького (1941–1942)

У замітці «Зошит Івана Франка», надрукованій у дрогобицькій газеті «Більшовицька правда» (1941. № 25. 31.І. С. 3; підпис: Др. Іван Кобилецький), автор згадав, що на початку 1890-х років (у ранішому спогаді про цей епізод зазначено: «1891 чи 1892 року»¹²⁴) директор Дрогобицької гімназії Олександр Борковський (був директором німецької вищої реальної гімназії у Дрогобичі в 1889–1895 рр.) запропонував Василеві Стефанику (навчався у гімназії в 1890–1892 рр.) упорядкувати архів, і Стефаник знайшов між паперами зошит зі шкільними роботами Франка з четвертого класу. «Ми, учні, з великим інтересом оглядали цей зошит», – свідчив Кобилецький. Зошит Стефаник забрав із собою. 1921 року, коли дрогобицьке «робітництво» відзначало п'яту річницю від смерти Франка й готувалося до видавання його неопублікованих творів, Кобилецький написав до Стефаника, щоб з того зошита «дав що-небудь» до друку. Стефаник у відпису від 14 липня 1921 р. з Русова виклав зміст зошита (перелічив виконані учнівські завдання, з вельми похвальними коментарями вчителя польської мови та літератури Петра Париляка), а Кобилецький від себе додав, що з зошита «видно, як Франко, будучи ще учнем VI класу, проявляв своє велике обдаровання», зокрема «вже тоді він написав об'ємисту на 26 листів [аркушів. – Є. Н., О. Н.] дрібного письма віршовану драму» («Jugurta», зберігся автограф другої й третьої дії; опублікований у польському оригіналі [т. 23, с. 179–219, 382–383] та українському перекладі [т. 23, с. 220–253]), «також віршами і шкільний твір про прибуття Енея до Італії» («Podanie o przybyciu Eneasa do Italji»). Кобилецький висловив жаль, що «не вдалося одержати тоді від Стефаника цього зошита», хоча той запевняв, що «за гарантією» (очевидно, письмовим зобов'язанням про повернення) позичить його для «відбитків». Стефаник також зауважив: «Доки не буде існувати спеціальний інститут Франка в Галичині чи то на В[еликій] Україні, доси я задержу зшиток у себе». За словами Кобилецького, лист «написаний невідомо чиею рукою, під ним лише підпис Стефаника власноручний» (цього Стефаникового листа Кобилецький опублікував у замітці вперше). Насамкінець Кобилецький висловив побажання «з'ясувати, де тепер» є шкільний зошит Франка. Нині цей зошит під назвою «Zadania polskie. Część druga, Jan Franko, VI klasy» (1873) зберігається у Франковому фонді в ІЛ (Ф. 3. Од. зб. 208). Лист до Кобилецького від 14 липня 1921 р. не відомий публікаторам Стефаникових листів – його не вміщено у сучасних виданнях його епістолярної спадщини¹²⁵.

На трактуванні письменника в публіцистично-літературознавчій статті «Життєва трагедія Івана Франка та 85-літня річниця його народження», оприлюд-

¹²⁰ Там само. – С. 470.

¹²¹ Там само. – С. 480.

¹²² Там само. – С. 481.

¹²³ Там само. – С. 500.

¹²⁴ Кобилецький Ів. Де-що про Франка... – С. 302.

¹²⁵ Стефаник В. Зібрання творів: у 3 т., 4 кн. – Т. 1. – Кн. 2: Листи / ред. і упоряд. тому Євген Баран. – Івано-Франківськ, 2020. – 599 с.; Стефаник В. Листи: 1900–1936. – Харків, 2022. – 220 с.

неній за підписом *Др Іван Кобилецький* у дрогобицькій газеті «Вільне Слово» за 15 серпня 1941 р.¹²⁶ (тобто вже за нацистської окупації), позначилися соціал-демократичні, національно-патріотичні та антирадянські погляди Кобилецького. Вважаючи, що «своєю життєвою трагедією перевищував Франко майже всіх великих людей світу», Кобилецький звертав увагу не так на «його родинну трагедію та <...> особисті болі», як на «ті трагічні моменти, які Він переживав з причини своєї суспільності». «Найкращими творами» Франкової «музи» називав соціально-викривальні (на робітничу тематику) й соціально-революційні тексти – «невмирущі» «Бориславські оповідання», «Воа Constrictor», «Борислав сміється», «Каменярі», «Вічний революціонер», додавав до них історично-утопійну (в соціальному та національному сенсі) повість із князівських часів Галицької Русі «Захар Беркут». При цьому тенденційно утрирував конфлікт молодого письменника з нібито соціально «незрілим», ретроградним українським середовищем у Галичині:

«Цими творами, писаними кров'ю свого серця, не успів ще Франко приєднати до себе галицьких українців, які були незрілі ще, щоб зрозуміти і оцінити їх. По появі кожного з цих творів ще завзятіше цькує на нього українське суспільство Галичини»¹²⁷.

Мимохідь у статті критично зауважено також, що «заснав Франко нагани від Драгоманова і дочекався назви “скакуна”»¹²⁸ (тобто того, хто перестрибує від одних політичних угруповань до інших). Однак урешті з цих колізій і боротьби Франко виходить звитяжцем:

«І на “службі у сусідів” [праця в газети «Kurjer Lwowski» від липня 1887 р. до 10 травня 1897-го. – Є. Н., О. Н.] знаходить він досить часу, щоб заопікуватись українською справою і довести свою боротьбу з українським назадництвом до повної перемоги. Та з часом надходить день його перемоги. Франко веде перед в українській літературі, критиці, мовознавстві й літературознавстві. Скінчились його “найми у сусідів” і розпочалась десятилітня творча праця»¹²⁹

(мається на увазі: від розриву з редакцією газети «Kurjer Lwowski» 10 травня 1897 р. до наглої хвороби наприкінці березня 1908 р., а це фактично десять років і десять з половиною місяців).

Водночас Кобилецький викривав «казенну» радянську фальсифікацію Франкової діяльності й творчості:

«Не минула Франка свого роду трагедія навіть у 25-літню річницю його смерті та 85-літню річницю його народження. З нагоди тих роковин створили в Києві 1939 р. ювілейний Франківський Комітет для відсвяткування роковин у цілій російській імперії. Мало появितись ювілейне видання творів Івана Франка у 25 томах, з чого 15 томів мусіли бути видрукувані до кінця 1940 р., а решта мала появитись перед ювілеєм. Ювілейний Комітет провів 2 або 3 відкриті засідання і за цілий час, аж до вибуху війни, шукав... за папером для друку творів І. Франка.

З цього виникла лише одна користь, що всі народи російської тюрми зацікавились Франком та стали перекладати його на свої мови. Дуже багато українців

¹²⁶ Кобилецький Іван. Життєва трагедія Івана Франка та 85-літня річниця його народження // Вільне Слово : Орган Українського Комітету в Дрогобичі. – № 17. – 15 серпня. – 1941. – С. 3-4.

¹²⁷ Там само. – С. 3.

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Там само. – С. 4.

почали читати твори Франка та писати і друкувати свої зауваги до них. На жаль, між тими писаннями натрапляємо на речі лиш тут і там гідні уваги, а решта – це учнівські “задачі” з перекрученням фактів і ідей. В Дрогобичі в травні ц. р. по державних установах виголошено доповіді про Франка більш або менш дотепні. Головне “казьонне Франківське свято” мало відбутись в серпні, в роковини народження. В цих “казьонних святах” ми, дрогобичани, не брали жодної участі і мусіли бути тільки пасивними глядачами, бо свою думку про Франка прилюдно висловлювати було дуже небезпечно¹³⁰.

Насамкінець Кобилецький наголосив на потребі поширення Франкової творчості в нових умовах: «Нашим святим обов’язком – негайно створити Ювілейний Комітет тут, в Дрогобичі, який має повести справу так, щоби голос його духа було чути скрізь: і по курних хатах мужицьких, по варстатах ремісницьких, по місцях недолі й сліз»¹³¹ (до «голосу духа» Франка достосовано вислів про «голос духа» «Вічного революціонера» з його вірша «Гімн»).

22-ге число газети «Вільне Слово : Орган Українського Комітету в Дрогобичі», яке вийшло в день народження видатного земляка – 27 серпня 1941 р. (редактора не зазначено), містило до «85-річчя з дня народження Ів. Франка» під загальною назвою «Геніальний письменник – провісник волі українського народу» статтю «Іван Франко» (с. 1–2, без підпису), «Пролог із “Мойсея”» (с. 1, підпис: Ів. Франко), статтю «Ів. Франко і У. Кравченко» (с. 5–6, підпис: Ол. Пар.). Чи причетний Кобилецький до цих публікацій – невідомо.

У багатій на цікаві факти статті Кобилецького «Культ Івана Франка серед робітництва Дрогобича», надрукованій у «Вільному Слові» за 6 січня 1942 р. (підпис: Написав Д-р Іван Кобилецький), акцентовано на тому, що від «початків» свого «організаційного вияву» «українське робітництво Дрогобиччини» ставилось до Франка «з великим пієтизмом і пошаною як до свого великого Вчителя і Того, що своїми творами перший звернув увагу українському суспільству на життя і долю нашого робітництва». Тому «до 40-річчя письменницької творчості» Франка «дрогобичьке робітництво» 1913 року заснувало «товариство» «Бібліотека ім. Івана Франка», яке за короткий час завдяки активній діяльності «стало вогнищем національної свідомості та школою організаційного життя». Зусиллями перших активістів було закуплено книжки до вжитку всіх членів товариства, до якого приєднувалися «щораз то нові ряди робітництва та навіть передміщанства». Кобилецький свідчив: «Ця бібліотека українських книжок чимало причинилась до поширення національної свідомості серед дрогобичан та привчала цікавитись українськими справами і українським життям».

Тож із вибухом Першої світової війни «всі молоді члени цього товариства вступили до УССів, де відіграли визначну роль». Після закінчення світової війни провід товариства відновив діяльність «Бібліотеки ім. Івана Франка», книгозбірня якого була знищена, і закупив «нові книжки різного змісту». Користуючись осідком у Дрогобичі «багатьох визначних артистів з київських театрів», які втекли «перед большевицькою навалою», було засновано при бібліотечному товаристві Український Театр ім. Івана Франка, який «виставляв найвизначніші п’єси світо-

¹³⁰ Там само.

¹³¹ Там само.

вих драматургів» на доти небаченому в Дрогобичі «високім рівні». А в 5-ту річницю смерті письменника (1921) заходом товариства «Бібліотека ім. Івана Франка» утворено повітовий кооператив «Паперовий Базар ім. Івана Франка», який розпродав тисячі примірників дитячої літератури. Однак 1924 року польська влада позакривала всі українські робітничі організації в Галичині, зокрема «Бібліотеку ім. Івана Франка».

На початку 1926 р. засновано в Дрогобичі «кружок» (культурно-освітнє товариство) «Робітнича Громада ім. Ів. Франка» й відзначено 10-ту річницю смерті письменника «величавою академією» та перейменуванням вул. Лішнянської на вул. І. Франка. Та й щороку після світової війни робітництво вшановувало день його смерті «величавими академіями і походами» дрогобицькими вулицями. 1935 року старанням «Робітничої Громади ім. Ів. Франка» на кошти, частково зібрані ще товариством «Бібліотека ім. Івана Франка», відкуплено від родини письменника (його брата Захара Франка) нагуєвицький «осідок», де він провів дитячі роки. Згадуючи це придбання, Кобилецький не втримався од нарікання, що багато кооперативів «з дуже некультурними дописками» повернули надіслані до них відозви давати грошові пожертви (причин таких відмов Кобилецький не розкрив, але можна здогадуватися, що ті кооперативи не хотіли мати діло із соціал-демократами, яких до того ж пов'язували – і небезпідставно – з галицькими комуністами). На придбаній садибі «робітництво» задумало спорудити «більший будинок, який мав служити за оселю для робітничих і селянських дітей» і водночас як «музей для пам'яток по Івану Франку», для чого було утворено товариство «Діточа оселя для робітничих і селянських дітей ім. Івана Франка». Воеводська влада у Львові розглядала статут товариства «понад два роки» й затвердила його щойно 1939 р., дозволивши розгорнути діяльність лише у Львівському й Тернопільському воєводствах, хоча заявники мали намір працювати також у «гірських околицях». Було обрано провід та інші керівні органи «Діточої оселі...», але «вибух німецько-польської війни та прихід большевиків спинив дальшу організаційну працю цього товариства»¹³².

Раніше в невідданих кореспонденціях (із подання самих дрогобицьких соціал-демократів) львівські газети вже інформували про нагуєвицькі заходи. «Діло» за 22 січня 1936 р. під рубрикою «Відозви і комунікати» сповіщало: «За почином культурно-освітнього Т-ва “Робітнича Громада” у Дрогобичі і Головної Управи “Робітничої Громади” у Львові» 12 жовтня 1935 р. було проведено збір коштів і закуплено від Франкової родини в Нагуєвичих земельну ділянку з будинками, на якій колись стояла хата, де народився майбутній письменник, щоб там заснувати «дитячу оселю, захист і музей пам'яток». Контракт купна підписано 2 листопада 1935 р. Продовженням цього «комунікату» було звернення «комітету будови дитячої оселі ім. Ів. Франка і Головної Управи культурно-освітнього Т-ва “Робітнича Громада”» до «українського громадянства» з проханням надсилати грошові пожертви на сплату боргу Франковій родині¹³³.

---

¹³² Кобилецький І. Культ Івана Франка серед робітництва Дрогобича // Вільне Слово: Часопис для Дрогобиччини і Самбірщини. – № 3/4. – 6 січня. – 1942. – С. 4.

¹³³ Дитяча оселя, захист і музей пам'яток Ів. Франка у Нагуєвичих // Діло. – Ч. 15. – 22 січня. – 1936. – С. 6.

Невдовзі потому львівська польськокомовна сіоністська газ. «Chwila» за 28 травня 1936 р. повідомила, що «komitet dla uczczenia i utrwalenia pamięci Iwana Franki» («комітет для вшанування й утвердження пам'яті Івана Франка»), створений у Дрогобичі 1935 р. з ініціативи і старанням голови місцевої «Робітничої Громади» д-ра Рудольфа Скибінського, викупив у поетової родини землю, на якій стояла колись батьківська хата, і що на цьому місці постане «dziecięca kolonia robotnicza im. Iwana Franki, ochronka i muzeum jego imienia» («дитяча робітничка оселя ім. Івана Франка, захоронка та музей його імені») ¹³⁴.

За архівними відомостями, наведеними у статті Ігоря Чави, філія товариства «Робітничка Громада» була заснована в Дрогобичі 4 листопада 1925 р. після звернення майбутніх членів на чолі з Кобилецьким до Львівського воєводства 29 вересня 1925 р. 11 липня 1938 р. члени дрогибицького товариства на чолі з головою Володимиром Кашубою звернулися до повітового староства з проханням дозволити виготовлення і використання власного прапора «малинової краски з вишитими буквами» (українською мовою) «Робітничка Громада ім. І. Франка в Дрогобичі». На другому боці прапора мав бути олійний портрет Франка. Польська адміністрація не дала дозволу, мотивуючи відмову тим, що полотнище не відповідає законам, якими регульовано використання символіки. За аналізом І. Чави, заборону символіки зумовило те, що «Робітничка Громада» була пов'язана з УСДП та комуністами ¹³⁵. Для І. Чави «доказом того, що “РГ” сповідувала комуністичну ідею, стало пізніше те, що в 1939 р. ця організація радо вітала радянські війська у Дрогобичі» ¹³⁶.

А раніше 23 грудня 1937 р. голова Кобилецький та члени дрогибицького товариства «Опіка над українською робітничою дитиною ім. Івана Франка» (ймовірно, це зворотний переклад назви «Діточої оселі...» з польської на українську) передали через повітове староство в Дрогобичі до воєводства у Львові 4 примірники статуту з проханням його затвердити. Метою товариства було зорганізувати у Львівському й Тернопільському воєводствах дитячі вакаційні оселі й лікувальні заклади для дітей українських робітників і селян, віком від 5 до 15 років ¹³⁷.

31 травня 1936 р. до 20-річчя пам'яті письменника Культурно-освітнє товариство українських робітників «Робітничка Громада» в Дрогобичі та інші українські робітничі соціал-демократичні організації уладили в Нагуєвичах Франкове Свято, запросивши на нього українські культурно-освітні й економічні установи та редакції часописів, а також польсько-єврейське культурно-освітнє соціалістичне Товариство Робітничого Університету (Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego – TUR, 1923–1948) та інші польські робітничі (соціалістичні та профспілкові) організації, насичені комуністичними та радянськими елементами. На цій урочистій академії численні галицькі (польські, єврейські та українські) радянські філії, соціалісти й комуністи влаштували «бешкет»: із бійкою відтіснили з площі невеликий гурт хлопців і дівчат, які під «жовто-блакитним прапором» співали гімн на Франкові слова «Не пора». Показовим був відвертий виступ якогось неназваного

¹³⁴ Wielki drohobyczanin // Chwila: Dziennik dla spraw politycznych, społecznych i kulturalnych. Wydanie wieczorne. – Nr. 537. – 28 maja. – 1936. – S. 8.

¹³⁵ Чави І. Українські громадські організації та товариства міжвоєнного Дрогобича // Гуманітарний журнал. – № 1/2. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 89-90.

¹³⁶ Там само. – С. 90.

¹³⁷ Там само. – С. 91-92.

соціал-демократа, який розкрив справжню пропагандистську мету задуманої робітничої оселі в Нагуєвичях:

«Один промовець підкреслював значіння майбутньої оселі ім. Івана Франка, що має бути заснована дрогобицькою робітничою громадою в Нагуєвичях: її значіння буде в тому, що в ній виховуватись будуть і виростатимуть діти нашого народу під знаком червоного прапору».

Свято закінчилось співанням соціалістичних інтернаціональних гімнів. «Українських національних пісень, ані українського гимну не співано»¹³⁸. «Chwila» стисло констатувала: «W czasie uroczystości doszło do pożałowania godnych bójek między nacjonalistami mi ukraińskimi a komunistami <...>» («Під час церемонії відбулися гідні осуду бої між українськими націоналістами а комуністами <...>»)¹³⁹.

У виправдувально-пояснювальному листі від 10 червня 1936 р. до редакції «Діла» від імени Головної Управи «Робітничої Громади» Іван Квасниця (секретар), Порфир Буняк (голова) і Володимир Темницький запевняли, що соціал-демократи стоять на ґрунті «ідеї державної самостійности України», яку «УСДП перша на галицькому ґрунті» висунула [йшлося, очевидно, про книжку Ю. Бачинського «Україна irredenta (по поведи еміґрації) : Суспільно-політичний скіц», Львів, 1895] і «за яку послідовно боролася й бореться», шанують символи цієї ідеї («жовто-блакитний прапор» і тризуб) і однаково засуджують як «вибрики націоналістів», так і «провокаційні виступи прислужників Москви», які «намагалися захвалювати большевицький рай на Україні»¹⁴⁰.

Згодом Кобилецький побіжно згадав «про некультурну авантуру в Нагуєвичях в роковини 20-ліття» смерти письменника у статті «Життєва траґедія Івана Франка та 85-літня річниця його народження» («Вільне Слово» за 15 серпня 1941 р.), однак винуватців тієї антигромадської акції не назвав¹⁴¹.

Його стаття «Заклик до українського громадянства в справі вшанування пам'яті І. Франка», підписана *Д-р Іван Кобилецький*, вийшла у «Вільному Слові» за 17 січня 1942 р. з коротенькою передмовою без назви за підписом *Ред.* (очевидно, Редакція, бо редактором був сам Кобилецький). У передмові зазначено, що Кобилецький, «голова Діточої оселі ім. Ів. Франка», «порушив дуже важливе питання – як ушанувати пам'ять Великого Каменяра»; «на бажання автора», редакція прохала «всі українські часописи передрукувати цю статтю» і висловитися щодо запропонованого «проекту»¹⁴².

---

¹³⁸ Профанація пам'яті Івана Франка. Жалюгідні інциденти на Франковому Святі в Нагуєвичях // Діло. – Ч. 122. – 4 червня. – 1936. – С. 3-4.

¹³⁹ Wielkie uroczystości ku czci Iwana Franki w jego wsi rodzinnej // Chwila : Dziennik dla spraw politycznych, społecznych i kulturalnych. Wydanie wieczorne. – Nr. 541. – 2 czerwca. – 1936. – S. 6.

¹⁴⁰ Audiatur et altera pars. Свято в Нагуєвичях в освітленні українських соціал-демократів. (3 листів до Редакції) // Діло. – Ч. 133. – 17 червня. – 1936. – С. 4.

¹⁴¹ Кобилецький І. Життєва траґедія Івана Франка та 85-літня річниця його народження // Вільне Слово. – № 17. – 15 серпня. – 1941. – С. 4. Огляд кореспонденцій про цю подію в українській пресі за червень – липень 1936 р. див.: Медвідь Ігор. Пророк чи еретик? Релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з духовенством. – Львів, 2023. – С. 357-366.

¹⁴² Ред. [Передмова до:] Кобилецький І. Заклик до українського громадянства в справі вшанування пам'яті І. Франка // Вільне Слово: Часопис для Дрогобиччини і Самбірщини. – № 7. – 17 січня. – 1942. – С. 2.

З огляду на торішнє неналежне – побіжне й аж надто скромне – відзначення 25-річчя від дня смерті і 85-річчя від дня народження письменника Кобилецький у цій статті запропонував перенести «Франківські ювілеї на 1842 р.» і «відсвяткувати їх не так концертами та принагідними часописними статтями, але чимось більшим та тривалішим, а то виданням всіх його творів і створенням живого пам'ятника».

Тож Кобилецький висунув перед українською громадськістю грандіозне текстологічно-едиційне завдання: взятися за видавання «всіх творів» Франка, для чого «негайно створити комітет зі знавців і товаришів Франка для редакції всіх його творів, а передусім його публіцистики, листів, наукових творів, а відтак красного письменства».

Текстологічні засади мали бути буквальні: «видати усі ці твори в остаточній редакції самого Франка, не змінювати ані правопису, ані мови, <...> щоб кожний читач цих творів мав перед очима живого Франка, який поступово підноситься вгору».

Про коментування текстів не йшлося. Щодо організаційної засади, то, на думку Кобилецького, «головна редакція <...> повинна перебувати у Львові», але «потрібно порозумітися з Києвом – може б[ути], Франківський Комітет приготує щось до друку». Щодо фінансування проекту Кобилецький висунув цікаву пропозицію, яку варто обміркувати й сьогодні: «Кожне місто в Галичині хай візьме на себе кошти видання одного тому, а всі наші економічні установи по містах дадуть на таку ціль пайку, на них припадаючу».

В умовах війни цей проект був явно утопійний, бо на нього бракувало підготованих фахівців (сам Кобилецький не мав текстологічного досвіду), не було ні відповідних інституцій, ні коштів, та й, зрештою, самої історичної перспективи для видавання повного зібрання Франкових творів, яку могла відкрити лише власна українська державність, до того ж із високим рівнем культури й науки. Нереальною й недоцільною залишається й нині засада «не змінювати правопису», тобто буквально відтворювати різні правописи (етимологічний, фонетичний), які вживав Франко і якими, часто з волі редакторів, друковано його тексти (кулішівку, драгоманівку, желехівку, грінченківку, нині нечитабельну «ярижку» – тодішній офіційний правопис, використовуваний у підросійській Україні 1876–1905 рр., тощо). Фахівці та всі охочі знати, якими правописами писано й опубліковано Франкові тексти, можуть користуватися першоджерелами та доступними електронними копіями.

«Другою не менше пекучою та дуже важною справою», вважав Кобилецький, є будівництво в Нагуєвичах на родинному місці Франка «оселі для дітей робітників і селян». Як запевняв Кобилецький, обраний перед війною «провід» «Діточої оселі для робітничих і селянських дітей у Нагуєвичах ім. Івана Франка» віддав придбану садибу й саме товариство «в руки Українського Громадянства для проведення в життя цього діла, а українське робітництво <...> прийде з усякою потрібною допомогою»¹⁴³.

У «Дрогобицькому Слові» франкознавчих статей Кобилецького – і взагалі дописів за його підписом – не з'явилося, лише в № 34 за 20 березня 1942 р. вміщено

¹⁴³ Кобилецький І. Заклик до українського громадянства в справі вшанування пам'яті І. Франка... – С. 2.

статтю «Франко про Шевченка» філософа й публіциста Володимира Левинського (*1880–†1953), його (Кобилецького) земляка (родом із Дрогобича) й однопартійця (члена УСДП).

Відкриття у Дрогобичі «Бібліотеки ім. Івана Франка» й вулиці «імени д-ра Івана Франка» (1913), утворення в цьому місті повітового кооперативу «Паперовий Базар ім. Івана Франка» (1921), культурно-освітнього товариства «Робітнича Громада ім. І. Франка в Дрогобичі» (1926), товариства «Діточа оселя для робітничих і селянських дітей ім. Івана Франка» (1939), заходи коло заснування в Нагуевичах дитячого садка й меморіального музею Франка, а у Львівському й Тернопільському воєводствах – дитячих вакаційних осель і лікувальних закладів (1936–1939), проведення в рідному селі письменника до 20-річчя його пам'яті Франкового Свята (1936) – це все відбувалося зусиллями місцевих діячів УСДП. При цьому їхні ініціативи з ушанування Франка були по-партійному політичними й тенденційними, здійснюваними з пропагандистською метою – заручитися підтримкою насамперед українських робітників, на яких вони, відповідно до соціал-демократичної ідеології, прагнули спиратися, хоча й не ігнорували селян, які в українському суспільстві становили більшість. І перед Першою світовою війною, і в міжвоєнний соціал-демократи, особливо дрогобицькі, зокрема один з їхніх провідників Кобилецький, силкувалися ідеологічно «привласнити» Франка й нав'язати суспільству його образ як насамперед соціального й навіть соціалістичного письменника та громадсько-політичного діяча. При цьому вони нехтували Франковою еволюцією, різко негативним ставленням його як зрілого (вершинного) й пізнього мислителя до соціал-демократичної ідеології та політики.

Таким чином, УСДП ще перед Першою світовою війною започаткувала ідеологічні соціалістичні маніпуляції з Франковою творчістю – тобто те, що згодом у Радянській Україні та цілому Радянському Союзі стало звичною системною і цілеспрямованою (відповідно до панівної «марксистсько-ленінської» ідеології) практикою комуністичної влади та підпорядкованих їй освітніх, культурних і наукових інституцій.

Щоправда, галицькі соціал-демократи 1920–1930-х років не були однорідні. Власне, Кобилецький, як і Володимир Старосольський, належав до правого крила УСДП, яке негативно ставилося до соціалістичних експериментів у Радянському Союзі, до репресивного більшовицького режиму й облудної радянської пропаганди, зокрема до згортання українізації, а натомість посилення російського шовінізму. Не приймав Кобилецький і радянського препарування Франкової діяльності й творчості. Був щирим шанувальником Франка, проте й сам далі виокремлював у його літературній спадщині ранні твори на бориславсько-робітничу й соціально-революційну тематику, хоча водночас наголошував на конечній потребі зібрати й видати всю його писемну спадщину. Не оминаючи соціального спрямування Франкової творчості, Кобилецький у франкознавчих публікаціях 1941–1942 рр. акцентував уже й на її національній патетиці, а також на національно-патріотичній ролі дрогобицьких товариств, заснованих соціал-демократами й названих ім'ям найвизначнішого крянина.

Євген Нахлік, Оксана Нахлік.

Взаємини Івана Франка з дрогобицьким земляком Іваном Кобилецьким.

У статті вперше всебічно й системно висвітлюються різні грані взаємин Івана Франка з Іваном Кобилецьким (*1873–†1945) – маловідомим українським адвокатом, істориком-джерелознавцем, збирачем народних прислів'їв і приказок, мемуаристом, публіцистом, редактором часописів і громадсько-політичним діячем у Галичині. Простежуються його знайомство з Франковими творами, їхні ранні зустрічі та спілкування, спільна участь у політичних і громадсько-культурних заходах, фольклористична співпраця, постачання Кобилецьким Франкові історичних документів, писемних пам'яток і стародруків, їхня співпраця в Науковому товаристві імені Шевченка (НТШ), листування (зокрема листи, що стосуються Целіни Зигмунтовської, у яку поет довгі роки був закоханий). Осмислюються роль І. Кобилецького у вшануванні Франка й популяризації його творчості, франкознавчі публікації Кобилецького – мемуарні (1926) і меморіальні (1941–1942).

Yevhen Nakhlik, Oksana Nakhlik.

Relations between Ivan Franko and his Drohobych countryman Ivan Kobyletsky.

The article for the first time comprehensively and systematically highlights various aspects of Ivan Franko's relationship with Ivan Kobyletsky (*1873–†1945), a little-known Ukrainian lawyer, historian and source scholar, collector of folk proverbs and sayings, memoirist, publicist, magazine editor, and social and political activist in Galicia. It traces his acquaintance with Franko's works, their early meetings and communication, joint participation in political and social and cultural events, folkloristic cooperation, Kobyletsky's supply of historical documents, written monuments, and old prints to Franko, their cooperation in the Shevchenko Scientific Society, and correspondence (including letters concerning Celina Zygmuntowska, with whom the poet was in love for many years). The role of I. Kobyletsky in honoring Franko and popularizing his work, Kobyletsky's studies of Franko, memoirs (1926) and memorials (1941–1942) are also analyzed.

**ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ВНЕСОК ІВАНА ФРАНКА,
ФЕДОРА ВОВКА, МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО,
ІВАНА РАКОВСЬКОГО, ЗЕНОНА КУЗЕЛІ,
ВОЛОДИМИРА КУБІЙОВИЧА, ЄВГЕНА ОНАЦЬКОГО
В ЕНЦИКЛОПЕДІЄЗНАВЧУ СТРАТЕГІЮ І ПРАКТИКУ
ФОРМУВАННЯ БАГАТОТОМОВОГО НАДБАННЯ
УНІВЕРСАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРО УКРАЇНУ**

З метою об'єктивного аналітично-джерелознавчого, концептуального висвітлення контрверсійних аспектів проблематики особливостей визрівання передумов здійснення поетапної підготовчої роботи у стратегічній справі написання перших енциклопедичних українознавчих досліджень та подальших публікацій окремих збірників і багатотомових комплексних видань різного формату (тематичного, словникового, змішаного і т. д.) видається доцільним подати стислий екскурс в історію зародження та поступового втілення в життя ідеї упорядкування першого зібрання праць, що вміщували б вичерпнішу та універсальнішу інформацію щодо систематизації правдивих, різнопланових, сконцентрованих знань про Україну. Ініціатива та ідейні засади створення першої модерної української енциклопедії¹, якою, на нашу аргументовану думку², варто справедливо вважати двотомове видання «Украинский народ в его прошлом и настоящем» («Український народ в його минулому та сучасності») (Петербург, 1914, т. 1; Петроград, 1916, т. 2)³, належала активним представникам, сказати б, науково-творчої співдружності знаних українофілів, до якої входили Ф. Вовк (1847–1918), О. Лотоцький (1870–1939), П. Стебницький (1862–1923), М. Грушевський (1866–1934), О. Русов (1847–1915) та інші вчені, публіцисти, видавці, суспільно-громадські діячі. Видатний вітчизняний антрополог, археолог, етно-

¹ Борчук С. Перша українська модерна енциклопедія: структура видання і зміст // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Вип. 41. – 2014. – С. 274–280. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2014_41_51

² Франко А., Франко О. Концептуальні міркування щодо проблеми формування передумов створення перших українських енциклопедій (за матеріалами особистих архівів Ф. Вовка та І. Франка) // Парадигма: Збірник наукових праць на пошану М. Ільницького. – Вип. 5 / Відп. ред. Я. Мельник; на основі матер. наук. конф. (Львів, 24 вер. 2009 р.) «Осягаючи літературу на перехрестях віку (до 75-річчя з дня народження Миколи Ільницького)». – Львів, 2010. – С. 129–152.

³ Украинский народ в его прошлом и настоящем / Под ред. проф. Ф. К. Волкова, проф. М. С. Грушевского, проф. М. М. Ковалевского, акад. Ф. Е. Корша, проф. А. Е. Крымского, проф. М. И. Туган-Барановского, акад. А. А. Шахматова. [Издание М. Славинского]. – Т. 1. – С.-Петербург, 1914. – 359 с.; Петроград, 1916. – Т. 2. – С. 361–707: ил.

граф та суспільно-громадський діяч, дійсний член НТШ, автор понад 600 наукових і публіцистичних праць, професор Федір Вовк (Волков)⁴, котрий усе своє життя самовіддано працював для України, її науки і культури, був автором програмних досліджень про антропологічні та етнографічні особливості українського народу (про ці фундаментальні праці більш по суті мовитиметься нижче), здійснював безпосередній вплив на підбір фахових дослідників для написання ґрунтовних статей, упорядкування та підготовку наукових збірників до друку, організаційне просування на всіх щаблях видавничо-поліграфічного процесу. Він був негласним (себто неформальним) упорядником енциклопедичного двотомового збірника 1914–1916 рр. (його «зв'язковою ланкою», наполегливим координатором необхідної комунікації між авторами, редакторами та видавцями щодо забезпечення структуротвірної-текстологічної цілісності видання), одним із провідних редакторів, сказати б, креативним «промотором», духовним батьком («душею»), натхненником творчого колективу, одержимим ідеєю створити міцні українознавчі підвалини модерної нації. У контексті академічно-інституціонального забезпечення вітчизняної енциклопедичної справи здібними творчими кадрами та студіювання проблематики послідовного формування кваліфікованого авторського колективу «словникових» видань важливо згадати насамперед про одну з ключових ролей у цьому складному, дещо утаємниченому, «деміургічному» процесі відомого українського мовознавця, бібліографа, фольклориста, філолога, історика, мистецтвознавця, журналіста, етнографа, редактора, видавця, педагога, громадського діяча, фахового вченого-енциклопедиста, дійсного члена НТШ, професора Зенона Кузеля (1882–1952)⁵ – талановитого представника народознавчої школи Федора Вовка, досвідченого науково-творчого співпрацівника енциклопедій Брокгауза, Маєра, Гердера, тритомового видання, що вийшло друком у 1930–1935 рр. під автентичною назвою «Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання» (Львів, Станіславів, Коломия) за редакцією Івана Раковського (1874–1949)⁶, провідного учасника інших фундаментальних українознавчих зібрань евристичного набутку людства, зокрема, оприлюдненої в тематичному форматі «Енциклопедії українознавства» (Мюнхен; Нью-Йорк, 1949–1952)⁷. Науковець організував у 1947 р. і очолив Інститут енциклопедії спершу в Мюнхені, а з 1949 р. ця установа успішно функціонувала вже у передмісті Парижа – Сарселі. Ну, і звичайно ж, у цьому переліку знакових персоналій серед широкого кола відомих українських учених-енциклопедистів не можна оминати увагою монументальну постать одного

⁴ Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. – К., 2001. – С. 3-9; Ї ж: Наукова діяльність Федора Вовка // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – № 3 (468). – Травень-червень. – 2006. – С. 42-56; Ї ж: Етнографічні дослідження Федора Вовка в Галичині, Буковині та Закарпатті // Народознавчі зошити. – № 3 (15). – 1997. – С. 170-174.

⁵ Пацай [Подолька] Т. Зенон Кузеля: життя і народознавча діяльність / Нац. акад. наук України, Ін-т народознавства. – Львів, 2013. – 251 с.: іл., фото; Кузеля Зенон [Текст] // Енциклопедія українознавства / За ред. В. Кубійовича. – Т. 4. – Львів, 1994. – С. 1225.

⁶ Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання: У 3-х т., багато ілюстрована, з кольоровими таблицями, мапами та образками / Під головною редакцією д-ра І. Раковського. – Львів; Станіславів; Коломия, 1930-1935; Т. 1: А-Ж. – 1930. – 663 с. іл.; Б. р. – Т. 2: З-Р. – 659 с., іл.; Б. р. – Т. 3: С-Я. – 720 с., іл.

⁷ Енциклопедія українознавства: У 2-х т. / Під головною редакцією В. Кубійовича і З. Кузеля. Наукове товариство ім. Шевченка. – Мюнхен; Нью-Йорк, 1949-1952. – 1230 с.; Репринтне відтворення тексту цього видання в Україні: НАН України, Інститут української археографії; НТШ у Сарселі; Фондація Енциклопедії України в Торонто. – Т. 1 – К., 1994; Т. 2, 3. – 1995.

з чільних представників енциклопедичної справи в діяльному світі, українсько-го історика, географа, демографа, картографа, мемуариста, видавця, багатогранного науковця і громадсько-політичного діяча, дійсного члена НТШ Володимира Кубійовича (1900–1985)⁸, упорядника і автора дев'яти розділів фундаментальної праці енциклопедичного характеру (колективної монографії) «Географія українських і сусідніх земель» (перше вид.: Львів, 1938; перевид.: Краків–Львів, 1943), головного редактора та організатора видання «Енциклопедія українознавства: Словникова частина: У 10 т.» (Сарсель, 1955–1984) (у 1995 р. вийшов друком том 11 «Доповнення» за редакцією А. Жуковського)⁹ і згаданого вище «словниково-тематичного» видання 1949–1952 рр (за співредакцією з професором З. Кузелею). Та повернімося до «першопочатків» народження ідеї поступового втілення в життя публікації науково-респектабельного у світі, енциклопедичного за змістом українознавчого видання, визначальною, хоча й доволі умовною «точкою відліку» яких цілеспрямовано обравши у хронологічних рамках нашого дослідження важливий, непроминальний вплив на розвиток вітчизняної енциклопедистики неординарного, різновекторного науковця світового масштабу Ф. Вовка...

Український учений Федір Вовк, котрого переслідував царський уряд за активну участь у національно-визвольному русі Громад (60–70-і роки ХІХ ст.), змушений був емігрувати за кордон, де перебував майже 30 років свого життя (1876–1905), з них майже 20 років – у центрі європейської науки і культури – Парижі (1887–1905). Тут він пройшов серйозний академічний вишкіл західноєвропейської передової науки, в багатьох царинах якої зробив вагомий внесок своїми авангардними дослідженнями у світову наукову думку та здобув першорядне місце в почесному переліку визначних європейських учених, зокрема, таких чільних представників антропологічної думки як Л. Манувріє, Г. і А. Мортільє, Й. Денікер та інших видатних світоців науки¹⁰. Водночас чи не всі його прагнення та реальні намагання були спрямовані насамперед для розвитку української науки і культури, пропагування її успіхів за кордоном. Достатньо поглянути безпристрасним «науковим оком» хоча б на його резонансну працю «Шлюбний ритуал і обряди на Україні» (1891–1892), що була надрукована в Парижі французькою мовою, та згадати про десятки всебічних, присутніх рецензій на праці українських учених, в яких він цілеспрямовано, послідовно знайомив світ із досягненнями вітчизняної науки.

Ще в перші роки перебування у Парижі в творчих планах Ф. Вовка поступово визрівав задум написати українську енциклопедію, про що свідчить його листування з І. Франком (зберігається в архівному фонді М. Возняка у Львівській національній науковій бібліотеці (далі: ЛННБ) ім. В. Стефаника НАН України)¹¹ та О. Русовим (міститься в науковому архіві Ф. Вовка в Інституті археології НАН

⁸ Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення. – Париж; Львів, 1996. – 704 с.

⁹ Енциклопедія українознавства: Словникова частина: У 10 т. / Гол. ред. В. Кубійович. – Париж; Нью-Йорк, 1955 – 1984. – 4016 с. [1995. – Т. 11: Доповнення / за ред. А. Жуковського]; Передрук тексту: Перевидання в Україні: в 11 т. [2003. – Т. 11: Доповнення і виправлення]. – Львів, 1993-2003.

¹⁰ Хв[едір] Вовк [Некролог] // Наше минуле. – Ч. 2. – К., 1918. – С. 141; Федір Вовк: некролог // Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка. – Вип. 1. – Ч. 60-63. – 1918. – С. 120-124; Грушевський М. Пам'яті Федора Вовка. † 29 червня 1918 р. [Некрологи] // Україна. – Кн. 1-2. – К., 1918. – С. 5-10; Кузеля З. Пам'яті Хведора Вовка. – Зальцведель, 1918. – 19 с.

¹¹ Львівська Національна наукова бібліотека (далі – ЛННБ) ім. В. Стефаника НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 29 (М. Возняк). – Од. зб. 629. – С. 110-113.

України (далі: НА ІА НАНУ) у м. Києві)¹². Намагаючись залучити до співробітництва в енциклопедичних виданнях, в тому числі і новостворених лексиконах, ширше коло авторитетних учених, І. Франко повідомляв М. Драгоманова в листі від 19 березня 1888 р., що «в Празі почав виходити накладом Otto новий словник научний. Редакція його звернулася до мене з просьбою єднати співробітників для сього словника між українцями, котрі писали б про українську літературу, культуру й етнографію. Поки що я думаю, що для Галичини, крім Ржегоржа, мене, Павлика, Остапа [Терлецького. – А. Ф.] і ще декого з молодих <...> не треба буде нікого. Звертаюся до Вас з просьбою – взяти на себе Україну. Іде о то, щоби давати коротші замітки про поодиноких писателів і лиць історичних, про поодинокі важніші в історії і культурі місця, ріки, гори, пам'ятники і пр., а також обширніші огляди в статтях, таких, як “Україна”, “Козаки”, “Думи” і т[акі] ин[ші]. Словник сей обчислений на великий розмір – зошитів около 300. Щомісяця виходить 3 зош[ити]»¹³.

Зацікавив Ф. Вовка зайнятися суто енциклопедичною працею І. Франко, який був знайомий з ученим із часу видання збірника «Громада» (друга половина 70-х років XIX ст.). Для чеського багатотомового видання «Ottův Slovník Naučný» («Науковий словник Отто») порекомендував письменник українського емігранта «яко» знавця «наддунайських країн», тут останній згодом опублікував декілька статей¹⁴. У написаному польською мовою розложеному листі до чеського письменника, редактора згаданого вище енциклопедичного видання Йозефа Коржана (1838–1912) І. Франко звернувся, за рекомендацією чесько-українського етнографа, фольклориста, публіциста, дійсного члена НТШ Франтішека Ржегоржа (1857–1899)¹⁵, з конкретно діловою науковою пропозицією залучити до опрацювання словникових гасел провідних українських істориків, літературознавців, етнографів, мовознавців: «...я міг би організувати для цієї мети роботу, залучаючи до неї знайомих мені <...> передусім п. Антоновича, Драгоманова, Науменка, Житецького, Волкова [Ф. Вовка – А. Ф.], Павлика, Терлецького, Олесницького, Кобринську¹⁶ <...> думаю, що ми зуміли б цю частину нового словника представити набагато краще, ніж це мало місце в словнику Рігера»¹⁷. Щодо змісту, обсягу і формату словникових дослі-

¹² Науковий архів Інституту археології НАН України (далі – НА ІА НАНУ). – Ф. 1 (Ф. Вовк). – Оп. 1. – Од. зб. 2075-2078 «л».

¹³ Франко І. Лист до М. Драгоманова від 19 березня 1888 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. / Редкол.: Є. П. Кирилук (голова), Ф. Погребенник (відп. секр.) та ін. – Т. 49. – К., 1986. – С. 151.

¹⁴ Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч... – С. 82.

¹⁵ Франко А. Творчі, епістолярні, особистісні взаємини Івана Франка з чеським речником української науки і культури Франтішеком Ржегоржем // Будитель нашого народного духу: Микола Устиянович (До 210-річчя від дня народження): колективна монографія / Інститут Івана Франка НАН України; відп. ред. А. Швець; наук. ред. М. Котик-Чубінська, М. Лапій; передм. А. Швець; редкол.: Є. Нахлік (голова) та ін. – Львів, 2022. – С. 187-215.

¹⁶ Швець А. І. Жінка з хистом Аріадни: Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах: монографія / Інститут Івана Франка НАН України; Лекторій СУА з жіночих студій УКУ; ВГО «Союз Українок». – Львів, 2018. – 752 с.

¹⁷ Франко А. Листи Івана Франка до Франтішека Ржегоржа як важливе автентичне, фактографічне джерело до студіювання українсько-чеських взаємин // «Дала нам Чехія чоловіка з золотим серцем»: Франтішек Ржегорж у парадигмі українсько-чеських культурних взаємин: Збірник наукових праць: До 160-річчя від дня народження Франтішека Ржегоржа / НАН України. Ін-т Івана Франка; Ін-т народознавства; та ін.; [літ.-наук. ред.: М. Котик-Чубінська; відп. ред. А. Швець; передм. А. Швець; редкол.: Є. Нахлік (голова) та ін.]. – Львів, 2017. – С. 61-62.

джень І. Франко зазначав у листі до Ф. Вовка від 16 квітня 1888 р., що «біографії можуть обнімати 1–2 сторін друку (в два стовпці, формату лексикону), а статті про моменти історичні і культурні, про стан певної науки і проч. можуть бути і вдвоє, втриє або й вчетверо довші <...> такі статті, як “Україна”, “Козацтво”, “Хмельницький”, “Шевченко” і т[акі] и[нші], можуть обнімати хоч і по два листи друку»¹⁸. В особистому архівному фонді І. Франка (зберігається у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України) автор пропонованого дослідження А. Д. Франко і професорка О. О. Франко (1939–2021) виявили автографи Ф. Вовка цих дописів українською мовою, які письменник перекладав польською мовою і надсилав до Праги, де вони набували вже остаточного, сказати б, чеськомовного вигляду. З приводу «язикового» оформлення І. Франко у листі до Ф. Вовка від 25 вересня 1888 р. пропонував надсилати статті «на мої руки, а я переводитиму для чехів по-польськи»¹⁹. Серед інших дописів заслуговує на увагу стаття «Антропология України», в якій Ф. Вовк уперше охарактеризував типові фізичні риси українців. Заслуговує на увагу інтелектуального читача також «словникова розвідка» «Антонович Володимир Бонифат[ій]ович», де вперше за кордоном так широко висвітлювалася біографія харизматичного вченого та подано перелік його праць, з якими був глибоко ознайомлений учень школи видатного історика Ф. Вовк. Варто зазначити, що в особистому архіві І. Франка також збереглися автографи статей Ф. Вовка «Антоній Печерський», «Ахтирка», «Андрусівський трактат»²⁰, які були оприяднені в чеському лексиконі. До «Оттового наукового словника» цілком заслужено потрапили і статті І. Франка, зокрема: «Айталевич Іван», «Александров [Олександров – А. Ф] Володимир», «Александрович Митрофан Миколайович», «Олекса, малоруський будівничий з XIII ст. <...>»²¹ та багато інших досліджень. До речі, І. Франко упродовж своєї наукової діяльності²² отримав унікальний досвід написання енциклопедичних статей до різноманітних закордонних престижних видань, зокрема, удостоївся честі написати ґрунтовне загальнотематичне дослідження «Южнорусская литература»²³ до поважного зібрання «книжок знань» «Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона» (1890–1907)

¹⁸ Франко І. Лист до Ф. Вовка від 16 квітня 1888 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 49. – К., 1986. – С. 155.

¹⁹ Франко І. Лист до Ф. Вовка від 25 вересня 1888 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 49. – К., 1986. – С. 177.

²⁰ Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописних фондів і текстології. – Ф. 3 (І. Франко). – Оп. 1. – Ч. 244.

²¹ Франко І. [Статті до «Оттового наукового словника»] // Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / ред. кол.: М. Г. Жулинський (гол.), Є. К. Нахлік (заст. гол.), А. Д. Франко [відповідальний секретар 51-го тому, один з основних упорядників текстів та авторів коментарів т. 51–54 і наук.-довід. видання: Показчик купюр; до Зібр. творів Івана Франка: У 50 т. – К., 2009. – 336 с.; Т. 53. – К., 2008. – С. 213–214.

²² Франко А. Іван Франко як учений, видавець та організатор української академічної науки в НТШ // «Я єсть пролог...»: матеріали Міжнародного наукового конгресу, до 160-річчя від дня народження Івана Франка (Львів, 22–24 вересня 2016 р.): у 2 т. / Міністерство освіти і науки України. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Відп. ред.: В. Мельник, М. Жулинський; відп. секр.: С. Пилипчук. – Т. 1. – Львів, 2019. – С. 350–394; Його ж: Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка в Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Андрій Дмитрович Франко / НАН України. Інститут історії України. – К., 1995. – 16 с.

²³ Франко І. Южнорусская литература // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т. 41. – К., 1984. – С. 101–161.

(Санкт-Петербург, 1904, т. 41, с. 300–325). Існує і окрема відбитка цієї публікації, текст якої ідентичний із текстом, уміщеним в артикульованому вище «словнику». В націєцентричному контексті запропонованої розвідки доцільно акцентувати увагу на тому, що українське життя, на слушну думку відомої дослідниці історії енциклопедистики Н. Черниш, висвітлювалось доволі широко, «панорамно» (хоча й доволі упереджено, не завжди правдиво, науково адекватно), не лише у щойно згаданому респектабельному петербурзькому енциклопедичному виданні, де свої ґрунтовні статті, окрім І. Франка, оприлюднили також І. Лучицький, М. Сумцов, М. Житецький, В. Науменко, М. Василенко, П. Тутковський, А. Кримський, а також в енциклопедії братів О. та І. Гранат, із редакцією якої творчо співпрацювали М. Грушевський, С. Єфремов, Б. Грінченко. До слова, науковому перу останнього належить авторство понад 100 матеріялів, присвячених видатним українським фольклористам, етнографам, літераторам²⁴. До речі, І. Франко підготував автобіографію, написану вже під час важкої хвороби (рукою його сина Петра під диктування батька) у формі листа від 18 січня 1909 р. до редактора видавництва «Herders Konversation Lexicon» на прохання керівника лексикону. І хоча текст листа був опублікований вже по смерті вченого, лише самий факт його існування свідчив про високий авторитет і тісні зв'язки письменника з відомими європейськими енциклопедичними видавництвами. Знаменно, що згодом ім'я Ф. Вовка справедливо потрапило до того ж таки видання «Словник Отто»²⁵ та до інших закордонних енциклопедичних зібрань, в чому закономірно простежується певна символіка та логічна кореляція взаємопов'язаних явищ, адже український діяч, як про це наголошувалось вже вище, належить до когорти найвидатніших учених світового масштабу в багатьох царинах науки. Інша справа, що упродовж тривалої радянської доби постать великого Вченого Ф. Вовка не справедливо замовчувалась та применшувалась, а подекуди і нівелювалась. До слова, Ф. Вовк ще за життя здобув європейське визнання. Він був доктором природничих наук Паризького університету (з 1905 р.), доктором «honoris causae» Петроградського університету (з 1917 р.), лауреатом премії Годара (1901 р.), академіка К. Бера (1906 р.), кавалером бронзових медалей П. Брока і Паризької виставки 1900 р. і великої золотої медалі ім. П. Семенова-Тянь-Шаньського (1916 р.). Окрім цього, Ф. Вовк був удостоєний найвищої нагороди Франції – Ордена Почесного Легіону (1916 р.)²⁶. І це далеко не повний перелік звань, титулів, медалей, орденів та інших регалій і відзнак ученого... Чому ж ще й досі інтелектуальна Україна навіть у новітньому державницькому статусі не надто поспішає розширювати свій науковий Пантеон такими визначними вченими, наважимося стверджувати без будь-якого пафосу, як український

²⁴ Черниш Н. Нариси з історії світової енциклопедичної справи. – К., 2009. – С. 176-177; Див. також текст проблемно-тематично суголосної статті цієї ж авторки: Українське енциклопедичне книговидання: маловідомі факти XIX – першої третини XX ст. // Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. – Вип. 10. – 2005. – С. 199-211.

²⁵ Volkov (tez Vovko) Fedor Kondratievich // Ottův slovník Naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. – Praha. – Т. 26. – 1907. – С. 938.

²⁶ Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. – С. 4; Див. також текст статті: Франко А., Франко О. Ф. Вовк – вчений і громадський діяч (До 150-річчя від дня народження Ф. Вовка) // Зерна: Літературно-мистецький альманах українців Європи. – № 4/5. – Париж; Львів; Цвікау, 1998. – С. 247-252.

репрезентант світової науки Ф. Вовк?! Парадокс і драматичний сенс відповіді (чи її відсутності) на це риторичне запитання, висловимо власний здогад, полягають у недостатній волі, а може, й якійсь архетипній нездатності владних чинників та лідерів інтелектуальної спільноти організовано, послідовно вирішити проблему почесного, достойного вшанування найкращих представників науково-культурологічної еліти країни. Можливо, це відбувається через часто експлуатований (що набридливо вже «набив» нашу «ментальну оскомину»), радше віртуальний, психологічний комплекс меншовартості, який має усі шанси невдовзі штучно перейти в розряд новітньої української міфології, через підступно нав'язаний нам шкідливий, з погляду на перманентний процес націєтворення, з кожним роком усе відчутніший, масштабний вплив глобальної гегемонії ліберальних космополітичних «цінностей», а також через навіювану упродовж декількох віків думку про буцімто слабку психофізичну мобільність, динаміку та інерцію мислення й установлені стереотипи зомбованого світосприйняття (із вкрапленням у модерну епоху його так званих «совкових» елементів), яке поступово віроломно впроваджують у свідомість українцям зацікавлені проімперські чинники нашої країни, відверто ворожої північно-східної сусідньої держави та світові ляльководи... Воістину, гірка теза «немає пророка у своїй Вітчизні» ще відлунює, відгомонить у найновітніших часах... Сподіватимемося, що цей концептуальний «ліричний відступ», який насправді аж ніяк не виходить поза рамки контексту заявленої тематики нашого дослідження, внесе живий джерельний струмінь у розмірену течію, скажімо так, середньостатистичного розважливого наукового дискурсу!

З приводу зародження ідеї здійснення окремого українознавчого видавничого проекту енциклопедичного характеру Ф. Вовк у листі від 6 травня 1890 р. з Парижа бадьоро, оптимістично повідомляв І. Франка: «< ...> тут у нас, у Парижі, невеличка купка земляків надумала зложити і видати французькою мовою книжечку, а, може, якщо здумаємо, і цілу книжку про Україну (землепись, історія, етнографія і сучасне громадське і політичне життя), примічуючи туди, звичайне, і Галичину. А задля цього я дуже просив би Вас дати мені літературну пораду про такі книжки, щоб могли стати нам у пригоді про Галичину, а найголовніше про от що <...>»²⁷. Відтак він конкретизував в епістолярному посланні до І. Франка тематичний зміст і проблематику необхідних для кваліфікованої енциклопедичної роботи відповідних довідкових видань, а саме – його цікавили насамперед матеріали, які містили б об'єктивну, якомога вичерпнішу і універсальнішу інформацію про історію земельної власності у супроводі найновіших статистичних даних, тогочасний стан сільського господарства у Галичині, про «ремесла, хвабрики і робітниче життя, комерцію і банки, податки», громадсько-політичний лад, «церковний устрій, загальну історію і літературу, календар», а також про добір адекватних ілюстрацій, котрі вияскравлювали б і зробили би більш наочним предмет дослідження²⁸. Цю мрію тоді не судилося здійснити, але засіяні зерна цілком реальної ідеї чекали на слухний час закономірного її визрівання і подальшої матеріалізації.

Чимало років Ф. Вовк працював у «редакції» «Всесвітньої географії» відомого французького вченого Е. Реклю («Lexique de geographic»). Про це згадував у некро-

²⁷ ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 29 (М. Возняк). – Од. зб. 629. – С. 17.

²⁸ Там само.

лозі В. Гнатюк²⁹, але що саме написав Ф. Вовк – предмет ретельної джерелознавчо-атрибуційної праці. Це вимагає подальших пошуків, як і питання його участі у написанні «Географического Очерка Российской империи». Тут, вочевидь, доречно констатувати, що складні атрибуційні питання встановлення авторства та пошуку українознавчих статей в іншомовних виданнях заслуговують на окреме ґрунтовне, скрупульозне дослідження.

На початку 90-х років позаминулого століття український науковець взяв активну участь у виданні французької історико-географічної енциклопедії Ф. Боуле³⁰. За нашими ретельними спостереженнями, виявлено 47 статей Ф. Вовка, які не увійшли до жодної бібліографії праць вченого³¹. Вважаємо, що це ще далеко не всі дослідження з широкого переліку написаних ученим фахових дописів у згаданому поважному географічному лексиконі. Врахуймо, що це видання було надзвичайно популярне та поширене у Франції і в усій Європі. Статті Ф. Вовка стосувались переважно України. Вони подавали достатньо вичерпну інформацію про її географічне, економічне, політичне, геополітичне, історичне становище. Вчений охоплює період від найдавніших доісторичних часів (від кам'яного віку) до 80-х рр. XIX ст. Інформація доволі широка, деталізована, конкретизована. Ф. Вовк часто вдавався до короткого аналізу причин того чи іншого факту та робив відповідні узагальнюючі висновки. Заслужують на увагу такі його енциклопедичні дослідження загальнотематичного характеру: «Україна», «Запорізька січ», «Гайдамаччина», також персоніфіковані статті про князів: Олега, Володимира, Ярослава Мудрого, княгиню Ольгу та інших очільників, лідерів Київської Русі, про українських гетьманів: Б. Хмельницького, П. Дорошенка, І. Мазепу та інші визначні постаті, дописи «словникового типу уніфікації» про видатних діячів його часу: Т. Шевченка. М. Костомарова, П. Куліша, всесвітньовідомого вченого українського походження М. Миклухо-Маклая та інші знакові «фігури» національного масштабу. Тут знайшли своє адекватне енциклопедичне відображення, науково-креативне відтворення описи історичних подій, війн, повстань, договорів. Окреме значне місце займають фахові описи Києва, Харкова, Чернігова та багатьох інших міст України. Завдяки Ф. Вовкові Франція, зокрема, і взагалі Європа знайомились з Україною, її минулим і тогочасним становищем. Десятки років тисячі читачів черпали цю інформацію, творчо послуговуючись «словниковими» відомостями в «академічних» та науково-популярних працях, публіцистичних статтях і художніх творах.

Енциклопедії є специфічним універсальним джерелом, до якого звертаються повсякчас, оскільки вони зберігаються в багатьох бібліотеках, університетах, інститутах, школах. Важливо підкреслити, що Ф. Вовк не просто подавав ґрунтовно перевірені довідково-історичні відомості, а й творчо впроваджував свої критичні оцінки та доречно екстраполював індивідуальне виважене концептуальне бачення того чи іншого явища. Вчений піддав науковому аналізу та цілісно охарактеризував Гайдамаччину, повстання С. Наливайка, Гадяцьку угоду, прийняття християнства та інші значні історичні події.

²⁹ Гнатюк В. Хведір Вовк. 1847 – 1918 // Літературно-науковий вісник. – Кн. IV-VI. – К., 1918. – С. 177-179.

³⁰ Bouillet. Dictionnaire universel d'Histoire et de Géographie, 30-me ed. – Paris., 1893. – 30-me ed.

³¹ Франко А., Франко О. Федор Кондратьевич Вовк (Волков). Биографический очерк // Советская этнография. – № 1. – 1990. – С. 89.

Цікавою сторінкою українсько-французьких зв'язків є участь Ф. Вовка у складанні «La Grand Encyclopedie» («Великої французької енциклопедії») у 30-ти томах, до якої вчений написав чотири статті: «Київ», «Харків», «Костомаров» і «Куліш»³². Важливу інформацію подав науковець у дописі «Київ», де висвітлено історію та географічне розташування цього міста у типологічній співмірності з різними великими містами світу. Особливу увагу автор звернув на собор Софію Київську, ілюстрації якого (зовнішній і внутрішній вигляд) додаються у візуально-текстово-графічному контенті статті. Верстку цих дописів ми виявили в архівному фонді Ф. Вовка, але не виключена можливість публікації вченим ще інших матеріалів³³. Пошуки продовжуються. Принагідно зауважимо, що в архіві Ф. Вовка збереглась також верстка статті «Козаки» М. Драгоманова³⁴.

Серед українознавчих публікацій зарубіжної енциклопедистики наприкінці позаминулого століття треба неодмінно згадати, окрім артикульованих вище словникових досліджень Ф. Вовка та І. Франка, насамперед про «магістральну» статтю «Україна» М. Драгоманова (написану для «Lexique de geographic» Е. Реклю), дописи О. Огоновського в німецькій енциклопедії Й. Грубера, а також про статті галицько-українських учених І. Шараневича, О. Огоновського, О. Барвінського, І. Верхратського з наукових царин географії, історії, літератури, етнографії галицького краю, буковинських теренів, що були вміщені в томі 12 «Галичина» і томі 13 «Буковина» краєзнавчо-довідкового збірника «Österreich Ungarische Monarchie in Wort und Bild» («Австрійсько-угорська монархія у слові та малюнках»). Україноцентричні дослідження фігурують також і в респектабельних польських енциклопедіях початку ХХ ст., передусім в підготованому та оприявленому Польською академією наук у Кракові виданні «Encyclopedia polska» (1908–1909) і в енциклопедії С. Ольгельбранта (1898–1904)³⁵.

Першу українську загальнотематичну енциклопедію³⁶ вдалося видати Ф. Вовку (поряд з іншими ініціаторами та організаторами і натхненниками публікації О. Лотоцьким, П. Стебницьким, М. Грушевським, О. Русовим та ін.) у 1914–1916 рр. в Петербурзі (перейменованому тоді на нову назву «Петроград»), куди відомий антрополог, археолог і народознавець перебрався наприкінці 1905 р. після тридцятирічного періоду його еміграційного життя. У цей час стали помітно відчутними «подуви вітрів» свободи і демократизації, особливо, стосовно послаблення антиукраїнських тенденцій (нищівних наслідків Валуєвського циркуляра 1863 р. та Емського указу 1876 р.) після відомих революційних подій 1905 р. При університеті була створена так звана «Малоросійська комісія», яка з 1910 р. почала збирати матеріали для цієї праці, що закономірно була «приречена» при сприятливих обставинах «вилитись» у багатотомове видання. Ініціатором задуму створення довідково-енциклопедичного «прообразу» видання «Украинский народ в его

³² НА ІА НАНУ. – Ф. 1 (Ф. Вовк). – Оп. 1. – Од. зб. 419.

³³ Франко А., Франко О. Федор Кондратьевич Вовк (Волков). Биографический очерк. – С. 91.

³⁴ НА ІА НАНУ. – Ф. 1 (Ф. Вовк). – Оп. 1. – Од. зб. 418.

³⁵ Черниш Н. Українське енциклопедичне книговидання: маловідомі факти ХІХ – першої третини ХХ ст. ... – С. 199–211; Її ж. Українська енциклопедична справа: історія розвитку, теоретичні засади підготовки видань... – Львів, 1998. – 92 с.

³⁶ Борчук С. Перша українська модерна енциклопедія: структура видання і зміст... – С. 275, Їйого ж: Українська енциклопедична традиція ХХ ст.: проекти, виконавці, перспективи дослідження. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 96.

прошлом и настоящим» вважається О. Лотоцький³⁷, тогочасний провідний діяч «Громади» Санкт-Петербурга, одержимий ідеєю запровадження наукового товариства із залученням до нього вітчизняних і російських учених, що студіювали українознавче коло проблемно-теоретичних питань, на кшталт НТШ у Львові. Спершу планували тритомове видання, згодом цей задум трансформувався до чотиритомової публікації. Керівником видання енциклопедії, за задумом О. Лотоцького³⁸, мав стати М. Грушевський (очільник НТШ у 1897–1913 рр., редактор його численних видань), а незабаром планувалося залучити до творчого конструювання статей і інших діяльних членів міждисциплінарної інституції універсального типу – Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, що неформально стало в недержавних умовах «некоронованою», першою у вітчизняній історії, національною (за сутністю, хоч і не за офіційним статусом) Академією наук завдяки науково-організаційній і видавничій співпраці насамперед М. Грушевського, І. Франка³⁹ (члена «виділу» (президії) установи, директора її філологічної секції у 1898–1901 та 1903–1912 рр. з перервами⁴⁰, редактора численних видань), В. Гнатюка (наукового секретаря, редактора низки народознавчих збірників) та багатьох інших конструктивно налаштованих діячів міцного елітного «ядра» української науково-інтелектуальної спільноти⁴¹. У цьому важливому контексті розвідки видається необхідним висловити тезу про націєцентричну роль головного видання Товариства – журналу «Записки НТШ», що був запроваджений в 1892 р. під час наукової реорганізації інституції, а з 1897 р. став українознавчим друкованим органом філологічної та історико-філософської секцій установи. За період «золотого

³⁷ Стрельський Г. О. Г. Лотоцький і його мемуари. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.org.ua/JournALL/sid/13/1/14.pdf>

³⁸ Лотоцький О. Сторінки минулого. – Ч. 3. – Варшава, 1934. – С. 157. – (Праці / Український Науковий Інститут у Варшаві; т. XXI, серія мемуарів, кн. 4).

³⁹ Франко А. Співпраця М. Грушевського та І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка // Михайло Грушевський і Західна Україна. До 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті: Доповіді й повідомлення міжнар. наук. конф. (Львів, 26-28 жовт. 1994 р.). – Львів, 1995. – С. 35-38. Див. також: Тельвак В. Проблема «Франко – Грушевський» в українській історіографії // Український історик. – № 4 / 1-2. – 2006-2007. – С. 183-199; Лазорак Б. Наукові читання доктора Івана Франка з проблем античності та медієвістики (Самбір, 1903 р.) // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол. Н. Скотна (гол. редактор), О. Петrenchко та ін. – Вип. 32. Історія. – Дрогобич, 2013. – С. 138-150; Тимів І. Джерелознавчі та краєзнавчі зацікавлення Івана Франка // «Нам пора для України жити»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «До 160-річчя від дня народження Івана Франка» (Калуш, 6 вересня 2016 р.) / Музей-оселя родини Івана Франка в Калуші (Підгірках) та ін.; відп. ред. І. Тимів; редкол.: А. Д. Франко, О. О. Франко та ін. – Калуш, 2016. – С. 52-75; Тебешевська О. Великий Каменярь у рецепції Зеновії Франко // Перевал. – № 3. – 2012. – С. 116-124; Малярчук О., Малярчук В. Методологія історико-краєзнавчого пізнання та її складової музеєзнавства в процесі збереження національної пам'яті // Історія музейництва на Калушчині: локальний вимір / Упоряд. та відп. наук. ред.: Іван Тимів. – Івано-Франківськ, 2017. – С. 8-13.

⁴⁰ Франко А. Іван Франко як функціонер, науковий продуцент, рецензент, творчий модератор і нахненник літературознавчого дискурсу на засіданнях філологічної секції НТШ // Українське літературознавство: збірник наукових праць Львівського національного університету ім. Івана Франка. – Вип. 80. – 2016. – С. 59-91; Його ж: Іван Франко – керівник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка // Літературознавство. Бібліографія. Інформатика: Доповіді та повідомлення III Міжнародного конгресу українців (Харків, 26–29 серпня 1996 р.). – Харків, 1996. – С. 81-86.

⁴¹ Франко А. Іван Франко як учений, видавець та організатор української академічної науки в НТШ... – С. 381-382.

віку» НТШ з 1895-го по 1913-ий роки, протягом якого головним редактором часопису був М. Грушевський, вийшло друком (по шість випусків на рік) 112 томів «Записок...» (з 5-го по 116-ий том)⁴². Авторами резонансних в академічному світі фахових публікацій із царин історії, етнографії, фольклористики, літературознавства, антропології, мовознавства, що були вміщені на сторінках поважного часопису, були тогочасні провідні науковці і публіцисти (серед них чимало українознавців, учених-енциклопедистів) з галицьких теренів, Наддніпрянщини та інших етнічних та імперських земель (Росії, Австро-Угорщини) і «чужинецьких країв», зокрема такі відомі дослідники старшого і молодшого поколінь як: О. Кониський, О. Барвінський, М. Грушевський (найбільш «плодовитий» автор), І. Франко, В. Перетц, О. Колесса, І. Крип'якевич, О. Маркевич, А. Кримський, О. Грушевський, І. Каманін, В. Ястребов, І. Кривецький, В. Доманицький, К. Студинський, І. Стешенко, П. Житецький, Ф. Вовк, З. Кузеля, І. Верхратський, І. Пулюй, С. Рудницький, М. Зубрицький, В. Щурат, В. Охримович, О. Маковей, В. Домбровський, В. Сімович, В. Шухевич, Ю. Романчук, О. Огоновський, В. Гнатюк, В. Кубійович, І. Раковський, В. Навроцький, К. Левицький, М. Туган-Барановський, С. Томашівський, М. Кордуба, І. Джиджора, Ф. Голійчук та ін. Структурована за європейським академічним зразком респектабельна інституція НТШ сприяла системному здійсненню українознавчих студій різного дослідницького формату. Неабиякі наукові надбання творчих репрезентантів НТШ і його закордонних членів віддзеркалено у підготованих та оприлюднених Товариством періодичних і серійних українознавчих виданнях, збірниках, монографічних працях. Це стосується насамперед низки таких багатотомових видань як «Жерела до історії України-Руси»⁴³ (містить публікації літописних, юридичних, літературних, статистичних пам'яток та документальних матеріалів з історії церкви, освіти та культури XVI–XVIII ст., чотири томи із запланованого видання корпусу «Матеріалів до історії козащини», упорядники: С. Томашівський, М. Грушевський, І. Крип'якевич, М. Кордуба та ін.), «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури» (в корпусі цієї серії (до 1914 р. вийшло у світ сім томів) І. Франко опублікував п'ять томів збірки «Апокрифи й легенди з українських рукописів» (томи серії: I, II, III, IV, VI))⁴⁴, які почергово оприлюднювала археографічна комісія (у 1896–1913 рр. її керівником від часу заснування був М. Грушевський, а його заступником – І. Франко); народознавчі видання, що їх готували до публікації члени етнографічної комісії⁴⁵: «Етнографічний збірник» (редактори: М. Грушевський, І. Франко, котрий упорядкував великий корпус прислів'їв п. н. «Галицько-руські народні приповідки», що становило три великі

⁴² Франко А. Діяльність Івана Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка // Визвольний шлях: Сусп.-політ., наук. та літ. місячник. – Кн. 7-8 (700-701; лип.-серп.). – Річн. 59. – К.; Лондон, 2006. – С. 74-91.

⁴³ Франко А. Науково-критична та історіософська рецепція Івана Франка «Історії України-Руси» Михайла Грушевського крізь модерну візію інтерпретації взаємин між автором вітчизняного літописання та його рецензентом // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Ред. кол. Б. Лазорак (голов. ред.), Я. Мельник, М. Мозер, П. Гриценко, Л. Тимошенко, В. Александрович та ін. – Кн. 2. – Дрогобич-Нагуєвичі, 2021. – С. 111-112.

⁴⁴ Франко А. «Апокрифи...» Івана Франка // Чорноморські новини [Одеса]. – № 84. – 13 листоп. – 2003. – С. 3.

⁴⁵ Франко А. Діяльність І. Франка в Етнографічній комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка // Народознавчі зошити. – № 3. – Львів, 2001 [2002]. – С. 465-469.

томи у шести випусках збірника, В. Гнатюк, що підготував і опублікував «Етнографічні матеріали з Угорської Русі», а також «галицько-руські» народні легенди, коломийки, колядки і щедрівки, байки, новели, анекдоти, народні оповідання про опришків, знадобили до галицько-руської демонології та інші зразки української народної словесності, які обіймали, за нашими спостереженнями, тринадцять цілих томів, та інші упорядники) і «Матеріали до українсько-руської етнології» (голови щойно згаданої комісії і редактори видання: Ф. Вовк, І. Франко, В. Гнатюк, а також Ф. Колесса, З. Кузеля та інші упорядники окремих томів збірника); «Українсько-руський архів» (упорядники окремих томів І. Свенціцький, І. Франко, М. Тершаківець, М. Возняк, Ю. Кміт, С. Томашівський, І. Кривецький та ін.)⁴⁶; «Українсько-руська бібліотека» (гучне модерне Франкове двотомове автентичне видання «Кобзаря» Т. Шевченка⁴⁷ вийшло у світ у 1908 р. як шостий і сьомий томи цієї серії, в якій письменник виступив також як редактор і публікатор творчої спадщини Ю. Федьковича за конструктивної співпраці з редактором О. Колессою за участю О. Маковея)⁴⁸ та інші видання. Журнал «Літературно-науковий вісник» («ЛНВ») (1898–1932), до складу редакційного комітету якого упродовж тривалого часу входили І. Франко (1898–1906), В. Гнатюк та інші діячі, був єдиним до 1907 р. загальноукраїнським щомісячним літературним часописом, який публікувався рідною мовою⁴⁹. Доречно констатувати, що найбільший внесок у трансформацію часопису «ЛНВ» у видання формату респектабельного європейського журналу-огляду (*revue*) зробив І. Франко як провідний співредактор і автор численних науково-творчих дописів (тут варто згадати про уміщені на шпальтах видання повісті письменника «Перехресні стежки», «Великий шум», його вірші майбутніх збірок «Зів'яле листя», «Мій ізмарагд», «Із днів журби», уривок з поеми «Мойсей» та ін.).

⁴⁶ Франко А. Іван Франко як редактор історико-літературного, джерелознавчого видання НТШ «Українсько-руський архів» // Калуські історичні студії. – Т. 3. Збірник наукових статей, документів і матеріалів, присвячений 150-річчю створення товариства «Просвіта» / Інститут Івана Франка НАН України; Музей-оселя родини Івана Франка в Калуші та ін.; Редкол.: А. Д. Франко, О. О. Франко та ін.; За заг. ред. проф. О. Малярчука, І. Тиміва. – Івано-Франківськ, 2019. – С. 42-76; Його ж: Історико-літературні аспекти джерельно-документального базису Франкового редагування автентичного контенту видавничої серії НТШ «Українсько-руський архів» // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Ред. кол. Б. Лазорак (голов. ред.) та ін. – Кн. I. – Дрогобич–Нагуєвичі, 2020. – С. 61-86.

⁴⁷ Франко А. Франків «Кобзар» (до сторіччя виходу в світ «Кобзаря» Тараса Шевченка за редакцією Івана Франка) // Визвольний шлях. Сусп.-політ., наук. та літ. місячник. – Річн. 61. – Кн. 3 (720; лип.-вер.). – К.; Лондон, 2008. – С. 107-116; Його ж: Методологічні аспекти моделі джерелознавчої текстологічно-атрибуційної співпраці редакторів видань Шевченкового «Кобзаря» І. Франка (Львів, 1908) та В. Доманицького (Петербург, 1907; 1908) // Вісник Львівського Університету: Серія філологічна. Франкознавство. – Вип. 51. – Львів, 2010. – С. 37-52.

⁴⁸ Франко А. Іван Франко – редактор видавничої серії Наукового товариства ім. Т. Шевченка «Українсько-руська бібліотека» // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 25–27 вер. 1996 р.). – Львів, 1998. – С. 578-585; Його ж: Іван Франко як дослідник, редактор, публікатор творчої спадщини Юрія Осипа Федьковича у видавничій серії НТШ «Українсько-руська бібліотека» // «Дивлячись на цей гірський світ»: літературознавчий збірник / НАН України. Інститут Івана Франка; НТШ; [відп. ред. А. Швець; наук. ред. М. Котик-Чубінська та ін.; редкол.: Є. Нахлік (гол.) та ін.]. – Львів, 2018. – С. 231-244.

⁴⁹ Штогрин Д. М. Передмова // Записки НТШ (філологічна секція). – Т. 213: Літературно-науковий вісник: Показчик змісту. Т. 1-109 (1898-1932) / Уклад Б. Ясінський. – Київ–Нью-Йорк, 2000. – С. I-V.

Загалом, за нашими ретельними підрахунками, оприявлено понад 350 літературно-наукових статей, рецензій та художніх творів Каменяра⁵⁰.

Видається доцільним виокремити у переліку достойних діячів (зокрема, дійсних членів) НТШ, що залишили непроминальний слід у розвитку вітчизняної енциклопедистики, видатну постать М. Грушевського як провідного українського історика та суспільно-політичного діяча, котрого доволі неоднозначно і подекуди демонстративно войовниче і навіть вороже сприймали у корпоративному середовищі проімперських російських істориків і шовіністично налаштованому великодержавному, проросійському інтелектуальному суспільстві. М. Грушевський – автор «Історії України-Руси» – фундаментальної десятитомової праці, оприлюдненої у серійному виданні «Збірник історично-філософичної секції НТШ» (упродовж 1895–1936 рр. з перервами, існує чимало її перевидань). Це, сказати б, монументальне, концептуально-фактографічне, історико-енциклопедичне видання (за широтою і глибиною охоплення висвітлених стратегічних, контрверсійних питань багатостраждальної історії нашої Вітчизни та проблематики її державотворчих тенденцій) стало непересічним феноменом українознавства та великим здобутком вітчизняної історіографії. Науковому перу М. Грушевського належать також популярні скорочені російськомовні версії викладу історії України – «Очерк истории украинского народа» (Петербург, 1904) та «Иллюстрированная история Украины» (Петербург, 1913), а також україномовна «Ілюстрована історія України» (Київ–Львів, 1911)⁵¹. «Зазіхнувши» у пошуках ідеологеми українства на традиційну схему російської історії, М. Грушевський виступив на «східно-слов'янській авансцені» із серйозним, сміливим історіософським викликом переважній більшості тогочасних російських істориків, відкрито заперечивши ідею «общерусской истории». Нова, суттєво модернізована історіософська «схема» М. Грушевського, що сприяла стрімкому формуванню в російському академічному оточенні гучної репутації вченого як речника «українського сепаратизму», якого так звані «україноманы» «пророче» величали не інакше як «глава украинского народа, бесспорный президент будущей “украинской” республики», стала програмною, системною, узагальнюючою основою науково-світоглядного, історіософського надбання вченого⁵².

Отож, згадані вище періодичні і неперіодичні та серійні видання НТШ, історико-публіцистичні та історіографічні, історіософські дослідження М. Грушевського поряд з публікаціями його попередників – історика та етнографа Я. Марковича («Записки о Малороссии, ее жителей и произведениях»), археографа-історика Д. Бантиш-Каменського (автора «Истории Малой России» у п'яти томах), разом із феноменом «Історії Русовъ, или Малой Россіи» ймовірного авторства В. Поле-

⁵⁰ Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр. – К., 2006. – 352 с.

⁵¹ Франко А. Науково-критична та історіософська реценсія Івана Франка «Історії України-Руси» Михайла Грушевського крізь модерну візію інтерпретації взаємин між автором вітчизняного літописання та його рецензентом. – С. 97.

⁵² Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського / Авторизов. перекл. з англ. М. Климчука. – К., 2011. – С. 123-126; Франко А. «Історія України-Руси» Михайла Грушевського в науково-критичній та історіософській реценсії Івана Франка крізь призму висвітлення взаємин між її автором і рецензентом // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 55. – 2020. – С. 214-215; ALMA MATER: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917-1920. Матеріяли, документи, спогади: у 3 кн., авт.-упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. – К., 2000-2001. – Кн. 1: Університет св. Володимира між двома революціями. – 2000. – С. 88.

тики, монографічними працями видатних істориків М. Костомарова, П. Куліша⁵³, В. Антоновича, М Драгоманова, резонансними козакознавчими творами Д. Яворницького (варто виокремити «Историю запорожских казаков»), знаковими фольклористично-етнографічними працями (О. Потебня, Я. Головацький, М. Драгоманов), мовознавчими дослідженнями І. Могильницького, К. Михальчука, І. Срезневського, П. Житецького, О. Потебні, опублікованими етнографічними «трусами» та «матеріалами» П. Чубинського, М. Сумцова, Б. Грінченка⁵⁴, оприлюдненими етнологічними матеріалами Ф. Вовка, В. Шухевича, а також численними солідними науково-публіцистичними та джерелознавчо-археографічними виданнями інших визначних вітчизняних авторів, редакторів, упорядників у своїй «нелінійній» системоутворюючій гносеологічній сукупності створювали міцне українознавче підґрунтя і текстологічне «осердя» для пришвидшення та інтенсифікації складного творчого процесу послідовної підготовки до друку достойних гідної уваги лексиконів різного видавничо-макетувального та креативного «ґатунку» специфічного енциклопедичного «словотвору». На обґрунтовану думку автора пропонуваної праці, поступово, крок за кроком відбувався (особливо це явище стало помітним наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.) перманентний еволюційний, синергетичний процес своєрідної «диверсифікації» накопичених евристичних здобутків та формування потужного базису фактографічних україноцентричних знань, що дало могутній поштовх для підготування якомога якіснішого, адекватного, конкурентоспроможного видання енциклопедичних праць вже у найближчому майбутньому (на початку другої декади ХХ ст.).

Принагідно варто згадати також про дискурсивне обговорення в 1905 р. проекту енциклопедії українознавства, що мав би втілитися у книжкове видання з титульним заголовком «Вопросы современной украинской жизни», в інтелектуальному середовищі таких визнаних науковців та суспільно-громадських діячів як І. Житецький, В. Доманицький, А. Кримський, М. Славинський, О. Русов, якому небезпідставно ще й досі приписують авторство ідеї запровадження такого російськомовного збірника україноцентричних праць. Але через низку об'єктивних і суб'єктивних обставин цьому задуму так і не судилося реалізуватися в публіцистичному житті...

До роботи над українознавчою енциклопедією, що вийшла у світ у двох томах у 1914–1916 рр., найактивніше, на нашу аргументовану думку, взявся Ф. Вовк⁵⁵ як діяльний, авторитетний член редколегії («відав» тематичним кластером предметних питань, до яких входили антропология, етнография, мистецтво), духовний натхненник, «душа» авторського колективу, негласний, неафішований комунікатор і посередник у налагодженні творчих контактів (до того ж, як активний учасник

⁵³ Нахлік Є. Пантелеймон Куліш. Особистість, письменник, мислитель: Наукова монографія: У двох томах / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Серія «Літературознавчі студії». – Вип. 11/12; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша. – Т. 1: Життя Пантелеймона Куліша. Наукова біографія. – Вип. 11. – К., 2007. – 463 с.; Т. 2: Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша. – Вип. 12. – 462 с.

⁵⁴ Легкий М. З. Грінченко Борис Дмитрович // Франківська енциклопедія: у 7 т. / редкол.: М. Жулинський, Є. Нахлік та ін. – Т. 1: А-Ж / наук. ред. і упоряд. Є. Нахлік; передм. М. Жулинський. – Львів, 2016. – С. 453-475.

⁵⁵ Франко А., Франко О. Етнографічні дослідження Ф. Вовка в Галичині // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури. – Рівне, 1998. – С. 176-188.

складних перемовин між редакторами, видавцями та дослідниками) та неформальний модератор її науково-видавничого проекту і неоголошений організатор подальшого покрокового його «просування» і остаточного доведення до публікації. До креативно-організаційних зусиль впливового, визнаного у світі науковця приєдналися інші ініціатори і «промотори» втілення благородної ідеї (один із перших генераторів задуму підготовки видання до друку О. Лотоцький, П. Стебницький, О. Русов та ін.) сміливого здійснення україноцентричної публікації в умовах «задушливої», ворожої до будь-яких національних проявів, атмосфери двох столиць метрополії. Ініціатори, організатори та координатори багатотомового проекту спільними зусиллями зуміли залучити до його керівного ядра провідні науково-інтелектуальні «сили» України, Москви, Петербурга. Членами редколегії (редакційної ради) (і здебільшого авторами уміщених праць) стали: голова НТШ професор М. Грушевський (в його компетенції перебували історія, географія, статистика), закордонні члени НТШ – академіки Ф. Корш (мова, література, мистецтво), О. Шахматов (філологія), М. Ковалевський (удостоєний високого звання академіка в 1914 р. незадовго до смерті) (господарство), професори А. Кримський (мова й література), М. Туган-Барановський (економіка), а також О. Лотоцький (секретар редколегії) і П. Стебницький. М. Славинський (помічник М. Ковалевського, один з багатьох авторів досліджень, яким не поталанило оприявнити їх у цій енциклопедичній збірці) пізніше номінально фігурував на титульних сторінках як «издатель», себто «видавець». Заплановані комісією збірники українознавства покликані були ошатно поліграфічно оформити відомі московські видавці – брати О. Гранат та І. Гранат, у «послужному списку» яких була успішна, гучна конкурентоспроможна публікація під заголовком «Энциклопедический словарь Гранат».

До авторського колективу чотиритомової праці, що за первісним задумом мала складатися з дев'яти відділів (підрозділів), поступово «зголосилося» чимало відомих науковців, знаних публіцистів (подаємо доволі вичерпний перелік дослідників): М. Грушевський, С. Рудницький, О. Русов, В. Охримович, С. Томашівський, Ф. Вовк, Т. Єфименко, О. Шахматов, А. Кримський, Н. Янчук, І. Житецький, І. Стещенко, М. Сумцов, М. Славинський, С. Єфремов, О. Грушевський, брати В. Щербаківський і Д. Щербаківський (готували до друку матеріали відповідно з архітектури та мистецтва⁵⁶), М. Біляшівський, О. Єфименко, М. Ковалевський, Д. Ріхтер, А. Кауфман, Т. Осадчий, О. Ярошевич, І. Левін, В. Воронцов, В. Хижняков, С. Єфремов, М. Туган-Барановський, О. Лотоцький, В. Гнатюк, П. Чижевський та ін.

Поступово «Малоросійська комісія», яку згодом було перейменовано в «Українську комісію», створила свої відділення в Петербурзі і Москві⁵⁷. Приміщення редакційної колегії знаходилось у Петербурзі: на вул. Моховій, в будинку № 32. Керував редакційним комітетом академік М. М. Ковалевський, московським відді-

⁵⁶ Франко А., Франко О. Археолог, історик, мистецтвознавець, етнолог, музеєзнавець, педагог Вадим Щербаківський: емігрантська віха творчого життєпису українського академічного вченого, професора (1922–1957) // Вісник Інституту археології ЛНУ ім. І. Франка. – Вип. 12. – Львів, 2017. – С. 86–167; Франко О. Аналіз документів та матеріалів особистого наукового архіву Данила Щербаківського // Вісник Інституту археології Львівського національного університету ім. Івана Франка. – № 4. – Львів, 2009. – С. 68–80.

⁵⁷ Черниш Н. Українознавчі дослідження XIX – початку XX ст. і спроби видання енциклопедії // Енциклопедичні видання в сучасному інформаційному просторі: колективна монографія / За ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. – К., 2017. – С. 34–35.

ленням завідував академік Ф. О. Корш. Його структура складалась із декількох відділів. Відділ українського мистецтва спершу очолював академік О. О. Шахматов, а з 1911 р. – Ф. К. Вовк. Останній був, на виважену думку професорки О. О. Франко, ініціатором і основним організатором просування текстологічного контенту проекту до друку⁵⁸. Для того, щоб надати комісії і редакційній колегії респектабельного вигляду і наукової ваги, головами обрали титулованих корифеїв з високими званнями академіків – О. О. Шахматова і М. М. Ковалевського.

З початком першої світової війни і встановленням суворої цензури та поширенням українофобських настроїв постала загроза закриття проекту української енциклопедії. Для Ф. Вовка це було найстрашнішим ударом. Скільки років «виношувалась» сама ідея створення ґрунтовної колективної праці про Україну, яка б змогла заявити на увесь світ, що є такий народ, є така нація, яка має багатотисячлітню культуру...

Видавниче товариство «Брати О. та І. Гранат і К^о» (товарищество «Братья А. и И. Гранат и К^о») категорично відмовлялося оприлюднити енциклопедію в нових реаліях війни і пов'язаних з нею фінансових збитків та наступу на завойовані українцями гуманітарні позиції. Так, вже 15 серпня 1914 р. було закрито українську газету «Рада» в Києві та поширювалися чутки про призупинення видання «Украинская жизнь» в Москві⁵⁹. Енциклопедичні за духом і контентом збірники «Украинский вопрос» (1914) (автори анонімних статей: Л. Жебуньов, П. Стебницький та О. Лотоцький) та «Галичина, Буковина, Угорская Русь: исторический, географический и этнографический очерки» (1915) (нариси написали М. Грушевський, Д. Донцов, В. Дорошенко, С. Єфремов, М. Сумцов) були видані колективом редакції націєтворчого журналу «Украинская жизнь» (1912–1917), яким керували суспільно-політичний діяч і публіцист С. Петлюра (разом із О. Саліновським).

Між Комітетом і видавничим Товариством давно був підписаний договір, на видання витрачено понад десять тисяч карбованців, сплачено половину вартості рукописів⁶⁰. Виникли непорозуміння з «видавцем» М. А. Славинським, який завідував петербурзьким відділенням Товариства. Величезним зусиллям волі, після складних перемовин з братами Гранат, Ф. Вовку та іншим співредакторам вдалося-таки втілити в життя ідею видання, обмежившись, щоправда, тільки двома томами енциклопедичної за змістом і глибиною порушених питань книги «Украинский народ в его прошлом и настоящем». Перший її том вийшов друком у 1914 р., а другий випуск «книги знань» – у 1916 р. у самий розпал війни. Науковий збірник, два томи якого були оприявлені у специфічному макетувально-друкарському форматі лексикону (у два стовпчики на сторінці) подавав географічні, кліматичні, історичні, етнографічні, статистичні, юридичні, культурні та інші відомості про Україну. Схвальні рецензії на перший том видання, де були вміщені праці М. Грушевсько-

⁵⁸ Франко О. Федір Вовк / Джерела до новітньої історії України. Т. 4. Українська Вільна Академія наук у США (УВАН), ред. Марко Антонович. – Нью-Йорк, 1997. – С. 214; Її ж: Федір Вовк – ініціатор створення першої української енциклопедії // Визвольний шлях: Сусп.-політ., наук. та літ. місячник. – Річн. 61. – Кн. 4 (721). – Київ; Лондон, 2008. – С. 223-228.

⁵⁹ Ідзьо В. «Украинская жизнь» – культурний, науково-просвітницький, політичний орган українців Москви та Росії у 1912–1917 роках // Науковий вісник Українського історичного клубу. – Т. 3. – 1999. – С. 45-60.

⁶⁰ Франко О. Федір Вовк... – С. 215.

го, що стосувалися проблематики студіювання провідних аспектів українознавства та безпосередньо історії українського етносу, подали у петроградській пресі О. Лотоцький, П. Стебницький (стислий допис у журналі «Вестник Европы»⁶¹), а в київському виданні «Українська хата» вийшла друком оглядова посутня стаття М. Шаповала за підписом: «М. Сріблянський»⁶². За висловом М. Шаповала, «перший том оповіщеного видання, що представить капітальну працю щодо вивчення становища української нації в минулому й сучасному, вже вийшов після довгого чекання в зацікавлених колах. Видання такого нема ще й укр[аїнською] мовою, бо ініціатори його думали, очевидно, в першу чергу сказати правду про укр[аїнський] нарід російському громадянству: розвіяти ілюзійні погляди на “руськість” українців, розвіяти поліцейсько-участкову концепцію укр[аїнської] історії, якою заражене все російське і українське громадянство, одкрити основні тенденції і прикмети укр[аїнської] національної стихії, – взагалі сказати дійсну правду про українську націю»⁶³. Відтак оглядач зазначав: «Переходимо до I тому. Він складається з двох праць невтомного проф[есора] М. С. Грушевського: 1) “Развитие украинских изучений в XIX веке и раскрытие в них основных вопросов украиноведения” (ст. 1–37) і 2) “История украинского народа” (ст. 37–360). Перша праця уявляє з себе побіжний огляд трудів, починаючи з кінця XVIII в. аж до останніх часів, що сь як або так розкривають битіє українського народу. Нема чого казати, що такий огляд, що держиться не тільки хронології, а й стежить за генезисом кожної думки по українознавству, вхоплює її щаблі од примітиву до тонкості мишлення в наш час, – має першорядну вагу для всякого, хто хоче студіювати питання українського життя; він дає вихідні точки, без яких в нетрях сирих матеріалів доводиться тільки блудити. Синтетичний характер цієї роботи проф[есора] М. Грушевського дає стислий, але виразний малюнок пройденого шляху в українознавстві»⁶⁴.

Рецензент піддав короткому аналізу і друге дослідження історика: «Такий же характер стислого і блискучого синтезу носить і друга праця нашого славного історика – “История украинского народа”. Вона вся оперта на величезному фундаменті попередніх праць проф[есора] М. С. Грушевського (головно на “Історії України-Руси”) і уявляє собою не фабулярне оповідання, а синтетичний огляд сил і ідей, що так або інакше надавали ходу нашій історії, оформлювали думки і тенденції кожного часу, означали панування одних і занепад інших образуючих сил. Труд проф[есора] Грушевського дає розложені в генетичному зв'язку глибоко наукові дедукції, од яких може брати початок всяка громадська робота, передовсім наукова і літературна, на Україні, а для читачів інших націй дає основу для вироблення, що так скажу, філософії історії українського народу»⁶⁵. Оригінальним і дуже нетривіальним є підхід М. Грушевського до викладу енциклопедичних за глибоким українознавчим змістом відомостей, про що свідчить, зокрема,

⁶¹ Стебницький П. [Рец. на кн.:] Украинский народ в его прошлости настоящем... – Т. I // Вестник Европы: Журнал науки, политики, литературы. – Кн. 5. – Май. – С-Пб., 1914. – С. 352.

⁶² Сріблянський М. [Шаповал М.] [Рец. на кн.:] Украинский народ в его прошлом и настоящем... – Т. I // Українська хата: Літературно-критичний громадський український місячник. – С-Пб., 1914. – Річник VI. – Т. VIII. – К., 1914. – С. 474-475. Передрук рецензії див. у вид.: Грушевський М. С. Твори: У 50 т. / редкол.: П. Сохань (гол. ред.), І. Гирич та ін. – Т. 46. – Кн. 1. – Львів, 2015. – С. 496-497.

⁶³ Там само. – С. 496.

⁶⁴ Там само.

⁶⁵ Там само. – С. 496-497.

такий промовистий уривок авторської передмови історика до першого тому видання: «Хотів я дати громадянству книгу, написану легко і приступно, оживлену образами минулого життя, уривками нашої старої творчости, нашої словесности і знімками цікавих предметів старого побуту, портретами давніх українських діячів, картами і планами вікопомних подій. Нелегка се річ – змістити в томі усе багатство українського життя, коли хочеться не обмежитися самою тільки зверхнею історією володарів і війн, а показати і те, як жилося народові»⁶⁶ [подаємо цитовані російськомовні рядки у перекладі українською мовою Н. Черниш – А. Ф.].

Практично кожна стаття (творчого проекту видання, насамперед його другого тому) проходила тернистий шлях до друку через такі складні випробовування (певні непорозуміння творчого та організаційного характеру, прикрі неузгодження між авторами, редакторами і видавцями, цензурні утиски, фінансові проблеми, кулуарні дискусії щодо ймовірного авторства окремих енциклопедичних «позицій», суперечки, зокрема, стосовно залаштуноквого обговорення і затвердження «тріумвіратом» редакторів (О. Шахматов–П. Стебницький–Ф. Вовк) кандидатур С. Єфремова (автора гучної праці «Історія українського письменства» (1911)), І. Житецького, І. Штепенка на написання циклу розвідок чи окремих статей в розділі історії літератури, не надто серйозне ставлення деяких дослідників до вчасного довершення запланованих статей), що гідним подиву є сам видавничо-публіцистичний факт, як ці монументальні українознавчі фоліанти взагалі вийшли у світ за комплексного поєднання таких несприятливих обставин⁶⁷.

У другомі томі фундаментального енциклопедичного збірника «Украинский народ в его прошлом и настоящем»⁶⁸ Ф. Вовк опублікував свої дві знакові, великі за обсягом і значні за ґрунтовністю опрацювання, програмні праці «Етнографічні особливості українського народу» (с. 455–647) та «Антропологічні особливості українського народу» (с. 427–454)⁶⁹. В архіві Ф. Вовка зберігаються рукописи цих робіт, проспект видання і коректура⁷⁰. Науково-джерелознавчі твори вченого підсумували величезну багаторічну роботу Ф. Вовка в царині української антропології та етнографії. На основі ретельних, багатовимірних досліджень українців від Карпат до Кубані, що були проведені Федором Кіндратовичем і потужною школою його учнів і послідовників: С. І. Руденком, Л. Є. Чикаленком, О. Я. Шульгином, М. П. Лебедевим, О. Г. Алешо, Є. С. Артюховим, В. В. Сахаровим, Б. Г. Крижановським, Н. Ф. Кондрашенком, І. Раковським та іншими діячами, Ф. К. Вовк подав характеристику антропологічних (фізичних) і етнографічних ознак (рис) українського

⁶⁶ Грушевский М. Предисловие // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – С.-Петербург, 1914. – Т. 1.

⁶⁷ Франко О. Федір Вовк... – С. 216.

⁶⁸ Борчук С. «Украинский народ в его прошлом и настоящем» – перший вітчизняний енциклопедичний проект ХХ ст. // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Вип. 514-515. – 2010. – С. 83-86.

⁶⁹ Волков [Вовк] Ф. К. Антропологические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем... – Т. II. – Петроград, 1916. – С. 427-454; Його ж. Етнографические особенности украинского народа // Там само. – С. 455-647. Див. також модерне україномовне перевидання цих праць за сучасними мовно-правописними нормами у публікації: Вовк Ф. К. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція / передм. О. Г. Таран; прим. О. Г. Таран та ін.; упорядн. О. О. Савчук. – Харків, 2015. – 464 с.

⁷⁰ НА ІА НАНУ. – Од. зб. 283, 284.

народу. Наполегливим, фаховим науково-практичним студіюванням була охоплена величезна територія, що простягнулась від східної Галичини і західної Угорщини через Київську, Полтавську, Чернігівську, Волинську губернії, частину Воронежської, Курської губерній аж до Кубані⁷¹. Вчений також проводив наукові обстеження і виміри в місцевостях компактного життєвого простору українського «ареалу» розселення на польських, словацьких і угорських територіях Австро-Угорщини.

У розлогій праці «Етнографічні особливості українського народу» автор подав усебічне систематизоване студіювання різноманітних проблемно-тематичних аспектів, що окреслені у глибокому змісті назви дослідження. Розглянуто найрізноманітніші види господарської діяльності українців (хліборобство, скотарство, промисли і ремесла), знаряддя праці, засоби пересування, типи поселень, народне будівництво, одяг, харчування, особливості громадського та сімейного побуту, вірування, звичаї й обряди, народні знання. Це дослідження визначало місце й роль українців у колі європейських народів, сприяло піднесенню національної свідомості і навіть за тоталітарних часів, коли ім'я вченого всіляко замовчувалось або спотворювалось і таврувалось, праця стала одним із небагатьох фундаментальних правдивих джерел українознавства⁷². В українській діаспорі ця студія слугувала хрестоматійним підручником в українських школах.

До другого тому енциклопедичного видання 1914–1916 рр., окрім щойно згаданих основоположних праць Ф. Вовка, також увійшли такі дослідження: «Очерки географии Украины» С. Рудницького (с. 361–380), «Статистика украинского населения Европейской части России» О. Русова (с. 381–406), історико-народознавчі огляди «Галичина» (с. 407–418), «Буковина» (с. 419–420) В. Охримовича та «Угорская Русь» С. Томашівського (с. 421–426), а також нарис Т. Єфименка «Звичаєве право українського народу» (с. 648–663) і мовознавче дослідження «Краткий очерк истории малорусского (украинского) языка» (с. 664–707), що його написав академік О. Шахматов.

Опрацюванням відомостей статистики населення України керував Олександр Русов – відомий український фахівець, земський статистик, етнограф, фольклорист, економіст, українознавець, громадський діяч. О. Русов (на той час вже перебрався на терени України), що подав ґрунтовний демографічно-статистичний матеріал до артикульованої вище енциклопедії, так красномовно описував у листі до Ф. Вовка про намагання її видавців неправомірно, брутально принизити, применшити, сфальшувати, «розмити» роль українства у «стихійному морі» мультиетнічного конгломерату войовничої, імперської російської держави: «<...> брати Іранати не задоволені, що я усіх українців полічив, де б вони не жили у евр[опейській] Росії, і требують, щоб я обмежився тільки тими губерніями, де українці численно переважають усі інші народності, а де їх менше, ніж інших, то все “вилучити”, що редакція і видавці образилися, що я називаю сільську українську людність “корінною”, а всяку наволоч по городах – “іногородцями”. “Комітет” просить зменшити число статистичних таблиць і замість того написати ще статистику “неукраїнської людности”<...> Скільки роботи я поклав на статистичні таблиці, а вони кажуть, щоб половину з них

⁷¹ Франко О. Федір Вовк... – С. 218.

⁷² Таран О. «Увесь свій вік стремів до того, щоби мати змогу працювати на рідній землі для рідної науки...» [передмова] // Вовк Ф. К. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція... – С. 9-26.

викинути! Але ж я не поет, а статистик, і не винен, що правда з офіційних джерел [перепис 1897 р. – А. Ф.] вічі комусь коле, і не можу обходитися самими словами і поетичними образами, брехнею підбитими! <...> тут я думав стріннути письменників у редакції, а не цензорів-націоналістів з “Союзу русского народа”! І доки ще буде те ж саме, що було при Краєвському (“Голос”) та Суворіну (“Новое время”), коли ми з тобою поневірялися перед ними, щоб хоч словечко сказали у своїх газетах про український народ. Вони, бач, раденькі були б, щоб цього народу зовсім не було на світі, а коли вже статистика показує його, хочуть, скільки можна, зменшити його числа основні, а вироблені, тобто процентні, – зменшити»⁷³.

Рецензентом другого (як і першого) тому став П. Стебницький⁷⁴, котрий високо оцінив проблемно-тематичні та концептуально-фактологічні аспекти змісту колективної праці та повідомив читацьку аудиторію про те, що упродовж дворічного проміжку часу від публікації першого тому видання сталася прикра смерть провідних членів редколегії академіків Ф. Корша і М. Ковалевського⁷⁵.

Отож, зробимо попередні висновки у форматі тезової констатації. Ключову роль у виході в світ видання 1914–1916 рр. відіграв, вочевидь, переїзд до Петербурга Ф. Вовка, цього воістину «perpetuum mobile» («вічного двигуна») української справи, стратегічних українознавчих досліджень. Успіху видання, окрім згаданих вище причин, сприяли такі позитивні фактори: згуртування фахових творчих одиниць, інші, більш сприятливі, видавничо-редакційні нюанси (в тому числі і залучення видатних науковців – професорів і академіків), демократичні свободи на російському тимчасово ліберальному суспільно-політичному ґрунті, нові аспекти науково-видавничого руху в іншу історичну епоху (від часу зародження думки про доцільність такого видання і перших потуг підготовки її реалізації до моменту публікації промайнуло близько 30 років). Етапною віхою на тернистому шляху до видання загальної української енциклопедії була плідна співпраця з авторитетними головами та членами редколегій іншомовних світових лексиконів (листування, енциклопедичні статті І. Франка, Ф. Вовка, М. Драгоманова та інших українських вчених)⁷⁶. Досвід посутньої участі в поважних закордонних багатотомових енциклопедичних виданнях формував своєрідний ланцюговий алгоритм послідовних кроків, етапів причинно-наслідкового зв'язку на шляху до створення національної «книги знань». Українознавчі статті загальнотематичного характеру про історію України, найбільші її міста, історичні пам'ятки зодчого мистецтва, антропологічно-етнографічні ознаки народної ідентичності, персоніфіковані дослідження, присвячені найвидатнішим князям, гетьманам, письменникам, науковцям, в тому числі відомим історикам, літературознавцям, уміщені в європейських «словниках», також сприяли послідовному змістовому надбанню, слугували у перспективі своєрідною «накопичувальною пам'яттю», науково-джерельною базою для комп-

⁷³ Русов О. Лист до Ф. Вовка // НА ІА НАНУ. – Ф. 1 (Ф. Вовк). – Оп. 1. – Од. зб. 2085 «л». – Арк. 1-2 зв.

⁷⁴ Стебницький П. [Рец. на кн.:] Украинский народ в его прошлом и настоящем... – Петроград, 1916. – Т. II] // Вестник Европы: Журнал науки, политики, литературы. – Кн. 11. – Ноябрь. – 1916. – С. 372-375.

⁷⁵ Борчук С. Перша українська модерна енциклопедія: структура видання і зміст... – С. 277.

⁷⁶ Франко А., Франко О. Концептуальні міркування щодо проблеми формування передумов створення перших українських енциклопедій (за матеріалами особистих архівів Ф. Вовка та І. Франка)... – С. 129-152.

лексного, більш вичерпного та аналітично-джерельно повноціннішого упорядкування майбутніх вітчизняних енциклопедій. Двотомова публікація 1914–1916 рр. «про минуле і сучасне» багатотраждального, пригніченого упродовж віків українського етносу мала важливе значення для розгортання національної енциклопедичної справи, а також для розвитку українознавства як однієї з неодмінних передумов її формування⁷⁷. Уявімо апріорі, якщо звести докупи у цілісні збірники опубліковані у європейських виданнях згадані вище «розпорошені по світу» дослідження, різнотематичні дописи, то, мабуть, можна було б сформувані такі собі міні- чи нехай квазі-енциклопедії, фахово написані українськими вченими. Отже, це чинники вдалого (якщо цілісно розглядати проблему двотомового наукового збірника за дещо абстрагованими критеріями досягнутого результату) завершення запланованої справи. Що ж стало на заваді більш повноцінній матеріалізації ідеї фундаментального, властиво «мультитомового», видання і які чинники перешкоджали швидшому та, якщо можна так висловитися, «повнокровнішому» та вичерпнішому її втіленню? Далеко не пільгові умови, в яких довелося працювати, без державних субсидій, без наявності планомірного послідовного процесу академічного упорядкування при нормальних для класичних європейських країн протекціоністських заходах на державному ґрунті, таємний (завульований) і явний спротив шовіністичного чинника, «тихий» саботаж будь-яких проукраїнських починань в позаєтнічній аурі, в заскорузлій, гнітючій атмосфері «недремлющего всевидящего ока» імперської цензури за часів царського деспотизму, несприятливий «форсмажорний» фактор першої світової війни і пов'язаний з цією екстраординарною обставиною цейтнот так званого «корисного креативного часу», непередбачуваний волюнтаризм видавців та низка інших, похідних від перелічених вище, причин, – всі ці негативні фактори прямо чи опосередковано впливали на здійснення великого проекту.

У несподіваній смерті Ф. Вовка в червні 1918 р. простежується, сказати б красномовно, метафорично, символіка «перерваного польоту» та містика неочікуваної, безглуздої непоправної втрати. Вчений із невичерпним ентузіазмом та глибинним душевним трепетом вирішив перебраться до Києва (радо відгукнувся на запрошення викладати в університеті) з метою утворення науково-організаційних основ Академії Наук України в умовах омріяної упродовж декількох століть, хоч і слабкої, державності і ... раптово помер «наглою смертю» (29.06.1918) від поширеної в часи війни інфекційної пандемічної хвороби «іспанки»⁷⁸ якраз по дорозі (в м. Жлобині (Білорусія), де й похований) додому, на Батьківщину, після тривалого перебування в еміграції або поза етнічними українськими землями. Як це екзистенційно, символічно (через сторіччя), справді, драматично, пророче і проречисто перегукується зі складними часами функціонування вітчизняної академічної науки та культурологічного життя в жорстких лещатах непередбачуваного перебігу підступної перманентної, довготривалої пандемії коронавірусу «Covid-19» та, особливо, «гарячої фази» російсько-української війни (після 24 лютого 2022 р.) в новітню епоху національно-визвольного «герцю» з ордами «рашистських» окупантів...

⁷⁷ Борчук С. Вітчизняна енциклопедична традиція ХХ ст. // Галичина. – Вип. 17. – 2010. – С. 207.

⁷⁸ Франко А., Франко О. Перша українська енциклопедія // Українське слово [Париж]. – 16 листоп. – 2008. – С. 4.

Оця трагічна подія для світової науки зупинила далекоюсяжну українознавчу місію національного світоча. Складні геополітичні, «тектонічні» зрушення на світовій карті внаслідок першої світової війни, зокрема, трансформація суспільно-державного ладу на теренах большевистської України, несправедливе визнання світовою спільнотою польської державності на етнічно українських територіях Східної Галичини тимчасово перешкодили грандіозним вітчизняним науково-видавничим планам. Ми намагаємося науково об'єктивно висвітлити, чітко окреслити, на наш погляд, досі ще недостатньо «розтиражоване», «малоафішоване» у масовій свідомості та й, зрештою, і в інтелектуальному середовищі неоднозначне історіографічне питання націоцентричного та енциклопедознавчого феномену лишень стисло, подекуди, принагідно, побіжно розглянутого, дещо поверхово, тривіально, схоластично «описаного», не надто концептуально-аналітично простудійованого, все ще («за великим рахунком») маловідомого збірника (у сенсі його незначної, сказати б, «фрагментарної», «вибіркової» популяризації в науковому та публіцистичному обігу) під автентичною назвою «Украинский народ в его прошлом и настоящем». Вважаємо цілком доречною, актуальною наукознавчою потребою звернути увагу допитливого реципієнта на доволі контroversійний аспект ще й досі невизначеного (чітко, акцентовано) статусу такої «книги знань» (у двох томах). «Метазавданням» даної статті і є, власне, утвердження у вітчизняній історіографії непересічного значення цього першого україноцентричного двотомового видання як першої загальнотематичної українознавчої енциклопедії⁷⁹. Беззаперечна, на нашу думку, і важлива роль лідерів, видатних, креативних особистостей, ентузіастів, непересічних постатей, науково-організаційних «промоторів» процесу постановки та доведення до практичного вияву стратегічного українського видавничого «продукту». Пальма першості у цих змаганнях тут належала таким титанічним персоналіям як Ф. Вовк, М. Грушевський та іншим українським корифеям. Варто віддати належне поіменно (більшість прізвищ було згадано вище) всім учасникам творчого авторського колективу, редакційної колегії, видавцям та іншим діячам, причетним до цього неординарного проекту. Хтось одержимий «українською справою» мусив першим прокласти шлях, за образним латинським висловом Сенеки, «per aspera ad astra» («через тернії до зірок») (дехто з дослідників приписує його Гесіоду), до ледь помітних у сутінках бездержавності обривів реалізації української ідентичності. Слава і водночас увесь драматизм непередбачуваної долі «першопрохідця» часто належали у багатьох видавничих починаннях, в тому числі і в енциклопедичних проектах, Ф. Вовку. Необхідно віддати належне багатогранній особистості цього талановитого вченого, патріота-українофіла, скажімо без будь-якого упередження чи гіпертрофованого перебільшення і пафосу, як послідовного, невсипущого, альтруїстичного трудівника на українській та світовій наукових нивах⁸⁰. Безмежна синівська любов до неньки-України, яка особливо відчутно знайшла свій сублімований вияв у творчій діяльності вченого поза її межами (насамперед в еміграційний період життя), була постійною рушійною силою усіх його починань і звершень. Ця

⁷⁹ Франко А., Франко О. До питання створення першої української енциклопедії (за матеріалами особистих архівів Ф. Вовка та І. Франка) // Народознавчі зошити. – № 1-2. – Львів, 2010. – С. 156-159.

⁸⁰ Франко А., Франко О. Спадкоємність традицій українського народознавства (Вплив праць М. Костомарова на етнографічну діяльність Ф. Вовка) // Народна творчість та етнографія. – № 5-6. – 2002. – С. 95-96.

сентенція стосується також і написання та пропагування в Європі праць, що стосуються розвитку і систематизації енциклопедичних знань із царини їх важливого евристичного кластеру – «україніки». Оцей ідеалістичний, глибоко закорінений, українофільський духовний стрижень спрямовував чимало досліджень ученого в русло академічних україноцентричних пошуків як у сегменті суто теоретичної науки, так і в прикладному аспекті студювання концептуальних народознавчих, націєтворчих, малорозроблених на той час, основоположних тактичних і стратегічних питань цивілізаційного поступу нашої Вітчизни. Це було, справді, наукове і громадянське подвижництво! Петербурзьким виданням 1914–1916 рр. у доволі складних умовах створено фундамент для ґрунтового опрацювання подальших багатотомових енциклопедій українознавства. Видається доцільним із сумом констатувати, що всі підготовані матеріали (зокрема, до третього і четвертого томів продовження запланованої фундаментальної публікації, окрім хіба що оприявленої за кордоном розвідки В. Гнатюка про культурне і громадське життя на зарубіжних українських теренах-«анклавах»), що не увійшли до видання «Украинский народ в его прошлом и настоящем», перебували у розпорядженні М. Славинського та були, на превеликий жаль, втрачені в 1918 р.⁸¹

По закінченні драматичних подій Першої світової війни було оприявлено низку закордонних енциклопедично-довідкових (за структурою і змістом) українознавчих видань: «L'Ukraine» (1919, Берн), «Ukrainarna» (1921; Стокгольм, за редакцією відомого шведського україніста професора А. Єнзена (Єнсена) із залученням українських науковців), дослідження О. Барвінського «Die Ukraine» (1919) та Г. Лянце «Ukraine» (1919), що доволі вичерпно висвітлювали відомості про різноманітні царини українського життя. Праця С. Рудницького «Die Ukraine, Land und Volk» («Україна, країна і народ») (Відень, 1916) подавала в оригінальному форматі «географічної енциклопедії» широко «закроєний» народознавчо-«геополітичний» матеріал.

Далекосяжний амбітна ідея Ф. Вовка та інших однодумців і сподвижників (І. Франка, М. Грушевського та ін.) написати фахову українську енциклопедію в усталеному форматі лексикону, тобто за класичним зразком, здійснив його учень і послідовник – антрополог, зоолог, педагог, суспільно-громадський діяч, дійсний (з 1903 р.) і почесний член, голова Наукового товариства ім. Т. Шевченка (1935–1940) Іван Раковський⁸², за редакцією якого було видано у 1930–1935 рр. «Українську Загальну Енциклопедію. Книгу знання» («УЗЕ») у трьох томах – першу у вітчизняній історії україномовну енциклопедію (опубліковану згідно з нормами «харківського» правопису)⁸³. До редакційної колегії входили також В. Дорошенко, М. Рудницький, В. Сімович (редактор відділу «Україна», що охоплює 322 сторінки

⁸¹ Черниш Н. Українознавчі дослідження XIX – початку XX ст. і спроби видання енциклопедії... – С. 41.

⁸² Франко А., Франко О. Дійсний член НТШ Ф. Вовк // Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наукового симпозіуму до 175-річчя від дня народження Т. Шевченка та 115-річчя заснування НТШ (Львів, 8–9 червня 1989 р.) / Інститут суспільних наук АН УРСР та ін. Ред. колегія: Л. Г. Боднар та ін. – Львів, 1990. – С. 85–86.

⁸³ Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання: У 3-х т., багато ілюстрована, з кольоровими таблицями, мапами та образками / Під головною редакцією д-ра І. Раковського. – Львів; Станіславів; Коломия: Видання кооперативи, 1930–1935; 1930. – Т. 1: А–Ж. – 663 с.; Б. р. – Т. 2: З–Р. – 659 с.; Б. р. – Т. 3: С–Я. – 720 с.

оприявленого тексту). До відповідальної науково-творчої праці, яка помітно активізувалась із відновленням креативної діяльності НТШ у Львові у міжвоєнний період⁸⁴, були залучені Б. Лепкий, І. Мірчук, І. Крип'якевич, Я. Пастернак, Ф. Колесса, З. Кузеля, з яким тісно співпрацював у деяких важливих науково-видавничих питаннях (зокрема, й у «термінологічних зіставленнях») професор УВУ в Празі (1922–1945), пізніше ректор УВУ в Мюнхені (1945–1947) В. Щербаківський⁸⁵, та інші ініціативні, фахові діячі. Енциклопедичну працю виконано на галицьких теренах в умовах польського панування, в часи відомих репресій великодержавної колонізаторської політики «пацифікації» та наслідків суспільно-економічної епохи так званої санації. Хоча заради справедливості доречно зауважити, що такі значно кращі умови демократичного ладу міжвоєнної Польщі, якщо їх порівняти навіть гіпотетично з непередбачуваними кривавими зигзагами «всепожирального молоху» постукраїнізаційної радянської репресивної сталінської політики, як бачимо, дозволили галицько-українським науковцям відносно вільно реалізувати певні видавничі шанси. Редакційна колегія «Української загальної енциклопедії» у вступному слові сформулювала провідну мету і визначила основні засадничі, структуротвірні принципи конструювання націєцентричного «за духом і буквою» тексту видання: «Такі книги знання – енциклопедії – поширені від віків серед великих культурних народів – тільки ми досі не могли спромогтися на такий твір. Отже, перша Українська Загальна Енциклопедія має на меті в 3-х томах дати якомога більшу кількість назв (гасел), що містили б найконечніші відомості про видатних діячів – історичних і сучасних, про важливіші дати, події й місцевості й таке ін., та пояснювали би досягнення в усіх ділянках людського знання. Вона складена на зразок кращих чужих енциклопедій і використала їх методи та джерела. А проте наша Енциклопедія не є переробкою і компіляцією, злагодженою на підставі чужих подібних творів, а самостійною працею, яка кладе головну вагу на життя нашого народу; вона в певній мірі українська і призначена для українського читача»⁸⁶. Перша самодостатня українознавча енциклопедія, створена за класичним «словниковим» зразком, побачила світ завдяки видавничому товариству «Рідна школа» за фінансового сприяння «Покутського Союзу» (Коломия) і «Союзу Кооператив» (Станіславів, сучасний Івано-Франківськ)⁸⁷. Редакційно-видавнича діяльність розпочалася в 1929 р., а публікацію першої її частини планувалося здійснити ще в 1930 р. Етнографічну частину (розділи «Духова культура» і «Матеріальна культура») до неї подав ще один послідовник народознавчої школи Ф. Вов-

⁸⁴ Борчук С. Робота НТШ по створенню Української загальної енциклопедії // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – № 92. – 2015. – С. 41-47.

⁸⁵ Франко А., Франко О. Наукова діяльність Вадима Щербаківського в Українському вільному університеті (до 140-річчя від дня народження) // Науковий збірник Українського Вільного Університету. – Т. 21. – Мюнхен, 2017. – С. 245-263; Див. також текст праці: Франко А., Франко О. Науково-творча, організаційна та педагогічна діяльність Вадима Щербаківського упродовж емігрантського періоду життя (березень 1922 – січень 1957 років) (До 140-річчя від дня народження) // Рід Щербаківських – звитязці української культури: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Ружин Житомир. обл., 22 вересня 2017 р.) / Упоряд. В. О. Митюк. – Вишгород, 2017. – С. 98-171.

⁸⁶ Вступне слово // Українська Загальна Енциклопедія: Книга знання: В 3-х т. / Під головною редакцією д-ра І. Раковського. – Т. 1. – Львів; Станіславів; Коломия, 1930. – С. [V-VI].

⁸⁷ ЛННБ ім. В. Стефаніка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 252 (Українська Загальна Енциклопедія) – Оп. 1. – Спр. 153. – С. 1-3.

ка З. Кузеля⁸⁸ (принагідно зазначимо, що він був учнем І. Франка⁸⁹), який пізніше (у 1949 р.) змінив І. Раковського на посту керівника НТШ⁹⁰. І. Раковський звертався до З. Кузеля як до фахового, досвідченого вченого-енциклопедиста⁹¹, співробітника енциклопедій Брокгауза, Маєра, Гердера, з проханням «о всякі уваги, думки, проекти, критики <...>», а також уповноважив його від імені видавництва полагоджувати також і суто технічні питання з проф. Маєром у справі виготовлення «кліше і таблиць»⁹². Забігаючи дещо наперед, зауважимо, що З. Кузеля брав провідну участь як співорганізатор, співредактор і безпосередній автор статей також і в упорядкуванні загальнотематичної частини «Енциклопедії українознавства», виданої в Мюнхені ще за його життя у 1949–1952 рр. (про цю епохальну публікацію детальніше мовитиметься нижче). Повертаючись до розгляду попереднього, галицького, видання 1930–1935 рр., видається доцільним згадати про той беззаперечний, хоча й маловідомий (принаймні не надто афішований), факт, що за дорученням головного редактора І. Раковського З. Кузеля⁹³ опрацював, окрім етнологічної частини, також розділи бібліографії, бібліотекознавства та бібліотек⁹⁴. Це видання, структурно сформоване у форматі універсальної енциклопедії, загалом налічує близько 34 000 статей, серед них близько 8000 українознавчих досліджень. Авторами «словникових» праць були 136 енциклопедистів⁹⁵. Ілюстраційні таблиці до загальної частини виготовила поважна європейська фірма «Ф. А. Брокгауз» у Ляйпцігу (Лейпцігу). Після публікації в 1930 р. першого тому галицького видання в сталінській Україні виник задум написання типологічно схожої, але значно ширше «закроєної» енциклопедії – Української радянської енциклопедії (із проєктованих двадцяти томів у 1933 р. було вже підготовано до друку три томи під ідеологічним наглядом ініціатора та куратора видання, наркома освіти М. Скрипника), однак достойна ідея зазнала краху через активізацію в 30-их роках ХХ ст. руйнівних, репресивних процесів антинаціональної політики в СРСР. Позаяк харизматичний науковець європейського рівня З. Кузеля є одним з основних енциклопедичних фігурантів, провідних «дійових осіб» пропонованої розвідки, то, вочевидь, варто додати до «побіжного» змалювання декількома штрихами до ескізу узагальнено-

⁸⁸ Кузеля З. Етнографія. Духова культура // Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання / Під головною редакцією д-ра І. Раковського. – Т. 3. – Львів; Станіслав; Коломия, 1933. – С. 521-529; Його ж: Матеріяльна культура // Там само. – Т. 3. – С. 423-436.

⁸⁹ Кузеля З. Із моїх споминів про Івана Франка // Літературно-науковий вісник. – Кн. 7-8. – 1926. – С. 241-246, Див. також: передрук спогадів З. Ф. Кузеля у вид.: Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. стаття, прим. М. І. Гнатюка. – 2-ге вид., доп., перероб. – Львів, 2011. – С. 296-299; Нахлік Є. Подоляка Т. Наукові та особисті взаємини Івана Франка і Зенона Кузеля // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 547-548. – 2011. – С. 3-9; Кузеля З. Іван Франко як етнограф // Записки НТШ. – Т. 169: Збірник на пошану Зенона Кузеля / за ред. Володимира Янева. – 1962. – С. 117-121.

⁹⁰ Кубійович В. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка (1873–1949). – Львів, 1991. – 53 с.

⁹¹ Кузеля З. [Вступ] Дотеперішні українські енциклопедії // Енциклопедія українознавства: систематична частина. [Репринтне перевидання на Україні]. – Т. 1. – К., 1994. – С. 9-10.

⁹² ЛННБ ім. В. Стефаніка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 252 (Українська Загальна Енциклопедія). – Оп. 1. – Спр. 153. – С. 4-6.

⁹³ Борщак І. Зенон Кузеля // Україна. – 36. 7. – Париж, 1952. – С. 575-578.

⁹⁴ ЛННБ ім. В. Стефаніка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 252 (Українська Загальна Енциклопедія). – Оп. 1. – Спр. 153. – С. 4-6.

⁹⁵ Березовський О. Енциклопедичні студії в українській науці: минуле і сьогодення // Енциклопедичні видання в сучасному інформаційному просторі: колективна монографія / За ред. д. і. н., проф. Кирідон А. М. – К., 2017. – С. 10.

го науково-видавничого «портрету» Зенона Францискановича, що цей різноплановий учений⁹⁶ є автором, окрім інших численних мовознавчих, «словникових» праць, доволі резонансного, вагомого, розлогого дослідження «Історичний розвиток і сучасний стан українського словництва», яке й досі залишається знаковим в царині української лексикології. В преамбулі (під назвою «Про значення словників і їх роль в культурному житті») до щойно згаданої новаторської праці З. Кузеля-лексикограф подав, на наш погляд, слушні та актуальні концептуальні міркування про традиційну необізнаність чи радше непоінформованість, сказати б, пересічного українського інтелектуального читача в словникових справах: «Мало ще людей користується українським словником для того, щоб поінформуватися в ньому про саму українську мову, про її лексикальне багатство та її різноманітність та всесторонність, про стан сучасного мовного матеріалу в народному і літературному вжиткові, про його поширення й відтінки, про його історичний розвиток і сучасний формальний бік та взагалі для того, щоб вважати його невідступним і дорогим товаришем-інформатором при всіх нагодах не тільки для поправного знання, але й для розуміння свого найбільшого скарбу, рідної мови, тої рідної мови, що не покидала нас у найтяжчих часах на протязі довгих століть, доховала в собі відблиск нашої національної культури й заховала нас або допомогла нам заховати нашу національність. Щоправда частина вини за таке відношення до наших словникових праць спадає і на самих лексикографів, що не раз невідповідним трактуванням предмету, легковаженням принципіальних основ національного словництва і явною тенденційністю або безкритичністю підривали авторитет не лише своїх, але й подібних, кращих праць інших лексикологів»⁹⁷.

Великий обсяг підготовчої роботи з формування тексту енциклопедій здійснював також Український науковий інститут у Берліні (УНІ (Б))⁹⁸ (філія університету Фрідріха Вільгельма у німецькій «столиці»), заснований у 1926 р. з ініціативи знакової історичної персони – гетьмана Павла Скоропадського⁹⁹. Під орудою цієї установи (керівниками якої були Д. Дорошенко (до 1931 р.) та І. Мірчук під час другого періоду функціонування Інституту у 1931–1945 рр.) виходили у світ «Вісти з УНІ в Берліні» за редакцією д-ра Зенона Кузеля¹⁰⁰. До слова, значний масив автентичного текстологічного матеріалу з поліграфічних випусків цього видання зберігається нині в рукописному відділі згаданої вище ЛННБ ім. В. Стефани-

⁹⁶ Конта Р. Етнологічні здобутки Зенона Кузеля: сучасна вітчизняна історіографія кінця ХХ ст. // Література та культура Полісся [Текст]: Збірник наукових праць. – Вип. 72: Історія та культура: загальноукраїнський та провінційний вимір / Відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин, 2013. – С. 253-261.

⁹⁷ Кузеля З. Історичний розвиток і сучасний стан українського словництва // Збірник на пошану Зенона Кузеля / За ред. В. Янева. – Париж, Нью-Йорк, Мюнхен, Торонто, Сідней, 1962. – С. 217-218.

⁹⁸ Франко А., Франко О. Археолог, історик, мистецтвознавець, етнолог, музеєзнавець, педагог Вадим Щербаківський: емігрантська віха творчого життєпису українського академічного вченого, професора (1922–1957). – С. 86-167; Див. також архівознавчі матеріали статті: Франко А., Франко О. Аналіз документів і матеріалів особистого наукового архіву Вадима Щербаківського // Науковий збірник Українського Вільного Університету [УВУ]: Том 20: Повідомлення і доповіді Міжнародної наукової конференції: «SAPERE AUDE!» Український Вільний Університет: 1945-2015 (До 70-річчя діяльності УВУ в Німеччині) (Львів, 8 жовтня 2015 р.). – Мюнхен, 2015. – С. 89-99.

⁹⁹ Скоропадський П. Спомини. – К., 1992. – 112 с.

¹⁰⁰ Кузеля З. Українознавство в Німеччині (1939 – 1945) // Сьогодні і минуле. – Ч. 1. – 1948. – С. 49-56.

ка НАН України (його нещодавно виявили професорка О. О. Франко та Ваш покірний слуга)¹⁰¹. До 1931 р. ця інституція оприлюднила три томи наукових праць під автентичною назвою «Abhandlungen» («Трактати») і два томи джерелознавчо-інформативних матеріалів під оригінальним найменуванням «Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin» («Повідомлення Українського наукового інституту в Берліні»). Творчий колектив лексиконової комісії («словарникового відділу»), до якого входили її співголови – істинні фахівці, професори З. Кузеля і Д. Дорошенко, а також інші визнані науковці, професори І. Мірчук¹⁰², Б. Крупницький, М. Антонович, плідно співпрацював з провідними німецькими енциклопедичними виданнями (варто згадати хоча б таку респектабельну європейську енциклопедію, як «Брокгауз»), де було оприявлено, зокрема, чимало українознавчих словникових досліджень, а також була «зредагована» та побачила світ низка різноманітних словників. У 1930 р. УНІ в Берліні підготував до публікації та оприлюднив енциклопедичне видання «Das geistige Leben der Ukraine in Vergangenheit und Ausland» («Духовне життя України в минулому та за кордоном»; редактор В. Залозецький), розпочав джерелознавчо-аналітичне опрацювання матеріалу для цілісного довідкового видання «Ukraine, Land der Zukunft» («Україна – країна майбутнього»), що вийшло друком у 1939 р. А в 1942 р. у Берліні було опубліковано німецькою мовою підготований З. Кузелею за творчого сприяння І. Мірчука та Р. Димінського українознавчий німецькомовний енциклопедичний збірник досліджень «Handbuch der Ukraine» («Довідник України») (за редакцією І. Мірчука), що різнобічно висвітлив соціально-економічне життя в Україні¹⁰³. Капітальний «Українсько-німецький словник» (на бл. 1500 сторінках містить майже 100 000 слів), фахово виданий 1943 р. у Ляйпцігу (Лейпцігу)¹⁰⁴ за паритетної творчої співпраці Я. Рудницького і за участю К. Маера – один з найбільших наукових здобутків у творчому життєписі З. Кузеля.

Зенон Кузеля організував у 1947 р. і очолив Інститут енциклопедії спершу в Мюнхені, а з 1949 р. ця установа успішно функціонувала вже у передмісті Парижа – Сарселі. Фактично лише весною 1948 р. Інститут розпочав конкретну діяльність (штат співробітників налічував понад 100 фахівців з усіх царин українознавства). На спільному засіданні всіх секцій НТШ у червні 1947 р. вирішено підготувати енциклопедію українознавства – фундаментальну працю, що відповідала б модерному стану науки¹⁰⁵. Очолив НТШ після відновлення його діяльності 30 березня 1947 р. за колегіальною участю 62 членів у Мюнхені останній довоєнний голова цього Товариства І. Раковський, а його генеральним секретарем обрано В. Кубійовича. У 1949 р. під орудою НТШ розпочалося видання повноцінної «Енциклопе-

¹⁰¹ ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 9 (о/н). – Спр. 4191. – Арк. 1–25.

¹⁰² Мірчук І. Український Науковий Інститут у Берліні // Сьогодні і минуле. – Ч. I-II. – 1949. – С. 87-90.

¹⁰³ Черниш Н. Українознавчі дослідження XIX – початку XX ст. і спроби видання енциклопедії... – С. 46-47.

¹⁰⁴ Українсько-німецький словник (Ukrainisch-deutsches Wörterbuch) / З доруки Українського Наукового Інституту в Берліні склали Зенон Кузеля і Ярослав Рудницький при співпраці Карла Г. Маера. – Ляйпціг, 1943.

¹⁰⁵ Кузеля З. [Вступ] Дотеперішні українські енциклопедії // Енциклопедія українознавства: в 2-х томах [ЕУ-І]. НТШ / Під головною редакцією В. Кубійовича і З. Кузеля. – Т. 1. – Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. – С. 11.

дії українознавства», яка й донині залишається однією з найуспішніших пам'яток української науки та одним з небагатьох реалізованих достойних українських енциклопедичних проєктів, доведених до логічного текстографічного завершення.

В історіографії, до речі, прийнято вирізняти як окремі енциклопедії її «загальну» (ЕУ-1) і значно просторішу «словникову» (ЕУ-2) частини. Енциклопедія (ЕУ-1) складається з двох томів загальної частини (1949–1952) (у перевиданні на Україні 1994–1995 рр., здійсненому репринтним способом зі збереженням правописних норм оригіналу, застосовано поділ на три томи), яку умовно називають «Енциклопедія українознавства» – I (ЕУ-І), та десяти томів словникової частини (1955–1984) – ЕУ-ІІ, яка вміщує понад 20 000 статей обсягом близько 1600 друкованих аркушів. Загальна частина «Енциклопедії українознавства» вийшла друком ще за життя З. Кузеля, за його співредакцією з В. Кубійовичем. Структурно зміст загальної частини енциклопедії складався з 20 розділів, обсяг тексту налічував 1197 сторінок, найбільша «питома вага» його тематично-галузевого контенту належала дослідженням з історії, археології, етнографії, народного господарства, географії. Видання фінансувалося за сприяння української громади та за підтримки Пластового товариства, яке надало поліграфічні послуги власного видавництва «Молоде Життя» в Мюнхені, де друкувалася «Енциклопедія українознавства» (її «систематична частина») 1949–1952 рр., яка стала першим довідково-науковим виданням про Україну. Це своєрідний підручник комплексних знань з різних сегментів українознавства. Енциклопедія (ЕУ-І) здійснила своє головне завдання – стати інформативно-фактографічним джерелом відомостей про минуле й сучасне України. До редакційної колегії, якою керували її головні редактори В. Кубійович і З. Кузеля, також увійшли М. Глобенко, Р. Димінський, Н. Полонська-Василенко, Ю. Шерех (Шевельов), С. Янів (секретар), М. Кулицький (підготував карти і діаграми). Редакторами окремих відділів стали: З. Кузеля («загальна частина», «видавництва і преса»; «бібліотеки, архіви, музеї»), В. Кубійович («фізична географія і природа»; «археологія, історія»; «людність»; «народне господарство» поряд з М. Васильївим); Я. Рудницький (мова); Я. Пастернак, Б. Крупницький, О. Оглоблин («археологія, історія»); М. Чубатий («церква»), Л. Окіншевич («право»); О. Кульчицький («культура, загальна характеристика»); Ю. Шерех («література»); В. Січинський («просторове мистецтво»); В. Гаєвський З. Лисько, Ю. Шерех («театр, музика, танок»); І. Витанович, М. Терлецький, Ю. Шерех («наука, освіта, виховання»); В. Янів¹⁰⁶ («суспільство»); В. Плющ («народне здоров'я, фізична культура»); П. Шандрук, О. Горбач («військо) та інші редактори-упорядники. Невід'ємною складовою частиною науково-творчого редагування «Енциклопедії» була зовні малопомітна, але дуже важлива, кропітка, креативна за своєю аналітично-джерелознавчою сутністю робота численного «штату» рецензентів, який поряд з тандемом головних редакторів – В. Кубійовичем і З. Кузелею складали такі відомі вітчизняні вчені, публіцисти, діаспорні репрезентанти плодovitого творчого «грона» національної науки і культури, що вимушено перебували в еміграції, як І. Базилевич, С. Баран, Ю. Блохин, І. Борщак, І. Витанович, Ю. Дивнич, В. Дорошенко, А. Жуковський, Г. Кох, І. Коше-

¹⁰⁶ Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Наук. ред. і упоряд. словн. маловжив., діалект. та запозич. слів й іменн. покажч.-коментаря М. Старовойт; упоряд. матеріалів до друку М. Шафвал; 3-тє перевидання, стереотипне з однойменн. публікації, здійсн. у вид-ві Укр. Вільного Ун-ту (Мюнхен, 1993; серія «Підручники», ч. 13). – К., 2006. – 342 с.

лівець, П. Курінний, О. Оглоблин, К. Паньківський, Є. Пеленський, О. Прицак, Л. Ребет, М. Стахів, Л. Шанковський, М. Шлемкевич, О. Шульгин, А. Яковлів та ін. До авторського колективу належали визнані фахівці у різних українознавчих царинах М. Андрусак, В. Біднов, І. Витанович, С. Гординський В. Гришко, М. Дольницький, В. Дорошенко, Д. Дорошенко, Р. Єндик, А. Животко, І. Зілінський, П. Зленко, В. Козловська, Ф. Колесса, М. Кордуба, М. Коржан, І. Кошелівець, І. Крип'якевич, Б. Крупницький, В. Лев, В. Левицький, З. Лисько, В. Маркус, М. Міллер, І. Мірчук¹⁰⁷, М. Міщенко, В. Мудрий, П. Одарченко, І. Огієнко, О. Оглоблин, Л. Окіншевич, В. Островський, Я. Падох, Я. Пастернак, Є. Пеленський, В. Петров (Домонтович), О. Повстенко, Н. Полонська-Василенко, Ю. Полянський, О. Прицак, І. Раковський, В. Ревуцький, В. Річицький, І. Розгін, Я. Рудницький, В. Сімович, Ю. Сірий, В. Січинський, Р. Смаль-Стоцький, С. Смаль-Стоцький, Ю. Старосольський, М. Стахів, М. Терлецький, О. Терлецький, І. Тесля, І. Федів, Д. Чижевський, Л. Чикаленко, Ю. Шерех (Шевельов), О. Шульгин А. Яковлів, В. Янів та інші діячі. Видається необхідним заради наукової справедливості «реабілітувати» подекуди дещо проігноровані, почасти замовчувані, не афішовані, не достатньо артикульовані численними критиками, історіографами високі редакційні досягнення і творчі набутки З. Кузелі в цьому тематичному лексиконі та акцентувати увагу, на нашу думку, на дещо недооціненому багатьма дослідниками великому, комплексному, багатомірному внеску цього непересічного вченого та організатора до видання, що більш відоме у цілісному поєднанні зі словниковою десятитомовою частиною за, сказати б, *народною неофіційною назвою* як «Енциклопедія Кубійовича». Такий промовисто однозначний, символічний зміст цього словосполучення закарбувався як певне стереотипне, одностороннє сприйняття успішного видавничого феномену у свідомості мільйонів українців упродовж багатьох десятиліть. Варто наголосити на тому, що В. Кубійович визнавав одну з провідних ролей свого співредактора, позаяк, за його авторитетним висловом, З. Кузеля «був автором низки статей і редактором двох відділів, читав більшість статей і всі коректи»¹⁰⁸. Окрім керівництва, редагування і рецензійної праці, З. Кузеля написав більшість (20 із 24 досліджень) етнографічних статей (історія української етнографії, етнографічні групи, господарство, будівництво, одяг, народні звичаї і обряди, народні знання)¹⁰⁹ та інші дослідження. По смерті З. Кузелі (помер у 1952 р.) його народознавчі статті¹¹⁰ увійшли також до багатьох томів словникової частини Енциклопедії українознавства, що виходили у світ з 1955 р. упродовж трьох десятиліть під керівництвом її головного редактора В. Кубійовича в Сарселі поблизу Парижа.

До формування текстологічного контенту «Енциклопедії українознавства» (ЕУ-П: 10-ти томів словникової чи «гаслової» частини) поступово зголосилося чимало відомих українських учених з діаспори. Серед довгого переліку яскра-

¹⁰⁷ Кокош А. Іван Мірчук – основоположник української вищої школи в еміграції // Народознавчі зошити. – № 6 (168). – 2022. – С. 1361-1366.

¹⁰⁸ Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення... – С. 504.

¹⁰⁹ Енциклопедія українознавства. Загальна частина [за гол. ред. В. Кубійовича, З. Кузелі]. Репринтне перевидання на Україні. – Т. 1. – К., 1994. – С. 187-193; 194-199; 202-219; 220-227; 228-233; 234-243; 250-251.

¹¹⁰ Див. народознавчий текст дослідження З. Кузелі у титульному розділі «Народна духовна культура» про народні звичаї й обряди, пов'язані з родинним життям // Енциклопедія українознавства. Загальна частина / Репринт. вид. – Т. 1. – К., 1994. – С. 228-239; 239-243.

вих представників національної науково-творчої та культурологічно-мистецької плеяди варто назвати насамперед харизматичні імена О. Оглоблина, Ю. Шереха (Шевельова), Н. Полонської-Василенко, І. Кошелівця, Б. Кравціва, Ю. Луцького, А. Жуковського, І. Тесли та багатьох інших, здебільшого вже згаданих вище, вчених і публіцистів, що були залучені під час підготовки до друку систематичної чи загальнотематичної частини енциклопедії (1949–1952) (ЕУ-І), у «Післяслові» до якої її головні редактори В. Кубійович і З. Кузеля зі стриманим оптимізмом і водночас із певним скепсисом констатували (у травні 1952 р.): «В нелегких обставинах еміграції, без змоги користатися з матеріалів, бібліотек і архівів не тільки України, а й усіх слов'янських країн перевірка кожного факту, встановлення кожної дати вимагали нерідко непропорційних зусиль затрати часу.> > Дедалі більше розпорошення учених укр[аїнської] еміграції по світі супроводилося тим, що < > зв'язок із авторами й рецензентами раз у раз ускладнювався. Розсіяні по всьому світі, в багатьох випадках позбавлені можливості мати під рукою джерела, вони часто не могли виконувати наших прохань із потрібною для видання швидкістю. А тим часом праця Головної Редакції, розширюючись, охоплювала нові, часом не висвітлені раніше ділянки й проблеми, для яких іноді не легко було знайти фахівців-авторів»¹¹¹. Щодо проблеми налагодження організації започаткування тривалого науково-видавничого процесу друкування «Енциклопедії українознавства» доречно наголосити на тому, що визначальним був помітний внесок творців фундаментальної праці І. Раковського, В. Кубійовича, З. Кузеля, Є.-Ю. Пеленського та інших натхненників і виконавців престижного націєцентричного енциклопедичного проекту.

«Енциклопедія українознавства» за редакцією В. Кубійовича (мовиться про її словникове видання в десяти томах, ще раз акцентуємо увагу на тому, що загальна її частина вийшла у світ за його паритетною співредакцією із З. Кузелею) і досі залишається, як це не парадоксально звучить через поважний термін давності, актуальною, однією з найважливіших збірок універсальних знань про Україну, незважаючи на велику кількість подібного роду сучасних видань¹¹². Енциклопедія Кубійовича–Кузеля (ЕУ-І) мала (наважимося вжити такі дещо категоричні, але справедливі, на нашу думку, епітети-визначення) виняткове, епохальне і навіть революційне значення у національній науково-видавничій сфері, оскільки, створена поза межами України, вона стала, за влучним висловом П. Штойка, ще й дуже істотним, чесним «своєрідним викликом на друге видання 51-томної “Большой Советской Энциклопедии”, яка в не повній мірі і не завжди науково представляє українство»¹¹³.

Це монументальне книжкове зібрання (розглядаючи його «Загальну частину» і виокремлено, і цілісно разом з тогочасним відповідним англомовним аналогом

¹¹¹ Кубійович В., Кузеля З. Післяслово // Енциклопедія українознавства: систематична частина [Репринтне перевидання на Україні]. – Т. 3. – К., 1995. – С. 1195.

¹¹² Борчук С. «Енциклопедія Українознавства»: підвалини та передумови написання // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки: зб. наук. праць. – Вип. 14. – К., 2016. – С. 91-102.

¹¹³ Штойко П. Структура і зміст географічних гасел в «Енциклопедії українознавства» // Історія української географії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr-tur/narod.ru/istoukrgeo/allpubl/krajznastvo/strukizmistenzyk1.htm>

видання та багатотомовою (в 11 томах) «Енциклопедією українознавства. Словниковою частиною») заслугове бути конкретним предметом новочасного цілісного, спеціалізованого дослідження у форматі окремої науково модерної, концептуальної монографії. Це 14-томове видання (у сукупності всіх томів загальної і словникової частини енциклопедії) і досі залишається прикладом сумлінного фахового підходу до опрацювання фундаментальної україноцентричної «книги знань». До речі, ґрунтовне п'ятитомове видання англomовної праці «Encyclopedia of Ukraine» («Енциклопедія України») (скороченої версії гаслової енциклопедії «ЕУ-2», де вміщено понад 12 500 статей-тлумачень) (Торонто, Баффало, Лондон, 1984–1993) за редакцією В. М. Кубійовича (перші два томи) і професора Торонтського університету Д. Г. Гузара-Струка (останні три томи) було представлено у 1996 р. Центральною науковою бібліотекою ім. В. І. Вернадського НАН України в номінації на здобуття високої нагороди від Комітету з державних премій України в царині науки і техніки поряд із серією праць «Українське національне відродження в документах і мемуарах ХІХ ст.», що її репрезентував Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (упоряд.: І. Л. Бутич¹¹⁴, В. С. Шандра, І. І. Глизь, М. І. Бутич, О. О. Франко) (див.: «Урядовий кур'єр» [друкований орган Кабінету Міністрів України], 1996, 11 липня, № 127–128, с. 14; «Голос України» [друкований орган Верховної Ради України], 1996, 17 липня)¹¹⁵. І хоча «вдячні» державні високодостойники вважали за доцільне через якісь незрозумілі суб'єктивні причини не присуджувати перемогу жодному з номінантів серед гуманітарних дисциплін, які вийшли до почесного фіналу конкурсного змагання, самий лише факт висування на поважну премію та участь у фіналі номінації свідчить про визнання цих праць молодого українською державою і високий науковий світовий статус згаданого щойно англomовного енциклопедичного видання. У контексті розгляду втілених у публіцистичне життя діяспорних англomовних енциклопедичних українознавчих проєктів варто неодмінно згадати про оприлюднення двотомового видання скороченої версії енциклопедії «ЕУ-1» «Ukraine: A Concise Encyclopaedia» («Україна: Коротка енциклопедія»; Торонто, 1963, 1971)¹¹⁶.

У науково-джерельній площині розгляду проблеми видається доречним звернути увагу на не надто афішоване та недостатньо артикульоване у вітчизняному енциклопедознавчому дискурсі багатотомове, великоформатне діяспорне видання – «Українська мала енциклопедія», універсальним, одноособовим автором якої є український учений-етнолог, просвітител, публіцист, дипломат, журналіст, громадсько-політичний діяч, активний борець за державність України професор Євген Онацький (1894–1979), котрий послідовно працював над цим унікальним енциклопедичним проєктом упродовж усього життя. Оригінальна, самобутня, нестандартна українознавча енциклопедія побачила світ в Буенос-Айресі (Ар-

¹¹⁴ Франко А., Франко О. [Під рубрикою «Особистості»] Видатний український історик-архівист, джерелознавець, археограф І. Л. Бутич (до 100-річчя від дня народження) // Архіви України. – № 4 (321). – К., 2019. – С. 168–186.

¹¹⁵ Сенік Л., Франко А. Доктор історичних наук, професор Оксана Омелянівна Франко: оригінальна ювілейна силуетка (до 80-річчя від Дня народження) // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Ред. кол. Б. Лазорак та ін. – Кн. І. – Дрогобич–Нагуєвичі, 2020. – С. 595.

¹¹⁶ Ukraine: A Concise Encyclopaedia: In 2 Vol. / Ed. by V. Kubijovych. – Vol. 1. – Toronto, 1963–1971. – 1185 p.; Vol. 2. – 1394 p.

гента) у 16 книгах (8 томах, загальним обсягом 2148 сторінок) (1957–1967), її незначний поліграфічний тираж становив 1000 примірників¹¹⁷. За манерою і стилем викладу словникових позицій «Українська мала енциклопедія» є, на слухну думку М. Мушинки, специфічним, унікальним виданням¹¹⁸, що, на противагу традиційним лексиконам, цілеспрямовано розкриває проблемно-тематичний зміст відповідних текстологічних матеріалів у світоглядному руслі їх особливої, індивідуалізованої подачі під засадничим релігійно-народознавчим «омофором» «освячення» із суб'єктивно-інтерпретаційних точок зору і ракурсів трактування християнської етики та української духовної культури¹¹⁹. Причому охоплено тільки деякі їх сегменти, зокрема, з етнографії й фольклору (щодо вірувань, забобонів, символіки, народної творчості), релігії, історії церкви, суспільної психології й філософії, а також окреслено лише окремі царини літератури й історії. Є. Онацький мало уваги звернув висвітленню питання біографічних матеріалів про політичних та суспільних діячів. Поза колом зацікавлень автора, що не претендував на вичерпність тематичного добору «гасел», залишились значною мірою природничі науки, майже вся економіка і географія. Однак незважаючи на всі особливості та певні недоліки цієї книги знань і на не завжди серйозне, адекватне її сприйняття деякими дослідниками як неklasичного лексикону подекуди з аматорськими, індивідуалістичними підходами до пояснення багатьох «гасел», варто підкреслити, що «Українська мала енциклопедія» – це видатна пам'ятка вітчизняної лексикографії. Вчений-енциклопедист Є. Онацький, упорядник українсько-італійського словника («Vocabulario ucraino-italiano») (Рим, 1941), що базувався на лексикологічних досягненнях Б. Грінченка й Є. Желехівського (з доволі широким послуговуванням українською фразеологією), поза всіляким сумнівом, залишив непроминальний слід не лише в українській енциклопедистиці, а й у світовій скарбниці культури¹²⁰.

Отже, цілком конкурентоспроможні, визнані у світовому середовищі багатотомові енциклопедії за редакцією І. Раковського, В. Кубійовича та Є. Онацького відіграли стимулююче-заохочувальну, змагально-спонукальну роль як потужний поштовх до видання на Батьківщині просякнutoї комуністичними ідеологемами та кліше «Української радянської енциклопедії» (УРЕ) (а також «Українського радянського енциклопедичного словника» (УРЕС)), перші томи якої почали виходити в Україні під керівництвом академіка М. Бажана (1904–1983) тільки з 1960 року, а початкові томи другого доповненого її видання публікувалися аж із 1977 року. Редактори згаданих видань, а також «Радянської енциклопедії історії України» (1969–1972) та інших енциклопедичних публікацій у тоталітарну добу намагались нав'язати, на авторитетну думку відомого історіографа, джерелознавця Я. Калакури, партійно заангажовану інтерпретацію подій і фактологічних аспектів історії України, подати з доктринально-класових підходів упереджену уніфікацію та

¹¹⁷ Українська мала енциклопедія: [у 8 т., 16 кн.] / автор-упоряд. Є. Онацький. – Буенос-Айрес, 1957–1967.

¹¹⁸ Мушинка М. Євген Онацький – призабутий український енциклопедист // Українська енциклопедистика: матеріали Третьої міжнародної наукової конференції (м. Київ, 22–23 жовтня 2013 р.). – К., 2014. – С. 99–104.

¹¹⁹ Романів О. М. Довгий, тернистий шлях українства до самопізнання // Енциклопедія українознавства. Словникова частина [ЕУ-II]. Репринтне перевидання на Україні. – Т. 1. – Львів, 1993. – С. X–XVI.

¹²⁰ Яцимирська М. Лексикографічні видання української діаспори. – Львів, 1995. – 31 с.

неправдиве осмислення діяльності державно-політичних і суспільно-громадських діячів, вітчизняних істориків та інших видатних персоналій¹²¹.

Тож продовжимо наші принципи, нешаблонні міркування, аргументовані «рефлексії» та нестереотипні судження з приводу передумов формування та окреслення в загальних рисах концепції створення перших українських загальнотематичних і «словникових» науково-довідкових видань суто енциклопедичного характеру, упорядкованих на тривкому базисі масивного джерелознавчо-археографічного матеріалу і на креативній основі оригінальних авторських конструкцій і науково-творчих інтерпретацій дослідницького тексту. Принагідно зауважимо, що розкриття проблематики пропонованої на розгляд інтелектуального читача статті спершу «закроювалося» на дещо вужчий сегмент опрацювання виключно тематики двотомового збірника наукових праць «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (Петербург, 1914, т. 1; Петроград, 1916, т. 2). Та згодом став більш очевидним причинно-наслідковий, релятивний взаємозв'язок перманентної тяглості між першою, другою та подальшими (за хронологічною послідовністю створення) українськими енциклопедіями, і змістовно-фабульно стаття закономірно «розрослася» до осягнення ширшої проблематики узагальненого, глибинного понятійно-категоріального гасла: «перші українські енциклопедії». До того ж, кожна наступна енциклопедія, ясна річ, базується, бодай частково чи навіть опосередковано, на матеріалі попередніх видань типологічно схожого формату, хоча бувають несподівані сумні і приємні «винятки з правила».

Школа енциклопедистів, що її системно підготував Ф. Вовк¹²², а пізніше креативно розвинули послідовні продовжувачі його ідей і теоретико-методологічних та науково-практичних настанов І. Раковський, З. Кузеля, а також справжній апологет і реальний практик успішного функціонування енциклопедичної справи В. Кубійович та інші її невичерпні ентузіасти, сприяла плеканню творчих кадрів, формуванню кваліфікованих авторських колективів. Не завдяки сприятливим обставинам, а навпаки, часто всупереч негативним факторам, деякі згадані вище та інші активні діячі (особливо, в еміграції) зуміли налагодити систематичну фундаментальну енциклопедичну працю, незважаючи на обмежений певною мірою доступ до українознавчих матеріалів, архівів, першоджерел... Зібрано, упорядковано, узагальнено (на той час загалом доволі вичерпно, хоча, варто об'єктивно визнати, зі значними прогалинами) колосальний український універсум знань, енциклопедичну спадщину, евристичний набуток фактологічного і теоретико-методологічного характеру.

Специфіка суто енциклопедичної праці передбачала вироблення характерного стилю написання, підбір достойних авторитетних фахових авторів, усталення концептуальної візії формування цілісних томів упорядкування, необхідність добору пріоритетних матеріалів, врахування таких чинників як україноцентричний характер та національна спрямованість багатьох «гасел» («позицій і реалій»), а водночас і відповідність універсальним світовим стандартам, стрункість викладу, стислість і водночас насиченість змісту, лаконічні формулювання, правдиві наукові тлумачення, інтертекстуальні особливості інтерпретації, подекуди розширений

---

¹²¹ Калакура Я. Українська історіографія. – К., 2004. – С. 372.

¹²² Франко А., Франко О. Невгамовний Федір Вовк // Слово і Час. – № 8. – К., 1997. – С. 24-30.

виклад, де в цьому була обґрунтована потреба, об'єктивне чітке бачення (вже при задумі та на початку опрацювання) закінченої моделі статті, новітні методологічні та методичні аспекти в опрацюванні обраного предмету чи об'єкту дослідження. Поступово викристалізувалися, уніфікувалися текстологічні засади та норми суто «словникового» написання, уведено в науково-видавничу практику чіткий, виважений, збалансований, дещо абстрагований, чи то пак відсторонений від суб'єктивних уподобань, стиль викладу, пропорційне поєднання усіх складових нюансів статті, часто майже бездоганних чи наближених до досконалого альянсу у гармонійному сенсі взаємозалежності форми і змісту упорядкування конкретного дослідження¹²³. Згадані редактори енциклопедичних досліджень звертали увагу виконавців на гостру проблематику, генерування нових ідей, креативність науково-джерельного опрацювання та інтерпретаційної подачі тексту. Без наявності багатотомових академічних, в класичному розумінні цього слова, національних енциклопедій – це вже аксіома – немає повноцінного визнання у світі будь-якої країни (і Україна тут не є винятком з правила) як великої самодостатньої держави з відповідним інтелектуальним рівнем, як окремої потужної одиниці в мозаїчному спектрі, яскравій різнобарвній палітрі розмаїтого універсального світового знання на планеті Земля. Питання заснування серйозних українознавчих енциклопедичних проєктів та їх достойної реалізації було дуже актуальне у першій половині ХХ ст. (насиченій бурхливими національно-визвольними змаганнями та двома світовими війнами), особливо, упродовж міжвоєнного проміжку, а також у поствоєнну радянську епоху. Зазначену тезу доречно сміливо екстраполювати і на новітні державницькі часи незалежної, суверенної України, оскільки процес виявлення новітніх відомостей, поповнення, виправлення, новітня інтерпретація вже упорядкованих, усталених і навіть «класичних» енциклопедичних знань, заповнення їхніх прогалін – прикрих таких собі «білих плям» у сузір'ї відомих історичних персонажів та комплексі вузлових тем і ключових проблем, врахування світового досвіду уніфікації «словникових» підходів до упорядкування зібраного матеріалу (незважаючи на наявність численних модерних електронних енциклопедій, різноманітних вікіпедій, онлайн-енциклопедій різних модифікацій тощо), – цей шлях тяглий, безперервний, вічний¹²⁴. Необхідність уникнення штампів, шаблонів, заідеологізованих кліше, голого схематизму, сухого байдужого викладу, суб'єктивного спрямування дослідницької праці, а водночас і потреба всестороннього охоплення різновекторних питань і багатогранних проблем, вироблення загальної парадигми вітчизняної «книги знань» – усіма цими важливими питаннями постійно займалися редактори згаданих вище енциклопедичних видань.

Для сучасного суспільства під час бурхливого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в умовах глобальної цифровізації все більшої популярності набувають інтернет-енциклопедії та електронні видання довідково-енциклопедичного характеру. За обставин стрімкого розвитку енциклопедійно-інформаційного потенціалу на новітньому етапі формування контенту сучасних енциклопе-

¹²³ Франко А., Франко О. Концептуальні міркування щодо проблеми формування передумов створення перших українських енциклопедій (за матеріалами особистих архівів Ф. Вовка та І. Франка)... – С. 147.

¹²⁴ Франко А., Франко О. До питання створення першої української енциклопедії (за матеріалами особистих архівів Ф. Вовка та І. Франка)... – С. 156-159.

дій їх редактори і модератори звертають особливу увагу на дотримання єдиного редакційного стилю, визначальних принципів та критеріїв відбору гасел, а також на структурування фактичного матеріалу, нові підходи до розробки актуальних проблем тлумачення наукового терміна в енциклопедичній статті, провідні фактори формування сучасного енциклопедичного порталу, концептуальні засади підготування новочасних електронних енциклопедій в Україні, створення модерних вітчизняних інформаційно-довідкових видань.

Чимало нюансів формування «словникових» книжкових зібрань ми змогли в «рамцях» запропонованої на розгляд тематики статті лише окреслити, радше сформулювати постановку деяких методологічних аспектів складання цілісних томів, видавничо-редакційних настанов специфічного *енциклопедичного текстоутворення*. Ось чому ми не претендуємо на вичерпність охоплення та аналітично-фактологічного висвітлення усього «спектру» широко окресленого проблемно-тематичного матеріалу. Дивовижно, але незважаючи на умовний так званий «строк давності» перших українських енциклопедій (особливо тих «словникових» видань, редакторами яких були І. Раковський, З. Кузеля, В. Кубійович), вони абсолютно не втратили актуальності, наукового значення, дуже часто доводиться звертатися саме до цих текстів, оскільки подекуди лише там можна довідатися про донині маловідомих чи брутально (упереджено чи неупереджено) замовчуваних, проігнорованих українських діячів різного особистісного «калібру» у багатьох сучасних виданнях або ж відчути істинну насолоду правдивого, аполітичного, справді, фахового потрактування і оригінальної подачі та об'єктивної інтерпретації загальнотематичних питань¹²⁵.

Ми намагалися в дослідженні, що обмежене певними рамцями фіксованого обсягу «друкованого аркушату» і «жанровою» специфікою формату статті, свідомо зробити акцент насамперед на проблемі визрівання поживного науково-видавничого ґрунту на тлі співпраці з редколегіями авторитетних європейських «словників» для видання дійсно першої української, хоч і далеко не повної та упорядкованої у редакційному вигляді загальнотематичних збірників, аніж у вигляді лексикону, енциклопедії. Цей двотомник 1914–1916 рр. (а планувалося ж багатотомове видання, яке через воєнне лихоліття та низку інших причин не судилося здійснити в повному обсязі) претендував на роль першого українознавчого енциклопедичного збірника наукових праць. Він був прообразом, первісною спробою, своєрідною предтечею створення подальших, більш повноцінних, універсальніших, сформованих також і за суто «словниковим» зразком, енциклопедичних книжкових зібрань вже в інших видавничих умовах із залученням значно більшої кількості найкращих науковців. Енциклопедії, ідейними натхненниками, модераторами і безпосередніми виконавцями та авторами численних статей яких були Ф. Вовк, М. Грушевський, З. Кузеля, В. Кубійович та інші ініціативні діячі (тут конкретно йдеться про петербурзьке і післявоєнне мюнхенсько-сарсельське видання) об'єднує та спільна деталь, що ці книжкові збірки були «укладені» поза межами етнічних українських теренів, в складних фінансових умовах, навіть інколи елементарного браку поліграфічного паперу,

¹²⁵ Франко А., Франко О. Концептуальні міркування щодо проблеми формування передумов створення перших українських енциклопедій (за матеріалами особистих архівів Ф. Вовка та І. Франка)... – С. 148.

без залучення значних державно-протекціоністських субсидій, субвенцій¹²⁶. Достеменно і досі нерозгадані до кінця феномен пройденого шляху від задуму до здійснення творіння перших українських енциклопедій та екзистенційне явище щасливої і водночас закономірної взаємовідповідності (чи співвіднесеності) цим виданням їхніх талановитих ентузіястів-упорядників, особливо, якщо врахувати при цьому тогочасне недержавне становище розділеного імперіями українського народу... Унікальним, неповторним став перший впевнений енциклопедичний крок (мовиться про петербурзько-петроградське видання 1914–1916 рр.) у перманентному поступі на шляху осягнення стратегічних завдань українознавства. Висловлюючись образними політологічними суспільствознавчими термінами, специфічний фундаментальний «базис» було створено, а закінчити енциклопедичну будівлю необхідною «надбудовою», довершеною за формою і змістом, було вже, мабуть, справою часу. Вкрай необхідним було цілеспрямоване витворення цілісного, позитивного, конструктивного іміджу, збірного образу України у строкатому стихійному світі з адекватним висвітленням її багатющого нерозкритого творчого потенціалу, наукового і літературного доробку, який насправді не поступається надбанню багатьох великодержавних націй. Завдання створення привабливого достойного енциклопедичного віддзеркалення правдивих знань про нашу Вітчизну слушно екстраполювати і на модерну Україну останнього тридцятиліття. Автор пропонованого дослідження поставив перед собою шляхетне, науково амбітне, цілком альтруїстичне «надзавдання» сприяти через певний розголос від читацького сприйняття цієї статті та попередніх наших «суголосних» із заявленою темою публікацій пришвидшенню процесу поступового заслуженого, справедливого просування та піднесення насамперед постатей Ф. Вовка і З. Кузелі¹²⁷ на тернистому шляху до повноцінного, масового визнання їх неординарних персоналій на Олімпі першорядних національних світочів як у науково-видавничій сфері, так і в сенсі адекватного усвідомлення та переосмислення їхнього високодостойного громадсько-політичного та культурологічного внеску в скарбницю української держави. Важливо зрушити з «насадженого місця» усталені стереотипи свідомості, інерцію мислення та залежність від ідеологічних дороговказів і тяжіння подекуди суб'єктивних орієнтирів, на які спрямований погляд та «вказівний перст» домінуючих можновладних (здебільшого псевдоавторитетних) чинників наукового дискурсу. Тут доречно, на наш погляд, навіть просто правильна постановка питань (інколи зовсім не контроверсійних

¹²⁶ Франко А., Франко О. Провідна роль Ф. Вовка, І. Франка, І. Раковського, З. Кузелі, В. Кубійовича у формуванні українознавчого універсуму енциклопедичних знань // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології / Збірник наукових праць. – Т. 2 (32). – Чернівці-Вижниця, 2011. – С. 188-205.

¹²⁷ Погребенник В. Визначний українознавець Зенон Кузеля (Наукова розвідка до 120-річчя від дня народження вченого і 50-річчя смерті. З додатком – недрукованими листами З. Кузелі до І. Франка) // Українознавство. – № 1. – 2003. – С. 274-281; Історія української етнографії [електронний збірник статей і матеріалів]. – Ч. I. – Івано-Франківськ, 2014 / В. Ф. Погребенник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.d-learn.pu.if.ua/data/users/.../Istiriya%20etnografii.doc. – С. 84-105; Качкан В. Фольклористична та етнографічна діяльність Зенона Кузелі // Народна творчість та етнографія. – № 5-6. – 2003. – С. 11-18; Качкан В., Качкан О. Культурологічні візії Зенона Кузелі в епістолах: панорама проблеми // Нев'януча галузка калини: Українські літератори, вчені, громадські діячі – в діаспорі. – К., 2011. – С. 99-113.

і далеко не драстичних, а частенько банально «заангажованих» ідеологічно або просто свідомо чи несвідомо «забутих», проігнорованих, усунутих з поля зору суспільно-наукової уваги як дослідників так і відповідних номенклатурних суспільно-культурологічних підрозділів високого державного рангу). Розробляючи проблему створення перших українських енциклопедій, автор статті намагався переосмислити, скоригувати у реалістичне русло і подекуди навіть трансформувати деякі усталені наукові висновки, судження, внести свіжий «вітер перемін» у заспокійливу тиху «гавань застою» багаторазово переспіваних тем, предметів та об'єктів досліджень і внести певні концептуально-дискурсивні, сенсологічні «інновації» у цілковитий «штиль схоластичного річища» студіювання надто дрібних нюансів проблематики окремих (далеко не всіх) вузькоспеціалізованих праць, де «нищоже сумняшеся» застосовуються вишукані софістично-термінологічні артикуляції та безплідні аргументації. Хоча, звичайно, без наявності ґрунтовних, кваліфікованих, специфічних «класичних» вузькогалузевих досліджень академічного характеру складно уявити справжню науку як у мікро- так і в макровимірі.

Отже, видається доцільним констатувати, що Федір Вовк та його учні і послідовники Іван Раковський¹²⁸, Зенон Кузеля¹²⁹, а також прямо чи опосередковано Іван Франко-ерудит¹³⁰ (з його величезними енциклопедичними знаннями, як нахненник, автор і кваліфікований порадник у питаннях планування, рекомендації і написання специфічних «словникових досліджень») і, звичайно ж, Михайло Грушевський, Олександр Лотоцький, Олександр Русов, Володимир Кубійович, Євген Онацький, фундатори вітчизняної енциклопедистики Є. Чикаленко, П. Стебницький, В. Липинський, І. Огієнко та багато інших (серед них і менш помітних та не менш діяльних і «продуктивних») науковців, публіцистів і видавничих організаторів спільними зусиллями зробили чимало для того, щоб Україна, її народ, тисячолітня, сивочола історія та культура постали у перших енциклопедичних українознавчих виданнях¹³¹ у повноцінному вигляді, переважно за зразком класичних європейських зібрань, цілісно, у доволі вичерпному викладі і водночас у чіткому, адекватному, багатовимірному, інтертекстуальному, фактологічному відображенні перед усім мультимовним, «многоликим» планетарним інтелектуальним співтовариством популяції «*homo sapiens*».

¹²⁸ Головацький І. Іван Раковський: Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 2004. – 223 с.; Раковський І. Погляди Хведора Вовка на расовість українського народу. – Львів, 1926. – 18 с.

¹²⁹ Збірник на пошану Зенона Кузеля / За ред. В. Янева. – Париж, 1962. – 273 с.

¹³⁰ Франко А. Науково-видавнича діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка // Дослідження з історії України: Вісник Львівського університету. Серія історична / редкол.: С. А. Макарчук (відп. ред.), Ю. А. Киричук (відп. секр.), Л. О. Зашкільняк та ін.; ред. Т. О. Головіна. – Вип. 29. – Львів, 1993. – С. 44-53; Його ж: Науково-організаційна діяльність І. Франка в Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка // Українське літературознавство: Іван Франко. Статті і матеріали. – Вип. 58. – Львів, 1993. – С. 121-131; Його ж: Співпраця М. Грушевського та І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка... – С. 35-38.

¹³¹ Енциклопедичні видання в сучасному інформаційному просторі: колективна монографія / За ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. – К., 2017. – 312 с.

Андрій Франко.

Фундаментальний внесок Івана Франка, Федора Вовка, Михайла Грушевського, Івана Раковського, Зенона Кузеля, Володимира Кубійовича, Євгена Онацького в енциклопедієзнавчу стратегію і практику формування багатотомового надбання універсальних знань про Україну.

У дослідженні висвітлено мисленнєві, науково-організаційні, комунікативні, структуротворчі та едиційні аспекти складного, багатошарового редакційно-публікаторського процесу від стратегічного задуму до практичного втілення у суспільно-поліграфічну, громадсько-культурологічну реальність націоцентричної ідеї видання перших українських енциклопедій, ініціаторами, натхненниками і співтворцями яких були Іван Франко, Федір Вовк, Михайло Грушевський, Іван Раковський, Зенон Кузеля, Володимир Кубійович, Євген Онацький та інші респектабельні вітчизняні інтелектуали. Значна увага зосереджена на історико-етнографічних, джерелознавчо-аналітичних, археографічних, літературознавчих, епістолярних матеріалах, тісно пов'язаних із підготовкою до друку насамперед (за хронологічною послідовністю) першої (1914–1916), а також другої (1930–1935) і фундаментальної третьої («загальної») (ЕУ-1; 1949–1952) і «словникової» (ЕУ-2; 1955–1984; доповнення: 1995) її частин) українських енциклопедій.

Andriy Franko.

The fundamental contribution of Ivan Franko, Fedir Vovk, Mykhailo Hrushevs'kyi, Ivan Rakovs'kyi, Zenon Kouzelya, Volodymyr Koubiyovych, Yevhen Onats'kyi to the encyclopaedia strategy and practice of forming a multi-volume acquisition of universal knowledge about Ukraine.

The research highlights the thinking, scientific-organizational, communicative, structure-creating and editorial aspects of the complex, multi-layered editorial and publishing process, from the strategic idea to the practical implementation into social-polygraphic, public-cultural reality of the nation-centric idea of publishing the first Ukrainian encyclopedias, the initiators, inspirers and co-creators of which there were Ivan Franko, Fedir Vovk, Mykhailo Hrushevs'kyi, Ivan Rakovs'kyi, Zenon Kuzelya, Volodymyr Kubiyovych, Yevhen Onats'kyi and other respectable domestic intellectuals. Considerable attention is focused on historical-ethnographic, source-analytical, archeographic, literary, epistolary materials, closely related to the preparation for publication (in chronological order) of the first (1914–1916), as well as the second (1930–1935) and fundamental third (its «general» (EU-1; 1949–1952) and «dictionary» (EU-2; 1955–1984; addition: 1995) parts) Ukrainian encyclopedias.

Ярослава МЕЛЬНИК

ПОДЗВІННЕ ФРАНКОВІ: ВІДГУКИ ЧЕСЬКОЇ ПРЕСИ

Випускаючи у світ збірник «Подзвінне Франкові. Відгуки на смерть поета / упоряд., публ. і передм. Ярослави Мельник» (Дрогобич: Коло, 2023. 488 с.), до якого увійшли різножанрові тексти насамперед із українських джерел (клепсидри, телеграми, листи-співчуття, промови на похороні, некрологи, статті, спогади, поезії-присвяти, переклади поезій), у передньому слові я зауважила з-поміж іншого, що голоси «чужої» преси – відгуки на смерть Івана Франка – увійдуть до другого тому збірника, який, висловила надію, невдовзі також буде опублікований.

Наразі зі замисленого другого тому «Подзвінне Франкові» пропоную зацікавленому читачеві відгуки на смерть Івана Франка, опубліковані на шпальтах чеських часописів «Právo lidu» (Прага), «Hlas národa» (Прага), «Národní listy» (Прага), «Videňský deník» (Відень), «Osvěta lidu» (Пардубіце), «Lidové noviny» (Брно), «Severočesky dělník» (Тепліце), «Kladenská svoboda» (Кладно). Різні за обсягом (деякі зовсім лаконічні, як ось редакційні повідомлення в газетах «Severočesky dělník» і «Kladenská svoboda») і глибиною збагнення феномена Івана Франка ці публікації містять інформацію про найважливіші етапи життєвої і творчої біографії письменника, називають його найважливіші тексти, як художні, так і наукові, торкаються питання його світогляду, акцентуючи при тім не раз на соціалізмі поета, згадують про його переклади чеських письменників, а також про рецепцію українського письменника в Чехії.

Серед відгуків, оприлюднених на сторінках чеських часописів, особливо вирізняються два. Це «суто особистий» нарис-спогад про українського поета Їржі Карасека («Videňský deník», 1916, 15 června) і некролог Іполита Бочковського («Právo lidu», 1916, 31 května, č.149).

За словами чеського поета, прозаїка і драматурга Їржі Карасека, смерть Івана Франка, з яким він познайомився у Львові 1892 р. і разом із яким отримував диплом доктора наук у Відні 1893 р., його «дуже зворушила» і «писалось» йому «нелегко». «Із Франком у нас не зав'язалась інтимна дружби, проте ми зберігали одне до одного взаємну пошану, а також повагу до принципів кожного, які, звичайно, часто розходилися», – характеризував Їржі Карасек свої взаємини з Іваном Франком.

Для Іполита Бочковського, одного з чільних європейських фахівців із теорії нації та національних відносин першої половини ХХ ст. (до слова, поляка за національністю, який вважав себе українцем і образ українську мову як рідну»), Іван Франко – це «найбільший зі сучасних українців післяшевченківської доби.

Останній з національних апостолів-будителів, у якому відроджені прагнення та устремління долею переслідуваного українського народу досягли вершини свого втілення». Іполит Бочковський зауважував, що «Франко був університетським типом національного будителя, генієм свого народу», «гігантською духовною особистістю ренесансного типу», «найбільшим українським поетом після Шевченка», «творцем модерної української новелістики», «одним із найвідоміших сучасних славістів», видатним політичним і просвітницьким діячем.

Переклад текстів із чеської на українську мову здійснив Іван Тепляков.

ДОДАТКИ

Відгуки на смерть Івана Франка, опубліковані на шпальтах чеських часописів

I.

Іполит Бочковський

Іван Франко (1856 – 1916)

Із Франком відійшов найбільший зі сучасних українців післяшевченківської доби. Останній з національних апостолів-будителів, у якому відроджені прагнення та устремління долею переслідуваного українського народу досягли вершини свого втілення.

Відійшов у віці лише 60-ти років, залишивши, однак, по собі величезний добробок, хоча й не заспівав своєї останньої пісні, не сказав свого останнього слова.

Тривалий час нездужав. Не виглядало, проте, що кінець так близько. І якби не війна, катастрофа, мабуть, не прийшла би так скоро. У Львові Франко пережив російську окупацію, при якій йому, найвизначнішому представникові сучасного українства, жилося дуже погано як матеріально, так і морально. Залишився зовсім без засобів до існування. Був свідком свідомого знищення російським царизмом своєї національної української культури, над відродженням і творенням якої працював все своє життя і за яку віддав усе, що мав. Бачив, як його найближчі товариші по праці були вивезені до Сибіру або до віддалених губерній Російської імперії, як багато з них у в'язниці розплачувалися за своє бажання внести бодай трохи світла освіти під стріху українського селянина!

Над Європою буяв найбільший зі світових воєнних ураганів. Її майбутнє було в пелені непроникної темряви. З цієї бурі мав постати новий світ. Новий день для забутих народів – пролетарів. Україні також всміхалася надія на краще майбутнє. Можливість нової долі. А наразі царизм безжалісно і нещадно прагнув із корінням виполоти молоді паростки її культури в галицькому П'ємонті. Було від чого втратити надію тим, хто бачив цю страшну картину руйнування!

Лише рік тому помер Павлик, один із піонерів соціалізму серед галицьких українців. Нині, вслід за ним, відійшов його найближчий співпрацівник і приятель Франко.

Ще вчора я читав передмову Франка до одного з семи томів його вибраних писань, виданих безпосередньо перед війною, що містить публіцистичні й суспільно-політичні статті, написані спершу польською і німецькими мовами (тому цей том вийшов під назвою «В наймах у сусідів»). Після нього мали вийти наступні чотири томи публіцистичних праць, які сам автор назвав «школою політичного думання»¹. Отож, перед війною Франко почував себе ще доволі сильним і мріяв про подальшу літературну діяльність...

Увечері вдома я побачив коротку телеграму: «У неділю помер Франко. Похорон у Львові в середу».

Франко, як і Мойсей, відійшов на порозі нової будущини, ледь побачивши невиразні обриси майбутньої долі своєї батьківщини і свого народу. Його прекрасний «Мойсей» – у національно-біографічному сенсі – грандіозне пророцьке передбачення Франка, його смерть в умовах нинішніх буремних подій символічно підтвердила сумну долю автора.

***

Іван Франко був підвалиною національного відродження Австрійської України. Символом її історії другої половини минулого століття. Без нього не можливий був би той поступ і розмах українського національного руху в Галичині, завдяки якому Галичина дістала по праву ім'я українського П'ємонту.

Франко був університетським типом національного будителя, генієм свого народу. Був гігантською духовною особистістю ренесансного типу. Зумів поєднати в собі найрізноманітніші ділянки інтелектуальної праці, в усьому вивищуючись над посередністю, а дуже часто в окремих сферах діяльності досягаючи найвищих вершин. Був найбільшим українським поетом після Шевченка, а як лірик (маю на увазі насамперед його прекрасну сповідь «Зів'яле листя», це унікальне свого роду поетичне *Andante dolorose*) може бути окрасою будь-якої світової європейської літератури. Був творцем модерної української новелістики і водночас одним із найталановитіших дитячих письменників. Його, ґрунтовані на автобіографічному матеріалі, дитячі оповідання (наприклад, «Олівець», «Малий Мирон»), опубліковані чеською мовою на сторінках бібліотеки «Нового світу», є майстерними взірцями психологічного проникнення в таємниці дитячої душі.

Літературні твори Франка, зокрема такі, як «Борислав сміється» і «Воа constrictor» (опубліковані чеською мовою в «Světovce»), зі змальованими в душі Золя картинами розгулу капіталістичного визиску в галицькому нафтовому промислі мають потужне соціальне звучання. Так само соціальне забарвлення має значною мірою автобіографічного характеру збірка оповідань із символічною назвою «В поті чола»

Франко не був, однак, лише літератором у вузькому сенсі цього слова. Він також публіцист, редактор, перекладач, журналіст-репортер, що змушений був як-так виживати за мізерну винагороду.

Сказаним вище не вичерпується огляд творчої діяльності Франка. Він також вчений, один із найвідоміших сучасних славістів і один із найкращих учнів Ягіча. Його заслуги в українській науці, зокрема в царині історії та фольклору, вельми

---

¹ Планованих томів зі статтями суспільно-політичного характеру всього мало бути три – Я. М.

значні. Його перу належить історія української писемности, цікаве дослідження «Молода Україна», в якому ґрунтовно висвітлено основні тенденції та напрями сучасного українського руху. Франко видав унікальну в слов'янській науці критичну збірку української т. зв. апокрифічної літератури. За свою славістичну діяльність був обраний почесним доктором Харківського університету (університетську освіту Франко здобув у Львові та у Відні). Був кандидатом на місце професора української літератури у Львівському університеті. Галицьке міське намісництво, однак, завадило цьому через *politisches Forleben* Франка, адже він тричі був заарештований за соціалістичну пропаганду. Одного разу етапом був доставлений до рідного села. Тяжкі враження з галицького ув'язнення письменник яскраво відобразив у «Тюремних сонетах» і в новелах «На дні» та «До світла» (обидві перекладено чеською мовою). Через своє політичне минуле Франко не міг стати університетським професором, хоча, без сумніву, був найавторитетнішим фахівцем у цій царині.

Франко також політичний і просвітницький діяч. Він один зі засновників української селянської (радикальної) партії, для якої написав гімн, що закінчувався словами: «Та не довго вже тої муки! Нам час не датися на глум. Здіймуться дружньо хлопські руки. І просвітліє хлопський ум!» Лейтмотив цього гімну: «Ми є ті, що вас всіх кормимо, за всіх вас терпимо».

Доля не панькалася з Франком. Якраз навпаки. Його життя – це постійна боротьба за кусень хліба («В поті чола»), зазвичай без певного завтра і тривалий час без визнання з боку власного народу. Він не раз був вигнанцем як серед українців, так і серед поляків. Коли у своїй польській автобіографії («Дещо про себе самого») він піддав суворій критиці національні вади українського суспільства і заявив про свою нелюбов до нього, був підданий ostracizmu. А коли відразу після цього у віденській газеті «Die Zeit» надрукував критичну статтю про Міцкевича, назвавши того «поетом зради» (на підставі «Конрада Валленрода»), поляки викинули його з польських газет та оголосили йому суспільний бойкот. По Львову були наклеєні польські плакати лаконічного змісту: «Геть Франка!» У цей період Франко змушений був писати німецькою мовою, дописував він також до чеських газет (був співробітником «Slovanského Přehledu»). Франко назагал виявляв інтерес до чеських справ. Переклав українською мовою Гавлічка, Зеєра. Написав нарис про чесько-українські взаємини.

1898 р. відзначили ювілей 25-річної письменницької діяльності Франка. Це був воістину вияв шани народу до свого найбільшого будівничого. Спонтанний вияв щирого, хоча дещо запізненого, визнання. Дякуючи за ювілейні вітання, Франко виголосив прекрасну промову, яка містить чимало цінних деталей до його ж характеристики. Наводжу з неї деякі характерні вислови.

«Яко син селянина, вигодований твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народові. Вихований у твердій школі, я відмалку засвоїв собі дві заповіді. Перша, то було власне почуття того обов'язку, а друга, то потреба ненастанної праці... Я старався присвоювати нашому народові культурні здобутки інших народів і знайомити інших з його життям.

Головну увагу я клав завсігди на здобування загальнолюдських прав, бо знав, що народ, здобуваючи собі загальнолюдські права, тим самим здобуває собі й національні права. І сам я у своїй діяльності бажав бути не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього ч о л о в і к о м... Вийшовши з самого дна нашого

народу, я старався однаковою любов'ю обняти всі його верстви, а нинішнє свято є для мене знаком, що у нас будиться, а декуди вже й ярко палає бажання солідарности з нашим найменшим братом...

Двадцять і п'ять літ я був тим пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку... А щодо себе самого, я завсігди держався тої думки: нехай пропаде моє ім'я, але нехай росте і розвивається український народ!»

Франко симпатизував соціалізові, але до сучасного класового соціалізму не доєднався. В його творчості є багато соціалістичних елементів (наприклад, у «Думах пролетарія», у збірці «З вершин і низин», а також в оповіданнях «В поті чола» і в бориславських образах, особливо у відомому гімні «Каменярі»). Його соціалізм має гуманно-етичний характер. Проте Франка по праву можна вважати предтечею і піонером соціалістичної думки в Галичині.

***

Ці посмертні міркування про Франка я закінчую його слушною чеською характеристикою А. Черни (у біографічній статті, що вийшла як передмова до чеського видання «Галицьких образків» у «Světovce»). Назагал Франка часто перекладали чеською мовою, але зазвичай переклади публікувалися в періодиці, рідше виходили окремими виданнями.

«Як оповідач Франко – правдивий портретист галицько-руського життя і захисник прав пригноблених і скривджених. У поезії він – поет незламности, сили та визволення. У всій своїй творчості – митець сильний і самобутній, який знаменував цілу епоху в національній літературі. Як учений – один із головних стовпів національної етнографії, історії літератури та філософії. Як публіцист – невтомний і пристрасний борець за людські та національні права свого народу і непримиренний противник всього реакційного й насильницького. Як людина – прямий, правдолюбний, завжди прогресивний і непідкупний».

«Життя і творчість Франка – це спокута за Україну». Здійснення її національних і культурних устремлінь і бажань. Запорука будучини воскреслої, вільної та незалежної України.

Український Мойсей відійшов, залишивши свій народ у негоді світової бурі. Народ, однак, ведений усвідомленим заповітом свого апостола, увійде до «обітваної землі» своєї звільненої батьківщини, про яку впродовж всього свого життя думав і мріяв Іван Франко.

Джерело: Právo lidu (Praha). – 31 května. – 1916. – č. 149.

II.

Їржі Карасек

Іван Франко

Його смерть мене дуже зворушила.

Я отримував разом із ним диплом доктора наук. Це було 23 роки тому, 1 липня 1893 р. Нас було семеро філософів зі всього світу: барон Штернек, нині професор університету в Штирському Градеці; ще один був із Шотландії, один із Бельгії,

один із Баварії; відтак нас трое славістів: болгарин Іванов, Іван Франко і я. Франко прийшов на промоцію в червоній сорочці; я того дня заручився.

Я познайомився з Франком у Львові в 1892 р. Тоді він був співробітником «Kuryera Lwowského», близької йому радикальної, демократичної газети. Там працювали також Капрович, нині відомий поет і літературний критик, і Вислоух, чоловік пані [Вислоухової], званої чехофілки, перекладачки наших письменників.

У той час я був бібліотекарем слов'янського семінару у Відні. Франко тоді мав приблизно 34 роки і був відомий як видатний письменник своєї та польської літератури; він також активно займався журналістикою і політикою (останнє мало для нього свої наслідки), а тепер він думав про спокійніший життєвий шлях, відповідний його літературно-історичним та етнографічним зацікавленням. Він дуже хотів отримати посаду доцента малоруської літератури після Омеляна Огоновського, який саме тоді мав намір іти на пенсію. Але для цього Франко не мав виконаної першої формальної умови, тобто докторантури. Я порадив йому Відень, де отримання вченого ступеня доктора буде зв'язане лише з його науковою кваліфікацією. У царині філологічних студій Франко міг стати наступником Огоновського.

У Львові я часто зустрічався з Франком: він був моїм екскурсоводом у музеї Дідушицьких, надавав мені цінну інформацію в рукописному та етнографічному відділах, водив мене [до букіністів] купувати дешеві книжки, збірки пісень зокрема. Мовчазний, відлюдний Франко ставав тоді доступніший.

Вдень я працював в Інституті Оссолінських, часто бував у пані Вислоухової, познайомився з Кентжинським, із чехофілів – із Белцою, перекладачем Ганки, а також з іншими письменниками.

Після канікул ми зустрілися з Франком у Відні на семінарі, який він старанно відвідував. Одночасно з Франком був і проф. Колесса, ще раніше тут студював проф. Студинський. Тоді нас, славістів, було небагато, більшість була з-за кордону (їх вабила, власне, постать і слава Ягіча); нині вивчають славістику і німці, цю дисципліну обирають собі також жінки.

Франко був уже зрілий муж, сильна особистість, відомий як письменник і як вчений, а також як політик. Спокійний, стриманий; було помітно, що він вже має гіркий досвід, через соціалістичні переконання й агітацію місяцями сидів у в'язниці. Очі дивилися сторожко, голова з високим чолом і рудуватими вусами й волоссям. Завжди був чимось стурбований, кожному це впадало у вічі, але всі вдавали, що цього не зауважують. Тягар життя, Доля! Злиденність і все те, що гнітить енергійних людей широкого розмаху, оригінальних помислів, яких не розуміє оточення, для якого працюють; до того ж люди, що мусили бути його найбільшою опорою, навпаки, виступали проти нього, хоча самі несли нещасні прометеєві ланцюги. За таких обставин трагізм життя переможе й крицеві характери.

У себе на батьківщині Франко був потужним агітатором, який змушений був постійно виховувати свій народ, аби той міг розрізнити правду від неправди. Траплялося, що сільські слухачі гукали «Слава!», власне, там, де від них очікувалася цілком протилежне: «Ганьба!» І «Ганьба!» звучало замість «Слава!» Але Франко був невтомним вихователем, і, здається, справа, хоча й повільно, посувалася вперед. Соціалістичні, модерні принципи народ сприймав важко, насамперед селяни, що зазвичай не вміли ані читати, ані писати; кількість неписьменних у тих краях відома.

Я був переконаний, що процес відродження малоруського народу не йде природною, а, отже, правильною дорогою. Я наводив йому як приклад наше відродження; для народу наші письменники брали теми найближчі, зрозумілі, легкостравні. Народна легенда, байка або романтичне оповідання з лицарями і стражданнями, піднесення рівня освіти народу чеським священником, учителем і календарем; чужі думки добре плекати і використовувати тоді, коли розвинеш свою культуру, зокрема ту, яка склалась історично. Я вважав, що неприродне й насильницьке перенесення європейської цивілізації не принесе очікуваного успіху, особливо у них, де стільки неписьменних. У підсумку народ почне чужі думки неприродно переживати сам. Одним словом, не опанує їх, а дія, вплив того засвоєння виявиться через два-три десятиріччя. Краще вчити народ читати, писати та подавати йому відповідну страву, аніж таку вишукану, яку могла вживати хіба що їхня інтелігенція.

Із Франком у нас не зав'язалась інтимна дружби, проте ми зберігали одне до одного взаємну пошану, а також повагу до принципів кожного, які, звичайно, часто розходилися. Окрім того, Франко виявляв живий інтерес до наших суспільних течій і нашої літератури, з якої багато перекладав. У нас він був відомим і популярним письменником, мав репутацію найбільшого українського поета після Шевченка.

Франко був поетом, збірки його віршів знали всі його співвітчизники, окрім того, він писав соціальні та історичні оповідання про життя та боротьбу свого народу з польськими шляхтичами та їхніми союзниками. Питання національні та соціальні в нього поєднувалися; фарби накладав чорні, теми брав із повсякденности та з життя нижчих верств. Серце ковалєвого сина відчувало і роздавало удари теж по-ковальськи.... Де він перебував у рамках прекрасного, а де послуговувався засобами щоденної боротьби, пізніше визначають спокійний аналіз і критика.

Іван Франко був вправним стилістом – книга «Захар Беркут», історичний роман про події 1241 р., була готова за шість тижнів. Він часто писав не лише з потреби та мистецького запалу, але й задля хліба. Але і тут він був великим автором із природним даром спостережливості та розумінням потреб реальности. Рафіноване товариство і витончені душі – ота розкіш нервозних кіл – для нього не існували.

Як літературний історик і етнограф Франко був широко відомий серед славістів. Його праця про Варлаама і Йоасафа належить до найважливіших у величезній спеціальній літературі: у «Дубровачких легендах» я сам мав нагоду користуватися нею. Збірка його легенд і студії про народну пісню, видані в «Записках Товариства ім. Шевченка» і в «Етнографічному збірнику», забезпечують йому видатне місце в історії славістики, як знавця апокрифічної літератури зокрема.

***

Франко був претендентом на отримання звання доцента (його ґрунтовна праця про «Єдиного» вийшла у болгарському Збірнику), однак підтвердження цього звання він не отримав. На заваді стала політика — на шкоду науці та його існуванню. Др. Франко був також співробітником тижневика «Zeit», сенсаційним співробітником, якщо можна так сказати. Згадаймо бодай його «Koalitionsnichte» та сумнозвісну статтю про Міцкевича як поета зради, де він не мав рації. На «Конрад Валленрода» і подібну літератури зі слідами байронізму «наклався» польський патріотизм. Таке поєднання було природним.

***

Як бачите, цей нарис суто особистий. Нелегко мені писалось. Франко тривалий час тяжко хворів і терпів різні біди. Один із його синів, що подавав надію, помер на четвертому році філософії, другий змагається в українському легіоні. Його долі під час війни я не знаю. Останні два роки він ніби був зовсім сліпий².

Друзі зробили для нього радість, видавши на його честь збірник творів найвідоміших письменників. Народ згадав про свого велетня, вшанувавши його дарунком у 30 000 к[орон]. Сенкевич дістав, як відомо, Обленгорськ.

Визнання його — у вдячності наших народів [...].

Джерело: Videňsky deník (Videň). – 15 června. – 1916.

III.

Др. Іван Франко

Зі Львова, 29 травня. Др. І в а н Ф р а н к о, найбільший національний поет Австрійської України, член багатьох вітчизняних і закордонних наукових товариств і академій, помер сьогодні у віці 60-ти років. Похорон відбудеться в середу.

Др. Іван Франко, видатний галицько-руський письменник, народився 1856 р. у Нагуєвичах. Ще в молоді роки зацікавився літературою, слов'янською зокрема. Від'їжджаючи [з Дрогобича] в Університет до Львова, взяв зі собою свій переклад Короледворського рукопису. Спершу писав поезії, у 1874–1877 рр. був провідним співробітником часопису «Друг». Через підозру в приналежності до таємного товариства був вдруге заарештований і посаджений до в'язниці. Атмосферу тюремного життя описав в оповіданні «На дні», яке згодом першим із його творів було перекладено чеською мовою. Під впливом пережитого у в'язниці звернувся від романтизму до реалізму. Його літературна діяльність вельми багатогранна. Поруч із віршами, овіяними гуманізмом і надією на краще майбутнє, новелами на соціальні теми зі соціалістичними елементами, для яких притаманні проникливі спостереження реального життя і психологічна глибина, Франко писав драми, літературні статті, історичні, соціологічні, етнографічні праці, перекладав Гете, Гайне, Сервантеса, Гоголя, Достоевського, Щедрина, Неруду, Гавлічка, Марка Твена. Він також активно займався публіцистикою, оскільки була потреба в працях будительського характеру. Чеською мовою, окрім похмурого психологічного оповідання «На дні», опубліковано повість про життя у нафтових шахтах Борислава «Voas constrictor», драму «Украдене щастя», а також ряд оповідань у періодиці.

Джерело: Národní listy (Praha). – 30 května. – 1916. – č. 149.

IV.

Відійшов у вічність найбільший національний поет України Іван Франко

Вчора зі Львова надійшла вістка про смерть 60-річного Івана Франка, галицько-руського письменника і національного барда, який народився 1856 р. у Нагуєви-

² Тут автор помиляється – Я. М.

чах. Це була людина дуже близька до чеської літератури; він її любив та знав дуже добре. 1874 р., від'їжджаючи до Львівського університету, Франко віз зі собою малоруський переклад Короледворського рукопису. У цей період він видав поетичну збірку «Баляди і розкази», відтак вийшла збірка поезій «З вершин і низин», легенда «Смерть Каїна», драма «Украдене щастя». Ці твори відомі також у нас. Із Франкової белетристики відзначимо з-поміж іншого повість про життя робітників, що добувають нафту в Бориславі, «Voа constrictor», малоруську історичну оповідь «Захар Беркут» і багато книжок оповідань, у яких письменник торкався головним чином життя трудящих людей, проголошував високі національні та патріотичні ідеали, піднімав дух [народу] і звеличував [його]. Через свої політичні переконання й часті виступи на народних зібраннях декілька разів був заарештований. Франко багато перекладав із чеської, німецької та англійської літератур. У нас він захоплювався насамперед творчістю Врхліцького, Св. Чеха, Неруди й Гавлічка, багато відомих творів яких він переклав українською мовою. Із чужоземної літератури відзначимо насамперед його майстерно перекладені «Балади», «Фауст» і «Райнеке Лис» Гете, відтак переклад усього «Дон Кіхота» Сервантеса. Коли 1895 р. сенат Львівського університету запропонував обрати Івана Франка на посаду професора малоруської літератури, то через політичне минуле поета це обрання було провалене. Поет заспокоїв себе збіркою сумоглядних віршів «М і й І з м а р а г д». І в нас є переклади поезії і прози І. Франка; найповнішу добірку подав «Slovanský Přehled» у перекладі Й. Рубінова десять років тому. З молодих авторів багато перекладав К. Гандзел.

Джерело: Hlas národa (Praha). – 31 kvetna. – 1916. – č. 149.

V.

Іван Франко

У Львові в неділю 28 травня помер др. Іван Франко, найбільший сучасний український письменник. Помер у віці 60-ти років після важкого і напруженого життя, яким також було і життя народу, якому Франко присвятив усі свої життєві сили і всю свою працю. Був за мовою і переконаннями українцем. Саможертвовно брав участь у боротьбі малоруського народу на всіх фронтах: як проти великоруського централізму, так і проти поляків і проти колонізації галицької справи. Походив із малоруських Нагуевич у Галичині. Закінчив Львівський університет. Ще студентом активно працював на літературній ниві: серед перших його праць був переклад Короледворського рукопису. Брав активну участь в українському русі, який тоді міг найбільше реалізуватися лише в таємних гуртках і в літературних текстах. Був неодноразово ув'язнений. 1895 р., коли він уже був відомим письменником, тодішній галицький намісник граф Бадені через політичне минуле Франка став на заваді пропозиції академічного сенату Львівського університету обрати його професором малоруської літератури. Замолоду захоплювався соціалізмом. Його мистецькі погляди рано еволюціонували з молодечого романтизму до послідовного реалізму, але через це не постраждав його український націоналізм, навпаки він ставав ще виразнішим і рішучішим. Спершу Франко багато писав до великоруських та особливо до поль-

ських часописів, однак пізніше обмежився лише малоруською пресою, із російською та польською розійшовся цілком. З поляками він гостро зіткнувся через свої романи «Основи суспільности» і «Для домашнього огнища», які поляки витлумачили як випад проти польського народу, а найгостріше 1897 р. через статтю про Міцкевича під назвою «Поет зради» у віденському часописі «Die Zeit». Спадщина Франка дуже велика. Він писав вірші, оповідання, романи і драми, з-під його пера вийшли також численні літературно-критичні, історичні, етнографічні та політичні статті. Він також активно перекладав із чужоземних літератур — із чеської перекладав Гавлічка, Неруду та ін. Деякі його тексти було перекладено чеською, німецькою, польською та російською мовами. Помер у Львові, де провів майже все своє життя, у добі, яка незвичайно збурила українське питання і яка серед українських діячів породила найсміливіші надії. Він не дочекався остаточного вирішення долі української справи, хоча напевно був серед тих, які бачили це вирішення дуже близьким...

Джерело: Lidové noviny (Brno). – 30 kvetna. – 1916. – č. 148.

VI.

Др. Іван Франко

Сумна звістка надійшла на початку цього тижня зі Львова: там у віці 60-ти років помер др. Іван Франко, найпопулярніший сучасний письменник і поет українського народу, муж у всіх відношеннях прогресивний і справжній демократ.

Др. Іван Франко, подібно, як і багато інших великих провідників, вийшов не зі заможної і впливової верстви, але з народу, із людей незнатних, із пролетаріату. Він син бідного коваля з русинського села. Вже в гімназії та в університеті він покладався головно лише на себе. Ще під час навчання в гімназії почав писати свої перші чудові оповідання. За участь у таємному гуртку молодого студента, сповненого бажанням до кращого життя і свободи людства, ув'язнили на дев'ять місяців у тюрму. Дев'ять місяців, прожитих на самоті, у роздумах сприяли тому, що Франко визначив свій справжній життєвий шлях, пізнав своє покликання. Він став для українців проповідником соціалізму, свободи, культури цивілізованого людства. Здобувши ступінь доктора філософії у Віденському університеті, 1895 р. І. Франко взяв участь у конкурсі на отримання посади доцента української мови і літератури у Львівському університеті. Професуру йому його польські противники постійно віддаляли, бо, напевно, ніхто з українців так, як Франко, з такою силою і запалом не розкривав усе те, що фанатичні вороги українців із радістю сховали би від світу. Значення Франка в літературному світі постійно зростало. Наша Україна скорбить за своїм др. Іваном Франком, який, доживши до 60-ти років, відійшов після довгого важкого страждання. Ми разом із нею гаряче відчуваємо втрату поета, вченого, організатора, великої людини. Др. Франко мав у Чехії багато друзів і симпатій; ми, зокрема, із хвилюванням згадуємо про його визначну роль у роботі першого і другого з'їздів прогресивної слов'янської молоді у 1891 і 1892 рр. у Празі та у Відні.

Джерело: Osvěta lidu (Pardubice). – 3 června. – 1916. – č. 23.

VII.

Іван Франко

У понеділок минулого тижня у Львові у віці 60-ти років помер найбільший український поет Іван Франко. Він був головним будителем і організатором українського національного життя. Його літературна діяльність, пронизана соціалістичними ідеями, дуже багатогранна. З його творів у Чехії дуже відомі «Воа constrictor», «Украдене щастя» та «На дні». Франко був шанувальником нашого Гавлічка і Неруди, багато перекладав із чеської мови. Українці з його смертю багато втратили.

Джерело: Kladenská svoboda (Kladno). – 7 června. – 1916. – č. 46.

VIII.

Іван Франко

У Львові у віці 60-ти років помер найбільший зі сучасних українських письменників Іван Франко. Він був одним із будителів і організаторів українського національного руху. Його письменська діяльність, дуже широка і всебічна, вона відзначається відчуттям сучасного життя і соціалістичними віяннями. Іван Франко був переконаним соціалістом, у молоді роки через участь у таємному товаристві був посаджений до в'язниці на дев'ять місяців. Покійний був доцентом української мови і літератури у Львівському університеті (sic!)³, але у професурі йому послідовно відмовляли через його «політичне минуле». Багато творів Франка перекладено чеською мовою, а його драму «Украдене щастя» часто грають на наших сценах.

Джерело: Severočesky dělník (Teplice). – 9 cervna. – 1916. – č. 22.

Ярослава Мельник.

Подзвінне Франкові: відгуки чеської преси.

Публікуються відгуки на смерть Івана Франка у чеських часописах, визначаються основні риси цих некрологів.

Yaroslava Melnyk.

Replication to Franko: reviews of the Czech press.

Reviews on Ivan Franko's death in Czech periodicals are published, the main features of these obituaries are determined.

---

³ І. Франко не був доцентом Львівського університету – Я. М.

Андрій СОВА

**«НЕЗВИЧАЙНО ПРАЦЬОВИТИЙ, ПЕДАНТИЧНИЙ,
БИСТРОУМНИЙ, РОЗВИВАВ ТІ САМІ ПРИКМЕТИ І В
УЧНЯХ», АБО СПОГАДИ ТАРАСА ФРАНКА ПРО ВЕЛИКОГО
УЧИТЕЛЯ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

*Лл. 1. Тарас Франко. З приватного архіву
Білевичів-Галушаків (Львів)*

Тарас Франко завдяки професору Іванові Боберському (1873–1947), навчаючись в Академічній гімназії у Львові, зацікавився фізичним вихованням і різними видами спорту, які на той час набирали популярності в українських середовищах Львова та Галичини. У жовтні 1907 р. Тарас Франко став членом гімнастичного товариства «Сокіл» (з 1909 р. організація змінила назву на «Сокіл-Батько») у Львові¹. У вересні 1911 р. він – співзасновник спортивного товариства «Україна» у Львові². У грудні 1910 р. разом із братом Петром здав іспит з гімнастики у Львівському університеті³. Напередодні Першої світової війни Тарас Франко писав розвідки з актуальних питань тіловиховання⁴. На формування його світогляду та «спортивну сторінку життя» мав великий вплив Іван Боберський. «Великий Учитель», як величав

¹ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 312. – Оп. 1. – Спр. 154. – Арк. 47.

² Державний архів Львівської області. – Ф. 1. – Оп. 51. – Спр. 1557. – Арк. 63, 77, 86, 100.

³ Боберський І., Гузар О., Кушпіренко Б., Пшепюрський Н., Винників С., Сушко З. Звіт «Сокола-Батька» у Львові за рік 1910. // Вісти з Запорожа. Часопись руханкових і пожарних товариств. – 30 марта. – Чис. 54 і 55. – Львів, 1911. – С. 8.

⁴ Франко Т. Змаганя // Вісти з Запорожа. Часопись руханкових і пожарних товариств. – Чис. 59. – 31 липня. – Львів, 1911. – С. 7; Його ж. З нашого спорту // Ілюстрована Україна. – Чис. 7. – 12 цвітня. – Львів, 1913. – С. 13-14; Його ж. Руханка у Греків // Вісти з Запорожа. Часопись руханкових, змагових, мандрівних і пожарних товариств. – Чис. 86-88. – 30 грудня. – Львів, 1913. – С. 3-4; Його ж. Значіне руханки і рухових забав // Вісти з Запорожа. – Чис. 89-90. – 28 лютого. – Львів, 1914. – С. 4 та ін.

Івана Боберського Тарас Франко, зумів прищепити синам Івана Франка – Тарасу, Петру та Андрію, любов до руханки і змагу.

Тарас Франко написав декілька спогадів про свого учителя Івана Боберського. Вони короткі за обсягом, але досить змістовні. Пропонований спогад опубліковано під криптонімом «Т. Ф.» в українському щоденнику «Свобода», який виходив у Джерсі Сіті в США. Він дещо повторює спогади Тараса Франка надруковані в 1930-х рр.⁵, де він писав про становлення спорту в Галичині та внесок Івана Боберського у цю справу, але все-таки містить чимало нових епізодів з минулого.

Текст подано із збереженням мови і правопису оригіналу. Розшифровані скорочення у тексті, ініціали, пропущені букви і слова подані у квадратних дужках.

Опублікований спогад є цінним історичним джерелом, що доповнює біографію Івана Боберського і Тараса Франка, історію українського тіловиховання напередодні Першої світової війни.

Тарас ФРАНКО

ІВАН БОБЕРСЬКИЙ (СПОМИНИ)⁶

Я був десь у 3-ій клясі [Академічної] гімназії, як до Львова прийшов проф[есор] Іван Боберський (казали, що з якоїсь польської гімназії)⁷ для навчання німецької мови. Я любив той предмет, але не мав щастя потрапити під руку нового професора, про якого різно і багато говорили. Учні цікавилися передусім, чи професор добрий, т[о] зн[ачить] чи дає задувно «першу». Бо якщо предмет сам по собі трудний то, борони Боже, щоб і професор ще був гострий: того учень з діда-прадіда дуже не любить.

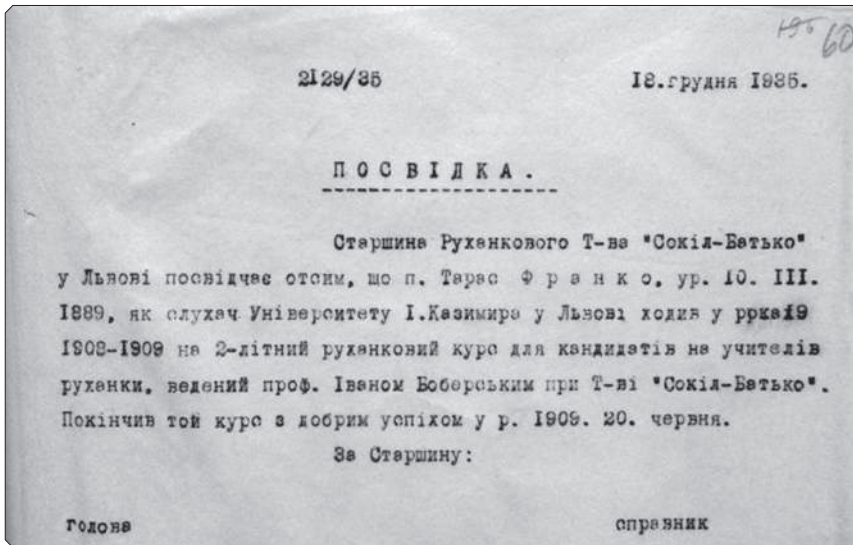
– Добре, що тебе не вчить, – казали учні інших кляс, у яких я розвідувався – гострий, як бритва; за одно слово – двійка; по-українськи не говорить на годині, лише по-німецьки, на конференції виказав пів кляси.

Страх вели[ки]й пішов по учнях цілої гімназії, по всіх клясах, де вчив новий професор. І зараз зачалися наради на павзах, чим би його взяти, щоб якось першу викрутити: чи «кувати» слово в слово, чи «шарпатися» на годині, чи лектурою, деклямацією або прозою, чи задачами, розуміється, відписаними. Швидко виявилось, що традиційні, випробувані способи на нового професора не діють. «Гострий, страшно вимагає, куйонів не любить, задачі не можна відписати, «fremde Arbeit» зараз пізнає». За якийсь час обігшла школу сенсаційна вістка, що професор [Іван]

⁵ Франко Т. Початки українського спорту у Львові // СТ Україна Львів. 25 ліття 1911–1936. – Львів, 1936. – С. 30-33; Передрук: Франко Т. Початки українського спорту у Львові // Українська тіловиховна традиція / гол. ред. Андрій Сова. – Вип. 2. – Львів, 2022. – С. 131-132.

⁶ Публікується за виданням: Т. Ф. [Франко Т.]. Іван Боберський (Спомини) // Свобода. Український щоденник. – Ч. 14. – 22 січня. – Джерсі Сіті, 1957. – С. 4.

⁷ Упродовж 1899 – 1900 н. р. Іван Боберський працював у IV гімназії у Львові, викладав німецьку мову; у 1900 – 1901 н. р. у гімназії в Дрогобичі, викладав німецьку мову та гімнастику, завідував німецькою бібліотекою для гімназистів. Докладніше див.: Сова А. Педагогічна діяльність Івана Боберського в Дрогобицькій гімназії // Дрогобицький краєзнавчий збірник (далі – ДКЗ). – Вип. XIX-XX. – Дрогобич, 2017. – С. 294-299.

Лл. 2. Копія посвідки, яка засвідчує проходження Тарасом Франком дворічного руханкового курсу 1908–1909 років для кандидатів на учителів руханки під проводом Івана Боберського. Львів, 18 грудня 1935 р. Джерело: Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 312. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 60

Боберський спровадив багато німецьких книжок, дуже цікавих, на лектури і сам їх випозичає учням у певних днях і годинах⁸.

⁸ За роки праці в Академічній гімназії (1901 – 1918) Іван Боберський зібрав таку німецькомовну бібліотеку, ресурсів для забезпечення якої не мала жодна українська гімназія в Галичині. У цьому йому допомогли меценати, учителі та професори гімназії й самі гімназисти. Щороку, завдяки їхнім старанням, бібліотека поповнювалася новими надходженнями. Іван Боберський у цій справі і сам подавав належний приклад для наслідування. Відомо, що ще у перший рік своєї педагогічної діяльності в Академічній гімназії (1901/1902 н. р.) він пожертвував для бібліотеки 129 книг. Вихованець гімназії Степан Шах про цю бібліотеку згодом писав: «Бібліотеки рівнож не мали свого приміщення; шафи з книжками стояли в клясових кімнатах. Найліпше випосажена була німецька бібліотека для учнів, але це вже особиста заслуга проф[есора] І[вана] Боберського». Вищезазначені книги Іван Боберський закупив та зібрав під час свого навчання у Грацькому університеті. Докладніше див.: Сова А. Іван Боберський: суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність: монографія; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського; Центр незалежних історичних студій. – Львів, 2019. – 512 с.

Лл. 3. Будинок українського страхового товариства «Дністер», у якому з листопада 1906 р. до вересня 1939 р. розміщувалася рухівня і домівка «Сокола-Батька». Львів, вул. Руська, 20. З приватного архіву Степана Гайдучка (Львів)

«Незвичайно працюючий, педантичний, бистроумний, розвивав ті самі прикмети...»

З виду професора я вже знав. Він мешкав десь при вул[иці] Марка⁹, збігав Мохнацькою¹⁰ на Миколая¹¹ і потім Академічною¹² прямував до школи, що була в Народнім Домі. Лице з борідкою, великі очі в темній оправі, погляд гострий, завжди випрямлений по-військовому, ходив дуже швидко, звичайно з пачкою задач. Ми, себто я і два брати [Андрій та Петро], що вчилися в гімназії, підбігали, але не могли ніколи додержати кроку професорові.

Іл. 4. Іван Боберський. Львів, вул. Академічна, 14 (тепер пр. Т. Шевченка), червень 1907 р. З приватного архіву Романа Метельського (Львів)

Перший раз пізнав я професора [Івана] Боберського, випозичаючи німецькі книжки зі шкільної бібліотеки. Черга учнів велечезна, каталог обширний, очі по книжках розбігаються, професор сам позичає, прізвища записує, гостро на спудеїв покрикує. Але не було ради: лише лектурою можна йому було сподобатися. В учнях цінив передусім солідну працю й оригінальну, добру думку, ненавидів шаблон і трафарет. Сам незвичайно працюючий, педантичний, бистроумний, розвивав ті самі прикмети і в учнях. З часом його гострість і шорсткість, за які дістав і кличку серед учнів, як то звичайно буває, дещо стерлися, учні пізнали професора і його вимоги, відносини наладилися.

⁹ Насправді помешкання, яке винаймав Іван Боберський, знаходилося на вулиці Супінського (тепер вул. М. Коцюбинського).

¹⁰ Тепер вул. М. Драгоманова.

¹¹ Тепер вул. М. Грушевського.

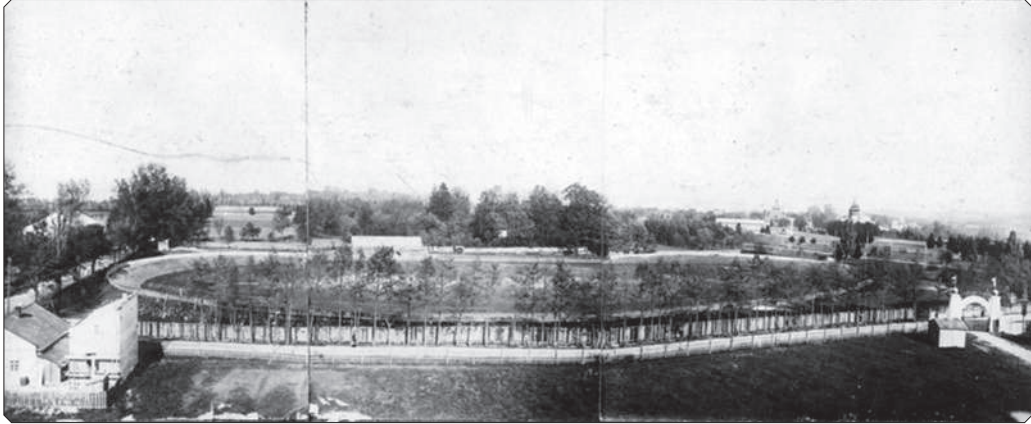
¹² Тепер проспект Т. Шевченка.

Іл. 5. Дружина (команда) копаного м'яча УСК-І при Академічній гімназії у Львові. Зліва направо: 1-й ряд: Василь Косаревич, Анатоль Лукашевич, Гриць Лучаківський; 2-й ряд: Василь Остапчук, Ананій Степанів, Антін Зелений, 3-й ряд: В'ячеслав Льомоз (тренер УСК), Петро Франко, Степан Цимбала, Михайло Заворотюк, Степан Кизима, Іван Боберський, Степан Гайдучок. Львів, «площа циклістів», 26 вересня 1909 р. Світлив (фотографував) професор Академічної гімназії Олексій Сушко. З приватного архіву Степана Гайдучка (Львів)

Я пізнав проф[есора Івана] Боберського ближче в Соколі-Батьку, де він провадив руханкові вправи¹³. Академічна гімназія не мала гімнастичної залі і сама руханка була надобов'язковим предметом. Ми, себто я, мої два брати [Андрій та Петро] і сестра [Ганна], під впливом Тата [Івана] дуже горнулися до руханки і, крім шкільних годин, ходили ще постійно до Сокола на вправи. Рухівня містилася при вул[иці] Українській, званій популярно Руською. Вчив нас проф[есор Юрій] Се-

¹³ Йдеться про рухівню «Сокола-Батька» на вул. Руській, 20. Докладніше див.: Сова А. Іван Боберський – провідний діяч українського сокільського руху // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 30: Український визвольний рух ХХ століття / [гол. редкол. Микола Литвин, упоряд. і наук. ред. Михайло Романюк]. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2017. – С. 3-22.

Іл. 6. Руханково-спортова площа «Сокола-Батька» («Український Город») у Львові. 1911 р. З приватного архіву Степана Гайдучка (Львів)

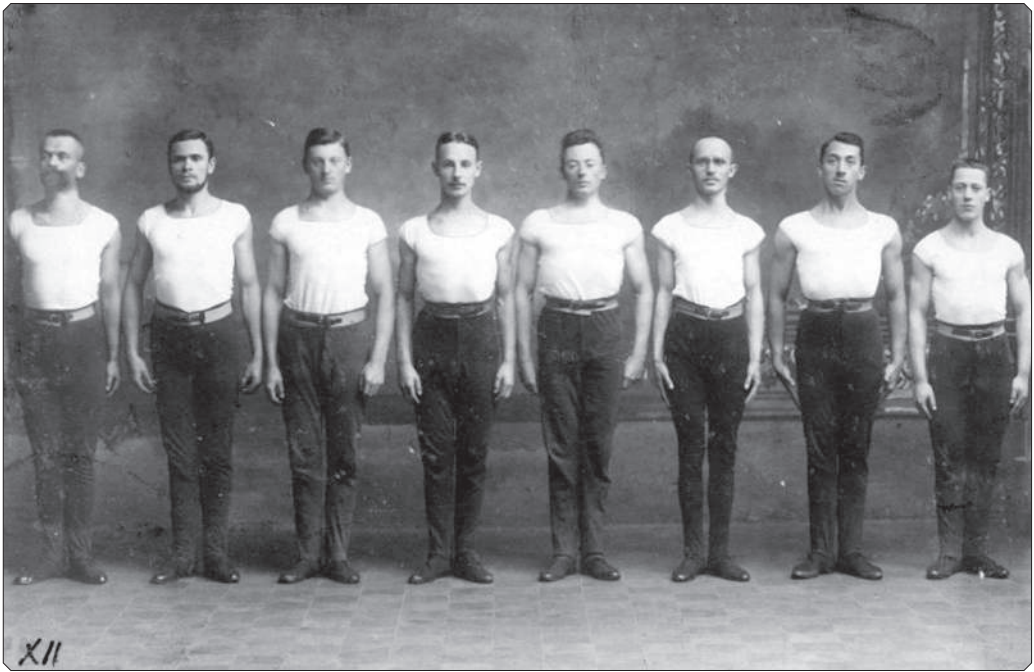
мотюк, пізніше один з Будзиновських¹⁴, потім [Іван] Боберський уже в новій залі в Дністровім Домі¹⁵.

Професор мав зовсім інший стиль ведення вправ, як усі попередні. Передусім колосальний засіб вправ, що раз інший тип руханкової години, прекрасна методика вправ. Покликував щораз інших учнів до самостійного ведення вправ, і тим способом вишколював великі кадри інструкторів і провідниць. З того погляду Січ, пізніше Луг, не могли ніяк рівнятися з Соколом-Батьком. Їх інструктори, як Мамчаки й інші, були вишколені в Соколі-Батька. Заля Сокола наповнялася щораз новими руханковими приладами: замість кокосових справлено нові матраци (підстілки), шкіряні, відпорні на пил, замість дерев'яних, нові залізні поруччя, новий дручок (рек), кружник, шведські прилади, прибори, як палиці, булави, тягарці Сандова, великий матрац для дужання. Було публічною тайною, що ті приладдя уфундував за власні гроші проф[есор Іван] Боберський.

¹⁴ Іван Боберський, брати Альфред та Леонард Будзиновські у червні 1901 р. заснували учительський кружок руханки при українському товаристві «Сокіл» у Львові (з 1909 р. товариство змінило назву на «Сокіл-Батько»). З вересня 1901 р. аж до початку Першої світової війни Іван Боберський керував учительським кружком руханки. Останній не лише давав можливість оволодіти основами руханки для соколів та учителів інших предметів, а й готував охочих до складання іспиту з гімнастики у Львівському університеті для отримання диплома з цього фаху. Після проходження відповідного одно- або дворічного курсу вихованці учительського кружка, як правило, успішно складали цей іспит (зауважимо, що в екзаменаційній комісії було чимало поляків, які дуже прискіпливо та, часто, неприхильно ставилися до здобувачів-українців), й отримували дозвіл на працю в середніх школах Австро-Угорської монархії. Завдяки діяльності учительського кружка під безпосереднім керівництвом Івана Боберського сформувалася плеяда його послідовників: Дарія Білинська (у заміжжі Нароцька), Степан Гайдучок, Омелян Гузар, Іван Криницький, Євген Любич, Теодор Поліха, Юрій Семотюк, Савина Сидорович, Іван Сохацький, Оксана Федів (Суховерська), Петро і Тарас Франки та ін. Це середовище виховало багатьох провідних діячів і фахівців українського гімнастично-спортивного руху, які проявили себе у переддень Першої світової війни, а особливо у міжвоєнний період. Докладніше див.: Сова А. Іван Боберський: суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність... – 512 с.

¹⁵ Йдеться про рухівню «Сокола-Батька», яка знаходилася на першому поверсі будинку «Дністра» на вул. Руській, 20.

Іл. 7. Учительський відділ товариства «Сокіл-Батько» у Львові. Зліва направо: професор Іван Боберський – провідник відділу, Степан Гайдучок, Тарас Франко, Омелян Гузар, Петро Франко, Іван Ігнат, Олександр Довбенко, Ігор Федів. Весна 1913 р. З приватного архіву Степана Гайдучка (Львів)

І за розвиток спорту дбав він, ходив на Кайзервальд і терпеливо проходив з учнями фаховий тренінг копаного м'яча. Потім спровадив тренера п[ана] [В'ячеслава] Льомоза з Праги. Чех був малого росту, але дуже меткий, кумедно перекручував українські прізвища молодих футболістів, але вчив дуже добре, і за його допомогою студентський УСК¹⁶ міг похвалитися незвичайними, як на той час, перемогами над жидами і поляками¹⁷. Професор грав особисто теніс, видав українську руханкову термінологію і видав підручники. За його спонукою і вказівками численні аматори руханки приготувалися і здавали державні іспити з руханки. Організаційна секція розрослася, поширила працю на села і вислала численних інструкторів, що приготували сільську молодь до публічних пописів, наперед місцевих, потім повітових, а вкінці до крайових змагань – олімпіади, званої здвигом¹⁸. Довший час Львів не мав української площі для вправ. Пам'ятаю якось були ми на роверових і мотоциклевих змаганнях на площі Погоні. В гурті учнів і публі-

¹⁶ Насправді йдеться про «Український спортовий кружок» (УСК), створений 1906 р. Іваном Боберським в Академічній гімназії у Львові. Членами УСК були Петро і Тарас Франки. Докладніше див.: Сова А. Іван Боберський – засновник та ідейний натхненник Українського спортового кружка в Академічній гімназії у Львові // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Ч. 29-30. – Івано-Франківськ, 2017. – С. 166-175.

¹⁷ Йдеться про команди копаного м'яча товариств «Чарні», «Гасмоня», «Погонь» та ін.

¹⁸ Йдеться про I і II краєві здвиги у Львові. Перший проведено 9 – 10 вересня 1911 р., другий – 27 – 29 червня 1914 р. Докладніше див.: Сова А. Внесок Івана Боберського в підготовку та проведення Шевченківського здвигу 1914 року у Львові // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Вип. 31. – Львів, 2018. – С. 145-155.

Лл. 8. Четар Іван Боберський – голова «Письменничого відділу» Державного секретаріату військових справ ЗО УНР. Фотографічна поштівка. Чортків, 2 червня 1919 р. З фондів Осередку української культури і освіти у Вінніпезі

ки був і проф[есор Іван] Боберський. Я висловив думку, що ту площу з насипом і асфальтовим тором незадовго українці здобудуть. Проф[есор Іван] Боберський кинув іронічну заввагу: «Чим, язиком?». Але саму думку із питомою собі впертістю при допомозі метрів, агітації й особистого прикладу таки зреалізував. Площа перейшла в українські руки, засаджено на ній пам'яткові дуби, жертвами суспільності збудовано гарну ступінь із одягальнями¹⁹. На майдані закипіло нове життя, зародилося від молоді обох статей, що пильно вправляла м'ячеві гри і легку атлетику. Часті руханкові пописи і щонедільні фестини притягали публіку і давали прибуток завершенням кількочасної організаційної праці, і правдивим тріумфом проф[есора Івана] Боберського був величавий здвиг Соколів і Січі 1914 р. Трагічна смерть Фердинанда перервала здвиг і припинила сокільську працю. Запахло війною, але згуртована і вишколена молодь з сокільських і січових гнізд масово зголосилася в ряди Українських Січових Стрільців і з зброєю в руці пішла здобувати кращу долю Україні.

Проф[есор Іван] Боберський слідкує пильно за всіма перипетіями війни, а як тільки постала Українська держава спішить на поміч, стає до праці, як член Бойової Управи²⁰. Бачив я його кілька разів

¹⁹ Руханково-спортовий майдан (площа) товариства «Сокіл-Батько» (інші назви – «Український город», національний форт у Львові, за словами Романа Купчинського – Українська Мекка), став традиційним місцем, де відбувалися усі найбільш значущі спортивні і громадські заходи української спільноти Львова та Галичини в 1911 – 1930-ті роки. Докладніше див.: Сова А. Іван Боберський: суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність... – 512 с.

²⁰ У 1914 – 1923 рр. Іван Боберський працював в Українській бойовій управі (з 1917 р. – Центральній управі) легіону Українських січових стрільців, Головній українській раді, Загальній українській раді, Державному секретаріату військових справ ЗУНР, Представництві ЗУНР у США та Канаді. Фактично це час найбільших випробувань у його житті. Він повністю присвятив себе втіленню омріяної мети багатьох українців, поринувши у будівництво новопосталої держави – України. Докладніше див.: Сова А. Іван Боберський і Листопадові події у Львові 1918 року // Новітня доба / гол. ред. Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Вип. 8. – Львів, 2020. – С. 185-211; Сова А. Діяльність Івана Боберського як повноважного представника уряду Західно-Української Народної Республіки у США та Канаді // ДКЗ / Ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), Л. Войтович, Г. Гмітерек та ін. – Вип. XXI. – Дрогобич, 2019. – С. 134-153.

у Львові, в Чорткові і десь за Збручем: в мундурі, без шаржі, з крісом, завжди бадьорого зайнятого невсипущою працею. І все він слідкував за боями, підтоптаний, але молодий духом, і ждав слушного часу, що прийде, мусить прийти, бо де є жертви, там є й успіхи, і тоді прийде Великий Учитель, щоб на терези подій кинути всю силу свого духа, досвід і завзяття.

Публікується за виданням: Т. Ф. [Франко Т.]. Іван Боберський (Спомини) // Свобода. Український щоденник. – Ч. 14. – 22 січня. – Джерсі Сіті, 1957. – С. 4.

Андрій Сова.

«Незвичайно працьовитий, педантичний, бистроумний, розвивав ті самі прикмети і в учнях», або спогади Тараса Франка про Великого Учителя Івана Боберського.

Опублікований спогад є цінним історичним джерелом, що дозволяє доповнити біографії Івана Боберського і Тараса Франка. У ньому подано цікаві факти з історії українського тіловиховання у Львові напередодні Першої світової війни. Зокрема, про гімнастично-спортивну діяльність Івана Боберського, Юрія Семотюка, братів Будзиновських, Вячеслава Льомоза; українські товариства «Сокіл-Батько», «Український спортовий кружок»; спортивні споруди та стадіони Львова – рухівню (спортивний зал) та «Український город» – руханково-спортовий майдан (площу) товариства «Сокіл-Батько».

Andriy Sova.

«Extraordinarily hardworking, pedantic, quick-witted, he developed the same traits in his students», or Taras Franko's memories about the Great Teacher Ivan Bobersky.

The published memoir is a valuable historical source that allows to supplement the biographies of Ivan Bobersky and Taras Franko. It presents interesting facts from the history of Ukrainian physical education in Lviv on the eve of the First World War. In particular, about the gymnastics and sports activities of Ivan Bobersky, Yuriy Semotyuk, the Budzinovskyy brothers, Vyacheslav Lyomoz; Ukrainian sport societies «Sokil-Bat'ko», «Ukrainian sports club»; sports facilities and stadiums of Lviv – gym (sports hall) and «Ukrainian city» – athletic and sports field (square) of the Sokil-Bat'ko society.

*Марія ШУТКО,
Богдан ЛАЗОРАК*

ПРАВЕДНА НЕВІСТКА ЗАХАРА ФРАНКА – РОЗАЛІЯ ФРАНКО З НАГУЄВИЧ – РЯТІВНИЦЯ ДРОГОБИЦЬКИХ ЄВРЕЇВ ГОФФМАНІВ ТА ЛЕВЕНБЕРГІВ: ДРАМАТИЧНА ІСТОРІЯ З 1943 – 1944 РОКІВ

Починаючи із ранньомодерного часу в селі Башево, а згодом Нагуєвичах, компактно проживала єврейська національна громада, яка започаткувала тут свої власні садиби поруч із головною дорогою з Дрогобича в бік Підбужа та Самбора, а також чотирьома місцевими соляними джерелами¹. Також старожили згадували, що ще до приходу родини Франків з Озимини у 1824 р., у Радичевому лісі, біля дороги, яка вела до Дрогобича, знаходилася корчма та млин. Нагуєвицькі ґазди часто зупинялися в цьому місці, коли возили в Дрогобич дрова або їхали на щотижневий понедільковий ярмарок. Існує також переказ, що єврея-власника цієї корчми і всю його сім'ю вбили розбійники, звинувачуючи одного з мешканців села – Микола Задорожного. Ці події описані у п'єсі Івана Франка «Украдене щастя». Безпосередньо на території села Нагуєвичі корчму утримував Абба Бріль, який також займався лихварством. Згідно етнографічних даних багато селянських парцелей (земельних наділів) стали власністю цього лихваря. Дуже часто причиною конфіскації цих ділянок було пияцтво бідних селян, які повертали своє поле за рахунок боргу корчмареві.

Згідно даних шематизму Перемишльської греко-католицької єпархії за 1885 р., у селі Нагуєвичі проживало 1940 українців та 33 євреї². У XIX ст. найбагатшою серед нагуєвицьких єврейських родин був рід Якова Бергера, який мав багато поля, крамницю і тартак. У його хаті була божниця, куди в суботу всі євреї сходилися на «шабаш». Бергер був їхнім духовним наставником. Єврей Мошко мав продуктовий магазин. Зокрема він скуповував за безцінь восени овес, а навесні, коли селянам не ставало на посів чи на корм для коней, вони вимушено йшли до лихваря і платити втридорога. Він також скуповував у селян телят та м'ясо, які продавав у Бориславі та Дрогобичі. Деякі з єврейських родин, що жили в селі, нічим не відрізнялися від нагуєвичан, жили з ними по-добросусідськи, займалися сільським господарством. Бувало, що дружили, спрягалися кіньми, приходили в гостину на різні свята³.

¹ Соляні промисли в селі Башево (часто Сольне, згодом Нагуєвичі) відомі принаймні від 1244 р. згідно фальсифікованої грамоти князя Лева Даниловича

² Гром Г. Нагуєвичі. – Дрогобич, 2002. – С. 90.

³ Там само. – С. 63.

Згідно з шематизмом Перемишльської єпархії за 1906 р., у верхніх Нагуєвичих проживало 1088 жителів, а у нижніх – 869. На території Слободи, де знаходилося родинне обійстя Франків, проживало 46 душ. При цьому на території усіх Нагуєвич проживало 50 поляків та 76 євреїв. У приходській школі, що оплачувалась з доходів церкви, навчалось 160 дітей. Навчання здійснювалося українською мовою. В цей час в селі діяв шпихлір і склеп (магазин)⁴. Майже кожен нагуєвичанин різав трачку, а дехто постійно працював трачем у багатого єврея Я. Бергера, тартак якого стояв за річкою Бір навпроти обійстя підприємця⁵.

До 1941 р. в селі Нагуєвичі поруч з дітьми українців училися євреї: Еліаз Мендель, Яків Бергер, Еліаз Бергер, Абрагам Брінгс, Йона Зільберберг, Йозеф Кляйнберг, Йозеф Бергер, Йозеф Баумгартен, Йозеф Вайтзнер, Самуель Бріль та ін. Вони загинули в німецьких концентраційних таборах⁶, а частина з них розстріляна в Бронницькому лісі, де на одній із могил викарбовано спеціальний пам'ятний напис.

Як відомо, в Івана Франка було два молодших брати: Захар 1859 р. н. та Онуфрій 1861 р. н. У 1865 р. помер їхній батько, відомий нагуєвицький коваль Яків Франко, а у 1872 р. померла мати Марія Франко з роду Кульчицьких у віці 37 років. Залишившись круглими сиротами, всі троє братів все життя щиро родичалися, з душевною теплотою горнулися один до одного. Наймолодший Онуфрій був дуже талановитим хлопцем, мав велику здібність до ручних робіт, звичайним ножем вирізував з дерева різні речі, з дитинства виявляв нахил до ковальства. Одружився з Юлією Дидинською із Ясениці-Сільної, було у них восьмеро дітей. Весною 1904 р. переїхав жити із сім'єю у с. Підгірки біля Калуша на Станіславщині. Зараз там живе велика родина Франків, діє відомий музей-оселя родини Івана Франка, присвячений Іванові Франку та його родині в місті Калуш.

Брат Захар⁷, якого в Нагуєвичих кликали Михайлом, єдиний із синів Якова Франка, котрий жив у рідному селі. Дуже гарно співав, грав на скрипці. Ніхто в селі не міг з ним зрівнятися по збиранню грибів, ягід. Рибу ловив усякими способами, навіть носив її продавати у Дрогобич. У 1883 р. Захар Франко одружився з нагуєвицькою дівчиною Марією Ясінською. Було в нього шестеро дітей: Григорій (1884 – 1952) – був першим директором музею Івана Франка в Нагуєвичих; Ганна (1886 – 1967) – молодю дівчиною виїхала в Америку, там вийшла заміж за односельчанина Ілька Сольвара, прожила у США до кінця життя; Юлія (1890 –

⁴ Там само. – С. 91.

⁵ Там само. – С. 81.

⁶ Там само. – С. 109.

⁷ В даний час живуть понад 200 нащадків роду Захара Франка. Впродовж всього життя Захар підтримував щирі родинні зв'язки з братом Іваном Франком. У 1909 р., коли Захар женив свого сина Григорія, він запросив його на весілля, яке відбулося 21 листопада. Приїхав Іван Франко із сином Тарасом, був старостою на весіллі. Як згадували сучасники, був дуже веселим, співав, виголошував тости. Захар – єдиний з родини Франків був на похороні брата Івана Франка в 1916 р. Прийшов пішки з Нагуєвич і йшов за його домовиною разом із сином письменника Петром і товаришем та опікуном Карлом Бандрівським. Після одруження Захар Франко побудував собі хату на батьківському обійсті, поруч з вітчимом Гринем Гавриликом. У 1935 р. побудував нову хату недалеко, під горою, і перейшов туди жити із сином Миколою. Див., наприклад: Шутко М. Спогад Стефанії Дрогобицької (Франко) про діда Захара – брата Івана Франка // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі». – Кн. 3. – Дрогобич-Нагуєвичі, 2022. – С. 146-147.

1972) – вийшла заміж за коваля із Самбірщини Йосипа Даніцького, проживала в Нагуєвичах; Іван (1896 – 1918) – дуже здібний хлопець, закінчив Дрогобицьку гімназію. Пішов на I світову війну, повернувся і помер на 23-му році життя у 1918 р.; Василь (1899 – 1980) – шістнадцятирічним хлопцем доглядав за хворим, самотнім Іваном Франком, а по його смерті вступив до Легіону січових стрільців, воював до закінчення війни. У 1941 р. виїхав із сім'єю в Америку, там і помер 1980 р.; Микола (1905 – 1942) – наймолодший син Захара, перший голова сільської ради в Нагуєвичах, який був страчений німцями.

Микола Франко був людиною слова, ніколи нікого не ображав. Завжди відгукувався на біду інших, старався допомогти чим міг. Подейкували, що він міг зняти з себе і віддати останню сорочку, проте в міжвоєнний час він заплутався у тенетах соціалістичної та комуністичної пропаганди, ставши членом КПЗУ. На думку Р. Горака, М. Франко щиро вірив в ці ідеї⁸. Його дружиною стала Розалія (Єфрузіна) Марківна Кімакович, яка народилась 21 грудня 1909 р. у Нагуєвичах у горішньому кінці села в родині Марка Кімаковича та Анни Озги⁹. Вона походила з давнього нагуєвицького роду Кімаковичів, який згадується у документах XVII-XIII ст. За даними Р. Горака, у віці 27 років 6 серпня 1931 р.¹⁰ Микола Франко і Розалія Кімакович одружилися. Згодом у них народилися дочки Стефанія, Віра, син Михайло. Саме цій гілці роду Захара Яковича Франка судилося стати рятівниками євреїв у селі Каменяра.

Микола був першим головою сільради в Нагуєвичах, депутатом Народних зборів під час виборів 1939 р., а згодом став ще й депутатом Дрогобицької обласної ради. Так радянська влада виказувала свою «повагу» до родини Каменяра¹¹, як це було і у випадку із Петром Франком та Кирилом Студинським. Того ж 1939 р. Миколу Франка обрали головою сільської ради. Дізнавшись про комуністичну кар'єру сина, подейкували, що Захар Якович Франко (батько Миколи), гірко плакав¹².

Незадовго до наступу німецьких військ Миколу мали намір евакуювати. Проте син Захара Франка не почувався у нічому винним перед людьми, тому відмовився залишати рідне село (можливо з огляду на маленьких дітей та старого хворого батька). В роки німецької окупації він переховувався. Є інформація, що М. Франко переховувався у Багнах біля Урожа, у родича Йосифа Гомзяка, який також був комуністом. Його хата була у лісі далеко від дороги. Однак його колишній заступник в сільській раді Дмитро Хом'як був його запеклим ворогом, він передав інформацію про те, де приблизно переховувався Микола Франко¹³. Одного літнього вечора 1941 р. Микола Франко прийшов відвідати маленького сина, який захворів, де його із подачі Д. Хом'яка затримали і арештували¹⁴.

---

⁸ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. перша. Рід Якова. – Львів, 2000. – С. 161.

⁹ Там само.

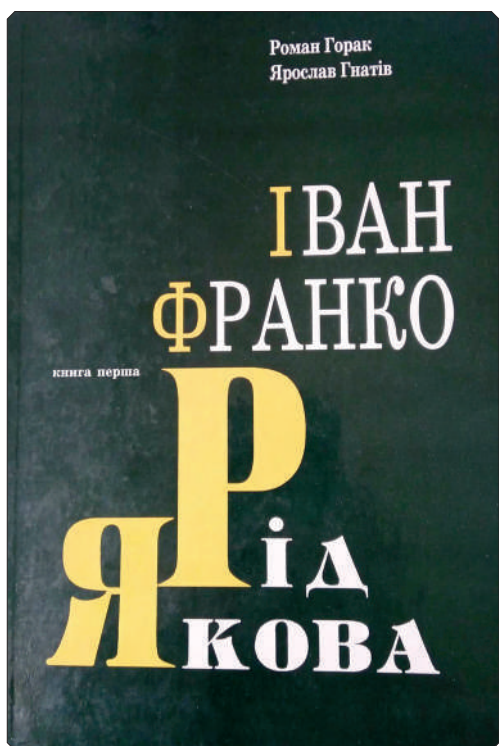
¹⁰ Там само.

¹¹ Топільницька Г. Стефанія Франко // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі». – Кн. 3. – Дрогобич-Нагуєвичі, 2022. – С. 149-156.

¹² Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко... – С. 161.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

Іл. 1. Палітурка книги Романа Горака та Ярослава Гнатіва, присвячена родині Якова Франка, його синам і нащадкам

з нами, після смерті батька дуже страждав, куди ходив, то плакав. Пам'ятаю, сидів на печі, звисивши ноги. Наприкінці зими почав згасати на очах з великої туги за сином.

Одного недільного дня, якраз на свято Івана Купала, дід помився, одягнувся в святковий одяг і попросив, щоб я йому постелила на подвір'ї. Мама була в церкві, а я пішла по корову, що паслася на полі. Коли повернулася додому, дід Захар був уже мертвий. Так собі приліг на подвір'ї і заснув спокійним вічним сном. Похоронили діда моя мама Розалія, діти Захара – дочка Юлія та син Григорій. Він заповів поховати його біля мами Марії Франко (з Кульчицьких). Згодом, восени 1952 р., помер Григорій Франко, мій стрийко, батьків брат. Його похоронили біля батька – діда Захара, на могилі встановили дубовий хрест.

В 1983 році мій брат Михайло і зять Григорія Франка Йосип Шумеляк встановили на їх могилі металевий хрест із табличкою з їхніми прізвищами і огорожу. А 28 серпня на могилі матері Івана та Захара Франків встановили надгробний пам'ятник, споруджений на пожертви наших краян, які відвідували Україну після проголошення незалежності в 1991 році»¹⁷.

¹⁵ Центральний державний історичний архів України у місті Львові. – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 4030. – Арк. 15.

¹⁶ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко... – С. 162.

¹⁷ Шутко М. Спогад Стефанії Дрогобицької (Франко)... – С. 146-148.

Як бачимо, у 1942 р. залишилась Розалія Франко із маленькими дітьми сама. Їй довелося дуже не легко. Мусіла пішки носити молоко до Дрогобича, щоб заробити на шматок хліба. Та це був тільки початок усіх бід та страждань, які приготувала неблаганна доля для нащадків роду Миколи Франка? Через своє добре серце і бажання допомогти іншим, співчуття до чужої біди, Розалії довелось заплатити високу ціну.

Першим джерелом про переховування Розалією Франко єврейських родин з Дрогобича є властиво спогади її доньки, а також численні записи з уст старожилів. Одного разу в Дрогобичі під час чергової поїздки на ринкову площу до неї звернувся євреї, котрим вона носила молоко на продаж. Боячись загинути у гетто або концтаборі, вони просили переховувати їхню родину від німців. Вона погодилась, як і багато інших українців на теренах Дрогобиччини. Розалія переховувала їх у своїй пивниці. Це були батько і син. Розалія просила їх бути обережними. Франкознавець Р. Горак подає власну інформацію, що Розалія «викопала для них криївку в стодолі, а євреї присяглися, що не висунуть із стодоли носа. У криївці були батько і син. Дочка його була блондинкою і мало подібною на єврею, а тому з іншими людьми виїхала на роботу в Німеччину. Ті кого прихистила в стодолі Розалія, не дуже дотримувалися обіцянок. На довгий час зникали з криївки, приводили із собою інших євреїв – треба було їх обпірати, обшивати та годувати. Яюсь Розалія за необережність дорікнула їм, тоді вони дали Розалії розписку про те, що за врятування дарують їй своє майно. Не лакомилася Розалія на чуже. Ніхто в селі не міг припустити, що після смерті чоловіка наважиться Розалія ризикувати життям дітей і своїм власним»¹⁸.

Через деякий час сховок було викрито. А вже навесні 1944 р. вона прихистила фольксдойчерів, які емігрували із власними кіньми та господарством на захід. Одного разу, коли Розалія пішла до сестри, німецькі колоністи залишилися самі на подвір'ї і побачили євреїв¹⁹. Проте євреям вдалося втекти, а Розалію арештували наступного дня. Привезли Розалію Франко у село Лішню, де був постерунок ГЕСТАПО, а через 3 дні перевели в тюрму на Стрийській до Дрогобича. Одного дня дочка Стефа пішла віднести матері хліба в тюрму. Від знайомих людей довідалася, що її маму бачили на Ринковій площі, дехто казав, що її перевели до іншої тюрми. Дівчина чимдуж побігла на Площу ринок та запізнилася. Маму живою вже не застала, тільки бачила, як німець дострілював вбитих²⁰. Як виявилось, того ж дня, 16 червня 1944 р., під стіну північної сторони Ринкової площі Дрогобича німці вивели 18 чоловіків і 1 жінку. Це була Розалія Кімакович-Франко. Сам розстріл бачили жінки з Нагуєвич – Хом'як Розалія, Хом'як Марія і Добрянська Розалія. Німецький офіцер дав наказ: «Вогонь». Очевидці чули, як Розалія скрикнула: «Мої діти, моя Стефцю, мій Михась!». Потім офіцер ходив поміж розстріляними і для певності кожному прострілював голову²¹.

Того червневого дня 1944 р. двоє дітей Миколи та Розалії залишились круглими сиротами. Дванадцятирічна Стефа із шестирічним братом Михайлом більше

¹⁸ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко... – С. 161.

¹⁹ Там само.

²⁰ Горак Р. Народжена бути щасливою // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип. 9. – Львів, 2010. – С. 367-370.

²¹ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко... – С. 161.

ніколи не відчують материнської та вітцівської любові, турботи, ласки. Не довідаються ніколи ні Стефанія, ні Михайло, де могили їхніх батьків. Опікуном сиріт став Михайло Гром. Вони перейшли жити до Юлії Захарівни Даніцької – рідної сестри Миколи Захаровича Франка, їхнього батька. Михайло Гром був зятем Юлії Даніцької. Згодом Стефа із Михайлом жили у сестри матері Анастасії Тимишин, котра проживала на протилежному горішньому кінці села. У батьківській хаті Стефанії влада відкрила музей Івана Франка. Тут музей проіснував до 1951 р. Тоді його перенесли в центр села у колишню єврейську корчму²².

Іл. 2. Стефанія Миколаївна Дрогобицька (Франко) – донька Розалії та Миколи Франків

Другим ключовим джерелом для визнання Розалії Франко рятівницею євреїв, є властиво спогади тих представників єврейської спільноти, хто вижив, завдячуючи її героїчному поступку. Так, до нашого часу збереглися спогади Генрика Гоффмана, які були опубліковані у 1999 р. в місті Люблін під назвою «З Дрогобича до Обіцяної землі», які вийшли у видавництві «Norbertinum»²³. Цю книгу у 2018 р. до фондів Літературно-меморіального музею Івана Франка в Нагуєвичах подарував директор Міжнародного Фонду імені Івана Франка Ігор Курус. Ми розпочали спеціальний пошук фактів. Як виявилось, Генрик Гоффман народився і виріс у Дрогобичі у родині Єви і Еліаша Гоффманів. Його батько був лікарем, а мати походила з родини чиновників. Під час війни всю сім'ю переселили в гетто, а потім, після його ліквідації, родині вдалося вижити в тимчасовому таборі. Завчасно вони втекли до приватної криївки (прихованого бункера) в Нагуєвичах, де переховувалися інші євреї. Після визволення радянською армією вони змогли вийти з криївки. Пізніше родина була переведена до міста Гливиці, що на південно-західній частині Сілезького воєводства. Тут рід Гоффманів розпочав нове життя. Проте через зростання антиєврейських настроїв у 1968 р. разом із дружиною Ельжбетою та сином Марекком Генрик Гоффман виїхав до Ізраїлю. Особисті спогади про своє перебування в Польщі та міжвоєнному Дрогобичі він умістив у книзі «Від Дрогобича до Землі Озаканей» (Люблін 1999), виданій як перший том нової видавничої серії «Głos Ocalonych»²⁴. Ці спогади про життя своєї родини в Дрогобичі до і після війни Генрик Гоффман написав в Ізраїлі у 1971 р.²⁵ Він згадував, що рід його матері був знаним у Дрогобичі, маючи репутацію фабрикантів і каменярів. Під час німецької окупації батько із сім'єю перебували у гетто, але зго-

²² Відділ фондів Літературно-меморіального музею Івана Франка ДІКЗ «Нагуєвичі» (далі – ВФ ЛМ-МІФ ДІКЗ «Нагуєвичі»). – Гр. Ор-ф. – Інв. № 843: Спогади Шутко М. Ю. – Арк. 1.

²³ Там само. – Інв. № 2049 (№ книги вступу 4861).

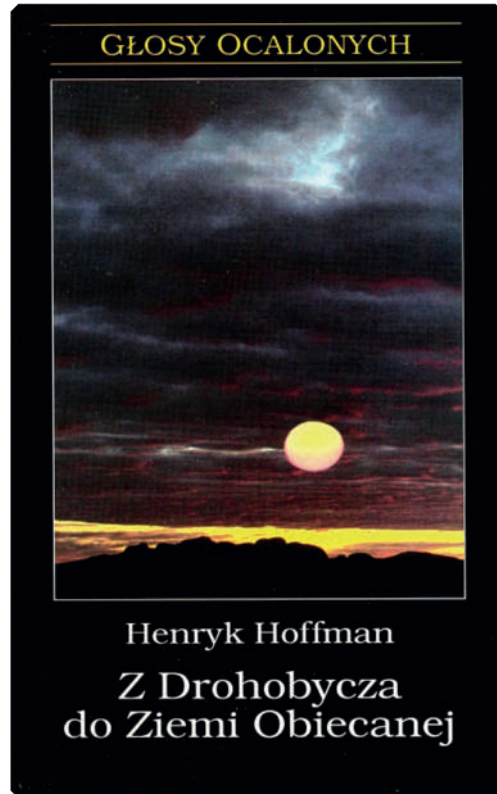
²⁴ Hoffman H. Z Drohobycza do Ziemi Obiecanej. – Lublin –Norbertinum, 1999. – S. 135.

²⁵ Ibidem. – S. 9-10.

дом мали доступ до праці в різних закладах на передмісті Дрогобича. Наприклад, у 1942 р. малий Генрик Гоффман працював на деревообробній майстерні по вулиці Жупній в фірмі братів Клемпнер. Проте поступово тривали ліквідаційні акції та повільна ліквідація самого гетто. Коли у 1944 р. почалася контратака радянської армії, батько зрозумів, що це вигідна нагода врятувати сім'ю. Також все частіше надходила інформація про ліквідацію робочого табору євреїв та можливе перевезення робітників до Ясла або Кросна²⁶.

Батько, Еліаш Гоффман дізнався від спорідненої до Гоффманів родини Левенбергів про нагоду отримати сховок у Нагуєвичах. Як виявилось, Левенберги переховувалися у «зкомунізованої родини Івана Франка в бункерах у лісах під Нагуєвичами»²⁷. Скоріш за все, у своїх спогадах Генрик Гоффман властиво і відкрив нам справжнє прізвисько родини батька і сина, яких свого часу погодилася переховувати Розалія Франко у себе на подвір'ї, про що ми писали вище. Згідно спогадів Г. Гоффмана, Левенберги перебували у Розалії Франко вже кільканадцять місяців, тобто десь від 1943 р., коли було ліквідовано «Städtische Werkstätte». Батько Генрика Гоффмана домовився, що разом із ними у Нагуєвичах будуть переховуватися у сховку Франків за безпосередньої організації Левенбергів й інших євреїв, зокрема Куба Гользмана з якоюсь Тинкою і малою Молі. Їхня родина довгий час вже переховувалася із Левенбергами. Часу не було на зібрання речей, а тому сестра Тося спакувала невеликий наплечник з найнеобхіднішим. В батька Еліаша найважливішою була торбина з медичним приладдям лікаря, а також невелика торба з ліками. Врешті основна функція батька Генрика полягала у тому, аби він допомагав лікувати тих євреїв, які жили у Нагуєвичах в земляних сховках. Відтак розпочався процес укладання плану втечі, а саме її дати, налагодження контакту з провідником, визначення місця збірки і форми транспорту²⁸.

В березні 1944 р., коли німці почали підготовку до битви на фронті Львівщини, а також підготовку до евакуації, на деревообробній меблевій фірмі Гоффмани отримали завдання терміново виготовляти ящики для упакування документів нафтопереробних заводів, а також для документів інших німецьких рядових архівів.

Ил. 3. Палітурка книги спогадів Генрика Гоффмана 1999 р. згідно з машинописом 1971 р.

²⁶ Ibidem. – S. 78.

²⁷ Ibidem. – S. 78-79.

²⁸ Ibidem. – S. 79.

**Іл. 4. Генрик Гоффман.
Фото 1950-х рр.**

Це фактично геблювалися дошки, з яких конструювалися евакуаційні скрині. За три дні треба було виготовити замовлення, а тому Гоффмани практично не ночували у таборі для робочих євреїв у місті. 28 березня близько 7 год вечора, за підтримки знайомого поліцая, робітники рушили колоною, ніби на місце дислокації. Але по дорозі втекли до вулиці Жупної, далі до дерев'яної церкви Чесного Хреста, де зустріли свого батька. Тоді вони разом відправилися до Горішньої Брами. Тут їх зустрів український візничий із фірою з двома кіньми, на якій були також Тинька і Молі. Прибувши на місце, родина була в розпачі, адже умови у схроні були катастрофічними. Зберігся докладний опис цієї криївки у Нагуевичах: *«W ziemiance wydrążonej w lesistym terenie, obudowanej, jak w kopalni, drewnianymi stemplami, wielkości około trzech, może czterech metrów i wysokiej na dwa metry, gdzie rozmieszczono cztery pełne pluskiew, wyścielane słomą i sianem prycze, było osiem osób. Mała blaszana kuchenka, jedna lampa naftowa. Ubita ziemia stanowiła podłogę. Dla rodziców był to wstrząs nimaly»*²⁹. Про-

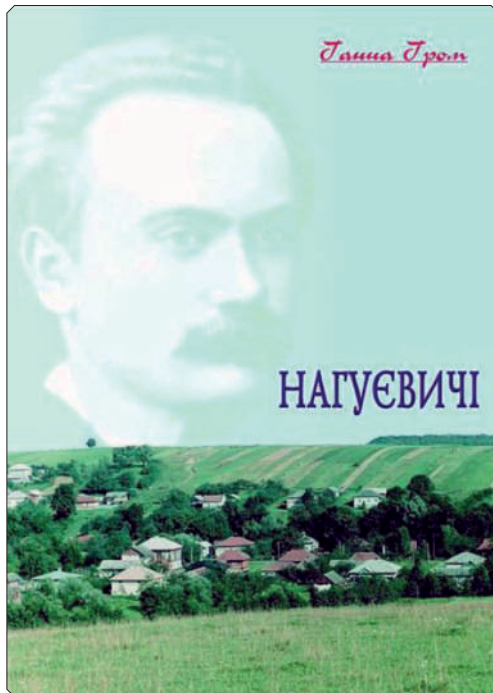
те головна ціль для родини була вижити. Ця таємна операція підтверджує відсутність родини Левенбергів у Розалії Франко, адже вона їх постійно попереджала про загрозу.

Відома дослідниця історії села Нагуевичі, а у липні 1956 – березні 1961 рр.³⁰ – директор музею-садиби Івана Франка – Ганна Гром однією із перших в українській історіографії актуалізувала питання участі родини брата Івана Франка, Захара Франка, у допомозі єврейським родинам з терен Франкового краю у період Голокосту.

Так, 2002 р., на підставі власних усних етнографічних розвідок, а також численних спогадів нащадків родини Захара Франка і односілчан, Ганна Гром констатувала, що *«у вересні 1939 р. прийшли «визволителі» і почали заводити радянські порядки. Сільську раду очолив небіж І. Франка – Захарів син Микола. Він брав участь у Народних зборах Західної України організованих КПЗУ, де було ухвалено приєднати її до Радянської України в складі СРСР. Микола Захарович Франко не був*

²⁹ Ibidem. – S. 81.

³⁰ Лазорак Б., Лазорак Т. «Щодня до нас прибувають все нові і нові групи екскурсантів, туристів ...»: про відомого хранителя музею Івана Франка в Нагуевичах Ганну Гром і маловідому музейну педагогіку в часи тотального атеїзму (липень 1956 – березень 1961) // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуевичі». – Кн. 2. – Дрогобич, 2021. – С. 705-716.

Іл. 5. Обкладинка книги Ганни Гром, присвячена Нагуєвичам (видання 2002 р.)

(Тернопільська область) та розстріляло його дружину Розалію в м. Дрогобичі за переховування сімох євреїв»³². Також Г. Гром доволі таки реалістично описувала становище мешканців села Нагуєвичі в період німецької окупації. Як виявилось, вона не принесла полегшення життя народу, адже «йшла війна, і треба було годувати величезну армію. Через це накладено непосильні податки: грошима, збіжжям, м'ясом, молоком. Селянин Петро Гаврилик відігнав до Дрогобича корову на м'ясо до товарних вагонів на залізничну станцію. Вранці прокинувся – а корова стоїть під воротами. Селянин зрадів, але змушений був знову відігнати її, бо німці жартів не любили»³³.

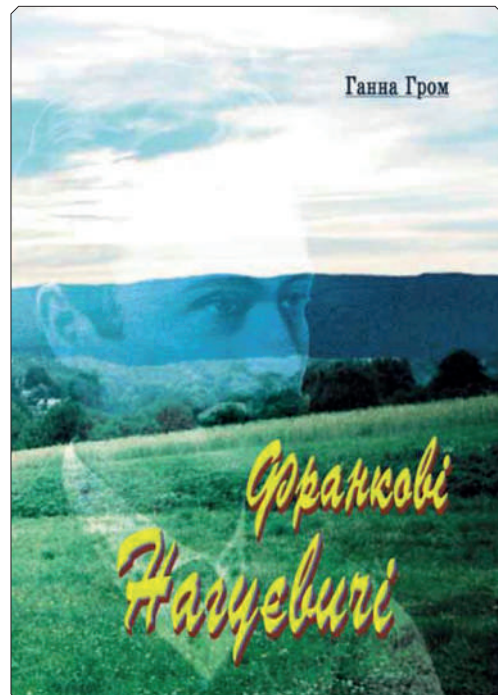
За період 1941 – 1942 рр. німці забрали з Нагуєвич до дрогобицького гетто 70

³¹ Гром Г. Нагуєвичі... - С. 43.

³² Гром Г. Франкові Нагуєвичі. – Дрогобич, 2004. – С. 112.

³³ Там само. – С. 44.

таким палким комуністом, як його малювала радянська преса. Перебуваючи під певним впливом творчості свого дядька письменника І. Франка а також свого рідного брата Григорія, Микола Франко провадив велику роботу для національного відродження у селі як член Товариства «Просвіта» та драматичного гуртка. У час німецької окупації Микола Франко, як член КПЗУ довгий час переховувався, але все ж GESTAPO зловило його й стратило в м. Чорткові на Тернопільщині. Згодом була вбита і його дружина Розалія у центрі м. Дрогобича за те, що переховувала єврейську родину»³¹. У своїй пізнішій книжці, присвяченій Нагуєвичам, яка побачила світ у 2004 р., дослідниця вказала, що Розалія Франко була страчена в Дрогобичі за те, що переховувала семеро євреїв. Про це дослідниця пише так: «У 1941 р. Гестапо закатувало небожа Каменяра Миколу Франка в місті Чорткові

Іл. 6. Обкладинка книги Ганни Гром, присвячена Нагуєвичам (видання 2004 р.)

Лл. 7. Ганна Гром – дослідниця історії села Нагуєвичі. Фото із фондів музею І. Франка в Нагуєвичах

евреїв, більшість з них були знищені в Броницькому лісі або в концентраційному таборі «Белжец», а місцевих хлопців і дівчат з числа українців та поляків примусово вивезли до Німеччини на роботу у статусі остарбайтерів. Серед них Г. Гром встановила наступних мешканців Нагуєвич: 1. Буцяк Дмитро; 2. Буцяк Розалія; 3. Вовків Марія; 4. Гром Іван; 5. Гром Ганна; 6. Гром Омелян; 7. Гром Розалія; 8. Глинка Степан; 9. Добрянська Марія; 10. Дрогобицька Марія; 11. Калапунь Євдокія; 12. Курп'як Михайло; 13. Лазорович Катерина; 14. Лунів Анастасія; 15. Лунів Розалія; 16. Маринович Михайло; 17. Мартушкевич Микола; 18. Микитич Михайло; 19. Микитич Іван; 20. Мацько Ганна; 21. Сопотницький Федір; 22. Страшівський Петро; 23. Страшівська Марія; 24. Страшівський Зіновій; 25. Твердовська Розалія; 26. Тимишин Катерина; 27. Тимишин Михайло; 28. Тимишин Гонората; 29. Тимишин Ганна; 30. Хруник Євфросинія; 31. Шумеляк Розалія; 32. Добрянська Розалія³⁴.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Матеріали до історії села Нагуєвичі періоду німецької окупації зібрані Ганною Гром

«У вересні 1939 р. прийшли «визволителі» і почали заводити радянські порядки. Сільську раду очолив небіж І. Франка, Захарів син Микола. Він брав участь у Народних зборах Західної України, де було ухвалено приєднати її до Радянської України в складі СРСР. Микола не був таким палким комуністом, як його малювала радянська преса. Перебуваючи під певним впливом творчості свого дядька письменника І. Франка, брата Григорія, Микола провадив велику роботу для національного відродження у селі як член «Просвіти» та драматичного гуртка. У час німецької окупації переховувався, але все ж фашисти зловили його й стратили в м. Чорткові на Тернопільщині. Була вбита і його дружина Розалія у центрі м. Дрогобича за те, що переховувала єврейську родину.

Нова влада агітувала за колективний спосіб господарювання. Але до 1941 р. заготованих виявилось небагато. Першими вступили до колгоспу М. Франко, Ю. Даніцька, М. Твердовський, Ю. Твердовський, М. Хруник. Головою колгоспу

³⁴ Там само. – С. 45.

став Михайло Твердовський, який з приходом німців не втік, бо нікому не зробив зла, а переховувався в різних місцях. За ним полювала поліція й гестапо, але сусіди й рідні врятували його.

Почалися переслідування й арешти «ворогів народу». На вивезення в Сибір було записано 150 родин. Ніхто не знав, кого саме і коли це станеться. Деякі з комуністів швидко розчарувалися в радянській дійсності, порівнюючи її з написаним в агітках. Таких брали на замітку: Іван Чапля, Степан Дум'як.

Уже перед самою війною було заарештовано директора школи Михайла Дрогобицького, директора-пенсіонера Корнелія Камінського, голову гуртка «Рідна школа» Івана Добрянського, секретаря уряду лісів Степана Дум'яка, коваля Івана Чаплю, продавця Миколу Хруника, члена управи гуртка «Рідна школа» Івана Чаплю. Це був цвіт села, люди, які прищеплювали і підносили національну свідомість своїх односельців.

Корнелій Камінський (шляхтич гербу Топор) народився 26 вересня 1870 р. в селі Дарахів Тербовлянського повіту в сім'ї учителя. Вчився в Тернопільській гімназії. Через брак коштів на навчання перейшов до учительської семінарії. Після закінчення студій працював на Тернопільщині. 1913 р. приїхав до Нагуєвич, де став директором школи. Був мобілізований на Першу світову війну, потрапив у полон. Повернувшись із полону, знову працював директором школи аж до виходу на пенсію в 1939 р. Корнелій Камінський був людиною дуже доброю, вмілою і турботливим вихователем молоді, заступником голови філії Товариства «Сільський господар» у Дрогобичі, ініціатором багатьох заходів у селі. Навчав молодь господарювати, вів бджолярський гурток. У нього все тіло було порізане.

Іван Добрянський (нар. 1894 р.) – поставний і красивий чоловік. Освіта – семикласна школа в Нагуєвичах. Людина розумна, начитана, добрий сім'янин. Три роки очолював гурток «Рідна школа», надавав усіляку допомогу сільській школі, вчителям, брав участь у будівництві нової школи в селі, організував працю дитячих садків, де діти виховувались у релігійному і національному дусі.

Працював на нафтовій копальні в Нагуєвичах, жив заможніше, ніж інші односельці, завжди був акуратно й чисто одягнений. Це була людина, що своїм запалом і розважливістю гуртувала навколо себе краян. Його життя обірвалося 26 червня 1941 р. в урочищі Гостиславле. Іванові Добрянському вирубали серце сокирою, а рану заткали віхтем трави.

На 41-му році життя пішов зі світу Степан Дум'як – секретар лісового уряду. Брав участь у національному відродженні села. Освічена людина. Дещо симпатизував комуністам, але розчарувався в їхніх ідеях. За це й, очевидно, поплатився життям. Знайшли його з розрубаним животом.

Миколі Хрунику тоді було тільки 28 років. Хлопець був продавцем у крамниці кооперативу «Поступ». У 1941 р. працював бухгалтером у Підбужі в установі, якою керував зайшлий чоловік на прізвище Хам. Чесний хлопець не хотів потурати крадіжкам свого начальника. Хам обмовив його перед енкаведистами.

Був симпатиком комунізму Іван Чапля, вмільий і здібний сільський коваль. Люди поважали його за добру роботу. Радянська дійсність не відповідала тій пропаганді, що була в комуністичних брошурах. Будучи мудрою людиною, він

умів проаналізувати і зіставити дійсність з написаним і розчарувався в соціалістичних ідеях.

Арештованих забрано до Підбужа, де було районне НКВС. 26 червня 1941 р. їх знайдено замордованих за селом, в урочищі Гостиславле у багнюці. Член управи гуртка «Рідна школа» Іван Чапля врятувався під трупами постріляних побратимів. Виїхавши за кордон, у 1973 р. в книзі «Дрогобиччина – земля Івана Франка» вмістив статтю «Спогади неостріляного». З приходом німців у Дрогобичі почала виходити газета «Вільне слово». У ній були надруковані матеріали про події в Гостиславле.

У цьому нагуєвицькому урочищі були помордовані люди з Підбужа, Опаки, Нового Кропивника. Нагуєвичани віддали шану своїм кривим, поховавши їх у братській могилі біля долішньої церкви. Хоронив їх 29 червня 1941 р. парох села Унятич Теодор Німилович (Запис Німиловича. – Львівський державний архів. – Фонд 201. – Опис 4-а. – Справа 4036. – Аркуш 68).

У Дрогобичі відразу з приходом німців були відкриті три ями, в яких було приблизно по 50 трупів. Тут було ідентифіковано труп вчителя з Нагуєвич Івана Огородника. Невідомо, за що було його заарештовано, але старші нагуєвичани згадують, що він учив дітей пісень антирадянського змісту.

Німецька окупація не принесла полегшення життя народу. Йшла війна, і треба було годувати величезну армію. Через це накладено непосильні податки: грошима, збіжжям, м'ясом, молоком. Селянин Петро Гаврилик відігнав до Дрогобича корову на м'ясо до товарних вагонів на залізничну станцію. Вранці прокинувся – а корова стоїть під воротами. Селянин зрадив, але змушений був знову відігнати її, бо німці жартів не любили.

Німці забрали з Нагуєвич до дрогобицького гетто 70 євреїв і знищили, а місцевих хлопців і дівчат примусово вивезли до Німеччини на роботу. Це:

1. Буцяк Дмитро	17. Мартушкевич Микола
2. Буцяк Розалія	18. Микитич Михайло
3. Вовків Марія	19. Микитич Іван
4. Гром Іван	20. Мацько Ганна
5. Гром Ганна	21. Сопотницький Федір
6. Гром Омелян	22. Страшівський Петро
7. Гром Розалія	23. Страшівська Марія
8. Глинка Степан	24. Страшівський Зіновій
9. Добрянська Марія	25. Твердовська Розалія
10. Дрогобицька Марія	26. Тимишин Катерина
11. Калапунь Євдокія	27. Тимишин Михайло
12. Курп'як Михайло	28. Тимишин Гонората
13. Лазорович Катерина	29. Тимишин Ганна
14. Лунів Анастасія	30. Хруник Євфросинія
15. Лунів Розалія	31. Шумеляк Розалія
16. Маринович Михайло	32. Добрянська Розалія

Літо 1942 р. було дуже дощове. Весь урожай пропав. Голод заглядав у кожную хату. Рятувала картопля, капуста, лобода, вівсяний хліб. Люди пекли вівсяні паляниці, в яких було дуже багато остюків, що дерли горло. Варили на молоці молоду

лободу, котру їли з картоплею. Сільська управа, щоб урятувати дітей, забирала з дуже голодуючих і багатодітних сімей хлопчиків і дівчаток і вивозила на Тернопільщину, де голоду не було.

Нагуєвичани брали останню одежину і їхали міняти на хліб на Тернопільщину, аби порятувати сім'ю. Та німці знущалися над «мішочниками», скидали їх із поїздів, висипали збіжжя, били голодуючих. У голодний 1942 р. пішов з життя рідний брат І. Франка Захар.

Мешканець села Микола Чапля так розповідав про свою поїздку на Тернопільщину за зерном: «У 1942 р. голод заставив мене поїхати в Тернопільську область за продуктами. В одному селі мені довелося заночувати. Однак солтис не дав мені картки до того чи іншого господаря. Таких «мішочників» було багато, і нам запропонували заночувати в холодному й сирому приміщенні. Весна була сльотова й холодна.

Я вирішив іти, куди очі бачать. На дорозі я зустрів чоловіка, що ніс відро води від сусідів. Розговорилися, і я розповів про своє горе, голодних дітей. Мій співрозмовник запросив мене переночувати в його хаті. Дав повечеряти і сів біля мене. Розповів про знущання німців над нашими людьми, про вбивство його рідного брата. Видно було, що чоловік годен іти голіруч відомститися за свою кривду. Ранком я побачив, що мій мішок повний зерна. Я щиро подякував господареві й подався до поїзда.

На станції німці зігнали всіх «мішочників» у тісне приміщення, що не можна було повернутися. Німці відкрили двері і наказали виходити по одному. Один із завойовників бив людей по голові палицею так, що вони падали непритомні. Це все бачив український поліцай. Видно заговорила совість в чоловіка, що заступився за своїх краян. Він вхопив німця за груди і бив його головою до стіни. Другий фашист прошив поліцаю автоматною чергою. Ми всі скористалися моментом і втекли з душогубки. Ця картина й досі стоїть перед моїми очима. Недалеко було мені до смерті. Не знала б жінка й сини, де мене й зарили. Та Бог порятував мене, і я якось дістався додому, привіз зерна, що жінка два рази спекла хліба».

У 1943 р. німці примусово мобілізували всіх молодих чоловіків від 18 до 24 років до баудінсту (будівельної служби) на примусові роботи. «Мобілізовані багато працювали, – згадував Іван Чапля. – Нас кормили дуже поганою їжею. Одягнули в чорний одяг і дали черевики з дерев'яною підошвою». У Нагуєвичах було насильно записано 50 осіб. Багатьом вдалося втекти і заховатися в чужих селах і містах, інші пішли в УПА (Іван Хруник, Микола Ткач, Юліан Коссак).

Іван Мацько розказував: «Ми були майже на становищі військовополонених. Іти строем на роботу і з роботи. По команді їсти, спати. Найважчим був 1943 р., коли німці ще добре чулися. У 1944 р. вже менше нас тиснули. Навіть у неділю відпускали додому до рідних». Крім названих вище нагуєвичан, у баудінсті були Юліан Винницький, Іван Даньків, Петро Добрянський, Микола Твердовський, Юліан Шумеляк, Михайло Чапля, Петро Чапля, Григорій Парашак. До дивізії СС-Галичина було забрано 18 хлопців. Та скоро 11 із них повернулося додому. Йосип Добрянський і Михайло Дум'як потрапили до Бродівського котла. Доля М. Дум'яка невідома. Й. Добрянського мобілізували в Червону армію, дійшов до Берліна.

Від половини липня 1944 р. через Нагуєвичі, як морська хвиля на берег, напливали фашистські війська, що відступали на Самбір. Вони вже не йшли під бравурні марші, з закоченими рукавами, а були люті й знервовані, хапали все їстівне, що потрапляло їм до рук: телят, поросят, курей, качок, гусей, кролів. Забирали коней з підводами, до яких припинали ще й корів, щоб на дорогу було свіже м'ясо. Тому нагуєвичани переховували своїх тварин по навколишніх лісах. Там їх доглядали підлітки-пастушки або самі господарі.

Найбільше терпіли шкоди від німецьких солдатів господарства, розташовані біля дороги, що поділяє село на дві половини, та біля роздоріжжя, де сходяться шляхи на Борислав, Дрогобич і Самбір. Тільки-но відійшла одна військова валка, що обчистила все, що було в господарів довкола перехрестя, а на другий день вже інші нишпорять по подвір'ях.

Ілля Хруник, хата якого стояла на самому повороті з Нагуєвич до Самбора, не мав найменшого уявлення, що попередні непрохані гості залишили якісь трофеї в його stodолі. Тому, коли 20 німців зайшли на подвір'я з криком «шляфен» (спати), він, як і попереднім, запропонував stodолу, де вже було багато пахучого свіжого сіна.

Два солдати кинулись до stodолі взяти корму для коней. Під руки їм потрапив карабін, який залишили в сіні їхні попередні співвітчизники. Вони винесли зброю на подвір'я і доповіли офіцерові. Зчинили галас.

Діти, що гралися тут же і все бачили, попередили батька. Він через вікно вискочив надвір і кинувся на дорогу до лісу. Поки німці сперечалися, сховався за сусідськими хатами і добіг до лісу. Фашисти тоді зловили 10 парубків і грозилися їх розстріляти як заручників, коли не повернеться господар. Та провести каральну акцію їм не вдалося, бо був відданий наказ негайно відступати.

Якраз тоді, коли вони лаштувалися виїжджати з подвір'я І. Хруника, сусідський пастушок Степан Гром пригнав з поля корову. Німець схопив її за шнурок, що був зав'язаний на рогах тварини, і причепив до воза. Хлопець побіг по маму, і вони разом просили повернути їм годувальницю. Та сльози не схвилювали грабників. Німці їхали на возі, а корова йшла за ними. Вона пручалася, махала головою, але не могла ніяк вирватися. Надії повернути корову в Олени Гром не було ніякої. Вони сиділи в хаті й плакали. Сім'я велика: шестеро дітей. Найменшій дитині сповнився рік. «Що ж їм тепер давати їсти?» – думала жінка.

Та враз вони почули знайоме мукання. Це їхня корова вже прибігла на подвір'я з уривками шнура на рогах. Найстарший хлопчик Юліан швиденько перегнав її через дорогу і біля церкви повернув до лісу. Корова втікала так, що пастушок за нею не встигав. Тварина розуміла, яка загроза над нею нависла. Зупинилася аж у лісі. А в сім'ї – радість!

Наступного дня сталася ще одна подія, пов'язана з домашніми тваринами. У 47-му кварталі нагуєвицького лісу селяни сховали від німців своїх коней. Там вони паслися під наглядом хлопчиків. Десь перед обідом вартовий пастушок, що спостерігав з високої ялини за полем і дорогою до лісу, зауважив двох німців на конях. Він подав сигнал, і всі підлітки, посідавши на коней, погнали їх углиб лісу, де німці їх не знайдуть. Але на місці залишалась пара коней Петра Котика. Господар на певний час пішов додому. Німці під'їхали до коней, зловили їх і осіддали, а сво-

їх прив'язали до Котикових. Коні цього господаря вперше відчували на своїй спині сідло. Один молодий кінь був дуже неспокійний, норовистий. Вершник встромив ліву ногу у стремено, але ще не сів на коня, а він рвонувся і швидко побіг по лісі, б'ючи копитами задніх ніг тіло вершника, яке тягнулося по пнях, каменях, билося до стовбурів дерев. Другий німець погнався за ним, намагаючись порятувати товариша, але наздогнав його аж на полі. Та врятувати не зміг. Той був мертвим. Виявилося, що німці були рідні брати. Загинув молодший. Старший брат поховав його в селі, біля хати Михайла Рурака. На могилі поставив березовий хрест.

Війська 129-ої гвардійської дивізії, яка діяла в складі частин 4-го Українського фронту, розгромили фашистські з'єднання під Дрогобичем і сьомого серпня ввійшли в Нагуєвичі.

Нова влада почала мобілізувати чоловіків від 1907 р. до 1927 р. народження. Взято на фронт 128 осіб, з яких 70 загинуло. Не навчених, відірваних від плуга сільських парубків, які ніколи не тримали зброї в руках, відразу кидали в запеклі бої в Карпатах. Вони ставали гарматним м'ясом, встеляли своїм трупом підходи до фашистських укріплень у горах. Там, в Карпатах, віддали життя молоді хлопці Юліан Дум'як, Михайло Кахній, Микола Саляк, Іван Буцяк, Іван Вольчак, Микола Гаврилик, Степан Горблянський та ін.

У серпні 1944-го і до кінця р. загинуло 32 особи, 8 пропало безвісти. 1945 р. полягли на чужій землі 18 нагуєвичан, а 7 осіб пропало безвісти. 18 наших односельців були мобілізовані в 1940-1941 рр. П'ять з них загинули на самому початку Другої світової війни.

Невміння користуватися зброєю призводило до трагічних випадків. Так загинув молодий борець-нагуєвичанин Іван Гатараняк, якого вбив на марші з Дрогобича до Самбора односелець Йосип Свіца, а сам поліг у бою на території Польщі через 22 дні.

Наші односельці брали участь у боях з німцями на території Польщі (Краківське, Кросненське, Вроцлавське воєводства), Словаччини, Угорщини, Німеччини.

Для увічнення пам'яті своїх краян нагуєвичани провели велику роботу. У селі було створено комісію, яка займалася збиранням відомостей про загиблих. Комісію очолив голова сільської ради Михайло Риб'як, заступник – Володимир Чабан, секретар – Ганна Гром. Членами комісії були: Ярослав Баган, Григорій Лужецький, Наталія Франко, Галина Чапля.

До пошукової роботи були залучені учні й вчителі середньої школи. Всі зібрані відомості були упорядковані сільською комісією й передані до громадської комісії сприяння підготовки видання, яку очолив заступник голови Дрогобицького виконавчого комітету Михайло Богаченко.

Ці відомості увійшли до Книги Пам'яті України, Львівська область, яка випущена у світ Видавничим центром «Пам'ять» (1995 р. – Т. I. – С. 361-365). Членом редакційної колегії цієї книги був наш односелець генерал-майор Омелян Риб'як.

Книга зафіксувала прізвища трьох сержантів і 67 осіб рядового складу військ.

Буцяк Іван Юрійович, 1920 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у жовтні 1944 р.

Буцяк Микола Михайлович, 1908 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 11.09.1944 р. Похований у Краківському воєводстві, Польща.

Буцяк Степан Михайлович, 1910 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у лютому 1945 р.

Винницький Дмитро Наумович, 1912 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Помер від ран 8.08.1941 р.

Винницький Йосип Федорович, 1910 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 18.12.1944 р. Похований у Словаччині.

Винницький Михайло Наумович, 1910 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Помер у німецькому полоні 11.12.1941 р.

Вольчак Іван Миколайович, 1912 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Загинув у жовтні 1944 р.

Гаврилик Микола Андрійович, 1924 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Пропав безвісти у лютому 1944 р.

Гаврилик Микола Іванович, 192.. р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у жовтні 1944 р.

Гаврилик Михайло Андрійович, 1921 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у травні 1945 р. Похований у Чехії.

Гатараняк Іван Михайлович, 1924 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 20.08.1944 р. Похований у с. Городищі Самбірського району Львівської області.

Гелій Григорій Миколайович, 1910 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у лютому 1945 р.

Горблянський Степан Іванович, 1923 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 14.09.1944 р.

Гуняк Микола Федорович, 1916 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у жовтні 1944 р.

Гуняк Петро Федорович, 1912 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Помер у німецькому полоні 8.11.1941 р.

Даньків Йосип Михайлович, 1913 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 12.09.1944 р. Похований у Польщі.

Дидинський Степан Іванович, 1923 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 10.09.1944 р. Похований у Кросненському воєводстві, Польща.

Дудяк Іван Григорович, 1923 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 11.09.1944 р. Похований у Кросненському воєводстві, Польща.

Дум'як Гнат Дмитрович, 1913 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у 1944 р.

Дум'як Йосип Максимович, 1912 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 8.01.1945 р. Похований в Угорщині.

Дум'як Микола Іванович, 1906 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 29.03.1945 р. Похований у Польщі.

Дум'як Степан Максимович, 1919 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Пропав безвісти.

Дум'як Юліан Михайлович, 1925 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 20.04.1945 р. Похований у Німеччині.

Кахній Михайло Степанович, 1923 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 14.09.1944 р.

Кебза Григорій Петрович, 1925 р., українець, мобілізований у 1944 р., сержант. Загинув 30.04.1945 р. Похований у м. Берліні, Німеччина.

Кімакович Михайло Кирилович, 1919 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 19.02.1945 р. Похований у Латвії.

Кімакович Михайло Ілліч, 1919 р., українець, мобілізований у 1944 р., сержант. Загинув 1.02.1945 р. Похований у Словаччині.

Кляйнберг Мотій, 1915 р., єврей, мобілізований у 1944 р., рядовий. Помер від ран 11.03.1945 р. Похований у Польщі.

Колесник Федір Іванович, 1900 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у 1944 р.

Комар Тимофій Олексійович, 1910 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Загинув у жовтні 1944 р.

Котик Іван Петрович, 1916 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Загинув у серпні 1944 р.

Кушнір Григорій Іванович, 1906 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 29.03.1945 р. Похований у Польщі.

Лазорчин Петро Ілліч, 1919 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Пропав безвісти у жовтні 1944 р.

Лунів Григорій Миколайович, 1919 р., українець, мобілізований у 1940 р., сержант. Загинув у жовтні 1944 р.

Лялюк Василь, син Анастасії, 1919 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Пропав безвісти у 1944 р.

Лялюк Микола Федорович, 1907 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Пропав безвісти у березні 1945 р.

Лялюк Михайло Тимофійович, 1922 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Пропав безвісти у січні 1945 р.

Митчак Микола Ілліч, 1909 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 17.10.1944 р. Похований у Кросненському воєводстві, Польща.

Митчак Михайло Дмитрович, 1924 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 26.04.1945 р. Похований у Німеччині.

Навроцький Федір Йосипович, 1913 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Загинув у 1941 р.

Павлик Володимир Васильович, 1925 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Пропав безвісти у травні 1945 р.

Павлик Йосип Миколайович, 1924 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Пропав безвісти у березні 1945 р.

Паращак Йосип Григорович, 1911 р., українець, мобілізований у 1940 р., рядовий. Загинув 20.01.1945 р. Похований у смт. Калинівці Черняхівського району Калінінградської області, Російська Федерація.

Плтич Ярослав Іванович, 1925 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 2.02.1945 р. Похований у Вроцлавському воєводстві, Польща.

Подляшецький Микола Дмитрович, 1916 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 1.09.1944 р. Похований у Кросненському воєводстві, Польща.

Рурак Осип Васильович, 1923 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 12.10.1944 р. Похований у Кросненському воєводстві, Польща.

Саляк Микола Федорович, 1923 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 11.09.1944 р. Похований у Кросненському воєводстві, Польща.

Тимишин Йосип Петрович, 1914 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у лютому 1945 р.

Ткач Юліан Григорович, 1924 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у грудні 1944 р.

Франко Тарас Михайлович, 1916 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Загинув у серпні 1944 р.

Фридер Михайло Федорович, 1913 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у грудні 1944 р. Похований у Словаччині.

Хруник Федір Михайлович, 1908 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 28.01.1945 р. Похований у Краківському воєводстві, Польща.

Чапля Василь Федорович, 1909 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Пропав безвісти у жовтні 1944 р.

Чапля Григорій Васильович, 1913 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 20.09.1944 р. Похований у Кросненському воєводстві, Польща.

Чапля Григорій Матвійович, 1917 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Пропав безвісти у грудні 1944 р.

Чапля Дмитро Матвійович, 1913 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 10.12.1944 р. Похований в Угорщині.

Чапля Дмитро Петрович, 1922 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Пропав безвісти 25.03.1945 р.

Чапля Іван Петрович, 1926 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 20.02.1945 р. Похований у Катовіцькому воєводстві, Польща.

Чапля Микола Васильович, 1918 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Загинув у жовтні 1944 р.

Чапля Микола Іванович, 1923 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 13.09.1944 р. Похований у Кросненському воєводстві, Польща.

Чапля Микола Михайлович, 1919 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Загинув у жовтні 1944 р.

Чапля Федір Васильович, 1909 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у жовтні 1944 р.

Свіца Йосип Іванович, 1923 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув 11.09.1944 р. Похований у Кросненському воєводстві, Польща.

Шифурка Михайло Миколайович, 1912 р., українець, мобілізований у 1941 р., рядовий. Пропав безвісти у жовтні 1944 р.

Шумеляк Михайло Васильович, 1911 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у квітні 1945 р.

Юзефчик Іван Юрійович, 1911 р., українець, мобілізований у 1944 р., рядовий. Загинув у квітні 1945 р.

Із 128-ми учасників боїв Другої світової війни дожили до дня перемоги над Німеччиною і повернулися додому 58 осіб. 18 із них – інваліди. За національністю – українці, солдати, крім Петра Франка, який мав звання молодшого лейтенанта. Пройшли свій шлях героїчно, нагороджені багатьма орденами й медалями.

6 квітня 1985 р. наказом № 83 Міністра оборони СРСР «за відвагу, стійкість і мужність, виявлені в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, і на відзнаку 40-річчя Перемоги радянського народу в Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.» 58 нагуєвичан нагороджено орденом Вітчизняної війни II ступеня. З нагоди святкування 70-річчя Збройних Сил СРСР всіх знову нагороджено ювілейною медаллю «70 лет Вооруженных Сил СССР» (1988 р., Матеріали з архіву Нагуєвицької сільської ради).

Усі, хто повернувся з війни, були робітниками, працювали в колгоспі їздовими, трактористами й шоферами. Йосип Добрянський довгі роки був бригадиром рільничої бригади, нагороджений орденом Леніна. Григорій Паращак вчився заочно і висвятився на священника, служив у Стрийському районі.

Тяжкою була доля Петра Франка (1919-1994 рр.), батько і дядько якого загинули в боротьбі за Україну в 1918-1919 рр. Вчився напівсирота в сільській школі, змалку працював, бо мати не могла дати ради в господарстві. У 1941 р. був покликаний на військову службу. Вчився в танковому училищі на Кавказі, молодший лейтенант. Війну пройшов розвідником, поранений у голову, переніс блокаду Ленінграда.

Після демобілізації працював на посаді вчителя військової підготовки й фізичної культури. Закінчив Бориславське училище фізвиховання. Старший брат загинув на війні, а сестру Розалію вивезли в Сибір за зв'язки з повстанцями. Не погодився вступити в компартію і через це довго сидів без роботи. Лише військкомат допоміг йому влаштуватися знову в школу вчителем фізвиховання. Помер, як і мріяв, у вільній Україні 1994 р.

Для наступних поколінь буде цікаво прочитати про своїх предків, що пройшли страшні фронтові дороги Другої світової війни. Тому подаємо список всіх, хто повернувся в 1945 р. додому.

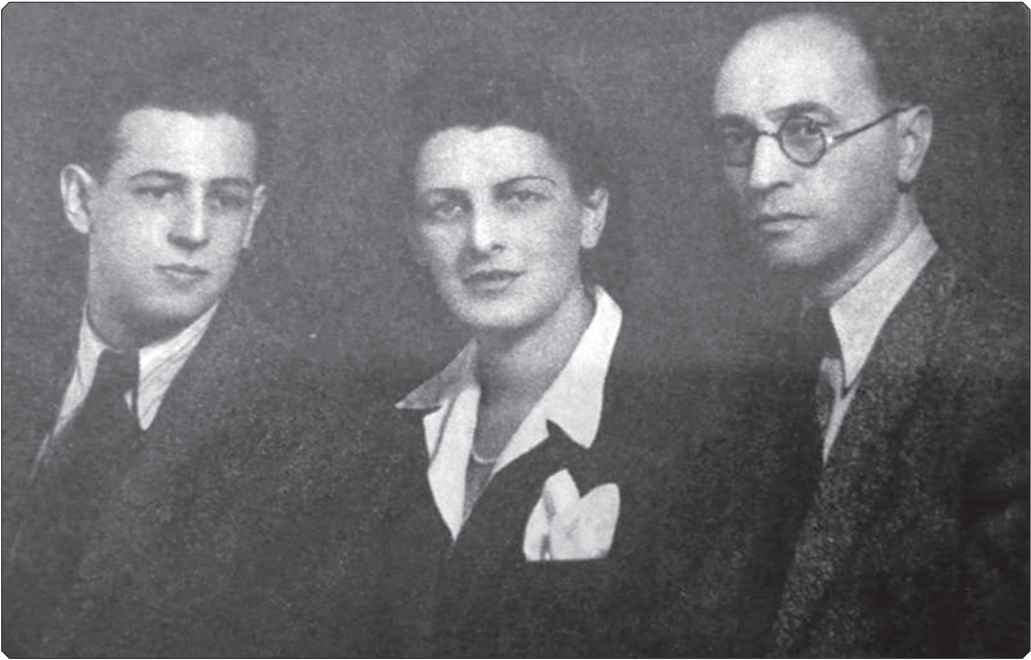
№ з/п	Прізвище, ім'я, по- батькові	Рік народження	Інвалід	Помер
1.	Балицький Дмитро Ількович	1908		+
2.	Буцяк Микола Михайлович	1908		+
3.	Винницький Андрій Михайлович	1914		+
4.	Винницький Василь Федорович	1914	+	+
5.	Винницький Михайло Федорович	1921		+
6.	Винницький Юліан Наумович	1924		
7.	Віткович Петро Михайлович	1919	+	+
8.	Вольчак Іван Тимофійович	1914		+
9.	Вольчак Степан Миколайович	1918		+
10.	Гаврилик Михайло Миколайович	1910		+
11.	Гайгель Микола Васильович	1908		+
12.	Голик Йосип Петрович	1925	+	+
13.	Гром Йосип Михайлович	1911		+
14.	Даньків Іван Михайлович	1923	+	
15.	Дідач Йосип Дмитрович	1918	+	
16.	Дідач Микола Дмитрович	1913		
17.	Добрянський Йосип Іванович	1927		+

18.	Добрянський Йосип Миколайович	1917		
19.	Дрогобицький Микола Степанович	1923	+	
20.	Дрогобицький Федір Савкович	1901		+
21.	Дум'як Ілля Михайлович	1908	+	
22.	Дум'як Михайло Олексійович	1922		+
23.	Дум'як Михайло Федорович	1909		+
24.	Кімакович Іван Дмитрович	1925		
25.	Кімакович Іван Степанович	1912	+	+
26.	Кімакович Йосип Дмитрович	1918		
27.	Лялюк Гнат Іванович	1909	+	+
28.	Лялюк Йосип Онуфрійович	1912	+	+
29.	Мартушкевич Степан Іванович	1926		+
30.	Мацько Іван Тимофійович	1918		
31.	Микитич Григорій Гнатович	1912		
32.	Микитич Іван Михайлович	1920	+	+
33.	Микитич Петро Дмитрович	1926		+
34.	Мураль Микола Васильович	1926		+
35.	Павлик Дмитро Антонович	1916		+
36.	Павлик Дмитро Миколайович	1922		+
37.	Паращак Григорій Михайлович	1924	+	+
38.	Паращак Микола Михайлович	1926		
39.	Петрицин Йосип Олексійович	1927		
40.	Подляшецький Семен Іванович	1906		+
41.	Риб'як Василь Іванович	1912	+	+
42.	Риб'як Іван Григорович	1912	+	
43.	Риб'як Федір Васильович	1901		+
44.	Рурак Михайло Петрович	1910	+	+
45.	Салаяк Григорій Степанович	1923		
46.	Твердовський Петро Михайлович	1914		+
47.	Фирта Михайло Іванович	1908		+
48.	Франко Петро Михайлович	1912		+
49.	Чапля Андрій Іванович	1926		+
50.	Чапля Григорій Васильович	1913		
51.	Чапля Григорій Гнатович	1901		+
52.	Чапля Дмитро Федорович	1910		+
53.	Чапля Іван Миколайович	1909		+
54.	Шумеляк Василь Семенович	1906		+
55.	Шумеляк Йосип Павлович	1918	+	+
56.	Шумеляк Юліан Васильович	1921		+
57.	Ясінський Іван Васильович	1920	+	+
58.	Яцуляк Микола Іванович	1919	+	+

Джерело: Гром Г. Нагуєвичі. – Дрогобич, 2002. – С. 42-59.

Додаток 2

Родинні фотографії єврейської родини Гоффман з Дрогобича другої половини 1940-х – початку 1990-х рр.

Фото 1. Генрик Гоффман з батьками Еліашем і Євою Гоффман у 1946 р.

Фото 2. Батьки Генрика Гоффмана – Еліаш і Єва Гоффман

Фото 3. Еліаш Гоффман в Гливицях, у своєму лікарському кабінеті

Фото 4. Подружжя Ельжбети і Генрика Гоффман. Ліворуч на фото. Хайфа, 1964 р.

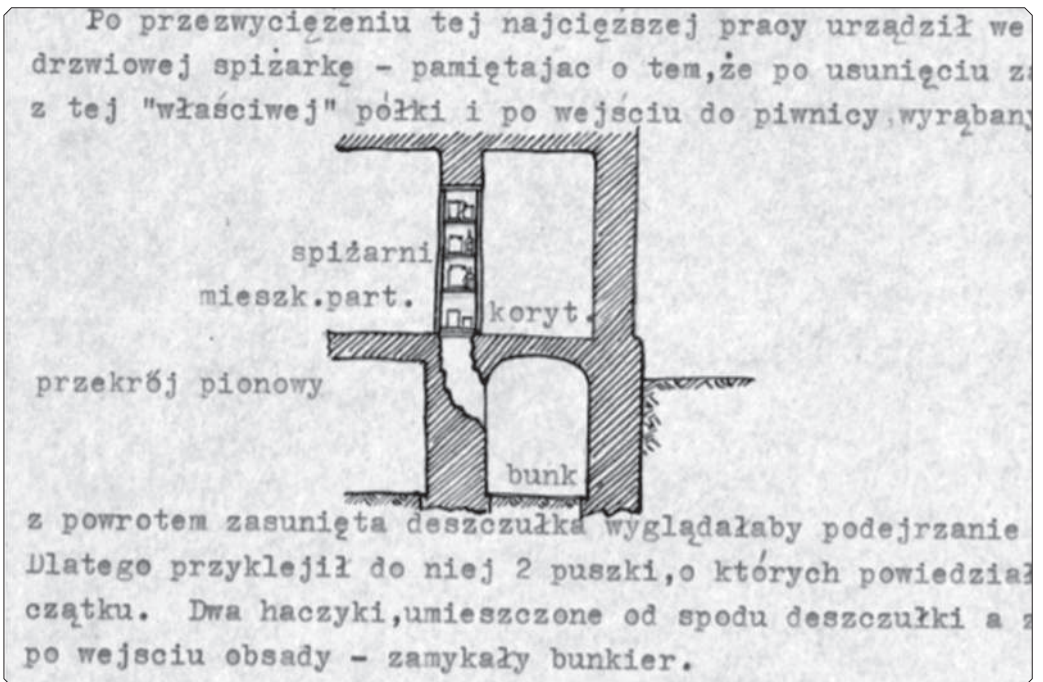
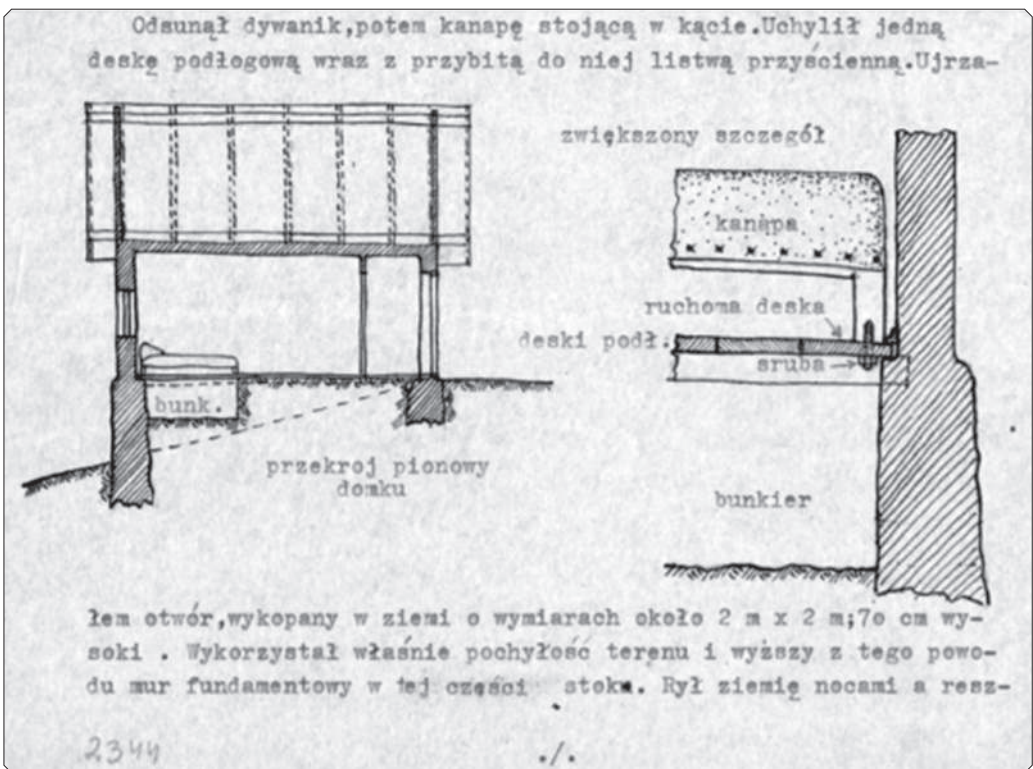

Фото 5. Генрик Гоффман із сином Марком в Ізраїлі (1991 р.)

Додаток 3

Фото 6-12. Загальний вигляд та плани прикладів бункерів, криївок та укриттів євреїв в часи німецької окупації Галичини у 1941 – 1944 рр.

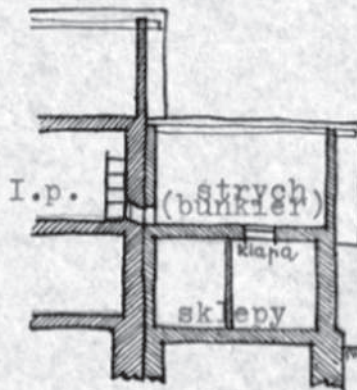
których skrzydło korytarzowe jest zabite gwoździami. No-
jaw wykorzystania niepotrzebnych drzwi na bardziej pot-
mieszczenie. Wygląda to zupełnie naturalnie dla niewtaj-

spiżarnia

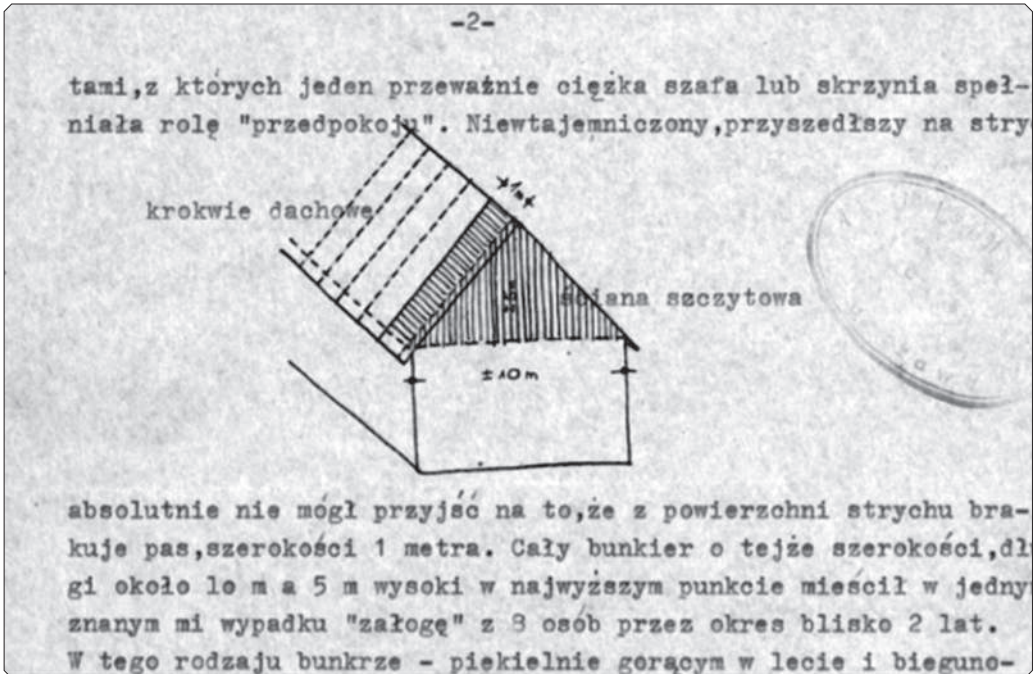
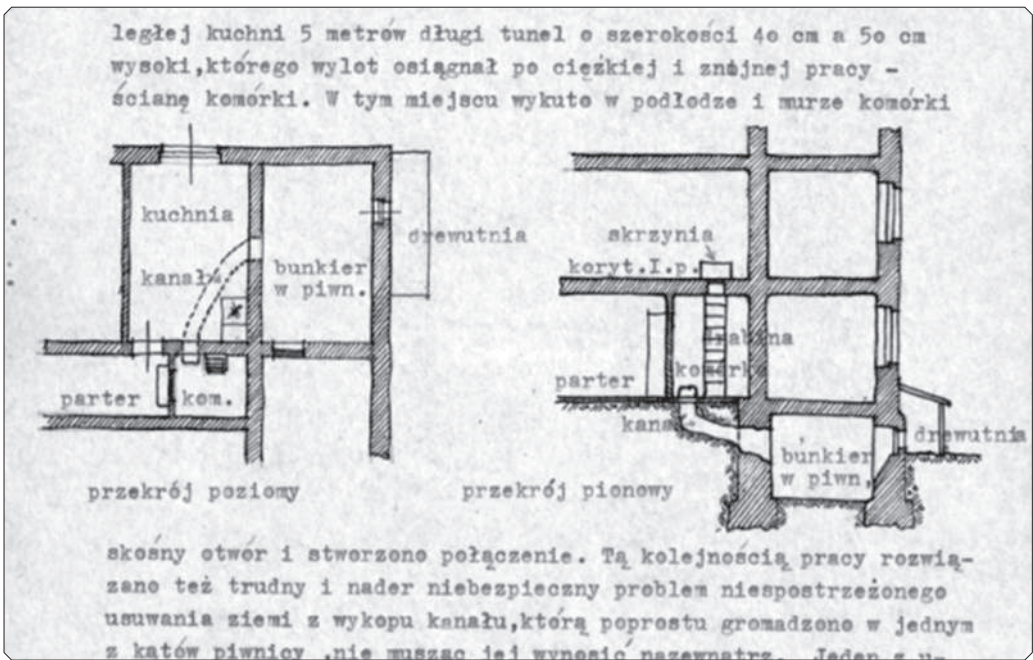
2344

otwarty i czynny. Zainteresowani po długich obserwacja-
li, że jedyne połączenie ze strychem w postaci poziomej
stropie - znajduje się właśnie w tym sklepie nieczynny
no się gorączkowo do roboty. W jednym z pokoi 1-go pi-

przekrój pionowy
przez oba domy

2344

Додаток 4

Фотографії з родинного архіву Захара Франка та його сина Миколи і невістки Розалії Франків із фондів Літературно-меморіального музею Івана Франка ДІКЗ «Нагуєвичі» та Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка

Фото 13. Григорій Франко (крайній праворуч) з родиною: батьком Захарієм (у центрі), братом Миколою (другий ліворуч), його дружиною Розалією (друга праворуч) та дітьми Стефанією (стоїть) та Михайлом (на колінах)

Фото 14. Григорій Франко з родиною (Розалія Франко тримає дитя на руках, Микола крайній праворуч)

Фото 15. Микола Захарович Франко (друга половина 1930-х рр.)³⁵

Фото 16. Микола Захарович Франко на родинному подвір'ї 1 січня 1941 р.³⁶

³⁵ Фонди ЛНЛІММ Івана Франка. – Інв. гр. ОР. – Од. зб. № 75.

³⁶ Там само. – Од. зб. № 95.

Фото 17. Діти Миколи Захаровича Франка: на повний зріст стоїть дівчинка 11-12 років Стефанія, біля неї хлопчик 4 – 5 р. Михайло³⁷

Фото 18. Внуки Захара Франка по сину Миколі. Зліва направо Михайло і Стефанія Франки (сидить), Іван і Настя Тимчишин (стоїть)³⁸

³⁷ Там само. – Од. зб. № 82.

³⁸ Там само. – Од. зб. № 3634.

Фото 19. Учасники зборів Товариств «Робітнича громада», «Каменярів», «Рідної школи» та ін. у Нагуєвичах, під час яких вирішувалось питання побудови дитячої оселі, захоронки та музею пам'яток ім. І. Франка. В центрі Захар Франко. 3-й справа 2 ряд – Гринь Франко, 4 зліва 2 ряд – ймовірно Розалія Франко, 1 ряд 4 справа – Стефанія Франко. Нагуєвичі, 1934 р. (24.11.1935 р.? згідно з датуванням фондів ЛНЛММ Івана Франка)

Фото 20. Захар Франко з членами Товариства «Робітнича громада» біля вланой хати у Нагуєвичах. Микола Франко сидить в нижньому ряді третій праворуч (24.11.1935 р.? згідно з датуванням фондів ЛНЛММ Івана Франка)³⁹

³⁹ Там само. – Од. зб. № 99.

Фото 21. Члени комітету побудови дитячої оселі, захоронки та музею пам'яток ім. І. Франка у Нагуєвичах. В центрі Захар Франко. 1 ряд крайня праворуч – Розалія Франко, 2 ряд крайній праворуч – Гринь Франко, 2 ряд 2-й ліворуч – Микола Франко. Нагуєвичі, 1 січня 1935 р.

Фото 22. Члени Товариства «Робітнична громада» разом із Захаром Франком (третій праворуч у верхньому ряду). В нижньому ряді четвертий праворуч Микола Франко. Дрогобич, 2 листопада 1935 р.⁴⁰

⁴⁰ Там само. – Од, зб. № 100.

Фото 23. Марія Шутко і Богдан Лазорак біля спільного авторського банера «Розалія Франко – рятівниця євреїв» під час відкриття міжнародної виставки «Українці – праведники світу», Дрогобич, велика хоральна синагога, 5 березня 2023 р. (світлив Сергій Матійко)

Фото 24. Привітальне слово прес-секретаря єврейської громади Дрогобича Леоніда Гольберга, співзасновника «Благодійного фонду Коло» та організатора виставки «Українці – праведники світу» Олександра Юркова і отця Ігоря Цмоканича. Дрогобич, велика хоральна синагога, 5 березня 2023 р. (світлив Сергій Матійко)

Фото 25. Відкриття міжнародної виставки «Українці – праведники світу». Дрогобич, велика хоральна синагога, 5 березня 2023 р. (світлив Сергій Матійко)

Фото 26. Огляд виставки «Українці – праведники світу». Дрогобич, велика хоральна синагога, 5 березня 2023 р. (світлив Сергій Матійко)

Українці — праведники Світу

Розалія Франко — рятівниця євреїв

Розалія (Єфрузіна) Кімакович народилася 21 грудня 1909 року в Нагуєвичах. Вона стала частиною славного роду Франків, вийшовши заміж за Миколу Франка, небожа видатного українського письменника, критика та громадського діяча Івана Франка.

Микола був першим головою сільради в Нагуєвичах, депутатом Народних зборів 1939 року, а згодом - ще й депутатом Дрогобицької обласної ради. Незадовго до наступу німецьких військ Миколу мали намір евакуювати. Проте той відмовився залишати рідне село. В роки німецької окупації він переховувався, однак влітку 1941 року його затримали та арештували, змусили відповідати за злочини, яких він не вчинив.

Розалія Франко залишилася із маленькими дітьми сама. Їй довелося нелегко. Мусила пішки носити молоко до Дрогобича, щоб заробити на шматок хліба. Одного разу в Дрогобичі під час чергової поїздки на ринкову площу до неї звернулися євреї, яким вона носила молоко на продаж. Вони боялися загинути в ґетто або концтаборі й просили переховувати їхню родину. Жінка погодилася. Розалія переховувала їх у своїй пивниці. Це були батько і син.

За деякий час сховок було викрито, адже навесні 1944 року вона прихистила фольксдойчів, які емігрували із власними кіньми та господарством на захід. Одного разу, коли Розалія пішла до сестри, німецькі колоністи залишилися самі на подвір'ї і побачили євреїв. Їм, проте, вдалося втекти, а Розалію арештували наступного дня. Привезли Розалію Франко до села Лішня, де був відділок Гестапо, а через три дні перевели до Дрогобицької в'язниці. Одного дня дочка Стефа пішла віднести матері хліба. Від знайомих людей довідалася, що її маму бачили на Ринковій площі, хтось сказав, що її перевели до іншої в'язниці. Дівчина чимдуж побігла на площу ринок та запізнилася. Маму живою вже не застала, тільки бачила, як німець дострілював вбитих...

Того червневого дня 1944 року двоє дітей Миколи та Розалії залишилися круглими сиротами.

Ключовим джерелом для визнання Розалії Франко рятівницею євреїв, є спогади тих представників єврейської спільноти хто вижив завдяки її героїчному вчинку. Так, до нашого часу збереглися спогади Генрика Гоффмана, які були опубліковані 1999 році в Любліні під назвою «З Дрогобича до Обіцяної землі».

Фото 27. Банер музею-садиби Івана Франка ДКЗ «Нагуєвичі» на виставці «Українці – праведники світу». Дрогобич, велика хоральна синагога, 5 березня 2023 р. (світлив Сергій Матійко)

Марія Шутко, Богдан Лазорак.

Праведна невістка Захара Франка – Розалія Франко з Нагуєвич – рятівниця дрогобичських євреїв Гоффманів і Левенбергів: драматична історія з 1943 – 1944 років.

У статті вперше у франкознавстві здійснено спробу комплексного збору та аналізу літератури, присвяченої участі невістки Захара Франка Розалії Франко у порятунку єврейських родин з Дрогобича у 1943 – 1944 рр. Републікуються маловідомі спогади її доньки Стефанії Франко, а також Генрика Гоффмана, який у 1971 р. написав в Ізраїлі власні спомини про буремні події Голокосту на теренах Дрогобиччини, які побачили світ окремою книгою. Автори вводять до української наукової літератури й маловідомі фотографії, присвячені врятованим у Нагуєвичах, а також нащадкам тих, хто долучився до цієї праведної справи.

Mariya Shutko, Bohdan Lazorak.

Zakhar Franko's righteous daughter-in-law – Rozaliya Franko from Naguyevychi – the savior of the Hoffman and Levenberg Jews of Drohobych: a dramatic story from 1943 – 1944.

In the article, for the first time in Franko studies, an attempt of comprehensively collect and analyze of the literature dedicated to the participation of Zakhar Franko's daughter-in-law Rozaliya Franko in the rescue of Jewish families from Drohobych in 1943 – 1944 was made. The little-known memories of her daughter Stefaniya Franko, as well as Henryk Hoffmann, who in 1971 wrote in Israel his own memoirs about the stormy events of the Holocaust on the territory of Drohobych region, which were published as a separate book, are republished. The authors introduce to the Ukrainian scientific literature little-known photographs dedicated to those saved in Naguyevychi, as well as to the descendants of those who joined this righteous cause.

«ОДІССЕЯ МОГО ЖИТТЯ»: НЕВІДОМІ МЕМУАРИ АННИ ФРАНКО-КЛЮЧКО

У сучасному франкознавстві донька Івана Франка Анна найперше відома своїми споминами «Іван Франко і його родина», що вийшли ювілейного 1956 року в Торонто. Ці спомини були даниною шани видатному Батькові і засвідчили письменницький талант Франкової доньки, який своєю чергою підтвердили перевидання творів Анни Франко-Ключко у незалежній Україні. Свого часу, 2006-го і 2010-го років, тексти Анни Франко-Ключко вийшли двома окремими виданнями з передмовою та в упорядкуванні відомого українського літературознавця, професора Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка Михайла Шалати¹. Одначе поза цими виданнями залишається великий мемуарний доробок Франкової доньки, розпорошений по часописах Канади та Америки. Усю цю спадщину ще належить визбирати українським науковцям, осмислити і належно репрезентувати сучасному читачеві. Складність такого наукового пошуку полягає в тому, що на сьогодні немає бібліографічного покажчика праць Франкових дітей, а тому кожна така знахідка стає відкриттям і проливає усе нове й нове світло на родинну рецепцію постаті українського класика.

Про саму Анну Франко-Ключко можна докладніше довідатися із моїх попередніх студій², одну із яких ще 2012 року я назвала «Одіссея Анни Франко-Ключко»³, так образно означивши її життєву мандрівку і прагнення щоразу, усупереч історичним катаклізмам, повертатися додому. Тоді я навіть не підозрювала, що в

¹ Франко-Ключко А. Писання / Упор. М. Шалата. – Дрогобич, 2006. – 378 с.; Франко-Ключко А. Для Тебе, Тату / Упоряд., автор вступ. статті й коментарів М. Шалата. – К., 2010. – 574 с.

² Тихолоз Н. У пошуках утраченого раю (Любов і туга Анни Франківни) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна: Франкознавство. – Вип. 55. – 2011. – С. 169-194; Ї ж. «Та вернімося до школи: там сонце, молодість, життя...» (Спомини зі шкільних літ Анни Франко) // Там само. – С. 304-337; Ї ж. Фантазія з присмаком ностальгії (із секретів художньої творчості Анни Франко-Ключко) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 21: Scripta manent. Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича. – Львів, 2012. – С. 752-759; Ї ж. Бранка ностальгії (Анна Франко-Ключко: Повернення). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://frankolive.wordpress.com/2016/08/06/бранка-ностальгії-анна-франко-ключко/>; Тихолоз Н. Взаємини Івана Франка та Михайла Грушевського в рецепції Анни Франко-Ключко: pro et contra // Науковий вісник Національного музею Івана Франка. – Вип. 1 (21). – Львів, 2017. – С. 91-148; Ї ж. З куховарського зшитка Анни Франко-Ключко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://seedsandroots.net/z-kuhovarskogo-zshytka-anny-franko-klyuchko/?fbclid=IwAR3AuWiB0UkytSbMM2HjEMoFPwPZCJAqzbMlHVbcbDMidg-INqjc98tbs>

³ Тихолоз Н. Одіссея Анни Франко-Ключко // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. – Вип. 13. – 2012. – С. 60-88.

мемуарному спадку самої Анни є спогади, означені концептом «одіссея» – і це мемуари під назвою «Одіссея мого життя»! Натрапила я на них випадково у січні 2022 року, готуючи коментарі до публікації листів Анни Франко-Ключко до Володимира Дорошенка⁴.

Спогади Анни Франко-Ключко «Одіссея мого життя» досі залишалися абсолютно невідомими сучасним франкознавцям. За своїм обсягом вони не поступаються книзі «Іван Франко і його родина».

На жаль, мемуари «Одіссея мого життя» не вийшли окремим виданням, а загубилися на сторінках тогочасної преси. Друковані вони були упродовж майже цілого 1959 року (а саме з 21 березня до 5 грудня) від номера до номера у канадській щотижневій суспільно-політичній газеті «Гомін України». Ці мемуари є важливим свідченням жінки-очевидиці тих історичних процесів, які відбувалися з українцями в Україні і поза її межами упродовж 1919–1939 років.

Водночас охоплюючи 20-літній період життя Анни Франко-Ключко, текст споминів дає змогу також реконструювати маловідомі сторінки біографії самої авторки. З нього довідуємося про обставини виїзду Франкової доньки з Києва у лютому 1919 року до Німеччини, непростий шлях до Берліна у складі Місії Українського Червоного Хреста, знайомство з майбутнім чоловіком – лікарем Петром Ключком, відвідини брата Петра Франка у Красному, зустріч із Грицем Коссаком та Нусею Нементовською (донькою Уляни Краченко), одруження у Берліні і зустріч із Асею Шехович, працю у Місії і допомогу подружжя Ключків українським військовополоненим, врешті – повернення в Україну, а саме в село Довге на Закарпатті, що перебувало в той час у складі Чехословацької республіки, а також переслідування і навіть ув'язнення Анни та Петра Ключків за їхню свідому національну позицію.

Попри життєві випробування, які випали на долю подружжя Ключків у 1919 – 1939 рр., усе ж цей період їхнього життя належав до найщасливіших. Бо ж у цей час вони зустрілися, закохалися, побралися, народили двох синів, активно реалізували себе у праці на благо рідного народу. Були зрілі, повні сили і віри в майбутнє української держави...

Прикметно, що спомини «Одіссея мого життя» Анна присвятила своєму чоловікові Петрові Ключку⁵. Очевидно, писані вони були до 10-ї річниці від його передчасної смерті, що сталася 22 грудня у Зальцбургу (Австрія) 1948 року. Пам'ять про свого чоловіка Анна берегла так само ревно, як пам'ять про свого Батька. Зрештою, завдячувала Петрові Ключку не лише тим, що була з ним щасливою, а й тим, що саме він стимулював її до написання споминів про батька «Іван Франко і його родина» і всіляко підтримував розвиток її творчих нахилів як мемуаристки і письменниці.

У споминах «Одіссея мого життя» знаходимо нині, у часі війни з росією, багато суголосних із сьогоденням переживань, які, як ніколи, резонують у душі своєю

---

⁴ Див.: Гирич І., Тихолоз Н. «Носіться далше з своїм Грушевським...»: листи Анни Ключко до Володимира Дорошенка з архіву УВАН у США // Українська біографістика. – Вип. 23. – 2022. – С. 197-266.

⁵ Докладніше про Петра Ключко див.: Тихолоз Н. Петро Ключко: штрихи до життєпису військового лікаря. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://frankolive.wordpress.com/2022/07/12/%d0%bf%d0%b5%d1%82%d1%80%d0%be-%d0%ba%d0%bb%d1%8e%d1%87%d0%ba%d0%be-%d1%88%d1%82%d1%80%d0%b8%d1%85%d0%b8-%d0%b4%d0%be-%d0%b6%d0%b8%d1%82%d1%82%d1%94%d0%bf%d0%b8%d1%81%d1%83-%d0%b2%d1%96%d0%b9%d1%81/>

актуальністю. Можливо, в історичних подіях минулого століття знайдемо для себе відповіді на ті екзистенційні питання і виклики, які стоять перед нами сьогодні. Авторка дуже щиро і відверто ділиться власним, акумульованим упродовж років, досвідом виживання у часі війни та тривалій боротьби за Україну в дуже складних історичних та суспільно-економічних умовах. Емоції українки, що покидає рідний край, психологічний стан емігрантки, повернення на рідну землю, на якій щоразу доводиться виборювати собі право бути українкою... – усе це прожила донька Франка у першій половині ХХ століття! І усе це проживає сьогодні багато українок і українців знову – у столітті ХХІ-му. Читаючи ці спомини Анни Франко-Ключко, дедалі більше усвідомлюємо, що українсько-російська війна з московією триває не одне століття і щоразу нівечить долі усе нових і нових поколінь...

Мемуари «Одісея мого життя» доволі розлогі за обсягом. Вони обіймають шість авторських аркушів тексту і складаються з настроєвого спомину-вступу «В лісах Карпатської України» та трьох частин:

«[I.] З Києва до Берліну»,

«[II.] З Берліну до Ужгороду»,

«[III.] З Ужгороду до Відня».

Спомин «У лісах Карпатської України» є такою собі пейзажно-споглядальною замальовкою-розповіддю про полювання на оленя у закарпатському лісі. Це спомин про міцно вкарбований момент щастя на рідній землі, який налаштовує читача на довгу і непросту розповідь про життя авторки, яка розгорнеться уже в трьох наступних частинах.

Події, про які йдеться у першому розділі «З Києва до Берліну», випрозорюють обставини виїзду Анни Франко з Києва у лютому 1919 року, а також описують складний шлях до Берліна.

З початком 1919 року ставало очевидним, що залишатися в Києві небезпечно. Вісті були тривожними. Більшовики підступали все ближче. Міністерство внутрішніх справ, у якому працювала Анна Франко, згортало свою роботу.

Анна з тривогою згадувала: «Київ помалу пустів. Хто мав змогу, відступав з військом, хто міг – виїздив на село до родини, до знайомих. Під вечір на місто налягала тривога. Входи до домів замикались ще завидна, ставилась озброєна сторожа, бо ночами снувались по місті озброєні банди, вривались до домів, щоб грабити й вбивати».

Випадково побачивши оголошення про комплектування складу Місії Українського Червоного Хреста для допомоги українським полоненим у Німеччині, вона вирішила зголоситися. Обов'язковою умовою прийняття на роботу було знання німецької мови. А німецьку Франківна знала перфектно. Відтак 19 лютого 1919 року Анна Франко як урядничка при Місії Червоного Хреста виїхала до Берліна.

Дорога до Берліна виявилася довгою. Санітарний поїзд на 60 товарних вагонів, які везли харчі, одяг і ліки для військовополонених, замість планованих трьох тижнів їхав до свого місця призначення три місяці. «Київ покинули ми зимою під завиванням вітру і свисту куль, а приїхали до Берліну, коли розцвітала там весна», – згадувала Анна. Через непрості воєнно-політичні, економічні та епідемічні обставини поїзд робив чимало вимушених зупинок. Під час однієї із таких зупинок Анна ще встигла побачитися у Красному зі своїм братом Петром та його дру-

жиною Ольгою з Білевичів. Тоді-таки на пропозицію Франкової доньки до Місії Червоного Хреста долучилася і Юлія-Валерія (Нюся) Нементовська (донька письменниці Уляни Кравченко), яка працювала на той час медсестрою у Летунському відділі УГА у Красному.

Завдання Місії Українського Червоного Хреста полягало в організації матеріальної, харчової і лікарської допомоги полоненим та українським поворотцям на Батьківщину. Фінансували Місію Головна Управа Українського Червоного Хреста і український уряд через Посольство УНР у Відні. Місія тривала з лютого 1919-го до серпня 1920 року (офіційна адреса канцелярії: Berlin, W. Eisenacherstr., 10; адреса станиці: Berlin, Neue Königstr., 21 біля Alexanderplatz-у) під головуванням доктора Іллі Холодного. До складу Місії входило 49 осіб (лікарі, сестри-жалібниці, правники та ін.)⁶, серед яких був і лікар Петро Ключко (роки життя: 28.V.1891 – 22.XII.1948). Саме він і став обранцем долі Франкової доньки.

Уперше молоді люди зустрілися в поїзді. Позналилися, коли у Анни розболівся зуб і вона звернулася за допомогою до голубоокого лікаря. А далі було багато милих розмов та пісень під стукіт коліс санітарного поїзда. Бо ж попри свій фах лікаря Петро Ключко, як виявилось, мав також і замилювання до музики. Анна розповідала, що «своїм м'яким баритоном співав він мені пісень з України таких, яких я у нас ніколи не чула. Він знав їх, здається, невичерпну кількість». Випадкова зустріч швидко переросла у глибоке почуття, так що невдовзі після приїзду до Берліна у одному з найкрасивіших місць – у парку Тіргартен – Петро Ключко запропонував Анні руку і серце. Невдовзі потому пара одружилася. Свідком на весіллі з боку молоді був знаний український учений-україніст і молодший приятель Івана Франка Василь Сімович.

Однак попри цей автобіографічний аспект споминів, розділ «З Києва до Берліну» передає емоційний стан тих українців, які під наступом ворога змушені були покидати рідну землю. Великий біль від страшних картин сплюндрованої України, від «безконечних кривавих жертв і безіменних могил, які виростили по безмежних полях, містах і селах України». Тяжке усвідомлення необхідності виїзду і водночас страх перед непевним майбутнім. Щодня «...гинули неповинні люди – жінки і діти, тільки тому, що це були діти українського народу». Довга дорога товарним поїздом через міста і села України під свист куль і гул гармат зовні та з великими ризиками заразитися інфекційними хворобами усередині вагонів-«теплушок».

Водночас авторка розповідає і про те, як люди у цих складних воєнних обставинах віднаходили душевну рівновагу у простих буденних речах: у спілкуванні один з одним, у готуванні спільних сніданків та обідів, у скромному сервіруванні «на імprovізованім столику, закритім гарною вишиваною скатертю». Усе це вносило хоч дрібку родинного тепла та домашніх звичок у тривожний час. Ліком від неспокойних звісток і напружених нервів ставали вечірні дебати. А ще – пісні, в

---

⁶ Докладніше див.: Місія Українського Червоного хреста в Німеччині... [Рубрика «З українського життя на чужині»] // Воля. – 1919. – Т. 2. – Від 16.VIII. 3. – С. 135; Чайка К. Український Червоний Хрест за кордоном // Воля. – 1920. – Т. 4. – Чис. 10. – Від 4. XII. – С. 482-486; Заболотнюк В. Національно-виховна діяльність української військово-санітарної місії для справ полонених у Німеччині (1918–1920) // Україна та Німеччина: міждержавні відносини: збірник наукових праць / ред. кол. В. Верстюк (голова), С. Віднянський, Р. Пиріг, І. Матяш, Д. Веденеев, В. Бойко, Д. Казіміров. Чернівці, 2018. – С. 233-244.

яких українці знаходили розраду і силу до життя. Усі ці «дрібнички» дозволяли вижити, додавали сили рухатися далі і боротися...

У другій частині спогадів «З Берліну до Ужгороду» Анна Франко-Ключко з гумором розповідає про те, як «купила» собі чоловіка, про скромне весілля далеко від рідних і дому, облаштування свого першого подружнього спільного мешкання, прибраного «килимами і вишивками», про народження первістка та про естетичні враження від відвідин культурних місць Берліна, Ганновера, Бауцена, Дрездена, Люнебурга та ін.

У тексті спогадів є чимало цікавих фактів про побут українських військовополонених у Німеччині та складні шляхи національного самоусвідомлення українців, багато з яких «про Україну довідалися тільки в часі війни». Через міжособистісні контакти, дискусії та культурні події поволі народжувалося усвідомлення власної ідентичності. «Ми також українці з України», але «ми ніколи не думали, щоб інтелігенти говорили по-українському. Ми були переконані, що українська мова – це мова мужиків і прислуги...» – так у діалозі українців з малоросами поставали перші питання і сумніви: «хто я, якого роду і народу?». І цей процес був дуже складним, бо в той самий час ворожа «комуністична ячейка» тихо снувала сіті своєї, промосковської, пропаганди серед українців, «закриваючись братньою любов'ю». Позбуваючись власних ілюзій, покоління Анни Франко-Ключко болуче висновувало:

«Ми всі ще думали наївно, вірили, що німці чи другі народи допоможуть нам у боротьбі проти большевицької Москви. З часом ми побачили, що тільки віра у власні сили і внутрішнє бажання цілого народу зможуть освободити Україну від грабіжників і насильників».

Частина «III. З Ужгороду до Відня» найбільша за обсягом і має кілька підрозділів:

- «Чехословацька республіка»
- «Карпатська Україна»
- «Село Довге і його околиця»
- «Переслідування»
- «Д-р Ключко і його лікарська практика в Довгім та окрузі»
- «Зміни в селі».

Паралельно із публікацією своїх розлогих спогадів «Одіссея мого життя» у газеті «Гомін України» Анна Франко-Ключко також опублікувала у травневому і червневому номері журналу «Наше життя» ще один подорожній нарис під назвою «На порозі нового життя»⁷, який у багатьох текстових фрагментах збігається із початком третьої частини «III. З Ужгороду до Відня».

У третій частині споминів авторка докладно описує суспільно-політичну ситуацію у Закарпатті, зміну влади та становище українського населення у складних історичних процесах періоду міжвоєн'я. Анна Франко-Ключко мешкала зі своєю родиною на Закарпатті майже двадцять років. Можна з повним правом сказати, що Закарпаття стало для неї другим домом, який полюбила усім серцем. Разом зі своїм чоловіком працювала на добро і розвиток цього краю. За спогадами Анни

⁷ Див.: Франко-Ключко Г. На порозі нового життя // Наше життя. – 1959. – Чис. 5 (травень). – С. 5-6; Чис. 6 (червень). – С. 78.

можна легко спостерегти оту еволюцію, яка відбулася у Закарпатті від часу приїзду подружжя Ключків на початку 20-х років (жахлива епідеміологічна ситуація, зростання інфекційних і вірусних захворювань серед населення, проугорські та москвофільські політичні симпатії русинів, національна неосвідомленість і неусвідомленість більшості громадян) до запаху «волі», зародження національно-патріотичних рухів і постанов Карпатської України наприкінці 1930-х. Через людські взаємини, симпатії, заздрість, підлість, які часто керували вчинками сусідів чи колег, виразніше виопуклюються ті політичні та національні протистояння, які врешті призвели до ув'язнення Анни і Петра Ключків у 1939-му.

Цінними ці спогади будуть не лише для франкознавців та біографів Франкового роду, а й для ширшого кола літературознавців, істориків, етнографів, дослідників еміграції, національно-визвольного руху, жіночих студій та ін.

Текст подаємо зі збереженням лексичних особливостей мови за газетною публікацією: Франко-Ключко А. Одіссея мого життя // Гомін України. – 1959. – № 13-18, 21-31, 33-44, 46-50.

Анна ФРАНКО-КЛЮЧКО

ОДІССЕЯ МОГО ЖИТТЯ

В лісах Карпатської України

*Знаєш мій друже, не треба питати,
Це наші любі високі Карпати.*

Від західної півночі, від джерел ріки Попраду – найдальшої границі між Україною і Польщею, тягнуться могутні верхів'я Карпат, що, знижуючись до полудня, широким півкругом доходять до полудневої Буковини, – границі з Румунією. Більша частина Карпат лежить на українських землях і тому ми слушно звемо їх нашими горами. Проте вони були і знаходяться в руках окупантів і поневолювачів нашого народу. Довгі віки були вони розділені границею немов чорною гадюкою. Північна сторона гір належала до польських займанців, полуднева до малярських⁸.

Оцю власність затвердили за собою і використовували чужі держави і чужі пани за часів панщини, не дбаючи про потреби господаря землі українського народу.

Вирубані простори ніхто не думав засаджувати новим лісом.

Дійшло до того, що дерево на будівлю наші люди купували в пана або в державнім лісі. Цілі загони лісничих і побережників пильно доглядали панського маєтку, побивали і карали великими штрафами того, хто посмів вирубати всохле дерево на огорожу, або на опал.

Багато знав оповідати наш народ, як над ним знущались чужі посіпаки навіть за назбирану в лісі в'язку ріща⁹.

Ніби наша земля і гори, але й не наші – наші ліси і не наші.

Ліси вирубували звичайно підприємці – жиди або власники тартаків, і ділились доходом з власниками.

До наших людей належала найважча робота – рубати ліс, обробляти дерево і доставляти його до фабрики – робота найбільш небезпечна і найгірше платна.

При вирубуванні лісів часто на дуже стрімких узбіччях гір, при спусканню зрубаного дерева вниз, чи то при помочі коней, чи по будованих для цієї цілі т[ак] зв[аних] риз, – при оброблюванню дерена і т. д., були часті випадки покалічення, а навіть і смерті. Згідно з законом всі робітники були забезпечені в т. зв. касі хворих, але ці каси були під зарядом чужинців, які використовували неписьменність робітників, обдурювали їх і обкрадали.

Знавцями рубання ліса були гуцули з Ясіня й околиці, вони організовувались у ватаги, мали свого провідника – керона, який доставляв роботу і охороняв перед визиском.

В лісах росли переважно буки, великого розміру і віку. Можна було подивляти грубезні пні, зложені горами на залізничних станціях, готові до вивозу в світ. Крім буків, немов оази серед ясної зелені, темніли шпилькові ліси, смереки і сосни, й десь на недоступних верхах і опорах ховались кедри і столітні дуби.

⁸ Малярський – угорський.

⁹ Тут: хмиз.

Поміж лісами, на верхів'ях гір, були полонини, туди гнали господарі літом худобу на випас, але за це треба було платити, бо полонини були переважно в жидівських руках.

Весною і восени виростали різні гриби, але найбільше було правдивих, або букових. Звичайно їх збирали цигани і продавали «панам» у місті. Наші люди на грибах не визнавались і тому боялися їх їсти, отже не мали зацікавлення гриби сушити чи солити, щоб мати з них дохід.

Зрідка тільки більш свідома «газдиня» кидала після хліба в гарячу піч в попелі сушити гриби, але сама не була певна чи поміж між правдивими не було отруйних.

Літом дозрівали суниці, а пізніше малини, черниці і ожини. Майже під зиму високо в горах, десь під шпильми, на приземистих корчихах червоніли гоґодзи¹⁰. Це великі, солодкі і запашні ягоди.

Здебільша збирали їх дівчата і жінки, але за дозвіл збирати панські посіпаки брали оплату. За п'ять чи десять ч[еських] к[рон] можна було купити цих ягід великий кошик, а звичайно купували їх чужинці в місті. Не було кому навчити жіноцтво, щоб ці смачні і корисні для здоров'я ягоди заварити на зиму, як конфітуру чи сок. Жінки і дівчата були раді, що зароблять кілька корон на купівлю хустини, черевиків чи фартушка.

В лісах водилась звірина. В далеких нетрях, під вивертами виводились ведмеді. На весну, пробудившись зі сну, вони сходили на полонини, щоб забити вола чи корову. З'являлись теж тіні вовків, що не раз зближались до сіл і робили шкоду в стадах худоби. Дрібна звірина: лиси, зайці, дикі свині, коти, а навіть видри – забігали аж до сіл, щоб на полях, а радше в курниках, знайти собі поживу.

Але селяни не мали права мати рушниці, і одинока їх оборона перед хижаками – це були лапки.

Рогата звірина – серни і олені, кози і цапи – були хоронені цілими штабами лісників і побережників і були предметом полювання тільки для графів і їх гостей, що приїздили з Будапешту підчас сезону.

Олені держались більшими і меншими родинами і були реєстровані лісниками, вони слідили за їх мандрівками з одного місця на друге, а густо по лісах були розставлені для них огорожі з сіном, пійлами і сіллю.

Сезон полювання починався, коли молоді збирались покидати своїх батьків, звичайно пізньою осінню, як тільки починав падати перший сніг.

По лісах в мальовничих околицях, часом навіть серед глибокого пралісу, були побудовані павільйони для мисливців, що приїздили на полювання.

За мадярської окупації Карпатської України такі полювання були великою подією для цілої округи. До двора властителя маєтку з'їжджались вельможі і високі урядники з Будапешту, й також аристократи з околиць і більших міст.

Влаштовувано балі для забави дам, а на полювання йшли переважно мужчини, що поза тим, в привітних ловецьких павільйонах, не відмовляли собі різного роду розрад. Пеклися на рожнах найліпші частини впольованої звірини, пилися дорогі вина і слив'яки. В розгарі гульби летіли на стіни і розбивались в дріб'язок кришталеві келихи, а підпивші вельможі раз-по-раз викрикували «Ейлен мадяр оршин».

---

¹⁰ Гоґодзи (діал.) – брусниця.

Народ байдуже глядів на ці бундючні забави, а зимою, коли нападало багато снігу і звірина, шукаючи поживи, зближалася цілими стадами до сіл, люди не могли вдержатись від вродженого і від давніх предків одідиченого нахилу до полювання. Дехто витягав глибоко захovanу рушницю, інші з сокирами і ножами кидалися на погрузлу в снігу звірину і, помимо суворої заборони, полювали своїм способом. Тягли до домів забиту добиччу, скрито ділили поміж собою, і слід пропадав по оленях.

Коли владу перебрали чехи, багато дечого змінилося. Щоправда, закону про охорону рогатої звірини не змінено і далі, на наказ нового директора маєтку охороняли лісничі і побережники. Але на полювання не приїздили вже магнати і титуловані особи і, хоч директор влаштовував сезонні полювання, але вони були тільки незначним містком на давні часи.

Приїздили часом один або два міністри, кілька вищих урядників з Праги, Ужгороду, але вони не були мисливцями по традиції і не могли похвалитися такими ловецькими подвигами як мадяри, але й не виступали з такою бундючністю, як попередні.

Багато з них тільки десь-колись брали рушницю в руки, бо полювання в Чехословаччині було більше на звірину, зокрема рогату.

Приїздили вони в Карпатську Україну більше тому, щоб підкреслити, що вони тепер є тут володарями, їх полювання не визначалось кількістю ловецьких трофеїв, лише гучними п'янствами в домі директора маєтку і в ловецьких павільйонах оповіданнями глупих анекдотів і небилиць про їх ловецькі подвиги.

Такі і тому подібні пригоди кружляли на селі.

Ранньою весною, коли починав топитися сніг, коли зелена травичка і перші весняні квітки розпускали свої ніжні паростки і пуп'янки, а згодом підносили свої ніжні головки до теплого сонячного проміння, в той час у ясному небі з'явився перший рій перелітних птахів валюнків. Перед ними був довгий і важкий переліт через могутні хребти Карпат, де шаліли ще північні зимні вітри, де ще знімалась хуртовина зі снігом.

Вони знижували свій лет, щоби сісти на полонинах Підкарпаття, відпочити і набрати сил до дальшої дороги.

Я ніколи не мала бажання підняти рушницю на вільних птахів. Вони летіли до своєї батьківщини, шукаючи старих, забутих доріг, а їх скигління, що несло з небесних вершин, проникало глибоко в душу і будило нестримне бажання йти їх шляхами на рідну землю, до рідного гнізда.

Йшлося на вершок гори, щоб бути на самоті, станути десь осторонь, вдивляючись в далечінь на небо, засіяне міріадами зір, поглянути на спляче село в долині. Мирно і супокійно – десь просто піяв когут, дув свіжий холодний вітер з гір <кілька слів нерозбірливі>. На своїх легких крилах вони несли весну. Будилась ціла природа зі сну, немов віддихали груди землі, насичені теплом сонця.

Рання весна, а в горі стада валюнків, диких гусей і журавлів летять на північ одні за другими.

Задивившись в божеську таємну красу природи – летиш думками за птахами в далеке і нерозгадане.

Нараз різкий постріл з рушниці перериває супокій і тишу ночі. Десь далеко, в селі, у відповідь відізвались собаки. Малим темним клубком летить на землю

підстрілена пташка. Чути голосний крик решти валюнків, немов крик розпуки за втраченим товаришем. Стадо зникає за обрієм.

Скільки товаришів втратять вони, поки перелетять далекі простори і діб'ються до рідної землі.

Одного вечора зайшла до мене п[ан]і Відосава з радісною новиною. «Знаєте, – сказала вона, – мій муж влаштовує мале полювання тільки для нас. Поїдете з нами. Візьміть і хлопців. Це буде прогулянка і полювання, на як довго схочете – два дні чи довше».

Треба було бути готовим вже в сьомій годині ранку біля фабрики-тартаку. Ми поспішилися, бо з дітьми це не була легка справа. Кожний з хлопців знаходив багато речей, що їх конче треба було б брати, але через брак місця в клунках довелося залишити дома. Вкінці вже все було готове. Ми, хоч заспані і промерзлі раннім холодом, від'їхали до фабрики.

Ні вагонів, ні льокомотиви ще не було. Аж ось почувся її бадьорий свисток, знак, що вона вже недалеко. Властиво було дві льокомотиви, що їздили сюди і туди по рейках і звозили льори¹¹ в одне місце. Десь біля 8-ої години назвозили їх коло 60, щоб забрати великий вантаж дерева.

Вкінці посходились всі пасажирки – робітники зі своїм лісорубним знаряддям. На одній льорі розсілися жінки і дівчата з кошиками і відрами. Їхали збирати малини. Звідсіль доносився веселий сміх.

Разом з родиною директора містимося на першій льокомотиві – ми захоронені від диму й іскор, що вилітають цілими снопами з комина льокомотиви.

Вкінці все готове. Протяжний свист і машини, шарпаючи, зразу пихкають, сопуть і стогнуть, посуваючись поволі вперед. Вагони постукують по шинах нерівномірні такти, спинаючись все вище і вище.

Справа аж до самого неба пнуться вгору скали, а ліворуч відкрилось глибоке провалля. Внизу, у вузькому руслі шумить і бурлить гірська ріка Боржава. За рікою під високим берегом розкинулось село Довге в широкій долині, що розтяглась ген далеко – до супротивних гір. Спереду показалися ниви кукурудзи з високими соняшниками на межах, а там хатки криті гонтами. Серед села на горбку церква, тут же школа, «а ось там наша хата» – викрикують діти. Ціле село видно, як на долоні. У прозорому, безхмарному небі зір спочиває аж ген на височенному шпилі гори.

Залишивши за горою добре знайому панораму нашого села, в'їжджаємо поміж дві високі, немов у тунель, гори. Грізними скелями, здається, хочуть заступити нам дорогу.

Виїздимо з півсумерку високих гір в широку долину, залляту сонцем.

Блистять самоцвітами роса на травах, злегенька дзвонять дзвінки на шиях корів, що підносять голову, щоб поглянути, хто це посмів нарушити їх спокій, а молодий бичок, на радість дітям, з задертим хвостом, втікає щосили від «грізного ворога» – залізниці.

Доїжджаємо до села Броньки¹². Льокомотиви свистять протяжно, переїздимо дорогу. Промадка цікавих дітей, всі босенькі і замурзані, а деякі тільки в сорочинках, оглядає «машину».

---

¹¹ Льора – відкритий вагон для перевозу дерева. – [А. Франко-Ключко].

¹² Бронька – село Хустського району Закарпатської області.

В'їздимо знову поміж гори, що чим далі стрімкіші і вищі, верхи темним лісом доходять до самої ріки. Долини вже вужчі, осель немає, тільки високі трави покривають оба береги ріки.

Гарячий воздух мерехтить, повний запахів гірських квітів. Ось на високій горі стоїть, піднісши високо могутні роги, олень. Пильно стежить, чи не грозить йому небезпека.

Ріка круто в'ється вузькою долиною. Потяг мусить переїжджати її декілька разів про хитких містках, під якими бурлить і рве сердито ріка, перескакуючи пінистими хвилями каменюки і глибини, що виглядають, немов закляті потвори.

Перед одним мостом стоїть громада робітників. Міст недавно завалився під поїздом, у проваллі бовваніє декілька вагонів. Направляють міст швидко. Для безпеки мусимо залишити поїзд. Вузькою, стрімкою стежкою сходимо до ріки. Попереду нас збігають легким кроком дівчата. Жартуючи, переходять у брід невеличкий, але бистрий потік.

Поїзд з двома машиністами їде помаленьку, обережно через тільки що направлений міст. Ми всі глядимо, чи проїде.

Йдемо на льору, щоб краще охопити зором всю красу наших гір. Дим з комина несеться понад нашими головами й зависає на верхах дерев. Біля полудня під'їздимо до кінцевої станції – головної квартири лісового промислу. Робота кипить. Ватаги робітників в згрібних сорочках, лиця обпалені, мов у циганів. На бічних рейках навантажують пні дерев-великанів своїм немудрим знаряддям – цацками. Ні кранів, ні підойм тут не знають, всю тяжку роботу виконують робітники власними руками.

Через ріку на невеликій галявині гори букових стовбурів. На місці зрубу вони тільки згрубша очищені від галуззя. Тут робітники широкими сокирами очищують їх з кори і вже остаточно приготавляють до транспорту.

Трохи далі «ризи». Це великі з дерева жолоби. Початок такого жолоба далеко в горах, він довгий і на декілька миль. Ним спускають довгі дерева. По дорозі стоять робітники, що своїми джанхами-цацками вирівнюють хід дерев, що летять з шаленим розгоном вниз з нераз дуже високої гори. Колоди вискакують часто з жолоба і тоді «сокотись», бо певна смерть жде робітника, що не встигне в час відскочити.

Внизу великі купини дерев.

Сирове дерево зложено майстерно в копицю, й прикривають щільно дерном і землю. Тоді в самій середині запалюють вогонь. Малим проходом, що йде з самого долу, комином виходить маленька струя диму. Це вуглярі випалюють вугілля. Процес запалювання тягнеться довго і повільно, робота вимагає зручності і сили. І. Франко описав долю нашого вугляра в своїм оповіданні «Вугляр».

Здовж ріки на високогір'ї ряд бараків і приземистих домиків. Це канцелярія і помешкання для наглядачів і лісників

Всюди видно жидів. Вони держать в своїх руках живчик цілого лісного промислу. Елегантно, по-спортовому одіті, вони до пересади чемні до нас.

Головний лісничий, старша людина з бородою типового німецького лісника, показує і пояснює нам цілий процес лісорубних праць. Ідемо до його лісничівки, захованої в гущавині лісу. Відчувається прихований антагонізм чеха-директора до

лісничого німця, але цього на зовні не показують. В домі зразу помітно німецьку атмосферу. Господиня, німка, німецька гостинність.

Прощаємо господарів, нам час в дорогу. На прощання господар обдаровує нас знімками з робіт у лісі.

Кілька робітників призначили нам нести наші клунки, бо дорога далека і то все в гору. Вони раді і веселі, що мають трохи відпочинку від тяжкої праці.

Наше товариство ділиться. Ми з лісничим і з робітниками йдемо по лівім узбіччю гори майже під самим її вершком. Наші носії випередили нас й за деякий час зовсім зникли з наших очей. Нам не рівняти з їх ходюю. Директор із своїми лісничими пішов на таку сяку стежку, але з правого боку ріки. Для нас це приємна прогулянка.

По обох боках ріки стоять, немов одностайні стіни, високі гори. Але це тільки так виглядає здалека. Одно пасмо кінчиться і нам приходиться сходити стежкою в глибокий звір. На дні гірський потік, вода чиста і зимна, мов лід. З-поміж дерев несеться вогка прохолода. Таким самим стрімким насипом виходимо на гору і в лице вдарає спека літа. Перед нами верхи з вирубаним лісом. Тільки зрідка сторчать до неба залишені буки-великани. На місцях зрубу вже виростає молодняк, а внизу суниці, малини, ожини. Саме досягають малини. Тут залишаються дівчата і жінки, що приїхали разом з нами. Тут і там видніє з-поміж густої зелені яскрава хустина, чути голосний сміх і веселу дотепну коломийку.

Пнемося все вище і вище. Сонце пражить немилосердно, але свіжий вітрець з полонини розвіває втому.

Надходить вечір. Сонце ховається і вкінці щезає за горою. Тільки тіні лягають щораз довші і густіші, щоб вкінці застелити цілу долину ріки.

«Ми вже недалеко до мети», – потішає лісничий. Минаємо лісок і виходимо на полонину. Під самим лісом, немов великий гриб, невелика дерев'яна вілла. Бачимо тільки її дерев'яні контури, а в вікнах блимає привітно світло лампи. Холодніє. Радо заходимо в хату. Тут вже чекають робітники, в кухні горить вогонь і кипить вода на чай.

Тільки тепер відчуваємо втому і голод.

Надходить директор із своїм товариством. Скоро засідаємо до перекуски, бо голови клоняться від утоми та п'яного гірського повітря. Ми з дітьми містимося в обширній кімнаті, директор і лісничі в другій – їм треба вставати рано.

Голосні переक्лики пташок будять нас до сходу сонця.

Виходимо розглянутись.

Ранішній холод трошки дошкульний. Ступаємо босими ногами в високу, м'якеньку, ще зовсім мокру від роси траву (це знаменитий лік на нерви).

Перед нами розкішна гірська панорама – верхи покриті густими лісами. На південь гори спадають повільно каскадами. Там десь за мряками столиця Карпатської України і Мукачів. Із-за високої гори, немов корабель, впливає рожеве сонце, розкидає золотисте проміння: заясніли самоцвітами роси, стали підноситись і розкривати свої пуп'янки пахучі квіти, защебетали пташки свою ранішню молитву. Діти весело бігають і підскакують.

Хлопці, знаджені оповіданням робітників, збігають стежками вниз ловити пструги¹³.

---

¹³ Пструги (діал.) – форель.

Незамітно проходить час. Надходять хлопці – втомлені, голодні, але щасливі.

Миرون¹⁴ іде, мабуть, слідами свого діда риболова¹⁵, що вмів зручно ловити рибу руками з-під каменя. У торбі Мирона декілька більших пстругів. Приготовляємо їх на вечерю.

Пізно вночі повертається директор з лісниками. Ділиться з нами радісною новиною: вислідили родину оленів, що виходять пастися щоночі на недалекій полонині. Чи маємо охоту йти на полювання?

Без сумніву! Радісно годимося, але діти мусять залишитися дома – це випава на цілу ніч, дорога далека, а олені дуже чуйні й можуть втекти, почувши найменший шорох.

Дещо пізніше, як срібний місяць вплив понад гори і своїм чарівним сяйвом залляв безмежні простори, ми вирушили в дорогу.

Ішли вузьенькою стежечкою один за одним.

Прилинули чарівні спогади з дитячих літ. Здавалося, що ми в зачарованім царстві. В гущавинах лісу причаїлись мавки, а з глибоких ярів, немов на баских конях, виїздять на хвилях срібlistого туману таємничі постаті лісовиків. На залиту сяйвом місяця поляну ось-ось вийде з-поміж білих берізок і гілляк ліщини пишна царівна з зоряним серпанком. На її шовкове волосся падатимуть самоцвіти.

Свершки цвірінькали монотонно в травах, з-під корчів світилися блискучі оченята зайчика чи може лисички. Над нами ярко блистіли зорі. Тут і там зірветься зірка і світляною дугою зникає за горою.

Здалека доносились тужлива мелодія сопілки та дзвінкий дівочий спів.

З трудом стараємося дорівняти кроку ловцям спереду. Приходимо й оминаємо виверти, в гущавинах йдемо майже напам'яць серед темряви. Віття малин і драпаків чіпляються одержі, а ноги тонуть у густих росах трав. Вкінці ми опинилися в молодняку. Директор наказав мовчанку й обережність. Місяць кінчав свій хід по зорянім небі. Ще година ходу і він заховався за високою горою.

На ліс налягла темнота ночі. Повільним кроком, пильно слідкуючи за провідниками, доходимо до окраїни лісу. На знак руки залягаємо в кущах, а директор з лісником пішли ще пару кроків. Далекоглядами¹⁶ шукають стада оленів.

Я дивувалась, що властиво в такій темноті можна побачити. Та ось директор покликав нас ближче, й ми дістали в руки далекогляди. Шукаю кілька хвилин. Ось там, в крузі окуляра, на зовсім ясній тлі, немов освічена якимсь світлом, з'являється виразно родина оленів на противному боці поляни. Під самим лісом стоїть на сторожі високий олень. Він підняв голову, поглядає на всі боки, надслуховує, чи не грозить небезпека його родині. Поруч нього сарна і двоє молодих пасуться спокійно. Родинна ідилія на лоні природи.

Віддаю далекогляд, не можна тратити часу.

Ще кілька хвилин директор слідкував біноклем за стадом і нараз різкий постріл...

Прострілений молодий цапок паде в траву.

Кінець полюванню, лісничий пішов за здобиччю, а ми повертаємось до хати.

¹⁴ ...Миرون... – Мирон Ключко (26. II. 1922 – 12. IX. 2004) – молодший син Анни і Петра Ключків.

¹⁵ ... діда риболова... – Йдеться про Івана Франка, який був дідом Мирона Ключка. Тут мається на увазі одне з улюблених захоплень письменника – ловля риби.

¹⁶ Далекогляд – бінокль.

На душу налягає смуток – там загинула дитина. Закон природи жорстокий і безсердечний.

Біля хати весело палахкотить вогонь. Лісничий, що повернувся скоріше, вже обертає на рожні кусок свіжого м'яса. Діти проснулись. Сходимось всі до вогню, оповідаємо пригоди нашого полювання, поглядаючи, як лісничий зручно обертає рожен, щоб м'ясо припеклось з усіх боків. Розноситься запах печеного м'яса.

Ми брали участь у полюванні. Нам здається, що це властиво ми вполювали цапка, а пройде час і, з роками, ми самі готові повірити, що так було. Будемо оповідати про наші мисливські подвиги другим.

Вже світало, коли скінчився наш пир і ми подалися на спочинок.

Ще кілька днів залишаємося в горах. Вдень любуємось чарівними видами наших гір, а ввечері кладемо ватру й печемо оленяче м'ясо на різні способи.

Приходить час повороту домів. Дорога вниз легша й видається коротшою.

На долині жде на нас ще одна приємна несподіванка – їзда дрезиною. Нераз ми бачили як робітники й службовики поверталися з праці малими вагонетками, нині і ми зазнаємо цієї приємності.

Склавши наші клунки, сідаємо на лавочки. Наказ міцно держатися поруччя. Поштовхнена дрезина пускається в хід.

Дорога іде щораз вниз і темпо дрезини прискорюється. Їдемо наввипередки з вітром. Сонце припікає, різкий вітер палить лице. Відчуваємо розкіш скорої їзди. Вправна рука лісничого сповільнює хід дрезини на закрутах, обережно об'їздить небезпечні місця. Впиваємось чарівним гірським повітрям. Краєвид, немов в калейдоскопі, що хвилини міняється, а ми на хиткім вагончику летимо, не їдемо, все далі вниз.

Нараз гострий закрут. Лісничий сповільнив хід, об'їздимо гору. Дорога уривається, перед нами грізні скали. З острахом заціплюємо руки на поруччях, але візок гладко просовується вузьким проходом закручуючи вправо то вліво. Ще один закрут і хід дрезини прискорюється. В'їздимо в широку долину. Перед нами село Бронька. Звідсіль поїздом вертаємося домів.

Глибоко закарбовується в душі ясний, прозорий спомин про щасливі, безжурні хвилини полювання в наших горах серед лісів і полонин.

[I.] З Києва до Берліну

Властиво не знаю звідки починати чи з Києва, Берліну, чи з Ужгороду. Краще, мабуть, як то кажуть, починати таки з кінця.

Київ. Кінець, чи радше початок кінця. Кінець великих подій, змагань, геройських боїв, безконечних кривавих жертв і безіменних могил, які виростали по безмежних полях, містах і селах України, а потім так само зникали безслідно, згладжені вітрами дощами і – ворожими руками.

Війська Директорії уступали в геройських боях все далі і далі на захід, маркуючи п'ядь за п'яддю нашу рідну землю трупами ворогів і оборонців рідної батьківщини. Не було кому ховати, товариство не мало часу, щоб зібратись на чесні похорони, не йшли за домовиною рідна ненька, дружина, сестра, родина і сусіди.

Там, де впав стрілець за рідну землю, віддаючи їй останню каплю крові, лежав без жодних похоронів. Лиш трави схилились жалібно над ним, закриваючи бліде його лице, ранні роси тихою прохолодою падали на зболіле тіло, а тихий вітер колисав до останнього сну.

Київ помалу пустів. Хто мав змогу, відступав з військом, хто міг – виїздив на село до родини, до знайомих. Під вечір на місто налягала тривога. Входи до домів замикались ще завидна, ставилась озброєна сторожа, бо ночами снувались по місті озброєні банди, вривались до домів, щоб грабити й вбивати.

Я ходила ще на працю до міністерства внутрішніх справ. Та праці було мало. Найчастіше приходили селяни з поблизьких сіл з проханням охорони і допомоги перед бандами, що нападали на села, грабили й палили. Яку поміч можна було дати? Усі уряди були в ліквідації.

Ми дістали доручення знищити сліди урядування, зокрема спалили списки урядовців, що працювали в міністерствах.

З поспіхом зносили папери, документи, списки, книги. У печях без упину горів вогонь. Печі були малі й не вільно було їх переладувувати.

Вечоріло. Висмаровані сажею і завужені димом паленого паперу, стояли ми перед пічку, у ній догоряли списки та акти міністерства. У попіл перемінилися надлюдські змагання цілої нації, внівець падали хвилі народного зростання, що мов ураган піднялися високо, але не мали сили встоятись...

Погасав вогонь, ставало моторошно в великих залах колись Царського палацу, а сьогодні будинку Міністерства внутрішніх справ¹⁷.

З тяжким боєм розходимось ми домів. Чи зійдемося ще завтра? Чи може це вже останній день?

Неспокійні вісті кружляли по місті. Большевики надходили, наші війська, хоч ставили геройський спротив, не могли встоятись силі окупанта.

Хоч я мала згідно з домовленням відступити з частиною війська київських Січових Стрільців¹⁸, то незалежно від того я шукала й за іншою можливістю виїхати з Києва. Одного дня, повертаючись зі служби додому, я звернула увагу на оголошення приліплене до одного з будинків на вул. св. Володимира¹⁹. Це було оголошення Українського Червоного Хреста, що приймається сестер і урядовців до Місії для допомоги українським полоненим в Німеччині. Як обов'язкове вимагалось знання німецької мови.

Я зайшла до мешкання, де урядував голова місії д-р Ілля Холодний. Він зразу ж погодився прийняти мене в характері уряднички Місії, і я тут же складала іспит (треба було перекласти з німецького на українське і навпаки невеликий уступ з німецької газети). Я вийшла з будинку вже на новій службі, зареєстрована на виїзд до Німеччини.

Ще залишалось дістати розрахунок в міністерстві, скласти свої речі і чекати доручення. Тут велися постійні розрахунки. Саме касир привіз з міністерства фі-

¹⁷ ...колись царського палацу, а сьогодні будинку міністерства внутрішніх справ. – Йдеться про Царський палац у Києві, що був збудований у 1750 – 1755 рр. для Олексія Розумовського, з 1950-х років відомий як Маріїнський палац.

¹⁸ Січові Стрільці – військовий підрозділ Наддніпрянської Армії УНР, що був утворений 1917 р. з українців Галичини, Буковини і військовополонених з австро-угорської армії.

¹⁹ ...св. Володимира. – Йдеться про вулицю Володимирську у Києві.

нансів гроші і всім урядникам виплачував на прощання тримісячну платню разом із звільненням з праці. Я станула в черзі. Передо мною стояв брат Петлюри, мій товариш по урядуванні в міністерстві. Ми стояли мовчки і лише деколи перекинулись тривожними вітками. У всіх лица неначе з каменя. Ми відчували, що це останнє побачення.

Ще один сумний погляд, ще стиск руки і ми розійшлися з пусткою в серцях.

Я пішла додому і стала поспішно складати речі. Їх було багато, зокрема книжок, що ніяк з ними не хотіла розстатися. Під вечір наспіла вістка, щоб на другий день приїхати на товарний двірець²⁰, де вже приготовано поїзд. Я ще вспіла забігти до тітки²¹ попрощатися з родиною і скоро треба було вертатись додому, бо западав вечір. А на другий день, 19 лютого 1919 року, з трудом підшукавши візника, – ми в товаристві моєї подруги, подалися на товарний двірець. Була люта зима, дикі вітри навіяли кучугури снігу. Впродовж дня сяк-так проїжджали санки. Трамваї майже не ходили і горожани, закутані в тепле аж по очі, поспішали, щоб роздобути їжу, а інші на якусь службу чи працю. Водопроводи в більшості потріскали від морозу або позамерзали. Повз нас проходили жінки з відрами води на коромислах.

Ми пробирались поволі і тільки коло полудня підїхали до станції. Там прийшло ще переїздити безліч рейків, поки добились до самого поїзду.

Сніг не переставав падати, а на вільнім просторі, мов зі шпильками, засліплював очі. Далеко – в напрямі головної залізничної станції чути було гарматні постріли. Це большевики почали знову обстрілювати місто.

При допомозі приятельки і візника я позносила свої речі до вагону, попрощалась з милою подругою, розплатилась з візником і пішла зголоситись до д-ра Холодного. Він трохи здивовано запитав мене: «То ви справді їдете з нами?». Опісля вказав, де приміститься. Ми ждали ще кількох службовців, а тимчасом д-р Х[олодний] знайомив нас із ситуацією. Наші війська стараються удержати в своїх руках якнайдовше головну залізничну станцію, щоб якнайбільше пропустити поїздів з військом й утікачами. Бої ведуться завзяті із змінним щастям. Позиції переходять з рук до рук. Мусимо вичекати до ранку, поки постріли притихнуть. Тоді постараємось проскочити головну станцію.

Була темна, тривожна ніч, повна непевности і страху. Ніхто не клався спати. Ми всі сиділи в холодних вагонах, натягнувши на себе хто що мав. Властиво холоду не відчували, бо всіх непокоїла одна думка: чи проскочимо?

Вітер вив поза стінами вагонів, з провола бухали гарматні постріли. Біля другої години ночі гарматні і кулеметні постріли затихли. Наступила павза. Її треба було використати негайно. Загуділи локотиви. Пішов по вагонах наказ: полягати на підлоги вагонів. Заряджено поготівля.

Поволі зближаємося до головної станції. Світел не було, тільки на паротягах. Як лиш поїзд вїхав на станцію, засипали його кулеметні стріли. Кулі свистіли, пробиваючи стіни вагонів. Дехто стогнав поранений. Але наші машиністи, додавши пари, прискіпили ходу і промчали станцію шаленим темпом. Так спасли наш

²⁰ Двірець – залізничний вокзал.

²¹ ... до тітки... – У Києві мешкали дві тітки по матері Анни Франко: Антоніна (в заміжжі – Трегубова) та Олександра (в заміжжі – Ігнатівич; 1863 – 1935). Тут, очевидно, Анна має на увазі тітку Олександру, на запрошення якої вона і приїхала у червні 1914 р. до Києва.

поїзд. Ми деякий час лежали на підлогах, не вірячи, що небезпека вже минула. Колеса стукотіли, земля утікала з-під вагонів, а на дворі шаліла хуртовина. Вітер завивав свою злорадну пісню.

Вкінці, знеможені пережитим, ми полягали відпочити.

Так почалася подорож, що тривала поверх три місяці, подорож з Києва до Берліна поїздом Місії Українського Червоного Хреста.

Нам приходилось стояти на малих станціях цілими днями, бо в першу чергу пропускали військові частини, амуніцію і харчі для війська. Дуже часто нас відсували на бічні запасні рейки і здавалось, що звідсіль вже не виїдемо. Але проходив день-два і нас пропускали знову, щоб на наступній станції або прямо на полі знову зупинити.

А тимчасом в поїзді життя почало укладатися в певну систему. Люди знайомились, підбирали собі друзів. Бажалось утворити хоч ілюзію домашнього життя.

Був час розглянутися по поїзді. Наш поїзд Місії Українського Червоного Хреста, сформований з наказу Директорії під керівництвом д-ра Іллі Холодного для допомоги українським полоненим в Німеччині, складався з 60 вагонів і двох лokoмотив. Вагони, здебільша товарові, були наладовані різним добром – харчами і білизною.

Під опікою голови Місії находилась залізом кована скриня, наладована українськими грішми і долярами. Про її величину і обсяг ходили фантастичні слухи поміж нами, але в дійсності ніхто цієї скрині не бачив. Більша частина грошей призначалась на закуплення ліків для України. Їх згідно з домовленням д-р Х[олодний] мав завести після закінчення праці Місії до Києва.

Персонал поїзду – в числі понад 90 осіб – переважно лікарі і медсестри, службовці й допоміжна служба. На жаль, були й «малороси», що під покришкою Української місії рятували свою продажну шкуру.

Для охорони д-р Х[олодний] визначив постійну сторожу. Цю службу мусіли виконувати всі – від лікарів до службовців, зокрема на станціях, де була найбільша небезпека нападу і грабунку.

З Києва ми виїздили на поспіх в товарових вагонах, пристосованих для перевозу вояків, тобто в т. зв. «теплушках». Це були великі вагони. У три поверхи стояли ліжка, а по середині стояла досить велика піч. Її треба було пильнувати день і ніч, що ми й робили по черзі. Кожного ранку приносили кип'яток. Коли це було в дорозі, то прямо з лokoмотиви. На сніданок і вечерю – сухі харчі, видавані нам з магазину поїзду пайками, а на полудне – звичайний смачний борщ, приправлений сушеною яриною.

Перебування в вагонах, донедавна замешканих вояками, скривало небезпеку зараження сипним тифом, що вже в той час став забирати численні жертви з-поміж війська і цивільного населення. Ліків проти нього не було.

І на це не прийшлося нам довго ждати. Одного ранку захворіло двоє людей: з мого вагону і один службовець. Треба було негайно примістити їх в шпиталі, а цілий поїзд дезінфікувати. З тяжким трудом удалося нам помістити хворих у переповнений шпиталі на найближчій станції. Д-р Холодний став робити заходи, щоб дістати для пасажирів особові вагони. По довгих розшуках і стараннях він добився цього. В одному вагоні заряджено польову купіль. Не зважаючи на тріс-

кучий мороз, довелося перебігати по купелі з одного вагону до другого по зимнім проході.

Особові вагони після теплушок здавались нам великим люксом. У них були окремі купе з широкими лавками в три поверхи. В одному з них мені прийшлося жити цілі три місяці.

Мої речі, а було їх чимало, виладували з теплушки. Я стояла біля них, дожидаючи своєї черги. До мене підступив молодий лікар, з яким я познайомилася, коли зверталася за каплями на мій болячий зуб. Він запропонував мені свою допомогу. Я прийняла її радо, бо пакунки були тяжкі і їх треба було підносити високо. З вдячністю поглянула я тоді на цій малій станції в Україні в добрі сині очі молодого вояка. Чи могла я думати й гадати, що доля вже тоді призначила мені його на миле і вірне подружжя, а його судьбою буде носити мої клунки ціле життя?

В купе, куди перенесли мої речі, примістились д-р П. Ключко і д-р Криницький на горішніх лавках, д-р Бризгун з дружиною²² – на середніх, а я і ще одна сестра – на самих долішніх.

Люди, призначені судьбою спати разом тижні, а може й місяці, знайомились, лучились в групи, менш-більш відповідно до поглядів та характерів. Українці відразу відділились від малоросів. Нераз кидали в їх сторону ворожі погляди, зазначаючи, що їм не місце між нами. Але поки що в'язала всіх нас одна доля, на відкрите ворогування не могло бути місця.

В першу чергу створилась співацька група, бо як же, щоб українці обійшлися без цієї розваги. Кожний мав гарний голос і любов до рідної пісні. Показалося, що д-р Криницький забрав із собою гітару, а д-р Іскра знав багато пісень. Слухати й співати сходилися всі, хто тільки міг вміститись в малім купе.

Жіноцтво взяло на себе обов'язок господинь. Мені особливо було приємно готувати сніданки, чи холодні закуски для вечері. На імпровізованім столику, закритім гарною вишиваною скатертю, розкладали їжу, подавали чай, стараючись у життя, повне тривоги й непевности, внести хоч трохи домашнього тепла і вигоди.

А час був тривожний. На кожній станції ми жадібно ловили новини про події. Зібрані відомості були темою наших розмов, а часто й спорів між людьми з більш гарячими головами.

Ми посувалися черепашиним кроком вперед. Щораз частіше треба було уступати місце воєнним поїздам, панцерникам, поїздам з раненими. Врешті ми добились до Жмеринки, великого залізничного пункту.

Тут ми довідались, що подальше на рейках стоїть головний штаб Січових Стрільців і Петлюри²³. У Жмеринці був передбачений довший постій. Треба було дістати папери і пропуски від військової влади на дальшу дорогу, розвідатись про воєнну ситуацію і можливість нашої дальшої подорожі. Ми мали їхати прямо на

---

²² ...д-р Бризгун з дружиною... – Йдеться про подружжя лікарів: Костянтина Бризгуна (14.XII. 1892–10.II. 1986) і Людмилу Скорюк-Бризгун (28.XII. 1893–7.I. 1981). К. Бризгун був колегою Петра Ключка ще з Києва (саме за його порадою Петро Ключко долучився до Місії), а також свідком від молодого на весіллі Анни і Петра у Берліні.

²³ Петлюра Симон Васильович (1879 – 1926) – український військово-політичний і державний діяч, літературний критик, публіцист. Організатор українських збройних сил, член Генерального секретаріату Української Центральної Ради (1917), Головний отаман військ УНР (з листопада 1918), Голова Директорії УНР (травень – листопад 1920).

північний захід через Польщу, зайняту тоді відступаючими німецькими військами, до Берліну. Вістки були непевні, перевірити їх не було можливо.

Ще одне, дуже важливе й трудне, завдання мав на своїх плечах наш провідник: знайти для наших 2-ох льокомотивів і поїзду нову групу машиністів.

Машиністи, що вивезли нас з Києва і довели до Жмеринки, рішуче відмовились везти далше. Обіцянки більшої платні і пайків не мали успіхів, а знайти нових машиністів було не легко.

Користуючись з довшого постою, я рішила пройтись до військових штабів Коновальця²⁴ і Петлюри, щоб може в останнє побачитись із знайомими, з якими ще так недавно стрічалась у Києві в хвилинах безжурних розваг після праці, а згодом у тривожні дні боїв за Київ.

У супроводі залізничника, що обіцяв показати дорогу, я вирушила наступного ранку залізничним шляхом. Безмежний простір, покритий безліччю рейок, що бігли рівнобіжно або пересікались. Сильний, пронизливий вітер пік морозом лице або дув завзято в спину, заставляючи нас прискорювати ходу. Де тільки находив у своїм розгоні хоч маленьку перешкоду, там навівав високі кучугури. Їх треба було або перескакувати, або обходити, ступаючи осторожно, щоб не посовгнулись на льодом покритих рейках.

Прийшлося іти кілька годин у боротьбі з вітром, поки ми добились до поїздів полк. Коновальця й отамана Петлюри, що стояли майже поруч себе.

По дорозі службовець ділився зі мною нерадісними новинами. Орди большевиків нагально натискають з північного сходу, а то й вже з полудня, – виставивши звідсіль білогвардійців. Київ окупований. Наші війська ведуть запеклі бої за кожен п'ядь рідної землі. Страти великі, а ще до того тиф десяткує виморену голодом армію. Голодний тиф. Довіз харчів щораз тяжчий. Військо і уряд докладають усіх зусиль, щоб вдержати фронт та прогнати ворога.

Проходжу здовж вагонів, шукаючи знайомих лиць. На одну мить через отворені двері бачу полк. Є. Коновальця, нахиленого над мапами при столі. Обличчя сіре від втоми, немов закам'яніле в незламній волі. Іду далше.

Стільним кроком проходить попри мене от. С. Петлюра зі своїм штабом, прямуючи до вагону Коновальця.

Стрічаю знайомих. Не розпитую, тільки вітаюсь. Їх лица й очі говорять самі за себе. Задержуюсь на розмові з братами Дідушками, д-ром Рихлом.

Надходить полк. А. Мельник²⁵. Як завжди, веселий, привітний. Його слова повні віри в нашу перемогу. Питає – куди їду. Розказую.

«Ми властиво самі потребуємо харчів і лікарської допомоги – зауважує. – Та потребують її і полонені».

Прощаюсь із знайомими, може назавжди. З великим смутком, поволі повертаюся до свого поїзду. Серце стискається з болю. Наше військо, наша гордість і надія загнані на роздоріжжя в Жмеринці.

²⁴ Коновалець Євген (Євген) Михайлович (1891 – 1938) – український військовий і політичний діяч, полковник армії УНР, командир Січових Стрільців, командант УВО, голова Проводу українських націоналістів, засновник і перший голова ОУН.

²⁵ Мельник Андрій Атанасович (1890 – 1964) – український військово-політичний і державний діяч, полковник армії УНР, Голова Проводу українських Націоналістів, другий голова ОУН (1938 – 1964). Один з організаторів Січових Стрільців та УВО, соратник Є. Коновальця.

Ждемо ще кілька днів. Врешті д-р Холодний одужав і роздобув пропуск на дальшу дорогу. Знайшли і машиністів.

Виїздимо зі Жмеринки. Почав падати знову сніг, небо затягнулось сірими, низько навислими хмарами. Коли виїхали на безмежні простори Волині, то сніговія розгулялась на добре. Нераз паротяги застрявали в снігових кучугурах. Приходилось всім виходити з вагонів і прочищувати дорогу перед машини. Машини рушили, а ми бігли назад до вагонів погрітися.

Коли западав вечір, починалась вальпургієва ніч. Під завивання вітру гриміли колеса своє одноманітне та-та, та-та. Не встиєш задрімати, як шарпнуть машини, із горішніх лежанок летять вниз мужчини, жінки, а за ними їхні клунки. Поїзд не зупинявся. Він біг вперед, незважаючи ні на станції, ні на залізнодорожні знаки.

Але згодом наші машиністи не хотіли рушати з місця, поки не дістали випивки.

У день ще можна було їх переконати (завжди хтось з Місії сидів в льокомотиві), але як тільки приходила ніч, зникали їхні обіцянки й запевнення їхати безупину далі. Напившись, їм море було по коліна. Осідлавши залізного коня, піднімали його до шаленого галопу, то знову нагло задержували.

Як ми всі вийшли живими при тих перегонах із смертю, я й до нині не розумію.

Можливо, що в нашій частині, на наше щастя, в той час майже не було жодного залізничного руху і це було наше спасіння.

Коли поїзд застановлено на якійсь зупинці, усі чоловіки з рушницями в руках обходили поїзд, вартуючи без перерви. Чим далше ми відїздили від Жмеринки, тим більша була небезпека нападу і грабунку.

А тимчасом в поїзді все життя йшло своєю чергою. Ми всі відчували певну і сильну руку голови Місії д-ра Холодного. Розумний зумів удержати дисципліну і порядок між всіма нами, і тут же ми почувались забезпечені немов малі писклята під крилом матері.

Незалежно від кожноденного зайняття, які ми виконували по черзі, нам оставалось багато вільного часу. Перервані вечірні сходи знову відновилися. Гуртки чоловіків гаряче обговорювали наспіваючі вістки, а що властиво жодних певних відомостей не було, то всі розмови зводились до припущень і здогадів. Нерви у всіх були напружені, а на їх заспокоєння велись довгі балачки і гарячі спори. Потім, коли всі були достатньо втомлені, хтось зачинав пісню, спершу одинцем, а там гуртом.

Д-р Іскра, поборник в дебатах певного українофільства, під звуки гітари затягав сумовиті циганські романси (як випадково вияснилося – власного перекладу), завертаючи при тому сильно очима.

Співали всі одинцем і хором, бо властиво іншої розради не було. В нашій Місії здебільша були молоді люди, правда, більшість одружені, але тут і там красувався козацьким чубом молодий юнак або десь при родині тулилась молода дівчина. Вони і в такій незвичайній обстанові не забували про свої права, кокетні погляди, а їхні срібні сміхи красили і оживляли тривожні будні.

Я любила виходити на долівку останнього вагону, щоб подихати свіжим морозним повітрям, вдивлятися з тугою в зникаючу далечінь.

Кругом простяглися поля, покриті білою пеленою. Життя мов вимерло. Десь у даліні маячили села, хатки напівзасипані снігом, часом виднілась тільки церква.

Там жили люди у тривозі і непевності як ми, незнайомі, але рідні і близькі. То знову за хвилину наступав ліс густий і непривітний. Нераз він підходив аж до самого полотна і заступав краєвид. Може в нім скривались люди, може їх гнала туди лиха судьба, немов тих диких звірів.

А як наступала ніч, як западало сонце за білий обрій, прозорим, чистим повітрям доносились далекі зриви і вибухали вогні. Червоними язиками врізувались вони в чорне небо. Це горіли села. Пожари нищили безпощадно квітучі оселі села і міста, гинули неповинні люди – жінки і діти, тільки тому, що це були діти українського народу.

Одного вечора зо мною вийшов д-р Ключко і відтоді ми стали туди приходити кожного вечора. Своїм м'яким баритоном співав він мені пісень з України таких, яких я у нас ніколи не чула. Він знав їх, здається, невичерпну кількість.

Поміж піснями він став мені розповідати про себе. Дід його був заможним селянином на Полтавщині. Сім'я була велика. Батько його²⁶, скінчивши середню школу, захотів стати на власні ноги. Спершу був прикажчиком в доколичних панів, а згодом, доробившись, купив собі невеликий маєток. Оженився з донькою місцевого священника²⁷. Була це дуже огрядна жінка, горда на своє священниче походження, а бідного батька держала в загоні, покрикуючи на нього і командуючи цілим домом.

Сім'ї стало прибувати, народилося два сини і п'ять дочок²⁸. Але батько гаряче бажав дати своїм дітям високу освіту, чого йому самому не досталось.

Він продав маєток і перенісся до Києва. Обняв посаду касира в більшій установі, а за гроші, що їх дістав за маєток, купив великий пустир на Солом'янці, на передмісті Києва. Поділивши його на участки, перепродав половину за подвійну ціну. На залишеній для себе землі, з досить гарною хатою, поставив він артезійський колодезь, через що підвищив ціну своїх частин знову вдвоє. Залишив собі половину, а решту продав. На своїй землі засадив великий сад і побудував нову хату.

Так доробившись, мав змогу сповнити своє сердечне бажання.

Найстарший син на вимогу матері пішов учитися на священника (з ним я познайомилась на університеті в Києві на правничім факультеті). Він скінчив семінарію і став дияконом десь на селі. Всі сестри скінчили гімназію і стали вчилися на лікарів, студіюючи медицину.

Петро Ключко поступив на науку до гімназії недалеко від їхнього дому. Була це «босаяцька» гімназія. До неї ходили діти незаможних родичів з передмістя. В старших класах улюбленою розрадою учеників були бійки з учениками з «панських» гімназій, витівки і різні бешкети.

Щоб вилучити свого сина з під цього непристойного впливу, батько купив повіз і коня, і оба сини в вільний час вечорами возили пасажирів, чистили коня і

²⁶ Батько його... – Батька Петра Ключка звали Миколою, походив він із Полтавщини. Помер ще до Першої світової війни.

²⁷ ...з донькою місцевого священника. – Мати Петра Ключка, Марія Осипівна (1870 р. н.), походила з с. Безуглівка Згурівського району на Полтавщині (нині Київська обл.).

²⁸ ...два сини і п'ять дочок. – У подружжя Миколи і Марії Ключків було двоє синів, Олександр (найстарший) і Петро (1890 – 1948), та п'ятеро доньок: Ольга (1889 р. н.), Любов (1898 р. н.; в одруженні Шурова), Людмила (згодом 1895 р. н.), Віра (згодом 1900 р. н.), Варвара (1903 р. н.; в одруженні Шеремет).

повіз і заробляли гроші на власні видатки. Скінчивши гімназію, Петро вступив на медицину так само, як і сестри.

Ледве вспів скінчити університет, почалась війна і його післали на фронт військовим лікарем. Мав добрий голос і замилювання до музики. Попри лікарську службу перебрав на себе постачання грамофонних плит для полкових клубів. Розумівся найліпше зі всіх і через це діставав часті доручення їхати до Києва.

Ще в гімназії, разом з деякими товаришами, цікавився українським відродженням, читав українські книжки, а вже студентом зголосився до таємної студентської громади. Її зовнішнім об'явом було ходити в свитці, вишиваній сорочці, смушковій шапці, співати українських пісень і відвідувати українські театри. Це все в той час було найвищим виявом приналежності до української нації.

З вибухом революції перенісся до Києва, проголосився на лікаря до українського воєнного шпиталю і там пробув аж до виїзду.

На доручення влади їздив з представництвом Директорії до Станиславова підписувати акт злуки всіх земель українських.

Ці його оповідання були для мене надзвичайно цікаві. Вони показували ясно, як у нас з майже національно несвідомого селянства, самотужки творились кадри свідомого студентства, що масово станули до боротьби за самостійність з вибухом революції.

Товариші, книжки і театр давали їм національне освідомлення. Багато з них підпадало під вплив московських студентів, що занаджували їх до своїх соціалістичних, демократичних а навіть анархістичних підпільних організацій. Галичанам національне освідомлення давали родина і школа, і вічне відкрите ворогування з поляками. На Україні такого загального освідомлення не було, до того москалі вживали всіх засобів, щоб обмосковшити нашу інтелігенцію.

На заклик товариша зі шпиталю, д-ра Бризгуна, не попрощавшись з родиною, з легкою валізою, з наміром за три місяці повернутись назад до Києва, д-р Ключко зголосився до Місії Червоного Хреста, вскочив в поїзд і тепер без документів, не знаючи добре німецької мови, їхав до Німеччини.

***

Коливаючись між життям і смертю, ми раз скоро, раз дуже повільно зближались до польської границі.

Туди доїхати нам не пощастило.

Німецькі війська скорим темпом покидали Україну, забравши все, що попало під руки: гуси, кури, яйця і – чорну землю. Їм услід гналися українські частини з бажанням, хоч ще в останнє дати їм прочухана за їх фальшиву приязнь.

Далеко не прийшлося гнати за ними. На польській границі стрінулися наші частини вже з польським військом, що ласо споглядали на українські землі. Прийшло до пограничних боїв і ми з нашим поїздом в'їхали в середину тих боїв.

З обох боків поїзду вскакували до нас вояки, голодні, померзлі і обідрані, щоб дістати теплої поживи і віддихнути. Від них ми довідалися, що німців вже нема. Наша дальша їзда неможлива, бо границя вже обсаджена поляками.

Інші вояки – це були поранені. Їм треба було робити перев'язки, дати лікарську допомогу. Д-р Холодний наказав звільнити один вагон і там приміщено ра-

нених під опікою лікарів і сестер. Пізніше їх передано до шпиталю в найближчій містечку.

Ми доїхали до якоїсь малої станції і звідсіля завернули в напрямі Жмеринки. Нам прийшлося там чекати, аж доки нас не переправили на другі рейки. Невже ж вертаємось назад? Чи будуть там ще наші війська, чи просто попадемо в руки ворогам? Ми мовчки проходились вздовж вагонів, ні у кого не було охоти на розмову.

Сніг падав все густіший і густіший, заліплюючи вікна, а ми в нашій подвижній²⁹ палацу гнали кудись, у невідоме.

І знову завивала буря, сильний вітер шарпав і свистав за тонкими стінами, а ми всі спали в захисті, хоч кілька годин, знеможені журбою і заколисані ритмом їзди.

Відворот сумний і майже безнадійний.

Але, коли ми приїхали назад до Жмеринки, буря ущухла, небо стало випогоджуватися, сонце усміхалося, привітало нас через тріскучий мороз, немов хотіло замазати тяжкий спомин їзди двох тижнів до польської границі.

В Жмеринці ми майже не задержувались, зближались знову до польської границі, до Волочиськ.

У Жмеринці ніхто не мав для нас часу. Воєнний терен звужувався. З усіх боків бої, бої криваві, виснажуючі, непосильні. До того ще вишкірював свої зуби невмолимий тиф. По хатах, шпиталях, на полі – хворі.

У Волочиськах ми були змушені задержатися довше. Треба було перекласти наш поїзд на вузькі рейки європейських залізниць та дістати дальші пропуски через Галичину.

Як показалося, це не був кінець клопотам. Пограничний комендант рішуче відмовився дати пропуски. Домагався, щоб ціле добро Місії віддати УГА, яка стояла в боротьбі. Знову ж д-р Холодний настоював на тому, що він мусить виконувати доручення влади – відвезти поїзд на поміч голодуючим полоненим по таборах Німеччини.

Проходили дні на переговорах...

Була чудова погода. Сонце розсипало золоте проміння по засніжених ланах. На полях боїв пестило і цілувало струджені лица синів України, що віддавали своє життя в нерівній бою за волю рідного краю.

* * *

Я і д-р Ключко, користаючи з прекрасної, хоч дуже морозної погоди, вийшли з поїзда, щоб подихати свіжим повітрям.

Був наказ не відходити далеко від поїзда. Ми йшли залізничним трактом, маючи постійно на очах наш поїзд.

Біленький незайманий сніг поскрипував під ногами, легені набирали чистого повітря. Ноги легко несли нас все далі і далі від поїзда. Хотілось іти без стриму, назад до рідного міста – Києва, привітати золоті храми Божі, ступати добре знайомими вулицями, вітати любих, незабутніх друзів...

Та Київ не наш, насильно вирваний відвічним ворогом – москвином.

Суворі дійсності стояли перед очима: пожеги, насильство, трупи...

Щоб приспішити переїзд, д-р Холодний рішився їхати до Тернополя, тимчасового осідку ЗУНР.

²⁹ Тут у значенні «рухомім».

Я просила взяти мене з собою. Хотіла, поки наш голова дістане дозвіл їхати далі, відвідати мого брата Петра³⁰, що був на той час у літунській школі біля Красного.

Я одержала дозвіл і ми мали від'їхати наступного дня ранком санками до Підволочиськ.

Вечером я пішла з д-ром Ключком нашою залізничною дорогою. Був тихий, погідний зимовий вечір. Далеко за обрієм заходило сонце. Над нами вже западали тіні сумерків. Тільки на сході прояснилось. Спершу, немов забутий промінь сонця, заяснів краєчок неба, а там ярким сяйвом займався все більший і більший простір небозводу. Нараз, немов вирвавшись звідкись, вплив місяць і залляв своїм таємним світлом цілий виднокруг.

Ми дійшли до нашої звичайної межі. Ішли мовчки, відчуючи, що це останній прохід. Гірке й боляче прочуття стискало серце. Ми припали до рідної землі, цілували її холодні, замерзлі скиби. Такими ж холодними, мов камінь, був наш біль і розпука.

О, рідна земле, яка ти сьогодні льодово-зимна, непривітна. Але прийде час, зацвієш розмаєм весни, висока тирса закриє ласкаво могилки стрільців, а може тільки незакриті землею кістки. Розкішний запах цвітів розвіє запах крові і пожарів. Ніжною зеленню степів і ланів зцілить заподіяні війною рани.

Кохана Україно, хто ж буде любитися твоєю відновленою красою, хто буде зривати волошки з-поміж золотистої пшениці? На чії молоді голови посипляться ніжні пелюстки вишень і яблунь?

Чи ж нам до віку прийдеться тільки згадувати і тужити?

* * *

На другий день, ще затемна, ми від'їхали санками до Підволочиськ. Їхало нас четверо: голова Місії з помічником і секретаркою та я. Я сиділа з д-ром Холодним в одних санках. Ми вели розмову про воєнне положення і наше майбутнє. Він не був песимістом. Вірив, що наша боротьба і досягнення не пропадуть марно. Я приглядалась йому. Обличчя з енергійними рисами. Він, нащадок козацького роду, належав до тих небагатьох, що обов'язок праці для свого народу ставлять понад усе. Це був для нього закон. Ні хитань, ні сумнівів не було в нього. Я із здивуванням і пошаною слухала його тверді слова.

Опісля він став співати старовинні українські пісні, що заховались поміж небагатьма людьми, як найдорожчий скарб.

Пізно вночі, мимо теплих одягів і кожухів, ми перемерзли до костей. Приїхали до одного села під Тернополем. Насправді це були тільки залишки села. При дорозі видніло кілька хат, а решта тільки недопаленими коминами стирчали до темного неба. Здалека вили голодні пси. Було непривітно і примарно. Ми задержались біля однієї хати, щоб покормити коні. Поки погонич розпрягав їх, ми зайшли в хату погрітися. Хата була переповнена сплячими постатями. Нас примістили на лаві. Господиня, передчасно постаріла ще не стара жінка, засуетилася. Вона дуже раділа гостям з України і аж заплакала, що не може погостити так, як хотіла б.

---

³⁰ ...брата Петра... – Йдеться про Петра Івановича Франка (1890 – 1841), третього брата Анни Франко, який з 1 грудня 1918 р. був призначений командантом Летунського відділу УГА та референтом летунства при Державному секретаріаті військових справ і займався розбудовою галицької авіації у м. Красному (неподалік від Львова).

Конче просила, що постарається для нас хоч теплого молока.

Сама вона корови не має, але побіжить до сусіда. Я стала просити її, щоб не трудилась. Хай молоко лишить дітям. Але вона не хотіла слухати й вибігла з хати. За деякий час повернулася. Застелила стіл білою скатертю і готувала гостину. Їжа не йшла нам в рот. З думки не сходили діти, які не матимуть може молока.

І нині я бачу цю жіночу постать прибуту важким горем, бачу її сумовиті, але ласкаві й щирі очі. Кусник хліба і ложка страви, подані нею зі щирим серцем, вартісніші за найвибагливішу гостину, за найбільш вишукану страву.

Ми вийшли з хати, як ранок займався на сході. Господарі прощали нас із сльозами в очах. Заплати ні за сіно, ні за їжу не хотіли брати. Я притиснула до грудей господиню як рідну, обняла й поцілувала. Вона довго ще стояла на порозі й кивала рукою на прощання.

Коло полудня ми приїхали до Тернополя і зараз пішли до комендатури. Там виявилось, що д-р Холодний мусить їхати до Станиславова³¹, куди перенісся уряд. Я стрінула в комендатурі знайомих старшин, питаючи за братом Петром. Мене трохи здивувало, що вони давали якісь неясні, виминаючі відповіді: не знають напевно, чи він є у Краснім. Я дістала дозвіл їхати з ешелоном українського війська, що відходив на допомогу під Львів. Я була під опікою старшини із східних областей, що був комендантом поїзду.

Щоб поїзд не від'їхав без мене, я поспішно зайняла місце в вагоні. У маленькому переділлі сиділи кілька цивільних мужчин і жінок, а далі вояки.

Я стала прислухатись до розмов вояків. Деякі з них говорили ламаною українсько-російською мовою. Нарікали на те, що мусять їхати на фронт, казали, що вже досить мають війни. Деякі висловлювали негодування, що мусять воювати для «галічан», що в їх понятті були більш поляками, ніж українцями.

Холод відчаю стиснув мені серце: і це мали бути ті, на яких допомогу надіялися наші брати, що стояли в нерівній війні з поляками.

Коли начальник поїзда віднайшов мене і повів до свого купе, я стала розказувати йому те, що чула в вагоні.

Він сказав: це повоєнна реакція, з нею боротися дуже важко. Вояки мають війни досить, хочуть додому. Не тільки справа Галичини, але й цілої України їм чужа. Багато з них про Україну довідалися тільки в часі війни. Чи був час усвідомити їх національно? І нині такі підуть за комуністичними агітаторами, що будуть обіцяти їм більше, ніж може їм дати українська влада.

Ми довго ще сиділи і спорили. Я не хотіла і не могла погодитися з думкою, що наші армії в безвихіднім положенню, хоча сама бачила, як круг звужується все більше і більше.

Над ранком ми приїхали до Красного. Я попрощала ввічливо коменданта поїзда і пішла шукати візника, щоб поїхати до літунської школи.

Як пізніше я довідалася, поляки із східних областей збунтувалися і домоглися повороту. Лише старшини залишилися, і я ще раз стрінула сотника Н. вже в Українській Галицькій Армії.

³¹ Станиславів – нині м. Івано-Франківськ. Протягом 1662 – 1939 рр. місто мало назву Станиславів, з 1939 р. перейменоване у Станіслав, а 1962 р. з нагоди святкування 300-річчя з дня заснування місто перейменоване на честь Івана Франка у Івано-Франківськ.

В Краснім очікувала мене несподіванка. Недоговорені натяки старшин у Тернополі тепер вияснилися. Петро полетів на розвідку над Львів. Але літак, що належав до забракованих літаків колишньої австрійської армії, не надавався до польоту, а ще до того для воєнної розвідки. Мотор відмовив послуху, а сильний вітер відніс літак майже під саму Варшаву. Брат був змушений приземлитися. Його арештували³². Знайшовши на літаку сліди бомб, брата відставили до табору, де мав відбутися над ним військовий суд. На його щастя один з вартових, товариш з політехніки, пізнав брата. Він дав йому свою шапку «рогатівку» і сказав втікати. Петро довго не надумувався, з шапкою на голові подався на станцію, сів до поїзду, що їхав до Кракова. Насунув шапку на лице і, вдаючи сплячого, проїхав щасливо на горішній полиці границю. Так щасливо дістався до Відня.

Його наречена п-а Б[ілевич]³³, що вагалася між трьома женихами, тепер з радості, що він повернувся, рішилася віддати йому свою руку і вони звінчалися. Петро виконував далі свою службу при літунській школі. Тут перед моїм приїздом нещасливий випадок³⁴ потряс і пригнобив усіх в школі. Показуючи стрільцям бомбу, старшина не відбезпечив її. Бомба розірвалася, вбиваючи на місці старшину і кількох стрільців. Декілька було ранених.

Брат обурювався на таку непростиму необачність, що не повинна б мати місце в школі. Але школа була організована на поспіху, самі старшини-інструктори не мали достаточного досвіду.

Петро провів мене оглядати літаки. Цих кілька десятків літаків – говорив він – це весь наш маєток, що дістався нам як спадок по Австро-Угорщині. Що ліпше – забрали поляки, нам лишилися тільки вибраковані літаки. Треба мати відвагу сісти на такий «літак». Справді це були малі, із слабими машинами літаки, але наші стрільці і на них вмiли доказувати чудес відваги.

Я задержалася в Краснім два тижні, приглядаючись до життя літунської школи. Хоч це була тільки початкова школа, але була наша власна. Я захоплювалась всім, що бачила і чула. Мені було ясне, що якби була воля, то наше літунство розвинулось би так само величава як і в других народів.

Ми пильно слідкували за воєнними подіями під Львовом і в самім Львові.

Запеклі бої. Наші стрільці боронили кожну п'ядь рідної землі, рідного міста. Але і тут перевага була по стороні поляків, які брехливими інформаціями зуміли з'єднати собі симпатії французів і дістали матеріальну допомогу. Чи могли встоятися героїські стрільці без зброї та амуніції?

³² Брат був змушений приземлитися. Його арештували. – Йдеться про військовий політ 4 січня 1919 р. Петра Франка разом із напарником Василем Кавутою, який закінчився вимушеною посадкою літака. Петро із колегою потрапили у полон до поляків і були доправлені до Кракова, але звідки Петро Франко утік, так що 21 січня 1919 р. він уже повернувся до Красного.

³³ Його наречена п-а Б[ілевич]... – Йдеться про Ольгу-Марію Федорівну Білевич (у заміжжі Франко; 1896 – 1987), наречену Петра Франка, з якою він одружився 4 лютого 1919 р., якраз невдовзі перед приїздом Анни.

³⁴ ...нещасливий випадок... – Йдеться про трагічний нещасний випадок у Красному під час навчань на летунських курсах, який стався 5 лютого 1919 р. (на другий день після весілля Петра Франка і Ольги-Марії Білевич): полковник Борис Губер у старшинській їдальні демонстрував устрій авіаційної бомби, яка вибухнула в нього в руках, забравши життя восьми пілотів Летунського відділу УГА. Докладніше про це див.: Тихолоз Н. Петро Франко: Формула долі. (Життєпис на тіл доби). – Львів, 2021. – С. 80.

У міжчасі наспіла вістка, що Місія дістала дозвіл проїзду через Галичину і виїхала в напрямі Стрия. Я взяла з собою дочку Уляни Кравченко – Нусю³⁵. Хотіла примістити медсестрою в Місії та забрати з собою до Німеччини.

Ми приїхали до Стрия вечором, а Місія мала приїхати на другий день. Ми пішли разом до ресторану на вечерю.

Тут були переважно військові, між ними і знайомі старшини. До нашого столу підійшов Гриць Коссак³⁶, знайомий Нусі. Ми познайомилися і почалася розмова. Я знала його вже з оповідань. Це був один з кращих старшин УГА, по професії народний вчитель. Він розказував, що його дружина полька, але зукраїнізувалася, говорить тільки українською мовою, дітей виховує в українському дусі.

На закінчення сказав: «Я пішов за зовом вашого батька і хотів бути Богданом» і, немов з докором, додав: «але Богданом не вдалось стати».

Це мене вразило і заболіло. І я йому на це відповіла: «Ви, здається, взяли собі за провідну думку тільки кінець з вірша мого батька. Батько закликав увесь народ до змагання і боротьби, а сумою тих змагань в майбутньому буде Богдан, але не той Богдан, що хватає за булаву, не поклавши своєї праці у спільне змагання». На тому, наша розмова закінчилася.

Чи Коссак збагнув глибоку думку татових слів, не знаю.

Він відвернувся і протягнув руку за чаркою, і в тім русі я добачила щось гірше за відчай. Пропап порив і запал... З-під Львова приходили сумні і тривожні вістки.

* * *

Хоча тяжко кидати рідну землю, але який же інший вихід? Мама у Львові³⁷. Дістатись до неї не можливо. Петро в Краснім на військовій службі. Тарас десь в Одесі³⁸ з австрійським військом окружений большевиками, немов в полоні.

Поїзд Української Місії Червоного Хреста став для мене немов рідним домом. Коли він приїхав до Стрия, то я з полегшою відітхнула, новий світ відкрився передо мною, світ Західної Європи: спершу Мадярщина, Австрія, а вкінці Німеччина.

Мене привітав д-р Холодний словами:

– Я думав, що ви залишитесь в Галичині і до Місії не повернетесь.

³⁵ ...Нусю... – Йдеться про Юлію-Валерію Нементовську (Нусю; 1899 – 1982), медсестру Летунського відділу УГА у м. Красному, доньку письменниці Уляни Кравченко, яка 1919 р. долучилася до Місії Українського Червоного Хреста у Берліні.

³⁶ Коссак Григорій (Гриць) Йосипович (1882 – 1939) – український військовий діяч, командант УСС, полковник, начальний командант УГА. З грудня 1918 р. очолював Південні групи українсько-польського фронту, які захищали українські землі вздовж залізничної колії Львів – Городок – Судова Вишня – Перемишль та на схід від Перемишля до Нижанкович – Хирова – Сянок на південь. З кінця 1918 р. очолював Третій корпус УГА.

³⁷ Мама у Львові. – Йдеться про Ольгу Федорівну Франко (з дому Хоружинська; 1864 – 1941), маму Анни, яка мешкала у той час у Львові на вулиці Понінського, 4 (нині вул. Івана Франка, 152) сама.

³⁸ Тарас десь в Одесі. – Старший рідний брат Анни, Тарас Франко (1889 – 1971), з жовтня 1918 р. служив у лавах УГА. На початку 1919 р. він отримав звання сотника і увійшов до четвертої Золочівської бригади Другого корпусу УГА, яка у березні – квітні 1919 р. під тиском польської армії Галлера відступила в Кам'янець-Подільську область; невдовзі після реорганізації УГА Тарас Франко був направлений до м. Балти в Одеській обл., а потім до Печерського табору віськовополонених у Києві. У той час родичі не мали від нього ніяких вісток. Докладніше див.: Тихолоз Н. Творчий феномен Тараса Франка: профілі і маски // Науковий вісник Національного музею Івана Франка. – Вип. 2 (22). – Львів, 2019. – С.32-33.

Я не тільки повернулася, але й привезла з собою Н[усю] Н[ементовську], яку д-р Х[олодний] радо прийняв на службу як медсестру.

Через Самбір наш поїзд зближався до Сколього, а там до Сянок на границі з Мадярщиною.

Ще раз ми вийшли з поїзда, щоб попрощати рідну землю. Чи надовго?...

Невеличка наша група вийшла з купе, прямуючи на невисоку гору, де стояла церковця.

Вже відчувався подих весни. Сонечко пригрівало. На горбах несміло зеленіла трава, хоч в галявинах виднів ще поволі таючий брудний сніг. Земля тільки що звільнилася від снігу. Місцями була розмокла і грузька. Було помітно, що ми вже звернули на південь, але наші погляди зверталися на північ і схід – до рідних людей, до рідних піль.

У Сянках, коли проходили через напів жидівське містечко, приступив до нас, почувши нашу українську мову, вже не молодий гуцул. Він розповів нам, що сам походить з Ясіня, а тепер повертається із Станиславова, куди їздив як представник Підкарпаття підписувати документ злучення всіх земель українських в одну неподільну державу.

Він жив недавно пережитими подіями. Гордо і впевнено говорив: «Ми злучали всі українські землі в одно, у нас тепер велика держава від Сяну по Кавказ, тепер нас ніхто не роз'єднає».

Скільки віри, скільки національної гордості ясніло в цьому опаленому сонцем і вітром повному зморщок лиці! Скільки відваги і впевненості в тих чорних, мов вугілля, очах? Він бачив на власні очі силу і великий змаг народу і вірив і нього свято.

* * *

А там чотирикутник смерти, відступ зі Львова... Гриць Косак...

* * *

Мадяри пропустили нас через границю, але тут же арештували, підозріваючи, що наша Місія це шпигунська большевицька експедиція. З замкненими вагонами, під арештом доставили наш поїзд до Будапешту.

Второпному д-рові Холодному вдалося одержати для нас дозвіл виходити хоч на кілька годин до міста малими групами. У той час, коли д-р Холодний робив дальші старання, щоб дістати дозвіл на вільний проїзд через Мадярщину, ми по черзі оглядали перше чужинне місто – Будапешт. Спершу відвідали люксові купальні місця, а там робили покупки. Невидані різні приватні речі для жіноцтва, а й для чоловіків захоплювали всіх. Покупки робились наспіх. Як побут нам зотягався, пішли оглядати місто. Визначні будинки, пам'ятники, сади і парки, а вкінці великий звіринець³⁹ в Буді⁴⁰, стали метою наших прогулянок. Вразило нас те, що звірята не були за високими залізними решітками, а відділялись від публіки глибокими ровами. Здавалось, що звірята на свободі серед свого оточення і мимо-

---

³⁹ ...великий звіринець... – Йдеться про один із найстаріших зоопарків Європи, що був заснований у Будапешті 1866 р.

⁴⁰ Буда – західна частина Будапешта, що знаходиться на правому березі Дунаю.

волі поза шкуру проходив мороз, коли тигр або лев з грізним ревом зближався до самого краю рова. Але перескочити його не міг.

На великій залізничній станції в Буді ми побачили французькі окупаційні війська, зуавські полки. Поглядали на них з заздрістю. Дипломатичними інтригами і брехнями поляків та москалів представники західного світу дались переконатись, що Україна це складова частина двох держав і тільки вони в праві рішати про її долю.

Молода українська держава була залишена на власні сили. Її сини кривавились у нерівному бою з московською червоною навалою і польськими захватчиками. У той самий час, коли ми проходились безпечно по вулицях Будапешту, там далеко в Києві ганялись дикі орди по вулицях за новими жертвами.

Вся принада і краса мадярських міст показалися нам тим більш чужими, бо ми бачили в уяві наші міста і села, руйновані, палені, безщезені...

В Будапешті застали ми ще консуля української держави. При його знанні мадярської мови і знайомствах удалось по довгих зусиллях д-рові Холодному переконати мадярську владу, що наша Місія – це не агенти комуністів. Вкінці, заплативши досить великий «викуп», ми одержали пропуск. Проїхали попри грізну фортецю-тюрму Пожонь⁴¹, а там зблизилися до австрійської границі. Знову контролі, задержки і знову пропуск до Відня.

Бідні австрійці, рознюхавши, що в поїзді везено харчі, ходили день і ніч попри вагони, випрошуючи щось для себе. Зраділи, коли дістали дозвіл на дальший проїзд.

Приїхавши до Зальцбургу, почалися знову пограничні контролі, вже послідні. Німці були попереджені про приїзд Місії і прийняли нас ввічливо. У Німеччині панував тоді повоєнний голод і сильна недостача всього. Тому допомога для полонених була необхідна.

Нам не стало часу, щоб розглянути *Зальцбург*. Стрімкі і дикі Альпи, покриті снігом, не мали ані того лагідного чару наших карпатських гір, ані принади рідної землі.

Розкішна і могутня краса, але чужої землі.

Для членів Місії німці дали вагони другої кляси з м'якими фотелями. Цей пров німецької куртуазії прийняли ми як запоруку, що і надалі їхнє відношення до нас буде зичливе і толерантне.

Наша дорога йшла прямо на Берлін з короткими зупинками в більших містах.

Ми вже були в Європі. Правда, міста збідовані війною, але безпечні перед дикими бандами російських большевиків.

Наша подорож до Берліну тривала три місяці замість три тижні, як було в пляні. Київ покинули ми зимою під завиванням вітру і свисту куль, а приїхали до Берліну, коли розцвітала там весна. Життя в місті йшло своїм нормальним темпом. Мешканці поспішали нині так, як і вчора, на працю, в кіно, в ресторани. Яюсь дивно і непривично було нам...

Д-р Холодний примістився разом із своїм помічником у найбільшому готелі «Карльтон» на Унтер ден Лінден⁴². Це було необхідне, щоб зискати собі пошану і

⁴¹ Пожонь – до 1919 р. так називалося сучасне місто Братислава, столиця Словенії.

⁴² ...готелі «Карльтон» на Унтер ден Лінден... – Готель «Карлтон» був одним із знакових готелів, що знаходився на головній вулиці Берліна Унтер ден Лінден, № 32 (нині № 17). Збудований 1903 р., як готель проіснував до 1918 р. З 1919 р. будинок використовувався для розміщення рідних державних установ.

довір'я у німецьких властей. Члени Місії знайшли приміщення спочатку в кількох менших готелях в Шарльоттенбургу⁴³, й опісля в приватних пансіонах. Закипіла праця в Місії. Виготовлено списки таборів з більшістю українців полонених. Туди поїхав д-р Холодний із своїм помічником.

[II.] З Берліну до Ужгороду

Показалося, що полонені вже давно терпіли недостачу поживи. Головною їм поживою була бруква і ще раз бруква, тож привезені Місією харчі були справді благодаттю Божою для виголоджених полонених. До кожного табору призначено лікаря й одну або дві медсестри. Вони займалися розподілом харчів, білизни, ліків і несли лікарську допомогу хворим, співпрацюючи з німецьким лікарем. Декілька членів Місії залишилися у Берліні. Вони розподіляли і розсилали до таборів визначену харчову й медичну допомоги. Я залишалася працювати в маленькій канцелярії Місії. Тут працювало кілька осіб. Цікавим типом була колишня російська аристократка з Петрограду. Ми, українці, не раз вступали з нею в суперечки, чого вона дуже не любила. Вона мала колись великі маєтки на Україні і на тій підставі твердила, що вона також українка, хоча ані не говорила по-українському, ані не симпатизувала з українським рухом.

Д-р Ключко, після мого повернення з Красного, став моїм нерозлучним другом. Моє знання німецької мови дало мені змогу бути не тільки провідником, але й перекладачем при покупках і збиранні необхідних інформацій у чужих містах.

Спільно з д-ром Ключком і д-ром Бризгуном відвідували музеї, звіринці і всі культурні та історичні місця у Відні, Будапешті, Зальцбурзі та всіх тих німецьких містах, через які ми переїздили, задержуючись у них на день або два дні.

Одного вечора, коли ми вдвійку сиділи самотні на лавочці в парку Тіргартен⁴⁴ і я розповідала історію мого життя, нашої родини, д-р Ключко зворушений не менше від мене, сказав, що бажав би докласти всіх сил і старань, щоб моє життя зробити радісним і щасливим, щоб я призабула горе і жаль мого дитинства, моєї молодости і ми подали собі руки. Він поніс мої тягарі на довгу дорогу радості і горя.

Але, як часто буває, виринули перешкоди перед нашим вінчанням. Д-р Ключко не мав з собою метрики, але священник при російському консуляті, який мав нас вінчати, вдоволився заявою двох лікарів – товаришів д-ра Ключка. Другою, не менш важливою перешкодою, був довг на 200 карб., що його д-р Ключко уважав своїм обов'язком сплатити перед вінчанням. Цим разом я допомгла. Я була на той час багачкою: мала тримісячну платню з міністерства і мій перший гонорар – 10 тисяч карбованців за видання творів мого батька в Києві⁴⁵. Довг був сплачений (опісля мій чоловік нераз сміявся, кажучи, що я купила його за 200

⁴³ Шарльоттенбург – нині район Берліна, що до 1920 р. був самостійним містом.

⁴⁴ Парк Тіргартен – сьогодні відомий як Великий Тіргартен – найбільший парк у центрі Берліна, розташований у центрі району Тіргартен (округ Мітте) загальною площею 210 га.

⁴⁵ ...видання творів мого батька в Києві. – Очевидно, йдеться про гонорар, який Анна Франко отримала за авторські права на видання творів батька, яке готувалася до друку у Києві, але так і не вийшло. Див. докладніше: Голяк Т. Нереалізоване і забуте: про підготовку багатотомного видання творів Івана Франка 1919 року // Науковий вісник національного музею Івана Франка. – Вип. 1 (21). – Львів, 2017. – С. 67-76. Можливо також, що це міг бути гонорар за вид.: Франко І. Іван Вишенський. На Святоюрській горі. Поеми. – К., 1918; Франко І. Абу-Каземові капці. – К., 1918.

карб.). Вистачало на скромне весілля. Вінчання відбулося в церкві рос[ійсько-го] консуляту. Свідками були: д-р Сімович⁴⁶ з мого боку і д-р Бризгун із сторони мого чоловіка. Моя господиня приготувала нам на той час невидану вечерю: дістали на селі шинку і спекла дуже смачний торт. Чоловікові вдалося дістати пляшку вишнівки. Це була наша весільна гостина. Трошки поезії внесла китиця орхідей – дарунок мого жениха. Під кінець гостини прийшов д-р Холодний із своїм помічником і вилаяв нас, що наше вінчання держали ми в таємниці, але на вид смачної шинки і вишнівки випогодилися його насуплені брови і він присівся до весільного стола.

Мене не смутив той факт, що моє весілля було скромне. Тільки серце боляче стиснулося на згадку про батька і маму. Їх не було разом зі мною. Мій бідний тато не дожив тієї хвилини, коли я мала вже змогу взяти його під нашу опіку і дати йому все те, чого він самотній і немічний в останні роки свого страдницького життя потребував. Залишилася одверта і болюча рана на все життя.

По тримісячній праці в Берліні я зрезигнувала зі служби в Місії і виїхала з чоловіком до містечка Бауцен⁴⁷ в Саксонії, куди він дістав призначення на працю таборового лікаря.

Бауцен – це старинне містечко. Кругом нього росло вже нове місто з широкими вулицями, модерними домами і багатими склепами. Вузькі вулички, низенькі домики, останки старинних мурів із стрільницями приковували до себе мою увагу. Ми любили проходжуватися тудию нічною порою при світлі місяця. Заходили в старий сад, повний цвітів і солодкого запаху, заглядали в маленькі темні вікна старинних будівель, прислуховувалися до таємної мови століть.

Місто і його околиці замешкують венди, залишки слов'ян, що віками ставили і ставлять спротив експансивності німецької культури. В них своєрідна ноша. Їхня, немов віками консервована окремішність, впадає відразу в очі. Жінки носять переважно чорне вбрання. Дуже багато з них лисі. Можливо це наслідок ношення на головах великих, тяжких кошів з яриною на торг. Венди свідомі своєї окремішності. Вони ображаються, як їх назвати німцями.

Ціле місто потопає в квітниках, населення любить укладі квітників, що творять візерунки найрізніших форм. Всюди рожі різних кольорів.

У вільний час ми робили прогулянки, спершу в найближчу околицю, а згодом щораз далі. Відвідавши Дрезден, ми зайшли оглянути його славну галерею образів, засновану королем Каролом Августом⁴⁸.

Скільки насолоди, душевного захоплення і подиву ми пережили, проходячи одну залу за другою! Ми вийшли мовчки, під могутнім чаром творчості людського духа. Ще не було змоги ділитися враженнями. Із собою взяли кілька альбомів репродукцій малюнків на пам'ятку, але відчували, що й без того будемо їх пам'ятати назавжди.

⁴⁶ Сімович Василь Іванович (1880 – 1944) – український мово- і літературознавець, громадський діяч. З 1923 р. дійсний член НТШ, з 1935 р. – редактор секційних видань НТШ. Досліджував творчість Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Осипа Маковоя та ін.

⁴⁷ Бауцен – місто на сході Німеччини у землі Саксонія, знаходиться за 50 км від Дрездена.

⁴⁸ ...галерею образів, засновану королем Каролом Августом. – Йдеться про Дрезденську картинну галерею старих майстрів, яка є однією найвідоміших колекцій живопису XV – XVIII століть. Основу колекції було сформовано при королях Августі II Сильному (1670 – 1733) і Августі III (1696 – 1763).

Другим разом ми їхали малим пароплавом вниз ріки Лаби, любуючись прекрасними краєвидами саксонської Швейцарії.

Гори Саксонії не мають дикого маєстату швейцарських Альп – стрімких, уривчастих скалистих верхів, покритих вічним снігом і льодовиками.

Їх лагідні верхи покриті шпильковими лісами, навівають на душу лінивий спокій. Лише в самім центрі цих гір випружуються вищі шпилі. Їх форми фантастичні. Знечев'я, десь із закруту підноситься гора, немов старинний замок з кружганками і галеріями. Тут же за нею велике плято з накопиченим на ньому камінням різних форм, то знов же, немов гігантський міст, нависла понад глибокою пропастю скеля...

Звичайно ми їхали по Лабі маленьким пароплавом здовж добре урегульованих берегів. Повно веселих туристів-німців: чоловіки в коротких шкур'яних штанах, прикрашених цаповою бородою; жінки обов'язково в своїх мальовничих «діридлах». Всі голосно сміялися і співали з затяжним йодлюванням, що відбивалося грімким відгомонам в лісах вздовж ріки.

Лаба котила ліниво синьо-прозорі хвилі. Гаряче повітря, насичене запахом з прибережних лісів, навівало на душу спокій і хвилеве забуття про те, що в той час там, на батьківщині, люди терплять воєнне лихоліття, голод і недостаток.

Проїхавши так дві або три години пароплавом, ми разом з іншими туристами висідали в якомусь маленькому містечку і разом пускалися в мандрівку. Мій чоловік, уродженець українських степів, непривичний був до наплечника і лаяв його щосили. З часом переконався, що це річ дуже практична, але привикнути до нього не міг ніколи.

Добре вдержана дорога зараз же за містечком підносилася вгору, а далі губилася в доріжках і стежках, що крутилися і закручувалися, відкриваючи перед нами очима все нові краєвиди. Нараз те все розширялось у широкі врожайні долини з розкиненими по них домиками, немов забавочками. Висока, стрімка вежа церковці вказувала, що там середина села чи містечка. То знову відкрився вид на Лабу, що, мов широка лента, виблискувала до сонця, а смуги синенького диму значили шлях пароплавів.

Кругом густі, з приманливим холодком ліси, повні зелені, запашних цвітів. Усе залляте ярким, погідним сонцем.

На кожному закруті обов'язково красувався привітний «гастгауз»⁴⁹. Та в післявоєнний час, крім смачного холодного пива і содової води, не можна було дістати там жодних харчів. Ось тут показали практичну послугу повні наплечники. На столах розкладали туристи свою перекуску, але їли з обчисленням, бо харчів мало вистачити на цілий день. Німці попивали пиво з скляних або глиняних «гальбів». Нас якось не тягло до пива, бо воно, замість освіжити, вливало олив'яну тяжкість і втому в ноги. Людину огортало непереможне бажання тут же заснути.

Одного разу, піднімаючись на гору досить густим лісом, ми натрапили на дивний вияв німецької культури.

Підходячи наверх, ми побачили на закруті малу хатину й тут же таблицю з написом: «Водоспад за 20 сот.». Стали розглядатися на всі боки, але водоспаду ніде не було видно, хоч з досить стрімкої гори значився слід води. З хатини вийшов

---

⁴⁹ Гастгауз (з нім.) – гостьовий будинок.

чоловік, узяв від кожного по 20 сот. і відійшов. Ми стали очікувати, що буде далі. Через кілька хвилин знечев'я, спочатку тихенько, а там із шумом поплила каскадами хвиля води. Вкінці ми побачили досить сильний гірський водоспад.

Але, на жаль, ми не встигли ще досхочу налюбуватись ним, як вода стала меншати, а за кілька мінут перестали зовсім текти.

15 мінут пройшло, представлення закінчилось.

Німець повернувся в хату, а ми пішли далі. Таблиці з написами і численні догоровкази упрощували мандрювання, але разом позбавляли чару ненарушеної людською рукою краси гір, як у наших Карпатах.

Над вечір ми сходили вниз до якогось маленького прибережного містечка і на маленькім пароплаві поверталися назад до Дрездену, а звідтіля додому.

Коли мій чоловік мав кілька днів вільних, наші прогулянки були значно довші.

Ми навчилися проходити великі простори майже без утоми, вечером спускалися вниз на берег Лаби, де чекав на нас в чистім, маленькім готелі вигідний нічліг.

Перший готель, до якого ми зайшли з певним застереженням, але з примусу, бо корабель уже був від'їхав, був для нас милою несподіванкою. На наше здивування вусатий німець з бакенбардами а ля Франц Йосиф⁵⁰ завів нас до розкішно влаштованої спальної кімнати і тут же розповів, що до нього постійно заїздив якийсь герцог з цесарської родини. Ми, уважливі слухачі його давніх, славетних історій, припали йому видно до вподоби, бо він не тільки дав нам гарну кімнату, але й згодом вивів нас на терасу й запропонував вечерю, що перевищила всі наші сподівання і, як на час голоду, була розкішна.

Ранком, як тільки піднялось сонце з-за гір, ми спішили до пристані, щоб повернутися до Бауцену.

У Бауцені, в таборі полонених, мій чоловік перший раз стрінувся з комуністичною ячейкою. До неї належали москалі. Їх у таборі не було багато, але все-таки вони намагались робити пропаганду серед українців, закриваючись братньою любов'ю. Тут ярко зазначилася різниця між представниками двох народів. Москалі не могли дочекатися повороту домів, щоб і собі приложити рук до мордування буржуїв і «граблення награвованого». Українці знову ж тужили за Батьківщиною, за ріднею, рідною стріхою. Їх гарячим бажанням було повернутися на Україну, щоб знову працювати на рідній ниві.

Малосвідомі вояки підпадали під вплив брехливої комуністичної агітації, повної облудних лозунгів. У всіх було одне спільне бажання: «додому», а хто їх туди кличе – це для несвідомих було байдуже. Група свідомих українців при допомозі членів нашої Місії розгорнула освітньо-виховну працю серед полонених. Але, на жаль, ні Місія, ні український консулят не могли допомогти їм у сповненні їх головного бажання – повороту на вільну батьківщину.

У містечку Бауцен пробули ми понад 6 місяців. Опісля чоловік дістав призначення на працю лікарем у більшому таборі біля містечка Сольтау⁵¹ в Ганноверщині, у другому кінці Німеччини.

⁵⁰ Франц Йосиф (Йозеф) I (1830 – 1916) – імператор Австрійської імперії і король Богемії, король Угорщини, Галичини і Володимирії, герцог Буковини, з березня 1867 р. правитель Австро-Угорської монархії. Правив 68 років.

⁵¹ Сольтау (Soltau) – місто у Німеччині в Нижній Саксонії, що знаходиться за 70 км від міста Ганновера.

Переїздом через Берлін ми задержалися там два тижні і тоді мали змогу оглянути докладніше всі гідні уваги місця столиці німецької держави.

Все тут носило на собі штамп німецької акуратності: Цісарський палац, музеї, головна вулиця – алея «Унтер дер Лінден», що починалася від Тіргартену велетенською аркою перемоги з великими орлами на верху пам'ятника, друга головна вулиця Ляйпцігштрассе, центр промислового життя міста з величезними «Варенгаузами»⁵², передмістя – Шарльоттенбург й інші дільниці з одноманітними будинками, серед яких людина «без язика» легко могла заблудити, як і на вулицях Нью-Йорку.

Для недільної розваги німці спішили до Шарльоттенбургу, де був великий парк з каруселями, гойданками, чародійними замками-ресторанами і імітацією віденського колеса-великана.

Цікаво було заглянути до звіринця. Головний звіринець був в Тіргартені, знову ж величезне акваріум і клітки з мавпами і птахами були на другому кінці міста.

Одного разу ми були свідками цікавої історії з життя диких качок. Качка вивела над озером у парку 8 малих каченят. Чомусь їм не подобалось жити на малому озері, можливо вона сама походила з Тіргартену і їй забажалось перейти на старе місце з цілою своєю родиною. Вона пустилась зовсім спокійнісінько в далеку дорогу, а за нею шнурочком поспішали малі каченята. Трамваї, автомобілі, візники припинили свій рух, щоб дати дорогу надзвичайним пішоходам. Тисячі людей приглядались з захопленням цій незвичайній мандрівці сміливої матері-качки і її дітей. Так вона йшла цілий день і тільки над вечір досягнула свою ціль – озеро в Тіргартені.

У звіринці ми просиджували цілими годинами, приглядаючись надзвичайно комічним і трагічним сценам з життя мавп.

Вони забавлялись, бились, піклувались своїми дітьми з такою ж запопадливістю, як і люди.

Одного разу ми зайшли туди з ранку й помітили цікаву сцену: загнана в кут ховалася маленька мавпочка, окружена сварливою громадкою мавп, що на неї грізно кричали і били її з усіх боків. Маленька дуже жалібно плакала і боронилась розпачливо, але вона була тільки одна, а ворогів десятки. Ми не могли приглядатись байдуже цій трагічній сцені. Віднайшли сторожа і просили звільнити мавпочку від її ворогів. Ідучи додому, ми запитували себе, чи мавпи наслідують людей, чи навпаки – люди мавп.

У Берліні курсували дуже скорі підземні і надземні трамваї та поїзди. Ми не раз виїздили ними далеко поза місто.

Одну таку прогулянку зробила українська колонія в Берліні над озеро Ванзее⁵³. Це озеро тягнеться далеко поміж сосновими лісами, окружене лицарськими замками і готелями.

Ми пливли по гарному озері малим кораблем від одної пристані до другої, висідали кілька разів, щоб оглянути чи то старовинний замок, чи мальовничу околицю. Пізно вечором верталися домів. Наша група, досить велика, сіла осторонь

---

⁵² Варенгауз (з нім.) – універмаг.

⁵³ Озеро Ванзее – озеро у берлінському районі Штегліц-Цалендорф, одне із улюблених місць відпочинку місцевих мешканців і туристів.

від німців. Співаки затягнули пісень. При сяйві місяця лунала українська пісня поверх хвиль блискучого німецького озера.

На тлі чарівних пісень линули думки. Настирливо поринало одне питання: Чому ми зараз тут – громадка людей, немов жмуток квітів, вирваний з далекої казкової країни, у якій ще недавно жили?

Ця країна щораз більше від нас віддаляється, а через те є щораз то більш чарівною, до болю принадою.

Цим разом, розглядаючи докладніше Берлін, треба було обов'язково зайти і до варенгаузу «Вертгайм»⁵⁴ – одного з атракцій Берліну, на головній промисловій вулиці Ляйпцігерштрассе.

Тоді він видався мені чимсь надзвичайним своїми розмірами, накопиченням різноманітного товару, почавши від найменших дрібниць аж до дорогоцінних тканин і меблів. Він прямо приголомшував своєю величиною, райдугою красок і тисячами людей, що снувались сюди і туди. Опісля побувавши в таких самих товарових домах в Парижі, в Цюріху і Відні, ми замітили, що перебування в них наводить безмежну втому на людину. Це була не тільки втома ніг, але це був вислід непосильного сприймання цілою істотою, всіма змислами безлічі вражінь, що мов великою хвилею цілковито придавили людину.

В той час вразила мене одна думка своїм контрастом: як би зреагувала ця ти-сячоголова машина – «Вертгайм», де все проходило точно за пляном щодо мінути, на хаотичні події, що відбувались там у нас на Батьківщині. Дві, як здавалось, протинні речі: там війна, недостача всього, найконечнішого, непевність життя і свого посідання, – а тут упорядкованість, спокій, запевнений завтрашній день.

Імпонувала стабільність німецької держави й дисциплінованість німців, що по тяжких поразках у війні мужньо переносили недостачу, зокрема в поживі, що майже граничила з голодом. Поволі забувались поразки, нав'язувалось нормальне життя, знаходились стежки з безвихідного, як здавалось, положення.

Безумовно такий стан ділав і на нас чужинців, що перебували в Німеччині. Як показалось, крім нашої Місії, тут були ще інші місії: консулярна, військова, так що українська громада була досить велика. Віддалені сотками кілометрів від безпосередньої небезпеки, настрої поправлялись. У Німеччині ми почувались затишно і тут же виростала надія, що все ж таки перемога буде за нами. Ми всі свято вірили в це. Антанта – французи чи англійці допоможуть нам розбити страшного ворога зі Сходу.

Ми всі вірили, що виїхали на короткий тільки час – декілька місяців, може на рік-два. Ми ж не були втікачами, а члени різних місій, що репрезентували самостійну українську державу.

Ми мали свої консулярні місії в Німеччині, Італії, Франції, Австрії, Англії, Данії, навіть у Мадярщині, й були впевнені, що вони не тільки доб'ються нашої держави – нав'язання дипломатичних зв'язків, але також допомоги, що була так болюче потрібна. Здавалось нам, що вона ось-ось наспіє.

⁵⁴ ... до варенгаузу «Вертгайм»... – Один із найбільших універмагів Європи, що був збудований між 1892 і 1906 роками у Берліні архітектором Альфредом Масселем. Площа магазину займала 26 000 квадратних метрів. Сам універмаг належав до німецької мережі магазинів «Вертгайм», засновником якої був німецький купець Георг Вертгайм (1857 – 1939).

В той час приїхала із Стокгольму до Берліну Ася Шехович⁵⁵, дружина Дмитра Левицького⁵⁶. Оповідала про гарне життя в Данії і запрошувала мене до себе в гостину. Але мені здавалося, що ще не час думати про особисті приємності і я відмовилася їхати з нею.

Німці були зацікавлені великою і багатою Україною. Привезені нашою Місією харчі, були явним доказом нашого багатства і вони приймали нас радо та дружньо.

Виявом цих дружніх відносин був величавий концерт у роковини Тараса Шевченка. Численна українська громада, що її очолював український консулят з д-ром Гончаренком у проводі, приклала старань, щоби не тільки звеличати пам'ять незабутнього Кобзаря, але також задокументувати перед чужинцями, що наша держава існує, що цілий народ бореться за її самостійність. Концерт відбувся в залі найбільшого кіна в Берліні. Програма добірна, настрої піднесені, повний надій й ентузіазму. Публіка, що наповнила вщерть залю, була мішана – наша і чужинна. Програма була пристосована до цієї мішаної публіки, промови були в українській і німецькій мовах. Так само хоріві й сольові співи, декламації були на обох мовах. До українського тексту було доповнення в німецькій мові. Тим, самим концерт був цікавий не тільки для українців, але й для німців.

Не тільки на сцені, але й між публікою в льожах і на партері пестрили яркими кольорами наші народні строї, якими захоплювались чужинці. Малий інцидент врізався мені в пам'ять. На перерві ми вийшли з чоловіком до фойє. Недалеко від нас стояли велика група пань і панів. Побачивши мене в українському вбранні та почувши нашу мову, із здивуванням поглядали на нас. Врешті, як видно, не видержали й обступили нас, й одна пані з великою радістю і сльозами в очах заговорила до мене в українсько-московській мові: «Ми ніколи не думали, щоб інтелігенти говорили по-українському. Ми були переконані, що українська мова – це мова мужиків і прислуги. Чи ви справді українці? Ми тільки що слухали українські промови й пісні. Це для нас все таке нове і радісне, бо ми також українці з України». У великому захопленні стала вона мене цілувати й обніматися, коли від мене почула, що ми українці і таких, як ми, мільйони...

Настрої був піднесений. Ми всі ще думали наївно, вірили, що німці чи другі народи допоможуть нам у боротьбі проти большевицької Москви.

З часом ми побачили, що тільки віра у власні сили і внутрішнє бажання цілого народу зможуть освободити Україну від грабіжників і насильників.

Нас запросили до нашого консуляту, і кожний з нас одержав паспорт Української Народньої Республіки з Тризубом на першій сторінці. Він остався нам вічним документом існування нашої самостійної держави.

Тим часом на Батьківщині проходили сумні події. Наша героїська армія змушена була відступати під натиском большевицьких військ. Без зброї, амуніції і ліків вояки були десятковані сипним тифом у чотирикутнику смерті.

⁵⁵ Шехович Ася (Іванна) (в одруженні: Левицька, 1886 – 1984) – українська громадська діячка, меценатка, приятелька Івана Франка. Народилася в Перемишлі в родині громадсько-культурного діяча й правника Лева Шеховича. Закінчила Львівський університет. Дружина політичного діяча доктора Дмитра Левицького. Після смерті чоловіка виїхати до Німеччини, а потім мешкала на острові Цейлон (тепер Шрі-Ланка) (1950–1959). Решту життя провела у США (спершу в Детройті, потім у Нью-Йорку). Анна Франко-Ключко написала про неї спогади «Історія однієї приязні» (1960).

⁵⁶ Левицький Дмитро (1877 – 1942) – український політичний діяча, посол УНР у Данії (1919 – 1920), голова УНДО, депутат польського сейму. Чоловік Асі Шехович. З приходом більшовиків до Західної України став жертвою комуністичних репресій і помер на заслани в Бухарі (Узбекистан).

Частина армії під проводом Петлюри подалася до Польщі і була інтернована в польських таборах, друга частина з'єдналася з партизанськими відділами і ще довго вела партизанську війну в Україні.

Стали напливати втікачі. Вони заливали сусідні держави Західньої Європи. Творилась перша велика міграція. Треба було десь примістити людей, знайти для них працю – кусник хліба.

Наші консуляти і дипломатичні місії, на які наша молода держава поклала великі надії, почала втрачати ґрунт під ногами. Їх петицій і домагань ніхто не слухав. У найкращому випадку збували їх солодкими голосливими обіцянками без значення. Вони стали помалу ліквідуватися, це в Україні напевно надіються, що вони ще мають силу і значення і зможуть добитися допомоги.

Ми з чоловіком властиво стояли осторонь від цієї еміграції, бо ми виїхали як члени Місії, а вона стояла під розпорядженням американської Місії і продовжувала свою працю ще півтора року.

Після двох тижнів перебування у Берліні мій чоловік дістав призначення на нове місце праці до табору недалеко містечка Сольтау коло Ганновер.

Наспіла рання зима і з приїздом до Сольтау ми відчували всю її силу. Тут приїхали під вечір. Довелося заночувати в готелю, бо їхати в ночі до табору було неможливо. Маленький готель був дуже чистий, але, на жаль, кімнати зовсім не опалювані. В кімнаті було зимно, як на дворі. Але на ліжках красувались велетенські перини. Ми спочатку поглядали на них з підозрою і недовір'ям, але не було ради – випивши по склянці гарячої кави чим скоріше полізли під перини. Лиш час-до-часу відкривали голову, висували ніс, щоб надихатись морозного повітря.

На другий день кімната і перини не були вже такими непривітними, як першого дня. Без них хіба замерзли б.

По двох днях нас повідомили, що для нас вже приготували мешкання в таборі і ми, найнявши санки, поїхали на нове житло.

Була чудова погода. Біленький сніг іскрився у сонячному промінні. У малюсінких зірочках-сніжинках переливалися всі кольори райдуги.

Сніг покривав придорожні соснові гаї, що, немов оази, тягнулись вздовж дороги. Санки, запряжені добрими кіньми, посувались скоро і легенько по добре виїждженій дорозі, а морозний іній осідав на спинах коней, на шапці візника, на наших хутрах і волоссі. Ми проїздили великі простори ганноверської «Гайде», про яку так багато романтичних пісень співають німці. «Гайде» – це рівнинний піщаний простір з невеликими горбами і дюнами, що тягнуться широкою полосою вздовж моря. Тут і там розкинені більші і менші групи сосон. Під їхнім розлогими гіллям сховок для зайчиків. Тут і там вискакували вони з своїх криївок на залиті сонцем поляни і виправляли герці на замерзлому снігу.

Приморський клімат – лагідний і багатий в опади, пронизаний ярким соняшним промінням і насичений запахом сосон і всілякого зілля надавав сентиментальний характер природі і людям, що замешкували ці прекрасні, хоч бідні простори землі. Поміж піщаними дюнами знаходяться ниви піщаної землі. На них плекають німці велику і смачну бараболю, яка становить основну їх поживу.

Містечка і міста з чистими вулицями, привітними домиками, заселені спокійним і трудящим населенням.

За яку годину скорої їзди ми виїхали з вічнозелених і запашних соснових лісів на вільний простір, покритий полями і нивами. У малій долині, оточений високою огорожею з кільчастого дроту, розкинувся перед нашими очима табір для військовополонених.

Поставлені рівненько ряди одноманітних бараків робили серед сірої, невеселої рівнини, сумне, пригноблююче враження. В середині табору була площа, обрамована більшими бараками. У них розмістилися церква, магазин, кухня, управа табору, їдальня, шпиталь та аптека.

Сторож з рушницею на плечі отворив нам браму і ми під'їхали під барак – мешкання лікаря і сестер. Нам призначили дві кімнати з маленькою кухнею поруч. Скромні меблі були виконані самими полоненими. Немальовані ліжка, столи і шафи з соснового дерева та стіни бараку наповняли кімнати приємним запахом.

Ми раділи як діти, бо це було наше перше власне мешкання. Коли я прибрала його килимами і вишивками, то здавалося, що гарнішого мешкання не може бути. На довершення нашої вигоди нам приділили полоненого для помочі в малім господарстві. Він приносив приділ, робив покупки в кантині⁵⁷ або в містечку Солтау.

Табір був куди більший у Бауцені, а полонені були переважно українці. Управа табору була, як завжди в руках німців, але американська Місія, до якої нас зараз же прилучили, контролювала німців в господарських справах. Для обслуги хворих полонених були три лікарі: українець, американець і москаль та кілька медсестер, в тому [числі] дві з нашої Місії. Тут же був малий шпиталик, а в важливіших випадках висилали хворих до міського шпиталю у Сольтау або Люнебург⁵⁸.

Полонені були зорганізовані в українську громаду, мали свою бібліотеку, читальню, хор і театральний гурток. Вони влаштовували концерти, мали незлих співаків, а з театральних п'єс ставили комедії, що виходили надзвичайно комічно, бо жіночі ролі грали самі полонені.

Ми познайомилися з таборовою управою, в першу чергу з американцями, які, як і в Бауцені, наділили нас приділами харчів і то в такій кількості, що опісля ми вивезли з собою здорову скриню на Закарпаття.

Комендант табору, надзвичайно ввічливий і привітний німець, запропонував нам оглянути цілий табір. Показав нам усі головніші будинки – приміщення полонених, кухні, магазини; а наприкінці – гордість табору (а може його власну!) і доказ високої німецької культури: новісінькі, чистенькі туалети для полонених, що своїм комфортом перевищали житлові бараки.

Півтора року в таборі проходило нам життя спокійно і тихо. З командою були в приязних стосунках, але держалися від усіх остеронь.

Мій чоловік віддавав багато часу полоненим, заходив до їх читальні, освідомлював їх національно, постачав їм книжки та помагав у підготовці театральних вистав.

Поза його фаховою і громадською працею залишалося доволі часу на те, щоб розглянутися по околицях нашого табору. Ми робили прогулянки до містечка Сольтау, до великого лісу, що простягався на північ від табору, або проходили люнебурзьку «Гайде», зовсім іншого характеру, як «Гайде» приморська. Це були

---

⁵⁷ Кантина – корчма, шинок.

⁵⁸ Люнебург – місто у Німеччині (Нижня Саксонія) за 50 км від Гамбургу.

велетенські підмоклі простори з понурим, непривітним виглядом. Тут і там понад рівнину виростили громадки вільх, трепет і осик, на сухівних місцях вистрілювали вгору стрункі берези. Поміж деревами і корчами мерехтіли мертвим світлом водою залиті торфовища. Якоїсь демонічно фантастичної закраски додавали краєвидові фосфоричні огники, що нагло десь-десь займалися і зникали, немов би по цілім просторі літали таємничі примари з миготливими світельцями.

З цими торфовими полями були зв'язані різні страшні оповідання, перекази та повір'я, їх оповідали собі німці в вечірню зимову годину.

Ми звичайно виходили з дому завидна. Ішли вузькою дорогою, що перетинала торфовище, аж до маленького «гастгаузу» так само непривітного як і ціла околиця. При малім столику пили німецьку каву з цикорії і паленого ячменю, поглядаючи цікаво на присутніх. Звичайно це були дооколичні фермери з безвиразними, немов з грубого каменю тесаними обличчями. Місцеві люди сиділи за круглими столами з гальбами пива перед собою. Перекидувались час-до-часу скупими словами, потягали ковток пива. Сиділи цілими годинами, і вкінці, допивши решту пива, один по одному вставали і відходили. Немов привиди зникали в темряві.

Допивши нашу каву, ми верталися домів. Торфовища затягалися туманом. Ставало ще більше моторошно і страшно, коли ми слідували за несамовитими огниками. Нам верзлося, що із-за дерев виринають упирі й утопленики. Найбільш відлюдне місце ми швидко пробігали, не сміючи і оглянутись зі страху. Ми обіцювали собі, що більше вже туди не підемо, але по кількох днях знову пішли.

Вістки з України доходили до нас скупю. Тільки час-до часу потрапляв до рук лист чи часопис з якоюсь новинкою. Над Україною шаліла грізна хуртовина війни. Ми не раз питались самі себе, чи це справді ми ті самі, що ще недавно були серед кипучого бурхливого моря, а нині живемо тут в закутині Німеччини. Чи маємо право на оце наше безжурне життя?

Прийшов лист від брата Петра з Відня⁵⁹. Йому прийшлося залишити розпочате з друзями велике діло розбудови літунства коло Красного і стати одним із численних примусових емігрантів з Галичини. Прийшов лист від мами зі Львова, де панували знов поляки. Мама і брат просили допомоги.

Якраз у пору прийшов лист від проф. Сімовича з пропозицією від видавця Оренштайна⁶⁰. Він започаткував своє видавництво в Коломиї, опісля перенісся до Берліну й просив дозволу друкувати вибрані твори мого батька. Його пропозиція і зараз же за нею досить великий гонорар дали мені змогу післати підмогу мамі і третину гонорару братові.

⁵⁹ ...брата Петра з Відня. – Петро Франко 13 травня 1919 р. як представник уряду ЗУНР виїхав із офіційною дипломатичною місією у справі українських військовополонених до Білгорода (на той час столиця Королівства Сербів, Хорватів і Словенців). З кінця 1919-го до 21 травня 1922 р. він разом із дружиною мешкав у Відні.

⁶⁰ Оренштайн Яків (1875 – 1942) – книговидавець єврейського походження. Власник «Галицької накладні» в Коломиї (1903 – 1915 рр.) та «Української накладні» в Берліні (у 1919 – 1932 рр.) з філіями у Філадельфії та Катеринославі. У Коломиї деякий час видавав також польську «Загальну бібліотеку» (Biblioteka Powszechna). Співпрацював з багатьма українськими письменниками та вченим, зокрема з Іваном Франком, Олександром Барвінським, Антоном Крушельницьким, Богданом Лепким, Василем Сімовичем та ін.

Ми побували в більших містах Західної Німеччини – Ганновері, що нічим особливим не відрізнявся від інших міст, хоч на географічній карті значився як столиця Ганноверської провінції.

Кілька разів їздили до Люнебургу. Туди підвозив мій чоловік кількох умовно хворих полонених з табору до великої спеціальної лічниці.

Поїхали ми й до Гамбургу, старої приморської торговельної пристані. Гамбург не затратив ще слави й пам'яток з давніх часів, коли був одним з могутніх міст Ганзейської Ліги⁶¹. Через місто перепливає ріка Ельба, що у верхній своїй течії на території Чехії називається Лабою. На берегах її тягнуться безчисленні доки з велетенськими кранами для завантаження товарів і тут же великі магазини. Маєстатично пропливали рікою трансокеанські гіганти – кораблі, що, як і колись, привозили тепер дорогоцінні товари з усіх кінців світу. Їх високі комини, що покривали прибережну околицю клубами густого чорного диму, немов послушні автомати-іграшки склонялись перед кожним мостом, попід який проїжджали, а їх було безліч.

Побувавши в театрі, послухавши оперу, нам порадили пройтися підземним каналом попід Ельбу. Кожних 15 хвилин спускався вниз великий ліфт, що легко міг вмістити декілька возів і авт. Тут же поруч ішов другий ліфт для пасажирів. Хідником для пішоходів нам прийшлося йти майже годину. Хоч стеля і стіни тунелю були з солідних кам'яних плит, то ми все таки не могли позбутись мимовільного страху, що ось-ось прорветься стіна або стеля і вода залле цілий канал, а з ним все, що там знаходиться. Назад ми повернулися трамваєм, що спокійнісінько курсував сюди і туди попід рікою.

Цікаво було відвідати славний на цілу Європу звіринець Гагенбека⁶², окреме звіряче місто недалеко Гамбургу. Туди ми вибрались на цілий день. Але, показалося, щоб оглянути все, не вистачило б і тижня. Цей звіринець постійно поновлювався новими представниками звіриноного світу, що їх привозив із своїх спеціальних виправ по всьому світі сам директор Гагенбек.

Ми проходили спочатку спокійно від одної клітки до другої, від одного павільйону до другого, від одної огорожі до другої, оглядаючи звірята і вичитуючи їх родовід із табличок. Під вечір ми так втомилися, що всі ці звірята, птиці, риби і гади стали мерехтіти у нас перед очима і ми були раді, коли почули сигнал, що пора кінчати візиту.

Протягом року мій чоловік їздив регулярно до Берліну, щоб там одержати і під власним доглядом перевезти приділи харчів, білизни і ліків для нашого табору.

На початку 1921 року д-р Холодний заявив всім членам Місії, що діяльність Місії не протягнеться більше пів року.

В міжчасі військова місія і інші представники вели переговори про відправу полонених на Україну. Д-р Холодний побував декілька разів у Швейцарії, закупо-

---

⁶¹ Ганзейська Ліга – унія вільних німецьких міст та гільдій, яка підтримувала і захищала торгівлю від феодалів і піратів у XIV – XVII ст.

⁶² ...звіринець Гагенбека... – Йдеться про німецького зоолога і дресирувальника Карла Гагенбека (1844 – 1913), засновника найбільшої у світі фірми, що торгувала дикими тваринами, а також засновника зоопарку Гагенбека (Tierpark Hagenbeck) у Гамбургу (1907 р.). Зоопарк відзначався тим, що був першим зоопарком, у якому для тварин було облаштовано природні умови перебування (дерева, скелі, водойми і т. д.).

вуючи на велику суму грошей медикаменти й медичні інструменти для пересилання на Україну.

Тим часом на Україні діялись страхіття. Це вже не була війна. На Україну сунули дикі орди московських варварів. Вони нищили, грабували, палили майно, насилували жінок, мучили і вбивали невинних людей. Чи могли встоятись наші війська залишені без допомоги перед перевагою ворога? Прийшлося їм відступати на Захід. Менші з'єднання йшли в партизанку.

Лютий ворог приносив з собою руїну. Чорна намітка жалоби затягалась над Україною, закриваючи безвинні жертви, кров і попелища.

Д-р Холодний і його співпрацівники вирішили повернутися на Україну. Згідно з дорученням він готував поїзд ліків. Почував своїм обов'язком сповнити наказ – завезти ліки на Україну. В його серці горів ясний вогонь любови до Батьківщини, запалений в часи великого народнього зриву – ясного воскресіння нашої держави.

Мій чоловік також вірив, що народній зрив увінчається перемогою. Як не нині, то завтра, може за місяць, може за рік...

Мені прийшлося взяти ініціативу в свої руки. У нас народився син⁶³ і треба було шукати для дитини спокійного й стійкого приміщення.

По довгих роздумуваннях і нарадах ми вирішили переїхати до Чехо-Словаччини й поселитися на Карпатській Україні, і хоч не повернемося на Україну, то все таки житимемо на українській землі.

Чоловік закупив великі, тривкі «чемодани» і сказав мені: «Складай туди своє барахло, це нам вповні вистачить. З чемоданами легко переїдемо на Україну».

При кінці березня д-р Холодний повідомив нас, що остаточна ліквідація Місії наступить в місяці липні. Тоді поїдемо з Берліну.

В цілій Німеччині відбувалась інтенсивна відправа полонених додому. Привезені Місією харчі і одяг для полонених вичерпувалися. Закуплені в Швейцарії ліки були готові до транспорту на Україну, адже Місія сповнила своє завдання.

Членам Місії запропоновано вільний вибір: або їхати на Україну, разом з поїздом ліків, або залишитися на власний ризик, де хто хоче.

Розвідуючись про життя в Карпатській Україні, тяжко було одержати достовірні інформації. Я написала листа до п. Остапчука⁶⁴, давнього знайомого мого батька, з часів його перебування на Карпатській Україні. Прийшла лаконічна відповідь: «На Карпатській Україні є велике запотребування на лікарів, але найкраще приїжджайте самі, тоді побачите, чи життя тут вам підходить».

Відкинувши можливість виїзду до США, нам властиво не було виходу. На Карпатську Україну рішилися переїхати товариш чоловіка д-р Бризгун, тому й ми вже більше не надумувалися.

Д-р Холодний обіцяв довести нас аж до міста, де наша дорога звертала на Карпатську Україну.

⁶³ У нас народився син... – Тарас Ключко (1920 – 15.VIII. 1983) – старший син Анни і Петра Ключків.

⁶⁴ Остапчук Яцько Дмитрович (1873 – 1959) – український громадсько-політичний діяч. Член Української радикальної партії. У 1896 і 1898 роках бачився з Іваном Франком на вічах у Збаразькому повіті на Тернопільщині. У 1907 – 1911 депутат австрійського парламенту. У 1920–1929 роках член, один із засновників і голова Соціал-демократичної партії Підкарпатської Русі. Автор спогадів про Івана Франка: Остапчук Я. Із моїх споминів // Іван Франко. Збірник. За заг. ред. І. Лакизи, П. Филиповича, П. Кияниці. – К., [1926]. – С. 279-295.

В місяці червні чоловік закінчив остаточно свою працю в таборі серед тих полонених, які рішилися не повертатися на Батьківщину. Їх було мало, бо була заряджена загальна репатріація. Збідніла Німеччина старалася позбутися якнайскоріше тягару. Побажаними були лише ті полонені, що працювали по фермах в околичних селах. Це були майже безплатні, а до того дуже добрі робітники і «бауери» докладали старань, щоб їх у себе задержати надалі.

З початком липня всі члени Місії з'їхались до Берліну.

Тепер, по двох роках, кінчалось наше щасливе і безжурне життя. Кожний з нас мав стати на власні ноги. Одні залишилися тут же в Берліні, другі роз'їздилися по Німеччині, дехто їхав до Франції, інші збиралися покинути Місію по дорозі в Відні, а ми і д-р Бризгун (також з малою дитиною)⁶⁵ і ще дехто мали їхати до Братислави, щоб звідтам переїхати на Карпатську Україну.

З малим сином на руках проходили ми востаннє вулицями Берліну. Треба було поробити послідні закупки, щоб позбутися німецьких марок, які за границею майже не мали ніякої вартости. Показалось, що й в Берліні їх вартість невелика. Але це все було нам байдуже. Нині всі думки і старання були звернені на нашого маленького сина Тараса. Ми везли його на скитальщину в цілком незнані нам умовини життя. Чи зможемо дати йому забезпечення?

Ще кілька днів перебування у Берліні і ось ми, прощаючи гостинну Німеччину, вступили в довгий поїзд Місії Українського Червоного Хреста, щоб від'їхати на нове, незнане місце поселення.

Німці дали для персоналу Місії вагони першої кляси. Це був жест вдячності за працю Місії.

Приїхавши до Відня, ми примістилися в якомусь таборі на передмістю.

В Відні був голод. Не можна дістати ані молока, ані жодних харчів. Харчові приділи були мінімальні. Рештки харчів Місії, хоч вже не дуже свіжі, були все таки великою допомогою для нас.

Залишивши чоловіка з дитиною, я пішла розшукувати знайомих і збирати інформації про Карпатську Україну. Тут зустрічала багато наших людей – втікачів. Тут був майже весь уряд з Петрушевичем⁶⁶ на чолі. Панував цілковитий хаос. Люди, що мали деякі зв'язки у Відні з минулих часів, десь приміщувались, але життя із-за недостачі харчів було для всіх дуже тяжке.

З України приходили пригноблюючі, безрадісні вістки.

На східних землях шалів терор московсько-більшевицького окупанта, а в Галичині не менше жорстоко поводитись поляки з українським населенням.

Після кількох тижнів перебування у Відні, коли заладовано привезені зі Швейцарії ліки, ми пустилися в дальшу дорогу. У Відні я довідалася, що до Ужгороду

---

⁶⁵ ...д-р Бризгун (також з малою дитиною)... – У подружжя Костянтина і Людмили Бризгунів (див. примітку 22) 8 квітня 1920 р. народилася дочка Леся. По дорозі до України дівчинка тяжко захворіла. 21 жовтня 1927 р. у Чехословаччині в м. Гуменне у Бризгунів народилася друга дочка Оксана. (Див.: Коваль Р. Лікар Богданівського полку та його вірна дружина. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nezboguta-nasiya.org.ua/show.php?id=416>). Оксана Бризгун-Соколик залишила спогади про Анну Франко-Ключко: Бризгун-Соколик О. У пам'ять Анни Франко-Ключко (9.8. 1892 – 23.4.1988). Спогад. // Українка в світі. СФУЖО. – 1988. – С. 3-4.

⁶⁶ Петрушевич Євген (Євген) Омелянович (1863 – 1940) – український політичний діяч, правник, президент і уповноважений диктатор ЗУНР, голова УНР (1918 – 1919).

переїхав д-р Бірчак⁶⁷ і проф. Панкевич⁶⁸. Д-р Сінгалевич⁶⁹, секретар президента, дав мені до них своє спрямування.

Приїхавши на чеську границю, ми з нашими паспортами української Народної Республіки дістали зараз же дозвіл вільного проїзду до Ужгороду.

Ми щиро прощали нашого дорогого голову д-ра Холодного, що був для нас немов батько. Він вивіз нас з Батьківщини серед лютої війни і дав нам змогу під опікою Місії спокійно прожити два роки. Ми жаліли за ним, як за батьком, і гляділи на нього з подивом і безмірною пошаною. Він вертався на Україну не як приклонник окупаційної влади. Свій обов'язок і додержання слова владі УНР він ставив вище понад особисту безпеку.

Він оставив в наших серцях теплоту рідного краю, а його постать стоїть і нині нам перед очима як взір бездоганної української людини.

Ми перевантажились на поїзд ЧСР і, востаннє прощаючи д-ра Холодного, поїхали нашою власною дорогою в напрямі на Ужгород.

III. З Ужгороду до Відня

Вже в поїзді стала помітна зміна між тим, що ми тільки що покинули, а тим, куди ми їхали. Починаючи зі Словаччини, публіка в вагонах (3-ої класи, бо інших вагонів в той час ще не було) була дуже мішана: збудовані селяни й робітники, поміж ними густо жиди, а десь в куті тулився інтелігент. Звідусіль гомоніла малярська мова, десь несміливо хтось говорив по-словацькому, а вже зовсім несміло по-українському. Понад тим гомоном різних мов розносилися нестерпний запах дешевого тютюну, людського поту і бруду. Я з тривогою нахилилася над чотиримісячною дитиною, стараючись захистити її і відгородити від тих всіх небезпек, що вже тут на неї насувались.

Але нас самих це зовсім не тривожило. Ми їхали назустріч новому життю, без досвіду, але з вірою в майбутнє, з відвагою змагатися за краще завтра. У нас була велика скриня амер[иканських] харчів з кількома тисячами німецьких марок.

Як показалося в Ужгороді, поручення д-ра Сінгалевича не мало жодного практичного значення, бо інтелігенція Карпатської України не мала голосу. Україн-

⁶⁷ Бірчак Володимир Іванович (1881 – 1952) – український письменник, літературознавець, член літературного угруповання «Молода Муза», воєк УСС, делегат Української Національної Ради ЗУНР (1918 р.). З 1920 р. переїхав до Ужгороду, де учителював у гімназії та був одним із організаторів Пласту на Закарпатті. Після окупації Карпатської України був керівником Української евакуаційної комісії (до 30 квітня 1939 р.). Потім виїхав до Праги. 1945 р. повернувся до Ужгороду, де був арештований. Автор спогадів про Івана Франка.

⁶⁸ Панкевич Іван Артемович (1887 – 1958) – український мовознавець, етнограф, педагог, громадський діяч. Навчався у Віденському університеті, активний учасник віденського студентського товариства «Січ». З грудня 1919 р. жив і працював в Ужгороді. Один із засновників і активних діячів товариства «Просвіта» на Закарпатті, а також засновник бібліотеки, архіву і музею товариства «Просвіта» в Ужгороді. Автор шкільних граматики та етнографічних студій.

⁶⁹ Сінгалевич Володимир-Теодор Якович (1875 – 1945) – український політичний і громадський діяч, правник. З вересня 1914 р. заступник голови бойової управи УСС у Відні, з квітня 1919 р. дипломатичний представник Західної Облaсті УНР у Відні, з серпня 1920 р. уповноважений диктатора ЗУНР Є. Петрушевича у справах фінансів, торгівлі і промислу, з 1922 – уповноважений внутрішніх справ. У 1930 – 1939 рр. директор земельного банку у Львові.

ці-автохтони, що виступали під офіційною назвою руснаків, тільки що будилися з глибокого сну, а українці-емігранти були якраз в стадії вrostання в нові обставини і не мали ані змоги, ані охоти комусь допомагати. Мій чоловік зайшов до д-ра Бірчака, але після розмови з ним побачив, що він, як і другі, мусить собі сам пробивати дорогу, надіючись на власні сили.

Діставши таку добру науку, він зголосився до здорового відділу тимчасової влади, що складалися в той час майже виключно з автохтонів (було лише кілька чехів, висланих з Праги для нав'язання контакту). Були це люди, хоч і з високим університетським освітнім рівнем, але зовсім пересяклі мадярським духом (закінчили мадярські школи й університет, вдома говорили по-мадярському) і, можна сказати, якимось чудом залишилися в них залишки «руського». Але яке це було руське? – Мова їх не була ні українською, ані московською. Це була якась мішанина одного і другого з перевагою українських змадяризованих слів. Цією мовою говорила місцева інтелігенція на зборах різних товариств, де треба було показатися патріотами–«русинами» або в розмовах з селянами в судах, в урядах, або на селі. Народ по селах, що напрочуд заховав майже чисту, незасмічену українську мову, сотками літ опираючись наступові мадярів, мав почуватися чимсь вищим перед панамі, що говорив некультурним говором свято вірячи, що це по-московськи.

Ця, так би мовити, інтелігентська еліта походить переважно з священничого стану. Це були священничі роди з давен-давен. З них виходили священники й урядники по містах, що були між собою тісно пов'язані.

Дух між ними панував москвофільський, хоч траплялися тут і там теж істинні українці, тобто такі, як О. Духнович⁷⁰, «Будитель», що перестав будити оту приховану і зламану інтелігенцію і вказав їй правдиву дорогу народу і з народом.

Чоловік скоро переконався, що, всі українці мали дуже мало шансів отримати яку-небудь посаду. Від самого початку розказував референтові, що українець. Коли ж той бачив військові посвідки чоловіка з печатками двоголового орла, то сказав йому: «але ж ви русский» і став говорити ломаною російщиною. Чоловік відповів йому чистою російською мовою. Це так йому заімпонувало, що тут же дав чоловікові назначення. Прощаючись з чоловіком дуже привітно, він сказав: «Я вірю вам, що ви українець, але поки що краще до того не признавайтесь».

Протягом двох тижнів чоловік поладнав різні формальності і дістав назначення на «участкового» лікаря до села Довгого, де був лікарем жид ще з часів мадярського режиму, старий віком і заможний. Він задумав ліквідувати свою практику і переїхати на Мадярщину.

Спершу чоловік поїхав сам, щоб познайомитися з обставинами і найняти мешкання. Через тиждень ми покидали брудний жидівський готель і вже всі разом їхали на нове назначення. Спершу поїздом до Берегова, а там, пересівши на льокальну залізницю, далі до Довгого. У поїзді між Ужгородом і Береговим та ще декілька станцій далі переважало мадярське населення і панувала мадярська мова із своїм типічним стакатто, з чого ми могли тільки схопити майже за кожним

---

⁷⁰ Духнович Олександр Васильович (1803 – 1865) – український греко-католицький священник, письменник, педагог і культурний діяч, «будитель» Закарпаття. Автор шкільних підручників, календарів, педагогічних, етнографічних та історичних праць, у яких обґрунтовував етнічну спільність русинів по обидва боки Карпат, закликав до об'єднання Закарпаття з Галичиною та активно працював на національно-культурний розвиток закарпатців.

другим словом вислів «мадяр». Своєю визиваючою поведінкою вони підчеркували, що вони є ще тут панами, хоч формально це панство скінчилося, але полоса пограничних сіл була або чисто мадярська, або мішана. Вони старались на кожнім кроці зазначити свою вищість.

Ми приглядались краєвидові, що біг зі швидкістю поїзду попри наші вікна і де-не-де поля і пасовиська невисокі горби майже цілі покриті виноградниками, а по між ними села з мурованими домиками і садами угорських слив та інших овочів. Здовж головних вулиць стояли журавлі-колодязі. Це все було сіре, немов би присипане вічним порохом, що його, здається, нагнали вітри сірими хмарами з далекої пушти. Над цим звисало небо сіро-синьої краски, а в поїзді було гаряче, душно.

Берегово славне своїми виноградниками і постачанням дуже доброго вина, його вживали торговці для різних фальсифікацій.

Пересівши на вузькошову льокальну залізничку, ми поїхали в напрямі на північ. Скоро скінчилися виноградники, кудись в далечінь відійшли невисокі горби і горбики, а перед нашими очима розкинулася рівнина з селами і містечками, що тут і там виринали із-за закруту залізничної дороги. Чим даліше на північ, села ставали бідніші. З-посеред малих садків проглядали стінами, вибіленими з доброю домішкою синьку, невеликі хати.

На станціях входили до поїзду і виходили т. зв. «руснаки». Постаті похилі, працювані, лиця засмалені сонцем – майже бронзові. Всі з мішками за плечима, видно їхали з роботи або на роботу. Майже в кожного на ногах ходаки. Жінок мало.

Ноша в них своя, зовсім відмінна від мадярської. Хоч люди убрані бідно, але нам стало веселіше. Ми поглядали на них цікаво, прислухались до їхньої української мови. Поміж ними крутилися жиди, багато в лапсердаках, з пейзажами і в ярмурках.

Від самого залізничного полотна простягалися в далечінь поля, переважно засаджені кукурудзою. Здовж нив, немов військова сторожа, росли рівненькими рядами високі соняшники, свої ярко жовті обличчя на тонких шиях звертали вони за сонцем із сходу на захід.

Щодалі на північ повітря ставало свіжіше. На обрїю зарисовувалися контури гір. Щораз вони ставали більші і виразніші, немов до нас приближались. Шпилі гір лагідно заокруглені, деякі зовсім відірвані стреміли самітньо серед долини. На одній з таких гір був славний на всю околицю Мстичівський монастир (коло села Мстичова) отців Василян⁷¹. Густа зелень букових лісів на узбіччях гір веселила око, від них повівало прохолодою і свіжістю. Проїхавши ще кілька миль поза село Білки⁷², нараз гори зовсім приближилися до рейок залізниці: творили немов браму. Запах цвітів і трав вривався у вікно, ще один закрут попід високу гору і наш поїзд став звільняти ходу. Поволі зі свистом льокомотиви ми стали в'їжджати на малу станцію Довге.

Скільки разів мені приходилося їздити оцією малою залізницею, то цей під'їзд до Довгого завжди робив на мене враження чогось радісного і так дуже рідного.

⁷¹ ...Мстичівський монастир (коло села Мстичова) отців Василян. – Йдеться про Імстичівський монастир чину Василя у селі Імстичово Іршавського району Закарпатської області, який був заснований у другій половині XVII ст.

⁷² Білки – село у долині річки Боржава за 8 км від Іршави (Іршавський р-н, Закарпатська обл.). Через село проходить вузькоколейна залізниця Берегово – Кушниця.

Перше моє враження і почуття повторялося за кожним разом з непереможною силою. Воно залишилось і до нині в моїх спогадах.

Був тихий погідний літній вечір. Сонце клонилось до заходу, небо і поля кукурудзи залиті рожево-червоним світлом, від гір потягав свіжий вітерець і розвівав цілоденну спеку. Було тихо і спокійно, привітно, але трохи моторошно. Чужа сторона, чужі люди – яке буде наше життя? Перед нами стояла відкрита зовсім незнама дорога. Як багато сонця, як багато тіней чекає нас?

На станції ждали вже на нас. Це були селяни і робітники, що прийшли привітатися і подивитися на доктора, що не встидався говорити з людьми по їхньому. Для них це було зовсім незрозуміле, дивне.

Знайшлися охочі, що стали допомагати нам вивантажуватися. Хтось пішов за возом, щоб перевезти наші речі до мешкання.

Я тимчасом сіла з маленьким сином на колодах букових дерев, накладених цілими горами на великій площі кругом станції. Це було головне джерело заробітку населення.

Цікавих прибувало щораз більше. Це вже були переважно робітники, що поверталися з цілоденної праці з піль, із своїм знаряддям в руках. Появились і жида.

Хоч спрацьовані і струджені працею на пекучім сонці, всі дивились на нас приязно, раді розпочати розмову.

Приїхав віз. Люди кинулись навантажувати тяжкі скрині з консервами і з книжками.

Нав'язався перший контакт легко і скоро.

Поступаючи за возом, ми прямували до села, що тут же починалося за станцією. По дорозі стрічали селян, вибігали діти з-поза загород. Вони приглядались цікаво нам, а ми їм.

Ось і наше помешкання. Воно було в зовсім бідного жида. Він за добрі гроші згодився відступити нам найкращу кімнату з м'якими меблями. У кімнаті були маленькі вікна, що виходили на брудне подвір'я. Щонайгірше – мені прийшлося мати спільну кухню з господинею Рухлею. Вона, оточена громадкою замурзаних дітей, вийшла назустріч нас. Хоч жид був ортодоксом і придержувався строго приписів закону, та погодився за дозволом рабина на вживання кухні. Це була середня кімната без вікон. Заразом були це сніни. Навпроти наших дверей були двері до кімнати господарів, звідки доносився стало плач дітей, нестерпний запах бруду, пеленок і їжі. Воду треба було носити з колодязя через вулицю на очах всіх сусідів і прохожих. По дорозі в невеличкий садок була мала похила будова з зовсім відкритим фронтом. На рішуче домагання чоловіка господар причепив з переду якісь двері. Як ми опісля бачили, майже у всіх мешканців туалет був зайвою річчю, бо більша частина населення, зокрема діти, придержувалися старинного примітивного звичаю ходити «поза хату». Коли хтось мав убікацію⁷³ з трьома стінами, то це вже зачислялося до певного роду люксову.

Мешкання в одну кімнату, спільна кухня, брак найпримітивніших гігієнічних вимог – це все було зовсім незначне в порівнянні з іншою застрашаючою обставиною.

Доктор – жид старшого віку, що протягом кілька...<речення обірване>.

---

⁷³ Убікація (діал.) – туалет.

Лікар-жид, що, маючи довголітню практику, доробився поважного маєтку, мав передати практику своєму чоловікові. Хоч він віднісся до нас увічливо, але не згодився, щоб чоловік тимчасово користувався його прийомною кімнатою, хоч це приобіцяли в уряді.

Лікар зовсім не дбав про здоровий стан населення. Він переважно лікував жидів і багатих селян, що могли платити і то добрі гроші. До хворих майже ніколи не їздив, залишаючи населення з далеких сіл майже без лікарської допомоги.

Вістка, що приїхав новий доктор, який говорить до людей по їхньому, скоро облетіла Довге і рознеслася по околиці.

Ласкавість, уважність, виrozumіння мого чоловіка, бажання допомогти усім – це було чимсь небувалим і нечуваним. Тому серед населення рознеслися слухи, що чоловік – це властиво не доктор, а знаменитий знахар, і до нього стали напливати пацієнти вдень і вночі.

Чоловік кожного вислухував терпеливо і з увагою, кожному давав пораду й допомогу. Він був тим лікарем на селі, про якого з таким признанням пише американський письменник Круїфф. Він мав дар від Бога віддавати всі свої сили і знання для порятунку ближніх. Повний посвяти, забуваючи себе самого, він працював і згоряв у тій праці незаметно з дня на день цілих двадцять літ.

А як він почав свою лікарську практику?

Пацієнтів приймав або в кухні, або, коли я виходила з дитиною, в нашій кімнаті. Прийомною було мале подвір'я, що наповнялося людьми аж до вулиці. До послуг мав кілька інструментів; операції робив малим садовим ножиком, зуби рвав козячою лапкою. Але до того всього мав золоте серце, а при тому залізне здоров'я сина України.

З цими засобами станув він до боротьби з хворобами і пошестями, що в повенний час буйно розцвітали смертними квітами.

В короткому часі перед нашими очима відкрився страшний образ здорового стану населення. Всі роди дитячих недуг косили сотні дітей від немовлят до старших у шкільному віці. Коклюш, шкарлятина, дифтерія, кір, мумс – це були старі гості по селах.

Удень і вночі приносили і привозили дітей, здебільшого вже в безнадійному стані, бо тільки тоді рішався бідний селянин на великий видаток лікування дитини. Скільки дітей умирало тут же в кімнаті... Нещасні батьки заводили й гірко плакали, а чоловік мусів картати їх за те, що чекали до останньої хвилини. Розпитуючи їх, довідався, що по селах ходить «задавка» на діти і майже в кожній хаті вмирають діти без лікарської допомоги.

Тоді чоловік завів зовсім іншу методу, відмінну від тієї, якої придержувався лікар-жид. Найперше чоловік давав лікарську допомогу, а тільки потім ставив питання заплати за неї. Хто не мав грошей зараз, той міг принести їх пізніше. Зовсім бідний діставав допомогу безкоштовно.

Це розпорядження доручив чоловік оголосити по селах. Це було щось небувале і надзвичайне. Люди почали йти до чоловіка, мов на прощу.

Та не тільки дитячі недуги забирали численні жертви. Як показалося, в самому Довгому, а ще більше в довколишніх селах, шаліли епідемії висипного тифу, червінки. Туберкульоза і статеві недуги були розповсюджені по всіх селах, як наслідок війни.

Лікар, звичайно, по недоспаній ночі, вставав рано і йшов приймати хворих, що вже ждали на нього з досвітку. Це тривало до обіду, який найчастіше бував дуже пізно. Пообідавши скоро, спішився знову до праці. На нього вже ждав віз, а часом і два, щоб забрати його до довколишніх сіл. Села були у віддалі від трьох до 20 кілометрів від Довгого. Додому чоловік приїздив пізно вечором. Знову вечеря на поспіх, бо треба приймати пацієнтів, що вже чекали від полудня. Це протяглося до пізньої ночі.

І так день за днем, в будний день чи в неділю або свято.

За таких жажливих гігієнічних умов ми не в силі були охоронити нашу дитину перед недугами, зародки і бактерії яких приносили кожного дня люди з хворими дітьми в нашу хату. Вона скоро заразилася коклюшем (в селі називали осячим кашлем – мовляв – виліковувало осяче молоко). Велика гарячка і кашель затягнулися на кілька місяців. Коли й полегшало, то дитина ослабла і втратила апетит, а кожний подув свіжого повітря на дворі викликав нову простуду, а з тим підскакувала й гарячка.

Далеко в горах, куди попередній лікар ніколи не заходив, в рідко порозкиданих оселях вибухла епідемія чорної віспи. Властиво вона мала там своє стале перебування. Коли чоловік повернувся від хворого, я з розпукою в серці молила Господа, щоб охоронив нашу дитину від тієї страшної хвороби, наслідки якої приходилося нам бачити часто серед старших і молодших мешканців тих околиць.

Відвідавши аптеку, чоловік переконався, що вона дуже бідна і вдоволялися ліками старого типу. Чоловік тут же настоював, щоб аптекар постарався про запас наймодерніших ліків. Вакцину проти віспи одержав чоловік від уряду. Щеплення дітей почалося від першого року життя. Ще було кілька щеплень проти дифтериту. Інших щеплень не було, тож не дивно, що люди вмирили по селах мов мухи.

Поринувши в таку безперервну працю, мій чоловік тільки через пів року зміг вибратися до Ужгороду, до здорового уряду, щоб скласти звідомлення.

Там на своє здивування почув, що його властиво не призначили лікарем у цьому районі (за той час він не одержував платні), а тільки післали туди, бо не мали іншого лікаря, коли старий лікар виїхав з Довгого. Тому треба було робити нові заходи, шукати якихсь протекцій. Але врешті допомогла та обставина, що уряд на це місце не мав іншого лікаря, а поміч лікарська, як референт, цим разом уже чех, побачив з рапорту, була крайне потрібна.

Тепер чоловік дістав уже правдиву номінацію на районного лікаря (з платнею), але з тією умовою, що до визначеного часу дістане громадянство, нострифікує свій диплом з Київського університету і зложить іспит з чеської (державної) мови.

Повернувши додому, де вже на нього ждали нетерпеливо маси пацієнтів, і заспокоївши їх потреби, ми, раді з вістки, кинулися найперше шукати кращого мешкання. Врешті, за добру платню, ми винаймали окремих домік. Він складався з трьох кімнат і кухні. Це мешкання, хоч дуже брудне і запущене, здавалося нам у той час надзвичайно вигідним, тим більше, що були два входи і ми могли відділити нашу дитину від безпосереднього стику з недужими.

При більшому мешканні я мала змогу найняти собі помічницю і в той час, коли чоловік виїздив з села, я з нею білила й чистила наші кімнати, щоб привести їх до можливого стану.

Чехословацька Республіка

У Празі формувалася і запускала коріння нова державна влада з президентом Томою Гариком Масариком⁷⁴ на чолі.

На започаткування ЧСР зложились три причини.

Як відомо з історії, в час князівського періоду в Україні чехи були спершу самостійним князівством, а потім і королівством. Вони були слов'янським забором проти наступу германців-німців. Але релігійні війни, а теж і посвячення з німецьким цісарським домом підірвали значення і силу чеських королів. Закінчилося тим, що австро-німецький цісар коронувався королем Чехії.

Через не з'єднання обох держав чеський народ щораз більше втрачав власну незалежність. Чехи стали народом промисловим і торговельним, а через те й багатим. Ненависть до пануючих німців ніколи в них не вигасала і давала все почин до більших або менших сутичок. Німці Чехію називали Бемен або «бемаками».

Вже перед Першою світовою війною в Чехах вела свою працю підпільна організація. Вона мала на меті використати війну і скинути зненавиджене панування німців. Але вона не пішла шляхом збройного спротиву і одвертої боротьби під час війни, але зорганізувала підпільну розвідку в заплілі німецько-австрійських фронтів. Призбирані воєнні інформації постачала державам Антанти.

Військові частини з перевагою чехів пляново переходили на східньому фронті на російську сторону – здавалися в полон.

Яким вояком був чех у німецькому війську, показує тип Швейка в оповіданні «Пригоди Швейка»⁷⁵.

В протигагу до великої ненависти до німців поширилися в Чехах серед студентства і провідної інтелігенції слов'янофільські ідеї. Вони розвивалися і діяли в двох напрямках і творили дві групи. В одній групі (не без матеріальної підтримки з боку Москви) процвітало москвофільство (паралельно до москвофільства в Україні, Сербії і Болгарії), в якій агенти «чорної сотні», маючи до диспозиції великі суми грошей, вели під покришкою слов'янофільства царо-московську пропаганду, а зовсім тихенько політичну і військову шпигунську роботу. Ця група мала в своїх рядах перед війною визначних діячів, високих урядників і послів до парламенту, як Крамарж⁷⁶, Кльофач⁷⁷ і інші.

⁷⁴ Масарик Тома (Томаш) Гарик (Garrig) (1850 – 1937) – чехословацький політичний і державний діяч, філософ, перший президент Чехословаччини (1918 – 1935). Виявляв симпатії до українського національного руху, був знайомий з Іваном Франком.

⁷⁵ ...оповіданні «Пригоди Швейка». – Йдеться про незакінчений сатиричний роман чеського письменника Ярослава Гашека (1883 – 1923) «Пригоди бравого вояка Швейка», у якому йдеться про події напередодні і під час Першої світової війни.

⁷⁶ Крамарж Карел (1860 – 1937) – чеський і чехословацький політик. Після початку Першої світової вступив у різку опозицію до монархії Габсбургів і виступав за незалежність чехів і словаків. У жовтні 1918 р. на чолі делегації Національного комітету вирушив до Женеви, де вів переговори про деталі створення Чехословацької держави. Підтримав обрання Томаша Гарріга Масарика главою держави і брав участь разом із міністром закордонних справ Едвардом Бенешем у паризьких мирних переговорах, на яких Чехословаччина отримала Карпатську Україну. У листопаді 1918 р. – червні 1919 р. – перший прем'єр-міністр Чехословаччини.

⁷⁷ Кльофач Вацлав Ярослав – державний і політичний діяч Чехословаччини. Один із лідерів Чехословацької національно-соціалістичної партії.

Друга слов'янофільська група, започаткована ще Гавлічком Боровським⁷⁸, по-стала в Відні між чеськими студентами, між якими вибивалися Масарик, Махар⁷⁹, Нечас⁸⁰, Черни⁸¹ і інші. У Відні вони стрінулися з українськими студентами, між ними з Іваном Франком. Їх слов'янофільські ідеї, без фальшу і підкупства, мали на цілі з'єднання всіх слов'ян, як рівних братніх народів без гегемонії кого-будь з них. Як показала практика життя, ці ідеї не мали реального ґрунту. За студентських часів нав'язана приязнь сягала і поза віденське співжиття і виявилася в інтенсивній співпраці на протязі років.

Масарик – син коваля, як студент чеської групи у Відні познайомився з українською проблемою і сприяв визвольному українському рухові.

Оці дві групи виявилися в останніх роках перед Першою світовою війною. Українофільська група у віденському парламенті прилучилася до української парламентської фракції і домагалася національних прав і автономії для українців і чехів.

Друга ж група увійшла до політичної організації, що працювала в користь Росії.

Масарикові вдалося втекти від переслідувань до Америки, там він одружився з американкою⁸². Навіть її прізвище включив до свого (Гарик).

Масарик, людина освічена і культурна, з широким поглядом на політичне і суспільне життя народів в Європі, своїми публічними виступами і статтями в пресі (сам він – професор університету) з'єднав симпатії американців не тільки для себе, але й для чеської справи.

Чехи в війні участі майже не брали, так сказати б, не вивоювали собі прав власною кров'ю, але здобули їх політичною роботою. Як колись давно, коли Колюмб⁸³ відкрив Америку, чехи прийшли до нього (у його супроводі був один чех) і заявили йому: «Пане Колюмбус і ми сме тади» (пане Колюмбе, і ми тут), так само Масарик домігся визнання з боку Антанги⁸⁴, яка вирішувала долю народів Європи.

Масарик добився згоди на формування ЧСР. Це було тим легше, що Антанта мала на цілі ослабити Німеччину та знищити Австро-Угорську монархію. Він дістав поміч для транспорту т. зв. Чеської армії з Владивостоку до Америки. Вона була третім чинником у постанні ЧСР.

Чеські полонені, що масово переходили на сторону московських військ у часі війни, концентрувалися на Україні, а опісля в Пензі (східна Росія), з наказу Масарика стали формуватися у військові частини.

⁷⁸ Гавлічек-Боровський Карел (1821 – 1856) – чеський письменник, публіцист, громадський і політичний діяч, засновник чеської журналістики та літературної критики.

⁷⁹ Махар Йозеф Сватоплук (1864 – 1942) – чеський письменник, публіцист, політик.

⁸⁰ Нечас Яромір (1888 – 1945) – чеський політик. Співробітник секретаріату президента Масарика. З 1924 депутат парламенту Чехословаччини від Підкарпатської Русі, захисник інтересів закарпатських русинів. У 1935–1938 роках – міністр праці Чехословаччини.

⁸¹ Черни Адольф (1864 – 1952) – чеський письменник, перекладач, історик літератури, професор славістики у Празі. Видавець.

⁸² ...одружився з американкою... – Дружина Масарика, Шарлотта Гарріг (1850 – 1923), справді була американкою. Її прізвище Масарик узяв собі як друге ім'я.

⁸³ Колюмб (Колумб) Христофор (1451 – 1506) – генуезький мореплавець, першовідкривач Америки.

⁸⁴ Антанта – військово-політичне угруповання, утворене 1904 – 1907 рр., до якого входили Велика Британія, Французька республіка та Російська імперія.

У 1917 році Масарик приїхав до Києва, де висловлював свої великі симпатії українській владі. Тут наївно повірили, що чехи стануть по стороні українських визвольних військ проти большевиків. Масарик добився широкої помочі, а діставши все, що йому було потрібне, заявив нейтральність, і чеське військо подалося поїздами на схід.

По дорозі вони зустріли війська Денікіна⁸⁵ і Колчака⁸⁶. Одержавши харчі і зброю для війська, що було в Пензі, вони поїхали до Владивостока.

Чеська армада, переживши різні героїчні пригоди, навіть сутички з білогвардійцями і большевиками, окрита невмірущою славою серед чехів, добилася, захопивши по дорозі кільканадцять мільйонів рублів у золоті, до Владивостоку і на американських кораблях прибула до Америки, де на неї вже ждав Масарик. Привезене золото здепоновано в банку як залізний фонд ЧСР.

Отже авторитет провідника чеського народу Т. Г. Масарика, залізний фонд в американських банках і підпільні дії чехів в австрійській армії, сформування Чеської армади – це були ті сприятливі чинники, що поклали основу до утворення нової держави в центрі Європи т. зв. Чехо-Словацької Республіки.

Щоб покарати мадярів, що помагали німцям у війні, Антанта рішила окупувати дотепер ними Карпатську Україну прилучити до ЧСР.

Матірня українська держава, до якої Закарпаття спонтанно прилучилося, гинула, залишена сама собі, під обухом московсько-большевицького окупанта. По довгих переговорах прилучено Карпатську Україну до ЧСР як автономну країну з правами, гарантованими їй миром у Сан Жермен у квітні 1919 року.

По офіційним установленню ЧСР Масарик повернувся із своїми легіонерами до Праги і зараз же був вибраний президентом республіки.

Масарик, професор університету, людина високо освітана, щирий слов'янофіл, уважав сповнення своїх приречень щодо Карпатської України обов'язком чести. Він говорив: «Я зроблю все, щоб Підкарпатська Русь була справді свобідна» («Дорога демократії», том II, ст. 135).

Але на заявах здебільша кінчилося. Масарик, вибраний президент, став поневолі лиш репрезентаційною фігурою, без активного впливу на політику держави.

Відповідальні місця в урядах захопили москвофіли, зокрема в Карпатській Україні, дозволяючи біженцям москалям під проводом Брешко-Брешковської⁸⁷ (колишньої московської революціонерки) баламутити народ і вносити розбрат серед ще неосвідомленої національно інтелігенції по містах і селах (округи Мукачева).

Ця група, на чолі якої стояли Кльофач і Крамарж, уважала національне пробудження населення К[арпатської] У[країни] ворожим і небезпечним для їхньої

⁸⁵ Денікін Антон Іванович (1872 – 1947) – російський військовий діяч, учасник російсько-японської і Першої світової воєн, білогвардійський генерал-лейтенант, українофоб. Відстоював ідею «єдиної і неделимої Росії», боровся з комуністичними ідеями, заперечував право України на самовизначення.

⁸⁶ Колчак Олександр Васильович (1874 – 1920) – російський військовий і державний діяч, адмірал, полярний дослідник та океанограф. Учасник російсько-японської і Першої світової воєн. Керівник білого руху у Сибіру. Був визнаний державами Антанти як Верховний правитель Росії, але реальної влади не мав.

⁸⁷ Брешко-Брешковська Катерина Костянтинівна (1843 або 1844 – 1934) – російська революціонерка, публіцистка, мемуаристка. З 1923 або 1924 р. жила в Ужгороді, де організувала проросійську «Карпаторусскую партію» та підтримувала проросійські настрої серед населення.

держави. Ось слова Кльофача: «Москва і Петроград далеко. Звідти нам не грозить жодна небезпека. Але вистачить подивитися на поширювані листівки, де на мапі великої України зазначена і Підкарпатська Русь із східною Словаччиною, і ми зрозуміємо, де лежить державна і політична небезпека». («Мій погляд на Підкарпатську Русь» – Вацлав Кльофач).

Тут же коло Масарика усадовися в ролі міністра закордонних справ Едуард Бенеш⁸⁸. Він з гуртом однодумців створив аграрну партію, найсильнішу в Чехах. Ця партія була виявом чеського шовінізму. Вона звернула спершу всю ненависть проти німців, а згодом почала добиратися до словаків і українців.

Аграрники злучилися з москвофілами, переслідуючи одну і ту саму мету: опанування Словаччини і Карпатської України, перетворення їх на свої колонії. Одні і другі уважали національне відродження українців і словаків шкідливим і небезпечним для інтересів їхньої держави.

Поки жив Масарик, то його волю респектовано, його наказ виконувано, ним проголошені постуляти зберігано. Хоч вже й тоді, за його життя, поза його спиною робилися речі зовсім противні.

З напливом української еміграції до Чехо-Словаччини, серед якої було багато науковців і громадських робітників, відкрито за дозволом Масарика Подебратську Академію, Український Вільний Університет і гімназію у Моджанах.

Чеський уряд дав згоду на ці школи, асигнуючи грошову допомогу, але абсолювенти, що закінчили академію чи університет, не діставали права виконувати свою фахову працю в ЧСР. Вони масово йшли вчителювати на К[арпатську] У[країну].

Після смерті Масарика президентом став Бенеш.

Здійснення автономії для Карпатської України відсунено в неозначену далечінь.

Цитую власні слова Бенеша в перекладі з чеського:

«Підкарпатські землі дістануть інший ступінь політичної і культурної автономії, яка не перешкождала б єдності цілої держави» (чи не уважав він перешкодою національно-українське відродження народу?).

«ЧСР ці завдання по відношенні до Підкарпатської Русі напевно здійснить, але коли?, але не допустить ніколи до жадної ревізії, і землі ці буде боронити кров'ю і залізом, якщо цього буде треба. Долю Н.Р. вирішено на цілі століття: землі ці належать підкарпатському народові і ЧСР». У такий спосіб Бенеш забезпечував і чехам право на К[арпатську] У[країну], а тим самим право безапеляційного там господарювання.

Карпатська Україна

На полудневім узбіччю могутнього гірського комплексу Карпат, поміж узгір'ям ріки Тиси аж до ріки Угу простяглась невеличка країна, заселена українськими племенами, що, хоронячись від нападів ворожих орд, переходили вигідними проваллями на полудне і тут же на узбіччях гір і в долинах гір закладали свої оселі. Під охороною збройних дружин і під проводом князів ці оселі розростались і вже

⁸⁸ Бенеш Едуард (Едвард) (1884 – 1948) – чеський політик і державний діяч. Разом із Т. Масариком належить до творців Чехословаччини. У 1918 – 1935 рр. – міністр закордонних справ Чехословаччини; у 1935 – 1938 рр. президент Чехословацької республіки. 1938 р. емігрував до США, згодом Англії, де 1940 р. очолив «Національну раду» за відновлення Чехословаччини. 1945 р. – поновлений на посаді президента.

в останніх роках першого тисячоліття п[о] Хр[исті] значилась країна, як «мархія Рутенорум» (країна Русинів).

Князі і їх дружини, для скріплення своїх володінь і для охорони країни перед нападами диких племен, будували вздовж підкарпаття на шпильях гір замки, з коло них зараз же розросталися міста, населення яких в часі небезпеки знаходило охорону під крилом свого князя і його дружини.

Одному з тих князів, Ляборцеві, припала судьба воювати з ворожим племенем мадяр. Це дике і сильне плем'я під проводом свого ватажка Арнада вийшло з Середньої Азії і, перейшовши Карпати зі сходу, залляло розлогу долину Дунаю і зайшло аж під Карпати з півдня і так захопило під своє володіння і маленьку українську країну, що не змогла довго встоятися перевазі дикої орди.

Мадяри, плем'я кочівниче, закладаючи свої осілі садиби, стали учитися від українців управляти ріллю і заводити хатнє господарство. Не маючи своїх власних відповідних висловів, вони переймали українські назви на рільниче і хатнє устаткування, що й до нині залишило свій слід в мадярській мові.

За мадярів наплив утікачів і переселенців з України не переривався. У 14 ст. п[о] Хр[исті] прийшов князь Корятівич⁸⁹ з дружиною і відновив славу і силу українських князів на Закарпатті. Він закладав монастирі і підніс релігійну і господарську культуру серед населення. Але це відродження українського населення не тривало довго, з полудня нахлинула нова орда кочовиків – турків.

Після розгрому під Віднем турки відступили на Балкани, а потім назад до Малої Азії, звідки вийшли. Мадяри скріпили своє панування на Карпатській Україні. Тільки монастирі і церкви були одинокою охороною українського населення перед цілковитою загрозою не тільки національною, але і матеріальною – господарською.

Українське селянство попало в кріпацьку неволю мадярських магнатів. Знесення панщини в австро-угорській монархії лише дещо поліпшило важке положення селянства.

Аналогічно як в Галичині, де спольщена українська інтелігенція вдома говорила польською мовою, так і на Карпатській Україні в домах інтелігенції панувала мадярська мова, а в публічному житті «язичіє».

Але, подібно як в Галичині, з лона, здавалося, зовсім страченої вже священничої інтелігенції виніс світло національного прозріння священник Маркіян Шашкевич і своєю «Дністровою Русалкою» немов ясним промінням сонця освітив шлях у майбутнє, так на Карпатській Україні священник Духнович із гуртом однодумців став будити з глибокого сну українську інтелігенцію, приспану мадярами.

У Галичині сильна народовецька партія звернулася до народу і в народі стала черпати силу, знову ж інтелігенція карпатської України довго ще не могла визволитися з ворожого полону, блукаючи різними манівцями.

Але dokonаний Духновичем пролом поширювався щораз то дальше і ширше.

Молоді питомі, виховувані в Духовній семінарії в Ужгороді учителями-народовцями (багато з них мали змогу студіювати теологію в українській дух[овній]

⁸⁹ Корятівич (Корятівич) Федір (1331 – 1414) – подільський князь з роду Корятівичів, син Коріята Михайла Гедиміновича. Деякі історики називають його князем Карпатської Русі. 1393 р. покинув Поділля і виїхав до Угорщини, став паном Мукачівської домнії на Закарпатті. Заснував монастир у Мукачеві, де найімовірніше і був похований. За легендою привів із собою з Поділля на Закарпаття близько сорок тисяч українців.

семинарії у Відні – «Барбареум») знайомились з народовецьким духом, а повертаючи священниками на села ширили нові ідеї серед народу.

Нав'язувались тісніші зв'язки з інтелігенцією Галичини.

Щоправда, мадяри і мадярони старалися всякими силами здержати природний розвиток народу і тому національне відродження в Карпатській Україні не мало того розмаху, що в сусідній Галичині.

Але сам народ, коли прийшла нагода виявити свою волю, то на з'їзді в Хусті 1919 року заявив мужньо, що є невід'ємною частиною великого українського народу і прагне прилучитися до матірньої землі України, відкинувши всі накинені йому ворожими займанцями назви, як Гунгарієн Рутенія, Руська Країна, Подкарпатська і т.п.

Після прилучення Карпатської України до Чехословаччини першим її губернатором назначено д-ра Жатковича⁹⁰ 25. 4. 1920 р. Він стояв на чолі групи амер[и-канських] українських емігрантів з Карпатської України, яка вела переговори і підписала умову про прилучення Карпатської України до ЧСР. Він приїхав до Праги і тут відразу стрінувся із спротивом чеських шовіністів, які хотіли звести його до ролі урядника з дорадчим голосом при Масарикові, не допустивши на Карпатську Україну.

Коли Жаткович побачив, що його домагання нехтують і він не зможе добитися сповнення своїх вимог, а тим самим сповнення перебраних на себе обов'язків, тоді зрезигнував із посади губернатора.

Після нього губернаторами були Еренфельд⁹¹, Бескид⁹² і Грабар⁹³, що також були урядниками без влади, а в 1923 році чехи відкрили свої карти, назначивши губернатором чеха Розсипаля⁹⁴, що був спершу секретарем губернатора, потім заступником, а рівночасно властивим «деус екс махіна»⁹⁵.

Уряди, що з самого початку були очолювані місцевими автохтонами, помало стали переходити в руки урядників чехів: губерніяльний уряд, справи політичні, поліційні, судові, фінансові, лісні і залізничні, не виключаючи жандармерії пограничної сторожі.

Але ні чехи, ні мадяри не могли вже зупинити процесу національного відродження. Виростали вже нові люди, між ними вибивалися о. Невіцький на Пряшівщині і о. Волошин в Ужгороді зі своїми товаришами і однодумцями. Вони показали нові і правдиві шляхи молодому поколінню інтелігенції. Голошені ними ідеї запускали тривале коріння серед народу.

⁹⁰ Жаткович Григорій-Ігнатій Павлович (1886 – 1967) – адвокат, журналіст, перший губернатор Підкарпатської Русі (у 1920 – 1921 рр.).

⁹¹ Еренфельд Петро – губернатор Підкарпатської Русі у 1921– 1923 роках.

⁹² Бескид Антон Григорович (1855 – 1933) – політичний діяч Закарпаття, юрист, губернатор Підкарпатської Русі (у 1923 – 1933 рр.). У своїх політичних поглядах вирізнявся прочехословацькими та москвофільськими симпатіями.

⁹³ Грабар Костянтин (1877 – 1938) – священник, громадський і політичний діяч Закарпаття. У 1935 – 1938 роках губернатор Підкарпатської Русі. Відстоював українську національну ідею, виступав за автономію закарпатських земель.

⁹⁴ Розсипал Антонін (1866 – 1937) – державний діяч Чехословаччини, у 1923–1933 роках віцегубернатор Підкарпатської Русі, а у 1933 – 1935 – губернатор.

⁹⁵ Деус екс махіна (з лат. deus ex machina) – буквально: бог із машини, драматургічний прийом у давньогрецькому театрі, який забезпечував раптову появу на сцені бога, а відтак і розв'язку. У переносному значенні: раптове вирішення якогось конфлікту.

Вони підняли клич правди для народу і взяли в свої руки прапор боротьби за його національне осядмлення.

О. А. Волошин⁹⁶ на чисто українській мові написав брошуру вже в 1918 році п[ід] з[аголовком] «Що хоче угро-руський рід» – «Ми хочемо жити на своїй вільній країні» (Жива поезіє, ст. 10).

«Коли народ схоче відокремитися і жити вільно, тому ніхто не посміє противитися». Його слова сповнилися 20 літ пізніше.

Чехи відкладали здійснення своїх зобов'язань про автономію для Карпатської України з року на рік, мовляв, народ ще не підготований до того.

Тимчасом національно-культурна й осядмлююча робота широко розгорталася.

Ужгород став культурно-національним центром.

Велику ролю в відродження Карпатської України відіграли оо. Василіяни. Їх кадри поповнилися священниками з Галичини й вони взялися уміло до праці. Переорганізовано духовну і учительську семінарії, відкрито інтернати для хлопців і дівчат, що дало змогу здібним дітям із села здобути середню освіту. Державна гімназія мала в більшості учителів українців (І. Панькевич⁹⁷ в Ужгороді), виклади велися переважно в українській мові. Середні школи стали осередком нового життя, їх вплив переходив і на села та містечка.

Крім Ужгороду, українські середні школи були в Хусті, Берегові, Мукачеві. Винятково в Мукачівській гімназії здобули собі перевагу русофіли. Вони всіма силами старались насаджувати там свої русофільські симпатії, завели в навчання російську мову і літературу, але під натиском українського села вони затрачували московську відокремленість і переходили на дивачний полянок. Їх впливи були незначні.

Село Довге і його околиця

В міжчасі ми мали змогу розглянутися в Довгім, а згодом і в довколишніх селах, що належали до його округи.

Село Довге лежить на роздоріжжі поміж більшими містами Карпатської України. Щоб дістатися з Хусту до Мукачева, а далі до Ужгороду, треба було їхати через Довге. Друга дорога і залізниця вели з Довгого на південь до Берегова, а звідти дорога йшла на захід до Праги, а на схід через Ясіня до Галичини, та через Марморош до Румунії.

В середині села, в місцевості, де розходилися дороги у різні сторони, була неапла площа, серед якої, трохи осторонь, стояв пам'ятник. Він голосив славу поляглих мадярських героїв Кошута⁹⁸, але зараз по звільненні К[арпатської] У[країни] його, на радість цілого населення переіменено. Золоті мадярські букви стерто, а на їх місці затверджено по-українському пам'ятний день прилучення автономної країни «Підкарпатської Русі» до ЧСР. Цей напис не раз колов очі чехам-шовіністам.

⁹⁶ Волошин Августин Іванович (1874 – 1945) – український культурний і політичний діяч, греко-католицький священник Мукачівської єпархії, у 1938 – 1939 роках прем'єр-міністр, а з 1939 року – президент Карпатської України.

⁹⁷ Панькевич Іван Артемович (1887 – 1958) – український педагог, мовознавець, етнограф, громадський діяч. Один із засновників товариства «Просвіта» в Ужгороді, його довголітній секретар.

⁹⁸ Кошут Лайош (1802 – 1894) – угорський національний герой; прем'єр-міністр і президент Угорщини у час Угорської революції 1848 – 1949 рр.

Одною стороною площі тягнулась резиденція графа Телькія, окружена від селянських забудовань і від площі грубим старинним муром, з густими стрільницями і сильною дубовою, залізом кованою брамою посеред нього.

За муром, посеред великого подвір'я, стояв розлогий мешкальний дім і тут же сильна двоповерхова будова без вікон, що спершу служила як порохівня і склад зброї, а опісля сповняла службу шпихліра⁹⁹. Далше серед вільного простору попри вулицю стояли господарські забудовання, стайні. І конюшні та їздня для коней, а там поля, що належали до двору. Поза мешкальним домом тягнувся старий розлогий сад.

Твердиня, колишня емблема мадярського панування над поневоленим українським народом.

В тім самім ряді, що двір, на природнім підвищенню стояла нова велика греко-католицька церква, від неї через дорогу – двоповерховий будинок школи, тут же приходство, а в сусідстві – великий жидівський склеп з мішаним крамом.

Проти двору, по другім боці площі, був дім лісничого, далі – учителя, а через малу вуличку ішов ряд домів один коло одного. Найбільший з них – це була коршма, сильне забороло чорта проти Божого Дому. За коршмою – ряд сільських домів, маленька крамниця-кооператива, громадський уряд, що одним боком виходив на головну вулицю з великою жидівською божницею поруч.

Довкола площі вздовж головних вулиць розкинулося село. Хати більші і менші, криті «шинглями», з малими ганками спереду, будовані звичайно на дві половини. Фронт хати не стояв рівнобіжно до вулиці, а під прямим кутом до неї, з малим подвір'ям з боку неї, а від вулиці красувався малий городець, наповнений запашними квітами.

Стіни хат білені вапном із сильною домішкою синьки, виглядали привітно з-посеред невеликих садів переважно сливок і волоських горіхів. Від хат і прямовисно від доріг бігли ниви селян. Були це поля засаджені кукурудзою (кендерицею) і картоплею, де-не-де рідко овес або ячмінь. Кукурудзу саджено рідко, потім обсажувано кругом, а це давало можливість господарям садити поміж нею фасолю, буряки, капусту, дині й іншу городину. Вздовж кожної ниви тут же при самій межі росли високі соняшники, насіння з яких товкли люди в млині на олій, головну приправу до страви.

Ціле село розляглося в долині річки Боржави, що звивалась, крутилась і закручувала мов сріблиста стьожка посеред нього – раз врізуючись під високий берег, підмиваючи його і змінюючи русло при весняних повенях, то знову розвиваючись широким плесом, заливали на весну бурхливими хвилями широкий луг і пасовиська, то знову в кінці села входить водоспадом у вузьке русло відноги, що плила повільно до млина.

Довкола – гори, покриті немов вінком, темно-зеленими буковими лісами, краса і багатство Срібної України. І коли крутими стежками вийдеш на один з довколишніх горбів – красується село, видно церкву і школу, сріблиться ріка, на полях колишеться від вітру висока кукурудза, обрамована мов сторожею яскраво-жовтими, як тарелі, великими соняшниками. Мерехтить гаряче повітря, з піль доноситься запах, терпкий запах кукурудзи, соняшників і конопель мішається з запахом

---

⁹⁹ Шпихлір (діал.) – комора.

пільних квітів і лісу. Стоїш, любиєшся, не налюбешся красою природи нашої – не своєї країни.

Можливо, що вона не така багата ні буйністю природи, ні розкішшю кольорів, як там, по другім боці Карпат, ані не така багата, як безкраї простори степової України, бо поля в неї не такі врожайні, як там, родять тільки кукурудзу і «булі», трави низькі рідкі, худібка дрібна і недобірна, а люди бідні, принижені довгим пануванням чужинців, – бо віяли вітри з мадярської Пушти¹⁰⁰ сотні літ, лопотіла зсохла кукурудза на полях, клонились до землі голодом зв'язані людські поста-ті, – але все ж таки вона своя, рідна і багата тим, що має безмежні ліси, що їх рубаве захлапаний експлуататор-чужинець.

На цілім Підкарпатті населення одноціло українське з дуже малими відмінами в говорі і ноші, в звичаях і обличчях. Більш маркантно¹⁰¹ від загалу різняться гуцули з Ясіня¹⁰² й околиці, бойки коло Лавочного¹⁰³ і лемки коло Ужоку¹⁰⁴, мешканці пограничних гір, що свідчить наявно про суцільність українського народу, розділеного чужинцями штучними границями, немов ножом розкраяне живе тіло.

Довге з околицями творить вже підгірське пасмо, що тут же за Білками переходить в простори долішнянські.

Селяни долішнянської округи, як і деінде, тут носять переважно ношу домашнього виробу. Полотняні сорочки, спідня білизна для чоловіків і вбрання на літо до того нуяші з білого збиваного сукна, як додаток на холодний день, щось у роді жакета, з того ж сукна штани (холошні), а на зиму грубі з сірої вовни, збиваної в млині «петики» з дуже довгими рукавами, що звисають по обох боках майже без вжитку.

Жіноцтво прикрашує свої сорочки скромними вишивками, звичайно низинкою, й для кольориту зав'язують голову цвітистою хусткою (шеринкою), на шию накладають кілька разків дрібного намиста, а в волосся вплітають стьожки. Стан оперізують тканим з вовни поясом, а спереду надівають цвітистий фартух (плат). Хоч ця ноша далеко скромніша від гуцульської, та все ж вона видержана в стилі, не засміченім чужими впливами.

Це дуже надає їй витонченої зразковости та своєрідної елегантности.

Гордість легінів – це широкий пояс-черес і чорний, з різними прикрасами, великий капелюх (клебаня).

Селяни назагал живуть бідно. Це вразило нас, коли ми вперше стали заходити в їхні хижі. Хатня обстановка примітивна, звичайно власного виробу, одинокою прикрасою мешкальної кімнати (здебільша для цілої родини) були кольорово розмальовані, розвішані по під стелю мищини. Велике ліжко, де звичайно спало декілька членів родини, застелялося веретою, вистелене соломною або сіном, часто навіть не було простирала, а під голову клали подушку з курячого пір'я.

Їжа була невибаглива і дуже скромна: кукурудзяний хліб і «булі» – це головні страви. Омаста – переважно олій з насіння соняшників. Рідко м'ясо, взимі майже кожний різав поросю, більшість м'яса завудженого залишали на Великодні свя-

¹⁰⁰ Пушта (Пуста) – велика степова зона на північному сході Угорщини.

¹⁰¹ Маркантно – яскраво.

¹⁰² Ясіня – селище міського типу Рахівського району Закарпатської області.

¹⁰³ Лавочне – село Стрийського району Львівської області.

¹⁰⁴ Ужок – село Великоберезнянського району Закарпатської області.

та. Яйця і кури продавали на закупно нафти, сірників (швабликів), соли та інших дрібних потреб.

Філянтроп і добродій «підкарпатських русинів», міністерський радник Еган (родом англієць), завів нову расу худоби, що могла вижити в суворім кліматі Підкарпаття. Це були малого росту бики й корови сірого кольору. На зиму їхня шкіра вкривалась прискірною вовною, яка на весну відпадала. Пасовиська і сіножаті, ніколи не гноєні, покривалися влітку низькою, рідкою травою, а на полі було мало копиць сіна. Худібка, як і господарі її, ледве-ледве дотягала до нового, тому й не дивно, що молока було мало.

Народ бідний і принижуваний, погорджуваний і обдираний окупантами, був проте відпорний, мов черепахи своїм щитом, і протягом цілих віків задержав здорове ядро своєї нації, а коли немов з неба зіслана зірка, з'явилася воля, це ядро виростило цвіт ніжний і пахучий, цвіт національної свідомості, і народ одногосно заявив свою приналежність до України і до української нації...

На кожному кроці було видно в селян біду й недостаток. Але коли прийшла неділя або свято, – повбирані в усе біле, привітні й веселі йшли матері й батьки повагом до церкви а діти коло них, прибрані мов ляльки, гамірні й щебетливі, бігли навипередки, а що менші, держались за руку матері або були на руках у батька.

Інші легіні, високі і стройні, з вуяшом хвацько закинутим на одно плече й капелюшком набакир, з-під ока поглядали на дівчат, які, скромно опускаючи очі, з молитовником в руці, проходили мимо і ніби не помічали цікавих поглядів хлопців. На смаглих щоках грав рум'янець, волосся причесане гладенько, в косу вплетено кілька стьожок, тільки яскравий цвітистий плат відбивався на білій як сніг, скромно вишитій сорочці-сукні. Це дівчина з Довгого.

Багачі з села, що декотрі з них мали землі вартости до 200, а то й більше тисяч чеських корон, не відрізнялися нічим від бідного. Може трохи більша хата, більше худоби в стайні, а на Великдень до церкви убрав він старий вуяш – «най знають, що я багач, бо бідний зарібник заробить на фабриці гроші і має за що справити новий вуяш, а мої гроші в нивах, полонинах та й у худобині» – відповідає він гордо на пояснення.

Велика школа на площі серед села мала свідчити про вищий ступінь культури серед селян, але мимо того, що школа мала 14 ступенів науки, населення до школи не горнулося. Вісім років – це була наука примусова, а додаткових шість років науки давали змогу підготувати дітей на ремісників, учителів і дрібних урядників. Учителями були мадяри і «мадярони» – інтелігенція, що вийшла в незначнім відсотку з народу або малих урядників і ремісників. Покінчивши мадярську школу (учительську семінарію) всіми силами старались вони уподобатись панам-мадярам, наслідуючи їх до найменших подробиць, особливо з їх від'ємного боку. Вони поверталися на села не як однородці, але як пани, що лайками і биттям втовкали дітям в голову мадярську культуру. За цю свою працю, звичайно добре плачену, проводили вільний час на мадярському розгуллі.

Не дивно, що селянин волів платити кару, а навіть сидіти в темниці, як посылати дитину до школи. За 8 років пильної науки дитина виучувалась співати національний мадярський гімн і стільки по-мадярському, скільки треба було для порозуміння з урядниками, учителями, священниками, а поза тим дальшої науки

не потребувала, знаючи що це час втрачений, бо вийти на пана його дитині дорога замкнена.

Вздовж головної дороги в напрямі до Хусту, що перекинувшись мостом через ріку Боржаву і підіймаючись усе вище і вище на гору, були сільські хати з городами і полями, ззаду них всуміш з жидівськими крамницями і коршмами. Не доходючи до невеликого плоскогір'я, було декілька більших домів, а на самій горі забудовання великого тартаку.

Малою льокальною залізничкою звозили до нього зрубані грубезні букові колоди, багатство Срібної України. Ліси і праліси вкривали гори, що тягнулись у ма-естатичній красі до самої границі безперервними все вищими і вищими гребнями.

Ліси майже всеціло були власністю мадярського вельможі, приділ лісу для сіл був дуже малий і в більшості вже вирубаний. Селянин проживав в біді, як потребував дерева на хату, мусів купувати в пана, а з мільйонових прибутків з лісу користав властитель і посередники.

Тут же коло тартаку була в нужденних бараках оселя робітників словаків, спроваджених сюди для оброблювання дерева у фабриці.

Знов же на другім кінці села, недалеко від залізничної станції була фабрика заліза. В ній переробляли залізну руду, що її поклади находились в дооколичних горах. Її тут перетоплювано, і з неї виробляли домашнє знаряддя. В цій фабриці працювали також прихожі робітники словаки. Вони в часі розквіту фабрики змогли побудувати собі маленькі домики в графській землі і через це робили враження більш заможних.

Робітники-словаки були зорганізовані в партії, мали касу хворих і маленьке забезпечення (покалічення, інвалідність, старечий вік), мали свої школи для виучування дітей їхньої мови, мали свою церкву і священника.

В той час, коли селяни по відході мадярів відразу скинули з себе мадярську «культуру», як переносений вуяш, словаки далі говорили мадярською мовою, хоча назверх зазначували, що вони словаки, щоб мати попертя і поміч від чехів.

Ще слід згадати про одну найменш численну групу мешканців, що за дозволом графа оселились на невеликій горі, званій Чишеник, тут же понад селом – це були цигани. На цій горі був колись ліс, його вирубали і вичистили ґрунт, на ній з наказу графа були засаджені волоські горіхи, а що горіхи ростуть довго, позволено тимчасом оселитись там (декілька родин) циганам. Вони займались виробом дерев'яних ложок і корит і були вже напівосілі. В малесеньких халабудах, що ледве би хто назвав хатою, містилась численна родина (нераз і 10 осіб) і не раз, коли нам приходилось іти на гору дорогою, що вела через цю оселю, до нас вибігали малі циганята, голі і босі, не тільки в літі, але й в зимі і випрошували гріш або кусень хліба. Ця оселя в біді і недостатках, браку найпримітивнішої гігієни і т. п. розросталась дуже скоро. Цигани постарались, щоб усі горіхи вигинули, щоб не було причини їх виселювати, а дерева на свої вироби вони ніколи не купували. Їм було позволено зрубувати всохле дерево в лісі, а вони вже докладали своїх старань, щоб таких дерев було якнайбільше. Свої вироби збували по селах, а притому крадіжками і шахрайствами здобували собі прожиток для численної родини.

Майже кожний з них, не орючи і не сіючи, годував на Різдво свинку, а їх старший мав навіть правдиву, хоч маленьку хату і корову.

Ця, мабуть, найбільш упосліджена нація, мала свою свобідну національну гордість. Про це я довідалася, коли одна циганка принесла мені ложки. Я назвала її «циганкою» – вона зі злобою, ненависним блиском в своїх, як вугіль чорних очах, і з гордістю заявила мені: «я не циганка – я коритарка».

Під покровом сантименту графа і його урядників до циганів, що любили під їх музику пити малярське вино і танцювати чардаша – помимо того, що вони робили велику шкоду по лісах, ніхто їх не викидав. Але коли прийшли чехи, вони поставились до їх побуту інакше і зажадали, щоб вони забралися з гори. Почали з ними процес, що тягнувся роками.

Всі ці групи населення жили побіч себе, кожна з них своїм окремішнім життям, не змішуючись одна з другою і стрічаючись тільки тоді, коли цього вимагали життєві інтереси.

Це було одною з причин, чому наш народ протягом тисяч років задержав чистоту своєї раси.

Коли ми приїхали до Довгого, то директором маєтку графа Телекі був маляр з невеликою кількістю урядників і лісничих, які навіть по упадку малярської влади задержали і надалі свій престиж в селі. Невдовзі однак виявилось, що в Празі проектується відкуплення маєтку орденом Мальтійських Лицарів з Відня – хитрий маневр влади, щоб позбутися властителя маяра.

Згідно з позицією участкового лікаря нам прийшлося відбути конечні візити, а тим самим познайомитись з людьми, серед котрих нам довелося жити, – а це: директори маєтку і фабрик, священник, учитель і т. д.

Директор маєтку і директори фабрик віднесли до нас дуже ввічливо і до самого їх від'їзду у нас були з ними приязні відносини. Почувши, що я до дитини говорю по-українському, директор запитав мене, чи я буду сина вчити по-малярському? Але я йому відповіла: «Нащо? Це річ зайва, якщо вчити, то вчити світові мови: французьку, англійську, німецьку». Це, як видно, йому не подобалося, бо він став мене переконувати, яка то малярська мова культурна, і що без неї не можна називатись інтелігентом.

Греко-католицький священник Медве (колись називався Медвідь) говорив язичієм, але його жінка і діти говорили по-малярському, – це була типова маляризована родина. Вони з погордою і відразою дивилася на простий народ і знали його тільки тоді, коли ходило про виплату десятин, роковин і виконання всяких безплатних робіт. Поза тим чути було вічні нарікання, що народ лінивий, розпийчений і неточний в платностях.

Управитель школи був маляр, він не вмів ані слова по-українському і збирався якнайскорше переїхати на Малярщину. Науку «руснацької» мови, бо інакше не можна було її назвати, учила помалярщена учителька автохтонка. Її наука полягала на ординарній лайці дітей і биттю буком, щоб навчити дітей сяк-так говорити і сяк-так писати по-малярському. Завершувала свою науку співом наці[онального] мад[ярського] гімну. Нічого більше інспектор не вимагав.

Майже рівночасно з ними почав вчити в школі фаховий вчитель українець з Галичини і він повів в своїх клясах науку по-українському, в національному дусі, через що мав вічні непорозуміння з інспектором, завзятим маляроном-москвофілом.

Проти нього виступив «учитель»-чех (не вишколений столяр), що зненацька відкрив у собі вчительські здібності і почав учити українські діти якоюсь дивачною мішаниною чеської, словацької і української мов, запевняючи всіх, що це саме та мова, яку найліпше знав і розумів наш народ. Коли ж управитель мадяр від'їхав, він навіть домігся призначення на управителя школи і, скинувши свою овечу шкіру, почав учити дітей по-чеському. Щойно на домагання призначити українця, його переведено до словацьких кляс, а на його місце прийшов підкарпатський русин, мадярон, москвофіл-фенциківець, що всіма силами тримався глибокого минулого.

Політичну владу перебрав у свої руки нотар-чех, не маючи закінченої гімназії (цей уряд вимагав університетської освіти), мовчазний, але хитрий і знаючий своє завдання, він разом з жандармами добився сили і значення в селі Довгім і околицьних селах.

Комісарем, чи то «главнослужним» були назначувані кожночасно українці з Галичини. Вони ставали жертвою важких відносин місцевого населення, в котрих визнатися було трудно, а допомогти – ще трудніше, бо всюди вони натрапляли на противників-визискувачів жидів, з якими було важко боротись.

Все ж таки виконали вони неабияку працю, подаючи всесторонньо поміч селянам, але це вкінці стало чехам в несмак, вони зліквідували окружний уряд і Довге прилучили до містечка Іршави.

До інтелігенції треба було ще зачислити коминяра, змадяризованого русина, що вмів говорити на культурні теми і знаменито танцювати чардаша. Його вітали і бажали «джентрі» на місцевих балях і забавах.

Нас обступили жиди багаті і бідні, цікаві і підозрілі, не знаючи як поставитися до лікаря, що приїхав не з Будапешту і не говорив по-мадярському. Але переконавшись, що мій чоловік є добрий і знаний лікар, стали приходити до нього масово, шукаючи лікарської помочі. Пізніше вони стали найліпше платними пацієнтами, а навіть вірними приятелями.

Щоб позбутись графа Телекі, власника мільйонного маєтку в Довгім, уряд рішився на хитрий маневр, переведення якого доручено інженерові-лісникові М. Він нав'язав контакт з директором ордену Мальтійських Лицарів з осідком у Відні, і намовив їх купити маєток на вигідних умовах. По довгих переговорах Лицарі рішилися на купно і директором маєтку був назначений інженер М., що став вигідним посередником уряду в Празі з новими власниками у Відні.

Разом з приїздом нового директора зовсім незначна чеська колонія стала незамітно зростати. Прийшли лісники та різні урядники – чехи і словаки.

Деякі з цих людей мали великі апетити. Вони приїхали на К[арпатську] У[країну] ловити рибу в мутній воді, скоро збагатитися – і насаджувати чеську культуру.

Жандармська станиця збільшилася, а її «верхнім» назначено україножера, що ще за австрійських часів відзначився звірським відношенням до в'язнів українців (як він сам мені це оповідав, хвалячись).

Для цієї чеської інтелігенції директор влаштував у домі лісничого – мадяра щось в роді модерного клюбу (властиво кращого роду шинок) на площі недалеко нас, де вони попивали «півічко», грали карти і уряджували балі та забави.

Хоч наше нове мешкання видавалось нам дуже вигідним, то скоро ми побачили, що чоловікові-лікареві треба мешкання в центрі та більш просторого з уваги на велику кількість пацієнтів. Наш домок, без ніякої підмурівки, а ще до того окружений деревами, був вогкий і нездоровий.

Надія, що ми через відокремлення врятуємо наших хлопчиків від заразливих хворіб (в тому часі народився другий син¹⁰⁵) була марна. Молодший син також зазирився коклюшем і, як старший, підпав його наслідкам.

Діти змарніли, втратили апетит. Внаслідок хронічного бронхіту дістали, як стверджено рентгеном, туберкульозу бронхіальних залоз. По консультації з другим лікарем мені прийшлося взяти діти в Татри¹⁰⁶ до санаторії.

Ми пробули там цілий місяць, але великого поліпшення не досягнули.

На доручення лікаря старший, Тарас, мав лежати на ганку, але там він ще більше простудився. Від запалення легень я врятувала його тим, що носила його вдень і вночі на руках.

Знеохочена, і втративши надію на цілковите вилікування дітей, я повернулася додому.

В міжчасі чоловік знайшов мешкання в центрі села. Управитель школи маляр виїжджав на Мадярщину, і нам з трудом вдалося винаймати дім, у якому він мешкав. Дім належав до церкви.

Коли я зайшла подивитися на цей дім, то просто перелякалася. Правда, дім був гарний, мав великий город і просторе подвір'я, але директор школи держав в одній кімнаті кури і гуси, а в другій поросята...

Цілий дім треба було вичистити, поробити конечні направи і перебудування. Це все мало тривати щонайменше місяць, і я на той час, користаючи з запрошення православного священника переїхала з хворими ще дітьми до сусіднього села Заднього.

Три кілометри на полудне від Довгого лежало мале село Задне, що малими, убогими хатками тулилося до високої, дуже розлогої гори. В самому селі дорога круто обходила гору, а ріка Боржава, заливаючи свої гори немов стискала село.

Широка, виложена великими кам'яними плитами дорога стрімко підносилася на першу природну терасу гори. Тут понад самою дорогою розложилось приходство. Низька стара будівля з грубезними стінами, широкі з низькими повалами кімнати, велика кухня – тут, як видно, віддавна був осідок священничих родин. Тут же коло мешкального дому був великий город, обведений грубим високим муrom з густо висіченими в ньому стрільницями.

Очевидно, в неспокійні часи селяни знаходили там захист перед ворогом.

Священник, що запросив нас до себе, був родом з Галичини. Мав скінчену теологію, був людиною освіченою і доброзичливою. Вдома всі говорили українською мовою і його москвофільство зовсім не було помітне. Як це робили всі православні священники, він відмовився від давніх роковин і десятин і цим зреченням поставив себе і свою родину в дуже скрутне положення. Селяни, привиклі платити «в

---

¹⁰⁵ ...народився другий син... – Йдеться про Мирона Ключка (26.II. 1922 – 12.IX. 2004) – молодшого сина Анни і Петра Ключків.

¹⁰⁶ Татри – найвища частина Карпатських гір, що розташована на території Словаччини і Польщі.

натурі» і відробляти власними руками, мали обмаль грошей навіть на свої найзлиденніші видатки. З чого ж вони мали взяти гроші, щоб оплатити священника? Тому то жили священники в голоді, здані на ласку бідного населення. Щойно пізніше уряд назначив священникам маленьку платню і їх положення покращало.

Недалеко від приходства була маленька, стара греко-католицька церковця, у якій тимчасово служив православний священник. Проектувалася будова нової церкви. Люди ходили по селах і містах, збираючи гроші на її будову.

Два ряди хат, видно заможніших селян, обрамовували вузьку дорогу, а даліше під гору тягнулися хати поміж садами і лісом. Це була надзвичайно мальовничої краси частина села.

Від першої тераси бігла вузька доріжка все вище і вище.

На цілій горі майже не було вже лісу, лиш густі корчі ліщини, дерену і молоднику оазами закривали рани, заподіяні людською рукою, що безпощадно вирубували ліс на будівлю і паливо.

Залишивши діти під опікою моєї приятельки, я пішла з пані-маткою на гору. Крутою стежкою поміж корчами ліщини і вільхи підносилися ми вгору, виходили з однієї тераси на другу. Ще і ще вище пнеться стежка. Хочеться іти далі, вийти на сам верх, щоб побачити, що там за високим обрієм. Але не так легко вийти на сам верх. Не вистачить і дня, щоб туди добитися. На верхній терасі височів гірський хребет покритий темними, незайманими лісами. На полудне спускається він щораз то нижчими горами, а потім горбами і розпливається в низинних просторах Карпатської України. У північному напрямі гори вищають, вкінці переходять у могутній гірський хребет Синяк, покритий відвічними лісами. У високих травах полонини розкладається на найвищій терасі до відпочинку. Потягав гарячий, але при тому свіжий вітерець, повний запаху гірських цвітів. Здається, що ми десь в безкраїх пампасах Полудневої Америки. Зрідка проходять полониною селяни. Їх засмалені гірським сонцем і вітрами лиця не дуже різняться від індіан.

Тільки це наші люди. Вони привітно вітають паніматку і безмірно дивуються, чого ми так далеко зайшли.

Не хочеться кидати чарівну, багату природу, але насуваються сумерки.

Одна по одній займаються зорі – великі і яркі. Зовсім поночі підходимо до приходства.

Під час мого перебування з дітьми в Заднім, я не раз, залишивши діти під опікою приятельки, ішла стежками серед піль і левад понад рікою до Довгого, щоб подивитися, як поступає праця з направою винаймленої хати. Кілька разів я застала чоловіка в піднесенім настрої, або, не заставши його вдома, довідувалася, що він перебуває в товаристві жандармів у корчмі.

Це мене здивувало і перелякало. Із своїм делікатним, податливим характером він не може нікому в ніч відмовити, тому давався жандармам затягнути до корчми, де сільські п'яниці пили паленку і сливовицю. Я пішла за ним і справді застала його у веселому товаристві. Правда, він зараз пішов зі мною додому, виправдовуючись, що туди покликали його у різних урядових справах. Але я побачила, що це повторялося кожного дня. Таке «урядування» затягалося пізно в ніч, а часом і до ранку. Брали в цьому участь не тільки чехи, але і два вчителі шкіл з Довгого і Заднього.

Нарешті повернулася з дітьми до нашого дому в Довгому. Чоловік мав гарно влаштовану лікарську приймальню, але «урядування» по корчмах не переставали. Я зрозуміла наше грізне положення, що не тільки матеріально, але й морально загрожувало нашій родині. Чеські урядники, догадуючись, що мій чоловік має великі доходи, уважали обов'язком чужинця-лікаря ділитися з ними доходами у формі оплачування кожноденних випивок, викачування грошей, підписування векслів.

Я мусіла запобігти тому лиху і то негайно! Але як?

Однієї ночі, чекаючи надаремно на чоловіка до півночі, я післала служницю по нього під претекстом, що на нього ждуть пацієнти. По годині служниця вернулася з нічим. Сказала мені, що веселе товариство, випиваючи, переходить з однієї корчми до другої. Доктор сказав їй, що прийде рано. Я ще чекала до шостої години, а коли він не приходив, крайне огірчена і обурена рішила піти за ним сама. Мого дорогого Петрика я застала в найгіршому стані оп'яніння. Один з кумпанів, наш управитель школи, упав передо мною на коліна, просячи прощення, але я розсерджена закликала, звертаючися до чоловіка: «Як тобі не соромно! Якби ти пив у товаристві собі рівних, вдома, то ще можна б було тобі простити, але тут, в брудній жидівській корчмі з оцими «падлюками»!» (Цих слів не забув мені управитель школи і від того часу став моїм ворогом). Всі знову стали мене перепрошувати в досить смішний спосіб, але мені було не до сміху і я вибігла на вулицю. Чоловік додому не вернувся, але, взявши десь ровер, поїхав до пацієнта в Задньому.

Як пізніше мені оповідав, він у темноті наїхав на купину каміння, перевернувся в рів і мало не забився.

Правда, він жалів свого поступку, перепрошував і обіцяв, що таке вже більше не повториться, але я вже не залишала його самого, бо бачила, що сила волі в нього слабша, ніж злий вплив. Я кожного вечора посилала служницю шукати його в корчмі і кликати додому. Коли він зараз не приходив, я ішла за ним сама. Його кумпанам це не дуже подобалося, вони висмівали його, мовляв, він сидить під «пантофлем жінки».

Протягом кількох місяців він залишив це «славне» товариство. Вільні хвилини ми проводили, читаючи книжки, або в товаристві приятелів.

Як я довідалася, корчмарі закинули були на чоловіка свої брудні сіти пляново. Вони зробили з ним угоду, що будуть доставляти йому безплатно все, що він потребує (тут вони розуміли горілку, вино і пиво), а в заміну одержать лікарську обслугу. Така умова віддавала лікаря в руки жидів і я зажадала від кожного корчмаря рахунок за напитки, що наростали дуже скоро при всяких гостинах, а рівночасно подала їм рахунки за лікування. Мої домагання корчмарям не були в смак, але радне-рад мусіли з тим погодитися.

Я стала посилати батькам чоловіка щомісячно гроші і пакунки на Україну якраз у час великого голоду.

* * *

Весною вже з кінцем березня кожного дня рано, коли ще наш дім і ціле село спало, я виходила до городу, що окружав хату з усіх боків. Я любила працювати в ньому. Сама копала, робила грядки, засаджувала всякого роду яриною і цвітами. Яка була насолода вийти до схід сонця, ступати поміж молодою зеленню, що виростала тут же на моїх очах, вдихати чисте, ще холодне повітря. А ось і сонце не

забарилося. Золотом засипало високі куполи церкви, спустилося на дахи домів, а вкінці кинуло жмут блискучого проміння у вікна. В густих коронах дерев защебетали пташки, вилетіли з гнізд під стріхами, щоб шукати для своїх малят поживи, зацвірінькали горобці. Будиться природа. Підносять свої ніжні голівки квіти. Випрямляє своє листя і гони буйна городина.

По обох боках стежки, що вела на подвір'я, росли два ряди високих пахучих рож. Вони цвіли цілий рік – з весни до осені. Біля них повно квітів. Там були жоржини, канни, глядіолі і левкої. Окремо була обов'язково грядка пахучого зілля, між ним резеда і шальвія.

В кутку города стояв серед травника розлогий старий горіх. Влітку він закликав посидіти на лавочці в його тіні. У другому рогу був густий корч бузку, а там ямину, японської черешні. Від північної сторони, коло вікон нашої вітальні, росла висока плакуча береза, а кругом неї ціла громадка конвалій.

Вдячні пацієнтки, переважно жидівки, приносили мені в дарунку різного роду квіти. Кактуси розвелися в мене на скляній веранді до полудневої сторони.

На великому подвір'ї росло і множилося в мене велике крилате господарство. У курнику кудкудакала курка, знівши яечко, знову в іншому місці треба було скинути квочку з гнізда, що сиділа на яйцях, випустити й нагодувати кури і іншу птицю. Я любилася різними породами птиць і в мене водилися кури чепірхаті, ліліпутки або голошиї, китайські гуси, індики, пантарки, качки. Щоправда, багато з них пропадало в сусідських городах і находило кінець в горшках ґаздинь.

Однієї весни перед Великоднем я роздобула маленьке поросля. Чоловік чи на жарт, чи на сміх сказав мені вечором: «Не риж свинки; подумай, як легко можеш розбагатіти. Лиши її на годівлю. За рік свиня буде мати малі, за 2 роки будеш мати ок. 30 свиней, а тоді продаш...»

Добра думка. Чому не послухати. Так я стала годувати свині. Служниця варила в літній кухні картоплю з буряком і кропивою, я купувала міхами кукурудзу.

Виростали і множились мої свинки. Як чоловік догадувався, через два роки було їх понад 20. Але годувати їх були великі кошти. За прикладом і порадою сусідів, ми погнали свині в далекі гори Синяку на «бучину». Туди позганяли люди свині з кількох сіл, але свині стали хворіти чумою і гинути. Поздихали і мої свині, залишилася лише стара свиноматка. Її ледве до дому пригнали. Я не дала їй здохнути, кожного дня годувала її теплим молоком. Чоловік сердився і висміював мої хазайські здібності, забувши, що сам мене до того гріха підмовив!

Не велике щастя мала я і з курми. Одного ранку, прийшовши на подвір'я годувати кури, я найшла двадцять щонайкращих курок з повідкушуваними головами. Тхір або лис. Я засілась біля курника і справді підгледіла тхора, що закрадався з-поза стайні. Я принесла молока йому на принаду і мені вдалося придавити його рукою за карк до землі, але я не відважувалася брати його, бо він виставляв до мене два ряди гострих зубів. На мій крик прибіг чоловік, залишивши пацієнтів, і з великим страхом нам вдалося запхати його до клітки. Але в хаті він розсунув дроти клітки, вискочив і став гасати по кімнатах мов несамовитий, з диким вереском кидаючись то на пса, то на нас. Щоб його позбутися, чоловік покликав вояків на допомогу. Врешті вдалося загнати його до клітки, а потім убити. (Нема то, як відважні чеські вояки!)

Для доповнення господарства роздобула я kota і пса. При нагоді моєї поїздки до Львова я привезла до дому синьо-сірого ангорського kota. Він скоро так виріс, що наші сусіди думали, що це лис. Цей кіт мав свої надзвичайні прикмети: любив їсти моркву. Коли я починала лиш скребтати моркву до юшки, то він негайно з'являвся і, мурликаючи, просив для себе моркви. Але він і на городі ластився і мурликав коло моркви, що росла буйно на грядці, а його найбільш улюблене місце до спання було поміж бадиллям моркви.

Мені в дарунку принесли голубку-горлицю, що безперестанку кричала «цукру». Вона поглядала з клітки на kota, а кіт на неї. Але одного разу вона вискочила крізь дверцята клітки, а кіт, на наше здивування замість кинутися на неї і зхрупати її з кісточками, став з нею гратися. З того часу ми кожного дня випускали голубку з клітки і любувалися її забавою з котом. Але закрався чужий кіт і загриз голубку, що висунула з-поміж дротів до нього голівку.

Німецький поліційний пес, куплений у жандармів, ніколи не міг забути своїх панів. Він з великим вереском бігав кожного чоловіка в уніформі. «Валінка» була здоровою, сильною собакою. Її запрягала я в зимі в санчата, а літом до візочка. Вона помагала мені возити діти на прохід. Коли ж народилися в неї песята, то малий козлик, що на той час з'явився у нас вдома для розради дітям, – став любимцем собаки і вона стала кормити його замість своїх дітей.

Малий баранчик, що прийшов на зміну козликові, не відступав від дітей на крок. Біг за ними нераз аж за село. Діти бавилися з ним у хованки. Вони ховалися поза кущами, а він бігав, мекав, поки їх не знайшов.

Крім домашніх звірят, у мене водилися і дикі звірята, що їх приносили до нас наші приятелі зі села. Раз це була дика гуска з перебитим крилом. Її залишили, відлітаючи у вирій, товаришки на болоті за селом. Другим разом це був дикий кіт з лісу. Щоб його нагодувати, чоловік лазив вночі по драбині під самий дах і досягав з гнізд молодих горобчиків. Але це йому вкінці надоїло і прийшлося kota віднести до лісу.

Це все було моє звіряче царство. Не знаю, чи то так для розради дітям, чи, може, це вияв тієї великої любови до звірят, защеplеної у нас дітей моїм батьком.

Поруч допомоги моему чоловікові, поруч опіки над дітьми і моїм малим господарством, я все ще знаходила час для мого улюбленого зайняття вишивання. Для цього я використовувала кожну вільну хвилину. Для допомоги станула мені моя люба помічниця Марія. Ми разом, немов дві змовниці, придумували все щось нове – серветку, подушку чи скатерку.

* * *

Хоч зараз, як тільки ми приїхали, чоловік, за порадою комісара українця, подав прохання про громадянство ЧСР, то минав рік за роком, а його прохання все ще не було чомусь поладнане. Тимчасом лікар-жид із сусіднього села Білок забажав перенестися до Довгого, як більш дохідного місця. Він робив заходи, щоб дістати це місце тільки тому, що чоловік не мав громадянства і туди назначений тимчасово.

Чоловік не мав змоги особисто їхати і робити заходи, то ж прийшлося зробити це мені. Я поїхала до Праги, віднайшла приятеля мого батька ще з університету в Відні, чеського письменника Махара, що в той час був назначений Масариком інспектором військ чеської армії. Він прийняв мене сердечно, обіцяв вжити свого впливу, щоб наша справа була поладжена якнайскорше. І справді, по коротко-

му часі чоловік дістав повідомлення з Ужгороду, що з Праги прийшло запитання про наше громадянство і доручення це якнайскорше виконати. До цього Ужгород звернувся з вимогою прислати заяву однієї з сільських громад, що вона годиться прийняти нас у свої члени. Це була одна з тих трудностей, що їх робили чехи українським емігрантам, бо звичайно нотар чех своїм тиском на сільський уряд робив у селі те, що хотів...

Це повторилося і в нашому випадку. Під натиском нотаря і жандармів село Задне, до якого чоловік подав прохання, відмовилося прийняти нас. Але чоловік, довідавшись про інтриги чехів, звернувся рівночасно до села Ліпецької Поляни¹⁰⁷, яке не підлягало під вплив нашого нотаря. Отже рівночасно з відмовою в Заднім прийшла згода від Л[іпецької] П[оляни]. Протягом місяця, зложивши оплату 1,000 чеських корон, ми одержали громадянство, а тим самим за чоловіком був закріплений і уряд участкового лікаря.

Одержавши громадянство, чоловік дістав зараз же покликання зложити іспит з урядової чеської мови. Чоловік не злегковажив цього іспиту, як це робили інші лікарі, уважаючи нижчим своєї гідности вчитися як школярі. Чоловік відривався на кілька годин денно від праці, а то й ночами підготовлявся до іспиту.

Після цього іспиту я поїхала до Праги шукати протекції, щоб одержати дозвіл на нострифікацію київського диплому мого чоловіка. Цим разом я пішла вже до президента Масарика. Хоч його в той час у Празі не було, то моє прохання прийнято і скоро після того університет у Братиславі повідомив чоловіка, щоб він зголосився до іспиту.

Чоловік знову засів до науки.

Яким чудом він знаходив стільки енергії і сили, я й донині не розумію: обслуговувати пацієнтів, писати вправи і знаходити ще час на систематичну серйозну науку в чужій мові. Він виказав витривалість і силу волі, щоправда, нарікаючи, що це я його до цього заставляю. Може й так було, але вже по шістьох місяцях він поїхав робити перші іспити, а протягом року зложив усі. На іспити практичні він поїхав на довший час, попросивши до Довгого свого заступника-лікаря. У літі, на закінчення іспитів, ми поїхали на Словаччину.

Мій чоловік одержав другий лікарський диплом. Це була святкова, радісна хвилина.

Повертаючись, ми їхали поволі, щоб оглянути красу Словаччини.

На кожному кроці на шпильях гір видніли могутні замки, свідки минулої слави і панування малярських магнатів.

Ми проїздили через місто Левочу¹⁰⁸. На брамі міста намальована постать «білої пані з Левочі» – графині, яка, хоч і мучили її, задержала таємницю свого чоловіка. Їй на голову наложили залізний зубатий обруч і стискали його. Вона загинула в муках з замкненими устами.

Ми заїхали до замку родини Андрашів¹⁰⁹ на високій горі. Ввічливий сторож показав нам у підземній гробниці скляну труну, що в ній лежала, немов жива, за-

¹⁰⁷ Ліпецька Поляна – нині село Хустського р-ну Закарпатської обл., розташоване за 22 км від м. Хуст.

¹⁰⁸ Левоча – місто на півночі Словаччини.

¹⁰⁹ ...до замку родини Андрашів... – Йдеться про замок XIII ст. Красна Горка, що знаходиться поблизу села Красногорське Поградіє приблизно за 6 км від Рожняви у Словаччині. Ним володіли у різні часи три відомі угорські родини: Маріаші, Бебек і Андраші.

мучена графиня. Вона, хоч вже мертва, піднесла руку на знак заборони, коли брат графа дав наказ малим хлопцям, синам графа стріляти з гармат на свого батька, що був проти повстанців і держав сторону австрійського уряду. Ми оглядали ці пам'ятки – графиню, малі гармати і кулі до них.

Серед долини Попраду на високій горі пишався замок, а трохи нижче розкішна гробниця-мавзолей. Його збудував граф своїй любій дружині, спроваджуючи на нього з усіх країн світу найдорожчий мармур. Не забув він і її собачки. За мавзолеєм стояв малий пам'ятник. Там поховано улюблену собачку графині.

Зворушливі пам'ятки слави мадярських магнатів. Про них писав багато мадярський романіст Маврикій Йокай¹¹⁰.

Серед густих, диких смерекових лісів нам показали високу гору. Підїхавши до полонини гори, ми знайшли вхід до льодової печери. Хоч було літо, провідник порадив нам тепло убраться. Малими сходами, покритими льодом, ми сходили до велетенських льодових печер, оглядали надзвичайної краси чари підземної природи, створені може ще в льодовій добі. В електричній світлі миготіли брилянтами сталяктити і сталягміти. Човном проїздили ми підземні озера, що влітку збільшались, а взимі пропадали в безвістях землі. Ми оглядали вирубану в льоді капицю, а в ній все – вітвар і постаті святих майстерно вирізьблені з зеленкуватого і золотистого льоду.

Коли ми вийшли на світ Божий, то прямо не хотіли вірити, що тут літня спека, повітря пашить гарячим сонцем, повне запахів смерек і гірських цвітів, а там паує царство зими, де все мертво миготить і міниться красками райдуги при освітленні електричних ламп.

Як на Карпатській Україні, так і на Словаччині значилося розкішне, буйне життя мадярів, з їхніми магнатами на чолі, величавими замками. Але словацький народ не брав участі в цім житті, він був рабом і невільник. Його героями були т. зв. «розбійники», борці за волю і право народу. Серед народу збереглася вічна пам'ять про них. Він співає і оповідає про Яноша героя, що стояв в обороні прав поневоленого люду.

Ми проїхали Татри, велике скалисте пасмо гір, покрите вічним снігом. Нам прийшлося обїздити їх добре вдержаними гостинцями, що крутилися і закручувались, підносилися вгору, або спускалися вниз серед розкішних смерекових лісів. В далині маячили високі горді Татри з білими шапками. Вкінці ми зїхали вниз. У широкій кітловині лежало невелике містечко Кошиці¹¹¹. Кінчалася казка мальовничої Словаччини.

* * *

Хоч наші діти виздоровіли з коклюшу і з часом поправилися та приходили до себе, то все ж таки не були відпорні. Постійно занепадали на бронхіт, то знову на якусь нову епідемію, що повторялася періодично в селі. Я боліла душею, що не маю біля себе моєї мами, що багата досвідом дала б мені вказівки, поміч і розраду. Я так дуже потребувала такої помочі, коли сама (чоловік, як звичайно, виїздив до

¹¹⁰ Маврикій Йокай (1825 – 1904) – угорський драматург і прозаїк. Активний учасник Угорської революції 1848 р. у Пешті. Романтичні романи Йокая були дуже популярними серед шляхти в Англії у вікторіанські часи, його часто порівнювали з Діккенсом.

¹¹¹ Кошиці – місто на річці Горнад у східній Словаччині білі кордону з Угорщиною. Друге за величиною місто в країні після Братислави.

пацієнтів) схилилась з розпукою над гарячкою розпаленими дитячими личками, слідкуючи за кожним проявом недуги.

Щоправда, моя мама зараз по нашій осідку в Довгім приїхала в зимі до нас¹¹². У мороз і завірюху їй прийшлося проходити пішки границю від одного поїзду до другого. Вона приїхала, щоб привезти мені найдорожчу свою цінність – ікону Божої Матері, дарунок її діда, для мене як благословення. Але довго в нас не побула. Не захотіла залишитися і повернулася тією ж самою дорогою до Львова. Я остала-ся знов сама.

Наша журба про діти збільшилася, коли став надходити час посилати їх до школи. Я стала вчити старшого Тараса спершу вдома, але така наука не могла тривати довго. Хоч на настоювання чоловіка, щоб післати його до школи в селі, я протестувала, бо учитель учив язичієм і я не хотіла калічити душу дитини, але виходу не було. Але дитина, походивши два тижні, заразилася шкарлятиною. Тут же заразився і молодший син. Ін'єкцій проти шкарлятини тоді ще не було. Епідемія забрала багато маленьких жертв, між ними і доню священника.

Після цього чоловік вже не настоював, щоб діти посилати до місцевої школи і я, порозумівшись з братом Петром, повезла діти до Коломиї¹¹³. Але і тут не захоронила дітей. Не минув і рік, як вони заразилися від дітей брата кором. Заалармована я поїхала до Коломиї і перевезла їх до Львова, де примістила у моєї товаришки п-і Панчишин¹¹⁴.

Прийшла пацифікація¹¹⁵. Довелося забирати діти додому. Знову невдалі спроби посилати їх до шкіл у Хусті та Ужгороді. Вкінці перевезла я їх до інституту в Цугербергу в Швейцарії¹¹⁶, де вони пробули 5 літ. В найкращих умовах діти поправилися і розвинулися, але Тарас не міг позбутися наслідків дитячих хворіб.

Переслідування

Спочатку наші взаємини з нечисленними ще чеськими урядниками проходили в згоді, без ніяких різниць. Коли ж стало прибувати чехів щораз більше, тоді стали вони переходити в ролю «старшого брата», пробуючи сягати далше, як їм прислуговувало. Жандарми і урядники почали дивитися на доктора-українця як на чужинця, вповні залежного від їх ласки. Тут же стали цинічно домагатися, щоб гостити їх по шинках, позичати гроші і підписувати векслі. На це я енергійно поставила вето. Вони, затаївши злобу, ждали нагоди для пімсти.

Одного літа, прочитавши оголошення в газеті, я запросила до нас інженера П., щоб він зайнявся вихованням наших хлопців (руханка, читання книжок, проходи,

¹¹² ...моя мама зараз по нашій осідку в Довгім приїхала в зимі до нас... – Очевидно, Ольга Франко приїжджала до доньки у с. Довге взимку – навесні 1921 р. Найімовірніше, вона пробула у Довгому до червня 1921 р., бо уже у липні 1921 р. Ольга Франко була у Львові.

¹¹³ ...порозумівшись з братом Петром, повезла діти до Коломиї. – 3 11 вересня 1922 р. до 25 липня 1930 р. Петро Франко жив і працював учителем у Коломиї.

¹¹⁴ Панчишин Люба – приятелька Анни Ключко.

¹¹⁵ Пацифікація – каральна акція Польської республіки проти українців Галичини, що тривала з 16 вересня до 30 листопада 1930 р.

¹¹⁶ ...до інституту в Цугербергу в Швейцарії... – Інститут Монтана Цугерберг – це швейцарська міжнародна школа-інтернат, розташована поблизу міста Цуг біля підніжжя Альп між Цюрихом і Люцерном. Відкрита у травні 1926 р. Засновник школи Макс Хусман робив акцент на розвитку індивідуальних здібностей дітей та їх взаємодії з дітьми різних культур і національностей.

їзда на конях). Він був настільки нерозважний, що почав усвідомлювати в українських питаннях чехів, не запитавшись чоловіка, чи це буде добре.

Вийшла з цього для нас дуже неприємна халепа. Коли б він усвідомлював національно селянство, то може б на це ніхто не звернув би уваги. Але він почав свою працю серед заїлих україножерів, що відразу викликало небажану реакцію. Ми мусіли попросити нашого гостя виїхати якнайскоріше, а скоро потім прийшов до нас начальник жандармерії і розпитував про нього. Як виявилось, його арештовано в Празі.

Директор маєтку, що напевно був довіреним губернатора і неофіційним провідником чеської колонії в Довгім, обмінявся з нами візитом і на тім могло б закінчитися. Але його дружина, сербка з Далматії, познайомившись з нами на Великдень під церквою, перенесла свої русофільські симпатії на нас, українців¹¹⁷. Вона стала моєю щирою приятелькою, а мій чоловік був лікарем цілої її родини.

Підчас моїх відвідин у них удома (чоловік із-за браку часу заходив до них дуже рідко) я ясно і виразно зазначувала свої національні переконання. Без жодної спеціальної тенденції я ознайомлювала мою нову приятельку з українською літературою, історією, мистецтвом, а передусім доводила, яка велика різниця існує між українцями і москалями.

Очевидно, приязнь між нами і родиною директора не могла бути не заміченою чеською колонією. Кожні наші відвідини у них, чи їхні в нас були темою обговорювань і безмежної заздрости.

Стрінувши одного разу на проході мене і мою приятельку, начальник жандармерії з солодким усміхом, але з їддю в голосі сказав: «Вам, пані докторова, нарастають ріжки, але ми ці ріжки вам зіб'ємо».

І чехи задумали акцію, як би мені і чоловікові «збити ріжки».

До Довгого приїхав молодий доктор, жид, нібито спочатку на приватну практику, але з очевидною настановою, щоб часом зайняти місце чоловіка. До дирекції каси хворих зроблено жандармами донесення (за тим стояв новий лікар і нотар), що чоловік разом з аптекарем допускаються всяких надужить.

Чоловік, перетяжений працею, на це все не звертав уваги.

Він ігнорував всі ці наступи, почувуючись зовсім невинним. Але жінка директора повідомила нас, що «Каса хворих» передала донесення до хустського суду. Чоловік відмовився їхати до Хусту. Туди поїхала я з моєю приятелькою і передала справу адвокатуві.

«Каса хворих», подавши скаргу, жадала заарештування чоловіка. Ціла справа тяглася два роки. Вийшло на яву ганебне поступування жандармів, що всіма силами захотіли нас знищити: не тільки відібрати чоловікові честь і працю, але навіть домагалися нашого виселення з Ч.С.Р. Але наш адвокат виказався дуже чесним. Ідучи крок за кроком, він виявив інтриги жандармів, що старалися підкупством поставити фальшивих свідків. Суддя відкинув справу як безпредметну, не допустивши навіть до судової розправи.

Два роки тяжких переживань, неспаних ночей, проведених над контролею книжок, щоб подавати матеріали для оборони адвокатів, тяжкі хвилини, коли

---

¹¹⁷ Про історію знайомства зі сербкою та її гостини у домі Анни Франко на Великдень див. також оповідання А. Франко-Ключко «Великдень у Карпатській Україні» (Жіночий світ. – 1957. – № 4. – С. 7-9).

розійшлась чутка, що приїхав урядник з суду арештувати чоловіка, це все відійшло в непам'ять, коли чоловік вийшов переможцем, а ціла компанія осталася осромлена.

Але наші вороги не уступали. Вони зробили друге донесення, не менш серйозне і небезпечне.

Подано донесення до губернатора, що ми, а особливо я, є українськими політичними агентами і провадимо протичеську роботу. Чоловік злегковажив і це донесення. При нагоді референт здоров'я сказав йому: «Уважайте, бо ви і ваша пані записані в уряді на чорній таблиці». Я вкінці поїхала сама до референта, щоб в'яснити справу. Розказавши йому про відносини в Довгім, я побачила, що він все таки переконано стоїть проти нас. Коли при посвяченні дому Масарикової Ліги в Довгім я зовсім невинно сказала йому, що український народ має право на самостійне життя, як і всі інші народи, то він із злобою відповів мені: «Як буде Україна, ми зробимо вас гетьманом». По цій розмові я зрозуміла, який настрої панує в уряді, і що там вважають мене провідником таємної організації.

У допомогу прийшов нам інженер М., директор маєтку. Викликаний до Ужгороду, він заручив за нас перед губернатором Розсипальом, заявивши йому, що ми ніколи не працювали проти Чехо-Словацької республіки. Нас викликали до Ужгороду, до губернатора. Закінчилося все на нашій заяві лояльності.

Потерпівши поразку і цим разом, чеські шовіністи присіли і замовкли. Жид лікар скоро виїхав, і чехи, хоч не хоч, стали звертатися за лікарською допомогою до чоловіка. Хмари розступилися на виднокрузі, настрої випокоджувалися. Ми були раді, що все добре закінчилося.

Протягом 20 років невпинної праці і ощадного життя наше особисте життя набрало стабільності. Ми бачили перед собою повне забезпечення – висока життєва асекурація¹¹⁸, деяка готівка в банку, автомашина, навіть державна пенсія. Збирались купити гарну віллю. Поїздки на Мадярщину, до Італії і Франції бути сповненням моїх мрій вирватися поза межі життя на селі.

Д-р Петро Ключко і його лікарська практика в Довгім та окрузі

До засягу праці д-ра Ключка належали села: Довге, від нього в напрямі Берегова – Задне, в напрямі до Хусту – Ліпецька Поляна і Лішна, в напрямі до Мукачєва – Бронька, Суха Бронька, Лесичєво і Березники. Ці два останні села властиво лежали далеко в горах, осторонь від головного шляху.

Довге мало центральне положення, лежало на роздоріжжю. Тут була резиденція графа, дві фабрики, окружний суд, лікар і велика 14-класова школа.

Скоро по приїзді до Довгого д-р Ключко зорієнтувався в застрашаючєм положеннє всього санітарного стану серед населення в його окрузі.

Такий самий стан був і в цілій Карпатській Україні.

Причиною цього в першій мірі було повне занедбаннє лікарської опіки з боку попередньої мадярської влади, нехтуваннє навіть найбільш пекучих потреб місцевого населення. Його уважали чимсь нижчим, трактуючи майже на рівні з худобою, а говорили тільки з тими, що вєспіли зовсім помадярщитися.

Дальшою причиною була недостатня обслуга лікарського персоналу.

¹¹⁸ Асекурація – забезпечення, страхування, гарантія.

Урядовими лікарями назначували майже виключно чужинців. Вони приходили сюди, щоб добитись якнайшвидше значного маєтку і повернутися назад до Будапешту, набравши практики і лікарського досвіду на людях часто і їх коштом.

Врешті підчас війни населення було ще більш залишене без лікарської допомоги із-за браку ліків. Внаслідок того населення терпіло тяжко від заразливих недуг, занесених сюди військом.

На простих дерев'яних возах, запряжених в худі виснажені коні або на санях в зимі – ледве вистелених соломною або сіном, привозили люди своїх хворих з високою гарячкою, нераз умираючих. Інших знов же з переламаними руками, ногами або тяжко поранених, з початками ганґрени везли з далеких лісів, місць їх праці.

Користаючи з допомоги зичливої дружини учителя українця, я залишала діти під її опікою і їхала з чоловіком до хворих в довколишніх селах.

На вистеленім сіном возі, не раз пізно вечором, а то й вночі, без огляду хворого, до якого був покликаний. Я заходила з ним до селянських хат і старалася допомогти селянам своїми порадами і вказівками.

Вістка, що приїхав лікар до села, розносилася із скорістю вогню і, замість одного пацієнта, приходилось обслуговувати їх далеко більше. Така поїздка затягалася пізно в ніч, а повертаючись, по дорозі треба було ще зайти до тяжко хворого в іншому селі. Не обійшлося без того, що, приїхавши додому, заставали інший віз і треба було їхати в цілком протилежну сторону.

В селі Березниках, найбільш віддаленому від Довгого, далеко в горах населення жило в неймовірній нужді. Малі хижі – переважно одна кімната і сіни. Велика курна піч наповняла курним димом цілу хижу, до того задуха від людських тіл і запах їжі затроювали повітря цілій, нераз численній родині. Під весну до хижі приносили ягнята, козлята, часом телятко або поросся, щоб у стайні чи малому хлівчику не померзли серед морозної ночі. Під печею в кутку звичайно сиділа квочка на гнізді. Діти брудні, худі, з великими животами, одіті в брудне лахміття. Поміж ними нерідко каліки.

При перших наших відвідинах ми зараз замітили, що туди лікар майже ніколи не заходив. Люди жили тяжко пригнобленим і пониженим життям, як ще за часів панщини.

Чоловік ніколи не жадав заплати, а на запитання подавав урядом назначену квоту. Не раз стара бабуся з привички починала торгуватися, нарікаючи, що вона дуже бідна. Коли чоловік погодився на четвертину мінімальної заплати, вона витягала з-під подушки завинену в хустину з-поміж звою грошей сотку і просила змінити і видати. В той спосіб привикли люди хоронитися від здирства панів.

Спочатку люди відносились до чоловіка з недовір'ям, але поволі стали привикати, дивуючись, що найшлася своя людина, що справді хоче їм щиро допомогти, розуміє їх горе, не виноситься понад їх бідноту, не питається про заплату.

Дорога в напрямі до Хусту вела поза тартаком, підходила терасами під високу гору, звану Ділок. Це властиво був ланцюг гір, що стояв впоперек дороги на пограниччі двох кітловин, окружених високими горами. Щоб дістатися на сам верх Ділка, треба було їхати крутими серпентинами та такими ж серпентинами з'їздити знову вниз по другім боці верхів'я. Проїхавши широкою долиною, треба було підійматися на ще вищу гору ще більш стрімкими серпентинами.

Ще кілька закрутів, ще кілька спусків і приїздимо до села Ліпецької Поляни. Село розкинулось над рікою. Багато хат розкидані по горах, на галявинах поміж лісами і стрімкими зворами.

В далеко віддалених від села хижках гніздилися розсадники чорної віспи, про що свідчили жертви цієї хвороби – люди різного віку з поораними близнами лицями, що немов примари приходили до лікаря з тих сторін. Населення темне, недовірливе, жило в переконанні, що щеплення уб'є дитину.

Лікар мав немалий клопіт.

Чоловік дав оголошення, що він і вчителі будуть читати в школі лекції про щеплення. Це людей зацікавило, особливо жіноцтво. Вістка про небувалу лекцію рознеслася до найдальших закутин. По Службі Божій зібралися всі в шкільній залі.

Д-р Ключко і учитель простими і зрозумілими словами пояснювали людям страшні наслідки віспи і конечну потребу щеплення. Ті лекції повторяли щонеділі і це допомогло. Коли настав урядово назначений час щеплення, то з найдальших закутин несли і вели матері чистенько помитих і святково прибраних дітей. Лікар на цім не скінчив. Він пішов на віддалену гору, де, як він довідався, була ціла оселя і там відбув щеплення дітей.

Для мене, що вже протягом Першої світової війни працювала в Києві як медсестра, співпраця з чоловіком приносила багато нового, цікавого, що поширяло моє знання в широкій практиці. Мені приходилося давати першу поміч хворим та пораним у відсутності лікаря. Я пройшла з ним курс, як охороняти себе і дітей перед заразливими недугами.

З другого ж боку лікар мав у мені сталу і невтомну помічницю, він мав з ким поділитися думками, мав з ким обговорити той чи інший випадок, мав завжди уважного слухача і рад був почути мою думку. А в хвилини перемучення, знеохоти, а часом розчарування знаходив у мені піддержку і заохоту до дальшої праці.

Д-р Ключко в своїй обширній і різноманітній практиці натрапляв на кожному кроці на прояв безмежного людського горя, спричиненого недугами-епідеміями в найгірших їх проявах. З-посеред найбільшої праці він виривався від хворих і їхав до Ужгороду з алярмуючими рапортами, домагаючись негайної допомоги.

Спершу здоровельний референт не вірив і збував його обіцянками, але коли він свої домагання повторив і настоював, референт приїхав до Довгого. Лікар водив його від хати до хати, демонструючи йому тяжко хворих на т[у]б[еркульоз], малярію, тиф, показував дітей, що гинули на шкарлятину, коклюш і кір, повів на розлоге болото в самім центрі села, в якому множилися комарі з зародками малярії. Тоді референт, переконаний наочно, повірив і його відвідини принесли успіх.

На його домагання приїхала з Праги спеціальна комісія (між ними кілька лікарів, що хотіли побачити прояви сипного тифу). Комісія задержалася кілька тижнів і разом з чоловіком прослідкувала здоровний стан населення і розповсюдження заразливих недуг. Комісія дійшла до висновку про потребу заложити амбулаторію Масарикової Ліги з осідком у Довгім.

За ініціативою Масарика, на взір Америки, засновано під головуванням доньки Масарика, Аліси¹¹⁹, Лігу для боротьби з недугами. Ця Ліга одержала великі фо-

¹¹⁹ Масарик Гарріг Аліса (1879 – 1966) – чехословацька професорка, соціологиня, політикиня, донька Томаша Масарика.

нди від держави. Вона закладала амбуляторії по Словаччині і Карпатській Україні. Це була неоцінена реальна допомога для нашого населення.

По закінченні своєї праці Комісія зарядила невідкладну акцію. До диспозиції¹²⁰ чоловіка прислали велике число ліків, різномірних щеплень та інструментів (мікроскоп). Жандармерія, нотаріальний уряд і школа дістали доручення співпрацювати і допомагати лікареві в боротьбі з недугами. Лікування було безплатне.

Д-р Ключко, повний посвяти, взявся з ще більшою енергією до праці. За деякий час прийшла вістка з Праги, що міністерство здоров'я рішило побудувати домівку Масарикової Ліги в Довгім. І справді протягом року на кошт держави і села споруджено великий будинок при головній вулиці в Довгім, де приміщувалася лікарська амбулаторія та лябораторія, вивінувані лікарськими інструментами. Навіть була купальня.

Для допомоги лікареві приїхала спеціальна працівниця, абсолювентка спеціальної високої школи, тільки що заложеної в Празі на взір того роду американських шкіл. Її обов'язком було протягом року відвідати кожну хату, ознайомитись з соціальним і здоровним станом населення, перебрати сталу опіку над матерями і немовлятами, шкільними дітьми, асистувати лікареві в його ординаційних годинах і писати звітномлення.

Це була освічена й інтелігентна панночка, велика ідеалістка. Вона працювала щиро і з посвятою для нашого народу і не цуралась заходити до хати, де були найбільша біда і бруд.

Протягом майже 20 років невтомної праці, посвячуючись всеціло своїм хворим, чоловік добився поважних успіхів.

Заразливі хвороби: чорна віспа і тиф були зліквідовані.

Дитячі хвороби і епідемії були в зародку обмежувані за допомогою щеплення. Смертність поміж дітьми значно понизилась.

Соціальні хвороби під постійною контролею і заведеним Масариковою Лігою безплатним лікуванням та завдяки освідомленню населення перестали бути грізною плягою¹²¹ села.

Згодом, внаслідок впертої праці населення почало само вести боротьбу з недугами, підвищуючи гігієнічні умовини життя. Хати побудовано більші з більшими вікнами і підлогами з дощок. Стали появлятися туалети.

Праця лікаря зазнала також деякої зміни.

Більшість населення була членами численних кас хворих і приватних пацієнтів стало менше.

Заразившись від хворої дитини дифтеритом, чоловік після видужання став відчувати втому. Скоро потім дістав тяжке запалення легенів, що було б закінчилося смертю, як би я в пору не покликала до помочі його приятеля д-ра Рихла з Ужгороду.

По видужанні він ще більше став відчувати втому. Серце, ослаблене перебути ми хворобами, не працювало вже з такою жвавістю, як дотепер. Чоловік потребував відпочинку. Він щораз то більше дошкульно відчував тягар своєї відповідальної праці. Сердився і нарікав, коли мусів іти в ночі до пацієнтів, стратив багато з того

---

¹²⁰ Диспозиція – тут у значенні: розпорядження.

¹²¹ Пляга – лихо, удар.

ентузіязму, з яким приїхав і взявся до праці двадцять років тому. Він зазнав багато розчарувань, а людський егоїзм жалив і ранив довірливе і доброзичливе серце.

Зміни в селі

Здавалося б, що життя в Довгім проходило з дня на день, без помітних змін – так само, як тоді, коли ми 20 років тому приїхали в село.

Як тоді, так і тепер спішили в неділю в церкву гарно вдягнені в свої біленькі сорочки жінки й дівчата, вітаючись при зустрічі з старшими і спускаючи скромні очі перед мужчинами.

Як тоді, так і тепер жінки білили перед Великоднем свої хати вапном, замішаним густою синькою. Несли на Великдень до церкви святити у великих кошах паски, мов колесо, а потім газди робили зі свяченим перегони, закинувши паску в вереті поза плече. Хто скорше добіжить до своєї вулиці, той перший легінь у селі.

Як тоді... в церкві стояли окремо: молодь, хлопці, легіні по правій стороні, дівчата, жінки – по лівій, а Службу Божу співали гуртом.

Як і тоді, чоловіки під час Служби Божої ішли до коршми, що стояла навпроти церкви, щоб підкріпити душу.

Як і тоді, люди заводили весільні танці на сільській площі, легіні виспівували своє бадьоре і хвацьке «шіді-ріді, шіді-ріді-дана», косо, з-під ока поглядаючи на вибрану дівчину, що стояла з «цімборашками» у віддалі яких 10 метрів. Кликали, немов з нехотя, «а до танцю пой»...

Як і тоді... бувало легінь – серед танцю виймав ніж з-поза череса і вбивав у спину зненавидженого суперника – «ворога», а дівчата з подивом і захопленням в очах вигукували: «ого-легінь, не побоявся постояти за свою дівку, а тамтого ледве живого понесли до доктора».

Як і тоді... зводили бійку поважні газди з долішнього кінця з газдами з горішнього кінця.

Змін великих у селі не було. Лише люди ходили не так принижені, не так низько кланялися жандармам.

На партійні, агітаційні зібрання, що відбуваються кожної неділі на площі перед нашими вікнами, мало хто приходить. Спочатку приходило і пів села, коли ще приїздив Нечас – приятель українського народу, обіцяючи широку автономію.

По селах і далі залишилися коршми. Коршмарі ще більш бундючні стали. Приїздять щораз нові урядники – чехи.

Не видно великих змін, але все ж таки стало якось веселіше.

По селах закладають читальні «Просвіти», молодь стала більше ходити до шкіл. Багато їде даліше вчитися до Ужгороду, Хусту, Берегова, а звідти на високі школи до Праги, Братислави. Приносять нові вісті, нове життя віщують. У хатах ведуться розмови. Туди заходять учителі на розмову, радять, як лиху зарадити, як народ піднести, до одної громади згорнути. Книжки читають про свою батьківщину. Студенти з високих шкіл не цураються простого народу, не виносяться понад своїх батьків, вони щиро допомагають прозріти своїм братам.

Розумні люди все повторяють, що мусимо дістати автономію, мусимо її самі собі вибороти, бо чехи фальшиво діють. Їм автономія українського народу на заваді.

Люди розуміють уже, що там – за Бескидами живуть їхні брати, такі самі українці, як вони.

Новий рух несеться по Підкарпаттю і не стримати його ні мадярам, ні чехам, бо він спонтанний, бо народ прозрів, почав видіти і думати.

Виростала «золота молодіж» без ідеалів і моралі, розтрачуючи в дорогих ресторанах сотні і тисячі корон своїх батьків.

Рознеслася поголоска, що ЧСР буде жертвою Гітлера. Таємно, хоч усі про це знали, жінка президента Бенеша¹²² стала перевозити літаком мільйони до Швейцарії. День перед окупацією німцями ЧСР Бенеш проголосив у парламенті переляканим міністром: «Не бійтеся, я маю знаменитий плян», але в ночі сів на літак і втік до Швейцарії.

Чехи в першій мірі практичні комерсанти й тому пожаліли «золотої» Праги. Вони віддалися Гітлерові без одного вистрілу і стали виробляти танки, літаки та амуніцію для німецької армії.

На Карпатській Україні заворушились чехи. В Ужгороді високі губерніяльні урядники продавали свої доми.

Заклопотались вони і в Довгім. Дехто з них дістав директиви. Здається найбільш вірні інформації мав директор маєтку. В розмові зі мною він став виявляти симпатії до ССР, а врешті признався, що він є комуністичних переконань. Я висміяла його просто в очі: «Ви, директор маєтку, мільйонер, майбутній професор політехніки, комуніст? Ви не знаєте, хто це московські комуністи. Вони використовують ваші симпатії, а потім у найкращому випадку пішлють вас на Сибір. Чому ви не хочете підтримати України, визвольної боротьби українського народу? Україна від віків була великим муром охорони для всіх західних держав, вона давала їм змогу розвиватися. Тепер обов'язком вас усіх є підтримати Україну». Але мої слова були для нього вітром в полі. Не розуміючи, які абсурдні були його переконання, він свої нові симпатії базував на зміні політики Бенеша.

Інженер М. незаметно ліквідував своє урядування, дістав назначення на посаду професора політехніки в Празі.

Заворушилось населення на Карпатській Україні. Пахло волею. Яка та воля буде, ніхто не знав, але народ прагнув жити власним, вільним життям.

Ужгород зайнятий чехами, але це не вадить. Нині буде нашою столицею Хуст, а завтра здобудемо Ужгород.

Скромний, добрий душпастир, ректор учительської семінарії, священник і письменник, що не тільки проповідував славу Господню в церкві та школі, але й любов до України та до цілого українського народу. Носій великої національної ідеї, о. А. Волошин перебрав не вагаючись на себе тяжку відповідальну працю вести свій народ до світлої мети: самостійності.

Вже з кінцем 1938 року, немов з-під землі, з'явилися на Карпатській Україні січовики. Вони проходили від села до села освідомлювати народ вічами, рефератами, піснею, проповідували правду України, а коли прийшов слушний час, рушили до Хусту, але не самі. Вони вели з собою сотні і тисячі юнаків. Величава дефіляда перед майбутнім президентом дала почин до здвигу цілої Карпатської України.

---

¹²² Бенеш Анна (у дівочтві: Влчкова; 1885 – 1974) – дружина президента Едуарда Бенеша; голова чехословацького відділу Міжнародного Червоного Хреста (після 1945 р.).

До Хусту стали напливати інтелігенція, робилися приготування до виборів.

Чехам тяжко було погодитись з думкою, що прийшов час залишати вигідні, добре нагріті місця. Поховані в домах, вони з засідки стали стріляти на безборонне населення на вулицях.

І до Довгого прийшли січовики – вишколені, завзяті хлопці. Вони зараз же кинулись до праці. Протягом одного місяця в селі, у якому дотепер були самі «руснаки», немов одним кличем гриміло: «Ми українці! – Слава Україні!»

Директором маєтку назначено нового інженера Н., колись змадлярщеного русина (це йому не зашкодило за декілька місяців знову змінити шкуру і стати ярим мадяром). Він, за порадою чоловіка, дав приміщення січовикам у дворі, колишньому приміщенні чеського війська, що зовсім незаметно щезло однієї ночі з Довгого на конях забраних у дворі і в селян.

Чоловікові прийшлося часто їздити до Хусту на наради в справі підготовки до виборів. Одного дня поїхали ми разом, запрошені о. Волошином. Ми подались до його приватного помешкання. У вітальні, обставленій старомодними меблями, з тяжкими занавісами на вікнах, було вже декілька осіб. Спершу велась загальна розмова на актуальну тему. Коли ж ми опісля, на бажання о. Волошина, залишились разом з ним, він запропонував чоловікові зайняти місце в майбутньому уряді.

Але чоловік рішуче відмовився. Такі місця належаться уродженцям Карпатської України. Вони самі мусять будувати свою батьківщину, виказати свій хист, відданість і національну дозрілість, а він принесе більше користі на посаді окружного лікаря в Довгім. Він буде служити і працювати для спільної цілі. Почесті й урядові посади його не манять – була відповідь мого чоловіка.

«Нині ми вас залишаємо в Довгім, бо там ви незаступні, – сказав на прощання о. Волошин, – але подумайте над моєю пропозицією».

Я поглядала в його добре і чесне обличчя; читала в його очах стільки щирого турбування про долю рідної землі, думаючи: «В мирний час він був би одинокою людиною на становище президента, але, чи не забагато в нього доброти, а замало рішучості та енергії в теперішню непевну пору?»

З нами за столом залишився син о. Волошина¹²³. Були відкриті двері до другої кімнати і я замітила, що туди зайшла молода жінка. Вона, не звертаючи уваги на нас, викликала по-мадярському сина о. Волошина, як видно, її чоловіка. Він дуже зняковів і скоро вийшов до сусідньої кімнати. Через причинені двері доносився її крик: «Ти чого спроваджуєш сюди якихсь українців, тут не Україна, а Мадярщина...» Ми вдавали, що не розуміємо мадярської мови, але в моєму серці кипіло. Це вічна історія. Наші люди, що одружуються з чужинками, приводять цим нераз народну справу до загуби. З якою ненавистю відносилась оця мадярка до справи, за яку боровся її чоловік і його батько! Можливо вона доносила своїм приятелям про події, що відбувалися в Хусті, можливо вона вже була поінформована про долю молодої, ще не сформованої держави.

* * *

Чоловік привозив директиви з Хусту в справі виборів. Коли їздив в довколишні села, набрав повне авто молодих учителів і селян, які скликали збори і про-

¹²³ ...син о. Волошина... – Кого тут має на увазі Анна Ключко точно не зрозуміло, оскільки Августи Волошин у шлюбі з Іриною Петрик не мав дітей. Натомість подружжя опікувалося приватним сиротинцем, де виховувалося 22-є дітей.

водили віча. Для народу воля, власна, незалежна держава – це були магичні слова. Люди масово приходили на збори і одногосно проголошували: «Ми всі будемо голосувати за о. Волошина, хай він буде в нас президентом».

Управитель школи, що свої москвофільські симпатії з часом перемінив на фенциківські і зі скритого став явним ворогом, був усунений із свого посту (він був певний, що це спричинила я), а на його місце прийшов свідомий і освічений молодий учитель. Він, разом з товаришами, кинувся у вир передвиборчої агітації.

Священник М., щоб і собі не оставатись позаду, тим більше, що його діти, не зважаючи на те, що вдома все говорилося по-мадярському, підпали під загальний вплив українізації, а навіть у запалі збиралися їхати на Україну, будувати там «самостійну», – випросив у чоловіка українські книжки, щоб якнайшвидше ознайомитись з українським питанням. Чоловік став носити йому твори І. Франка, які я саме дістала з України. «Але ж він не буде їх читати», – сказала я з сумнівом. Та все ж він їх перечитав і, якщо можна так сказати, «здеморалізувався українством». Не думаю, що це пройшло в глибину його душі, бо він був занадто помадярщений, але була це загальна хвиля, а він не хотів оставатись позаду, не хотів і не міг, бо все ж таки був у нього якийсь процент щирого пробудження.

Організувалася місцева Січ. Хлопці з захопленням ходили на вправи. Багато з них відбуло вже військову службу й знало вояцьке діло. Ті взяли провід у свої руки. Всі вони проголосували одногосно: «Дайте нам тільки зброю в руки, і ми будемо охороняти нашу Карпатську Україну від мадярів і від чехів. Нога їх тут більше не ступить».

До мене приходили вчителі. Я давала їм поради, директиви й летючки, привезені чоловіком з Хусту. Я читала з їх лиць ентузіазм і щире захоплення.

Із свого боку я зорганізувала «Жіноче товариство», до якого запросила жінок місцевої еліти (жінку і доньку священника, кол[ишнього] управителя школи, жінок директора маєтку, нотаря і директорів фабрик), жінок робітників і селянок.

Товариство негайно започаткувало жваву діяльність. Закуплено полотно, і дівчата взялися вишивати сорочки для січовиків. Захоплені жінки й дівчата вишивали безплатно, і вже на передвиборчі збори наші січовики гордо вишикувалися, всі в одностроях і вишиваних сорочках.

Кожної неділі відбувалися відчити і промови для молоді в кімнатах школи, а вечорами – вечерниці і танці без алькогольних напиків, що хвалили собі дівчата і хлопці, бо не було вже бійок, ані розправ ножами.

Прийшла черга на перевиборчі збори і в нас.

На площу вже по полудні стали сходитися люди не тільки з Довгого, але й з усіх довколишніх сіл, що належали до нашої округи. Як стемніло, засвітили біля пам'ятника смолоскипи, поставили столи для промовців, розвинули синьо-жовті прапори.

Пахло весною. На всіянім зорями небі пролітали ключами журавлі і гуси, передвісники весни. І в нас приходила радісна весна – відродження Карпатської України.

На площі гудів народ. Січовики вдержували порядок. Ще ніколи не було тут такого свята. Приїхали вчителі з тільки-що відкритої гімназії. Головним промовцем був селянин з Білок, Ігнатко, – свідомий, інтелігентний, начитаний. Він увійшов в історію Карпатської України як провідник національного відродження Ір-

шавщини (Іршавська округа з її 50 тисячами населення) – посол до першого сейму Карпатської України.

Нам часто приходилось бувати в Хусті. Ми бачили рухливе, повне гамору життя на вулицях вщерть переповненого міста. Веселі вигуки, неочікувані зустрічі, розпромінені радістю лиця – це з усіх сторін приїздили наші люди до столиці Карпатської України, навіть гості з-за моря – з США і Канади. Одні, щоб запевнити собі визначне місце в новій державі; другі, щоб брати участь у загальній радості; інші, щоб поладнати свої особисті справи. Загал спішив до Хусту, щоб серйозною працею сповнити сумлінно і чесно свій найпочесніший обов'язок супроти своєї батьківщини.

На вулицях видно було українських міліціонерів у новісіньких уніформах або вдягнених по-цивільному тільки з опасками на раменах і з рушницями в руках.

Проходили щораз то нові відділи Карпатської Січі, з запалом голосились все нові добровольці, їх число зростало щогодини.

Залі в школах і готелях були переповнені. Всюди відбувалися паради, маніфестації.

Кипіла праця, народ святкував перемогу, не здаючи собі не раз справи з того, що хтось сторонній буде рішати про долю українського народу на Закарпатті, нехтуючи його права і волю: що Карпатська Україна стане іграшкою в руках чужинців і ворогів та буде ділити долю братніх земель Галичини і Великої України.

В країні оформлялась одна партія: Українське Національне Об'єднання. 12 лютого 1939 року відбулися вибори. Голосування було пряме, безпосереднє, тайне і рівне, згідно з принципами демократії, без ніякого натиску і впливів. 92% населення заявилося в користь виборчої лісти УНО.

Ці вибори мали велике моральне значення. Це вперше народ Карпатської України задокументував свою національну зрілість, як стихія виявив своє споконвічне право бути господарем на своїй землі, свою приналежність до великого українського народу. Рівночасно це був полічник для чехів, які надіялися, що за час їхнього 20-річного панування народ забуде своє минуле й затратить власне національне обличчя.

Сейм був скликаний 15 березня 1939 року в Хусті. На ньому затверджено уряд Карпатської України і вибрано президентом о. А. Волошина. Цей акт був завершенням не лише політичного пробудження Карпатської України, але й за документуванням перед цілим світом, що український народ зрілий будувати власну державу, а всі вмішування чужинців у його внутрішні справи – це злочинне зазіхання на його багатства під ширмою фальшивого братерства.

Коли сьогодні дивлюся на ці так блискуче започатковані події і згадую тисячі жертв найкращих синів України, що впали за волю свого народу, його славу і честь, то мимоволі приходять на думку слова М. Шашкевича:

Цвітка дрібная молила неньку, весну раненьку:

«Нене, голубко, зvoli ми волю, дай мені долю,

Щоб я зацвіла, весь луг вкрасила,

Щоби я була як зоря ясна, як сонце – красна

Щоб я згорнула весь світ до себе».

«Доню, голубко, жаль мені тебе, милая любко,

Бо вихор свисне, мороз потисне, буря загуде,

Личко змарніє, краса зчорніє, жаль серцю буде»...

Мадярщина, союзник Німеччини з Першої світової війни, знову станула по стороні німців. Вона піднесла претензії до Карпатської України на тій тільки основі, що ця країна протягом століть була під її окупацією.

Настав непевний час, повний сподівань, то знову зневіри і непевности. Ніяких певних вістей з Хусту. Самі здогади.

Великий здобуток сейм з президентом на чолі, хоч працював і видавав нові закони, одначе не міг здобути на міжнародному форумі визнання і затвердження факту існування самостійної Карпатської України. Ніхто не цікавився тим, щоб цю тільки що звільнену і збуджену до самостійного життя країну піддержати і затвердити її правне існування. Вона не була темою міжнародних нарад, вона була одним помахом пера віддана в руки ворогів, що безпощадно придушили народний зрив, а її вірних синів засудили на муки й катування.

В Хусті і більших містах формувалось наше військо. До війська вступали емігранти, колишні вояки з Першої світової війни, студентська молодь і січовики по селах. Але не було достатньої кількості зброї. Місцеві хлопці, затискаючи зуби, говорили: «Як би нам тільки зброя, ми б нагнали мадярів аж до Будапешту». Карпатські січовики мужньо захищали своїми грудьми границі рідної держави перед мадярськими захватчиками. Але як довго можна було без зброї і допомоги держатися?

З Хусту ніяких відомостей. Аж ось, немов блискавка, мигнула непевна вістка, що Ужгород обсаджений словаками, по відході чехів, тепер уже в руках мадярів.

Вкінці прийшла вістка з Хусту, що німці відступили Карпатську Україну мадярам в нагороду за втрати в 1918 році. Легко їм було платити чужою землею.

По селах чоти січовиків творили місцеву залогоу, щоб паралізувати виступи мадярів з тилу, що чигали вже з-за кута, готові до розправи з невинними українцями.

В Довгім наші стрільці маршували кожного дня головними вулицями в повному озброєнні, вдержуючи порядок. Але що буде, як вони будуть змушені відійти?

Кожний був залишений самому собі. До чоловіка прийшов лісничий-мадяр, щирий приятель і старий його пацієнт. Просив нас прийти до нього в гори – до лісничівки й перебути там критичний час, запевняючи нас, що мадярів нам нічого боятися. Чоловік запевняв його, що Довгого не має наміру покидати, але від запрошення не відмовився.

Довге лежало на роздоріжжі, і до нас стали вступати по дорозі з різних сторін утікачі.

Переляканий і ледве живий з утоми забіг учитель, що вже втікав перед мадярами із Словаччини, шукаючи в нас охорони та безпеки. Тяжко було йому вияснити, що й у нас не краще. Приїхав учитель з Білок з дружиною і дитиною, просив захисту, навіть окружний лікар-чех з Іршави домагався приміщення.

Служниця Марія і жиди приносили до нас щораз то більше тривожні вісті. По дорозі до Хусту нападають на втікачів мадяри, грабують їх і вбивають. В горах зловили січовиків і повісили, інших постріляли.

Пройшла неспокійна ніч. Ранок був хмарний. Сірі, однотайні хмари затягли небо з полудня, а пригноблююча тиша в селі не віщувала нічого доброго.

Знову прибіг сусід-жид і радив конче виїхати в гори. Хоч на кілька днів, бо по селі ходять погані чутки. Чоловік занепокоївся, бо знав, що жиди мають найкращі відомості.

«Я відвезу вас до Хусту», – сказав чоловік.

«Я лишуся тут, мені люди нічого не зроблять, бо лікаря потребують. Будьте готові до від'їзду кожної хвилини». Авто стояло готове на подвір'ї. Я позносила кілька валізок з найпотрібнішими речами і документами.

З ганку я побачила, як з двора вийшла чота січовиків, але не як звичайно для контролі вулиць, але в повнім озброєнні, з наїженими багнетами.

Вони пройшли площу, там завернули і подалися вулицею в напрямі до Хусту.

«Тепер час», – сказав чоловік. Ми виїхали в слід за січовиками. З нами їхав син Мирон, інженер з дружиною і дитиною.

Ще в останню хвилину прибїгла Марія і заголосила: «Не їдьте до Хусту, по дорозі засіли грабіжники, вони грабують і вбивають, задержуючи авта».

Ми поїхали. Незамітно проїхали селом, а там стали підійматися вгору на волянську серпентину. Виїхавши на гору, зовсім без причини, але, видно, з Божого провидіння, авто стало і не рушилося далі, мотор не запалювався. Чоловік сказав: «Це знак, щоб ми далі не їхали. Може по дорозі на нас чекає певна смерть».

Ми станули якраз перед хатою знайомого селянина. Чоловік завів авто на подвір'я, а валізи занесли в хату.

Лісами ми попрямували до лісничівки. Лісничий прийняв нас сердечно, радий, що може віддячитися чоловікові за піклування.

Одначе чоловік заявив, що він повертається в село і тією ж дорогою лісом подався до місця, де залишив авто.

В лісничівці ми не залишилися довго. На другий день рано прибула вірна Марія і принесла моє срібло, що його в поспіху я забула з собою взяти. Розказала тривожну новину. В селі довідались, що ми сховалися в лісничого і вибираються їти за нами, щоб розправитися з нами.

Марію хтось бачив, як вона крадькома ходила до лісничівки. Коли повернулася додому, то мадяри накинулися на неї і хотіли її вшати, обвинувачуючи, що вона носила січовикам їсти.

Лісничий спершу впевняв нас, що зуміє захистити нас перед мадярами, але перелякався такої роз'яреної юрби.

Пройшов тривожний день – ми не клалися спати, очікуючи непрошених гостей.

Пізно, вже по півночі, загавкали пси, почулися стріли.

Господар вийшов з хати і довго не повертався. Вкінці повернувся. Він сказав: «Не лякайтеся, прийшли за вами з села люди; я сказав їм, що ви мої гості і вони мусять поводитися з вами пристойно. Вони, щоправда, мають з собою рушниці і кулемети, але це тому, що в горах скрилися січовики».

Я погодилася на розмову з провідником. Господар впустив у хату 4 озброєних чоловіків. Всі вони мені добре знані, їх провідником був Михайлюк, що ніколи не працював, а, як сам мені колись оповідав, «жив з краси».

Він став мене випитувати про січовиків, але господар відповів за мене, що за нашого перебування ніхто до його хати не заходив і січовиків по сусідству не було. «А де той мішок, що в ньому Марія носила січовикам їсти,» – запитав він грізно. «Це не була їжа для січовиків, – сказала я і відкрила мішок. – Ось що було в мішку». Очі його засвітилися жадібно, але тут же стояв мадяр, як свідок, і він знехотя сказав: «Очевидно, це ваше. Ми не прийшли вас грабити. Це майте собі. Я маю розказ привести вас у село...»

Запевнивши господаря, що нам нічого боятися, ми вийшли з хати гостинного лісничого, залишивши жінку інженера з дитиною. Як ми потім довідалися, лісничий за свою увічливість натерпівся багато від мадярської поліції.

Ніч була темна, холодно і тьмяно блистіли зорі на небі, потягало весняними запахами лісу. Ми йшли під сторожею озброєних по зуби людей спершу вузькою покрученою стежкою поміж деревами один за одним. Тільки спереду і ззаду миготіли світла смолоскипів. Згодом ми вийшли на полонину, іти було легше і дорога була нам добре знана. Окружила нас сторожа, яких 20 людей. Пройшовши полонину, нам прийшлося сходити стрімко в долину. Кожний шукав вигіднішого ґрунту під ногами. Я незаметно наблизилась до сина, шепнула йому: «Не відходи від сторожі, держись котрогось з них, бо як би вони надумали стріляти, то на своїх стріляти не будуть».

Сходити потемки було не легко, щохвилини натрапляли ми на корчі, каміння, вибоїни, не раз сховзались і падали, спотикнувшись на купині. І тільки тоді, коли зійшли в діл, відітхнули легше. Тут треба було переходити мокравину. Вода позатікала в черевики, але ніхто з нас у цю хвилину не звертав уваги ані на змучення, ані на замоклі ноги.

Вкінці прийшов міст через ріку, а там вийшли на гостинець. Врешті в темноті стали бовваніти хати.

Загавкали собаки з просоння, подекуди блимали малі віконця тьмяним світлом. Ось вийшла жона з хати з ліхтарнею в руці. Піднесла її вгору, освітила вулицю, а заглядевши наш похід – скрикнула «паніку ведуть» і щезла в темних сінях.

Мимоволі станула мені перед очима картина, коли при смолоскипах вела паризька чернь французьку королеву Марію Антуанетту¹²⁴ на ганьбу і смерть до Парижу.

Пройшовши головну вулицю, ми підійшли до нотаріального уряду. Провідник зайшов першим, а скоро потім введено нас до середини.

Я відразу зорієнтувалась у положенню. Столи були відсунені під стіну. Нас усталили вздовж них.

В кімнаті був гамір і крик, але з нашим приходом всі затихли. Всі знайомі лиця, але всі люди п'яні.

Навпроти нас станув управитель школи і став міряти нас кров'ю заллятими очима, переводячи їх з одного на другого. В тих очах світилась безмежна ненависть і жадоба пімсти. Як видно, він був ватажком цієї банди, що зійшлася тут робити над нами самосуд.

Я сподівалася, що він накинеється на мене, але він всю свою злість став виливати на інженера, що був короткий час учителем у нашій школі і був йому добре знайомий.

Його промова крутилась коло однієї теми, яку він з п'яна повторяв на різні лади: «Ви приїхали сюди робити Україну, зайти не прошені, тут ані України, ані українців нема. Ви думаєте, що я “падлец”, але я чесний “русский человек”. Ми вам покажем, як будувати тут Україну, ми вас навчимо».

П'яні люди то йому притакували, то вигукували різні погрози і лайки в нашу сторону, може й не розуміючи, що він говорить. Управитель школи звернувся до мого сина, кажучи: «Ми проти вас нічого не маємо, вам ніщо не станеться. Вас тут не було і це до вас не відноситься».

¹²⁴ Марія-Антуанетта (1755 – 1793) – королева Франції, дружина Людовіка XVI. Під час Французької революції її діяльність відзначалася контрреволюційними змовами та інтервенціями. Засуджена до смертної кари і страчена на гільйотині.

Вкінці підступив до учителя, вимахуючи кулаком перед його очима, і заревів: «Ми вас усіх постріляємо, под стінку з вами!...»

Я побачила, що це може закінчитися кривавою масакрою для нас усіх.

Я підійшла до учителя. Станувши рядом з ним, я спокійно звернулась до управителя школи зі словами: «Ви, пане директоре, помиляєтесь: ви не руский, як твердите, і не маляр, як думаєте. Ви тільки мадярон – мадярський слуга».

Він, немов вперше мене побачив, на хвилину застановився, а потім, б'ючись кулом у груди, закричав: «Так, я маляр, а вас усіх українців под стінку!»

Та нараз під дверима почулася голосна розмова. Хтось став добуватись до дверей, вигукуючи по-мадярському.

Увійшло четверо зовсім незнаних мені інтелігентів у супроводі наших жидів. Вони сказали: «Завтра мадярське військо буде в Довгім. Мадярська влада заборонила робити самосуди і самовільні розправи будуть строго карані».

Один з них підійшов до мене і сказав тихо по-українському: «Не бійтесь, пані, вам нічого не зроблять. Це тільки так, щоб заспокоїти селян».

Нас відпустили додому, заявивши, що ми останемось під домашнім арештом до приходу мадярського війська.

Чоловік був вдома також під арештом. Він розповів, що сталося у Довгім під час нашої відсутности.

Грабіжники розбили наші валізи й забрали речі, а документи спалили.

Нотар з Довгого виїхав з чеською колонією, залишалась тільки його жінка з дітьми. Нині вона перекинулась із словачки в чистокровну мадярку. Очікувала приходу мадярів, щоб їх з радістю привітати і при їх допомозі виїхати з Довгого.

Управитель школи поставив чоловіка під домашній арешт. До хворих він мусів йти під конвоєм селянина з рушницею. Жиди старались допомогти чоловікові. Почувши про намір управителя школи зробити з нами розправу, вони поїхали навпроти мадярів і поручили за нас, домагаючись помочі для нас.

Тяжка, пригноблююча подія відбулась недалеко нас і докотилась до Довгого.

На горі в Мстичеві, у монастирі оо. Василян¹²⁵ проживали чотири старенькі монахи, між ними о. Котович¹²⁶, колишній учитель бурси в Ужгороді. Коли почалась нагінка на українців, старенькі монахи не могли нікуди відійти. Вони думали, що найбезпечніше буде сховатись у пивниці монастиря і перебути там лиху годину.

Та якісь лиходії донесли на них, що там перебувають січовики, а в пивницях переховується велика кількість зброї – цілий арсенал.

Озвіріла юрба прийшла робити розправу¹²⁷. Їх тяжко побитих, із зв'язаними руками пігнали до Довгого. Старенького о. Котовича зіпхнули з високої стрім-

¹²⁵ На горі в Мстичеві, у монастирі оо. Василян... – Йдеться про Імстичівський монастир чину Василя у селі Імстичово Іршавського району Закарпатської області.

¹²⁶ Котович Петро (хресне ім'я Андрій; 1873 – 1955) – український церковний діяч, ієромонах-василіянин, проповідник, перекладач релігійної літератури. З 16 грудня 1931 р. був призначений ігуменом Імстичівського монастиря на Закарпатті. Через прихід угорської влади на Закарпаття змушений був покинути Імстичівський монастир і був переведений на місійну працю до Канади.

¹²⁷ Озвіріла юрба прийшла робити розправу. – З окупацією Карпатської України угорцями у 1939 р. монахи-василіяни зазнали переслідування. Імстичівський монастир попав під розправу одним з перших. Монахів звинуватили у тому, що вони начебто переховують у монастирі зброю і січовиків, а відтак 18 березня 1939 р. монастир було обстріляно.

кої гори. Побитого, покривавленого, ледве живого, з подертою одіжжю гнали ще даліше до нашого села.

Коли вкінці прикликали лікаря до побитих монахів, що опинилися в нотаріальному уряді, то чоловік зжахнувся на вид нещасних і зажадав, щоб їх зараз же перевезли до лічниці в Ужгороді.

Це був зразок того, що робили б люди з усіма нами, якби справді прийшла на Карпатську Україну комуністична мадярська влада.

Вранці наступного дня відчинилися двері і я побачила в них коменданта січовиків. Він прийшов з рушницею в руках, щоб перебрати над нами сторожу. Побачивши мене, його рука відрухово потягнулась угору, уста отворились, щоб вимовити таке дороге дотепер привітання «Слава Україні», але ж знову закрились. Він зніжковів і якесь недовір'я промайнуло на його лиці. Я приязно усмінулась до нього і, кивнувши головою, відійшла. Він не потребував боятися, що я його зраджу.

По полудні прийшли мадяри. Жиди привели до нас двох офіцерів на квартиру.

Наступного дня офіцери перенеслися до двора, а нас, на доручення мадярської влади, повезли в тюрму до Іршави. Віз нас наш шофер нашим автом. Він рекувізував його в нас на потреби мадяронів, що день і ніч їздили ним по селах арештувати українців, розбиваючи його по сільських болотяних дорогах.

Вдома залишився син Мирон із служницею Марією.

Мене примістили з селянкою, що вбила свою дитину і чекала в тюрмі на судову розправу, а чоловіка і кількох учителів дали до спільної камери для мужчин. Мала в'язниця була переповнена. Тут сиділи учителі з Білецької гімназії разом з директором і січовики – місцеві та з Галичини. Привезли нашого священника із зв'язаними руками (особиста пімста нашого управителя школи). Пригнали побитого нашого приятеля інж. С. Галичан відділили окремо й держали під сильною охороною.

Наступного дня стали викликати нас на допити. По одному виводили під конвоем до канцелярії.

Головною підставою обвинувачення і переслідування було те, що інтелігенція розбудила народ до національної свідомости та повела його шляхом до самостійного життя. Чи справді була це провина, за яку мали право мадяри нас карати і понижати?

Для задокументування своєї сили переслухання супроводили лайки і побиття. Найбільше били учителів і галицьких січовиків, що змордовані, ледве живі, з запухлими лицами й руками поверталися до камери.

Слідство вів зять нашого управителя школи, службювик окружного суду. Він напевно дістав від тестя доручення особливо знущатися над нами і священником.

Проходив день за днем. В день випускали нас на подвір'я подихати свіжим повітрям.

Щодня відвідував нас син Мирон. Він привозив харчі та шукав можливостей звільнити нас.

Прийшла черга на мого чоловіка йти на допит. Я дрижала і мучилась на думку, що і над ним будуть знущатись, але мої побоювання показалися безпідставні.

Слідчий заявив йому: «Ми проти вас нічого не маємо, ви в нічому не винуваті. В усьому винна ваша жінка, а через неї ми мусіли і вас арештувати». Його зараз же відпустили. Почувши цю вістку, я легше зідхнула, бо була переконана, що, мені, як жінці, буде легше викрутитись від біди.

Кожної ночі, десь коло другої години, відсувалось віконце до моєї камери. Хвиля світла, попавши мені в лице, будила мене зі сну. До мене заглядали якісь типи – ворожі і злі, трактували мене як найгіршу проступницю. Задовольнивши свою цікавість, світло гасло, типи відходили. Оці хвилини були найтяжчі. Я почувалась осамітненою; до глибини душі ображеною, залишеною на поталу озвірілих ворогів.

Врешті прийшла черга на мене. Мене вивели до канцелярії і п. Т. накинувся на мене лютим голосом з різними обвинуваченнями. За столом сидів мадярський урядник поліції.

На самому вступі п. Т. сказав мені:

– Ваш чоловік нічого не винен, але ви винні. Через вас він буде покараний.

– Як він не винен, то не може бути караний за мене, – відповіла я йому таким же голосом і тоном, яким він говорив до мене.

– Ви організували «Січ», – закричав п. Т. до мене.

– Це не правда, – відповіла я йому. – «Січ» – це була військова організація. «Січ» організували чоловіки й тільки чоловіки туди належали. Я організувала жіноче товариство, до якого добровільно зголосилися всі пані в Довгім. Туди належала теж ваша жінка і ваша теща. Я маю список з власноручними підписами всіх членів.

Вкінці він розлючено закричав:

– Ви обікрали державну казну в Іршаві, около 50 тисяч.

– Це ще більша неправда, бо я в Іршаві не була. Урядник, що прийшов до чоловіка з проханням перебрати касу, був у нас тоді, коли я була в лісничого і ні його, ні каси не бачила. Урядник кинув касу через вікно і чоловік віддав її управителеві школи при свідках.

Мадярський урядник споглядав здивовано то на слідчого, то на мене, не розуміючи, в чому справа. Він чув тільки мої різкі відповіді й вкінці хотів мене сам спитати, на що одержав від мене відповідь: «Ці всі обвинувачення – брехня, зроблена управителем школи, щоб мститися на мені». Оба бачили, що мене не настрашать погрозами, і відпустили.

Проходячи через подвір'я, я була рада, що в своїй праці була осторожна. У наше жіноче товариство я тягнула всіх пань, не залишаючи і мадярок.

На дворі розцвітала весна в цілій своїй розкішній красі. На подвір'ї у цвітах стояли корчі бузку і японської черешні, а в малому городці пишались весняні квіти. Рої мурашок кружляли в повітрі, граючись в проміннях сонця. Сидіти в тюрмі, вижидуючи дальших допитів, стало нестерпно боляче.

Священника М. придержали два тижні, і, наситившись його пониженням, певно за старання родини відпустили додому.

Надійшов латинський Великдень. Ми надіялись, що нас пустять додому. Але даремні були наші сподівання.

Проїшли і наші свята – сумні без міри. Лише Мирон, як звичайно, приїхав нас відвідати. Коли дійшли до нас звуки церковних дзвонів, тоді відчули ми весь тягар перебування в тюрмі.

Минули наші свята, а через тиждень прийшов наказ перевезти нас до Хусту. Тюрму обступив відділ війська. Нас вивели, наказавши всідати до вантажних авт, уставлених одне до другого на вулиці. З десятків офіцерів керували акцією. Один по одному з тяжкою бідою влазили чоловіки. Їх садовили, штовхаючи прикладами крісів, на лавках. Поміж ними сиділи вояки з автоматами, спрямованими на них. Для більшого ефекту і страху (бо ж це везли страшних злочинців!) пов'язано їм руки ланцюгами для худоби (не мали інших під рукою).

Так прописувались мадяри своєю славною культурою. На це з огірченням дивився сторож і тільки кивав головою.

Вкінці прийшла черга на мене. Дно авта сягало мені до підборіддя і я сама не могла до нього влізти. Не було ради, прийшлося офіцерам допомогти мені дістатись до авта. Я наставила руки, щоб і мені їх зв'язали ланцюгом, але майор крикнув «не треба».

Нас повезли в напрямі до Хусту. Проїхавши містом, авта зупинилися перед великою будовою нового кіна.

Колись це було місце веселощів, забав та утіх. Нині будинок густо обступили вояки з кулеметами і автоматами, направленими на двері і вікна. Внутрі намагались вбити велику ідею самостійної батьківщини, погасити промені розбужених надій, пляни вільного життя.

Наказали нам злазити з возів і під багнетами повели нас до входу.

В малих сінцях сиділо кількох офіцерів за столом. Вони переглянули папери, що їх подав їм наш провідник, і наказали нам заходити в середину.

Велика зала була наповнена різного роду людьми. Тут були старші і молодь, селяни, а здебільшого інтелігенти. Чоловікам наказали сідати рядами, а мені відійти до громади жінок. Їх було небагато, стояли перелякані в кутку. Поміж рядами проходили вояки. Хто похилився або висунувся з лінії, міряючи невідгідну позицію, того копали підкованими цвяхами чобітьми.

Я стала розглядатись по залі. Тут і там побачила знайомі лиця, але кожний, немов заховався в себе, і один до другого не признавалися.

На обличчях усіх малювалась важка журба за майбутнє. У вирізі стіни торчали грізно дула кулеметів, а світла рефлекторів бігали по людях, немов зайчики.

Знов дика фарса знуцання переможця над переможеним, бо ж ніхто не міг ставити спротиву. У нікого з нас не було не то що зброї, але навіть і ножика.

У залі панувала пригноблююча тиша. Говорити було строго заборонено.

Нараз я почула німецьку мову. Це говорив офіцер з одним полоненим.

Незамітно протискаючись поміж людьми, я підійшла до нього і довго не надумуючись, коротко розказала йому про наш арешт та просила допомоги. Він показався людяним і зичливим. Записав собі моє і чоловікове прізвища та обіцяв поговорити в нашій справі з генералом.

Я мала враження, що він справді хоче нам допомогти і поділилась доброю новиною з чоловіком.

Цілу ніч приводили в'язнів. Цілу ніч миготіли рефлектори. Чоловіки дримали в невідгідних позиціях на землі, де-не-де почувся стогін копнутого чоботом. Жінки примостились на лавах у куті.

Рано принесли каву і хліб. Уставившись рядами, кожний дістав свою пайку. Опісля виводили нас малими групами в супроводі вояків на двір.

Перед моїми очима відкрився страшний, незабутній образ. Посеред подвір'я стояла невелика копиця складених дров, а кругом неї під ударами прикладів ганяли січовиків. Поміж ними побачила я Гренджу-Донського¹²⁸, співця Карпатської України. Його побоями змучене тіло ледве посувалось, а нелюди лайками і побоями змушували його до бігу.

Як я довідалась, з Польщі приїхали агенти польської розвідки. Порозумівшись із «братанками» – мадяронами, вони прибрали на себе ролю катів і вбивників.

Повернувшись до залі, я побачила, що вояки ходили поміж рядами, списуючи імена. Допитувалися при тім, хто якої національності. Чоловік сказав, що всі рішили говорити, що ми руські і тим охоронити себе від безцільних побоїв. Галицькі січовики, обставлені густою сторожею, всі як один сказали, що вони українці і за це були ті побої та муки, що їх мені прийшлося бачити на подвір'ї.

Мені стало соромно за себе і за нас усіх інтелігентів. У нас була велика доза егоїзму. Селянські хлопці вчили нас національного героїзму.

Коло десятої години викликав мене офіцер і попровадив мене до генерала. В його руках був уже відомий мені з Іршави акт обвинувачення. Я відразу пояснила йому в чому справа, чому управитель школи зробив на нас донос і просила його звільнити мене і чоловіка.

Генерал сказав, що всі арештовані на дописах. «Жінок, – говорив він, – відпустимо зараз, але всі мусите опустити Карпатську Україну якнайскорше». Я знову стала просити його про чоловіка. Він обіцяв розглянути справу ще раз і відпустити його також.

Врадувана виходила я на вільний світ, але рівночасно біль стискав серце, що чоловік мусів ще залишитися.

Тут же стояли візники і я з двома жінками поїхала в напрямі Хусту. По дорозі став закрадатися в мені сумнів, чи справді генерал додержить слова. Між людьми ходили слухи, що в'язнів висилають до концлагеря коло Нірадъгази¹²⁹. Чи не пішлють туди і мого чоловіка? І я, замість до дому, заїхала до будинку німецького консуля. Під його охороною організувалася допомогова акція для в'язнів. Там за-

¹²⁸ Гренджа-Донський Василь Степанович (1897 – 1974) – український письменник, перекладач, громадський, культурний і політичний діяч. З 1921 р. мешкав на Закарпатті. Редагував радянськільський журнал «Наша Земля» (1927 – 1928). З осені 1938 р. до березня 1939 р. діяч Карпатської України, редактор «Урядового вісника Правительства Карпатської України». Після приходу угорської влади на терени Закарпаття був ув'язнений і катований в тюрмах. У серпні 1939 р. втік до Словаччини, де і минуло решту його життя. Автор повістей, збірок поезій, історичних драм та мемуарів «Щастя і горе Карпатської України. Щоденник. Спогади».

¹²⁹ Нірадъгаза (Ніредъгаза) – місто на північному сході Угорщини, за 18 км від якого у 1939 – 1944 роках існував збірний накопичувальний табір «Вор'юлопош». У квітні – серпні 1939 р. у концтаборі за різними даними було від 1200 до 2000 людей, серед яких переважно були січовики, представники національно свідомої інтелігенції, греко-католицькі священники та державні службовці Карпатської України. Часто до цього концтабору потрапляли люди, заарештовані за неперевіреними наклепами або доносами, писаними з особистої помсти. На початку травня 1939 р. почали звільняти перших в'язнів, яких, як правило, відправляли до Відня, де знаходився Український Допомоговий Комітет для утікачів з Карпатської України (Див. докладніше: Славик Ю. В. Створення та функціонування в Угорщині концентраційних таборів Крива та Вор'юлопош (березень-липень 1939 р.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія». – Вип. 2 (31). – 2013. – С. 24-31).

стала знайомих мені – Бірчак і Панкевича. Вони виготовляли списки людей. За них обіцяв консул інтервенювати¹³⁰. Показалось, що мене і чоловіка в тих списках не було, й я не відступила, поки не внесли до списку прізвища чоловіка і поки Бірчак не пішов ще при мені з тим списком до консуля.

Я захватила посвідку, що наша родина переходить під охорону німецького консуля. Тут же довідалася, що мадяри рішуче вимагають усунення всіх емігрантів з Карпатської України і в моєму власному інтересі я повинна це якнайскоріше зробити. Я вийшла з консулату, щоб їхати до дому.

Автобусу не було і я пішла на залізничну станцію. По дорозі зустрінула зятя управителя школи – того самого, що ще так недавно бавився в грізного суддю й інквізитора в Іршаві. Побачивши мене, він із здивування прямо остовпів, а згодом не видержав, підійшов до мене і увічливо привітався. Він дуже хотів знати, яким чином я вже на волі. Я скоро попрощалась, виправдовуючись, що спішуся до поїзду.

Вдома я застала сина хворого в ліжку. Він тяжко перестудився частими поїздками до нас до Іршави.

В час нашої примусової відсутності приходили кілька разів жандарми в супроводі ватажка нинішньої нацгвардії, шукаючи за учителем з Словаччини. Погрожували синові, збиралися навіть бити. При тому забирали зі собою, що попало їм під руки.

Я бачила, що нам тут не можна оставатися і стала з сином і Марією складати наші речі, приготівляючись до виїзду.

Я рішилася їхати до Іршави, зайти там до майора – коменданта військ, просити допомоги в нього.

На другий день я поїхала до Іршави. Майор справді показався людиною культурною і людяною. Він запевнив мене, що буде мене і моє майно охороняти, як довго я буду в Довгім, але радив виїхати якнайскоріше (до 24 годин). Я показала йому письмо від консуля і заявила йому, що хочу виїхати до Відня, де вчився наш старший син в гімназії. Не поїду до Польщі, ані до СРСР, куди плянували вислати мене мої вороги. Вкінці я випросила в нього 4 дні на ліквідацію хати. Для перевезення речей він призначив залізничний вагон.

Задоволена з такого великого успіху, я пішла на станцію. Поїзду ще не було.

Окружені жандармами стояли бліді, помучені в'язні, знайомі мені учителі Білецької гімназії. Заговорити до них було неможливо, бо жандарми не допускали. Я прочувала, що їм грозить лихо і постановила, що конче мушу довідатися, куди їх везуть. Я незаметно підійшла до знайомого мені зі зборів у Хусті учителя. Він пізнав мене і привітався. Я тут же стала просити його довідатися, куди цих нещасних везуть. Він охоче згодився це зробити і за хвилину повернувся з вісткою, що всіх їх везуть на польську границю у напрямі Чоп, де мають їх передати полякам.

В поїзді я увесь час думала, як допомогти арештованим. Прибувши до дому, я негайно післала сина до Хусту, щоб домагався порятунку для учителів у консуля. Його поїздка була успішна. Консул жадав телефонічно повернення тих людей. Телеграма звільнення дігнала їх перед самою границею.

---

¹³⁰ Інтервенювати (з лат.) – бути посередником, учасником переговорів.

В Хусті наказали мені кожного дня зголошуватися до місцевого коменданта поліції. Побачивши мене, майор жандармерії дуже здивувався і став наказувати мені, що я смію, а чого не смію.

На другий день післав за мною жандарма, почалися знову допити, які закінчилися щасливо моєю перемогою. Одначе, я бачила, що залишатися довше в Довгім не можливо.

Відправивши пакунки на двірець під доглядом приятелів, ми були врешті готові до від'їзду.

Марія ходила по кімнатах і гірко плакала та нарікала: «Двадцять літ життя і праці, а нині мусите все кидати й іти в чужину. Доктор і ви були нам як рідні. Нині люди стали вашими ворогами, забули про зроблене для них добро». Вона не хотіла вірити, що ми справді відходимо і назавжди покинемо Довге. Вона була не тільки моєю помічницею, але й вірною приятелькою.

Ми вирішили їхати автобусом. О год. 6 рано я і син ждали на автобус.

Село ще спало. Проводила нас вірна Марія і сусід. Я ще раз поглянула на нашу хату.

Спокійно блистіли вікна у променях сходячого сонця. Біла береза склоняла свої довгі плакучі віти, немов нам на прощання. Доходив ніжний запах рож, освіжених ранішньою рососою, а по підвір'ї ходили забуті китайські гуси і гегали...

Без перешкод ми приїхали до Хусту і тут же всіли до поїзду, переповненого втікачами.

Вагони замкнено. На площадках між вагонами стояли вояки з крісами.

Засівши свої місця, ми з сином стали згадувати тільки що пережиті пригоди. Ми раділи, що вийшли майже без втрат.

На двірці у Відні стрінули нас утікачі, що прибули сюди скорше з Ужгороду і Берегова. Пані Тисовська¹³¹, обіймаючи і цілуючи мене зі сльозами в очах привітала мене словами: «Як ми радіємо, що вас бачимо. Тут рознеслася вістка, що вас усіх забили».

Приїжджали все нові поїзди і я постійно виглядала чоловіка, журилася за нього. Проминув, мабуть, місяць, як дали мені знати, що приїхав поїзд з полоненими з концлагеря. Я побігла на станцію. Полонених везли з усіма почестями до границі в запльомбованих вагонах під озброєною сторожею. Між іншими вийшов і мій чоловік. Він непомірно здивувався, коли побачив нас і почув, що ми щасливо вибрались з Довгого.

Нас перевезли до табору. Це був перший табір, що започаткував нову еміграцію. В ньому ми перебували недовго. Я винаймила мешкання, перевезла туди прибулі в порядку наші речі, а чоловік став шукати працю.

По кількох місяцях наше життя стало входити в нормальне русло. Чоловік став лікарем у шпиталі для Т[у]Б[еркульозних хворих] в Ляйнцу¹³², а довголітня практика на селі дала йому змогу дуже скоро вибитись поміж лікарями. Діти стали вчитись далі: старший – на університеті, молодший – у гімназії.

Чоловік оповідав мені про страхіття в концлагері. Польські і мадярські поліційні агенти катували і мучили полонених, найбільше січовиків. Скільки пони-

¹³¹ Пані Тисовська – ймовірно Стефанія Тисовська (дівоче прізвище Стецьків) – командантка організації «Жіноча Січ» у складі Карпатської Січі.

¹³² Ляйнц – у той час передмістя Відня, нині – 13-й район Відня.

ження і знущань прийшлося їм пережити! Я бачила це катування на власні очі в Іршаві та Хусті. І вже тоді подивляла витривалість та впертість січовиків, їхню віру в високу національну ідею і гордість за ту роль, яку випало їм сповняти в дії відродження Карпатської України.

Це не були ні дипломати, ні партійні провідники, ані вожді чи отамани. Це були вояки, що виконували наказ, сповняли положене на них завдання. Це були новітні «конюхи Єгошуї»...

Чоловік з гіркою іронією сказав: «А все ж таки там, в таборі, я відбув мій перший, хоч примусовий відпочинок».

Засівши вечором на лавочці під тінистою липою в парку, ми гляділи взад на Одіссею нашого життя.

* * *

Минуло двадцять років. Нам не судилося повернутися назад у звільнену батьківщину. Не на схід, а на захід вела наша дорога. На нову скитальщину, щоб знову зачинати нове життя, наново зачинати працю на кусник хліба, бо все забезпечення пропало, мов дим.

Але це нас не прибило. Цих двадцять років ми жили повним життям, змістовним і корисним для нашого народу. Ми працювали для нашої родини. З праці в Довгім ми вийшли багаті досвідом і життєвою мудрістю.

Ми пізнали таємниці людської душі, душі нашого народу – пригнобленого, прибитого важким горем і злиднями, але саме тим більше багатого на великі культурні скарби.

Ми навчилися любити той народ за його сердечність і доброту, за його хитрість, недовір'я і наївність, бо ми його добре розуміли. Ми полюбили його добрі і злі прикмети. І там, під липою, я сказала чоловікові: «В Довгім ми провели найгарніший час, час успіхів і невдач, розчарувань і поразок. Ми заповнили наше життя майном, якого ніколи не втрачимо й не забудемо».

Чоловік подивився на мене із здивуванням і трохи іронічно зауважив: «Що ти кажеш? Та ж ти завжди нарікала і всім була невдоволена».

«Це належить до життя», – сказала я йому, поглядаючи на лебедів, що граціозно, легко, ледве торкаючись води, плавали по озері. – Але ми там були щасливі, якщо можна життя людини назвати щастям. Щастя – це фантом, невловима мрія. За ним гонимось, його шукаємо, його не бачимо і не находимо, але воно є в нас самих і з нами. Такого щастя, як було там, ми вже більше не знайдемо».

* * *

Коли закінчилась кар'єра Гітлера і Німеччина лежала розбита та знівечена альянтами, тоді Бенеш появився знову на горизонті політичного життя Чехо-Словаччини. Він пригадав собі москвофільсько-слов'янофільські симпатії, зробив реверанс перед Сталіном у надії, що в нагороду за свої героїчні вчинки дістане принаймі Галичину. Але «старший брат» мав не менші апетити від Бенеша. Вдаривши маленького братика по пальцях, прилучив Карпатську Україну до УССР. Але і Чехію не захотів залишити сиротою серед німецького моря. Він пригорнув її до себе, виславши до Праги... свої війська.

Карпатська Україна стала частиною України. Щоправда, народ не може будувати своєї самостійної держави – вимріяної України, але живе однією родиною з на-

дією, що прийде час – засяє світло волі і суцільний український народ позбудеться ненависного московського окупанта.

Президент ЧСР Бенеш здивовано замітив: «За 20 років нашого співжиття на “Подкарпатске Русі” ми не змогли зискати собі симпатій народу, народ нас ненавидів так само, як і мадярів». Чи ж диво? Своєю шовіністичною колоніальною політикою чехи не тільки втратили симпатії народу, але вони втратили всі права до співпраці з тією країною. Вони зрадили демократичні постуляти, проголошені Масариком. За 20 років чехи не зробили підготовки до скликання сейму, не відкрили університету. На Карпатську Україну сунули хмари колонізаторів-чехів з докладно визначеним завданням держати український народ у ярмі, як це було й за панування мадярів.

А все ж таки треба признати, що чехи були найбільш толерантні до українців у порівнянні до других окупантів України.

Чеський народ наскрізь демократичний, подібно як і наш. Він теж втратив був свою аристократію, яка зденаціоналізувалася, відреклася свого народу. Знімчилася, як наша спольщилася або змосковщилося.

Чехи – народ практичний, промисловий, витривалий. Своєю систематичною працею та спротивом наступові ворога міг би бути не тільки помічником, але і вчителем для нас. Міг би дати значну підтримку в наших самостійницьких змаганнях, коли б визбувся загребущих апетитів на Карпатську Україну.

Співжиття було б можливе, як би не той панславістичний дурман, інспірований Москвою, орієнтація на «старшого брата». Треба сподіватися, що тепер чехи нарешті вилікуються з московфільського дурману.

Ось германські чи романські народи – в них немає і сліду якогось «фільства». Кожний з них живе самостійно, розвивається самостійно. І не зазіхає на чуже поле й чужу хату. Чи не може подібно бути й між слов'янськими народами?

Наталя Тихолоз.

«Одіссея мого життя»: невідомі мемуари Анни Франко-Ключко.

Уперше у науковий обіг введено спогади Анни Франко-Ключко «Одіссея мого життя», які були опубліковані 1959 року у канадській газеті «Гомін України». Ці мемуари є невідомим досі, але дуже цінним джерелом не лише до життєпису Франкової доньки, а й до історії української еміграції, національно-визвольного руху, історії та етнографії Закарпаття періоду між двома світовими війнами.

Nataliya Tykholoz.

«The Odyssey of My Life»: Unknown Memoirs of Anna Franko-Klyuchko.

Memoirs «The Odyssey of My Life» of Anna Franko-Klyuchko are introduced into scientific circulation for the first time. These memoirs were published in 1959 in the Canadian newspaper «Homin Ukrainy». These memoirs are an unknown, but very valuable source not only for the biography of Franko's daughter, but also for the history of Ukrainian emigration, the national liberation movement, and the history and ethnography of Transcarpathia during the period between the two World Wars.

Радимир ХАЙРУЛЛІН

НУМІЗМАТИЧНІ ІСТОРИЗМИ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

В творах Івана Франка (художніх, наукових, перекладах, публіцистиці та листуванні) сучасний читач знайде багато найменувань грошових знаків, про які зараз відомо, мабуть, лише нумізматам. Частина слів були історизмами вже в часи написання текстів, інші, вживані в кінці XIX – початку XX століття, втратили актуальність до сьогоднішніх днів.

Історизмами називають слова, якими послуговувалися для позначення предметів, явищ, процесів, пов'язаних із минулим і зовсім неактуальних для сучасних носіїв мови, тобто такі, що вийшли з ужитку, припинили своє існування у зв'язку з суспільним прогресом.

У передмові до праці «Галицько-руські народні приповідки» Іван Франко зазначав, що «... монета: поки в обігу, кождий знає її ціну, а вийде з обігу, то й робиться нераз просто загадкою...».

Постараємось ці загадки розгадати.

У казці-поемі Івана Франка «Коваль Бассім», написаній наприкінці 1890-х років і вперше надрукованій у тижневику «Свобода» 1900-го року, через рік з деякими редакторськими виправленнями виданій автором окремою книжечкою у Львові, зустрічається найменування монети *драхма*:

*«Дає сили, щоб щоднини
Без похиби, без відміни
Заробив я драхмів п'ять»¹.*

До першої згадки про *драхму* автор додав примітку: «*Драхма в тих часах була невеличка срібна монета, трохи менша від теперішньої корони*»².

Насправді, на Сході, де відбувається дія казки, в обігу була срібна монета *дирхам* (дирхам). Її карбували в Дамаському, згодом у Багдадському халіфаті, Оттоманській імперії та інших країнах. Вага монети біля 3 г. Була поширеною валютою в Східній Європі до того, як там з'явилися місцеві монети. Згідно з ісламською заборонаю на зображення живих істот, на арабських дирхемах, на відміну від європейських монет, розміщували тільки надписи. Наприкінці XII сторіччя арабські монети були цілковито витіснені європейськими.

Згадуються теж *півдрахми*³, хоча мова, очевидно, йде про монету в ½ *дирхама*.

¹ Франко І. Зібрання творів у 50 тт. – Т. 5. – К., 1976. – С. 111.

² Там само.

³ Там само. – С. 168.

Також Франко згадує назву монети *драхма* у творах «Фабій Максим і Мінущій Руф»⁴, «Люцій Тарквіній на престолі»⁵, «Як не сабіни, то латини»⁶. Дія цих творів відбувається у Древньому Римі, тому *драхми* там не використовувались. Монети мали назву *денарій*, карбувались в часи Республіки і перших двох століть Імперії. Це одна з найпоширеніших монет на територіях, що знаходилися під владою або впливом Риму. Вага монет коливалась від 4,5 г до 3 г.

Вірно до географічної та часової складової *драхма* згадується у перекладах давньогрецьких поетів «Золотий стіл»⁷, «Празник Адоніса»⁸, «Видатки на обід»⁹, «Кухар і сфінкс»¹⁰, статті «Грецькі пародисти»¹¹. Давньогрецькі *драхми* карбувались у багатьох полісах, відомо більше 12 різновидів за історичними областями.

Єдину згадку про *денарій* (у Франка *динарій*) знаходимо у передмові до перекладу комедії Шекспіра «Венецький купець»: «В однім сірійським місті жив бідний мусульманин у сусідстві багатого жида. Він попросив у жида позичити йому сто динарійів з обіцянкою уділу в зиску»¹². Але з подальшого тексту: «Мусульманин із визиченими грішми їде в дорогу, і йому щастить із ними такий добрий заробок, що ще перед упливом речення він здужав добути сто золотих, які через довіреного післанця посилає вірителеві», стає зрозуміло, що мова йде не про *динарій*, а про *динар* – золоту монету, що емітувалася в арабських країнах упродовж X – XV ст. Ця монета вірно фігурує в казці «Коваль Бассім»:

*«Як мав шлюб зо мною брати,
Обіцяв мені давати
П'ять динарів кожен рік
На шпильки, стяжки й одежу»*¹³.

та невірно – в циклі «Із жартів цісара Августа»¹⁴. Тут якраз мова йде про *денарій* – срібну римську монету часів Республіки і перших двох століть Імперії, одну з найпоширеніших монет на територіях, що знаходилися під владою або впливом Риму.

Зі східних монет в «Ковалі Бассімі» фігурує також *аспр*:

*«Так заробок свій щоденний
Видам чисто, щоб в кишени
Ані аспра не лишить»*¹⁵.

Аспр – західно-українська назва дрібної турецької срібної монети *акче*, яка карбувалась з XIV ст., вага біля 1,1 г. Вочевидь, Іван Франко перемістив *аспр* мінімум на 500 років в минуле.

Також в рецензії Франка на працю «Rukopisy a starotisky chilandarske», опублікованій у «Записках Наукового Товариства ім. Шевченка» у 1897 р., відзначено, що

⁴ Там само. – Т. 6. – К., 1976. – С. 281.

⁵ Там само. – Т. 7. – К., 1976. – С. 65.

⁶ Там само. – С. 195.

⁷ Там само. – С. 440.

⁸ Там само. – Т. 8. – К., 1977. – С. 539.

⁹ Там само. – Т. 9. – К., 1977. – С. 184.

¹⁰ Там само. – С. 317.

¹¹ Там само. – Т. 8. – К., 1977. – С. 553.

¹² Там само. – Т. 12. – К., 1978. – С. 348.

¹³ Там само. – Т. 5. – К., 1976. – С. 139.

¹⁴ Там само. – Т. 7. – К., 1976. – С. 108.

¹⁵ Там само. – Т. 5. – К., 1976. – С. 112.

записки переписувачів та вкладчиків на полях давніх рукописів іноді дуже важливі з історичного або літературного погляду та наводиться цитата: «Игоумен Иоаким хиландара манастиря оузет оу Иоанна роусина даскаля 584 аспр све два доуката три грошове, пол грошицоу и 20 аспр и даде в залозе сію книгоу»¹⁶.

П'ястр зустрічаємо в казці «Абу-Касимові капці»:

«Сей олій з Шірасу просто
Варт був, певно, п'ястрів зо сто, -
Та ніхто не купував»¹⁷.

Тут Франко додав примітку П'ястр – арабська монета, трохи менша від нашого гульдену. Також п'ястр знаходимо в казці «Коваль Бассім»:

«За третину п'ястра жваво
Виграю все, коли право
Є по твоїй стороні»¹⁸.

В часи, до яких відносяться події казок, такої монети не існувало. В Європі *піастром* (турецьким *піастром*) називали турецьку монету *куруш*, яку почали карбувати зі срібла в 1687 році, при султані Сулеймані II, для заміни європейських монет, що були в обігу. Початково він важив 19,24 г. Поступово вага та вміст срібла в монеті зменшувались.

У вірші «Володимир і варяги» знаходимо назви *гривна* і *куна*:

«Належитьсья нам окуп. Висилай гроші!
Дай по дві гривни нам від кожної душі!
Жахнувся князь з домагання такого;
Весь вкарб його не мав добра так много.
І відказав: «Заждіть ще місяць тут,
Аж куни нам зі всіх земель зберуть»¹⁹

Також *гривна* фігурує у «Притчі про Сліпця і хромця»²⁰:

Гривна – вагова, лічильна і монетна одиниця Київської Русі. Вагова *гривна* виникла у VIII – IX століттях. Згодом вона починає вживатися для рахунку монет, перетворившись у лічильну одиницю (лічильна *гривна*). Джерела часів Київської Русі називають лічильну гривну «гривною кун». В XI ст. вона дорівнювала 25 *кунам* (по 2,05 г). *Куна* – грошова одиниця Київської Русі. Назва, можливо, походить від назви замітника грошей – шкурки куниці. В XI ст. *куною* називався арабський *дирхем*, а в XII ст. – більш ніж удвічі легший від нього західноєвропейський *денарій*.

З кінця XX ст., завдяки відродженню незалежної монетної системи України, *гривна* з історизму перетворилась на повноцінний термін.

Лічильно-грошові одиниці *міна* та *талант*, поширені на Давньому Близькому Сході та в Давній Греції, не карбувались як монети. В аттицькій монетній системі 1 міна = 25 тетрадрахм = 50 дидрахм = 100 драхм = 436,6 грам, 1 талант = 60 мін = 26,196 кг. Ці одиниці знаходимо в багатьох творах Франка, зокрема у перекладі з Геронда «Перед судом»:

¹⁶ Там само. – Т. 31. – К., 1981. – С. 18.

¹⁷ Там само. – Т. 4. – К., 1976. – С. 304.

¹⁸ Там само. – Т. 5. – К., 1976. – С. 139.

¹⁹ Там само. – Т. 3. – К., 1976. – С. 373.

²⁰ Там само. – Т. 6. – К., 1976. – С. 133.

«По морі плавле й плац, на собі носить
Що три аттіцькі міни коштував»²¹.

Примітка Франка: Міна – більша монета вірності, по нашому, 20 або більше корон²². Також міну знаходимо у творах «Празник Адоніса»²³, «Аттіцький обід»²⁴, «У шевця»²⁵.

Також у творі «Чим даліше в ліс, тим більше дров» є згадка про міну:

«Так що, окрім худоби, та рабів,
Та іншого майна великого й значного,
Ми до п'ять мін на мужа взяли грішми»²⁶.

До цієї згадки Франко додав примітку: Коло 2850 корон на наші гроші. Отже, на одну міну, за цим розрахунком, приходилось 570 корон. Міни в часи, до яких відноситься дія твору, вже не використовувались, та й помилка досить значна, адже в перерахунку на срібло міна відповідає біля 80 корон.

Талант згадується у багатьох перекладах Івана Франка, наприклад, «Мужне діло Марка Красса»:

«Спекуляційну барієру
Він обтяжив на перший тяг
Сумою трьохсот талантів,
По-нашому хто би хотів
Сказать, то вийшло би якраз
Міліон ринських, і шабаш»²⁷.

До вірша «Манлій Торкват і римляни» є примітка: «Давніші письменники ... зазначають, що Помпей не рушив нічого зі скарбів храму – ані поміщених там святих предметів, ані тих 2000 талантів (коло двох мільйонів з[олотих] р[инських]), що були в скарбоні»²⁸.

Також до вірша «Перший республіканець» є примітка Франка: «Один талант по-нашому несповна 1200 р[инських]»²⁹.

Талант теж згадується у «Остання битва Тарквініїв»: «Та жертви коштом сорока талантів» з приміткою Франка «На наші гроші коло 300 тисяч корон»³⁰.

Отже, з текстів творів та приміток Франка видно велику розбіжність в перерахунку таланта на сучасні йому грошові одиниці, від 1000 до 3750 злотих ринських. Якщо відштовхуватись від ваги таланту та вмісту срібла в австрійських монетах, то реальний перерахунок складе біля 2600 злотих ринських на один талант.

Також з назв монет у перекладі з Геронда «У шевця» знаходимо статир (статер) та дарейка. Статир – грецька срібна або золота монета, вартість срібної складала чотири драхми, золотої – біля 20 драхм. Дарейка – перська золота монета

²¹ Там само. – Т. 9. – К., 1977. – С. 14.

²² Там само. – С. 17.

²³ Там само. – Т. 8. – К., 1977. – С. 540.

²⁴ Там само. – С. 561.

²⁵ Там само. – Т. 9. – К., 1977. – С. 40.

²⁶ Там само. – Т. 7. – К., 1976. – С. 371.

²⁷ Там само. – Т. 6. – К., 1976. – С. 291.

²⁸ Там само. – С. 214.

²⁹ Там само. – Т. 7. – К., 1976. – С. 202.

³⁰ Там само. – С. 269.

з зображенням на аверсі царя Дарія. Вага біля 8,5 г, була в обігу не лише в Персії, а й за її межами:

*«Лиш п'ять статир. Їй-богу, кождий день
Приходить тут арф'ярка Еветера
Й змагається купити їх, та я
Завзявсь на неї й не продам, хоч би
Й чотири подала мені дарейки»³¹.*

Сестрецій – одна з основних давньоримських монет, початково карбувалась зі срібла, пізніше бронзова. Складала ¼ денарія. Її знаходимо у перекладах «Фабій Максим і Мінуцій Руф»³² та «Цісар і малий гречин-поет»:

*«Сміхом вибухли веселим всі примутні нараз.
Але цісар касієра велів кликати зараз;
Стрепенулась щедра жилка в великому серці:
«Відчисли сьому поету сто тисяч сестрецій»³³.*

Обол – грецька монета вартістю 1/6 драхми. Початково срібна, пізніше бронзова. Фігурує у вірші «У школі»:

*«А як зима надходить, плачучи,
Платити мушу оболів три пари
За кождую дахівку»³⁴.*

Також згадується у вірші «Видатки на обід»:
*«Додай вино, що для вас, п'ющих, взяв
Три мірки, десять оболів за кожду»³⁵.*

В перекладі «Скупого рицаря» О. Пушкіна згадуються *червінці* та *срібняки*:
*«Отрутою запахнуть червінці,
Як срібняки колись Іскаріота»³⁶.*

30 срібняків – плата Юді Іскаріоту від юдейських первосвященників за зраду Ісуса Христа. Зазвичай 30 срібняків ототожнюють з тирськими статерами чи, як їх ще називали, сиклями (один срібний сикль дорівнював 4 динарам чи 1 давньогрецькій тетрадрахмі). Також вони є в перекладі вірша «Або се, або те» Генріха Лейтгольда:

*«Тут світло розуму палає,
А тут сребренників тридцять»³⁷.*

Також *срібняки* в значенні «монета, виготовлена зі срібла» без прив'язки до конкретного номіналу, зустрічаємо в перекладі поеми «Герман і Доротей»³⁸, в повісті «Воа consrictor»³⁹.

У поемі «Цар і аскет», переробці давньоіндійської легенди про Гарісчандру, є згадка про монети *рупії срібні* та *рупії золоті*:

---

³¹ Там само. – Т. 9. – К., 1977. – С. 41.

³² Там само. – Т. 6. – К., 1976. – С. 274.

³³ Там само. – Т. 7. – К., 1976. – С. 107.

³⁴ Там само. – Т. 9. – К., 1977. – С. 19.

³⁵ Там само. – С. 184.

³⁶ Там само. – Т. 11. – К., 1978. – С. 204.

³⁷ Там само. – С. 589.

³⁸ Там само. – Т. 13. – К., 1978. – С. 155.

³⁹ Там само. – Т. 14. – К., 1978. – С. 440.

«В і с в а м і т р а
 Гидкий кишатріє! Що се ти задумав
 Робити дурня з мене? Жменьку підлих
 Сих срібних рупій ти даєш мені
 На окуп жертви царської? Мабудь,
 Ти хочеш, щоб прокляв тебе я зараз!
 Г а р і с ч а н д р а
 Угодниче! Купець, що гроші ті
 Вв'язав мені, брахманець чесний був,
 І він сказав, що золотих сто рупій
 Дає»⁴⁰.

Рупія – індійська історична срібна монета, введена в обіг у XV ст. Тому в легенді монети не могли бути саме *рупіями*. У прозовому перекладі легенди монети не фігурують, згадуються просто *гроші* без вказання металу та назви. Франко у поетичному тексті конкретизує вид монет з метою більш образного опису.

У перекладі болгарської пісні «Сирота йде в гайдуки», наведеній у праці «Із болгарських пісень народних», згадуються *жовті дукати* та *рупії турецькі*:

«Як ти мі рани погойш,
 То ти нанижу намисто,
 Намисто з жовтих дукатів,
 Кісники з рупій турецьких»⁴¹.

Фрагмент оригінальної пісні, опублікованої в збірці Любена Каравелова, звучить так:

«Ако ми раните изцериш,
 Подбрадник ща ти нанижа,
 подбраддик жълти жълтици,
 косатникъ ситни рубии».

Тут немає *дукатів* і *рупій*, а є жовті (золоті) монети та дрібні рубіни. Турецьких рупій у нумізматиці немає.

Дукат, також *дукат жовтий*, *дукат золотий*, *дукат червоний*, *дукач* – дуже часто згадувані монети як у творах Франка, так і в перекладах чи переспівах. Це золота монета масою близько 3,5 г. Первісно карбувались дукати у Венеції, пізніше у Франції, німецьких державах, Чехії, Угорщині, Польщі та інших країнах Європи. Упродовж XIV–XVIII ст. дукат був основною золотою монетою в Україні. Згадку про *голландські дукати* маємо в рецензії Франка на п'єсу «Os-kar i Wanda»⁴². Також в Росії іноземні золоті монети з високоякісного металу, що мали вагу *дуката*, називали *червінцями*. Франко вживає назву *червінець* як у творах з історії Давнього Риму («Другий виступ Кая Марція Коріюлана»⁴³), так і у перекладах з польської («Горнець з попелом»⁴⁴) чи англійської («Лондонський розбійник»⁴⁵).

⁴⁰ Там само. – Т. 1. – К., 1976. – С. 326.

⁴¹ Там само. – Т. 10. – К., 1977. – С. 77.

⁴² Там само. – Т. 27. – К., 1980. – С. 175.

⁴³ Там само. – Т. 7. – К., 1976. – С. 478.

⁴⁴ Там само. – Т. 11. – К., 1978. – С. 369.

⁴⁵ Там само. – Т. 10. – К., 1977. – С. 229.

В перекладі староанглійської балади «Лондонський розбійник» та комедії «Венеційський купець» зустрічаємо такий нумізматичний історизм, як *дублени* (*дублони*). *Дублон* – іспанська золота монета вартістю в 2 ескудо. Карбування монети почалося в 1566 році і тривало до 1849 року. Вона була дуже популярна як у Європі, так і в іспанських володіннях Нового світу. Вага монети складала 6,7 г.

*«Один міх, два міхи,
Так запечатані, дукатів повні,
Дублонів золотих – і вкрадені»^{46!}*

Лексема лев використовувалась на Буковині та Молдавії. Історично вона позначала різні типи срібних талерів, потім – срібні турецькі куруші. Після анексії Буковини – австрійські гульдени, що мали приблизно таку ж вагу. Згадується у статті «Молодий вік Осипа Федьковича»⁴⁷.

Дуже цікавою з нумізматичної точки зору є стаття «*Bel parlar gentile*» («Вишукане красномовство»), де наводиться розповідь, записана о. Михайлом Зубрицьким з Мшанця. В ній описано подорож галицьких селян на Буковину для заробітків. Тут в одному реченні аж п'ять нумізматичних лексем: «*Та й ми поміняли по 15 левів на тамтуські гроші; дали якісь рублі, пари, карбованці і золоті*»⁴⁸. *Пара* – дрібна турецька монета, карбована з 1623 року (1,1 г срібла). З'являлася на Буковині XVII – середині XIX ст. З 1844 р. *пара* карбувалася з міді. Відомі також і мідні російсько-молдовські монети 1771 – 74 років, які були в обігу на Буковині. *Рубль* – срібна монета Російської імперії, вага біля 28 г. З XVIII ст. став панівною повновартісною монетою на грошовому ринку українських земель. *Карбованець* – українська назва *рубля*, що виникла у XVIII ст., коли впродовж кількох десятиліть випускалися монети, на яких гуртові написи були замінені скісними насічками (карбами).

У «Венеційському купці» є згадка про *енджел*:
*«Є в Англії монета, що на ній
Стать ангела, вся бита з золота,
Із написом: «Тут ангел золотий
В постелі золотий»⁴⁹.*

Енджел – одна з небагатьох монет, що має власну назву. Ця золота монета із зображенням Архангела Михаїла карбувалася у Франції з 1341 року, в Англії з 1465 року. Вага монети 5,2 г.

Полушка – назва найменшої за номіналом монети Російської імперії (1/4 *копійки*). Карбувалася зі срібла, пізніше мідна. Згадується в перекладі «Бориса Годунова»⁵⁰.

В перекладі оповідання Альфонса Доде «Спомини шефа кабінету» є згадка про *луїдор*⁵¹. Це французька золота монета XVII – XVIII століть. Початкова вага 6,7 г, потім зросла до 8,1 г.

⁴⁶ Там само. – Т. 12. – К., 1978. – С. 406.

⁴⁷ Там само. – Т. 27. – К., 1980. – С. 155.

⁴⁸ Там само. – Т. 37. – К., 1982. – С. 14.

⁴⁹ Там само. – Т. 12. – К., 1978. – С. 405.

⁵⁰ Там само. – Т. 11. – К., 1978. – С. 119.

⁵¹ Там само. – С. 393.

Ліра, чентезімо (у Франка *чентім*) – грошові одиниці Італії, *чентезімо* складає 1/100 *ліри*. Знаходимо ці назви в перекладі староанглійської балади «Венецький жид»:

*«Його жона, як ліра зичила,
За тиждень по чентіму брала,
Хто заставу не давав вартнішого удвоє,
Тому й чентіма не давала»⁵².*
Франко додав також примітку до строфи
*Просив, аби на рік і день
За правним документом
Йому позичить сто корон,
А він віддасть з процентом.*

У тім данім часі (XVI в.), до якого відноситься отся пісня і її подія, корона мала вартість 100 лір»⁵³.

В нумізматиці середньовічної Італії немає грошової одиниці *корона*, *ліра* була переважно розрахунковою одиницею, а *чентезімо* з'явилося на початку XIX ст. Вочевидь, Франко переніс сучасні йому грошові одиниці Італії в часи дії балади.

Старі польські назви монет *гріш* та *шеляг* (*шелюг*) зустрічаємо у вірші «Цісар і ігумен»:

*«Ви маєте точно сказати, не на жарт,
що я до гроша і до шеляга варт?»⁵⁴.*

Шеляг – найменший номінал польської монетної системи. Масова емісія мідних шелягів (боратинок) масою 1,3 г спричинила наростання інфляційних явищ на грошовому ринку. Його найменування також знаходимо в авторській передмові «Дещо про себе самого»: *«Як син селянина-русина, вигодований чорним селянським хлібом, працюю твердих селянських рук, почуваю обов'язок паничиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали»⁵⁵.*

Гріш – дрібна польська монета, складав 1/30 злого, містив три шеляга. В сучасній українській мові від цього слова утворено термін «гроші».

Шаг – народна назва монет вартістю 3 гроші (трояків), які були в обігу в XV – XIX ст. Франко переносить її у Францію у перекладі «Жебрацьких пісень»:

*«Він плаче, просить і блага,
Гне плечі, шою простяга,
Цілує землю за шага»⁵⁶.*

Від монет, які були історизмами в часи Франка, перейдімо до сучасних йому монет, назви яких зараз маловідомі. Тут буде корисним екскурс в історію грошового обігу Австрії, пізніше Австро-Угорщини.

Після розділу Речі Посполитої та захоплення Галичини Австрією в ній було запроваджено австрійську монету, що стала обов'язковою в обігу. В офіційних документах вживались виключно назви австрійських грошових одиниць – *гульден*

⁵² Там само. – Т. 10. – К., 1978. – С. 219.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Там само. – Т. 13. – К., 1978. – С. 90.

⁵⁵ Там само. – Т. 31. – К., 1981. – С. 31.

⁵⁶ Там само. – Т. 12. – К., 1978. – С. 334.

(флорин, злотий ринський) та крейцер (цент). Але до середини ХІХ ст. старі польські монети використовувались як локальний засіб обігу. Причиною цього було те, що австрійська та польська монета карбувалась за однаковою (конвенційною) монетною стопою і паралельно перебувала на грошовому ринку Галичини.

Австрійські монетні двори з кельнської марки (233,8 г) срібла карбували монети на суму 10 талерів (20 гульденів по 60 крейцерів кожен). Польські монетні двори ж карбували коронні талери та півталери. Гульден відповідав 4 польським злотим, злотий дорівнював 15 австрійським крейцерам, а польський гріш коштував ½ австрійського крейцера.

З 1857 р. Австрія уклала монетну конвенцію про узгодження валют. На основі митного фунту (становив 500 г срібла) карбувалося 45 гульденів, що розділялися на 100 крейцерів. 1 гульден 5 крейцерів австрійської валюти відповідали гульдену попередньої конвенційної стопи. На західно-українських землях побутували такі основні номінали монет: мідні 1/2, 1, 4 крейцери; срібні 5, 10, 20 крейцерів; 1/4, 1 та 2 флорини; золоті дукат і 4 дукати, 4 і 8 флоринів.

У 1892 р. була проведена чергова грошова реформа. Грошовою одиницею стала корона, яка поділялася на 100 гелерів. Карбувалися золоті монети вартістю 10, 20 та 100 корон, срібні – вартістю 1, 2 та 5 корон, нікелеві – 10 та 20 гелерів, бронзові – 1 та 2 гелери.

Лексема *гульден* на монетах не фігурує. На монетах вживалось слово *флорин*. Тому, якщо в тексті зустрічаємо *гульден* – мова йде про банкноти. В оповіданні «Панталаха» описано монету, завдяки якій головний герой зміг утекти з камери. Називає її Франко по-різному: *срібний ринський*⁵⁷, *велика срібна монета*⁵⁸, *срібний гульден*⁵⁹. Тут, вочевидь, мова йде про монету *флорин* (карбувалась з 1857 року, вага 12.3 г, діаметр 29 мм). Про *флорини* також є кілька згадок в листах Франка:

«Від Д[орошеви]ча я получив не сповна 5 фл[оринів] та й тоті видав на потребу»⁶⁰.

Також в Галичині найчастіше вживалась назва *ринський* (золотий ринський, злотий ринський) – український відповідник польського *złoty reński* з німецького *Gulden rheinisch* – «золотий з Рейну» – західноукраїнська назва австрійського гульдена періоду конвенційної валюти (1753 – 1857). Від 1857 р. ця назва була перенесена на флорин, а від 1892 р. – на монету дві корони. *Злотий ринський* – одна з найпоширеніших згадок про гроші в текстах Франка:

«А тут, в другім розі хустини,

Є сріблом п'ять ринських, дивіть»⁶¹!

Іноді Франко переносить монету в невластиві їй місця, як, наприклад, у перекладі вірша «Цісар і ігумен»:

«За тридцять талярів продав Юда Бога,

То вже ви хоч злітьсья, хоч дуйтесь якмога,-

Більш як двадцять дев'ять за вас не ялось –

Вже ж ринськими ви менше цінні, як Христос»⁶².

⁵⁷ Там само. – Т. 17. – К., 1979. – С. 234.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Там само. – С. 237.

⁶⁰ Там само. – Т. 48. – К., 1986. – С. 63.

⁶¹ Там само. – Т. 1. – К., 1976. – С. 179.

⁶² Там само. – Т. 13. – К., 1978. – С. 92.

До вірша «Галаган» Іван Франко додав примітку: «Галаган – мідяна монета, що стоїть 4 кр[ейцери] вал[юти] австр[ійської]»⁶³.

Це єдина згадка про таку монету. Такий номінал досить рідкісний для австрійських монет, мідні 4 крейцери карбувались у 1860 – 1864 роках, вага монети 13,2 г.

У бориславській прозі Франка дуже часто згадується монета *шістка* (*шустка*, *шістак*, *шуска*). Хоча назва відома з XVI – XVII ст., мова йде про монету номіналом 6 крейцерів. За часів конвенційної монетної стопи складала 1/10 гульдена. Після запровадження у 1857 році австрійської валюти курс нової монети в 10 крейцерів збігався з курсом старої в 6 крейцерів. Тому на нову монету перейшла назва *шістка*, хоча на монеті була цифра «10»:

*«Ні згодитися не вмію, ні потягнути не здужаю, от хіба до млинка, та щьо з кибля вибирати, – ну, то за то платили по штири, а найбільше по п'ять шусток»*⁶⁴.

Іноді Франко переносить *шістку* в інші країни та часи, наприклад, в Німеччину у перекладі «Німеччина. Зимова казка» Гейне:

«О Германе, все те заслуга твоя!

За теж і детмольдські херуски

Будують пам'ятник тобі –

*Я сам дав штири шустки»*⁶⁵.

Або в часи князя Володимира у «Хрещенні Св. Володимира»:

«Перестав шістки давати

На служби, та треби,

Та молебні, бо нема, мов

*Пана-бога в небі»*⁶⁶.

У текстах Франка дуже часто зустрічаємо *крейцар* (*грейцар*). Зараз назва грошової одиниці – *крейцер*. На українських землях монети з позначенням номіналу в *крейцерах* з'явилися в XVI ст.

Крейцер – у назвах вірша «Історія мідяного крейцара» та драматичного етюдю «Послідній крейцар», написаних 1879 року. Кульмінацією як у розвитку драматичного твору, так і в розкритті зламу, що стався у внутрішньому психологічному світі головного героя Євгена Грушки є його монолог:

«Мідь брудна, на ній

Печаті стерті. В чийх се руках

Вони так стерлись? Чий то піт на міді?..

Хто знає, може, баба заробляла

На нього днину тяжко, а відтак

Цілими місяцями го тулила

За пазухов, щоб заплатити податок

За бідну, впіврозвалену хатину?..

Хто знає, може з рук твердих, мужицьких,

Їх потом-кров'ю обкипілий, він

Дістався жидові за стухле збіжжя,

Котрим на переднівку хлібороб

⁶³ Там само. – Т. 1. – К., 1976. – С. 180.

⁶⁴ Там само. – Т. 15. – К., 1978. – С. 119.

⁶⁵ Там само. – Т. 13. – К., 1978. – С. 536.

⁶⁶ Там само. – Т. 11. – К., 1978. – С. 424.

Дрібнії діти мусить годувати?
А кілько раз він бистро перемчавсь
Через товсті, пухкії, неробучі
Жидівські, панські руки – перемчавсь
На то лиш, щоб привести за собою
Громаду других, переллятись в срібло,
У злото?.. Кілько раз сесь кусник міді,
Брудний і витерттий, кружив, мов кров
У тілі, то в високих верствах, то знов
У найнижчих – у гніздах дармоїдства
І розкоші, то в гніздах нужди, горя,
Розпуки⁶⁷...»

Феник – галицька назва монети *пфеніг*. Це найменша за номіналом монета австрійської монетної системи, складала $\frac{1}{4}$ *крейцера*, востаннє карбувалась у 1851 році.

«Хло, та я тобі всі кості
Поламаю», – рік коримар.
«Хоч січіть мене живого,
А я й феника не дам!»⁶⁸

Також зустрічаємо лексему *зламаний феник* у значенні «безвартісна річ»: «І котрий з того всього має зломаний феник! – з насміхом докінчив Едвін»⁶⁹.

Півфеника у значенні «менше найменшого» фігурує у повісті «Петрії і Довбущуки»: «Ласкаві панове, убийте мя, посічіть мя на кусники, сли де найдете у мене хоч півфеника більше, кромі того, що лежить в столику»⁷⁰.

Цент у текстах Франка виступає не як монета, а як лічильна величина, сота частина: «У мене нема й центика – жду на гроші з Києва, що мали прийти 15, а й досі Бог має»⁷¹; «Якби нас найшлося таких тисяча, то нікому би той цент не впався так тяжко і не затяжів би на кишені, а з того щотижня зібралась би така сума, що можна би на несподіваний случай запомочи десять людей»⁷².

В оповіданні «Хома з серцем і Хома без серця» зустрічаємо *сотик* – це галицька назва *геллера*. Монета з'явилась в результаті реформи 1892 року як 1/100 частина корони. Карбувалась з бронзи, вага 1,67 г: «Адже я певний, що не один із тих, який уполудне задля твого гарячого слова пішов проливати свою й чужу кров на міськiм бруку, рано дома бив свою жінку, коли посміла упімнути його за щось, полаявся з сусідом, пропив у шинку зайвих двадцять сотиків, за які міг на цілий тиждень зробити радість своїй дитині»⁷³.

Корону – офіційна назва грошової одиниці Австро-Угорщини, запровадженої в результаті грошової реформи 1892 року, майже не зустрічаємо у Франка. Пере-

---

⁶⁷ Там само. – Т. 23. – К., 1979. – С. 74-75.

⁶⁸ Там само. – Т. 4. – К., 1976. – С. 233.

⁶⁹ Там само. – Т. 18. – К., 1978. – С. 289.

⁷⁰ Там само. – Т. 14. – К., 1978. – С. 63.

⁷¹ Там само. – Т. 48. – К., 1986. – С. 190.

⁷² Там само. – Т. 15. – К., 1978. – С. 392.

⁷³ Там само. – Т. 22. – К., 1979. – С. 19.

важно на *корони* він у примітках переводить старі грецькі грошові одиниці (*драхми, міни, таланти*) для кращого розуміння читачами.

Гривеник (монета Російської імперії номіналом 10 копійок) згадується в перекладі «Зимовий вечір в бурсі»⁷⁴.

Сороківець – галицька назва австрійської монети номіналом 20 *крейцерів*, що перебувала на грошовому ринку у 2-й половині XVIII – 1-й половині XIX ст. Карбувалась зі срібла, вага біля 6,7 г. Єдина згадка про неї – у повісті «Великий шум»: «Пан дає по два сороківці за день орання»⁷⁵.

Талер, таляр – велика срібна монета, яка тривалий час дорівнювала за вартістю золотому *дукату*. Протягом століть *талер* залишався незмінно високопробною, великою й масивною (28 – 31 г) монетою, що вигідно вирізняло його на тлі невпинного погіршення якості дрібніших срібних монет:

«Ой а бідна вдова стала та й си розгадала,
Та кожному жовняреви по таляру дала»⁷⁶.

Найвідомішим *талером* є *срібний талер Марії-Терезії*, який згадується у перекладі «Скарбничка цісареві»⁷⁷ та повісті «Великий шум»: «Із глибини своєї крини вона видобула спорий рукавець зі срібними талярями з погруддям Марії-Терези – скарб, що перейшов до неї від її баби і про який досі не знав ніхто, навіть її син»⁷⁸.

У творах Франка зустрічаються й інші нумізматичні найменування (долар, копійка, марка, сантим, франк, фунт стерлінгів, тощо). Вони не є історизмами, тому в даній роботі не розглядаються.

Аналізуючи тексти Івана Франка з нумізматичними лексемами, можна зробити деякі висновки: Іван Франко знався на монетах та міг докладно пояснити походження найменування та історію обігу монет. Іноді він переносив назви монет у невідповідні їм часові чи географічні координати. Найімовірніше, причиною цього було бажання автора спростити читачам розуміння твору. З тією ж метою до багатьох нумізматичних історизмів Франко додавав примітки з переводом вартості давніх монет на сучасні йому гроші.

Радимир Хайруллін.

Нумізматичні історизми у творчості Івана Франка.

У статті розглядається використання назв грошових одиниць у творах Івана Франка, пояснення автора до цих назв з історією монет.

Radymyr Khayrullin.

Numismatic historicisms in the works of Ivan Franko.

The article examines the use of the names of monetary units in the works of Ivan Franko, the author's explanation of these names and the history of coins.

⁷⁴ Там само. – Т. 25. – К., 1980. – С. 83.

⁷⁵ Там само. – Т. 22. – К., 1979. – С. 212.

⁷⁶ Там само. – Т. 26. – К., 1980. – С. 244.

⁷⁷ Там само. – Т. 25. – К., 1980. – С. 486.

⁷⁸ Там само. – Т. 22. – К., 1979. – С. 267.

РОЗДІЛ II. MONUMENTA MUSEI: МУЗЕЙНА СПРАВА ТА ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

Шпенькова латунна посріблена застібка на вертлюзі з рослинним витим орнаментом від втраченої посрібленої бронзової оправы Євангелія вартістю 42 дукати, яке було подароване Яковом Франком разом із першою дружиною Марією Тимишин і його матір'ю Катериною Кімакович близько 1848 р. для церкви Святого Миколая Мирлікійського Чудотворця в Нагуєвичах. У 1992 р. на вимогу парафіян Євангеліє було повернуто із фондів Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка до парафіяльного архіву долиньної церкви. Сьогодні це єдиний фрагмент пам'ятки, яка була втрачена під час трагічної пожежі храму в ніч з 8-го на 9-те січня 1996 р. Застібка експонується в Літературно-меморіальному музеї Івана Франка (ФЛММІФ ДІКЗ «Нагуєвичі». – Кн. вст. 7631. – Гр. МЕМ. – Інв. № 11; латунь, втрачене посріблення з тильного боку, 7,5x3,5 см). Фото Сергія Матійка

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

СТАНИЛЬСЬКИЙ МАЙСТЕР. ЕПІЗОД З ІСТОРІЇ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ УКРАЇНСЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО МАЛЯРСТВА НАЙБЛИЖЧОЇ ПІСЛЯКНЯЖОЇ ДОБИ

У 1934 р. парох церкви Собору святих Йоакима і Анни в селі Станіля біля Дрогобича, тепер Дрогобицького р-ну Львівської обл., о. Петро Микелита передав до започаткованого 1932 р. Музею Богословської академії у Львові дві збережені у парафіяльному храмі давні ікони – «Святий Георгій змієборець»¹ та «Принесення Марії до храму зі сценами історії Марії за Протоевангелієм Якова»². Важливим моментом ранньої історії ікон, на який звернув увагу щойно Олег Сидор³, став їх показ на ретроспективній виставці українського мистецтва з колекцій Національного музею у Львові у Варшаві в 1934 р.⁴ (хоча вони й не належали до збірки музею) як свідчення визнання виняткової позиції станильських пам'яток серед найдавніших українських ікон вже на той час. Уже невдовзі після цього, наступного року перша з них була репродукована із коротким коментарем у стислому огляді

¹ Сидор О. Реєстр збірки Музею Богословської Академії у Львові (згідно вписів до інвентарної книги музею) // Його ж. Патріарх Йосиф Сліпий і мистецтво. – Київ-Рим, 2012. – С. 189 (згідно з вміщеною тут інформацією, первісно в описі датована XV ст.). Ікона вміщена в загальній рубриці вписів 1932 р. без конкретної дати. Справжню тему центрального зображення принагідно подала Свенціцька В. І. Живопис XIV – XVI століть // Історія українського мистецтва: У 6 т. – Т. 2: Мистецтво XIV – першої половини XVII століття. – К., 1967. – С. 224. Проте це визначення сюжету центрального зображення спершу, помилково сприйнятого за Стрітіння, із яким він тривалий час і фігурував у літературі, за іконою не закріпилося. За новітніх часів до нього повернувся щойно: Патріарх Димитрій (Ярема). Іконопис Західної України XII – XV ст. – Львів, 2005. – С. 188. Хоча водночас згідно з новішим титульним написом та посвяченням храму, і нього ікону потрактовано Собором святих Йоакима і Анни: Там само. – С. 188, 189. Найновіше звернення до цього сюжету як Принесення Марії: Мусин А. Почитання святих Йоакима и Анны на Руси и иконографическая традиция перемышльской школы украинской средневековой живописи // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 15 / Відп. ред. В. Александрович. – Львів, 2022. – С. 127.

² Сидор О. Реєстр... – С. 194. – № 215. Серед поданих лаконічних відомостей вміщена нотатка з оригіналу інвентарної книги, здатна подати *terminus ante quem* для часу надходження: «Реставрувала літом 1932 Я. Музика; додано шпуги». Повинно йтися, очевидно, про певні невідкладні реставраційні заходи після надходження ікони до музею. Проте до інвентарю вона вписана поміж надходжень тільки 19 жовтня 1932 р.: Там само. – С. 194.

³ Сидор О. Патріарх Йосиф Сліпий в українському музейництві // Його ж. Патріарх Йосиф Сліпий... – С. 98.

⁴ Retrospektywna Wystawa Sztuki Ukrainkiej ze zbiorow Ukrainkiego Muzeum Narodowego we Lwowie. – Nr 22. – Luty. – Warszawa, 1934,

ікон музейної колекції в авторитетному зарубіжному візантологічному виданні й на такий спосіб впроваджена до наукового вжитку⁵. Її яскраво виражені стилістичні особливості, окреслені послідовно засвідченими вимовними рисами малярства з виразними ознаками норм мистецької версії візантійського ісихазму в його редакції другої половини XIV ст., давали всі підстави визнавати ікону належною акурат до цієї традиції, водночас датуючи її відповідним часом⁶. Із ліквідацією музею після «радянського визволення» 1939 р. обидві ікони разом із усією колекцією перейшли до так само ліквідованого тоді Національного музею у Львові. Його спершу приєднано до створеної на основі заснованої ще за австрійської окупації 1907 р. Миської галереї міста Львова періоду польської окупації, перетвореної на Львівську картинну галерею, а потім відновлено як самостійний Львівський музей українського мистецтва, тепер – Національний музей у Львові імені [митрополита] Андрея [(Шептицького)] (далі – НМЛ)⁷.

У скромній літературі періоду всеподавлюючих «радянських» обмежень і заборон на звернення до давньої національної мистецької спадщини за цілковито не лише зарегламентованих, а й на тривалий час і зовсім ліквідованих можливостей публікації на теми давнього українського мистецтва станильські ікони пригадували рідко. Із розгромом українського наукового життя за умов тоталітарного «радянського» режиму та відсутності відповідного спрямування наукової літератури наступні після Володимира Залозецького згадки про ікону з'явилися щойно від середини 1950-х років. У каталозі-путівнику музею 1955 р. вона фігурує з датою XIV ст.⁸, її ж наведено і в музейному альбомі 1963 р.⁹ Микола Батіг у першому за «радянських» часів огляді давнього українського релігійного малярства західноукраїнських земель потрактував її за вже усталеною на той час музейною традицією найдавнішою пам'яткою «станкового» малярства, теж віднісши до XIV ст.¹⁰ Інша ікона станильського храму при цьому згадана лише

⁵ Zaloziecki W. Ikonenzammlung an der Griechisch-Katolischen Theologischen Akademie in Lemberg // *Byzantinische Zeitschrift*. – Leipzig-Berlin, 1935. – S. 70-73. – Abb. 1.

⁶ У пізнішій літературі прийнялося «обережне» датування кінцем століття як вираз знаної «боязні» порушення цього рубежу. До зазначеної боязні рубежу XIV – XV ст. у датуванні найстарших українських ікон увагу привернуто: Александрович В. Ікони першої половини XIV століття «Архангел Михаїл» та «Архангел Гавриїл» з церкви святої Параскеви у Даляві // *Записки Наукового товариства імені Шевченка* (далі – ЗНТШ). – Т. 236: Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. – Львів, 1998. – С. 52; Його ж. Новий приклад малярства монументального ранньопалеологічного зразка в іконі Богородиці з церкви архангела Михаїла в Ісаях // *Княжа доба: історія і культура*. – Вип. 6 / Відп. ред. В. Александрович. – Львів, 2012. – С. 225.

⁷ Див.: Гелитович М. Українські ікони XIII – початку XVI століть зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького: альбом-каталог. – К., 2014. – Кат. № 6 («Святий Юрій змієборець»), 7 («Собор святих Йоакима і Анни»). – С. 289, 290.

⁸ Львівський державний музей українського мистецтва Каталог (путівник) – Львів, 1955. – С. 61. – Іл. (не нумеровані). У короткому тексті огляду відновленої 1953 р. експозиції не згадана (Там само. – С. 56).

⁹ Львівський державний музей українського мистецтва / Автор передмови та упорядник Я. Й. Нановський. – К., 1963. – С. VI. – Іл. 1 (XIV ст.).

¹⁰ Батіг М. Галицький станковий живопис XIV – XVIII ст. у збірці Державного музею українського мистецтва у Львові // *Матеріали з етнографії та мистецтвознавства*. – Вип. 6. – Львів, 1961. – С. 146-147. Пор. також: Там само. – С. 151, 153. Назва статті нав'язує до популярного ще й досі в певних колах новішого іменування західноукраїнських земель у складі Австрії та Австро-Угорської імперії «Галіцією».

через сприйняту авторську дату, а сюжет подано як Стрітення¹¹. З уже усталеною датою «Юрія» невдовзі відтворено і в опублікованому в Москві короткому огляді українського мистецтва княжої, середньовічної та нової доби¹². Як ікона того ж часу вона фігурує також у Павла Жолтовського¹³. У все наростаючих від початку 1960-х років принагідних згадках ікона святого Георгія незмінно подавалася як найстарший зразок західноукраїнського малярства з уже звичним при цьому датуванням на XIV ст. Такий погляд на обидві пам'ятки на тривалий час випало утвердити першому докладнішому оглядові українського пізньосередньовічного релігійного малярства для багатотомної «Історії українського мистецтва». Хоча й – звично для того часу – до конкретного опису обох позицій на тлі еволюції українського релігійного малярства найближчої післякняжої доби не дійшло. Віднесено тут до кінця століття ікону святого Георгія¹⁴ при цьому обговорено стосовно докладніше¹⁵, а «Принесення Марії до храму», вперше подане власне тут із цим сюжетом, згодом, однак, цілковито «забути». Згідно з написом над основним зображенням, «В лѣтѣ СѢЦѢ О ДѢ написана бы икона сия на поклонѣ[н]иѣ [хр]ѣстианомъ/ изборъ сѣтъ правѣ[н]никъ [А]кѣма і ан./ны»¹⁶, його віднесено до вказаного в наведеному тексті року й далі трактовано найстаршою українською іконою з авторською датою¹⁷.

Уже в початковий період істотних зрушень не тільки в підходах до вивчення давньої української мистецької спадщини, а й навіть самого її сприйняття з'явилася написана спільно зі знаним реставратором колекції ікон Національного музею

¹¹ Батіг М. Галицький станковий живопис... – С. 153. З визначенням сюжету цієї рідкісної ікони явно, як і згодом, були клопоти, проте за утвердженого з «радянською» окупацією «режиму мовчання» на науковій публікації мало що з обдуманого тоді могло бути зафіксованим та оприлюдненим друком.

¹² Логвин Г. Украинское искусство X – XVIII вв. – М., 1963. – С. 98. – Іл. 49 (на с. 93) (м в.).

¹³ Жолтовський П. М. Живопис // Нариси з історії українського мистецтва. – К., 1966. – С. 53.

¹⁴ Запропонована тут нова дата закріпилася у літературі й стала тим рубежем, поза який датування найстарших західноукраїнських ікон тривалий час не виходило. Цю ситуацію змінило щойно впровадження до наукового вжитку до віднесеного фрагменту з вибраними святими з церкви святого Миколая у селі Явора Турківського р-ну Львівської обл.: Свенціцька В. Українське станкове малярство XIV – XVI ст. і традиції візантійського мистецтва // Українське мистецтво у міжнародних зв'язках. Дожовтневий період. – К., 1983. – С. 17 (віднесено «до кінця XII чи початку XIII ст.»). Вперше друком яворську ікону коротко згадав: Исаевич Я. Культура Галицко-Волынской Руси // Вопросы истории. – № 1. – 1973. – С. 106.

¹⁵ Свенціцька В. Живопис... – С. 214, 215. – Іл. 144. При цьому висловлено нічим не підтверджений, проте немало популярний у пізнішій літературі здогад: «Не виключено, що станільська ікона була храмовою в церкві св. Юра у Дрогобичі», див.: Там само. – С. 214, приміт. 33. Пор. новіші звернення авторки до станільської ікони в пізніших загальних оглядах українського пізньосередньовічного малярства: Її ж. Українське станкове малярство... – С. 19–20; Її ж. Українське малярство XIV – XVI століть // Свенціцька В. І., Сидор О. Ф. Спадщина віків. Українське малярство XIV – XVIII століть у музейних колекціях Львова. – Львів, 1990. – С. 8. Пор. також: Логвин Г., Мілієва Л., Свенціцька В. Український середньовічний живопис. – К., 1976. – С. 10. – Табл. XVIII (датовано XIV ст.). Версію про станільську ікону як нібито храмову дрогобицької церкви останньо повторив: Grotowski P. Freski fundacji Władysława II Jagiełły w kolegiacie wiślickiej (Historia Hereditas Ecclesie. – Т. 12). – Kraków, 2021. – S. 142, przym. 268 (без відкликання до джерела такого судження).

¹⁶ Докладний аналіз напису з виправленням накопичених у літературі навколо його трактування неточностей та помилок у відчитанні окремих літер запропоновано: Александрович В. Найдавніші ікони батьківщини Івана Франка // Садиба Франка. Науковий збірник заповідника Нагуєвичі. – Кн. 2. – Дрогобич-Нагуєвичі, 2021. – С. 344.

¹⁷ Свенціцька В. Живопис... – С. 224.

Павлом Петрушаком стаття Віри Свенціцької про ікону Принесення Марії до храму¹⁸. У ній, зокрема, на підставі реставраційного дослідження стверджено пізніше походження згаданого напису з датою 1466 р.¹⁹ Він трактує ікону Собором святих Йоакима і Анни – згідно з посвяченням храму, в якому вона збереглася²⁰. Ця обставина здатна вказати на її первісне призначення власне до цього храму. Спершу вона могла призначатися для встановлення на престолі²¹.

Новітнє – скромне, правда в конкретних виявах – зростання інтересу до ікони святого Георгія немало співвідноситься із віднайденням у 1992 р. та визначенням і впровадженням до наукового вжитку через три роки після цього іншої версії зазначеної композиції – з церкви Перенесення мощів святого Миколая у селі Старий Кропивник Дрогобицького р-ну Львівської обл. (Львів, Музей митропо-

¹⁸ Петрушак П., Свенцицкая В. Икона «Сретение со сценами из жизни Марии» конца XIV – начала XV в. из с. Станьля // Памятники культуры. Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология. Ежегодник 1990. – Москва, 1992. – С. 211, 224. Вперше на пізніше походження дати, випередивши реставратора, який його встановив, друком вказала: Коць-Григорчук Л. Написи на творах українського середньовічного мистецтва (Лінгвістичне та палеографічне атрибутування) // ЗНТШ. – Львів, 1990. – Т. 221: Праці філологічної секції. – С. 221; Патріарх Димитрій відгукнувся про це важливе реставраційне відкриття так, нібито йшлося лише про припущення: Патріарх Димитрій (Ярема). Іконопис... – С. 188.

¹⁹ Петрушак П., Свенцицкая В. Икона... – С. 217.

²⁰ Само посвячення винятково рідкісне: на теренах Київської митрополії станом на 1772 р. зафіксовано ще тільки один храм із таким посвяченням – у селі Липиця Долішня Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.: Kołbuk W. Kocioły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne (Wspólnoty religijne i narodowe w Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVIII wieku. – Т. 2 / Pod. redakcją S. Litaka). – Lublin, 1998. – S. 187; Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII – XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Львів, 2010. – С. 236. Згідно зі свідченням Володимирського літопису (у літературі знаний як Галицько-Волинський), князь Мстислав Данилович «созда гробницю каменюу . надъ гробомъ . бабы своеи Романовои . в монастырѣ . въ стго И свѣца ю во има правѣдникуо Акима и Аньнъ»: Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – М., 1998. – Т. 2. – Стб. 937. Місцезнаходження вказаного при цьому храму в монастирі святого Федора у місті Володимир встановлено: Александрович В. В якому монастирі проживала мати короля Данила Романовича? Свідчення джерел проти пропонуванних «широких» трактувань // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Т. 19-20. – К., 2016. – С. 169-194. За новішою винятково фантастичною версією монастир нібито мав знаходитися у... Галичі: Толочко О. Того* ль† . Мьстиславоу князю в°ожи емоу Бъ... // Галицько-Волинський літопис: текстологія / За редакцією О. П. Толочка. – К., 2020. – С. 659. Її безпідставність на основі аналізу літописних переказів показано: Александрович В. «Новий літописець» як текстологія тексту, не вартого прочитання? [рец. на кн.:] Галицько-Волинський літопис. Текстологія / За редакцією О. П. Толочка. Київ, 2020. 929 с., 18 с. іл. // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 16 / Відп. ред. В. Александрович. – Львів, 2022 – 2023 (у видавничому процесі).

²¹ На таку можливість вказано: Александрович В. Напрестольні ікони – не зауважене явище в історії української релігійної мистецької культури Пізньосередньовічної та Нової доби // Збірник матеріалів XVI Міжнародної конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво», м. Львів, 9 листопада 2023 р. – Львів, 2023. – С. 165. Власне в цій публікації вперше привертну увагу до вірогідності існування таких українських ікон та відповідної традиції у їх історичній еволюції (Там само. – С. 158-172), що, зокрема, доводить задокументована практика XVIII ст.: Там само. – С. 160-162. Перше звернення до цієї теми на підставі візитацій церков у місті Жидачів Львівської обл. з другої третини XVIII ст. див.: Його ж. Невідоме джерельне свідчення 1742 року про обставини перенесення Жидачівської чудотворної ікони Богородиці (Воплочення) до Воскресенської церкви в Жидачеві // Жидачівщина. – Вип. 3. – Львів-Жидачів, 2021. – С. 41-42.

лита Андрея Шептицького)²². Як варіант того самого зразка ще перемальованою, перед розкриттям на підставі доступних тоді з-під запису тільки двох невеликих фрагментів авторського малярства на шиї та передпліччі святого ікону випало ідентифікувати авторові цих рядків²³, невдовзі після реставрації запропонувавши коротке зіставлення обох віднайдених реплік²⁴. Згодом докладніше проаналізовано іконографію «Принесення Марії до храму» (ще з поширеним на той час визначенням сюжету як Стрітення)²⁵. При цьому привернуто увагу до окремих давніше не зауважених унікальних особливостей її іконографії, як, зокрема, зіставлення у тлі зображення Свята Святих Старозавітного храму та престолу під ківорієм новозавітного храму²⁶ й вміщення на тлі останнього первосвященника, що не тільки благословляє прибулих, а й зустрічає їх у... хрещатому фелоні архиєрея новозавітної традиції²⁷. Втім, уся своєрідність обох відзначених виняткових особливостей композиції до зазначеної публікації не привернула належної уваги.

Відкриття іншої версії ікони святого Георгія на тлі істотного загального зрушення у зверненнях до давньої української мистецької спадщини від 1990 р. спровокувало певні вияви поживлення інтересу до обох пам'яток. Однак за актуального все ще явно скромного й нерідко надалі немало, а навіть і надто своєрідного в його конкретних виявах стану історично-мистецьких досліджень в Україні воно не розвинулося у ретельне всебічне вивчення самих ікон. Зацікавлення вилилося насамперед у «модне» в певних колах, й ціноване, зокрема, в

²² Віднайдення та перші кроки вивчення ікони коротко описав: Дмитрух С., о. Історія «віднайдення» ікони Святого Юрія Змієборця зі Старого Кропивника // Українське сакральне мистецтво з колекції «Студіон». – Львів, 2012. – С. 6. Правда, наведені при цьому факти не завжди коректно й послідовно відтворюють усю повноту подій, які супроводжували впровадження ікони до наукового вжитку (пор. далі). Водночас у короткому вступному слові про о. д-ра Севастіяна стверджено, що ікону передав йому священник 2003 (!) р.: Українське сакральне мистецтво... – С. 2. У статі самого о. д-ра вказано, що цей священник помер... 2002 р.: Дмитрух С., о. Історія... – С. 6. У збірнику є також твердження про виявлення ікони 1991 р.: Гелитович М. «Юрій Змієборець» зі Станілі // Українське сакральне мистецтво... – С. 30 (передрук з: Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – № 8 (13). – Львів, 2011. – С. 84). Наведений різнобій засвідчує загалом немало звичні для літератури поверховість підходів та плутання в очевидному.

²³ Вперше подано друком: Александрович В. Священик Гайль – маляр короля Владислава II Ягайла – і перемишльське малярство XIV – XV століть // Його ж. Українське малярство XIII – XV ст. (Студії з історії українського мистецтва. – Т. 1). – Львів, 1995. – С. 177, приміт. 212. Пор. також: Його ж. Друга збірка релігійного мистецтва отців Студитів у Львові // Пам'ятки України: історія та культура. – Ч. 1. – 1998. – С. 14. Тут ікона вперше репродукована (в кольорі): Там само. – С. 13.

²⁴ Александрович В. Дві версії ікони кінного святого Георгія з церкви Собору Іоакима і Анни у Станілі та церкви Перенесення мощів святого Миколая у Старому Кропивнику. Іконографічний аспект дослідження // Сакральне мистецтво Бойківщини. Наукові читання пам'яті Михайла Драгана. Доповіді та повідомлення 25–26 червня 1996 року м. Дрогобич. – Дрогобич, 1997. – С. 8–12. Передруковано: Сакральне мистецтво... – С. 24–28 (далі цитується за першодруком).

²⁵ Александрович В. «Стрітення зі сценами життя Марії за Протоєвангелієм Якова» з церкви Собору Іоакима та Анни у Станілі (з колишнього Музею Духовної Семінарії – Богословської Академії у Львові) // Українська Греко-Католицька Церква і сакральне мистецтво (історичний досвід та проблеми сучасності). – Вип. 2: Матеріали II Міжнародної наукової конференції, присвяченої 220-літтю Львівської Духовної Семінарії, м. Львів–Рудно, 22 грудня 2003 року. – Львів–Рудно, 2003. – С. 36–62.

²⁶ Там само. – С. 47.

²⁷ Там само. – С. 44.

середовищі Національного музею²⁸ «дослідження» дощок основи методом радіо-вуглецевого аналізу – з очевидними при цьому ознаками безперечного та явного шарлатанства, Причому, це стосується як самого його проведення, так і не менше – впровадження отриманих «результатів»²⁹ – й за всіма приданими йому

²⁸ Уже була нагода показати таке зацікавлення виявом звичайнісінького «лінивства» – основну роботу з вивчення конкретних об'єктів мистецької спадщини за прихильників подібної методи повинен провадити «хто інший»: Александрович В. Що з науки Гомера не засвоюється навіть через три тисячі років?.. [рец. на кн.:] Гелитович М. Українські ікони XIII – початку XVI століть зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького: альбом-каталог. – К., 2014. – 348 с., іл. // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 11: Княжий Львів 1256–2016 / Відп. ред. В. Александрович. – Львів, 2017. – С. 203-204.

²⁹ За свідченням творця й опікуна колекції о. д-ра Севастіяна (усно), перший аналіз основи старокропивницької ікони нібито мав дати... VII ст., а в опублікованому офіційному висновку київської лабораторії вказано на дошку основи як... дуб, див.: Друль М. Техніко-технологічні дослідження ікон «Юрій Зміборець» зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького та музею монастиря студитського уставу святого обручника Йосипа «Студіон» // Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – № 8 (13). – Львів, 2011. – С. 93 (далі цитується за цим виданням, передрук: Сакральне мистецтво... – С. 32-36). Хоча насправді ікона намальована на найчастіше стосованому в практиці давнього українського релігійному малярстві липовому дереві. Увагу до цього зовсім неймовірного з наукового огляду «курилозу» привернуто: Александрович В. Найдавніші ікони... – С. 347, приміт. 102. Щодо очевидного шарлатанства поширеного застосування методу радіо-вуглецевого аналізу на підставі наявних висловлювань з приводу найдавнішої західноукраїнської ікони Покрову Богородиці з церкви святої великомучениці Параскеви в селі Малнів Мостиського р-ну Львівської обл. (Київ, Національний художній музей України, далі – НХМ України) увагу привернуто: Його ж. Покров Богородиці. Українська середньовічна іконографія (Студії з історії українського мистецтва. – Т. 4). – Львів, 2010. – С. 101-102; Його ж. Що з науки... – С. 203-204. О. Сидор також вказував на опубліковані висновки з досліджень деревини як такі, що «викликають неоднозначні думки. Їх результати дають підставу говорити про нібито понад столітню різницю у часі виготовлення дерев'яних основ цих творів (1290-й і 1420-й роки) (sic!), а відповідно – й різне авторство». Далі ікони трактовано як «настілки подібні за багатьма ознаками» (після цього наведено немалий перелік винятково тільки загально сприйнятих «ознак»), «то навряд чи самих лише відмінностей у композиціях пігментів чи характері лінії контура постаті на окремих ділянках зображення достатньо, аби робити однозначно переконливий висновок про двох різних майстрів для кожної з них, тим паче – з часовим проміжком понад сто років, як про це мав би свідчити висновок радіо-вуглецевого аналізу. Якщо ж базуватися на аналізі суто іконографічному, – а *наме це слід вважати критерієм у більшості подібних випадків*, то, порівняно з умовними відмінностями, *сама ця схожість* (?) (виділено – В. А.) у вказаних двох пам'ятках більш аніж достатньо для того, аби говорити про одного автора для них обох»: Сидор О. Патріарх... – С. 98. Твердилося навіть: «Виглядає, що їх основи виготовлені із дощок, що походять з того ж самого стовбура. Зберігаючи контур цього стовбура, лінія лівого краю цих ікон плавно звужує їх до верху іконного щита. Тим паче, що ширина верхнього краю обох дощок більшої за розмірами ікони з Кропивника співпадає з шириною нижнього краю відповідних дощок на іконі зі Станілі. То ж малоімовірним видається понад столітній у часі розрив при виконанні цих... пам'яток»: Там само. – С. 98-99. При пізнішому зверненні до цієї теми автор із однозначно вираженою відвертістю, послідовно вживаючи на нагоду делікатну фразеологію, написав: «видається очевидним, що дослідникам нашої духовно-мистецької спадщини доведеться повернутися до проблеми адекватності нинішніх науково-технічних засобів під час вивчення пам'яток давньоукраїнського малярства і до проблеми міри коректності при інтерпретації та використанні їхніх результатів (виділено – В. А.)», див.: Його ж. [Рец. на кн.:] Гелитович М. Українські ікони XIII – початку XVI століть зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького: альбом-каталог. – К.: Майстер книг, 2014. – 348 с.: іл. // Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – № 11 (16). – Львів, 2016. – С. 158. Показово, що при цьому автор вдається як до «адекватності нинішніх науково-технічних засобів», так і водночас «коректності при інтерпретації та використанні їхніх результатів» – двох головних, визначальних моментів тлумачення, до яких була нагода привернути увагу через аналогічні акценти трактування згаданого малнівського «Покрову». Характерно також, що при цьому тверджено винятково про, правду кажучи, загалом доволі малоприсадатну для визначення часу створення об'єкту іконографічну складову й зовсім поза увагою залишено незмінно найважливіші при осмисленні зразків малярської спадщини стилістичні характеристики. На цілком незрозумілий спосіб про них тут... не йшлося зовсім.

дотепер виявами прибрало найперше саме такого характеру. Водночас при цьому неодноразово ще й додатково засвідчено очевидну цілковиту безпорадність при застосуванні звичних методів стилістичної критики «традиційних» історично-мистецьких досліджень³⁰. Показовим прикладом такої постави сприймається, зокрема, не лише ніяк і нічим не вмотивоване, а навіть з огляду стилістики відверто абсурдне наведене твердження про нібито аж столітній проміжок часу між створенням обох ікон святого Георгія³¹. Такий погляд зобов'язував би віднести старокропивницьку версію аж до... другої половини XV ст. Не випадало би вдаватися до обговорення цілковитої відсутності у неї будь-яких ознак спільності із засвідченою уже обширним фондом пам'яток стилістикою малярства так пізнього для неї періоду. У цьому послідовно переконують як дві ідентифіковані відтоді ікони на аналогічний сюжет³², так і достатньо значний уже на тлі загалом нечисленних зразків давнішої доби комплекс тодішньої малярської спадщини перемишльської школи загалом³³.

Докладніше зіставлення безвідмовної щодо цього стилістики обох версій ікони святого Георгія доводить їх належність до того самого часу й середовища як реплік єдиного зразка. Проте само виконання засвідчує немало відмінні індивідуальні манери, виразно вказуючи на безперечне активність цілком різних митців³⁴. На підставі яскраво виражених особливостей авторського почерку до доробку майстра «Святого Георгія» поза всяким сумнівом повинно бути віднесене ще так само не сприйняте досі в такому сенсі станільське «Принесення Марії до храму». На їх спільне авторство з короткою загальною аргументацією вказано щойно зовсім недавно³⁵. Давніша література при незміно практикованій послідовній лаконічності та побіжності звернення до обох ікон до можливості такого аспекту їхнього взаємозв'язку вдавалася рідко³⁶.

Визначення обох ікон станільського храму зразками доробку єдиного митця висуває їх анонімного автора на одне з помітніших місць серед тогочасних захід-

³⁰ Показовим його прикладом сприймається, зокрема, редакторський коментар до тексту патріарха Димитрія, нібито старокропивницька «своїм рисунком точно повторює станільську ікону»: Патріарх Димитрій (Ярема). Іконопис... – С. 185, приміт. **. Поверховість сприйняття тут засвідчено аж надто очевидно. До їх відмінностей привернула увагу: Гелитович М. «Юрій зміеборець»... – С. 85.

³¹ Друль М. Техніко-технологічні дослідження... – С. 90; Сидор О. Патріарх... – С. 98; Його ж. [Рец. на кн.:]... – С. 158.

³² Для прикладу можна, зокрема, навести такі загальновідомі зразки західноукраїнської іконографії кінного святого Георгія другої половини XV ст., як ікони з церков святої великомучениці Параскеви в селі Далява, (НМЛІ) та Хрестовоздвиженської у селі Здвижень (НХМ України), тепер зазначені місцевості на території Польщі. Обидві пам'ятки репродуковано неодноразово, новіші репродукції див.: Міляева Л. за участю М. Гелитович. Українська ікона XI – XVIII століть. – К., 2007. – С. 174. – Іл. 113; Гелитович М. Українські ікони... – Кат. № 49. – С. 138; Логвин Г., Міляева Л., Свенціцька В. Український середньовічний живопис. – Табл. XLIII; Міляева Л. за участю М. Гелитович. Українська ікона... – С. 154. – Іл. 90.

³³ Найдокладніша досі його презентація: Патріарх Димитрій (Ярема). Іконопис... (трактування окремих пам'яток при цьому не завжди, однак, прийнятні). Пор. також: Гелитович М. Українські ікони...

³⁴ Александрович В. Найдавніші ікони... – С. 331-333.

³⁵ Там само. – С. 347.

³⁶ Патріарх Димитрій відзначив в обох іконах чимало подібного, проте питання про можливе єдине авторство визнав «відкритим»: Патріарх Димитрій (Ярема). Іконопис... – С. 190. Віра Свенціцька, неодноразово згадуючи обидві станільські ікони, до такої можливості не відкликала, див., зокрема: Петрушак П. И., Свенцицкая В. И. Икона... – С. 211-224.

ноукраїнських малярів, відомих досі винятково й незмінно за поодинокими іконами³⁷. До посталою при цьому авторського аспекту історії тодішнього українського релігійного малярства вперше привернула увагу В. Свенціцька в студіях про групу ікон другої половини XV ст. з церков Різдва Богородиці у селі Ванівка та Хрестовоздвиженської у селі Здвижень, тепер на території Польщі³⁸ та ікону архангела Михаїла з діяннями із церкви Перенесення мощів святого Миколая у селі Сторона Дрогобицького р-ну Львівської обл. (НМЛ)³⁹. Проте за актуального стану вивчення давнього українського малярства, звернення до якого все ще надалі зосереджуються майже винятково на впровадженні до наукового вжитку поодиноких позицій мистецької спадщини та проблемах іконографії, – ця можливість дослідження національного мистецького доробку так і не привернула належної уваги. Внаслідок цього досі вона фактично не мала шансів розвинутися в окреме органічне самостійне явище наукової традиції. Згаданим «піонерського» характеру публікаціям В. Свенціцької як за тематикою, так і самим викладом надалі випадає залишатися майже унікальними.

Аналіз стилістики та особливостей авторського почерку станильських ікон варто розпочати від наділеного відзначеним комплексом яскраво виявлених ознак стилю, сформованого в контексті вчення ісихастів як його мистецьке відображення, «Святого Георгія». Ці риси настільки послідовно виражені й чітко проведені, що фактично сприймалися ще на самих початках студій над іконою. За ним, хоча й, якнайочевидніше, здебільшого його не знаючи, а відтворюючи сформовану ще на самих початках вивчення у період перебування ікони в стінах Музею Богословської Академії та навколо нього за тодішніх можливостей публікації не зафіксовану друком традицію, таке сприйняття послідовно тиражували наступники від перелічених публікацій 1950-х років.

Стилістика ікони заснована на світосприйнятті візантійського ісихазму другої половини XIV ст. з його послідовним цілеспрямованим відмежуванням від реалістичного наповнення здобутків попередньої зрілої палеологівської практики з притаманним їй чітким пластичним моделюванням та тонкими градаціями кольорів відповідно до властивих зазначеному напрямку малярства послідовно проведених і виражених класичних тенденцій. Знане як фундаментальна особливість традиції незмінне простування української малярської культури княжої доби за візантійською взірцевою нормою, притому здебільшого насамперед аристокра-

³⁷ Це стосується навіть знаної пари ікон раннього XIV ст. архангелів Михаїла і Гавриїла з молитовного ряду, збереженого у церкві святої великомучениці Параскеви в селі Далява, тепер на території Польщі (НМЛ): Гелитович М. Українські ікони... – № 3, 4. Як уже випала нагода показати, вони належать двом різним майстрам: Александрович В. Ікони першої половини... – С. 66.

³⁸ Свенцицкая В. Мастер икон XV века из сел Ванивка и Здвижень // Древнерусское искусство. Проблемы и атрибуции. – М., 1977. – С. 273-290.

³⁹ Її ж. Мастер иконы... – С. 192-209. Правда, згодом, з огляду стилістичних особливостей та цілковитої відмінності на тлі знаної чітко окресленої групи ікон другої половини століття, до яких належать й обидві пам'ятки станильського походження, запропоноване при цьому датування випало змінити на давніше, віднісши сторонянську ікону до початку століття. Такий погляд найдокладніше обґрунтовано: Александрович В. Найдавніші ікони... – С. 337-342 (тут наведено докладне зіставлення давніших пропозицій датування: Там само. – С. 336-337; Там само. – С. 342 (віднесено загальною до першої половини століття).

тичного константинопольського зразка⁴⁰, визначило яскраве відображення серед української спадщини цієї показової переміни домінуючої тенденції. Поміж тогочасного українського малярського доробку цілеспрямовано заманіфестованій у станільській іконі в її органічному вираженні стилістиці в традиціях учення ісихастів передує виразно окреслена невелика група ікон української версії монументального ранньопалеологічного зразка⁴¹. Завдяки цьому засвідчені у «Святому Георгії» домінуючі тенденції одного з найпоказовіших різновидів стилевої практики другої половини століття сприймаються надзвичайно чітко засвідченими, а переміна загальної тенденції в еволюції стилістики – винятково яскраво окресленою й через це цілком очевидною.

Само стилістичне спрямування утвердженого за умов другої половини століття зазначеного зразка зародилося та розвинулося на візантійському ґрунті ще в першій половині століття й у ранньому вираженні відображене насамперед через притаманний йому показовий прикметний зовнішній вияв у прикметному трактуванні висвітлень під очима тонкими довгими штрихами білила. Характерними прикладами раннього етапу еволюції традиції можуть бути колористично та пластично цілком належні до ранньої версії зрілого палеологічного стилю поясні ікони архангела Михаїла та святого Георгія (Афіни, Візантійський музей)⁴². У трактуванні одягу тут так само ще немало виявлено зв'язок із традицією попереднього періоду, особливо виразно присутній у «Святого Георгія». На українському ґрунті цей своєрідний послідовно «перехідний» за характером досвід певною мірою здатна відображати одинока вже пізніша, очевидно ближча до традиції другої половини століття ікона святої великомучениці Параскеви з чотирма сценами історії із придорожної каплиці – тобто однієї із чотирьох колись церков – села Кульчиці Самбірського р-ну Львівської обл. (Львівська національна галерея мистецтв імені Б. Г. Возницького – Музей-заповідник «Одеський замок», далі – ЛНГМ)⁴³. Класичним візантійським зразком розвинутого стилю в традиціях ісихастів є ікона ідеолога течії, святого Григорія Палами (Санкт-Петербург, Государственный Ермітаж)⁴⁴. На відміну від обох наведених ранніх прикладів, вона вже цілковито відсторонена від визначальних для давнішого досвіду класичних тенденцій та пропонує внутрішньо зосереджений, виразно віддалений від усього зовнішнього замкнутий образ разом зі суголосними йому послідовно відстороненими від ре-

⁴⁰ Александрович В. Хрещення Київської держави й утвердження християнської мистецької традиції в Україні: досвід епохи святого Володимира Великого // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 10: Святий Володимир Великий 1015–2015 / Відп. ред. В. Александрович. – Львів, 2016. – С. 199–228; Його ж. Історичний досвід розвитку взірцевої візантійської норми в українському середньовічному релігійному малярстві // Colloquia Russica. Series 1, vol. 8: Religions and beliefs of Rus' (9th–16th centuries) Publication from the 8th International Scientific Conference, Lviv, 15th–18th November, 2017. – Krakow, 2018. – P. 319–328.

⁴¹ Відповідний комплекс ікон виділено й окреслено: Александрович В. Два стилі... – С. 271–298.

⁴² Репродукції див., зокрема: Acheimastou-Potamianou M. Icons of the Byzantine Museum of Athens. – Athens, 1998. – No 8, 11. – P. 37, 51.

⁴³ Кольорові репродукції: Александрович В. Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво // Історія української культури: У 5 т. – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століття. – К., 2001. – С. 430; Львівська галерея мистецтв. – Львів, 2006. – С. 15; Міляева Л. за участю М. Гелитович. Українська ікона... – С. 156. – Іл. 93.

⁴⁴ Репродукована, зокрема: Лазарев В. История византийской живописи. – Т. 2: Таблицы. – М., 1986. – Табл. 546.

алістичного начала стилізованими площинними декоративними формами самої невеликої немало здрібненої постаті та трактування літургійних шат. Зазначені пам'ятки репрезентують відповідний аспект візантійської мистецької практики у його розвитку упродовж XIV ст. Станільська ікона Святого Георгія виразно приймає до виявів власне такого однозначно пізнього варіанту відповідного досвіду. Вона репрезентує місцеву, безперечно скромнішого характеру версію зазначеного спрямування, за всіма виявленими при цьому належними їй ознаками, послідовно відтворюючи комплекс притаманних йому особливостей.

Тонка постать на неначе розпластаному на площині чорному конику сприймається безтілесним видінням, дематеріалізованою поза реальністю з'явою із духовного самозаглиблення, а навіть і екстазу. Враження посилює цілковито відсторонений, відмежований й від самої конкретної події, спрямований немов у себе погляд. Юний вершник ніби застиг на нейтральному тлі над простертим на землі невеликим теж наче з казки змієм як тільки уособленням, своєрідним доступним впізнаваним знаком зла, а не ним самим реальним у його очевидності та присутності. Високо піднятою тонкою делікатною підкреслено видовженою у передпліччі рукою, дещо піднявшись на стременах, він немов тільки ледь торкаючись делікатними пальцями підкреслено тонкого та довгого списа, пробиває голову змія. Завислий понад вузькою смугою темного позему тонкий із видовженим тулубом коник із невеликою непроробленою й зовсім загально потрактованою мініатюрною здрібненою головою та виразно вкороченим розширеним хвостом немовби застиг на відставлених до заду пружних задніх ногах при піднятих догори й ніби повислих над змієм, спрямованих за рухом праворуч передніх.

Вершник у високому сідлі максимально посунутий до заग्रивка коня. Зав'язаний на лівій стороні грудей біля шиї невеликим вузлом виразно завужений червоний плащ перекидає праве плече, вузькою опущеною додолу смугою – також ліву сторону грудей до луки сідла. Подовженим кінцем із втопленою в ньому, лише графічно зазначеною чималою круглою, немов «підбитою вітром» сферою його розгорнуто за плечима ліворуч позаду постаті, повторюючи на такий спосіб спрямування праворуч коника із вершником й ніби додатково наголошуючи на такому рухові. За засвідченої послідовної узагальненої графічної та лінійної стилізації дещо несподіваним здатен сприйматися «реалістичний» червоний чобіток святого з укороченою дещо розширеною халявою, видовженим готичним носом і завершеною мініатюрною багатопроменевою зірочкою тонкою металевою шпорою. Проте для малярства відповідного кола він виявляється не унікальним (див. далі).

Під конем – нерівна лінія однотонного темного позему з ледь зазначеним мало примітним горбистим піднесенням посередині. Власне на ньому знаходиться максимально наближений до переднього плану невеликий лише частково збережений цілковито втрачений від долу змій із повернутою до заду ліворуч й піднятою догори вузькою сірою головою при подовженій вузькій пащі та невеликих довгих обведених червоним щелепах розкритої пащі з двома рядами дрібних тонких гострих білих зубів. Правіше середини – високо підняті й відкинуті до заду ліворуч завершені окремими вузькими перами два достатньо широких коротких коричневих крила зі сіро-синім підкриллям немов підтримують спрямування коня праворуч, посилюючи самою своєю присутністю приданий йому рух. Тулуб змія майже

втрачений. Від нього понад суцільним рівнем знищення залишився тільки невеликий фрагмент горішньої частини тулубу ліворуч від крил, укладений з окреслених вузькою чорною лінією здрібнених видовжених ромбів із нерегулярної форми білою цяткою посередині. Судячи з майже повністю збереженої лівої половини змія старокропивницької ікони, це був невеликий змієподібний дракон із коротким тулубом й тонким довгим хвостом. Щодо цього залучена іконографія вповні очевидно відкликається до давніших зразків, на українському ґрунті засвідчених, зокрема, знаним грифоном третьої чверті XII ст. з Успенського собору в місті Галич Івано-Франківської обл. (Галич, Успенська церква)⁴⁵. Принаймні серед зазначених найстарших наступних західноукраїнських прикладів іконографії кінного святого Георгія – далявського та здвиженського з-перед кінця XV ст., як і так само пізніших, уже першої половини наступного століття (див. далі), дракона потрактовано цілком інакше, хоча й при цьому немало відмінно, по-різному.

Само середовище за незмінно присутньою у найстарших західноукраїнських іконах традицією найдавнішого малярства (за винятком випадків, коли цього вимагала тема, як у станільському «Принесення Марії до храму») обмежене винятково поземом⁴⁶. Тло ікони нейтральне, світло-охристе. Для українських пам'яток відповідного періоду воно виявляється звичним. Окрім згаданого станільського «Принесення Марії до храму» та старокропивницького варіанту ікони святого Георгія, його пропонує ще також знане дещо іншого стилістичного спрямування сучасне «Преображення» із церкви Собору Богородиці в селі Бусовисько Самбірського р-ну Львівської обл. (НМЛ)⁴⁷ та інакша, цілковито відмінна версія того ж сюжету – з церкви святого Георгія у селі Вільшаниця Яворівського р-ну Львівської обл. (НМЛ)⁴⁸. Присутнє воно ще також і в сценах історії невеликого фрагменту знищеної ікони святої великомучениці Параскеви з життєм (про нього див. далі). У тлі під горішньою лузгою в очевидному наближенні до неї обабіч голови виконано червоною фарбою невеликими літерами досить вільно вміщений нерегулярного характеру напис із немало розведених між собою слів: «ω АГИОС ГЕОРЪГИИ».

Окрім уже наведених, найважливіший комплекс особливостей стилістики, опрацьованої на засадах ідеології ісихазму, співвідноситься із немало визначальним для неї трактуванням світла на лику, шиї та руках. На лику його передано вузькими видовженими штрихами білил, проведеними від очей до долу на щоки,

⁴⁵ Репродукований неодноразово, див., зокрема: Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича. – К., 1997. – С. 54; Архипова Є. Скульптура та архітектурний декор // Історія українського мистецтва: У 5 т. – Т. 2: Мистецтво середніх віків. – К., 2010. – С. 539.

⁴⁶ В українській іконографії щойно в згаданих іконах другої половини XV ст. в руслі загальних тенденцій епохи зафіксовано середовище, активніше розбудоване, далі обросло деталями та додатковими мотивами до кінця середньовічної доби. Цей характерний для пізньосередньовічного періоду процес наочно ілюструє, зокрема, зіставлення двох ікон перемишльської школи початку й середини XVI ст. з церкви Різдва Богородиці в селі Велике Самбірського р-ну Львівської обл. (Перемишль, Музеум Народове Зіємі Пшемискей; ЛНГМ), репродуковані, зокрема: Biskupski R. Ikony w zbiorach polskich. – Warszawa, 1991. – II. 27; Janocha M., ks. Ikony w Polsce od średnowiecza do współczesności. – Warszawa, 2008. – S. 325. – II. 262; Світ очима народних митців. Українське народне малярство XIII – XX століть. Альбом / Автори-упорядники В. І. Свенціцька, В. П. Откович. – К., 1991. – № 19; Львівська галерея мистецтв. – С. 39; Міляєва Л. за участю М. Гелитович. Українська ікона... – С. 252. – Іл. 221.

⁴⁷ Гелитович М. Українські ікони... – № 2.

⁴⁸ Новіші кольорові репродукції див.: Світ... – № 6; Міляєва Л. за участю М. Гелитович. Українська ікона... – С. 118. – Іл. 36; Гелитович М. Українські ікони... – № 16.

помітно завуженими, тоншими й гострими на кінцях. На аналогічний спосіб потрактвані так само висвітлення на шиї, прокладені двома окремими, розділеними легко вигнутим через природне скруглення вузьким незафарбованим пасмом підмальовку, зіставленнями штрихів від лінії горішнього обмеження до долу у напрямі відтвореного на той самий спосіб невеликого притінення шиї з правої сторони при грудях. Аналогічними, але тут виразно вкороченими лініями передані також тонкі дрібні висвітлення на долоні, так само розділені вузькою смужкою підмальовку, та пальцях правої руки зі списом. На той же спосіб передано освітлення й виставлених з-під плаща – тут дещо коротших – пальців лівої руки з поводом.

Проте найважливішою за дотеперішніх звернень все ще належно не оцінено виразно індивідуального характеру особливістю стилю станильської ікони святого Георгія є послідовно проведена у всьому комплексі її індивідуальних особливостей своєрідна мініатюрність⁴⁹. Вона присутня як у відтворенні усіх трьох основних елементів композиції – постаті святого, його коня та змія, так і в поодиноких деталях. Найпоказовішим під цим оглядом є трактування голови святого. Послідовно здрібнена, підкреслено видовжена, вузька з довгим тонким прямим носом, чітко зазначеною суцільною безперервною лінією надбрівних дуг, на правій скроні доведена майже до горішньої частини вуха, вузькою довшою горішньою губою й невеликою круглішою долішньою та маленьким підборіддям голова опущена додолу. Невисоке чоло від гори обрамляє ряд дрібних локонів коричневого волосся. На голові з правої сторони воно чітко зазначене чотирма рядами суцільних горизонтально укладених локонів, над чолом потрактоване при цьому єдиною не проробленою масою. Голову оточує неширокий сріблений потемнілий німб, площина якого заповнена геометризаним орнаментом⁵⁰. Вузьке зовнішнє його обведення пропонує ряд дрібних невеликих цяток, вміщених поміж двома концентричними колами. Засвідчене послідовне здрібнення форм має унікальний характер й серед спадщини епохи поза згаданими «Принесенням Марії до храму» та фрагментом ікони святої великомучениці Параскеви не зафіксоване.

Окрім відзначеного здрібнення, іншою найістотнішою прикметною особливістю стилістики та індивідуального почерку автора ікони сприймається відтворення висвітлень, насамперед на лику під очима та на правій стороні шиї, а також менш істотних – правій руці. Вони виконані подовженими, загостреними на кінцях тонкими штрихами білила. На обличчі зазначені лінії спрямовані від очей додолу. На правій стороні шиї від її горішнього обведення їх прокладено до долу праворуч відповідно до форми самої освітленої на такий спосіб поверхні й розділені при цьому немов навпіл суцільною вузькою лінією не перекритого коричневого санкірю. На аналогічний спосіб із розділенням надвоє потрактовано також й освітлену долоню підкреслено видовженої правої руки, де, відповідно до доступної для освітлення поверхні, самі лінії тонші та коротші. Інтенсивні висвітлення

⁴⁹ Увагу до цієї особливості стилістики привернуто: Александрович В. Найдавніші ікони... – С. 352.

⁵⁰ Патріарх Димитрій вбачав його аналог в іконі Спаса з церкви Успіння Богородиці на Вовчу Перемишлі (НМЛ) (Патріарх Димитрій. Іконопис... – С. 185), яку датував XIV ст.: Там само. – С. 58. – Іл. 40. Проте насправді орнамент німбів в обох випадках надто віддалений, а сам перемишльський «Спас» за всіма його стилістичними особливостями намальований щойно в другій половині XV ст.: Горда-Цибко О. Найстарші ікони з церкви Успіння Богородиці у Вовчому в Перемишлі // Пам'ятки України: історія та культура. – №. 1-2. – 2011. – С. 24-25.

білилом тут прокладено також на немало коротших на тлі виразно видовженої долоні пальців. На той самий спосіб освітлені виставлені з-під плаща праворуч тонкі пальці лівої руки з вуздечкою сприймаються наче дещо довшими.

Власне цей показовий стилістичний акцент із очевидним відсиланням до одного з центральних моментів реалізації у малярстві учення ісихастів, немало зосередженого на ідеї божественного світла, й виступає найвпізнаванішою немало індивідуальною у її конкретному вираженні власною ознакою станільського образу святого Георгія. Проте, все ж, найістотнішою прикметною особливістю особистого початку станільського майстра виявляється притаманна йому як відзначена послідовно виявлена індивідуальна особливість мініатюрність, не зауважена досі в такому характері серед знаних інших пам'яток – позастанільського походження. Вона, зокрема, зовсім відсутня у близькій як іконографічно, так і за трактуванням висвітлень на поверхнях старокропивницькій версії композиції⁵¹. Цієї найістотнішої відмінності літературі дотепер не склалося нагоди зауважити, що й визначило характер пропонованих досі трактувань взаємозв'язку обох ікон. Тому, не дивлячись на іконографію та наявність істотних ознак спільності, другу ікону випадає віднести до доробку, не самого Станільського, а іншого майстра⁵².

Притаманний почеркові автора станільського «Святого Георгія» комплекс індивідуальних рис, заснований на засаді послідовно мініатюризованого трактування здрібнених форм, цілком очевидно присутній, хоча й у дещо відмінному характері, також і в іншій найдавнішій станільській іконі – «Принесенні Марії до храму зі сценами історії Марії за Протоєвангелієм Якова»⁵³. Проте, на відміну від «Святого Георгія», вона не наділена настільки яскраво вираженими свідченнями від вражень, утверджених під впливом науки ісихастів. Можливо, це визначив сюжет із трифігурною композицією та докладно окресленим самою темою відтворенням середовища⁵⁴, якому – у зв'язку з приданим йому навантаженням засвідчувати, як уже відзначено, немов перехід через Марію від Старого до Нового Завіту⁵⁵ – приділено особливу, можна навіть ствердити, увагу. Очевидно, власне ця багатосторонність і розбудованість самої композиції, доповненої ще й суцільним рядом звично применшених та здрібнених сцен історичного циклу, на тлі обмеженого до мінімуму під відповідним оглядом кінного «Святого Георгія» й мала визначити очевидні в іконі істотні відмінні риси трактування. Вони сприймаються немовби з-поза кола зразків виразніше окресленого малярства, розвинутого під безпосереднім впливом учення ісихастів. Відсутність послідовніше виражених подібних пов'язань здатна вказати не тільки на цілком своєрідну позицію ікони у відповідному колі, а й її певною мірою достатньо оригінальне становище у порівнянні навіть зі «Святим Георгієм». Хоча водночас докладніше зіставлення обох композицій переконує у очевидній спільності самого виконання, хоча тут і немає настільки виразного, як у «Святому Георгії», акцентування прикметних для нього освітлених площин, оскільки немає і їх самих. Йдеться найперше про унікальну,

⁵¹ Спільність та відмінність обох ікон коротко розглянуто: Александрович В. Найдавніші ікони... – С. 351.

⁵² Александрович В. Найдавніші ікони... – С. 352.

⁵³ Їх спільність наголошено: Александрович В. Найдавніші ікони... – С. 347.

⁵⁴ Його найповніший досі аналіз див.: Александрович В. «Стрітєння...»... – С. 36-62.

⁵⁵ Див.: Александрович В. «Стрітєння...»... – С. 47.

не властиву іншим ідентифікованим досі зразкам малярства відповідного періоду (поза ще також одинокою не зауваженою дотепер у такому взаємозв'язку позицією, про яку йтиметься далі) загальну аналогічного характеру змініаюризорованість форм. З-поміж конкретних того ж спрямування виявів стилістики можна навести ще так само підкреслено вертикальні пропорції послідовно завужених видовжених постатей, їх невеликі здрібнені лики з тонкими прямими носами й аналогічно трактованими суцільними неперерваними лініями надбрівних дуг. На шиї святого Йоакима виділяються так само дві завужені на кінцях прокладені білилом майже паралельні вузькі лінії висвітлення. На винятково тонкій прямій шиї святої Анни така виразно вкорочена лінія лише одна й через притаманну їй укороченість видається не настільки чіткою. Суголосними постатям сприймаються аналогічного характеру підкреслено вертикальні пропорції поодиноких складових архітектурного тла з показовим під відповідним оглядом елементом багатоярусної будівлі при правій стороні головної сцени. Ще виразніше ця особливість архітектурної куліси виявлена в розташованих обабіч центрального зображення сюжетів історії, де в обох винятково, одинокий для національної мистецької практики та іконографії настільки розбудованих за вертикаллю композиціях на тлі підкреслено видовжених у горішній половині будівель та малої архітектури вміщені виразно здрібнені невеликі нечисленні постаті. З них привертає увагу близьке за характером так само фризового компонування «Введення» із фігурами цього разу на тлі скромно орнаментованої енергійно прорисованої декоративними мотивами глухої суцільної стіни, в темному отворі якої частково видно легко вихилену з нього ліворуч постать первосвященника Захарії з оточеною нешироким німбом здрібненою головою. У горішній частині понад стіною над завершенням логічно не зовсім зрозумілих арок потрійної аркади (тут мала би бути суцільна бокова сторона престолу) видніється горішня площа престолу. Над ним простий чорний ківорій у вигляді поданої немов у боковому перерізі потрійної аркади на тонких чорних стовпцях із двома вміщеними поміж аркоподібними завершеннями на тлі невеликих синіх гостроверхих шпилів червоними немовби антефіксами у вигляді хрестів із невеликими круглими потовщеннями на кінцях.

Оскільки незрозуміло нерегулярно, а навіть досить хаотично розміщений титульний напис із датою на іконі виявився при новіших дослідженнях пізнішим, первісний авторський втрачений (у реставраційному дослідженні про нього не йшлося). Вцілілі написи до поодиноких сюжетів історичного циклу (при деяких збережені тільки частково чи втрачені зовсім) не цілком чітко виконані чорною фарбою невеликими літерами. Серед ікон відповідного стилістичного спрямування їм здатні відповідати ще також короткий титульний та написи при двох вцілілих сюжетах історії у згаданій іконі святої великомучениці Параскеви з однієї із церков Кульчиць.

Відзначена нерегулярність написів до поодиноких сюжетів історичного циклу отримала вираження так само й через певні відмінності в накресленні поодиноких літер. Так єдиний, до того ж, – лише частково доступний вміщений легко хвилясто напис до сцени повернення святого Йоакима до свого дому при частково збережений правій половині зображення у повністю вцілілому завершенні «во дом свои» стосує дещо відмінні накреслення «в» та «о». У першому випадку долішня частина

знаку помітно коротша й через те виглядає немов ширшою. Три варіанти іншої літери кожен дещо відмінний, причому лише середня із них послідовно звужена та загострена з обох сторін. Дві інші дещо ширші й лише права так само загострена згори, ліва натомість при завуженості від гори помітно округлена. Подібні завужена гостра й округлена літери «о» присутні також у першому слові до вміщеного праворуч сюжету «Рожество сѣла бѣа». Напис до розташованої під ним сцени «уведѣе сѣла бѣа» пропонує ще інший варіант літери «в». Привертає увагу також вжитий в обох випадках відмінний рисунок титли. Показовим видається так само немало відмінне в обох випадках накреслення літери «д» в першому й останньому написі. У першому з них горішня її частина гостра, послідовно звужена й знаходиться лише над лівою стороною основи, права ж нею «не зайнята» й через те немало «продовжена» праворуч. В останньому написі натомість горішня сторона літери накреслена симетрично й перекидає усю основу. Напис до розташованої у правому долішньому куті сцени наради старійшин «свѣщаи сватжж вести и сва... (далі поверхня змита)» показовий трьома відмінними ще іншими в дрібніших деталях варіантами «в». Літера «ѣ» тут помітно більша, ніж у розташованому вище слові «уведѣе». У частково збереженому написі «Захариа жезлы...» привертають увагу відмінності накреслення двох літер «з», почасти, очевидно, визначені їх залученням на початку та всередині слова. Третій приклад у пошкодженому написі до сусідньої сцени «Аггль авіса Захаріи» не може бути браний до уваги, оскільки долішня частина знаку тут втрачена. Частково збережені – навіть при меншості сцен історичного циклу – написи сприймаються не тільки важливим індивідуальним доповненням до незмінної структури, а й водночас ще також очевидним конкретним відсиланням до особи самого автора.

Ікони Станільського майстра – унікальне і виняткове явище в історії західноукраїнського малярства другої половини XIV ст. На тлі актуально доступних досить нечисленних його зразків відповідного періоду вони виявляються одним доступним свідченням професійної активності їхнього анонімного майстра.

Проте, не дивлячись на тільки поодинокі наявні взірці малярської спадщини того періоду, серед скромного фонду тогочасних українських ікон вдалося ідентифікувати ще одну позицію, яку варто зіставити з доробком Станільського майстра. Нею виявляється не зауважений досі в такому сенсі не так давно опублікований фрагмент із тієї ж музейної колекції. Йдеться про збережену лише в скромному рештку ікону святої великомучениці Параскеви з житієм⁵⁶ із давніх збірок Музею Богословської Академії у Львові⁵⁷. В інвентарній книзі Музею виявилось віднотованим й конкретне походження фрагменту – з церкви Собору архангела Михаїла в селі Чертіжне⁵⁸, тепер на території Польщі⁵⁹. Від самої ікони вціліла тільки частина житійного циклу з одинокою повністю збереженою при немалих втра-

⁵⁶ Гелитович М. Українські ікони... – № 10.

⁵⁷ Див.: Сидор О. Реєстр... – С. 188 (№ 10).

⁵⁸ Оскільки село належало до найзахідніших парафій Перемишльської єпархії, фрагмент належить відзначити важливим свідченням збереження на цьому терені найстарших західноукраїнських ікон – поряд зі званою класикою попереднього періоду в унікальній парі архангелів Михаїла та Гавриїла з молитовного ряду початку XIV ст., виявленій у церкві святої великомучениці Параскеви в селі Далява (НМЛ): Гелитович М. Українські ікони... – № 3-4. Найдокладніше про них див.: Александрович В. Ікони першої половини... – С. 41-75.

⁵⁹ Сидор О. Реєстр... – С. 188.

тах сценою бичування та над нею – майже не ушкодженою, долішньою більшою частиною сусіднього сюжету зі святою перед царем. При першому з них присутній також виконаний чорною фарбою невеликими літерами напис. На долі у невеликому горішньому фрагменті лівої сторони гла втраченої третьої сцени історії частково зберігся підпис до наявного тут сюжету як єдиний актуально доступний його слід: «[в] темниці свѣтаа/ патница».

Докладніше зіставлення збереженого фрагменту з обома станильськими іконами засвідчує їх очевидну спільність⁶⁰. Вона виявлена через цілісний підбір елементів структури, іконографії, деталей та палеографії. Тому загалом дивно, що досі їхня цілком виразна взаємозалежність не мала шансу привернути уваги, хоча за актуального стану сприйняття та опрацювання збірки⁶¹, як і давнього українського малярства загалом, висловлювати подив із зазначеного приводу, правду кажучи, навряд чи вмотивовано. Очевидного взаємозв'язку не побачено ні в короткому огляді найдавніших українських ікон святої великомучениці Параскеви⁶², ні в каталозі найстарших музейних ікон, датованих з-перед перших десятиліть XVI ст.⁶³ Зрештою, майже не привертав уваги й сам фрагмент. Щойно в наведеній статті та при цитованому каталогуванні найстарших ікон музейної збірки йому випало бути репродукованим та на такий спосіб впровадженим до наукового вжитку.

У фрагменті до очевидного взаємозв'язку зі станильським «Принесенням Марії до храму» виразно відсилає трактування вцілілої у горішній частині збереженого рештку ікони значної частини – долішньої її половини та середини (зріз випав трохи нижче лінії пліч зображених) – сцени житійного циклу з протиставленими собі постатями святої в супроводі воїна та повернутої до них ліворуч

⁶⁰ Увагу до неї привернуто: Александрович В. Що з науки... – С. 213; Його ж. Найдавніші ікони... – С. 353, приміт. 114.

⁶¹ Показовим його виразом є цитований альбом-каталог найстарших ікон колекції, див.: Александрович В. Що з науки... – С. 196-251.

⁶² Цимбаліста М. До питання іконографії святої Параскеви в українському іконописі XIV – початку XVI століть // Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – № 8 (13). – Львів, 2011. – С. 95, 96, 97 (іл., при викадруванні фрагмент обрізано від гори, втім більше половини фрагменту горішньої сцени, ліворуч і від долу, що не зазначено), 100. Свідченням того, наскільки унікальний для свого часу чертіжненський залишок залишається недооціненим, сприймається новіший перегляд ікон святої Параскеви з музейної колекції, де цю унікальну пам'ятку навіть не згадано, див.: Її ж. Образ Святої Параскеви в українській культурі на прикладі ікон XV–XVII століть зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького // Wielkie powroty. Tom rozpraw międzynarodowej konferencji naukowej Wielkie powroty. O dziełach sztuki, zbiorach bibliotecznych, archiwalnych i świętościach polskiego prawosławia utraconych i wywiezionych w czasie I i II Wojen Światowych 15–17 października 2021 roku Monaster Św. Onufrego Wielkiego w Jabłecznej. – Jabłeczna, 2021. – S. 222-227.

⁶³ Гелитович М. Українські ікони... – С. 291. Зрештою, до самого каталогу, способу його укладення та прийняття при цьому інтерпретації набирається чимало різномірних критичних зауважень, кількість і характер яких вказують на немало поверхове приготування цього винятково важливого видання: Александрович В. Що з науки... – С. 196-238. До нього, як виявляється, навіть не потрапили всі пам'ятки колекції відповідного періоду. Принаймні в цьому здатне переконати оприлюднення ще перед виходом видання двох вартісних ікон святої великомучениці Параскеви зламу XV–XVI ст. та початку XVI ст. з однієї із церков міста Турка Львівської обл. й церкви святого Миколая у селі Лисятичі Стрийського р-ну Львівської обл., див.: Цимбаліста М. Свята Параскева в українській іконі XVI століття зі збірки Національного музею у Львові ім. А. Шептицького // Міжнародна наукова конференція «Збереження й дослідження історико-культурної спадщини в музейних зібраннях: історичні, мистецтвознавчі та музеологічні аспекти діяльності», Львів, 25–27 вересня 2013. – Львів, 2013. – С. 483, 484 (репродукція останньої ікони).

сидячої фігури в червоному з протягнутою в сторону святої на тлі жовтої стіни рукою. Завдяки присутності цього сюжету в українській іконографії святої великомучениці він визначається як її зображення перед царем. Для прикладу за для визначення самої теми можна вказати стилістично немало, однак, відмінну відповідну сцену найближчої за часом не зафіксованого походження ікони анонімного автора ікон⁶⁴ церкви святого великомученика Дмитрія у селі Жогатин, тепер на території Польщі (Кракув, Музеум Народове)⁶⁵. Вміщений у зазначеній сцені чертїжненського зображення на стіні орнаментальний мотив має явну аналогію в орнаментуванні фрагменту стіни з правої сторони розглянутого «Введення» у складі історичного циклу станільського «Принесення Марії до храму». Аналогічний елемент в останній іконі присутній – і навіть двічі – ще так само в немало знищеному «Поверненні святого Йоакима» з лівої сторони головного сюжету. Він прикрашає наполовину світло-охристу, а наполовину світло-рожеву частину стіни, призначеної обгороджувати «дім Йоакима», праворуч від вузького високого темного входу. Такий самий декоративний елемент оздоблює також доступну понад стіною огорожі зелено-сіру стіну невеликої будівлі уже в ансамблі самого «дому».

Найкраще збережена в фрагменті (хоча й із чималими втратами на всій поверхні, втім значно знищено й фігуру самої святої) сцена бичування великомучениці пропонує вирішену на засаді лаконічного знаку композицію із прив'язаною позаду зі закладеними до переду руками до тонкого стовпа постаттю великомучениці й двома симетрично розставленими обабіч фігурами катів. Само вміщення святої позаду стовпа не характерне для класичної східнохристиянської іконографії, яка послідовно зберігала принцип невідступної першості святих персонажів разом із безумовним цілковитим підпорядкуванням їм оточення. В усіх трьох старших західноукраїнських іконах із цим сюжетом, як зазначеній краківській, другої половини XV ст. зі згаданої церкви святого Дмитрія у Жогатині (МБЛС)⁶⁶,

⁶⁴ Їх згрупувала: Grządziela R. Twórczość malarza ikon z Żohatyna // Folia Historiae Artium. – Т. 10. – Kraków, 1974. – S. 51-80.

⁶⁵ Репродукована неодноразово, див., зокрема: Логвин Г., Міляєва Л., Свенціцька В. Український середньовічний живопис. – Табл. XIX (з датуванням на XIV – XV ст.); Ikony XIV – XVI wieku w Muzeum Narodowym w Krakowie. – Т. 3: Ilustracje / Red. M. P. Kruk. – Kraków, 2021. – Nr 47 («lata 90. XV w.»); Ibidem. – Т. 1: Kruk M. Ikony XIV – XVI wieku w Muzeum Narodowym w Krakowie/ Katalog. – Nr 48. – S. 631; пор.: Ibidem. S. 647, 651 (останнє десятиліття XV ст.). Датування засноване на прийнятому відтворенні у сцені поховання святої гравюри Воскресіння Христового в Єрусалимі з опису подорожі до Святої Землі декана капітулу собору в Мюнхені Erhard von Reuwich (1486): «Moim zdaniem, scena Pochówku świętej z domniemanym motywem Grobu Pańskiego w tle, opartym na grafce zawartej w dziele Bernarda von Breydenbacha, nakazuje przesunąć datowanie dzieła krakowskiego na ostatnią dekadę wieku XV»). Однак насправді вміщений у гравюрі архітектурний ансамбль (гравюра репродукована: Ibidem. – S. 648) не має нічого спільного з поданою на іконі звичною для українського церковного історичного перемишльського регіону пізнішого часу будівництва тридільною триверхою церквою з вежею на фасаді – тут запропоновано найраніший зафіксований приклад цього варіанту храму. На жогатинську пов'язаність ікони та її відповідне датування вказано: Александрович В. Волинська середньовічна іконографія намісного образу Спаса // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. – Вип. 15: Матеріали XV міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 25–26 вересня 2008 року. – Луцьк, 2008. – С. 25, приміт. 68; Його ж. Нова експозиція українського релігійного мистецтва в Польщі // Пам'ятки України: історія та культура. – Ч. 2. – 2008. – С. 70-71.

⁶⁶ Репродукована неодноразово, див., зокрема: Ікона каграска. – Іл. 8.

так і середини XVI ст. – з так само вже пригаданої церкви в селі Далява (НМЛ)⁶⁷ постать святої звично вміщено виразно перед стовпом.

Вгорі зберігся виконаний чорною фарбою підпис до сюжету, укладений із невеликих здебільшого витриманих у двох лініях хоча й не зовсім регулярних, особливо в долішньому написі, літер. Його палеографія загалом відповідає написам при сценах історичного циклу станильського «Принесення Марії до храму», хоча само накреслення літер чіткіше, ближче до класичного уставу з притаманним йому зведенням знаків до найпростіших геометричних фігур: «важами будуть свѣгю пітницю» та «[в] темници свѣга/ патниця». При накресленні окремих літер тут так само наявні певні відмінності. Так тричі вжите в імені «а» кожного разу наділена дещо інакшим завершенням. У першому випадку від гори воно має коротку горизонтальну перекладину, зовсім відсутню на початку імені в наступному підписі, так само, як і в першому слові першого напису «важами», й, навпаки, виразно продовжену в його завершенні. Літера «т» тричі тричі подана як би за рукописною версією із трьома вертикальними елементами й водночас у слові «свѣга» та імені останнього напису як «т». Це стосується, наприклад, «ж». У станильській іконі в слові «жезлы» горішня його половина виразно применшена, натомість долішня розбудована з чітко накресленим вузьким продовженням додолу центрального елемента. Прикметною особливістю почерку майстра є також застосування лігатур в імені святої «ниц», а також у слові «темници», з тим, що в імені долішнього напису поєднано тільки «ни». «Принесенню» подібні об'єднання теж притаманні – як «ар» в імені Захарії та «нь» у слові «уведѣнье». Висновок про старший палеографічний родовід написів так само здатен відсилати до вірогідного давнішого походження чертіжненського фрагменту у порівнянні з обома станильськими іконами. Серед найпоказовіших відмінностей написів на обох іконах привертає увагу накреслення «у». У слові «свѣгю» в сцені бичування чертіжненського фрагменту вона має невелику трикутну петлю в основі й невеликі ж тонкі розхилені врізнібіч вільно прокреслені завершення. Аналогічний знак на початку слова «уведѣнье» накреслений подібно, хоча й загалом виразно вільніше, відповідно до загального характеру написів на іконі.

У порівнянні з розглянутими пам'ятками принципово відмінний характер як за компоюванням, так і виконанням засвідчує ікона святої великомучениці Параскеви з однієї із церков села Кульчиці, де дві сцени історичного циклу подано безпосередньо в тлі як своєрідне заповнення обох горішніх кутів й написи досить вільно, без збереження горизонтальності ліній розташовані понад дахом будівлі «кумир ниці» та ліворуч від даху ж темниці. Палеографії написів Станильського майстра запропоновані накреслення поодиноких літер нічим не здатні пригадувати.

З-поміж деталей привертає також увагу найдокладніше передане вбрання обох катів, навіть в окремих елементах збереженої лише в невеликому залишку лівої сторони, немов тільки в її зовнішньому обрисі, правої майже втраченої постаті. Тут, зокрема, на правій нозі виділяється характерний невисокий яскравий червоний

⁶⁷ Патріарх Димитрій (Ярема). Іконопис Західної України XVI – поч. XVII ст. – Львів, 2017. – С. 466. – Іл. 653. Докладніше про неї див.: Гелитович М. Храмова ікона «Св. Параскева з житієм» другої половини XVI ст. з церкви у селі Дальова на Лемківщині // Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво: збірник матеріалів VII Міжнародної конференції, м. Львів, 24 листопада 2016 р. – Львів, 2016. – С. 242-245.

готичний чобіт із підкреслено видовженим носом та широким виворотом (від лівого вцілів лише невеликий фрагмент закінчення подовженого носа). Аналогічний чобіт зображено також на правій нозі (лівої не видно) воїна позаду святої з горішньої сцени перед царем. Не менш реалістично потрактовані так само потрійні бичі з помітними потовщеннями на кінцях у руках обох катів та завершення від долу сіро-голубої сорочки лівого ката, особливо при лівій нозі, разом з його шапкою із високим гострим конічним верхом та піднятим догори червоним виворотом. Вимовним реалістичним відсиланням теж західного готичного родоvodu є й небачений у візантійській традиції лисий череп правого ката у вцілілому невеликому фрагменті лівої сторони його голови⁶⁸. До прикметних особливостей почерку майстра належить прокладення висвітлень на вилицях чотирма короткими поступово зменшеними до долу паралельними штрихами білила, присутнє як у святої, так і лівого ката. Близьке штрихування (ушкоджене) наявне також на правій стороні лику святої Анни «Принесення Марії до храму». У протиставленого їй первосвященника аналогічне висвітлення вільно «кинуто» трьома помітно ширшими мазками на лівій стороні лику нижче освітленої вилиці. Притому, це зроблено без очевидного зв'язку з моделюванням самої поверхні. У святої великомучениці на аналогічний спосіб передано світло ще також на лівій стороні грудей у передпліччі. Подібні паралельні штрихи білила проглядаються також на залишку лівої стопи святої. Тонкі довгі лінії білилом прокладено також на руках від плечей до ліктів. Від ліктів до зап'ясть вони подвійні. Унікальною особливістю трактування освітлення у фігурі святої є також обведені білилом досить правильні круги суглобів колін⁶⁹. На фрагменті правої ноги від горішньої частини цього кружка над коліном відходять дві прокреслені білилом паралельні лінії на зразок того, як це зроблено на руках. На лівому коліні рисунок суглобу збережений лише в невеликому горішньому фрагменті, окресленому від гори ще однією немов паралельною лінією білила, над яким на невеликій відстані вцілів залишок ще іншого аналогічного.

Своя система штрихування білилом на позначення освітлених місць присутня також і на піднятих догори з бичами руках катів. Кінці пальців на них освітлені короткими штрихами білила аналогічно як і на піднятій лівій руці святого Георгія. Опущена права рука лівого з них при цьому виразно подовжена, дещо розширена при самих пальцях, а долоня перекрита короткими потовщеними паралельними штрихами. Як і в станиського «Святого Георгія», їх так само розділено вузькою смужкою темного коричневого підмальовку. Аналогічні три короткі паралельні лінії (їх могло бути й більше – далі ближче до зап'ястя втрата) присутні також на опущеній лівій руці ката та долоні його піднятої у замаху над головою правої руки з бичем.

На тлі обох станиських ікон дещо несподіваними в чертіжненському фрагменті здатні сприйматися виразно зазначені реалістичні акценти трактування постатей катів. Проте щось нехай зовсім віддалено подібне, здається, уже випало відзначити при трактуванні плаща кульчицької святої великомучениці Параске-

---

⁶⁸ Щось подібне в східнохристиянському колі спостерігається хіба в портретних зображеннях на зразок знаного портрету короля Владислава II Ягелла в Троїцькій каплиці Люблінського замку, репродукованя неодноразово, див., зокрема: Różycka-Bryzek A. Freski bizantyńsko-ruskie fundacji Jagiełły w kaplicy zamku lubelskiego. – Lublin, 2000. – S. 137, 139.

⁶⁹ У станиській іконі святого Георгія вони відповідають трактуванню металевих кілець у складі кінської вуздечки, відповідний фрагмент див.: Гелитович М. Українські ікони... – С. 41.

ви, який від долу та з боків і від заду ніби обгортає її постать⁷⁰. Хоча сама ікона й цілком очевидно зовсім віддалена від готичної традиції. Аналогічні реалістичного характеру мотиви готичного родоvodu зауважено і в згаданій пізнішій краківській іконі⁷¹. В останньому випадку, попри притаманну їй своєрідну стилізацію, виразно передано червоне за готичною модою накриття голови й плечей лівого ката у сцені припикання святої свічками – не кажучи про очевидну готичну стилізацію скалок плаща святої. Тому зауважений «реалізм» загалом ніби здатний вкладатися до звичного для епохи. Зрештою, очевидну готичну залежність випало вловити уже в іконі другої половини XIII ст. «Свята великомучениця Параскеви з чотирма сценами житія» із церкви архангела Михаїла в селі Ісаї Турківського р-ну, найвиразніше засвідчену в пінаклі будівлі темниці (НЛМ)⁷². У станильському «Святому Георгії» до того ж досвіду, як зазначено, найвиразніше здатний відсилати готичний червоний чобіт із острогою⁷³, відмінний від чертіжненського фрагменту халявою без виворотів, хоча й від гори виразно розширеною.

Перелічені деталі яскравого реалістичного наповнення західного походження загалом спроможні немов випадати із дотепер прийнятої загальної лінії еволюції тогочасного українського релігійного малярства, як і загалом малярської практики пізньої княжої та найближчої наступної доби до появи від другої половини XV ст. на західноукраїнських землях нового характеру взаємодії національної культури із західною традицією⁷⁴. Він вловлюється насамперед у мистецькій сфері: інші аспекти культурного досвіду під відповідним оглядом досі сприйнято надто скромно, аби не сказати не сприйнято зовсім. Проте відзначені виразні готизуючі запозичення здатні вказати на існування в мистецькій практиці перемишльського кола другої половини XIV ст. певної не зауваженої досі виразніше виявленої прозахідної тенденції, вираженої насамперед через деталі, як це було згодом у практиці періоду наступного пожвавлення контактів на західному напрямку за умов другої половини XV – перших десятиліть XVI ст.⁷⁵, проте існуючої однозначно й

⁷⁰ Александрович В. Два стилі... – С. 292.

⁷¹ Його ж. Нова експозиція... – С. 70; Kruk M. Ikonu... – S. 636. Попередня цитована публікація та запропонована в ній інтерпретація ікони упорядникові каталогу залишилися невідомими, див.: Ibidem. – S. 593.

⁷² Александрович В. Два стилі... – С. 280-281; Його ж. Українське «повернення...»... – С. 157-158.

⁷³ Віднайдення в іконі нібито численних запозичень із готичного малярства (Патріарх Димитрій (Ярема). Іконопис Західної України XII... – С. 185) насправді є притаманним автору очевидним нічим не оправданим непомірним перебільшенням «готицизмів». Він схильний був віднаходити їхні сліди (Там само) навіть... у загальновідомій «Богородиці з Емануїлом» другої чверті XIV ст. із Покровської церкви в місті Луцьк (НХМ України), у якій насправді немає ніякого готичного сліду як виконаній цілковито в традиції візантійського малярства свого часу. Найдокладніше про неї та її місце в еволюції малярської традиції пізньої княжої доби коротко див.: Александрович В. Малярство середньовічного Луцька // Волинська ікона: дослідження та реставрація. – Вип. 22: Матеріали XXII Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 21 – 22 жовтня 2015 року. – Луцьк, 2015. – С. 4-7. Пор. також: Його ж. Волинське малярство... – С. 72-73.

⁷⁴ Александрович В. Українське «повернення...»... – С. 161-162; Його ж. Українська культура в процесі «торжества» «молодої Європи» над «старою Візантією» (у видавничому процесі).

⁷⁵ Александрович В. Українська мистецька культура XVI ст.: перші кроки до західноєвропейської традиції // Діалог культур. Матеріали Перших наукових читань пам'яті Дмитра Чижевського, Кіровоград–Київ, 17 – 19 жовтня 1994 р. – К., 1996. – С. 101; Його ж. Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво. – С. 431, 437; Його ж. Дар Львова. – Вип. 1: Мистецтво XIII – XVI століть. – Львів, 2014. – С. 96, 98; Його ж. Українське «повернення...»... – С. 161-163.

беззаперечної. Їй належить сприйматися особливою вимовною через присутність в іконах, позначених ідеологією ісихастського спрямування, тобто послідовно зорієнтованих до домінуючого візантійського досвіду столичної константинопольської редакції. Водночас так само у зіставленні зі старшою на ціле століття ісаївською іконою святої великомучениці може йтися й про немов окрему лінію еволюції, щонайменше поодинокі цілком конкретні вияви чогось подібного до неї, хоча в доступних досі поодиноких виявах й немало віддалені в часі. Тобто, випадало би визнати очевидне існування залученої при цьому «даючої» сусідської західної сторони, роль якої у мистецькому синтезі на українському ґрунті через загалом скромні та розрізнені малярські вияви тоді ще тільки починала зазначатися у міру поступу за нових історичних умов українського варіанту загальноєвропейського «торжества» «молодої Європи» над «старою Візантією»⁷⁶. Знана малочисельність малярської спадщини з-перед другої половини XV ст. зобов'язує із належною обережністю ставитися до можливості потенційних висновків. Цілком очевидно є ніби відсутність свідчень безпосереднього продовження цього спрямування. Його слідів, зокрема, немає зовсім у невеликій групі послідовно зорієнтованих до візантійських взірців кінця XIV ст. ікон зламу XIV–XV – першої третини XV ст. із церкви святої Параскеви Тирновської в селі Радруж, тепер на території Польщі, та святого Георгія у селі Вільшаниця Яворівського р-ну Львівської обл. (всі – НМЛ)⁷⁷. Хоча водночас показовим видається уже відзначене використання у згаданій здвиженській іконі святого Георгія зазначеного характерного мотиву готичної вежі-пінакля, наявного вже в ісаївській іконі святої великомучениці Параскеви – ще десь за два століття до того⁷⁸. Тому нинішня відсутність більшої кількості конкретних виявів здатна бути – принаймні якоюсь мірою – й результатом нинішньої малочисельності малярської спадщини відповідного періоду.

Безперечні «готицизми» ікон Станиського майстра, увагу до яких тут, фактично, випало привернути вперше, насамперед завдяки новоідентифікованому у відповідних пов'язаннях значно багатшому на них чертіжненському фрагменті, де їх виявлено активніше, характеризують їхнього автора немало своєрідною постаттю мистецької культури перемишльського кола другої половини XIV ст. На тлі послідовного збереження у мистецькій практиці визначального контакту з історичною взірцевою візантійською нормою⁷⁹, попри очевидне дотримання такої орієнтації в найактуальнішому її вираженні – через досвід ісихастів та зорієтоване на їх вчення окреме малярське спрямування, він водночас виявляється виразно звернутим так само й до західних взірців. Ця – може навіть несподівана – інша сторона його індивідуальності здатна загалом виводитися від тодішніх реалій,

⁷⁶ До цього неіснуючого у дотеперішній свідомості важливого історичного явища увагу привернуто: Александрович В. Українська культура... (у видавничому процесі). Див. також: Александрович В. Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво... – С. 430.

⁷⁷ Ікони згруповано: Александрович В. Священик Гайль... – С. 168-171; Його ж. Przemyski ośrodek malarstwa tradycji bizantyńskiej w końcu XIV i pierwszej połowie XV wieku // Zachodnioukraińska sztuka cerkiewna. – Łańcut, 2004. – Cz. 2: Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej Łańcut-Kotań, 17 – 18 kwietnia 2004 roku. – S. 278-280.

⁷⁸ Цей взаємозв'язок зауважено: Александрович В. Українське «повернення...»... – С. 158.

⁷⁹ Див.: Александрович В. Західноукраїнські ікони другої половини XIV століття на тлі перемін історичної традиції // Україна крізь віки. Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смоля. – К., 2010. – С. 1029-1049.

визначених посиленнях західної присутності в контексті знаного розвитку історичного процесу на місцевому ґрунті. Вона відображає переведення на зовсім інший рівень давніших контактів на західному напрямку та започаткованої в XIII ст. через холмських «приходаѣ» «Нѣмцѣ и Роусь . иноѣзычники . и Ляхы» короля Данила Романовича⁸⁰ та володимирських «Нѣмци» князя Володимира Васильковича⁸¹ й львівських – князя Лева Даниловича⁸² безпосереднього функціонування західної традиції на місцевому ґрунті. Її родовід у Станільського майстра сприймається очевидною загадкою. Загальний процес еволюції традиції – навіть не дивлячись на явне ісаївське попередження – сам ніби теж не здатен був готувати ґрунт для чогось такого. У цьому, зрештою, спроможна переконати й еволюція місцевої малярської культури найближчого наступного періоду. Тоді «готична школа» Станільського майстра може сприйматися результатом і наслідком якогось його особистого, вірогідного приватного досвіду. Як і ситуації з одинокою для свого часу ісаївською святою великомученицею, його так само належалося би сприймати для свого часу безперечною рідкістю, хоча й також не без певного сліду в пізнішій традиції, тобто не без значення для неї.

Нечисленність актуально доступних фактів, а тим більше фактів зазначеного контексту, не дає змоги сприйняти конкретне місце цього ще одного унікального для досвіду всієї східнохристиянської традиції цілком своєрідного українського візантійсько-європейського поєднання, породженого винятковими умовами нової західноукраїнської дійсності захоплених польськими сусідами земель «галицької спадщини» другої половини XIV ст. Складно так само уявити і його місце в мистецькій культурі свого часу. Принаймні очевидним є співіснування із ним у мистецькій практиці й цілком іншого спрямування, репрезентованого заснованою на традиції малярства пізньопалеологічного взірця зразка ансамблю мозаїк і фресок церкви константинопольського монастиря Хора 1316–1321 рр. згаданою іконою «Преображення» із церкви Собору Богородиці в селі Бусовисько. Це малярське спрямування відображає ще також фрагмент із головою Христа з композиції «Воскресіння – Зішестя до аду» з-поміж втрачених фресок собору святого Іоана Богослова в Луцькому замку (Державний історико-культурний заповідник у місті Луцьку)⁸³. Застосовані в обох випадках висвітлення під очима, хоч і вирішені по-різному, цілком очевидно відображають єдину традицію. Обидві ікони Станільського майстра потенційно здатні вказувати на певне ширше побутування відображеного в них напряму малярства у мистецькій практиці свого часу. Проте не видається оправданою новіша пропозиція Пйотра Гротовського ідентифікувати його з автором «малярської», за визначенням польського історика мистецтва, манери фресок колегіати у місті Вісліца в Польщі⁸⁴.

⁸⁰ Ипатьевская летопись. – Стб. 843.

⁸¹ Там же. – Стб. 920.

⁸² Acta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. – Т. 2. – № 1. – Лwów, 1872. – С. 1-3.

⁸³ До нього в такому контексті увагу привернуто: Александрович В. «Музейне відкриття» іконопису Волині другої половини XIV століття // Волинський музейний вісник. Науковий збірник. – Вип. 3. – Луцьк, 2012. – С. 8. Пор.: Його ж. Волинське малярство... – С. 69-71.

⁸⁴ Grotowski P. Freski... – S. 139-140, 145-146. В останньому випадку йдеться про майстерню (Ibidem. – S. 146), проте станільська й старокропивницька версії ікони святого Георгія відсилають до зовсім іншого характеру її функціонування та можливих пов'язань у ній.

Прихилення Станильського майстра з його яскраво виявленою виразною переважуючою візантійською столичною орієнтацією до засвідчених у нього виявів західного культурно-історичного спрямування водночас здатне вказати на певну помітну роль заявленої на такий спосіб тенденції у сукупному досвіді як самого анонімного маляра, так і середовища, в якому йому на той час випало працювати. Не можна не зауважити явної різноманітності конкретних виявів його «готицизмів» у станильській іконі та чертіжненському фрагменті, як і водночас їх відсутності в станильському «Принесенні Марії до храму», де до них спроможне відсилати хіба що явно «невізантійське» трактування покрівель споруд. Очевидно, обидві ікони мали бути намальовані так само в певному часовому віддаленні й внаслідок цього за безпосередньою реалізацією здатні репрезентувати окремі, немало, як належало би здогадуватися, – відмінні етапи еволюції творчої індивідуальності майстра⁸⁵. Перша з них ближча до візантійської класики, натомість у сцені бичування фрагменту послідовно виразніше виявлений не властивий східнохристиянській традиції виразний західного походження реалістичний акцент. Водночас засвідчене поєднання якнайочевидніше переконує у безперечно складнішій та багатоплановішій картині мистецького життя зазначеного періоду в порівнянні із загальнопоширеними дотепер уявленнями, зовсім, зокрема, позбавленими врахування присутності щойно тепер зауваженого в стилістиці Станильського митця очевидного елементу західного походження та родоводу.

До ширшого побутування на західноукраїнському ґрунті малярства станильського зразка відсилає віднайдена, як зазначено, 1992 р. й ідентифікована та впроваджена до наукового вжитку 1995 р. інша версія ікони станильського святого Георгія – з церкви в Старому Кропивнику. При перших, цілком попередніх зверненнях до неї, а навіть ще якийсь час після цього видавалося, ніби повинно йтися про дві ікони однієї руки⁸⁶. Навіть ще зовсім недавно стверджено, нібито вони «niemal identyczne»⁸⁷. Однак глибше вивчення нововідкритої версії й докладніше зіставлення її зі станильською переконує стосовно поспішності такого твердження. Заперечили його так само й результати техніко-технологічного дослідження⁸⁸. Водночас оприлюднене в літературі визнання нібито мало не столітньої різниці в часі виконання, як зазначено, так само виявилось винятково поверховим та цілковито безпідставним⁸⁹. Воно засноване на неврахуванні яскраво вираженого комплексу індивідуальних особливостей почерку старокропивницького майстра у зістав-

⁸⁵ Щось подібне вдалося, зокрема, зауважити в знаного львівського маляра другої половини XVII ст. Матвія Домарацького (задокументований упродовж 1658 – 1682 рр.), підпалого під виразний західний вплив у ранній творчості й зовсім позбавленого чогось такого згодом, у пізній період професійної активності: Александрович В. Матвій Домарацький, маляр львівський і комарненський // Пам'ятки України: історія та культура. – Ч. 1. – 2005. – С. 53, 55-56. Пор.: Косів Р. Ікона «Страсті Христові» 1673 року з Кам'янки-Бузької на Львівщині авторства Матая Домарацького // Пам'ятки України: історія та культура. – № 8. – 2013. – С. 10-15; Її ж. Ікони на полотні «Богородиця-Втілення» та «Страсті Христові» 1673 року з Кам'янки-Бузької на Львівщині в контексті творчості Матая Домарацького // Збереження... – С. 286-295.

⁸⁶ Александрович В. Дві версії... – С. 8; Сидор О. Патріарх... – С. 98; Його ж. [Рец. на кн.:]... – С. 158.

⁸⁷ Grotowski P. Freski... – S. 142.

⁸⁸ Друль М. Техніко-технологічні дослідження... – С. 90.

⁸⁹ Її, як зазначено, принципово розкритикував: Сидор О. [Рец. на кн.:]... – С. 158. Хоча сам він, як уже була нагода зауважити, засновуючись насамперед на іконографічних міркуваннях, приписував обидві ікони єдиному майстрові: Його ж. Патріарх... – С. 98.

ленні з його станильським колегою. Обидві ікони, безперечно, досить близькі за часом виконання, друга з них так само багато в чому простує за своєю попередницею. Проте вони ніяк не здатні належати одній руці.

Старокропивницький «Святий Георгій» насамперед цілковито відмежований від визначальної для почерку Станильського майстра мініатюрності й так само позбавлений притаманної йому пов'язаної із нею делікатності⁹⁰. Повторюючи зразок, він насправді за всім притаманним йому комплексом індивідуальних ознак інакший й водночас так само набагато простіший. Найпослідовніше їх відмінність засвідчена через трактування ликів, хоча аналогічних виявів не бракує і в інших не менш показових щодо їхньої вимови деталях. Лик у станильській іконі дрібний, розширений у чолі разом із лінією очей і виразно звужений на долі, помітно вкорочений під носом та в підборідді, із міцно стиснутими невеликими устами, тонким видовженим носом, суцільною ледь піднятою понад очима лінією надбрівних дуг. Невелике вкорочене вухо звично передане за посередництвом розширеної заокругленої короткої мочки, без більшої його частини. Погляд відсторонений, послідовно самозаглиблений. Штрихи білила на лику й шиї тонкі, довгі. У старокропивницького Георгія лик помітно видовжений, рівномірно вузький із розбудованою заокругленою правою щокою немов у традиції малярства Дорогобузької ікони⁹¹ та відповідних зразків⁹². Сам вираз позбавлений притаманної Станильському майстрові зосередженості, навіть справляє враження немов зовнішньо ефектного. Покликані передавати світло штрихи білила в старокропивницькій іконі дрібніші на правій щоці й помітно ширші на лівій та, особливо, – шиї, де сприймаються навіть грубуватими. З інших відмінностей у самій постаті привертає увагу виразне вкорочення у новішій іконі грудей при одночасному видовженні живота під перев'язю, що давніша ікона подає в акурат протилежному співвідношенні. Показовим сприймається також зіставлення правої руки – з тонюсінкими довгими цілковито дематеріалізованими пальчиками в Станильського майстра й докладніше прорисованими широкими – старокропивницького. Принципові відмінності можна множити, зокрема так само при трактуванні не настільки стилістично важливих коня у великих яблуках й упряжі. Проте в контексті огляду та зіставлення індивідуальних особливостей почерку Станильського майстра сказаного досить для висновку про цілковиту відмінність авторської презентації⁹³. При явній залежності Старокропивницького майстра від свого попередника, це якнайочевидніше – дві принципово відмінних творчих індивідуальності й двоє різних митців⁹⁴. Характер взаємозв'язку між ними разом із досить докладним відтворенням у

⁹⁰ Цієї принципової відмінності обох ікон не зауважила, зокрема, в новішому зверненні до них: Сьомак О. Ікона святого Георгія змібборця на чорному коні: два образи з Дрогобиччини // Актуальні питання гуманітарних наук Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Вип. 31. – Т. 1. – Дрогобич, 2020. – С. 224-233.

⁹¹ Про цю її особливість див., зокрема: Александрович В. Малярство середньовічного Луцька. – С. 6.

⁹² Александрович В. Два стилі... – С. 284.

⁹³ До аналогічного висновку при їх зіставленні прийшла також: Гелитович М. «Юрій Змібборець»... – С. 85.

⁹⁴ Переконання про єдиного автора якнайочевидніше засновувалося на надто загальних враженнях від обох ікон. О. Сидор, як зазначалося, при цьому виходив винятково з іконографії, сприйнятої, зрештою, так само цілком загально, зовсім не вдаючись до стилістики: Сидор О. Патріарх... – С. 98; Його ж. [Рец. на кн.:]... – С. 158.

другій іконі комплексу особливостей іконографії станільського митця переконає стосовно їхньої безперечної близькості, так само й у часі. Стилїстика малярства в наступному столїтті, не кажучи про нібито аж другу його половину, немало відійшла від класики створеного під враженням від учення ісихастів⁹⁵. Із цього огляду начебто зовсім пізня поява якоїсь настїльки близької до взїрцевої норми версії не видається можливою ніяк.

Істотно розширює українську іконографію відповідного зразка так само згадана вивезена 1971 р. з придорожньої каплиці в селі Кульчиці ікона святої великомучениці Параскеви з чотирма сценами житія⁹⁶, первісно, як зазначено, призначена до однієї із чотирьох колись церков села. До її взаємозв'язку зі стилїстикою Станільського майстра разом із пропозицією заснованого на ньому відповідного датування привернуто увагу вже достатньо давно⁹⁷. Проте запропоноване сприйняття ікони не визнано й вона послїдовно трактується пам'яткою щойно XV ст.⁹⁸ Лише в окремих новїших публікаціях з'явилось віднесення до знаного незмінно «рятївного» на такому тлі «кінця XIV – початку XV ст.»⁹⁹. Водночас вона виявилася так само однією із важливих ранніх позицій унікальної української іконографії святих зі скороченим циклом житія¹⁰⁰. За новїших досліджень у широкій фігурі святої – така їх особливість давніше не привертала уваги – випало зауважити віддалені ремінісценції стилїстики монументального ранньопалеологівського зразка, в оригіналі засвідчені в згаданій сторонянській іконі архангела Михаїла з діяннями зі самого початку столїття¹⁰¹. Проте трактування лику з ретельно проробленою системою тонких висвітлень білилом виразно відсилає до малярства станільського взїрця. Але, на відміну від нього, монументальна портретного характеру

⁹⁵ На візантійському ґрунті цей процес засвідчують, наприклад, уже намальовані близько 1400 р. ікони Христа та святої Марини (Афіни, Візантійський музей): Acheimastou-Potamianou M. Icons... – No 21, 22.

⁹⁶ Львівська галерея мистецтв. – С. 14, 15 (іл.).

⁹⁷ Александрович В. Мистецтво Галицько-Волинської держави. – Львів, 1999. – С. 40. Пропозицію згодом повторено й розвинуто неодноразово, див., зокрема: Його ж. Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво. – С. 288, 290, 430; Його ж. Західноукраїнські ікони... – С. 1040-1042; Його ж. Два стилі... – С. 292, 294; Його ж. Українські ікони святих зі скороченим історичним циклом (недооцінений аспект традиції княжої доби у мистецтві пізнього Середньовіччя та Нового часу) // Збірник матеріалів Міжнародної конференції «Християнська сакральна традиція: історія і сьогодення» 6–7 грудня 2013 р., м. Львів. – Львів, 2013. – С. 17; Його ж. Українське «повернення...»... – С. 157.

⁹⁸ Див., зокрема: Патріарх Димитрій (Ярема). Иконопис... – С. 163. – Іл. 189; Львівська галерея... – С. 14; Міляева Л. за участю М. Гелитович. Українська ікона... – С. 156. – Іл. 93; Гелитович М. Українські ікони... – С. 11. – Іл. 5.

⁹⁹ Жишкович В. Иконография образа «Св. Параскеви П'ятниці» в українській іконі XIV – початку XVI століть // Українська Греко-Католицька Церква і релігійне мистецтво (історичний досвід та проблеми сучасності). Науковий збірник. – Вип. 3: Матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Львів–Рудно, 25–26 травня 2005 р. – Львів–Рудно, 2005. – Іл. 7; Цимбаліста М. До питання іконографії... – С. 96.

¹⁰⁰ Александрович В. Українські ікони святих... – С. 17. Відкриття самої цієї рідкісної для східнохристиянської традиції іконографії, яка на українському ґрунті набула виняткового поширення, запропоновано: Там само. – С. 15-31.

¹⁰¹ Александрович В. Два стилі... – С. 292. Щодо уточнення датування сторонянської ікони, в літературі приписаної до знаного «рятївного рубежу XIV – XIV ст.» («в пределах от середины до конца XIV в.»): Свенцицкая В. Мастер иконы... – С. 205) чи навіть як би «вслід» – початку XV ст. (Гелитович М. Українські ікони... – № 20), див.: Александрович В. Найдавніші ікони... – С. 341 («в межах другої чверті столїття, ближче до її початку»).

ікона з чималим ликом диктувала необхідність очевидного ретельнішого його пророблення. Недовгі тонкі штрихи білила прокладено на вилицях, з обох сторін носа, ними позначено так само активно потракований рельєф чола над переніссям. Ціла система висвітлень присутня на тонкій довгій шиї. Найвні вони й у так само докладніше проробленому рельєфі обох рук, де привертає увагу відзначене в інших пам'ятках цієї групи розділення висвітлень лівої долоні навпіл вузькою смужкою темного підмальовку. Зовсім інакше, однак, відтворено пальці. Тут білило прокладено не суцільними лініями, а короткими дрібними паралельними, на відміну від звичних, – горизонтальними. Таке трактування, виразно відкликаючись до стилістичної норми, пропонує, однак, цілком інакшу її версію, що, разом з іншими очевидними явними своєрідними прикметами, – втім і відзначеними палеографічними, видається, спроможне заперечувати можливість авторства як Станільського, так і, так само, – Старокропивницького майстрів. Підтверджує такий висновок й досить активне використання неприсутнього в них, як і, зрештою, також й інших західноукраїнських зразках другої половини століття, золота. Само воно якнайвиразніше відсилає до аристократичного варіанту стилістики – як єдиний, зрештою, подібний для свого часу та відповідного спрямування малярської практики, ідентифікований досі поміж спадщиною другої половини XIV ст. Отже, повинно йтися при цьому про ще одного носія зазначеного стилю, якому випало репрезентувати професійне середовище з поки однією цією унікальною позицією власного доробку.

Свого часу В. Свенціцька та П. Петрушак за матеріалами реставраційного дослідження П. Петрушака привернули увагу до певної спорідненості станільського «Принесення Марії до храму» зі згаданим «Преображенням» із церкви в Бусовиськах¹⁰². Її підказало насамперед трактування рослинності в бусовиській іконі та аналогічного характеру тла поодиноких історичних сцен станільської. При цьому ніяк не йшлося про одного автора¹⁰³: зауважена спорідненість відсилала насамперед до ширшого контексту конкретного мистецького середовища. При цьому варто зауважити освітлені вилиці бусовиських персонажів як відображення відзначених ширших тенденцій еволюції малярської культури відповідного періоду. Повинно йтися про те саме трактування світла, якому таку увагу приділяли ісихасти, зауважене так само як прикметна особливість лику Спаса луцького фрагменту фрески (пор. вище).

На тлі скромної групи описаних пам'яток спадщина Станільського майстра вирізняється якнайтісніше пов'язаним із ними. Проте водночас вона презентується виразно окремим, послідовно індивідуальним явищем, наділеним яскраво вираженим комплексом притаманних лише йому виняткових прикметних ознак. Духовне самозаглиблення образів майстра у властивому їм конкретному вираженні відсилає до класики візантійського малярства, заснованого на вченні ісихастів. Водночас найприкметніша індивідуальна особливість авторського почерку у властивій йому мініатюрності в національній традиції здатна віддалено відкликатися хіба до невеликої групи найдавніших західноукраїнських ікон другої половини XIII ст. До них

¹⁰² Петрушак П., Свенцицкая В. Икона... – С. 217-223. Володимир Овсійчук твердив навіть, ніби обидві станільські та бусовиську ікони намалював один майстер: Овсійчук В. Українське малярство X – XVIII століть. Проблеми кольору. – Львів, 1996. – С. 124.

¹⁰³ Петрушак П., Свенцицкая В. Икона... – С. 218.

належать фрагмент із вибраними святими з церкви святого Миколая у селі Явора Турківського р-ну Львівської обл. (НМЛ)¹⁰⁴, згадана «Свята великомучениця Параскева з чотирма сценами житія» з церкви архангела Михаїла в селі Ісаї (НМЛ)¹⁰⁵ та згаданий «Покров Богородиці» з церкви святої великомучениці Параскеви в селі Малнів¹⁰⁶. Зауважений щойно не так давно як окреме явище мистецької практики¹⁰⁷, найраніше засвідчене в конкретних іконах на західноукраїнському ґрунті, він виразно домінував до появи перед кінцем століття та подальшого утвердження й повсюдного поширення наступної стилістичної норми – монументального ранньопалеологічного зразка¹⁰⁸. Найправдоподібніше відзначена мініатюрність почерку Станильського майстра, так яскраво виявлена в обох його іконах, насамперед «Святому Георгію», як і чертїжненському фрагменті, здатна виводитися власне від цього винятково скромно засвідченого автентичними об'єктами власного малярського досвіду другої половини XIII ст. Вона сприймається єдиним віднайденим досі його продовженням у національній мистецькій практиці пізнішого періоду. З такої перспективи доробок Станильського майстра повинен характеризуватися віддаленим пізнім відображенням важливого періоду розвитку малярства відповідного кола за умов княжої доби, збігом обставин – першого, зафіксованого в автентичних перелічених найдавніших іконах перемишльського кола.

Традиція періоду, який репрезентують ікони Станильського майстра, існує у дотеперішніх уявленнях насамперед у зв'язку з Перемишлем. Принаймні саме він став головним осередком розвитку релігійної мистецької культури в регіоні за умов пізньосередньовічної доби й документально зафіксований у такій ролі починаючи від кінця XIV ст.¹⁰⁹ та особливо – вже достатньо численними для свого часу писемними переказами другої половини XV – першої половини XVI ст.¹¹⁰ Оскільки найстарші ікони регіону послідовно співвідносяться із Перемишлем¹¹¹, випадало б і в цьому майстрові як продовжувачеві традиції так само вбачати представника перемишльського осередку – одного з попередників його започаткованої власне від кінця XIV ст. писемної історії. Принаймні популярна свого часу версія стосов-

¹⁰⁴ Гелитович М. Українські ікони... – № 1.

¹⁰⁵ Там само. – № 8.

¹⁰⁶ Репродукувалася неодноразово, див., зокрема: Міляева Л. за участю М. Гелитович. Українська ікона... – С. 107. – Іл. 21. Найдокладніше про неї та її місце в мистецькій культурі свого часу й еволюції покровської традиції див.: Александрович В. Покров Богородиці. – С. 83-181.

¹⁰⁷ Александрович В. Відкриття малярської спадщини Галицько-Волинського князівства XIII століття // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 4 / Відп. ред. В. Александрович. – Львів, 2011. – С. 154-179; Його ж. Західноукраїнські ікони «мініатюрного стилю» – невідомий аспект мистецької культури XIII століття // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 5 / Відп. ред. В. Александрович. – Львів, 2011. – С. 163-188; Його ж. Ікони часів князя Лева Даниловича // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Вип. 11. – К., 2011. – С. 310-313; Його ж. Два стилі... – С. 273-281.

¹⁰⁸ Перегляд відповідних об'єктів українського походження див.: Александрович В. Два стилі... – С. 282-292.

¹⁰⁹ Александрович В. Священик Гайль... – С. 121-136; Eiusdem. Przemyski ośrodek... – S. 267-271. Висунуте не без явного впливу вже подоланої «монастирської легенди» давнє заперечення можливості перемишльського поза перемишльське походження ікон (йшлося конкретно про ікону святого Георгія) (Александрович В. Дві версії... – С. 10) за результатами пізнішого осмислення мистецької ситуації в історичному перемишльсько-львівському регіоні випадає визнати безнадійно застарілим.

¹¹⁰ Александрович В. Західноукраїнські малярі XVI століття. Шляхи розвитку професійного середовища (Студії з історії українського мистецтва. – Т. 3). – Львів, 2000. – С. 41-82.

¹¹¹ Його ж. Ікони часів князя...

но монастирського малярства¹¹² на західноукраїнському ґрунті за так ранньої пори не має найменшого підтвердження. Усі наявні джерельні відомості середньовічної доби незмінно послідовно скеровують до міських професійних середовищ¹¹³, в історичному перемишльсько-львівському регіоні, як і на західноукраїнських землях загалом, засвідчених за посередництвом писемних джерел, правда, тільки від 1380-х років¹¹⁴. Тому Станиського майстра випадає співвідносити з перемишльським осередком. Зрештою, засвідчені притаманні йому «готицизми» логічно здатні презентуватися насамперед, коли не винятково на ґрунті розбудованого міського осередку з наявною у його структурі так само і європейською культурною складовою. Як зазначено, на перемишльському ґрунті ця особливість яскраво виявилася в іконах другої половини XV – першої половини XVI ст. Втім, поодинокі вцілілі відтоді зразки ікон за актуального стану їх сприйняття та осмислення звично незмінно «мало піддатливі» на розшифрування притаманного їм ширшого контексту.

Вивчення Станиського майстра провадить до висновку про його досить своєрідне місце в історії національної мистецької культури на західноукраїнських землях. Йому випало працювати за часів якнайглибших історичних перемін, викликаних сходженням з історичної арени упродовж другої половини XIV ст. української державності й викликаного цим переходу в історичній перспективі до цілком відмінних умов розвитку національної культури. У мистецтві, з одного боку, зберігається непорушним історичний взаємозв'язок із взірцевим візантійським досвідом¹¹⁵. Й у мистецькій практиці відповідного періоду ця тенденція виявилася якнайвиразніше¹¹⁶, що, зі свого боку, засвідчує яскраво виражена послідовна орієнтація Станиського майстра на константинопольську версію малярства традиції, розробленої на основі вчення ісихастів. Водночас загалом не характерні очевидні запозичення із західної стилістики, особливо виразні в чертіжненському фрагменті, вказують на принципово відмінні на такому тлі явища в сукупному досвіді відповідного періоду та середовища. Хоча, за наявними даними, їх найправдоподібніше належить сприймати ніби відособленим епізодом, якому не випало отримати продовження. Однак виразна реакція на нову історичну ситуацію сприймається цілком очевидною. Як і її відображення у руслі загальних тенденцій розвитку історичної долі регіону.

¹¹² Свенціцька В. Живопис... – С. 211. Обережніше відповідне міркування висловлено: Її ж. Українське малярство... – С. 11. Пор. також: Петрушак П., Свенцицкая В. Икона... – С. 213; Свенцицкая В. Мастер иконы... – С. 203. З приводу очевидної неоправданості «монастирської версії» див.: Александрович В. Що з науки... – С. 205-206. За часів Середньовіччя в Україні функціонування монастирських малярських майстерень досі зафіксовано винятково на ґрунті Києва: Його ж. Нотатки про київських малярів XIV – XVII століть // Пам'ятки України: історія та культура. – Ч. 3. – 1997. – С. 77-79.

¹¹³ До цієї загальної особливості історично-мистецького контексту свого часу випало привернути увагу у полеміці з прихильниками погляду стосовно нібито мало не винятково «молдовського імпорту» серед місцевих ікон: Александрович В. Спів про термінологію чи опозиція: наукове знання – «wiedza rozazródłowa»? // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. 7. – Дрогобич, 2003. – С. 611-612.

¹¹⁴ До зазначеного перемишльського контексту випадає додати також львівський – тут малярі засвідчені від найстаршої міської актові книги 1382 – 1389 рр., див.: Pomniki dziejowe Lwowa z Archiwum miasta. – Т. 1: Najstarsza księga miejska 1382 – 1389 / Wydał A. Czołowski. – Lwów, 1897. Короткий перегляд найстарших розшуканих досі джерельних ноток про малярів Перемишля і Львова див.: Александрович В. Священик Гайль... – С. 77-78; Ejusdem. Przemyski ośrodek... – S. 264-274.

¹¹⁵ Александрович В. Західноукраїнські ікони... – С. 1040-1046, 1048; Його ж. Хрещення... – С. 219, 222; Його ж. Волинське малярство... – С. 73-74.

¹¹⁶ Його ж. Західноукраїнські ікони... – С. 1048.

Те, що подібний досвід не набув поширення, здатен витлумачити ширший контекст еволюції мистецької культури західноукраїнських земель, включених упродовж другої половини XIV ст. до складу Польщі, упродовж найближчого наступного періоду. Як добре відомо, наприкінці століття та в першій третині наступного малярство східнохристиянської традиції, серед виконавців якого задокументовані винятково «*pictores ruthenicos*» (хоча, як здатні переконати самі збережені ансамблі цього малярства¹¹⁷, над ними працювали не тільки вони¹¹⁸), отримало чимале поширення у малярських ансамблях, поставлених у колі фундацій тодішнього польського короля литовського походження Владислава II Ягелла¹¹⁹. На тлі такого очевидного виразно зазначеного «зворотного зв'язку» прозахідні тенденції навряд чи мали шанс розвинутися активніше у самій власне українській традиції. Її ново-явлена західного культурно-історичного родоводу паралель на місцевому ґрунті поза поодинокими іменами малярів у згаданій найстаршій міській актовій книзі Львова не відома. Очевидно, саме через те Станиському майстрові з його виразним інтересом до елементів західного досвіду в цьому зацікавленні, як і ще загадковішому під відповідним оглядом ісаївському попередникові за століття до того, в зазначеному сенсі за незмінно домінуючою навіть у них самих якнайвиразнішої візантійської орієнтації випало виявитися поміж епізодичного характеру явища мистецької культури свого часу.

¹¹⁷ Уже давніше зі стилістичних міркувань йшлося про сербські зв'язки Майстра склепіння люблінської каплиці Святої Трійці: Różycka-Bryzek A. Bizantyńsko-ruskie malowidła w kaplicy zamku lubelskiego. – Warszawa, 1983. – S. 145; Ejusdem. Freski bizantyńsko-ruskie... – S. 55, 156. Балканські малярі на підставі стилістики вважаються також авторами не так давно розкритих істотно ушкоджених фресок колегіати (тепер катедра) в Сандомежу: Smorąg-Rużycka M. Bizantyńskie malowidła w prezbiterium katedry pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Sandomierzu – odkrycia niespodziewane i doniosłe // Modus. Prace z historii sztuki. – T. 12-13. – Kraków, 2013. – S. 58.

¹¹⁸ На прикладі найкраще збережених та доступних завершених 1418 р. фресок Троїцької каплиці Люблінського хамку проблему авторства ягеллонських ансамблів монументального малярства коротко оглянуто: Александрович В. Фрески каплиці Святої Трійці Люблінського замку. Нові аспекти малярської культури українсько-польського суміжжя // Пам'ятки України: історія та культура. – 1995. – № 3. – С. 171-172; Його ж. Монументальне малярство // Історія українського мистецтва: У 5 т. – Т. 2. – С. 911.

¹¹⁹ Александрович В. Священик Гайль... – С. 80-82; Його ж. Фрески... – С. 170, 171; Ejusdem. Przemyski ośrodek... – S. 264-271. Джерельна підстава: Piekosiński F. Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi // Monumenta Medii Aevi Historica. – Т. 15. – Kraków, 1896. – S. 16, 160, 164, 192, 197, 200, 201, 202, 203, 207, 211; Wawel. T. 2: Materiały archiwalne do dziejów budowy zamku / Zebrał i wydał A. Chmel (Teka Grona Konserwatorów Galicyi Zachodniej. – Т. 5). – Kraków, 1913. – S. 5. Після довготривалих намагань затушувати, применшити, а навіть і цілковито відкинути цей український слід повернення до нього спостерігається і в новітній польській літературі, див.: Grotowski P. Ł. Freski... – S. 139-160. Автор переконано бачить вісліцький ансамбль монументального малярства об'єктом винятково західноукраїнського походження (Ibidem. – S. 160), що на тлі попередньої довготривалої польської наукової традиції сприймається кроком справді «революційним». Висновок про походження першого вісліцького майстра «zapewne z okolic Drohobycza lub Przemyla» (Ibidem. – S. 146) провадить до єдиного задокументованого на той час у регіоні перемишльського осередку українського малярства (пор. вище). Хоча, правда, само викладене визнання західноукраїнського родоводу зазначеного малярства – це ніяк не свідчення остаточного переосмислення давніших завідомих курйозних зусиль попередників та адекватного сприйняття української мистецької традиції та орієнтації у її спадщині. На останньому наголошує, зокрема, неоправдане намагання бачити у частині вісліцьких фресок продукцію майстерні Станиського майстра (пор. вище).

ІЛЮСТРАЦІЇ

Іл. 1. Святий Георгій. З церкви в селі Станія

Іл. 2. Принесення Марії до храму з історією Марії за Протоевангелієм Якова. З церкви в селі Станія

Іл. 3. Свята великомучениця Параскева з житієм. Фрагмент. З церкви в селі Чертіжне

Іл. 4. Свята великомучениця Параскева з житієм. Фрагмент. З церкви в селі Чертіжне. Збережений фрагмент малярства

Іл. 5. Свята великомучениця Параскева з житієм. Фрагмент. З церкви в селі Чертіжне. Бичування святої

Іл. 6. Святий Георгій. З церкви в селі Старий Кропивник

Іл. 7. Преображення. З церкви в селі Бусовисько

Володимир Александрович.

Станильський майстер. Епізод з історії перемишльської школи українського релігійного малярства найближчої післякняжої доби.

Проаналізовано ікони «Святий Георгій» та «Принесення Марії до храму з історією Марії за Протоєвангелієм Якова» з церкви Собору святих Йоакима і Анни в селі Станія Дрогобицького р-ну Львівської обл. (Національний музей у Львові імені [митрополита] Андрія [Шептицького]) як об'єкти спадщини одного анонімного майстра. За стилістичними ознаками до його доробку віднесено також фрагмент ікони «Свята великомучениця Параскева з житієм» з церкви Собору архангела Михаїла в селі Чертіжне (тепер на території Польщі). За стилем заперечено можливість авторства того ж майстра в іконі «Святий Георгій» з церкви Покрову Богородиці в селі Старий Кропивник Дрогобицького р-ну Львівської обл. (Львів, Музей митрополита Андрія Шептицького). Майстра станильських ікон співвіднесено із задокументованим від кінця XIV ст. знаним осередком українського малярства у місті Перемишль (тепер на території Польщі).

Volodymyr Alexandrovych.

Master of Stanylya. An episode from the history of the Przemyśl school of Ukrainian religious painting of the immediate post-princely era.

The icons «St. George» and «Bringing Mary to the temple with the story of Mary according to the Protoevangelium of Jacob» from the church of the Cathedral of Saints Joachim and Anna in the village of Stanylya in Drohobych district, Lviv region (National Museum in Lviv named after [Metropolitan] Andrei [Sheptytsky]) as heritage objects of one anonymous master were analyzed. According to stylistic features, a fragment of the icon «Holy Martyr Paraskeva with Life» from the Church of the Cathedral of the Archangel Michael in the village of Chertizhne (now on the territory of Poland) is also attributed to his work. According to the style, the possibility of the authorship of the same master in the icon «St. George» from the Church of the Intercession of the Virgin in the village of Staryy Kropyvnyk in Drohobych district, Lviv region is denied (Lviv, Museum of Metropolitan Andrey Sheptytsky). The master of Stanylya icons is correlated with the documented from the end of the 14th century a well-known center of Ukrainian painting in the city of Przemyśl (now on the territory of Poland).

Андрій ЛІНИНСЬКИЙ

ВИЗНАЧЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ ДВОХ НОВОВІДНАЙДЕНИХ НАМІСНИХ ІКОН ДРОГОБИЦЬКОГО МАЛЯРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ СТЕПАНА МЕДИЦЬКОГО

Упродовж 2018 – 2023 рр. Державний історико-культурний заповідник «Нагуєвичі» провів ряд експедицій із фіксування та дослідження стану збереження вцілілих пам'яток у церквах нагуєвицької околиці. Відвідано та досліджено цілий ряд сільських парафіяльних церков околиць Дрогобича й зафіксовано чимало унікальних зразків релігійної мистецької культури XVII – першої половини XX ст. Звичайно, більшість виявлених творів значною мірою у різний час були «поновлені», тобто перемальовані. Серед них частина пошкоджених пам'яток, які перебували вже поза церковним вжитком, за домовленістю зі священниками та церковними громадами були передані для колекції заповідника¹, певна частина творів в яскравіше вираженому аварійному стані була забезпечена від подальших руйнувань та законсервована. Окремі пам'ятки, що потребували негайної реставрації, перевезено до реставраційної майстерні та після проведення всіх робіт зі забезпечення подальшого збереження повернуто на місце постійного зберігання².

В одній з таких обстежених церков знаходиться неповно збережений ансамбль іконостасу, зібраний із пам'яток різного часу та походження від другої половини XVII до другої половини XIX ст., перенесений разом із храмом зі села недалекої околиці. Конструкція іконостасу, остаточне укомплектування та наповнення в його теперішньому складі, була встановлена лише в другій половині XIX ст. В ансамблі відсутній цілий ряд викрадених свого часу ікон: храмова та парна до неї ікони разом із пределями під ними, окремі ікони апостолів із молитовного ряду та весь празниковий цикл.

¹ Див.: Александрович В. Започаткування колекції церковного мистецтва Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі» // Садиба Франка. Науковий збірник заповідника Нагуєвичі. – Кн. 3. – Дрогобич-Нагуєвичі, 2022. – С. 188-218.

² Про окремі такі приклади див.: Лінинський А. Дві новоідентифіковані предели риботицьких майстрів XVII століття // Збірник матеріалів XIV Міжнародної конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво», м. Львів, 24 листопада 2021 р. – Львів, 2021. – С. 153-157; Його ж. Царські врата іконостасу кінця XVII століття у сільській парафіяльній церкві в околицях Дрогобича // Збірник матеріалів XV Міжнародної конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво», м. Львів, 24 листопада 2022 р. – Львів, 2022. – С. 147-155.

Найдавнішими іконами ансамблю сприймалися предели, встановлені під намісним образом Спаса «Вогненне сходження пророка Іллі» та «Об'явлення ангела Мироносицям» під намісним образом Богородиці з Емануїлом й хрест у завершенні іконостасу кінця XVII ст., а також царські врата – всі майстрів знаного осередку перемишльської традиції у містечку Риботичі (тепер на території Польщі)³. Причому, «Вогненне сходження пророка Іллі» та хрест виконані рукою одного майстра. До кінця XVII ст. належать також Царські врата іконостасу. Дещо пізнішими, уже XVIII ст., видавалися у їх актуальному на час виявлення стані ікони намісного ряду «Спас» та «Богородиця з Емануїлом». До кінця XVII – початку XVIII ст. видавався належним укомплектований з ікон щонайменше двох майстрів частково збережений апостольський ряд. Завершують іконостас чотири картуші пророчого ряду середини XVIII ст.

Іконостас тривалий час перебував у замкнутій невживаній церкві та нищився. При докладнішому огляді виявлено, що стан малярства і, фрагментарно, різьблення більше чи менше аварійні та потребують хоча б профілактичної консервації. У 2020 та 2021 рр. автор цих рядків провів загальну консервацію найаварійніших ділянок малярства: картушів пророчого та апостольського рядів, ікони Тайної Вечері, різьбленого обрамлення й малярства намісної ікони Христа Пантократора разом з аварійними осипами одвірків обох дияконських дверей. Тоді ж відновлено найаварійнішу ікону апостола Луки з молитовного ряду. Після цього реставрована збережена згадана пара предел⁴. Останніми з ансамблю були відреставровані царські врата⁵.

Під час проведення консерваційно-реставраційних заходів та при детальнішому спостереженні виявилися очевидні відмінності малярства, що вказували на руку декількох майстрів. Стилiстично рiзнятьс'я картушi пророчого ряду вiд малярства апостольського, та Спаса й Богородицi з Емануїлом намісного ряду. Очевидною видавалася так само принципова рiзниця авторського почерку обох збережених предел. Конструкцiя iконостасу та її рiзьблення в рiзний час також були перемальованi неодноразово, що виявилос'я при розкриттi малярського шару окремих частин та консервацiї деревини iконостасу. Значно пiзніше намальованi одвiрки обох дияконських дверей, виготовленi щойно наприкинцi XIX ст. Царські врата також були суцiльно перемальованi, обидвi стулки з лицевої сторони замальованi бронзою, а тильна сторона – сiрою, олійною фарбою. Незамальованими залишалися лише чотири невеликi стоячi овали з малярськими зображеннями евангелiстiв⁶.

Намісні ікони ансамблю ідентичні за розмірами – 100x70 см. Обидві вони в комплексі з обрамленням та різьбленням мало відрізняються одна від одної стилістично, манерою письма чи колоритом. Можна стверджувати їх одночасне створення та, з огляду, зокрема, так само й на обрамлення, – єдине авторство.

³ Найдокладніше про нього див.: Косів Р. Риботичський осередок церковного мистецтва 1670 – 1760-х років. – Львів, 2019.

⁴ Про їх реставрацію див.: Лінинський А. Дві новоідентифіковані предели... – С. 153-157.

⁵ Див.: Лінинський А. Царські врата... – С. 147-155.

⁶ При реставрації виявилос'я, що первісно вузькі врата доставили зі зовнішньої сторони й на такий спосіб розширили, причому навіть не липовим, а деревом хвойної породи: Лінинський А. Царські врата... – С. 147, 149.

Кожна з ікон виконана на трьох клеєних дошках шпилькової породи товщиною 2,5-3 см та скріплена з тильного боку двома тонкими поперечними шпугами. З лицевої сторони кожна з них прикріплена до об'ємного обрамлення із півкруглим, декоративно різьбленим завершенням, яке додатково їх стабілізує. Малярство обох ікон виконано клеєвими фарбами та пізніше декілька разів значно перемальоване олійними фарбами. Пізніші записи темно-синьою фарбою поверх авторського шару та поверх неї новішою сірою олійною фарбою вкривали також обидва обрамлення, різьблені завершення уже за новіших часів замальовано «бронзівкою».

Перед демонуванням обох ікон потрібно було закріпити пошкоджені елементи деревини: склеїти тріщини та ліквідувати сколи різьблення. Дрібні відставання різьблення та малярська поверхня ікони попередньо були профілактично заклеєні мікалентним папером на водному розчині кролячого клею. Після цього ікони демонтовано та перевезено до реставраційної майстерні.

Після проведення фотографування стану ікон та ряду реставраційних проб виконано також декілька рентгенівських знімків фрагментів для з'ясування стану давнішого авторського малярства під пізнішими шарами записів у перспективі його потенційного розкриття. При звіренні з рентгенограмами виявилось, що гравійовані тла обох ікон пізніші, нанесені на ранні, авторські. Силует постаті Христа дещо змінений, хітон з боків закритий тлом пізнішого левкасу й при цьому навіть зменшена сама голова. На іконі Богородиці з Емануїлом мафорій із лівої сторони також виявився дещо прихованим під новішим тлом.

Технологія виконання та приблизно однаковий стан збереження допомогли випрацювати відповідну методику консервації та реставрації обох ікон. Сама ж реставрація проводилась поетапно. Було проведено локальні укріплення фарбового шару малярства та обрамлень, тоді ж зроблено проби відшарування пізніше нанесеного тла від авторського. Зміцнено конструкції, що з'єднували ікони з накладеним обрамленням. Упродовж кількох тижнів деревина основи опрацьовувалася антисептичними та антигрибковими засобами. Деревина з тильної сторони попередньо також опрацьована антисептичним та антигрибковим засобом, після чого уражені жуком-короїдом частини дерева поетапно насичувалися різнопроцентним розчином смоли Paraloid-B72. Попередньо було також проведено тестування фарбового шару малярства обох ікон та перемальованих елементів різьблення й обрамлення на дію реактивів та виконано ряд невеликих пробних зондажів. Після попереднього пошарового зняття фарби записів із обрамлень та різьблених елементів за допомогою компресів із композиції розчинників, рештки фарби дочищалися детальніше скальпелем.

Розшарування тла обох ікон проводилося механічним способом за допомогою набору скальпелів із паралельним укріпленням аварійних місць водним розчином кролячого клею. Оскільки тла були вкриті досить товстим суцільним шаром листового срібла, а авторські ритування тла виявилися не надто глибокими, відшарування відбувалося достатньо легко. Після усунення пізнішого шару левкасу на тлі обох ікон виявилися давніші локальні осипи левкасу (на тлі, ліворуч від Спаса, на стику дошок праворуч від Богородиці) та окислення частини посріблення на іконі Богородиці з Емануїлом. Одяг Спаса та Богородиці (хітони Спа-

са та Емануїла на руках Богородиці, мафорій Богородиці та сорочки) обох ікон був перемальований одним шаром у тон та колір авторського колориту. Лики й руки свого часу також перемальовано тонким лесувальним шаром олійної фарби. Усунення попередніх записів проводилося композицією реактивів згідно з виконаними тестами. Очищено також тильні сторони основ обох ікон. Після проведення згаданих консерваційних заходів підведено реставраційний ґрунт у місцях осипів авторського левкасу. Далі його зрівняно з авторською поверхнею й обидві ікони покрито посереднім захисним шаром лаку з воском, після чого проводилися тонування акварельними фарбами в межах осипів та потертостей авторського шару малярства.

Усунення «бронзівки» з різьблення завершень ікон проводилося за допомогою компресів відповідними реактивами згідно з тестами та пізніше не усунуті на такий спосіб залишки дочищувалися механічним способом. Після проведення усіх заходів із консервації та укріплення малярства, різьблення й конструктивних елементів підведено реставраційний ґрунт у місцях осипів левкасу. Реставраційний ґрунт вирівняно з авторським шаром левкасу та покрито посереднім захисним шаром лаку із воском, після чого проводилося тонування акварельними фарбами в межах осипів та потертостей авторського шару фарби з пастою Goldfinger. По завершенні тонувань поверхня ікони була покрита захисним шаром лаку з воском.

Через деякий час після завершення роботи з іконами на реставрацію надійшли чотири вкриті левкасом різьблені та поліхромовані колонки, які фланкували ікони. Кожна із них різьблена з цільного куска липи, з невеличкими капітелями та базами, вкрита різьбленим плоским стилізованим рослинним орнаментом, в долішній, дещо потовщеній частині, на кожній із колонок виконано різьблення із елементами пізньоренесансного оздоблення. Тло колонок було перемальоване темно-червоною олійною фарбою, рослинний орнамент їх самих, капітелі та бази – «бронзівкою». Зв'язок левкасу та дерева на колонках був аварійним, левкас осипався, місцями тримаючись винятково завдяки товстому шарові пізнішої фарби, що покривала поверхню різьблення. За такого стану поліхромія потребувала невідкладної консервації.

Укріплення колонок проводилося відповідним водним розчином кролячого клею із подальшим витримуванням під пісковим пресом. Після укріплення деревина опрацьована парами антисептичним та антигрибковим засобом, місця уражень від жука-короїда насичувалися розчином відповідної смоли. Проведено тестування фарби на дію реактивів та зроблено пробні зондажі. Зняття запису олійною фарбою і «бронзівки» проводилося за допомогою компресів та механічним способом, усуваючи рештки фарби скальпелем. Під пізнішими записами колонки були вкриті сріблом та в місцях різьбленого орнаменту – кольоровою поліхромією. Авторське тло, перемальоване червоною фарбою, виявилось темно-синього кольору, фарба клеєва. Коли всі попередні записи були усунуті, в місцях осипів левкасу підведено реставраційний ґрунт, проведено тонування та нанесено захисний шар лаку з воском.

Після завершення усіх консерваційних і реставраційних заходів ікони «Спас» та «Богородиця з Емануїлом» разом із приданими їм чотирма відновленими колонками зовнішнього обрамлення були встановлені на своїх місцях в іконостасі.

Свого часу викрадена з церкви ікона намісного ряду «Зішестя до аду» (приватна збірка) була опублікована як належна до доробку знаного дрогобицького маляра другої половини XVII ст. Степана Медицького⁷. Вона ідентична за розмірами (110,5x70,5)⁸ до обох нововідкритих намісних й має аналогічне обрамлення у завершенні. Тому є всі підстави визнати належними до того ж ансамблю й новорозкриті намісні ікони Спаса та Богородиці з Емануїлом як ще одне важливе позадрогибицьке поповнення доробку майстра. Показово при цьому, що він виконав тільки три ікони намісного ряду⁹. Тобто, первісно йшлося про низький одноярусний ансамбль, у складі якого навіть предели намалювали, причому двоє різних майстрів, зі знаного осередку малярства перемишльської традиції у Риботичах, тепер на території Польщі (див вище). Його доповнено, однак, горішніми ярусами й перетворено на високу багаторядну структуру вже невдовзі – при зламі століть чи незабаром після цього. Причому, доповнення випало виконати представникам молодшого покоління майстрів риботичького осередку.

⁷ Скоп Л. Стефан Попович Медицький «Зішестя до пекла» XVII ст. з с. [...] // Українська Греко-Католицька Церква і сакральне мистецтво (історичний досвід та проблеми сучасності). – Вип. 2: Матеріали II Міжнародної наукової конференції, присвяченої 220-літтю Львівської Духовної Семінарії, м. Львів–Рудно, 22 грудня 2003 року. – Львів-Рудно, 2003. – С. 144-145. Кольорову репродукцію ікони (без зазначення авторства) див.: Давня українська ікона із приватних збірок. – К., 2003. – С. 84-85 (фрагмент), 322. Датовано на першу половину століття: Там само. – С. 82, 322.

⁸ Давня українська ікона... – С. 322.

⁹ Четверта ікона – «Різдво Христове» (приватна збірка) належить іншому майстрові, репродукована: Давня українська ікона... – С. 82, 83.

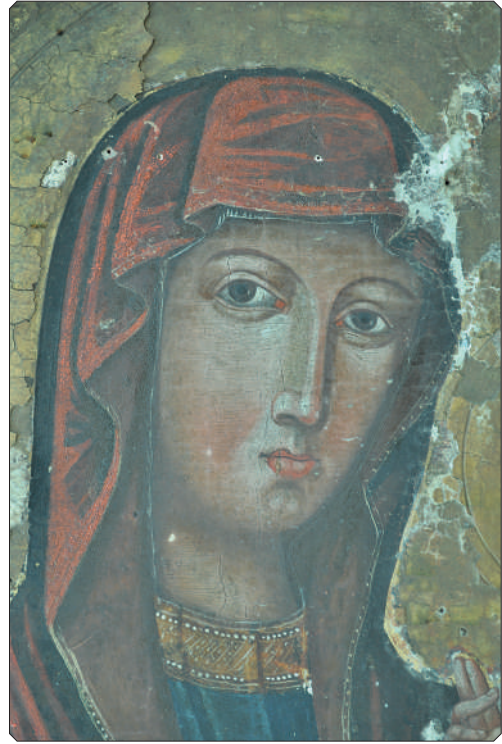
ІЛЮСТРАЦІЇ

Іл. 1. Богородиця з Емануїлом. До реставрації

*Іл. 2. Богородиця з Емануїлом.
Фрагмент. До реставрації*

*Іл. 3. Богородиця з Емануїлом.
Фрагмент. До реставрації*

*Іл. 4. Богородиця з Емануїлом.
Фрагмент. Рентгенограма*

Іл. 5. Богородиця з Емануїлом. Під час реставрації

Іл. 6. Богородиця з Емануїлом. Після реставрації

Гл. 7. Спас. До реставрації

*Іл. 8. Спас. Фрагмент.
До реставрації*

*Іл. 9. Спас. Фрагмент.
Рентгенограма*

Лл. 10. Спас. Під час реставрації

Іл. 11. Спас. Після реставрації

Іл. 12. Колонки. До реставрації

*Іл. 13. Колонка. Фрагмент.
До реставрації*

*Гл. 14. Дві колонки. Фрагмент.
Після реставрації*

Гл. 15. Колонки. Після реставрації

Андрій Лінинський.

Визначення та реставрація двох нововіднайдених намісних ікон дрогобицького маляра другої половини XVII століття Степана Медицького.

На підставі матеріалів пошукових музейних експедицій 2018 – 2023 рр. Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі» із фіксування та дослідження стану збереження вцілілих пам'яток у парафіяльних церквах нагуєвицької околиці автор статті аналізує неповно збережений ансамбль іконостасу, зібраний із пам'яток різного часу, та походження від другої половини XVII до другої половини XIX ст., перенесений разом із храмом зі села недалеко від Нагуєвич околиці. В другій частині статті автор аналізує усі етапи консерваційно-реставраційних робіт щодо нововіднайдених найдавніших ікон намісного ряду «Спас» та «Богородиця з Емануїлом» другої половини XVII ст. авторства дрогобицького маляра Степана Медицького.

Andriy Linynskyy.

Identification and restoration of two newly discovered local icons of the Drohobych painter of the second half of the 17th century, Stepan Medytskyy.

Based on the materials of the 2018 – 2023 research museum expeditions of the State Historical and Cultural Reserve «Naguyevychi» for recording and researching the state of preservation of the surviving monuments in the parish churches of the Naguyevychi neighborhood, the author of the article analyzes the incompletely preserved iconostasis ensemble, collected from monuments of different times, and its origin from the second half of the 17th to the second half of the 19th century, moved together with the temple from a village in the vicinity of Naguyevychi. In the second part of the article, the author analyzes all the stages of conservation and restoration works regarding the newly discovered oldest icons of the parish series «The Saviour» and «Virgin with Emanuel» of the second half of the 17th century by Drohobych painter Stepan Medytskyy.

*Богдан ЛАЗОРАК,
Тетяна ЛАЗОРАК*

**«СВЯТИЛИЩА МИСТЕЦТВА І НАУКИ»
У ВОРОБЛЕВИЧАХ, СНЯТИНЦІ, РИХТИЧАХ
ТА УРОЖІ ПОБЛИЗУ НАГУЄВИЧ:
СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ ВТРАЧЕНИХ МУЗЕЙНИХ
КОЛЕКЦІЙ ГРАФІВ ТАРНОВСЬКИХ, БЕЛЬСЬКИХ
ТА ВИННИЦЬКИХ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Історія великих приватних мистецьких колекцій Дрогобиччини у ХІХ – на початку ХХ ст. пов'язана із відомими родинами графів Тарновських, Бельських та Винницьких, які мали спадкові палаци та маєтки в Дрогобицькому повіті, зокрема в Рихтичах, Вороблевичах, Снятинці та Урожі біля Нагуєвич. Багатство та важливі зв'язки в громадсько-політичному та культурно-освітньому просторі Європи, які накопичувалися, починаючи від ранньомодерного часу, дозволяли представникам цих давніх родів, з одного боку, особисто подорожувати без жодних кордонів, а з іншого – приймати у себе відомих мандрівників з різних куточків не тільки Австро-Угорщини, але й усієї Європи. Водночас із приїздом відомих художників, композиторів, письменників, духовенства та громадсько-політичних діячів їхні палаци дуже часто перетворювалися у резиденції мистецтва, науки і духовно-сакральної культури загальноєвропейського масштабу. Хто б міг подумати, що поруч з Нагуєвичами мав свою спадкову резиденцію відомий унійний перемишльський єпископ Юрій Винницький (1660 – †1713), врешті хто сьогодні може собі уявити, якою були колекції графів Тарновських в Вороблевичах чи Снятинці? Більше того, інтелектуальні контакти власників цих палаців вражають не тільки світовим масштабом, але й наслідками для мистецького поступу терен Дрогобиччини. Невипадково сучасники часто називали колекції цих палаців – справжніми приватними музеями. Наші численні музейні експедиції у ці села, архівні пошуки та зібрана література сьогодні все-таки дозволяють хоча б приблизно уявити справжні масштаби мистецьких збірок цих пам'яток палацового мистецтва, переважна більшість яких зникла у зв'язку із російською окупацією Дрогобиччини у 1914 – 1915 рр., радянською та німецькою окупацією у 1939 – 1944 рр., а також нищівною політикою місцевих комуністів у 1950 – 1960 рр.

В історіографії таких малознаних сторінок найбільш повним дослідженням, присвяченим описам панських палаців з терен Перемишльської землі, а відтак і Дрогобицького повіту, є праця польського дослідника Романа Афтаназія (1914 –

†2004), який у міжвоєнний час особисто мандрував Дрогобиччиною, а в 1996 р. проаналізував історію цих маєтків від «А» до «Я» і надрукував спеціальну монографію¹. Щоправда, в сучасній українській історіографії його праця використана доволі таки спорадично². Згідно з рукописних описів ХІХ – першої половини ХХ ст., які досліджував Р. Афтаназій, палац в Рихтичах спочатку належав панам Кориткам гербу Єліта, які мали тут дерев'яний замок із оборонними валами та ровом, які збереглися до нашого часу. Проте Коритки не були власниками навколишніх земель, адже згідно з текстом королівської грамоти, вони належали родині Даниловичів гербу Сас, яка вигасла в першій половині ХVІІІ ст. Шляхом купівлі/продажу Рихтичі разом із палацом перейшли до рук графів Бельських гербу Єліта, а першим в цій родині власником став Феліціан Бельський, який у 1740 р. згадується, як львівський підчашник, який одружився з Анною Скарбек Кельчевською гербу Абданк. Згодом дідичем Рихтич був його син Адам Бельський, який одружився з Катериною Межеєвською гербу Шеліґа, очолював староство червоногородське, а в 1761 р. згадується, як львівський хорунжий. Після нього Рихтицький маєток перейшов до рук його сина Ігнація Бельського, який належав до товариства членів Галицьких станів і був одружений з представницею іншої гілки Бельських – Єлизаветою Бельською. Після смерті Ігнація у 1803 р. палац в Рихтичах перейшов до рук його сина Романа Бельського, одруженого з графинєю Юлією Водзіцькою. Після смерті Романа палац і маєтки в Рихтичах перейшли до його сина Юліуша Роберта Бельського (1837 – †1922), який був передостаннім власником маєтку і був одружений на Ванді Бжозовській гербу Беліна. Останнім власником маєтку був його син Юліуш Александр Бельський (1862 – †1941), який одружився з княгинєю Елеонорою-Марією Яблоновською гербу Прус ІІІ. Вони обое були виселені в Казахстан у 1941 р., де й загинули від тяжкої праці та тортур³.

Щодо описів палацового маєтку, то відомо, що за часів власників Даниловичів, старий дерев'яний замок Коритків в Рихтичах був знесений, а на його місці було побудовано бароковий палац, який згорів у 1702 р. і тривалий час залишався не реконструйованим. До наших днів збереглася основна частина надбрамного будинку з другої половини ХVІІІ ст., нижня частина якого частково дозволяє зрозуміти, яким був вигляд барокової резиденції на початку ХVІІІ ст. (сьогодні тут приватні помешкання жителів села Рихтичі). Також з ранньомодерного часу тут збереглися вали і рів, який досі частково наповнений водою. Давній надбрамний будинок мав два поверхи, чотирикутне планування близьке до квадрату, мистецьки оформлений ламаний дах, покритий гонтом. Його фасад був розділений рустованими пілястрами та великими плитами із заокругленими кутами. В межах першого поверху посередині розташовувалася склепінчаста бочкоподібна в'їзна брама. Цей надбрамний будинок розташовувався навпроти пізнішого палацу, по протилежній стороні парадного двору. На початку ХІХ ст. в межах земляних валів подвір'я та долішньої прирічкової земельної ділянки було засаджено також парк

¹ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej (wydanie 2 przejrzone i uzupełnione). – Cz. 2 [Ziemie ruskie Korony]. – Т. 8, Województwo ruskie, Ziemia Przemyska i Sanocka. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1996. – S. 218-224, 249-250, 252-256, 259-266.

² Літописець В'ячеслав. Божий птах – символ Вороблевич. – Дрогобич, 2014. – С. 209-239; Антонюк Д. Замки і резиденції в Україні, пов'язані із польськими родами. – Вінниця, 2023. – С. 290-291.

³ Ibidem. – S. 218.

та клумби, які лише частково збереглися до нашого часу. В цілому паркові насадження не були дуже розлогими. По периметру земляних валів було висаджено липи, а центральну частину палацового подвір'я прикрашав ошатний і розлогий газон із травою та клумбами з троянд та декоративних насаджень. За палацом росли переважно лісові дерева. Від брами до палацу між газонами знаходилася дорога для карети, викладена колою бруківкою. Згідно з переказами старожилів, у 1780-х рр. на місці старих будівель дідичів Рихтич, графи Бельські збудували новий мурований палац в стилі класицизму, навпроти парадного входу також було збудовано і нову в'їзну браму, яка виходила на поворот старої дороги, яка прямувала на Комарно і Львів. Відомо, що Адам Бельський звернувся до архітектора Яна Христіана Камсетцера з проханням виготовити проект свого нового палацу у стилі класицизму⁴. Водночас власник не квапився із виготовленням цього проекту, адже головне бажання було, щоб його виконав відомий варшавський архітектор⁵. Варто зауважити, що архітектор особисто відвідав помістя в Рихтичах, оскільки він також був знаним мандрівником не тільки по Європі, але й Близькому й Далекому Сході. Чого лише варті його описи мандрівок 1777 – 1782 рр. до Константинополя, Греції, Італії, Албанії, Франції, Англії. Також архітектор відвідав і руїни Трої⁶. Також відомо, що художник і архітектор Я.-Х. Камсетцер мандрував Галичиною та Поділлям, одночасно замальовуючи панорами міст і містечок, а також місця важливих для польської корони подій військово-політичного значення на Поділлі⁷. Як виявилось, проект палацу в Рихтичах архітектор виконав вчасно, щоправда реалізація будівництва відбувалася вже за часів сина Адама Бельського – Ігнація Бельського. Щоправда, якщо фасад і ключові проекції плану були реалізовані згідно з планом самого архітектора, то внутрішній інтер'єр палацу все ж не був повністю завершений. Зокрема власник відмовився від багатойштукатурки для стін кімнат-рецепцій, мармурових коминів та візерункових підлог. В процесі нашого дослідження нам вдалося віднайти єдине на сьогодні рідкісне зображення давнього палацу кінця XVIII – початку XIX ст. Як виявилось, рідкісна фотографія 1897 р. була зроблена під час мандрівки бургомістра Дрогобича, посла до віденського парламенту і вчителя Івана Франка – Ксенофонта Охримовича з дружиною Вільгельміною Марією фон Емерлінг та трирічним сином Станіславом. На фотографії зображено давній палац графа Юліуша Роберта Бельського в Рихтичах із сходами в стилі ампір задовго до капітальної перебудови у 1920 – 1930-х рр. Сьогодні це фото з мандрівки до рихтицького маєтку родини Бельських зберігається в родинному архіві правнука К. Охримовича Томаша Остерлоффа і публікується вперше в науковій літературі у додатку до статті.

Фактично до 1939 р. Рихтицький палац Бельських був двоповерховою будівлею у формі видовженого прямокутника, яка була накрита високим, гладким

⁴ Антонюк Д. Замки і резиденції в Україні... – С. 291.

⁵ Łoza S. Architekti i budowniczowie w Polsce. – Warszawa, 1954. – S. 393; Batowscy N. i Z., Kwiatkowski. Jan Chrystian Kamsetzer architekt Stanisława Awgusta. – Warszawa, 1978. – S. 210; Królikowska-Dziubecka M. Jan Chrystian Kamsetzer – architekt królewski. Przyczynek do badań nad genezą twórczości // Biuletyn Historii Sztuki. – T. 81. – № (4). – S. 583-599.

⁶ Batowski Z. Podróże artystyczne Jana Chrystiana Kamsetzera w latach 1776 – 77 i 1780 – 82. – Kraków, 1935. – 48 s.

⁷ Ibidem.

чотиристороннім дахом, який до кінця Першої світової війни був покритим гонтом. По лівій стороні палацу знаходилася невеличка будівля – давній «лабус» (шпихлір, комора) із портиком і чотирма колонами. Одинадцятиосьова площина фронтона палацу була розміщена на північ від в'їзної брами і складалася з трьох акцептів у вигляді уявних аванкорпусів. Середній з них був виокремлений чотирма пілястрами і глибоким портиком, розміщеним на спільній основі з чотирьох тосканських колон, на які опиралися гладкі антаблементи і трикутний фронтон, що був оздоблений бронзовими картушами із зображенням гербів Єліта Бельських і Шеліга Межиєвських, а також графською короною. Фронтон портика оточував карниз на кронштейнах. Два псевдоризаліти були виокремлені в єдиній візуалізованій шерензі як основна лінія фасаду від фундаменту до даху із тридільними вікнами, які були вміщені в великих плитах. Фронтонна висота до верхнього краю вікон була повністю рустикована, але трохи вище більш гладка. Горизонтально її перетинали три непомітні карнизи. Профільовані карнизи збагачували декоративні оправи вікон, які вгорі мали форму півкола, а внизу – були прямолінійними. Лише над вікнами, які знаходилися поруч із дверима головного входу до палацу, карнизи мали форму трикутних фронтонів. Південний фасад палацу мав ідентичне планування, лише замість виступаючого портика було вміщено заглиблений портик, який містив вісім ідентичних колон тосканського стилю і вісім пілястр. Чотиривісний бічний фасад з тридільними вікнами по обох крайніх осях і в обох поверхах, у нижній частині розділявся трьома пілястрами з базами, але без голів. Усе зовнішнє тинькування фасаду палацу було виконане інтенсивним жовтим кольором, на тлі якого яскраво вирізнялися білі колони, пілястри та інші декорації. Усі фасади увінчувала гладка смуга із карнизом і кронштейнами, які були ідентичними із парадною стіною палацу⁸. Внутрішнє планування палацу було дволінійним, проте із розташованими невеликими сіньми по середині стін на партері і малими кімнатами на тому ж самому поверсі. Фактично партер виконував функцію репрезентації палацу Бельських для усіх відвідувачів та гостей. Всі інші особисті кімнати мешканців, а також вітальні знаходилися дещо нижче рівня партеру, підлога якого була вищою за підлогу інших приміщень першого поверху. Салони для перепочинку містилися в тракті з боку саду, а зала-їдальня у фронтонній частині палацу. Усі «парадні» приміщення палацу були вимощені старовинною підлогою, вистеленою великими квадратами із світлого дерева і обрамлені чорними рамками. Натомість в усіх інших кімнатах підлога була більш сучасною і вкрита паркетом. До початку Першої світової війни стіни кімнат-вітальень були оббиті цінними матеріалами і орнаментованими шпалерами. Також у кімнатах було змонтовано кілька п'єсів з гарно оздоблених білих кахлів із рослинними орнаментами, фризами з тригліфами, масками тощо. Камін у великій вітальні-салоні був прикрашений кристалним путто в круглій рамі. Подвійні двері були пофарбовані лаком в темно-коричневий колір.

До початку Першої світової війни палац в Рихтичах дивував усіх мандрівників та відвідувачів своїми старовинними меблями, які в основному походили із часу побудови палацу, тобто межі 1770 – 1780 рр., і переважно презентували стилі епохи Людовіка XVI та стиль ампіру межі XVIII – XIX ст. Усіх, хто відвідував

⁸ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 218-221.

палац з давніх-давен дивувала приватна мистецька колекція графів Бельських, яка складалася із портретів, картин, бронзових і срібних виробів і кухонного начиння, порцеляни європейської, старовіденського, берлінського та польського виробництва (зокрема корецька і баранівська фабрики) тощо. Особливу увагу відвідувачів палацу привертала бібліотека та родинний архів Бельських від найдавніших часів до початку ХХ ст. Усі кімнати палацу освітлювалися бронзовими та кришталевими люстрами, яких чимало було викрадено в період російської окупації у 1914 – 1915 рр. Усі кімнати були мебльовані на половину висоти кімнат. У вітринах і на полицях можна було побачити порцеляну, а на стінах – гобелени, полотна і настінні полиці із книгами. Після буремних подій до нашого часу збереглися лише окремі предмети тих часів, наприклад, олійна картина із зображенням Станчика – відомого придворного блазня короля Олександра Ягелончика. Вочевидь під час нищення палацу військові подумали, що на картині зображено якусь нечисту силу чи чорта, а тому без роздуму зняли її із стіни. Безслідно пропав також портрет якоїсь дами, що був оправлений в масивну позолочену рамку. Також після погромів 1914 – 1915 р. до міжвоєнного часу збереглася картина голландської мистецької школи. Врешті найбільша перебудова і реконструкція палацу відбулася у 1939 р. Проте вже у вересні 1939 р. палац вкотре був пограбований і знищений так званими радянськими «визволителями»⁹. Фактично палац у Рихтичах збудовано досить символічно, а саме згідно з проектом архітектора-мандрівника для графа-мандрівника, а тому втілював в собі усі характерні риси класичного стилю тієї доби, які особисто спостерігали під час своїх подорожей обидва мандрівники.

У сучасній літературі добре відомо, що одна з найавторитетніших інтелектуальних родин Дрогобиччини, з якою пов'язані збережені численні текстові та графічні описи Дрогобицького повіту, була родина графів Тарновських, які мешкали у родинному палаці-маєтку в селі Вороблевичі, які знаходилися на північний-схід від села Рихтичі і межували із селом Добрівляни. Село Вороблевичі розташоване за 14 км від Дрогобича на березі річки Тисмениці, яка є правою притокою Дністра. Саме в цьому селі з ранньомодерного часу знаходився один із найкращих палаців на східних землях Речі Посполитої, зведений у стилі стриманого рококо¹⁰.

Рід Тарновських, який проживав у Вороблевичах, вів початок свого походження від великого коронного гетьмана, краківського каштеляна, першого сенатора Яна Амора Тарновського (1488 – †1561) з родового маєтку у Тарнові. Фактично, пізніші представники роду часто виводили генеалогічне походження від засновника міста Тарнова (1330) – Спицимира Лелівіта (друга половина ХІІІ – †1352)¹¹. Якщо в ранньомодерний час представники роду Тарновських «...чи на полі бою, чи в королівській раді, на сеймах чи вдома, вирізнялися хоробрістю, чесністю та глибокою і правдивою прив'язаністю до держави та католицької релігії...», то в «у новіші часи Тарновські не займали перших санів у країні, як раніше, їх вирізняли ті самі чесноти»¹².

⁹ Ibidem. – S. 222-224.

¹⁰ Пастух Р., Сов'як П., Шимко І. Дрогобиччина: свідки епох. Енциклопедична книга-альбом. – Кн. 2. – Дрогобич, 2012. – С. 51.

¹¹ Giller A. O Władysławie hr. Tarnowskim // Ruch Literacki. – № 21. – Łwów, 1878. – S. 331.

¹² Ibidem. – S. 332.

У численних описах мандрівників особливе враження на них у ХІХ – на початку ХХ ст. складав саме палац графів Тарновських у Вороблевичах, який тут був побудований не випадково, адже село розташовувалося у вигідному мальовничому місці над річкою Тисменицею неподалік Дрогобича, а через його межі проходили старі дороги на село Рихтичі, місто Львів, а також на стрийську дорогу, яка сполучала ключ Рихтичі і Вороблевичі із дорогою Дрогобич-Стрий. У своїх витоках село початково належало до правління уряду дідичів Устрицьких гербу Пжестжал, які швидше за все походили з Угорщини. Як виявилось, Вороблевичі стали власністю графів Тарновських внаслідок шлюбу 1781 р. між Уршулею Устрицькою (донька Болеслава Устрицького) та Рафала Тарновського гербу Леліва (1741 – †1803), який був маршалком Барської конфедерації і сандомирським воєводою, який вирізнявся своєю прихильністю до саської партії. Таким чином, Вороблевичі фактично перейшли до графа Тарновського, як придане його дружини, і закріпилися у власності усіх його нащадків. Наступним власником став їхній син Владислав Тарновський (1785 – †1847), якого за усним переказом охрестили король Станіслав Август Понятовський і цариця Катерина ІІ¹³. Загальновідомо, що саме Владислав Тарновський був послом до сейму і був одружений з Анною Ружнецькою гербу Ястрембець (народилася 1779 р.). Згодом Вороблевичі були передані у спадок їхній доньці Ернестині (померла у 1840 р.), яка у 1831 р. вийшла заміж за офіцера Війська Польського – Валеріана Тарновського (1811 – †1861). Після раптової смерті дружини Валеріан Тарновський вдруге одружився із Кароліною Дзіковською гербу Тронби (померла у 1894 р.).

Наступним спадкоємцем Вороблевич став найстарший син Валеріана – Владислав Тарновський (1836 – †1878), який був знаним у Європі музикантом, композитором, меценатом і завзятим мандрівником. В історіографії його часто плутають із Владиславом Тарновським з Тарнова (1879 – †1907)¹⁴, який був лише родичем і жив в інший час. Натомість Владислав Тарновський з Вороблевич був відомим мандрівником, при цьому впродовж усього життя його родинний маєток у Вороблевичах відвідувало багато його відомих сучасників, зокрема, близький приятель, побратим по Січневому повстанню і сибіряк Агатон Гіллер (1831 – †1887). По батьковій лінії дідом Владислава Тарновського, як казали «по праву меча», був Ян Фелікс Амор Тарновський (1777 – †1842)¹⁵, який був сенатором Королівства Польського, спадкоємцем Дзікова та Ороховського ключа і був одружений з Валерією Стройновською¹⁶. Зважаючи на те, що дід був знаним колекціонером та істориком, його спадщина могла вплинути на зацікавлення Владислава Тарновського. Властиво дідусь і був натхненником Владислава, оскільки у 1831 р. брав участь у повстанні 1831 р. як солдат і як офіцер.

Владислав Тарновський народився 4 червня 1836 р. у Вороблевичах, як тоді згадувалося, у «селі, розташованому на мальовничій рівнині на Самбірщині, недалеко від Дрогобича»¹⁷. Вочевидь Самбірщина згадана через той факт, що окре-

¹³ Пастух Р., Сов'як П., Шимко І. Дрогобиччина: свідки епох... – Кн. 2. – С. 51.

¹⁴ [Bratkowski T., Tarnowski St.]. Pamięci Władysława Tarnowskiego. – Warszawa, 1907. – 20 s.

¹⁵ Kraszewski J. Władysław hr. Tarnowski // Kłosy. Pismo Ilustrowane Tygodniowe. – № 630. – Warszawa, 1877. – S. 60.

¹⁶ Giller A. O Władysławie hr. Tarnowskim... – S. 332.

¹⁷ Ibidem.

мі земельні володіння Тарновських в ранньомодерний період, зокрема перед поділом Речі Посполитої, входили також і до Самбірської економії. У чотири роки В. Тарновський рано залишився сиротою. Зберігся докладний опис дитинства та раннього виховання Владислава, який був побудований на його власних спогадах і опублікований близьким приятелем: «Його мати Ернестина, жінка високих душевних якостей, рано залишила дітей сиротами. Владислав пам'ятав її, як крізь туман. Проте лише з розповідей він завершив формувати образ своєї матері, ставши ніжно прив'язаним до пам'яті за нею, і все життя страждаючи, подібно як страждав Бродзінський, через те, що не знав матеріної ласки. Батько одружився вдруге з панною Дзяковською, але ніхто не міг замінити дітям рідну матір. Чим більше Владислав ріс, тим ніжнішою ставала його прихильність до смерті матері; нарешті це почуття перетворилося на постійну тугу, яка ніколи не полишала його, і породила ту глибину почуття, яка так сильно характеризувала його моральний склад. Вихований у батьківському домі вихователем, він рано виявив велику здатність до навчання та гострий, незалежний і чуйний розум. Музика справила на дитину велике враження. Він мав до цього непереборне бажання і сам почав цьому вчитися. Це бажання зблизило його, ще маленького хлопчика, з місцевим органістом. Органіст навчив його читати ноти, і донині він пишається тим, що був першим учителем такого пізніше великого музиканта. Вивчивши ноти, він часто сідав за фортепіано, на якому на пам'ять грав пісні та мелодії, які чув у полі. У сім років він перетворив на всі ноти польку, яку чув лише раз. Тоді ж почали розвиватися його поетичні здібності, і в чотирнадцять років він уже складав і писав вірші. Батько був незадоволений любов'ю сина до поезії та музики і був проти його бажання стати художником. Але пристрасть до мистецтва була сильнішою за батьківську волю, і його вже нічим не можна було стримати»¹⁸. Так почав формуватися талант одного із найвідоміших мандрівників світового масштабу, який був родом із Вороблевич на Дрогобиччині.

Практично усі міста і села Дрогобиччини, Стрийщини та Сколівщини принагідно згадувалися у поетичних збірках графа. Владислав Тарновський любив подорожувати не тільки до Підгородців та Урича, але й інших карпатських сіл в околицях Дрогобиччини, зокрема гірського села Кропивник (скоріш за все Нового Кропивника), до якого він кожного літа полюбляв приїжджати на гостини до своїх давніх друзів. Тут граф зупинявся у звичайній бойківській сільській хатині відомого місцевого хлібороба. Саме тут граф збирав найцікавіші скарби натхнення для своєї творчості, які йому дарувала карпатська природа і менталітет місцевого населення. Свої враження і мандрівки Кропивником граф залишив у власних поетичних описах, які він особливо умів прикрашати «найрізноманітнішими барвами літературної веселки». Це були фактично описи його мандрівок у віршованій формі, які разом із численними текстами Івана Франка, є на сьогодні чи не єдиним зразком літературних описів подорожей серед польських громадян Дрогобицького повіту. Його приятель А. Гіллер вважав, що граф В. Тарновський, як поет, вирізнявся буйною і живописною уявою, а тому подібно до Юліуша Словацького, описував враження від своїх подорожей у віршах¹⁹. Наприклад, у своїй поемі «Об-

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy: czasopismo ilustrowane, tygodniowe, poświęcone literaturze, nauce i sztuce. – T. 31. – № 803. – 06 listopada. – Warszawa, 1880. – S. 326.

разки з краю», яку було надруковано у «Літературному русі» у 1877 р., граф із задушевною силою слова у формі поезії описує краєвиди з життя села Кропивник у двох окремих віршованих частинах²⁰. Перша частина стосується мандрівки графа до села Новий Кропивник, а в другій – автор описує свою початкову подорож до станції Перемишля і далі до країн Європи, де відвідав Альпійські гори.

Чи не єдиним збереженим описом подорожі до палацу графа Владислава Тарновського є маловідомі спогади про подорож до Вороблевич авторства його близького товариша, відомого польського письменника, журналіста, історика та військово-політичного діяча Аґатона Гіллера (1831 – †1887). Аґатон також був відомим в Галичині мандрівником і мав чимало спільного із графом, оскільки був не лише учасником Січневого повстання 1863 – 1864 рр., а й активним членом і головою Польського національного уряду періоду розділеної Польщі, постійно публікував книжки з історії Польщі та польських повстань, а також був відомим журналістом різних газет Галичини²¹. Окрім всього Аґатон Гіллер був відомим польським політиком, який наприкінці життя брав активну участь у розбудові польського громадсько-політичного та науково-культурного руху в Станіславо-ві, про що сьогодні написано спеціальну розвідку²². Свої праці А. Гіллер публікував дуже часто під різними псевдонімами, як от «Józef Banicki», «Bartłomiej z pod Głogór», «Samotny Bartłomiej», «Stefan z Opatówka», «Sulima A.», «Tułacz» та «B. Sulita» (Суліта). У 1880 р. окремими частинами А. Гіллер опублікував на сторінках ілюстрованого тижневика «Колоски» один із своїх описів мандрівок до палацу графа Владислава Тарновського у Вороблевичі під назвою «Вороблевичі із книги спогадів Б. Суліми»²³. Водночас під псевдонімом Б. Суліти автор опублікував спогади про мандрівку лише у 1880 р., тобто через два роки після раптової смерті свого друга графа Владислава Тарновського у 1878 р. Зазначимо, що дослідники історії палацу в Вороблевичах часто помиляються, вважаючи, що спогади з подорожі до Вороблевич стосуються часу, коли графа вже не було на світі. Проте самі спогади свідчать, що А. Гіллер описав цю мандрівку ще перед смертю, оскільки він зізнався, що перебував у Вороблевичах менше ніж за два роки до смерті графа,

²⁰ Bulawa E. [Tarnowski Wł.] Obrazy z kraju. Obraz pierwszy: Kropiwnik. Do Michała W[...]. // Ruch Literacki. – № 22. – Lwów, 1877. – S. 340-341; № 23. – S. 357-358; № 24. – S. 372-373; Obrazy z kraju. Obraz drugi: List z drogi. do S.B. // Tam samo. – № 28. – S. 5; № 29. – S. 20.

²¹ Giller A. Podróż więźnia etapami do Syberyi w roku 1854. – T. 2. – Lipsk, 1866. – 238 s.; T. 2. – Poznań, 1911. – 247 s.; Ten samy. Opisanie zabajkalskiej krainy w Syberyi. – T. 1. – Lipsk, 1867. – 294 s.; T. 2. – 317 s.; T. 3. – 339 s.; Ten samy. Historia powstania narodu polskiego w 1861 – 1864 r. – T. 1. – Paryż, 1867. – 368 s.; T. 2. – Paryż, 1868. – 434 s.; Ten samy. Polska w walce : zbiór wspomnień i pamiętników z dziejów naszego wyjarzmania. – Paryż, 1868. – 293 s.; Ten samy. Z wygnania. – T. 1. – Lwów, 1870. – 234 s.; T. 2. – 206 s.; Ten samy. O życiu i pracach F. H. Duchńskiego Kijowianina: w jubileuszową rocznicę pięćdziesięcioletnich jego zasług naukowych: studjum. – Lwów, 1885. – 134 s.; Ten samy. Dr. Tadeusz Żuliński: wspomnienie pośmiertne. – Lwów, 1885. – 59 s.; Ten samy. Pięćdziesięcioletnia Rocznica Powstania Listopadowego // Wienniec pamiątkowy półwiekowej rocznicy powstania listopadowego. – Z. 6. – Papperswył, 1885. – S. 597-701; Ten samy. Dr. Tadeusz Żuliński: wspomnienie jego żywota, opis pogrzebu i żałobnego nabożeństwa. – Lwów, 1885. – 20 s.; Ten samy. Wieczory Wielkopolanina: do charakterystyki naszych czasów. – Lwów, 1886. – 144 s.; Ten samy. Jan Dobrzański: wspomnienie pośmiertne. – Lwów, 1887. – 46 s.; Ten samy. Ogólna charakterystyka powstania w 1863 r.: wydanie pośmiertne w 25-tą rocznicę [!] powstania. – Lwów, 1888. – 28 s.; Lwów, 1911. – 8 s.; Sedlaczkówna J. Agaton Giller. – Poznań, 1891. – 50 s.

²² Гаврилишин П., Чорнецький П. Станіславів: віднайдені історії. – Брустурів, 2023. – С. 28-41.

²³ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – T. 31. – 06 listopada. – № 803. – Warszawa, 1880. – S. 324-325, 326-327; № 804. – S. 340-342; № 805. – S. 365-366; № 806. – S. 380-382; № 807. – S. 396-397.

тобто у вересні 1876 р. Врешті у 1996 р. досліднику палацової архітектури Роману Афтаназію, який писав історію палаців з терен Дрогобиччини ще в міжвоєнний час, так і не вдалося розгадати псевдонім «Б. Суліта», помилково вважаючи його оригінальним прізвищем автора²⁴. Таку ж помилку допустив згодом дрогобицький краєзнавець Літописець В'ячеслав у окремому розділі своєї монографії, який мав назву «Палац Тарновських – справжня Галицька дивовижа»²⁵. Цей розділ був повністю побудований на першому, проте доволі таки невдалому українському перекладі польського опису вороблевицького палацу авторства Б. Суліти (А. Гіллера), який у 2013 р. здійснила Мирослава Завеж з Дрогобича²⁶. Щоправда, нащадок родини Тарновських – Марцін Тарновський у своїй польськомовній антології праць графа все ж опублікував інформацію про мандрівку А. Гіллера під псевдо Б. Суліма до Вороблевич²⁷. Більше того, історія палацу навіть не увійшла сьогодні до українського реєстру замків і резиденцій України авторства Д. Антонюка²⁸.

Для ілюстрацій своїх спогадів про мандрівку до Вороблевич Аґатон Гіллер використав зображення палацу Владислава Тарновського, а також відомого «Ягеллонського дуба», який ріс поруч із володіннями графа. Ці ілюстрації А. Гіллер отримав від видатного варшавського дереворитника Францішека Шиманського²⁹. При цьому зображення дуба автор виконав згідно з рисунку на деревориті, який ще в першій половині XIX ст. створив батько Артура Гроттґера (1837 – †1867) – Ян Йозеф Гроттґер (1799 – †1853). Він, у свою чергу, товаришував із батьком Владислава Тарновського – Валеріаном Тарновським і часто приїздив до Вороблевич, зокрема під час своїх мандрівок Дрогобиччиною із сусіднього палацу Тарновських у Снятинці, де проживав брат Владислава – Станіслав Тарновський (Білий) (1838 – 1909).

В літературі відомо, що Валеріан Тарновський і Ян Гроттґер разом воювали під час польського Листопадового повстання 1831 р.³⁰ Невипадково в Снятинці і Вороблевичах зберігалося багато особистих речей Гроттґерів. Артур Гроттґер часто мандрував Дрогобиччиною разом із батьком Яном і також постійно гостював у графів Тарновських, а тому намалював чимало картин і портретів у палацах Вороблевич і Снятинки. Знайомство з графом Владиславом Тарновським відбулося саме тоді, коли Артур Гроттґер був ще юнаком. Описи його власних мандрівок до палацу не збереглися. Щоправда зберігся невеличкий опосередкований опис цих взаємин, побудований на словах самого графа Владислава Тарновського у розмові із другом Аґатоном Гіллером. Зокрема у своїх спогадах про цю розмову А. Гіллер вказував на те, що у графа: «на розвиток [його] любові до мистецтва не мало вплинуло знайомство з родиною Гроттґерів, яка відвідувала Вороблевичі. Старий Гроттґер, польський офіцер 1831 року, чудово малював, а його дружина чудово грала на фортепіано, як артистка, а її гра пробудила в молодому Владиславі ентузіазм до

²⁴ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Cz. 2 [Ziemie ruskie Korony]. – T. 8, Województwo ruskie, Ziemia Przemyska i Sanocka. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1996. – S. 261.

²⁵ Літописець В'ячеслав. Божий птах – символ Вороблевич. – Дрогобич, 2014. – С. 209-217.

²⁶ Ibidem. – С. 209.

²⁷ Artysta i cierpienie. – Cz. 1: Poematy, wiersze, artykuły, wybór listów, okoliczności śmierci / Władysław Tarnowski ps. Ernest Buława; opracowanie Marcin Tarnowski. – Łódź, 2020. – S. 623-650.

²⁸ Антонюк Д. Замки і резиденції в Україні... – С. 290-291.

²⁹ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity... – № 803. – S. 324-325.

³⁰ Giller A. O Władysławie hr. Tarnowskim // Ruch Literacki. – № 21. – Łwów, 1878. – S. 332.

музики; донька гарно співала, а син Артур ще в дитинстві виявляв талант до малювання. Знайомство з цією мистецькою родиною сприяло пробудженню в графа почуття мистецької краси, адже обидва брати стали близькими друзями з Артуром, при цьому Владислав часто грав на фортепіано, а його брат Станіслав Тарновський (Білий), який виявляв талант до малювання, разом з Артуром малював, і в юнацьких іграх у всіх виник смак до прекрасного. Владислав розповів мені ці юнацькі мистецькі забави; адже як зріла людина, він любив згадувати ті часи і згадувати моменти, які мали такий вирішальний вплив на напрямок їхнього духовно-мистецького розвитку. У Вороблевичах він також показав мені не один сувенір із тих часів після Гроттгерів: малюнок старого ягеллонського дуба на полях Вороблевич з каплицею всередині, зроблений старим Гроттгером, кілька малюнків молодого Артура та мальованій ширмі, ширма-накриття на камін у спальні Владислава. Серед пам'яток також є картина маслом, яку Артур написав на початку своєї творчої діяльності, із зображенням портретів своїх молодих друзів. На ньому також портрет Владислава»³¹. Пізніше доля звела Владислава Тарновського і Артура Гроттгера у спільній життєвій мандрівці в лавах повстанських легіонів поляків під час антиросійської кампанії у 1863 – 1864 рр. Граф В. Тарновський навіть присвятив спеціального вірша своєму бойовому товаришу, який опублікував у Ліпську в 1865 р. під назвою «Сцени з повстання 1864 р. А. Гроттгер»³².

Перебуваючи у Вороблевичах, Аґатон Гіллер зумів записати спогади про життєвий і мандрівний шлях графа Владислава Тарновського, часто заглиблюючись в неймовірні деталі його минулого, які безпосередньо вплинули на формування характеру мандрівника. Як виявилось, ще в 1845 – 1846 навчальному році Владислав Тарновський розпочав навчання у єзуїтській школі при костелі Св. Миколая у Львові. Там він навчався кілька років, де, будучи студентом, написав свою першу драму. На жаль, не збереглося жодного світлого спогаду про ті часи, щоправда, А. Гіллер занотував опис про мандрівки до Львова у пізніші часи, коли граф В. Тарновський завжди заходив до костьолу Св. Миколая, де студентом слухав музичні твори, які виконувалися в хорі і пробуджували дух християнської католицької музики. Згодом граф закінчив Ягеллонський університет у Кракові. В той час він проживав у сім'ї пана Дуткевича, проте постійно перебував під дбайливою та розумною опікою ксьондза графа Яна Сципіона, каноніка краківського собору, який був родичом родини Тарновських, адже був сином Марії Тарновської (сестри сенатора), одруженої з графом Карлом Сципіоном. Мандрівний хист графа Владислава Тарновського збагатився ще в дитячі та юнацькі роки, а саме у Кракові в товаристві о. Сципіона, якого він згадував як наймилішого в своєму житті. А. Гіллер писав: «він любив каноніка усією душею і, взаємно був улюбленим його вихованцем. Саме йому він завдячував своїм утвердженням у католицькій вірі, яке врятувало його від невірства і яке змусило його навіть під впливом німецьких філософських вчень, не зраджувати віри його батьків. До цього впливу слід також віднести глибоку релігійність, яка характеризує всі його вірші і надає їм, крім сильного почуття любові до батьківщини, відтінок високого натхнення»³³. Згодом

³¹ Ibidem.

³² Buława E. [Władysław Tarnowski]. Sceny z powstania 1864 A. Grottgiera // Krople czary Wydawca. – Lipsk, 1865. – S. 147.

³³ Giller A. O Władysławie hr. Tarnowskim // Ruch Literacki. – № 22. – Łwów, 1878. – S. 348.

граф продовжив навчання у Краківській гімназії, де він зумів знайти широке коло друзів на все життя, зокрема серед студентів філософського та правничого факультетів, разом із якими він належав до студентського братства, однією з цілей якого була організація спільних мандрівок. Про виховання мандрівного та мистецького хисту у графа під час навчання у Кракові А. Гіллер доволі таки написав сентиментально: «Разом вони відвідували гробниці королів і великих людей, здійснювали мандрівки ближчими й віддаленими місцями, де часто блукав Тарновський у самотності, розмірковуючи про минуле народу, яке він добре знав, заливаючись сльозами при згадці сумного сьогодення і мріючи про своє майбутнє, яке він уявляв незалежним, великим і щасливим. Скеля, що стоїть над річкою Вісла, була нього улюбленим місцем і свідком його натхнень і роздумів. Він часто сидів на ній і, вдивляючись у чарівний краєвид, записував золоті думи, які оспівував у своїх віршах. Його серце билось гарячим почуттям ентузіазму, його уява розправляла свої крила вгору, тож не дивно, що з такою вдачею, з вогнем, що горів у грудях, він марно шукав спокою. Ідеал мистецтва сяяв над ним наче зірка з найпрекраснішим промінням, він прагнув його, а тому й піднімався, бажаючи його впіймати, як той селянський хлопець на картині Войцеха Грабовського, що, стоячи босоніж на горі, врослому терном, простягається, а його руки протягнуті до сяючої зірки на небі з метою її впіймати»³⁴. Незважаючи на те, що родина В. Тарновського була проти його бажання стати відомим художником, письменником та музикантом, йому все ж таки вдалося стати великим митцем. Були навіть моменти, коли деякі члени родини висміювали його прагнення, тому що усі хотіли бачити в ньому величного представника графського роду, який би був одруженим, жив у палаці, мав тверді католицькі переконання і врешті виконував політичну роль у суспільстві. Однак, як писав про нього А. Гіллер: «обранців Божих не зупинить, ані каміння, ані та колода, яку кидають їм під ноги, ані злісна іронія та некомпетентна критика, ані жодні перепони. Кому Бог вселив в душу почуття краси і добра, і у кого серце сповнене жалю за батьківщиною, кого Господь помазав священним знаком таланту, той піде за своїм покликанням, усуне і подолає перешкоди і встоїть на вершині краси і добра, до яких його тягне прагнення власного духу»³⁵.

А. Гіллер зауважив, що після придушення повстання 1863 р., Владислав Тарновський повернувся з фронту і вступив до Лейпцизької консерваторії, де навчався в Ігнація Мошелеса (фортепіано) і Ернста Фрідріха Едуарда Ріхтера (композиції). З 1867 по 1870 рік він вдосконалював свою майстерність у Римі під керівництвом знаменитого Ференца Ліста. Той цінував свого учня, порівнював його з Антоном Рубінштейном і Гансом фон Бюловом і сам виконував твори Тарновського³⁶.

У своїх спогадах про поїздку до вороблевицького палацу графа у 1876 р., А. Гіллер писав, що «коли він відвідав Вороблевичі, Владислав був у розквіті сил. Творчість його духу проявлялася щоразу у все нових і нових, завжди прекрасних і неповторних творах. Його красива, шляхетна постать, яку Артур Гроттгер часто зображував на своїх картинах, була наповнена здоров'ям і енергією. Ніхто тоді навіть не підозрював, що до дня його смерті залишався короткий проміжок часу, на-

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Giller A. O Władysławie hr. Tarnowskim // Ruch Literacki... – № 23. – Łwów, 1878. – S. 362-363; № 24. – S. 380-381; № 25. – S. 395-396.

віть неповних два роки»³⁷. Цікаво, що попередня зустріч А. Гіллера і В. Тарновського відбулася спочатку у Львові, якраз після повернення графа з чергової подорожі з гірського села Кропивник. А. Гіллер, будучи й сам мандрівником, констатував, що таких поетичних описів подорожей, які були у В. Тарновського, у польській літературі було дуже мало³⁸. У листуваннях чи приватних зустрічах граф чимало розповідав своєму приятелю А. Гіллеру про власні враження від мандрівок до Кропивника та Карпатської Чорногори. Під час останньої подорожі 1875 р. з графом трапився доволі таки небезпечний випадок. Наприклад, мандруючи Карпатами, він одного разу забув взяти із собою паспорт. Старанно оглядаючи і описуючи під враженнями місцевість, він відразу викликав підозру у місцевої гмінної австрійської влади, яка почала його допитувати, хто він і для чого це робить? Цього разу його прийняли за іноземного агента, якого нібито відправили до Австро-Угорської імперії фотографувати плани карпатських перешийків. Незважаючи на його особисті усні заперечення, графа Владислава Тарновського все-таки заарештували і відвезли до в'язниці для спеціального подальшого розслідування. Проте, коли староста Надвірної впізнав графа, він наказав його негайно відпустити і особисто попросив вибачення за незручності, заподіяні йому його підлеглими³⁹.

Також граф розповів своєму приятелю А. Гіллеру про власні подорожі в далекі краї у 1876 р., до Сирії, зокрема до поселень у тамтешній пустелі, а також Пальміри та Баальбека, Святої Землі і Єгипту. Неодноразово граф подорожував і до Константинополя, Афін, Фів, Каїра, Дамаску та ін., при цьому усі свої враження, нотатки, щоденники та сувеніри він постійно звозив до палацу у Вороблевичах⁴⁰. А. Гіллер зауважив, що слухати розповіді графа було чимось неймовірним, адже у його оповідях, «наче золотою ниткою в східній тканині проростали квіти чудових думок, які вражали пишністю і пророчим поглядом душі, натхненної любов'ю і вірою»⁴¹. Саме тоді граф зізнався, що планує у цьому ж 1876 р. відвідати Константинополь, щоб по-справжньому побачити святкування Байраму, про яке він здавна мріяв. У цій розмові Владислав Тарновський припустив, що мусульманський світ настільки змінюється, що, на його думку, цілком «може бути, що над Босфором не святкуватимуть султанських Байрамів, бо для магометанського сходу, оспіваного і водночас протиставленого Байроном, здається вже почали відбивати останні години курантів історії»⁴². Владислав Тарновський вже тоді пророкував, що європейські капіталістичні культурні модернізації занадто негативно впливають на ментальність, традиції та устрій країн Близького Сходу.

Одного разу під час зустрічі у Львові В. Тарновський особисто запросив А. Гіллера відвідати палац у Вороблевичах. Перед черговим відрядженням, з цього приводу граф звернувся до гостя так: «...перш ніж я поїду, ти повинен побачити мої улюблені Вороблевичі, з яких чим більше я пізнаю світ, тим добріші вони

³⁷ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – T. 31. – № 803. – 06 listopada. – Warszawa, 1880. – S. 326.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem. – № 803. – S. 327.

⁴⁰ Kraszewski J. Władysław hr. Tarnowski... – S. 60.

⁴¹ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 803. – S. 327.

⁴² Ibidem.

стають для мене»⁴³. Прийнявши запрошення до спільної подорожі фіакром графа, яка мала розпочатися зі Львова до Вороблевич, А. Гіллер попросив трохи часу, щоб упорядкувати усі свої поточні літературні справи. Проте вже наступного дня після розмови А. Гіллер дізнався, що з Вороблевич графові раптом надійшла телеграма від його старого слуги Миколи про прибуття до палацу невідомого гостя з далеких країв, з яким ніхто в селі не може порозумітися. Гостем виявився друг графа Тарновського – високоповажний італійський літературознавець, письменник, вчений-сходознавець і редактор журналу «Rivista Europea», граф Анджело де Губернатіс (1840 – †1913).

Проте поїздка А. Гіллера на Дрогобиччину, хоч із запізнення, все-таки відбулася, при цьому вона досі не має аналогів в історіографії Дрогобиччини. «Ясного сонячного вересневого дня 1876 р...» А. Гіллер вирушив Стрийською залізницею імені ерцгерцога Фрідріха Альбрехта зі Львова до Вороблевич⁴⁴. Мандрівника здивувало, наскільки залізнична станція у Дрогобичі була перевантажена, адже тут постійно курсували потяги із цистернами нафти-сирцю. Про околиці Дрогобича А. Гіллер писав: «Уся територія, особливо за Дрогобичем, має пласти, просякнуті скельною олією (нафтою). Велика кількість цього земляного продукту була виявлена в сусідньому Бориславі. Рух, що виник там, нагадує заснування поселень на нафтових землях в Америці. Підприємці з'їхалися з усіх кінців світу, більшість з яких були євреї, і кожен почав рити землю на куплений у селян ділянку землі і будувати свою шахту. Деякі здобули великі статки, багато збанкрутували, але усі завдавали шкоди країні, грабуючи і експлуатуючи без будь-якого регулювання чи порядку неосвічених робітників, тим самим їх деморалізуючи. Видобуток кам'яної нафти в Бориславі не можна порівняти з видобутком у Сяноку поблизу Кросно, де шахта та рафінерія у Бібрці, якими керує Ігнацій Лукасевич (1822 – †1882), є зразковими»⁴⁵. Мандрівник розпитав у місцевих жителів про цього відомого громадянина «Галицької Каліфорнії», якого він охарактеризував, як «людину великої заслуги, адже йому багато чим зобов'язана уся країна і людство»⁴⁶. Опис подорожі А. Гіллера містить одну із перших характеристик постаті І. Лукасевича, зрештою мандрівник дізнався про те, що саме І. Лукасевич відкрив гас у Галичині і першим застосував його в системі освітлення, про що свідчила медаль, яка була викарбувана з нагоди двадцятиріччя його діяльності на гірничо-видобувному плато. На думку мислителя, саме І. Лукасевич був першим, хто створив нафтову промисловість у Галичині, яка згодом стала джерелом нового типу багатства для усієї країни. А. Гіллер вважав, що саме з його ініціативи було розпочато експедицію з пошуку покладів нафти, яка довела, що надра, наповнені нафтою, знаходяться вздовж усього передгір'я Карпат від Буковини до Сонча. Виявлені поклади були у такій кількості, що вони подекуди не поступалися покладам Америки, відкритим значно пізніше⁴⁷. Водночас, на думку мандрівника, родину прославила і дружина Ігнація Лукасевича – Гонорина, яка мала особливі заслуги у відродженні мереживної промисловості Галичини. Мандрівник констатував, що у минулому цей вид ремес-

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 804. – S. 840.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

ла архаїчно зберігали селяни передгір'я Карпат, а з 1876 р. лише подекуди збереглися центри народного ремесла, зокрема у Бобові (на Тячівщині). Окремі селяни та міщани також продовжували плести мережива місцевого традиційного типу, з давніми, міцними, красивими і водночас простими візерунками, які, за своєю міцністю, чистотою і декоративністю виробів, не поступалися чеським мереживам. Властиво пані Лукасевичева вирішила розширити виробництво мережива у своїй місцевості, і саме з цією метою у 1875 р. відкрила спеціальну школу мережива для сільських дівчат у Чортківці (на Тернопільщині), під керівництвом майстрині із Познані⁴⁸. Приклад дружини І. Лукасевича наслідували графиня Потоцька з Дзялинських в Риманові, яка також заснувала школу мережив, дружина Єжи Чортгорийського – у Ярославському повіті, княгиня Ядвіґа Сапіґа – в Перемишлі та ін.⁴⁹

Їдучи потягом з Дрогобича до станції села Добрівляни, А. Гіллер занотував цікавий висновок, мовляв: «Задля добробуту нашого народу стають дедалі жвавішими, ширшими та успішнішими найрізноманітніші ініціативи і зусилля громадськості. Врешті якби не австрійський фіскалізм, який перешкоджає нашій промисловій конкуренції з провінціями, які толерує і привілеює віденський уряд, Галичина б опинилася у історії нещастя, яке її б миттєво охопило зсередини. Якими б важкими не були умови праці, ми сподіваємося, що ці та інші зусилля, спрямовані на відновлення вітчизняної промисловості в Галичині, не будуть марними. Згадуючи їх як факти великої ваги в історії польської промисловості, я мав на увазі не тільки визнання, яким заслуговують люди великого серця і тихої, наполегливої праці, але й пробудження бажання їх наслідувати»⁵⁰. І як тільки мандрівник почав думати про краще майбутнє і загальне процвітання, яке може дати лише промисловість у поєднанні з сільським господарством, потяг наблизився до станції Добрівляни.

На цьому подорож А. Гіллера потягом закінчилася, адже на нього чекав спеціальний фіакр від графа В. Тарновського, який мав привезти дорогого гостя до палацу у Вороблевичі. Не побачивши на залізничній зупинці карети, мандрівник змушений був найняти якусь селянську підводу, але не встиг він вирушити, як побачив карету із задиханими кіньми, які мчали до вокзалу, а в кареті сидів особисто граф Владислав Тарновський. Після сердечного привітання та пояснень причин запізнення, спричиненого вимушеною затримкою в маетку, обидва вирушили в дорогу до палацу. А. Гіллер зауважив, що «у нього не було раніше більш повчальної подорожі, аніж подорож у кареті в товаристві з людиною, яка докладно знає місцевість якою постійно їздить»⁵¹. Мандрівник звернув увагу на те, що граф з тими людьми, хто не розумів його мистецької справи або його статусу, намагався бути небагатослівним, натомість, тим людям, які мали співчутливе і благородне серце, він з радістю розповідав цікаві історії або вів з ними розмову на теми буденного життя. Врешті А. Гіллер влучно описав ментальність графа, зокрема в розмові, адже «коли його блакитні очі, наповнені радістю і добротою, загорялися натхненням, його мова набувала характеру прекрасної імпровізації»⁵². На запитання ман-

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem. – S. 840-841.

⁵² Ibidem. – S. 841.

дрівника, «які серця найлегше розуміють одне одного?», граф відповів – «Ті що зустрілися, йдучи дорогою страждань і терпіння»⁵³. У своїй мандрівній і життєвій творчій дорозі граф завжди шукав саме тих людей, життя яких було тернистим, і лише в їхньому товаристві він сповна міг пізнати їх прекрасний характер. А. Гіллер писав, що «перед могутніми і щасливими, гордими і прихованими, і водночас перед слабкими, затурканими і нещасними, граф завжди відкривав усі скарби свого серця і таланту»⁵⁴. Врешті саме ця риса душі В. Тарновського змушувала горнутися до нього кожного, кого проганяла доля, через що селяни з навколишніх сіл любили його, як брата. Їдучи до палацу сільською дорогою, А. Гіллер звернув також увагу на спосіб вітання кожного, хто проходив повз карету, і мандрівник відчував глибоку пошану людей до графа. Вони підходили до нього без рабської покори і розмовляли з ним, як зі своїм опікуном. У кожному їхньому слові та русі відчувалися впевненість, щирість і радість. Він не схилявся перед ними, а підносив їх до себе, щоб, стоячи на тій самій моральній височині, міг здійснювати і виявляти перед простими людьми громадянську і вищу християнську рівність, яка називається не інакше, як братерством⁵⁵. Не випадково навіть під час етнографічно-краєзнавчих експедицій Петра Сов'яка на початку 2000-х років старожили Вороблевич, Добрівлян та Снятинки в усній традиції добре пам'ятали про благодійність і вихованість графів Тарновських.

Проїжджаючи повз цегляну колону із хрестом, і, виїхавши на обсажену липами дорогу, граф Владислав Тарновський промовив до Аґатона: «ось ми в'їжджаємо до Вороблевицької країни. Цю колону мій прадід поставив у минулому (XVIII) столітті, а поруч засадив ці прекрасні липи»⁵⁶. Незважаючи на тотальні знищення за радянських часів, місцевим жителям вдалося зберегти дві колони часів XVIII і XIX ст. Сьогодні колона із металевим хрестом і колона із фігурою Богородиці (колись це була фігура Св. Марії-Магдалини) стоять на території місцевого цвинтаря⁵⁷. Як бачимо, мандрівник також описав старовинні, розлогі і пишні липи, які нагадували ту ж саму липу, під якою свого часу сидів польський поет і мислитель Ян Кохановський (1530 – †1584). Між липами йшла старанно вимощена дорога, яка тяглася прямо до панського двору. Праворуч, недалеко від дороги, ріс чудовий дубовий ліс, а ліворуч простягалися чорні оброблені поля, що межували з лугами, серед яких протікала річка, яка навесні широко розливалася своїми водами. В дальньому обрії двору виднілися солом'яні стріхи бойківських хат із сусідніх сіл. Мандрівник зауважив, що цей «край не мав отих мальовничих красот, які так часто зустрічаєш у передгір'ях Карпат, однак мав родючу рівнину, витончено прикрашену лісами та гаями, зеленню луків. В цю пору поля були вже покошені, а на стернях паслася худоба і лунала пісня пастухів. Де-не-де можна було побачити жінку, яка копає картоплю, або сільського господаря, який оре власну землю»⁵⁸.

Ще раз привітавшись біля входу до палацу, граф запросив А. Гіллера до його особистої кімнати, запропонувавши йому бути абсолютно спокійним і почуватися

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Пастух Р., Сов'як П., Шимко І. Дрогобиччина: свідки епох... – Кн. 1. – Дрогобич, 2012. – С. 99.

⁵⁸ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 804. – S. 841.

як господар у власному домі. Цей будинок чомусь більше нагадував мандрівнику радше родинний двір у старопольському стилі, а ніж палац іноземного зразка, із гербом Пулави на фасаді. На думку А. Гіллера, архітектурний стиль двору нагадував епоху Відродження (Ренесансу) з переважанням стилю рококо, але «без переобтяжених орнаментів, які вирізнялися скромними контурами»⁵⁹. Територія палацу доволі таки простора із величезним садом, неподалік якого знаходилася мурована греко-католицька церква, яка також була фондована іновроцлавським каштеляном Болеславом Устрицьким⁶⁰.

Цей палац був переданий прабабці Владислава Тарновського – Уршулі Барбари Устрицькій (†1831), який вона успадкувала від свого брата Казимира Устрицького, який також був поетом свого часу, товаришував із Угорськими князями і був учасником четвергових обідів. Саме його «Гімн до сторіччя оборони Відня» було надруковано у першому томі «Вороблевицького архіву» авторства Владислава Тарновського у 1869 р. Мандрівник А. Гіллер ретельно розпитував графа Владислава Тарновського про його предків, а потім опублікував досить докладний генеалогічний матеріал у своїх подорожніх спогадах про рід Тарновських. Як виявилось, прабабуся Владислава – Уршуля з Устрицьких Тарновська, як зазначав її ж правнук: «вирізнялася своїм письменницьким талантом, знаннями та кмітливстю. Вона була надзвичайною жінкою, яку дуже цікавили політичні події, а тому справляли на неї значний вплив. В старшому віці вона почала вести власний щоденник, старанно нотуючи усе, що їй доводилося бачити»⁶¹. Пізніше цей щоденник В. Тарновський опублікував у «Вороблевицькому архіві» під власною редакцією.

А. Гіллер наголошував, що, успадкувавши маєток від свого батька Валеріана у занедбаному стані та руїнах, саме Владислав Тарновський перетворив його «на святилище мистецтва і науки»⁶², або ж, як кажуть сучасні українські краєзнавці-мандрівники, – на «справжній малий Лувр»⁶³. На думку А. Гіллера, на той час було дуже мало відомих родинних дворів, які вміло поєднували б прекрасне з корисним. Граф витрачав колосальні кошти на придбання творів мистецтв світового рівня. Мандрівника вразила загальна аура порядку речей, адже «тут усе мало вишуканий смак, а кожен побутовий предмет мав витончений художній шарм»⁶⁴. Проходячи кімнатами, прикрашеними предметами мистецтва, виникало враження, що ти потрапляєш у багатий музей, який відображав мистецький менталітет власника. Невипадково Владислав Тарновський називав свій палац «найдорожчим притулком» для пам'яток культури⁶⁵. Про особисті враження від прогулянки палацом сам мандрівник А. Гіллер зізнавався так: «мені усе це було також милим не лише через накопичення в палаці гарних речей, а й тому, що той, хто збирав це, був людиною прекрасного характеру. Як поет чистого і великого натхнення, як майстер тонів небесної гармонії, як добродішній громадянин

⁵⁹ Ibidem 804. – S. 841-842.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem. – S. 842.

⁶² Ibidem. – № 805. –S. 365.

⁶³ Пастух Р., Сов'як П., Шимко І. Дрогобиччина: свідки епох... – Кн. 2. – Дрогобич, 2012. – С. 52.

⁶⁴ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłoso... – № 805. – S. 365.

⁶⁵ Ibidem.

і вірцевий чоловік, Владислав був незвичайною особистістю, адже, окрім мистецьких творів, він залишив по собі найбільший і найважчий із шедеврів – шедевр свого власного життя»⁶⁶.

До першої радянської окупації Дрогобиччини в 1939 р. родина Тарновських утримувала у Вороблевичах цікаву муровану родинну садибу, одну з небагатьох видатних на східних теренах Галичини. Згідно з описами, це був фактично графський двір типу резиденції в стилі рококо. Ми вже згадували, що в 1764 р. іноводзький каштелян Богуслав Устрицький збудував першу резиденцію у Вороблевичах, план якої часто узгоджував із сином та дружиною Констанцією Семіновською гербу Гримала, які були відомими поціновувачами світового мистецтва. Панський двір було збудовано на невеликому підвищенні поміж лугами у формі видовженого прямокутника, який мав дуже низький фундамент. У тривісній частині із виступаючими плитами палац був двоярусним, а в бічних частинах будівлі – одноповерховим, окрім центрального аванкорпусу. Обидві бічні частини корпусу були невеликими, з виступаючими вперед нішами, які вирізнялися окремими портиками на передньому фасаді. Головні парадні двері палацу розташовувалися у центральній осі центрального аванкорпусу, який завершувався у формі кола, якому передувала низька кам'яна тераса з чотирма великими вазами з пісковика, розташованими з боків. Аванкорпус був фрагментований з пілястровими стрічками і панелями, з вікнами у верхньому поверсі, які були виокремлені півкруглими вирізами, увінчаними прямокутною аркою в античному стилі з двома бічними вазами. Центральну частину верхньої арки було увінчано плоскою різьбою із зображенням шляхетської корони із двома гербами: Пжестжала роду Устрицьких і Гримайла роду Семіновських, які розміщувалися на щиті. У п'ятиосьових міжризалітних частинах фасаду центральної фасадної панелі було тільки одне вікно, а з боків – лише по два з кожного боку палацу. Таке розташування вікон цілком відповідало внутрішньому розміщенню кімнат і нежитлових малих приміщень. Водночас одновіконні еркери завершували гладкі триярусні щити, оточені профільованими карнізами. Обидва еркери були прикрашені кам'яними вазами. Тильний аванкорпус також був на підвищенні, але мав назву «садовий», оскільки він виходив на внутрішній двір палацу з видом на сад і парк. Проте він мав форму чотирикутного еркера із заокругленими кутами, що надавало йому форми розлогої округлості, роблячи його значно ширшим і глибшим за фасад. Його увінчував дуже розлогий профільований карниз, який у верхній частині містив фронтон у формі півкола, із кам'яною вазою на завершенні. У півкруглому полі фронтона було розміщено щит із гербом Леліва, а також дату капітального ремонту 1832 р. У нижній частині паркового або дворового еркера містилися три порти фенетри із високими зашкеленими рамами прямокутної форми аж до самої долівки, які також були оточені кам'яними вазами. Верхні вікна були подібними до переднього аванкорпусу. Фасад задньої основної стіни містив дві пари вікон. Бічні еркероподібні частини палацу з дворової частини мали високі вікна із дверними конструкціями аж до самої підлоги. У бічних частинах палацу вікна не мали жодного обрамлення. Увесь палац був покритий ламаним дахом, укладеним гонтом із двома площинами, причому верхня перекривала нижню, а площина еркера аванкорпусу мала власний дах вищий

⁶⁶ Ibidem.

за інші. Зі сторони під'їзду палац містив дві пари мансардних вікон. Бічні еркери мали двосхильний дах. На поребрині головного звершення центрального даху симетрично розміщувалися шість тинькованих коминів. У середині палац мав дво-поверхову конструкцію, симетричну даху з мансардними кімнатами. На першому поверсі по центру палацу розміщувався просторий хол (сіни) із дещо підвищеною стелею в порівнянні з іншими кімнатами. Праворуч і ліворуч від холу містилися кімнати згідно з наступною черговістю: двовіконні, одновіконні, знову двовіконні і одновіконна із еркером. Від дворової (паркової) частини першого поверху також знаходився просторий хол, але дещо ширший і більший овальної форми з високою стелею. Обабіч зали знаходилися ідентичні за площею двовіконні кімнати, а за ними по одній кімнаті із еркером кожна. З правого боку палацу знаходився коридор, який розділяв передню частину приміщень від дворових, який в кінці містив круті сходи на другий мансардний поверх, а також вихід на зовні. Після пізніших перебудов в обох бічних виступах палацу по середині стіни було розміщено по одній невеличкій кімнаті. В часі перенесення кухні з прибудови до палацу, її розмістили в правій наріжній кімнаті від фронтальної частини, відмежувавши кухню для приготування від еркера. Подібно до архітектури фасаду, інтер'єр кімнат також мав доволі таки скромний вигляд. Дослідник Роман Афтаназій⁶⁷, навчаючись на гуманітарно-історичному факультеті Львівського університету імені Яна Казимира, у 1934 – 1939 рр. мандрував теренами Галичини і між іншим відвідав Вороблевичі, де сфотографував лише фасад, капличку, браму і околиці палацу. Пізніше він згадував, що все життя дуже шкодував, що тоді йому забракло плівки, а тому у день своєї подорожі він не зміг зафотографувати інтер'єр палацу. Вже в 1996 р., П. Афтаназій, скаржився, що після війни йому було невідомо про якісь інші збережені фотографії, які б дійшли до нашого часу⁶⁸. Натомість нам вдалося віднайти чимало малюнків та акварельних панорамних картин із зображенням цього палацу, які публікуємо в ілюстративному додатку. Серед найбільш цікавих є малознані малюнки палацу авторства Антона Лянґе близько 1836 р. під назвою «Оранка у Вороблевичах» із панорамою палацу, зображенням Ягеллонського дуба та церкви у Вороблевичах, а також малюнок невідомого художника першої половини ХІХ ст., який згодом часто передруковано в чорно-білій і кольоровій літографіях Францішка Шиманського у 1880 р. та чорно-білій літографії Броніслава Пуца і Вільгельма Берґа другої половини ХІХ ст.

Згідно з описом А. Гіллера 1876 р. стіни палацу були помальовані досить гладко без рельєфів, проте цілком могли мати шпалери із цінних тканин. Рельєфна штукатурка була лише в овалному залі та кількох прилеглих вітальнях. Підлоги являли собою композицію із світлих квадратів із укладеними в них вузькими темними листами. Найбільший подив у відвідувачів викликали дивовижні печі і каміни, кожен з яких був самобутнім витвором високого мистецтва, які були виконані із кахлів, пісковика, а також білого і темного мармуру, і були вимурувані ще під час будівництва палацу. Особливо багато декорованими були каміни і п'єци, які, в поєднанні із бронзовими і кришталевими абажурами, нагадували епоху

⁶⁷ Matwijów M. Włodzimierz Roman Aftanazy (1914 – 2004). Szkic biograficzny // Kustosz i samotnik. – Wrocław, 2017. – S. 13-66.

⁶⁸ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 266.

Людовіка XV. Найбільший внесок до мистецької та архівної колекції графського маєтку зробили три його власники. Так, Богуслав Устрицький започаткував колекцію мистецьких творів, а також рукописний та бібліотечний архів родини. Його донька Уршуля Рафалова Тарновська продовжила справу накопичення усіх видів колекцій і була однією з найвидатніших дам доби просвітництва, яка привозила зі своїх закордонних подорожей найцінніші експонати для родинної колекції: картини, різьблені, бронзові і порцелянові вироби, а також власноручно виготовляла креслення палацових меблів для подальшого замовлення у місцевих майстрів. Проте найбільший внесок у розвиток панської колекції зробив Владислав Тарновський, який багато подорожував з Вороблевич до країн Європи та Сходу, зокрема Єгипту, Палестини, Індії, Японії і Америки⁶⁹. Значну частину своїх доходів від своїх маєтків граф витрачав саме на поповнення своєї колекції творами мистецтва. Відвідувачі палацу подекуди, що Владислав Тарновський від природи був дуже наполегливим у поповненні колекції бажаними картинами. Навіть, якщо він не міг придбати оригіналу, він завжди прагнув отримати гарну копію того чи іншого твору. Невипадково у Вороблевичах було чимало цінних оригіналів робіт відомих художників, а сам палац часто називали музеєм мистецтва, побудованим на колекціях, зібраних родиною впродовж кількох поколінь⁷⁰. Власне, одним із найвідоміших представників родини Тарновських, який акумулював у своїх маєтках часті відвідини відомих мислителів, художників, політиків та військових, був музикант і мандрівник Владислав Тарновський, який не лише особисто мандрував теренами Галичини, зокрема Дрогобиччини, Самбірщини, Стрийщини і Сколівщини, але й запрошував до свого палацу відомих мандрівників з усієї Європи.

У своєму описі палацу А. Гіллер зауважив, що стіни головного залу для прийомів в палаці Владислава Тарновського були розмальовані в «помпейський» червоний колір, що нагадувало цеглу античних часів, а на стінах висіли картини з панорамами ліванського Баальбеку та сирійського Пальміра, які граф-мандрівник відвідав у 1875 р.⁷¹ Також тут можна було побачити кольорові репродукції вітражів великого імперського Шпаерського кафедрального собору Німеччини, авторства Страндольфа⁷². Також за старопольською традицією на стінах сін палацу були розвішані вінки, виготовлені із житнього збіжжя, які символізували вічне свято обжинок та врожаю. Під час екскурсії палацом граф В. Тарновський звернув увагу свого гостя А. Гіллера на те, що людству потрібно зберігати свої давні народні звичаї. Саме тому граф щороку по завершенню жнив, під час святкування празника обжинок, щоліта відчиняв двері свого палацу громаді місцевих сільських родин женців та косарів, які дарували йому при вході до палацу вінок зі збіжжям. Після цього у себе в маєтку граф влаштовував забави для усіх трудівників, які супроводжувалися трапезами, співом і танцями, в яких залюбки особисто брав участь граф Владислав Тарновський⁷³. Як виявилось, перед приїздом до Вороблевич А. Гіллера у вересні 1876 р. тут якраз нещодавно і відбулися обжинкові святкування. З розмови із графом під час обговорення способів святкування жнив, мандрівник

⁶⁹ Ibidem. – S. 259-260.

⁷⁰ Ibidem. – S. 260.

⁷¹ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłasy... – № 805. – S. 365.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

довідався, що Владислав організував невеличку сільську фольк-оперу з числа жінок і козарів. Для цього граф навіть написав спеціальну музичну увертюру, під час якої хор жінок повинен був не лише співати, але й брязкати кам'яними брусками на косах. Ця ідея «народної опери» виникла у графа під час його мандрівки до карпатського села Кропивника у 1875 р., коли він почув народну казку від місцевого селянина і його синів, з якими він особисто ходив на покоси. Як зазначив А. Гіллер, саме там «під звуки співаних ними пісень, в його уяві драматизувалася народна казка, яка трансформувалася у звуки його душі»⁷⁴. На думку Владислава Тарновського, цей хор із його первісною живою і простою мелодійністю, справив би величезний ефект на великій сцені, оскільки опера мала складатися з окремих виступів і мала бути справжнім шедевром. Проте свою «народну оперу» граф так і не встиг завершити через свою передчасну смерть.

Праворуч і ліворуч від прихожої палацу знаходилися двері, які вели до анфілади житлових приміщень. Навпроти центрального входу знаходилися двері із оздобленням у вигляді герба польської корони, які відкривали вхід до представницького великого залу, у якому навпроти вікон у двох напівовальних нішах стояли два гданських кахлеві п'єци (печі) XVIII ст. Вони мали форму обрізаних ребристих колон, які були прикрашені фестонами, які містилися на масивних квадратних цоколях. Один з таких п'єців було зображено у 9-й картині Артура Гроттгера під назвою «Лише нещастя» із циклу хронологічних малюнків «Війна», які були виконані олівцем у чорно-білих тонах на картоні під час перебування у Вороблевичах у 1866 – 1867 рр. з метою подальшої презентації на виставці у Парижі. Саме цей цикл рисунків став одним із найпопулярніших, а самого Артура почали часто називати «улюбленим художником цесаря Франца Йосифа I»⁷⁵. На двох паралельних стінах від підлоги і аж до стелі висіли великі картини XVIII ст., написані олійними фарбами авторства відомого італійського художника Домініка дель Фрате (1765 – †1821), який у 1804 – 1806 рр. малював також і на теренах польських земель. На одній із картин було зображено гетьмана Яна Тарновського під час битви під Обертином 1531 р. Вочевидь у Вороблевичах графи Тарновські вели свою генеалогію саме від його гілки. На цьому полотні було зображено гетьмана, який веде своїх лицарів в контрнатуп на ворога, а з найближчого гаю виринають три німфи, які подають лавровий вінок. Друга картина зображувала тріумфальний в'їзд гетьмана до міста Кракова, що був зображений автором, як типове середньовічне місто з численними бійницями та вежами. Ця картина була привезена з родинного маєтку Тарновських у Дзікові біля Тарнобжега. Третій, дещо менший, портрет у головній вітальні містив зображення битви Яна III Собеського під Хотином 1673 р. Також на стінах висіло чимало малих портретів родини Тарновських часів Барської конфедерації. Ще тут стояли венеціанські меблі та столи, на яких було чимало розкладених рідкісних красивих гравюр та рисунків⁷⁶.

Під час відвідин палацу Владислава Тарновського мандрівник Агатон Гіллер докладно описав його унікальну мистецьку колекцію. Ліворуч від овальної віталь-

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Коваленко М. Улюбленець Франца Йосифа I, або Історія живописця Артура Гроттгера із Львівщини // Дивись.info. – 18 жовтня 2020. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://divys.info/2020/10/18/ulyublenets-frantsa-josyfa-i-abo-istoriya-zhyvopystsya-artura-grottgera-iz-lvivshhyny/>

⁷⁶ Wróblewicz z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 805. – S. 365.

ні знаходилася ще одна вітальня, яка називалася «рококовий салон», оскільки тут містилися меблі відповідного стилю. На стіні висіли два рідкісних портрети, які мандрівник назвав картинами «незвичайного пензля»⁷⁷. Один зображував Мадонну, яка була намальована представниками іспанської малярської школи Фрасіско де Сурбарана (1598 – †1664). Цей портрет потрапив до колекції Тарновського після смерті кардинала і бібліотекаря Ватикану Антонія Тості (1776 – †1866), якому належала колекція. Другий портрет, який зображав чоловіка, був написаний представником венеціанської художньої школи і, за словами мандрівника А. Гіллера, мав особливий колорит, оскільки був придбаний Владиславом Тарновським під час своєї подорожі до невеличкого острова Сан-Лазаро-Дельї-Армені у Венеціанській лагуні. У цій же кімнаті висіли два малих пейзажі французької школи живопису, а також старовинна картина «Битва Костянтина Великого з Максенцієм», що відбулася 23 жовтня 312 р. між римськими імператорами біля Мульвійського мосту на річці Тибр. Ця битва була написана за фрескою Рафаеля, яка знаходилась у Ватикані⁷⁸.

Згідно з описом А. Гіллера у лівій амфіладі палацу наступною за чергою була вітальня, яка називалася «гобеленова вітальня», оскільки на її стінах містилися два великих гобелени, виткані за картинами нідерландського художника Пітера Пауля Рубенса (1577 – †1640). На одному гобелені було зображено мудреця, а на другому – триумф Венери. Також у цій кімнаті були старовинні родинні портрети і невеличкий образ Мадонни авторства оригінального пензля італійського живописця Бернадіно Пінтуріккйо (1454 – †1513), який граф придбав під час своєї мандрівки до Риму. Це справді був оригінал шедевра Пінтуріккйо, оскільки граф провів спеціальну експертизу за допомогою іноземних фахівців. За мотивами проєктів та рисунків графа Владислава Тарновського у «гобеленовій вітальні» були виконані меблі, а в центрі стояв стіл із мозаїчною панорамою Риму. У кутках цієї ж вітальні стояли дві великі мармурові вази на столиках із спеціальними колонами і були виготовлені відомими сницарями. В середині колон було вирізьблено окремі статуї із білого мармуру. Одна з прекрасних статуй Марії Магдалени була скопійована з оригіналу авторства італійського скульптора Антонія Канови (1757 – † 1822), а копія була виконана неаполітанською художньою школою. Друга статуя була дещо менша за розмірами і мала назву «Niobe». Ще одна фігура «Сюзанна», яка знаходилася у цій же вітальні, походила з епохи Станіслава Августа і містила в собі помірну витонченість⁷⁹.

Праворуч від овальної головної вітальні містилася бібліотека графа Владислава Тарновського, яка зацікавила мандрівника А. Гіллера особливою нішею для вівтаря готичного стилю, який часто слугував літургійною каплицею для родини та гостей. Вівтар містив різьблене розп'яття Ісуса Христа також у готичному стилі, виготовлене із слонової кістки і подароване у XVIII ст. отцями місіонерами з Любліна. Це означає, що традиція відвідин палацу у Вороблевичах сягає ранньомодерного часу. У книжкових шафах зберігалося понад 3 000 різномовних екземплярів книг різних часів, які стосувалися переважно легітимаційного і като-

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem.

лицького змісту. Також приятель графа В. Тарновського звернув увагу не те, що тут зберігалось чимало рідкісних і дуже цінних стародруків, збірники діаріюшів та сеймових конституцій, політичних брошур. Серед іншого, привертала увагу колекція газет та календарів, а також ранні видання Яна Кохановського, Йоахима Бельського, Лукаша Гурницького, Петра Скарги та інших. Мандрівник звернув увагу на те, що Владислав Тарновський до кінця свого життя збирав найцінніші примірники тогочасної світової літератури⁸⁰. Проте найціннішою у бібліотеці була колекція рукописів, яка накопичувалася в родинному архіві, починаючи від XVI ст. Мандрівник писав, що серед іншого він особисто «переглянув один із томів латиномовних фоліантів «Acta Tomosiana», який містив урядові документи часів короля Сигізмунда I Старого (періоду 1506 – 1548 рр.)⁸¹. Також Граф Тарновський ознайомив свого приятеля А. Гіллера із найцікавішими екземплярами, які містили автографи польських королів, господарську і політичну інформацію, а також кореспонденцію листувань із відомими історичними постатями, такими як Тедеуш Костюшко (1746 – † 1817), Ігнацій Потоцький (1715 – † 1765), Катерина Коссаковська з Потоцьких (1722 – † 1803). Також мандрівник оглянув листування усієї родини Тарновських з XVIII ст., зокрема особисте листування Уршулі Тарновської з Устрицьких до учасників «четвергових обідів», які організовувалися в літературно-науковому середовищі інтелектуалів під проводом Адама Казимира Чорторійського та короля Станіслава Августа Понятовського. Один із листів мав спеціальну пам'ятку із автографом для графині⁸². У графській бібліотеці мандрівник також описав численні бюсти і картини Тадеуша Чацького, Юзефа Максиміліана Оссолінського, князя Адама Чорторійського, Юліана Урсіна Немцевича, Тефіля Ленартовича, Кароля Шайнохи, Вінцентія Поля, а також інших відомих польських письменників та поетів⁸³. Цікаво, що ще за свого життя граф Владислав Тарновський публікував матеріали родинного архіву у трьох зошитах⁸⁴. У першому граф опублікував власну передмову, у якій зауважив, що дуже важливо публікувати родинні архіви, які віками зберігаються на горищах, адже приватні архіви великих родів за своїм призначенням є надбанням усього народу, якому ці ж самі родини чимало завдячують. Врешті ці архівні матеріали часто несвідомо знищуються, а насправді є дивовижним матеріалом для реконструкції історії⁸⁵. Невипадково у першому зошиті Владислав Тарновський опублікував спогади Барбари Устрицької з Тарновських 1789 – 1805 р., текст гімну до 100-ття оборони Відня авторства Казимира Устрицького, прокламацію генерала Домбровського, а також неопублікований вступ до збірника документів, зібраних секретарем королівської канцелярії князем Станіславом Гурським «Akta Tomosiana»⁸⁶. У другому зошиті граф опублікував рідкісний щоденник своєї прабабці польської шляхтички Уршулі Устрицької

⁸⁰ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 262.

⁸¹ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Klosy... – № 805. – S. 365.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem. – S. 365.

⁸⁴ Archiwum Wróblewieckie. – Z. I: Z rękopisów wydał W[ładysław] T[arnowski]. – Poznań, 1869. – 151 s.; Z. II: Pamiętnik damy polskiej z XVIII wieku (Urszuli z Ustrzyckich Tarnowskiej). Wydał W[ładysław] T[arnowski]. – Lwów, 1876. – 139 s.; Z. III: Z rękopismów wydał W. T. Objął i wstępem opatrzył Stanisław Kunasiewicz. – Lwów, 1878. – 195 s.

⁸⁵ Archiwum Wróblewieckie. – Z. I. – Poznań, 1869. – S. I-VII.

⁸⁶ Ibidem.

періоду XVIII ст., де описано не тільки приватне життя, але й важливі міжнародні події, пов'язані із взаєминами родичів, а також королівської родини та відомих політичних і військових діячів 1791 – 1811 рр.⁸⁷ Мандрівник А. Гіллер писав, що «авторка дожила до глибокої старості, а наприкінці свого життя узагалі втратила зір, залишаючись знаною і авторитетною порадицею для широкого кола громадськості, яке прислухалося до її слів і порад аж до її смерті у 1831 р.»⁸⁸. Спогади з її щоденника, що охоплювали події 1789 – 1792, 1794, 1796 та 1805 рр., були написані під другим іменем Барбари Устрицької. У третьому зошиті Владислав Тарновський опублікував листування Катерини Коссаковської з Потоцьких (з польським драматургом Юліаном Немцевичем та генералом королівської артилерії Станіславом Щасливим), історію курфюрстських королів від Зигмунда III до Станіслава Августа авторства Ігнація Потоцького, маніфести барської конфедерації, історію походу Яна III Собеського на Відень, а також листування Тадеуша Костюшка з Ігнацієм Потоцьким⁸⁹. Цікаво, що під час зустрічі у палаці, граф Тарновський відібрав і підготував рукописи для друку у четвертому томі «Вороблевицького архіву», які передав своєму гостю Агатону Гіллеру, а той, у свою чергу, пообіцяв опублікувати ці матеріали⁹⁰.

Зважаючи на те, що мати Владислава Тарновського померла рано і носила ім'я Ернестина, граф часто використовував у своїх публікаціях літературний псевдонім «Ернест Булава». Владислав Тарновський багато публікувався не лише на теренах Львівщини, був, навіть, автором чотиритомної збірки віршів «Поезії студента», а також збірок «Краплі чарів», «Швецькі ескізи і Талія», «Полини», «Нова поезія Ернеста Булави» та ін. Серед числа драм граф опублікував твори «Ісаак», «Карлінські», «Джоан Грей» та ін. Серед композиторських творів графа відомими стали опера «Achmed oder der Pilger der Liebe», увертюра до драми «Karlińscy i Joanna Grey», а також сонати «Grande Sonate», «Sonate pour Piano ded. sonami Br. Zawadzki», «Fantaisie quasi Sonate pour Piano et Violon», «Viola et Violoncelle» та ін. Імпровізаційна сила творів графа Владислава Тарновського, як пишуть його сучасники, була відома далеко за межами Дрогобицького повіту, відтак його ключовим шанувальником і популяризатором за життя був відомий угорський композитор, піаніст і диригент Ференц Ліст (1811 – †1886). Якимось під враженням від однієї із імпровізацій графа Владислава Тарновського, старий майстер, вказуючи на молодого композитора, зазначив: «Ось мій наступник, який мене перевершить»⁹¹, проте цьому не судилося статися, бо вчитель пережив свого учня. У сучасній польській історіографії є чимало публікацій, присвячених музичній спадщині і архіву графа, які чи не найбільше дослідив нащадок однієї із гілок родини – Мартин Тарновський. Так, у 2017 р. побачила світ його монографія «Німецькі пісні Владислава Тарновського»⁹², у якій охарактеризовано більшість вищезгаданих творів

⁸⁷ Archiwum Wróblewieckie. – Z. II. – Lwów, 1876. – 139 s.

⁸⁸ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 804. – S. 842.

⁸⁹ Archiwum Wróblewieckie. – Z. III. – Lwów, 1878. – 195 s.

⁹⁰ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 805. – S. 365.

⁹¹ Giller A. O Władysławie hr. Tarnowskim // Ruch Literacki. – № 25. – Lwów, 1878. – S. 395.

⁹² Tarnowski M. Pieśni niemieckie Władysława Tarnowskiego. Still klingt das Glöcklein durch Feldar, Kennst du die Rosen, Ich sank verweint in sanften Schlummer, Die Perle, Die Schwalben. – PWN (Stryków), 2017. – 108 s.

та епізодів із життя графа Тарновського. У 2018 р. побачила світ друга доповнена збірка довідкового характеру, присвячена інструментальним творам Владислава Тарновського, до якої увійшли його мазурки, ноктюрни, сонети, полонези, вальси, імпровізації та увертюри доби романтичного XIX ст., а сьогодні вони часто просто зберігаються в єдиному екземплярі в бібліотеках чи архівах. Партитури тут доповнені бібліографічними довідками, польськими, німецькими та італійськими рецензіями авторства сучасників графа. Тексти творів опубліковані англійською, польською, німецькою, французькою та італійською мовами. Головною преамбулою є цитата одного із сучасників графа-мандрівника і творця нового мистецтва, яка була опублікована з тексту таємного кур'єра Крайового польського уряду і січневого повстанця: «[...] долю Польщі бачив у світанку, він дивився на схід сонця, як знак Воскресіння»⁹³. У 2020 р. побачив світ перший том спеціальної монографії «Митець і страждання» авторства Мартина Тарновського⁹⁴, яка присвячена творчій спадщині і водночас маловідомому архіву праць графа Владислава Тарновського. У книзі вперше цілісно зібрано і прокоментовано твори графа, які він публікував у різних часописах і збірках XIX ст., зокрема рецензії, переклади, огляди італійською мовою. Вільно володіючи англійською, німецькою, французькою й італійською мовами, граф переклав польською низку творів Вільяма Шекспіра, Персі Біші Шеллі, Вашингтона Ірвінга, Генріха Гейне, Максиміліана Берна, П'єра Корнеля. У доробку є також драматична містерія «Майя» Анджело де Губертатіса, з яким Тарновського зблизило захоплення Сходом, і фахова книжка Франца Бренделя «Нарис історії музики»⁹⁵.

Як історика музики, поета, а також композитора і музиканта, його часто порівнювали із німецьким композитором Вільгельмом-Ріхардом Вагнером (1814 – †1883), сучасником якого він був. Таке порівняння обох музичних постатей вперше опублікував у своїй італомовній статті польський поет і етнограф Теофіл Ленартович ще в 1875 р.⁹⁶ Більше того, Й. Крашевський констатував, що вже за життя «... заслужив пошану й визнання, особливо в німецькому музичному світі»⁹⁷. Окрему увагу мандрівника А. Гіллера у палаці графа Тарновського привертала колекція портретів Данте Аліґ'єрі, які були вигравірувані різними авторами.

Оглянувши бібліотеку, граф повів свого гостя до їдальні, яка була наступною після бібліотеки, а в її мистецько оздобленому передпокої було вмонтовано гарну дверну раму і старовинні декоративні двері, декоровані в стилі ренесанс, які не особливо зацікавили гостя. На стінах їдальні висіли олійні портрети видатних постатей, зокрема прижиттєвий портрет Яна Собеського у одязі гетьмана, дрогобицького старости Вацлава Жевуського, який був написаний після його повернення з Калуги, гетьмана Станіслава Яблоновського, гетьмана Яна Тарновського із мистецької збірки короля Станіслава Августа, Уршулі Тарновської з Устрицьких

⁹³ Tarnowski M. *Utwory instrumentalne Władysława Tarnowskiego*. – PWN (Stryków), 2018. – 438 s.

⁹⁴ *Artysta i cierpienie*. – Cz. 1: *Poematy, wiersze, artykuły, wybór listów, okoliczności śmierci* / Władysław Tarnowski ps. Ernest Buława; opracowanie Marcin Tarnowski. – Łódź, 2020. – 690 s.

⁹⁵ Giller A. *O Władysławie hr. Tarnowskim* // *Ruch Literacki*. – № 24. – Łwów, 1878. – S. 380-381; № 25. – S. 395-396.

⁹⁶ Lenartowicz T. *Ladislaw Tarnowski in Oriente* // *La Rivista Europe*. – Anno 6. – Vol. 3. – Fasciolo 2. – luglio 1875. – P. 223-228.

⁹⁷ Kraszewski J. *Władysław hr. Tarnowski...* – S. 60.

у шлюбній сукні періоду другої половини XVIII ст.⁹⁸ Весільний портрет презентував традиції весільного одягу ранньомодерного часу. У внутрішніх коридорах на стінах висіли старовинні картини з панорамами замку в Мальборку і сценами з війни Наполеона I, серед яких вирізнялася битва при Самосьєрі 1808 р.⁹⁹ Помолившись в маленькій каплиці графа, товариші перейшли до наступної кімнати, яка була останньою в правій анфіладі палацу і мала назву «кабінет Августа III». Тут презентувався відвідувачам великий прижиттєвий портрет невідомого автора із зображенням постаті саме цього польського короля. Саме у цьому салоні експонувався, мабуть, найцінніший оригінал колекції Вороблевицького палацу, а саме образ «Втеча до Єгипту», написаний між 1690 та 1705 роками талановитим представником неаполітанської школи живопису та художником доби бароко Лукою Джордано (1634 – †1705)¹⁰⁰. Оригінал цього унікального біблійного образу сьогодні зберігається у Національному музеї в Кракові. В «кабінеті Августа III» також експонувалося два цікаві різьблені медальйони, один із зображенням друга графа Владислава Тарновського відомого художника Артура Гроттгера, якого виготовив польський сницар Марцелій Гуйський (1830 – †1893), а інший із зображенням іншого колеги графа – відомого італійського літературознавця, графа Анджела де Губернатіса, якого вирізьбив невідомий італійський сницар. На столиках граф зберігав різноманітні мандрівні альбоми, які називалися «Vademecum», що в перекладі означало «Ідіть зі мною». У цих альбомах граф зібрав панорами та ілюстрації найцікавіших місць світу, які він особисто відвідав, і які залишили в його пам'яті глибокі особисті враження¹⁰¹. Невипадково Владислав Тарновський під псевдонімом Ернест Булава спеціально описав ці враження у віршах, які надрукував в поетичних збірках під назвою «Швейцарські ескізи» (Ліпськ, 1868)¹⁰², «Нові поезії Ернеста Булави» (Львів, 1872)¹⁰³ та ін. Водночас нові поезії були присвячені властиво Аґатону Гіллеру, з яким він товаришував віддавна.

Нам вдалося з'ясувати, що граф Владислав Тарновський ретельно нумерував картини із своєї колекції, адже у фондах палацово-паркового музею Королівські Лазенки в Варшаві досі зберігається власноручно пронумерований портрет Олімпії Грабовської з Тарновських (1788 – †1874), яка була сестрою графа Владислава Тарновського. На звороті портрету граф власноручно записав: «№ 14. Portretik Pani Olimpii Grabowskiej. Wł: Pk: Tarnowski. Wróblewice. z Hrabiów Tarnowskich Olimpia Grabowska. Siostra Pana Wł. Tarnows. z Wróblewic»¹⁰⁴.

Згідно з мандрівним описом А. Гіллера особливе значення для графа В. Тарновського мала його особиста кімната, яка вирізнялася мистецьким шармом і одночасно виконувала функції робочого кабінету та спальні. Вона розташовувалася в центрі правої частини палацу від фронтової сторони, була невеликою за розмірами і мала назву «рожева кімната»¹⁰⁵. Тут знаходилася велика підручна бібліоте-

⁹⁸ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 805. – S. 365.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 805. – S. 365.

¹⁰² Buława E. [Wł. Tarnowski]. Szkice helweckie i Talia. – Lipsk, 1868. – 246 s.

¹⁰³ Buława E. [Wł. Tarnowski]. Nowe poezye. – Lwów, 1872. – 195 s.

¹⁰⁴ Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie. – Portret Olimpii Grabowskiej. – Identyfikator. ŁKr 1324.

¹⁰⁵ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 806. – S. 381.

ка, в якій переважно зберігалися книги на тему поезії, історії і музикознавства. Посеред кімнати стояв невеликий письмовий столик із бюстом Аполлона, а також маленьким портретиком Фредеріка Шопена, який був подарований графові від його вчителя та друга, відомого угорського композитора, піаніста, педагога і диригента – Франца Ліста (1811 – †1886)¹⁰⁶. Граф Тарновський багато писав про творчість Ліста. Відомою була його чудова стаття, присвячена ораторії Ф. Ліста під назвою «Христос», яка була надрукована в одному із львівських журналів. Граф переклав працю німецького музикознавця Франца Брендля (1811 – †1868) під назвою «Ліст, як симфонія», яка була видана у Львові у 1870 р. Владислав Тарновський також переклав працю Ф. Брендля під назвою «Нарис з історії музики» польською мовою, яку опублікував у 1866 р. у Лейпцигу, і яку він сам особисто поширював у Галичині. Також граф переклав статтю авторства французького композитора і диригента Луї Гектора Берліоза (1803 – †1869) «Про інструментацію», яка з 1876 р. в рукописному варіанті все ще лежала на робочому столі графського кабінету¹⁰⁷.

Цікаво, що Владислав Тарновський був знайомий також із Фредеріком Шопеном. Так, у листі від 26 серпня 1844 р. близький товариш графа, польський скрипаль Кароль Ліпінський (1790 – †1861) писав з Дрездена до Фредеріка Шопена: «Szانونy nasz ziomek, hrabia Tarnowski, udając się do Paryża, najusilniej pragnie poznać osobiście Męża europejskiej sławy, Fryderyka Szopena, którego imię chlubą stało się narodu. Z rozkoszą chwytam podaną mi zřeczność, już to raz w chęci dogodzenia życzeniom prawdziwego miłośnika muzyki, którego jako oddawcę tego bileciku będziesz miał przyjemność poznać, jako też przypomnienia się Twojej życzliwości, która między nami pomimo chwilowych przeszkód i oddalenia trwać zawsze będzie i trwać powinna. Nosząc w mem sercu uczucie pełnego uwielbienia dla ciebie, Szانونy Mistrzu, wyznaję się Twym prawdziwym czcicielem»¹⁰⁸. Тобто, як бачимо, мандрівники із терен Дрогобиччини мали зв'язки у високому світі тогочасної музики.

У кабінеті Владислава Тарновського мандрівник Агатон Гіллер також описав цікавий камінь, який був прикритий ширмою, розмальованою другом графа Артуром Гроттгером, коли він ще був юним хлопчаком¹⁰⁹. В одному із кутів кімнати стояло фортепіано фірми «Bösendorffera»¹¹⁰, на якому часто грав угорський композитор і товариш графа Франц Ліст. Сьогодні це фортепіано зберігається у родинному замку Тарновських в музеї Дзікова, що в Тарнобжегу на території Польщі¹¹¹. Мандрівник А. Гіллер згадував про часті інтелектуальні вечори у «рожевій кімнаті» графа. Зокрема у своїх спогадах автор опублікував один із описів цікавої розмови із графом на одному із цих вечорів: «Моменти, проведені ввечері в рожевій кімнаті за фортепіано фірми «Bossendorfer», довіреною особою музичного натхнення в особі Владислава [Тарновського], для мене незабутні. Ми сиділи

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ [List Karola Lipińskiego do Fryderyka Chopina] // Karłowicz M. Nie wydane dotychczas pamiątki po Chopinie // Wydawnictwo Sekcji imienia Chopina przy Warszawskim Towarzystwie Muzycznym. – Warszawa, 1904. – S. 301.

¹⁰⁹ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 806. – S. 381.

¹¹⁰ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 264.

¹¹¹ Adamski A. Drugie życie zamku w Dzikowie / Podróże i miejsca // Portal BIZNESiSTYL.pl. – 30.05.2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.biznesistyl.pl/lifestyle/podroze/873_drugie-zycie-zamku-w-dzikowie.html

на дивані. Він розповідав мені історію своїх подорожей і творчих взаємин, або ж відкривав найпотаємніші секрети своїх нових ідей. Ми також говорили про концерти. Коли я згадав про програми наших композиторів, які ніколи не грають національних творів, якщо на них немає іноземних патентів, і викрив шкідливий вплив заздрощів наших артистів до польської музики, перебиваючи мене, граф сказав: «Не всі керуються заздрістю. Я особисто не знаю Генрика Ярецького, але надзвичайно йому вдячний за те, що він сам, без мого запрошення, оголосив львівській публіці частину моєї увертюри до «Джоанни Грей» на концерті, де він виконав свій перший великий твір [«Нуго» – кантату до слів Ю. Словацького]. Жоден із львівських музикантів цього б не зробив. – Це правда, надзвичайна безкорисливість, але чому ти можеш згадати мені тільки одного Ярецького? Таких, як він, буде більше, – запевнив граф, – коли повага й любов до мистецтва рано чи пізно стануть загальнодоступним і масовим правилом»¹¹². Властиво гість побажав, щоб це сталося якнайшвидше, адже прагнув, щоб музика В. Тарновського стала популярною, а тверезі відгуки критиків про неї підтвердили симпатію публіки¹¹³. Серед іншого, В. Тарновський концертував у Вроцлаві (1860 і 1875, виконував також свої твори), Відні й Римі, Венеції та Флоренції (1872), Парижі (1873) й Львові (1875), гастролював у Греції, Сирії та Єгипті. Певний час жив в Індії та Японії, зацікавившись східними культурами¹¹⁴. Під час поїздки до Вороблевич А. Гіллер був шокований спробою підрахувати творчу спадщину графа Тарновського, яка нараховувала десятки музичних творів, включаючи композиції високої художньої цінності, зокрема такі як симфонії, ноктюрни, фантазії, увертюри до нових драм «Каролінги» та «Джоана Грей», а також до опери «Ахмет». Партитура цієї двокантної опери була видана у Відні. Для написання її граф Тарновський черпав натхнення під час подорожі до Альгамбри – колишньої резиденції емірів династії Насрідів, що були правителями Гранадського емірату у Мавританії в XIII – XIV ст. У цей час граф особисто написав лібрето з арабської казки про лицаря кохання, описаного у творі американського письменника Вашингтона Ірвінга (1783 – †1859)¹¹⁵. Оскільки А. Гіллер не знав цієї опери, він попросив графа зіграти її уривки на фортепіано. Увесь вечір мандрівник зачаровано слухав цю фантастичну музику, або як він згадував, «наче ту арабську казку, де птахи і вся природа співають пісню кохання»¹¹⁶. Ці чудові увертюри, пісні та приспиви у виконанні графа Тарновського справили велике враження на А. Гіллера.

Вечорами наступних двох днів гостювання А. Гіллера граф Тарновський знову продовжував грати на фортепіано. У перший вечір мандрівник почув сонату, яка була спеціально складена графом до 50-річчя творчої діяльності польського письменника Юзефа Ігнація Крашевського (1812 – †1887), якого він шанував і був його близьким приятелем. Мандрівник зазначив, що Тарновський дуже ретельно готувався до цього ювілею, а його наближення наповнювало його радістю. Окрім сонати і прекрасної «Ave Maria», складеної на честь ювілейної церемонії, він підготував для неї й інші твори. Наступного вечора граф виконував на фортепіано

¹¹² Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 807. – S. 396-397.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Giller A. O Władysławie hr. Tarnowskim // Ruch Literacki. – № 25. – Łwów, 1878. – S. 395.

¹¹⁵ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 807. – S. 397.

¹¹⁶ Ibidem.

пісні і музику з народних мотивів, зокрема з терен Дрогобиччини. Це були часто імпровізації у виконанні графа, коли нота сумних і веселих колядок лунала в гармонійних картинах тонів, якими митець подав історію Різдва Христового. Шедевром характерної музики було привітання пастухами і трьома царями Божої дитини, принесеної золотою зіркою на небі до Христових ясел. Агатон Гіллер згадував, що, «слухаючи її, здалося, що я чую гру небесних куль. З цієї імпровізації вийшла чудова ораторія, прекраснішої за яку я не знаю»¹¹⁷. Владислав Тарновський мав неабиякий дар імпровізацій, але, на жаль, він їх не записував. Відтак, А. Гіллер писав, що «вітчизняне мистецтво зазнало непоправної втрати, бо ті чудові тони, що линули з його серця, загинули назавжди і вже ніколи не будуть відтворені»¹¹⁸. Мандрівнику також було дуже шкода, що граф не встиг закінчити свою «вороблевицьку фольк-оперу», а також дві нові драми, до яких він складав увертюри. Кожна нова робота В. Тарновського була досконалішою за попередню, і «якби ревнива смерть передчасно не вирвала його в нас, він створив би серію великих шедеврів, які поставили б його серед перших музикантів світу», – писав А. Гіллер¹¹⁹.

Під час перебування у палаці Вороблевич графа Тарновського, А. Гіллер дізнався, що зміст двох на той час ще незавершених драм «Каролінги» і «Джоана Грей» мали описувати події доби Сигізмунда III і Станіслава Августа. План цих драм був готовий і будувався на спеціальному історичному дослідженні Владислава Тарновського. Усе планувалося завершити після повернення Владислава Тарновського з чергового свого мандрівного плавання. З цього приводу в одному із листів до свого товариша А. Гіллера, Владислав Тарновський писав: «Мій від'їзд знову трохи затримується, тому що я займаюся терміновими, бурхливими студіями з історії життя Сигізмунда III і водночас Станіслава Августа. Замкнений у кімнаті свого сільського палацу, і не маючи змоги вийти в сад через тремтіння ознобу, я постійно читав і працював, допоки у мене не почали боліти очі та нерви. Я мушу змінити свій спосіб життя, тому що тут я живу, як чернець, і хоча я вільний і можу і повеселитися, я відчуваю, що таким способом самотнього життя я роблю щось на кшталт самогубства над собою, тому що я занадто молодий і маю занадто багато сил і енергії, щоб жити в такій ізоляції»¹²⁰. Це був останній лист, написаний графом до свого приятеля мандрівника перед його кругосвітньою подорожжю. З цього приводу Агатон писав: «Він поїхав і повернувся мертвим до тих Вороблевич, де створив стільки гарних творчих праць, і мав намір створити ще більше»¹²¹.

У «рожевому кабінеті» графа на робочому столі лежали книги з довідкової бібліотеки, шедеври польської літератури, твори відомих істориків, музикознавчі праці та твори видатних зарубіжних поетів. Серед вартих уваги книг А. Гіллер зауважив останнє видання поезій Віктора Гюго з присвятою і автографом автора Франца Ліста. Це означає, що цю книгу Лист просто подарував графу Тарновському для його бібліотеки у Вороблевичах¹²².

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem. – № 806. – S. 381.

Останню кімнату першого поверху, розташовану поруч з кабінетом графа, мандрівник А. Гіллер назвав у описі, як «кімната гравюр і малюнків». Тут була зібрана велика кількість різноманітних творів, найважливішими з яких були гравюри, наприклад, репродукції Мадонни авторства Рафаеля, які для графа Тарновського становили особливий мистецький культ. Також тут знаходилося мармурове погруддя англійського поета романтика Джорджа Гордона Байрона (1788 – †1824), а на стіні висіла олійна копія картини «Скрипка», яка, на думку мандрівника, швидше за все була копією твору Рафаеля. Особливі експонати зберігалися у спеціальній шафі під назвою «мінералогія спогадів», у якій під спеціальним замком зберігалися останні фрагменти з колекції княгині Ізабелли Чорторийської, зокрема з першого в Польщі музею, заснованого нею у 1801 р., який знаходився в її родинному палаці міста Пулави (Люблінського воєводства). Як відомо, у 1842 році усі маєтки Чорторийських російська окупаційна влада конфіскувала. Відтак, у Вороблевичах чудом зберігалися кам'яні артефакти з руїн античності та природних родовищ, зокрема з Греції, Риму, а також міст Близького і Далекого Сходу, польських земель тощо¹²³. Врешті граф Владислав Тарновський особисто відвідав ці краї, а тому там були і артефакти з його власних мандрівок, які він сприймав, як додаткову самоосвіту після закінчення Ягеллонського університету¹²⁴. Агатон Гіллер у своїх пізніших спогадах про подорож до Вороблевич згадував, що «ця мінералогія спогадів стала надиво тужливим спогадом про ранню смерть нащадка славних гетьманів, який своїм словом і дзвінким звуком підніс славу народного імені туди, де вона віками блищала на залізному лезі великого гетьмана»¹²⁵. Мандрівник звернув увагу на напис на цій поетичній мінералогії. Так, на шафі містилася інскрипція із написом: «І хоча над книгою історії трудиться людина, камені говорять красномовніше за людей»¹²⁶.

Також на стінах кабінету графа А. Гіллер описав портрети та бюсти відомих музикантів та поетів, серед яких були дві копії з картин італійського живописця, ченця-домініканця, майстра епохи Відродження Фра Анджеліка (1387 – †1455). Цілком несподівано, але саме у цій кімнаті, на подив А. Гіллера, зберігалися нестандартні сувеніри, а саме фрагмент дерева з труни (домовини) Людвіга ван Бетховена (1770 – †1827), викопаний через багато років у присутності німецького композитора Карла Августа Петера Корнеліуса (1824 – †1874), який і подарував Владиславу Тарновському цей нестандартний артефакт. В кабінеті графа також зберігалося і волосся Бетховена, яке було надіслане листом до Розалії Жевуської (1788 – †1865) від її друга Фукса. На замовлення графа достовірність цього листа особисто перевіряв професор Ноха, який був найкращим біографом життєпису Бетховена¹²⁷. Агатон Гіллер назвав ці пам'ятки «пам'ятками сентиментально-романтичного мистецтва»¹²⁸. Проте найціннішим з цих сувенірів у кабінеті графа мандрівник вважав засушений лавровий вінок, подарований Владиславу Тарновському під час його концерту у Львові, який залишився єдиним виступом графа на теренах Рідного

¹²³ Ibidem. – № 805. – S. 365.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Ibidem. –S. 366.

¹²⁷ Ibidem. – № 806. – S. 381.

¹²⁸ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 264.

Краю¹²⁹. Здобувши визнання під час своїх творчих подорожей-гастролей спочатку в Італії, а згодом у Німеччині та Франції, він нарешті дав концерт і у Львові. Це був один із перших масових концертів, представлених вихідцем із Дрогобиччини на великій сцені у Львові. Концерт відбувся 20 листопада 1871 р. з благоїдною метою і викликав особливий ентузіазм в слухачів. Як зазначав А. Гіллер, навіть «визнані авторитети кивали головами і знизували плечима, але широка публіка була в захваті від його гри, сповненої сили і вогню, а насамперед незалежності в задумі і виконанні. Для професійних музикантів рутинна – це будь-яка новизна ідей, що їх же й ображає. Для них мистецтво – закінчена, закрита річ; тому не розуміють тих, хто вводить його в нові формати, хто, піддавшись творчості нескінченного духу, вигадує нові його прояви і форми. Натомість глядачі, які судили щирим серцем і знаходили міру краси у власних враженнях, кинули графу на голову лавровий вінок рукою невідомої польської пані. Це був єдиний вінок від своїх найщиріших шанувальників»¹³⁰. Після завершення гастролей граф мав намір дати концерт власних творів у Варшаві, а цей унікальний вінок зі Львова сховає як скарб і передоплату для майбутніх творчих звершень. Усі свої враження від концерту у Львові, коли він був під вінцем овацій, граф Владислав Тарновський виразив у вірші «на вінець», який був опублікований у його поетичній збірці «Нові поезії»¹³¹.

Перебуваючи у Вороблевичах у 1876 р., мандрівник Агатон Гіллер не описав інші кімнати графа, які були на першому поверсі, однак, піднімаючись на другий поверх бічними сходами, які були покриті килимами, він окреслив цей стиль, як «рококо»¹³². Вдзовж усїєї сходової клітки стіна була завішана різними картинами та портретами, а серед них, по-центру, великий малюнок авторства Артура Гроттгера. На згаданій картині було зображено дітей і вчителя у сільській школі Вороблевич, яку протягом усього життя утримував граф Владислав Тарновський. Ця відома у мистецтвознавстві картина має різні назви «Сільська школа у Вороблевичах», «Школа», «В школі», «Хлопчики», «У сільській школі» або «Сільська школа». Школярів автор малював з натури, а тому це автентичні образи дітей села Вороблевичі. Частина пробних ескізів інколи датується 1865 р., а інша 1866 р., адже художник проживав в Снятинці впродовж 1865 – 1866 рр., після приїзду-вигнання з Відня, а тому, як писав А. Гіллер, він цілком міг малювати їх і в Вороблевичах у 1865 р. Хоча у 1865 – 1866 р. він таки більше часу проживав у брата Владислава – Станіслава Тарновського у снятинському дворіку і постійно приїжджав до Вороблевич, бо це було поруч. Врешті датовано рисунки «Перша донька короля Попеля» і «Друга донька короля Попеля» саме у Вороблевичах 1866 р.¹³³ Тобто він міг перебувати вдень у Вороблевичах, а домальовувати в Снятинці або ж навпаки, бо це було поруч. Також частина мистецтвознавців вважає, що на картині «Школа», датованій 1866 р., А. Гроттгер зобразив учителем самого графа Владислава Тарновського, оскільки пізніше мандрівник А. Гіллер особисто про це натякає у своїх працях¹³⁴.

¹²⁹ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 806. – S. 381.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ Buława E. [Wł. Tarnowski]. Nowe poezye. – Lwów, 1872. – S. 123.

¹³² Рококо // Літературознавча енциклопедія у 2 т. / Автор укладач Ю. І. Ковалів. – Т. 2: М-Я. – К., 2007. – С. 341-342; Dohme R. Barock- und Rococo – Architektur. – B. 1. – Berlin, 1892. – 100 р.

¹³³ Bołoz-Antoniewicz J. Grottger. – Lwów, 1910. – S. 401-402.

¹³⁴ Giller A. O Władysławie hr. Tarnowskim // Ruch Literacki. – № 25. – Lwów, 1878. – S. 396.

Такий висновок польські дослідники зробили на підставі порівняльного аналізу із зображенням графа у цей же час Маурицієм Готтлібом. Врешті А. Гроттгер зафіксував рідкісний епізод про навчання дітей у місцевій школі. Ця картина сьогодні зберігається у фондах Краківського національного музею¹³⁵, адже у 1958 р. вона була подарована Анною Тарновською і Уршулею Мячинською до музею. Сьогодні ця картина ідентифікується як твір модерного польського мистецтва¹³⁶. У цей же час тут зберігався рідкісний портрет авторства А. Гроттгера «Наречена з Вороблевич» 1865 р.¹³⁷, який швидше за все був наживо намальований під час весілля польської шляхтички, а також твори, присвячені Січневному повстанню, адже художник разом із графом брав активну участь у боях проти російської окупаційної армії. Агатон Гіллер також зауважив, що у 1876 р. подвійний портрет обох братів Тарновських зберігався у палаці в Снятинці, який належав молодшому брату Владислава графу Станіславу Тарновському¹³⁸.

На другому поверсі мандрівник також описав просторий довгий коридор, який простягався вздовж усього палацу, на стінах якого містилися численні декоровані краєвиди готичних костьолів, зібраних Владиславом Тарновським під час своїх мандрівок до Франції, Іспанії, а також місцевостей, які знаходилися над річкою Рейн. За цими картинами граф вивчав готичний стиль. Над головною вітальнею і «овальним залом» на другому поверсі також містилися два великих зали. Той, що був над «овальним залом», називався «верхній зал», з вікон якого можна було побачити чудову панораму на найближче пасмо «Самбірсько-Дрогобицького передгір'я Карпат», над яким височіла найвища в регіоні вершина гори Парашки (1 271 м). Саме біля цього вікна, як зізнався мандрівнику поет Владислав Тарновський, він проводив вечірні години, присвячені роздумам і творчості, про що, зокрема, нагадував його вірш «Насолода сліз». У своїх спогадах-описах про мандрівку 1876 р. А. Гіллер зацитував цей вірш із оригінального рукопису, переписаного в палаці¹³⁹.

У кімнаті з великим вікном, з якого поет дивився на «зорі в хвилини чорних хмар», також експонувалися художні твори, серед яких були якісні копії творів відомих майстрів, як от «Іродіада» італійського художника Гвідо Рені (1575 – †1642), яку граф віднайшов у Римі, «Доброчинність» італійського художника Бартоломео Скедоні (1578 – †1615), яка була виконана неаполітанським художником Домінго Альварезом, а також копії картин «Старець» фламандського художника Давида Тенірса (Старшого) (1582 – †1649) і «Дівчата» австрійського художника Фрідріха фон Амерлінга (1803 – †1887). «Верхня зала» була декорована великим полотном авторства Артура Гроттгера, яке було копією одного із творів Вечелліо Тиціана (1480/1485 – †1576) безпосередньо у Венеції¹⁴⁰. Окрему увагу А. Гіллер звернув на

¹³⁵ Grottger A. Szkołka wiejska we Wróblewicach (1865) // Muzeum Narodowe w Krakowie. – № inw. MNK II-a-980.

¹³⁶ Nowoczesne malarstwo polskie / Katalog zbiorów pod redakcją Zofii Gołubiew // Katalogi zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie. – Cz. I: Malarstwo polskie XIX wieku / Autorki Halina Błak, Barbara Małkiewicz, Elżbieta Wojtałowa. – Kraków, 2002. – S. 113. – Pozycja 291.

¹³⁷ Grottger A. Panna młoda z Wróblewic (1865) // Muzeum Narodowe w Krakowie. – № inw. MNK II-a-983; Nowoczesne malarstwo polskie... – Pozycja 293.

¹³⁸ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 805. – S. 366.

¹³⁹ Ibidem. – № 806. – S. 380.

¹⁴⁰ Ibidem. – S. 381.

колекцію рисунків і мініатюр, намальованих на порцеляні, серед яких вирізнялися «Свята Малгожата» авторства Артура Гроттгера і «Поворот з Голгофи» авторства Франциско де Сурбарана¹⁴¹. У цьому ж залі знаходилася багата колекція старовинних карт та альбомів, які презентували найцінніші європейські галереї, представляючи майже всі шедеври будівництва, живопису та скульптури. На окремому позолоченому столику лежала велика розгорнута фотографічна копія фресок Мікеланджело, написаних у Сикстинській капелі у Римі, яку папа Пі IX вирішив скопіювати за допомогою електричного світла. Другий примірник цих фотокопій, який у 1876 р. було дуже важко десь дістати, Владислав Тарновський подарував на пам'ять про перебування у Вороблевичах своєму гостеві А. Гіллеру¹⁴². Також у кінці кімнати була ще копія відомого твору Мікеланджело, а саме, велика гіпсова скульптура «Мойсей», яка була вилита з заготовленої форми¹⁴³.

Фронтowa кімната другого поверху називалася «грецькою» і знаходилася прямо навпроти верхнього головного залу¹⁴⁴. Тут містилася колекція найголовніших пам'яток, які були привезені графом Тарновським із далеких країв. Як писав А. Гіллер, «до них належали краєвиди найкрасивіших місцевостей батьківщини Гомера», зокрема копії малюнків міста Помпеї, а також колекція старовинних монет античності. Також в кімнаті був дуже рідкісний глиняний сфінкс із слідами фарбованих розписів, якого граф Тарновський знайшов у античному місті Мегара. Велику цінність представляла лита копія відбитку ноги Ахіллеса, виконана баварським скульптором Людвігом фон Шванталлером (1802 – †1848) згідно з опису Гомера, а також фотокопії з археологічних розкопок Трої авторства Генріха Шлімана (1822 – †1890)¹⁴⁵. Цікаво, що автограф і присвята німецького археолога була особисто проставлена на фотографіях і книгах саме для графа Владислава Тарновського, який особисто його знав. Зустріч з графом Тарновським справила на Г. Шлімана враження, особливо його глибокі знання з історії Давньої Греції¹⁴⁶. Припускаємо, що ця зустріч відбулася після 1873 року, тобто після відкриття археологом відомого скарбу царя Пріама в руїнах міста Трої. Невипадково Г. Шліман запропонував графу допомогти в описах фотографій, на яких зображувалися віднайдені ним археологічні артефакти та малозрозумілі предмети і фрагменти¹⁴⁷. Такі контакти графа безумовно вражають і підносять його «вороблевицьку музейну» колекцію до світового рівня. Мало хто із мислителів Галичини тієї доби міг похвалитися особистою участю у ідентифікації артефактів археолога Шлімана. Цікаво, що А. Гіллер спільно із В. Тарновським, а також іншими ветеранами Січневого повстання, С. Буцинським, Г. Буковським, Й. Крашевським 8 вересня 1875 р. підготували спільну відозву щодо необхідності відкриття Польського національного музею в середньовічному замку XIII ст. Рапперсвиль, розташованому у швейцарській комуні Рапперсвиль-Йона на південному заході кантона Санкт-гален¹⁴⁸. Відкриття музею було нечуваним кроком поневоленої

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem. – S. 380-381.

¹⁴³ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 264.

¹⁴⁴ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 806. – S. 380-381.

¹⁴⁵ Ibidem. – S. 381.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Bukowski H., Buszczyński S., Giller A., Kraszewski J., Tarnowski W. Odezwa w sprawie Muzeum Narodowego w Rapperswyl. – Rapperswyl, 8 Września 1875. – 1 s.

польської еліти за кордоном у піднесенні культури. Пізніше саме у цьому польському музеї з 1895 р. зберігатиметься урна із муміфікованим серцем Тадеуша Костюшка. Відтак, не випадково Дрогобиччина в цей час мала чим пишатися, адже на її теренах зберігалися і експонувалися артефакти світового масштабу в руках серйозного музейника. Мандрівник А. Гіллер зауважив, що граф Владислав Тарновський також був добре обізнаний із культурою нової історії Греції. Саме тому граф присвятив окремі спогади-описи свій мандрівці Італією, а також переклав польською мовою працю консула Греції в Парижі Євгеніуша Єменіса «Герої Греції», яка побачила світ у Львові у 1876 р.¹⁴⁹ У цій праці зокрема описувалися такі відомі грецькі воєначальники, як Фотос Дзавелас (1770 – †1811), Маркос Боцаріс (1790 – †1823) та адмірал Андреас Міауліс (1769 – †1835)¹⁵⁰.

Серед інших творів мистецтва, що в цей час зберігалися в інших кімнатах другого поверху і не згадуються А. Гіллером, були також оригінальна скульптура нідерландського сницаря Адріана де Вріса (1545 – †1626), картина пензля італійського живописця і гравера епохи бароко Сальватора Розі (1615 – †1673), чотири відливні копії алегоричних скульптур авторства Мікеланджело з меморіальної Капелли Медічі у Флоренції, портрет якоїсь черниці з пектораллю, а також картина із підписом «Fajtus», на якій зображено придворного карла у французькому мундирі із собакою в нашійнику. Також у графа була велика колекція чаш, келихів та кубків, венеціанських люстр та дзеркал, килимів та східних тканин, а також рідкісні екземпляри старовинних обладунків і зброї Польщі та інших країн з різного часу¹⁵¹.

У описах своєї подорожі Агатон Гіллер фактично називає палац графа Владислава Тарновського першим потужним музеєм на теренах Дрогобиччини. Після смерті графа 19 квітня 1878 р. його спадкоємець Ян Тарновський, син брата Владислава – Станіслава Тарновського, був ще малолітнім, а тому палацом і маєтком у Вороблевичах почав керувати сам Станіслав (Білий) зі Снятинки. Проте через хоч і незначну відстань до Вороблевич контролювати цілісність колекції було важко, а тому деякі артефакти безслідно зникли. Фактично до 1902 р. маєток Тарновських у Вороблевичах пустував, і лише, коли Ян Тарновський одружився, він оселився на постійне проживання у маєтку батька. До 1914 р. Я. Тарновський значно розбудував маєток¹⁵². До 1939 р. Ян Тарновський постійно вшановував українську громаду Вороблевич, як і його вуйко Владислав. Згідно зі спогадів Йосипа Бугери (1922 р. н.) «Ян Тарновський був доброю людиною. На Різдво Божої Матері завжди ходив до нашої церкви і то завжди першим. Біля панського маєтку на Великдень бавилися гаївок, за якими від початку і до кінця він спостерігав»¹⁵³.

Достеменно невідомо, як саме розпорошилася унікальна колекція і родинний архів графа Владислава Тарновського. Швидше за все, палац був пограбований частково під час Першої світової війни, польсько-української визвольної війни 1914 – 1920 рр., а найбільше в часи 1939 – 1944 р. Зокрема, було викрадено два

¹⁴⁹ Bohaterowie Grecji przez Eugeniusza Yemenisa byłego konsula Grecji w Paryżu / Z francuskiego przełożył Władysław Tarnowski swym przyjaciółom w Grecji poświęcając // Ruch literacki. – Lwów, 1876. – № 30-45.

¹⁵⁰ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 806. – S. 381.

¹⁵¹ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 264.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Пастух Р., Сов'як П., Шимко І. Дрогобиччина: свідки епох... – Кн. 2. – Дрогобич, 2012. – С. 57-58.

найцінніші гобелени, кілька картин і незначна кількість книг. Але найтрагічнішим було знищення рукописів авторства Владислава Тарновського. Сьогодні фактично лише його далекий нащадок Мартин Тарновський опублікував комплексну монографію, у якій уклав єдину на сьогодні антологію збережених творів графа, а саме листувань Владислава Тарновського з його родичами та друзями, його друковані твори з історії, літератури, описи власних мандрівок, а також твори на тему мистецтвознавства, музики тощо¹⁵⁴. Чого лише варті у цій книзі численні спогади самого графа, а також його сучасників, некрологи та посмертні статті на пошану, врешті рідкісні фотографії та німецькомовні, італомовні і французькомовні тексти, віднайдені під час археографічних пошуків Мартина Тарновського в музейних та архівних збірках Європи упродовж 2018 – 2020 рр. Привертають особливу увагу рідкісні листи графа Владислава Тарновського до польського письменника, журналіста і політика Мечислава Івальберта Павліковського (1834 – †1903) в Медику періоду 1860-х рр., білоруського письменника, громадсько-політичного діяча демократа і публіциста Войніслава Казимира Савич-Заблоцького (1850 – †1893), польського історика і бібліотекаря Генрика Шмідта (1817 – †1883) зі Львова, польського поета і етнографа Теофіла Ленартовича (1822 – †1893) тощо¹⁵⁵. Оскільки листів до графа практично не збереглося, саме його листування до приятелів дозволяє якнайкраще пізнати менталітет самого Владислава Тарновського, зокрема усі тонкощі його власних переживань за поступ культури і збереження історичного минулого.

До 1939 року палац Тарновських у Вороблевичах й надалі справляв враження музейного комплексу, проте був дещо модернізований і змінений в плані цільового призначення приміщень. Так, фронтовий аванкорпус тепер отримав призначення передпокою, а колишня прихожа перетворилася на їдальню, а бічні кімнати правого крила палацу служили гардеробною, після якої почергово розміщувалися вітальня, кабінет, спальня та кухня. У лівому крилі палацу першою тепер була кімната відпочинку, а три наступні функціонували як спальні. Колишня вітальня й надалі знаходилася праворуч від овального залу, а за нею – канцелярія Яна Тарновського. Давній «кабінет Августа III» у частині еркера мав призначення спальні, подібно до невеликої кімнати у центрі палацу. Перша кімната ліворуч від овального залу отримала назву «велика вітальня», а наступна носила назву «біла кімната». Три кімнати між лівими нішами служили відповідно спальнею, вітальнею і будуаром дружини власника палацу. В «овальному залі» й надалі продовжували милувати око полотна зі сценами життя гетьмана Яна Тарновського, але тепер з'явилося твердження, що автором міг бути придворний художник польського короля Марчелло Баччареллі (1731 – †1818) або ж хтось із його учнів. В усіх кімнатах палацу було багато старовинних барокових столів (столів-секретариків або бюрок), які були фурнітуровані червоним та іншим давнім деревом, а також чимало шаф, комодів і крісел. В усіх шухлядах зберігалася архівна кореспонденція родини Тарновських, зібрана за останні два століття. У «білій вітальні» стояв комплект меблів в стилі Людвіка XV, привезений із Франції¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Artysta i cierpienie. – Cz. 1: Poematy, wiersze, artykuły, wybór listów, okoliczności śmierci / Władysław Tarnowski ps. Ernest Buława; opracowanie Marcin Tarnowski. – Łódź, 2020. – S. 3-673.

¹⁵⁵ Ibidem. – S. 346-379.

¹⁵⁶ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 264-265.

Оглянувши колекції палацу, Владислав показав Аґатону чудовий сад. Під його тінистими склепіннями вони обідали, з чудовим краєвидом на карпатську гору Парашку. Потім товариші оглянули дубовий ліс, куди граф любив ходити і думати під старою розбитою солом'яною покрівлею лісничівки. «Це було прекрасне місце, сповнене свіжого аромату лісу», – писав А. Гіллер¹⁵⁷. З лісового масиву товариші вирушили в поле, де ріс так званий «Ягеллонський дуб», якого вважали прадавнім патріархом дерев і головною окрасою села Вороблевичі. Він був посаджений під час Люблінської унії, на честь якої тут відбувалися пам'ятні заходи. Офіцер польської армії, батько Артура Гроттгера Ян, свого часу, намалював його серед осені, тобто без листя. Цей малюнок знаходився у колекції вороблевицького палацу і був чи не єдиною пам'яткою про талант Яна Гроттгера. Зі слів графа А. Гіллер довідався багато нового про цю родину, зокрема й про те, що мати Артура Гроттгера була відомою піаністкою, а його сестра постійно давала концерти в залах Галичини¹⁵⁸. Дуб вразив мандрівника своїм «об'ємом і висотою, а його могутні розлогі гілки свідчили про його багатовікове минуле та свіжу силу, яка наповнювала дерево майбутнім»¹⁵⁹. У дубі було старовинне дупло, яке утворилося внаслідок удару блискавки в дерево. Інтер'єр цієї дуплавини Владислав Тарновський перетворив на капличку¹⁶⁰. Фактично каплиця стояла при виході з алеї і була виготовлена із білого зальцбурзького мармуру. У цій каплиці також була фігура Богородиці із написом «Królowno nasza szuwaj nad szuwającym»¹⁶¹. Ця капличка була заснована самим графом на честь його першого концерту, який Владислав Тарновський давав у Венеції. З цього приводу мандрівник А. Гіллер писав, що каплицю: «поставив Владислав, який поряд із мужністю та любов'ю до рідної землі, успадкував від предків глибоку релігійність без жодного фанатизму. Це була пам'ять про його перший концерт, коли він дав обітницю у Венеції, що якщо концерт буде вдалим він вчинить добру благочинну справу. Його успіх, який він там зустрів супроводжувався тривалими оплесками з боку італійців, які у свою чергу наповнювали його вдячністю до Бога»¹⁶². Пам'ятником цієї божественній подяці також був мармуровий знак, який знаходився в кінці липової алеї, біля в'їзної брами у двір, яка, у свою чергу, була прикрашена клумбами з квітів.

Далі граф повів свого гостя прогулятися до свого фільварку, який знаходився неподалік двору. Згідно з описами А. Гіллера, «господарські будівлі були доглянуті, там стояли повні комори зерна і повні корівники гарної худоби»¹⁶³. З розмови з господарем мандрівник довідався, що, згідно з поширеною на той час думкою, уважалося, що «господарство поетів має недобру славу серед людей», господарство графа Тарновського, як поета і музиканта, натомість було насправді зразковим. Як виявилось, після того як В. Тарновський перейняв Вороблевичі, у часі смерті та похорону батька у 1861 р., пожежа знищила його фільварок і майже всі господарські будівлі. Молодий власник фактично заволодів лише руїнами. Проте в цей

¹⁵⁷ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 807. – S. 397.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 265.

¹⁶² Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 804. – S. 841-842.

¹⁶³ Ibidem. – № 807. – S. 397.

час у Вороблевичах перебував вірний друг дому Тарновських, відомий польський письменник і географ Вінсенцій Поль, який потішив Владислава в його горі, яке його спіткало, і «наворожив добру прикмету-прогностик, яка мала його спіткати у майбутньому»¹⁶⁴. У 1876 році у розмові з А. Гіллером граф погодився, що передбачення В. Поля дійсно справдилося, оскільки йому вдалося повністю перебудувати маєток і наповнити його дорогоцінними предметами мистецтва і науки¹⁶⁵. З перших днів молодий граф почав зводити нові господарські будівлі, а за допомогою доброго економа, добре господарював, а тому доходів, які він отримував від свого маєтку, йому вдосталь вистачало на численні подорожі. Крім того, граф отримав можливість мати спеціальні заощадження не тільки на придбання книг, картин і скульптур, але й на підтримку селян села Вороблевичі, особливо, нещасних і обдарованих людей, і навіть на погашення боргів, які були певний час покладені на село Вороблевичі перед державою¹⁶⁶. За якийсь час він залишив іпотеку чистою, більше того, йому вдалося сплатити борг Кредитного земельного товариства до останньої копійки. Якщо взяти до уваги те, що на його кошти здобуло освіту кілька художників, і саме за його кошти він утримував сільську школу, то навіть сьогодні можна захоплюватися практичністю Владислава Тарновського. Сучасник Й. Крашевський писав, що граф «... живе лише у світі поезії, музики, мистецтва, у світі ідеалів, снів і мрій. Найдобріший чоловік у суспільстві, вдома – найкращий охоронець сільської школи та дітей, він вміє завоювати серця кожного, до кого наближається; – вміє завжди залишатися собою, не маскуючись під якусь роль...»¹⁶⁷. Громадськості було добре відомо, що він ніколи не витрачав більше, ніж мав, а оскільки він розумно витрачав на речі корисні чи прекрасні, і ніколи не втрачав ні копійки на розкіш і гуляння, йому вистачало на всі потреби освіченого громадянина. У характері його головною рисою була єдність почуття і розуму, як найдосконаліша гармонія всіх здібностей розуму. Граф умів поєднувати ідеальне з корисним і реальним, а мистецтво і науку з добрим господарством. Агатон Гіллер писав, що «його життя було доказом того, що духовні та мистецькі смаки та громадянські обов'язки не ведуть, як наслідок, до матеріальної руїни. Ця прекрасна і піднесена гармонія його характеру зробила його взірцевою постаттю для суспільства»¹⁶⁸.

З боку Львова до Вороблевицького палацу вела давня алея протяжністю 1,5 км, яка була засаджена обабіч столітніми липами. На початку алеї стояла висока мурована колона зі статуєю Богородиці. Згідно з усних переказів, ці липи були посаджені фундатором палацу Богуславом Устрицьким, який був також ініціатором побудови цієї колони¹⁶⁹. Перед дитинцем палацу стояла широка в'їзна брама із двома кількадеметровими стовпами з боків, на щитах яких були два тигри, що опиралися на гармати. Дитинець палацу з обох боків брами у формі легкої дуги був оточений невисоким мурованим парканцем, який з'єднувався чотиригранними стовпами, що завершувалися кам'яними вазами із вирізьбленими квітами. Загалом дитинець був оточений парканом штахетного типу. Між брамою і фаса-

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Ibidem.

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Kraszewski J. Władysław hr. Tarnowski... – S. 60.

¹⁶⁸ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 807. – S. 397.

¹⁶⁹ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 265.

дом палацу розташовувався обсаджений деревами газон. Посередині газону стояв кам'яний столик із сонячним годинником, на якому була дата 1764 р. і вирізьблена інскрипція «Oby Orszula żyła wieki i nasze pokryła powieki»¹⁷⁰. По обидва боки газону ще з кінця XIX ст. розташовувалися поздовжні господарські будівлі із неглибокими льохами. Другий відкритий газон розташовувався з тилової частини палацу і був прикрашений численними клумбами із квітами та різноманітними кущами. По боках рамки газону знаходилися дві старовинні алеї з грабами і різнолистими деревами невеличкого парку. Завершувався парковий дизайн Тарновських чудовою панорамою з краєвидом на Карпати¹⁷¹.

Мандрівник Агатон Гіллер також залишив цікавий опис буденного життя мешканців села Вороблевичі в околицях палацу. Згідно з даними географічного словника, у 1890 р. у селі Вороблевичі Дрогобицького повіту було 233 будинки і 1 389 жителів, а також 12 будинків і 73 мешканці на землях фільварку Тарновських, з них 1 320 греко-католиків, 107 римо-католиків, 24 євреї, при цьому 11 мешканців належали до інших конфесій. Переважну більшість населення склали українці – 1 415 осіб, поляків – 11, німців – 36. Починаючи від сільського греко-католицького храму, селянські хати довгим рядом тягнуться вздовж просторово-планувальної забудови. Люди, які тут проживали, були досить заможними і дуже прив'язаними до графа Владислава Тарновського. Вони часто запрошували його на домашні свята та вечірки, і він ніколи їм не відмовляв. Кілька разів граф навіть виступав у ролі свата під час звичайних сільських весіль і, за народною традицією, «перекинувши рушник на спині, він просив дочку господаря для хороброго сусіда»¹⁷².

Граф В. Тарновський зізнався, що у Вороблевичах у нього було багато кумів, а також хрещених синів та дочок, чим дуже пишався. Граф постійно і з усією серйозністю стояв на сторожі інтересів селян і часто захищав їх від біди, звідки б вона не приходила. Ці взаємини між звичайними хатами та палацом були насправді дружніми. Агатон Гіллер, мандруючи селом, дізнався, що Владислав Тарновський особисто навчав різним наукам одного із сільських хлопців, щоб той зміг скласти іспит на фах сільського вчителя. Коли у 1876 р. А. Гіллер побачив школу у Вороблевичах, саме цей вихованець графа вже сам проводив навчання у школі. Цю школу при храмі заснував і розбудував граф Владислав Тарновський з метою якісного виховання молодого покоління мешканців Вороблевич. На той час це було надзвичайно рідкісне явище, бо колонізація ускладнювала українцям доступ до освіти в середній школі. Наприклад, у 1858 р. німецьку гімназію в Самборі відвідували 202 українці (60%), 97 поляків та 34 німці. У 1901 р. у цій гімназії навчалося лише 167 українців (31%). До слова, український публіцист, редактор та видавець Роман Сембратович свого часу у спеціальній статті українського інформаційного німецькомовного двотижневика «Ruthenische Revue» зазначив, що у 1865 р. у Дрогобичі було 154 українських учні гімназії, у Бережанах – 166, у Станиславові – 192, а у 1899 р. їхня кількість зменшилась до 89, 110 та 155 відповідно¹⁷³. Тому існування школи такого високого рівня та ерудованого патрона у селі Вороблевичі відрізня-

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Sembratowycz R. Modernes... // Ruthenische Revue. – 1/ 8. – Wien, 1903. – P. 182.

ло її від інших сільських шкіл, що дозволяло учням отримати кращі знання, необхідні для вступу до Дрогобицької гімназії.

Також граф В. Тарновський підтримував тісні приятельські взаємини із парохом села. Мистецьки оздоблена уніатська парафіяльна церква, також була збудована в минулому XVIII ст. одним із предків Владислава Тарновського. Врешті впродовж усього свого життя Владислав продовжував розбудовувати і допомагати обом церквам Вороблевич: церкві Різдва Пресвятої Богородиці та Церкві Введення в Храм Пресвятої Богородиці¹⁷⁴. Скажімо, у церкві Різдва Пресвятої Богородиці в часи В. Тарновського також зберігалися ікони кінця XVIII – початку XIX ст. авторства відомого українського маляра Луки Долинського (1745 – †1824)¹⁷⁵. Під час однієї із своїх мандрівок до Риму граф замовив у живописців Ватикану якісну копію картини «Madonna di Foligno» (1512 р.) італійського художника Рафаеля, яку спеціально було скопійовано у Ватикані і освячено безпосередньо папою Пі IX. Приїхавши до рідних Вороблевич, Владислав Тарновський подарував цю копію греко-католицькій церкві Різдва Пресвятої Богородиці і разом з церковним братством помістив її у вівтарі. Велике розмальоване вікно із зображенням Богородиці, яке розташовувалося над головним вівтарем цього храму, також було подарунком Владислава Тарновського (воно збереглося у храмі і донині)¹⁷⁶. Агатон Гіллер спеціально описав це вікно і його мистецьке призначення: «крізь чудові кольори цього мальованого вікна падаючі промені освітлюють веселковими вогнями внутрішню частину церкви. Це вікно було виготовлене в Інституті розпису скла відомої школи і фірми «Сайлера» у Вроцлаві. Це вікно було спеціальним дарунком, який мав символізувати про окремий концерт графа, яко композитора і музиканта, який Владислав свого часу давав у цьому місті»¹⁷⁷. Агатон Гіллер занотував власний спогад графа про цей концерт, безпосередньо перебуваючи у храмі: «помолившись перед концертом, як і кожного разу перед працею, про себе він пообіцяв пожертву церкві свого маєтку, якщо концерт буде вдалим. Про цей намір він не розповідав нікому, окрім мене, бо не звик зізнаватися в таємницях свого серця. Я вважаю, що не зраджу довіру свого друга, навіть після його смерті я триматиму його сердечні обітниця, які так чудово його характеризують. На концерті звучали лише твори Владислава [Тарновського]. Успіх був величезним і несподіваним. Увертюра до «Джоанни Грей» привела в захват усю публіку. На другий день після концерту всі англійці, які на той час були у Вроцлаві, подали свої квитки Владиславу Тарновському і через окрему депутацію запросили його до Лондона для виконання згаданої увертюри. Того ж дня її автор пішов на фабрику Зайлера і замовив те мальоване вікно, яке, як прекрасний витвір мистецтва, і як пам'ять про велику душу художника, світить у вороблевицькому храмі»¹⁷⁸. На цвинтарі церкви

¹⁷⁴ Czawaga K. We Wróblowicach obchody 185-lecia urodzin Władysława Tarnowskiego // Nowy Kurier Galicyjski. – Lwów, 13 czerwca 2021. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kurier-galicyjski.com/we-wroblowicach-obchody-185-lecia-urodzin-wladyslawa-tarnowskiego/?fbclid=IwAR-2N3y2Ai6FTQZCZXNGqGWRiGTHgt9wc8D1W32SuIDMqp6idneR7iFp0WbU>

¹⁷⁵ Жолтовський П. Художнє життя на Україні в XVI – XVIII ст. – К., 1983. – С. 128; Budzyński Z. Sieć parafialna prawosławnej diecezji Przemyskiej na przełomie XV i XVI wieku // Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedstwa. – Przemysł, 1990. – Т. 1 – С. 135-155; Слободян В. Церкви України: Перемиська єпархія. – Львів, 1998. – С. 329.

¹⁷⁶ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 807. – С. 397.

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ Ibidem.

збереглася могила батьків Владислава: його батька Валеріана Тарновського, колишнього офіцера польської армії і матері Ернестини Тарновської. Хоча мати померла дуже рано, проте вона завжди супроводжувала сина в його мистецтві та колекції, зокрема в картинах «Мадонна з дитям». Показуючи своєму гостеві А. Гіллеру могилу батьків, граф сказав мандрівнику: «Тут і мої кістки будуть покладені!»¹⁷⁹. Як згодом у своїх спогадах написав товариш графа: «На жаль, їх поклали занадто рано! З Тихого океану, де він раптово помер на кораблі під час рейсу «City of Tokyo», його тіло, завдяки старанням брата Станіслава, було доставлене до Вороблевич, і було поховано в могилі його батьків, яка має стати місцем паломництва для всіх тих, хто вміє шанувати пам'ять видатних людей!»¹⁸⁰. Чавунний чорний надгробок висотою у 4 метри мав вигляд трикутної готичної вежі із хрестом, що підкреслювало не тільки мистецький хист графа, але й статус його родини. Тут були також поховані Ернестина, Владислав (молодший брат), Анеля Тарновські¹⁸¹. Зазначимо, що 13 червня 2021 р. польська і українська громади організували на могилі графа Владислава Тарновського панахиду та урочисту академію, присвячену 185-й річниці з дня народження мислителя¹⁸². Греко-католицький парох о. Олександр Копистинський очолив Святу Месу в церкві Царя Христа. Цього дня вперше після закінчення Другої світової війни відбулася спільна міжнародна молитва на родинній могилі графів Тарновських. Це була екуменічна молитва, за участю двох обрядів католицького та православного духовенства. Молитву прочитав польською мовою о. Целестин Дерунів зі Львова. Молодий сурмач зіграв спеціальний хорунжий заклик, який звучав на військових похоронах – «Спи друже в темній могилі, нехай тобі сниться Польща». Це остання строфа згаданої солдатської пісні, створеної Владиславом Тарновським. Сьогодні греко-католицька громада села Вороблевичі продовжує зберігати пам'ять про свого мецената та відомого мандрівника, а також береже реліквії періоду його життя, які знаходяться у храмі.

Чимало інформації про долю колекції Тарновських свого часу особисто надала досліднику Роману Афтаназію остання представниця роду Анна Тарновська з Дідушицьких. Найбільше палацова колекція, описана А. Гіллером у середині 1870-х рр., постраждала в період Другої світової війни 1939 – 1944 рр., а також під час другого радянського «мультикультурного об'єднання братніх народів». Проте частина колекції сьогодні дивом врятована, завдяки самій родині Тарновських у 1958 р. і зберігається у Краківському національному музеї (зокрема, завдяки дарункові Анни Тарновської та Уршулі Мячинської у 1958 р.), частково у Львівській Національній галереї мистецтв, фондах палацово-паркового музею Королівські стежки (озера) в Варшаві та інших державних і приватних колекціях.

Помер відомий подорожувальник Владислав Тарновський раптово від інфаркту 19 квітня 1878 р., під час подорожі з Японії до США на кораблі «Пацифік» (Pacific). Смерть прийшла вже на підході до Сан-Франциско. За якийсь час його

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Пастух Р., Сов'як П., Шимко І. Дрогобиччина: свідки епох... – Кн. 2. – Дрогобич, 2012. – С. 56.

¹⁸² Czawaga K. We Wróblowicach obchody 185-lecia urodzin Władysława Tarnowskiego // Nowy Kurier Galicyjski. - Lwów, 13 czerwca 2021. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kuriergalicyjski.com/we-wroblowicach-obchody-185-lecia-urodzin-wladyslawa-tarnowskiego/?fbclid=IwAR-2N3y2Ai6FTQZCZXNGqGWRiGTHgt9wc8D1W32SulDMqp6idneR7iFp0WbU>

тіло перевезли до родинного маєтку у Вороблевичі, де його поховали в усипальниці Тарновських¹⁸³. Його приятель Агатон Гіллер, який описав свою подорож до палацу у 1876 р., згадував, що наприкінці життя граф старанно готувався до святкування 50-го ювілею Крашевського і підготував чудові твори, які, однак, йому не вдалося особисто виконати. Як виявилось, ювілей був перенесений на 1879 р., тобто після смерті Владислава Тарновського. А. Гіллер із сумом згадував у своїх подорожніх спогадах про важливу прижиттєву участь графа у підготовці до цього ювілею, бо хоч його вже не було на світі, але його творчість була присутня на концерті. Зокрема мандрівник писав: «участь Тарновського в ньому виразилася в «траурній панахиді за його власну душу»¹⁸⁴.

Ще напередодні смерті, будучи бездітним, граф Владислав Тарновський записав увесь маєток своєму родичеві, племіннику Янові Кантові Тарновському (1877 – †1940), який був сином рідного брата Станіслава Тарновського і Ядвіги Пегловської (1852 – †1934), і якого було замордовано в радянських таборах. Ян Тарновський одружився з Анною з Дедушицьких гербу сас (1880 – †1970) і був останнім власником Вороблевич до 1939 р.¹⁸⁵ 7 травня 1938 р. римо-католицький біскуп Францішек відзначив графа Яна Тарновського золотим хрестом «pro Ecclesia et Pontifice» за підтримку меценатської справи в галузі духовної культури¹⁸⁶.

На хвилях емоцій, фактично одразу після смерті графа у 1878 р., А. Гіллер опублікував розлогу статтю із своїми спогадами про взаємини із графом В. Тарновським, зокрема про своє перебування у Вороблевичах на Дрогобиччині. Ці спогади були надруковані у травні-червні 1878 р. кількома частинами на сторінках львівського тижневика «Літературний рух» і були присвячені 40-ка дням від часу смерті графа¹⁸⁷.

У травні 2023 року авторам цієї розвідки вдалося відвідати Вороблевичі, щоб перевірити долю рідкісних пам'яток архітектури і культури Дрогобиччини. Як виявилось, до наших днів дуже добре збереглася унікальна церква Різдва Пресвятої Богородиці 1773 р., яку розбудував у ХІХ ст. граф Владислав Тарновський та його родина. Також зберігся цікавий запис на церкві про першого фундатора і будівничого храму: «Для вигоди підданих руського обряду дім той Божий постав 1775 [р.] Богуславом з Уніхова Устрицького гербу «пшестродза» каштеляна іновлоського сина Матея і Агнешки з Гошовських каштелян львівських і Констанції дружини того, а дочки Миколая і Францішки з Мокринова Семяновських обозних, польських коронних»¹⁸⁸. Тобто храм було закладено у 1773 р., а завершено у 1775 р. В наш час добре збережені могила-усипальниця Тарновських, а також мурований паркан, покритий черепицею, із чотирма каплицями по кутах, велика мурована дзвіниця із вишуканим дзвоном, а також надбрамна дзвіниця без дзвонів. Натомість, ані в'їзної брами, ані самого палацу не збереглося, оскільки маєток Тарнов-

¹⁸³ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 260.

¹⁸⁴ Wróblewice z księgi wspomnień B. Sulity // Kłosy... – № 807. – S. 397.

¹⁸⁵ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 259.

¹⁸⁶ Zmiany Da slanowiskach i urzadach duchownych // Kronika Diecezji Przemyskiej o[brządku] [acińskiego]. – R. 38. – Z. 5 (maj 1938). – S. 208.

¹⁸⁷ Giller A. O Władysławie hr. Tarnowskim // Ruch Literacki. – № 21. – Łwów, 1878. – S. 331-332; № 22. – S. 348-349; № 23. – S. 362-363; № 24. – S. 380-381; № 25. – S. 395-396.

¹⁸⁸ Пастух Р., Сов'як П., Шимко І. Дрогобиччина: свідки епох... – Кн. 2. – Дрогобич, 2012. – С. 56-57.

ських у Вороблевичах повністю знищила радянська влада, яка, зруйнувавши будівлі, використала цеглу палацу як будівельний матеріал для нового корпусу школи в сусідньому селі Літиня. У 1967 р. будівництвом проекту займався літинський колгосп «Більшовик». Проте сучасні мандрівники-краєзнавці у 2007 р. записали від місцевих жителів інформацію, що у 1961 р. цегла із розібраного палацу пішла на будівництво будинку культури в Літині, а також на будівництво приватних будинків місцевих партійних діячів¹⁸⁹. Водночас нам вдалося встановити місце, де колись розташовувався палац за описами А. Гіллера. Як виявилось, тут стоять сучасні забудови приватних будинків селян, які охоче розповіли нам про те, що тут відбувалося. На місці саду збереглися лише старовинний горіх і яблуні, а решта території повністю відведена під городи та нинішні фруктові сади. Водночас дорога, яка вела до палацу, тепер веде в поле, яке починається великим сміттєзвалищем, започаткованим радянською владою.

Більш утішною є історія палацу рідного брата Владислава Тарновського Станіслава Тарновського (Білого) у селі Снятинка, який зберігся до нашого часу, як двоповерховий палац із двома дорійськими портиками¹⁹⁰, і сьогодні виконує функцію школи-гімназії. Подорожі до Снятинки здійснювали відомі мандрівники-художники ще в першій половині ХІХ ст., коли тут розміщувався лише фільварок Валеріана Тарновського і тут не було жодної резиденції. Згідно з описами тут знаходилися ставки і фільварок, а також невеликий дерев'яний дворик із ганком, який був покритий дуже високим чотирисхильним дахом, покритим гладким гонтом.

Перші пейзажі цього снятинського дворика із ставками та панорамою давньої дороги на Дрогобич із краєвидом на Карпати намалював приятель Валеріана Тарновського, відомий австрійський живописець, графік і майстер театрального декоративного жанру Антон Лянґе (1774 – †1842). Саме він вважається родоначальником історичного пейзажу («патріархом львівського пейзажу»), адже в своїх роботах чарівні краєвиди Галичини художник відтворював, як екзотику. А. Лянґе – це передовсім художник, театральний декоратор, літограф, який навчався живопису у відомого віденського пейзажиста Л. Шенберґера. Він був сином віденського актора Макса Лянґе та небожом геніального композитора В. А. Моцарта¹⁹¹, тому за музичними уподобаннями мав багато спільного з родиною Тарновських. Близько 1836 р. А. Лянґе відвідав Вороблевичі, де на замовлення Валеріана Тарновського, намалював три маловідомі на сьогодні акварелі «Оранка в Вороблевичах», «Вороблевичі: став і пасовисько», «Церква на тлі пасовиська з вівцями». Перша акварель із панорамою церкви, палацу, центральної липової алеї, а також ріллі, яку зорюють місцеві селяни, відома в літературі. Усі три акварелі сьогодні зберігаються у фондах Історичного музею в Сяноку і відомі у досить вузькому колі українських (Софія Король¹⁹²) та польських (Аґнешка Свентославська¹⁹³) мистецтвознавців. На

¹⁸⁹ Ibidem. – С. 53.

¹⁹⁰ Антонюк Д. Замки і резиденції в Україні... – С. 291.

¹⁹¹ Король С. Антон Лянґе: між класичним пейзажем і натурними студіями // Записки Наукового Товариства імені Шевченка (далі – ЗНТШ). – Т. 248: Праці комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. – Львів, 2004. – С. 160.

¹⁹² Король С. Антон Лянґе: між класичним пейзажем і натурними студіями... – С. 160-163.

¹⁹³ Świętosławska A. W orbicie Wiednia. Antoniego Langego i Jana Nepomucena Głowackiego widoki Galicji // Sztuka pograniczy. Studia z historii sztuki / Red. L. Lameński, E. Błotnicka-Mazur, M. Pastwaю – Lublin, 2018. – S. 331-349.

думку Софії Король, олійні пейзажі, які створив художник у середині 1830-х рр., показують еволюційний шлях його живописної манери за півтора десятиліття. При спогляданні цих трьох робіт впадає у вічі єдність тематичного вирішення образів, у цьому випадку це досить детальний, достовірно відтворений вид Вороблевич. Кожна з них містить фрагмент реального вигляду села та навколишнього ландшафту. Художник-мандрівник ніби намагався дивитися об'єктивно і відсторонено, бо ці краєвиди пульсують бажанням показати характерні особливості краєвидів. Наприклад, на картині «Вороблевичі: став і пасовисько» (полотно, олія, 48,5x76 см) А. Лянґе створює вид на став і церкву з хатами на пагорбі. На передньому плані сільська дорога, якою іде селянин з возом, запряженим волами. Другий план займає тиха гладь ставу, у якій відбиваються церква і сільська хата. На третьому плані, на мальовничому пагорбі, розкинулися обійстя, що потопають у масах затишної зелені. Ці три картини могли бути виконані якщо не повністю, то в основному композиційному контексті на пленері, тобто у форматі живописних натурних краєвидів. На особливу увагу заслуговує у цій картині зображення неба. Крім трьох основних тонів з палітри А. Лянґе – коричневого, охристого, зеленого, – саме на цій картині бачимо тонкі поєднання голубого, фіолетового і жовтого півтонів. У поєднанні між собою вони і створюють той загальний «перламутровий» колорит, яким художник так вражав своїх сучасників. На іншій картині «Церква на тлі пасовиська з вівцями» (полотно, олія, 48,5x76 см) зображено оригінальну сцену, в якій овець проводять через огорожу з водою, де їх миють, а потім заганяють у кошари. Цю дію, яка відбувається на другому плані, оточують елементи мальовничого і водночас складного структурного вирішення композиції першого плану. У лівому куті зображено фрагмент річки і яскраво освітлену частину берега вздовж неї. Через річку перекинута старенький дерев'яний місток, продовженням якого є сільська дорога. На досить притемненому передньому плані можна побачити зображення пастуха, який пасе корів, лежачи на траві. На відміну від повільної течії річки з лівого краю картини, у правій частині художник намалював бурхливий потік, що, витікаючи немов з-під землі, одразу розбивається об каміння. Активність цієї частини композиції дає підстави поставити під сумнів слова М. Яблонського про те, що А. Лянґе «не хотів або не вмів» малювати переднього плану. У картині «Оранка у Вороблевичах» (полотно, олія, 47x65 см, іл. 4), мабуть, найкраще передано єдність природнього середовища і світлової перспективи. Міцно вибудована композиція та вдало розставлені художні акценти диктують порядок і гармонію цілому зображенню, а видимі у глибині композиції напівпрозорі силуети недалеких карпатських хребтів, є ще одним підтвердженням того, що художник писав олійний краєвид на основі глибокого, попереднього натурного дослідження. Підсумовуючи аналіз цих трьох пейзажів, С. Король стверджує, що А. Лянґе належним чином використав у живописі свої знання, набуті з досвіду натурних ескізів для літографічних альбомів. Парадоксально, але саме середина 1830-х рр. стала найвищою точкою творчих здобутків митця на лінії об'єктивного наслідування природи. У таких роботах, як краєвиди з Вороблевич, натуралістичне світосприйняття найбільш органічно поєдналось із манерою живопису А. Лянґе¹⁹⁴.

¹⁹⁴ Король С. Антон Лянґе: між класичним пейзажем і натурними студіями... – С. 162-163.

Припускаємо, що того ж 1836 р. художник також перебував і в Снятинці, де зобразив відомий «Пейзаж зі Снятинки» із панорамою ставків і дороги на Дрогобич. Унизу посередині зберігся підпис «A. Lange», а на звороті безпосередньо на полотні записано «Hr. Tarnowska/Śniatynka», поруч розміщена кругла печатка із написом «Własność.../Śniatynka» та невеликою наліпкою із літерою «S», тобто Станіслав (Тарновський). Цікаво, що на панорамі також позували в національних костюмах місцеві жителі, наглядачі за фільварком, які їдуть верхи, а також отари овець із фільварку Тарновських. Далі за пагорбом знаходилася відома броварня Валеріана Тарновського, де, починаючи від 1830-х рр., працював вільний міщанин Ігнацій Кжижановський, родина якого постійно працювала в Станіслава Тарновського як в броварні, так і на території палацу і в фільварку. Наприклад, в метричних записах 1839 р., 29.06.1843 р. та 1845 р. професія Ігнатія Кжижановського вказана як «soctor cervisia» – виробник пива, бровар, пивовар в Снятинці і проживає в будинку №1 маєтку графа Тарновського. Також у 1839 р. найманим помічником майстра по догляду за котлами в снятинській броварні працював Кароліус Лей, який був родом з Долини. Певний час відомим майстром-пивоваром цієї броварні працював Йоахим Ясінський, якого у 1851 р. було призначено економом у маєтку Тарновського в Снятинці. Цікаво, що з 1852 р. І. Кжижановський почав працювати економом у маєтку Ігнація Сабатовського в Унятичах по дорозі до Нагуєвич. Щоправда, цей маєток, як і у Вороблевичах, не зберігся до нашого часу.

Загалом акварельні зображення дворика в Снятинці та палацу у Вороблевичах 1836 р. не мають аналогів в історії мистецтва Дрогобиччини. Наприклад, у вороблевицькому мотиві церква і палац стоять поруч, а краса парку та алей довкола виглядають так само, як і в реальності. Художник прикрасив свої твори блиском призахідного сонця, надаючи лісові й зелені особливої чарівності, якими їх наділила природа. Дуже часто А. Лянґе серед природи цього лісу зображає птахів, які співають, і своїм співом славлять Творця. З цього приводу перед майстерністю А. Лянґе ще за життя схилив голову відомий мистецтвознавець З.-А. Кретович¹⁹⁵.

Другий приїзд художника-мандрівника А. Лянґе на терени Дрогобиччини, за нашими спостереженнями, варто датувати 1840 р., коли йому вдалося намалювати дві маловідомі в науці літографії: панораму Дрогобича та пейзаж скель в Уричі¹⁹⁶, які були намальовані аквареллю. Перша панорама Дрогобича ще не увійшла до каталогу, але вона ілюструє дуже рідкісний вид на місто з вулиці Бориславської у бік дерев'яної церкви Святого Юра, приватні бойківські хати під житньою соломою, які розташовувалися на передмісті біля церковного озера поблизу солоного ставка, Костьолу Святого Варфоломія, монастирської церкви Пресвятої Тройці отців Василіан, ратуші та монастирського храму Св. Петра і Павла. Друга акварель більш рідкісна, оскільки вона датована і підписана «A. Lange. Fotoansicht aus Drohobycz. Aquarellfarbe. 1840». На ній зображено панораму міста Дрогобича з північного заходу з видом на ратушу, костьол Св. Варфоломія, церкву Пресвятої Тройці, ратушу, а також численні кам'яні, глиняні та дерев'яні забудови міщанського простору. Припускаємо, що саме ця панорама є найдавнішою і була створена в районі су-

¹⁹⁵ Kretowicza Z.-A. Kilka chwil w okolicach Złoczowa / Rozmaitości // Dodatek do Gazety Lwowskiej. – 1827. – S. 417-418.

¹⁹⁶ Zawadzki A. Galicyja w obrazach czyli Galerya litografowanych widoków, okolic i najznakomitszych za- bytków w Galicyi z opisaniem obrazów w języku polskim i niemieckim. – Lwów, 1840. – S. 36. – Rys. № 43.

часної вулиці Петра Сагайдачного в Дрогобичі. Оригінали цих панорам сьогодні зберігаються у Відні¹⁹⁷. Вважаємо, що візити А. Лянґе до Дрогобича здійснювалися саме із Вороблевич та Снятинки, тобто з володінь Валеріана Тарновського, який був відомим не тільки своїм пивоварінням, а також непересічним талантом до колекціонування далеко за межами Дрогобиччини. Власне, ці візити А. Лянґе серйозно вплинули на майбутні мистецькі захоплення братів графів Владислава і Станіслава Тарновських. Не випадково в майбутньому село Снятинка стало ще одним центром зустрічей мистецьких діячів.

Отже, маєток в Снятинці більш відомий за часів Станіслава Тарновського, який його розбудував до неймовірних масштабів, отримавши серйозний авторитет серед місцевого населення Дрогобицького повіту, передовсім як депутат до Галицького сейму¹⁹⁸. Станіслав Тарновський народився 8 травня 1838 р. у Вороблевичах, а помер 2 липня 1909 р. у родинному маєтку в Снятинці. В літературі він відомий як магнат¹⁹⁹, депутат Галицького сейму в 1883 – 1895 рр.²⁰⁰, пейзажист і колекціонер мистецтва²⁰¹, а також натхненник живопису Артура Гроттґера²⁰². Оскільки двоюрідний брат Станіслава Тарновського, пізніше професор Ягеллонського університету, називався у молодості Станіславом Тарновським «Чорним», сина Валеріана Тарновського почали звати Станіслав Тарновський «Білий»²⁰³. На початковому етапі навчання разом із братом Владиславом з 1848 р. він навчався у єзуїтів у Львові, а пізніше з 1850 р. – у Кракові під керівництвом Шимона Дуткевича та двоюрідного брата їхнього батька о. Яна Сципіона дель Кампо та під впливом Вінцентія Поля²⁰⁴. У вільний час він мандрував Краковом і пристрасно любив Татри. Згодом С. Тарновський навчався в Кракові, але навчання було перервано через раптове отримання в спадщину Снятинки та потребою доглядати за господарством, оскільки смерть батька змусила братів розбудовувати родинні гнізда. Спочатку С. Тарновський навчався малюнку та живопису у Львові у Яна Канті Машковського (разом з Артуром Гроттґером), а згодом – у Кракові у художника-архітектури Максиміліана Черхи та пейзажиста Леона Дембовського²⁰⁵. До 1938 р. картини Станіслава Тарновського належали його родичам і зберігалися переважно в Снятинці. Свої роботи С. Тарновський виставляв у молодому віці в Кракові на виставках Товариства друзів красних мистецтв у 1856 і 1857 рр.²⁰⁶. У другій половині XIX ст. він остаточно оселився в успадкованому маєтку в Снятинці. У 1863 р. С. Тарновський брав активну участь у Січневому повстанні та 2 липня 1863 року

¹⁹⁷ Король С. Антон Лянґе: між класичним пейзажем і натурними студіями... – С. 159.

¹⁹⁸ Антонюк Д. Замки і резиденції в Україні... – С. 291-292.

¹⁹⁹ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 259, 264.

²⁰⁰ Stanisław Tarnowski ze Śniatynki. Wspomnienie pośmiertne // Przegląd Polski. – Kraków, 1909. – R. 44. – T. 173. – № 518. – S. 283.

²⁰¹ Wilder H. Polskie archiwa, biblioteki, muzea, zbiory i zbieracze // Rocznik naukowo-literacko-artystyczny (encyklopedyczny) na rok 1905. – Warszawa, 1905. – S. XXII.

²⁰² Potocki A. Grottger. – Lwów, 1907. – S. 142, 166-167, 168.

²⁰³ Stanisław Tarnowski ze Śniatynki. Wspomnienie pośmiertne // Przegląd Polski. – R. 44. – T. 173. – № 518. – Kraków, 1909. – S. 278-279.

²⁰⁴ Ibidem. – S. 279, 281.

²⁰⁵ O nauce A. Grottgera i St. Tarnowskiego u J. K. Maszkowskiego w: Polski Słownik Biograficzny. – T. XX (Maria Józefa – Mathy Ignacy). – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1975. – S. 154.

²⁰⁶ Świeykowski E. Pamiętnik Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie. 1854 – 1904 pięćdziesiąt lat działalności dla sztuki ojczystej. – Kraków, 1905. – S. 291, 539.

взяв участь у битві під Радзивілом²⁰⁷. Після пережитого Січневого повстання по-тяг до малювання у графа С. Тарновського значно зменшився, а бажання колекціонувати твори мистецтва – навпаки зросло²⁰⁸. Під час голоду 1866 р. він розвозив бідним харчі та гроші²⁰⁹, а також підтримував добрі стосунки з українцями²¹⁰. З моменту отримання спадщини він так дбав про стан свого господарства, що повернув увагу в окрузі і таким чином очолив староство Дрогобицького повіту²¹¹.

Будучи художником-аматором, Станіслав Тарновський сформував у рідному селі Снятинка своерідну мистецьку резиденцію, яка створювала живі образи з життя Дрогобицького повіту на міжнародні виставки світового мистецтва. Невипадково, щоб зберегти історичну і мистецьку пам'ять про давній дерев'яний дворик свого батька в Снятинці, Станіслав Тарновський намалював 27 березня 1886 р. рідкісну акварель із зображенням цього дворика з автографом «СТ». Граф міг малювати або з раніших малюнків, або з фотографій, або ж з пам'яті, оскільки станом на 1886 р. старий батьківський дворик вже був розібраний.

З іншого боку, саме тут кувався тил для Січневого повстання. Варті уваги описи спогадів про графа Станіслава Тарновського (Білого) і його організацію повстанців з теренів Дрогобиччини та їх участь у повстанні проти Російської імперії 1863 – 1864 рр. Врешті описи цих військових походів досі залишаються не опублікованими. Під безпосереднім військово-політичним впливом графа С. Тарновського перебував міський голова Дрогобича і відомий бізнесмен, Ян Невядомський, який був активним учасником Січневого повстання 1863 р., під командуванням генерала Висоцького. Коли Я. Невядомському виповнилось 23 роки, він разом із графом С. Тарновським активно організовував добровольців із Львівщини та Дрогобиччини. Місцем регулярних зустрічей добровольців був палац у Снятинці. Таким чином, обидва колеги розпочали свою участь у визвольному повстанні польського народу 1863 – 1864 рр., спрямованого проти влади Російської імперії²¹². Власне, зі спогадів про ці військові пригоди дізнаємося, що Я. Невядомський разом із графом С. Тарновським брали активну участь у кампанії в Ведлинському та Лопатинському лісах, що на Радехівщині, в Радзивілові на Рівненщині, де він отримав військове звання капрала першої компанії карабінерів²¹³. Обидва боролися за ідею «дерева волі», адже згідно з описами Дрогобича у місті здавна росло дерево біля парафіяльного костюлу Св. Варфоломія, яке мало народну назву «Дерево Волі» і було від 30-х рр. XIX ст. улюбленим місцем для народних зібрань у костюльному парку. Врешті, це дерево символізувало патріотичну традицію і, як і в Кракові, було посаджене на честь Конституції 3 травня 1791 р., тож у пізніші часи воно мало закономірний безпосередній зв'язок із важливими датами, такими як Січневе повстання. За словами старожилів, саме це «дерево мало дочекатися

²⁰⁷ Stanisław Tarnowski ze Śniatynki... – № 518. – S. 281-282.

²⁰⁸ Ibidem. – S. 282.

²⁰⁹ List Artura Grottgera do Wandy Monné z 10 czerwca 1866 // Wolska M., Pawlikowski M. Arthur i Wanda: dzieje miłości Arthura Grottgera i Wandy Monné: listy-pamiętniki, ilustrowane licznymi, przeważnie nieznanymi dziełami artysty. – T. 1. – Medyka-Lwów, 1928. – S. 238-240.

²¹⁰ Stanisław Tarnowski ze Śniatynki... – S. 282.

²¹¹ Ibidem. – S. 281-282.

²¹² Lazorak B., Skwarek B., Lazorak T. Jan Niewiadomski (1840 – 1914) – jego rola w życiu Drohobycza. – Legnica-Nahujowice, 2020. – S. 68.

²¹³ Ibidem. – S. 98.

Незалежності», яке, в очах поляків, чекало на неї аж до Першої світової війни. Цікаво, що саме біля цього дерева, свого часу, Ян Невядомський виголошував власні спогади про польові окопи та атаки на ворогів у 1863 р. Дослідник історії Дрогобича, професор Мсціслав Мсцівуєвський, свого часу, зібрав цікаву інформацію про те, що саме під цим деревом у 1863 р., після літургії відбулися перші збори мешканців, під час яких обговорювалися криваві події, що проходили на польських теренах Російської імперії. Насамкінець автор подав цікаву інформацію про організацію дрогобицької молоді під проводом графа Станіслава Тарновського у Снятинці, а також представив численні подвиги відомого дрогобицького повстанця, колишнього бургомистра Яна Невядомського²¹⁴. Іншим представником гілки Тарновських, який брав участь у Січневому повстанні, був Юліуш Тарновський (1840 – †1863)²¹⁵, з родинного маєтку в Дзікові, який загинув 20 червня 1863 р. у битві під Коморовим біля Тарнова. Зауважимо, що рідний брат Станіслава Тарновського Білого, мандрівник і письменник Владислав Тарновський, присвятив своєму стриєчному братові Юліушу окремого вірша «Na śmierć Juliusza T.»²¹⁶. Саме разом із Юліушем Тарновським і воював Ян Невядомський проти кацапів під час Січневого повстання. Можливо, що всі кампанії, в яких брали участь його родичі чи жителі Дрогобиччини, фінансувалися під проводом Станіслава Тарновського. Як відомо, брат Станіслава, Владислав Тарновський, на деякий час перервав навчання саме на заклик свого брата, щоб взяти участь у Польському повстанні 1863 року. Він навіть працював у львівській організації, що допомагала повстанцям, і був таємним зв'язковим між Галичиною та Національним урядом у Варшаві²¹⁷. Якраз він згодом воював у складі зуавів-смертників²¹⁸. Там же й склав військову пісню «Jak to na wojence ładnie, kiedy ułan z konia spadnie»²¹⁹, яка досі є популярною в польській культурі, хоча й дещо змінена. Крім того, Владислав Тарновський у 1863 р. написав відому пісню «Як добре на війні», яка стала популярною серед польського війська, починаючи від баталій Січневого повстання і до сьогодні²²⁰.

Станіслав Тарновський, як і його батько Валеріан та брат-мандрівник і композитор Владислав, був завзятим колекціонером і меценатом. Його найближчим другом також був відомий польський художник Артур Гроттгер. Впродовж 1865 – 1867 рр. він неодноразово бував в Снятинці і створив тут біля 30 картин, в тому числі всевітньо відомий цикл із шести малюнків «Литва» (Lituania): «Пуща», «Знак», «Присяга», «Бій», «Дух» і «Об'явлення». До наших днів збереглося чимало джерельних відомостей про його подорожі до дворику Станіслава Тарновського в Снятинку. Більше того, художник залишив власні згадки та описи подорожей не тільки у листуваннях,

²¹⁴ Ibidem. – S. 110.

²¹⁵ Siemieński L. Dwa Juliusze. Kartki z ostatnich dni ich żywota: 1863 – 1869. – Kraków, 1869. – S. 113-176.

²¹⁶ Buława E. [Władysław Tarnowski] // Krople czary Wydawca. – Lipsk, 1865. – S. 121.

²¹⁷ Giller A. O Władysławie hr. Tarnowskim // Ruch Literacki. – № 24. – Łwów, 1878. – S. 380-381.

²¹⁸ Wyprawa na Poryck (Przyczynek do wspomnień o Władysławie hr. Tarnowskim.) Kalinowa [Relacja powstańca z oddziału Żuawów // Gazeta Narodowa. – Poznań, 1878. – № 162, 164, 165; Kacnelson D. Z dziejów polskiej pieśni powstańczej XIX wieku. Folklor powstania styczniowego. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1974. – S. 97.

²¹⁹ Sensacje z dawnych lat. Wyszukał i skomentował Roman Kaleta. – Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1980. – S. 464.

²²⁰ Tarnowski W. Jaktó na wojence ładnie // Żołnierskie piosenki obozowe / Red. Adam Zagórski. – Piotrków, 1916.

але й у щоденниках і малюнках. У Ягелонській бібліотеці до нашого часу також зберігся рідкісний щоденник Артура за період 1855 – 1858 рр.²²¹, а також передсмертні записники із робочими текстами, рисунками та ескізами: бурий записник 1866 р.²²², чорний записник за 1866 – 1867 рр.²²³ і малий нотатник 1867 р.²²⁴ У цих записниках можна знайти унікальні відомості про перебування А. Гроттгера на теренах Дрогобиччини, зокрема під час його перебування в старовинному дворіку у Снятинці. Проте спадщину митця найкраще характеризують зображення мандрівок в ілюстративній формі періоду 1865 – 1866 рр., оскільки, живучи в старому дерев'яному дворіку С. Тарновського у Снятинці, він постійно зображував у своїх картинах пейзажі та інтер'єри, які стали основою для відомого циклу творів, присвячених темі Січневого повстання 1863 – 1864 рр. Мандрівний художник Артур Гроттгер був свідком будівництва паркових забудов для нового палацу. Фактично, одразу після придушення повстання, ув'язнення в Сибіру його молодшого брата Ярослава²²⁵ та політичних переслідувань у столиці Австро-Угорщини, А. Гроттгер переїжджає з Відня у провінцію, до своїх приятелів графів Тарновських. Як виявилось, під час Січневого повстання А. Гроттгер брав участь у допомозі повстанцям, які втікали від російського поневолення. 23 грудня 1863 р. у віденській квартирі художника був заарештований один із поляків, якого підозрювали у змовницькій діяльності в Кракові. Австрійці подали позов до суду проти Гроттгера, і цісар Франц Йосиф I позбавив його мистецької стипендії. Художник втратив засоби до існування, потрапив у злидні і в липні 1865 року був змушений залишити Відень²²⁶. Він виїхав до Галичини, де у 1865 – 1866 рр. деякий час проживав і творив у Снятинці. Тут художник отримав перші вістки про свою хворобу – астму, яка загострювалася через розлуку із коханою Вандою Монне. Проте Артур не припиняв творчої праці. Саме в Снятинці він написав картини із зображенням палацу С. Тарновського, це зокрема: «Зустріч повстанця» (1865 р.), «Перехід через кордон» (1865 р.) та «Прощання з повстанцем» (близько 1865/1866 рр.)²²⁷. Сьогодні ці роботи зберігаються у фондах Національного музею у Кракові. Цікаво, що на картині «Прощання з повстанцем» зображено кам'яні необарокові вази в'їзної брами до палацу в Снятинці²²⁸, які збереглися до наших часів на брамі нинішньої школи-гімназії. Станіслав Тарновський зберігав також кілька десятків картин різних епох, понад сотню ескізів і етюдів. В його колекції були також картини, які він писав спільно із Артуром Гроттгером, наприклад, портрет у молодості, на якому вони малювали один одного, або, наприклад, «Коломийка»²²⁹ з персонажами Гроттгера та пейзажем Тарновського²³⁰.

²²¹ Biblioteka Jagiellońska (Domena Publiczna). – Dziennik Artura Grottgera (1854 – 1858). – Syg. BJ Rkp. 11465 I. – 352 s.

²²² Ibidem. – Notes Artura Grottgera «Bura książeczka» (1866). – Syg. BJ Rkp. 11466 I. – 105 s.

²²³ Ibidem. – Notes Artura Grottgera «Czarna notatka» (1866 – 1867). – Syg. BJ Rkp. 11467 I. – 71 s.

²²⁴ Ibidem. – Notatki Artura Grottgera (1867). – BJ Rkp. 11468 II. – 13 s.

²²⁵ Gołubiew Z., Król A. Artur Grottger (1837 – 1867) // Wystawa przygotowana przez Muzeum Narodowe w Krakowie w Pałacu Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie marzec – maj 1988, pod patronatem Ministra Kultury i Sztuki Prof. Aleksandra Krawczuka. – Kraków, 1988. – S. 9.

²²⁶ Niewiarowski A. Austria po polsku. – Warszawa, 2009. – S. 159.

²²⁷ Bryl M. Cykle Artura Grottgera, poetyka i recepcja. – Poznań, 1994. – 393 s.

²²⁸ Антонюк Д. Замки і резиденції в Україні... – С. 291.

²²⁹ Gołubiew Z., Król A. Artur Grottger (1837 – 1867)... – S. 6.

²³⁰ Bołoz-Antoniewicz J. Katalog ilustrowany wystawy sztuki polskiej od roku 1764 – 1886. – Lwów, 1894. – S. 320-321, pozycja 1416.

Проживаючи взимку у 1865 р. та на весні 1866 р. у снятинському дворіку, А. Гроттгер постійно рисував малюнки з приводу своїх почуттів до своєї коханої Ванди. Їхня кількість та значне художнє наповнення вражають. Частину серії цих малюнків зафотографував і видав, вже після смерті художника у 1869 р.²³¹, відомий польський фотограф і публіцист, співзасновник (з 1891 р.) та заступник голови Клубу любителів фотографічного мистецтва у Львові Теодор Шайнок (1833 – †1894), який також раз подорожував до Снятинки. Серія цих рисунків була присвячена безпосередньо Ванді Монне, на деяких з них автор навіть вказував день і місяць початку і закінчення роботи. Серед датованих і підписаних у Снятинці варто згадати малюнки: «Каменярь» (20.01. - 08.03.1866 р.), «Діва Марія під Хрестом» (14.03.1866 р.), «Христос в терновому вінку» (1866), «Під мурами в'язниці» (19.01.1866 р.), «Шляхтич під пам'ятником» (08.03.1866 р.), «Сліпий циган» (02.01.1866 р.), а також «Ніч на лагунах» (05.02.1866 р.). Варто зазначити, що твори А. Гроттгера, написані безпосередньо у Снятинці та Вороблевичах на Дрогобиччині, у 1911 р. вперше виявив і детально проаналізував польський історик і мистецтвознавець Ян Болоз-Антоневич (1858 – †1922)²³². Водночас у селі Снятинка були намальовані рідкісні рисунки з життя українських та польських дітей, які там проживали, це зокрема «Казки» (1866), «З колядою» (інколи називають «Перед шопкою», 1866)²³³ та ін. Невідомими досі в дослідженнях Дрогобиччини слід вважати унікальні ескізи і рисунки старої церкви зі Снятинки під однойменною назвою «Церква» (1865), а також рідкісні твори та ескізи із «снятинського циклу»: «Віз з конюшиною і народні типи» (літо 1865), «Осінь і зима» (1865), «Ніч закоханих» (1866 р.), «Лісоруби» (1866), ескізи № 1 – 5 до картини «Школа» у Вороблевичах (1866), «Прапор», «Марія Покровителька Польщі» (1865/1866), «Перед корчмою» (1865/1866), «Поклоніння дитятку» (1866), «Старець» (1866), «Мрія» (1865/1866), «Амур і Психея» (картина, 1865), «Амур і Психея» (ескіз, 1866), «Благословення дідуся» (1866), «3 днів голоду» (1866)²³⁴.

Як виявилось, живими прототипами малюнків художника та мандрівника були типові місцеві жителі з терен Снятинки, Вороблевич та інших населених пунктів Дрогобиччини, а також найближчі приятелі, які особисто позували для художника, перебуваючи в гостях у палаці Тарновських. Так, на малюнку № V «Дух» з циклу «Литва» Артура Гроттгера, який був намальований олівцем в Снятинці у 1866 р., автор зобразив інтер'єр з комори дерев'яного дворика-садиби Станіслава Тарновського. Саме тут було зображено жінку з дитиною на руках, позаду якої відбулася об'ява духа її чоловіка, котрий загинув у Січневому повстанні і з'явився у власній хаті. Бавлячи дитятко, дружина не помічає об'яви коханого, і лише домашній собака відчуває образ господаря. Позувала в цей час для художника його кохана Ванда Монне (1850 – †1823) з дитиною місцевого коваля. Після розлучення з А. Гроттгером вона вийшла заміж за Кароля Млодницького і стала однією із найвідоміших львівських скульпторок, письменниць і перекладачок.

²³¹ *Wieczory zimowe: rysował i p-ie Wandzie Monné poświęcił Arthur Grottger; fotografował Theodor Szajnok.* – Lwów, 1869. – 34 s.

²³² *Bołoz-Antoniewicz J. Grottger.* – Lwów, 1910. – S. 386.

²³³ *Trzemeski E. Silva rerum z teki Artura Grottgera: oryginały w posiadaniu Wandy Młodnickiej.* – Lwów, 1880. – S. 19, 21.

²³⁴ *Bołoz-Antoniewicz J. Grottger...* – S. 386-388, 391-400, 406, 409, 417-420, 428.

Після смерті А. Гроттгера граф Станіслав Тарновський опублікував цікаву книгу, присвячену своєму другові художнику, в якій він дослівно цитує переживання митця про те, яким має бути мистецтво, чому він задумав цикли своїх рисунків «Війна», «Литва» і «Польща», врешті, як потрібно готувати ескізи тощо. Водночас у цій праці граф дослівно цитує листування художника з часу його перебування в Снятинці в період січня-березня 1866 р., коли митець радить, як краще навчитися малювати антикваріат і чому для нього було так важливо підготувати серію малюнків, присвячених саме українській культурі і українцям, які несли ментальний код корінного населення²³⁵. Побіжно саме цикл рисунків «Литва» найбільш повно відображав інтер'єр дерев'яних стін кімнат і комірчин старого дерев'яного дворику-садиби Станіслава Тарновського, з яким було пов'язане минуле його батька, а також початок самостійного панського життя у Снятинці. Художник зображав свої ключові сцени власне на фоні стін, меблів та мистецьких цінностей, які бачив під час проживання у снятинській садибі-дворіку. На окремих малюнках можна побачити тогочасні парк, ліс і ставки, які перебували у власності Станіслава Тарновського в Снятинці.

В «снятинській колекції» також зберігався дуже цікавий портрет двох графів – Станіслава Тарновського і Владислава Тарновського. Цей подвійний портрет ліворуч містить напівпрофільне зображення графа Владислава Тарновського, який сидить у чорному сюртуку на тлі затіненої кімнати, написаний Артуром Гроттгером з натури 1866 року в Снятинці. Праворуч – портрет графа Станіслава Тарновського, який сидить, написаний значно пізніше – у 1872 р., також у Снятинці іншим другом родини, відомим польським художником Анджеєм Грабовським²³⁶. Станіслав на портреті був зображений молодим графом, одягненим у чорну чамару, спираючись лівою рукою на срібну корабельну шаблю²³⁷. Як виявилось, А. Гроттгер, автор цього портрету, почав малювати портрет Станіслава перед від'їздом до Франції, але з невідомих причин його завершив саме А. Грабовський. Це був перший рік, коли родина Станіслава Тарновського переїхала до нового палацу, а тому подвійне полотно повстало не випадково в колекції, адже символізувало не тільки приятельство між геніальними братами Тарновськими, але й їхню взаємну дружбу з двома великими художниками. У 1909 р. в некролозі Станіслава Тарновського про цей портрет преса писала так: «Навмисне чи випадково художники чудово відзначили відмінність цих натур. Старший, Владислав, стоїть у тіні, задуманий, замріяний; Станіслав – у яскравому сонячному світлі дивиться на світ спокійно, сміливо і тримає в руці корабельну шаблю. Ось якими вони були. Один із персоніфікованих романтиків, схвилюваний поезією Байрона та Словацького, який мріє про своє, закоханий у мистецтво, а насамперед у музику, в якій розвинув надзвичайний талант виконавця, і навіть (як кажуть експерти композитор), що живе мріями, враженнями, бажаннями вражень, був типом одного з останніх, але дуже вірного молодого романтика. Другий, створений для активного життя, для дії, врівноважений від природи, ясний в мисленні, в житті радник і практичний; він був менше занурений у мрії й поезію, аніж його брат, але в душі мав не менше поезії, ніж він,

²³⁵ Tarnowski St. Artur Grottger. – Kraków, 1886. – S. 31-40,41.

²³⁶ Minich M. Andrzej Grabowski 1833 – 1886. Jego życie i twórczość. – Wrocław, 1957. – 208 s.

²³⁷ Bołoz Antoniewicz J. Katalog wystawy sztuki polskiej od roku 1764 – 1886. – Lwów, 1894. – S. 320, pozycja 1415.

не тільки в благородних почуттях, поривах та ентузіазмі, але й у любові до краси історії, мистецтва та природи. Його брат проводив вільні години за фортепіано, він за палітрою»²³⁸. До нашого часу збереглася також рідкісна акварель авторства самого графа Станіслава Тарновського 1886 р. із зображенням ставків, парку, алеї та старовинного дерев'яного дворика, який стояв перед мурованим палацом. Це була перша приватна резиденція Станіслава Тарновського.

Впродовж кількох десятиліть Снятинка була, поряд з селом Медика графів Павліковських та сусідніми Вороблевичами, що належали його братові, ще однією «мистецькою садибою східних терен Перемишльської землі»²³⁹. У Станіслава Тарновського викристалізувалися справжня мистецька пристрасть і захоплення живописом, з яких він не мав жодних фінансових вигод, проте, саме образотворче мистецтво та колекціонування, зокрема, мали для нього до кінця життя більше значення ніж хобі. Спочатку в колекції старого дерев'яного дворика в Снятинці знаходилися акварелі Юліуша Коссака (1824 – †1899) та декілька власних робіт Станіслава, але з часом колекція переросла у велику і цінну колекцію, у якій зібрання творів Артура Гроттгера було особливо багатим²⁴⁰. Водночас у снятинському палаці зберігалися також роботи інших художників, зокрема Олександра Котсиса (1836 – †1877)²⁴¹, дрогобицького художника Вільгельма Леопольського (1828 – †1892, був добрим приятелем графа)²⁴², Анджея Грабовського (1833 – 1886, також його друг)²⁴³, скульптора Юзефа Бжостовського (1826 – †1900), художника Юзефа Францішка Пітшманна (1758 – †1834), братів художників Францішека Ксаверія Семяновського (1811 – †1853) і Максиміліана Семяновського (1810 – †1878), Фелікса Гануша (1811 – †1876), Олександра Константина Григлевського (1833 – †1879), Тадеуша Рибковського (1848 – †1926) та Юліуша Коссака²⁴⁴. До «снятинської колекції» також входила картина «Втеча з Єгипту» Луки Джордано, а також портрети польських королів із Жовкви, які разом були перевезені з Вороблевич після смерті брата Владислава²⁴⁵. Водночас найбільш повною є колекція картин згаданої вище родини художників Гроттгерів²⁴⁶, які постійно зупинялися в цьому палаці, й зображували його у своїх історичних серіях картин²⁴⁷. Брати Владислав і Станіслав Тарновські дуже часто були меценатами художніх виставок Артура Гроттгера, а тому він часто малював життя і побут в родинних володіннях Тарновських, зокрема у селах Снятинка²⁴⁸ та Вороблевичі Дрогобицького повіту²⁴⁹. Крім того, брати Тарновські безпосередньо самі нерідко позували, як головні герої для цих сюжетів. В одному з листів до Ванди Монне від 11 травня 1866 р. Гроттгер писав: «Pocziwy

²³⁸ Stanisław Tarnowski ze Śniatynki. Wspomnienie pośmiertne // Przegląd Polski. – R. 44. – T. 173. – № 518. – Kraków, 1909. – S. 280.

²³⁹ Ibidem. – S. 249.

²⁴⁰ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 249-250.

²⁴¹ Potocki A. Grottger. – Lwów, 1907. – S. 91.

²⁴² Rutkowska K. Malarstwo Wilhelma Leopolskiego. – Warszawa, 2004. – S. 15.

²⁴³ Stanisław Tarnowski ze Śniatynki. Wspomnienie pośmiertne.. – S. 280.

²⁴⁴ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 250.

²⁴⁵ Ibidem.

²⁴⁶ Ibidem. – S. 249-250.

²⁴⁷ Potocki A. Grottger. – Lwów, 1907. – S. 32, 90.

²⁴⁸ Ibidem. – S. 153-154.

²⁴⁹ Gołubiew Z., Król A. Artur Grottger (1837 – 1867)... – S. 18, 52.

Sarnecki [Napoleon] ma mi się tak wystroić jak bohater mojego litewskiego obrazu [«Bój»] i stanie jako model. Dobry to dla mnie dzień będzie. Raz Stach [Tarnowski], raz Sarnecki, a raz Strojnowski tu bawiący ofiarowali mi usługi swoje, a więc w Bogu nadzieja, że z taką pomocą i dobrego coś wyróść może»²⁵⁰. Окрім живопису Станіслав Тарновський мав також нумізматичну колекцію часів Владислава III Тонкононого.

19 березня 1871 року граф Станіслав Тарновський одружився з Ядвігою Пегловською гербу Наленч (1852 – †1934). У подружжі із Ядвігою Пегловською у нього було кілька дітей: Марія (1875 – †1938), Ян Канті (1877 – †після вересня 1939), Владислав (1879 – †1907) та Ядвіга (1881 – †1897)²⁵¹. Одразу після одруження, у 1871 р., граф вирішив розібрати старий дворик-маєток і побудувати новий величний мурований палац, який існує й сьогодні²⁵². На місці старого будинку батьківського дворика граф поставив пам'ятний камінь з написом, що тут створювалася серія малюнків А. Гроттгера, дослівно: «Lituania (Artur Grottger cykl «Lithuania»)».

Мистецьке оздоблення снятинського палацу періоду 1871 р. вражало, адже його заповнювали венеціанські дзеркала, дорогоцінний мармур і рідкісне дерево²⁵³. За описами мандрівника Романа Афтаназія, до середини XIX ст. Снятинка на Прикарпатті була лише невеликим хутором без жодного місця означення номерів проживання, утворюючи одне ціле із Вороблевичами, які, до моменту смерті Валеріана Тарновського у 1861 р., були центром його маєтку. Навіть у середині XIX ст. Снятинка нагадувала присілок з епохи XVIII ст.

Однак після побудови нового палацу все змінилося. Палац вражав усіх, хто проходив його гостинними кімнатами та парковими територіями, а особливо насадженнями величного дендропарку. Значна частина парку простягалася на захід і мала багато алей і містків через потік Снітин²⁵⁴, який протікав територією палацу і сполучався із старовинними ставками графів Тарновських. Серед паркових насаджень можна було побачити столітні буки, дуби та ясени, червонолисті буки, чорну сосну, італійський глід, широколисті липи та ін. У ставках плавали чорні і білі лебеді та різноманітні декоративні водоплавні птахи²⁵⁵. Тут можна було милуватися годинами, адже все було впорядковане: фільварок, алей, парки, ставки і мисливські угіддя. Все це манило друзів графа приїжджати до нього в подорожі чи на відпочинок. Невипадково дрогобицькі краєзнавці Р. Пастух, П. Сов'як та художник І. Шимко хибно вважають, що сюди також приїжджав і Ян Матейко, який у 1890 р. створив портрет Станіслава (Костки) Тарновського²⁵⁶. Проте це був інший Станіслав Тарновський (1837 – †1917), який був відомим істориком літератури, ректором Ягеллонського університету і не мав жодного стосунку до маєтку графа Станіслава Тарновського (Білого) у Снятинці. Однак у 1974 р. радянська влада знищила ставки і перетворила їх на колгоспні угіддя, сьогодні вони відновлені і відчужені місцевими жителями. У скромних холостяцьких кімнатах з побіленими

²⁵⁰ Ibidem. – S. 52.

²⁵¹ Stanisław Tarnowski ze Śniatynki. Wspomnienie pośmiertne... – S. 283-284.

²⁵² Rąkowski G. Українське Карпати і Подкарпатіє. Чзещь zachodnia. Przewodnik. – Pruszków, 2013. – S. 203.

²⁵³ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 250.

²⁵⁴ Пастух Р., Сов'як П., Шимко І. Дрогобиччина: свідки епох... – Кн. 2. – Дрогобич, 2012. – С. 192.

²⁵⁵ Ibidem.

²⁵⁶ Ibidem.

стінами, на яких метушилася «старосвітська» челядь, спочатку були тільки акварелі Юліуша Коссака та кілька власних малярських етюдів господаря.

Новий палац ймовірно збудував якийсь львівський архітектор, він являв собою прямокутну в плані двоповерхову дев'ятиосьову будівлю, покриту гладким двосхилим дахом. Обидва його видовжені фасади характеризуються стисненням трьох центральних осей, а також зміщенням і розмежуванням крайніх осей за допомогою пілястр. Перед центральною фасадною частиною, замкнутою у формі трикутного фронтона, розміщувався неглибокий портик із чотирма колонами, що підтримували балкон²⁵⁷. Там же, з боку саду, був кам'яний балкон з оглядовим майданчиком. Окрім пілястрів, фасади підсилювалися міжповерховим карнизом, а також широким профільованим вінчаючим карнизом та горизонтальними фронтонами над вікнами. Інтер'єри вирізнялися скромною сучасною архітектурою. Головною їхньою цінністю були зібрані там твори мистецтва, переважно картини. Найстаріша, як-от «Втеча з Єгипту» Луки Джордано (нині в Національному музеї в Кракові), походила саме з Вороблевич, а портрети польських королів – із замку в Жовкві. Загалом колекція картин налічувала понад 70 експонатів²⁵⁸. Скажімо, маловідомим є той факт, що, перебуваючи у Снятинці між 1860 та 1862 рр., художник Олександр Котсис зобразив свою одну із найвідоміших картин для колекції графа Станіслава Тарновського під назвою «Косар», який споглядає у бік Карпат. Сьогодні ця картина зберігається у фондах відділу сучасного польського живопису та скульптури XIX ст. Національного музею в Кракові (№ MNK II-a-984). До нашого часу збереглася рідкісна картина, на якій слуга напуває коней біля криниці в кінних кошарах фільварку графа Станіслава Тарновського. Позаду видніються природничий парк і сам палац. Це на сьогодні дуже рідкісна картина Тадеуша Рибковського (олія, полотно, 21,5x29 см), яку художник намалював під час подорожі до Снятинки у 1909 р. Вочевидь ця картина була написана на замовлення самого Станіслава Тарновського і довгий час була невідомою, допоки, після багатьох років після викрадення з палацу в першій половині XX ст., не з'явилася на розпродажі інтернет-сторінки якогось російського колекціонера.

Зауважимо, що саме мандрівник Роман Афтаназії вперше встановив, що серед 30 робіт А. Гроттгера в снятинському палаці однією з перших була акварель «Виїзд на полювання», яку художник написав ще у дванадцятирічному віці. У цій композиції автор зобразив свого батька Юзефа та графа Едмунда Дідушицького. Серед пізніших творів, виконаних у цій же техніці, була картина «Шлюб». Найбільшу групу олійного живопису в Снятинці становили його автопортрет на палітрі, а також зображення на полотні чи картоні художника Яна Машковського, (Юзефа) Якубовича, гетьмана Яна Тарновського (у широкополому капелюсі) та Владислава та Яна Тарновських (на спільному полотні). Серед олійних портретів були: «Мадонна з немовлям» (Венеція 1864), «Руський селянин», «Хлопчик-селянин», «Голова старого», «Чернець», «Погруддя світловолосої венеціанки (в блакитній сукні, світлому пальті), «Жінка з перлами у волоссі», «Венеціанка» (бюст юнака з венеціанським типом), «Церковний сановник у поклонінні», «Брюнетка в жовтих драпіруваннях», «Дівчина, що веде повстанців через кордон», «Наречена з Вороблевич»

²⁵⁷ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 249.

²⁵⁸ Ibidem. – S. 250.

(перевезена після смерті брата), «Вершник на вахті», «Портрет рудоволосої пані», «Парки». Також в «снятинській колекції» пізніше зберігалися етюди «Марії Покровительки Польщі», «Зимові вечори» та «У голодний рік». Під час Першої світової війни російські та угорські війська знищили багато цінних предметів, розбили дзеркала, пограбували колекцію нумізматики та багато картин, зокрема «Старця» А. Гроттгера, «Кракуса» і «Підбийп'ятка» Ю. Коссака²⁵⁹. Інші колекції були втрачені у вересні 1939 року²⁶⁰.

Останнім власником Снятинки був син Станіслава – Ян Канті Тарновський (1877 – †1940), якого радянська влада вивезла до Сибіру, де він і загинув. Уся родина Тарновських разом із польською службою була депортована до табору Тулігани поблизу Омська 10 лютого 1940 року. Палац був розграбований і повністю спалений у 1945 р. Щоправда значна частина мурованих будівель збереглася до нашого часу. «Снятинська колекція» творів Станіслава Тарновського була значною мірою знищена під час двох світових воєн, а потім розпорошена. Сьогодні її твори можна знайти в багатьох музеях, більшість з яких знаходяться у колекції Національного музею в Кракові²⁶¹. Цікаво, що дві сакральні речі з маєтку графів Тарновських в Снятинці кілька років тому передав для фондів лабораторії археології та краєзнавства історичного факультету ДДПУ ім. Івана Франка краєзнавець Петро Сов'як, це два підсвічники і настінна чаша для освяченої води.

Під час наших мандрівних пошуків у травні 2023 р. вдалося встановити, що в середині в палаці збереглися не тільки унікальні сходи, але й частково інтер'єр коридорів. Водночас почасті зберігся великий парк, літній будинок, комора, алеї і в'їзна брама, а також величезна територія давніх ставків. Цікаво, що палац у Снятинці був не тільки описаний мандрівниками, але й замальований художниками.

Ще однією маловідомою перлиною для мандрівників «Дрогобицької країни солі і нафти» був палац графів Винницьких в селі Уріж, що за 22 км від Дрогобича і межує із селами Нагуєвичі та Винники. Враховуючи, що Винники були родовим маєтком греко-католицьких єпископів з роду Винницьких, вони також успадкували колишні маєтки роду Стемпковських. Урізький маєток знаходився в широкій долині річки Бистриці, правій притоки Дністра, і, принаймні, від 1579 р. належав Станіславу Стемпковському²⁶². Точно невідомо, чи вони стали спадщиною роду Винницьких гербу Сас, але ймовірно, що за часів київського митрополита Антонія Винницького (1600 – †1679) його прямим нащадком, який успадкував володіння в Урожі, був унійний перемишльський єпископ Юрій Винницький. Згодом урізький маєток перейшов до родини Гумницьких гербу Госдава. Мандрівник Роман Афтаназій спочатку вважав, що маєток змінив власників через те, що сестра єпископа Олена (Гелена) вийшла заміж за якогось пана Гумницького. Однак вірогідніше, що права він отримав пізніше, оскільки жидачівський чашник Михайло Гумницький одружився з іншою представницею роду Винницьких – коломийською стольною Юзефою Винницькою. Саме він міг отримати Уріж як посаг від дружини. Тоді ж, завдяки посагу від батька своєї дружини, він став перемишльським ловчим в ліс-

²⁵⁹ Orłowicz M. Los dworów polskich // Kurier Lwowski. – 1916. – S. 644.

²⁶⁰ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 250.

²⁶¹ Ibidem.

²⁶² Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. 12: [Szłurpki - Warłynka] / Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. – Warszawa, 1892. – S. 753.

ничому господарстві Перемишля (помер у 1754 р.). До його володінь також належали села Бірче, Лещава Довга, Добромисл і Урське²⁶³. Отже, він був заможною людиною, а тому з легкістю отримав спадковий титул графа від імператора Франца II. Після його смерті родинні маєтки були розподілені між трьома його синами. Старший Антоній отримав якраз двірник в Урожі, Юзефа – Урське і Добромисль, а молодший Микола, одружений з Теклею Соломією Гумницькою, дочкою Яна і Розалії Седлецьких, отримав Бірче. Після смерті неодруженого Антонія, урізький маєток успадкувала Текля Гумницька, яка була вже вдовою Миколи Гумницького²⁶⁴. Саме у Теклі Гумницької або її нащадків²⁶⁵ близько 70-х рр. XIX ст. урізький маєток придбав власник сусіднього села Лопушно – Ян Комарницький гербу Сас (1810 – †1902). Він був учасником Листопадового повстання 1830 – 1831 рр. і воював під командуванням генерала Юзефа Дверницького, а згодом активно підтримував Січневе повстання 1863 – 1864 рр., в якому брали активну участь його дочка Гонората та сини Олександр, Станіслав і Еразм²⁶⁶. За свою політичну діяльність Ян Комарницький деякий час перебував у львівській тюрмі²⁶⁷. Онука Яна, яка була донькою власника Щеплина Еразма Комарницького (помер у 1894 р.) і дружиною Зигмунта Срочинського гербу Новина (1872 – †1920), разом із приданим привезла до роду Срочинських і маєток в Урожі. У 1939 р. урізький маєток охоплював 556 га землі, в тому числі 304 га лісу та 180 га землі. Згідно з текстом сімейного контракту, який був укладений у 1932 р., останніми власниками були: Евеліна з Комарницьких Срочинська, Людвікова Павліковська (1874 – †1946) та її сини: Адам (1899 – †1939), Владислав (1901 – †1952) та Анджей (1907 – †1941) Срочинські. Серед інших нащадків добре відомим був також онук Станіслав Моссаковський гербу ястшембець (1937 р.н.), який був сином Марії Срочинської (1905 – †1937.) та Станіслава Моссаковського (1896 – †1937)²⁶⁸.

За даними мандрівних описів до 1890-х років в Урожі зберігався дерев'яний двірник-садиба, побудований приблизно в середині XVIII ст. у дусі дворянських резиденцій ще часів XVII ст. Після 1890 р. він майже повністю згорів, але до 1899 р. був відбудований на тому ж місці і тривалий час залишався майже в незмінних формах і пропорціях. Під час перебудови майстри використали цегляну частину правого боку попереднього будинку, двокутній флігель, у вигляді кам'яного підвалу, тобто так званий «льох-підземелля», а також прилеглий до цієї частини кам'яний склепінчастий коридор-камору, що спочатку служила своєрідною скарбницею, а після перебудови виконувала функцію лише комори. Перекази місцевих легенд містили інформацію про те, що саме ці старовинні підземелля слугували у давні часи житлом для монахів оо. Василіан, які в XVI ст. мали свій монастир у

²⁶³ Boniecki A. Herbarz polski. – Т. 8. – Warszawa, 1905. – С. 9.

²⁶⁴ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 253.

²⁶⁵ Stupnicki H. Najnowszy skorowidz pocztowy wszystkich miejscowości w królestwie Galicyi, w wielkiem księstwie krakowskiem i księstwie bukowińskiem pod względem politycznej organizacji kraju wraz z oznaczeniem urzędów powiatowych, parafii, poczt i stacyi telegraficznych (według wymiaru metrycznego), jako też właścicieli tabularnych. – Lwów, 1877. – 176 s.

²⁶⁶ Boniecki A. Herbarz polski. – Т. 10. – Warszawa, 1907. – С. 356.

²⁶⁷ Białynia Chołodecki J. Księga pamiątkowa opracowana staraniem Komitetu Obywatelskiego w czterdziestą rocznicę powstania r. 1863/1864. – Lwów, 1904. – S260-261.

²⁶⁸ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... – S. 253.

сусідньому селі Підмонастирок, який місцеві жителі називали «урізьким»²⁶⁹. Після перебудови панський палац в Урожі отримав вигляд дев'ятивісного квадрату прямокутного плану, який був покритий дуже високим чотирисхилим дахом. Триосьова центральна частина переднього фасаду палацу була виокремлена портиком у стилі класицизму, а крайні осі – неглибокими авангардами. Палац також прикрашав портик із чотирма парами псевдотосканських колон, розміщених на кам'яній терасі, з цікавим антаблементом, який горизонтально був пересічений профільованим карнизом і великим трикутним, також карнизним, фронтоном із сліпим окулузом, вирізьбленим у тиньку. Частина фасаду палацу, яку позначали обрамлення портика, мала багатше оздоблення, ніж бічні частини. Віконні обрамлення палацу спиралися на консолі, були закриті вгорі горизонтальними фронтонами карнизами. Лише головні вхідні двері були увінчані трикутним фронтоном. Решта віконних рам мали дещо скромнішу форму. Гармонію чолового фасаду дещо псували трикутні щити обох ризалітів, які були зведені з цегли та тиньку, але оббиті дошками.

З боку саду архітектура палацу більше нагадувала епоху XVIII ст., тобто обидві фасадні бічні частини мали форму давніх еркерних ніш. Вони були з'єднані між собою довгим ганком, огороженим чавунною балюстрадою, збереженою від ранішого дворика, яка звивисто оздоблювала стовпи і перила в стилі пізнього бароко. Ганок був накритий спільним дахом, що спирався на дерев'яні стовпи, з трикутним фронтоном у центральній частині. Цілком ймовірно, що спочатку дах не покривав ганок, а лише бокові еркери. Центральна, міжризалітова частина палацу мала двобанне планування анфіладного типу, і ймовірно, спочатку складалася з шести однакових за розміром кімнат. Велика видовжена вітальня розташувалася ліворуч від сіней, з вікнами впоперек, а також двома додатковими вікнами з фасаду і двома з боку саду²⁷⁰. Ця вітальня, ймовірно, була збудована пізніше шляхом об'єднання двох кімнат в одну. У міжвоєнний період велику вітальню знову розділили на дві частини, а решту кімнат залишили без змін. Їдальня прилягала до вітальні з боку саду. Кімната з правого боку, прилегла до сіней, служила спальнею, а кімната з лівого боку їдальні використовувалася для гостей, і називалася «холостячкою» або кімнатою «для панянок». Дві кімнати з ризалітами, які розташувалися уздовж коротшої лівої сторони палацу, використовувалися як кімнати для гостей. Їх розділяв коридор, який вів на невелику веранду. Три кімнати з правого боку палацу, які були оточені ризалітами, мали своє окреме призначення. Кімната з переднього боку виконувала функцію кабінету графа, середня кімната – функцію «скарбниці», а тильна кімната, розташована в еркері-ніші, – функцію домашньої каплички. Ця частина палацу з'єднувалася сіньми з двоповерховою прибудовою, яка розміщувалася над старими підземеллями, в якій до 1939 р. була кухня²⁷¹. Оригінальна кухня часів Яна Комарницького розташовувалася в окремому флігелі поряд із палацом. Під час пожежі було знищено майже все нерухоме та рухоме оздоблення інтер'єру, а також родинний архів Комарницьких та бібліотеку. Збереглися лише деякі ампірні меблі, які, як частина посагу однієї з онучок Яна Комарницького, Яніни Яжи-

²⁶⁹ Ibidem. – S. 254.

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ Ibidem. – S. 255.

мовської, уродженої Носковської, потрапили до сусіднього маєтку в село Хлопчиці, де у свою чергу, стали також жертвою, тепер вже від наслідків Другої світової війни. До 1939 р. зі старої частини родинної колекції в палаці зберігалися також дві кольорові гравюри, виконані в Лондоні в 1801 році Томасом Гаґаіом за малюнками Олександра Орловського. На гравюрах була зображена сцена звільнення Тадеуша Костюшка з в'язниці російського царя Павла I²⁷².

Палац розташовувався на крутому схилі річки Бистриці, осторонь від селянських хат, а також господарських будівель, які розташовувалися нижче. Між гронами вікових дерев, що росли на схилі пагорба, знаходився розчищений широкий проріз, через який з вікон палацу відкривався неповторний краєвид на близьку й дальню околицю, аж до лісистих передгір'їв Карпат, зокрема на роздоріжжі, що сполучало шлях до Сприні біля Самбора із шляхом, який вів до Підмонастирця та Підбужа. Перед палацом було закладено парк, засаджений величезними вісянськими тополями, липами та ясенами. Деякі з цих старовинних лип досі милують око мандрівників. Перед палацом була майже безліса галявина з великою клумбою посередині. Передня вісь саду містила розширення у вигляді алеї із вікових лип, що вела до сільськогосподарських угідь. Стіни палацу були в основному обвиті кущами капріфоліуму, а поруч росли бузок і жасмин. Під'їзд до портика був знизу, з боку панського фільварку. Від періоду будівництва первісного дворика і аж до нашого часу зберігся глибокий колодязь, оточений вінком з акації, вкритий багатосхилим гонтовим дахом у формі дзвона, що спирався на дерев'яні стовпи. На ньому було викарбовано рік «1764». Деякі господарські будівлі, які могли бачити мандрівники в міжвоєнний час, також походили з XVIII ст.²⁷³

Як би це парадоксально не звучало, але сьогодні більшість палаців та їхніх колекцій на Дрогобиччині зруйновано та втрачено назавжди, не стільки через погроми Першої та Другої світових воєн, скільки через ментальне варварство «визволителів» довгої радянської доби. І лише незначна частина артефактів, які сьогодні дивом збереглися в музейних, бібліотечних, архівних та приватних колекціях, насамперед в Україні та Польщі, разом із творчою спадщиною мандрівників, які у XIX – на початку XX ст. відвідували Дрогобиччину, сьогодні дають нам унікальну можливість хоч приблизно уявити собі справжню велич та самотність історії цих культурно-мистецьких резиденцій «Країни солі нафти». Зрештою, знайдені сьогодні описи цих подорожей давніми палацами, можуть стати доброю основою для реконструкції палацової архітектури доби романтизму, а також туристичним путівником для створення цікавого інтерактивного туристичного маршруту Вороблевиці-Рихтичі-Снятинка-Уріж у XXI ст.

²⁷² Ibidem. – S. 256.

²⁷³ Ibidem. – S. 256-257.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Іл. 1. Давній палац графа Юліуша Роберта Бельського в Рихтичах із сходами в стилі ампір задовго до капітальної перебудови у 1920 – 1930-х рр. Рідкісна фотографія 1897 р. зроблена під час мандрівки бургомістра Дрогобича Ксенофонта Охримовича з дружиною Вільгельміною Марією фон Емерлінг та трирічним сином Станіславом до рихтиського маєтку родини Бельських (сьогодні фото зберігається в родинному архіві правнука К. Охримовича Томаша Остерлоффа)

Іл. 2. Фронтонна елевация бічної сторони палацу графів Бельських в Рихтичах після перебудови у 1920 – 1930-х рр. Фото мандрівника Романа Афтаназія, 1937 р.

*Ил. 3. Фрагмент інтер'єру однієї із віталень палацу графів Бельських в Рихтичах.
Фото мандрівника Романа Афтаназія, 1937 р.*

*Ил. 4. Фрагмент інтер'єру однієї із віталень палацу графів Бельських в Рихтичах.
Фото мандрівника Романа Афтаназія, 1937 р.*

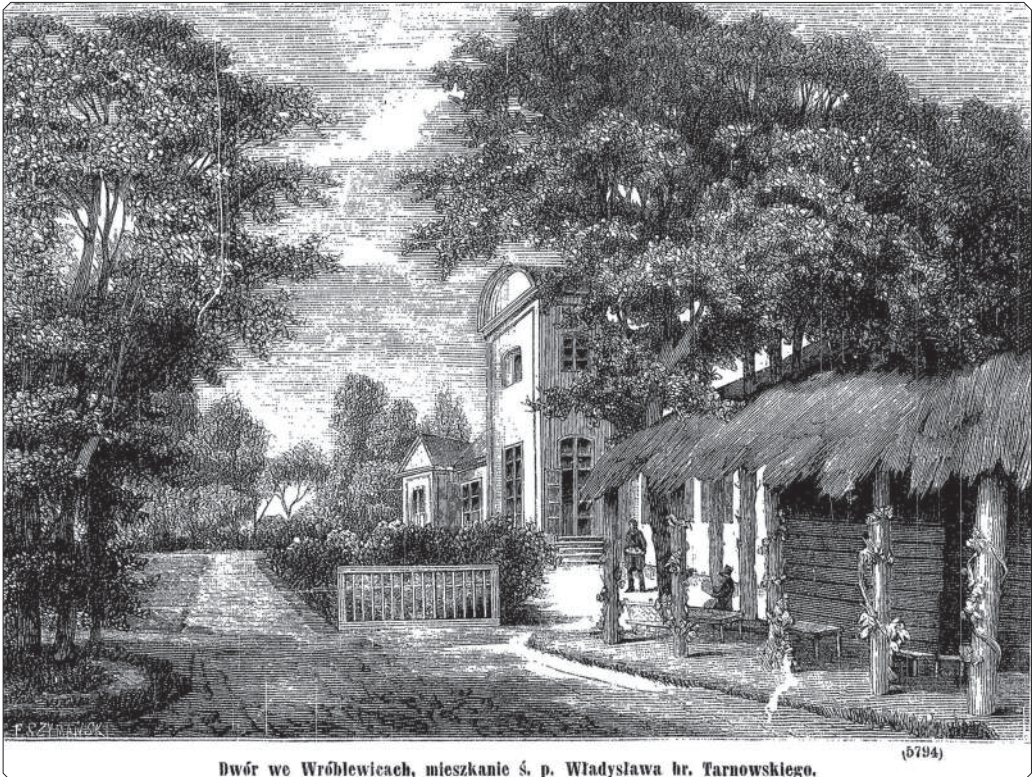
Лл. 5. Надбрамний будинок із в'їзною брамою XVIII ст. до палацу графів Бельських в Рихтичах. Фото мандрівника Романа Афтаназія, 1937 р.

Лл. 6. Нова в'їзна брама 1880-х рр. Вид з дитинця палацу графів Бельських в Рихтичах. Фото мандрівника Романа Афтаназія, 1937 р.

Гл. 7. Портретне фото мандрівника графа Владислава Тарновського з Вороблевич з автографом. Поштівка фірми фотографа-портретиста Карла Ріделя, 1878 р.

Гл. 8. Дитинець і двір палацу Тарновських у Вороблевичах. Перша половина XIX ст. Літографія Францішка Шиманського, 1880 р.

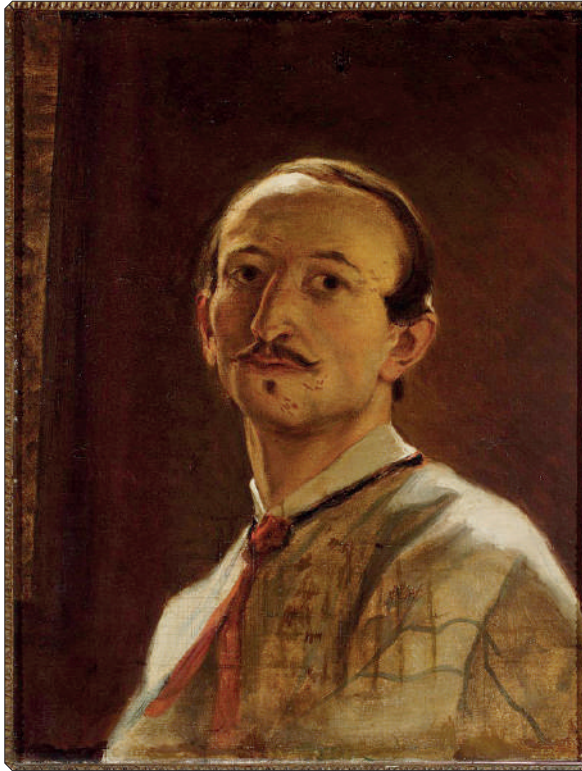

Іл. 9. Палац графа Владислава Тарновського у Вороблевичах з боку внутрішнього дворика з квітниками. Фото 1930-х рр.

Іл. 10. Палац графа Владислава Тарновського у Вороблевичах з боку в'їзної дороги. Фото мандрівника Романа Афтаназія, 1937 р.

Гл. 11. Останній автопортрет Артура Гроттгера. Раніше 1867 р.

Гл. 12 – 13. Портрет Олімпії Грабовської з Тарновських – сестри Владислава Тарновського із колекційним автографом графа (36,4 x 21,7 [45,8 x 37,9] см). Невідомий автор першої половини XIX ст. З приватної колекції графського палацу у Вороблевичах. Зберігається у Музеї королівські стежки (озера) в Варшаві

Гл. 14. Образ «Втеча з Єгипту» з колекції графа Владислава Тарновського у вороблевицькому палаці (150,5x193 см). Неаполь, близько 1690 – 1705 рр. Автор Лука Джордано. Оригінал зберігається у Національному музеї міста Кракова

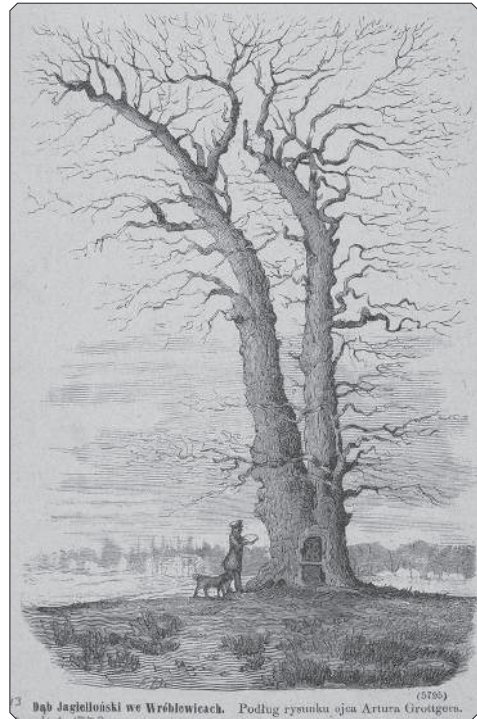

Іл. 15. «Школа» у Вороблевичах з колекції графа Владислава Тарновського (23,6 x 28,6 см). Автор Артур Гроттгер, олія, рама: 37,5x42 см, глибина: 5,5 см. Снятинка, 1866 р. Оригінал зберігається у Національному музеї міста Кракова

Іл. 16. «Наречена з Вороблевич» (65 x 51 см). Автор Артур Гроттгер. Вороблевичі, олія, 1865 р. Оригінал зберігається у Національному музеї в Кракові

Іл. 17. Ягеллонський дуб у Вороблевичах. Автор Ян Гроттгер – батько Артура Гроттгера. Перша половина XIX ст. Дереворит авторства Францішка Шиманського, 1880 р.

Іл. 18. Гданський кахлевий п'єс XVIII ст. у представницькій залі палацу Владислава Тарновського. Рисунок № 9 «Лише нещастя» із циклу «Війна» (48x61,5 см). Автор Артур Гроттгер. Близько 1866 – 1867 рр. Зберігається у колекції Національного музею у Вроцлаві

Гл. 19. Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Вороблевичах з видом на огорожу та центральну браму. Фото Константина Чаваги, 8 вересня 2021 р.

Гл. 20. Вітраж вітарного вікна із зображенням Богородиці з дитям, фондований графом Владиславом Тарновським для церкви Різдва Богородиці у Вороблевичах. Фото Петра Сов'яка, 2007 р.

Іл. 21. Родинне поховання графів Тарновських біля церкви Різдва Пресвятої Богородиці у Вороблевичах. Фото 2019 р.

Іл. 22. Медальйон із позолоченим образом Белзької (Ченстоховської) Божої Матері XIX ст. на надмогильному пам'ятнику графів Тарновських у Вороблевичах із написом імен померлих «Ernestyna †1840, Władysław †1844, Aniela †1845, Władysław †1878». Фото 2019 р.

Гл. 23. Агатон Гіллер – мандрівник, історик, публіцист, товариш Владислава Тарновського. Автор опису мандрівки до Вороблевич 1876 р. Портретне фото початку 1880-х рр.

Гл. 24. Давній дерев'яний дворик Станіслава Тарновського в Снятинці. Акварель. Автор граф Станіслав Тарновський, 27 березня 1886 р. (накладний рукописний автограф «ST»). Граф міг малювати або з раніших малюнків, або з фотографій, або ж з пам'яті, оскільки станом на 1886 р. старий дворик вже був розібраний

Іл. 25. Палац графа Станіслава Тарновського в Снятинці. Вигляд з парадного входу 1897 р. Із фондів ЛН НБУ імені В. Стефаніка. Фотокопія Сергія Матійка із експозиції «Бруно Шульц» в Палаці мистецтв Музею «Дрогобиччина», 19 вересня 2023 р.

Іл. 26. Особистий кабінет графа Станіслава Тарновського в сніятинському палаці. Фото 1897 р. Із фондів ЛН НБУ імені В. Стефаніка. Фотокопія Сергія Матійка із експозиції «Бруно Шульц» в Палаці мистецтв Музею «Дрогобиччина», 19 вересня 2023 р.

Іл. 27. Одна з прохідних віталень першого поверху палацу графа Станіслава Тарновського в Снятинці. Фото 1897 р. Із фондів ЛН НБУ імені В. Стефаника. Фотокопія Сергія Матійка із експозиції «Бруно Шульц» в Палаці мистецтв Музею «Дрогобиччина», 19 вересня 2023 р.

Іл. 28. Новий палац Станіслава Тарновського, збудований у 1871 р. Фото Тетяни Лазорак, травень 2023 р.

Іл. 29. «Прощання з повстанцем». Артур Гроттгер, близько 1865/1866 р. Мальовано на фоні мастку графа Станіслава Тарновського в Снятинці

Іл. 30. Подвійний портрет із «Снятинської колекції». Граф Владислав Тарновський – ліворуч (автор Артур Гроттгер, Снятинка, 1866) та граф Станіслав Тарновський – праворуч (автор Анджей Грабовський, Снятинка, 1872 р., олія, полотно)

*Іл. 31. Граф Юліуш Тарновський.
Фото-салон Ігнація Стагля. Львів,
1863 р.*

*Іл. 32. «Мадонна». Рисунок Артура
Гроттгера із циклу, присвяченого
коханій Ванді Монне. Снятинка, 14
березня 1866 р.*

Іл. 33. «Христос в терновому
вінку». Рисунок Артура Гроттлера.
Снятинка, 1866 р.

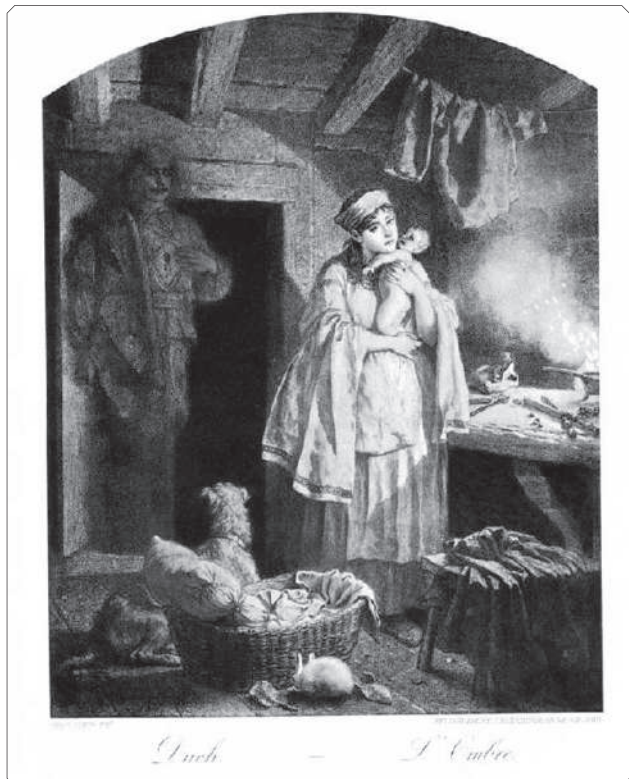

Іл. 34. «Під мурами в'язниці».
Рисунок Артура Гроттлера із
циклу, присвяченого коханій
Ванді Монне, Снятинка,
19 січня 1866 р.

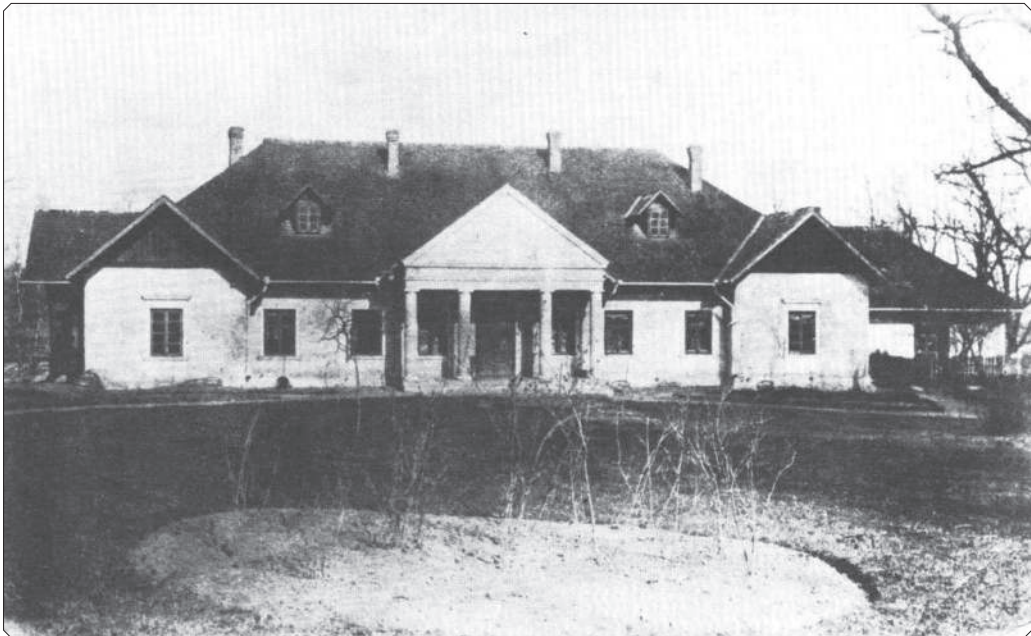
Іл. 35. Рисунок Артура Гроттгера «З Колядою», який інколи називають «Перед шопкою». Снятинка, 1866 р.

Іл. 36. Малюнок V. «Дух» з циклу «Литва» Артура Гроттгера (олівець) Снятинка, 1866 р. Інтер'єр з комори дерев'яного дворика-садиби Станіслава Тарновського. Зображено жінку з дитиною на руках, позаду якої відбулася об'ява духа її чоловіка, котрий загинув у Січевому повстанні і з'явився у власній хаті. Бавлячи дитячко, дружина не помічає об'яви коханого, і лише домашній собака відчув образ господаря. Позувала для художника його кохана Ванда Монне (1850 – †1823) з дитиною снятинського коваля. Після розлучення і смерті А. Гроттгера вона вийшла заміж за Кароля Млодницького і стала однією із найвідоміших львівських скульпторок, письменниць і перекладачок

Іл. 37. Сакральні речі з маєтку графів Тарновських в Снятинці, які передав для фондів лабораторії археології та краєзнавства історичного факультету ДДПУ ім. Івана Франка краєзнавець Петро Сов'як

Іл. 38. Палац Винницьких в селі Уріж біля Нагуєвич. Вид на головний вхід та паркову клумбу. Фото перед 1914 р.

Іл. 39. Палац Винницьких в селі Уріж біля Нагуєвич. Вид на головний вхід та давню криту криницю із кам'яною кладкою. Фото перед 1939 р.

Іл. 40. Палац Винницьких в селі Уріж біля Нагуєвич. Вид з боку парку і річки Бистриця. Фото перед 1939 р.

Богдан Лазорак, Тетяна Лазорак.

«Святилища мистецтва і науки» у Вороблевичах, Снятинці, Рихтичах та Урожі поблизу Нагуєвич: спроба реконструкції втрачених музейних колекцій палаців графів Тарновських, Бельських та Винницьких у XIX – на початку XX ст.

Вперше в українській історіографії на підставі численних архівних та музейних джерел, спеціальної літератури та мемуарних описів мандрівок здійснено спробу комплексної реконструкції первісного вигляду втрачених та частково збережених палаців, які століттями знаходилися у родових маєтках графів Тарновських, Бельських та Винницьких у Вороблевичах, Снятинці, Рихтичах та Урожі. Спеціально зосереджено увагу на дослідженню біографії власників, їхньої наукової, мистецької та громадсько-політичної діяльності, а також на музейних зібраннях, які зберігалися в їхніх приватних колекціях упродовж XIX – на початку XX ст.

Bohdan Lazorak, Tetyana Lazorak.

«Sanctuaries of Art and Science» in Voroblevychi, Snyatynka, Rykhtychi and Urizh near Naguyevychi: an attempt of reconstruction of the lost museum collections of the palaces of earls Tarnovskyy, Bielskyy and Vinnytskyy in the 19th - early 20th centuries.

For the first time in Ukrainian historiography, on the basis of numerous archival and museum sources, special literature and memoir descriptions of travels, an attempt of comprehensive reconstruction of the original appearance of the lost and partially preserved palaces, which for centuries were located in the family estates of the earls of Tarnovskyy, Bielskyy and Vinnytskyy in Voroblevychi, Snyatynka, Rykhtychi, and Urizh, was made. Special attention is focused on the study of the biography of the owners, their scientific, artistic and socio-political activities, as well as on the museum collections that were kept in their private collections during the 19th and early 20th centuries.

Леонід ТИМОШЕНКО

ПЕРША УКРАЇНСЬКА КНИГА, ВИДАНА В ДРОГОБИЧІ У 1887 Р. (НЕВІДОМА ІСТОРІЯ БРАТСТВА ЦЕРКВИ СВ. ТРИЇЦІ)¹

Дослідження та укладання репертуару дрогобицької книги (переважно австрійської доби) призвело до відкриття, що першим українським книжковим виданням у місті була книжечка 1887 р.² У Дрогобичі до цього часу вже існувало книговидавництво, але перші книги друкувалися івритом або польською мовою. Отже, станом на сьогодні, першою українською друкованою книгою (брошураю) в Дрогобичі, є «Статутъ братства Пресвятой Тройци при гр. кат. парохіальной церквѣ въ Дрогобычи. 1887. А. Г. Жупнѣка друкарня въ Дрогобычи». Всього 8 сторіночок (на сьомій й восьмій сторінках помилково двічі проставлено число 7, на останній сторінці мало бути – 8), текст набраний курсивом. Для української культури в Дрогобичі ця брошура має виняткове значення!³

У фондах музею «Дрогобиччина» зберігається рукопис тексту статуту під назвою «Статуты братства прес. Тройцы въ Дрогобычи»⁴. Стан рукопису відносно добрий, обсяг – 4 арк. зі зворотами (разом 8 сторінок, як у друкованому примірнику), розмір 34 та 20,5 см, почерк каліграфічний, мова – тогочасна з патріархальною лексикою та елементами язичія. В інвентарній картці рукопису зазначено, що це відпис початку ХХ ст., що я не підтримую. Цікава інформація: рукопис «вилучено» при розборі музейного архіву 12.12.1987 р., надходження № 57.

Щодо авторства опублікованого «Статуту», вдалося зібрати цікаву інформацію. На генезу і затвердження статуту проливає світло свідчення, уміщене наприкінці друку, де стверджується, що текст статуту був докладно вивчений в єпархіальних органах управління в Перемишлі, після чого 9/21 жовтня 1887 р. його

¹ Висловлюю принагідну подяку пп. Костянтину Курилишину та Юрію Стецику за надану допомогу при підготовці статті.

² Першу спробу укладання репертуару дрогобицького книговидавництва здійснено в: Лазорак Б., Тимошенко Л., Хомич Л., Чава І. Відомий і невідомий Бруно Шульц (соціокультурний портрет Дрогобича) / Наук. ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич, 2016. – С. 300-304 (Матеріали до репертуару дрогобицької книги, перша половина ХХ ст.). Каталог україномовних видань друкарні А. Жупника в Дрогобичі опубліковано: Тимошенко Л. Україномовні видання друкарні Арона Жупника в Дрогобичі // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць. – Вип. 23: Ювілейний випуск на пошану Богдана Якимовича. – 2022. – С. 165-178.

³ Див. про це перше повідомлення: Стецик Ю., Тимошенко Л. До історії парафії Св. Трійці (початок ХІХ – початок ХХІ ст.) // Пограничний В., Стецик Ю., Тимошенко Л. Церква і парафія Святої Трійці у Дрогобичі (до 200-річчя парафії у центрі міста). – Дрогобич, 2008. – С. 20.

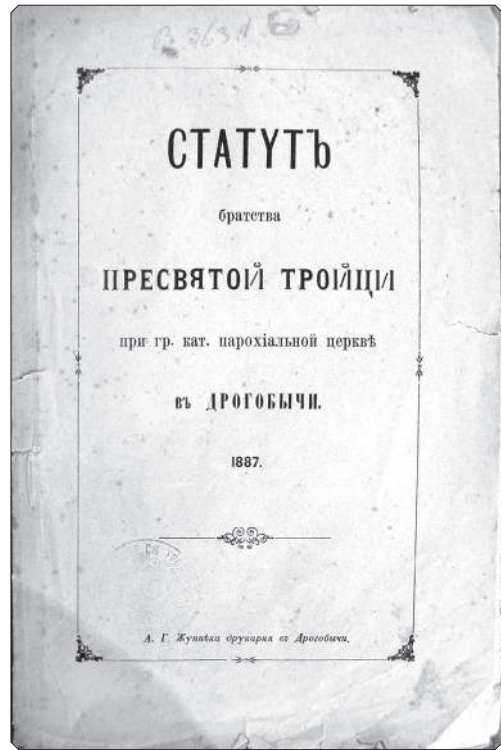
⁴ Відділ фондів Музею «Дрогобиччина» (далі – ВФ МД). – Кн. Вст. 11852. – Од. зб. № А – 6562.

затвердив єпископ Юліан Ступницький, того ж року він був надрукований. Ось його текст: «Предложачій статуть для Братства Пресв. Тройци въ Дрогобычи, по докладномъ его всесторонномъ разсмотренію яко согласный съ правилами съ. вѣры и норовственности и стремячій до укрѣпленія чувства побожности въ цѣломъ его содержанію затверждаемъ и удѣляемъ всѣмъ вступившимъ въ тоє Братство Братямъ и Сестрамъ Нашего Архіерейского благословенія. Дано в Перемышли при Престольномъ Нашомъ Храмѣ св. Іоанна Крестителя Предтечи Хрва въ день св. Апостола Іакова Алфеева 9/21 Жолтня 1887. Юан Ступницькій Єпископъ».

Вірогідно, статут в єпархіальне управління був представлений дрогобичанами, а його авторами були місцеві братчики. Позаяк він не суперечив нормам тогочасного церковного устрою, він був затверджений.

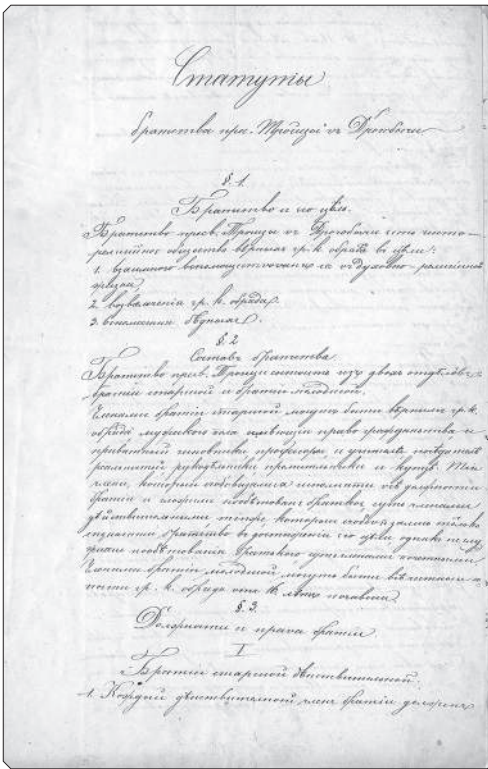
Якісь скільки-небудь дані про склад мирян церкви Св. Трійці кінця XIX ст. немає. Однак дві рефлексії у москвофільських газетах тієї доби містять вкрай важливі свідчення. Так, 12 квітня 1885 р. у часописі «Миръ» з'явилась публікація у рубриці «Дописи» під назвою «Дрогобычъ 10. (22.) цвѣтня 1885», без підпису⁵. Виявляється, що 19 квітня в монастирі отців василіян відбулося зібрання місцевої інтелігенції та міщанства, метою якого була реорганізація та оновлення братства Св. Трійці. Автор «допису» стверджував, що витоки братства при церкві Св. Трійці сягають XVI ст., тобто, традиція мирянського руху була досить давньою. Однак з плином часу, вона почала занепадати. Нарешті, в часи урядування ігуменів о. Ігнатія Барусевича (1862 – 1868 рр.) та о. Ясона Коритка (1868 – 1874 рр.) було порушено питання про реорганізацію мирянської організації за прикладом Перемишля, Коломиї та Станіслава, а о. Олексій Торонський (катехит місцевої гімназії, вчитель Івана Франка) підготував новий статут. Однак до конкретних дій щодо реорганізації братства справа не дійшла з причини того, що братчики чомусь боялися втратити свій вплив і остерігались, що інтелігенція витіснить рядових братчиків з управи організації. Крім того, ініціатори не бажали відтоку своїх фінансових ресурсів на користь громади, тобто, поза межі братства (йшлося про фінансування бурси для бідних).

Тепер, тобто навесні 1885 р. ситуація змінилась. Ініціатори змін вважали, що саме відновлене братство стане тим «огнищем», яке об'єднає дрогобичьких руси-

Іл. 1. Титульний аркуш видання 1887 р.

⁵ ДОПИСИ. Дрогобычъ 10. (22.) цвѣтня 1885 // Миръ. Часопись для справъ политическихъ, церковныхъ, экономическихъ и литературныхъ. – , № 17. – 12 (24) цвѣтня. – 1885. – С. 2.

Іл. 2. Перша сторінка рукописного статуту братства Св. Трійці

нів організації та її доходи. Братство своїм коштом відновило і прикрасило церкву, запровадило церковний хор, придбало чимало церковних речей. Однак після Я. Коритка справа почала занепадати, насправді ж – організація припинила існування, бо залишилось не більше п'яти братчиків. Якщо раніше братство мало близько 600 золотих ринських щорічного доходу, то тепер – лише 28.

Ідею відновлення братської організації невідомий автор приписав повітовому судді Францеві Левицькому, який, будучи старшим братчиком, 7 (19) квітня скликав зібрання членів братства, більше 50 осіб. Заслухавши інформацію про сумний стан речей, зібрання ухвалило змінити братський статут. Задля цього було обрано комітет, який, підготувавши статут, скликав нове зібрання у день Господнього Воскресіння, головували Ф. Левицький і Болонний. Новий статут був затверджений. Ухвалено також відправити текст документа на затвердження до єпископської консисторії в Перемишлі, що й було зроблено. Відтак, миряни чекали на досягнення позитивного результату.

Насамкінець, маємо коротеньку замітку в «Ділі» 17(29) листопада 1887 р.⁷ Газета повідомила, що «пенсіонному» судді Ф. Левицькому вдалося згуртувати немале число міщан та інтелігенції, які уклали новий статут і надіслали його до Пере-

нів, зникнуть протиріччя між інтелігенцією і міщанством, відбудеться релігійно-моральне вдосконалення та піднесення святої католицької віри, возвеличиться східний обряд.

Наприкінці автор допису повідомив, що 15 квітня відбулося зібрання гуртка вчителів вищих шкіл під орудою о. Олексія Торонського, на яке прибули представники вчителства зі Стрия.

Друга стаття вийшла у газеті «Слово» 9 (21) травня 1885 р., у рубриці «Кореспонденції «Слова», під назвою «Изъ Дрогобыча (Новая організація братства Пресв. Троицы)», автором якої був невідомий «член братства»⁶.

Невідомий автор також стверджував, що витоки братства при церкві Св. Трійці є давніми і сягають XVII ст. Занепад братської організації він пов'язував з проблемою занепаду міщанства. Заслугу відновлення братства автор приписував згаданому ігуменові Ясонові Кориткові. Саме при ньому збільшилось число членів

⁶ [Членъ братства Пресв. Троицы въ Дрогобычѣ]. Кореспонденції «Слова. Изъ Дрогобыча (Новая організація братства Пресв. Троицы // Слово. – Ч. 49. – 9 (21) мая. – 1885. – С. 2.

⁷ Новини. Братство при церкви св. Троицѣ въ Дрогобычи // Діло. – Ч. 129. – 17 (29) падолиста. – 1887. – С. 3. Див. фіксацію повідомлення: Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880-1939 рр.): матеріали до бібліографістики. – Т. 1: 1880-1889 рр. – Дрогобич, 2015. – С. 403.

мишля. Наприкінці жовтня 1887 р. консисторія затвердила статут дрогобицького братства. Після отримання цієї вістки, Ф. Левицький скликав збори братства, яке обрало його головою разом з управою, до якої увійшло п'ятеро представників інтелігенції і семеро міщан.

Замітка «Діла» має велике значення. Отже, на затвердженні в консисторії текст статуту з Дрогобича перебував з весни 1885 до осені 1887 р., а його видання слід датувати листопадом-груднем 1887 р.

Щодо постаті Франца Левицького, вдалося з'ясувати, що він народився 1.04.1826 р. (місце народження невідоме), помер – 26.07.1901 р. (прожив 75 літ). На його смерть у львівській пресі було кілька відгуків. Передовсім, двічі відгукнувся «Галичанинъ», який характеризував покійного в москвофільському дусі: чоловіком «праведним», щирим і відданим «русской церкви и народности». Як «настоятель» церковного братства, доклав великих зусиль у справі відновлення місцевої церкви⁸. Згодом газета опублікувала «Подяку», яку підписала родина покійного: сини Броніслав та Іван Левицькі, а також Громницький, Захаріясевич, Княжинський, Кузик («зяті»). Подяку було адресовано отцям Данилові Грицаю (парох з Михалевич), Генрикові Ільницькому (парох з Унятич) та Миколаєві Ясеницькому (парох з Попелів), які здійснили чин похорону. Особливу подяку було висловлено братству Св. Трійці, виділ якого на своєму зібранні вирішив увічнити пам'ять померлого⁹.

На смерть Ф. Левицького відгукнулося також «Діло», яке повідомило про дату похорону – 28 липня 1901 р.¹⁰ Часопис також передрукував «Подяку», відому з «Галичанина»¹¹.

Інші факти до біографії Ф. Левицького поки що невідомі, за винятком того, що він похований в Дрогобичі на головному міському цвинтарі (тодішня вул. Грюнвальдська, теперішня Трускавецька). Збереглась його могила з написом, який уміщує роки життя дрогобичанина¹².

До цього варто додати, що в 90-х рр. ХІХ ст. руські церковні громади (братства) Дрогобича розпочали судову тяганину з місцевими отцями василіанами, які протягом майже століття утримували урядування у всіх парафіях (ім, зокрема, не могли подарувати того, що монахи без дозволу мирян розпоряджались церковним майном і продавали ґрунти). Під скаргою-зверненням до перемишльського єпископа 10.07.1909 р., уміщено підписи 41-го братчика мирянської спільноти (парафіян і братства) церкви Св. Трійці. Подаю цей цінний перелік: Лев Мороз, Теофіл

---

⁸ Посмертний вѣсти. Франц Левицькій, выслуженный судія и властитель реальности въ Дрогобычѣ // Галичанинъ. – Ч. 157. – 15 (28) іюля. – 1901. – С. 3-4. Див. фіксацію повідомлення: Курилишин К. Часопис «Галичанинъ» (Львів, 1893-1913 рр.). Матеріали до біобібліографістики. – Дрогобич, 2013. – С. 254.

⁹ Благодареніе // Галичанинъ. – Ч. 163. – 22 іюля (4 авг.). – 1901. – С. 4. Див. фіксацію повідомлення: Курилишин К. Часопис «Галичанинъ» (Львів, 1893-1913 рр.). Матеріали до біобібліографістики. – С. 254.

¹⁰ Посмертні оповѣстки. Францъ Левицькій // Діло. – Ч. 157. – 14 (27) лип. – 1901. – С. 3. Див. фіксацію повідомлення: Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880-1939 рр.): матеріали до біобібліографістики. – Т. 4: 1900-1904 рр. – Дрогобич, 2018. – С. 619.

¹¹ Подяка // Діло. – Ч. 163. – 21 лип. (3 серп.). – 1901. – С. 4. Див. фіксацію повідомлення: Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880-1939 рр.): матеріали до біобібліографістики... – С. 619.

¹² Див.: Пастух Р. Дрогобицький некрополь. – Дрогобич, 2008. – С. 157 (алфавітний список надмогильних написів, який уклав студент історичного факультету І. Чава).

Кузик, Василь Яхно, Михаїл Яхно, Костянтин Мак, Андрей Яхно, Миколай Флюнт, Дмитро Флюнт, Іван Телуп, Володимир Леськов, Григорій Смольницький, Кароль Скрипюк, Михайло Свірняк, Антін Гарасим, Николай Косак, Павло Баранович, Костянтин Баранович, Михаїл Коцюба, Михаїл Флюнт, Миколай Кізло, Іван Немелович, Михайло Коцюба, Михаїл Німилевич, Дмитро Борис, Павло Клось, Андрус Грициков, Василь Самусь, Ян Новіцкі, Василь Леськов, Николай Снятинський, Петро Максимов, Іван Кранчак, Теофіл Немилевич, Дмитро Леськов, Михаїл Кавчуцький, Іван Коссак, Іван Леськів, Іван Мак, Гапон Н[...]к, Василь Низовий¹³. Хоча з часу видання статуту в 1887 р. минуло 22 роки, але можна припустити, що хтось з наведеного списку таки був одним із учасників процесу відновлення братства.

Цікаво, що інформація про затвердження статуту перемишльським єпископом відсутня в рукописному примірнику. Тому зрозуміло, що рукопис не можна вважати копією з брошури 1887 р. Радше всього, саме з рукопису був здійснений друк, до якого додали затвердження владики Ю. Ступницького. Таким чином, рукопис можна датувати 1885 р., на що чітко вказано у газетній публікації. Не виключаю, що автором рукопису міг бути О. Торонський, відтак, його потрібно датувати ще ранішим часом. Водночас, текст рукопису зберігає значні відмінності від друку, тобто, рукопис, вірогідно, був підданий серйозному редагуванню.

Коротко про зміст першої української книжечки, виданої в Дрогобичі в 1887 р. Як вже мовилося, на її сторінках опубліковано статут братства при церкві Святої Трійці. Структура статуту є типовою, тобто, в ньому окреслюються засади братської організації, права та обов'язки членів, правила вступу до мирянської спільноти, проведення братських зборів, норми християнської моралі. Лаконічно викладено мету мирянської організації: «Братство Пресвятої Трійці в Дрогобичі є суто релігійним товариством вірних греко-католицького обряду. А. Ціллю братства є взаємодопомога в духовно-релігійному житті. Б. Возвеличення греко-католицького обряду».

Хто був під ту пору святотрієцьким священником? Відомо, що парохом церкви Св. Трійці у 1874 – 1897 рр. був отець Юліан Німилевич, ЧСВВ, який був також ігуменом монастиря та вчителем василіанської школи, а в один час і її ректором, тобто суміщував кілька посад. Про священників в статуті сказано, що вони також можуть бути членами братства. Крім того, в присутності пароха і старшого братчика приймалася присяга (клятва) вступників. Братство безпосередньо підпорядковувалося перемишльському єпископові, якого на братських зборах заступав святотрієцький парох, або його заступник (очевидно, йшлося про сотрудника), однак в процедуру голосування він не мав права втручатися. Якщо б йому здалося, що якась ухвала братських зборів суперечить нормам обряду, то він мав право запропонувати його відмінити, але без права тиску з тим, що справу мав вирішити єпископ з його подачі. У випадку недбалства старшого брата, священник мав право скликати братство на термінову нараду.

Організація внутрішнього життя мирянської організації Св. Трійці зводилася до кількох засадничих норм. Братство обирало терміном на три роки старшого брата і його заступника. Складалося ж братство з групи старших братів чоловічої

¹³ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 1480. – Арк. 4-4 зв.

статі, спільноти молодшого братства, своєрідної капітули: почесних братів і почесних братів надзвичайних. Хто міг увійти до старшого братства? Тільки чоловіки, що мали право громадянства і постійне заняття (тобто, якусь професію): краєві священники, громадські і приватні урядники, професори та вчителі, власники нерухомості, рукодільники, промисловці, купці та інші особи з «характером та академічним званням».

До складу молодшого братства входили лише юнаки віком від 16 років. Почесними братами могли стати тільки «замісцеві», тобто, нетутешні мешканці (можливо, не з цієї парафії). Почесними надзвичайними братами могли стати лише ті особи, котрі мали особливі заслуги у справі оздоблення церкви та покращення обряду. При вступі до членів братства потрібно було сплатити один золотий ринський. Щорічний внесок також становив один золотий. Почесні брати мали сплачувати по два ринських.

При вступі приймалася коротка присяга: «І-А (имярекъ), обѣтою яко членъ соєдиненя церковного подѣ Именемъ Братства Пресв. Тройци служити Господу Богу и по моимъ слабымъ силамъ причиняти ся къ возвеличенію его славы і велелѣпія гр. всеточного обряда». Далі йдуть норми християнського обов'язку і моралі. Щодо опікування церковним майном (облаштуванням храму), уточнено, що йдеться про прикрашення церкви священицько-церковним одягом, хоругвами та освітленням.

Збори членів братства скликалися не менше одного разу на рік на Томину неділю, або наступну після неї. Їх скликав старший братчик, але демократія була такою, що збори могли скликати у будь-який час, за бажанням ¼ частини братчиків. Почесні члени мали дорадчі голоси. Молодші братчики могли бути присутніми, але без права голосу.

Керівним органом братства був виділ, яким керував старший брат із заступником. До виділу входили також: касири і секретар, господарі і завідувачі похоронами. Серед обов'язків виокремлюються складання звітів та ведення відповідної документації: ідеться про статут, списки членів, реєстр церковного інвентаря, касу і склад «знарядь».

З членів братства автоматично виключалися ті, хто веде «ненормальне» життя, хто змінював місце мешкання, злісні неплатники внесків.

Якою була участь і доля жінок? Їх називали «сестрицями» – жінки та дівчата, які могли об'єднатися в «сестринство», що організовує органи управління за взірцем старших. Чомусь лише до обов'язків сестер вписана допомога бідним дівицям. Вони мали свою окрему касу. Аудит жіночої каси мали проводити чоловіки зі старшого братства.

Братство мало печатку. Її відтиск є на статуті, але він дуже слабенький.

Тепер про відмінності надрукованого тексту від рукопису. Крім відмінностей у назві (титулі друкованої книжки), існують численні лексичні неспівпадіння, а також деякі розбіжності структурного плану. Навіть, якщо рукописний варіант статуту має 15 параграфів (статей), то друкований – 16. Вже в першому параграфі про цілі братства, рукописний варіант подає на один пункт більше («допомога бідним»). Щодо структури братської організації, то в цілому відмінності невеликі: наприклад, у рукописному статуті відсутня категорія почесних надзвичайних членів братства.

Щодо прав та обов'язків членів братства, рукописний варіант подає їх більш розширено. Таким слід вважати перелік релігійних свят, обов'язкових для всіх

братчиків (тобто, вони мали бути присутніми на богослужіннях із запаленими свічками): Різдво Христове, Богоявлення, Великодна П'ятниця, Воскресіння Христове, Св. Трійця, поминальні служби у визначені дні. До обов'язків братства рукопис додає забезпечення церковного співу. Але найбільшою відмінністю рукопису є яскраво підкреслена харитативна функція братства, тобто, благодійні акції та пожертви. Так само, до обов'язків членів братства входила чітка функція забезпечення похорону померлих, а ім'я померлого мало бути вписане до церковного пом'яника. Більш детально вписані права та обов'язки братської старшини, правила виборів «виділу», правила загальних зборів та ін. В 11-му параграфі окреслені відносини братства з церковним комітетом, який не мав права втручатися у справи братчиків. Параграф 12-й дуже докладно описує процедуру прийняття в члени братства. Параграф 13-й викладає засади примирення суперечок, 14-й – правила переходу з членів молодшого братства у старше. Параграф 15-й окреслює сестринське братство (відповідає 16-му параграфу друкованого варіанту).

Параграф 10-й рукопису «Книги и печать братства» є взагалі новим, дуже цікавим: «Братство проводить слѣдующій книги: 1. Статуты братства и списъ всей братіей. 2. Протоколь засѣданій. 3. Книгу приходовъ и розходовъ на цѣли церковныи. 4. Книгу приходовъ и розходовъ на запомогу бѣднымъ. 5. Книгу исторіи братства. Помяникъ усопшихъ членовъ братства. Печать братства имѣе изображение св. Тройци и на окружного надпись: Печать братства св. Тройцы въ Дрогобычи». Нагадую, що на титулі друкованої книги є слід цієї печатки.

Відтак, доходжу висновку, що, можливо, при остаточному затвердженні статуту на братських зборах навесні 1885 р. чи в єпархіальному управлінні дрогобицький статут зазнав суттєвої коректури. Одразу видно, що деякі автономні засади братства були урізані. Не виключено, що рукописний список статуту таки належав О. Торонському і лише в 1885 р. його було зредаговано.

Україн важливим є історичний контекст появи друкованого «Статуту» 1887 р. Отже, будь-які церковні (костельні) братства були офіційно заборонені царським патентом ще 22.05.1783 р.¹⁴ Однак, незважаючи на заборону, вони продовжували існувати.

Нагадаю, що церковні братства Дрогобича з'явилися в XVI ст., це були, зрозуміло, мирянські організації православної церкви. Унійна церква у XVIII ст. змінила парадигму організації мирянських організацій, суттєво обмеживши їх функції за зразком римо-католицької церкви (так, було остаточно ліквідовано ставропігійні прерогативи, особливо у частині незалежності братських священників від влади єпископату, братства концентрувалися переважно на утриманні храмів, церковного майна, а також клопоталися про рівень побожності своїх членів).

На початку півдавстрійської доби в Галичині, передовсім, церковні братства в Дрогобичі вирішили повернутися до традицій доунійного періоду і відновлювали, фактично, давніші православні норми. Так, у 1810 р. був переписаний статут братства при церкві Святої Трійці. Рукопис, який зберігається в Музеї «Дрогобиччина»¹⁵,

¹⁴ Див. докл.: Lorens B. Bractwa cerkiewne w greckokatolickiej diecezji przemyskiej w XIX i na początku XX wieku w świetle statutów // Z dziejów regionów Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w. / Pod. Red. M. Stolarczyka, J. Kuzickiego, P. Graty. – Rzeszów, 2008. – S. 306.

¹⁵ ВФ МД. – Кн. вст. 15638. – Ст. 167.

має датовальний запис – підпис наприкінці артикулів статуту «Миколай Ковпецький зоставъ старъшимъ братомъ дня двадцятъ девятаго місяца априліа року 1810». Як мені вдалося з'ясувати, текст статуту відтворює норми XVI – XVII ст., він частково повторює унійний статут у редакції єпископа Ієроніма Устрицького 1739 р., однак його листи замінено на патріарші грамоти, зокрема, вписано грамоту патріарха Йоакима Доу для львівського братства 1586 р. Цікаво, що статут уміщує рідкісні норми: передмову за зразком віленського братства Св. Трійці 1620 р., текст братської присяги та порядок вступу до братства шляхти і жінок¹⁶.

Зберігся також статут братства Св. Великомучениці Параскеви 1822 р., який дослівно повторює патріарші грамоти XVI ст.¹⁷ Рукопис мистецьки оформлений, записаний в окрему книгу. Вже на титулі (форзаці) кодексу уміщено інформацію про патріарха Йоакима, а також про запис статуту 12 листопада 1822 р. в Дрогобичі.

Статут Святоюріївського братства в Дрогобичі, який зберігається в фондах Львівського історичного музею, демонструє схожу ситуацію: він датований 1834-м роком, хоча уміщує тексти патріарших грамот та київських митрополитів¹⁸.

Виникає закономірне питання про те, чому в Дрогобичі у перші півдавстрійські десятиліття поверталися до статутів православної доби, коли домінували ставропігійські братства? На мою думку, помічена тенденція пояснюється рядом обставин. Передовсім, австрійська влада, яка спричинилася до відновлення Галицької митрополії на початку XIX ст., в контексті релігійних реформ заборонила будь-які організації мирян, дозволивши лише Львівську ставропігію у формі Інституту (Ставропігійський інститут у Львові), ренесанс братств наступив лише в другій половині XIX ст. До того ж, вже на початку століття в Галичині почали генеруватися стійкі москвофільські традиції з яскраво вираженим ставленням до Берестейської унії як до «нещастя руського народу» (про це писав, зокрема, Іван Франко). За умов домінування в Галичині поляків, залишалася актуальною проблема захисту русинів від польської релігійно-культурної експансії на різних рівнях, у тому числі й на рівні церковних парафій. Тому, за умов офіційної заборони церковних братств миряни стихійно відновлювали норми ставропігійських статутів, які функціонували в XVI – XVII ст., прагнучи в такий спосіб зберегти витоки своєї національно-релігійної ідентичності («віру батьків»). Фактично, руські братства на зламі XVIII – XIX ст. продовжували функціонувати без дозволу світської та духовної влади. Так, за візитаційними описами Дрогобицького деканату 1816 р., при всіх церквах функціонували братства, забезпечуючи різноманітні церковні потреби, а також дбаючи про релігійні обов'язки та моральне і статечне життя вірних¹⁹.

Цікаво, що з 1869 р. збереглося свідчення про те, що Святотрієцьке братство замовляло богослужіння за здоров'я та упокій своїх членів. Про це свідчить збережена книга обліку богослужінь, які відправляли у Св. Трійці отці-василіани²⁰. Під 1869 р. місцеве братство записане як *тесельське* (тобто, *теслярське*, що може

¹⁶ Див. докл.: Тимошенко Л. Статути дрогобицьких братств XVI ст. // Літопис Бойківщини. – Ч. 1/94 (105). – 2018. – С. 97-98.

¹⁷ Відділ рукописів Львівської національної бібліотеки НАН України ім. В. Стефаника. – Ф. МВ. – Спр. 258.

¹⁸ Відділ фондів Львівського історичного музею. – Рук. 121.

¹⁹ Стецик Ю., Тимошенко Л. До історії парафії Св. Трійці (початок XIX – початок XXI ст.)... – С. 63.

²⁰ ВФ МД. – Од. зб. № А-4942, 4944, 4975.

означати велику частку в середовищі парафіян членів теслярської ремісничої корпорації), а під 1870 р. – як старше і молодше братство Пресвятої Трійці²¹.

Щодо теренів Дрогобицько-Самбірського Підгір'я, каталізатором розгортання братського руху стала ухвала соборчику Мокрянського деканату 1882 р., яка усталила текст взірцевого братського статуту з обов'язковими 12-ма розділами. Метою братств, які мали перебувати під владою місцевих пастирів, була пропаганда побожності²².

Порівнюючи тексти статутів дрогибицьких братств першої третини ХІХ ст. зі статутом 1877 р., звичайно ж, кидається у вічі чітко виражена «неставропигійська» традиція кінця ХІХ століття, тобто, братська спільнота рахувалася зі своїм парохом і перемишльським владикою. Однак не можна не бачити впливу давньої братської традиції, національної за своєю суттю. Назагал, окреслені засади братської організації відомі в Україні з ХVІ – першої половини ХVІІ ст. – золотого періоду розвитку братського руху.

80-ті роки ХІХ ст. для української громади нашого міста були непростими з точки зору становлення її самоусвідомлення та самоорганізації. Навіть обрання в 1887 р. бургомістром Дрогобича русина Ксенофонта Охримовича (вчителя Івана Франка) не призвело до якихось суттєвих зрушень²³. У місті переважали читальні москвофільського товариства ім. М. Качковського (дрогибицька філія створена ще в 1876 р.)²⁴, «Просвіта» була заснована вже на початку нового століття, перша україномовна газета почала виходити лише в 1911 р. («Голос Підкарпаття», редактор і видавець Рудольф Скибінський).

До слова, К. Охримович принаймні двічі добився субсидій для ремонту дрогибицьких церков Св. Юра і Св. Трійці (1883, 1895 рр.). Як уже згадувалось, у церкві Св. Трійці урядував ігумен василіянського монастиря отець Юліан Німилевич (вчитель Івана Франка у василіянській школі). Нагадую, що в 1890-х рр. розпочався судовий процес руської громади Дрогобича, очолюваної москвофілами (до неї входило, передовсім, братство Св. Трійці), з василіянами на чолі з о. Ю. Німилевичем, у зв'язку з нібито незаконним привласненням василіянами храму Св. Трійці зі школою та ґрунтами. Процес тривав понад 10 років і набув резонансу в галицькій пресі²⁵. Утім, урядування о. Юліана має чимало позитивних рис: наприклад, він дбав про монастирську бібліотеку, цікавився давніми іконами й створив при монастирі невеликий музей (скарби, які він урятував, склали значну частину колекції сучасної музейної збірки)²⁶.

²¹ Стецик Ю., Тимошенко Л. До історії парафії Св. Трійці (початок ХІХ – початок ХХІ ст.)... – С. 62.

²² Lorens V. Bractwa cerkiewne w greckokatolickiej diecezji przemyskiej w ХІХ і на początku ХХ wieku... – S. 316.

²³ Див. про його діяльність докл.: Тимошенко Л. Учитель Івана Франка, бургомістр Дрогобича Ксенофонт Охримович // Scripta manent. Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Вип. 21. – Львів, 2012. – С. 732-737.

²⁴ Про це писала москвофільська преса. Див., напр.: Открытие филии общества им. М. Качковского в Дрогобыче // Слово. – № 71. – 1876.

²⁵ Див.: Буляр Ц. Иезуито-базильяне и церковное имущество в Дрогобыче // Галичанинъ. – Ч. 252. – 17 (30) ноября. – 1906. – С. 2.

²⁶ Див. докл.: Галик В. Учитель Івана Франка о. Іван-Юліан Німилевич: маловідомі факти до біографії // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ХІХ-ХХ. – Дрогобич, 2017. – С. 263-271.

Треба взяти до уваги, що ті позиції в «Статуті» святотрієцького братства 1887 р., які стосуються священника та його відносин з мирянською організацією, напевно ж були апробовані О. Ю. Німиловичем, як і зрештою, весь статут. Зауважене коректування тексту статуту, звісно, від нього не залежало.

Книжечка 1887 р. була видана у відомій друкарні Арона Жупника, про якого подаю коротку інформацію. У 1883 р. Арон Жупник заснував у Дрогобичі відому газету «Дрогобичер Цайтунг» (виходила в 1883 – 1914 рр.), для потреб видання якої потрібна була друкарня. На час виходу перших чисел газети А. Жупник вже здобув славу плідного єврейського письменника, написавши кілька книжок (зокрема, про життя євреїв в Іспанії, біографію львівського рабина Абрахама Кохна) та ін. Був активним учасником життя єврейської громади Дрогобича. Так, він був ініціатором заснування місцевої організації «Союз ізраїльських універсалістів», волонтером «Єврейської народної кухні» (1867), брав участь у місцевій філії «Сіону» – найбільшій і найважливішій сіоністичній організації євреїв Австро-Угорщини (до 1880 р. – часу вступу в організацію «Сіон», перебував у лавах руху «Гаскала»). У 1913 р. у ювілейному випуску «Дрогобичер Цайтунг» заманіфестував свої ліберально-помірковані погляди, що дозволило редакторові газети утримати її в тогочасному інформаційно-публічному просторі²⁷.

Цікаві матеріали про перші роки видання «Дрогобичер Цайтунг» уміщені в першій польсько-українській газеті Дрогобича «Gazeta Naddniestrzańska», яку видавав у 1884 – 1889 рр. відомий місцевий активіст Едмунд Леон Солецький (газета друкувалася в Самборі). У 1884 р. у кількох замітках редактор подав дуже прискіпливі і критичні інвективи на адресу Арона Жупника та його газети. Для того, щоб зрозуміти їх підоснову, зауважимо, що видання Е.Л. Солецького мало відвертий антиєврейський характер. Однак він, приміром, не щадив і польську консервативно-націоналістичну владу Дрогобича, а також місцевих римо-католицьких ксьондзів. Водночас, був прихильним до українців та тогочасного руху польсько-українського поєднання.

Зовсім несподівано, 15 травня 1884 р. Е.Л. Солецький опублікував сенсаційну інформацію про ще один україномовний друк, який вийшов у друкарні Арона Жупника. Буквально «тими днями» він видрукував для купця Теодора Гаецького в Бориславі афішу, яку тут повторюємо дослівно руською мовою:

«НА СВЕТА ! Все товары Корженны, Гербату, Рум, коньяк и Сливовицю, Вына зъ найславнейшихъ пивныцъ, Угерске, Француске, Австрияцъке. И Намцанъ. СОЛОННА СМАЛЕЦъ Головной Складъ Дрожжей, Муки, Виктуаливъ і много инныгъ артыкуловъ, поручае, въ наилучшихъ гатункахъ Гандель товаровъ корженныхъ Теодора Гаецкого въ Борыславиу. Съ глубокимъ шацункомъ Т. ГАЄЦКІИЪ».

Прикметно, що Е.Л. Солецький передрукував текст лише з метою того, щоб показати професійну неспроможність видавця: зі 39 слів рекламного аркуша, він знайшов аж 29 блудів. Крім того, за 100 примірників такої «чудової афіші» він брав 3 зл.р. 50 ст. Водночас, плакати для кінного цирку, написані рівно ж з такими блудами, коштують у нього 30 примірників аж за 7 зл.р. Незважаючи на це, цінність публікації найранішого (з відомих) у Дрогобичі україномовних друкованих плакатів є величезною!

²⁷ Див. докл.: Тимошенко Л. Друкарня Арона і Якуба Жупників у Дрогобичі та її видання // Альманах бібліофілів. – Кн. 3. – 2023. – С. 235-267.

Фіксуєчи видання першої української книжки в Дрогобичі в 1887 р., виникає закономірне питання, коли ж була видана наступна? Згідно з укладеним репертуаром, це сталося лише в 1908 р., коли в друкарні того ж таки А. Жупника вийшла у світ друга з черги україномовна брошура. Перерва тривала, як видно, аж 21 рік! Так, друкарня видала цікаву брошуру під назвою «Ювілейна Памятка 60-ЛІТНОГО ПРАВЛІННЯ Всемилоствійше нами правлячого Монарха Франц Йосифа І»²⁸. Видання замовили «грумади і шкільні власті» Дрогобицького повіту. У цій брошурі українці краю висловили свою вірнопідданість австрійській «милій» державі («мудрість і доброта Наймилоствійшого Цісаря провадили нашу державу і замешкуючі її народи до теперерішньої могутости і розвою ві всіх напрямх поступу»). Відтак, крім парадного портрета імператора у брошурі опубліковано й панегіричні «віршики» на його честь (наприклад, привітальна поезія до його ювілею (1848 – 1908), під щемливим заголовком «Цісарська сльоза»).

Насамкінець, висловлюю сподівання, що після ретельнішої перевірки фондів бібліотек та колекцій музеїв, а також вивчення архівних зібрань можна буде перевидати першу українську книгу Дрогобича, з відповідними коментарями. Вкрай потрібно з'ясувати імена братської старшини другої половини 80-х рр. ХІХ ст., які були найбільш вірогідними учасниками відновлення братства та затвердження статуту 1887 р. Зрозуміло, що тексти статутів писали миряни, а не отці-василіяни, які урядували в усіх дрогобицьких парафіях. Також зрозуміло, що тексти братського статуту Св. Трійці 1887 р. демонструють важливий приклад самоорганізації українців Дрогобича на тлі нерозвинутого міського суспільного руху кінця ХІХ ст.

Леонід Тимошенко.

Перша українська книга, видана в Дрогобичі у 1887 р. (невідомі історія братства церкви Св. Трійці).

У розвідці обґрунтовано уявлення про першу українську книгу в Дрогобичі, яка містила текст статуту місцевого братства Св. Трійці. Розглянуто різноманітні контексти видання: книгознавчий (видання друкарні Арона Жупника), релігійний (розвиток церковних братств), джерелознавчий (порівняння зі збереженою рукописною версією). Робиться припущення про загальну нерозвинутість українського суспільного руху в Дрогобичі, на тлі якого виокремлюються прагнення релігійних громад до самоорганізації.

Leonid Tymoshenko.

The first Ukrainian book, published in Drohobych in 1887 (an unknown history of the brotherhood of the Holy Trinity Church).

The research substantiates the idea of the first Ukrainian book in Drohobych, which contained the text of the statute of the local brotherhood of the Holy Trinity. Various contexts of the publication are considered: bibliographic (publications by Aron Zhupnyk's printing house), religious (development of church brotherhoods), source studies (comparison with the preserved manuscript version). An assumption is made about the general underdevelopment of the Ukrainian social movement in Drohobych, against the background of which the aspirations of religious communities for self-organization stand out.

²⁸ Ювілейна Памятка 60-ЛІТНОГО ПРАВЛІННЯ Всемилоствійше нами правлячого Монарха Франц Йосифа І. Видана Грумадами і шкільними властями Дрогобицького повіту. Viribus ininitis! Полученими силами! – Дрогобич. З друкарні ц. і к. надв. дост. А. Г. Жупника, 1908.

**«БЛАГОВІЙНИЙ ТРЕПЕТ І РАДІСТЬ ВЕЛИКУ ПЕРЕЖИВАЮ...»:
КНИГА ВРАЖЕНЬ ВІДВІДУВАЧІВ МУЗЕЮ
ІВАНА ФРАНКА У НАГУЄВИЧАХ 1949 – 1951 РР.
ЗА КЕРІВНИЦТВА ГРИГОРІЯ ФРАНКА**

Музей Івана Франка в його рідному селі відкрито в хаті його небожа Миколи Франка у 1946 році. Микола Франко – перший голова сільської ради в Нагуєвичах, був розстріляний німцями ще в 1941 р. в м. Чорткові.

В обласній газеті «Радянське слово» № 104 від 27 травня 1951 року тодішній директор музею Гриць Франко, син Франкового брата Захара, написав, що в цьому музеї були родинні світлини, деякі особисті речі родини Івана Франка, твори письменника.

На початку 1951 року почалася підготовка до відкриття музею на новому місці. Для цього був виділений найкращий будинок у селі. Це був будинок багатого єврея на прізвище Бергер. У будинку було 5 кімнат. Будинок відремонтували. Оновили експозицію. Художники Львова оформили стенди, розмістили експонати, відновили деякі картини¹.

У фондах музею Івана Франка у Нагуєвичах зберігаються книги для запису вражень відвідувачів. Зокрема найраніша книга за період 1949 – 1951 років², оскільки перша книга 1946 – 1948 рр. була перевезена до фондів Львівського музею Івана Франка у 2001 р.. У даному дослідженні поставлена мета реконструювати і ввести до наукового обігу реєстр усіх відвідувачів Літературно-меморіального музею Івана Франка в Нагуєвичах за період керівництва його першого директора – Григорія Захаровича Франка³. В даній книзі відвідувачів зустрічаємо унікальні автографи та відгуки про музей відомих і маловідомих особистостей, зокрема письменників, поетів, гумористів, журналістів, викладачів та студентів навчальних закладів тощо. Також виявлено унікальний запис, здійснений працівниками

¹ Оркуш М. Перший музей у Нагуєвичах // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип. 10. – Львів, 2011. – С. 194-196.

² Фонди Літературно-меморіального музею Івана Франка Комунального закладу Львівської обласної ради «Адміністрація державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі» (далі – ФЛМ-МІФ). – ЗАПР-Ф. – Кн. Вст. № 1383. – Інв. № 226: Книга для запису вражень відвідувачів (4 травня 1949 р. – 17 жовтня 1951 р.). – 128 с.

³ Шутко М., Лазорак Б., Хміль Р., Лазорак Т. Коротка хроніка каденцій і біограм директорів Літературно-меморіального музею Івана Франка і Державного історико-культурного заповідника в Нагуєвичах за період 1946 – 2020 рр. // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі». – Вип. I. – Нагуєвичі-Дрогобич, 2020. – С. 608-610.

військових спецорганів, які «працювали» у 1949 – 1950 рр. на районні спецслужби НКВД, зокрема під час боїв між армією УПА (волинська група) та радянськими спеціальними військами у районі Підбужа та Сторони, адже їхавши на спецзавдання, «окупанти» вступали також і в музей І. Франка, часто навіть не знаючи, як правильно записувати ім'я українського національного генія Івана Франка, якого їм представляли в тодішній офіційній радянській пропаганді як «великого революціонера і письменника-атеїста».

Окремо слід наголосити на позитивних відгуках туристів упродовж 1949 – 1951 рр. щодо постаті племінника Івана Франка та сина його брата Захара, тогочасного директора музею в Нагуєвичих Григорія Франка (3.01.1884 – †2.11.1952), який керував музеєм з 27 серпня 1946 р. до 5 листопада 1952 р. Саме у постаті Г. Франка відвідувачі щоденно бачили талант інтелектуала та музейника меморіальної спадщини своєї родини, який, хоч і не мав спеціальної музейної науково-дослідницької освіти, проте, будучи господарем та громадським діячем ще з 1930-х рр. у нагуєвицькій філії читальні Товариства «Просвіта», з відкриттям музею став чудовим екскурсиводом та хранителем спадщини свого вуйка. Наприклад, 8 травня 1950 р. колектив вчителів та слухачів Бориславського педагогічного училища в часі відвідин музею написали: «Незабутнє враження зробило на нас відвідування рідного села великого поета-каменяра І. Франка і літературно-меморіального музею І. Франка. З особливою увагою ми прослухали розповідь Григорія Захаровича Франка про дитячі роки навчання великого поета, про останні роки його життя. Ми вдячні Вам, Григорій Захарович, що Ви своєю розповіддю допомогли нам зрозуміти велич Франка не лише як поета, але й насамперед, як людини, що все своє життя присвятила інтересам народу, рідної країни»⁴.

Григорій Франко очолював «Літературно-меморіальний музей Івана Яковича Франка» під такою назвою під патронатом відомства культури Дрогобиччини. Сам же музей було відкрито у трикімнатній хаті першого голови сільської ради Нагуєвич, яку упродовж вересня 1939 р. – червня 1941 р. очолював племінник Івана Франка Микола Захарович Франко⁵. 27 серпня 1946 р. відбулося офіційне відкриття музею, який діятиме, як незалежна установа, до 1963 р. та з 2001 р. і до сьогодні. У 1949 р. за підтримки директора музею Григорія Франка в центрі Нагуєвич було урочисто відкрито перший пам'ятник письменнику, при цьому автором погруддя був Яків Чайка⁶. 27 травня 1951 р. Григорій Франко зумів реорганізувати музей у нове більш просторе приміщення. Своїми декламаціями, умінням вести екскурсії та публічними виступами Григорій Франко став одним із найвідоміших директорів музеїв СРСР, позаяк, на базі музею здійснювалися системні культурно-мистецькі академії за участі відомих письменників з найрізноманітніших республік та зарубіжних країн. Григорій Франко очолював музей до 1952 р.⁷ Наприкінці каденції директору вдалося розширити штат Літературно-меморіального музею Івана

⁴ ФЛММІФ. – ЗАПР-Ф. – Кн. Вст. № 1383. – Інв. № 226. – С. 3.

⁵ Безпоясна Н., Зінченко М. Нагуєвичі сьогодні // Радянське слово. – № 1. – 26 травня. – Дрогобич, 1951. – С. 1.

⁶ Наконечна Є. Іван Франко і його родинне село Нагуєвичі. – Хмельницький, 2018. – С. 129; Гаврилік Г. Іван Франко і Нагуєвичі // Радянське слово. – 8 жовтня. – Дрогобич, 1966. – С. 2.

⁷ Гром Г. Франкові Нагуєвичі. – Дрогобич, 2002. – С. 215.

«Благовійний трепет і радість велику переживаю...»: книга вражень відвідувачів музею...

Франка посадою наукового працівника, на якій першою почала працювати сільська вчителька Віра Михайлівна Бесараб⁸.

Книга вражень відвідувачів музею дозволяє сьогодні реконструювати музейну справу в Нагуєвичах властиво в період керівництва Григорія Франка, який щойно розпочинав популяризацію спадщини Івана Франка в загальній українській системі музеїв. Окрім всього, відомості із книги є чудовим джерелом для вивчення культурно-освітнього, літературного та військового життя України в часі тотальної сталінської системи репресій та підпільної боротьби українського народу за збереження національної пам'яті про правдиву біографію Івана Франка, а також в часі щоденних спроб системи сфальсифікувати постать нашого генія.

Таблиця 1. Реєстр відвідувачів Літературно-меморіального музею Івана Франка в Нагуєвичах 1949 – 1951 рр. за керівництва Григорія Захаровича Франка

Час відвідин	Відвідувачі
4.05 1949 р.	Учні Нагуєвицької школи
8.05 1949 р.	Колектив вчителів та слухачів Бориславського педучилища
17.05 1949 р.	Колектив колгоспу ім. І. Франка
26.05 1949 р.	Робітники райуломінзака
5. 05 1949 р.	Робітники райпотребсоюзу
13.06 1949 р.	Робітник МВД
15.06 1949 р.	Робітник з Підбужа
19.06 1949 р.	Учні Лішнянської семирічної школи Дрогобицького району
25.06 1949 р.	Гурток юних туристів палацу піонерів міста Дрогобич
25. 06 1949 р.	Мандрівники з міста Борислав
26. 06 1949 р.	Учениця 9 класу Підгородецької середньої школи
8.07 1949 р.	Бранніков. Забайкалля, Читинська область
10.07. 1949 р.	Працівник Дрогобицького нафтового технікуму Рябоконт Іван Петрович
10.07. 1949 р.	Група гуртка юних мандрівників Бориславського спецдитбудинку імені 17 вересня в кількості 49 чоловік
10.07. 1949 р.	Жителі міста Дрогобич
18.07. 1949 р.	21 вихованець Стебницького дитбудинку
26.07. 1949 р.	Учні Бориславської школи номер 8
7.08. 1949 р.	Студент Львівського політехнічного інституту Мішолінський Ярослав Семенович
7.08. 1949 р.	Студент Львівського політехнічного інституту Ступак Орест
7.08. 1949 р.	Студент Львівського політехнічного інституту Сегіч Богдан
7.08. 1949 р.	Учні Бориславської семирічної школи номер 10
18.08. 1949 р.	м. Підбуж, секретар сільради Гапан М.
30.08. 1949 р.	Учні Нагуєвицької середньої школи

⁸ Шутко М., Лазорак Б., Хміль Р., Лазорак Т. Коротка хроніка каденцій і біограм директорів... – С. 609-610.

25.09. 1949 р.	Група відпочиваючих з Трускавця
27.09. 1949 р.	Військовослужбовці збройних сил СРСР. 5 осіб
09.10. 1949 р.	Учні 8 класу Дрогобицької середньої школи номер 1 ім. І. Франка, 15 школярів
23.10. 1949 р.	Учні Дрогобицької середньої школи номер 3
17.11. 1949 р.	Працівники Підбузького здороввідділу
28.11. 1949 р.	Працівники Підбузького райфінвідділу
18. 02. 1950 р.	Група з Донбасу. Сталінська область
18. 02. 1950 р.	Група архітекторів Харківської проектної організації: Є. Нечитайло, В. Листовий
25.03. 1950 р.	Кореспондент газети «Правда» Володимир Конвісар
11.04. 1950 р.	Учні Ясеницької школи, 16 школярів
24.04. 1950 р.	Головний начальник політвідділу Винниківської МТС
27.04. 1950 р.	Землепорядник Донець К. Н.
27.04. 1950 р.	Землепорядник Горінець Микола Васильович
2.05. 1950 р.	Студентка 5 курсу Чернівецького державного університету Череп Ніна Василівна
2.05. 1950 р.	Студенти Самбірського технікуму радянської торгівлі, 10 осіб
2.05. 1950 р.	Студент Самбірського технікуму радянської торгівлі Однолько Микола
2.05. 1950 р.	Студент Самбірського технікуму радянської торгівлі Дідовський Петро Ілліч
7.05. 1950 р.	Група операторів контори буріння тресту «Бориславнафта», 15 осіб
7.05. 1950 р.	Група викладачів та студентів Дрогобицького учительського інституту, 30 осіб
14.05. 1950 р.	Група студентів Самбірського статистичного технікуму, 15 осіб
17.05. 1950 р.	Учительський колектив і учні Нагуєвицької середньої школи, 462 особи
18.05. 1950 р.	Комсомольці колгоспу ім. І. Франка
18.05. 1950 р.	Учні Винницької НСШ, 52 школярі
21.05. 1950 р.	Слухачі Бориславського педучилища
28.05. 1950 р.	Комсомольці і молодь Бориславського лісозаводу
10.06. 1950 р.	Секретар Бориславського МК КПУ
11.06. 1950 р.	Вчителі Ясеницької середньої школи
13.06. 1950 р.	Учні Ступницької семирічної школи, 25 школярів
18.06. 1950 р.	Працівники Дрогобицького обласного будинку народної творчості
20.06. 1950 р.	Вихованці Бориславського дитячого будинку ім. І. Франка
22.06. 1950 р.	Комсомольські працівники Остапенко Н. Г. та Шкіряєв Ф. О.
25.06. 1950 р.	Курсанти Дрогобицького інституту удосконалення вчителів, 15 чоловік
29.06. 1950 р.	Співробітники електророзвідної ...N 9/50
14.07. 1950 р.	Учні Стебницької середньої школи

15.07. 1950 р.	Студенти Дрогобицького нафтового технікуму
23.07. 1950 р.	Комсомольці 5-го Укромисла м. Східниці
23.07. 1950 р.	Землепорядники Підбузького райвідділу с/г
11.08. 1950 р.	Олександр Федорович Рясний
15.08. 1950 р.	Комсомольці та молодь Бориславського лісозаводу N 1.
1.09. 1950 р.	Степан Олійник ⁹
30.09. 1950 р.	Любомир Дмитерко ¹⁰
30.09. 1950 р.	Платон Воронько ¹¹
30.09. 1950 р.	Павло Тичина ¹²
30.09. 1950 р.	Дмитро Малишко ¹³
5.05. 1951 р.	Олесь Гончар ¹⁴
5.05. 1951 р.	Анатолій Хорунжий ¹⁵
12.06. 1951 р.	Група туристів. Дрогобич, Москва, Біломорськ: Коваль, Саковський, Рюмін

⁹Степан Іванович Олійник (21 березня (3 квітня) 1908, Пасицели – †11 січня 1982, Київ) – український поет-гуморист і сатирик, журналіст. Депутат Верховної Ради СРСР 6–7-го скликань (у 1964 – 1970 роках).

¹⁰Любомир Дмитрович Дмитерко (18 березня 1911, Винники – †2 жовтня 1985, Київ) – український письменник, поет, прозаїк, драматург, публіцист, сценарист, перекладач. Лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка. Один з трьох членів літературної групи «Західна Україна», які не потрапили до радянського ГУЛАГу.

¹¹Платон Микитович Воронько (18 листопада (1 грудня) 1913, Чернеччина, Харківська губернія – 10 серпня 1988, Київ) – український поет, письменник, публіцист, драматург. Депутат Верховної Ради УРСР 10–11-го скликань.

¹²Павло Григорович Тичина (11 [23] січня 1891[3], Піски, Щаснівська волость, Козелецький повіт, Чернігівська губернія, Російська імперія, нині – Бобровицька міська об'єднана територіальна громада, Ніжинський район, Чернігівська область, Україна – †16 вересня 1967, Київ, Українська РСР, СРСР) – радянський український поет, перекладач, публіцист, політик, громадський та державний діяч доби УНР та УРСР. Старший брат Євгена Тичини. Новатор поетичної форми. Директор Інституту літератури АН УРСР (1936 – 1939, 1941 – 1943). Голова Верховної Ради УРСР двох скликань (1953 – 1959), депутат Верховної Ради УРСР 1–7-го скликань. Депутат Верховної Ради СРСР 2–5-го скликань. Член ЦК КПУ (1952 – 1967). Міністр освіти УРСР (5 березня 1943 – 7 серпня 1948). Академік АН УРСР (1929). Член-кореспондент Болгарської академії наук (1947). Лауреат Сталінської премії (1941). Лауреат Шевченківської премії (1962). Кавалер п'яти орденів Леніна. Разом з Ліною Костенко та Іваном Драчем був номінантом на Нобелівську премію з літератури. Автор слів Гімну Української РСР.

¹³Андрій Самійлович Малишко (1 (14) листопада 1912, Обухів, Київська губернія, Російська імперія – 17 лютого 1970, Київ, Українська РСР) – український поет, перекладач, літературний критик. Батько Валентини Малишко. Депутат Верховної Ради УРСР 3-6-го скликань.

¹⁴Гончар Олесь (Олександр) Терентійович (ім'я при народженні – Біличенко Олександр Терентійович; 3 квітня 1918, Ломівка, Катеринославська губернія, УНР, нині Дніпропетровська область, Україна – †14 липня 1995, Київ, Україна) – український та радянський письменник, прозаїк, літературний критик, політик, громадський діяч. Лауреат двох Сталінських премій (1948; 1949), Ленінської премії (1964), Державної премії СРСР (1982), кавалер трьох орденів Леніна, перший лауреат республіканської премії ім. Шевченка (1962), голова Спілки письменників України (1959 – 1971), академік НАН України (1978). Герой України (2005, посмертно), Герой Соціалістичної праці (31.03.1978). Кандидат у члени ЦК КПРС в 1976 – 1990 роках. Член ЦК КПУ в 1960 – 1966 і в 1971 – 1990 роках. Депутат Верховної Ради СРСР 6–11-го скликань.

¹⁵Анатолій Мефодійович Хорунжий (нар. 5 листопада 1915 – пом. 8 травня 1991) – український письменник, прозаїк та журналіст, лауреат літературної премії ім. О.Фадєєва, член Спілки письменників України.

12.06. 1951 р.	Група геологів, нафтовиків, 60 осіб
12.06. 1951 р.	Група відпочиваючих Трускавецького військового санаторію
12.06. 1951 р.	Агроном І. М. Яценко
17.06. 1951 р.	Учні і вчителі Залужанської НСШ
17.06. 1951 р.	Учні і піонервожата Мало-Білинської неповної середньої школи
24.06. 1951 р.	Василь Швець ¹⁶
25.06. 1951 р.	Робітники контори по перекачці нафти та води тресту «Бориславнафта»
24.06. 1951 р.	Робітники та службовці Дрогобицького військторгу
26.06. 1951 р.	Група вихованців дит. спец. Будинку м. Борислав
8.07. 1951 р.	Учні-піонери Лішнянської семирічної школи
15.07. 1951 р.	Група працівників Бориславського хлібокомбінату
15.07. 1951 р.	Група вчителів-слухачів обласних курсів підготовки та перепідготовки вчителів мови і літератури в м. Дрогобичі, 76 чоловік
17.07. 1951 р.	Викладачі Ленінградського нафтового інституту, 6 чоловік
21.07. 1951 р.	Працівники лісового господарства
27.07. 1951 р.	Студенти торгово-кооперативної школи м. Дрогобич
30.07. 1951 р.	Учні і вчителі Ходорівського району
30.07. 1951 р.	Учні Самбірського району
21.07. 1951 р.	Підляшевська Ірина, Підляшецький Михайло, Гаврилик Михайло, Гаврилик Яна, Паращак Михайло
2.08. 1951 р.	Відпочиваючі Трускавецького військового санаторію
3.08. 1951 р.	Учні з Добромільського району
3.08. 1951 р.	Учні Боринської середньої школи
4.08. 1951 р.	Вихованці Турківського дитячого будинку
4.08. 1951 р.	Учні Вовчанської СШ, Турківського р-ну
4.08. 1951 р.	Колектив Самбірського...
7.08. 1951 р.	Вихованці спец. дит. будинку м. Стрий
9.08. 1951 р.	Микола Костенко ¹⁷
10.08. 1951 р.	Вихованці дитячого будинку N 3 м. Самбір, 9 осіб
10.08. 1951 р.	Студенти Київського Державного університету ім. Т. Шевченка. Алла Манькова та Діна Кулик
13.08. 1951 р.	Відпочиваючі санаторію «Кришталевий палац» м. Трускавець
13.08. 1951 р.	Група вчителів і завпедів Дрогобицької області
13.08. 1951 р.	Група учнів Нижанковицького району Дрогобицької області

¹⁶Василь Степанович Швець (17 січня 1918, Іванків – 1993), поет родом з Київщини, друкується з 1937. Збірка поезій «Добрий ранок, Україно» (1945), «Лірика» (1949), «Неспокійне літо» (1959), «Гостинці» (1978) та багато ін. Зібране вид. «Твори в 2 томах» (1978). У 2008 році в одній зі шкіл Києва відкрито світлицю його імені «Тайнопис».

¹⁷Микола Васильович Костенко (19 березня 1939, с. Ісківці, Лубенський район, Полтавська область – †14 квітня 2016, Полтава) – український письменник, журналіст, літературний критик, літературознавець. Член Національної спілки журналістів України (з 1965), Національної спілки письменників України (з 1997). Голова Полтавської обласної організації НСПУ (2000–2005). Обирався головою Полтавської спілки літераторів (з 2006 року).

13.08. 1951 р.	Група екскурсантів, м. Дніпропетровськ
8.08. 1951 р.	Учні СШ № 1 м. Борислав
8.08. 1951 р.	Відпочиваючі Трускавецького курорту
8.08. 1951 р.	Медпрацівники з Одеси
8.08. 1951 р.	Учні-піонери Лішнянської семирічної школи
15.08. 1951 р.	Група працівників Бориславського хлібокомбінату
15.08. 1951 р.	Група вчителів-слухачів обласних курсів підготовки та перепідготовки вчителів мови і літератури в м. Дрогобичі, 76 чоловік
19.08. 1951 р.	Група піонервожатих Дрогобицької області
28.08. 1951 р.	Робочі Борислава
28.08. 1951 р.	М. Гринчишин. Вінніпег, Канада
2.09. 1951 р.	Робітники Дрогобицького заводу № 7
6.09. 1951 р.	Співробітники всесоюзного нафтового науково-дослідного інституту, м. Ленінград
21.09. 1951 р.	Екскурсанти з Мокви і Києва
21.09. 1951 р.	Учні Нагуєвицької СШ
21.09. 1951 р.	Студенти Дрогобицького педагогічного інституту
25.09. 1951 р.	Співробітники Бориславської санітарно-епідеміологічної станції
26.09. 1951 р.	Група військовослужбовців
14.10. 1951 р.	Школярі середньої школи № 3 м. Дрогобич
23.11. 1951 р.	Андрій Малишко
23.11. 1951 р.	Сергій Воскресенко ¹⁸
23.11. 1951 р.	Петро Дорошко ¹⁹
23.11. 1951 р.	Л. Смілянський ²⁰

Варто зазначити різноманітний віковий, професійний, соціальний, національний статус усіх вищезазначених людей. Хоча, звісно кількісно переважають школярі і робітники. З сумом доводиться додати, що орієнтовно 30% записів у книзі зроблено російською мовою. Навіть мешканці західної України записували свої думки і враження російською.

Книга вражень музею Івана Франка у Нагуєвичах є свідченням великої любові нашого народу до Івана Франка, зокрема серед представників української культури та освіти. Після Другої світової війни рідне село письменника відвідали багато відомих людей, зокрема Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Олесь Гончар, Степан Олійник, Анатолій Хорунжий та ін. Їхні імена, враження і емоції зафіксовані саме у цих музейних книгах вражень. Так, в аналізованій книзі 1949 – 1951 рр. з цього приводу Павло Тичина не випадково написав: «Благовійний трепет і радість велику переживаю я ще й досі, що довелось мені побувати на бать-

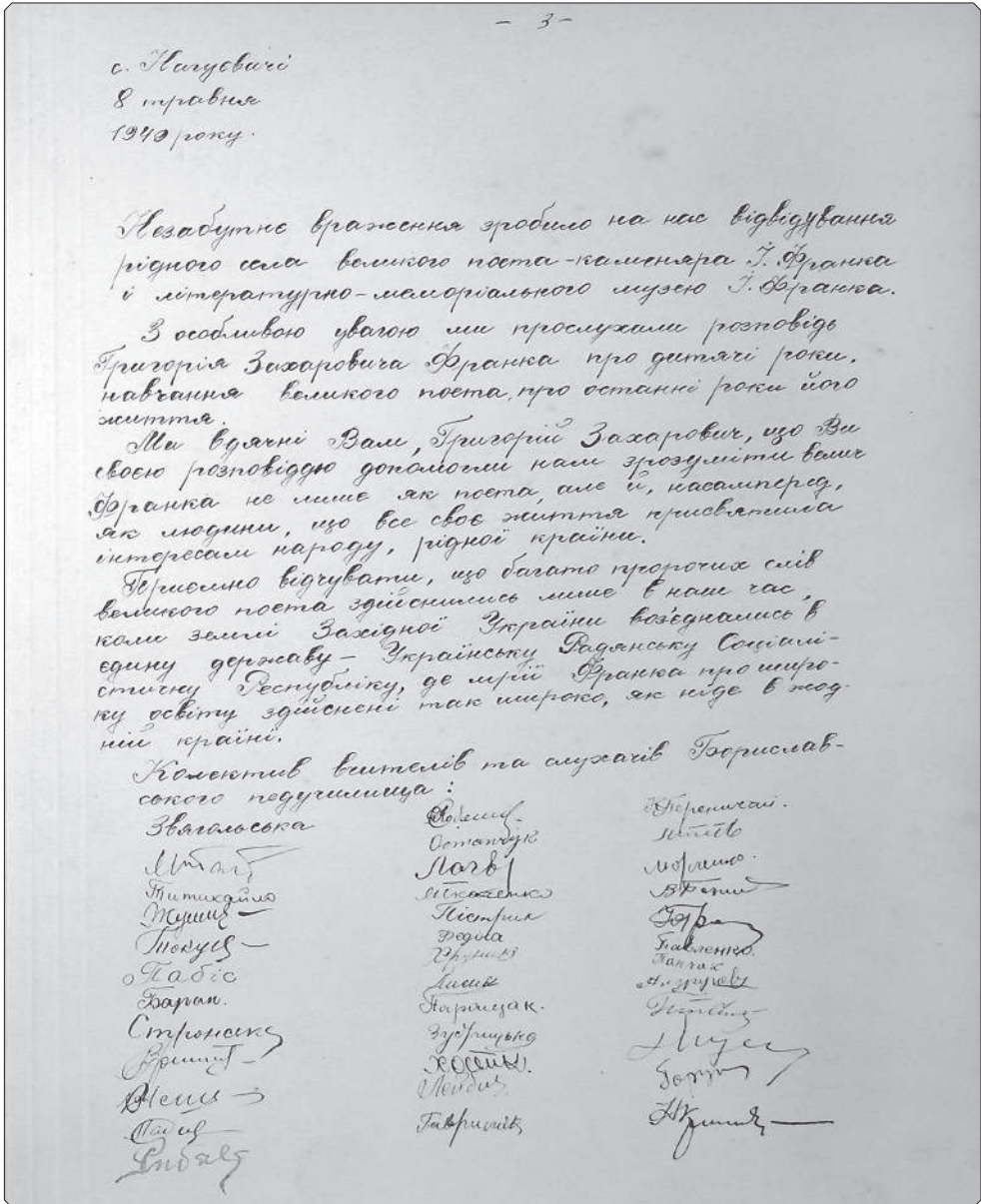
¹⁸ Сергій Іларіонович Воскресенко (19 жовтня 1906, с. Лазірці, нині Черкаського району Черкаської області – †16 травня 1979, Київ) – український радянський поет, сатирик, гуморист.

¹⁹ Петро Дорошко (нар. 11 (24) грудня 1910, с. Тупичів, тепер Городнянського району, Чернігівська область – †7 січня 2001, Київ) – український поет, письменник, військовий журналіст та мандрівник. Учасник літературної групи «Трактор» (1930 – 1934). Перекладач із польської, латвійської та російської літератури.

²⁰ Леонід Іванович Смілянський (27 лютого 1904 – 11 листопада 1966) – український письменник, літературний критик, драматург та кіносценарист. Член літературних груп Гарт, ВУСПП і «Молодняк».

ківщині Івана Франка. Павло Тичина»²¹. Зі свого боку, 30 листопада 1950 р., Андрій Малишко біля власного автографу додав: «Нехай безсмертно живе те місце – село Нагуєвичі – що породило Великого Івана Франка. А. Малишко. 30.XI.1950 р.»²².

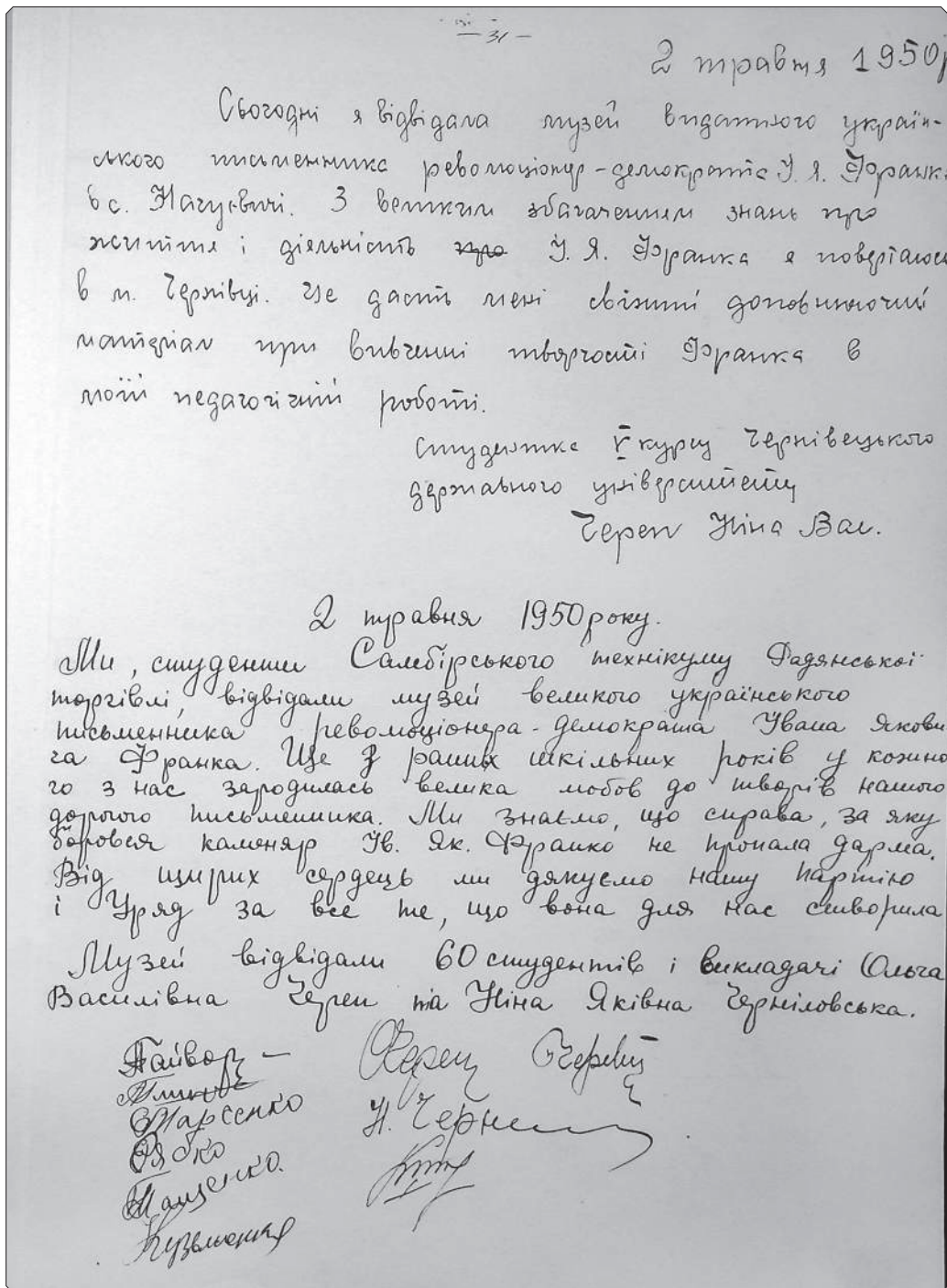
ДОДАТКИ

Іл. 1. Автографи та відгуки колективу вчителів та слухачів Бориславського педагогічного училища (8 травня 1949 р.)

²¹ ФЛММІФ ДІКЗ «Нагуєвичі». – Кн. Вст. № 1383. – Інв. № 226. – С. 59.

²² Там само.

Лл. 2. Автографи та відгуки студентів Самбірського технікуму радянської торгівлі та студентки V-го курсу Чернівцеького державного університету (2 травня 1950 р.)

23 березня 1950 р.

- 26 -

З великою увагою оглянув Музей ім. Івана Франка.
В усі великих перетворень в мисті; даємо лише
слава про великого Камелера. Здійснились його
прогні слова:

Я думав про людське братерство ково,
і думав, чи в світ воно невидко прийде?
і бачив я в дуелі блуделі поля!

Управлена сплочення Трудом, та рілля
Народ годувала щасливий, свободний

Радив-би, зробити в Музеї один новий
вісник "Нарушній Свободні". Показати, як
здійснилась велика мрія Ів. Франка і всього
Трудового селянства. Як під керівництвом
більшовицької партії оновлюється село
Західних областей України.

Кореспондент газети "Правда"
Вол. Конвісару

Іл. 3. Автограф та відгук українського радянського письменника і завідувача кореспондентського пункту газети «Правда» у західних областях України Володимира Конвісара (23 березня 1950 р.)

-59-

Благовійний трепет і ра-
дість велику переживаю і
ще й досі, що доверило мені
побувати на батькі вуйні
Івана Франка.

Павло Тичина

Нестай безсмертно живе це місце —
Село Нагуєвичі — що породило
великого Івана Франка.

Андрій Малишко.

30. IX 50 р.

Іл. 4. Автографи та відгуки про музей Івана Франка в Нагуєвичах українських письменників Павла Тичини та Андрія Малишка (3 вересня 1950 р.)

-54-

З великим хвилюванням їхав з
у цього села, де народився і зростає
світець і воїн українського народу
Іван Якович Франко. З дитинства
я полюбив його твори. В пам'яті
встигавши рядки:

..... край села
Сидіють кузні невеликі,
А в тій кузні коваль кляче,
А в коваля серце шепче,
А він кляче ще й співає,
Всіх до кузні ізвітає:
— Ходіть люди з сест, із полів!
Нічуть кубитися крапча дощ!

Приїжджаю в село і гучно кляче
коваль! Кляче у кузні ковальській,
де в шурді у соціалістичному
колективі кується часинка дощ
когоспінків-земляків Великої
Франки.

Свої хвилюючі враження про
село Нагуєвичі, про музей Івана
Франка я розповів своїм зем-
лякам-когоспінкам з горно-
морського краю.

Від цього серця бачимо земля-
кам Івана Яковича Франка устаток
у роботі на благо нашої соція-
лістичної Вітчизни!

7/13-1950 р.

Степан Олійник.

Іл. 5. Відгук відвідувачів про музей Івана Франка у Нагуєвичах українського поета-
гумориста і сатирика Степана Олійника (1 вересня 1950 р.)

Іл. 6. Григорій Франко разом із туристами під час запису вражень у книгу відвідувачів Літературно-меморіального музею Івана Яковича Франка в Нагуєвичах. Фото близько 1952 р.²³

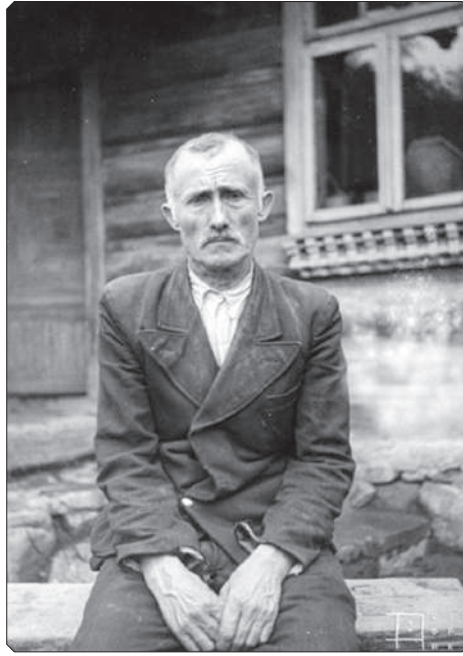

Іл. 7. Григорій Франко і Юлія Франко в Нагуєвичах²⁴

²³ ФЛММІФ ДІКЗ «Нагуєвичі». – Гр. ОР. – Інв. № 459.

²⁴ Фонди Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка (далі – ФЛНЛ-ММІФ). – Гр.ОР. – Од. зб. № 83.

Лл. 8. Григорій Франко біля родинної садиби в Нагуєвичах (1941 р.)²⁵

Лл. 9. Брат Івана Франка Захар Франко з сином Миколою, невісткою, внуками та сином Григорієм (крайній праворуч) біля родинної садиби в Нагуєвичах (1941 р.)²⁶

²⁵ Там само. – Од. зб. № 94.

²⁶ Там само. – Од. зб. № 93.

Іл. 10. Гринь Захарович Франко (племінник Івана Франка) показує селянам місце, де стояла хата батька І. Франка біля родинної садиби в Нагуєвичах, на якому заплановано будівництво «Дитячої робітничої оселі, захорони та музею пам'яток Івана Франка»²⁷

Лілія Хміль.

«Благовійний трепет і радість велику переживаю...»: книга вражень відвідувачів музею Івана Франка у Нагуєвичах 1949 – 1951 рр. за керівництва Григорія Франка.

Стаття стала спробою короткого аналізу історії музею Івана Франка у його рідному селі за період 1949 – 1951 років. Показником життя музею стала Книга запису вражень відвідувачів. Саме у ній відображені реалії політичного, культурного життя країни, які звісно перенесені і на рядки, які залишали на сторінках музейної книги шанувальники життя і творчості Івана Франка. Завдяки книзі можемо прослідкувати соціальний статус, вік, зацікавлення і погляди мандрівників.

Liliya Khmil.

«I experience honourable awe and great joy...»: a book of impressions of visitors of the Ivan Franko Museum in Naguyevychi 1949-1951 under the leadership of Hryhoriy Franko.

The article was an attempt to analyze briefly the history of the Ivan Franko Museum in his native village for the period 1949 – 1951. The Book of Visitors' Impressions became an indicator of the life of the museum. It is in it the realities of the country's political and cultural life are reflected, which, of course, are transferred to the lines that were left on the pages of the museum book by admirers of Ivan Franko's life and work. Thanks to the book, we can follow the social status, age, interests and views of travelers.

²⁷ Там само. – Од. зб. № 120.

КОЛЕКЦІЯ КАРТИН ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ФРАНКА У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «НАГУЄВИЧІ»: ЇХНЯ МИСТЕЦЬКА ЦІННІСТЬ ТА БІОГРАМИ ХУДОЖНИКІВ

У Державному історико-культурному заповіднику «Нагуєвичі» серед багатьох експонатів вирізняються картини, написані різними художниками до 100-річчя від дня народження Івана Франка та подаровані музею в 1956 році. Серед них роботи художників **Антіна Манастирського** («Іван Франко серед дітей» та «Старі Нагуєвичі»), **Віктора Савіна** («Іван Франко читає Кобзаря жителям Нагуєвич» та «Іван Франко на етапі»), **Михайла Ткаченка** («Дитинство Франка»), **Івана Гуторова** («Іван Франко на селянському вічі»), **Михайла Добронравова** («І. Франко та М. Коцюбинський в Криворівні»), **Івана Венгриновича** («Іван Франко в батьківській кузні»).

Антін Манастирський

Серед багатьох експонатів музею тут знаходяться дві унікальні картини відомого українського художника і графіка: «Іван Франко серед дітей рідного села» та «Старі Нагуєвичі», які він написав у 1948 році. Чим вони унікальні? Тим, що вони були створені, власне, для музею і в багатьох джерелах про творчість художника вони навіть не згадуються. Можна припустити, що для дослідників творчості Антіна Манастирського вони, можливо, навіть не відомі.

Цікава біографія художника, який народився 2 листопада 1878 року в мальовничому селі Завалів, на Тернопільщині. З рідного порога відкривалися перед його очима чудові краєвиди, сині далі за горизонтом. А ще хлопчина дуже любив бувати в поштової конторі – там працював його батько, увагу малого приваблювали яскраві поштові марки, журнали й листівки. Так у малого поступово проявився інтерес до мистецтва. Після смерті батька, сім'я залишилася без коштів. Щоб вжити, мати продала все збіжжя й переїхала з трьома дітьми до Станіслава.

По закінченню «народної школи» Антін вступив до реального училища та влаштувався в майстерню літографії. Саме там хлопець спробував себе в малярстві. Копіюючи картини видатних митців, твердо вирішив стати художником.

У 1895-му Манастирські перебралися до Львова й тут 17-літній юнак вступив до артистично-промислової школи в клас живопису. Під пильним наглядом висококваліфікованих фахівців швидко опанував основи, і вже на другому курсі його роботи помітило керівництво школи.

У той період Антін долучився до Товариства розвитку українського мистецтва, де проявив себе як перспективний художник. Тут він знайшов свій напрямок у живописі й залишився вірним йому все життя.

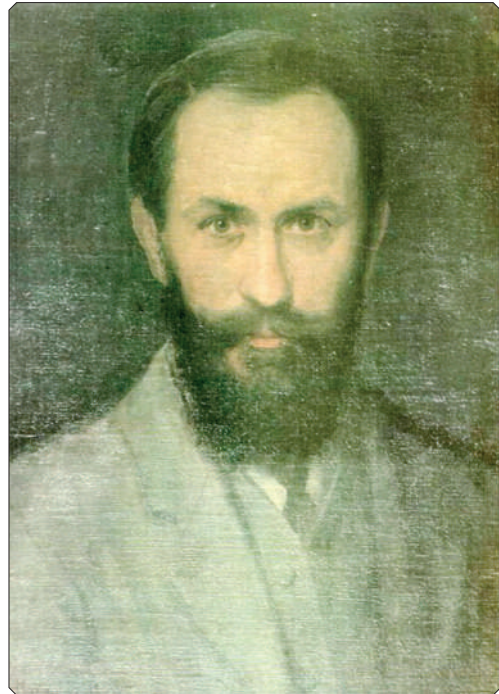
У 22 роки А. Манастирський вперше експонувався на художній виставці. Представлені роботи – карпатські пейзажі. У майбутньому в його картинах з'явиться головний герой, який буде присутнім майже на всіх полотнах – бідний український селянин.

У 1900 р. Антін поїхав вдосконалювати свою майстерність до Кракова й вступив до Академії красних мистецтв. Він відвідує виставки й заняття, багато часу проводить у музеях, читає чимало української літератури. За п'ять років Антін повернувся до Львова й одразу ж поринув у мистецьке життя. На виставці митців Західної і Наддніпрянської України експонував свої пейзажі. Із того періоду саме цей жанр посів провідне місце в картинах художника. Щороку їздив карпатськими селами, надихаючись на нові роботи.

Ще одні герої його картин – козаки – відважні воїни, які ціною своїх життів захищали незалежність України. Саме їхні славетні подвиги наснажували митця творити картини, що стали безсмертними творами Манастирського. Також він неодноразово звертався до образів людей тяжкої праці, селян-бідняків, літніх людей, жебраків із торбою за плечима. Також виділяють популярні роботи: «На водопої», «На могилі», «Ой під гаєм, гаєм», «Прощавайте, товариші», «Вчора і сьогодні», «Розвідники» та багато інших.

До початку Першої світової війни Антін ілюстрував дитячі книжки. У 1920 р. львівське видавництво замовило художнику проілюструвати Біблію. Вибір видавництва був не випадковим, адже окрім малярства Манастирський зарекомендував себе як майстер монументальної пластики, розписував церкви й іконостаси, писав ікони. Оздоблена художником Біблія побачила світ у 1926 році. До неї майстер створив понад 50 малюнків й оформив обкладинку. До найкращих творів дослідники відносять: «Портрет матері», «Криворівня», «Портрет Т. Г. Шевченка», «Автопортрет», «Запорожець», «Паламар», «За світ встали козаченьки» та інші.

У 1940 році, після радянської анексії західноукраїнських земель, Антін Іванович став членом Спілки художників України. Його роботи експонувалися, окрім Львова, у Харкові, Києві та інших містах. Під час Другої світової війни багато робіт Манастирського було безповоротно втрачено. У повоєнні роки до художника прийшло всенародне визнання. Його картини побували на виставках у Ризі, Таллінні, Вільнюсі, Кракові, Варшаві тощо.

*Гл. 1. Антін Манастирський,
автопортрет*

Іл. 2. Картина А. Монастирського «Іван Франко серед дітей» із фондів ДІКЗ «Нагуєвичі», 1948 р.

Іл. 3. Картина А. Монастирського «Старі Нагуєвичі» із фондів ДІКЗ «Нагуєвичі», 1956 р.

Сучасники Манастирського, відомі львівські художники Іван Труш, Олена Кульчицька, Йосип Курилас, Олекса Новаківський та інші, не поступалися йому багатством і силою своїх творчих можливостей, але мало хто з них підійшов так близько до справи народного сприймання навколишнього, як це зумів зробити Манастирський. І хоч значення художника в певній мірі обмежене місцевими рамками, однак в цілому Антон Іванович по праву займає почесне місце серед наших найстаріших художників-реалістів, творчість яких – міцна основа, слава і гордість українського образотворчого мистецтва.

У 1952 році у Львові картинна галерея організувала персональну експозицію Манастирського. Тут були представлені понад 100 робіт художника. А вже за рік йому присвоїли звання заслуженого діяча мистецтв УРСР, у 1957-му – народного художника України. Ще за життя він говорив: «Я мріяв, щоб думи мої, які я втілював у своїх картинах, були близькі та зрозумілі народові».

Помер Антін Манастирський 15 травня 1969 року. Поховали художника на Личаківському цвинтарі в родинному склепі. Наразі його роботи зберігаються в музеях Львова, Києва, Полтави, Дніпра, Миколаєва та в приватних колекціях. Та, як виявляється, і в Державному історико-культурному заповіднику «Нагуєвичі».

Іван Венгринович

Народився Іван Остапович Венгринович 14 жовтня 1927 року в селі Тейсарів Жидачівського району Львівської області в сім'ї селян Остапа та Марії.

Батько Остап помер в 1935 році, і з 1937 року виховував двох дітей вітчим Іван Кардаш (в 1938 р. народжується в сім'ї третя дитина). Іван був старшою дитиною. З п'яти років проявились його здібності до малювання, перемальовував з книжок портрети та картинки, для розваг вирізав з буряка іграшки для себе і менших дітей.

З 1934 по 1941 роки вчився і закінчив семирічну школу в с. Тейсарів. По закінченню поступив до бухгалтерської школи в Стрию, провчився два роки, школу реорганізують в педагогічне училище, де вчиться ще два роки і закінчує її в 1944 році. Повертається в село Тейсарів і працює помічником голови сільської ради.

В 1946 році вступає у Львівське художнє училище ім. Труша, вчиться і закінчує його в 1952 році. По закінченню пропонують роботу в інституті ботаніки у Львові, але відмовляється, бо не хоче малювати метеликів. Кілька місяців працює в Стрию у військовій частині художником і оформляється художником в Стрийську художню майстерню, стає членом спілки художників.

Іл. 4. Іван Венгринович

У 1954 році одружився, виховав двох дітей. В Стрийській художній майстерні працює до 1973 року. Під час роботи в художній майстерні приймає активну участь у всіх художніх виставках Стрия, виставляє твори на виставках Львова, Києва, організовує персональні виставки. Його роботи були виставлені в залах вокзалу станції Стрий (на історичну тематику), в кінотеатрі «Зима», в музеї І. Франка в с. Нагуєвичі, в Стрийському краєзнавчому музеї, будинку вчителя.

В цей період у вільний час багато подорожує, особливо в Карпати (улюблене місце для творчості), Крим, Ригу. Багато малює на замовлення: портрети, пейзажі, релігійні образи. Підпільно реставрує іконостаси та малює ікони в церквах Трускавця, сіл Братківці, Вівня Стрийського району, Жупани Сколівського району, розмальовує каплички в селах Добрівляни та Лисятичі Стрийського району. Свої твори часто дарує, продає в приватні колекції, через комісійні магазини Львова та магазин «Художник» спілки художників. Малював на замовлення пейзажі для українських емігрантів, які проживали в США та Канаді. Під час творчого натхнення міг написати протягом години кілька картин.

Не любив писати стенди і транспаранти, говорив «я не писар, а художник». Не любив малювати обов'язкові тематичні роботи на виставки до радянських ідеологічних свят, але змушений був малювати, бо інакше не виставляли б інші твори на виставку.

Готував абітурієнтів до вступу в художнє училище ім. Труша та Львівський інститут прикладного мистецтва. Кількох абітурієнтів на навчання присилав П. Обаль. Переписувався і підтримував знайомство з художником-графіком з Польщі Тарасом Венгриновичем.

Іл. 5. Картина І. Венгриновича «В кузні» із фондів ДІКЗ «Нагуєвичі»

З 1973 по 1975 роки працює художником в будинку офіцерів, по стану здоров'я виходить на пенсію. З 1976 року переїжджає жити в село Тейсарів. У 80-их роках погіршується здоров'я і сільська робота відбирає багато часу, в зв'язку з чим творча робота відійшла на другий план. Жалівся, що через сільську роботу пальці грубіють і не чують пензля. Не дивлячись на важке життя і недугу, завжди був веселий і життєрадісний.

Помер 15 травня 1989 року у віці 62 роки, похований на кладовищі в с. Тейсарів Жидачівського району, Львівської області.

Віктор Савін

Віктор Маркіянович Савін, живописець, заслужений діяч мистецтв України, народився 13 лютого 1907 року в селі Завадівка Одеської області в сім'ї учителя. Дитячі та юнацькі роки пройшли в місті Ізюмі на Харківщині. Вступивши в 1924 р. до Харківської художньої профшколи, він одночасно навчався у майстерні професора Художнього інституту Семена Прохорова, учня Іллі Рєпіна. Семен Прохоров був першим учителем майбутнього художника, якому він завдячував високим розумінням життя і необхідністю відображення його правди близькою і зрозумілою для народу мовою.

Велику роль в утвердженні естетичних поглядів, у вдосконаленні професійної майстерності відіграло навчання у живописній студії при Центральному Будинку мистецтв у Ленінграді в І. Бродського та Ю. Чепцова (1927 – 1929 рр.). Навчаючись у студії, Віктор Савін одночасно займається ілюстраціями до журналів, газет. В 1929 році художник переїжджає знову до Харкова, де працює в республіканських видавництвах ілюстратором.

З 1932 року – учасник всесоюзних, республіканських та міжнародних виставок. Працював у галузі станкового живопису та графіки. Повернувшись в Україну, розпочав педагогічну діяльність в Українському поліграфічному інституті в Харкові. У 1939 році займав посаду доцента. Після закінчення Другої світової війни у Львові відкрили новий поліграфічний інститут, куди запросили викладати Віктора Савіна, де він і працював з 1946 року.

Іл. 6. Віктор Савін

В. М. Савін багато й плідно працює в книжковій графіці. Він автор ілюстрацій до українських казок, трилогії С. Скляренка «Шлях на Київ», повістей, романів М. Трублаїні. Серед його робіт картини з радянською тематикою, портрети Івана Франка, Тараса Шевченка, Миколи Скрипника; пропагандивні плакати. Були роботи суто радянської тематики. Активно працює митець і в напрямку історичного жанру, створено ряд цікавих полотен «Кармелюк» (1937), «З рідного міста» (1947), «Б. Хмельницький під Збаражем» (1961) та інші. В них художник вдало відтворює

Іл. 7. Картина В. Савіна «Іван Франко на етапі» із фондів ДІКЗ «Нагуєвичі», 1956 р.

Іл. 8. Картина В. Савіна «Іван Франко читає Кобзаря селянам Нагуєвич» із фондів ДІКЗ «Нагуєвичі», 1956 р.

минуле і, щоб зробити їх більш емоційно насиченими, звертається до точної передачі малюнком, кольором матеріальності зображуваного.

Не менш колоритними і цікавими є роботи художника над образами Т. Г. Шевченка та І. Я. Франка. Це «Портрет Т. Г. Шевченка» (1936), «Зустріч Т. Г. Шевченка та С. Щепкіна в Нижньому Новгороді» (1939), «Іван Франко на етапі» (1954), «Портрет І. Франка» (1956), «І буде правда на землі» (1964). Ці твори правдиво передають велич цих геніїв і є ніби живими епізодами їхнього життя.

Неповторні пейзажі, натюрморти, графічні твори, портретні рисунки, ілюстрації до книг свідчать про багатогранність таланту художника, широту його творчого діапазону. Багато з них зберігаються в різних музеях країни.

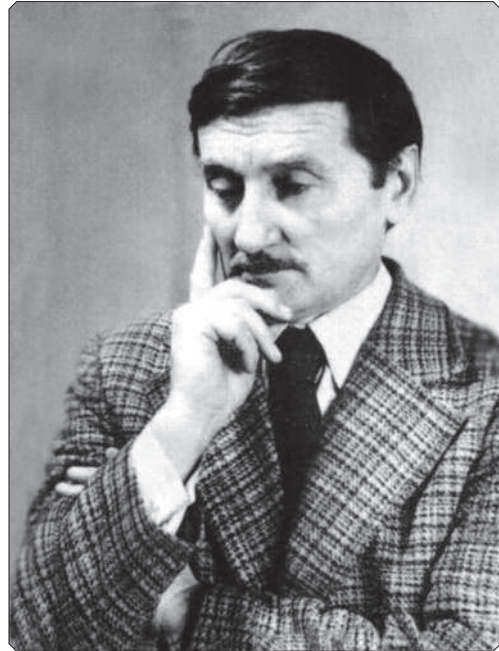
У 1959 році у Львівському музеї українського мистецтва відбулася ретроспективна виставка Віктора Савіна. Нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР. У 1964 році отримав звання «Заслуженого діяча мистецтв УРСР».

Помер Віктор Савін 9 червня 1971 року у Львові, похований на Личаківському цвинтарі. Його твори зберігаються у Львівському музеї українського мистецтва, Кіровоградському меморіальному музеї ім. М. Л. Кропивницького, Харківському художньому музеї, Державному історико-культурному заповіднику «Нагуєвичі», в галереях і особистих колекціях України та за її межами.

Михайло Ткаченко

Михайло Ткаченко увійшов в українське мистецтво в перші післявоєнні десятиріччя. Він народився 5 грудня 1925 року в селі Нижньому Луганської області. Ріс в робітничій шахтарській сім'ї, де поважали труд, вміли працювати, вміли й веселитися. Мав двох сестер і брата. Усі діти любили музику, поезію, вчилися грати на різноманітних музичних інструментах: мандоліні, гітарі, балалайці. Батько, Володимир Карпович, після важкої зміни у шахті, вечорами із задоволенням читав їм вголос вірші Шевченка, Пушкіна, Тютчева. Вже пізніше, навчившись добре грати на кількох інструментах, Михайло навіть вагався, чому віддати перевагу малюванню чи музиці. В хаті часто збиралася молодь на вечорниці: співали, танцювали. З тих далеких часів зберіг він в душі замилування народною піснею, словом, захоплення красою та барвами природи.

Ще в ранні шкільні роки вчитель з математики закріпив його нахил до малювання і те, з яким запалом збирає вразливий хлопчик репродукції з картин Васильківського, Левітана, Куїнджі. Організували у школі гурток малювання, Михайлик Ткаченко відразу став од-

Гл. 9. Михайло Ткаченко

ним з найбільш активних його членів. Перше громадське визнання – персональна виставка малюнків учня четвертого класу Михайла Ткаченка у залі рідної школи 1934 року остаточно визначила шлях юнака. Ще навчаючись в Нижнянській школі, Михайло поступає на заочні курси образотворчого мистецтва при Центральному будинку народної творчості України в Києві, де впродовж 1939 – 1941 років знайомиться з основами живописної грамоти. Батько з повагою поставився до рішення сина стати художником, він побачив в цьому не примху, а бажання чесної, самовідданої, напруженої праці для людей.

Проте війна обірвала всі сподівання і надії. У свої неповні 17 років М. Ткаченко став солдатом-добровольцем, працював на відбудові зруйнованих ворогом залізничних шляхів під Москвою та Ленінградом, на будівництві колії в Казахстані. У 18 років – уже на передовій. Навіть тоді, в несамовито важкі місяці, Михайло Ткаченко малював у лічені хвилини спокою. Війни на його долю вистачило: Курська дуга та Донбас, Дніпропетровщина та Запоріжжя, на підступах до якого командир кулеметного взводу М. Ткаченко був тяжко поранений.

Війна закінчилась, після поранень він одужав, йому було тільки двадцять. Нагадували про війну медаль «За відвагу», ордени Червоної Зірки та Вітчизняної Війни. У пам'яті назавжди залишилися жорстокі, кровопролитні бої, смерть бойових товаришів, гіркі та мужні роки. На війні він став дорослим, багато чого передумав і дуже свідомо обрав життєвий шлях.

Після демобілізації приїхав до Львова, де виріс і сформувався, як художник-живописець, закінчив екстерном художньо-промислове училище (1946 – 1949) та Львівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва (1947 – 1953). З великою вдячністю і пошаною згадує митець своїх вчителів М. Федюка, Р. Сельського, В. Манастирського, людей високої культури, освічених і талановитих, чуйних і уважних, прекрасних художників і педагогів. Часто приходили вони зі своїми студентами до музею українського мистецтва, де біля картин І. Труша та О. Новаківського, біля старовинних українських ікон вели довгі бесіди про колорит і композицію, виразність лінії і узагальнення пластичної форми. Викладачі вчили студентів бачити і розуміти, як дуже несхожі художники, використовуючи найрізноманітніші художні засоби, вміють у своїх творах передати основне – захоплення життєдайною силою природи, любов до Батьківщини, глибоке шанування традицій та звичаїв свого народу.

Втіленням поетичного погляду на світ для М. Ткаченка став пейзаж. Фронтвик, молодість якого обпалена «грозовими» сороковими, перший свій великий живописний твір, дипломну роботу, називає «Ми за мир» (1953). Це свідчило про бажання молодого художника висловити своє відношення до самої актуальної проблеми сучасності.

Вже ранні роботи, показані на обласних виставках, привернули доброзичливу увагу критики та публіки. Колорит картин М. Ткаченка у 50-і роки м'який, приглушений: «Сутінки» (1955), «Вечоріє» (1956) свідчить про те, що йому властиве відчуття тону, яке є такою ж необхідною якістю художника, як абсолютний слух для музиканта. Він створює немало чудових пейзажів: «Напровесні» (1956), «Замело» (1957), «Місячна ніч», «Хмари», «Кримський пейзаж». В них відчуваються творчі шукання, намагання знайти свій стиль, свою мову.

З 1953 по 1955 рр. за направленням Міністерства культури УРСР Михайло Ткаченко працював художником живописного цеху у Львівському художньо-виробничому комбінаті Художнього фонду УРСР. З 1955 по 1958 рік – науковим співробітником Львівського державного музею українського мистецтва. З 1958 по 1962 рік – викладачем живопису та рисунку, а також заступником директора з навчальної частини Львівського державного училища прикладного та декоративного мистецтва ім. І. Труша. З січня 1962 року Михайло Ткаченко працює у Львівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва на посаді старшого викладача, з 1969 року – доцента, а з 1982 року і до останніх днів життя – професора кафедри живопису.

Час, коли перші випускники львівського інституту стали на самостійний творчий шлях, був часом початку проявлення нової тенденції, коли поряд з використанням і успішним розвитком тенденцій реалістичного українського та російського мистецтва, молоді художники все частіше зверталися до інших пластів, як свого національного вітчизняного, так і світового мистецтва. В піднесеному звучанні кольору, наприклад, та у посиленні ритмічного ряду в композиції неважко відчутти благотворний вплив композиційних та колористичних досягнень старого українського мистецтва, зокрема ікони. Звернувшись до народних художніх традицій, у 1967 році М. Ткаченко пише «Дівчину з Верховини» («Гуцулка Марічка»), що стає творчою удачею і початком нового етапу діяльності. Це полотно яскравого національного звучання, радісне та оптимістичне, воно завжди привертає увагу глядача. Це підтвердила і виставка сучасного українського живопису в Іспанії (1961), де експонувалася «Княгиня» – таку назву картині дали іспанці.

Протягом 60-70-х років пошуки художника в пейзажному живописі йдуть одночасно в кількох напрямках: то він створює лірично-романтичні образи («Золота осінь», «Озеро на узліссі», «Рибальські човни», «Зимовий вечір», «Після дощу», «Берізки восени»), то в його творах перемагає декоративність, що особливо відчутно в циклі кримських пейзажів – сонячних, яскравих, барвистих, де художник передає красу, гармонію ритмом пластичних мотивів, локальним звучним кольором: «У горах Криму», «Крим. Село Уютне», «Карпатський мотив», «На верховині».

Пейзажі Михайла Ткаченка дуже різнобічні за мотивами: від панорамних видів Карпатських гір до невеличких етюдів із зображенням маленьких двориків або куточків саду. Перш за все митця цікавить особливий стан природи, її різноманітність, багатогранність. У творчості художника знайшли своє яскраве відображення і розкішна природа Придніпров'я і надзвичайно мальовничі картини Прикарпаття, яке стало його другою батьківщиною.

Поряд з пейзажем помітне місце посідає портрет. Від «Вчительки», 1958 р., до цілої галереї образів сучасників. Серед найбільш вдалих – портрети доярки Г. Ключ (1964), слюсаря М. Вахули (1971), портрет майстра народної творчості В. Прийми (1975), портрет дівчини Ірини («Дебют», 1975 р.), жіночий портрет («Святковий день», 1977 р.), портрет трактористки Н. Олексівської (1979).

Портретний жанр у творчості М. Ткаченка є не тільки активним засобом розкриття індивідуальних особливостей людини, але й виразом типових рис характеру сучасника. Портрети художник komponує так, що майже всю площину полотна займає зображення, що надає образу певну монументальність. Художник прагне

не одночасно показати і індивідуальне і виявити типове, прагне передати в своїх моделях все найкраще: силу інтелекту, духовне благородство, емоційне багатство, мужність. Його портрети сповнені душевної теплоти, світлого оптимізму, виділяються повнозвучністю колориту. Часто фон емоційно збагачує полотно, допомагає художнику повніше розкрити образ портретованого. Як в портретах, так і в багатофігурних композиціях цього часу відчувається вплив «суворого стилю».

На початку 70-х років художник малює декілька історичних портретів: І. Нечуя-Левицького (1970), Л. Українки (1971), В. Стефаника (1971), В. Бобинського (1972). Робота над портретом автора «Миколи Джері» та «Кайдашевої сім'ї» була такою захопливою, що побувавши на батьківщині письменника в Стеблеві, митець створює цикл пейзажів «Рідні місця І. С. Нечуя-Левицького»: «Озеро Круглик в Стеблеві», «Надросся – батьківщина І. С. Нечуя-Левицького», «Скелясті береги Росі», «Село Водяники на Черкащині», написаних, так би мовити, на єдиному подиху влітку 1971 року. Образ письменника надихає працю митця над рядом сю-

Лл. 10. Картина М. Ткаченка «Дитинство Івана Франка» із фондів ДІКЗ «Нагуєвичі»

жетно-історичних картин: «І. С. Нечуй-Левицький в Карпатах» (1970), «І. Франко та І. Нечуй-Левицький на Замковій горі у Львові», (1969), «Іван Левицький у Богуславській бурсі», (1971), «Страта сподвижника Олекси Довбуша Василя Баюрака», «Іван Бойчук на Запоріжжі». Ці багатофігурні композиції приваблюють майстерністю виконання, злетом творчої думки.

В них відчувається настрій оточення, якому вдало підпорядкована то мінорно-сіра, то мажорно-світла палітра. Героїчна праця робітників оспівана в картині «Шахтарі Червонограда». Її сюжет нав'язаний спогадами дитинства. Образ рідного Донбасу, шахти, де працював батько художника, давно збуджували уяву митця, просилися на полотно. Виношуючи картину, М. Ткаченко вирішив відтворити обстановку, яка оточувала шахтарів, у контрастній строгій оранжевій гамі. Сміливим акцентом стали сині та чорні контурні лінії. Ці графічні елементи підкреслили фундаментальність зображення.

У 80-90-ті роки, як і раніше, велику частину творчого доробку художника складають пейзажі: «Вечір у полі» (1975), «На пасовищі» (1976), «Зимовий ранок» (1980), «Пізня осінь» (1980), «Озерце» (1982), «Гурзуф» (1985), «Крим. Осінь у Краснокам'янці» (1985). Визначальною рисою його полотен стає образне узагальнення вічнозмінного життя природи. Інтерес до вирішення живописно-пластичних завдань відчувається у багатьох натюрмортах, декоративних, пишно-святкових, ніби призначених для того, щоб милувати й тішити зір: «Натюрморт з гарбузами» (1978), «Натюрморт з соняшниками», «Дачний натюрморт», «Айстри», «Маки», «Жоржини», (усі – 1985). Натюрморти звертають на себе увагу сміливими кольоровими акцентами, несподівано знайденими точками зору, гармонією основних барв.

Довгі роки М. В. Ткаченко був членом Спілки художників СРСР, членом правління Львівської організації Спілки художників УРСР. Він брав участь у багатьох (понад 100) художніх виставках, обласних, республіканських, всесоюзних, зарубіжних – Польща, Угорщина, Іспанія, США, Канада. Відбулися чотири персональні виставки митця. Більше 50 його творів були придбані Міністерствами культури УРСР та СРСР і зберігаються в музеях і картинних галереях України. Твори художника репродуковані в багатьох виданнях.

Михайло Ткаченко відомий і як мистецтвознавець. Він – автор ґрунтовної монографії про нашого видатного земляка Теофіла Копистинського, книг про українських художників-живописців: «Вітольд Манастирський», «Григорій Смольський», а також ряду каталогів, журнальних та газетних статей з питань образотворчого мистецтва. Професор кафедри живопису Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва (останнім часом – художньої академії) передавав свій творчий досвід студентській молоді. М. Ткаченко понад сім років подавав методичну допомогу студії образотворчого мистецтва шахтарських художників при Червоноградському Палаці культури. Михайла Володимировича часто можна було застати в оточенні шахтарських художників, які ставилися до нього з великою пошаною.

Михайло Ткаченко підготував багатьох талановитих учнів. Серед них такі відомі художники як Роман Безпалків, Михайло Дзядик, П. Маркович, М. Опанащук, І. Остафійчук, Н. Паук, Н. Посикіра, В. Риботицький, В. Сорока, М. Тарнавський, З. Флінта, Ф. Черняк, Я. Шеремета та багато інших. Здобутки митця були

відзначені багатьма відзнаками, почесними грамотами, у тому числі грамотою Президіуму Верховної Ради СРСР (1986). У 1992 році Михайлу Ткаченкові було присвоєно звання Заслуженого діяча мистецтв України.

Колористичне бачення світу, сприйняття реальності посередництвом кольору – головна особливість мови живопису М. В. Ткаченка. Його палітра нагадує веселку, що зачаровує свіжими і яскравими барвами життя.

Глибоко відчуваючи романтичну красу праці, жагучу любов до життя, знаючи їм ціну і вартість, він немов прагнув своїми творами запалити серця глядачів тим вогнем життєлюбного ствердження сучасності, яким була сповнена його власна вдача, темпераментна, повна творчого неспокою.

Михайло Козик

Михайло Якимович Козик народився 20 вересня 1879 року в місті Семенівка на Чернігівщині в багатодітній селянській родині, навчався у Семенівській двокласній школі. Батько помічає його хист та віддає до навчання, вчився у художній майстерні при місцевій монастирській школі. Протягом 1897 – 1904 років вчився в іконописній школі-майстерні при Києво-Печерській лаврі. Викладач школи Іван Їжакевич залучив його разом з Георгієм Крушевським до роботи над іконостасом Борисоглібської церкви на Подолі.

У 1903 році був зарахований вільним слухачем до Київського художнього училища, у 1904 р., склавши іспит, поступив до четвертого класу училища. Викладачами за фахом були Григорій Дядечко і Микола Пимоненко.

Знімав квартиру разом з ще одним вихованцем Київського художнього училища – Карпом Трохименком, у вільний від навчання час вони удвох заради заробітку розписували церкви в селах Бородаївка (1904), Пустовійтове Кременчуцького повіту та Глобине (1905).

Іл. 11. Михайло Козик

Через знайомих Трохименка був втягнутий у революційні події 1905 року, розповсюджував революційні листівки та прокламації. За активу участь в учнівському страйку був у листопаді 1905 р. виключений з п'ятого класу училища. Повертається до Семенівки, де далі займався революційними справами, 1906 р. заарештований як член соціал-демократичного гуртка за участь у мітингу. З ув'язнення йому вдалося утекти, переховувався в Гомелі, Новозбікові, Білій Церкві – тут він зумів відсторонитися від політичної складової й прилучається до розпису білоцерківського собору з Георгієм Крушевським, Карпом Трохименком, Іваном Хворостецьким, Іваном Шульгою. На жаль, розпис не зберігся.

У серпні 1907 р. був поновлений у п'ятому класі Київського художнього училища, відтак учився у Григорія Дядченка, Івана Макущенка, Володимира Менка, Івана Селезньова. Згідно з ухвалою Ради училища у травні 1909 року йому було виписано атестат «вчителя рисування й креслення у середніх навчальних закладах» та училищний диплом, отримані лише у липні 1910-го.

Вчився в Московському училищі живопису, скульптури та архітектури (1909 – 1913) у Костянтина Коровіна та Леоніда Пастернака, закінчив як «художник I ступеня з правом викладати в державних навчальних закладах».

Починаючи 1913 роком, бере участь у виставках у Києві, Москві (експозиції «Московського Товариства художників» та «Московського товариства любителів мистецтв»), Петербурзі, Полтаві. Був одним із експонентів Другої виставки в Києві та Полтаві, організованої зусиллями Сергія Васильківського, Василя Кричевського та Петра Холодного.

1914 року підвищував майстерність в Петербурзькій академії мистецтв у професора Дмитра Кіпліка. Протягом 1915 – 1925 рр. викладав у Київському художньому училищі, Київській художній школі, в 1925 – 1932 роках – у Київському художньому інституті, з 1932 по 1941 рік – педагог Харківського художнього інституту. Професор з 1925 року (в інших джерелах – з 1939 р.).

Під час нацистсько-радянської війни перебував у окупованому Харкові, за для порятунку художнього інституту прийняв на себе керівництво ним. Відплатою за це була повна відсутність інформації в офіційних радянських джерелах про художника до 1973 року, коли з'явилася невелика біографічна довідка у «Словнику художників України». В Бучачі, де реставрував церкви, зустрівся із своїм колишнім учнем Семеном Грузбергом, котрий втік з німецького концтабо-

Лл. № 12. Картина М. Козика «Борислав» із фондів ДІКЗ «Нагуєвичі»

Іл. 13. Фото. Михайло Козик та Григорій Франко біля приміщення першого Літературно-меморіального музею Івана Франка у Нагуєвичах

ру. М. Я. Козик деякий час переховував його. На вдячність Грузберг згодом намалював портрет свого вчителя й рятувальника і підписав 21 квітня 1947 року. Цей портрет експонувався й на відзначенні ЮНЕСКО 100-річчя Козика. Єврейською спільнотою Козик визнаний за праведника – завдяки збереженій Грузбергом фотографії.

З 1943 року у окупованому нацистами Львові викладав у Львівській художньо-промисловій школі, разом із Костем Бульдїним, Миколою Бутовичем, Миколою Жеваго та Іваном Северою.

Особисто побував в музеї Івана Франка в Нагуєвичах. У фондах музею збереглася фотографія, на якій Михайло Козик разом з директором Грицем Франком біля приміщення старого музею.

Останні роки провів у Західній Україні забутим та недооціненим; помер у Львові. Дружина й прийомні діти – Леонід та Ольга Ситники – перевезли до Львова та зберігали упродовж кількох десятиліть сотні його творів.

Помер та похований у Львові на 78-му полі Личаківського цвинтаря. Поруч похована його дружина, лікар Ніна Козик-Попова.

Михайло Добронравов

Михайло Миколайович Добронравов народився 27 жовтня 1904 року в Белгороді. З 1922 по 1929 роки навчався в Харківському художньому інституті в таких викладачів як Н. Г. Бурачек, А. А. Кокель, М. Ф. Федоров, С. М. Прохоров. У 1929 році він написав дипломні роботи «Завантаження крейди» і «Напад на телеграф». До 1941 року жив у Харкові, а з 1945 – у Львові.

Автор тематичних картин, композицій на історичні та історико-революційні теми, портрети, пейзажі, натюрморти: «Сутичка робітників з козаками. 1905 рік» (1935), «Портрет В. М. Вовченко» (1937), «Смерть партизана» (1937), «Ірина Вільде», «Портрет І. П. Куриласа» (обидві – 1947), «Народні збори у Львові в 1939 році» (1949), «Портрет заслуженого артиста УРСР І. Д. Рубчака в ролі Карся в опері «Запорожець за Дунаєм» С. С. Гулак-Артемовського» (1949), «Портрет М. І. Єршова» (1953), «Народна артистка Н. Слободян» (1953), «І. Богун» (1954), «Іван Франко» (1954), «Дівчина» (1957), «Привіт галицьким комуністам» (1963), «Верховинці» (1963), «Дзвіночки», «О. Дундич» «Комсомольці 1920-го року» (усі – 1967), «Львів. Порохова вежа» (1971), «Останній сніг» (1972), «Похмурий березень» (1974), «На квітковому господарстві» (1975).

Іл. 14. Михайло Добронравов

Іл. 15. Картина М. Добронравова «І. Франко та М. Коцюбинський у Криворівні» із фондів ДІКЗ «Нагуєвичі», 1956 р.

Виконав серію робіт, присвячених історії Львова: «Петро I на площі Ринок у Львові. 1707 рік» (1947), «Заснування Львова», «Оборона Львова від військ польського короля Казимира в 1349 році».

Займався літографією: «Допит Т. Г. Шевченка у шефа жандармів графа Орлова», «Т. Г. Шевченко и Н. Г. Чернишевський» (1939). Автор літографованих портретів: художників А. Г. Гороховцева, В. Ф. Мироненко, П. Ф. Борисенко, Н. Г. Жеваго.

З 1927 року його роботи експонувалися на: Другій (1929), Третій (1930) Всеукраїнських художніх виставках Наркомпроса УРСР (по містах України), Ювілейній виставці творів художників УРСР (1938), Другій весняній художній виставці (1940) у Харкові, Дев'ятій українській художній виставці (1948), Ювілейній художній виставці України (1957), Етюдів художників Києва (1958), Художній виставці, присвяченій 100-літтю з дня смерті Т. Г. Шевченка (1961) в Києві, Виставці творів львівських художників (1949, 1956, 1957, 1960, 1970).

Учасник міжнародної виставки художників у Варшаві (1933), провів персональні виставки у Львові (1959, 1975). В 1952 – 1967 роках викладав у Львівській дитячій художній школі імені Олекси Новаківського.

Роботи зберігаються у Львівському літературно-меморіальному музеї І. Франка, історичному музеї та музеї українського мистецтва, Національному музеї Т. Шевченка, Національному художньому музеї в Києві, Харківському художньому музеї, Музеї історії Полтавської битви в Полтаві, Музеї І. Франка у Вінніпезі і, звичайно, в Державному історико-культурному заповіднику «Нагуевичі», а саме картина «І. Франко та М. Коцюбинський в Криворівні».

Помер у 1979 році у Львові.

Іван Гуторов

Іван Федорович Гуторов народився 7 серпня 1911 року у місті Мінеральні Води, Ставропольський край. Протягом 1929 – 1932 років навчався у Краснодарському художньому технікумі, у 1932 –

Іл. 16. Іван Гуторов

– 1935 роках – в Одеському художньому інституті у Павла Волокидіна, у 1935 – 1941 роках – у Київському художньому інституті у Костянтина Єлеви, Федора Кричевського і Сергія Григорєва.

У Червоній армії з липня 1941 року. Брав участь у німецько-радянській війні. Служив молодшим офіцером у стрілецьких підрозділах, має військові нагороди.

З 1944 року викладав рисунок у Львівській художньо-промисловій школі. З 1947 року – викладач, з 1954 року – доцент, з 1974 року – професор Львівського інституту прикладного та декоративного мистецтва. Серед учнів були: Павло Балла, Йосип Бокшай, Софія Караффа-Корбут, Веніамін Кушнір та інші.

Лл. 17. Картина І. Гуторова «Іван Франко на селянському віче» із фондів ДКЗ «Нагуєвичі», 1956 р.

Працював в галузі станкового живопису і графіки, майстер тематичної картини. Серед робіт: «Гуцулка» (1948), «Переділ землі у 1939 році» (1949), «Бориславські вишки» (1950), «Нова свердловина» (1950), «Пробна лекція Івана Франка у Львівському університеті» (1956), «Коваль» (1957), «Старий гуцул» (1958), «Околиця села Жаб'є» (1958), «Квітучий Львів» (1959), «Борислав уранці» (1959), «Бурова» (1959), «У закарпатському селі» (1960), «Ранок у Карпатах» (1960), «Карпатські нафтовики» (1960), «Говерла» (1961), «Львів. Зимовий день» (1962), «Іван Франко з робітниками» (1979).

Твори серії «Радянський Борислав» (1950 – 1952), «З далекого минулого» (1969 – 1986), «Початок путі», «Батрак», «Білогвардійщина» (1985 – 1988).

Помер у Львові 13 листопада 1998 року.

Вибрана електронна література та ресурси

1. Антін Манастирський. 1878 – 1969 // Бібліотека українського мистецтва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/manastirskiy-antin/>
2. Антін Манастирський // Тернопільська обласна бібліотека для молоді. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tobm.org.ua/manastyrskiy-antin/>
3. Антін Манастирський // Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hutsul.museum/collection/explore/masters/1279/9014/>

4. Волошин Л. Михайло Якимович Козик – наш видатний земляк // Офіційний сайт м. Семенівка Чернігівської області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://semenovka.at.ua/blog/mikhajlo_jakimovich_kozik_nash_vtdatnij_zemljak/2014-01-03-34
5. Волошин Л. Михайло Козик: Роки творчого становлення (1879 – 1914). Частина I. // Художня культура. Актуальні проблеми: науковий вісник. – Вип. 7. – К., 2010. – С. 320-333. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9672896%2F2010%2F7#gsc.tab=0
6. Козик Михайло Якимович // Енциклопедія сучасної України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-8165>
7. Савін Віктор Маркіянович. 1907 – 1971 // Арт-гелерея: Nostalgie – живопис епохи соцреалізму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://art-nostalgie.com.ua/Savin.html>
8. Савін Віктор Маркіянович // Видатні особистості Кіровоградщини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wiki.library.kr.ua/index.php?title=Савін_Віктор_Маркіянович
9. Victor Markiyanovych Savin (1907 – 1971) // Very Important Lot. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://veryimportantlot.com/en/overview/author/victor-markiyanovitch-savin-1907-1971>
10. Добронравов Михайло Миколайович // Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ. – Т. 8: Дл-Дя. – К., 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-22454>
11. Митці України: енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. – К., 1992. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kudrytskyi_Anatolii/Myttsi_Ukrainy.pdf
12. Іван Гуторов. 1911 – 1998 // Бібліотека українського мистецтва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/gutorov-ivan/>
13. Гуторов Іван Федорович // Вікна соцреалізму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://oknasocrealisma.com/authors/gutorov-ivan-fedorovich/>

Сергій Матійко.

Колекція картин до 100-річчя від дня народження Івана Франка у фондах Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі»: її мистецька цінність та біографи художників.

У статті вперше у франкознавстві комплексно проаналізовано художні експонати Літературно-меморіального музею Івана Франка Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі», до яких належить група картин, які були написані різними художниками і подаровані музейним фондам до 100-річчя від дня народження українського національного генія у 1956 році. Автор каталогізував роботи відповідно до біографій таких художників: Антіна Манастирського («Іван Франко серед дітей» та «Старі Нагуєвичі»), Віктора Савіна («Іван Франко читає Кобзаря жителям Нагуєвич» та «Іван Франко на етапі»),

Михайла Ткаченка («Дитинство Франка»), Івана Гуторова («Іван Франко на селянському вічі»), Михайла Добронравова («І. Франко та М. Коцюбинський в Криворівні»), Івана Венгриновича («Іван Франко в батьківській кузні»).

Serhiy Matiyko.

The collection of paintings to the 100th anniversary of the birth of Ivan Franko in the funds of the State Historical and Cultural Reserve «Naguyevychi»: its artistic value and biographies of the artists.

In the article, for the first time in Franko studies, the art exhibits of the Ivan Franko Literary and Memorial Museum of the State Historical and Cultural Reserve «Naguyevychi» are comprehensively analyzed, which include a group of paintings that were painted by various artists and donated to museum funds to the 100th anniversary of the birth of the Ukrainian national genius in 1956. The author cataloged the works according to the biographies of the following artists: Antin Manastyrskyy («Ivan Franko among the children» and «Old Naguyevychi»), Viktor Savin («Ivan Franko reads Kobzar to the residents of Naguyevychi» and «Ivan Franko on stage»), Mykhailo Tkachenko («Childhood of Franko»), Ivan Hutorov («Ivan Franko on a peasant's assembly»), Mykhailo Dobronravov («I. Franko and M. Kotsyubynskyy in Kryvorivnya»), Ivan Vengrynovych («Ivan Franko in his father's forge»).

*Анатолій ЛОЗОВИЙ,
Тетяна ЛАЗОРАК*

КРОСВОРД «ІВАН ФРАНКО» ДЛЯ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Сучасна система музейної педагогіки в Україні постійно оновлюється і зазнає змін. Важливим фактором, що визначає характер цих змін, є цифрова інтерактивність молоді та науково-технічний прогрес, пов'язаний з різким зростом обсягу інформації та бурхливим розвитком комп'ютерних технологій. Школа, коледж і університет разом із музеєм повинні в наш час стати найважливішим фактором формування нових сучасних життєвих установок особистості вільного українця і українки. Саме під час музейних екскурсій музейні хранителі садиби Івана Франка допомагають вчителю у вирішенні цього непростого завдання, часто поєднуючи традиційну методику навчання з сучасними технологіями науки. Як же зробити, щоб екскурсія не тільки надавала учням певні знання й уміння, але й викликала у них справжній інтерес, щире залучення у пізнавальний музейно-навчальний процес, який би розвивав пізнавальні інтереси учнів і студентів, їхні творчі навички, уміння самостійно здобувати знання, бути активними, а не пасивними учасниками молодіжного руху?

Кросворд як методичний прийом формування логічної та хронологічної компетентностей молодого покоління туристів під час музейних екскурсій та квестів сьогодні є одним із найпопулярніших в музейній педагогіці. Більше того, досі дієвим залишається новий державний стандарт базової і загальної середньої освіти, який ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, що реалізовані в освітніх галузях і відображені в результативних складових змісту базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно виїзні екскурсії до музею-садиби Івана Франка так чи інакше повинні базуватися на цьому стандарті, адже ключовими відвідувачами Державного історико-культурного заповідника були учні шкіл та студенти професійних та вищих навчальних закладів. Наприклад, у 2023 р.¹ установу відвідало 22 983 туристів, з яких 17 956 – це діти та студенти. Врешті впродовж цього туристичного сезону музейні хранителі провели 850 дитячих екскурсій, що явно викликає інтерес до застосування музейних кросвордів, пов'язаних із спадщиною українського національного генія Івана Франка. Важливо, щоб кожен екскурсивод, ба навіть квитковий касир, під

¹ Див. докладніше Офіційний звіт роботи КЗ ЛОР «Адміністрація Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі» за 2023 р., підготовлений заступником директора з наукової роботи Лілією Хміль (Папка вихідної документації 2023 року Архіву КЗ ЛОР «АДІКЗ «Нагуєвичі», рукопис, 30 с.).

час першої зустрічі туристичної групи запропонував відвідувачам розгадати цей кросворд. У цьому і полягає менеджмент музейної педагогіки.

У впровадженні музейної справи Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі» компетентніший підхід передбачає формування ключових, загальногалузевих і предметних компетентностей, передовсім в галузі франкознавства та музеєзнавства. Під час музейної екскурсії в садибі Івана Франка відбувається формування п'яти предметних компетентностей, однією з яких є логічна. Також варто зазначити, що тематика нових експозиційних залів Літературно-меморіального музею Івана Франка в Нагуєвичач, а також діюча навчальна програма з Історії України для закладів загальної середньої освіти, затверджена наказом МОН від 21.02.2019 р. № 236, повинні діяти спільно, як на інтерактивне бачення музейних предметів учнів та студентів-педагогів, адже лише в поєднанні визначається предметна логічна компетентність як уміння визначати і застосовувати теоретичні поняття для аналізу історичних подій та явищ, ставити запитання та шукати відповіді, розуміти множинність трактувань минулого та зіставляти різні його інтерпретації, зокрема пов'язані із біографією Івана Франка. У цьому контексті важливим є вивчення історичних термінів та понять, передбачених як навчальною навчальною програмою та програмою ЗНО з історії та української літератури, так і з самостійного опрацювання, пов'язаного зокрема в часі екскурсій. Лише володіючи понятійним апаратом, учні в змозі застосувати теоретичні знання для аналізу життя і творчої спадщини українського національного генія. Тобто, історична термінологія, а зокрема з галузі біографістики – це той фундамент, на якому вибудовується подальше історичне знання і предметні уміння та навички майбутнього покоління українців. Одним із дієвих, на наш погляд, методичних прийомів вивчення історичних понять і термінів є використання кросвордів, пов'язаних із творчою спадщиною Івана Франка. Згідно з нашими спостереженнями особливо актуальним такий вид роботи є у старших класах, коли в учнів вже достатньо сформоване логічне мислення, а впевнене володіння понятійним апаратом є умовою успішного виконання випускниками завдань ЗНО з історії та української літератури.

Робота з завданнями до даного кросворда передбачає в основному «традиційний» підхід – заповнення пустих клітинок правильними визначеннями. Також за допомогою правильних відповідей можна сформувати і хронологічну компетентність відвідувачів. Даний кросворд презентовано для учнів 9 – 11 класів, який є другою частиною попереднього кросворду, опублікованого у «Садибі Франка: науковому збірнику заповідника «Нагуєвичі» у 2022 р.

Горизонтально:

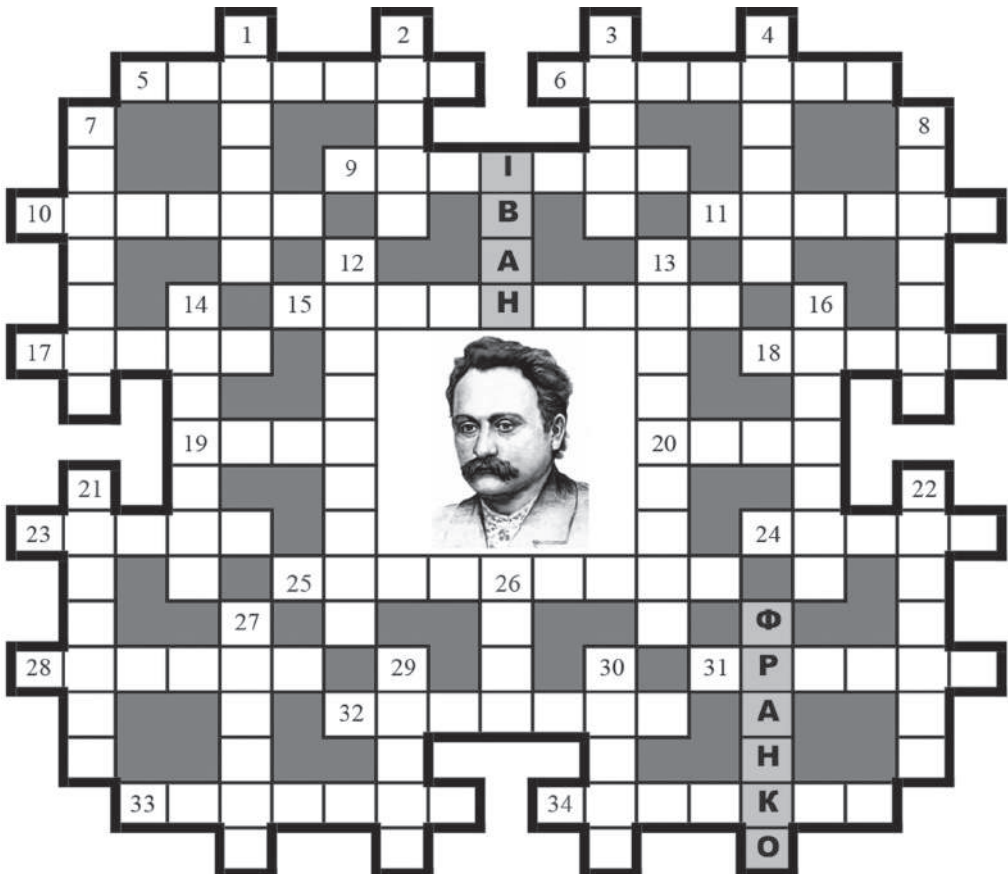
5. «Голосний дзвінок ...» – вірш.
6. «На лоні ...» – оповідання.
9. «Якби ... говорило» – фільм кінорежисера Ю. Лисенка за мотивами «Бориславських оповідань».
10. Ім'я найстаршого сина Івана Франка, який був його помічником і секретарем.
11. Перша поетична збірка поета.
15. «Отсей ... інструмент» – вірш.

17. «... Мирон» – оповідання про дитячі роки Івана Франка.
18. Ім'я одного із синів Івана Франка, автора спогадів «Іван Франко зблизька».
19. Ім'я доньки Івана Франка.
20. «Як риба без ...» – вірш.
23. Вірш про птаха, написаний в 1878 р.
24. Один із псевдонімів поета.
25. «Петрії і ...» – повість.
28. Професія батька Івана Франка.
31. «... про любов» – вірш.
32. Яким ім'ям лагідно звали одного із собак, названого родиною Івана Франка в честь села, де цього пса купили?
33. Один із псевдонімів поета.
34. Вірш.

Вертикально:

1. Вірш.
2. Ім'я одного із синів Івана Франка. У 1947 – 1949 роках був директором Літературно-меморіального музею І. Франка у Львові.
3. Цілюще джерело – мальовничий куточок у Нагуєвичах, де часто відпочивав та писав свої твори Іван Франко.

4. Одна з улюблених книг Івана Франка, яку він знав напам'ять.
7. «Колись в ... Данте і Петрарка» – вірш.
8. «Як тихо, ясно ...» – вірш.
12. Вірш.
13. Улюблена сорочка поета.
14. Іван Франко – як любитель одного із видів відпочинку.
16. «... шум» – повість.
21. Вірш.
22. «Поема про білу ...» – поема.
26. «От бач, твою зневажив волю, з твого шляху геть ...» – із вірша «Арот і Марот».
27. «Ти ... . Сліз гірких потоки» – вірш.
29. «У ...» – оповідання про дитячі роки письменника.
30. «Цар і ...» – поема.

Відповіді:

Горизонтально: 5. «... скликає». 6. «... природи». 9. «... каміння ...». 10. Андрій. 11. «Баляди ...». 15. «... маленький ...». 17. «Малий ...». 18. Петро. 19. Анна. 20. «... води». 23. «Сойка». 24. Мирон. 25. «... Довбушуки». 28. Коваль. 31. «Притча ...». 32. Буркус. 33. Кремінь. 34. «Пелікан».

Вертикально: 1. «Елегія». 2. Тарас. 3. «Ярина». 4. «Кобзар». 7. «... сонетах ...». 8. «... надворі». 12. «Самбатіон». 13. Вишиванка. 14. Рибалка. 16. «Великий ...». 21. «Розмови». 22. «... сорочку». 26. «... утік». 27. «... плачеш ...». 29. «... кузні». 30. «... аскет».

Анатолій Лозовий, Тетяна Лазорак.

Кросворд «Іван Франко» для музейної педагогіки.

Дана стаття має методичне призначення, адже містить новий варіант кросворду, розробленого Анатолієм Лозовим, а також методичні рекомендації щодо значення та способів його застосування в музейній педагогіці авторства Тетяни Лазорак. Вона буде цікавою для вчителів та екскурсоводів під час їхніх екскурсій у музеях та пам'ятних місцях, пов'язаних із життєвою та творчою спадщиною Івана Франка. Кросворд є методичним прийомом формування логічної та хронологічної компетентностей молодого покоління туристів під час музейних екскурсій та квестів, присвячених Івану Франку.

Anatoly Lozovyy, Tetyana Lazorak.

Crossword «Ivan Franko» for museum pedagogy.

This article has a methodological purpose, because it contains a new version of the crossword puzzle worked out by Anatoly Lozovyy, as well as methodological recommendations about the meaning and methods of its application in museum pedagogy by Tetyana Lazorak. It will be interesting for teachers and tour guides during their excursions in museums and memorials related to the life and creative heritage of Ivan Franko. The crossword is a methodical approach of forming the logical and chronological competences of the younger generation of tourists during museum tours and quests dedicated to Ivan Franko.

ДІТИ У МУЗЕЇ

Останнім часом у музейному середовищі велика увага приділяється проблемі залучення відвідувачів. Музей стає динамічним закладом. Новий підхід, коли в епіцентрі музейної діяльності вбачають не музейний предмет, а людину, яка прийшла до музею з метою спілкування з музейними експонатами, використання різноманітних форм роботи дають можливість залучити до закладу більшу кількість учнівської молоді¹.

«Світова практика музейної діяльності, подальший розвиток музейної педагогіки, необхідність пошуку нових форм і видів роботи з дитячою аудиторією – майбутніми відвідувачами, спонукає музей до створення інтерактивного музею із спеціальною експозицією для різних вікових дитячих груп, з застосуванням ігрових заходів, майстер-класів, де можна реалізовувати науково-освітні та культурно-просвітницькі програми для школярів»².

Навчання у школі здійснюється, в основному, на основі традиційного способу передачі знань за допомогою розповіді (лекції). У зв'язку з цим, музей покликаний взяти активну участь у формуванні вільної, творчої, ініціативної особи, здатної стати активним учасником діалогу. Так, до специфічних завдань музею слід віднести не інформування, а створення можливостей для емоційного переживання³.

Виходячи з вище сказаного, сьогоденній музей мусить переосмислити свою діяльність та шукати нові методи та форми роботи з відвідувачами: надати дозвіл відвідувачу торкатися предметів (муляжі, копії, предмети резервного фонду), використовувати інтерактив, рольові ігри, застосовувати аудіовізуальні презентації, музику, звукозаписи, використовувати зображення замість тексту, враховувати

¹ За: Трощинська О., Діденко Я. Залучення дитячої аудиторії до музею: з досвіду роботи Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» // Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали П'ятої науково-практичної конференції (28–29 вересня 2017 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К., 2017. – С. 105. А також за ключовою тезою: Ковальчук Є. Музей у сучасному світі: розробка наукової концепції // Волинський музейний вісник: Наук. зб. / Упоряд. А. Силук, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – Вип. 3. – С. 17–22. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volyn-kray-mus.at.ua/publ/muzej_u_suchasnomu_sviti_rozrobka_naukovoji_koncersiji/1-1-0-62

² Там само.

³ За: Іванець О. Творчо-ігровий простір музею // Краєзнавство. – Вип. 3. – 2013. – С. 338; А також за ключовими тезами: Костюк О. Музейна педагогіка на сучасному етапі // Волинський музей: історія і сучасність: Науковий збірник. – Вип. 4. – Луцьк, 2009. – С. 317; Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник / Перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянґ, Х. Назаркевич. – Львів, 2005. – С. 184.

освітлення, колір при оформленні експозицій, використовувати об'єкт як основу діалогу тощо⁴.

С.Т. Шацький вважав, що гра дитини – це лабораторія життя. Граючись, дитина навчається, моделюючи життєві ситуації – здобуває досвід. Гра сприяє зростанню зацікавленості школярів до навчання, спонукає до пізнання нового у ненав'язливий спосіб. На сьогодні чи не найбільшою аудиторією відвідувачів багатьох музеїв є саме школярі⁵.

Слід зазначити, що важливу роль гри, казці, театралізації у навчально-виховному процесі учнів початкової школи відводив і В. Сухомлинський. Розповідаючи про «Кімнату казки» у книзі «Школа радості», він описує яскраві приклади творчого підходу для спонукання розвитку уяви, фантазії, гри учнів, а відтак до самостійної творчості залучених у гру дітей. Таким чином, вимальовується такий ланцюжок: творчість – гра – творчість. Педагог стверджує, що нетворчий вчитель не зможе пробудити потяг до творчості у дітей⁶.

Хоча музейні працівники часто не є фахівцями у виконанні пісні чи танцю, однак спроби «занурення» в атмосферу минулих часів (наприклад, заспівати тогочасну пісню) матимуть великий вплив на розвиток уяви, фантазії, творчості дитини, допоможуть краще зрозуміти матеріал. Екскурсія-гра – один із прикладів творчого навчання, коли учні не просто отримують певну інформацію, а самі стають дійовими особами тих подій, про які їм розповідають. Діти в процесі такої екскурсії мають справу не стільки з екскурсоводом, скільки з музейними предметами⁷.

Серед подібних заходів, що проводяться у музейному просторі Державного історико-культурного заповідника «Нагуевичі» є різноманітні інтерактивні екскурсії для учнів молодшого шкільного віку.

Пропонуємо увазі читача нашу авторську екскурсію «КАЗКОВА МАНДРИВКА» розроблена для дошкільнят та першокласників, які щорічно відвідують садибу-музей Франків, а також «Гаялину казок» у лісопарку стежок Івана Франка. Ця категорія відвідувачів особлива, оскільки їхній вік також особливий. Істотні зміни відбуваються у розвитку мислення старшого дошкільника. Воно підноситься на новий ступінь розвитку. Це виявляється не тільки в умінні оперувати уявленнями, а й у збагаченні змісту цих уявлень. Крім того, дитина стає здатною оперувати не лише поодинокими чуттєвими образами предметів, а й більш узагальненими уявленнями, в яких об'єднуються і поодинокі враження, і судження про ці предмети. Це означає, що мислення дитини відокремлюється від сприймання і водночас від практичної дії та стає відносно самостійним процесом. У даній віковій категорії домінує наочно-образне мислення. У віці 5-6 років сприймання у дітей доволі активне. Малеча прагне досліджувати навколишній світ, розглядати усе, торкатися

⁴ За тезою студентки Педагогічного фахового коледжу Львівського національного університету імені Івана Франка Анастасії Анекеєвої (науковий консультант – професор Караманов О. В.): Анікеєва А. Ігрова діяльність у просторі музею // Матеріали студентських наукових конференцій кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи «Актуальні проблеми української освіти» / Відп. за вип. О. Квас, упоряд. М. Крива. – Вип. 16. – Львів. – С. 156.

⁵ За: Іванець О. Творчо-ігровий простір музею... – С. 338.

⁶ Там само. – С. 339. А також за ключовою тезою радянського українського педагога В. Сухомлинського: Сухомлинский В. Сердце отдаю детям. Изд. 7-е. – К., 1981.

⁷ Іванець О. Творчо-ігровий простір музею... – С. 339-340. А також за ключовою тезою радянських вчених: Турицына Т., Зайцева М. Познавать играя // Советский музей. – № 2 (94). – 1987. – С. 39-41.

до всього. Також вони дуже стомлюються від одноманітних ситуацій, оскільки не можуть довго зосереджувати свою увагу на предметах. Психічні процеси не тільки виявляються, але й формуються у різних специфічно дитячих видах діяльності. Провідною діяльністю залишається гра. Отож, при підготовці цієї екскурсії ми керувалися тим, що інформація має подаватися нестандартно, а саме, у формі мандрівки у казку. Екскурсовод зустрічає діток цікавими римівками та запрошує їх мандрувати. Діти на самому початку стають активними учасниками. Вони мандрують казковим світом та роблять «інтерактивні зупинки». На кожній «зупинці» вони отримують цікаву інформацію та виконують різноманітні завдання. Однією із зупинок є інсценізація казки «Киця».

«КАЗКОВА МАНДРІВКА»

Казка – вигадка, всяк знає,
Але казка – дивина.
В ній усе не так буває
І потрібна нам вона!
Нас вона навчає жити
І поради нам дає.
Все в ній вміє говорити
І у казці – правда є.
До роботи нас привчає
І гостинності нас вчить.
Той, хто казочки читає,
Потім буде добре жити.
Бо умітиме радіти
І сміятись в добрий час.
Вмітиме добро творити.
Казка мудрим робить нас.

Казковий світ – чарівний і неповторний. Мандрувати його стежками завжди цікаво і повчально. Тож запрошую вас помандрувати разом зі мною у казкову мандрівку.

Колись давним-давно... тут, у цьому мальовничому куточку, на цьому подвір'ї, у цій незвичайній хатинці під солом'яною стріхою жила собі сім'я. Просили вони у Бога дитинки. Народився у них синочок. Назвали його Іваном. Тут він робив перші кроки, бігав, бавився, плакав, сміявся.

(Огляд робочої кімнати, розповідь про речі побуту. Актуалізація уваги на колісці, печі, посуді).

«Відгадай загадку»

Хоч у нього шуба є,
Та як холод настає,
Він не їсть тоді, не п'є
І не ходить, не гуляє,
А у лігво спати лягає.
(Ведмідь)

Я руда, низького росту,
Хитра я і довгохвоста.
На курей я вельми ласа –
В них таке смачненьке м'ясо...
Вовку – брату я сестриця,
А зовуть мене...

(Лисиця)

Гострі кігті має –
В подушку ховає.
Лазить все на плотик,
А зоветься...

(Котик)

Має клешні й довгі вуса.
Я і сам його боюся,
Бо щипає, мов гусак.
Ну, а звуть щупаку...

(Рак)

Пара довгих вушок,
сіренький козушок,
скорий побігайчик,
як він зветься?...

(Зайчик)

В лісі є кравець чудовий,
Шие звірам він обнови.
Для ведмедя – козушки,
Для лисички – чобітки,
Для куничок – рукавички,
І для білочки спіднички,
Зайцю – валянки на лапки
І для вовка теплу шапку,
Ще й собі пошив піджак...
Хто кравець такий?..

(Їжак)

Огляд світлиці (мамине дзеркало, жердка для одягу, залізні праски, стіл).

«Бюро знахідок»

З якої казки предмети?

- глечик (Лисичка і Журавель)
- ріпка (Ріпка)
- підкова (Осел і Лев)

Кузня. (Що таке кузня? Майстерня, де працює коваль. Батько Івана Франка був ковалем). Це чарівна кузня. Тут є ковальський міх, що «дихає» (демонстрація роботи ковальського міха). Маленького Івася страшили, що у місі сидить дика баба і фукає. Та батько завжди заспокоював хлопця, що то просто вітер.

«Пантоміма»

Покажіть:

- Героїв, які тягнуть ріпку.
- Журавля, що їсть кашу з тарілки.
- Лисичку, що їсть з глечика.

Сад. Тут є чарівна пасіка. У кожному вулику живуть герої Франкових казок. Казкова країна приготувала нам багато цікавих завдань.

«А ти знаєш?»

- В чий будиночок забралася Коза-Дереза? (Зайчика)
- Кому з героїв у скрутну хвилину допомогло гусеня? (Івасику-Телесику)
- Чим пригощала Лисичка Журавля? (Молочною кашею)
- Кого зробив дід із соломи? (Бичка)
- Хто бігав наввипередки з їжаком? (Заєць)
- Який казковий герой народився з горошини? (Котигорошко)
- Хто викрав Івасика -Телесика? (Змія)
- Хто прогнав Козу-Дерезу із зайчикової хатки? (Рак)
- Назвіть улюблене взуття діда з казки Коза-Дереза? (Червоні чоботи)
- Кому в казці треба було відчинити, через поріг пересадити? (Кобилячій голові)
- Кого в казці «Рукавичка» називали іклан? (Кабана)

Інсценізація казки «Киця »

Плакала киця на кухні,
Аж їй очиці попухли.
«Чого ти, киценько, плачеш,
Їсти чи питоньки хочеш?»
«Їсти ні пити не хочу,
З тяжкої жалості плачу.
Сам кухар сметанку злизав,
На мене, кицюню, сказав.
Хтів мені лапки побити,
Чим же я буду ходити?»
«Скажи ж нам, киценько мила,
Як ти ся в нього просила?»
«Я му сказала: Ой пане,
Най тобі жаль мене стане!
Не бий ти кицю мізерну,
Я тобі шкоду поверну,

Настане ранок майовий,
Піду я в поле на лови;
Походжу мало чи много,
Зайчика зловлю малого,
Тобі принесу живого.
Воробці в стрісі укриті
І перепілонька в житі,
Все те моя буде здобич,
Сли мені буби не зробиш.
А як полудне настане,
Пригріє сонце весняне,
Скриються зайчики й птахи,
Я влізу в воду по пахи,
Я всі броди переброджу,
Вже ся на хитрість спроможу,
Вже ся спроможу на шутку,
Наставлю хвостик, як вудку,
Наловлю рибок я много,
А все для тебе, їй-богу!»

А казка, діти, справжнє диво,
Там подвиги й пригоди є.
Вона кінчається щасливо,
Там місце кожному своє.
І мудрість в ній перемагає,
І щедрість, і любов свята.
Хай кожен з вас запам'ятає,
Що править світом – доброта.
Ну, хто створив цей дивосвіт казковий,
Де стільки світла, радості й краси?
Він надзвичайний, чарівний, чудовий
Й блискучий від ранкової роси!
А скільки в ньому квітів, форм, розмаю
Та ароматів, звуків, кольорів...
Я світу чарівнішого не знаю,
Де стільки ще краси і диво-снів.
А світ звучить і пахне, зацвітає,
Дари підносить кожен день нові.
Щодень нова картина виникає,
А персонажі всі на ній – живі!
Тому читайте діти казочки,
Учіться мріяти, фантазувати.
І ви читайте залюбки,
Щоб змалку думати і силу волі мати.

З радістю запрошуємо записуватися на нашу авторську екскурсію «Казкова мандрівка» у музеї-садибі Івана Франка, адже, окрім неї, маємо ще багато цікавих екскурсій з театралізованою, а також квестовою методиками роботи з учнями різних вікових категорій.

ФОТО-ДОДАТКИ З МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ДІКЗ «НАГУЄВИЧІ»

Іл. 1-3. Театралізована екскурсія на ручних ляльках для початкової школи у садибі Івана Франка від авторки статті

Іл. 4-7. Театралізована екскурсія-квест для учнів 5-7 класів «Коли ще звірі говорили» на «Гаявині казок Івана Франка» від наукової співробітниці Любов Плюйко (Світлив Сергій Матійко)

Іл. 8-12. Інтерактивний благодійний сімейний конкурс-змагання «Франко-Літачок» із запуску паперових саморобних моделей українських літаків часів Петра Франка та української епохи Ф-16 під час 6-го Етно-фесту у садибі Франка. Автори ідей: Микола Походжай, Богдан Лазорак та Лілія Хміль. Організатори: Любов Плюйко і Назарій Юрчишин. Світлив Сергій Матійко

Галина Топільницька.

Діти у музеї.

У статті републіковано кілька ключових методичних порад та компілятивних тез провідних музеєзнавців та педагогів ХХ – початку ХХІ ст., як от Сухомлинського В., Турициної Т. Зайцевої М., Іванець О., Вайдахера Ф., Ковальчук Є., Трощинської О., Діденко Я., а також Караманова О. і його учениці Анекеєвої А. На підставі їхніх рекомендацій авторка розробила власну методіку ведення екскурсії «Казкова мандрівка», методичні складові якої публікуються вперше і апробовані в 2022 – 2023 рр. в музейному просторі Державного історико-культурного заповідника «Наргуєвичі».

Halyna Topilnytska.

Children in the museum.

The article republishes several key methodological tips and compilative theses of leading museologists and educators of the 20th and early 21st centuries, such as V. Sukhomlynsky, M. Turytsyna T. Zaitseva, O. Ivanets, F. Vaidaher, E. Kovalchuk, O. Troshchynska, Ya. Didenko, as well as O. Karamanov and his student Anekeeva A. Based on their recommendations, the author worked out her own methodology for conducting the excursion «Fairytale Journey», the methodological components of which are published for the first time and were tested in 2022 – 2023 in the museum space of the State Historical and Cultural reserve «Naguyevychi».

РОЗДІЛ III. LABOR OMNIA VINCIT: СПЕЦІАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Три залізні ковані ключі від дверей дзвіниці і металевий замок церковних дверей, викувані Яковом Франком для церкви Святого Миколая Мирлікійського Чудотворця близько 1848 - 1849 рр. (ключі: ФЛММІФ ДІКЗ «Нагуєвичі». - Кн. вст. 14913. - Гр. ОР. - Інв. № 862; розміри: верхні два ключі - 20x2,5x5,52 см, один нижній - 23x2,5x5,52 см; замок: Там само. - Кн. вст. 7630. - Гр. МЕМ. - Інв. № 10; залізо, 13x16 см). Фото Сергія Матійка

ЦЕГЛА СТАРОГО ДРОГОБИЧА

Цегла – один з перших інноваційних матеріалів, створених людиною, повністю перетворила спосіб її життя. Це – найпоширеніший будівельний матеріал в світі. Виробництво будівельних матеріалів на кожній із стадій його історії можна до певної міри вважати своєрідним і досить вагомим свідченням рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин суспільства, розвитку не стільки суто технічної сторони справи, скільки загального прогресу ремесла, науки і культури¹. Для порівняння, на початку ХХ ст. в США вироблялось в рік 10000 млн шт. цегли, в Німеччині – 3000 млн шт., в Росії – 1000 млн шт., або в перерахунку на душу населення: в США – 150 шт., в Англії – 90 шт., в Німеччині – 60 шт., в Росії – 10 шт.²

Виробництво будівельних матеріалів, зокрема цегли, здавна було основним промислом в життєдіяльності міста. Часті пожежі, напади ворогів вимагали побудови житлових будівель, громадських споруд, замків, міських фортифікаційних укріплень. Деякі власники міст, турбуючись щодо запобігання їх від пожеж, стимулювали муроване будівництво, передбачаючи для осіб, котрі приступали до будови дерев'яних домів, менший обсяг вільності, ніж для тих, хто орієнтувався на будівництво житлових будинків з каменю чи цегли ... Піклуючись про власні, добре зрозумілі інтереси, власники міст, завдячуючи своїй славі і багатству людним ярмаркам, старались так направити житлове будівництво, щоб пристосувати його в максимальній ступені до торговельних потреб (переклад наш)³. Очевидно, в цей період почав розбудовуватись Малий Ринок в Дрогобичі, бо Ринок вже не відповідав цим потребам. Друга половина ХVІ ст., а також і половина ХVІІ ст., позначились в історії міст Перемиської землі (до якої входив і Дрогобич – доповнення наше) як період інтенсивного сакрального будівництва. Повстали в ті часи десятки нових костелів, монастирів, церков і божниць (переклад наш)⁴. В містах, де крім дерев'яних будинків повставали... кам'яниці, будувались цегельні. Належали вони власникам шиб, адміністрації жуп, міських рад, костелів, монастирів, а також приватним особам (переклад наш)⁵. В середньому, міська цегельня при-

¹ Кошовий О. П. Будівельна кераміка України. – К., 1988. – С. 3.

² Энциклопедический словарь. – Т. XV: Керосин-Коаиле / Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон; Под ред. К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского. – СПб., 1895. – 489 с.

³ Horn Maurycy. Ruch Budowlany w miastach Ziemi Przemyskiej i Sanockiej w latach 1550 – 1650 na tle przesłanek urbanizacyjnych. – Opole, 1968. – S. 95-96.

⁴ Ibidem. – S. 102.

⁵ Ibidem. – S. 74.

носила річний дохід 40 золотих⁶. Цегельнею керував міський цегляр (strycharz), котрий отримував за це відносно велику винагороду (переклад наш)⁷. Як зазначає Маврицій Горн, в одному з містечок Перемиської землі «значні видатки в міському бюджеті складали видатки на побудову нового будинку для цегляра, на ремонт цегельні, на побудову шопи для зберігання виробленої цегли, на опалення, на виготовлення форм для цегли, а також на ремонт цегельні і допоміжних будинків» (переклад наш)⁸.

Керамічна промисловість Дрогобича в дорадянський період відіграла значну роль в життєдіяльності міста. Цегляним бізнесом займалось щонайменше 18 ґешефтманів. Це була прибуткова справа. Тоді в місті налічувалось 180 цеглярів.

Образ міста в його сучасному погляді складають будівлі, побудовані в своїй переважній більшості на початку ХХ ст. Ними ми зараз любуємось, з гордістю показуємо гостям міста. «Велика нафта» в Бориславі та його околицях на переломі ХІХ – ХХ ст. дала поштовх до розбудови в Дрогобичі інфраструктури, пов'язаної з добуванням, переробкою і зберіганням ропи: представництв нафтових фірм, нафтових рафінерій (в місті їх щонайменше було 9), фабрики котлів, адвокатських і нотаріальних контор, гірничої інспекції, житла для власників нафтових шибів та рафінерій. Так почалось в Дрогобичі «велике будівництво», котре потребувало великої кількості будівельних матеріалів, в першу чергу, цегли і дахівки.

Системних досліджень з історії розвитку керамічного виробництва в Дрогобичі ми не виявили. В праці Ю. Гошка «Промисли і торгівля в місті Дрогобичі ХVІ – ХVІІІ ст.» такий промисел не згадується⁹. В книзі «Нариси з історії Дрогобича» є згадка про цегельні міста: «Діяли п'ять цеголень, що виробляли цеглу, дахівку, керамічні труби, кахлі. Власниками цеголень були Корнгабер, Фукс, Кусман, Купферберг, отці Василяни»¹⁰. Побіжно згадує про цегельні міста та їх власників Р. Пастух в книгах «Вулицями старого Дрогобича» та «Дрогобич і дрогобичани»¹¹.

Цегельні Дрогобича

Першу писемну згадку про цегельню міста знаходимо в праці Мавриція Горна: «В половині ХVІ ст. і, напевне, в пізніші часи працювала цегельня в Дрогобичі. В 1550 р. за віз виготовленої в ній цегли платили 3 гривні, тобто майже 5 злотих» (переклад наш)¹². Також можна беззаперечно стверджувати, що цегельня (цегельні) була ще раніше. Бо будівництво фарного костелá (початок будівництва – 1392 р.) вимагало значних обсягів цегли, котрі могли забезпечити лише місцеві виробники, внаслідок не розвиненої логістики в ті часи.

В дорадянський період станом на 1939 р. в Дрогобичі було 6 цегельень, котрі, в основному, забезпечували попит на цеглу і дахівку в місті та довколишніх селах.

⁶ Ibidem. – S. 80.

⁷ Ibidem. – S. 79.

⁸ Ibidem.

⁹ Гошко Ю. Промисли і торгівля в місті Дрогобичі ХVІ – ХVІІІ ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник (далі – ДКЗ). – Вип. 1. – Дрогобич, 1995. – С. 23-28.

¹⁰ Нариси з історії Дрогобича / ДДПУ ім. І. Франка, істор. факультет / Наук. ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич, 2009. – С. 165.

¹¹ Пастух Р. Вулицями старого Дрогобича. – Львів, 1991. – 165 с.; Його ж. Дрогобич і дрогобичани. – Дрогобич, 2021. – 708 с.

¹² Horn Maurycy. Ruch Budowlany w miastach... – S. 79.

Частину попиту задовольняла цегла і дахівка, привезена зі Львова, Коломиї, Кракова і його околиць. Таку логістику могли собі дозволити тільки великі підприємства, державна колія, будівлі, котрими опікувалась держава. Зведення великих будівель вимагало одночасно крупних партій будівельних матеріалів, які не могли забезпечити місцеві виробники. Крім того, частину керамічних виробів місцевих цегельень розвозилось по краю завдяки побудованій залізниці. Високі темпи будівництва в місті на початку ХХ століття створювали певний дефіцит цегли. Так, в 1905 р. газета «Зоря вечірня» писала про нестачу цегли.

Дві цегельні були на Війтівській Горі (давня назва передмістя – Попівський Кут): одна – на західній частині передмістя, за адресою вул. Війтівська Гора, 2, інша – на східній, за адресою вул. Війтівська Гора, 114 (в радянський період – 210). Були цегельні на Гірці за адресою вул. Грюнвальдська, 81 (сучасна адреса – вул. Трускавецька, 73), на вул. Бориславській, де тепер знаходиться Дрогобицький машинобудівний завод (вул. Бориславська, 51), на Заліссі та на Гирівці, котра відносилась до Старого Села.

Деякі гончарські майстерні, окрім посуду та інших гончарських виробів, виробляли також дахівку. Виготовленням дахівки займався, ймовірно, дрогобицький гончар Іван (Jan), котрому міська рада в 1557 р. виплатила 11 злотих за ремонт даху костелу¹³.

Цегельня на Війтівській Горі (західна частина передмістя)

На Йосифіканській карті Галичини, відомій в Україні під назвою «Карта Ф. фон Міга», датованій ХVІІІ ст., позначена аббревіатурою «z.h.» «цегельня, яка розташована в урочищі Війтівська Гора на лівому боці від угорського шляху»¹⁴ (колись вул. Угорська, тепер вул. Трускавецька – уточнення наше). На мапах 1877 і 1888 рр. ця цегельня, єдина в місті, також вже позначена на вул. Трускавецькій (західна частина передмістя Війтівська Гора).

В Надвірному декреті від 8 березня 1787 р. значиться: «Цегельний завод, колись Кармелітанів, зараз камеральний, дістає місто безоплатно» (переклад наш)¹⁵. В довідкових матеріалах того періоду цегельний завод фігурує як «**Міська цегельня**» (**Cegelnja miejska**). В 1813 р. отці чину Св. Василя (Василіяни) отримали від міста монастир, котрий належав Оо. Кармелітам (тепер – церква Св. Трійці та єпархіальне управління УГКЦ). Згодом вони отримали в свою власність і міську цегельню. Оо. Василіяни мали ще цегельню в Монастирі Лішнянському. Про цю цегельню згадує польський дослідник історії Дрогобича Францішек Іваницький (Franciszek Iwanicki, 1919 – 1999), хоча вказує інше місце її знаходження: «З лівого боку (Бориславського шляху – доповнення наше) внизу була цегельня Отців Василян, віддана в оренду» (переклад наш)¹⁶. Таке ж місце знаходження цієї цегельні вказує Р. Пастух: «Унизу (вул. Бориславська – доповнення наше) ліворуч працювала цегельня отців Василян...»¹⁷. На жаль, обидва автори не вказують джерело такої

¹³ Ibidem. – S. 137.

¹⁴ Бевз М., Петрик В. Дрогобич на картах Ф. фон Міга // ДКЗ. – Вип. V. – Дрогобич, 2001. – С. 33.

¹⁵ Площанській Венедикть М. Королевскій вольный городъ Дрогобыч по части исторіи, топографіи и статистики. – Львов, 1867. – С. 17.

¹⁶ Iwanicki Franciszek. Boryslawski szlach // Biuletyn SPZD. – № 11. – 2012. – S. 42.

¹⁷ Пастух Р. Дрогобич і дрогобичани. – Дрогобич, 2021. – С. 354.

локації цегельні. Бо на мапах міста до 1900 р. цегельня там не значиться. Ймовірно джерело локації цегельні Оо. Василян на вул. Бориславській – «Plan miasta Drohobycza», виданий Товариством купців та промисловців польських південно-східних земель, відділення в Дрогобичі (Stowaryszenie Kupców i Przemysłowców Polskich Ziemi Poludniowo Wschodnich. Oddział w Drohobyczu)¹⁸. Ця мапа видана після 1930 р., бо цегельня «Польмін» на ній вже позначена. Отже, має місце протиріччя у визначенні локації цегельні Оо. Василян, бо з 1922 р. власником цегельні на вул. Бориславській значиться Берль Ляйбendorfer.

В 1889 р. вперше зареєстрований власником/орендарем цегельні на вул. Війтівська Гора, 2 **Зусман Йосиф Бенъ'ямин (Sussman Jozef Benjamin)**¹⁹. Цей же власник з іншою транскрипцією прізвища (Süssman) значиться в Адресній книзі Галицького промислу за 1901 р.²⁰ В Адресній книзі Польщі за 1926/27 рр. Зусман значиться проживаючим на вул. Стрийській. В 1905 р. Зусман побудував поряд з цегельнею віллу за адресою вул. Війтівська Гора, 2, де і проживав. Вілла збереглась до цього часу, хоча і спотворена до невпізнання реконструкціями сучасними власниками квартир. Подвір'я вілли вимощене цеглою, ймовірно, з цієї цегельні. Покриття до цього часу – в задовільному стані. В зв'язку з фінансовими труднощами («попав в панаму», як писали тодішні газети) він цегельню віддавав в оренду С. Грушовському (S. Hruszowski). В той же час, орендував цегельню на вул. Бориславській в спілці з Цукербергом І. (Zuckerberg I.). Остання реєстрація цегельні Зусмана значиться 1939 р. до її націоналізації радянською владою²¹. Цегла з цієї цегельні маркувалась клеймами «S», «BS», «SUSSMAN DROHOBYCZ». Цегла з останнім клеймом була виявлена при розбиранні старих приміщень на пл. Ринок 22.

Іл. 1 – 3. Цеглини цегельні Зусмана

Подаємо спогад Францішека Іваницького про цю цегельню: «На трасі переходу колії з Великої станції до Малої відходила гілка до цегельні Зусмана, популярно званої дрогобичанами «дахівчарня». Цегельня окрім основного продукту, котрим була цегла, виробляла також високоякісну дахівку, котра висилалась не тільки для потреб краю, але також цінувалась будівельниками за кордоном, особливо, якщо це стосувалось реанімації сакральних будівель, замків чи палаців, покритих саме

¹⁸ PLAN MIASTA DROHOBYCZA. Nakładem Stowarzyszenia Kupców i Przemysłowców Polskich Ziemi Poludniowo- Wschodnich. Oddział w Drohobyczu. З фондів музею «Дрогобиччина».

¹⁹ Galicyjska Księga adresowa – Lwów. 1896.

²⁰ Księga adresowa przemysłu galicyjskiego. 1901.

²¹ Spis Abonentów Sieci Telefonicznych w Polsce. 1939.

старою дахівкою. До розголосу дрогобицької цегельні причетний австрійський уряд, котрий при здійсненні влади в нашому місті, після пуску колії і сполучення Дрогобича зі світом, примушував заклад до висилання дахівки в місцевості, котрі були під пануванням австро-угорського уряду» (переклад наш)²². Ймовірно, автор спогадів допустив неточність, бо «дахівчарнею» звали в місті цегельню на Гірці. Цегельня виробляла цеглу і дахівку до 1960 р.

Цегельня на Війтівській Горі (східна частина передмістя)

Час побудови цієї цегельні на даний момент нами не з'ясований. В 1896 р. власником цегельні значиться **Корнгабер Вольф (Kornhaber Wolf)**²³. Цегла маркувалась клеймом «**К**». Згідно Адресної книги Галицького промислу за 1902 р. власником цієї цегельні з круговою піччю стала спілка **Корнгабер Саломон, Гаймберг Йоахим і Корнгабер Леон (Kornhaber Salomon, Heimberg Joachim, Kornhaber Leon)**²⁴. Тоді цегла маркувалась клеймом «**КНК**». 22 серпня 1904 р. зі спілки вибув Корнгабер Леон, згідно з постановою окружного суду в Самборі²⁵, і цегла стала маркуватись клеймом «**КН**». Ця спілка існувала до 1929 р. В період з 1922 по 1929 рр. прізвище другого власника в реєстрації змінювалось з Гаймберг на Вемберг (Wemberg)²⁶. Очевидно, це різна транскрипція його німецькомовного прізвища. В нез'ясований період зі спілки вибув Корнгабер С. Цегла стала маркуватись клеймом «**Н**». Попри існування спілки КН, в реєстрах з 1928 р. власником цегельні значиться «**Польмін (Polmin – Panstwowa Fabryka Olejów Mineralnych i cegielnia)**²⁷. Остання реєстрація – 1939 р.²⁸. Цегла цього виробника маркувалась клеймами «**Р**», «**Р0**», «**Р25**» (такі на цей час виявлені), «**POLMIN**». Роман Пастух наводить ще одного власника цієї цегельні, в не означений період, Купферберга²⁹.

Гл. 4. Цеглина К

Гл. 5. Цеглина КНК

Гл. 6. Цеглина КН

Гл. 7. Цеглина Н

²² Iwanicki Franciszek. Kolej zelazna w Drohobyczu // Biuletyn SPZD. – № 21. – 2017. – S. 13.

²³ Galicyjska Księga adresowa – Lwow. 1896.

²⁴ Księga adresowa Galicckiego przemysłu. 1902.

²⁵ Zmiany i dodatki do wpisanych już firm pojedynczych i spółkowych. S. K. Sad obwodowy jako handl. w Samborze, 22 sierpnia 1904. Firm. 308/4 sp.i.138 l.443.

²⁶ Księga adresowa Polski (wraz z W.M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa 1926/27. – Warszawa, 1927. – 870 s.

²⁷ Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem)... – Warszawa, 1928. – 2779 s.

²⁸ Spis abonentów sieci telefonicznych dyrekcji okręgu poczt i telegrafów we Lwowie i Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej w miastach: Borysławiu z okolicą, Drohobyczu i Lwowie na 1939 r. – Warszawa, 1939. – 1053 s.

²⁹ Пастух Р. Вулицями старого Дрогобича... – С. 131.

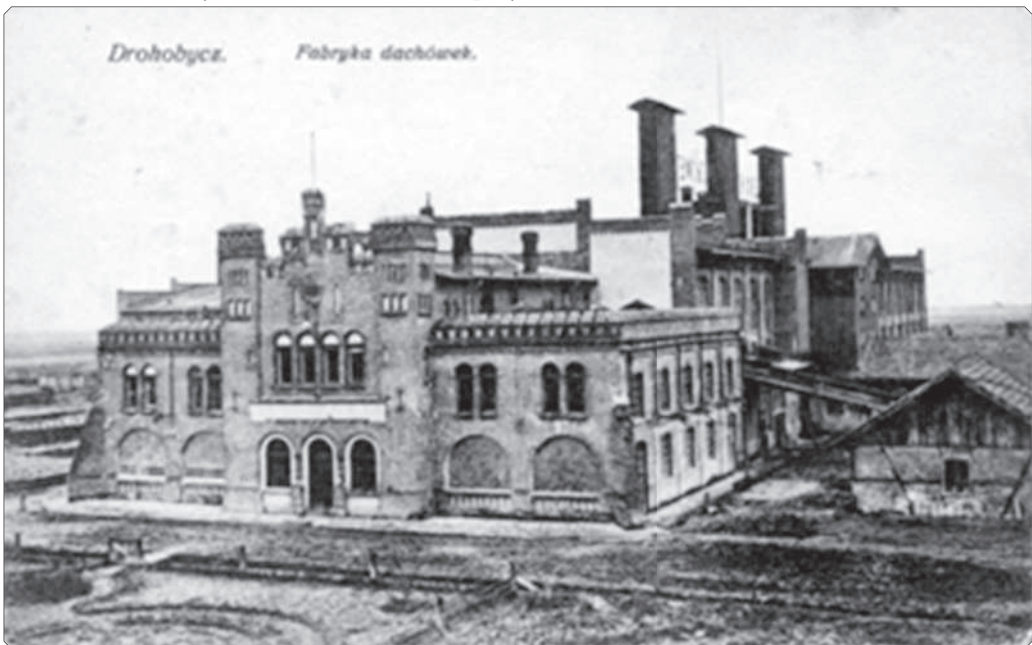

Іл. 8 – 9. Цеглини цегельні «Польміну»

Цегельня (в радянський період – завод № 40 Заводоуправління будівельних матеріалів) працювала до 1999 р., в 2018 р. припинила існування. В кар'єрі для добування глини цієї цегельні утворився став довжиною 460 м, котрий зараз служить відпочинковою зоною, хоча й забруднюється стічними водами від господарств нової забудови Війтівської Гори.

Цегельня на Гірці

В 1906 р. Галицька промислова і будівельна спілка з обмеженою відповідальністю у Львові, вул. Л. Сапєги, 1.22 (Galicyjska Spółka przemysłowa i budowlana z ograniczoną odpowiedzialnością we Lwowie, ul. L. Sapiehy, 1.22) побудувала цегельню на Гірці, вул. Грюнвальдська, 81 (тепер вул. Трускавецька, 76)³⁰. Як дочірня цієї спілки в Дрогобичі зареєстрована Дрогобицька будівельно-промислова спілка з обмеженою відповідальністю (Drohobycska Spółka Budowlana i Przemysłowa z o.o.). Офіс цієї спілки знаходився на вул. Чацького, 23 (тепер вул. Т. Шевченка).

Іл. 10. Фабрика дахівки на вул. Грюнвальдській. Пошта видавництва книгарні Я. Пільпля в Дрогобичі. Фото Б. Лібермана, 1918 р. Зі збірки Володимира Садового

В книзі Романа Пастуха «Дрогобич і дрогобичани» згадується єврейський підприємець Корнгабер Т., котрий спорудив цей заклад³¹. Документальних під-

³⁰ Відділ фондів Музею «Дрогобиччина». – Galicyjska Spółka przemysłowa i budowlana. Katalog. 1912.

³¹ Пастух Р. Дрогобич і дрогобичани... – С. 334.

твердження цього ми не виявили. В 1922 р. спілка зареєстрована під назвою «Дрогобицька промислово-будівельна спілка» (Drohobycka Spółka Przemysłowa i Budowlana)³². Напис з такою назвою до цього часу зберігся на фасаді основної спо-

Іл. 11. Дахівчарня на Гірці. Фото 2024 р.

руди цегельні.

В 1926 р. на Гірці зареєстрована Цегельняна спілка, очільник – Іполит Слівинський (Spółka Cegielniana, Hippolit Śliwiński), котрий проживав у Львові за адресою вул. Кадетська, 6³³. В краєзнавчій літературі наводиться власником цегельні Максимілян Шандровський³⁴. Цегельня з офіційною назвою «Дрогобицькі керамічні заклади» (Drohobyckie Zakłady Ceramiczne) включала в своєму комплексі цегельню, дахівчарню, кахлярню. Вона більш відома під назвою «Фабрика дахівок» (Fabryka dachówek). Встановлена потужність складала 445 к.с. Заклади мали під'їзну залізничну гілку від колії Дрогобич – Борислав довжиною 1 км. В 1918 р. уряд спілки розміщувався на вул. Св. Варфоломія, 3 (тепер вул. О. Нижанківського). В дирекцію закладу входили

Іл. 12. Фінансовий рахунок Дрогобицьких керамічних заводів, 1939 р. Зі збірки Володимира Садового

³² Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1922 / Oprac. Sroka A.-R. – Warszawa, 1922. – 1291 s.

³³ Księga adresowa Polski... – Warszawa, 1927. – 870 s.

³⁴ Пастух Р. Дрогобич і дрогобичани... – С. 335.

доктор Міхал П'ехович, Анджей Іскра, Максимільян Шандровський (Dr Michal Piechowicz, Andrzej Iskra, Maksymilian Szandrowski). Капітал фірми складав 200 000 зол. Спілка мала подібний заклад також в Ряшеві (Польща, Rzeszów). В 1918 р. спілка викупила землі в Солонську і побудувала там паровий тартак та фабрику дахівок і кахлів.

На 1922 р. в установах працювало 250 чоловік. Заклади виробляли широкий асортимент керамічних виробів: цеглу будівельну, облицювальну, вогнетривку, клинівку, пустотілу 4-х типів, фасонну (лекальну), дахівку тягнену і пресовану, карпівку, малу карпівку – луску, карпівку пресовану фельцовану, спеціальну дахівку для мурів, гусаки, дренажні трубки діаметрами 5, 8, 10, 12, 14, 16 мм, кахлі.

В 1917 р. заклади виробляли 2 млн. шт. цегли, 3 млн. шт. дахівки, 2 млн. шт. дренажних трубок, 20 тис. шт. кахлів

в рік. Продукція закладів йшла, в першу чергу, на будівництво карного закладу «Бригідки» (тепер виправна колонія № 40), розташованого поруч. Вона широко використовувалась на будовах Дрогобича і Трускавця. Дахи будинків в довколишніх селах покриті дрогобицькою дахівкою. Крім цього, продукція закладу використовувалась по всьому краю. Зокрема, з неї побудовані судові будинки в Дрогобичі, Самборі, Станіславові (тепер Івано-Франківськ), Чорткові, Бережанах, Долині, Меденичах, Ходорові, Бродах, публічні будівлі: дирекції скарбу в Станіславові і Самборі, Австро-угорського банку і Ощадної каси в Бережанах, водолічниць в Закопаному і Трускавці, міських водопроводів у Львові і Станіславові, товариства «Сокіл» в Дрогобичі і Гусятині, пошти в Калуші, колійової дирекції в Станіславові, Австро-угорського банку у Львові, сиротинця в Дрогобичі, вокзалів в Дрогобичі і Бориславі, будинків при резервуарах нафти в Колпцю і Модричах, сакральних споруд в Трускавці, Кам'янці Струмільовій (тепер Кам'янка Бузька), Миколаєві, Львові, Перемишлі, Дерезові, Кохавині, промислових закладів: фабрики цементу «Гірка», фабрики цукру в Ходорові, фабрики хліба «Меркурій» у Львові, рафінерій нафти «Польмін», «Галіція», «Австрія» в Дрогобичі, рафінерії в Кросно, маєтків графа Тарновського в Снятинці, Бишові, Верб'ятині, графа Бельського в Рихтичах, графа Бадені в Буську, вілл в Брюховичах і Раві-Руській, повітових рад в Дрогобичі, Долині, Сокалі, Теревовлі, Жидачеві. Дахівка закладу використовувалась при реставрації Королівського замку на Вавелі в Кракові³⁵.

Іл. 13. Каталог цегельні на Гірці

³⁵ Drohobuckie Zakłady Ceramiczne. Katalog. 1912 (з архіву Науково-дослідної лабораторії археології та краєзнавства факультету історії, педагогіки та психології під керівництвом професора Леоніда Тимошенка).

Іл. 14. Реклама Фабрики дахівок

водоуправління будівельних матеріалів. Цегельня припинила випускати продукцію в 2021 році. У 2022 р. після розчистки території позаду дахівчарні було виявлено рештки димохідних каналів давньої кільцевої печі.

Пресована дахівка і гусаки позначались написами «DROHOBYCZ» і «H. Sliwiński i Spółka DROHOBYCZ». Тягнена дахівка, котра не маркувалась, мала напис «PATENT STEINBRÜCK». Кахлі позначались торговою маркою «DROKAF» (клеймо «DROKAF Drohobycz Górka»). Виробничі потужності кахлярні орендували інші виробники: Ян Пліхта (клеймо «J. Plichta Wurob kafli w DROHOBYCZYU»), К. Кіршак (клеймо «K. Kirszak Drohobycz Górka Wurob kafli»), Максиміліян Шандровський (Maksymilian Szandrowski).

Кахлярня виробляла також вогнетривку цеглу, так звану, шамотну. Така цегла мала клеймо «FD DROHOBYCZ». В радянський період цегельня мала назву «Керамічний завод №1», потім завод № 39 в складі Дрогобицького за-

Іл. 15. Залишки кільцевої печі на Гірці

Цегельня на вул. Бориславській

Про цегельню на вул. Бориславській (тепер територія Дрогобицького машинобудівного заводу) до 1922 р. не виявлено документальних даних. Адресна книга промислу, торгівлі і фінансів в Львівському воєводстві за цей рік наводить власника цегельні **Ляйбendorфера Берля (Leibendörfer Berl)**³⁶. Він фігурує як власник до 1928 р. Цегла цього власника маркувалась клеймом «L».

Іл. 16. Цеглина L

В книзі Романа Пастуха «Дрогобич і дрогобичани» значиться, що цю цегельню «орендував єврейський підприємець Озіяш Купферман»³⁷. Пригадаємо, що поряд з цегельнею працювала котельна фабрика Озіяша Купфермана (Fabryka Kotłów. Ozijas Kupferman). В 1939 р. цегельня була націоналізована і працювала до 1956 р.

Цегельня на Заліссі

В Дрогобичі на Заліссі збереглась до цього часу єдина з шести кільцевих печей для випалювання цегли, які працювали в місті. Вона має 20 камер. Це унікальна інженерна споруда конструкції німецького інженера Фридріха Едуарда Гофмана (Friedrich Eduard Hofman, 1818 – 1900), так звана гофманівка. Він у 1857 р. блискуче вирішив інженерну проблему – винайшов безперервно діючу цегло-випалювальну піч, поставивши виробництво цегли на більш раціональну основу. Тепер піч знаходиться в занедбаному стані, частина її зруйнована. Як об'єкт культурної спадщини, наочний приклад до історії розвитку технічної думки, її необхідно зберегти для майбутніх поколінь. Така піч є єдиною в нашому регіоні. Зараз вона служить атракційним туристичним об'єктом довоєнного промислового Дрогобича.

Цегельня розташована на Заліссі, в 650 метрах від роздоріжжя вулиць Горішньої Брами (кінець вулиці) та Завіжної – бічної (колись вул. Лісна) з лівого боку давньої дороги до Ясениці-Сільної. Ця дорога – найкоротший шлях з Дрогобича до родинного гнізда Івана Франка, Слободи в Нагуевичах. Нею він часто їздив з батьком.

Не володіємо інформацією щодо часу побудови цегельні. Ймовірно, на це місце перемістилась цегельня з Дерезич після вичерпання кар'єру глини, котра розташовувалась поряд. На користь такого твердження показує аналіз мап різних періодів: після зникнення цегельні в Дерезичах з'являється цегельня на Заліссі.

³⁶ Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1922... – 1291 s.

³⁷ Пастух Р. Дрогобич і дрогобичани... – С. 354.

Іл. 17. Цегельня на Заліссі

Іл. 18. Фрагмент печі на Заліссі

Відомо, що в 1907 – 1913 рр. цегельнею володіла спілка **Шутцман Ліпе, Готтесман Герш і Корнгабер Леон (Schützman Lipe, Gottessmann Hersz, Kornhaber Leon)**. Відомо, що Готтесман Герш проживав на вул. Собеського, 46 (тепер вул. Лесі Українки). Цегла цього періоду маркувалась клеймом «**SGK**».

Іл. 19. Цеглина SGK

В 1913 – 1922 рр. співвласниками цегельні були **Шутцман Ліпе і Готтесман Герш**. Цегла стала маркуватись клеймом «**SG**».

Іл. 20. Цеглина SG

В 1922 р. співвласниками цегельні стали **Бехер Якуб і Дінштаг Давид (Becher Jakób, Dienstag Dawid)**³⁸. Клеймо цих власників було «**BD**».

Іл. 21. Цеглина BD

В 1926 р. цегельню викупив **Рубінштайн Й. (Rubinstein J.)**³⁹, маркуючи цеглу клеймами «**R**» і «**JR**».

Іл. 22. Цеглина JR

В 1928 – 1930 рр. цегельнею володіли **Блям Г. і спілка (Blam i Ska)**⁴⁰. Цегли цього виробника ми не виявили.

В 1930 р. власником цегельні став **Фукс Самуель (Fuchs Samuel)**, в минулому торгівець делікатесами, південними фруктами, солодощами, власник складу найкращої кави Юліуша Майнля з Відня, сніданкового локалю. Він жив на вул. Ягелонській, 21 (тепер вул. Данила Галицького)⁴¹. Цегла цього виробника маркувалась клеймом «**FUCHS**», двома варіантами «**Fuchs**» рукописним шрифтом і «**ZALESIE**».

³⁸ Księga adresowa przemysłu, handlu i finansów. 1922... – 1291 s..

³⁹ Księga adresowa Polski... – Warszawa, 1927. – 870 s.

⁴⁰ Księga adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem)... – Warszawa, 1928. – 2779 s.

⁴¹ Księga Adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem)... – Warszawa, 1930. – 2545 s.

Іл. 23. Цеглина FUCHS

Іл. 24, 25. Цеглини Fuchs

Іл. 26. Цеглина ZALESIE

В 1939 р. цегельня була націоналізована радянською владою. З 1945 р. вона належала Бориславській фабриці швейно-галантерейних виробів (цегельний завод № 3). В 1970 р. була передана Дрогобицькому райпромкомбінату, який згодом об'єднався з Дрогобицьким міськпромкомбінатом. З грудня 1971 р. цегельня знаходилася у складі Дрогобицької фабрики господарсько-побутових виробів⁴². З 1965 р., в зв'язку з переходом на випалювання цегли в тунельних печах на заводах № 39 (Гірка) і № 40 (Війтівська Гора), кільцеві печі виводились з експлуатації. Тоді став відчутним дефіцит цегли. Щоб дещо виправити ситуацію, обком партії у 1987 р. доручив Дрогобицькому долотному заводу відновити роботу цегельні. За спогадами директора заводу Теофіля Ілика, цегельня була переоформлена на нового власника за лічені дні (за тодішньою термінологією, поставлена на баланс заводу). Вже через пів року цегельня почала працювати. Спеціалісти заводу багато зусиль доклали для покращення якості цегли і полегшення умов праці. Було механізовано транспортування виробів на всьому технологічному циклі, змонтовано біля 1,2 км підвісних конвейерів. Цегельня на правах цеху заводу працювала до 2001 р.

Цегельня на Гирівці

Про цегельню на Гирівці, котра, як присілок, відносилась до Старого Села, ми не виявили жодних документальних даних. На мапах 1877 і 1880 рр. вона зображена недалеко від пивоварні графині Марії Тарнавської, чорне пиво якої тоді дуже славилось. Цегельнею володів граф **Станіслав Тарновський (Stanisław Tarnowski)**. Цегла з цієї цегельні маркувалась клеймом «ST».

⁴² Трудова книжка Юрія Шептуна (з приватного архіву).

Іл. 27. Цеглина ST

Капличка-усипальниця родини графів Тарновських, побудована, ймовірно, з цегли власного виробництва, знаходиться на цвинтарі в Снятинці. Під час німецької окупації цегельня виробляла дахівку. В спогадах Г. Грінберга читаємо: «Гельмріх перевів людей до цегельні, яку називали покрівельнею»⁴³.

Технологія виробництва цегли

Цегляне виробництво включає в себе ряд послідовних операцій: заготовлення глини, підготовка її до ужитку, формування цегли, просушування і її випалювання.

Спочатку глина транспортувалась до цегельні. Заготовлену глину розмочували водою, ретельно розминали, вибирали з неї камінці та інші домішки, намагаючись, щоб глиняне тісто було якомога одноріднішої консистенції. До тіста могли додавати дрібно посічену соломку, металеві ошурки, окалину, вугільний порошок. В разі відсутності глини відповідного ґатунку до суміші додавали крупнозернистий глинистий пісок.

Розминання глини здійснювалось ногами людей або тварин, кінними каретами, м'ялками-тоншейдерами, потім ходунами.

Формували цеглини в спеціальних дерев'яних формах на одне або два гнізда, в які глина набивалась досить щільно. Надмір глини, що виступав над відкритим верхом форми, формувальник знімав рукою, від чого на одній з широких площин цеглини залишались сліди пальців, поздовжні жолобки, котрі деколи називались капелюрами. Таку цеглу називають жолобковою, жолобчатою, пальчатою, пальчаткою, пальцівкою. Пізніше надмір глини над формою видалявся спеціальним ножем. Пальцівка вироблялась ще в XVIII ст. поряд зі звичайною брусковою цеглою. З початку XX ст. для формування цегли почали застосовуватись машини.

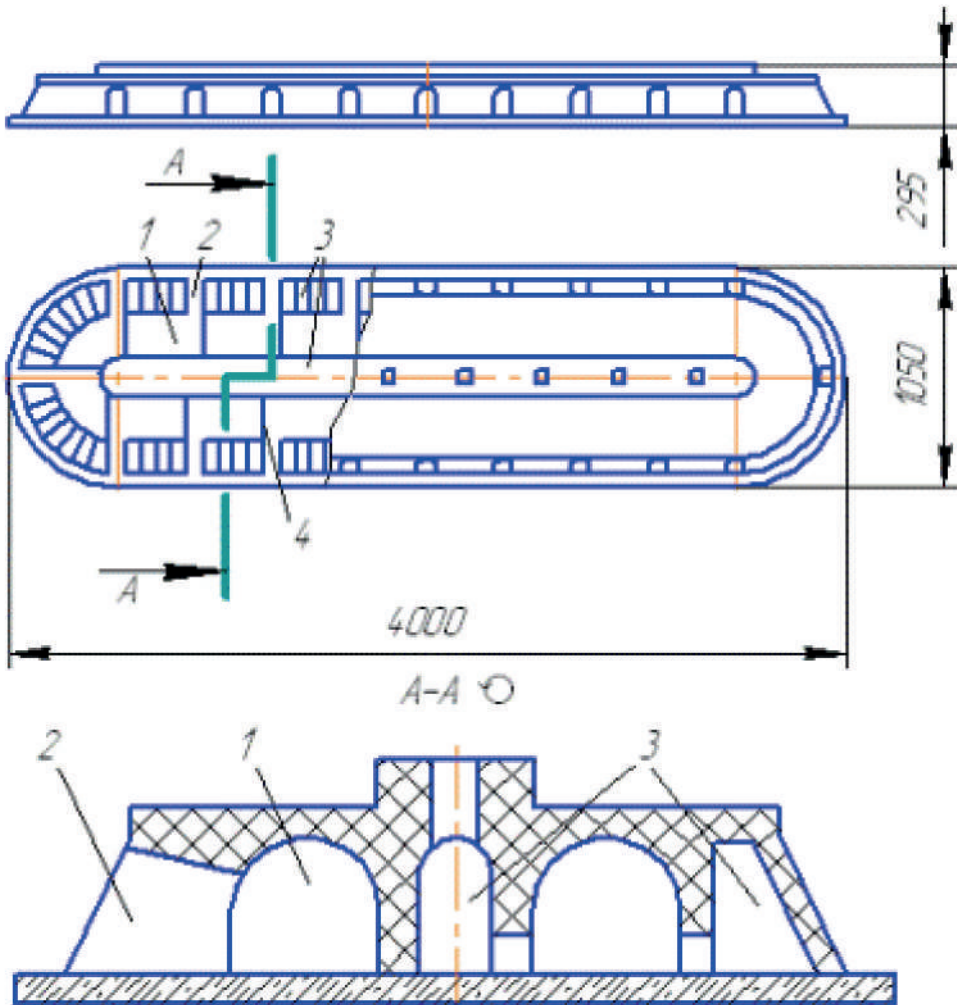

Іл. 28. Форма для цегли

Висушування сформованих цеглин здійснювалось в штабелях, як правило, під навісом.

⁴³ Грінберг Г. Дрогобич, Дрогобич... – Львів-Івано-Франківськ, 2012. – С. 60.

Випалювання цегли відбувалось в печах з постійним склепінням, а також щоразу замуруваним склепінням. Із запровадженням на початку ХХ ст. печей Гофмана виробництво цегли стало більш раціональним, менш затратним. Безконечний пічний канал такої печі розділений на камери, котрі закриваються зйомними перегородками. Кожна камера має завантажувальні двері, через котрі проходить складування цегли-сирцю в середині камери, а також її вивантаження. Двері, як правило, закладались цеглою. Паливо, переважно деревина, вкидалося всередину камери зверху, через отвори в склепінні.

Іл. 29. Схема печі на Заліссі (розміри в см): 1 – камера (20 шт), 2 – двері, 3 – канали димохідні, 4 – перегородка

Після випалювання цегла сортувалась за ступенем відпалу на залізняк, напівзалізняк, червону, світлочервону⁴⁴. В краєзнавчій літературі наводиться інша термінологія: вишнівка, блідівка, перепал⁴⁵.

⁴⁴ Кошовий О. Будівельна кераміка України. – К., 1988. – 134 с.

⁴⁵ Пастух Р. Вулицями старого Дрогобича... – С. 61.

Формат і різновидності цегли

Сьогодні саме поняття «цегла» асоціюється із звичною, добре всім відомою, цеглиною у вигляді паралелепіпеда, найпоширенішим на даний час типом будівельного матеріалу зі співвідношенням трьох основних розмірів 4:2:1.

Ось як обґрунтовує саме таку пропорцію сторін цегли давній енциклопедичний словник: «...для більш щільного зв'язку між частинами кладки є необхідність класти в ній цеглини то вздовж, то поперек одна до одної, якраз цим мотивується поява деякого загального переважного формату, котрий надається цеглі при вибраній для нього поштучній вазі і в якій довжина, ширина і товщина цеглини не однакові, а відносяться один до одного, приблизно, як 1:1/2:1/4, зазвичай, з деяким надлишком товщини стосовно його точної пропорції» (переклад наш)⁴⁶. До усталення такого формату цегла пройшла довгу еволюцію. Найдавніша форма – тонка квадратна цегла з найуживанішою назвою «плінта» («плінт») (в російських/радянських текстах «плінфа»). Таку цеглу в давнину називали «плита»⁴⁷. В сучасній литовській мові цегла називається «плита» (plyta), в ній збережена давня назва.

Впродовж порівняно короткого часу відбувається заміна пласкої плінти брусковою цеглою. «Переваги брускової цегли були простота її виготовлення, зручність у використанні, висока якість цегляної кладки, внаслідок забезпечення можливостей перев'язок останньої. Застосування брускової цегли спростило виконання різних декоративних деталей»⁴⁸.

Еволюція розмірів цегли йшла в напрямку зменшення довжини та ширини і збільшення товщини. Внаслідок нагромадження і закріплення змін розмірів плінта утворила нову якість, що привело до появи цегли нового типу – брусчатки, або так званої литовської цегли, прототипу сучасної⁴⁹. При збереженні усталених пропорцій формат брускової цегли мав тенденцію до зменшення розмірів. В Королівстві Польщі постановою від 30 липня 1816 р. був запроваджений формат «12 (ново польських, 288 мм) x 6 (144 мм) x 3 (72 мм)». В кінці XIX ст. формат становив 270x130x65 мм. В Австрії існував формат 290x140x65 мм, в Росії – 6 вершків (267 мм) x 3 вершки (133 мм) x 1 і 1/2 вершків (67мм)⁵⁰. Інші формати цегли: англійський – 9x4½x2 ½ см, німецький – 25x12x6½ см, американський – 8¼x4x2 або 21x10x5,5 см⁵¹, суттєво менший від європейського.

Цегла, вироблена в Дрогобичі, до XX ст. мала формат від 315x155x80 до 300x150x75 мм. Така цегла виявлена в частині вілли власника солеварні, в західному крилі млина Сасика, в цоколі будівлі філологічного факультету ДДПУ ім. І. Франка, в лівому крилі церкви-монастиря Св. ап. Петра і Павла, в східній частині паркана цвинтаря на вул. Трускавецькій. Хоча цегла в міській житниці-шпихлірі, побудови 1778 р., має дещо менший формат 285x140x80 мм, але має товщину, завищену в порівнянні з традиційною. В XX ст. середній усталений формат

⁴⁶ Энциклопедический словарь. – Т. XV... – 489 с.

⁴⁷ Кошовий О. П. Будівельна кераміка України... – С. 52.

⁴⁸ Там само. – С. 75.

⁴⁹ Там само. – С. 38.

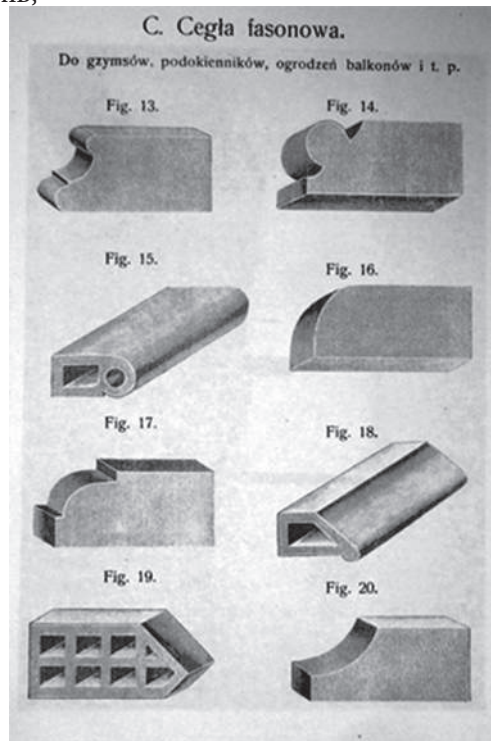
⁵⁰ Pawłowicz K. Cegielnictwo. – Cz. I: Wyroby cegielniane i sposób ich badania; Cz. II: Materiały surowe i badanie gliny. – Warszawa, 1923; 1927.

⁵¹ Энциклопедический словарь. – Т. XV... – 489 с.

дрогобицької цегли складав 280x140x70 мм з тенденцією до зменшення перед 1939 р. Практично всі виробники цегли допускали значні відхилення від нормативного формату. З нез'ясованих причин цегельня Фукса виробляла цеглу з промоційним клеймом «ZALESIE» форматом 285x130x60 мм, тобто зі збільшеною довжиною та зменшеною товщиною. Так само цегельня «Польмін» таку промоційну цеглу з клеймом «POLMIN» виробляла форматом 285x140x65 мм, пропорції котрої не співпадали з усталеними.

Цегла машинного формування, як правило, була порожнистою. Цегла могла мати також інші розміри та форму, відповідно різного спеціального призначення:

- лекальна або фасонна – для карнизів, філярів, підвіконників, облямівки вікон та дверей, парканів;

Іл. 30. Лекальна цегла

- личкова – для облицювання фасадів, цоколів парканів;
- коминова – для мурування коминів круглого перерізу.

Іл. 31. Коминова цеглина

Добре випалена цегла, великої твердості, як правило, меншого формату, носить назву «клінкер» або «дзвінкер» (дзвінчак). Вона застосовується для фундаментів, філярів, склепінь, мостових підкладок під металеві балки, водних робіт, хідників, фабричних підлог, брукування вулиць.

Дуже добре випалена цегла з домішками заліза мала назву «зендрівка», очевидно, від слова «зендра»⁵².

Маркування цегли

Віддавна виробники цегли деколи позначали свої вироби різними значками чи лініями. Але, в більшості, давня цегла не мала клейм виробника. В Дрогобичі це чітко простежується в старих будівлях, побудованих до ХХ ст. Так шпихлір, церква-монастир Св. ап. Петра і Павла, частина вілли власника солеварні побудовані з немаркованої цегли. В цоколі будівлі філологічного факультету ДДПУ ім. І. Франка також виявлена немаркована цегла великого формату. Поряд з нею зустрічалась цегла такого ж формату з клеймом «М». Як робоча версія, можна припустити, що так маркувала цеглу міська цегельня. З кінця ХІХ ст. виробники цегли почали масово позначати свої вироби особовими знаками-клеймами. Тоді почав зростати попит на цеглу. Як наслідок, збільшилось число виробників, що викликало конкуренцію між ними. Клеймо служило своєрідною рекламою виробника і гарантувало відповідну якість цегли. Дослідники цегли з Харкова стверджують, що клеймо ставили також, щоб «запобігти крадіжкам в економії»⁵³. Сучасним дослідникам клеймо допомагає ідентифікувати виробника цегли та встановити її орієнтовний «вік».

Клеймо містило, як правило, початкову букву (букви) прізвища власника чи співвласників цегельні або ініціали його імені та прізвища. Деколи клеймо мало повне прізвище або назву фірми власника цегельні. В Дрогобичі своє повне прізвище на цеглі проставляв тільки Самуель Фукс друкованими буквами та двома варіантами рукописного шрифту. Він також позначав свої вироби назвою цегельні та місцевості, де знаходилась вона: «ZALESIE». Нафтова рафінерія «Польмін» цеглу своєї цегельні позначала початковою буквою фірми «Р» або повною назвою «POLMIN». Вживання клейм «ZALESIE», «POLMIN» цими виробниками, поряд з традиційними, можна вважати своєрідним ребрендингом з метою пожвавлення попиту на їхню цеглу. Окрім того, виробники цегли поряд з клеймом проставляли цифри. Це робили Б. Зусман, С. Фукс, Л. Корнгабер, «Польмін», спілка з клеймом «КНК». Серед дослідників старої цегли виробилась опінія, що цифри позначали номер партії випуску. Це допомагало, в разі необхідності, встановити конкретного майстра – виробника цегли.

Клейма окремих виробників наведені в розділі «Цегельні міста». Цегельня Зусмана за період своєї роботи з 1889 р. до 1939 р. періодично змінювала клеймо. На основі аналізу формату цегли, форми клейма, дати побудови будівлі, де знайдена цегла, сформувався такий ряд клейм: в ранній період, до 1900 р., спостерігається клеймо «S» вздовж цеглини потовщеним шрифтом. На переломі століть незначний

⁵² Arcta M. Słownik wyrazów obcych: 31.000 wyrazów, wyrażen i przysłów cudzoziemskich. – Warszawa, 1928. – S. 376.

⁵³ Броневський Ю., Иванов В., Парамонов А., Погрібний А. Цегельні Харківської губернії. – Харків, 2023. – С. 7.

період застосовувалось клеймо «BS» вздовж цеглини з рукописною графікою букви «S». З початку XX ст. застосовувалось клеймо «BS» поперек цеглини з цифрами «1» ... «23» на пластині фігурної форми (такі на даний час виявлені). Виключення складає клеймо «BS 5» вздовж цеглини. В останній період роботи цегельні цегла дещо меншого формату мала клеймо «S» вздовж або поперек цегли, деколи, з незначним нахилом. Шрифт був потончений. Деколи маркувався номер партії.

Цегла в будівлях міста

Ареал розповсюдження цегли місцевих виробників в міському просторі має досить системний характер: близькість розташування цегельні до будови визначала ймовірного виробника і продавця. Тоді перевезення здійснювались, переважно, гужовим транспортом. Тому важливим був короткий логістичний ланцюжок, задля економії коштів. Простежується, що будівлі в західній частині міста переважно побудовані з цегли, виробленої на Заліссі. Зокрема, така цегла використовувалась в старій дерев'яній будівлі школи № 5 на вул. Зварицькій. В центрі міста більшість будівель з цегельні Зусмана. Зокрема, цегла з цієї цегельні використана в будівлях Ощадбанку (клеймо «BS»), музею «Дрогобиччина», відділу історії (клеймо «BS»), історичного факультету ДДПУ ім. І. Франка (клеймо «S», вздовж цеглини, формат 310x160x75 мм), в будинках на північній, південній та західній частині пл. Ринок, в західній стороні огорожі цвинтаря на вул. Трускавецькій (клеймо «BS»). В будівлі Музичного коледжу ім. В. Барвінського окрім цегли з цегельні Зусмана (клеймо «S») використана ще цегла з цегельні на Війтівській Горі з клеймом «K»⁵⁴. В будівлі ліцею № 3 ім. В. Чорновола, окрім цегли з цегельні Зусмана, використана цегла з Залісся з клеймом «SGK». Очевидно, великий обсяг будівництва вимагав одночасно значної кількості цегли, котру не могла забезпечити одна цегельня. В східній частині міста розташовуються повсюдно будинки з цегли, виробленої на Війтівській Горі (кінець вулиці). Цегла з клеймом «POLMIN» найчастіше зустрічається на території Польмінівської колонії. З цегли з клеймами «P 0»...«P 10» побудований паркан нового єврейського цвинтаря на вул. П. Орлика. Там використана ще цегла з клеймом «S&Z». Цегла з клеймом «K» виявлена в старих будівлях рафінерії «Галиція» (тепер НПК «Галичина»). Ця цегла широко використовувалась також в будівлях рафінерії «Австрія» (потім ДРОС, завод №5, Дрогобицький машинобудівний завод, Дрогобицький долотний завод, зараз приватна територія). Крім того, там використовувалась цегла інших виробників: з цегельні Зусмана (клеймо «S» поперек цеглини), з цегельні на Заліссі (клейма «SG», «R»), з цегельні на Війтівській Горі (клеймо «K»), львівських виробників (клейма «GS», «REISS», «STADTMÜLLER»). Два комини, зруйновані в 2022 р., були побудовані з кошинової цегли, яка, ймовірно, вироблялась на Гірці. В будівлях рафінерії «Нафта» використовувалась в основному цегла львівських виробників (клейма «JOLLES», «D. URICH»), а також «HRYNINK» (виробник не з'ясований). Оригінальна інженерна споруда рафінерії – гібрид: комин і водонапірна вежа, котра частково збереглась, побудована з цегли (клеймо «L»), виробник котрої наразі не встановлений. Така цегла часто зустрічається в старих будівлях на захід від центра міста, зокрема у віллі Давидмана

---

⁵⁴ Чумак Ю., Сенік О. Дрогобицький музичний коледж імені Василя Барвінського: проекція з минулого в сучасне. – Дрогобич, 2020. – С. 12.

(вул. Січових Стрільців). Широке її розповсюдження в місті є непрямим свідченням її місцевого походження. В парафінальні рафінерії «Нафта» зустрічається цегла з клеймом «DEREŻYSCKA», очевидно, з цегельні в Дерезичах, котрою володіла спілка з обмеженою відповідальністю «Дерезицька рафінерія мінеральних олив та фабрика хімічних продуктів» (Sp. OO Dereżyńska Rafineria Olejów Mineralnych i Fabryka Produktów Chemicznych). Офіс рафінерії знаходився в Дрогобичі. Директор Йоахим Гаусман проживав на вул. Т. Шевченка, 6 (тепер вул. А. Міцкевича).

Будівлі цегельні на Гірці побудовані, в основному, з порожнистої цегли, котра тоді в місті не вироблялась. Ймовірно, вона завозилась зі Львова, де знаходився офіс спілки. В цегельні використані також три види лекальної цегли. В основній споруді цегельні-дахівчарні виявлена також цегла з клеймами «SGK» (цегельня на Заліссі) та «HS» (Гіполит Слівинський). На руїнах кільцевої випалювальної печі, котра розташовувалась позаду основної споруди, виявлена цегла з клеймами «SGK», дещо рідше з «S», ще рідше з «HS». Склепіння димохідних каналів вимуровані з немаркованої поздовжньої клинівки.

Випалювальна піч цегельні на Війтівській Горі побудована з цегли «WG ZAWADÓW Sp» та цегли, позначеної цифрою «3»...«11», вироблених цегельнею Валерії Гордон (Waleryia Gordon). Ця цегельня розташовувалась поруч з теперішньою цегельнею в Райлові, недалеко від зупинки Райлів (колись постерунок Заводів) на відтинку колії Дрогобич–Стрий. Власниця мала ще одну цегельню в Заводі. В спорудах цегельні використовувалось два типи лекальної цегли та цегла для склепінь – клинівка. Таку цеглу в Дрогобичі виробляла тільки цегельня на Гірці.

Миська житниця-шпихлір (1778) побудована з немаркованої цегли форматом 280x140x80 мм. Така цегла могла вироблятися на єдиній тоді в місті цегельні Оо. Кармелітів. В будівлі зустрічається також цегла з клеймом «LK», котра використовувалась при наступних реконструкціях або ремонтах. З такої цегли була побудована вілла, розташована поруч (поряд з Дрогобицьким лісництвом на вул. Стрийській, тепер не існує). В цій будівлі використовувалась також порожниста цегла та цегла з клеймом «KL». В будівлі Культурно-освітнього центру ім. І. Франка на вул. І. Франка також виявлена цегла з таким клеймом. В цій будівлі також використовувалась цегла з клеймом «SW». Цегла з клеймом «SW» також виявлена в одній з будівель колишньої рафінерії «Йота» (JOTA) на вул. Бориславській. Цегла з клеймом «LK», окрім порожнистої, виявлена в неіснуючому будинку на вул. Лесі Українки, 22. В будівлі дитячого закладу на вул. І. Франка, 12 виявлена цегла з клеймом «KHK».

При реконструкції лівого крила церкви-монастиря Св. ап. Петра і Павла (1828) в 2021 р. вдалось виявити, що в цій частині будівлі вжита немаркована цегла форматом 310x160x80 мм. В кладці також зустрічалась цегла з клеймом «S» (вздовж цеглини) форматом 310x160x75 мм, котра за розмірами та формою клейма відноситься до раннього періоду роботи цегельні Зусмана. Окрім того, виявлена ще цегла з клеймом «HRYNINK».

В будівлі ліцею № 1 ім. І. Франка (1928 р.) використана цегла з клеймами «S6», «P0», «P4», «S&Z». Значна частина будівлі вимурована з порожнистої цегли, ймовірно, виробленої на Гірці.

Будівля костелу св. Варфоломія споруджена з цегли форматом 280x140x80 мм. «До будови вжито червону цеглу, добре випалену, укладену на перемін стороною

поздовжньою і поперечною, ...переплетену в решітчастий узор... темною цеглою, твердою, глазурованою, як скло, яка зветься рендрівською, а під карнизом навколо майоликова, темно-голуба, склиста» (переклад наш)⁵⁵.

В оборонній вежі-дзвіниці костелá Св. Варфоломія використовувалась пальцівка. При реконструкції у 1883 р. вживалась цегла з клеймом «1883». Ймовірно, така цегла була замовлена під реконструкцію.

Іл. 32. Цеглина 1883

Цегельна термінологія

Цегла, *cegła* (польською), *later* (латинською), *πλινθος* (грецькою), *Ziegel*, *Mauerstein*, *Bachstein* (німецькою), *brîqque* (французькою), *brick* (англійською), *plyta* (литовською), *sihlovu* (чеською), *tehla* (словацькою), *sigla* (хорвацькою), *цигла* (сербською), *тухла* (болгарською), *орека* (словенською), *цегла* (білоруською), *кирпич* (московитською) – прямокутний брусок з випаленої глини, котрий використовується для будівельних робіт. Запозичення з німецької мови.

Цеглина – 1 шт. цегли.

Цегельня, в давніх текстах – **цегольня**, *cegielnia* (польською), *Ziegelei*, *Ziegelbrennerei*, *Ziegelwerk*, *Brennerei* (німецькою), *briqueterie* (французькою), *brickyard* (французькою).

Цегляр, рідше **цегельник**, *strycharz* (польською) – працівник цегельні.

Цегольник – представник найнижчої злодійської касты⁵⁶.

Цигеліст – колекціонер галицької стародавньої цегли.

Дахівка, **черепиця**, *dachówka* (польською), *Dachziegel* (німецькою) – покривельний матеріал в вигляді випалених глиняних або цементних пластин. Від німецького *Dach* – дах.

Дзвінкер, **дзвінчак**, ще **клінкер**, *klinkier* (польською), *Klinker* (німецькою) – добре випалена цегла, котра не всмоктує вологи; застосовується для брукування доріг, підлог промислових будівель.

Зендрівка, *zendrówka* (польською) – дуже випалена цегла з домішками заліза (відпадки заліза при його куванні, окалина). Від німецького *Sinter* – накіп, шлак.

Клинівка, **клинчаста цегла**, *stropówka* (польською), *Keilziegel* (німецькою) – цегла для склепінь.

Лещадка (**лещадь**) – цегла в пів товщини.

Четвірка – цегла в пів ширини.

Порожниста цегла, *cegła pusta*, *drozona*, *pustowka*, *pustaki*, *dziurawka* (польською) – використовується для кладки зовнішніх і внутрішніх стін.

⁵⁵ Historia kościoła i parafii Św. Bartłomieja w Drohobyczu // Biuletyn SPZD. – № 28. – 2021. – С. 18.

⁵⁶ Хцюк А. Атлантида. Місяцева Земля. – К., 2011. – С. 36.

Личкова цегла, cegła okładzinowa, liśówka (польською), Blend (німецькою) – цегла для фасадів знакових будівель.

Лекальна цегла, cegła fasonowa (польською) – для підвіконників, філярів, гзимсів.

Дахівка пресована, так звана французька, dachówka prasowana або tłoczona (польською) – характерною ознакою є наявність двох поздовжніх та двох поперечних фельців.

Дахівка тягнена, dachówka ciągnięta (польською) – характерною ознакою є наявність двох поздовжніх фельців.

Карпівка, kaŗpiówka (польською) – пласка дахівка з характерними ознаками, як правило, відсутність фельців, заокруглений низ.

Гусаки, gąsiory (польською) – для покриття хребтів даху.

Вершило – див. гусаки.

Дренажні трубки, dreny, sączki (польською) – для дренажних, меліоративних робіт, вентиляції.

Пальцівка, пальчатка – цегла з поздовжніми борознами на личку, нанесеними пальцями при її формуванні.

Плинта, в текстах радянського періоду – плінт, плінфа, plinta (польською) – пласка квадратна цегла. Від грецького πλίνθος – цеглина, плитка.

Брікофілія – збирання та вивчення стародавньої цегли.

Брікофіл, брікгантер, філобрікер – колекціонер цегли в англomовному світі.

Латерофіліст – колекціонер стародавньої цегли.

Цей матеріал – перша спроба описати цеглу дрогобичьких виробників дорадянського періоду. Основою для написання послужила колекція цегли, зібраної в Дрогобичі та його околицях в період 2014 – 2021 рр. Частина цієї колекції зараз зберігається у фондах музею «Дрогобиччина».

Порівняльний аналіз зібраних взірців цегли та наявних інформаційних матеріалів, статистика частоти знаходження окремих взірців дали можливість з достатньою ступінню достовірності ідентифікувати більшість дрогобичьких виробників цегли з кінця XIX ст. до 1939 р., коли вони свої виробни маркивали. Хоча й допускаємо ймовірність суб'єктивних суджень, котрі спростуються майбутніми дослідженнями.

Інформаційними матеріалами послужили:

- довідники (skorowidzy) різних років польського періоду;
- адресні книги галицького промислу;
- адресні книги Польщі;
- адресні книги Малопольщі;
- адресні книги промислу, торгівлі і фінансів Львівського воєводства;
- Галицька адресна книга;
- списки абонентів телефонної мережі в Польщі;
- матеріали, підібрані працівниками науково-технічної бібліотеки університету «Львівська політехніка»;
- матеріали з фондів музею «Дрогобиччина»;
- документи з архіву проф. Леоніда Тимошенка;

- документи зі збірок колекціонерів Володимира Садового та Анатолія Задерецького;

- газетні матеріали, підібрані істориком Олегом Стецюком;

- документи з архіву львівського дослідника старої цегли Юрія Городиського.

Деякі взірці виявленої цегли, наразі, не ідентифіковані. Це, зокрема, цеглини з клеймами «HD», «CHD», «DH», «Ł», «HRYNINK». Широке розповсюдження такої цегли в міському просторі – вагомий аргумент для визнання її дрогобицького походження.

Григорій Сивохіп.

Цегла старого Дрогобича.

В статті вперше подається інформація стосовно розвитку керамічного промислу в Дрогобичі від перших згадок про нього в XVI ст. до 1939 р. Рівень виробництва будівельних матеріалів корелюється з рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин в суспільстві. Виробництво цегли було основним промислом в місті, відіграло значну роль в його життєдіяльності. В статті описано цегельні, які працювали в місті, власників та орендарів цих цегельень. Також описано цеглу та інші керамічні вироби, які вироблялись в місті, подано приклади їх застосування в будівлях міста.

Hryhoriy Syvohip.

The brick of old Drohobych.

The article presents for the first time information about the development of the ceramic industry in Drohobych since the first mention of it in the 16th century until 1939. The level of production of building materials is correlated with the level of development of productive forces and industrial relations in society. Brick production was the main industry in the city and played a significant role in its life. The article describes the brickyards that worked in the city, the owners and tenants of these brickyards. Bricks and other ceramic products produced in the city are also described, and examples of their use in city buildings are given.

СТАНОВЛЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РУДНИЧНОЇ МЕДИЦИНИ В ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ КРИВОРІЖЖЯ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Модернізація системи охорони здоров'я на сьогодні є одним з пріоритетних напрямків державної політики в соціальній сфері. У зв'язку з цим підвищується дослідницький інтерес до досвіду організації медичної допомоги в земський період. Історіографія даної проблеми досить широко представлена, проте деякі її аспекти вивчені слабо. Відсутня об'єктивна картина гірничозаводської медицини й динаміка її розвитку. У статті ставиться мета заповнити цю прогалину на прикладі північного Криворіжжя, межі якого охоплювали Веселотернівську та частину Лозуватської волостей Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії, визначивши при цьому хронологію процесу становлення та розвитку руднично-медичної організації впродовж 1881 – 1917 рр. Вище зазначена територія входила до складу Криворізького залізорудного басейну, розвинутого в індустріальному відношенні краю.

Індустріальне піднесення Кривбасу припадає на початок 80-х рр. ХІХ ст. У його північній частині зосереджувалася вся гірничо-промисловість Верхньодніпровщини. Наявність у цьому регіоні копалень мала важливе медико-санітарне значення. У зв'язку з розвитком гірничорудної справи відбувалося забруднення рік шахтними водами, що несприятливо відображалось не лише на екології, а й на здоров'ї людей. На рудниках постійно спалахували епідемії, які перекидалися на сусідні села. Згідно зі статистикою, лише 20 % робітників були місцевими жителями, решта 80 % приходили з інших губерній. Прибулі працівники постійно змінювалися, переводились з одного об'єкту на інший. Особливо це стосувалося Херсонщини, з адміністративних кордонів якої гірники переходили в суміжний Верхньодніпровський повіт Катеринославщини, хоча і в межах одного залізорудного басейну. Така ситуація продукувала дуже сприятливі умови для занесення і розповсюдження епідемій. Багато чоловіків, особливо сімейних, проживали в найближчих селах, що зумовлювало тісне спілкування прийшлих робітників, які перебували в більшій групі ризику на захворювання різного роду, з корінним населенням повіту. Саме цей край був надзвичайно вразливим в плані епідемій. Крім того, місцеві селяни, працюючи на промислових підприємствах, також потрапляли під дію шкідливих умов праці. Наявність цих та інших факторів створила обстановку для виникнення поруч із земською і рудничною медициною, яка сьогодні

складає перспективний напрямок досліджень становлення і розвитку цієї галузі регіону в цілому.

Джерельною базою дослідження процесу становлення й розвитку гірничої медицини на Криворіжжі послуговували земські звіти за 1908-1915 рр.¹, в яких згадується медико-санітарна галузь на рудничних підприємствах. Авторами цих публікацій виступали санітарні лікарі, які вели нагляд за промисловими об'єктами в повіті. Доволі об'ємний, різноманітний за характером і змістом статистичний матеріал з історії організації охорони здоров'я на копальнях південно-західної частини Верхньодніпровського повіту представлений в журналах до рішень засідань повітового земства за період з 1893 по 1913 рр.² Аналогічний матеріал (протоколи засідань лікарсько-санітарної ради) надрукований і в медичному збірнику 1913 р.³ Важливий пласт інформації стосовно даного питання можна знайти у витягу із доповідної записки гірничого інспектора Урбановича, в якій проаналізовані причини високого рівня травматизму на криворізьких рудниках⁴. Детальні відомості щодо профзахворювань та інших хворіб гірників містяться у звіті консультативного бюро при товаристві лікарів промислових підприємств Катеринославської губернії для засвідчення робітників, які постраждали від нещасних випадків у 1908 р.⁵ Чимало даних про фельдшерські пункти та шпиталі на рудниках Кривбасу є у довідковому виданні «По Катерининській залізниці»⁶. Прізвища лікарів, які їх обслуговували, оприлюднені в різноманітних адрес-календарях та пам'ятних книгах Катеринославської губернії⁷.

Окрім аспекти медичного забезпечення мешканців Криворіжжя узагальнено в енциклопедіях О. Мельника⁸ та В. Бухтіярова⁹. Умови життя та статистичний ма-

¹ Отчет Верхнеднепровской Уездной Земской Управы (далі – ОВУЗУ) 46/XXI очередному уездному земскому собранию за 1910 г. – Верхнеднепровск, 1911. – 393 с.; Марзеев А.Н. Отчет о деятельности санитарного врача по Верхнеднепровскому уезду. – Екатеринослав, 1915. – С. 167-209; Борткевич Я. Отчет о деятельности санитарного врача по Верхнеднепровскому уезду // Отчет о деятельности санитарной организации Екатеринославского земства за 1915 г. – Екатеринослав, 1916. – С. 137-157; Ширман А. Отчет о деятельности санитарного врача по Верхнеднепровскому уезду в 1908 г. // Отчеты санитарных врачей Екатеринославского губ. земства за 1908 г. – Екатеринослав, 1910. – С. 13-18.
² Постановления Верхнеднепровского III очередного уездного земского собрания (далі – ПВОУЗС) 9-14 октября 1893 г. – Верхнеднепровск, 1894. – 285 с.; ПВОУЗС с 23-27 октября 1899 г. – 1900. – 366 с.; ПВОУЗС с 30 сентября по 4 октября 1903 г. – 1904. – 444 с.; ПВОУЗС 30 сентября - 4 октября 1904 г. – 1905. – 365 с.; ПВОУЗС 6-10 октября 1907 г. – 1908. – 396 с.; ПВОУЗС 5-11 октября 1908 г. – 1909. – 70 с.; ПВОУЗС 25-31 октября 1913 г. – 1913. – 1158 с.

³ Земская медицина в Верхнеднепровском уезде за 1913 год. – Верхнеднепровск, 1915. – 409 с.

⁴ Переписка о несчастном случае от затопления в железном руднике «Лихман» Русско-Бельгийского Металлургического Общества и выписка из докладной записки инспектора Урбановича о несчастных случаях в Криворожских рудниках. Российский государственный исторический архив (далі – РГИА). – Ф. 37. – Оп. 7. – Од. зб. 703. – 102 арк.

⁵ Отчет о деятельности общества врачей промышленных предприятий Екатеринославской губернии и учрежденного при обществе консультационного бюро для освидетельствования рабочих, пострадавших от несчастных случаев за 1908 г. – Екатеринослав, 1909. – 91 с.

⁶ По Катерининской железной дороге. – Екатеринослав, 1903. – Вып. 1. – 193 с.

⁷ Памятная книжка и Адрес-Календарь на 1901 г. Екатеринославская губерния. Вып. 2. – Екатеринослав, 1900. – 581 с.; Екатеринославский адресь-календарь. 1915 год. – Екатеринославъ, 1915. – 541 с.; Екатеринославский адресь-календарь. 1916 год. – Екатеринославъ, 1917. – 504 с.

⁸ Мельник О., Балабанов С. Исторична енциклопедія Криворіжжя: в 3-х т. – Т. 1. – Кривий Ріг, 2007. – 604 с.

⁹ Енциклопедія Криворіжжя: в 2-х т. / упорядник В. Бухтіяров. – Т. 1. – Кривий Ріг, 2005. – 699 с.

теріал стосовно травматизму гірників висвітлено у колективній монографії Г. Малахова, А. Шостака й М. Старикова¹⁰. Проблеми створення ефективної медичної допомоги на промислових підприємствах Кривого Рогу вивчав краєзнавець М. Лифенко¹¹, який зібрав багато цікавих даних стосовно діяльності рудничних лікарень. Діяльність медичних закладів на Криворіжжі наприкінці XIX – на початку XX ст. знайшла відбиття в напрацюваннях О. Мельника та І. Стеблини¹². Отже, з огляду на незначну кількість праць, присвячених руднично-медичній тематиці, питання досі залишається малодослідженим у визначенні регіональної специфіки становлення й розвитку системи охорони здоров'я на промислових підприємствах Кривбасу в роки діяльності земства.

Руднична медицина на Криворіжжі з'явилася значно пізніше, ніж земська. Як вже згадувалося, це було напряму пов'язано з розвитком промисловості в регіоні. У 1866 р. О. Поль, проводячи археологічні дослідження балки Дубової, виявив виходи покладів багаті залізної руди. У 1881 р. засновано Саксаганський рудник, який належав Акціонерному товариству «Криворізькі залізні руди» зі штаб-квартирою у Парижі¹³. Розпочався важливий період у промисловому розвитку басейну, що дав поштовх для виникнення гірничозаводської медицини, складовою якої стало надання лікарської допомоги на копальнях і шахтах.

В останній чверті XIX ст. умови праці гірників у північній частині Криворіжжі були вкрай важкими. Загроза загинути чи отримати травму підстерігала чоловіків на кожному кроці. На законодавчому рівні питання охорони праці у Російській імперії вперше було винесене ще у 1818 р., у результаті чого ухвалено «Закон про нагляд за роботами», який мав покращити рівень безпеки для робітників на заводах та рудниках. До середини XIX ст. все трудове законодавство, що існувало, зводилося до двох нормативних актів: Положення від 1835 року «Про відносини між господарями фабричних закладів і робочими людьми» та Положення 1845 року «Про заборону фабрикантам назначати трудові роботи працівникам віком до 12 років». У 1882 р. засновано фабричну інспекцію, яка почала контролювати безпеку праці на підприємствах. Упродовж 1882 – 1886 рр. відбулося прийняття «фабричних законів» щодо правил розпорядку на фабриках і заводах, якими також регулювалися окремі моменти, пов'язані з умовами праці робітників. У 1888 р. опубліковані офіційні інструкції з гірничих та маркшейдерських робіт, а у 1892 р. заснована особлива гірничозаводська інспекція. Відповідно до закону від 7 червня 1889 р. видання обов'язкових постанов з охорони життя та здоров'я трудівників стало виключно правом Головної служби з фабричних та гірничозаводських справ. У 1899 р. засноване Головне з фабричних та гірничозаводських справ присутствіє.

¹⁰ Малахов Г., Шостак А., Стариков Н. История горного дела в Криворожском бассейне. – К., 1956. – 342 с.

¹¹ Лифенко Н. До 100-летия 4-й горбольницы. Рукопис. Тернівський філіал КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР (далі – ТФ МІКМ). – КДФ-3000. – 16 арк.; Лифенко Н. Краткая история в хронологическом порядке о развитии медицины на Криворожской земле с 1734 по 1940 гг. Рукопис. ТФ МІКМ. – КДФ-3001. – 15 арк.

¹² Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля – перлина Криворіжжя (1750 – 1950). – Кривий Ріг, 2019. – 436 с.; Мельник О., Стеблина І. Кривий Ріг: погляд через століття. – Кривий Ріг, 2019. – 467 с.

¹³ По Екатерининской железной дороге... – Вып. 1. – С. 21-22.

Ця вища інстанція контролювала умови праці на заводах та рудниках¹⁴. Попри правознавче упорядкування першорядних положень техніки безпеки, на ділі навіть елементарні правила не виконувалися.

На всіх ділянках роботи мали місце масові нещасні випадки. Так, наприклад, спуск та підйом на-гора відбувався за допомогою драбин. Це практикувалося не тільки при розробці відкритим способом, але і при переході на підземний видобуток. виготовлення драбин здійснювалося на примітивному рівні, а відсутність ремонту, як наслідок, призводила до частих обривів їх і каліцтв робітників. Нерідко це траплялося в зимовий період. На такій ділянці добування руди, як буріння, нещасні випадки виникали через відсутність механізації (ілюстрація № 1). На підземних роботах буріння шпурів здійснювалося також вручну, що призводило до частих ушкоджень. Так, у 1913 р. число нещасних випадків у Кривбасі складало 3401, тобто більше ніж 13 % всіх трударів травмувались, в т.ч. з втратою працездатності 324 осіб, і з летальним кінцем 54 особи¹⁵.

Ілюстрація № 1. Ручне буріння на схилі кар'єру. Рудник «Дубова Балка». Фото Е. Фукса. Поч. ХХ ст.

тою запобігання від затоплення їх дощовими водами, що могло спричинити загибель гірників. Такий випадок трапився на Лихманівському руднику Росій-

Гірничий інспектор Урбанович у доповідній записці на ім'я міністра торгівлі та промисловості від 1 листопада 1911 р. серед основних причин нещасних випадків на криворізьких рудниках називав повсюдне порушення правил техніки безпеки, яке полягало в тому, що при роботі розносими не створювалися відповідні виступи, внаслідок чого спостерігалось часте падіння зі стін глиб і каміння, які спричиняли каліцтва людей. Він радив заборонити використання вагонеток з кузовами, які нерідко перекидалися в темряві при крутих поворотах. Інспектор пропонував ізолювати підземні роботи від дна розносів, під якими вони закладені, з метою

¹⁴ Бочарникова А. Историчні передумови правового регулювання охорони праці на підприємствах // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ – № 3. – 2012. – С. 235-241; Пасічник В. Історія становлення та розвитку правового регулювання галузі охорони праці // Правова держава. – № 23. – 2016. – С. 108-109.

¹⁵ Малахов Г., Шостак А., Стариков Н. История горного дела... – С. 84-85.

сько-Бельгійського металургійного товариства в Олександрійському повіті у 1910 р., коли зникли троє чоловіків. Разом з тим Урбанович визнавав, що мали місце й такі обвали породи, яким не можна було запобігти навіть при використанні найновішої техніки¹⁶.

Виснажлива ручна праця передчасно підривала здоров'я гірників. О. Марзеев у 1913 р. у своєму «Звіті про діяльність санітарного лікаря у Верхньодніпровському повіті» з-поміж шкідливих моментів вказував на надзвичайну сирість в шахтах і кар'єрах, постійну небезпеку від вибухів, обвалів породи й падіння трударів з бортів та уступів кар'єру. Він констатував той факт, що у копальнях надовго залишаються їдкі гази, які робітникам доводиться вдихати, і залізна пилюка, яка суцільно покривала шахтаря і в великій кількості потрапляла в легені. «Робітник із залізного рудника схожий на червоношкірого, – писав Олександр Микитович, – все на ньому – одяг, взуття, шкіра, волосся – покрито і пронизано червоною пилюкою залізної руди»¹⁷.

Освітлення підземних робіт здійснювалося свічками чи лампами, в яких використовувалося найдешевше масло. Тьмяне освітлення цих ламп викликало очні захворювання, а хмара кіптяви – легеневі. Крім того, під час роботи працівники потерпали від спраги. Доставляння питної води в шахти налагоджене не було, оскільки вона вимагала затрат робочої сили, завантаження кліті, придбання посуду для зберігання води й т.п. У кращому випадку влаштовувалися відстійники у водостічних канавках, із яких гірники брали воду для пиття¹⁸.

Нелегкі виробничі умови шахтарів викликали серйозні захворювання. Чоловіки страждали переважно від розтягнення жил на ногах, гриж і сухот. Надзвичайна скупченість, антисанітарія, непосильна робота, напівголодне існування викликали масові епідемії тифу, віспи, холери¹⁹.

Наприкінці ХІХ ст. медичне обслуговування працівників залишалося вкрай недостатнім. Лікарський нагляд не вівся до видання 18 травня 1893 р. постанови про допомогу робітникам і створення санітарної служби. Лише в останнє десятиліття ХІХ ст. на рудниках почали відкривати приймальні покої. Обслуговування гірників і службовців було безкоштовним. Ніяких відрахувань із зарплати не було. З 1895 р. при найманні на роботу на копальні почали проводити медогляд. Хворих на інфекційні недуги не приймали²⁰.

Один з перших медпунктів відкрився на руднику Галковського у 1886 р., заснованому Південно-Дніпровським товариством, яке впродовж 1886 – 1898 рр. орендувало рудник. У 1890 р. він реорганізований у шпиталь на 8 ліжок. Хворих обслуговував фельдшер²¹.

12 жовтня 1893 р. на засіданні Верхньодніпровського повітового зібрання були затверджені санітарні опікуни для спостереження за виконанням жителями обов'язкових правил проти інфекційних хвороб. На руднику Новоросійського

¹⁶ РГИА. – Ф. 37. – Оп. 7. – Од. зб. 703. – Арк. 27-29.

¹⁷ Марзеев А. Отчет о деятельности санитарного врача... – С. 168.

¹⁸ Малахов Г., Шостак А., Стариков Н. История горного дела... – С. 86.

¹⁹ Кривому Рогу 200: историко-экономический очерк. – Днепропетровск, 1975. – С. 19.

²⁰ Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля... – С. 142.

²¹ Мельник О., Стеблина І. Кривий Ріг: погляд... – С. 94; По Екатерининской железной дороге... – Вып. 1. – С. 88.

товариства за дотриманням протиепідемічних вимог мав слідувати дільничний куратор дворянин Г. Бочарніков²².

15 квітня 1898 р. Катеринославське губернське присутствіє прийняло обов'язкову постанову про санітарне впорядкування промислових закладів, яка складалася з 22 пунктів²³.

26 жовтня 1899 р. повітове зібрання розглянуло рекомендації губернської управи про бажаність об'єднання земської медицини з фабричною, заводською і рудничною. Проте злиття так і не відбулося. Доповідь зняли з обговорення²⁴.

Спеціальна комісія Міністерства фінансів у 1900 р. встановила нові правила лікарняної допомоги, обов'язкові для всіх рудників: 1) обладнати приймальні покої; 2) амбулаторне лікування безоплатне, включаючи виписку ліків; 3) лікарняна допомога з повним утриманням хворих. Визначено величину збору з власників гірничих підприємств²⁵.

На початку ХХ ст. для надання лікарської допомоги населенню, яке працювало на рудниках у Веселотернівській і Лозуватській волостях, як головному району залізних руд, утримувалися дві лікарні коштом промисловців²⁶. І хоча офіційні джерела зазначали, що вони не відмовляли в амбулаторному прийомі й місцевим жителям, що не брали участі в роботах на їхніх підприємствах, проте насправді ж та медична допомога, яка існувала на копальнях для робітників, для земських платників податків не приносила полегшення через те, що ці шпиталі не приймали селян, про що зазначалося на повітовому з'їзді лікарів 10 вересня 1902 р.²⁷

Ілюстрація № 2. Колачевський Сергій Миколайович

Одна з перших клінік відкрилася на руднику С. Колачевського (ілюстрація № 2). Найбільш ранні відомості про неї знаходяться в статистичному звіті окружного гірничого інженера за 1900 рік. Вона налічувала 18 ліжок при постійному лікарі та фельдшері. Протягом 1900 р. стаціонарну й амбулаторну допомогу в ній отримали 200 осіб. У 1902 р. кількість ліжок скоротилася до 10, а лікар приїздив з Олександрівського рудника²⁸. За свідченнями краєзнавця М. Ліфенка, це був тимчасовий лазарет, який знаходився в приміщенні контори, але з часом став затісний для великої кількості пацієнтів²⁹.

²² ПВОУЗС 9-14 октября 1893 г. – 1894. – С. 33, 76.

²³ Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля... – С. 142.

²⁴ ПВОУЗС 23-27 октября 1899 г. – 1900. – С. 61.

²⁵ Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля... – С. 142.

²⁶ Памятная книжка и Адрес-Календарь на 1901 г... Вып. 2. – 1900. – С. 251.

²⁷ ПВОУЗС 30 сентября по 4 октября 1902 г. – 1903. – С. 231.

²⁸ Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля... – С. 142.

²⁹ Лифенко Н. Краткая история в хронологическом порядке... – ТФ МІКМ. – КДФ-3001. – Арк. 6.

Зведення нової будівлі розпочалося у 1901 р. з ініціативи та за власні кошти дружини С. Колачевського – Євгенії Володимирівни (ілюстрація № 3). Лікарня, як стверджує М. Лифенко, мала стати подарунком до 55-річчя чоловіка, лікаря за професією. Будівництво тривало три роки й завершилося навесні 1904 р. Нова одноповерхова цегляна споруда під залізним дахом знаходилася в центральній садибі рудника. З висоти пташиного польоту вона нагадувала початкову літеру імені Євгенія («Е»)³⁰.

Лікарня включала три відділення: хірургічне (10 ліжок), терапевтичне (10 ліжок) та жіноче (гінекологічне, 10 ліжок) з окремим наскрізним входом в спільне приміщення³¹. Палати були просторі й світлі завдяки великим вікнам і високим стелям. Заклад був електрифікований і підключений до водогону. У дворі розміщувалися будинки для медперсоналу і склади. Пацієнти забезпечувалися безкоштовними ліками й триразовим харчуванням. Для тих, хто не бажав лікуватися в стаціонарі, а хворів удома, видавалася грошова допомога. Медичних працівників на роботу відбирав особисто Сергій Миколайович. За усними свідченнями, плата за працю медика була значно вищою, ніж на інших копальнях³².

У 1900 р. на руднику Ю. Галковської відкрилася клініка на 8 ліжок. Вона знаходилася неподалік залізниці біля двоповерхової контори. Працював у ній один фельдшер, а лікар приїздив із залізничної лікарні³³. У 1905 р. Юлія Авдіївна збудувала на території рудника нове приміщення на 40 ліжок, де працювали один медик і два лікпоми³⁴. Споруда розміщувалася на південній околиці селища «Стара Колонка». Це була одноповерхова цегляна будівля. Вона включала терапевтичне і хірургічне відділення, була забезпечена водою та електрифікована³⁵.

Впродовж 1902 – 1903 рр. більшість копалень північного Криворіжжя вже були обладнані власними медичними закладами (ілюстрація № 4). Шмаківський рудник Південно-Російського Дніпровського товариства мав шпиталь на 22 ліжка, який слугував також і для Ростовського, де перебував один лікар і два фельдшери. Рудники Товариства Дубової Балки й Новоросійського товариства утримували госпіталі на 14 ліжок. Олександрівський рудник Брянського товариства обслугову-

*Ілюстрація № 3. Колачевська Євгенія
Володимирівна. 1906 р.*

³⁰ Там само. – Арк. 7.

³¹ Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля... – С. 142.

³² Лифенко Н. Краткая история в хронологическом порядке... – ТФ МІКМ. – КДФ-3001. – Арк. 8.

³³ Лифенко Н. До 100-летия 4-й горбольницы... – ТФ МІКМ. – КДФ-3000. – Арк. 1.

³⁴ Мельник О., Стеблина І. Кривий Ріг: погляд... – С. 94.

³⁵ Лифенко Н. До 100-летия 4-й горбольницы... – ТФ МІКМ. – КДФ-3000. – Арк. 3.

увала клініка на 20 ліжок, якою користувалися і сусідні рудні: у ній працювали постійний лікар, акушерка й фельдшер. При рудниках «Суха Балка» та «Пужмерки» Брянського товариства і руднику Російсько-Бельгійського товариства діяли приймальні покої³⁶.

Ілюстрація № 4. *Схема розміщення рудників північного Кривбасу з діючими медичними закладами станом на 1902-1903 рр.: 1. Рудник Російсько-Бельгійського товариства («Харінський рудник»). 2. Рудник «Пужмерки» Брянського товариства. 3. Рудник С. Колачевського. 4. Олександрівський рудник Брянського товариства. 5. Рудник «Суха Балка» Брянського товариства. 6. Рудник Новоросійського товариства. 7. Рудник Товариства Дубової Балки. 8. Шмаківський рудник Південно-Російського Дніпровського товариства. 9. Галковський рудник*

У лютому 1903 р. відповідно до розроблених Міністерством фінансів правил медична допомога робітникам, яка вимагала стаціонарного лікування, давала право впродовж трьох місяців, а в особливих випадках – до шести місяців, незалежно від збереження чи розірвання договору, на безоплатне лікування. З квітня 1903 р. всім лікарям наказали вести обов'язкову реєстрацію недужих і надавати ці дані губернським і повітовим правлінням. Згідно з рішенням другого з'їзду гірничозаводських лікарів у Катеринославі (вересень 1904 р.) вводилось неодмінне складання таблиці хворіб, при наявності яких приймання на роботу неможливе; періодичний огляд на виявлення сифілісу, трахоми й профзахворювань; реєстра-

³⁶ По Екатерининской железной дороге... – Вып. 1. – С. 88-102.

ція нещасних випадків; забезпечення робітників та їхніх сімей у разі тимчасової втрати працездатності тощо³⁷.

Копальні, одні з найбільших платників земських податків, в той самий час були змушені надавати лікарську допомогу численним мешканцям найближчих сіл, які, за відсутності медика в цьому районі, зверталися до них. Це викликало зі сторони гірничих адміністрацій постійні скарги, а при спалаху епідемій прийом прийшлих із поселень людей припинявся взагалі, ставлячи їх тим самим у безвихідне становище. Дані обставини особливо важливим робили село Веселі Терни, яке розташовувалося саме в районі рудників³⁸. Тому повітове земство визнавало вкрай необхідним відкриття лікарської (земсько-рудничної) округи в с. Веселі Терни³⁹.

У 1903 р. Російсько-Бельгійське металургійне товариство через свого повіреного, гірничого інженера П. Акімова, звернулося до органів місцевого самоврядування з пропозицією полегшити процес відкриття Веселотернівської медичної дільниці, допомігши влаштувати в ній лікарню. На будівництво воно виділяло 10 тис. руб., зобов'язувалося щорічно виплачувати 600 руб. на утримання лікаря, а за лікування кожного працівника рудника віддавало б по 1 руб. на день. Водночас товариство залишало за собою право на 3 постійних ліжка. Запропоновані умови діяли у випадку початку спорудження в 1904 р. чи не пізніше весни 1905 р. Проте через клопотання Ганнівської сільської громади про залишення у них амбулаторії, у зв'язку з ліквідацією лікарської дільниці в 1902 р., зібрання 1903 р. висловилося за те, щоб новий медичний заклад влаштувати саме в Ганнівці, оскільки товариство мало рудник і там. До наступного земського зібрання 1904 р. було вирішено представити детальний проєкт зведення лікарні на 14 ліжок в Ганнівці чи Веселих Тернах⁴⁰.

17 червня 1904 р. спеціально створена комісія оглянула та виявила відповідною умовам місцевість площею 1,5 десятини, яку відводила Веселотернівська громада під будівництво лікарняної установи. Представник Російсько-Бельгійського товариства П. Акімов, відносно більш зручного місця для утворення лікарського пункту, висловився за Веселі Терни, де у підприємства вже давно була заведена руднична справа, і працювало значно більше робітників. На користь цього селища він запропонував для будування 200 тонн цегли по заводській ціні. На засіданні Верхньодніпровського земського зібрання 4 жовтня 1904 р. думки гласних за той чи інший пункт розділились. Зрештою аргументи прихильників Ганнівки взяли верх, і лише дефіцит грошей у земській касі утримав зібрання від негайного будівництва⁴¹. У зв'язку з революційними виступами 1905 р. на рудниках Кривбасу зведення нових лікарських закладів було відкладено.

У 1907 р. до Верхньодніпровської управи почали надходити наполегливі заяви з боку представників копалень північної частини Криворіжжя про якнайшвидше влаштування запланованої клініки саме у Веселих Тернах. Мотивуючи тим, що вони щорічно вносять в дохід земства більш як 60 % прибуткового бюджету, а за ці кошти органами місцевого самоврядування нічого не було зроблено для спіль-

³⁷ Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля... – С. 143.

³⁸ ПВОУЗС 17-23 октября 1910 г. – 1910. – С. 342.

³⁹ ПВОУЗС 30 сентября - 4 октября 1904 г. – 1905. – С. 155.

⁴⁰ ПВОУЗС 30 сентября по 4 октября 1903 г. – 1904. – С. 27, 174-175.

⁴¹ ПВОУЗС 30 сентября, 1, 2, 3 и 4 октября 1904 г. – 1905. – С. 60-61, 342-343.

них потреб рудничного району, уповноважені правління товариства Брянського заводу, Новоросійського товариства, Анонімного товариства рудників «Дубова Балка», Південно-Російського Дніпровського металургійного товариства, спадкоємців Ю. Галковської, правління Російсько-Бельгійського металургійного товариства та рудника С. Колачевського просили Верхньодніпровське земство якнайшвидше влаштувати проєктований госпіталь в с. Веселі Терни, щоб він міг приймати прибулих на заробітки хворих працівників, які ще не стали до роботи. В іншому випадку уповноважені пропонували земству увійти в тимчасову угоду з якоюсь із наявних рудничних лікарень, щоб у ній приймати недужих трудівників з відшкодуванням самовряддуванням витрат за лікування⁴².

Ще у 1904 р. утворилося товариство лікарів промислових підприємств Катеринославської губернії. Воно провело у 1908 р. 2-й з'їзд заводських, фабричних і рудничних лікарів регіону. При організації діяло консультаційне бюро для визначення рівня працездатності робітників, куди їх могли направити медики, адміністрація, гірничі інженери чи страхові компанії⁴³. Кількість звернень чоловіків з рудень північного Криворіжжя в дану установу протягом 1905 – 1908 рр. вказана в таблиці:

Таблиця № 1.

**Розподіл робітників по промислових об'єктах північного Криворіжжя,
які зверталися в консультаційне бюро за період
1905-1908 рр.**

Назва рудника	Кількість робітників
«Пужмерки» Брянського товариства	4
«Суша Балка» Брянського товариства	2
Ростковський Південно-Російського Дніпровського металургійного товариства	10
Шмаківський Південно-Російського Дніпровського металургійного товариства	6
Цибулька Товариства Криворізьких руд	2
Ушаковський Анонімного Товариства рудників «Дубова Балка»	19
Тернівський Російсько-Бельгійського металургійного товариства	7
Рудники Новоросійського товариства	4
Краснокутський рудник Копилова	6
Коломойцевський Копилова	4
Рудники Колачевського	12
Рудники спадкоємців Галковської	6
Рудники Харченків	1
Загалом:	83

Як ми бачимо, загальне число заявок за чотири роки складало 83 відвідування, що являло понад чверть (26 %) від усіх звернень. Для порівняння аналогічні

⁴² ПВОУЗС 6-10 октября 1907 г. – 1908. – С. 320-321.

⁴³ Отчет о деятельности общества врачей промышленных предприятий Екатеринославской губернии... – С. 3-5.

дані по працівниках з копалень південного Кривбасу і рудників Жовтої Ріки представляють 232 консультацій (74 %) за вказаний часовий проміжок⁴⁴.

Товариство лікарів промислових підприємств констатувало той факт, що постраждали особи склалися майже виключно із робітничого люду, який травмувався на різноманітних заводах і руднях. У короткому повідомленні доктора В. Крумбмільера про визначення працездатності позивачів в Катеринославській губернській земській лікарні зустрічається інформація про травми представників різних професій, в т.ч. і шахтарів: «Фед. Н-ий. 46 років. Надійшов 5 березня, виписаний 8 березня 1907 року. Працюючи в шахті, упав вниз з висоти 8 сажнів і отримав забиття всього тіла». Лікарі бюро з-поміж професійних захворювань гірників частіше за все описували грижі, розширення пахових кілець, розширення вен нижніх кінцівок, отруєння окисом вуглецю і свинцем, а також вказували на такі хронічні хвороби, що не залежали від нещасних випадків, як хронічна емфізема, бронхіт, хронічний суглобовий і м'язовий ревматизм, вада серця, а також вроджені недоліки розвитку⁴⁵.

У 1908 р. в повіті утворена посада санітарного лікаря, який здійснював також нагляд за промисловими підприємствами, в т.ч. і за рудниками. До його обов'язків входили: ревізія житлових умов казарм, влаштування умивалень і сушарок для гірників, асенізації поселень, постачання у шахтах і кар'єрах питної води тощо⁴⁶. Санлікар О. Ширман, який брав участь в комісії для огляду рудників у районі р. Саксагань у 1908 р., провівши дослідження більшості з них, констатував незадовільний стан житлових умов робітників: «...На Дубовій Балці і Шмаковій є значна, особливо на першій, кількість землянок тісних і сирих, тіснота в казармах (в Шмаківському руднику робітники розміщувалися навіть на горищі навколо водопровідного бака), ліжка біля ліжка, місцями нари замість ліжок; на Ростовському у зв'язку з незначним числом ліжок, нічна зміна лягає на ліжка, тільки що залишене денною. Такі ж умови на руднику Цибулька; каналізації ніде нема, більшою частиною вигрібні ями...»⁴⁷. Наявність всіх цих факторів безперечно негативно впливала і на здоров'я та самопочуття трудівників.

Слід зазначити, що такі щорічні комісії пропонували ряд заходів для покращення медико-санітарного стану копалень з обов'язком адміністрації виконати їх наступного року. Так, у 1915 р. лікарка Я. Борткевич відмітила очевидні зрушення в санітарно-гігієнічному відношенні, введені адміністрацією рудників: «...На деяких рудниках знищені землянки (Колачевський, Суха Балка...); ... помийні ями і смітєві ящики приведені в належний вигляд. Лікарні оснащені Геліосами (пральні машини, – прим. авт. О. Т.); на деяких рудниках є хороші бані і пральні (Шмаківський, Колачевський)...»⁴⁸.

Всупереч великій кількості постанов і законів, направлених на охорону здоров'я шахтарів та покращення їхніх умов праці, реально справа відрізнялася від задекларованої. За статистичними даними 1909 р. на 10000 осіб рудничного населення

⁴⁴ Там само. – С. 23-25.

⁴⁵ Там само. – С. 33, 65.

⁴⁶ ПВОУЗС 5-11 октябрю 1908 г. – 1909. – С. 25; Марзеев А. Отчет о деятельности санитарного врача... – С. 137.

⁴⁷ Ширман А. Отчет о деятельности санитарного врача... – С. 16.

⁴⁸ Борткевич Я. Отчет о деятельности санитарного врача... – С. 137.

Криворіжжя припадало 4213,5 первинних амбулаторних хворих і 223 потребували стаціонарного лікування⁴⁹. Згідно з актом обстеження лікарні Тернівського рудника від 15 жовтня 1909 р. постає фактична ситуація: «...Загальна палата 15 куб. саж. має поміщати 6 ліжок (2,3 с³ на 1 хворого) – реально 10; б) відсутній допоміжний резерв повітря...; 2) відсутні приміщення для хворих жінок; 3) амбулаторія фактично є передпокою для палатного відділу, немає іншого виходу; 4) амбулаторія темна та невлаштована. Аптека тісна – 2,5 куб. саж. Перев'язувальний матеріал та медикаменти зберігаються у кухонному відділі. Немає перев'язувальної»⁵⁰.

На початку 1910-х рр. у Верхньодніпровському повіті крім земських медичних організацій існували шпиталі й у районі залізних рудників. З 16 копалень, розташованих вздовж річки Саксагань, у Веселотернівській волості лікувальні установи були в семи рудничних поселеннях: С. Колачевського – на 46 ліжок, спадкоємців М. Ростковської – на 42 ліжка, спадкоємців Ю. Галковської – на 28 ліжок, Брянського товариства – на 20 ліжок, Товариства «Дубова Балка» – на 20 ліжок, Російсько-Бельгійського товариства (на копальні І. Харіна) – на 13 ліжок, купця М. Копилова (на руднику А. Краснокутської) – на 4 ліжка. При цих закладах перебували 6 лікарів, при відповідній кількості молодшого медперсоналу⁵¹.

У 1910 р. в Катеринославі на 3-му губернському з'їзді лікарів і представників промисловості стояли питання про санітарні умови праці й жител робітників. З'їзд констатував серед різних факторів наступну причину появи епідемії холери на Криворіжжі: «Незадовільне водопостачання питною водою та умови, які змушують робітників користуватися для пиття шахтними водами»⁵².

Ця проблема неодноразово відзначалася санітарним лікарем О. Марзєєвим

Ілюстрація № 5. Марзєєв Олександр Микитович – санітарний лікар Верхньодніпровського повіту. 1912 р.

(ілюстрація № 5) під час щорічних оглядів промислових об'єктів південно-західного кутка Верхньодніпровщини. Наприклад, на Ростковському руднику не вистачало води, або ж вона була дуже поганої якості. Асенізація – примітивна. Шахтні води зовсім не очищалися, чи були недостатньо очищені (відстійники), і спускалися в річку Саксагань. Водночас медик відмічав і наявність рудників, які виділялися відносним санітарним порядком. Так, на рудні Колачевського для постачання води використовувався американський фільтр з коагуляцією⁵³.

Згідно з рішенням XXXVI з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії з лютого 1911 р. на руднях почали читати лекції про холеру і способи для її по-

⁴⁹ Малахов Г., Шостак А., Стариков Н. История горного дела... – С. 86.

⁵⁰ Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля... – С. 143.

⁵¹ ОВУЗУ за 1910 г. – 1911. – С. 15-16.

⁵² Малахов Г., Шостак А., Стариков Н. История горного дела... – С. 86.

⁵³ Марзєєв А. Отчет о деятельности санитарного врача... – С. 169.

передження⁵⁴. На засіданні 17 вересня 1913 р. лікарсько-санітарної ради повіту О. Марзеев зачитав доповідь про протихолерні заходи, прийняті губернським земством у Верхньодніпровському повіті. Серед перерахованих зазначалося, що міська управа запропонувала всім копальням за прикладом минулих років укласти угоду для спільної боротьби з недугою. Зокрема, медик наголошував, що на великих рудниках всюди були шпиталі й холерні бараки. Земство сподівалося знову на таку співпрацю⁵⁵.

23 червня 1912 р. запроваджено новий закон, за яким утримувати лікарні промисловці вже були не зобов'язані. Натомість земські клініки, які знаходилися зазвичай далеко від фабрик, заводів і рудників, були й без того переповнені. Працівник мав змогу лікуватися стаціонарно коштом підприємця, де він забажає, але реалізувати це право в більшості випадків було неможливо. У Верхньодніпровському повіті ситуація була дещо кращою. На рудниках вже існувала досить розвинута система охорони здоров'я, про що на засіданнях лікарсько-санітарної ради заявляв софіївський лікар М. Яковицький. Натомість О. Марзеев наголошував на розрізненості земської та рудничної медичних організацій, що особливо шкідливо, на його думку, відображалося на успішній боротьбі з епідеміями, коли надзвичайно важлива була спільна та узгоджена діяльність всього наявного медперсоналу регіону. Він пропонував реалізувати цей зв'язок в участі представників рудників у лікарсько-санітарній раді, в присиланні підприємствами в управу епідемічних бюлетенів, друку в огляді по повіту даних про діяльність рудничних медичних установ⁵⁶.

У 1913 р. Міністерство торгівлі та промисловості розробило проєкт положення про лікарняні каси для робітників. У січні 1913 р. почали впроваджувати протичумні заходи⁵⁷.

30 жовтня 1913 р. Верхньодніпровське повітове земство розглянуло клопотання повітової лікарсько-санітарної ради від 17 вересня про дозвіл запрошувати на її засідання двох уповноважених від рудників: одного – зі складу адміністрації, іншого – з-поміж лікарів. Появі такої пропозиції посприяло те, наскільки важливе значення надавалося органами самоврядування тому регіону Верхньодніпровського повіту, де були розташовані промислові об'єкти, тобто Веселотернівській та Лозуватській волостям. Земці неодноразово наголошували, що чисельні кадри гірників, безробітних і грабарів постійно наводнюють цей район, переходять з одного рудника на інший, проживають в сусідніх селах, туляться в незадовільних санітарних умовах, розносять інфекційні захворювання і завдяки тому представляють значну небезпеку для корінного населення повіту і губернії. Міська управа висловилася, щоб при обговоренні питань охорони здоров'я, які стосувалися всього повіту в цілому, наприклад, епідемічні захворювання і боротьба з ними, була бажана участь представників рудників регіону. Місцеве самоуправління задовольнило це клопотання, внівши зміни в статут лікарсько-санітарної ради й доповнивши її двома лікарями від копалень⁵⁸.

⁵⁴ Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля... – С. 143.

⁵⁵ Земская медицина в Верхнеднепровском уезде... – С. 91-92.

⁵⁶ Там само. – С. 103-105.

⁵⁷ Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля... – С. 143.

⁵⁸ ПВОУЗС 25-31 октября 1913 г. – 1913. – С. 94, 620, 1043-1044.

В період 1915 – 1916 рр. обов'язки лікаря на руднику Галковському виконував Л. Яновський. А. Воїнік працював на копальні товариства, а В. Пупиркін – на «Дубовій Балці». Відомий на Криворіжжі громадсько-політичний діяч, член партії есерів, лікар-хірург Павло Едуардович Фере (ілюстрація № 6) обслуговував Олександрівський рудник⁵⁹. На рудні Колачевського служив П. Дохневський⁶⁰.

*Ілюстрація № 6. Фере Павло
Едуардович – лікар
Олександрівського рудника*

В умовах воєнного часу розпочалися пошуки нових методів побудови рудничної медицини та її уніфікації, узагальнення посадових зобов'язань осіб і організації лікарняно-санітарних заходів та об'єднання всіх органів. З 29 червня по 2 липня 1917 р. в Харкові працював з'їзд лікарів промислових підприємств, на якому розглядалося питання удосконалення роботи по визначенню втрати ступеня працездатності, організацію лікарняної допомоги й санітарного нагляду в умовах війни та ряд інших питань⁶¹.

На жаль, у 1914 – 1918 рр. нарощуваний прогрес рудничної медицини перервався. У зв'язку з війною та національно-визвольною боротьбою українського народу 1917 – 1921 рр. чимало промислових об'єктів припинили свою діяльність. Значну частину медперсона-

лу було мобілізовано на фронт. Розпочався занепад всієї системи надання лікарської допомоги, яка створювалася впродовж декількох десятиріч.

Підсумовуючи, можна сказати, що руднична медицина займала помітне місце в системі охорони здоров'я на Криворіжжі. Впродовж періоду, що розглядався, її організаційна структура була ще далекою від вирішення. Перспективи розвитку лише почали намічатися у зв'язку з виникненням лікарняних кас, але й цей прогрес був незабаром перерваний. Взагалі становлення рудничної медицини в межах сучасної північної частини Кривого Рогу відбулося значно пізніше, ніж земської, що було тісно пов'язано з особливостями розвитку регіону. Посилення уваги до санітарно-епідеміологічного напрямку було обумовлено переміщенням великих мас працівників на сезонні роботи в копальнях. Паралельно співіснуючи із діяльністю в цій галузі органів місцевого самоврядування, руднична медицина доповнювала її у справі спільної боротьби з епідемічними захворюваннями місцевого населення. Попри запланований проект відкриття спільної земсько-рудничної лікарської дільниці об'єднання так і не відбулося, чому перешкодила Перша світова війна і революційні події 1917 року. Однак практичний досвід утворення лікарняних закладів на копальнях мав позитивні

⁵⁹ Катеринославській адресь-календарь. 1915 год... – С. 359.

⁶⁰ Катеринославській адресь-календарь. 1916 год... – С. 344.

⁶¹ Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля... – С. 143-144.

наслідки й отримав розвиток у наступні десятиліття, що потребує подальшого дослідження.

Олеся Тарабара.

Становлення та організація рудничної медицини в північній частині Криворіжжя в кінці XIX – на початку XX ст.

У статті розглядається маловивчене питання забезпечення медичною допомогою робітників на рудниках північного Кривбасу в кінці XIX – на початку XX ст. На основі аналізу постанов Верховнодніпровського земства та звітів повітових лікарів показано хронологію розвитку й удосконалення, регіональні особливості та соціально-економічні труднощі на шляху до становлення системи охорони здоров'я в регіоні. Міститься інформація про перші лікувальні заклади, які обслуговували робітників. Відзначається високий виробничий травматизм і незадовільна якість медичних послуг працівникам. Розглядаються основні причини захворювань гірників.

Olesya Tarabara.

Formation and organization of mine medicine in the northern part of Kryvorizhya in the late 19th and early 20th centuries.

The article deals with the little-studied issue of providing medical care to workers in the mines of northern Kryvbas in the late 19th – early 20th centuries. Based on the analysis of the resolutions of the Verkhnedneprovsky zemstvo and the reports of district doctors, the chronology of development and improvement, regional features and socio-economic difficulties on the way to the formation of a healthcare system in the region are shown. There is information about the first medical institutions that served workers. High occupational injuries and unsatisfactory quality of medical services for employees are noted. The main causes of miners' diseases are considered.

РОЗДІЛ IV. AD FONTES: ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

Фрагмент експозиції вітрини у виставковому залі № 1 Літературно-меморіального музею Івана Франка ДІКЗ «Нагуєвичі» із оригінальними експонатами парафіяльного архіву церкви Св. Миколая Мирлікійського Чудотворця (долишньої): 1. Мінея святкова загальна або Анфологіон з друкарні Львівського Ставропігійного Успенського братства 1694 р.; 2. Архієрейське благословення-дозвіл перемишльського унійного єпископа Йосафата Коциловського на вступ у подружній стан Василя Кушніра і Катерини Буцяк в Нагуєвичач від 9 травня 1943 р.; 3. Богослужбове дерев'яне калатало XIX – початку XX ст. для пасхального обходу плащаниці, яке своїми звуками символізувало розп'яття Ісуса Христа, поховання в Великодню П'ятницю і Воскресіння. Фото Сергія Матійка

ЖИТТЄПИСИ ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧЕРНЕЦТВА (ЛАВРІВСЬКА ОБИТЕЛЬ 1783 р.)

Історіографія досліджень Лаврівського монастиря до нашого часу нагромадила значний масив матеріалу у різних галузях науки: археології, історії, архітектури та мистецтва¹. Однак до сьогодні залишилися значні прогалини у зібранні та упорядкуванні біографістики василіанського чернецтва. Тож ставимо собі за мету, на прикладі Лаврівського монастиря – як одного із визначних чернечих осередків Перемишльської унійної єпархії, реконструювати основні етапи життєвого шляху людини ранньомодерного часу до духовного покликання та богопосвяченого життя.

Під час проведення дослідження вдалося з'ясувати, що найбільш докладні відомості про монахів зафіксовані у документах тільки із другої половини XVIII ст., а до того часу трапляються поодинокі, фрагментарні згадки про окремих представників монастирської братії Лаврівської обители. Це можна пояснити тим, що після входження Лаврова до Святопокровської провінції (далі провінції) Чину Святого Василя Великого (далі ЧСВВ) (із 1739 р.) постала необхідність збирати відомості про насельників монастирів. У зв'язку із цим було започатковано укладення каталогів монастирів та ченців, де подавалася в основному персоніфікована статистична інформація (загальний вік, термін складення обітів професа, час перебування у монастирі). Однак, ці каталоги укладалися не регулярно, що створює певні труднощі у відстеженні переміщення ченців по монастирях провінції. Зокрема до наших днів збереглися каталоги за окремі роки 1754, 1773 – 1774, 1775 – 1776, 1776 – 1777, 1778 – 1779². Ці каталоги укладалися в різні роки протой-

¹ Докладний історіографічний огляд розглянуто нами у праці: Стецик Ю. Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII – XVIII ст.): монографія. – Жовква, 2015. – С. 156-159.

² *Catalogus monasteriorum et personarum provinciae protectionis B. V. Mariae Ordinis S. Basilii Magni. Anni 1754* // Записки ЧСВВ. – Серія II. – Секція I. – Т. XL. – Рим, 1979. – С. 102-124; *Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1773 in Annum 1774*. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773; *Catalogus monasteriorum Ordinis S. Basilii Magni provinciae protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex dispositione Religiosissimi Patris Domini Josephi Morgulec in capitulo Unioviae celebrato electi superioris provincialis confestus ex Anno 1776 in Annum 1777* // Записки ЧСВВ. – Серія II. – Секція I. – Т. XL. – Рим, 1979. – С. 155-176; *Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776*. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775; *Catalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabetici in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779*. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778.

гуменами провінції з метою збору статистично-довідкової інформації, необхідної для ефективного управління монашими спільнотами та для звітування перед Апостольським Престолом. Адже в досліджуваний період василіанські монастирі були вилучені із юрисдикції місцевих єпископів, митрополитів та переведені у пряме підпорядкування папи римського. Така система управління Василіанським Чином тривала до 1783 р., коли австрійська влада, проводячи релігійні реформи, повернула монастирі до юрисдикції монастирів. І саме в цей час укладалися звіти про персональні дані ченців, які упорядковувалися настоятелями монастирів та відправлялися до місцевих єпископів. В основу нашого дослідження покладено звіт о. Корнелія Срочинського, ігумена Лаврівського монастиря, від 26 липня 1783 р., який доповнено відомостями із вищезгаданих каталогів³. Ці досить малоінформативні реєстри значно розширює «Алфавітний каталог отців та братів польської Святопокровської провінції ЧСВВ». Цей каталог почав укладати 1 липня 1766 р. о. Анастасій Пйотровський, секретар Святопокровської провінції. У подальшому біографічні записи продовжили його наступники, які не вказали своїх персональних даних, однак відзначилися різними почерками та довели описи до першої третини ХІХ ст.⁴ Біографічні відомості відзначаються фрагментарністю та уніфікованою формою подання інформації. В ряді випадків опис життєвого шляху ченців не доведений до часу смерті. У такому випадку залучаємо інші джерела з метою встановлення часу та місця смерті. Зокрема, цінним в цьому питанні є «Пом'яник» Чину Святого Василя Великого, укладення якого започатковано в другій половині ХVІІІ ст. і доведено до наших днів⁵. Також до нашого часу зберігся, в досить пошкодженому стані, пом'яник Лаврівського монастиря, окремі фрагменти якого датуються 1661 – 1896 рр.⁶ Для верифікації дати смерті залучаємо некрологи ченців, які укладалися та поширювалися по монастирях провінції для використання під час відправлення заупокійних богослужінь. Відповідно до нашого часу дійшли різні списки цих некрологів, які сучасними дослідниками запроваджуються до наукового обігу⁷.

Перед тим, як розпочати розгляд просопографічних характеристик чернецтва, слід зупинитися на підставовій інформації про чисельність насельників Лаврівської обителі, із часу її входження до складу Святопокровської провінції (1739 р.) до періоду повернення у юрисдикцію єпископа (1783 р.).

Розглянемо передусім динаміку чисельності насельників Лаврівського монастиря другої половини ХVІІІ ст., яку можна репрезентувати за окремі роки: 1754 р. –

³ Archiwum Państwowe w Przemyślu. – Archiwum Biskupstwa Grekokatolickiego w Przemyślu. – Sygn. 222. – S. 33-42.

⁴ Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника. Відділ рукописів (далі – ЛННБ ВР). – Ф. 3. – Спр. 435, 436, 614.

⁵ Вибір з «Пом'яника» Чину Св. Василя Великого січень – грудень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bazylianie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=226:2010-03-23-21-47-02&catid=16:historiazakonu&Itemid=3

⁶ Львівська Центральна Провінційна Бібліотека Отців Василіян при Свято-Онуфріївському монастирі. – Ф.12.2 «Рукописи бібліотеки Крехівського монастиря». – Оп. 1. – Спр. 14 «Пом'яник Лаврівського Свято-Онуфріївського василіанського чоловічого монастиря 1661 – 1896 рр.». – 296 арк.

⁷ Лось В., Сінкевич Н. Catalogus partum et fratrum defunctorum Чину св. Василя Великого у фондах інституту рукописів НБУВ (середина ХVІІІ – початок ХІХ ст.) // Генеалогічні записки. – Вип.12 (нової серії 6). – Львів, 2014. – С. 77-101.

29 ченців (19 отців, 3 диякони, 7 братів), 1774 р. – 20 ченців (9 отців, 9 братів-кліриків, 2 брати-лаїки), 1776 – 1777 рр. – 20 ченців (11 отців, 9 братів), 1780 р. – 17 ченців (10 отців, 7 братів), 1782 р. – 21 монах (14 отців, 7 братів), 1783 р. – 20 ченців (13 отців, 7 братів), 1784 р. – 15 монахів (13 отців, 2 братів), 1791 р. – 17 ченців (10 отців, 7 братів), 1795 р. – 14 монахів (10 отців, із яких 2 працювали поза монастирем на парафіях. Не було в той час братів, а тільки 4 новики)⁸.

Нестабільність складу монастирської братії Лаврівського монастиря була обумовлена функціонуванням при цій обителі чернечих студій. Спостерігалася постійна плінність ченців, які по завершенні цих студій скеровувалися на продовження навчання до інших монастирів. Також у розглядуваний період практикувався підхід до постійного переміщення ченців із монастиря в монастир, щоб монахи не звикали до постійного місця проживання, а відчували себе скитальцями у земному житті, зосередивши свої зусилля у пошуках шляхів до духовного вдосконалення. Ченці в одному монастирі мешкали від 1 до 4 років, і тільки в окремих випадках, у зв'язку із призначенням на адміністративні чи освітні посади, цей термін значно розширювався, що відповідало ухвалам Провінційних та Генеральних Капітул, зафіксованих у Конституціях Чину. Не тривалий період перебування у монастирі також був обумовлений тимчасовим навчанням ченців (1 – 2 роки).

У 1770-их роках Лаврівський монастир належав до найбільших чернечих осередків Святопокровської провінції. Адже в різні проміжки часу, іноді поперемінно, при обителі діяли різні чернечі студії: 1740 – 1790 рр. – філософські та теологічні студії, а у 1775 р. догматичне богослов'я перенесено до Сатанова, а натомість у Лаврові започатковано курси риторики. Значно більша кількість насельників зафіксована тільки у Почаєві (43 особи), де функціонувала школа новіціату для кандидатів у ченці та знаходилась Провінційна Управа. Різкий спад чисельності ченців у 90-ті роки XVIII ст. був обумовлений релігійною політикою австрійської влади: заборонено складати чернечі обіти для кандидатів, яким не виповнилося 24 роки, а також встановлено фіксований ліміт насельників монастиря (*numerus fixus*). Цісарський декрет від 13 липня 1782 р. заборонив приймати новиків до будь-якого чернечого згромадження. Його умови були визначені у 1783 р., коли було дозволено вступати бажаючим до монастирів, якщо завершили студії та душпастирські практики. Відплив ченців також був спричинений еміграцією василіан поза межі Австрійської імперії, зокрема на територію польських земель, яка значно зросла після 1772 р., будучи водночас як легальною, так і не легальною. Також помітною була тенденція до зменшення чисельності братів-лаїків (із тимчасовими обітами), які домінували у православних монастирях. Вагому чисельність посеред василіянського чернецтва у другій половині XVIII ст. становили ієромонахи (отці) та брати-клерики (брати-професи із довічними обітами).

Надалі розглянемо просопографічні характеристики чернецтва. Зупинимось передусім на встановленні територіального і соціального походження насельників обителі. Більшість ченців народилися у Галичині (Перемишльська, Сяноцька, Галицька, Львівська землі Руського воеводства), і тільки два монахи походили із Польщі (Люблінське воеводство) та Угорщини. В особовому складі монастиря все-таки переважали вихідці із теренів Перемишльської землі (9 із 20 ченців), а

⁸ Стецик Ю. Василіянські монастирі Перемишльської єпархії... – С. 91.

друге місце займали сусідні землі (Львівська та Сяноцька). Таким чином географічна база рекрутації до чернецтва охоплювала в основному довколишні села та міста. Значна перевага належала селянам (8 представників), за якими не відставала місцева дрібна перемишльська шляхта (7 осіб), і значно менше міщан (4 ченці) та духовенства (1 монах). Така соціальна статистика свідчить про те, що в останній третині XVIII ст. спостерігається зменшення ролі шляхти у формуванні чернецтва, а натомість збільшується значимість селянства.

Загальний вік ченців становив від 23 до 89 років. Переважали монахи у віці 23 – 40 років (10 із 20 осіб). Ченці-брати (7 осіб), яким станом на 1783 р. виповнилося 23 – 38 років, представляли молоде покоління чернецтва, яке перебувало у Василіанському Чині впродовж 3 – 6 років, і тільки у двох випадках цей термін досягав 8 – 10 років. Адже, більшість братів, за загальноприйнятою тогочасною практикою, впродовж 8 років аскетичного життя проходила всі чернечі студії та, здобувши теологічну освіту, отримувала ієрейські свячення, стаючи ієромонахами. Проте траплялися поодинокі випадки, коли не всім братам вдавалося досягнути ступеня ієромонаха. Певний відсоток із них продовжував залишатися до кінця свого аскетичного життя братами-лаїками, виконуючи найпростіші послухання.

У середовищі ченців-отців (13 осіб), загальний вік яких охоплював 40 – 89 років і тільки в окремих випадках 28 років, час перебування в Чині коливався від 10 до 54 років. Таким чином, серед ієромонахів співслужіння поєднували молодше (8 осіб) та старше (5 осіб) покоління. Наявність значної кількості молодих ченців, свідчить проте, що Чин постійно поновлювався духовними покликаннями серед молоді. Зокрема, середній вік вступу до чернецтва коливався від 19 до 30 років, і траплялись окремі випадки ранішого (16 р.) та пізнішого (34 – 36 р.) духовного покликання. Адже законодавство Речі Посполитої, на відміну від Австрійської імперії, чітко не регламентувало вікового цензу щодо вступу до чернецтва. Тому випадки ранішого вступу практикувалися в основному до 1782 р.

Більшість ченців доживали свого віку до старості (80 – 90 рр.), однак траплялись поодинокі випадки ранньої смерті (32 – 34 рр.), які очевидно були зумовлені фізичними захворюваннями у молодому віці.

Духовна формація чернецтва передбачала проходження освітніх студій. Першою духовною школою у становленні кандидата у послушники була школа новіціату, яка у розглядуваний період становила один рік. Таких шкіл новіціату в Перемишльській єпархії до 1739 р. було три (Доброміль, Лаврів, Щеплоти). Після вилучення монастирів із юрисдикції єпископів та входження їх до окремої адміністративної одиниці – Святопокровської провінції, де поширювалася юрисдикція протоігумена, на її теренах функціонувало також два будинки для вишколу новиків (Доброміль, Почаїв). Якщо порівняти ці дві школи новіціату, то у кількісному співвідношенні переважала Почаївська. Зокрема, із 20 ченців 9 осіб проходили новіціат у Почаєві, 8 у Добромилі, а 3 у Лаврові (до 1739 р.). Також траплялись поодинокі випадки, коли кандидати до вступу у чернецтво зголошувалися до Доброміля, оскільки були вихідцями із Перемишльської землі, однак скеровувалися до Почаївського новіціату. Такий підхід очевидно був зумовлений обмеженими фінансово-майновими можливостями Добромільського монастиря, який іноді був переповнений.

Після завершення новіціату монахи складали чернечі обіти та продовжували освітні студії із риторики (Біла, Гоща, Замостя, Загайці, Збараж, Крехів, Лаврів, Спас, Щеплоти), філософії (Загайці, Замостя, Кременець, Лаврів, Луцьк, Львів, Підгірці, Сатанів, Тереховля, Унів), теології (Білосток, Доброміль, Лаврів, Львів, Остріг, Тереховля). По здобутті духовної освіти (Львівська генеральна семінарія) отримували ієрейські свячення. Досить поодинокі випадки навчання у Римі (Грецька колегія) та здобуття наукового ступеня доктора богослов'я і вченого звання професора (тільки один монах). Це свідчить про те, що більшість василіянського чернецтва зосереджувало свою працю у напрямку душпастирської та місіонерської діяльності. І тільки незначний відсоток монахів займався педагогічною та науковою працею, яка значно активізувалася після входження монастирів до Австрійської імперії. Зокрема, Провінційна Управа, зіткнувшись із загрозою ліквідації Лаврівського монастиря, у 1788 р. заснувала при ньому Центральну Крайову Окружну Головну Школу для світської молоді із німецькою мовою навчання.

Частина ченців (8 із 20 осіб) перед вступом до чернецтва, ще у світському житті, здобули початкову освіту у громадських школах із граматики, логіки, риторики (Люблін, Львів, Самбір) та вищу із філософії (Львівська академія та Львівська школа отців-езуїтів). Через відсутність джерельних свідчень не маємо змоги зробити повного зрізу знань ченцями латинської, польської, німецької та старослов'янської мов. І тільки в одному із випадків зауважено, що о. Теофіл Теодорський не знав старослов'янської мови, що очевидно спонукає нас до припущення, що він користувався польською та латинською мовами як у спілкуванні, так і у відправленні богослужінь.

Відповідно до свого покликання, освіти та здібностей на ченців покладалися певні монастирські обов'язки: адміністративні (ігумен, вікарій, прокуратор, протоігумен, консультор, секретар, префект місійної станиці, адміністратор парафії, резидент, архимандрит), господарські (економ, кравець, кухар, пекар), церковні (парох, сповідник, проповідник, ризник, соцій, хорист, місіонер, пресвітер при Перемишльській катедрі, капелан Смільницького жіночого монастиря), освітні (ректор, віце-ректор, префект, професор, декан, викладач, катехит, магістр). Згідно монастирського законодавства ченці-брати не могли посідати вищих керівних посад (ігумена, вікарія), або ж виконувати відповідальніші церковні обов'язки (сповідника, провідника), які вимагали належної духовної освіти. Натомість на братів покладалися обов'язки послушника, рефектарія, хориста, піддиякона, дякона, помічника ризника. І тільки після здобуття відповідної освіти ченці-брати залучалися до педагогічної праці, будучи катехитами та вчителями у початкових школах, які відкривалися при монастирях.

Таким чином, під час проведення порівняльних характеристик, із врахуванням чисельності монахів, встановлено, що розглядуваний монастир належав до великих чернечих осередків не тільки Перемишльської єпархії, але й цілої Святопокровської провінції. Наявність значної кількості ченців-братів була обумовлена функціонуванням при обителі чернечих студій. Брати, як насельники даної обителі, виконували допоміжні обов'язки у духовній праці отців-василіан. Вікові характеристики засвідчують, що монастир населяли брати, які проходили духовний вишкіл у практикуванні основ аскетичного укладу життя. Соціальна база рекрутації до чернецтва охоплювала представників різних прошарків тогочасного суспільства: селян, шляхти, міщанства

та духовенства. Освітній вишкіл братів був традиційно обумовлений навчанням у новіціаті, студіями з риторики, філософії, теології та духовних семінаріях. Завдяки виконанню ченцями покладених на них обов'язків Лаврівський монастир продовжував функціонувати як осередок духовності та культури, незважаючи на досить мінливі суспільно-політичні обставини розвитку ранньомодерного суспільства.

ДОДАТКИ

Додаток I

Звіт про персональні дані ченців Лаврівського монастиря Перемишльської єпархії, укладений 23.07.1783 р.⁹

Ім'я та прізвище ченця	Край народження	Час та місце вступу до чернецтва	Час та місце складення чернечих обітів	Свячення	Студії	Монастирські обов'язки	Церковні обов'язки	Вік	Примітки
о. Корнелій Срочинський	галицький	01.09.1754 Доброміль	14.09.1755 Доброміль	17.10.1755 піддиякон 24.06.1756 ієромонах	філософія (3 р.), теологія догматична і спекулятивна (4 р.) у Львівсь-ко- му монасти- рі Св. Юрія	місіонер та ігумен 13 р., секретар, кон- сультор Галицької провінції, ігумен Лаврів- ського мо- настиря	сповід- ник, пропо- відник	52	постійно прожи- вав в Га- личині не поли- шаючи її меж
о. Теофіл Теодорський	галицький	30.08.1728 Лаврів	08.09.1729 Лаврів	27.09.1730 піддиякон 05.10.1730 ієромонах	без знання слов'янської мови	вікарій, ігумен у Лаврові до тепе- рішнього часу	сповід- ник	89	не за- лишав Галичи- ну впро- довж 16 р.
о. Іполит Ленкевич	галицький	20.08.1762 Почаїв	29.08.1763 Почаїв	25.03.1769 піддиякон 23.04.1769 диякон 15.05.1769 ієромонах	філософія у Теребовлі (2 р.), теологія у Добромілі та Лаврові (4 р.)	викладав ритори-ку, теологію у громад- ських та монастир- ських школах	декіль- ка років хворів, останні 6 р. спо- відник	41	прожи- ває по- стійно в Га- личині останні 3 р.
о. Сильвестр Григорович	галицький	09.09.1744 Почаїв	10.09.1745 Почаїв	5.03.1754 піддиякон 23.04.1755 диякон 21.04.1756 ієромонах	філософія, теологія в Римі	ігумен, вікарій в різних мо- настирях, економ у Лаврові	пропо- відник, сповід- ник	56	прожи- ває в Галичині постійно 10 р.
о. Амброзій Щигельський	галицький	12.04.1729 Лаврів	13.04.1730 Лаврів	01.10.1730 піддиякон диякон 06.10.1730 ієромонах	філософія у Львові	ігумен у Лаврові	був про- повід- ником, сповід- ником, тепер через старість не ви- конує жодних обов'яз- ків	77	загальна хвороба

⁹ Archiwum Państwowe w Przemyślu. – Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu. – Sygn. 222. – S. 33-42.

Життєписи василіянського чернецтва (Лаврівська обитель 1783 р.).

о. Альфонс Созанський	галицький	23.10.1773 Добромиль	27.10.1774 Добромиль	26.10.1780 піддиякон 23.01.1782 диякон 02.02.1782 ієромонах	філософія у Лаврові (2 р.), теологія у Львові та Лаврові по одному році	парох, проповідник	парох, проповідник	28	завжди проживав у Галичині
о. Віктор Рудницький	галицький	09.04.1773 Почаїв	11.04.1774 Почаїв	26.10.1780 піддиякон 08.08.1781 диякон ієромонах	філософія Підгірці (2 р.), теологія Лаврів (2 р.)	прокуратор	проповідник, сповідник	28	проживав у Галичині останні 7 р.
о. Іларіон П'ятковський	польський	1773 Почаїв	1774 Почаїв	01.08.1781 піддиякон 23.01.1782 диякон 02.02.1782 ієромонах	філософія Луцьк і Унів, теологія моральна догматична Лаврів	парох у Висоцьку Верхньому	парох проповідник	28	проживав постійно у Галичині останні 5 р.
о. Ісая Татаркевич	галицький	1756 Добромиль	1757 Добромиль	1765 піддиякон диякон 1766 ієромонах	філософія Лаврів, теологія моральна Сатанів	катехит, проповідник, парох, ризник	жодні	47	проживав постійно у Галичині останні 8 р.
о. Йоанніс Копистинський	галицький	15.07.1730 Лаврів	21.10.1731 Лаврів	19.03.1734 піддиякон 25.05.1734 диякон 23.10.1738 ієромонах	ніякі	раніше виконував різні обов'язки	жодні	76	загальна хвороба
о. Філемон Гарасимович	польський	26.02.1777 Почаїв	26.02.1778 Почаїв	26.10.1780 піддиякон 01.07.1781 диякон 16.10.1781 ієромонах	філософія Кременець теологія Лаврів (1 р.)	парох	сповідник	40	проживав постійно у Галичині останні 6 р.
о. Макарій Дроздовський	галицький	1754 Добромиль	1755 Добромиль	1758 піддиякон диякон 1767 ієромонах	ніякі	місіонер, виконував послушання в справах братії	ніякі	53	проживав постійно у Галичині останні 4 р.
о. Онуфрій Смольський	галицький	1760 Почаїв	1761 Почаїв	1762 піддиякон диякон 1763 ієромонах	ніякі	виконував різні монастирські послушання, останні два роки парох	священик, місіонер	50	проживав постійно у Галичині останні 5 р.
бр. Модест Гриневецький	галицький	06.10.1777 Добромиль	23.04.1783 Добромиль	ніякі	філософія Замостя	викладав у Дрогобицькій громадській школі (2 р.), тепер навчає у класі поезії та риторики у Лаврові	ніякі	25	проживав у Галичині від часу вступу до чернецтва

бр. Никифор Фігнер	угорський	30.09.1777 Добромиль	15.08.1783 Добромиль	ніякі	риторика, два роки Спас, третій рік Лаврів	ніякі студент	ніякі	25	проживав у Галичині від часу вступу до чернецтва
бр. Епіфаній Нестеровський	галицький	07.07.1781 Добромиль	16.09.1782 Добромиль	ніякі	риторика Спас (1 р.), Лаврів (1р.)	ніякі студент	ніякі	27	проживав у Галичині від часу вступу до чернецтва
бр. Гервасій Канафоський	галицький	28.05.1780 Добромиль	на даний час не склав обітів професа	ніякі	риторика Спас (2 р), Лаврів (1 р.)	ніякі студент	ніякі	23	проживав у Галичині від часу вступу до чернецтва
бр. Януарій Огоркевич	галицький	12.02.1781 Добромиль	на даний час не склав обітів професа	ніякі	риторика Спас (2 р), Лаврів (1 р.)	ніякі студент	ніякі	20	проживав у Галичині від часу вступу до чернецтва
бр. Север'ян Дмитровський	польський	1775 Почаїв	1776 Почаїв	1778 піддиякон диякон	ніякі	послушник в монастирі	ніякі	38	проживав постійно у Галичині останні 3 р.
бр. Теодозій Антоневський	галицький	25.08.1773 Почаїв	29.08.1774 Почаїв	ніякі	ніякі	послушник в монастирі	ніякі	34	проживав постійно у Галичині останні 9 р.

Укладений звіт про ченців для підтвердження правдивості поданих записів завірено печаткою монастиря та підписано власною рукою.

Дано у Лаврівському монастирі (ЧСВВ) Року Божого 1783 р. дня 26 липня о. Корнелій Срочинський (ЧСВВ) ігумен Лаврівський [оригінали підпису та печатки]

Додаток II

Біограми ченців, які проживали у Лаврівському монастирі станом на 1783 р.

Антоневський Теодозій

Світське ім'я – Теодор. Батьки – Антоній та Анна. Народився 17 лютого 1748 р. в Уневі Піщанського циркулу. Вступив 25 серпня 1773 р. до чернецтва у Почаєві. Після року випробовувань у новіціаті 29 серпня 1774 р. склав чернечі обіти професа. Після цього відправлений до Краснопушівського монастиря для виконання

обов'язків економа. З жовтня 1775 р. перебував у Львівському монастирі Св. Юрія, будучи економом та послушником¹⁰. В травні 1779 р. переїхав до Яворівського монастиря у Лісок (Чернилява)¹¹, а в жовтні 1779 р. переїхав до Дрогобича (вікарій та економ), серпень 1781 р. – отримав дияконівські свячення у Львівському монастирі Св. Онуфрія. У лютому 1782 р. переїхав до Добромиля для проходження теологічних студій¹²в.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. III. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника (далі – ННБ. Відділ рукописів). – Ф. 3. – Спр. МВ-436. – С. 1102.

Гарасимович Філемон

Народився 1743 р. у м. Дубно. В 1777 р. склав чернечі обіти професа у Добромилі¹³. Закінчив філософські та теологічні студії¹⁴. Із 1784 р. перебував у Білині¹⁵. Через хворобу мав дефекти мовлення.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. I. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-614. – С. 331.

Григорович Сильвестр

Світське ім'я – Стефан. Батьки – Микола та Анна. Народився 28 березня 1725 р. на теренах Львівської землі. Закінчив клас риторики у Львівській школі. Вступив 8 липня 1742 р. до чернецтва у Почаєві. Після року випробовування у новіціаті в 1743 р. склав довічні обіти професа¹⁶. Відправлений до Гощі на студії з риторики, де навчався три роки. В серпні 1746 р. переїхав до Львова на студії з філософії¹⁷. По їх завершенні скерований до грецької колегії у Римі для продовження студій з те-

¹⁰ Із 1774 р. – послушник Львівського монастиря Св. Юрія (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775).

¹¹ Протягом 1776 – 1779 рр. виконував різні послушання у Чернилявську монастирі (Cathalogus Professorum Ordinis S. V. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabeticum in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778)

¹² Час та місце смерті не встановлені (авт.).

¹³ За іншими даними 26 лютого 1777 р. – вступив до чернецтва у Почаєві, а 26 лютого 1778 р. – склав чернечі обіти в тому ж монастирі. 26 жовтня 1780 р. – піддияконівські, 1 липня 1781 р. – дияконівські, а 16 жовтня 1781 р. – іерейські свячення (Див.: Звіт 1783 р.).

¹⁴ Закінчив філософські студії у Кременці, а теологічні у Лаврові (Див.: Звіт 1783 р.). За іншими джерелами у 1778 – 1779 рр. розпочав вивчення філософії у Саганівському монастирі (Cathalogus Professorum Ordinis S. V. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabeticum in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778).

¹⁵ Станом на 1783 р. – парох та сповідник при монастирській церкві Св. Онуфрія у Лаврові (Див.: Звіт 1783 р.). Час та місце смерті не встановлені (авт.).

¹⁶ За іншими даними 1744 р. вступив до чернецтва, а 1745 р. склав чернечі обіти професа (див.: Звіт 1783 р.).

¹⁷ 1748 р. – брат Почаївського монастиря (Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie – Zespół Ławra Poczajowska. – Sygn. 2. Skrutenia. – S. 78).

ології та філософії. По завершенні навчання отримав ієрейські свячення. В червні 1753 р. повернувся на терени Святопокровської провінції та призначений вікарієм Підгородського монастиря, 1754 р. – сповідник у Подденбці, серпень 1755 р. – викладач філософії у Лаврові, а через рік проповідник та вікарій, серпень 1757 р. – вікарій у Крехові, проповідник у Луцьку, липень 1760 р. – ігумен у Почаєві (2 роки). 3 липня 1762 р. – секретар о. Йосафата Висоцького, Жовківського архимандрита та вікарія провінціала (протоігумена). Від 6 серпня 1763 р. – ректор монастирської школи у Шаргороді, а 27 серпня 1765 р. відправлений до Пугінок на посаду ігумена новофундованого монастиря. Через рік переїхав до Литвинова, будучи ігуменом (1 рік 8 місяців), а далі став сповідником у Щеплотах, вікарієм та економом у Сокольцях¹⁸. Із серпня 1782 р. – резидент у Біліні, а із 1784 р. – сповідник, префект у Почаєві. Помер у 1786 р., будучи ігуменом у Лаврові.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. III. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-436. – С. 1047.

Гриневецький Мелетій (Модест)

Світське ім'я – Михайло. Батьки – Василь та Єва. Народився 8 вересня 1758 р. у м. Лютовиська на теренах Сяноцької землі. Закінчив клас риторики у Самбірській школі. Вступив до чернецтва 8 жовтня 1777 р. у Добромилі. Після року випробування у новіціаті не склав чернечих обітів професа у зв'язку із перешкодою щодо дотримання австрійського законодавства (дозволено постригати у ченці із 25 років), тому відтерміновано час постригу, який відбувся 8 жовтня 1778 р. В лютому 1779 р. відправлений до Святоспаського монастиря для проходження студій з риторики¹⁹. В цьому ж році переїхав до Замостя на студії з філософії. По завершенні студій, через два роки, зайнявся викладацькою працею у Замості: магістр монастирської школи (1781 р.), магістр граматики (1782 р.). У 1783 р. – магістр у Добромилі, а згодом відправлений до Лаврова для викладання філософії. Через рік скерований до генеральної семінарії у Львові для здобуття теологічної освіти. По завершенні навчання став префектом Львівської семінарії. В цій же семінарії продовжував вивчати догматичну теологію. 1 липня 1789 р. закінчив навчання у семінарії. 7 жовтня 1789 р. отримав ієрейські свячення від львівського владики Петра Білянського. Після цього виконував обов'язки ігумена Львівського монас-

¹⁸ 1773 – 1774 pp. – сповідник та парох у Кам'янецькому монастирі (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1773 in Annum 1774. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773). 1775 – 1776 pp. – вікарій та сповідник Крехівського монастиря (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775). 1778 – 1779 pp. – ігумен та сповідник Завалівського монастиря (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabetici in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778).

¹⁹ 1778 – 1779 pp. – проходив студії у Святоспаському монастирі (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabetici in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778).

тиря Св. Онуфрія. Був ректором Львівської академії та провінціалом (протоігуменом) Святоспаської провінції²⁰. Помер 1 квітня 1823 р.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... T. III. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-436. – С. 812, 842.

Дмитровський Северян

Світське ім'я – Стефан. Батьки – Андрій та Анна. Народився 25 жовтня 1745 р. у с. Березів Перемишльської землі. Хорист та послушник. Вступив до чернецтва 11 жовтня 1775 р. у Добромилі. Після року випробовувань у новіціаті 11 серпня 1776 р. склав чернечі обіти професа²¹. Відправлений до Задарівського монастиря для виконання обов'язків економа. Через 4 р. у 1780 р. переїхав до Золочівського монастиря, де також був економом. У січні 1782 р. відбув до Збаража, де виконував послушання. 9 червня 1782 р. отримав дияконівські свячення із рук луцького владики Кипріяна Стецького у Почаєві²². У 1787 р. переїхав із Лаврова до Топільниці, де був прокуратором обители²³.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... T. III. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-436. – С. 1019.

Дроздовський Макарій

Світське ім'я – Михайло. Батьки – Теодор та Теодозія. Народився у вересні 1727 р. у с. Вишня Белзького воєводства. Хорист та послушник. Вступив до чернецтва 30 липня 1754 р. у Почаєві. Після року чернечих випробовувань у новіціаті в лютому 1755 р. не склав чернечих обітів професа, а відправлений до Овруцького монастиря, де будучи економом обители також продовжив проходження новіціату. 1 серпня 1756 р. склав чернечі обіти професа. У травні 1758 р. відправлений до Калинівки, будучи прокуратором. В липні 1759 р. відправлений до Манківки для виконання обов'язків послушника. Через чотири роки, із серпня 1763 р., відправлений до Калинівки. Звідкіля 2 липня 1766 р. переїхав до Львівського монастиря Св. Юрія для виконання обов'язків прокуратора. 1 серпня 1766 р. перебував у Львівському монастирі²⁴. Був Овруцьким архимандритом, провінціалом та прокуратором впродовж багатьох років. 1773 р. – прокуратор у Городищі²⁵. 1775 р.

²⁰ Доктор богослов'я і професор Львівського Університету, ректор, декан богословського відділу, в Чині протоігумен Галицької Провінції (Вибір з «Пом'яника» Чину Св. Василя Великого – квітень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bazylianie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=254:lr&catid=16:historia_zakonu&Itemid=3).

²¹ За іншими даними вступив до чернецтва і склав чернечі обіти професа у Почаєві (див.: Звіт 1783 р.).

²² За іншими даними у 1778 р. отримав піддияконівські та дияконівські свячення (див.: Звіт 1783 р.).

²³ Станом на 1783 р. – брат Лаврівського монастиря, оскільки ще не отримав ієрейських свячень та був послушником в обители (див.: Звіт 1783 р.). Час та місце смерті не встановлені (авт.).

²⁴ 1767 р. – отримав ієрейські свячення (Lorens B. Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743 – 1780. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. – S. 446).

²⁵ 1773 – 1774 рр. – був прокуратором монастирі у Городищі (Catalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1773 in Annum 1774. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773).

переїхав до монастиря у Загорові²⁶. 1777 р. – переїхав із Загорова до Замостя, де також був прокуратором. У квітні 1779 р. вибув із Замостя до Щеплот, виконуючи ті ж самі обов'язки²⁷. 1784 р. – прокуратор у Ямниці. 15 лютого 1786 р. вибув із Кристинополя до Щеплот²⁸.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. II. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-435. – С. 776.

Канафоський Гервасій

Світське ім'я – Григорій. Батьки – Іван та Єва. Народився 30 січня 1760 р. у м. Городок. Навчався півроку на студіях з риторики у Львівській академії. 28 травня 1780 р. вступив до чернецтва у Добромилі. Після року випробовувань у новіціаті 30 травня 1781 р. не склав чернечих обітів професа та відправлений до Святоспаського монастиря на студії з риторики. Через рік переїхав до Лаврова для продовження студій з риторики²⁹. По завершенні студій переїхав до Дрогобича для викладання німецької мови. Вчителював у Дрогобичі від 1 вересня 1785 р. до 15 серпня 1786 р. 24 вересня 1786 р. повернувся до Львова, де проходив теологічні студії. По завершенні навчання у 1792 р. отримав ієрейські свячення³⁰.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. II. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-435. – С. 414.

Копистинський Йоаникій

Світське ім'я – Іван. Батьки – Василь та Пелагія. Народився 30 березня 1707 р. у с. Донбровка Сяноцької землі. Хорист та послушник. Вступив до чернецтва 11 жовтня 1730 р. до Лаврова³¹. Після року чернечих випробовувань у новіціаті 1731 р.³² склав чернечі обіти професа та призначений спочатку економом, а потім рефектарем, помічником захристиянина Лаврівського монастиря. 27 жовтня 1736 р.³³ отримав ієрейські свячення із рук перемишльського владыки Ієроніма

²⁶ 1775 – 1776 рр. – прокуратор та економ монастиря у Загорові (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775).

²⁷ 1778 – 1779 рр. – місіонер та хорист монастиря у Щеплотах (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabetici in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778).

²⁸ 30.10.1807 р. – упокоївся о. Макарій Дроздовський, економ по монастирях: Св. Юрія у Львові, в Овручі, Загорові, Замості, Щеплотах, Ямниці, Кристинополі та Гошеві (Витяз з «Пом'яника» Чину Святого Василя Великого – місяць червень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bazylianie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=404:lr-15&catid=16:historiaZakonu&Itemid=3).

²⁹ Станом на 1783 р. залишався не професом. Був братом у Лаврівському монастирі, оскільки не отримав жодних свячень (див.: Звіт 1783 р.).

³⁰ Час та місце смерті не встановлені (авт.).

³¹ За іншими даними вступив до чернецтва 15 липня 1730 р (див.: Звіт 1783 р.).

³² За іншими даними склав чернечі обіти 21 жовтня 1731 р (див.: Звіт 1783 р.).

³³ За іншими даними 19 березня 1734 р. – піддиякон, 25 травня 1734 р. – диякон, 23 жовтня 1738 р. – ієромонах (див.: Звіт 1783 р.).

Устрицького у монастирській церкві Святоспаської обителі, де залишився виконувати обов'язки пресвітера впродовж 7 років. У вересні 1743 р. відправлений до монастиря у Синьковичах, будучи прокуратором протягом 5 років. У травні 1748 р. повернувся до Лаврова для виконання обов'язків пекаря, а згодом переїхав до Угорщини, де перебував 15 років. 2 лютого 1764 р. відправлений до Святоспаського монастиря, будучи прокуратором у Топільниці. Звідтіля 20 березня 1767 р. відбув до Щеплот для виконання обов'язків прокуратора, а через три роки відправлений до Домашова³⁴. Помер 1786 р. у Лаврівському монастирі.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. II. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання – ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-435. – С. 601.

Ленкевич Іполит

Світське ім'я – Якуб. Батьки – Теодор та Анна. Народився в 1742 р. у с. Негребка Перемишльської землі. Закінчив клас логіки. Вступив 20.08.1762 р. до чернецтва у Почаєві. 29 серпня 1763 р. склав чернечі обіти професа. Після цього відправлений до Теревовлі, де протягом двох років проходив філософські студії. Звідтіля скерований на посаду вчителя монастирської школи в Умані (1 рік). У 1767 р. повернувся до Добромиля для продовження теологічних студій. Незабаром 25 березня 1769 р. у Страшевичах отримав піддияконівські свячення із рук перемишльського владика Атанасія Шептицького. 15 серпня 1770 р. – дияконівські, а 15 травня 1771 р. – ієрейські свячення³⁵. 13 червня 1771 р. відправлений до Лаврова для продовження теологічних студій. Через чотири роки, по завершенні студій, відправлений до Умані, де був професором риторики впродовж двох років. За деякий час повернувся до Замостя для викладання філософії. За один рік переїхав до Умані, де викладав моральну теологію³⁶. У 1776 р. відправлений до Шаргороду, де продовжував виконувати обов'язки віцеректора та професора теології (2 роки), а потім професора та префекта школи (2 роки)³⁷. У 1780 р. скеро-

³⁴ 1773 – 1777 рр. – місіонер Лаврівського монастиря, 1778 – 1779 рр. – соцій у Біліні, резиденції Лаврівської обителі (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1773 in Annum 1774. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773; Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775; Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabeticum in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778). Станом на 1783 р. перебував у Лаврівському монастирі (див.: Звіт 1783 р.).

³⁵ За іншими даними 23 квітня 1769 р. – дияконівські, а 15 травня 1769 р. – ієрейські свячення (див.: Звіт 1783р.).

³⁶ 1773 – 1776 рр. – професор риторики, поетики, догматики та проповідник по святах, сповідник (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1773 in Annum 1774. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773; Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775).

³⁷ 1778 – 1779 рр. – вікарій, проповідник, сповідник Крехівського монастиря (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabeticum in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778).

ваний до Добромиля на посаду магістра новиків. Серпень 1781 р. відправлений до Лаврова, будучи професором моральної і догматичної теології. 1784 р. – резидент та парох у Топільниці³⁸.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. II. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-435. – С. 526.

Нестеровський Епіфаній

Народився у 1755 р. Вивчав німецьку мову в Острозі, а також здобув теологічну освіту³⁹. Отримав ієрейські свячення. У 1795 р. повернувся до Галицької провінції⁴⁰.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. I. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-614. – С. 305.

П'ятковський Іларіон

Світське ім'я – Іван. Батьки – Франциск та Анна. Народився в 1753 р. у Люблінському воєводстві. Закінчив школу в Любліні. Вступив у 1773 р. до чернецтва. Проходив новіціат у Почаєві. У 1774 р. склав чернечі обіти професа. Проходив студії із риторики у монастирях в Загайцях, Білій та Гощі⁴¹. Студії із філософії продовжив у Луцьку (2 роки)⁴². Закінчив студії в Уневі. 15 січня 1781 р. скерований на теологічні студії до Лаврівського монастиря. 23 січня 1782 р. отримав дияконівські⁴³, а 2 лютого 1782 р. ієрейські свячення із рук холмського владика та адміністратора перемишльської єпархії Максиміліана Рилла у Лаврівському монастирі. У жовтні 1795 р. відправлений до монастиря у Погоні, де був парохом. 1784 р. – парох у Висоцьку Верхньому⁴⁴.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. II. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-435. – С. 505.

³⁸ Станом на 1783 р. перебував у Лаврові. Декілька років хворів. Останні 6 років був сповідником (див.: Звіт 1783 р.). Час та місце смерті не встановлені (авт.).

³⁹ 7 липня 1781 р. – вступив до чернецтва у Добромилі, де пройшовши чернечі випробовування 16 вересня 1782 р. – склав чернечі обіти професа (див.: Звіт 1783 р.).

⁴⁰ Час та місце смерті не встановлені (авт.).

⁴¹ 1775 – 1776 рр. – студент першого року навчання на теологічних студіях у Білостоці (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775).

⁴² 1778 – 1779 рр. – студент другого року навчання на теологічних студіях у Луцьку (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabetici in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778).

⁴³ Перед тим, 1 серпня 1781 р., пройшов піддияконівські свячення (див.: Звіт 1783 р.).

⁴⁴ Час та місце смерті не встановлені (авт.).

Рудницький Віктор

Світське ім'я – Василь. Батьки – Стефан та Марія. Народився 9 квітня 1756 р. у с. Кривці Глинянського дистрикту. Вступив до чернецтва 20 березня 1772 р. у Почаєві та по завершенні новіціату склав чернечі обіти професа⁴⁵. 2 березня 1773 р. відправлений на студії з риторики до Загайців, які продовжив у Щеплотах⁴⁶. Через рік переїхав до Гощі для завершення вивчення риторики. По завершенні курсів скерований до Уманського монастиря, де був вчителем у нижчих класах. Згодом переїхав до монастиря у Підгірці, виконуючи обов'язки ризника, де також пройшов філософські студії⁴⁷. У Лаврові проходив моральну і догматичну теологію. 26 жовтня 1781 р. отримав ієрейські свячення із рук адміністратора перемишльської єпархії Максиміліана Рилла⁴⁸. У 1780 р. перебував у Львівському монастирі Св. Івана⁴⁹. 1784 р. – прокуратор у Почаєві⁵⁰.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т.ІІІ. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф.3. – Спр. МВ-436. – С. 1175.

Смольський Онуфрій

Світське ім'я – Іван. Батьки – Яків та Марія. Народився 26 липня 1733 р. на теренах Галицької землі. Вступив 11 червня 1760 р. до чернецтва у Почаєві. Після року випробовувань у новіціаті 14 червня 1761 р. склав чернечі обіти професа. 6 червня 1762 р. відправлений до Завалова для виконання обов'язків помічника захристиянина⁵¹. 10 травня 1763 р. – отримав ієрейські свячення із рук львівського владики Лева Шептицького у Крилосі. 2 вересня 1763 р. скерований до Теревовлі для виконання обов'язків економа. 11 січня 1765 р. – захристиянин в Угорниках. 17 квітня 1766 р. – захристиянин у Луцьку. Через чотири роки переїхав до Мильчена, а за рік скерований до Деревлян, а за півроку – до Почаєва, а далі до Крилоса, а через три роки до Задарова, будучи захристиянином. Із серпня 1773 р. скерований до Лаврова, будучи хористом і місіонером⁵². 3 липня 1774 р. – ризник і парох у

⁴⁵ За іншими даними 9 квітня 1773 р. вступив до чернецтва, а 11 квітня 1774 р. – склав чернечі обіти професа (див.: Звіт 1783 р.).

⁴⁶ 1775 – 1776 рр. – проходив студії у Щеплотському монастирі (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775).

⁴⁷ 1778 – 1779 рр. – проходив студії у Підгорецькому монастирі (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabetici in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778).

⁴⁸ За іншими даними 26 жовтня 1780 р. – піддиякон, 8 серпня 1781 р. – диякон, ієромонах (див.: Звіт 1783 р.).

⁴⁹ Станом на 1783 р. – проповідник та сповідник у Лаврівському монастирі (див.: Звіт 1783 р.).

⁵⁰ Помер 1788 р. у Лаврові (Лось В., Сінкевич Н. Catalogus partum et fratrum defunctorum Чину св. Василя Великого у фондах інституту рукописів НБУВ (середина XVIII – початок XIX ст.) // Генеалогічні записки. – Вип. 12 (нової серії 6). – Львів, 2014. – С. 87).

⁵¹ 1762 р. – отримав піддияконівські та дияконівські свячення (див.: Звіт 1783 р.).

⁵² 1773 – 1774 рр. – отець, кравець у Лаврівському монастирі (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1773 in Annum 1774. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773).

Жовкві. Із вересня 1775 р. – ризник у Віцині⁵³. У березні 1777 р. переїхав із Віцина до монастиря у Погоні, де був сповідником⁵⁴. Звідкіля у липні 1781 р. переїхав до Дрогобича, будучи резидентом у Летні. У вересні 1782 р. – ризник у Лаврові та Білині⁵⁵. 1787 р. переїхав із Лаврова до Струсова. 1789 р. – вибув із Струсова до Деревлянської Волі, де також виконував обов'язки ризника⁵⁶.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. III. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-436. – С. 883.

Созанський Альфонс

Світське ім'я – Антоній. Батьки – Якуб та Марія. Народився 1755 р. у с. Дусівці Перемишльської землі. Вступив 11 березня 1773 р. до чернецтва в Добромилі. Через рік новіціату 1774 р. склав чернечі обіти професа. Після цього направлений до Лаврівського монастиря для проходження студій з риторики та філософії⁵⁷. По завершенні студій відбув до Дрогобича, будучи вчителем у початковій школі⁵⁸. Згодом скерований до Добромиля, а звідтіля до Львівського монастиря Св. Юрія на теологічні студії. 18 серпня 1781 р. прибув до Лаврова для продовження вивчення теології. 1784 р. – парох і проповідник у Добромилі. У 1799 р., відповідно до записів у хроніці Крехівського монастиря, був адміністратором у Васильові⁵⁹.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. I. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-614. – С. 15.

Срочинський Корнелій

Світське ім'я – Георгій. Батьки – Семеон та Анна. Народився у 1731 р. в с. Седлиська Перемишльської землі. Закінчив філософські студії у Перемишльській школі отців-езуїтів. Вступив 1 вересня 1754 р. до чернецтва в Добромилі. Після року новіціату 14 вересня 1755 р. склав довічні чернечі обіти професа. Цього ж року відправлений на теологічні студії до Львова. Після чотирьох років 29 серпня 1759 р. відправлений до Замостя для виконання обов'язків місіонера. Звідті

⁵³ 1775 – 1776 рр. – ризник монастиря у Подденбці (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775).

⁵⁴ 1778 – 1779 рр. – сповідник монастиря у Погоні (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabeticum in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778).

⁵⁵ Станом на 1783 р. – парох та місіонер у Лаврові (див.: Звіт 1783 р.).

⁵⁶ Час та місце смерті не встановлені (авт.).

⁵⁷ 1775 – 1776 рр. – проходив студії у Лаврівському монастирі (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775).

⁵⁸ 1778 – 1779 рр. – магістр класу інфіми у Дрогобицькій гімназії при монастирі отців-василіан (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabeticum in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778).

⁵⁹ Час та місце смерті не встановлені (авт.).

1764 р. відправлений до Угорницького монастиря на посаду ігумена. У 1766 р. скерований до Кристинополя, будучи ігуменом та префектом місійної станиці⁶⁰.

У 1755 р. висвячений у диякони Чину, а через рік, у 1756 р., отримав ієрейські свячення із рук владики Лева Шептицького⁶¹. Будучи ігуменом Кристинопільського монастиря, зумів побудувати нову монастирську церкву та приміщення обителі⁶².

У 1776 р. на Унівській капітулі обраний секретарем Святопокровської провінції⁶³. У 1780 р. на провінційній капітулі у Тороканах, яка вирішувала питання про утворення нової Галицької провінції Святого Спасителя, обраний консультором провінційної управи, продовжуючи виконувати обов'язки ігумена, але вже у Лаврівському монастирі⁶⁴. У 1788 р. був проповідником та сповідником. Помер 21 березня 1790 р.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... T. I. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-614. – С. 236.

⁶⁰ 1766 – 1775 рр. – ігумен Кристинопільського монастиря (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775).

⁶¹ 17 жовтня 1755 р. – піддияконські та дияконські, а 24 червня 1756 р. – ієрейські свячення (див.: Звіт 1783 р.).

⁶² Під час ігуменування у Кристонополі він написав ряд рукописних праць, пов'язаних із укладенням історії монастиря, монастирської документації, інвентарів, метрик, книг церковних братств, щоденників, місій, каталогів монастирської бібліотеки, книг приходів та розходів, а також теологічно-філософського жанру – «Людна пустиня». Проте, найбільше серед творчого доробку вирізняють дослідники укладену ним «Хроніку Кристинопільського монастиря від 1766 – 1776 рр.». В лютому 1770 р. під час візитації Кристинопільського монастиря Протоігумен (провінціал) о. Інокентій Матковський доручив о. Срочинському написати працю, яка би трактувала про спосіб та методи василіянських місій. Отець Срочинський написав таку працю до кінця травня 1770 р. під назвою: «Methodus Pergagendi Missiones Apostolicas in Provincia Ruthena O. S. Basilii Magni». Ця книга вийшла друком у друкарні отців-василіан у Почаєві в 1772 р. та вважається цінним набутком у василіянській місійній літературі. Також йому належить «Катехизм, який був коротко зібраний ... на різних місіях ЧСВВ», також друкований у Почаєві від 1772 р. Видав книжечку про св. Онуфрія з різними піснями у Львові від 1773 р. (Łukań o. R. ZSBM Autor dziejopisu monasteru Krystynopolskiego o. Korneliusz Sroczyński ZSBM. – Kraków, 1939. – S. 5-12).

⁶³ 1776 – 1780 рр. – секретар Святопокровської провінції ЧСВВ (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabeticum in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini). Із часу його врядування як секретаря провінції, із ініціативи о. Йосифа Моргульця, походять 2 окружні провінційні листи, писані рукою о. Корнелія Срочинського та друкovanі: один писаний у Почаєві дня 7 лютого 1777 р., а другий в Загарові від 15 листопада 1778 р. Обидва ці листи друкovanі у василіянській друкарні в Почаєві. У 1778 р. о. Корнелій був візитатором василіянських монастирів Святопокровської провінції. Впродовж 1779 р. перебував у Відні. (Łukań o. R. ZSBM Autor dziejopisu monasteru Krystynopolskiego o. Korneliusz Sroczyński ZSBM. – Kraków, 1939. – S. 5-12).

⁶⁴ Виконував обов'язки ігумена у Лаврові від 2 травня 1781 до 14 травня 1788 р. За час урядування у Лаврові уклав ряд рукописних книг історичного жанру: – історія Лаврівського монастиря ЧСВВ від XIII до XVIII ст.; – акти Лаврівського монастиря у 2 книгах; – книга привілеїв та записів Лаврівського монастиря; – книга фундаційних привілеїв; – список прав Лаврівського монастиря (Łukań o. R. ZSBM Autor dziejopisu monasteru Krystynopolskiego o. Korneliusz Sroczyński ZSBM. – Kraków, 1939. – S. 5-12).

Татаркевич Ісає

Світське ім'я – Іван. Батьки – Стефан та Анна. Народився у січні 1736 р. в місті Яворів, старостві Перемишльської землі. Закінчив навчання у класі логіки у Львівській школі. Вступив 31 серпня 1760 р. до чернецтва в Почаєві. Після року випробувань у новіціаті 1 вересня 1761 р. склав чернечі обіти професа⁶⁵. 1 лютого 1762 р. відправлений до Гощі для проходження студій з риторики. У серпні 1762 р. переїхав до Лаврова, де студіював філософію. Під час навчання отримав дияконівські свячення із рук перемишльського владыки Атанасія Шептицького. 13 жовтня 1762 р. відправлений до Святоспаського монастиря для виконання обов'язків економа. 30 серпня 1763 р. переїхав до Загайців для продовження філософських студій. 30 квітня 1764 р. відправлений до Тригир'я, де був катехитом, а через рік 21 серпня 1765 р. скерований до Білостока, де також був катехитом. Із 9 серпня 1766 р. катехит у Гранові, а з 19 червня 1767 р. проходив студії з моральної теології у Теревовлі (4 місяці). Після цього катехит в Улашківському монастирі, звідкіля через три роки відправлений до Сокільця (катехит), Лішня (катехит), Летня (катехит із 30 вересня 1769 р.). 5 травня 1771 р. у Валяві отримав іерейські свячення із рук перемишльського владыки Атанасія Шептицького. Із 1773 р. – проповідник у Щеплотському монастирі⁶⁶, а з 1775 р. – у Верхраті⁶⁷, і в цьому ж році переїхав до Сокільця, де й помер у 1788 р⁶⁸. Деякий час (1784 р.) перебував у Почаєві. Прожив всього 52 роки, із яких 28 років перебував у Василіанському Чині. Із цих 28 років більшість часу проживав по монастирях Галичини (22 роки). За час перебування в Чині здобув філософську та теологічну освіту.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. II. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-435. – С. 702.

Теодорський Теофіл

Світське ім'я – Теодор. Батьки – Василь та Єва. Народився 1694 р. у с. Серакоса Перемишльської землі. Вступив до чернецтва 14 серпня 1730 р. у Лаврові⁶⁹. Після року випробувань у новіціаті 8 вересня 1731 р. склав чернечі обіти про-

⁶⁵ За іншими даними 1756 р. вступив до Добромилського монастиря, а 1757 р. склав чернечі обіти професа (див.: Звіт 1783 р.).

⁶⁶ 1773 – 1774 рр. – проповідник у Щеплотському монастирі (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1773 in Annum 1774. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773).

⁶⁷ 1775 – 1776 рр. – проповідник монастиря у Верхраті (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775). 1778 – 1779 рр. – проповідник та сповідник монастиря у Язениці (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabetici in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778).

⁶⁸ В інших джерелах подано відмінну дату смерті – 1790 р. (Лось В., Сінкевич Н. Catalogus partum et fratrum defunctorum Чину св. Василя Великого у фондах інституту рукописів НБУВ (середина XVIII – початок XIX ст.) // Генеалогічні записки. – Вип.12 (нової серії 6). – Львів, 2014. – С. 88). Ще одне джерело подає 1784 р. (Lorens B. Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743 – 1780. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. – S. 474).

⁶⁹ За іншими даними 30 серпня 1728 р. вступив до чернецтва у Лаврові (див.: Звіт 1783 р.).

феса⁷⁰. Протягом трьох років був прокуратором і парохом Лаврівської резиденції у с. Висоцьке Верхнє. Із 1739 р. – вікарій Святоспаського монастиря. У 1743 р. повернувся до Лаврова, де впродовж одного року був вікарієм цієї обители. 1744 р. – вікарій монастиря у Почаєві. 1745 р. – ігумен монастиря у Золочові. Через 4 роки відправлений до монастиря в Уневі, де був також вікарієм⁷¹. Однак через рік повернувся до Золочева, де був ігуменом протягом 4 років. Надалі скеровувався до різних монастирів провінції: Погоня (4 р. ігумен), Завалів (1 р. ігумен), Лаврів (1 р. вікарій)⁷², Білина (4 р. ігумен), Лаврів (1 р. вікарій), Верхрата (2 р. вікарій), Мильча (2 р. вікарій), Лаврів (сповідник 8 тижнів). 16 квітня 1779 р. – резидент у Білині, що належала до Лаврівського монастиря. Через три роки, у лютому 1782 р., у зв'язку із погіршенням стану здоров'я, перевезений до Лаврова, де виконував обов'язки сповідника. Помер у 1787 р.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. III. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-436. – С. 1137.

Фігнер Никифор

Світське ім'я – Микола. Батьки – Іван та Сюзанна. Народився 6 жовтня 1758 р. у м. Вингелі в Угорщині. Закінчив клас граматики у школі отців-павлинів у м. Вингелі. Вступив 30 вересня 1777 р. до чернецтва у Добромилі. Після року випробувань у новіціаті не склав чернечих обітів професа, оскільки не досягнув відповідного віку. 1 січня 1779 р. відправлений до Збаражського монастиря⁷³. У вересні 1780 р. переїхав до Крехова на студії з риторики, звідкіля у серпні 1781 р. вибув до Святоспаського монастиря, де проходив вищі студії з риторики⁷⁴. 1784 р. – студіював філософію у Замості та вивчав німецьку і латинську мови⁷⁵.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... Т. II. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-435. – С. 864.

⁷⁰ За іншими даними 8 вересня 1729 р. склав чернечі обіти професа. 27 вересня 1730 р. – піддиякон, диякон, 5 жовтня 1730 р. – ієромонах. Не знав слов'янської мови (див.: Звіт 1783 р.).

⁷¹ 1747 р. – ігумен монастиря в Уневі (Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie – Zespół Ławra Poczajowska. – Sygn. 2. Skrutenia. – S.22).

⁷² 1770 – 1777 рр. – вікарій, 1778 – 1779 рр. – сповідник Лаврівського монастиря (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1773 in Annum 1774. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773; Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775; Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabetici in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778).

⁷³ 1778 – 1779 рр. проходив студії у Збаражському монастирі (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabetici in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1778),

⁷⁴ 15 серпня 1783 р. – склав чернечі обіти професа. В той час був братом Лаврівського монастиря, оскільки не отримав жодних свячень, а був студентом (див.: Звіт 1783 р.).

⁷⁵ Помер 1792 р. у Загороді (авт.).

Щигельський Амброзій

Світське ім'я – Антоній. Батьки – Микола та Ядвіга. Народився у травні 1706 р. в с. Прухник Перемишльської землі. Закінчив філософські студії у Львівській школі отців-єзуїтів. Вступив до чернецтва 12 березня 1729 р. у Лаврівському монастирі. Після року випробовування у новіціаті 30 липня 1730 р. склав чернечі обіти професа і отримав дияконівські та ієрейські свячення із рук перемишльського владики Ієроніма Устрицького. Із квітня 1731 р. виконував обов'язки пресвітера при Перемишльській катедрі. Через три роки відправлений 10 серпня 1734 р. до Лаврівського монастиря, виконуючи протягом п'яти років обов'язки проповідника та сповідника⁷⁶. У березні 1739 р. призначений ігуменом Ямницького монастиря. Впродовж серпня 1740 р. – січня 1741 р. проживав у Лаврівському монастирі. Після цього направлений до Перемишля, а згодом у вересні 1741 р. до Львівського монастиря Св. Юрія для проповідування та сповідання прочан. Із травня 1742 р. був проповідником Луцького Хрестовоздвиженського монастиря. У липні 1743 р. проповідував у Мильцівському монастирі. У серпні 1745 р. сповідник у Черниляві. Із вересня 1746 р. сповідник у Щеплотах. В травні 1747 р. сповідник Лаврівської обителі, а вже у лютому 1748 р. із цими ж обов'язками перебував у Святоспаському монастирі. У вересні 1749 р. повернувся до Лаврова, звідки через рік (1750 р.) скерований до Віцина. В 1751 р. призначений ігуменом Золочівського монастиря. Із лютого 1752 ігумен Турівського монастиря, а вже у вересні 1753 р. відправлений до Зимнівської обителі, де виконував обов'язки сповідника та пароха. Із липня 1754 р. був проповідником та сповідником Теребовлянського монастиря. В квітні 1756 р. ігумен монастиря у Сокольці. Із липня 1757 р. проповідник Чортківського монастиря, а із вересня цього ж року сповідник Сатанівського монастиря. Із вересня 1758 р. відправлений у Колодяжне. У вересні 1759 р. скерований до Тригір'я для виконання обов'язків капелана до отців кармелітів із Бердичова. У травні 1765 р. перебував у Щеплотському монастирі для виконання обов'язків сповідника. Через рік направлений до Черниляви, а згодом до Львівського монастиря Св. Онуфрія. Після цього був вікарієм монастиря у Бесідах⁷⁷. Згодом призначений капеланом Смільницького жіночого монастиря. Через рік прибув до Лаврова, будучи проповідником⁷⁸, а згодом направлений до Топільницького монастиря, де проживав протягом двох років та шести місяців⁷⁹. Після цього скерований до Дрогобицького монастиря, звідки відправлений до Дерезицької резиденції для

⁷⁶ 1734 р. виступає у Перемишльському гродському суді як прокуратор Лаврівського монастиря (Стецик Ю. Василянські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII – XVIII ст.): монографія. – Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ, 2014. – С. 253).

⁷⁷ 1773 – 1774 рр. – вікарій монастиря у Бесідах (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1773 in Annum 1774. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1773).

⁷⁸ 1775 – 1776 рр. – капелан у Смільницькому жіночому монастирі (Cathalogus monasteriorum Ordinis Sancti Basilii Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae cum residentibus in iis Religiosis Patribus et Fratribus ex Anno 1775 in Annum 1776. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini, 1775).

⁷⁹ 1776 р. – прокуратор Топільницького монастиря (Стецик Ю. Василянські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII – XVIII ст.): монографія. – Дрогобич, 2014. – С. 224).

Життєписи василянського чернецтва (Лаврівська обитель 1783 р.).

душпастирської праці, де пробув два роки та 8 місяців⁸⁰. 1 серпня 1781 р. переїхав до Лаврова, де виконував обов'язки сповідника. Помер 7 липня 1786 р. у Лаврові.

Рукописне джерело: Cathalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ordinis Sancti Basilii Magni in Provincia Polona Tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae... conscriptus secretarum ARP Anastasium Piotrowski... T. I. (01.07.1766, Ovruciae).

Місце зберігання: ЛННБ ВР. – Ф. 3. – Спр. МВ-614. – С. 29.

Юрій Стецик.

Життєписи василянського чернецтва (Лаврівська обитель 1783 р.).

На підставі персональних даних укладено біограми василянського чернецтва. Подано загальну просопографічну характеристику монахів за наступними критеріями: загальний вік, географічне походження, вступ до чернецтва, складення чернечих обітів, отримання свячень, освітні студії, монастирські та церковні обов'язки.

Yuriy Stetsyk.

Biographies of the Basilian monasticism (Lavriv monastery in 1783).

On the basis of the personal information the biographies of the Basilian monasticism were compiled. The general prosopographical characteristics of monks are given according to the following criteria: general age, geographical origin, prelude of monkhood, drafting of the monastic oath, receiving of sanctifying, educational studios, monastic and church duties.

---

⁸⁰ 1778 – 1779 рр. – резидент у Дерезичах, що належали до Дрогобицького монастиря (Cathalogus Professorum Ordinis S. B. Magni provinciae Protectionis Beatissimae Virginis Mariae juxta Ordinem Alphabetici in Monasteriorum ex Anno 1778 in Annum 1779. – Typis S.R.M. Monaste: Poczajovien: O.S.B.M. Anno Domini 1778).

КРАЄЗНАВЧА ХРОНІКА ГУБИЦЬКИХ ПАРАФІЙ МІСТА БОРИСЛАВА ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО СУЧАСНОСТІ

Однією з найдавніших відомих парохій міста Борислава є губицька. Уперше вона згадується в документах 1445 року, коли священнику Конону надано прихід у селі Губичі під Дрогобичем. Його наступником був Коновський (Комановський). Подальші згадки про парохію відносяться до 1515, 1565-1566, 1570 та 1589 років¹. У 1687 р. маєтки в Губичах посідав Юрій, граф Красицький, Долинський староста, і його дружина Анна Ольгердовичівна Сангушкова, княгиня Красненська. Їхній син Мартин, граф Красицький, воєвода Подольський і староста Перемиський та Болехівський, фундує кляштор (монастир) Кармелітів Босих у Перемишлі. 1692 року Василь Гик, дяк церкви Воскресіння Господнього в Губичах, оженився з родичкою Іллі Комановського, пресвітера церкви і подарував церковне дворище для згаданого монастиря².

Релігійне життя на селі з давніх часів у великій мірі залежало від священника. *«У часи Галицько-Руського князівства, – читаємо в часописі, – коли правили народом князі та громада, і пізніше, польської держави, попи не відрізняли себе від громади, дуже часто радились з нею на особних зборах, звали громаду обирати нових попів, як вмирали старі. До християнства тулились усі «ізгої». Всіх їх попи боронили від сильних та багатих, коли в їх свого нічого не було»*³.

Ще в XV ст. нижчі верстви сільського духовенства своїм становищем мало відрізнялися від селян. Вони несли усі підданські тягарі, жили в убогих хатах, бідували, самі обробляли землю. Зі селянами їх єднало безліч господарських інтересів⁴.

До початку XIX ст. у греко-католицькій церкві того часу обряд вели церковно-слов'янською, а проповіді в церкві аж до 1848 року священник повинен був промовляти польською – дуже сувора вимога тогочасної польської влади в Галичині⁵.

Українська мова у проповідях прозвучала у Львові та околицях лиш 1836 року. «Русалку Дністрову» опублікували через рік, у 1837. Проповіді українською мовою

¹ Сулик Р. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини (з альбомів М. Драгана). – Львів, 1995. – С. 36-37.

² Там само.

³ Горинь А. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX – 30-ті роки XX ст.). – К., 1993. – С. 28; Громада. – 1862. – С. 114.

⁴ Горинь А. Громадський побут сільського населення... – С. 28.

⁵ Тарнавський Р. Тустановичі. – Дрогобич, 2019. – С. 335.

започаткували Маркіян Шашкевич, Микола Устиянович та інші, і це мало принципове значення для краю.

Українські проповіді в церкві мали навіть більше значення ніж видання «Русалка Дністрова»⁶.

Після першого поділу Речі Посполитої 1772 р. Дрогобиччина опинилася під новою австрійською владою, але панщина тривала й надалі і священники разом із селянами змушені були відробляти її аж до 1777-го. Про те, як виганяли на панщину отця, Іван Франко описав у своїй поемі «Панські жарти». Австрійський чиновник Кратер констатував таке: «Сільський священник, як у матеріальному, так і в духовному відношенні мало чим відрізняється від селянина. Він живе в убогій хаті, як і той і оре, сіє, бідує, як і той. Певні доходи грецького приходу часто становлять 15-20 польських злотих на рік. Через це священник повинен сам обробляти землю, щоб жити»⁷.

У 1777 р. цесарівна Марія-Тереза видала декрет про заборону відправляти священників на панщину⁸. За правління австрійського імператора Йосифа II (1764 – 1790) священникам держава почала платити заробітну плату, а по досягненні похилого віку – пенсію⁹.

Важливе місце в реконструкції історії української парафіяльної громади в Губичах мають метричні книги. З'явилися вони після Триденського собору¹⁰ для правильного обліку прибічників традиційного віросповідання християн та реформаторів. Саме в метричних книгах є достовірні дані про народження, одруження та смерть тієї чи іншої людини. У Галичині, найшвидше у західній її частині, вони з'явилися у другій половині XVI століття. У Східній Галичині ще пізніше. Греко-католики почали їх вести після відомої Берестейської унії. Із приходом австрійської адміністрації в Галичину 1772 року такі книги були обов'язковими і їх записували за єдиним взірцем. За їхнє ведення та виготовлення копій священнослужителі різних конфесій одержували окрему платню, а плебанії чи резиденції, де мав мешкати священник, мусили будувати так, щоб у них була окрема кімната, звана канцелярією, де копіювали ці записи. Окремо були книги народжень, одружень та смерті. Оригінал метричної книги залишався на місці, а копії надсилали у єпископство (митрополію), до якої ця парохія (з латинської – парафія) належала, та в деканат. Якщо йдеться про метричний запис одруження, то, згідно зі встановленим зразком, у ньому вказували дату здійсненого акту, номери будинків, у яких мешкали наречений і наречена, детальні відомості про них: ім'я та прізвище, чийх

⁶ Сухий С. Русофільський рух та самоіндифікація в Галичині XVIII – XIX ст. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net/damo_groshi_greko_katolikam_voni_pereydut_u_pravoslavnya_n1551994

⁷ Briefe über Zustand von Galizien. – Т. II. – Leipzig, 1786. – С. 2; Герасименко М. Класи і соціальні групи в Галичині в кінці XVIII ст. / З історії західноукраїнських земель. – Т. II. – К., 1957. – С. 83.

⁸ Верган Василь. Дрогобич і Дрогобиччина на тлі історичних подій // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. 1. – Нью Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. – С. 55-56.

⁹ Гоменюк И. Всемирная история. Австро-Венгерская империя. – Харьков, 2020. – С. 156.

¹⁰ Триденський собор – дев'ятнадцятий Вселенський собор (за рахунком Римо-Католицької церкви). Проходив в м. Трендо (лат. Tridentum) з 15.12.1545 по 04.12.1563 рр., тому і назва – Триденський собор. Був одним з найважливіших соборів в історії Католицької церкви, тому що він зібрався для того, щоб дати відповідь реформаторському рухові. На соборі, крім іншого, відбулося підтвердження Нікейського символу віри, латинського перекладу Біблії («Вульгати»), прийняття второканонічних книг у Біблії і Триденського катехизму.

батьків вони. Якщо на той час батько чи мати були покійні, це також зазначалося. У метричному записі вказували ім'я та прізвища батьків наречених та чиї вони діти, тобто вносили дані про бабусь та дідусів наречених. Записували також, де вони народились і де мешкали. Обов'язково вказували вік нареченого та нареченої. Пізніше почали записувати дату їхнього народження. Після запису цих даних священник вказував соціальний статус обох. Писали також, чи наречені уперше беруть шлюб чи вдруге. Якщо одружувався вдівець чи вдова, то вказували, з ким він/вона були одружені. Окрема графа у метричній книзі була для свідків, які підтверджували те, що священнослужитель записував у метричну книгу. Закінчувався запис прізвищем та ім'ям священника, який здійснив та освятив таїнство одруження.

Метричні книги з часом удосконалювали, вносили нові дані, для наречених навіть завели передшлюбні картки (протокол) опитування, щоправда, це було значно пізніше. На самому початку австрійського правління метричні книги вели латинською мовою, а для священнослужителів (особливо греко-католиків), які її не знали, організовували спеціальні курси. Слід відзначити, що в дев'яностих роках минулого століття деякий час записи у метричних книгах греко-католицьких парафій велись русинською (українською) мовою.

Правильність ведення метричних книг перевіряв декан, який залишав свій підпис, а також митрополит, чи єпископ під час так званих канонічних візитацій (відвідин).

Навіть якщо траплялось якесь стихійне лихо, зокрема найчастіше пожежа, то пропасти безслідно метричні книги певного населеного пункту не могли: обов'язково десь збереглася копія. Інколи зберігали й оригінали, й копії. На даний час всі метричні книги є на зберіганні у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, а також у державних архівах Тернопільської та Івано-Франківської областей.

Згідно із законом про конфіденційність інформації на місцях, тобто в РАЦС (колись ЗАГС), зберігаються метричні книги району, міста від того часу, коли ще не минуло 75 років від останнього запису в цій книзі. Відтак ці книги надходять у ЦДІА України чи державні архіви відповідних областей (йдеться про ті території, які були під окупацією Австро-Угорщини).

Відповідно до закону вели метричні книги про народження. Після порядкового номера запису за певний рік вказували день, коли дитина народилася, потім день, коли вона була охрещена та миропомазана. Як правило, це був один і той самий день. Оскільки смертність дітей у Галичині була дуже високою і на той час найбільшою в Європі, допустити, щоб дитина померла нехрещеною, було неможливо, бо в такому разі батьки допустилися б гріха, рівного смертельному, який кличе «о німсту до неба».

В окремій графі вносили детальні дані про хрещених батьків та їхній соціальний статус. Вони, крім того, несли перед Богом відповідальність за достовірність запису в метричній книзі. Якщо були грамотні та вміли писати, то розписувалися проти свого прізвища, а якщо ні, то ставили традиційні хрестики. Обов'язково зазначалося, хто прийняв на світ Божий дитину, тобто вказували повивальну бабку (повитуху), а також священника, який охрестив цю дитину.

За певним зразком вели й метричну книгу померлих: порядковий номер запису, дім чи установа, де померла людина, хто покійник (чий чоловік чи дружина та хто його батьки), вік померлого, причина смерті. Внизу вказували ім'я священника, який здійснив чин похорону. Пізніше додавався документ, встановленого взірця, який стверджував причину смерті¹¹. Якщо помирав священник, то до запису в метричній книзі поховань вписували священників, які брали участь у чині поховання.

З початком ХІХ ст. прогресивна частина західноукраїнського духовенства активно мобілізувалося до просвітницької, наукової, літературної роботи. У піднесені освітнього й культурного рівня народу, у вихованні національної інтелігенції провідну роль відігравали *«галицькі просвітителі у священницькій рясі, що вийшли насамперед з кругів греко-католицького духовенства»*. Роль цієї частини духовенства виразно визначив митрополит Андрей Шептицький: *«У нас, священників, завжди знайдете не тільки пораду, але теж й дійову допомогу... Коли будемо держатись разом – тоді у кожному ділі виказуватимемо більшу силу»*¹².

Треба відзначити, що при кожному греко-католицькому храмі діяло церковне братство, окремо чоловіче та жіноче, іноді поділені за віком членів (братство старше та молодше). Окремо існувала церковна рада, яка розпоряджалася церковним бюджетом, планувала й керувала певними роботами, пов'язаними із благоустроєм церкви, цвинтаря чи кладовища, приходства, організацією різних заходів у зв'язку з релігійними святами тощо. Усі церковні братства й товариства вели релігійно-просвітницьку роботу серед селян.

Згідно даних Францисканської метрики у Губичах значився лише один храм. Саме в цих роках церковні та урядові власті вводять обов'язкові метричні книги для обліку і реєстрації народжень, одружень та смерті мешканців околиць нашого міста і Галичини, що дають змогу дослідити перебування священників та облік статистичних даних того чи іншого поселення.

У збереженій рукописній метриці 1730 – 1776 рр., яка зберігається у рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки АН України імені Василя Стефаника, знаходимо запис про губицького пароха: *«...А у Суляцьких Івана та Катерини, починаючи із 1744 року, у Метриці хрещення зафіксовано багато дітей, якими в 1760 р. кумами були навіть парохі із с. Губичі – отець Феодор і о. Григорій із с. Попелі...»*¹³.

За даними *«Шематизму Перемиської єпархії»* за 1830 рік, парохом Губич був о. Петро Душинський, 1773 р. н., висвячений 1798 року. Проживало тоді в селі 736 душ, була відкрита парохіяльна школа¹⁴.

Отець П. Душинський був парохом до 1835 року. Після його смерті парохом призначений о. Омелян Зелеховський. На парафії він затримався лише один рік,

¹¹ Горак Р. Українські постаті. Повернення додому. – Львів, 2018. – С. 269-271.

¹² Горинь А. Громадський побут сільського населення... – С. 29.

¹³ Александрович-Павличко Я. Рукописна Метрика 1730 – 1776 рр. церкви Преображення Господнього с. Тустановичі // Борислав: минуле і сучасне. Збірник статей, повідомлень та доповідей Першої наукової історико-краєзнавчої конференції. – Дрогобич, 1998. – С. 3-5; Львівська наукова бібліотека АН України ім. В. Стефаника. – Метрика 1730 – 1776 рр. церкви Преображення Господнього с. Тустанович. – НД. – № 142.

¹⁴ Gleri Dioecesejs graeko-catholicae. – Premisensis, 1830. – P. 46-47.

тобто до 1836 року. У 1836 р. парохом призначено о. Якова Паславського, 1785 р. н., рукоположений 1811 р., декан Яворівський та Мокрянський, який правив тут 10 років, тобто до 1846 року. Помер 09.09.1846 р., похований біля храму Покрови Пресвятої Богородиці с. Губичі (Борислав), з лівої сторони перед вхідними дверима до храму (могила збереглася). Після його смерті обов'язки пароха виконували о. Петро Яновський (1846 – 1847) і після нього о. Михайло Насальський (1847 – 1848). Було це нетривале однорічне адміністрування. 1848 року парохом призначили о. Василя Ільницького, який правив 17 років, до 1865 р., тобто до своєї смерті. 1865 року парохом стає о. Леонтій Манастерський, який правив до 1868 року. Парохом в Губичах в 1868 – 1883 роках був о. Андрій Скобельський, тобто 15 років, він покинув парохію, діставши підвищення, ставши Урицьким деканом.

Існування в с. Губичі церкви Воскресіння Господнього вперше документально засвідчене 1445 р. Друга, дерев'яна триверха церква, була збудована 1734 р. громадським коштом.

В церковному архіві зберігся відпис з інвентарної книги Дрогобицького деканату, інвентарний опис храму за 1777 рік, перекладений з латинської мови на польську Дрогобицьким деканом, парохом с. Губичі о. Карлом Федоровичем 25 грудня 1918 року. Загальна кількість найменувань церковного майна становила 43 назви. В тому числі: срібний кубок, над бабинцем два дзвони. Книги: Євангелія, Требник, Октоїх, Апостол, Псалтир, книжка Акафістів та інше¹⁵.

Отже старий дерев'яний храм простояв 145 років. Тому звичайно виникла потреба будівництва нового храму.

Саме будівництво третього дерев'яного храму Собору Івана Хрестителя припало на парохування о. Андрія Скобельського. Зведений у 1874 – 1879 роках, а також дерев'яна дзвіниця, на новому місці біля старенької дерев'яної церковці, про яку збереглася єдина згадка у документах, що 1816 року її візитував Преосвященніший Владика Михайло Левицький, Єпископ Перемишльський, який у тому ж році став Галицьким Митрополитом. Він увійшов в історію як один з найпрогресивніших і ревних Митрополитів УГКЦ, як вірний син свого народу та популяризатор української мови.

Окрім будівництва губицького храму у 1880 році в с. Дерезичі збудовано дочірню дерев'яну церкву Пр. Трійці за тим же проектом, що в с. Губичі¹⁶. Щодо дати побудови Дерезицького храму шематизм греко-католицького духовенства з'єднаних епархій Перемиської, Самбірської і Сяноцької подає дату – 1882 рік¹⁷.

Щодо року початку будови Губицької матірної церкви, відповідно до віднайдених архівних документів парохії, збереглися протоколи засідань членів парохіяльного комітету. Протокол за № 1 датований 11 липнем 1877 роком. Засідання членів парохіяльного комітету було присвячено побудові нової матірної церкви в Губичах з Дерезичами і Монастирем-Дерезицьким. Засідання відбулося в присутності ц.к. завідувача з Тустанович Якоба і членів комітету: Федя Сурми, Олекси Грицика, Івана Кунцьо, а також начальника громади. Головою парохіяльного комітету було обрано пароха Губич о. Андрія Скобельського. Було ухвалено

¹⁵ Відомчий архів храму Івана Хрестителя Губицької парохії (Борислав) (далі – ВАХІХ ГПБ).

¹⁶ Там само.

¹⁷ Шематизм греко-католицького духовенства з'єднаних епархій Перемиської, Самбірської і Сяноцької на рік Божий 1932. – Перемишль, 1932. – С. 8-10.

побудувати нову церкву недалеко від старої. Протокол підписали голова комітету о. А. Скобельський, члени комітету: Федь Сурма, Олекса Грицик, Іван Кунцьо, Іван Михаць. Окрім пароха всі члени комітету були неписьменні і замість підпису ставили хрестик. Така процедура була обумовлена в цьому протоколі. Так що будову церкви вірогідно почали в липні 1877 року¹⁸.

Храм будувався власними коштами та іншими датками під керівництвом отця пароха Андрія Скобельського. В архіві збереглися нотатки обчислення коштів на побудову храму, зроблені парохом о. А. Скобельським. Документ датований 3 лютим 1879 року. Загальна сума видатків становила 9370.61 зл¹⁹.

Слід відзначити, що в результаті грошової реформи 1526 – 1528 рр. у Польщі була введена золота грошова система. Тривале карбування польських золотих було налагоджено з 1766 р. по 1841 р. На підставі монетної конвенції, підписаною Австрією з Німецькими державами в 1857 р., карбувались нові австрійські гульдени (флорини). З 1870 року випускались золоті австрійські монети в 4 і 8 гульденів²⁰. Тому парох Губич обчислив складки на побудову в золотих.

Основні прибутки на побудову храму становили: від пароха – 1339.20 зл., властителя скарбу – 392.33 зл., ОО Василян – 21.54 зл., громада Губич – 3664.46 зл. Видатки: майстру будівничому – 2853.0 зл., оплата за кошторис і план будови – 70.0 зл., слюсарському майстрові – 11.53 зл., за бруси – 16.8 зл., за линви – 5.60 зл., за вапно – 48.75 зл., за залізо і цвяхи – 200.0 зл., за хрести – 140.0 зл.²¹ За виготовлення іконостасу, позолоту двох престолів, полірування крилоса, сповідальниці, направу ікон було оплачено 1416.0 зл. Пожертви від заможних господарів: Михайло Флюнт – 420.0 зл., Олекса Михаць – 172.0 зл., Тимко Ленчук – 38.0 зл., Михайло Проць – 150 зл., з книжки ощадної парохії – 313 зл.²²

Окрім цього в архіві зберігся документ без дати під назвою «Запомога», де вказані матеріали та датки на будову храму. З матеріалу: громада Дерезиці ударувала 11 ялиць; Губичі – 6 ялиць; Тустановичі – 2 ялиці; Ясениця-Сільна – 4 ялиці; Нагуєвичі – 3 ялиці; Гринь Малик з Дерезич – своїх власних 3 ялиці; Микола Блищак з Дерезич – 1 кльоц²³. Загальна кількість становила 29 ялиць та один кльоц. В даному документі вказано також грошові датки: «Найяснішній Монарх ударував – 50 зл.; відділ крайовий – 100 зл.; повіт дрогобицький – 25 зл.; магістрат Дрогобицький – 15 зл.; О.О. Василяни Дрогобицькі – 5 зл.»²⁴. Загальна сума грошових датків становила 145 зл.

Протокол № 2 засідання парохіяльного комітету від 29.06. – 11.07.1877 р. торкався ремонту будинку церковної плебанії. Комітет постановив: покрити будинок новими гонтами, виготовити нові ринви, ремонт (репарація) комину, нових двох дверей, оббиття суфіту в кухні, виготовлення двох вікон, а також ремонт п'єцу. Ремонт стайні з шпихліром і возівнею, виготовлення до стодоли нових во-

¹⁸ ВАХІХ ГПБ.

¹⁹ Злотий – в минулому – назва золотої, далі срібної монети, а також грошово-лічильний термін.

²⁰ Гульден – назва золотого флорина, головна обігова монета Австро-Угорщини на західноукраїнських землях. Нумізматичний словник. – Львів, 1972. – С. 48.

²¹ ВАХІХ ГПБ.

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Там само.

ріг. Капітальний ремонт стайні, що включало ремонт даху, виготовлення нових жолобів, ремонт помосту, повали, виготовлення кошторису. Протокол підписали: о. А. Скобельський, Ф. Сурма, Олекса Грицик, Іван Кунцьо, Іван Михаць – начальник громади²⁵.

Архітектура храму залишилася на сьогоднішній день без змін, за винятком хіба незначних зовнішніх реконструкцій під час ремонту у 1988 – 90 роках за о. Петра Івасівки. Храм має форму «хреста», кожна сторона якого закінчується невеличким куполом. По центрі розміщено великий восьмигранний купол з грушеподібною восьмигранною банею і надбанником з сигнатуркою. Чотири малі куполи і великий центральний купол у східній літурзії символізують чотирьох євангелістів та особу Спасителя у центрі. 22 м – довжина храму, 220 м² – загальна площа²⁶.

Саме о. Андрію Скобельському випала почесна місія вітати разом з парафіянами приїзд австро-угорського монарха Франца Йосифа I до Борислава у вересні 1880 року, адже шлях пролягав по залізничній дорозі, яка простягалася через село Губичі.

До приїзду монарха декан і стебницький парох Василь Гапонович ствердив звернення до духовенства і віруючих (подається із сучасною пунктуацією): *«Високодостойне ц.к. намісництво повідомило, що цісар, відвідуючи Галичину, Буковину, повертається із Чернівців через Станіславів, Дрогобич, Самбір, Хирів на Угорщину. Жителі, що живуть поблизу залізничної дороги, мають привітати цісаря і показати свою шану і любов, Дрогобицьку єпархію Його Величність відвідає 18 вересня. В Дрогобичі прибуде о 12 год. 30 хв., по полудні о 3 годині відвідає копальню нафти і цього ж дня відїде до Самбора, де і переночує (4 год. 30 хв. прибуде), а рано 5 год. відїде на Хирів до Угорщини.*

Священникам доноситься до відома, щоб парафіяни, члени братств церковних, молодь шкільна з церковними хрестами, хоругвами, з квітами і вінками вчасно на станції залізної дороги і вздовж її вітали цісаря. Стояти мають на зручному місці, або ц.к. староством повітовим визначеному. Священники, одягнуті в святочний епитрахиль і фелон, з хрестами, мають чинно Його Величність чекати наближаючий поїзд, вітати його співом і кричати: «Хвала». Якщо би Його Величність десь поза програмою зійшла, то може підійти не більше 12 осіб священників, відклавши одяг церковний і хрести. Більш конкретні вказівки будуть дані Староством.

Коли цісар буде їхати до Борислава, то вздовж дороги громади мають вітати його, а деталі будуть надані Староством додатково. В Дрогобичі, починаючи від приїзду цісаря на станцію залізної дороги аж до відїзду до Борислава, мають бити в усі дзвони у всіх місцевих церквах, то саме має бути і при поверненні із Борислава.

Мають бути одягнені в світлі епитрахілі і фелони, з св. хрестами в руках чинно чекати будуть поїзда і будуть на станціях вітати приближаючий поїзд, співаючи гімн народний по можливості всіма, а якщо поїзд буде швидко їхати, голосним многоліттям вітати.

Якщо би де була порушена програма поїздки, мають священники самі організувати вітання Його Величності, відкладаючи одяг церковний і хрести, і не біль-

²⁵ Там само.

²⁶ Тарнавський Р., Микулич О. Храми Борислава. – Борислав, 2001. – С. 5.

ше 12 осіб в креликальному одязі (додаткові вказівки будуть від Староства). При відвідуванні Борислава вітання має відбуватися в указаний вище спосіб. Стебник, 8.08.1880 р. Гапонович»²⁷.

Дерев'яний іконостас до нового храму виготовлений і встановлений 1888 року, мальований на біло. Розписи в іконостасі виконав відомий український художник, маляр іконостасів Ігнат Гнатовський (Гнат Гнаткевич), (1854 – 1900)²⁸. Вартість іконостасу становила 1200.0 зл.

У губицьких метричних книгах про одруження зроблено цікавий запис за 4 серпня 1881 року про те, що Анна Скобельська (20 років), дочка пароха о. Андрія Скобельського, вийшла заміж за доктора Аполінарія Калужницького (28 років), студента теології, сина пароха Модрич Калужницького. Свідками були: Людовік Лопушанський, професор гімназії у Дрогобичі, доктор Йосип Капко, кандидат на нотаріуса²⁹.

В церковному архіві храму Івана Хрестителя збереглися фрагменти журналу реєстрації вхідної і вихідної кореспонденції з 1869 по 1873 роки, тобто за парохування о. Андрія Скобельського (1868 – 1883). За цей п'ятирічний період отримано і відправлено 329 інформативних повідомлень. В тому числі: за 1869 рік – 64; 1870 – 78, 1871 – 71, 1872 – 74 та за 1873 – 106 інформацій і повідомлень³⁰. Документи включали розпорядчі приписи, звіти, свідоцтва про народження, смерті та одруження, оповіді та іншу службу переписку.

По смерті о. А. Скобельського їмось Катерина Скобельська змушена була покинути Губицьку плебанію і переселитись жити до доньки в Дрогобич. Катерина з Куневичів Скобельська, вдова по пароху Губич, померла 2 червня 1910 року, заосмотрена св. Тайнами, у доньки в Дрогобичі, проживши 91 рік, переживши чоловіка на 27 років³¹.

З 1883-го по 1884-й, тобто рік, обов'язки губицького пароха виконував о. Петро Подлужський. У 1884 – 1885 роках адміністратором губицької парохії став о. Мирон Літинський. Це були короткотермінові однорічні призначення.

Шематизм 1884 року подає дані про національний склад села. Так, в селі нараховувалось 898 греко-католиків, 30 латинян та 40 осіб мойсеевого віросповідання, в підсумку 968 осіб³². Невраховані мешканці Дерезич та Монастиря-Дережицького.

З 1885 по 1910 роки, тобто 25 літ, обов'язки пароха виконував о. Василь Мудрак, 1836 р. н., рукоположений 1862 р., жонатий.

Відповідно до Ухвали засідання парохіяльного комітету від 10 травня 1885 року обрано головою комітету новопризначеного пароха о. Івана Мудрака. Ухвалу підписали: Іван Кунцьо – начальник громади, члени комітету – Федь Сурма, Олекса Грицик, Григорій Малик. Прийнято рішення про облаштування нової огорожі біля парохіяльного будинку³³.

²⁷ Пастух Р. Дрогобич і дрогобичани. – Дрогобич, 2021. – С. 358-359.

²⁸ ВАХІХ ГПБ.

²⁹ Відділ реєстрації актів цивільного стану Бориславського міського управління юстиції (далі – ВРАЦС БМУЮ). – Кн. 29: реєстрації актів про шлюб за 1874 – 1944 рр. Губичі.

³⁰ ВАХІХ ГПБ.

³¹ Померли // Діло. – Ч. 124. – 6 червня. – Львів, 1910. – С. 4.

³² Шематизм греко-католицького духовенства з'єднаних епархій Перемиської, Самбірської і Сяноцької на рік Божий 1884. – Перемишль, 1884. – С. 78.

³³ ВАХІХ ГПБ.

Згідно з даними шематизму за 1888 рік у Губичах налічувалось 890 осіб греко-католицького віросповідання; в Дерезичах – 350 та Монастирі-Дерезицькім – 170. Розмір поля у Губичах складав 79 мр.112 сж.кв., у Дерезичах – 23 мр. 776 сж.кв.³⁴

Дрогобицьким деканом 1886 року був о. Василь Гапонович, парох Стебника, почесний Крилошанин, Світник Консistorії, представник у Раді шкільного округу в Дрогобичі, комісар Ординаріату до надзору науки Богочесті в гімназії Франца Йосифа у Дрогобичі і школах народних³⁵. Щодо Дрогобицького деканату, то дослідник Дмитро Блажейовський подає відлік Дрогобицького деканату 1828 рік та декана Михайла Волошанського, який адміністрував дрогобицьким деканатом з 1828 по 1847 рік. Проте добре відомо, що дрогобицьким деканатом Василь Гапонович адміністрував з 1847 по 1849 рр. та з 1849 по 1889 рр., тобто 42 роки, чи не найбільший термін всіх дрогобицьких деканів-адміністраторів. До Дрогобицького деканату з 1828 року входило 33 парохії. Серед них: Бірче, Болехівці, Борислав, Далева, Добрівляни, Доброгостів, Довге, Дрогобич, Гаї, Груцко, Губичі, Кропивник Новий, Криниця, Летня, Лішня, Медвежа, Мединичі, Модричі, Михайловичі, Орів, Попелі, Ріпчиці, Ролів, Рибник, Стебник, Східниця, Трускавець, Уличне, Унятичі, Вацевичі і Вороблевичі (пов. Дрогобич), Тустановичі, Кавсько (пов. Стрий). У 1830 – 1918 роках в Дрогобицький деканат входив Кропивник Старий.

У 1924 – 1930 рр. в Дрогобицькому деканаті пройшли зміни. Утворено окремий Бориславський деканат. З 34 населених пунктів-парохій залишилось тільки 14. Серед них: Борислав, Довге, Губичі, Кропивник Новий, Модричі, Орів, Попелі, Рибник, Стебник, Східниця, Трускавець, Тустановичі, Уличне, Більче, Добрівляни, Горущко, Кавське, Криниця, Летня, Мединичі, Ріпчиці, Ролів, Вороблевичі, Кропивник Старий, Брониця, Лужок Долішній, Нагуєвичі, Якубова Воля, Мокряни. В 1934 – 1939 рр. до деканату долучили Раневичі та Рихтичі Руські. Разом стало 16 населених пунктів-парохій³⁶.

У 1891 році о. І. Мудраком було проведено підрахунок приходу і видатків з церковного ґрунту і відсотки з церковної облігації губицької парохії. Так за 5 років, 1885 – 1890, отримано за ґрунти та проценти з церковної облігації кошти в сумі 2141.92 зл., в тому числі: готівки в касі 26.60 зл, сплачено 80.0 зл. рештки за позики 22.50 зл. Видатки становили 2169.11 зл. Видатки по роках: 1885 – 325.90 зл., 1886 – 429.05 зл., 1887 – 285.24 зл., 1888 – 433.02 зл., 1889 – 288.03 зл. та 1890 – 404.58 зл.³⁷

Ухвалою церковного комітету від 26 червня 1891 року дозволено ремонт кінської стайні і побудови нової. Ухвалу підписали: Гринь Малик, Федь Сурма, Олекса Грицик, Іван Михаць – начальник громади і заступник голови комітету³⁸. Слід відмітити, що з 1892 р. грошовою одиницею Австро-Угорщини стала крона³⁹, в українській мові корона.

³⁴ Схиматисмь клира Епархії Перемьской, 1888. – Перемишль, 1888. – С. 67.

³⁵ Там само. – С. 65-66.

³⁶ Блажейовський Дмитро. Історичний Шематизм Перемиської епархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828 – 1939). – Львів, 1995. – С. 37.

³⁷ ВАХІХ ГПБ.

³⁸ Там само.

³⁹ Крона – Австро-угорська грошова одиниця, запроваджена в 1892 р. замість гульдена; була грошовою одиницею Австро-Угорщини до 1918 р. і дорівнювала 100 гелерам (угор. філерам). Карбувалися золоті монети вартістю 20 і 10 К (10 К = 3,049 г золота) і срібні вартістю 1, 2, і 5 К. Випускалися також гроші паперові вартістю 1, 2, 10, 20, 50, 100, 1000 К. Австро-Угорська крона була в грошовому обігу Галичини.

23 березня 1893 року церковним комітетом було прийнято рішення побудови нової криниці, п'єца, дровітні, нової стайні на місці заваленої⁴⁰. Розрахунок витрат новозбудованої стайні становив: прихід – громада Губич – 500 К, камеральне господарство, яко патрон – 291.17 К, будівничий комітет – 857.36 К. Видатки: матеріали – 115.0 К, гонти – 197.76 К, майстри – 152.30 К, бруси – 13.30 К, 40 дощок цальових – 14.60 К, цвяхи – 38.40 К, 70 дощок на повалу – 56.0 К.

На будову мешкального дому. Прихід громади Губич 500 К. Розхід: 6 дубів, 45 ялиць – 112.10 К, за зріз – 32.40 К та задаток за доставу – 100.0 К⁴¹.

На замовлення церковного комітету дрогобицька фірма Леона Солецького виконала план побудови плебанії. За виконання робіт був поданий кошторис в сумі 1944.37 К. 5 травня 1893 року план був переданий церковному комітету і затверджений та скріплений підписами: о. Івана Мудрака як голови комітету та членами комітету: Іваном Михацем, Федьом Сурмою та Олексою Грициком⁴².

Щодо церковного іконостасу, то ухвалою церковного комітету від 30 травня 1895 року автору Ігнату Гнатковському було виплачено 1000 зол. за довершення верхньої частини іконостасу. Цією ж ухвалою було оновлено склад парохіяльного комітету. В комітет на місце вибувших (померлих) ввійшли Тимко Проць, Іван Сурма та Дмитро Должанський⁴³.

На превеликий жаль, втілити ці плани не було можливості через нестачу коштів – в 1914 році розпочалась Перша світова війна.

20 квітня 1897 року Перемишльський єпископ Константин Чехович видав грамоту, в якій доручав Дрогобицькому декану та пароху в Стебнику о. Стефану Хилякови (1893 – 1902 – адміністратору деканату) поблагословити розширене кладовище в Губичах. Саме кладовище було посвячено 20 липня 1897 р., про що свідчить власноручний запис на зворотній частині грамоти⁴⁴.

В кінці 1890-х років, а точніше у 1899 році, в Монастирі-Дережицькім збудовано нову церкву. Грамотою від 16 березня 1900 року єпископ перемишльський Константин Чехович уповноважив декана і пароха в Стебнику о. Стефана Хилякова поблагословити нову церкву. Новозбудований храм було посвячено 1 квітня 1900 року, про що зроблено відповідний запис на зворотній стороні єпископської грамоти⁴⁵.

4 листопада 1903 р. до Губицького парафіяльного уряду звернувся комітет відбудови дочірньої церкви та дзвіниці в Олешницях Старих, яка згоріла 11 травня 1901 року. Пожежа знищила храм, село зі всіма будинками, від вогню поплавились навіть дзвони. Відозву підписали о. Іван Кобрин, Віктор Назаревич, Федько Базан та Тома Заневич⁴⁶. Про виділену суму коштів комітету відбудови в церковному архіві даних не віднайдено.

У 1906 році парохом о. І. Мудраком складена загальна відомість доходів і видатків губицької парохії. Загальні доходи становили 1633.0 К, розходи – 1531.60 К.

⁴⁰ ВАХІХ ГПБ.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Шематизм Всего клира греко-католичесого епархій соединенных Перемиской, Самборской и Сяняцкой на рок 1909. – Перемишль, 1908. – С. 98.

Розхід на іконостас і на праву старих образів: направа 2 олтарів – 180.0 К, крилос – 8.0 К, крилос горішний – 10.0 К, іконостас – 1200.0 К, сповідальниця – 8.0 К. Добровільні пожертви: Михайло Флюнт – 320.0 К, Олекса Михаць – 170.0 К, Тимко Ленчук – 38.0 К, Михайло Проць – 150.0 К та Менездорф – 104.0 К. Сума пожертв становила 1487.0 К⁴⁷.

У 1909 році в матірній церкві Івана Хрестителя налічувалось 79 мор. 112 сот. поля, в Дерезичах – 23 морг. 166 сот. поля. Дохід із ґрунтів складав 591 кор., ренти 182 кор. 48 сот., податок 201 кор. 40 сот.⁴⁸

Число душ греко-католицького віросповідання в Губичах нараховувалось – 950, Дерезичах – 445, Монастирі-Дерезицьким – 182. В Губичах налічувалося 30 латинян, тобто поляків; мойсеєвого віросповідання, тобто жидів – 90; адвентистів – 16 осіб⁴⁹. Тобто Губицька парохія, в трьох населених пунктах, налічувала 1577 осіб греко-католицького віросповідання.

З 1 вересня по 16 листопада 1910 р. сотрудником, а з 16 листопада 1910 по 30 вересня 1911 року вікарієм-завідувателем парафії став о. Василь Гучко, який народився 9 жовтня 1882 р. в с. Негрибка Перемишльського повіту. Він був сином Івана та Катерини (Хробак), а духовну освіту здобув у Перемишльській чоловічій гімназії у 1903 році. Згодом продовжив навчання у семінаріях Львова, Перемишля (1907 р.). Чини свячення відбувалися 15 грудня 1907 р. на диякона, а 22 грудня 1907 у сан священника єпископом Костянтином Чеховичем. Душпастирська праця о. В. Гучка доволі таки розлога: Кирилівка (Канчуцький деканат), 1.01.1908 – 31.03.1910 – сотрудник; Торки (Перемишльсько-Загородський д-т), 1.04.1910 – 30.09.1910 – завідуватель; Войславичі (Варязький д-т), 1.10.1911 – 30.09.1912 – завідуватель; Щутків (Любачівський д-т), 1.10.1912 – 28.02.1913 – завідуватель; Башня (Любачівський д-т), 1.03.1913 – 1915 – упр. сотрудник, 1915 – 1917 – завідуватель; Радруж (Любачівський д-т), 1917 – 1918 – завідуватель, 1918 – 1944 – парох; 1929 – 1944 – декан Немирівського д-ту, Шкільний комісар для нагляду за викладанням релігії в Немирівському д-ті. Наділений Крилошанськими відзнаками. У 1919 – 1920 рр. заарештовувався польською владою через участь у подіях ЗУНР. Загинув 27 березня 1944 р. у с. Радруж Любачівського повіту. Нападники наказали о. В. Гучку відчинити підвал у будинку плебанії, а тоді вбили його пострілами у спину. Дружина та дочка священника були вбиті на плебанії в кімнаті, після чого нападники підпалили будинок. Священника поховано на кладовищі біля церкви св. Параскеви, а його дружину і дочку – біля входу до храму св. Миколая. 30 вересня 2002 на могилі о. В. Гучка посвячено надгробний пам'ятник, який поставили своєму парохіві його колишні парафіяни.

Дружина Софія Шведзицька, донька о. Михайла (1849 – ?), пароха у с. Поздяч Перемишльського повіту. Діти: Ярослава Гамерська (1910 – 27.08.1944). Вчителька в с. Радруж Рава-Руського пов., у вересні 1943 року вийшла заміж за інженера Гамерського, який працював у Німеччині на заводі підводних човнів. Жила з батьками. Вбита в с. Радуж.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Там само.

Степан-Микола (17.12.1911 – 1945) – нар. у с. Войславичі Сокальського пов. Навчання: Перемишльська чоловіча гімназія, 191; Львівська політехніка. Вбитий боївкарами АК⁵⁰ у Львові.

Роман-Юрій (02.01.1917 – 17.02.1968) – нар. у с. Башня Чесанівського повіту. Навчання: Перемишльська чоловіча гімназія, 1936; ветеринарна школа у Кракові. Працював ветеринарним лікарем у м. Дубно Рівненської обл. та в м. Золочів Львівської обл. Помер у м. Золочів.

Олександр – нар. 01.08.1918 р. у с. Райдуж Рава-Руського пов. 1937 р. закінчив Перемиську чоловічу гімназію. Навчався в Берліні. Лікар-дантист. Жив у Австралії⁵¹.

В церковному архіві зберігається акт про те, що Микола Колодій з Дерезич 27 січня 1911 року за оренду церковного поля в Дерезичах сплатив борг в сумі 60 корон, який засвідчив особисто парох Гучко⁵².

11 липня 1911 року Перемишльською Єпископською Консисторією Ч. 2174 затверджено «*Правила для церковних дяків*», які склалися із п'яти розділів: I-й – Обов'язки дяка; II-й – Кваліфікація на дяка; III-й – Про дяківські посади і їх обіймання; IV-й – Про виведення дяків на духовну ступінь читця і півця; V-й – Про дисциплінарну відповідальність та нагляд за церковними дяками. Тобто цим документом регулювалося виконання обов'язків церковних дяків від прийняття на службу, чітке виконання службових обов'язків та інше, в тому числі дисциплінарні стягнення. У розділі першому п. б. зазначалося, що дяк повинен: «...совісно сповняти свої церковні обов'язки не лише в неділю і празники, але і в будні дні, коли душпастир сего запотребує, ставитись також до всіх других церковних Богослужінь, являтися на Богослуження точно і в означенім часі на слуцай узаадненої перешкоди повідомити о тім пароха і постаратися на свій кошт о відповідного заступника»;

в п. г. «...приучувати молодіж обох полов церковного співу і старатися про придбання добрих голосів до хору, щоби тим способом поднести велич Богослуження і релігійного духу у вірних, зложене і веденя доброго хору буде уважатися за особенну заслугу»;

в п. е. «...під личною одвічальністю хоронити старанно всі богослужібні книги і ноти віддані єму парохом, удержувати їх в добрім стані і берегти перед ушкодженням. У тій цілі при обсаджені дяка списатись інвентар всіх церковних книг і нот, котрий, заосмотрений і підписами пароха і дяка переховується у них обох по одному примірникові»;

в п. ж. «...оказувати своєму душпастиреві почесть і послух, та підпирати щиро всі єго труди в церкві і громаді, а на знак того підчинення при обняттю свого уряду зложити приписану службову присягу...»;

В розділі II-м зазначалося, що посади дяків можуть займати ті особи, які мають законну кваліфікацію. Тобто: мають законно вінчаних батьків, закінчили щонайменше народну школу, склали дяківський іспит.

В розділі III-му зазначалося: «...Іменованого сталого дяка впроваджує місцевий душпастир на поручення деканального Уряду зглядно Еп. Консисторії в службу

⁵⁰ АК – армія крайова – збройні сили польського підпілля під час Другої світової війни. Підпорядковувалась польському еміграційному урядові в Лондоні.

⁵¹ Прах Б. Духовенство Перемишльської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини. Біографічні нариси (1939 – 1989). – Т. I. – Львів, 2005. – С. 51-52.

⁵² ВАХІХ ГПБ.

в той спосіб, що відбирає від него приписану службову присягу, представляє парохіям при кінці св. Літургії і дає о тім знати деканальному урядови».

До цих Правил додавався зразок службової присяги церковного дяка. Текст Присяги гласив: «Я Н.Н. введений днесь в службу церковного півця в Н. Прирікаю перед Г. Богом, Пречистою Дівою Марією і всіми Святими, що буду точно і ревно сповняти всі повинності мого звання, вести житеє чесне, примірне і тверезе, почитати і слухати мого душпастиря і церковну власть, старатися пильно о все, що приносить добро Церкві, а удаляти все, що було би їй шкідливе і недостойне, хоронити

вірні всі церковні речі і книги, і без волі пароха нікому їх не видавати – жити з парохіянами в злагоді і спокою – і приноровляться до дяківського правила, котре мені добре знане. Так мені Боже допоможи і всі Святі !

Приречене се стверджую власноручним підписом

В Н. дня _____
Н.Н.»

Текст даної присяги приведений з оригіналу і тогочасним українським написом.

Окрім цього, окремим листом Перемишльської Єпископської Консисторії, від дня 6 липня 1911 року Ч. 4222 до Високого відділу краювого у Львові у справах церковних дяків іменувала їх функціонерами церковними⁵³. Таким чином було впорядковано дяківську службу.

Щодо статусу пароха, то в Українській греко-католицькій церкві священникам дозволено одружуватися, але хіба перед священицькою хіротонією. Неодружені священники – целібси⁵⁴ не мусять жити в монастирях. Якщо духовна особа хоче служити Богові, то вона має визначитися, як це зробити: у монастирі чи у сім'ї. Якщо неодружений священник вирішить, що хоче створити сім'ю, Церква може благословити його шлюб, але він уже не зможе священнодіяти⁵⁵.

Також є вимоги до дружини майбутнього священника. Вона не має бути розлученою чи вдовою, повинна бути чистою до шлюбу, не мати іншого чоловіка. Порушення будь-яких із цих вимог – це перешкода для прийняття духовництва⁵⁶.

Від 1912 року записи в метричних книгах велися українською мовою. Так тривало до 1934 року, після чого записи знову почали вести латинською мовою. Повертаючись до цього питання, слід зауважити, що цісарсько-королівське староство в Дрогобичі пильно стежило за виконанням припису щодо ведення метричних книг, так 25 липня 1911 року дрогобицький радник намісництва надіслав спеціальний лист під назвою «Do Wielebnych Urzjdow parafialnych obrz/gr/kat/ w rowiesie drohobuskim», в якому чітко було зазначено, що відповідно до розпорядження ц. к. міністерства внутрішніх справ від 16 вересня 1875 року записи в метричних книгах народжень, одружень, поховань, а також виписи з них мають бути виконані на латинській мові. Крім того урядам було дозволено певні посвідчення на вимогу осіб робити польською, руською (українською) та німецькою мовами⁵⁷.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Целібс – неодружений священник.

⁵⁵ Мартинюк Б. Ряса чи дружина // Експрес, 14-21 листопада 2019 року. – С. 17.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ ВАХІХ ГПБ.

Але незважаючи на це, майже 22 роки записи в метрикальних книгах велися руською (українською) мовою.

З жовтня 1911 року посаду губицького пароха обіймає о. Кароль Федорович, 1861 р. н., який правив до листопада 1923 року, тобто 12 років, із 1923 по 1925 рік він був парохом Тустановицької парохії, бориславським деканом, радником Перемишльської Консистерії, Крилошанином.

Чи не найбільшим серед усіх священників тодішнього Борислава був послужний список о. Кароля Федоровича. В 42 роки отримав відзнаки Крилошанина, 1908 року стає тимчасовим Світником⁵⁸ греко-католицької Консистерії⁵⁹, а 1917 – дійсним Світником Консистерії, з 31 серпня 1921 року призначений Дрогобицьким деканом.

Парох Кароль Федорович, родом з Старого Самбора 21.01.1861 р. н., дружина Володимира Саїк родом із Вільок Мазовецьких, 15.01.1868 р. н. У сімейства народилось восьмеро дітей. Троє з них померли молодими: Стефанія, 1891 р. н, учениця VII класу школи у Сокалі (16.02.1905 р.); Володимир 1892 р. н, студент права, учитель школи в Бориславі (14.03.1923 р.); Сидонія, 11.02.1896 р. н, другий курс учительської семінарії в Дрогобичі (6.06.1918 р.). Найстарша Ірина одружилася з о. Модестом Соболтою. У них народилося двоє дітей: Марія, 1906 р. н. та Богдан-Мечислав, 1908 р. н. Сам отець Модест у віці 35 років, будучи військовим капеланом, помер на тиф в Угорщині під час Першої світової війни (5.04.1915)⁶⁰.

Друга дочка Іванна (яка на день шлюбу мала 18 років) 22 жовтня 1912 року вийшла заміж за кандидата на адвоката Степана Шухевича, який був старший від неї на 17 років. Походив саме з тої знаменитої родини Шухевичів, які дали Україні не одного героя визвольних змагань (Роман Шухевич – Тарас Чупринка, стрик Степан Шухевич – командир півкуреня Легіону Українських Січових Стрільців та УГА). Свідками були Володимир Герасимович та Антін Рудницький. Вінчав пару парох міста Городка о. Теофіль Скобельский. Збереглося свідоцтво оповідей жениха і невісти, які були оголошені у Святоуспенському храмі у Львові з відміткою дня оголошення: 1-а – 29 вересня 1912 р., 2-га – 6 жовтня 1912 р. і 3-я – 13 жовтня 1912 р. Парох храму видав свідоцтво 21 жовтня 1912 року. До документу прикладена печатка храму і підпис пароха, що видав свідоцтво. Без такого свідоцтва взяти шлюб було неможливо.

Бланк свідоцтва виконано в двох мовах – латинською і українською. Записи зроблено українською мовою. В свідоцтві вказувалось прізвище жениха, місце народження, родичі. Зроблено запис: Д-р Стефан-Ігнатій, адвокатський конципієнт, родом з пов. Городенка, син о. Євгенія та Володимири Левицької, гр.-католик, 35 літ, стану вільного, прож. Львів вул. Св. Миколая⁶¹. Невіста – Іоанна Федорович, нар. в Войславичах, повіт Сокаль, донька о. Кароля і Володимири Саїк. Гр.-католичка, 18 літ, Губичі. В кінці оповідей священник записав: «жених (невістка) в началах віри кат. обучені, ісповідані і Св. Тайну Евхаристії прийняли»⁶². У них на-

⁵⁸ Світник – те саме, що і поради́к.

⁵⁹ Консистерія – установа з церковно-адміністративними й судовими функціями, що підлягає єпархіяльному архієрею.

⁶⁰ Тарнавський Р. Спроба генеалогії Тустановицьких родин. – Дрогобич, 2012. – С. 141-142; Його ж. Спис парохіян в Губичах споряджений в році 1912. – Дрогобич, 2020. – С. 153.

⁶¹ ВАХІХ ГПБ. – Правила для церковних дяків.

⁶² ВАХІХ ГПБ.

родилось четверо дітей. Двоє в Губичах: Ірина, 1913 р. н, Іван, 1918 р. н. та двоє близнят, Юрій і Стефанія, у Львові.

Ще одна донька о. К. Федоровича, Теодозія, вийшла заміж на той час за магістра гімназії в Сокалі Миколу Байрака, який був старший від неї на 6 років.

Збереглося свідоцтво оповідей, видане 26 жовтня 1912 року в Сокалі в церкві св. о. Миколи о. А. Твердохлібом. В свідоцтві писалося: «*Микола Байрак професор гімназії син Михайла та Євдокії Захарчук уроджений в Гадинківцях і замешканий в Сокалі. Греко-католик, молодець, 28 літ, Сокаль, ул. Львівська*». Невіста: Теодора Федорович, донька о. Федоровича, народжена в Войславовичах та Володимира Саїк, замешкає в Губичах. Греко-католичка, дівиця, 22 літ, замешкає в Губичах. Перша дата оповіщення 6 жовтня 1912, 2-га дата – 13 жовтня і 3-я дата – 14 жовтня 1912 року⁶³. Свідками були: Ілярій Паньківський, кан. дух. семінарії та Лев-Северин Саїк, рідний брат Володимири Саїк. Вінчав пару парох Вацович о. Микола Іванусів. Весілля відбулося 12 жовтня 1912 року. У них народилося троє дітей: двоє в Губичах – Мирослава, 1913 р. н та Галина, а Христя народилась у Дрогобичі⁶⁴.

Губицькому пароху о. К. Федоровичу належать дві фундаментально дослідницькі праці: «*Спис парохіян в Губичах споряджена в році 1912*», та «*Спис парохіян в Дерезицях і Монастирі дерезицькім споряджений в році 1912*», тобто генеалогія губицьких, дерезицьких та Монастиря дерезицького» родин, греко-католицького віросповідання, які дійшли, незважаючи на перипетії воєн, окупацій, повнокомплектними, неушкодженими до наших часів, що дають змогу дослідити генеалогію родин населених пунктів: Губич, Дерезич та Монастир дерезицький. На даний час цим книгам більше 110 років. Окрім цього, будучи Дрогобицьким деканом о. Федорович вніс в книгу «*Спис парохіян в Губичах споряджений в році 1912*», опис 60-ти храмів Дрогобицького деканату. Впис зроблений 24-25 грудня 1918 року⁶⁵, тобто після шести років первинного запису.

27 квітня 1912 року відбулося чергове засідання парохіального комітету, на якому дрогобицький інженер Францішек Ельонка представив план і кошторис будівництва плебанії, дому мешкального. Вартість будови була облікована в сумі 30 тис. корон. Головував на цьому засіданні Тимко Проць⁶⁶.

В серпні-вересні 1913 року для церкви в Монастирі-Дерезицькім було замовлено, виготовлено та поблагословлено Дрогобицьким деканом о. К. Федоровичем церковні речі: 22 серпня 1913 року – чаші, дискосу, звізди і ложки, 26 серпня цього ж року – мелхиседек, 9 вересня 1913 року поблагословлено пушки для церкви в Губичах. Всі ці речі виготовлено і доставлено Домом торгівельно-промисловим «Достава», який знаходився у м. Львові по вул. Домініканській ч. 4/1⁶⁷.

7 травня 1914 року парохіальний комітет на своєму засіданні розглянув питання вибору будівельних фірм для будови та інших робіт. Комітету було представлено п'ять фірм: Йозеф Пріснері і Кароль Келлер з кошторисом 34105 К; Генрик Бреувонль і Мар'ян Шутвор з кошторисом в сумі 38000 К; архітектор Філімон Левицький в сумі 34500 К; Михайло Кобрин з Дрогобича в сумі 34344 К; Киприян

⁶³ Там само.

⁶⁴ Тарнавський Р. Список парохіян в Губичах... – С. 153.

⁶⁵ ВАХІХ ГПБ.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ ВАХІХ ГПБ. – Список парохіян в Губичах споряджений в році 1912. – С. 452-457.

Бугавський і Ерсем Говбавер в сумі 34000 К. З усіх представлених фірм перемогу здобула фірма Киприяна

Бугавського і Ерсема Гофбавера з Калуша з запропонованим кошторисом видатків в сумі 34000 К⁶⁸.

3 червня 1914 р. Перемишльський єпископ К. Чехович грамотою доручив о. К. Федоровичу, декану Дрогобицькому, пароху Губич, поблагословити і освятити розширене кладовище в Губичах (при в'їзді на кладовище з лівої сторони), яке зараз називають «старим». Розширене кладовище посвячено аж 8 падолиста 1915 року на свято Влм. Дмитра. Це було пов'язано з тимчасовою окупацією російськими військами околиць Борислава⁶⁹.

В справі будови плебанії, огорожі і ремонту господарських приміщень парохії 16 червня 1914 року відбулося чергове засідання парохіяльного комітету, де було ухвалено вищеперечислені роботи. Протокол підписали представник патрона Мечислав Шарек, голова комітету Тимко Проць місцевий парох о. К. Федорович, члени комітету: Іван Сурма, Іван Іванчук, Яким Должанський з Монастиря-Дережицького і Дерезич⁷⁰.

28 липня 1914 року розпочалася Перша світова війна. Російські війська зайняли Галичину. Населення втікало перед ними, хто куди міг. Внук о. Федоровича Богдан Соболта згадував: «...о. К. Федорович вирішив тікати з родиною. Наказав навантажити вози необхідним для життя добром, як харч і одяг, і забрав з собою всю свою родину, яка була досить численна: три заміжні дочки, яких чоловіки – д-р Стефан Шухевич, проф. Микола Байрак і о. Модест Соболта пішли на війну. Так навантажена валка возів вирушила через Борислав, Східницю, Мразницю до села Рибника, де парохом був о. Рудавський. Ми розтаборилися на лісничівці, яка в тому часі була порожня. По тижневі нашого перебування на «еміграції» ми побачили козаків, що їхали на конях попід Куньову – знак що російські війська перетяли дорогу в Карпати. Ми переночували на лісничівці й повернулися з «еміграції» до Губич. На приходстві все було поруйноване.

Так звана плебанія – дім, де жив парох Губич, стояв біля гостинця, яким день і ніч переїздили російські війська в Карпатію. Дім мав вигляд старої корчми й тим самим приманював до себе козаків, які відлучувалися від своїх колон зайти в корчму та трохи побешкувати над «євреями». Звичайно в таких моментах мій дід виходив назустріч козакам. Реакція була така, що козаки не сподіваючись бачити «батюшку» ніяковіли й просили благословити на дальшу війну...»⁷¹.

Досить цікавий запис про воєнні перепитії села Губич у своєму щоденнику залишив письменник-педагог Стефан Ковалів: «8.04, 1915 р. Грищина сказала, що їх св. Федорович сопотивляється метрики показувати...»⁷². Тобто російська воєнна адміністрація примушувала о. К. Федоровича показувати метричні записи молодих селян.

---

⁶⁸ ВАХІХ ГПБ.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Губичі //Дрогобищина – земля Івана Франка. – Т. 1. – Нью Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. – С. 260-265.

⁷² Ковалів С. Оповідання. Статті. Щоденник. – Дрогобич-Львів, 2011. – С. 185.

29 жовтня 1915 р. уряд парахіяльний в Губичах в особі пароха о. Кароля Федоровича звертається з листом до поважного заряду 2-х класової школи народної в Губичах:

«При Задушнім Сьвяти після обряду латинського дня 2 падолиста с. р. збирається ціла Католицька Австрія обходити урочисті поминки упавшим в теперішній війні на полі хвали своїх жовнірів. З тої причини відправляється того дня о годині 8 ½ зрана жалібне набоженство також у місцевій Церкві матерній з походом процесійним на місцевий цвинтар в цілі посвячення находячимся там гробів Жовнірів упавших в битві в Губичах в жовтні м.р., причім посвячено буде також новорожденний цвинтар.

До набожної участі в тім обході християнським сим приязно запрошуються.

*Від греко-католицького Уряду парахіяльного в Губичах
дня 29 жовтня 1915*

о. Кароль Федорович парох»⁷³

7 липня 1915 р. дрогобицьке староство надіслало наказ-звернення до урядів парафіяльних, ізраїльської гміни в Дрогобичі та Бориславі, урядів гмінних про порядок підтримки гробів полеглих офіцерів та солдат за Батьківщину, порядок написів на пам'ятниках і т. п.⁷⁴

Згідно з розпорядженням єпископської консисторії від 15.02.1916 року, Ч. 706, про перелік втрат предметів церковного начиння греко-католицьких парафій Дрогобицького деканату в часі Першої світової війни, деканатом направлено перелік втрат та предметів старовинного мистецтва. З 34 парафій втрат і старовинних предметів не було. Тобто, пограбування храмів російським військом не відбувалися. В переліку щодо Губицької парафії написано: *«Деякі старі образи XVII ст. замовлено до нар[одного] музею». В Ріпчицях – «згоріла дочірня церква з урядом в Опарах, Ріпчицях і Довгому; втрат немає, старовинних речей немає». Більче – старе євангеліє 1780 р., Борислав – різьблений хрест в срібному окутті, Меденичі – старовинна дерев'яна церква 1646 р. з старовинним начинням, інтер'єром, Тустановичі – старовинний ручний різьблений хрест, Уличне – стара церква згоріла⁷⁵.*

В реєстрі круглих воєнних сиріт згідно розпорядження від 17.02.1916 року по дрогобицькому деканату значилось: 158 сиріт. З них воєнних – 94, звичайних – 64, в 13 парахіях воєнних сиріт не було, жодних сиріт не було в 5-ти парахіях, з 35-ти парахій Дрогобицького деканату. Щодо Губицької парахії в ній нараховувалось лише троє воєнних сиріт⁷⁶.

В відділі фондів музею «Дрогобиччина» зберігаються документи-звіти парахій Дрогобицького деканату про втрати та речі старовинного мистецтва. Зберігся досить цікавий документ від 13.03.1916 р. – звіт пароха та завідувача парахії Східниці о. Мацюрака: *«...що в парахії Східниця, а також в обох Кропивниках москалі*

⁷³ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛЮ). – Ф. 1262. – Оп. 27. – Спр. 26. – С. 15.

⁷⁴ Відділ фондів музею «Дрогобиччина» (далі – ВФ МД). – Спр. А. 8753. – Арк. 1; Лазорак Б., Скварек Б., Лазорак Т. Дрогобич і Дрогобицька земля у 1914 – 1919 рр. Дослідження історії міста та регіону. – Варшава-Легніца-Дрогобич-Нагуєвичі, 2022. – С. 375.

⁷⁵ ВФ МД. – Спр. А. 7579. – Арк. 1; Лазорак Б., Скварек Б., Лазорак Т. Дрогобич і Дрогобицька земля у 1914 – 1919 рр. ... – С. 384-385.

⁷⁶ ВФ МД. – Спр. А. 8753. – Арк. 16; Лазорак Б., Скварек Б., Лазорак Т. Дрогобич і Дрогобицька земля у 1914 – 1919 рр. ... – С. 382.

не пограбували жодних предметів старожитнього церковного мистецтва, бо таких не було і немає»⁷⁷.

З початком квітня Дрогобицький декан [о. Карло Федорович] отримує лист від Єпископського Ординаріату:

«Ч. 2646, Перемишль, 6 квітня 1916 р.

Всечесному дрогобицькому деканальному уряду.

29 березня 1916 р. цісарсько-королівське намісництво у своєму розпорядженні Ч. 9811 повідомило:

«Внаслідок воєнних дій частина посівів на сільсько-господарських угіддях Галичини не зійшла. Обов'язком нашого мешканця є дбати, щоб ці посіви сходили, зокрема в інтересах усієї держави і в інтересах спільноти. Тому весною усі угіддя мають бути висіяні. З цією метою прошу Найсвітліший Ординаріат повідомити це прохання духовенству, щоб воно переконувало селян і заохочувало їх до відповідальної праці не тільки на власних ґрунтах, але також на ґрунтах сусідів і на дворових землях, що відповідало б політичним програмам повітової влади».

Подаючи новини до відома духовенства, Єпископський Ординаріат доручає отцям-душпастирям докладно розтлумачити народові дану справу і під час проповідей та приватних розмов наполягати, щоб кожен клапчик землі не залишився необробленим. Також, щоб один одному допомагали для того, щоб усе максимально обробляти, засіяти і засадити.

Від греко-католицького Єпископського Ординаріату, [о., протопресвітер] [Карл] Волошанський»⁷⁸.

Для декана о. К. Федоровича це було завданням державної ваги, адже йшла війна і незасіяні поля були передвісником голоду. Дрогобицький деканат був сільсько-господарським краєм і охоплював 35 парохій. Роботи було чимало, з якою він справився.

В квітні 1916 року парохіяльний уряд замовив у Товаристві з обмеженою відповідальністю «Ризниця» в Самборі три пари ліхтарів вартістю 210 К. 9 травня 1916 року товариство повідомило про виготовлення 3 пар ліхтарів⁷⁹.

15 квітня 1916 р. «Ризниця» в Самборі повідомила о. К. Федоровича поштовою карткою про вислання поштою 2 фан в ціні 320 К та образ на тетрапод в сумі 14 К, в загальному післяплатою потрібно було оплатити 334 К⁸⁰.

Немаловажна роль у допомозі громади Губич належала грошовим даткам Легіону Українських Січових Стрільців. Так, на Великодні свята 1916 р. пожертва склала: о. Кароль Федорович, збірка парафіян – 60.0 К⁸¹.

В травні 1916 р. австрійське товариство Червоного хреста звернулося до парохії про збір коштів з 30 квітня до 7 травня, тобто оголошувався тиждень Червоного хреста.

Окрім цього оголошувалося про збірку в березні 1915 року воєнних металів, вонни та каучуку. Встановлювалися спеціальні відзнаки Червоного хреста, які

⁷⁷ ВФ МД. – Спр. А. 7592. – Арк. 11; Лазорак Б., Скварек Б., Лазорак Т. Дрогобич і Дрогобицька земля у 1914 – 1919 рр. ... – С. 392.

⁷⁸ ВАХІХ ГПБ.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Там само.

⁸¹ На Великодні дарунки // Діло. – 10 травня. – Львів, 1916.

продавались по 20 с. від штуки. Кошти призначались для опіки над пораненими та жворими жовнірами⁸².

30 вересня 1916 року Дрогобицьке староство надсилає лист Губицькому церковному уряду про збір пожертв на воєнних інвалідів та фонд хворих на туберкульоз. В результаті було зібрано 131 К 80 гел⁸³. В тому числі: збірка в Дерезичах 25 К, збірка на тацу церкви Покрови 26 К, в верхньому храмі 20 К 60 гел., Сестри церкви Покрови 9 К. Парафіяни в Губичах в кількості 24 особи пожертвували одноосібно по 2 К. Парох Губич о. Кароль Федорович – 10 К. Дану збірку надіслано до ц.-к. староства Дрогобича 30.11.1916 р. через Тимотея Кунця з Губич Горішніх дня 06.12.1916 року⁸⁴.

4 жовтня 1916 року (середа) в матірній церкві з нагоди іменин його цісарської і королівської величності Франца-Йосифа I відправлена о годині 9-й рано урочища Служба Божа, до якої було офіційно листом запрошено урядового комісара гміни, уряду шкільного 2-х класної народної школи та ц.-к. команди постерунку жандармерії, тобто вся місцева влада Губич. Цікаво, що на цьому листі-запрошенні своїми підписами та печаткою стверджено про ознайомлення з подією, що мала відбутись у храмі⁸⁵.

7 листопада 1916 р. до уряду парохіяльного, особисто пароха, звернулася Загальна Українська рада у Відні про збір підписів громади на окремих аркушах до петиції загальної української ради у Відні у справі звільнення митрополита Андрея Шептицького. Цією важливою справою мав зайнятись «парох ретельно і як найшвидше». За народну канцелярію підписав др. Степан Баран, секретар народного комітету⁸⁶.

В листопаді 1916 року проведено збірку коштів Губицької парохії на Народний фронт. Збірка на тацу по церквах становила:

23 11.1916 р. Анна Ільків 4 К.

Складка в церкві Дерезич 2 К.

03.12 Складка в Монастирі-Дерезицькім 20 К.

10.12. Складка в Губичах Горішніх 32 К.

Братства Сестриць церкви в Губичах горішніх 8 К 40 сот.

22.12. Складка в церкві долішній 18 К.

24.12. Складка церкви долішньої 19 К

Від о. Федоровича 5 К = 130 К 40 сот.

З цієї суми збірки вислано 31.12.1916 р. о. К. Федоровичем:

29.12.1916 р. – комітету опіки над сиротами по упавших жовнірів 50 К 20 сот.;

31.12.1916 р. – на подарунки для Українських Січових Стрільців і жовнірів українців ц.к. армії 20 К чеком;

– на скарб Українських Січових Стрільців у Відні 20 К чеком;

– для кружка Українського Товариства педагогічного імені кн. Льва у Львові 20 К чеком⁸⁷.

⁸² ВАХІХ ГПБ.

⁸³ Гелер – 1/100 австро-угорської грошової одиниці – крони. Карбувався з неповноцінних металів: нікелю (20 і 10 г) та міді (2 і 1 г).

⁸⁴ ВАХІХ ГПБ.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Там само.

15 лютого 1917 р. відбулася приватна аудієнція у цісаря Австро-Угорщини з представниками українського народу Юліаном Романчуком та д-ром Кость Левицьким. Цісар інформувався про національні потреби української людности в Галичині, признав лояльне становище української людности під час теперішньої війни, зокрема на підставі особистого досвіду, геройську поставу українського Легіону та запевнив українських представників про свою симпатію і прихильність до українського народу.

Інформація була видрукована спеціальною афішею на чотирьох мовах, серед них німецька, українська, польська і розіслана до загального відома гмінам, парохіяльним урядам для ознайомлення населення.

За Бойову Управу УСС підписали В. Темницький, д-р Кирило Трильовський голова, в. де Шільлінг Сінгалевиц, Д. Катамай – писар⁸⁸.

2 березня 1917 року для церкви поблагословлено новий діскос і звізду, які виготовили на замовлення церковного комітету. Вартість церковних речей становила 25 К, до цього слід додати вартість пакування і пересилка – 5 К. Загальна вартість становила 30 К⁸⁹.

Для порятунку кредитового банку «Дністер» у Львові було проведено збірку коштів в сумі 411 корон: в тому числі: Губичі 73 К, Губичі Долішні 64 К, Губичі Горішні 157 К, Дерезичі 107 корон, Филип Кунцьо – 10 корон⁹⁰.

В жовтні 1917 року в Губицькій парохії відбулася збірка коштів для комітету повітового на фонд опіки воєнними жовнірами та для Австрійського комітету опіки над гробами упавших жовнірів. Так, 28 жовтня 1917 р. Дерезицька церква збрала 40 К, 8 листопада Ілько Колодій зібрав по селі Дерезичах 70 К, 7 листопада 1917 року відбулася збірка коштів на загальну суму 260 К 22 сот. Збір проводила Марія Михаць. З цієї суми переводом поштовим для комітету повітової опіки над воєнними жовнірами при ц.-к. старостві в Дрогобичі надіслано 150 К; для Краєвого ц.-к. фонду для вдів і сиріт при ц.-к. намісництві у Львові надіслано 150 К. Особисто о. Федорович офірував 20 К⁹¹.

В грудні 1917 року на фонд ім. Митрополита Андрея Шептицького для українських сиріт уряд парохіяльний Губич зібрав і відправив переказом 450 К⁹².

В Різдвяні свята 1918 року в Губицькій парохії проведено збір коштів на сиріт воєнних. Так 18 січня 1918 р. в Дерезичах зібрано 213 К; 19 січня в Губичах 307 К; 20. 01 в Губичах 350 К; 21.01. в Губичах 370 К; 27.01 в Монастирі-Дерезицькім 187 К. Окремо Василь і Стефан Кунцьо пожертвували 8 К. Сума збірки всієї парохії становила 1435 К 60 сот. З цієї суми 6 лютого 1918 р. для воєнних сиріт Перемиського ординаріату в Перемишлі було перераховано 1000 К⁹³.

З продажі відзнак Червоного Хреста і календарів Тимко Проць виручив 48 К 16 сот., в тому числі за календарі 18 К 23 сот. Збірка з Йорданського обходу становила 35 К, збірка від духовенства деканального – 65 К, з відзнак Червоного Хре-

⁸⁸ Там само.

⁸⁹ Там само.

⁹⁰ Там само.

⁹¹ Там само.

⁹² Там само.

⁹³ Там само.

ста – 30 К. 130 К перераховано на Українське товариство у Львові. На краєвий сиротинець ім. Митрополита Андрея Шептицького було перераховано 450 К⁹⁴.

24 квітня 1918 р. Митрополичий комітет рахунковий у Львові звернувся з відозвою про збір коштів на цілі ратунку Товариства Кредитового «Дністер» (Краєвий Союз Кредитовий «Дністер»). Так, в церкві долішній в Губичах зібрано 137 К; горішній – 157 К; в Дерезичах – 107 К; окремо Тимко Кунцьо офірував 10 К. Загалом на порятунок товариства перераховано поштовим переказом о. Федоровичем 400 К⁹⁵.

В додатку до числа 66 (226) «Українського слова» надруковано виказ жертв на Сирітський Захист Українського Комітету помочі для вдів і сиріт, жертв війни від парафіян Губич. Кошти в сумі 800 К зложив о. декан Кароль Федорович. В тому числі о. Федорович – 15 К, Ірина Соболта – 10 К, Теодозія Байрак – 10 К, Анна Собко – 10 К, Розалія Проць – 10 К, польова жандармерія – 90 К, Романа Проць – 10 К, Наця Маринчак – 10 К, Наця Маринчак – 160 К, Парашка Флюнт – 5 К, Євка Мазярш – 10 К, Стефан Флюнт – 5 К, Володимир Люкс – 5 К, Іван Лабанець – 5 К, Микола Лабанець – 60 К, Марія Проць – 10 К. В числі жертводавців – сім вдів. В загальних списках жертводавців нараховувалося 270 жертводавців, які внесли пожертви від 1 до 4 корон. Разом пожертва склала 578 К.

Село Дерезичі пожертвували 144 К 90 сот, 110 жертводавців. По 4 корони – Сень Футалаш, Текля Фединівна (вчителька), Сень Проць, Микола Блищак, Ілько Колодій, Андрусь Кузан, Іван Крисько, решта від 40 сотиків до 3 корон.

У селі Монастир-Дерезицький пожертви становили 78 К. З них по 4 корони: Марія Должанська, Іван Яворський, Федь Болоховецький. Решта від 40 сотиків до 3 корон. Загальна кількість жертводавців – 57⁹⁶. Всього по Губицькій парохії нараховувалося 537 жертводавців.

В останні два роки Першої світової війни далися взнаки значні перебої у постачанні населення продуктами харчування, і це насамперед стосувалось хліба, значно гірше було з цукром. Це стосувалось і уряду парохіяльного. Парох о. Федорович особисто складав списки потребуючим парохіянам. В архіві збереглися документи того часу. Так, 10 березня 1917 року Дрогобицьке староство прислало карту побору на 14 ¼ кг цукру, затребуване на уряд парохіяльний до кінця березня 1917 р.⁹⁷

3 липня 1918 р. староство в Дрогобичі надсилає підтвердження до повітового уряду господарчого, що «о. декан Федорович з Губич потребує до виживання своєї родини 200 кг. збіжжя твердого»⁹⁸.

Досить цікавою є збірка коштів на духовну семінарію в Перемишлі, на вдови і сироти упавших жовнів та утримання воєнних могил. Так, 27 жовтня 1918 р зібрано в Дерезичах на салі 110 К, на тацу в церкві – 26 К 50 сот. 16 листопада зібрано складку в церкві Дерезич, а саме квоту в сумі 74 К. Відіслано до Єпископського Ординаріату в Перемишлі 200 К 90 сот.⁹⁹

⁹⁴ Там само.

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ Виказ жертв / Додаток // Українське слово. – Ч. 55 (226).

⁹⁷ ВАХІХ ГПБ.

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Там само.

17 грудня 1918 р. парох о. К. Федорович проводить ревізію і обрахунок боржників за оренду ґрунтів церкви в Дерезичах:

1. за церковний кут Федь Проць з Губич за рік 1913 і 1914 по 260 К – 520 К;
2. Ілько Колодій і Спілка за рік 1915 – 60 К;
3. Андрусь Кузан за рр. 1917/1918 по 200 К (заплатив 10.09.1919);
4. Задвір'я: винен Селяник і Ска за рік 1916 20 К; за рік 1917 і 1918 по 60 К = 120 К (заплачено 17.12.1918);

5. Крушельниця: Федиківна за р. 1913 (була вига) – 20 К;
6. Під толокою: Андрусь Блищак р. 1912 – 22 К; за 1913 і 1914 по 85 К – 180 К; до скарбу церковного – 23 К = 213 К. 23.03.1913 заплатив 50 К.

7. Андрусь Кузан за р. 1916 – 1917 по 40 К (заплатив 10.09.1919);

8. Цвинтар церковний: за р. 1916 Гринь Кузан – 50 К. Каса громадська – 50 К.
Сень Футалаш за 1918 р. заплатив 10.09.1919;

Андрусь Кузан за 1912/12-13 – 100 К.

З давнішого винні:

Панько Калапунь 30 К.

Гринь Малик 100 К.

Василь Фірман 10 К.

Гринь Федик 70 К.

Карнак і Футалаш Сень 80 К і сам Футалаш 40 К = 120 К.

9. Громада Дерезич з ґрунту під цегельню, заореновану тому коло 13 літ з чиншу річного 1000 К за 10 моргів, з яких на церкву припадає 1/2 морга – 1/20 часть річного для церкви – 50 К¹⁰⁰.

В перших числах Листопадового Здвигу поляки захопили Губичі. Внук пароха згадував: «... о. Федоровича з усією родиною поставлено під домашній арешт; нікому з хати не вільно було віддалятися поза приходством...»¹⁰¹.

В травні 1919 року польські війська захопили Борислав і в тому числі Губичі. Внук о. К. Федоровича про ці події згадував: «...Перша польська стежа, яка ввійшла на приходство – це були поляки з армії генерала Галлера.

Поляки створили, так звану «Льотну поліцію» і зробили свій осідок на приходстві в Губичах. Щодня поліцисти реквізований живий інвентар зганяли на приходське подвір'я в Губичах...»¹⁰².

30 червня 1919 року відділ «Епархіальної помочі» звернувся до губицького парохіяльного комітету про відправу акафіста на фонд підтримки церков Перемишльської Єпархії в день св. Ап. Петра і Павла. 13 серпня було зібрано квоту в сумі 120 К. На празник Преображення зібрано в матірній церкві в Губичах 70 К 42 сот.¹⁰³

25 серпня 1919 р. Дрогобицьке староство надіслало постанову до міської влади, гмінних управлінь, шкільних урядів, рим.-к. і гр.-кат. урядів парафіяльних та відділів жандармерії в цілому повіті в тому, що з 26 серпня 1919 р. зобов'язано в старостві наступні години урядові:

1. в дні щоденні:

¹⁰⁰ Там само.

¹⁰¹ Там само.

¹⁰² Губичі // Дрогобицьчина земля Івана Франка. – Т. 1. – Нью Йорк-Париж-Сидней-Торонто, 1973. – С. 260-265.

¹⁰³ Там само.

- А. для служби концептової від 9 рано до 2 пополудні;
- Б. для «маніпуляйонцей помочніцей» від 8 рано до 2 пополудні;
- В суботу від 9 рано до 12 в полудні.

2. В неділю в перше свято Божого Народження, в Новий рік, неділю «Велканоцней», свято Божого тіла немає урядування, «натомяст» в інші римо-католицькі свята від години 10 до 12 в обід;

3. Години урядові для сторін зацікавлених встановлюються з регуляції в дні щоденні, час від 10 до обіду до 1, в інші гр.-кат. свята тільки в наглих справах від 11 до 12 години в обід.

Дану постанову оголосити в гмінах в відповідний спосіб широким повідомленням мешканців.

Керівник староства Наврот. Друкарня польська Анелі Брось в Дрогобичі¹⁰⁴.

26 серпня 1919 року відділу «Єпархіальної помочи» надіслано почтовим переказом 190 К 42 сот. фінансової допомоги. Сама відозва підписана єпископом Перемишльським Йосафатом – президентом відділу «Єпархіальної помочи», писарем о. М. Василькевичем¹⁰⁵.

В празник Св. Михайла 21 листопада відбулась збірка в церквах Губицької парохії. Так, в церкві Губич Долішніх зібрано 88 К; 23 листопада в церкві Монастир-Дережицького – 40 К; горішньої церкви в Губичах – 90 К.

7 грудня 1919 року переказом було відіслано до консисторії в Перемишлі 100 К 70 сот.; для семінарії в Перемишлі «Український голос» – 130 К 90 сот. Для рівного рахунку о. Федорович додав від себе 4 К 60 сот. Загальна сума перерахованих коштів становила 231 К 60 сот.¹⁰⁶

В воєнні роки і післявоєнні проводилось багато грошових збірок на різні товариства. Не минуло це і Губицьку парохію, тому свідчать документи архіву парохії.

16 грудня 1920 року Комітет ратунковий воєнних сиріт в Дрогобичі надіслав о. декану К. Федоровичу лист у справі допомоги Захисту сиріт в Дрогобичі. Справа була надзвичайно важлива. Ось декілька виписів з цього листа: «...Деякі Отці не проявили майже ніякого заінтерисовання ся так важною і пекучою справою...»; «При захисті створено 5 класову народню женську школу і 4 роки семінара, до якого учащає 80 учениць...»; «...Між ученицями є багато убогих, котрі не в силі оплачувати учителів, яким за кожду годину науки, платиться 40 Мп...»; «...нашим першим святым обов'язком є дбати про сироти...»¹⁰⁷. Комітетом було рекомендовано негайно створити комітет парохіяльний – священник і 2-3 члени, або кружки хлопців, дівчат, які щомісяця займалися б збірками коштів; щомісяця проводити в церкві збірки; особливо використовувати коляди, аматорські представлення та інше.

19 грудня 1920 року Повітовий комітет в Дрогобичі звернувся за допомогою полоненим, арештованим, інтернованим. У відозві писалось: «...Звертаємося з гарячою просьбою: не відказуйтеся і збирайте, що можна: одіння, біле, харчі, муку, крупи, гроші...»¹⁰⁸. Комітет повітовий розміщався в молочарні «Народного дому» при вул. Стрийській.

¹⁰⁴ ВАХІХ ГПБ.

¹⁰⁵ Там само.

¹⁰⁶ Там само.

¹⁰⁷ Там само.

¹⁰⁸ Там само.

20.02.1921 р. проводилась збірка коштів від прихильних парохіян за місяць лютий 1921 до комітету рятувального воєнних сиріт і 21.02.1921 року дану суму коштів було передано до захисту сирітського в Дрогобичі¹⁰⁹.

9.05.1921 р. о. К. Федорович зложив на захист сиріт в Дрогобичі збірку в сумі тисячу Мп¹¹⁰.

В травні 1921 року відбулась збірка коштів на фонд побудови пам'ятника Івану Франку. 1 червня цього ж року о. К. Федорович передав касиру дрогибицького повітового комітету кошти в сумі 200 Мп¹¹¹.

16.06.1921 р. Управа сиріт СС Василіанок в Дрогобичі уповноважила Проців Павлину, Проців Степанію, Соболту Марію (дочка пароха), Черник Анну до збирання жертв на цілі захисту. За управу захисту відповідала Емілія Явин¹¹².

21.06.1921 р. отримано від о. К. Федоровича на річ Захисту сирітського в Дрогобичі в квоті 7032 марок польських¹¹³. Це була збірка в неділю Зел. Свят в Губичах долішніх¹¹⁴.

20.07.1921 р. з празника св. Петра і Павла в матірній церкві Губич проведено збірку коштів на Товариство ім. св. Ап. Петра в Перемишлі для допомоги убогим. Церквою вислано переказом 700 марок польських¹¹⁵.

28.08.1921 р. для захисту сирітського в Дрогобичі з відпусту храму Успіння Пресвятої Богородиці в Монастирі-Дережицькім зібрано 7734 Мп і передано до Губич. 2 вересня 1921р. було передано до закладу вказану суму. Збірку за відсутності о. Федоровича проводив о. Василь Мацюрак, парох с. Попелів¹¹⁶.

16 серпня 1921 р. парох о. К. Федорович звернувся письмово до Дрогобицького староства: «Уряд парохіяльний просить сим Св. Староство о ласкаве позволення на ведення в Губичах науки церковного співу нотного. Науки сеї буде уділяти дяк місцевий Семен Капустяк – вівторки, четверга і суботи від години 7-ої до 10-ї, а в неділі і свята руські від години 6-ї до 10-ї вечором, в час літній – в домі Читальні Просвіти ч. д. 14, а в час зимовий – на дяківці ч. д. 211.

Гр.-кат. уряд парохіяльний в Губичах дня 16 серпня 1921 р. о. К. Федорович»¹¹⁷.

31 січня 1922 року декан о. К. Федорович на захист сиріт СС Василіанок в Дрогобичі зложив 50.000 Мп¹¹⁸.

На Союз кредитовий у Львові у лютому зложено датки в сумі 30.000 Мп¹¹⁹.

¹⁰⁹ Там само.

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ Там само.

¹¹² Там само.

¹¹³ Марка польська – грошова одиниця Польщі в 1919 – 1924 рр. В 1919 р. Польська позичкова каса випустила марки польські, які, не маючи жодного забезпечення, призвели через кілька років до великої інфляції. Випускались вони в 10000000, 5000000, 1000000, 500000, 250000, 100000, 50000, 10000, 5000, 1000, 500, 100, 50, 20, 10, 5, 1, і ½ Марки.

¹¹⁴ ВАХІХ ГПБ.

¹¹⁵ Там само.

¹¹⁶ Там само.

¹¹⁷ Там само.

¹¹⁸ Там само.

¹¹⁹ Там само.

1 лютого 1922 року зі збірки Різдваної і Йорданської від парохіян в Губичах на Українську жіночу семінарію в Дрогобичі через професора Байрака зложено квоту в сумі 10.000 Мп¹²⁰.

З Йорданської збірки із Губич на управу Української гімназії 1 лютого 1922 року пожертвувано 10.000 Мп¹²¹.

У лютому 1922 року о. К. Федорович отримав повідомлення про створення крайового товариства з обмеженою порукою, так званої «священничої каси», товариства допомоги вдовам і сиротам по священниках, позичка на будову будинків, поправу господарств, освіти дітей. Внесок становив 520 Мп. До цієї справи залучалися священники, члени священничих родин, тов. Св. Петра і Павла, всі братства церковні з проханням вкладати кошти до каси і вступати в члени першої незалежної священничої організації. Товариство прохало передавати старі австрійські залізні і нікелеві гроші до каси і організовувати складки грошові¹²².

В загальному це була надзвичайно важлива справа, адже по смерті священника, сім'я перебувала на мізерній пенсії і потребувала фінансового забезпечення, не говорячи про навчання священничих дітей. З приходом іншого священника на парохію, вона змушена була покинути дім (плебанію) і звичайно позбувалась доходів з обробки виділеної земельної ділянки.

4 квітня 1922 р. Губицька парохія отримала звернення до українського громадянства про заснування захоронок дітей у віці 3-7 літ у кожній громаді. Відозву про справу передшкільного виховання і передшкільної освіти підписали:

За краєве товариство охорони дітей й опіки над молодіжкою – Модест Каратницький – голова, д-р С. Старосольський – секретар.

За товариство українську захоронку – о. Леонтій Куницький – голова, Марія Федакова – член відділу.

За Українське педагогічне товариство – Антін Гладишевський – голова, Теодор Подлуський – секретар.

За товариство Союзу Українок – Катря Гринневичева – голова, Ірена Лежегубська – секретар.

За товариство «Просвіта» – др. Іван Брик – голова, Степан Шах¹²³.

У метричній книзі одружень за 1922 рік о. К. Федорович зробив запис одруження Миколи Григорійчука, 31 рік, родом із Виднова Снятинського повіту, гімназійного вчителя у Дрогобичі (який проживав у Губичах) з Йосифою Куйдич (34 роки) з роду Проць, д. Михайла Проця, рільника, вдови по Онуфрію Куйдичу, власителя нафтових уділів. Свідками були: Микола Байрак, учитель гімназії, та Роман Смалько, учитель Дрогобицької гімназії. Пояснення тут зайве. Немолодий професор одружився із багатою вдовою, яка була старша від нього на три роки. На той час це було закономірне явище, якщо стосувалося маєтків та кохання¹²⁴.

8 квітня 1922 року парох о. К. Федорович отримав лист-звернення від відділу Кружка українського педагогічного товариства в Дрогобичі, в якому писалося «Всечеснійший Отче Парох! Відділ Крушка Українського Педагогічного Товари-

¹²⁰ Там само.

¹²¹ Там само.

¹²² Там само.

¹²³ Там само.

¹²⁴ Там само.

ства в Дрогобичі звертає ся до Вас з великою проською, щоб Ви зволили урядити на Великодні Свята збірку на нашу приватну українську гімназію в Дрогобичі.

Ми дістали сего року право прилюдности на кляси I-IV. Зі слідуочим шкільним роком треба заложити 2 нові відділи, бо чимало учеників певно зросте до 300, а може і до 400. Потрібен інвентар (20 нових лавок, 2 таблиці і т. д.), буде коштувати до 150000 Мп. Сеї надвишки не можемо роздобути, бо наш бюджет, що в розходах доходить до 650000 Мп. місячно, ледве держиться у рівновазі – тому просимо Вашу Всечесність прийти нам в помочію.

Зібрані датки просяться зложити, або переслати до рук касієра Кружка д-ра Володимира Чапельського в Дрогобичі, вул. Стрийська.

За виділ Кружка У.П.Т.

Голова Віктор Пацлавський Секретар Іван Блажкевич»¹²⁵.

Відповідно до звернення «1. В празник храму Благовіщення Пресвятої Богородиці дня 7/IV 1922 р. в Монастирі-Дережицькім зібрав Всч. о. Венгринович на сироти в часі Акафісту о. Федоровича квоту 6.315

Мп.

2. В Губичах Дол. в празник Воскресіння Христового 16/IV зібрали панни Семинаристкы губицькы 8.527 Мп.

3. В Дережицях зібрали дівчата в Св. Понеділок світлий дня 17/IV квоту 3.549 Мп. Разом: 20.386 Мп.

З того видано:

1. На захист сиріт в Дрогобичі 10.000 Мп.

2. Українське Педагогічне Товариство 10.000 Мп»¹²⁶.

26 квітня 1922 року громада Губич в особі пароха о. Кароля Федоровича на духовну семінарію в Перемишлі пожертвувала 20.000 Мп¹²⁷.

В Зелені свята для Кружка товариства педагогічного в Дрогобичі відбулася збірка коштів в сумі 5000 Мп. В тому числі:

«Дня 4/6 1922 зібрано в Губичах 1820 Мп.

5/6 – в Дережичах 780 Мп.

Скарбона Губицька зі світла 2000 Мп.

о. парох Федорович 400 Мп.»¹²⁸.

5 серпня 1922 року відбулося засідання гр.-кат. Комітету парохіяльного в Губичах на дяківці. Присутніми були: о. Кароль Федорович, парох місцевий, Павло Проць, член Комітету, Тимко Флюнт, Олекса Кунцьо, Андрусь Трускавецький з Дережич, Микола Свірняк, асесор громадський, Сень Футалаш з Дережич. Порядок денний вів дяк Семен Капустяк. Стояло питання поправи будинку мешкального і стодоли. Постановили: «... що з загрозою завалення північної стіни будинку і стелі стіну розібрати і направити стелю. В зв'язку з проведенням ремонтних робіт, наймача квартири Осипа Мельника просити до 14 днів займану кімнату звільнити». Також комітет постановив обчислити кошторис видатків на ремонт одночасно розподіливши суми внесків на Губичі, Дережичі та Монастир-Дережицький»¹²⁹.

¹²⁵ Там само.

¹²⁶ Там само.

¹²⁷ Там само.

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Там само.

28 серпня 1922 р. «в празник Успіння Пресвятої Богородиці зібрав о. Вол. Мацюрак яко проповідник на відпусті в Монастирі-Дережицькім на Захист сиріт в Дрогобичі квоту 14.510 Мп. До цього доложив о. Федорович 490 Мп. Разом 15.000 Мп.

Відправлено до рук СС ОО Василіан в Дрогобичі через Мик. Байрака.

Губичі дня 30/8 1922 о. К.Федоровч»¹³⁰.

На долю пароха К. Федоровича припало будівництво плебанії. Перша Світова війна, українсько-польська та польсько-російська війни відтермінували побудову. В листопаді 1922 року був складений кошторис робіт по будівництву. Загальна сума робіт виносила 3692.1 Мп (три мільйони 692 тисяч Марок польських)¹³¹.

В перелік робіт входили земляні роботи, залиття фундаментів, мурування партера, піддашшя, склепіння, опор, коменів, дерев'яного даху, залізне покриття і т. д.

Наприклад, дерев'яний дах коштував 410176 Мп, бляха оцинкована – 42500 Мп, склепіння – 538882 Мп, мурування – 20635 Мп¹³².

Інфляція була дуже великою. Так в липні 1922 року 1 складометер буку коштував 4250 Мп, ялини – 2600 Мп, дуба – 3200 Мп, 1 кг. цвяхів – 256 Мп, 100 кг вапна – 250 Мп¹³³.

20 серпня 1922 року відбулось важливе засідання парохіяльного комітету, де був присутній комісар гміни Владислав Побертельський. Справа стосувалася позички від громади для парохії на будову плебанії в сумі 8000000 Мп (вісім мільйонів). Нафтова фірма «Watergeumm» погодилась виплатити 4000000 Мп. На ці кошти можна було закупити 100000 штук цегли, 1 вагон вапна, 1 вагон цементу, через торгівельне товариство «Герезде». Шутер і пісок мала доставити громада Дерезич¹³⁴.

У 1922 р. збірки з коляди різдвяної і обходу Йорданського становили:

9.01. Дерезичі 6200 Мп.

Губичі Долішні 8705 Мп.

Губичі Горішні 23625 Мп.

18.01 з обходу йорданського – о. Венгринович, Дерезичі 11100 Мп.

19.01. Губичі Горішні – 35007 Мп. о. Федорвич з Губич Долішніх 26600 Мп.

Гаврило Зварич 200 Мп.

Стефан Кунцьо 300 Мп.

Разом 111740 Мп.

2.01 коляда з Монастиря-Дережицького 10200 Мп.

Всього 121940 Мп.

Готівку в сумі 10200 Мп отримано 27 січня 1922 р від провізора церкви Монастиря-Дережицького Миколи Магура, прийняв о. Федорович.

З підвищеної збірки Різдвяної і Йорданської в році 1922 р. в загальній сумі 121940 Мп видано:

на українську жіночу семінарію в Дрогобичі – 10000 Мп;

¹³⁰ Там само.

¹³¹ Там само.

¹³² Там само.

¹³³ Там само.

¹³⁴ Там само.

Управі українських гімназійних курсів в Дрогобичі – 10000 Мп;
на духовну семінарію в Перемишлі – 20000 Мп;
на народні цілі після відозви всіх українських інституцій у Львові до каси
«Краєвого союзу кредитового» – 30000 Мп;
на захист сиріт в Дрогобичі – 50000 Мп;
на церкву в Левандівці в Львові – 4000 Мп.

Разом видатків на суму 124000 Мп, квитанції долучаються. Губичі, май 1922 Федорович»¹³⁵.

29 серпня 1922 року відбулися вибори голови та членів парохіяльного комітету.

Головою обрали пароха о. Кароля Федоровича, заступником було обрано Тимка Флюнта, членами комітету: Тимка Проця, Гриня Михаця, провізора, Дам'яна Михаця, провізора, Миколу Фірмана, провізора долішньої церкви. На цьому ж засіданні парох К. Федорович заявив, що покрити своїми власними коштами направи стайні, ремонт стодоли та плебанії, що склало 541 К 45 сот. В поданому списку зазначалися загальні видатки від листопада 1911 до червня 1922 рр., тобто за 11 повних років:¹³⁶

24.11.1911 р. Будова нової стодоли (Іван Заяць) – 222.10 К.

18.10.1912 р. Направа кухні (Юзеф Сенковскі) – 46.60 К.

02.03.1913 р. Будова клітки на телята в кінській стайні (Павло Мазур) – 27.88 К.

05.11.1911 р. Опорядження дому пароха – 319.33 К.

31.03.1913 р. Кошти комісій в р. 1912 і 1913 – 54.15 К.

24.08.1913 р. Дві дерев'яні драбини до стайні (Сень Федуньо) – 10 К.

02 10.1913 р. Будова нових печей ogrівальних, направа кухні (Палійський, Дрогобич) – 108.02 К.

22.12.1915 р. Будова 4 кліток на свині з дерев'яною підлогою в стайні – 107.44 К.

39.05.1917 р. Огородження городів парохії дерев'яними латами (Прокіп Грицик, Гонведи) – 438.21 К.

16.06.1917 р. Накриття стодоли і шпихліра соломною – 649 К.

15.12.1917 р. Будова нового шаленого ганку на приходстві. Гонведи – 559.30 К.

12.03.1918 р. Будова нової печі на хліб і кухні (жовніри з Росії) – 555.0 К.

13.10.1918 р. Направа підлоги, пологів і драбини в кінській стайні – 174 К.

1920 р. грудень. Направа пивниці, верху стодоли – 1700 Мп.

1922 р. червень. Видано на направа даху на стайні деревинні за 18 кіп гашпілів по 1200 Мп = 2160 Мп.

За 2 паски гашпілів по 400 Мп = 800 Мп.

За три дні роботи Василю Михацю, палячу, видано по 25000 Мп денно = 75000 Мп¹³⁷.

5 квітня 1923 року о. К. Федорович звертається листом до Перемишльської капітули з проханням на дозвіл благословення двох дзвонів для дочірньої церкви Покрови Пресвятої Богородиці в Верхніх Губичах. 12 квітня єпископ Чехович своєю грамотою доручає благословити і посвятити нових два дзвони. Ця подія відбулась 26 падолиста 1923 року.

¹³⁵ Там само.

¹³⁶ Відомчий архів парохії храму Преображення Господнього с. Тустановичі. – Спис парохіян. – С. 2; ВРАЦС БМУЮ. – Кн. 29 реєстрації актів про смерть за 1874 – 1944 рр. Губичі.

¹³⁷ ВАХІХ ГПБ.

На зворотній сторінці грамоти о. К. Федорович запише: «...більший (дзвін) з фабрики Пустельня під Варшавою поіменованій «Йосафат» і менший дарований парохії в Губичах нафто-торгівельною фірмою Борковські І Ска, поіменованій «Михайлом» поблагословлено в день празника Св. Муч. Йосафата принагідно в неділю 26 падолиста 1923 р.»¹³⁸

Щодо загального кошторису будови плебанії, то на кінець травня 1923 р. був виставлений рахунок про виконання робіт мулярських, слюсарських, теслярських і інших в загальному по 59 позиціях на суму 23560292.24 Мп¹³⁹.

Парохом Губич о. Кароль Федорович пробув до листопада 1923 року і на запрошення Тустановицької громади став парохом храму Преображення Господнього у Тустановичах. По цьому питанню тустановицька громада неодноразово відвідувала пароха-декана, який неохоче погодився на перехід до іншої парохії. 11 років прослужив о. К. Федорович на Губицькій парохії чи не найбільшій в Дрогобицькому повіті.

В 1924 році в обіг офіційно був запроваджений злотий¹⁴⁰ (1 злотий = 1800000 польських марок).

Тустановицький парох о. Федорович помер 10 грудня 1925 року у віці 64 роки. Можливо передчасна смерть отця спричинилася втратою зятя, отця Модеста Соболти, який у віці 35 років, будучи військовим капеланом, помер на тиф в Угорщині під час Першої світової війни (5.04.1915), 22-х річної дочки Сидонії, студентки другого курсу вчительської семінарії у Дрогобичі, яка померла на сухоти (туберкульоз) 6 червня 1918 року, самогубство 14 березня 1923 року 31 річного єдиного сина Володимира, студента права, погодинного учителя відділової школи в Бориславі¹⁴¹.

Про смерть і похорон о. К. Федоровича маємо відповідний запис у метричній книзі Тустановицької парохії: «...о. Кароль Федорович, вислужений декан Бориславський і Дрогобицький, Почесний Крилошанин Єпископської Консисторії і парох місцевий.

Похоронив: Петро Мекелита (декан і парох в Стебнику) в супроводі: о. Іван Валюх Мд., парох Трускавця; о. Іван Ліщинський – парох Борислава; о. Дмитро Городиський – парох Губич; о. Олексій Хтай – парох Добрівлян; о. Юліан Мих – парох в Долині; о. Корнило Кузик – парох Модрич; о. Корнило Моравський – парох Орова; о. Василь Мацюрак – парох Попелів; о. Олексій Тимкевич – парох Рибника; о. Володимир Маруцак – парох Східниці, о. Юліан Адріанович – катехит шкіл Борислава, о. Павло Кикта – парох Унятич, Войтех Карась – пророборц¹⁴² на Волянці та інші»¹⁴³. У підсумку, на похороні були присутні 23 священники. Похований о. К. Федорович на цвинтарі біля храму св. Миколая (Тустановичі).

¹³⁸ Там само.

¹³⁹ Там само.

¹⁴⁰ Злотий – грошова одиниця Польщі в 1924 – 1939 рр., який ділився на 100 грош. В обігу випускались срібні 1, 2, 5, і 10 злотові монети. 1929 – 1939 рр. 1- злотова монета була нікелевою. З нікелю були також 50, 20 і 10-грошові, а з бронзи 5, 2 і 1-грошові монети. Номіналами паперових грошей були 100, 50, 20, 10, 5, 2 і 1 злотий.

¹⁴¹ ВРАЦС БМУЮ. – Кн. 29 реєстрації актів про смерть за 1874 – 1944 рр. Губичі.

¹⁴² Пророборц – римо-католицький священник.

¹⁴³ ВРАЦС БМУЮ. – Кн. 45 реєстрації актів про смерть. Тустановичі. 1884 – 1937. – Запис № 47. – С. 201.

Після пароха о. К. Федоровича з січня 1923 по вересень 1924 року, короткотерміново, майже один рік і вісім місяців, виконував обов'язки завідувача Губицької парохії о. Дмитро Бахівський, колишній сотрудник Тустановицької парохії.

Бахівський Дмитро (4.10.1886 – 19.11.1979) народився у с. Трушевичі Добромильського повіту, син Семена й Анастасії (Бахівської). Навчався: Перемишльська чоловіча гімназія, 1907; семінарія – Рим, Перемишль. Свячення: 25.08.1912 – диякон, 01.09.1912 – ер. Єпископом К. Чеховичем. Душпастирська праця: Вацевичі (жив у с. Рихтичі) (Дрогобицький д-т), 09.1912 – 30.09.1913 – сотрудник; Тустановичі (Дрогобицький д-т), 01.10.1913 – 30.11.1913 – сотрудник, 01.12.1913 – 1922 – упр. сотрудник, 1922 – 1923 – завідувач; з весни до осені 1920 р. також і Горохівці (Нижанківський д-т) – завідувач.

У березні 1916 року був наділений крилошанськими відзнаками. У листопаді 1918 р. увійшов до складу Української Національної ради у Дрогобичі. З квітня 1919 до осені 1920 рр. працював на території Станіславської єпархії м. Коломия, с. Корчин Коломиїського повіту, с. Тулуків Снятинського повіту, с. Соколів Буцацького повіту.

Під час короткого перебування за Збручем, у м. Кам'янець-Подільському, працював в українському уряді – діловодом восьмого рангу в дипломатичному відділі Міністерства закордонних справ.

Упродовж 1924 – 1926 рр. – завідувач с. Сілець (Лучанський д-т); Корчмин (Угнівський д-т), 1926 – 1946 рр. – парох. 20 квітня 1946 року у Великодню суботу, о. Д. Бахівський разом із парафіянами доставлений солдатами Війська Польського на залізничну станцію в містечко Угнів для виселення до УРСР. У Великодню неділю 21 квітня, о 22.45 год. унаслідок успішного наступу відділу УПА¹⁴⁴ на залізничну станцію, був звільнений. Повернувся з парафіянами у село, проте, втомлений постійними польськими нападами на село, за кілька днів поїхав на станцію в Угневі. В Угневі був жорстоко побитий жовніром війська польського. Переселений із с. Корчмин Томашівського повіту до с. Козівка Козівського району Тернопільської області. З 1946 р. настоятель парафії в с. Муроване. Помер у с. Муроване, де й похований.

Дружина: Катерина Ляшкевич (1892 – 1979), донька Казимира й Антоніни (міщан з Дубецька). Діти: Богдан (1914 – 1989); Ірина Лапчук (1916 – 1995)¹⁴⁵.

З приходом о. Д. Бахівського 13 лютого відбулося засідання парохіяльного комітету. В комітет ввійшли: парох о. Д. Бахівський, Тимко Флюнт, Тимко Проць, Николай Сверняк, Андрусь Трускавецький, Ілія Колодій, нач. громади з Дерезич, та Сень Футалаш. На цьому ж засіданні був представлений кошторис будови плебанії, виготовлений інженером Станіславом Кіндикевичем 30 січня 1924 р. Основні показники витрат на будову становили:

Мурування – 26056120000 Мп;

Бляхарські роботи – 4556000000 Мп;

Столярські, склярські роботи, лакування – 12931160000 Мп;

Огородження – 12000000000 Мп;

¹⁴⁴ УПА – військово-політичне формування, що діяло в Україні протягом 1942 – 1956 років, озброєне крило Організації українських націоналістів (ОУН).

¹⁴⁵ Прах Б. Духовенство Перемишльської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини... – С. 114-115.

Теслярські роботи – 1247560000 Мп;

Разом це становило – 6801888000 Мп¹⁴⁶.

З 1-го жовтня 1924 року, а за даними автора книги Богдана Праха «Духовенство Перемишльської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини», з 1 травня парохом Губич призначений о. Дмитро Городиський.

20 грудня 1924 року відбулося засідання парохіяльного комітету в справі відшкодування о. Карлу Федоровичу, колишньому пароху Губич, власних коштів на ремонт господарських будівель парохії. Комітет ухвалив відшкодувати суму коштів, представлених о. К. Федоровичем. На засіданні був присутній колишній парох. Цим же

рішенням головою комітету було обрано о. Дмитра Городиського, пароха Губич. До складу обрано також Павла Матлана, начальника громади Монастиря-Дережицького¹⁴⁷.

Городиський-Корчак Дмитро (30.10.1875 – 19.01.1960) – нар. у с. Гординя Самбірського пов., син Теодора Матвійчука-Городиського і Марії (Федькович-Городиської герба Сас), тобто Городиський-Корчак Дмитро походить і належить до шляхти родини гербу Сас.

Закінчивши в 1897 р. Самбірську гімназію, записується на навчання до Львівського університету, у якому провчився лише один рік, переводиться на навчання в Перемишльську духовну семінарію (1901). Свячення: 23.03.1902 – диякон, 30.03.1902 року Перемишльським єпископом К. Чеховичем висвячений на священника.

Душпастирська праця: Вільки Мазовецькі (Равський деканат), 19.04.1902 – 30.08.1902 – сотруди́к; Рава-Руська (Потелицький деканат) 01.09.1902 – 30.04.1908 – сотруди́к-катехит; Сілець (Мокрянський деканат), 01.04.1908 – 31.03.1924 – парох; 1922 – 1923 – містодекан Лучанського деканату.

Дружина, Олена Савчин, дочка о. Якіма (1825 – 09.08.1901), пароха в с. Мхава Лиського повіту, та Минодори (Чценьо). 20 березня 1876 р. н., родом з Боднарівців Кросненського повіту. Померла 6 серпня 1951 р., похована на Губицькому кладовищі (Борислав).

Діти: Петро, нар. 26.05.1903 р. в Перемишлі, помер 15.03.1945 р. в м. Жовті Води (Україна). Помер досить молодим, у віці 42 років. Не забуваймо, що саме в містечку Жовті Води відкрили та почали видобувати уран; Стефанія, нар. 25.12.1904 р. в Раві-Руській, вийшла заміж за о. Юліана Мазяка; Павло, нар. 23.01.1907 р. в Раві-Руській, хрещений у Сільці 1908 р.; Євген, нар. 15.10.1911 р. в Сільці пов. Самбір; Лідія 18.03.1915 р. н. в Сільці, хрещена в Губичах 28.08.1925 р.¹⁴⁸

17.03.1925 р. Бориславський декан та парох Стебника о. П. Мекелита доручив пароху Губич о. Д. Городиському посвятити новий дзвін в Монастирі -Дережицькім¹⁴⁹.

В січні 1927 року ухвалою парафіяльного комітету мешкальний дім на дяківці продали за 117 зл. дяку Семену Капустяку на побудову власного нового дому¹⁵⁰.

¹⁴⁶ ВАХІХ ГПБ.

¹⁴⁷ Там само.

¹⁴⁸ Там само.

¹⁴⁹ Там само.

¹⁵⁰ ВАХІХ ГПБ. – Спис парохіян в Губичах споряджений в році 1912. – С. 285.

28 квітня 1928 року комітетом були затверджені плани і кошторис робіт, виконані інженером Нуссбавмом, на закінчення будови плебанії, будову нової дяківки та нової стодоли. Відповідно до кошторису вартість робіт становила:

Викінчення плебанії 19039.24 зл.;

Будову дяківки – 15826.33 зл.;

Побудову стодоли – 13796.74 зл.;

На добудову стайні – 700.0 зл.

Загальна сума видатків за кошторисом становила 49361.31 зл.¹⁵¹

Розпочату книгу записів о. К. Федоровичем «Спис парохіян Губичі» продовжив о. Д. Городиський, який робив записи аж до своєї смерті в січні 1960 року. В цій книзі є два цікаві записи на окремих листках і вклеєні в книгу та збережені парохом для історії боротьби церкви з пияцтвом. Перший на с. 285 гласить: «Сим стверджую власноручним підписом, що я дня 2 січня 1928 р. зложив в церкві парохіяльній присягу, що через цілих три роки почавши від нинішнього дня не буду пити жадних острих трунків, крім пива і вина.

Гнат Магур»¹⁵².

Другий запис на с. 342: «...Маркіян Федик присягнув в Церкві дня 21 листопада 1929 р. що до кінця свого життя не буде пити горілки і вина ані жадних інших алькогольових напоїв крім пива.

Парох о. Дмитро Городиський»¹⁵³.

Губичі, дня 2 січня 1928 р.

Траплялися випадки, коли родичі померлого не мали змоги сплатити за похорони. У церковному архіві губицької парохії зберігся цікавий документ. Це зобов'язання з таким записом: «Сим зобов'язуюся до місяця часу почавши від нинішнього дня зложити до рук о. Дмитра Городиського квоту 20 зл. титулом коштів похоронних для священника і дяка. Губичі, дня 26 лютого 1932 р.»¹⁵⁴.

Ми вже писали про роботу парохіяльного комітету в Губичах. Слід відзначити, що з листопада 1893 по кінець квітня 1928 року відбулось 24 засідання. В основному це стосувалось ремонту, будови та фінансових видатків парохії. Так, наприклад в 1914 році відбулось три засідання комітету, в 1922 році – чотири, в 1924 – три, 1927 – три та в 1928 – два засідання. Під час Першої світової війни засідання парохіяльного комітету не проводились. Без рішення комітету ніяких робіт чи ремонтів на парохії не здійснювались.

До листопада 1983 року в Губицькій парохії відбулось 11 засідань церковного комітету. Ухвали-протоколи велися українською мовою за винятком 4-х ухвал на польській мові. Перший такий протокол польською мовою датований 17 листопадом 1889 р. В церковному архіві збереглись 35 протоколів. Засідання проводились в церковній канцелярії¹⁵⁵.

З нагоди 200-літньої річниці появи Чудотворного Образу Пречистої Діви Марії в самбірській церкві за дозволом Святійшого Престолу 28 серпня 1928 року в день Успіння Пресвятої Діви Марії відбулася перша коронація чудотворного образу.

¹⁵¹ ВАХІХ ГПБ.

¹⁵² ВАХІХ ГПБ. – Список парохіян в Губичах споряджений в році 1912. – С. 342.

¹⁵³ Там само.

¹⁵⁴ ВАХІХ ГПБ.

¹⁵⁵ Там само.

Свято розпочалося 25 серпня 1928 року і включало триденну коронаційну програму:

- 25 серпня субота: о год 5 по обіді. Привітання їх Преосвященства Кир Григорія. Вечірня. Молебень перед Чудотворною Іконою. Проповідь. Обхід.
- 26 серпня 1928 неділя: від 6 год рано. Утренья. Служба Божа і Акафіст перед Чудотворною Іконою. О год. 10 1/2 перед полуднем Архієрейська Служба Б. Посвячення «Корони» і поблагословення Нею вірних. Проповідь. Обхід о год 5 по полудні. Привітання Їх Преосвященства Кир Йосафата і торжественний обхід з Коронаю по вулицях міста Самбора. Вечірня, Молебень перед Чудотворною іконою. Проповідь.
- 27 серпня 1928 понеділок: від 6 год рано як попереднього дня. При Архієрейській Службі Б. о год 10 1/2 перед пол. Зняття з престолу Чудотворної Ікони і торжественний обхід з тою Іконою по вулицях міста Самбора. О год 6 по пол. вечірня. Литія. Молебень перед Чудотворною Іконою. Проповідь. Обхід.
- 28 серпня 1928 вівторок: від 6 год. рано як в попередніх днях. О 10 год. перед пол. Архієрейська Служба Б. на ганку церкви. Водосвятіє. Поблагословення всіх ікон, медаліків і хрестів. О год 11 1/2 передпол. Полева Архієрейська Служба Б. Проповідь. «Коронація». Обхід з Укоронованою Іконою і поблагословення Нею всіх вірян. Кінцева промова.

Окрім цього, від 25 по 28 серпня 1928 р. від 6 рано до год 10 вечора численно запрошені священники слухати св. Сповіді вірян, які прибули на свято. Це запрошення-відозву підписав парох Самбора о. Франц Рабій. Виготовлена в друкарні Йосифа Мецгера, Самбір¹⁵⁶.

30 липня 1930 року гр.-кат. уряд парохіяльний в Губичах звертається до єпископа Перемишльського Йосафата Коциловського з проханням благословити для матірної церкви нові три дзвони. 2 серпня цього ж року єпископ Йосафат Коциловський видає грамоту декану і пароху в Стебнику Петрові Мекелиті поблагословити три дзвони для парохії в Губичах. Дзвони було поблагословлено 17 серпня 1930 р. На зворотній стороні грамоти відзначено дату благословення і опис дзвонів. Дзвін великий вагою 264 кг називався «Петро», середній вагою 129.5 кг називався «Йоан», малий вагою 80 кг носив назву «Йосафат». Дзвони виготовлені в Перемишлі фірмою «Брати Фельдчинські» перед Великодніми святами 1930 року. Вартість склала 5500 зл. Місцева громада пожертвувала 3000.0 зл., решту малося сплатити майбутніми добровільними пожертвами громади¹⁵⁷.

Вище ми вже писали про утворення Бориславського деканату. Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій на рік Божий 1932 наводив дані по деканату: декан Мекелита Петро, в Стебнику, Мтд. Валюх Іван, в Трускавці. В Бориславський деканат входило 14 парафій: Борислав, Губичі, Доброгостів, Долге, Кропивник Новий, Модричі, Орів, Попелі, Рибник, Стебник, Східниця, Трускавець, Тустановичі-Борислав, Улично. Бориславський деканат нараховував 37684 греко-католицьких душ¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Там само

¹⁵⁷ Там само.

¹⁵⁸ Шематизм Греко-католицького духовенства злучених парохій, Перемиської, Самбірської і Сяноцької. – Перемишль, 1932. – С. 8-11.

В такому стані Бориславський деканат проіснував до 1946 року, тобто ліквідації Української Греко-католицької Церкви і був відновлений у 1995 році.

Щодо віросповідань, то цей Шематизм наводить такі дані по Губицькій парохії на 1932 рік: всього нараховувалось 3721 особа. В тому числі греко-католиків – 2666 осіб (71,6% до загальної кількості); латинян – 845 (22.7 %); жидів 133 (3.6%); інших 77 (2.1%) осіб¹⁵⁹.

За час від 1828 до 1939 р. у губицькій парохії сотрудниками перебували священники:

- о. Йосип Сетницький, 1854 – 1857 рр;
- о. Олексій Веселовський, 1857 – 1861 рр.;
- о. Леонтій Манастирський, 1861 – 1865 рр.;
- о. Данило Заяць, 1938 – 1939 рр.

Щодо сотрудника-священника губицької парохії Данила Заяця, є цікаві дані, що його 1939 року після приходу «визволителів», енкаведисти зіштовхнули у став і примушували перепливати водою від берега до берега і так доти, поки він не потонув.

Починаючи з 1828 року і закінчуючи 2018 роком, на Губицькій парохії ніс службу 21 священник. Віруючі кожної конфесії об'єднувалися навколо свого храму. Наприклад, у с. Губичі на Дрогобиччині в XIX ст. було дві греко-католицькі церкви, костел.

Найчастіше в одну парафію об'єднувалися два-три села, тобто до центральної («матірної») церкви входило кілька периферійних («дочірних») церков. Так, до матірної церкви Собору Івана Хрестителя греко-католицького віросповідання Губич належали церкви: Покрови Пресвятої Богородиці (Губичі), церква Пр. Трійці с. Дерезичі та Благовіщення Пр. Богородиці с. Монастир-Дерезицький.

Друга губицька церква носить назву Покрови Пресвятої Богородиці. Дата побудови попередньої дерев'яної триверхньої церкви невідома, ймовірно, зведена десь у XVIII ст. 1903 р. при парохіві о. Василю Мудраку була збудована дочірня церква за тим же планом, що й парафіяльна. Дерев'яна хрещата у плані, одноверха будівля.

Восьмерик передхрестя вінчає баня з ковніром і перехопленням, завершена ажуровим ліхтарем з маківкою. Гребені бокових дахів гранчастих рамен та прямокутного бабинця теж вінчають ліхтарі з маківками¹⁶⁰.

Іконостас до цього храму виготовлений чомусь аж 1945 року, але не був завершений.

Після Другої світової війни верхня церква була діюча, але з 1962 по 1989 рік зачинена, там розмістили склад з сіллю.

Як вже згадувалося, до губицької парохії входили дочірні храми с. Дерезичі та с. Монастир-Дерезицький.

Кожна з них має свою історію. Так, церква Пр. Параскевії с. Дерезичі вже існувала у 1565 – 1566 роках, а також під 1570 та 1589 роками¹⁶¹. Перша відома із джерел дерев'яна будівля згоріла у 80-х роках XVIII ст. На її місці громадським

¹⁵⁹ Там само.

¹⁶⁰ Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія. – Львів, 1998. – С. 33-34.

¹⁶¹ Там само. – С. 34; Сулик Р. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини (3 альбомів М. Драгана). – Львів, 1995. – С. 37-38.

коштом збудували нову дерев'яну триверху (верхи восмерикові) церкву. 1880 року збудована дерев'яна церква за тим же проектом, що в с. Губичі, був встановлений новий іконостас, мальований на біло. 1961 – 1989 рр. храм був зачинений та пограбований. Хрещата в плані, одноверхна. Над навою здіймався восьмериковий верх, вкритий наметом, увінчаним ліхтарем з маківкою. Ще чотири ліхтарі встановлено на гребнях дахів рамен¹⁶².

Дерев'яна дзвіниця при церкві Пр. Трійці 1882 року збудована в 1905 році. Квадратна у плані, каркасної конструкції, мала два рівні. Нижній рівень, який був найвищим, утворений нахиленими досередини стінами, зашалованими дошками. На рівні росту людини вертикальне членування стін переривалося горизонтальними лініями піддашся, опертого на підкоси. Верхній рівень дзвіниці був більший за площею і вирішений у вигляді підсябиття. Його стіни теж мали декоративне завершення. У глухих стінах було прорізано по два слухових вікна з кожної сторони. Їхня форма мала давні традиції будівництва. Верх дзвіниці був перекритий чотирисхилим дахом. Його форма, а також нахил стін досередини, вказували на оборонний характер дзвіниці, що притаманно давнім оборонним вежам. Широке піддашся довкола стін – це вплив культурної архітектури. Пам'ятка стояла осібно від церкви й виконувала функції вежі-дзвіниці¹⁶³. Доля храму теж нещаслива. 1994 року в серпні місяці вона згоріла. На час пожежі мала 114 років. По спогадах старожилів в храмі був чудовий витвір мистецтва – дерев'яний іконостас. Згоріли також церковні книги і документація храму. Новий цегляний храм збудовано і посвячено 15 червня 1998 року єпископом Самбірсько-Дрогобицької Єпархії Юліаном Вороновським. Храм Пресвятої Трійці будувався чотири роки при адміністратору протоієрею Ярославу Химину.

Щодо дочірньої церкви Благовіщення Пр. Богородиці с. Монастир-Дережицький, то маємо такі документальні дані: Василіанський монастир у селі існував із 1531 по 1804 роки, коли під час касати малочисельних монастирів його остаточно приєднали до дрогибицького монастиря, а його церква була перетворена на дочірню. Це була дерев'яна одноверхна будівля, зведена, ймовірно, у XVIII ст. на місці давнішої. 1899 р. (деякі архівні джерела подають 1904 р.) на її місці збудована нова одноверхна церква. Протягом 1961 – 1989 рр. стояла зачиненою. Хрещата у плані (бокові рамена і вітвар – гранчасті), завершена великою шоломовою банею над низьким восьмериком нави. На гребнях дахів – невеликі маківки. Поруч розташована дерев'яна двоярусна дзвіниця¹⁶⁴.

Щодо пам'яток, а саме старих рукописів Василіанського монастиря с. Монастир-Дережицький, то до нашого часу не дійшло жодного документу. Ще 1841 р. Яків Головацький, згадуючи про те, нарікав: *«Пригадаймо собі часи, коли касувались монастирі й монастирські книгозбірні – по виключенню з них того, що вважались найважнішим, і по приділенню цього до публічних книгозбірень – продавались на ліцитації. При таких публічних торгах, ніхто не показувався, хіба тільки темні (неграмотні) люди або німці, що не вміли по-слов'янськи і в найкращому випадку шукали за латинськими класиками або польськими літописами, а що було писане*

¹⁶² Слободян В. Церкви України. Перемишська єпархія. – Львів, 1998. – С. 34.

¹⁶³ Там само. – С. 35-36.

¹⁶⁴ Мриницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом. Нарис історії Української Церкви. – Львів, 2008. – С. 450-451.

церковнослов'янськими буквами, продавалось за кілька крейцерів до крамниць на опакування. Русини дивилися на це зовсім байдужо, й ніхто не думав рятувати коштовні рештки тодішнього письменства від загиби: і так загинули навіки дорогоцінні пам'ятки, старі рукописи...»¹⁶⁵. Коментарі тут зайві. Ми самі обікрали свою історію.

Дерев'яна дзвіниця при церкві Благовіщення Пресвятої Богородиці 1899 року збудована на невисокому підмурівку і є квадратною у плані. Каркасні стіни нижнього рівня опираються на масивні підвалини й шальовані ззовні вертикально дошками. Широке піддашся, оперте на підкоси, охоплює стіни по периметру й захищає нижні конструкції від замокання. Поверх піддашся стіни кожуховані гонтом. Другий рівень складається з чотирьох сторін на ширину колоди, імітуючи підсябиття. Його стіни також шальовані дошками і декоративними вирізами в нижній частині. Глухі площини стін оживляють три півкруглих, прорізаних з кожної сторони, вікна. Верх дзвіниці утворений чотирисхилим наметовим дахом. Споруда своїми формами тяжіє до оборонних веж-дзвіниць¹⁶⁶. Тепер храм іменується, як храм Успіння Пресвятої Богородиці.

Щодо відправ Служб Божих, то вони відбувалися таким чином: у Губичах, храм св. Івана Хрестителя – першу і другу неділю рано і ввечері; третю – друга неділя в храмі Покрови Пресвятої Богородиці рано і ввечері. Четверту Службу Божу парох служив у Дерезичах, храм Пресвятої Параскевії та в Монастирі-Дерезицькім, храм Благовіщення Пр. Богородиці – тільки рано.

Ці два храми були зачинені в 60-х роках минулого століття і відправи в них не проводились аж до 1989 року. Віряни цих двох сіл 43 роки відвідували Служби Божі в Губицькому храмі Івана Хрестителя. Всі треби вірян Дерезич та Монастиря-Дерезицького проводив парох Губич. На даний час існує як окрема парафія і не входять до Губицької парафії, а з 1995 року входять до Бориславського деканату.

У кінці XIX – на початку XX ст. в церковному справочинстві, канцелярії греко-католицьких парафіяльних урядів активно використовували церковні печатки. Їхнє функціональне призначення було достатньо широким. Торкнулось це і губицької парохії. Майже на усіх відбитках документів архіву парохіяльного Уряду в Губичах на печатках надпис є кириличним. Розмір круглої печатки мав у діаметрі 28-40 мм. Напис на печатці зроблено чіткими друкованими буквами «*Гр. Катол. Пархіяльний Уряд* в Губичах**», розміщений по колу. В середині – релігійне сюжетне зображення. У його основу покладено події з біблійної історії. Доволі показовою є заміна латиномовних написів на україномовні, що свідчить про зростання національної свідомості українців та розширення сфери вжитку мови корінного населення¹⁶⁷.

У 1874 році в Губичах також було збудовано невеличку дерев'яну капличку. Про це свідчить напис на порталі вхідних дверей (верхній одвірок). Такі придорожні каплиці досить часто зустрічалися й зустрічаються у наш час майже в усіх селах та околицях. Щоправда, вони найбільше зазнали втрат. Збереглися подекуди хіба старі муровані каплиці.

¹⁶⁵ Сулик Р. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини... – С. 49-50.

¹⁶⁶ Там само. – С. 37-38.

¹⁶⁷ Стефанович О. Там ми жили, там трудилися // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. 1. – Нью Йорк-Париж-Сидней-Торонто, 1973. – С. 414.

Другою пам'яткою була невеличка дерев'яна капличка прив'язана до топоніму «на Губицьким». У плані ця капличка квадратна. Її стіни накриті чотирихилим дахом, який завершується маківкою із хрестом. Вказана культова споруда служила придорожною капличкою¹⁶⁸.

До початку Другої світової війни будівництво Губицької плебанії було завершено.

1 вересня 1939 року розпочалася Друга світова війна. У результаті бойових дій між Німеччиною та Польщею, яка закінчилась поразкою останньої, західноукраїнські землі відійшли до Радянського Союзу (пакт Ріббентропа-Молотова). 24 вересня 1939 року війська Червоної армії увійшли у Борислав. Якщо до 1939 року жодних перешкод у віросповіданні людей і навчанні релігії дітей у школах не було, то з приходом нової влади посилювався в першу чергу тиск на церкву.

На підставі аграрної декларації «Народних зборів» націоналізовано церковні землі. Не залишили також жодного моргу землі священнослужителям, у тому числі і губицькому парохіві о. Д. Городиському.

У Бориславському деканаті на 1939 рік нараховувалось: храмів – 14; плебаній – 4; кількість землі – 50 га 72 а; кількість сіножатей – 17 га 93 а; кількість неуж. – 9 га 70 а. В самих Губичах станом на 1939 рік нараховувалось 7 га 80 ар землі¹⁶⁹.

У Галичині населення в основному належало до чотирьох віросповідань. На час включення Західної України до складу СРСР у ній проживало менш як 2 млн. римо-католиків, близько 1,5 млн. православних (переважно на Волині), майже 3,5 млн. греко-католиків (головним чином у Галичині) та 800 тис. іудеїв¹⁷⁰. «Велику антирелігійну пропаганду повинні розгорнути партійні організації Західних областей України» – йшлося в одній із численних статей на атеїстичну тематику, підписаній інструктором агітпропу ЦК КП(б) України. «Ксьондзи, попи, рабини – ці вірні наймити ворожих елементів – активно проявляють свою антинародну діяльність, поширюють різні брехні та «чудеса», направлені проти радянської влади і т. д. Партійні і непартійні більшовицькі агітатори... повинні розповісти правду про релігію, про антинародні дії церкви, костельу, синагоги»¹⁷¹.

До Західної України було завезено великі партії антирелігійної літератури, організовано читання численних лекцій на відповідну тематику. У звіті Наркомпросу УРСР за 1940 р. зазначалося, що при клубах західних областей республіки діють 335 атеїстичних гуртків, які охоплюють 5731 людину. Це торкнулося й школи, було скасовано викладання релігії, залучання школярів під час релігійних свят до різноманітних виховних та громадських заходів¹⁷². Окупаційна влада поступово впроваджувала у Галичині свій політичний і громадський лад. Було прийнято закон про відокремлення церкви від держави і школи від церкви. Це стосувалося і губицької парохії.

¹⁶⁸ Сулик Р. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини... – С. 37.

¹⁶⁹ Шематизм Самбірсько-Дрогобицької єпархії Української Греко-Католицької Церкви на рік Божий 1998 р. – Львів. – С. 26-27.

¹⁷⁰ Ковалюк В. Культурологічні та духовні аспекти «радянзації» Західної України (вересень 1939 р. – червень 1941 р.). – С. 10; Макачук С. А. Етносоціальне розвиток і національні відносини на західноукраїнських землях в період імперіалізму. – Львів, 1983. – С.146-148.

¹⁷¹ Ковалюк В. Культурологічні та духовні аспекти «радянзації» Західної України... – С. 10; Покаренко Я. Про партійне керівництво антирелігійною пропагандою // Безбожник. – 1940. – 2 листопада.

¹⁷² Покаренко Я. Вказана праця.

Також відбулися суттєві зміни стосовно реєстрації актів громадського стану (народження, шлюбів, смерті). До травня 1940 року ці записи проводились у метричних книгах храму. Розпорядженням нових властей у місті утворено Бориславський міський ЗАГС (відділ записів актів громадянського стану). У зв'язку з цим із храму в Губичах вилучено всі метричні книги. Записів у цих книгах працівники ЗАГСу не проводили. Замість метричних книг були введені спеціальні розроблені анкетні бланки.

Між іншим, відділ актів громадянського стану був підпорядкований Народному Комісаріату внутрішніх справ УРСР.

Для здійснення обряду поховання парохи видавалася посвідка про смерть двома мовами українською і російською. В церковному архіві губицької парохії зберігся документ, у якому занотовано: «Дозволено зробити похорон гр. Гридзюк Юрку поховати свою доньку Гридзюк Стефанію, яку сьогодні привіз із лікарні Дрогобицької».

Зав. ЗАГСу Олеф
13/VI 40 Борислав»¹⁷³.

14 червня 1940 року, тобто на наступний день, відділ актів громадянського стану м. Борислава видає посвідку про смерть Гридзюк Стефанії, яка померла 11 червня 1940 року. Причина смерті – вбивство. На час смерті їй виповнилось 18 років¹⁷⁴.

22 червня 1941 р. Німеччина розпочала війну з Радянським Союзом. А вже 1 липня 1941 р. у Борислав увійшли німецькі війська.

Всі метричні книги, які зберігались у відділі актів громадянського стану знову повернуто до релігійних храмів.

Управою м. Борислава замість відділу актів громадянського стану створено статистичне адресне бюро, яке видавало карти смерті. Карта смерті складалася з 14 граф: прізвище й ім'я; вік (рік народження; чоловік чи жінка; день, місяць, рік і год. смерті; причина смерті (запис робився латинською мовою); адрес замешкання; місце печатки лікаря (станом на 30.I.1942 р. ним був др. Мусял); дата і підпис лікаря; імена батьків та прізвище матері; місце народження; національність; віровизнання, заняття; примітка; дата і підпис керівника Стат. адр. бюро і печатка установи. Цей документ надавав право пароху здійснити обряд поховання особи¹⁷⁵.

В архіві парохії збережені документи, так звані квестіонари (питальник-анкета) до доведення арійського походження особи з даної парохії, які заповнював священник. Друкувався цей питальник трьома мовами: німецькою, українською, польською. В цій анкеті вказувались прізвище і точна адреса подавця; дата і місце уродження. В самій таблиці-анкеті було шість граф: батько, прізвище родинне, ім'я хрещення, дата уродження, місце; матір – те саме, що і батько; батько батька; мати батька уроджена, батько матері, мати матері уроджена. Цю анкету підписував парох і ставив печатку парохії. Зазначалося також на анкеті, що заповнювати можна також хімічним олівцем. Збереглися квестіонари на Стефанію Петрів, 26/7 1927 р. н., Гната Петріва, 20/7 1897 та Мирослава Гнатіва, 11/2 1915 р. Тільки на

¹⁷³ Відомчий архів храму Ісуса Христа Губич. – Спис парохіян в Губичах споряджений в році 1912. – С. 285.

¹⁷⁴ Там само.

¹⁷⁵ Там само. – Zobov'язання.

квєстїонарі на Мирослава Гнатїва стоїть парохїяльна печатка та підпис о. Дмитра Городиського, на решті відсутні¹⁷⁶.

Під час перебування німецьких частин у 1941 – 1944 роках церковним старостою був Дем'ян Михаць, син Миколи, 1895 р. н., проживав на вул. Дрогобицькій, 157.7 серпня 1944 р. до м. Борислава увійшли радянські війська, почалася друга совєцька окупація.

У місті відновлено роботу Загсу (з вересня 1944 р. усі метричні книги з храму знову передані міському ЗАГСу). Підпис губицького пароха о. Дмитра Городиського бачимо на акті міської державної надзвичайної комісії за підсумками втрат по м. Бориславу, нанесеними німцями під час окупації міста в 1941 – 1944 роках. Прїзвище о. Д. Городиського є також у списках духовенства, «воз'єднаного» з Російською Православною Церквою, учасників Львівського собору.

З 1944 року свідощтво про смерть заповнювали російською мовою – р «Свидетельство о смерти» і вони надалі підлягали «Народному Комиссариату Внутренних дел СССР, отдел актов гражданского состояния».

В Бориславському міському архіві збереглася автобіографія, власноручно написана о. Дмитром Городиським 15 травня 1945 року. «Я, Дмитро Городиський Теодорович народився 30.X.1875 року в селі Гординя пов. Самбірського. Батьки мої були селянами. Народну школу зачав в році 1882 в Гордині, а закінчив у Самборі в році 1890. В тім самім році перейшов я до середньої в Самборі і закінчив середню освіту в Самборі 1897 року. В році 1897 вступив до Духовної Семінарії у Львові, де студіював науку богословія та університет до року 1900, а закінчив богословіє в Перемишлі 1901 р. В році 1902 зістав ж року як сотрудник парохїяльний в Вільках Мазовецьких коло Рави Руської від 1 вересня 1902 р. до кінця я священником і був від того часу на таких посадах душпастирських і від марта 1902 р. до кінця серпня того квітня 1908 р. як сотрудник в Раві Руській, відтак став парохом в селі Сілець, р-н Самбір, а від 1924 парохом в Губичах, де до того часу працюю...»¹⁷⁷.

У 1945 році церковна двадцятка та парох о. Д. Городиський звертаються до виконавчого комітету Бориславської міської ради з заявою: «Нижче підписані громадяни села Губич, міста Борислава, гр.-кат. віросповідання просять зареєструвати релігійну громаду і передати в безтермінове і безкоштовне користування церкви св. Івана Хрестителя і церкви Покрови Пр. Богородиці і дзвіниць, що знаходяться біля церков»¹⁷⁸. Внизу під заявою є підписи церковної двадцятки. Серед них: Теодор Проць, Іван Мосевич, Іван Михаць, Петро Фірман, Семен Капустяк, Юрко Кішко та інші.

15 травня 1945 р. між громадою с. Губичі, тобто церковною двадцяткою, та виконавчим комітетом Бориславської міської ради депутатів трудящих укладено умову в особі уповноважених представників міської ради Алікіна Івана Петровича і Крилова Є.: ...в тому що прийняли від Виконкому Бориславської міської ради трудящих в безтермінове, безкоштовне користування находящихя села Губичі м. Борислав двох одноповерхових церковних будівель, церковний будинок-сторожку, що знаходиться при ньому, а також богослужбові приладдя особисто нами підписа-

¹⁷⁶ ВАХІХ ГПБ.

¹⁷⁷ Там само.

¹⁷⁸ Бориславський міський державний архів (далі – БМДА). Спостережна справа діяльності релігійних громад міста Борислава. – Спр. 819 а. – Оп. 6/о. – Т. I. – С. 1-7.

ному списку на нижчевизначених умовах...»¹⁷⁹. У цій підписаній угоді налічувалось 12 пунктів. До угоди додавався список, що складався з 21 особи, тобто церковної двадцятки. У списку зазначались прізвище, ім'я, по-батькові, місце проживання та підпис.

У розширеному списку релігійної громади с. Губичі значилось: прізвище, ім'я, по-батькові, рік народження, національність, підданство, місце роботи, місце проживання, інформація про судимість. З 21 спискової особи за соціальним станом налічувалось 16 рільників, три робітники, один пенсіонер (емерит), священник. Старшому з церковної двадцятки Тимку Михацю було 86 років, наймолодшому – 35 років. Переважна кількість людей були похилого віку.

До церковної Ради поданої до міської ради входило троє осіб: Дмитро Городиський, син Теодора, 1875 р. н., освіта вища, священник, вул. Дрогобицька, 287; Юрко Кішко, син Івана, 1882 р. н., рільник, освіта домашня, вул. Дрогобицька, 229 а; Дем'ян Михаць, син Миколи, 1882 р. н., рільник, освіта 3 класи народної школи, Дрогобицька, 157.

До складу ревізійної комісії Губич входило три особи. Серед них: Сень Лабанець с. Миколи, 1881 р. н., рільник, освіта 3 класи народної школи, вул. Дрогобицька, 145; Николай Фірман, син Теодора, 1881 р. н., рільник, вул. Дрогобицька, 139; Юліан Михаць, син Василя, 1910 р. н., рільник, 4 класи народної школи¹⁸⁰.

Нова влада ввела реєстраційні анкети на кожного члена церковної ради та ревізійної комісії. Анкета складалася з 13 пунктів, а саме: назва церкви і її адреса, прізвище, ім'я, по-батькові, рік народження, національність, соціальний стан, освіта (де, коли, в якому навчальному закладі вчився, якщо закінчив вищий навчальний заклад, то вказати за яким фахом), основна професія або фах, яку роботу виконує в церкві, загальний стаж на церковній роботі, і які виконував обов'язки, тривалість військової служби і в яких арміях і чинах: австрійської, польської, радянської та інші, чи позбавлявся виборчих прав, чи був під судом, коли і за що, яку кару відбував, коли і скільки часу, які урядові нагороди має, чи маєте зараз, домашня адреса, особистий підпис, дата, число, рік.

Спершу реєстраційна анкета була написана українською мовою, пізніше – російською мовою. Була також введена анкета на служителя релігійного культу. Складалася з 13 пунктів, українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, рік, місяць, місце народження, національність, соціальне походження, освіта (вказати, які духовні і світські навчальні заклади закінчив, вчений ступінь і вчене звання), знання іноземних мов, чи був за кордоном (де і коли), докладний перелік служби і рід занять від початку трудової діяльності та місце мешкання, чи перебував на тимчасово окупованій німцями території і чим займався, судимість, місце мешкання – адреса, дата заповнення, підпис. Цю анкету служитель релігійного культу повинен був заповнювати у приміщенні райвиконкому. До анкети додавалась власноручно написана автобіографія.

У травні 1948 року Пасха та травневі свята 1 і 2 травня збіглися в часі. Міська влада зажадала дати пояснення пароху о. Дмитру Городиському. В поясненні він писав: «До міської Ради депутатів трудящих в Бориславі.

¹⁷⁹ Там само.

¹⁸⁰ Там само.

Відносно Міжнародного свята 1 та 2 травня 1948 р. і Пасхи Христового Воскресення в тому ж часі наводжу слідує: Коли проводилась демонстрація першого травня, богослуження в церкві не було, було тільки вечером 1 травня, а в неділю правилось до обіду так, що після нашого взаємного непорозуміння Державні свята не перешкождали богослуженню в церкві, а також свято Пасхи не було перешкодою для проведення Свята 1 травня. Губичі, дня 10 травня 1948 р.

о. Д. Городиський парох»¹⁸¹.

У Бориславському міському архіві збереглися цікаві документи – «Список релігійної громади в Губичах», так звана церковна двадцятка. З 20 осіб лише троє працювало, решта селяни, пенсіонери (так записано). Серед них: Микола Лабанець, с. Івана, 1902 р. н., вул. Дрогобицька, 230; Семен Капустяк, с. Івана, 1891 р. н., регент церковного хору, вул. Дрогобицька, 242; Микола Мосевич, с. Семена, 1892 р. н., селянин, вул. Дрогобицька, 195-а; Семен Лабанець, 1881 р. н., селянин, вул. Дрогобицька, 145-а; Григорій Михаць, с. Федора, 1877 р. н., селянин, вул. Дрогобицька, 285; Юліан Михаць, с. Василя, селянин, вул. Дрогобицька, 277-б; Тимофій Михаць, с. Івана, селянин, вул. Дрогобицька, 275; Іван Михаць, с. Олексія, селянин, вул. Дрогобицька 261; Петро Фірман, с. Якова, 1898 р. н., селянин, вул. Дрогобицька, 257; Теодор Фірман, с. Якова, селянин, вул. Дрогобицька, 253; Юрій Кішко, с. Івана, селянин, вул. Дрогобицька, 229-а; Петро Болонний, с. Данила, селянин 1884 р. н., вул. Дрогобицька, 236; Микола Малик, с. Василя, селянин, вул. Дрогобицька, 143; Микола Фірман, с. Теодора, селянин, 1881 р. н., вул. Дрогобицька, 139; Дем'ян Михаць, с. Миколи, 1882 р. н., селянин, вул. Дрогобицька, 157; Іван Солтищак, с. Григорія, селянин, 1893 р. н., вул. Дрогобицька, 169; Іван Лабанців, с. Григорія, селянин, 1888 р. н., вул. Дрогобицька 183; Іван Мосевич, с. Михайла, 1900 р. н., робітник тарного комбінату, вул. Дрогобицька, 195; Дмитро Городиський, с. Теодора, 1879 р. н., священник, вул. Дрогобицька, 287; Теодор Проць, с. Григорія, 1909 р. н., селянин¹⁸².

До церковної ради Церкви Івана Хрестителя в Бориславі-Губичі входило троє осіб: Євстахій Рохляк 1901 р. н., місце роботи – колгосп, освіта народна, вул. Дрогобицька 467, староста; Юлія Собко 1911 р. н., д/госп., освіта народна, вул. Дрогобицька 495, касир; Катерина Михаць, 1897 р. н., пенсіонер, освіта народна, вул. Дрогобицька 59, член Ради. Ревізійна комісія: Катерина Кузан, 1908 р. н., освіта народна, пенсіонер, вул. Дрогобицька 655, голова; Юлія Грицик 1905 р. н., д/госп., освіта народна, вул. Дрогобицька 618, член комісії; Марія Піхота 1918 р. н., д/госп., освіта народна, вул. Дрогобицька 557, член комісії¹⁸³.

10 червня 1946 р. парох Дмитро Городиський проводить інвентаризацію церковного майна обох церков. Список церковного інвентаря для церкви св. Івана Хрестителя складався з такого опису: «Церков деревняна, побудована 1879 року, хрестообразна, о пятьох копулах, немальована, крита бляхою, фартух..., один головний престіл, на престолі кивот для Найсв. Тайн, за престолом деревляне крісло в формі фотеля, цілий іконостас з року 1888, два бічні старі престолики, два стінні образи, тетрапод, сповідальниця, крилос, хор, потир, лавки, 15 вікон, дзвіниця

¹⁸¹ Там само.

¹⁸² Там само.

¹⁸³ Там само.

біля церкви, стихарів чотири, три великі напрестольні образи, 8 менших образів, два наплечники, 33 рушнички до отирання чаші, один рушник до отирання рук, ... чотири чаші, одна дарохранительця... чотири дискоси, п'ять зізд, одна лоточка, мирниця..., монстрація... всеночник, кропильниця, два кропила, дві кадильниці, мирник, три ручні хрести, хрест процесійний, шаль до обходу Найсв. Тайнами, два вишиті рушники, дев'ять фіранок, покривало та пульт під Євангеліє, два дивани, один хідник, 36 металевих підсвічників і 12 дерев'яних, павук, пульт під Євангеліє, 15 хоругв, одно Євангеліє, один Апостол, два служебники, один Часослов, тrefоломан, тріод, октаїх, псалтира, два требники, два парастаси, два акафістники, дві шафи, одна комода, два столи, дві скрині, сигнатурка, ручний дзвінок, ліхтарики до хворих, плащаниця.

Дім мешкальний старий і другий дім мешкальний невикінчений, стодола, дві стайні. Списав о. Дмитро Городиський, парох місцевий дня 10.VI.1948 року¹⁸⁴.

Список церковного інвентаря церкви покрови Пр. Богородиці складався з такого опису: «Церков дерев'яна, побудована 1903 року. Крестообразна, о п'ятьох копулах, немальована, крита бляхою, фартух гонтами, один головний престіл, татрепод, на престолі ківот для Тайнсв. Тайн, іконопис недокінчений, два старі бічні престоли, тетрапод, три лавки, крилос, хор, 13 образів стінних, сповідальниця, 13 вікон, дзвіниця біля церкви крита гонтами. Три фелони, один стихар, один великий обрус напрестольний і сім менших обрусів, два наплічники, 9 рушників до обтирання чаші, один рушник до обтирання рук, п'ять.., одна чаша, одна копка від дарохранительниці, один диск зізд один лоточок, мирниця. Дароносниця до хворих, три тацки, всеночник, одно кропило, кропильниця, дві кадильниці, кадило, мирник, три ручні хрести, два процесійні хрести, патериця, два процесійні образи, плащаниця, три дивани, 36 металевих свічників і шість дерев'яних, один павук, пульт під Євангеліє, покривало на пульт. 12 хоругв, Євангеліє, 2 служебники, Часослов, псалтира, требник, парастаси, акафістник, мала сигнатурка, ручний дзвіночок, 8 фіранок перед образами.

Списав о. Дмитро Городиський, місцевий парох дня 10. VI.1948 р.»¹⁸⁵.

Парохією на той час довготривало опікувався о. Дмитро Городиський. Присвятив цьому 37 літ вірного служіння і послуху. Дружина о. Дмитра спочила в Бозі 1951 р. у віці 79 років, а сам отець дожив до 86-ти літ і упокоївся 19 січня 1960-го. Обоє поховані на старому Губицькому кладовищі (пам'ятники збережені).

З серпня 1956 року на губицьку парафію в допомогу старенькому 82-річному пароху о. Дмитру Городиському призначили помічника о. Якова Боровика. Народився о. Яків Боровик 29 липня 1906 року в селі Угринів Сокальського повіту, син Данила й Ірени (Сень), в багатодітній сім'ї селянина-середняка. Виховувався в релігійному середовищі. Крім нього, у батьків було ще троє дітей. Схильність до науки виявив, відвідуючи сільську початкову школу. Саме тому по її закінченні 1918 року батьки вирішили послати здібного хлопця до престижної української гімназії № 1 м. Львова. Родинне виховання, гімназійне середовище, а згодом участь у впливових національно-патріотичних товариствах «Пласт», «Сокіл», активним учасником яких він був, сформували світогляд допитливого юнака. Успішно закін-

¹⁸⁴ Там само. – С. 79.

¹⁸⁵ Там само.

чивши гімназію, 1926 року вступає на теологічний факультет Богословської академії у Львові (1926 – 1930). Був активним студентом, скарбником і хронікарем «ХІІІ куреня старших пластунів імені св. Володимира Великого», членом контрольної комісії товариства «Читальня українських студентів богословії імені Маркіяна Шашкевича у Львові»¹⁸⁶.

Ректором академії на той час був Владика Йосиф Сліпий. Спілкування з ним укріпило світоглядні позиції майбутнього о. Якова, збурило в ньому почуття високого душпастирського покликання. Усе це позначилося на утвердженні високих життєвих ідеалів, усвідомленні громадянської відповідальності у тогочасному українському суспільстві. Зважаючи на реалії тогочасного світу, Я. Боровик зрозумів, що священник мусить бути не лише отцем духовним, але й моральним взірцем для своєї пастви.

У 1930 році Яків закінчив Львівську богословську академію. Свячення отримав 11.Х.1931 – дияконські, 18.Х.1931 – єрейські з рук єпископа Г. Лакоти. Перед висвятою одружився з донькою греко-католицького пароха о. Володимира Барановського із села Лімниці – Ольгою Володимирівною Терлецькою, 1909 р. н. (так записано у справі – авт. Р.Т.), уродженкою села Темирівці Галицького району Станіславської області. Натомість достеменно відомо, що Ольга насправді походила з роду Барановських і була рідною сестрою Ярослава та Романа Барановських, відомих діячів УВО-ОУН. Ярослав Барановський (1906 – 1943) – видатна постать українського революційного руху 30-40-х рр., один із найрадикальніших членів УВО та ОУН, секретар ПУН, довірена особа Євгена Коновальця та Андрія Мельника, довголітній президент Центрального Союзу Українського Студентства, доктор права та суспільних наук. У вересні 1940 року відійшов від політичної боротьби, але у травні 1942 року його знову покликане до політичної діяльності. 11 травня 1943 року Ярослав Барановський був убитий у Львові. В комунікаті ОУН писалося «...Убито зразкового націоналіста, що своєю 20-літньою працею поклав у визвольній боротьбі великі і тривкі заслуги». Поховано його на Личаківському цвинтарі.

Не можна не оминати добрим словом і батька патріотів. Парох села Темирівці о. Володимир Барановський дбав про людей, допомагав бідним, був для них не лише душпастирем, але й адвокатом, лікарем, зрештою, добрим газдою. При церкві організував чоловіче й жіноче братства, господарсько-молочарську спілку, кооператив «Лімниця» (став його головою та заснував харчову крамницю), налагодив культурно-просвітницьку діяльність. За його служіння у Темирівцях активно функціонувала читальня «Просвіта», діяли хоровий і драматичний гуртки.

Польські урядовці мали чимало клопоту з непокірним темирівським священником. В архівних поліцейних матеріалах збереглися записи про те, що «Ксьондз В. Барановський, 1872 року народження, влітку 1921 – 1923 рр., противився виданню метрикальних витягів на мужчин, належних до війська. 29 листопада 1924 року скрив у своєму будинку бойовиків УВО»¹⁸⁷.

На наш погляд, донині не є повністю висвітлена справа брата Ярослава – Романа Барановського, якого звинуватили у зраді й у співпраці з польською поліцією. Не будемо вдаватись до того, що написано про нього в «Нарисі історії ОУН»

¹⁸⁶ Там само.

¹⁸⁷ Прах Б. Духовенство Перемиської єпархії та апостольської адміністрації Лемківщини... – С. 210.

Петра Мірчука та у праці Зиновія Книша «Дух, що тіло рве до бою». Зазначимо лише, що Роман Барановський помер у тюрмі через сухоти (туберкульоз) 11 липня 1935 року. Перед смертю висповідався у священника і просив передати родині, що він не чується винним.

На наш погляд, людина, лежачи на смертному одрі, не могла обманювати отця. Не забуваймо, що саме сестра Романа Ольга і стала дружиною о. Якова Боровика. Уже по роках син о. Якова Мирослав Боровик згадував: «...Батько, раз приїхавши зі Львова розповів нам, що йому веліли передати – на сповіді Роман Барановський в тюрмі просив переказати родині, що він ні в чому не винуватий...»¹⁸⁸.

На превеликий жаль, о. Яків не вказав прізвище священника, який сповідав Романа Барановського. Розмірковуючи над цим і знаючи методи дізнання, як польської поліції, так і агентів колишнього НКВД, можемо припустити, що все це робилося для того, аби скомпрометувати його брата Ярослава Барановського. За тим – відсторонити його від активної політичної боротьби. Підтвердженням цього є вбивство Євгена Коновальця та інших діячів націоналістичного руху, між тим, і самого Ярослава Барановського.

Та повернімося до оповіді про самого отця. Першу свою літургію о. Яків відправив 29 травня 1931 року. На той час він був помічником Перемишльського єпископа Лакоти і того ж року рукоположений у сан священника Перемишльським єпископом Йосафатом Коциловським. Після висвячення призначений на парохію в село Забір'я Рава-Руського району на Львівщині.

Тут на парохії в молодого подружжя з'явилися на світ син Зеновій, 1932 р. н., донька Дарія, 1933 р. н., син Мирослав, 1940 р. н.

Призначення о. Якова на парохію позначилося релігійним і духовним піднесенням громади, бо до того село свого пароха не мало. Надзвичайна активність новопризначеного священника сприяла виникненню різних товариств та гуртків. Утворився гурток церковного просвітянства, з'явилися «Рідна школа», «Сільський господар», «Братство апостольської молитви», Марійський гурток «Союз Українок». Тоді ж засновано читальню «Просвіти», парохіяльну бібліотеку. Серед односельчан активно розповсюджувалися українські часописи. Дістала поштовх українська кооператива, головою надзірчої ради якої і став о. Яків Боровик. Членом подібного керівного органу він був і у «Сільському господарі». Належну увагу отець приділив катехізації сільських дітей. У початковій школі священник вів уроки релігії.

В надзвичайно короткому часі діяльність священника викликала прискіпливе зацікавлення місцевої польської адміністрації. Якова Боровика навіть притягнули до суду. У Раві-Руській отця хотіли позбавити волі на один рік, але, на щастя, обійшлося лише штрафом.

Втім, польські шовіністи цим не обмежилися. Були спроби замаху на життя о. Якова – в нього стріляли.

Не залишалася осторонь від громадської роботи і дружина пароха Ольга. Її добре знали як голову «Союзу Українок» в Забір'ї.

Важкі часи о. Яків Боровик пережив під час німецької окупації. Однак, незважаючи на утиски, підтримував своїх парафіян, допомагав їм, чим міг.

¹⁸⁸ Орнат Я. За Україну боровся, за неї загинув // Галичина. – Жовтень, 2003; Тарнавський Р. Голгофа Бориславського священництва та монашества. – Дрогобич, 2006. – С. 33.

На парохії в селі Забір'я о. Яків перебував до осені 1943 року. Опісля, з дозволу єпископа Й. Коциловського, був призначений парохом в с. Болахівці Дрогобицького району.

Відновлення 1944 року другої більшовицької окупації різко змінило ситуацію в Галичині. 1946 р. відбувся «горезвісний» Львівський псевдособор, який лицемірно проголосив нібито добровільний перехід Української Греко-Католицької Церкви в лоно Московського Патріархату. Але о. Яків Боровик не змінив свого світогляду, залишився вірним визначеному пастирському призначенню.

Призначений Дрогобицько-Самбірським владикою Яків Боровик не міг не усвідомлювати, що галицьке священство лише умовно «завітало» у лоно російського православ'я, а отже й від таких, як о. Яків, не вимагалось клятвеного переходу у нову віру.

З огляду на обставини 1946 рік став для о. Якова переломним. Піти на колобо-рацію, а тим паче зрадити своїх вірних, він не міг. Священник смиренно прийняв на себе запроваджуване більшовиками тавро «уніата» і продовжив освячене служіння Церкви.

В архівній справі зберігається документ, який свідчить, що перший обшук у домі о. Я. Боровика відбувся 25 квітня 1949 року. Серед вилученого – листівка «Лист від колгоспників з-над Дніпра до братів-селян у Західних областях», послання греко-католицького єпископату вірним у листопаді 1943 р., послання єпископа Йосафата Коциловського, «антирадянські» та «націоналістичні» книги та журнали: «Молода Україна», «Українські пісні», журнал «Сівач» (23 номер), портрет Коциловського, різне листування¹⁸⁹.

Син о. Якова – Мирослав Боровик, згадував, що вперше його батька арештували саме тоді. Одночасно затримали і старшого, але ще неповнолітнього сина Зиновія. Як стверджує Мирослав, суду не відбулося, і батька з братом відпустили¹⁹⁰. Однак допити та тортури позначилися на обох. Зиновій став інвалідом першої групи і потрапив до психіатричної лікарні у Львові. До кінця своїх днів перебував у закритих установах і помер у Миколаївському закладі 1992 року. Похований на Губицькому цвинтарі м. Борислава у родинному гробівці.

Не менш драматична історія доньки пароха Дарії. Свого часу успішно закінчила середню школу № 2 у Дрогобичі та вступила на перший курс Львівського медичного інституту. Щоправда, довелося обманути приймальну комісію, приховавши своє соціальне походження. Між тим, дівчина аж ніяк не завагалася увійти до підпільної студентської організації.

У травні 1951-го Дарію заарештували. Вироком військового трибуналу її засуджено на 25 років ув'язнення в таборах суворого режиму, з обмеженням у правах на 5 років та конфіскацією її особистого майна.

Вже після звільнення з ув'язнення, 1955 року, вона переїжджає до Станіславова (Івано-Франківськ), де тоді перебували мати й молодший брат Мирослав. Бранці сталінських концтаборів вдається вступити до Львівського обліково-кредитного технікуму, 1958 року вона на практиці в м. Стрию, а з 1959 року і аж до виходу на заслужений відпочинок працювала в одній із банківських установ цього міста.

¹⁸⁹ Записано з листа Мирослава Боровика, 1940 р. н., травень 2007 р.

¹⁹⁰ Архів управління служби безпеки України Львівської області (далі – АУСБУ ЛО). – Справа Я. Д. Боровика; Тарнавський Р. Голгофа бориславського священництва... – С. 35.

Саме у Стрию пов'язала своє життя із Богданом Корчаком, теж в'язнем сибірських концтаборів (помер 11 серпня 2003 року на 76-му році життя. Похований на Губицькому цвинтарі м. Борислава в родинному гробівці). Разом виховали двох синів та дочку. Нині Дарія надалі проживає у Стрию. Молодший син мешкає у Бориславі.

Ми зробили невеличкий відступ, який стосувався дітей, але не менш трагічно склалася доля і самого отця. Постанова про взяття під варту Якова Боровика підписана

26 липня 1951 року. Завізував її начальник УМГБ Дрогобицької області полковник Мороз. Тут же знаходимо візу в.о. обласного прокурора, радника юстиції Донцова на такий документ:

*«Я, старший уповноважений 2 відділення 5 відділу УМГБ Дрогобицької області л-т Кавин, розглянувши матеріали про злочинну діяльність Боровика Якова Даниловича, 1906 р.н., нар. с. Угринів Грубешівського повіту (Польща), укр., б/п, громадянин СРСР, з вищою духовною освітою, проживає і служить священником в селі Болехівці_*

Знайшов

Що Боровик Я. Д. в період німецької окупації, будучи священником села Болехівці, був активним посібником німців, проводив серед населення антирадянську агітацію, закликав молодь до добровільного вступу на службу в дивізію «СС-Галичина» і ведення збройної боротьби проти Радянської Армії.

Весною 1948 року Боровик під час похорону жителя села Болехівці – Ковальчин Федора виступив серед віруючого населення з антирадянською промовою, при тому з наклепом на радянську дійсність. Восени 1949 року в день націоналістичного свята ОУН посвячував Хрест на символічній могилі села Болехівці. Крім цього, зберігав у своїй квартирі націоналістичні листівки та іншу антирадянську націоналістичну літературу, яка у нього виявлена і вилучена при обыску 26 серпня 1949 року»¹⁹¹.

На особисте належне йому майно накладено арешт. Одночасно винесено постанову «Об изменении меры пресечения», в якій говорилося: «...Боровик Я. Д. подозревается в преступлениях, предусмотренных ст. 54-10 часть 11 УК УССР и, принимая во внимание, что Боровик, находясь на свободе, может уклониться от следствия и суда, руководствуясь ст.ст. 143 и 156 УПК УССР

Постановил

мерой пресечения способов уклонения от следствия и суда Боровик Якову Даниловичу избрать содержание под стражей...»¹⁹².

Мати засудженого Ірина Омелянівна (1876 р. н.) на час арешту сина проживала в селі Болехівці Дрогобицького району. Батько Данило Миколайович помер ще 1943 року.

27 липня 1951 року видано ордер за № 6223 на обшук та арешт, які проводив лейтенант МГБ Ковчик. На час ув'язнення о. Я. Боровика утримували у внутрішній тюрмі УМГБ Дрогобича.

¹⁹¹ Записано з листа Мирослава Боровика, 1940 р.н., травень 2007 р.

¹⁹² АУСБУ ЛО. – Справа Я. Д. Боровика; Тарнавський Р. Голгофа бориславського священництва... – С. 35.

В анкеті арештанта записали: батько, Боровик Данило Миколайович, помер 1943 р.; мати, Боровик Ірина Омелянівна (1876 р. н.); дружина, Боровик Ольга Володимирівна (1909 р. н.); діти: Боровик Зиновій Якович (1932 р. н.), м. Львів; Боровик Дарія (1933 р. н.), засуджена; Боровик Мирослав (1940 р. н.) с. Болахівці; сестри: Медведь Катерина Данилівна (1910 р. н.), Боровик Марія Данилівна (1913 р. н.), м. Кам'янка-Буська¹⁹³.

3 серпня 1951 року помешкання священника обшукали вдруге і вилучили літературу та часописи «Сільський господар» за 1942-43 рр.

Майно, на яке наклали арешт, складалося із двох коней, лошади, двох поросят, меблів, візків. Дружина о. Якова Ольга Володимирівна змушена була написати розписку про збереження цього майна згідно опису до винесення вироку суду.

Під час обшуку чекісти вилучили набір гумового українського шрифту і дерев'яну колодку для набору букв. У справі є пояснення отця про те, що він придбав цей шрифт ще 1923 року у Львові¹⁹⁴.

Лише протягом серпня отця Якова допитували щонайменше дев'ять разів. У вересні його допитали тричі.

Внаслідок «дізнь» о. Якову інкримінували допомогу бійцям УПА, хрещення дитини повстанців Олександра Петренка на псевдо «Богун» (убитий 08.06.1950 р.) та Павлини Богун (1924 р. н.), засудженої 30.08.1951 р. на 25 років. За іронією долі Павлина відбувала покарання в одному таборі саме з донькою о. Якова – Дарією.

«Свідчили» проти отця і мешканці Болахівців. З етичних міркувань не наводимо їхні прізвища, але це були наші люди. Та обставини і дії репресивних органів є широко відомими.

Натомість наведемо цікаве свідчення колишнього дільничного інспектора села Болахівці Процента Іллі Терентійовича, 1927 року народження, уродженця Красноярського краю, який, незважаючи на тиск репресивних органів, заявив: «...О фактах враждебной деятельности Боровика Якова Даниловича мне ничего не известно...»¹⁹⁵. А міг би свідчити зовсім протилежно, адже був не місцевим, до того ж представником влади. 27 вересня 1951 року слідство завершили. 6 жовтня 1951 року підписана ухвала до підготовки судового засідання. Перше засідання призначили на 15 жовтня, але за браком свідків розгляд справи перенесли на 23 жовтня. Зрештою, вирок виявився прогнозованим, що засвідчили голова суду Пікуля, «народні» засідателі Волошановська і Горійнштейн при прокурорі Гербовій. Ухвала: 10 років ув'язнення з конфіскацією всього майна¹⁹⁶. 28 жовтня адвокати подали скаргу, однак апеляцію залишили без задоволення.

Приблизно півроку о. Яків Боровик відбув у Стрийській пересильній тюрмі. Поряд із ним у той час перебував губичанин Павло Бішко. Перед відправленням до Сибіру більшовики «розщедрилися» на трихвилинне побачення із дружиною та 11-річним сином Мирославом. Потім Мирослав Боровик згадував, що між двома загорожами сітки посередині був присутній конвоїр із собакою. Бачилися лише здалеку. Обличчя батька не пам'ятає, бо весь час плакав¹⁹⁷.

¹⁹³ Там само. – С. 35-47.

¹⁹⁴ Там само.

¹⁹⁵ Там само.

¹⁹⁶ Там само.

¹⁹⁷ Там само.

Довгих п'ять років о. Яків відбував на будівництві залізниць, вирубував ліс у Кіровській області, зазнавав чимало поневірян, голоду й холоду. Лише моральне загартування і свята віра допомогли йому мужньо нести свій хрест як на Батьківщині, так і в чужині. Старенька мати священника і дружина з наймолодшим сином були змушені покинути насиджені місця та без жодних засобів для існування ховатися від чергової розправи. Рідні репресованого переїхали до родини в Станіславів.

Нелегкі випробування випали на долю дружини засудженого. Завдяки «турботам» репресивного апарату жінка втратила батька, сестру з чоловіком, братів. До того ж, молодший син уже перебував у психіатричній лікарні. Незважаючи на всі поневіряння, їмось Ольга Боровик, зберігаючи завидну стійкість, щоразу подавала клопотання-скарги у різні інстанції, аби полегшити страждання чоловіка і домогтися перегляду сфабрикованої справи. На всі листи приходили стандартні відповіді – «осуджений правильно, підстав для перегляду немає».

Син о. Якова Мирослав успішно навчався у губицькій середній школі Борислава. Ставлення вчительського колективу до дитини священника було неадекватним, і до нього нерідко застосовували «навчально-виховні» методи та утискали у виставленні оцінок. Мирослав вчився майже на відмінно, втім, дев'ятий клас закінчив із чотирма четвірками. Як не дивно, але дирекція письмово направила батькам Мирослава подяку за активну участь у громадському житті та успіхи у навчанні. Все ж психологічного тиску з боку педагогічного колективу хлопець витримати не зміг. Невдовзі покинув губицьку школу і виїхав до родини у Станіславів. Саме там він закінчив 10-й клас середньої школи № 2 і вступив на енергетичний факультет Львівського політехнічного інституту. До пенсії працював у Львові. Виховав доньку, медика за освітою.

Знаючи, які страждання випали на долю його сім'ї, о. Яків писав доньці: «...не роблю тобі жодних закидів, але часто думаю о Тобі, клопочусь Тобою і молю Бога, щоби Тобі було ліпше...»¹⁹⁸.

17 січня 1955 року скарга на неправомочні дії слідства та суду віднайшла адресата. Постановою Верховного суду УРСР № 877 від 15.06.1956 року термін покарання зменшили до 5-ти років. Більше того, Я. Боровика визнали неосудним. 7 липня 1956 року адміністрація виправно-трудового табору видала довідку про звільнення, і отець повернувся до сім'ї в м. Станіславів, де невдовзі його поновили в сані. 3 серпня 1956 року Уповноважений ради у справах Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР по Дрогобицькій області за № 70 видав довідку про рєстрацію духовенства. На підставі цієї довідки Боровика Якова Даниловича визнано другим священником-настоятелем парафіяльної громади храму Св. Івана Хрестителя православної церкви в Губичах (м. Борислав), а також у Дерезичах і Монастирі-Дерезицькім. Тобто на губицькій парохії з 3 серпня 1956 року настоятелями працювало два священники.

Після звільнення шлях до сердець своїх парафіян знайшов і о. Яків, та за ним невпинно слідкувала спецслужба. Тодішній працівник МГБ Савічев не переставав погрожувати, повторюючи: «Ти нам, як сіль в оці».

¹⁹⁸ Записано з листів архіву Дарії Боровик (Корчик) у м. Бориславі в червні 2009 року; Тарнавський Р. Голгофа бориславського священництва... – С. 35-47.

Попри всі перипетії нищпорства о. Боровику вдається нав'язати контакти з єпископом Василем Величковським, який управляв підпільною греко-католицькою церквою в Галичині. По арешті Величковського контакт переходив до єпископа Володимира Стернюка.

В будинку о. Якова нерідко бували католицький єпископ Й. Федорик, священники-однодумці – отці Бубняк, о. Сокіл, о. Блавацький, о. Пелех. Парафіяни Губич добре пам'ятають, як о. Яків завжди читав Євангеліє українською мовою, згадують благальну молитву (суплікацію), сипання квітів на свято Пресвятої Євхаристії. Між тим, це було суворо заборонено.

Особливу вартість мали реколекційні науки під час Хресної дороги. До речі, перший образ Хресної дороги («*Исуса Христа засуджують на смерть*») храму Св. Івана Хрестителя офірував сам отець Яків, другий – Михайло Кузик. Місцева влада усіяко перешкождала проведенню в церкві будь-яких ремонтних робіт. Крім цього, в дуже делікатній формі працівники міськвиконкому «радили» о. Якову не брати участі в похоронах тих чи інших осіб. В записках священника, наприклад, знаходимо подібну згадку про похорон учня дев'ятої губицької школи Романа Леха та інших.

Отець Я. Боровик був переконаний: воскресіння українського релігійного духу, який віками прагнули розтоптати і знищити – справа не одного року. І все ж вірив, що прийде час і все зміниться. Так воно і сталося. На жаль, вірний служитель церкви не дожив до того дня. Він не був ні поетом, ані письменником, але був ревним священником, якому судилося чесно пройти тернистий шлях, що вимагав великих жертв і великої праці. За життя він не знав ні відпочинку, ні розваг, не надбав матеріальних цінностей. Найважливішим, у його розумінні, було вірне служіння Богові та людям.

Важкі життєві дороги пройшла і його найближча родина, яку доля порозкидала по всьому світу. П'ятнадцятеро найближчих родичів зазнали репресій більшовицького режиму, а семеро з них загинули. Саме на його долю припадають нелегкі випробування, закриття церков, цькування, переслідування. При служінні о. Якова в церкві було заборонено робити будь-які ремонти, тривало переслідування та цькування губицького священника, його сім'ї.

У Бориславському міському архіві зберігся документ «*Список працівників Бориславської церкви – Губичі-долішні*». Цікаво відзначити, що в ньому список осіб церковної ради Губичі-горішні. Це говорить про те, що на час складання списку горішня церква була діючою.

Церковну раду храму Івана Хрестителя у Губичах Долішніх очолював староста Василь Тарнавський, син Петра, 1889 р. н. (так вказано у документі), освіта середня, вул. Дрогобицька, 707; заступник старости С. Грицик, 1896 р. н., пенсіонер, освіта нар. школа (початкова), вул. Дрогобицька, 618; касир Т. Кунцьо, 1925 р. н., народна школа, робітник 1-го нафтопереробного заводу, вул. Дрогобицька, 687-1; член ради П. Климишин, 1891 р. н, нар. школа, пенсіонер, вул. Дрогобицька, 657; голова ревізійної комісії Р. Тимчій, 1904 р. н, пенсіонер, нар. школа, вул. Дрогобицька, 657; член комісії Є. Рухляк, 1901 р. н., нар. школа, працівник фабрики в Дерезичах, вул. Дрогобицька, 467; член комісії К. Кузан, 1902 р. н., нар. школа, домогосподар, вул. Дрогобицька, 655.

Церковна рада храму Покрови у Губичах Горішніх: староста С. Коцко, 1884 р. н., пенсіонер, нар. школа, вул. Дрогобицька, 206; касир П. Грицик, 1897 р. н., нар. школа, робітник ремпобутконтори, вул. Дрогобицька, 278; заступник старости Ю. Малик, 1911 р. н., нар. школа, робітник товарної контори, вул. Дрогобицька, 277.

Ревізійна комісія: голова комісії Ю. Бесараб, 1920 р. н., освіта середня, працівник БМУ-24, вул. Дрогобицька, 317; член комісії Л. Кишакевич, 1893 р. н., пенсіонер, нар. школа, вул. Дрогобицька, 214; І. Мосевич, 1900 р. н., освіта нар. школа, пенсіонер, вул. Дрогобицька, 385¹⁹⁹.

Досить цікавими є дані щодо прибутків та видатків храму Івана Хрестителя в Губичах станом на 01.01.1966 року. Тобто йдеться про офіційні прибутки та видатки 1965 року за пароха Якова Боровика.

Так, надійшло від продажу свічок, просфор, вінчиків, хрестиків, образків – 151.05 крб. Від тацевого збору – 975.01 крб. Пожертвувачів – 425.63 крб.

Надійшло за відправи релігійних обрядів:

Хрещень – 219.0 крб.;

Вінчань – 206.0 крб.;

Похоронів – 431.0 крб.;

У тому числі:

За служби Божі – 441.0 крб.;

Відправу парастасів – 31.90 крб.;

Молебнів – 9.0 крб.;

Освячень пасок – 96.30 крб.;

Сорокоустів – 4.74 крб.

Тобто за 1965 рік надійшло в церковну касу 2991.43 крб.

Тепер щодо видатків:

витрачено на придбання свічок, муки для просфор, ладану, вина, хрестиків 82.0 крб.;

Податки:

страхівка – 30.62 крб.;

земельна рента – 21.20 крб.;

електричне освітлення – 163.0 крб.;

податок з будівель – 121.50 крб.;

Виплачено:

священнику 1440.0 крб. (тобто помісячно по 120.0 крб.);

дяку – 360.0 крб. (тобто помісячно по 30.0 крб.);

обслуговуючому персоналу – 350.0 крб.

Добровільні внески в епархію становили 358.0 крб. річно, тобто сплачено 12% від загально задекларованої суми надходжень

Внески у фонд миру – 55.0 крб. (1,8%).

Витрати на придбання культових матеріалів, на ремонт та витрати на інші видатки в документі не вказано, але вони звичайно існували.

Загальна сума видатків за 1965 рік склала – 2991.32 крб.²⁰⁰

¹⁹⁹ Тарнавський Р. Голгофа бориславського священництва... – С. 35-47.

²⁰⁰ БМДА. – Спр. 819 а. – Оп. б/о. – Т. І. – С. 1-10.

В церковному архіві зберігаються відомості про зарплату згідно договорів особам, які обслуговували церкву за цілий 1968 рік. Так, згідно відомостей зарплату отримували: священник Яків Боровик в сумі 60 рублів; касир Піхота Марія в сумі 15 рублів, дяк Луцишин в сумі 15 рублів. Тобто обслуговуючий персонал церкви отримував на місяць 90 рублів. Цю відомість підписав голова церковної Ради Рохляк та касир Піхота²⁰¹.

Серед знаних людей, які очолювали церковну раду, а було їх дві, тому що Губичі мали дві церкви, можемо назвати: Долішньої – Василя Тарнавського, Горішньої – Степана Коцка. В одному будинку (плебанії) поруч зі священником проживав дяк, керівник церковного губицького хору Семен Капустяк та його зять, майбутній лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, відомий поет Іван Гнатюк.

Доля Семена Капустяка досить незвичайна і заслуговує на добрий спомин. Народився в с. Ременові 1891 року, син Івана Капустяка, півця в церкві в Ременові пов. Львівського, і Софії Заяць. Мав ще двох сестер. Рано залишився без батька, який помер молодим. Сільська громада послала здібного Семена до школи за свій рахунок. Батько його був церковним півцем і це передалося синові. В 1898 – 1906 роках вчиться в народній відділовій школі. Закінчує середню дяківську школу, в 1906 – 1909 роках співець хору. В 1910 – 1914 роках співець хору Підволочинська.

Упродовж 1914 – 1918 років молодий Семен – доброволець військових формувань УСС, грає в оркестрі УСС. В 1919 – 1920 роках повертається в Ременів, своє рідне село.

З 1920 року доля закинула його в Борислав, він півець хору. Веде також духовий оркестр у Губичах, одружується з корінною губичанкою, панною Анною Проць, дочкою Тимодея Проця, рільника в Губичах і Марії Михаць²⁰².

Коли у подружжя народився перший син Іван, (1923 р. н.), кумом був Микола Григорійчук, професор гімназійний у Дрогобичі²⁰³.

В п'ятдесятих роках минулого століття разом з дружиною був депортований в віддалені райони Сибіру. Після повернення, до кінця свого життя, жив в Губичах. До Семена Капустяка дяком парохії був Іван Савчин.

Церковний дяк Семен Капустяк помер 1975 р. у віці 84 років. Пережив параха Губич о. Якова Боровика на три роки. Похований поруч зі своєю дружиною Анною Капустяк (з дому Проць), неподалік від могили параха о. Дмитра Городиського.

Отець Яків Боровик вистраждав усе. 31 жовтня 1972-го у 63-річному віці померла дружина Ольга, а через два роки у 68-річному віці 17 жовтня 1974 року – і він сам. Поховане подружжя в окремому гробівці на Губицькому кладовищі.

Разом із ним спочивають дружина Ольга, син Зиновій, сестра Марія та зять Богдан Корчак. І ще одне. Саме його внук Андрій Корчак (народжений в. Бориславі), мікрорайон Губичі) під час Революції Гідності віддав своє життя за майбутню Україну, один із Героїв Небесної сотні, Герой України.

25 березня 2014 року на честь Андрія Корчака названо одну зі стрийських вулиць (частина колишньої вул. Зеленої) поряд зі школою, де навчався Андрій.

²⁰¹ Там само.

²⁰² ВАХІХ ГПБ.

²⁰³ ВРАЦС БМУЮ. – Кн. 29 реєстрації актів про шлюб за 1874 – 1944 рр. Губичі.

Рішенням сесії Бориславської міської ради від 30 жовтня 2014 року №1588 йому присвоєно звання «Почесний громадянин міста Борислава» (помертно).

Указом Президента України Петра Порошенка від 21 липня 2014 року №890 «За громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовідданне служіння Українському народу, виявлені під час Революції гідності» Андрієві Корчаку присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (помертно). Нагороджений медаллю «За жертвовність і любов до України» УПЦ КП в червні 2015 року (помертно), Всеукраїнським об'єднанням «Крайна» – медаллю «За гідність та патріотизм» у жовтні 2015 року (помертно).

У 1974 році на парохію приходять о. Северин Мацюрак, який правив до 1981 року.

Мацюрак Северин (12.08.1903 – 23.06.1984) народився в м. Дрогобичі, син Володимира (власника пекарні) й Олександри Черевко. Закінчив Дрогобицьку гімназію імені Івана Франка, Перемишльську духовну семінарію (1929 – 1933). Свячення: 12.06.1932 – дияконські, 05.03.1933 перемишльським єпископом Й. Коциловським висвячений на священника.

Душпастирська праця: Довге (Бориславський деканат); 1933 – 1934 – сотруди-ник; Терка (Тіснянський деканат), 1934 – 1935 – завідувач; Кропивник Новий (Бориславський деканат), 1936 – 1937 – завідувач; Ступниця (Лучанський деканат), 1937 – 1943 – завідувач; Ільник (Турківський деканат), 1.1943 – 21.12.1943 – сотруди-ник; Ступниця (Лучанський деканат), 21.11.1943 – ?; Терло (Старосільський деканат), ? – 1945, завідувач. 1941 року одружився, потай від церковної влади взяв цивільний шлюб. Прізвище о. С. Мацюрака є у списках духовенства, «возз'єданого» з РПЦ (згаданий як такий, що працює на парафії Колодруби Комарницького деканату). Учасник Львівського «собору» 8.10.1946 р. (прізвище у списку делегатів). Настоятель парафій у Львівській обл.: с. Терло Старосамбірського району, с. Колодруби Миколаївського району, м. Борислав (Губичі), с. Нижні Гаї Дрогобицького району. Помер 23.06.1984 р. у м. Дрогобичі Львівської обл., де і похований²⁰⁴.

При адмініструванні о. С. Мацюрака сталася незвичайна подія. Представники Львівського облвиконкому прибули із завданням вищої партійної влади про знесення однієї церкви, як аварійної споруди. Вибір випав на храм Покрови Пресвятої Богородиці в Губичах. Завдяки першому керівнику міста, Ярославу Мацьківу, а також тодішньому головному архітекторові Ігорю Тарновському, голові виконкому Анастасії

Хомишиній, за підтримки головного архітектора області вдалося відстояти цей храм від руйнації. В ньому облашували склад солі²⁰⁵.

В церковному архіві Губицької парохії збереглися приходні касові ордери за 1977 рік, починаючи з 5 червня і закінчуючи 16 жовтнем за номерами 1-118. За цей період до церковної каси поступило 891 рублів. З них за обряд хрещення 40.0 рбл., за обряд поховання 180 рбл., тарілочного кружечного збору 341.3 рбл., пожертв на освітлення 65.0 рбл., за Служби Божі – 235.0 рбл.

²⁰⁴ Там само.

²⁰⁵ ВАХІХ ГПБ.

За весь облікований період було проведено обрядів хрестин 8, поховань 18, служб Божих 47. За обряд хрестин офіційна плата становила 5.0 рбл., похорон 10.0 рбл., Служба Божа 5.0 рбл. Окремо платилося священнику, дяку та паламарю.

Відповідно в Дерезичах і Монастирі-Дерезицькім було проведено 16 обрядів хрещення, похоронів, Служб Божих. На той час Дерезичі і Монастир-Дерезицький входили до Губицької парохії²⁰⁶. Сам бланк документу складався з двох частин: приходного касового ордеру та квитанції до приходного ордеру. Ці два документи підписував платник і касир. Квитанцію до приходного касового ордеру отримував платник. В приходному ордері вказувався платник, адреса платника та за які дії здійснена оплата (похорон, Служба Божа та інше). Щодо тарілочного збору вказувалося – по акту від членів релігійної громади. По закінченню сторінок приходного касового ордеру дану книжку прошивалося нитками із вказівкою кількості листків, ставилася печатка храму з підписом касира. Зберігався даний фінансовий документ в канцелярії храму.

У червні 1980 року при парохіві о. Северину Мацюраку з церкви Івана Хрестителя, у зв'язку зі створенням міського атеїстичного музею, який відкривали у середній школі №7, вилучено шість церковних предметів з інвентаря губицького храму, які вже в незалежній Україні повернуті за призначенням. Серед них: свічники гранчасті, поодинокі – дві шт.; хрест дерев'яний, семиконечний, різьблений (чорний –

1 шт.; ліхтар великий з ручкою 4-гранений – 1 шт.; ліхтар на держак (червоний) – 1 шт.; скляний збаночок без дна – 1 шт.²⁰⁷

15 вересня 1981 р. настоятелем храму Іоана Предтечі у м. Бориславі-Губичі призначено о. Петра Івасівку із правом служіння та з правом задовольняти релігійні потреби віруючих сіл: Монастирець Дерезицький та Дерезичі.

В Указі Митрополита Львівського і Тернопільського Николая від 15 вересня 1981 р. № 1549 також вказувалося: «...Пропонується Вам приступити до виконання своїх обов'язків, попереду з'явившись до районного о. Благочинного.

Указ дійсний при наявності довідки про реєстрацію в Уповноваженого в справах релігій при Раді Міністрів СРСР по Львівській області»²⁰⁸.

Петро Івасівка народився 25 липня 1956 р. в м. Стебнику, в сім'ї Михайла та Стефанії (з дому Яворська). До слова, батько матері, також Петро, походив з шляхетського містечка Тустановичі, яке на даний час є адміністративною складовою міста Борислава. Після проходження військової строкової служби у 1975 – 1977 рр. вступив на навчання до тогочасної Ленінградської духовної академії і семінарії (сучасн. Санкт-Петербург).

8 жовтня 1980 р. вихованця 4-го класу Ленінградської духовної семінарії Петра Івасівку положено в сан читця «... за Божественной Литургией в храме св. ап. и св. Иоанна Богослова Ленинградской Духовной Академии мною над ним совершена хиротесия во чтеца.

Архиепископ Выборгский, ректор Ленинградской духовной академии и семинарии Кирилл»²⁰⁹.

²⁰⁶ Прах Б. Духовенство Перемиської епархії та Апостольської адміністрації Лемківщини... – С. 581.

²⁰⁷ Записано зі слів Ярослава Мацьківа, 1928 р. н. в м. Бориславі в червні 2015 р.

²⁰⁸ ВАХІХ ГПБ.

²⁰⁹ БМДА. – Спр. 819 а. – ЯОп. б/о. – Т. І. – С. 1-18.

У кінці січня 1981 р. перед висвятою в диякони Петро Івасівка подає прохання про дозвіл на шлюб. У виданому на руки документі писалося: «*На Ваше прошение о благословении на брак с девицей православного вероисповедания Мацько Оксаной последовала резолюция Высокопреосвященнейшего Ректора Академии и Семинарии, Архиепископа Выборгского Кирилла, следующего содержания: Благословляю. Арх. Кирилл. 2.02.1981*»²¹⁰.

Дружина Петра Івасівки – Оксана, дочка Лева і Анни (з дому Тимчишак) Мацько, народилась 13 жовтня 1958 р., шлюб узяли 28 лютого 1981 р. у м. Дрогобичі.

У сімейства народилось двоє дітей. Син Андрій, 1982 р. н., працює у дрогобицькому суді та дочка Христина 1986 р. н., лікар клініки імені Андрея Шептицького у Львові²¹¹. 7 квітня 1981 р. П. Івасівка прийняв сан диякона, а в день Пресвятої Трійці 14 червня того ж року сан ієрея, склавши при цьому присягу. Духовну практику проходив у храмі св. Трійці м. Дрогобича Львівської Митрополії.

Дрогобицьким деканом на той час був о. Михайло Линда. Саме він після успішного проходження практики запропонував о. П. Івасівці службу на двох парафіях: с. Михайлівичі та Борислав-Губичі. Священник Петро Івасівка вибрав губицьку парохію. Прибув на реєстрацію до уповноваженого у справах релігій Львівської області Ю. Решетила. Але його не зареєстрували, а направили до м. Борислава. Тодішній заступник голови виконавчого комітету міської ради заявив священнику о. Петру Івасівці: «*Нам там попа не треба. Я Вам забороняю там правити*»²¹². Як з'ясували, храм мав бути закритим і його чекала доля закритого в цьому ж поселенні храму св. Покрови, де зробили склад солі. Після різних перипетій о. П. Івасівка приступив до своїх обов'язків – настоятеля Храму Предтечі Івана Хрестителя. Так склалося, що на його долю припало багато випробувань, адже у 25-річного отця Петра це була перша парохія.

Саме за час служіння Петра Івасівки у храмі почалися планові ремонтні роботи занедбаного і роками не ремонтваного храму, адже місцева влада забороняла проводити тут всілякі ремонти. Перше, що було зроблено – це заміна брусів, які підтримували головну баню храму. Вони були гнілі і їх частинами вирізували і вставляли нові. Друге основне завдання – фундамент, адже храм був збудований на кам'яній основі.

У процесі облаштування і заливки фундаментів під основу храму стався цікавий випадок. Під час ремонту старої дерев'яної дзвіниці виявлено великий мішок дрібних монет Австро-Угорської імперії (гелери, крейцери). Мішок був таким важким, що троє людей ледве занесли його до храму. Унікальна знахідка для історії та музеїв, яка налічувала десятки тисяч дрібної монети монетної системи Австро-Угорщини.

Ніхто їх не досліджував, а могли бути десятки унікальних монет. А жаль. Весь вміст мішка пішов до бетонного замісу під фундамент храму. Так вирішили парафіяни, адже це були їхні багаторічні пожертви на цей храм.

І ще одне: ремонтні роботи проводились без офіційного дозволу, який б місцева влада мала надати. Це означало, що жителі парохії, активісти, відпрацював-

²¹⁰ З особистого архіву о. П. Івасівки.

²¹¹ Там само.

²¹² Там само.

ши повний трудовий день на основній роботі, в післяробочий час працювали на ремонтних роботах у храмі. До активістів слід віднести: Зенона і Стефана Солтищаків, Дмитра Зварича, Михайла Зубка, Дмитра Добрянського, Євстахія Рохляка та інших. У тому числі настоятеля храму о. Петра Івасівку, який не раз повертався додому аж під ранок. У храмі розширили хори. Майстер із Стебника Кримко виготовив із липи головний та бокові престоли. Все це відбулося в досить короткий термін – протягом 1981 – 1983 років. Цим же майстром був оздоблений різьбою балдахін. Виготовлено нову Плащаницю, Шопку, Проповідальницю, Тетрапод. Закуплено нове Євангеліє, оклад до якої виготовив майстер з Дрогобича.

Навколо храму вкрили новою бляхою так звані фартухи, які були покриті гонтом і вже з часом зігнили. До цієї справи долучилися Володимир Дитко з Дерезич, водій та голова церковного комітету Марія Ільків, які вночі перевезли бляху з Дерезич. До храму бориславські майстри виготовили нові вітражі з кольоровими вставками.

Зауважимо, що храм Івана Хрестителя був першим, до якого встановлено опалення. Завдяки тодішньому начальнику Бориславської газової контори Ігореві Бішку виготовлено проект котельні, збудованої окремо і облаштовано опалення храму.

У 1987 році відбувалася посиљна підготовка до малювання храму. До цього часу церква була не розписана. Для проведення робіт настоятель храму узяв офіційний дозвіл у місцевої влади в особі голови виконавчого комітету міської ради Анастасії Хомишин. Підготовчої роботи було надзвичайно багато. По-перше оклеїти лляним полотном стіни, поґрунтувати і аж тоді приступити до розпису. Орієнтовна вартість розпису храму склала бл. 100, 0 (тис) рублів. Виконував роботи художник зі Львова Богдан Балицький із бригадою-помічників бл. 10 осіб.

У жовтні 1987 року відбулась візитація Дрогобицького деканату у складі: секретаря Львівської Митрополії о. В. Політило та уповноваженого у справах релігій Львівської області Ю. Решитила, які й відвідали храм, коли там проводили роботи. Уповноважений Ю. Решетило викликав представників міського відділу міліції, прокуратури та служби КГБ. Причому цей посадовець повів себе некоректно до присутніх у храмі робітників. Його рішенням опечатано храм, тобто церкву було закрито і заборонено проводи Служби Божі. І знову виручила міська влада в особі першого секретаря міському партії Олени Старун, сестра якої Віра Ляковська працювала в Львівській обласній раді відповідальним секретарем по охороні пам'яток історії та культури. Храм відкрили й дозволили правити богослужіння.

До листопада 1987 року ремонтні роботи були закінчені. Посвячення відновленого храму призначили на 2 листопада. Цього дня Митрополит Львівський і Тернопільський надіслав настоятелю храму св. Іоанна Хрестителя в парохії м. Борислав-Губичі послання: *«В торжественний день освячення відновленої церкви св. Іоанна Хрестителя в м. Борислав-Губичі, пересилаємо Наше святочне привітання та призиваємо Боже благословення на НАСТОЯТЕЛЯ – ДУШПАСТИРЯ Всечесного Отця Петра Івасівки, на Церковний Комітет, благолітелей та благоустроїтелей і всіх побожних ПАРАФІЯН цього святого храму, що довгі літа в духовній радості і здоров'ї трудилися на славу Божу, добро святої Православної Церкви та спасення душ.*

Благословляю відслужити чин посвячення відновленого храму священику, очолюю чому Богослужіння.

І да будут милости Великого Бога і Спаса нашого Ісуса Христа со всіми Вами.

З Архінастирським благословенням і

Любов'ю у Христі

Митрополит Львівський і Тернопільський Никодим»²¹³.

За вірну пастирську працю о. Петро Івасівка відзначений церковним нагородами. Так, 19 березня 1982 року на день Святої Паски Митрополит Львівський і Тернопільський Миколай нагородив священика Петра Івасівку набедреником і Суфією, а 12 квітня 1983 року на день Святої Паски убором «Камилавкою».

На губицькій парафії о. Петро Івасівка перебував до березня 1988 року. 26 березня 1988 року призначений парохом храму Святого Миколая у Трускавці. На даний час о. П. Івасівка – Трускавецький декан²¹⁴.

У 1988 році і до 1991 року править на Губицькій парафії уродженець м. Борислава о. Микола Возняк, який не погодився перейти до УГКЦ і змушений залишити парохію. Це був останній православний священик, який правив в храмі Івана Хрестителя після 1948 року.

Отець Миколай Возняк, син Стефана та Анни (з дому Кундик) народився 4 червня 1954 року в місті Бориславі Львівської області. Одружений 1980 року. У 1980 – 1983 рр. навчався у Московській Духовній семінарії. 15 лютого 1983 року прийняв свячення. З 1983 по 1988 рр. душпастирював у селі Торчиновичі Старосамбірського району Львівської області, а у 1989 році переведений на парохію в Губичі, де душпастирював до 26 січня 1991 року²¹⁵.

Після славнозвісного Львівського собору греко-католицький храм святого Івана Хрестителя попав під юрисдикцію православної церкви Московського патріархату.

Так продовжувалося до кінця вісімдесятих років. Під час національного відродження Українська Греко-католицька церква вийшла з підпілля, почалася боротьба за повернення храму до УГКЦ. Цій події чередувало громадське опитування мешканців мікрорайону Губичі. Так, у результаті опитування щодо приналежності храму св. Івана Хрестителя до УГКЦ подано 392 голосів, за православно 36 голосів.

Рішенням виконкому Бориславської міської ради від 13 грудня 1989 року зареєстровано об'єднання греко-католицького віросповідання храмів Пресвятої Покрови (Губичі) та храму в Тустановичах.

У 1991 році парохом у Губичах в церкву Покрови Пресвятої Богородиці призначений о. Михайло Пецюх.

Про цей період о. М. Пецюх згадував так «...У суботу отець Мирон та Михайло Волощин відправили молебень під тою церквою вже горішньою – Покрови Пресвятої Богородиці. Після того відразу вони приїхали до мене у Стрий. Вони обидвоє були і тому мене знали. І сказали, що потрібно приїхати в Борислав, бо там відкривається церква. Я в таких випадках не відмовлявся ніколи...То було велике свято, приїхали люди з Дрогобича, дуже багато було бориславців. Ми відправили службу Божу – і люди відразу до мене: залишайтеся тут».

²¹³ Записано від о. П. Івасівки. Трускавець, травень 2020 р.

²¹⁴ З особистого архіву о. П. Івасівки.

²¹⁵ Там само.

Отець Михайло Пецюх, син Івана і Юлії (з дому Лагуш), народився 10 лютого 1939 року в селі Дорожів Дрогобицького району Львівської області. Одружений 1963 року. Піти вчитися на теологію йому запропонували отці Йосафат Ковальців та Роман Єсип. Підпільно навчався на греко-католицького священника і був висвячений 7 липня 1982 року. Сини, Іван та Ігор, стали греко-католицьким священниками²¹⁶.

31 січня 1991 року рішенням виконавчого комітету Бориславської міської ради релігійним громадам передано у власність культові споруди.

Храм Покрови Пресвятої Богородиці звільнили від солі, аргентів фабрики нетканих матеріалів за два дні. Постає питання малювання храму. За цю нелегку справу взявся іконописець, мистець, випускник Львівського училища Труша, уродженець с. Івана Франка (Нагуєвичі) Євген Хруник, жонатий на губичанці Галині Мінів. Завдання було досить складним. По-перше, треба було підготувати внутрішні стіни храму для малювання. Не забуваймо, стіни святині були просякнуті сіллю. Роботи почались у грудні 1989 року і були завершені в наступному 1990 році. В розписі храму брали участь Ігор Орищак, Володимир Лесів з Кропивника, Василь Кірнас, Володимир Носов. Розмальовували олійними фарбами. Вартість робіт склала 35 тисяч рублів.

Перший дерев'яний хрест, який закопали біля храму, виготовив майстер Семен Балігороцький. Іконостас виготовили майстри з Закарпаття. Розмалював його Євген Хруник.

14 жовтня 1991 року горішню церкву Покрови Пресвятої Покрови, як греко-католицьку церкву, першу в м. Бориславі, після реставрації і ремонтних робіт, було посвячено, відбулося друге народження святині. На урочистості прибуло чимало людей не тільки з Губич, а і навколишніх сіл. На свято прибув і взяв участь в архієрейській Службі Божій Владика Юліан Вороновський. О 12-й годині почалася архієрейська Служба Божа, яку відправило 12 священників на чолі з Владикою. У час Служби Божої було висвячено молодого диякона Валерія. Хвалу Божу співали учні 9-ї школи.

1 листопада 1992 року при центральній вул. Дрогобицькій перед храмом відбулося урочисте перепоховання вояків УПА, а згодом встановлено пам'ятний хрест з пісковика, виготовлений майстрами в с. Демня.

Роботи біля двох храмів зроблено чимало: це і огорожа, закінчення іконостасу, приведення церковного подвір'я в добрий стан, все це немала заслуга губицької громади, а також спонсорів: директора хімічного заводу Івана Бугая, директора експериментально-ливарного заводу Івана Удовенка та тодішнього пароха о. Михайла Пецюха.

Впорядковано прицерковний майдан біля храму, встановлено огорожу, зроблені поточні роботи храму, встановлено пам'ятник св. Івану Хрестителю, відремонтовано і впорядковано храм св. Покрови. За парохування о. Михайла на подвір'ї храму Івана Предтечі було встановлено фігуру Івана Предтечі з бетонним балдахіном. Те, що зроблено під час його керівництва, залишиться доброю пам'яттю бориславчан і губицької громади.

У 1995 році утворено Бориславський деканат, до якого ввійшло 8 парохій та 14 храмів Української греко-католицької церкви. Серед них населені пункти: Бо-

²¹⁶ Рега О. Духовна перлина Трускавця. Церква Святого Миколая. – К., 2006. – С. 58.

рислав-Волянка, Тустановичі, Борислав-Потік, Губичі, Баня Котівська, Попелі, Дерезичі, Монастир-Дерезицький²¹⁷.

З 1996 по 1998 роки, тобто неповних два роки, на парохії правив о. Олекса Петрів. За його парохування при храмі Івана Предтечі було збудовано з білої селікатної цегли будинок, який складався з двох частин – катехичного класу та канцелярії. Хоча, на нашу думку, будувати біля дерев'яного храму будинок з цегли недоречно, тут вписувався б будинок з дерева, що надавало б комплексу старовини.

З 9 лютого 1998 р. на губицьку парохію призначений о. Любомир Митник. Отець Любомир Митник, син Івана і Марії (з дому Шмілик), народився 3 березня 1972 року у селі Долиби Самбірського району Львівської області. У червні 1992 року вступив на перший курс Львівської Духовної семінарії Святого Духа у смт. Рудно. Одружений, а 25 листопада 1996 року прийняв нижчі та піддияконські свячення з рук Владики Юліана Вороновського. У червні 1997 року отримав диплом про закінчення семінарії і 24 липня рукоположений на диякона, а 27 вересня цього ж року у празник Воздвиження Чесного Хреста був висвячений на священника Владикою Юліаном Вороновським. 4 лютого 1998 року призначений грамотою Владики працівником Єпархіальної канцелярії у справах мирян – віце-канцлером Єпархії. 15 лютого 1998 року його призначено до душпастирської праці як адміністратора Храму Собору Івана Хрестителя і храму Покрови Пресвятої Богородиці м. Борислав-Губичі Бориславського деканату. Отець Любомир Митник брав участь у підготовці і виданні шематизму Самбірсько-Дрогобицької Єпархії за 1998 рік. З 6 по 12 серпня 2000 року брав участь у роботі першої сесії Собору Самбірсько-Дрогобицької Єпархії на тему: «Ідентичність священника»²¹⁸.

Саме за парохування о. Любомира Митника у січні 1999 року припало відзначення 120-річчя храму Івана Хрестителя, одного з найстаріших дерев'яних храмів Борислава. Хлібом і сіллю зустріла церковна громада преосвященного владика Юліана Вороновського – єпископа Самбірсько-Дрогобицького, який і відслужив Архієрейську літургію. Пізніше, з третьої години, святкування продовжилося у приміщенні залу дев'ятої школи. З привітальним словом звернувся до преосвященного владика Юліана Вороновського, священників, чисельної губицької громади парох-отець Любомир Митник. Далі ж вітало всіх з величною подією юне покоління губичан – школярі місцевої школи. Чудовими колядками, віншуваннями та щедрівками вшанували діти це свято. Вони ж подарували присутнім і прекрасно підготовлене вертепне дійство, перенісши сюди, до зали, атмосферу недавніх Різдвяних свят. Про історію храму виступив історик Роман Тарнавський. Своїм виступом він ніби відгорнув завісу часу, повернувши всіх до події 120-річної давності, коли був споруджений та освячений храм Івана Хрестителя. Гідним завершенням урочистостей став виступ музичного гурту Львівської духовної семінарії «Аве Марія»²¹⁹.

Окрім цього, парохією під керівництвом о. Л. Митника видано пам'ятний кольоровий буклет, присвячений цій події. В ньому одна-єдина помилка – в переліку священників, які служили на парохії Губич випадково пропущено прізвище

²¹⁷ Записано зі слів о. Михайла Возняка в травні 2020 р. в м. Бориславі.

²¹⁸ Записано зі слів о Михайла Пецюха в м. Бориславі, травень 1995 р.; Юринець Ігор. Слово Боже – то завжди добро // Нафтовик Борислава. – Лютий 1993. – С. 1-2.

²¹⁹ Шематизм Самбірсько-Дрогобицької єпархії Української Греко-Католицької Церкви на рік Божий 1998 р. – Львів. – С. 26-27.

о. Д. Бахівського – з січня 1923 по вересень 1924 року, тобто майже рік і вісім місяців він виконував обов'язки завідувача Губицької парохії.

За парохування о. Любомира Митника в 1998 році почалися ремонтні роботи храму Івана Святителя. До цього часу ремонти ніхто не проводив. Питання було досить складним і потребувало чимало коштів та матеріалів. До цієї справи долучилося одне з найбільших підприємств міста «Експериментально-ливарний завод», який очолював Іван Удовенко. Саме він виділив 15 м³ лісу кругляка, що дало змогу замінити гнилі підвалини та бокові стіни храму. Було новою бляхою перекрито бані храму, виготовлено і встановлено чавунну огорожу навколо храму.

Ще одна подія відбулася на Губицькій парохії в січні 2004 року. Величю і урочисто пройшли Йорданські свята у парафії. В день Богоявлення Господнього святкові відправи розпочалися о п'ятій годині ранку у верхньому храмі Пресвятої Богородиці. Після Великого Повечір'я з Літією розпочалася святкова Утрення, а далі – Божественна Літургія Святого Василя Великого, яка служиться у наших храмах лише 10 разів на рік. Святу Літургію співслужили священники о. Любомир Митник, місцевий парох, і о. Олексій Петрів, який прибув у гості з Києва, де він очолює Бюро УГКЦ із зовнішніх справ (колишній парох Губич). Гість зі столиці виголосив проповідь, у якій заохочував вірних до більш активнішого життя у церкві і суспільстві, наводив для прикладу особу Івана Хрестителя. Після закінчення Літургії увесь люд із храму, супроводжуваний процесією із хоругв і хреста, вийшов на подвір'я до криниці з водою. Там відбулося велике Йорданське Водосвяття.

На другий день після Богоявлення губичани також зібралися у долішньому храмі – Соборі Івана Хрестителя, щоб відзначити його 125-літній ювілей. На храмовий празник до Губич прибули священники з Трускавця, Дрогобича, Львова. Очолив богослужіння канцлер Дрогобицької Єпархії УГКЦ, митрополит протієрей Тарас Гарасимчук. По закінченні святої Літургії для усіх присутніх з нагоди свята виступив вертеп Трускавецького УМХ, а потім усі підходили до амвону, щоб своїм поцілунком вшанувати копію ікони Почаївської Богоматері, яку було опущено з іконостасу для загального почитання.

Також цей день запам'ятовується мешканцям Губич тим, що священники освятили новозбудований катехитичний клас біля храму Собору Івана Хрестителя, який парафіяни збудували власними коштами та силами²²⁰. На губицькій парохії о. Л. Митник перебував до вересня 2004 року, тобто шість років. В кінці вересня 2004 року на Губицьку парафію призначений о. Василь Штокало.

Василь Штокало народився 06 січня 1966 р. в с. Тупільниця Старосамбірського району в багатодітній сім'ї Штокала та Марії Головецької, доч. Степана та Катерини Головецьких, яка буда єдиною в сім'ї. Батька 1944 р. мобілізували до червоної армії, де він і загинув на фронті. У с. Стрілки закінчив 8 класів, після чого навчався в статистичному училищі. Після закінчення училища був призваний на дійсну військову службу, яку відбув в Чехословаччині. Після закінчення військової служби вступив на підготовчі курси Тернопільського педагогічного інституту, на факультет загальноосвітніх дисциплін і профорієнтації. На останньому курсі навчання одружився. Дружина – Марія Іваницька, дочка Миколи та Марії Антошек, с. Стрілки Старосамбірського району.

²²⁰ Записано зі слів Любомира Митника в січні 1999 року.

Настоятель храму о. Василь Іванів запропонував вчитися на священника, дав скерування до Львівської духовної семінарії. На той час (1991) до семінарії брали і одружених кандидатів, з умовою згоди дружини. У Львівській семінарії навчався п'ять років, хоч мав вищу освіту. З семінарії відпускали відвідати рідних лиш раз на місяць. Висвячення в диякони відбулося 1996 в храмі св. Юра у Львові єпископом Юліаном Медвідьом, помічником владики Юліана Вороновського. Практику дияконства проходив в духовній семінарії. Висвячення у сан священника здійснено у липні 1997 р. владикою Юліаном Вороновським у храмі св. Юрія у Дрогобичі Самбірсько-Дрогобицької єпархії. Священицьку практику проходив в тому ж храмі. Перше місце пастирської праці отримав в с. Тарнава з 1997 по 2004 рік, тобто сім років (декан Добромильський). 2004 р. йому запропонували посаду в управлінні Самбірсько-Дрогобицької єпархії (Трускавець). В 2004 р. був парохом Добромиля. Наприкінці вересня 2004 року призначений парохом Губич (Борислав). Тринадцять років, тобто до 2017 року, служив в Губичах²²¹.

Саме при парохуванні о. Василя у 2007 році почалися капітальні ремонти двох дерев'яних храмів – Івана Хрестителя та св. Покрови. Причиною ремонтів храмів було те, що зовнішні дерев'яні стіни з дерев'яного бруса храму Івана Хрестителя були обшальовані плитами ДВП, чим створили консервацію стін, затікала вода, не було доступу повітря, що спричинило гниття дерев'яних брусів і потребувало термінової заміни.

Перше, що зробив о. Василь – це поповнення новими членами церковної ради. Ввели нових членів ради – Ігоря Михаця, Віктора Сабата, Миколу Пігура та інших. Найголовніше, що губицька громада прийняла нового священника дуже добре, тай враження від губицької громади о. Василь отримав найкращі. Між громадою і парохом склалися довірливі відносини. При прийнятті парохії відбулася інвентаризація парохіяльного майна обидвох храмів.

Перше завдання, яке припало на долю отця, було перекриття храму Івана Хрестителя. Мідна бляха на той час була дуже дорога. І все-таки церковна рада вирішила крити головний купол мідною бляхою. Провели громадську збірку коштів. Кожен губицький двір на ремонт і купівлю мідної бляхи офірував по 200,0 грн. Щодо покрівельної мідної бляхи, то її закуповували в Жешові (Польща), бо там були набагато дешевші ціни ніж в Україні. Перекриття головного купола храму здійснили два лішнянські майстри. Кріпили мідну бляху до основи мідними цвяхами.

Другим важливим завданням була заміна гнилих брусів дерев'яного храму, особливо стін західної частини і від будинку плебанії. Майстри фрагментально вирізали гнілі бруси і вставляли нові. Ремонти тривали один рік.

Після закінчення ремонту нижнього храму у 2014 році почався ремонт верхнього храму св. Покрови таким же методом, що і храму Івана Предтечі. Було замінено гнілі балки, обшито спеціальним дерев'яним брусом другий зруб храму. Головний і чотири менші куполи покрили білою бляхою, а маківки – жовтою. Сам цоколь храму облицювали річковим каменем і полакували. Дзвіниця була вимурувана з білої силікатної цегли, мозаїчне панно «Оранта» було виготовлено майстром Поповим.

²²¹ Ленчук С. Храмове свято в Губичах // Нафтовик Борислава. – 27 січня 2016 року. – С. 1.

Ще однією досить важливою подією для церковної громади Губич стало поховання на місцевому кладовищі та оплата за ці послуги. У травні 2013 року на передні Великодніх свят мешканці мікрорайону Губичі зустрічалися із представниками міської влади та керівництвом КП «Еко-місто». Причиною більш як двогодинної дискусії стали затверджені наприкінці березня нові тарифи на поховання, згідно з якими відтепер за вічний спочинок на кладовищах у Бориславі доведеться заплатити 702,27 грн., із яких 301,94 грн. – вартість самих послуг поховання, а у 400, 33 грн. обійдеться копання могили. За великим рахунком, суттєвих змін вартості самого поховання не відбулося. Досі за копання могили на міських кладовищах треба було викласти 700 грн. На п'ятдесят гривень дорожче ця послуга коштувала лише для рідних та близьких померлих, для яких місце спочинку стало кладовище на Мразниці.

Мешканці розповідали, що окрім плати 700 грн. за копання могили з рідних та близьких померлого стягували так звану плату за місце. Здебільшого цю плату у вигляді «добровільної» пожертви сплачують городяни, які хочуть поховати рідну чи близьку людину не на загальноміському кладовищі у Попелях, а на кладовищах у Губичах, Тустановичах, Мразниці чи навіть на закритих нині для поховань кладовищах на вул. В. Великого та Потік. Суми фігурували різні, проте якщо доплюсувати до цих витрат інші видатки, пов'язані з похованням, стає зрозумілим, що стало поштовхом для зустрічі губичан із керівництвом КП «Еко-міста». Сама перспектива, окрім звичних затрат на поховання оплатити ще додатково 301 грн. 94 коп. за послуги комунальникам мало приваблювала корінних мешканців Губич. Значне обурення людей викликав також факт, що на закріпленому за мікрорайоном кладовищем почали ховати мешканців усього міста.

Парох Губич о. Василь Штокало не приховував, що збурення парафіян викликали дві калькуляції «Еко-міста», що стосувалися захоронення. *«Знайомство із цими двома документами, – зазначив священник, – викликає декілька запитань. Перше – на основі чого складені ці калькуляції, а друге – для чого робити те, що насправді не виконується. Губицький цвинтар має свого доглядача. Він не є загальноміським кладовищем, на якому потрібно вести облік поховань. Тут здебільшого ховають мешканців мікрорайону та колишніх мешканців, які з тих чи інших причин померли в інших мікрорайонах міста. Родина померлого є тими людьми, які хоронять покійника. Родичі приїжджають до доглядача, який разом з ними виїжджає на кладовище, де визначають місце для поховання. Процедура проста, усім зрозуміла і не потребує ніяких додаткових коштів. У калькуляції «Еко-міста» вони виписані, як послуга на приймання замовлення із надання послуг на поховання і буде коштувати близьким та рідним померлого 301 грн. 94 коп. Серед затрат, які визначають ціну, зазначено 5 годин транспортних витрат? Друге питання стосується безпосереднього копання могили. У нашому житті дуже часто трапляється таке, що могилу покійнику копають рідні чи близькі померлого. Тому виникає питання: чому до цього часу було так, а тепер має бути інакше?».*

На запитання пароха відповідав начальник відділу житлово-комунального господарства та будівництва міської ради Олег Левицький.

У червні 2004 року виконавчий комітет міської ради затвердив Положення про організацію поховання та ритуального обслуговування населення у м. Бориславі.

Ним визначено, що виконавцем послуг із виконання є комунальне підприємство, яке приймає та оформляє замовлення на всі види ритуальних послуг, пов'язаних із похованням. Згідно з зазначеним документом КП «Еко-місто» на території м. Борислава визначає ділянки для поховань. Здійснює оформлення замовлень на копання могил, транспортні послуги, виготовлення труни, вінків, траурних стрічок, придбання квітів, покривал та інших атрибутів ритуального призначення. Оформлення замовлення на поховання здійснюється на підставі свідоцтва про смерть. Його надають органи РАЦС після пред'явлення документів, які посвідчують особу померлого, та довідки про смерть, виданої в установленому порядку. Ділянки землі для поховання відводять безоплатно.

У травні 2011 року міська рада затвердила Положення про ритуальну службу міста. Цим рішенням КП «Еко-місто» визнане ритуальною службою міста, підприємству передано у відання всі міські кладовища. Міська рада зобов'язала «Еко-місто» забезпечити функціонування місць поховань відповідно до порядку, визначеного виконавчим комітетом міської ради і Законом України «Про поховання та похоронну справу». Згідно з положенням про ритуальну службу міста комунальне підприємство має реєструвати поховання та перепоховання померлих у Книзі реєстрації поховань та перепоховань, видавати на замовлення громадян довідки про наявність поховання померлого на кладовищі м. Борислава, реєструвати надмогильні споруди у Книзі обліку надмогильних споруд. У цьому документі вписано ще цілий ряд конкретних положень, які регламентують порядок здійснення поховань та надання ритуальних послуг суб'єктами підприємницької діяльності, котрі виявили бажання працювати на ринку ритуальних послуг. Зокрема, у Положенні чітко вказано, що будь-яка діяльність на ринку надання ритуальних послуг без укладення угоди із КП «Еко-міста» є незаконною. У ході підготовки цих документів до розгляду з їхніми положеннями були ознайомлені усі священники міста, з боку яких зауважень щодо змісту вказаних регуляторних актів не висловлено.

Складніше було пояснити необхідність запровадження плати за оформлення замовлення у сумі 301 грн. 94 коп. Аргументи щодо методики здійснення розрахунків вартості сприймалися громадою Губич із недовірою. Їм було складно зрозуміти необхідність зміни існуючого механізму здійснення поховань. Кладовище на вул. Дрогобицькій загальною площею 20000 кв. м. рішенням міської ради від 13 травня 2011 року було передане КП «Еко-місто» для подальшого обслуговування та утримання, організації і здійснення поховання померлих та надання ритуальних послуг. Мешканці мікрорайону Губич кладовище вважають землею, закріпленою для громадських потреб під кладовище мікрорайону завдяки клопотанням колишнього пароха Губич, нині покійного священника-підпільника Михайла Пецюха перед адміністрацією бориславської птахофабрики, на той час ця земля перебувала в її розпорядженні. І ще одне – доглядач кладовища не є представником громади, а штатним працівником КП «Еко-місто», який за свою роботу на кладовищі отримує офіційно заробітну плату.

Виходячи із вимог нормативно-правових актів України, земля під кладовищами не виділяється, не продається, а перебуває у власності держави. Цю землю держава в особі міської влади закріплює за відповідною службою. У Бориславі такою службою є КП «Еко-місто».

Якщо громада усі обов'язки із поховання бере на себе, то ніхто не вправі зобов'язати її платити кошти. Обов'язковим при констатації факту смерті є присутність представників органів внутрішніх справ та медиків, які повинні відповідними документами засвідчити смерть. На підставі цих документів органи РАЦСу видають замість паспорта померлого громадянина свідоцтво про смерть. Із тим свідоцтвом людина має звернутися до ритуальної служби для визначення місця поховання та узгодження усіх питань, пов'язаних із похованням. Після поховання родичі чи близькі померлого повинні знову звернутися у ритуальну службу, щоб зареєструвати місце поховання й отримати свідоцтво про поховання, яке є офіційним документом і дає право проводити роботи на місці поховання – встановлювати надгробки, пам'ятники чи інші малі архітектурні форми.

Ніхто не має права виконувати на міських кладовищах будь-які роботи – копати могили, здійснювати поховання, встановлювати на могилах надгробки. Пам'ятники чи малі архітектурні форми без офіційного, оформленого в установленому законом порядку, письмового дозволу ритуальної служби міста, встановлювати не можна. Так виписане українське законодавство²²².

На превеликий жаль, така система не діє. Якщо конкретно брати Губицьке кладовище, то родичі померлого платять за труну, катафалк, копання ями, церковне світло, священнику за обряд похорону, дякові та паламареві. І на остаток поминки за померлим. Якщо підрахувати все це вийде чимала сума, близько 19-20 тис. грн. Така реальність.

При парохуванні о. Василя Штокала сталася надзвичайна подія – в старій дзвіниці, роблячи прибирання непотрібних речей, був виявлений великий церковний архів. В жодному з Бориславських старих храмів такого архіву, на жаль, не збереглося. В архіві віднайдені документи переписки, видачі свідоцтв, оповіді, розпорядчі документи та інші документи, що несуть певну інформацію. На даний час архів зберігається у новозбудованому будинку канцелярії, впорядкований і підшитий. Архів нараховує близько 4,5 тисяч одиниць зберігань. В церковному архіві обліковані також книги. Серед них 21 інвентарна книга різних років, в тому числі на латинській мові – чотири книги, німецькій – три, староукраїнській – вісім, українській – чотири.

Губичі:

1. Латинська мова, «Inventarium» 1800 р.
2. Латинська мова, «Inventarium Ecclesiac» 1800 р.
3. Німецька мова, «Kircheninvertar der gr.-kath» 1928 р.
4. Німецька мова, «Kircheninvertarium bei der g.-kath. Kirche in dem zur Herzchft Drohobycz amborer Kreises dehorigen Dorfe Hubicze» 1830 р.
5. Староукраїнська мова, «Церковный инветарь Губичи горишни» 1906 р.
6. Староукраїнська мова, «Церковный инветарь Губичи долишни» 1906 р.
7. Українська мова, «Інвентар церковний Губичі горішні» 1929 р.
8. Українська мова, «Інвентар майна церкви Св. Івана Хрестителя в Губичах долішніх» (зошит) 1961 р.
9. Українська мова, «Інвентар майна церкви Св. Івана Хрестителя в Губичах долішніх» (зошит) 1961 р.

²²² Йордан у Губичах // Нафтовик Борислава. – 30 січня 2004 року. – С. 4.

10. Староукраїнська мова, «Списъ речей церковныхъ при дочерной церкви Губичи горъшни».

11. Староукраїнська мова, «Списъ речей церковныхъ при дочерной церкви Губичи дольшныя».

Дережичі:

1. Латинська мова, «Inventarium Ecclesiac» 1801 р.

2. Староукраїнська мова, «Описаніе Церкви дочерной Пресвятой Троицы въ Дерезицахъ» 1801 р.

3. Староукраїнська мова, «Списъ речей церковныхъ въ церкви дочерной въ Дерезицахъ» 1801 р.

4. Староукраїнська мова, «Церковный инвентаръ Дерезиць» 1906 р.

5. Староукраїнська мова «Инвентар церковный. Дерезиці» 1929 р.

Монастир-Дережицький:

1. Латинська мова, «Inventarium Capellae iy Monaster Derezycki» 1801 р.

2. Німецька мова, «Inventar der in dem Drohobyczer Basilianer Klostergute Monaster Derezycki...» 1830 р.

3. Староукраїнська мова, «Списъ речей церковныхъ въ церкви дочерной Монастыра Дерезицкого» 1906 р.

4. Староукраїнська мова, «Церковный инвентаръ церкви Монастыръ Дерезицкой» 1906 р.

5. Українська мова, «Инвентар церковный. Монастир Дерезицький» 1929 р.

Протоколи:

1. Protokolluv Variarum Ordinatorium Tomus 1837 р.

2. Протоколи отправлених служб Божих. Губичі. 1869 р.

3. Протоколи розпорядженій консисторних и правительственных. 1877 р.

4. Протокол дійства Губичі. 1938 р.

Метричні книги:

Хрещення:

1. Записник хрещених і миропомазаних парохії Губичі від 1911 р.

2. Запис народжених і хрещених в Губичах 1944 р.

3. Книга уроджених, хрещених і померлих. Том I. 1944 – 1955 рр.

4. Книга уроджених і хрещених та померших в Дерезицах і Монастир Дерезицький 1945 – 1955 рр.

5. Книга уроджених і хрещених. Том II. 1956 р.

6. Записник охрещених від 1957 р.

Шлюби:

1. Протокол оповідей Губичі. Том III. від 1896 р.

2. Книга оповідей. Губичі від 1936 р.

3. Книга вінчання уряду парафіяльного в Губичах 194

4. Книга передшлюбних протоколів. 1956 р.

5. Книга передшлюбних протоколів від 1960 р.

6. Книга оповідей. Губичі від 1956 р.

Парафіальні книги:

1. Латинська мова. Спис парохіян. 1899 р.

2. Спис парохіян в Губичах, Дерезицах, Монастирі Дерезицьким. 1911 р.

3. Спис парохіян в Дерезицах і Монастирі Дерезицким. 1912 р.
4. Спис парохіян в Губичах. 1912 р.
5. Протокол душ прихода Губичи.
6. Т.т. в Монастири Дерезицким.
Азбучний список родин парохіян²²³.

Ще одна проблема, яка виникла в Губичах, це наміри вступити в подружній стан. Сімей з однаковими прізвищами налічувалось чимало, що становило перепони щодо взяття церковного шлюбу. До 1939 року узаконити подружні відносини без шлюбу було неможливо. Виходячи з того, наречені подавали документи священнику, який детально розбирався в кожному випадку і подавав клопотання єпископу Перемишльської консисторії для прийняття рішення та дозволу на шлюб.

В Губицькому архіві збереглося чимало грамот-дозволів на шлюб. Так, за період з 1918 по 1939 роки було видано 42 дозволи. Найбільше дозволів припадало: 1920 рік – 4; 1921 – 5; 1929 – 3; 1930 – 5; 1932 і 1933 по 3 дозволи; 1936 та 1939 по 3 дозволи.

В церковному архіві збереглася грамота від 12 січня 1921 року, в якій писалося: *«Василь Михаць і Юліанія Михаць, котрі наміряють вступити в супружній стан, але для перепони (споріднення) неможуть свого наміру перевести в діло, подано нам Просьбу, що би Ми зволили їм по установам св. Канонів. Спонукані сею просьбою і наведеними причинами постановили Ми власттю даною нам від св. Апостольського Престола розрішити названих женихів від сеї перепони та дозволити щоби вони могли вступити в супружеский зв'язок по приписам св. католицької Церкви, коли не перешкодить їм інша перепона.*

Знизу документу йшов підпис єпископа, завірений червоною печаткою. Зверху грамоти – Йосафат Коциловський Єпископ Перемиський, Самбірський і Сяницький»²²⁴.

В церковному архіві збережено документ від 29 жовтня 1931 року, лист Перемишльського Єпископського Ординаріату: *«Відклично до прохання Вашої Всечесності з дня 3 жовтня ч. 170 уповноважуємо Вас прийняти на лоно католицької церкви зі схизматицького віросповідання по приписам єпархії требника Віру Себастьянюк, як що є належати поучена у правдах католицької віри і як що є моральна певність, що згадана витриває в католицькій вірі аж до смерті.*

Згадану належить, щоби зголосила своє виступлення зі схизматицького віросповідання в дотичному старостві.

Від гр.кат. Еписк. ординаріату»²²⁵.

Ще один лист від гр.-кат. Єпископського ординаріату гласив: *«...Всечесному гр.кат. урядови парохіяльному в Губичах*

На прохання з дня 27 червня 1928 ч. 107 Єпископський Ординаріат розрішає Ілька Гридзук і Йосифи Андрух від освяченого часу з тим, що мають здержатись від музики, танців і всяких інших весільних торжеств.

Від р. кат. Еписк. Ординаріату. Перемишль, дня 4 липня 138»²²⁶.

²²³ Записано зі слів Василя Штокала.

²²⁴ Магур П. Ритуальна служба КП «Еко-місто» наводить порядок із похованнями на міських цвинтарях // Нафтовик Борислава. – 24 травня 2013 року. – С. 5.

²²⁵ ВАХІХ ГПБ.

²²⁶ Там само.

Була також ідея перекрити підлогу у храмі, але о. Василь був проти цього задуму, пояснюючи, що в храмі, який має понад сто років, має бути автентична підлога, її лише треба відчистити. До сьогоднішнього дня це не зроблено.

В січні 2016 року в нижній церкві Івана Хрестителя відбулося храмове свято. В святковій Літургії взяло участь сім священників Бориславського деканату. Очолив Літургію єпископ-помічник Самбірсько-Дрогобицької єпархії Кир Григорій (Комар). Служба проходила на високому рівні, співав прекрасний хор, було величезне згромадження людей. За невтомну багаторічну працю пароха Губич о. Василя Штокала єпископ Кир Григорій нагородив грамотою і нагрудним Хрестом з прикрасами²²⁷.

На парохії о. Василь Штокало перебуває до січня 2017 року. В січні 2017 року призначений парохом храму Петра і Павла в смт Східниця, де і служить до сьогоднішнього дня, декан Підбужський.

У о. Василя і їмості Марії двоє дітей: старша дочка Василина, 1993 р. н, неодружена, закінчила Львівський університет імені Івана Франка, юридичний факультет, навчається в аспірантурі. Син – Іван-Богдан, 1995 р. н., за фахом теж юрист. Ірина – дружина Івана, з дому Мальгівська, працює вихователькою у дитячому садку, виховують сина Василя 01.04.2020 р. н.²²⁸

З 15 січня 2017 року на Губицьку парохію призначений о. Святослав Городецький.

Народився Святослав Городецький, син Мирона та Надії (з дому Лендяк), 28 березня 1976 р. в м. Добромилі. У 2000 році закінчив Люблінський католицький університет. 8 листопада 2000 року рукоположений в сан священника. Одружений. Дружина Наталія Городецька, дочка Івана та Ольги Калужницьких, викладає англійську мову в одній із львівських шкіл. Дочки – Христина, 1999 р. н. та Дарина, 2002 р. н.²²⁹

Вже в серпні 2017 року в храмі Івана Хрестителя проведені роботи (позолота) із ківотом майстром з Стрия Романом Мартинишиним.

В 2021 році проведено реставраційні роботи бокових дверей храму. Оздоблення храму: зліва на право складає малий престол з двох частин – зверху мала ікона Благовіщення, Анна Єлизавета: внизу образ Успення Пресвятої Богородиці. Другий престол – створення світу, третій Голгофа, третій Престіл Господній. З правої сторони від Царських воріт – Патериця: св. Миколай з однієї сторони і Хрещення Ісуса в Йордані з другої сторони. Царські ворота оздоблені дерев'яною різьбою та 32 намальованими святими, покриті позолотою.

На долю губицького пароха о. Святослава припала підготовка та проведення святкування 140-річного ювілею храму собору Іоана Хрестителя 20 січня 2019 року на наступний день по Святому Богоявленні, як Собор чесного і славного пророка Предтечі та Хрестителя Господнього Івана.

Святкові заходи з нагоди 140-літнього ювілею Собору Іоана Хрестителя розпочалися урочистою зустріччю правлячого архірея Самбірсько-Дрогобицької єпархії Владика Ярослава (Приріза), який спільно із парохом Губич Святославом

²²⁷ Там само.

²²⁸ Там само.

²²⁹ Магур П. 140-річний ювілей храму Собору Іоанна Хрестителя став святом всього Борислава // Нафтовик Борислава. – 23 січня 2019. – С. 1.

Городецьким здійснив чин освячення автомобіля, який відправляли на допомогу нашим воїнам у зону бойових дій бориславські волонтери.

Позашляховик «*OPEL Frontera*» став ще одним автомобілем, який відправився з Борислава на Донбас. Покупка цього автомобіля стала можливою завдяки жертводавцям – киянину Володимир Стrogану та мешканки Борислава Роксолани Левицької. Технічне обслуговування позашляховика перед відправкою на фронт допомогли провести Генадій Оршак, Анатолій Кузьо, Роман Пашко, Валентина Фецяк, Юрій Федрак, Максим Грицай та ін.

Відразу після чину освячення авто, наповнене продуктами харчування, засобами особистої гігієни, медикаментами та дитячими малюнками, відправилось на фронт до вояків 24-ої окремої механізованої бригади імені Данила Галицького.

Учасники урочистостей відправились на Святу Архієрейську Літургію, яку відправив Кир Ярослав спільно із священниками Бориславського деканату Самбірсько-Дрогобицької єпархії УГКЦ.

На Святій Літургії, з нагоди храмового празника та 140-річчя Собору Іоана Хрестителя, були присутні не лише губичани, а й чимало уродженців мікрорайону, які в силу життєвих обставин живуть сьогодні у різних куточках Борислава чи у інших містах та селах краю, але продовжують підтримувати тісні контакти з громадою та вважають себе парафіянами храму Іоана Хрестителя, у якому, власне, для кожного з них відбулося таїнство входження до Церкви та народження для вічного життя у Царстві Божому.

З нагоди 140-річного ювілею храму та 25-річчя утворення Самбірсько-Дрогобицької єпархії УГКЦ Владика Ярослав (Приріз) нагородив пароха Губицької парафії о. Святослава Городецького нагрудним хрестом з оздобою, а 50 найактивніших прихожан за їх безкорисну працю на благо церкви та велику любов до Бога отримали грамоти, у яких Владика посилає подяку церковному братству та сестринству, жертводавцям, майстрам, робітникам та усім тим, хто своїми молитвами, жертвами та працею долучається до оновлення та оздоблення храму.

Міський голова Борислава Ігор Яворський не лише привітав губичан із храмовим празником та 140-річним ювілеєм Собору Іоана Хрестителя, але й особисто був присутній на Святковій Архієрейській Літургії з нагоди цієї поважної дати у житті міста.

Від імені всієї громади подячне слово, адресоване Владиці Ярославу за участь у святковій молитві з нагоди 140-літнього ювілею храму в день Собору Предтечі і Хрестителя Господнього Іоана, виголосила парафіянка Марія Голобутовська.

Після завершення Святої Літургії губичани пригощали одне одного та гостей свята гарячим кулішем, канапками та пляцками із запашним карпатським чаєм та глінтвейном. Церковний хор тішив учасників свята майстерно виконаними колядками та щедрівками, які активно підхоплювали усі учасники святкування²³⁰.

Празник світлого Христового Воскресіння 2019 року мешканці мікрорайону Губичі відзначили молитвою та освяченням пасок. Урочисте Пасхальне Богослужіння о. Святослав Городецький відправив у храмі Покрови Пресвятої Богородиці, де зібралася уся губицька громада. Це при тому, що чин освячення пасок здійснювався в обох греко-католицьких храмах, що знаходяться у розпорядженні парафіян мікро-

²³⁰ Записано від о. Василя Митника в серпні 2016 в м. Бориславі.

районну і почергово використовуються вірними УГКЦ для богослужінь. Урочистий чин посвячення пасок розпочався на подвір'ї храму Покрови Пресвятої Богородиці, а через якусь годину це невід'ємне Великодне Таїнство відбулося на території одного з найстаріших дерев'яних храмів міста – Івана Хрестителя.

Треба відзначити, що напередодні Великодня громада надала допомогу тим мешканцям, які опинилися у скрутних життєвих обставинах. Голова квартального комітету «Губичі» Тарас Багрій відзначив, що подібні благочинні акції у мікрорайоні здійснюються напередодні значних християнських свят. Цьогоріч благодійну акцію з нагоди Христового Воскресіння вдалося втілити в життя завдяки благочинним внескам мешканців мікрорайону Руслана Зеленського, Ігоря Михаця, Віктора Сабата, Марії Костенко, Мирослава Олексієвича, Зеновії Рудик та Уляни Зварич. Окреме слово вдячності було виголошено Ігорю Михацю за традиційні смачні паски, Мирославу Олексієвичу – за супи швидкого приготування.

Під час здійснення чину освячення пасок парох о. Святослав Городецький побажав мешканцям мікрорайону веселих свят. *«Нехай Господь Бог, – наголосив о. Святослав, – сподобить кожного з нас великою пасхальною радістю. Святкуймо гарно та пам'ятаймо, що відзначаємо світле Христове Воскресіння у складний для України час.*

Тому радіймо так, щоб цьогорічні свята дійсно принесли кожній християнській родині усвідомлення, що ми переживаємо їх разом із Господом у радості, щасті та добробуті.

І пам'ятаймо у сповненні тріумфом Христового Воскресіння хвилини про хлопців, які нині на фронті боронять Українську державу від ворога, щоби Матінка Небесна охороняла їх своїм Покровом. Щоб вони кожну мить відчували нашу духовну та материнську підтримку»²³¹.

З 29 липня до 3 серпня 2019 року на парафії Покрови Пресвятої Богородиці працював дитячий табір «Веселі канікули з Богом». Його темою було «Шість правд віри».

За ініціативи настоятеля храму о. Святослава Городецького група аніматорів під керівництвом Ірини Монастирської підготували для майже 50 дітей цікаву програму. Кожен день таборування був тематичним і розпочинався зі Служби Божої, де з учасниками табору розглядалася одна з шести правд віри. У перший день під час Святої Літургії о. Святослав Городецький познайомив дітей з першою правдою віри: «Є один Бог, що все сотворив і всім управляє». Другий день проходив під девізом: «Бог є справедливий Суддя, що за добро нагороджує, а за зло карає», третій – «Є три Божі Особи: Бог Отець, Бог Син, і Бог Дух Святий: це є Пресвята Тройця», четвертий – «Друга Особа Божа, Син Божий, став людиною і вмер на хресті задля нашого спасіння», п'ятий – «Людська душа є безсмертна», шостий – «Божа ласка (благодать) є для спасіння конечно потрібна». Таким чином, упродовж шести днів перебування в таборі діти мали можливість познайомитися із шістьома правдами віри. Кожного дня, отримані під час Святої Літургії знання про правди віри, обговорювалися після обіду на коротких п'ятнадцятихвилинних катехитичних заняттях, які проводили із дітьми семінаристи Дрогобицької духовної семінарії – брати Микола та Ігор.

²³¹ Записано від о. Святослава Городецького в жовтні 2018 р. в Бориславі.

В останній день табірної зміни відбувся концерт для батьків. В актовій залі ЗОШ №9 діти та аніматори-волонтери представляли на суд глядачів сценки на релігійну тематику та пісні.

На завершення о. Святослав привітав дітей із успішним завершенням табору «*Веселі канікули з Богом*». Священник щиро подякував усім, хто долучився до організації доброї справи: волонтерам під керівництвом Ірини Монастирської, дирекції школи за гостинне надання приміщення, меценатові Ігорю Михацю за сприяння в організації солодкого столу для дітей та мешканкам мікрорайону п. Лідії Зелінській та Ользі Курило, які на волонтерських засадах, упродовж шести днів слідували за дотриманням санітарно-гігієнічного стану та надавали технічну допомогу в організації харчування.

14 жовтня 2019 року в храмі Покрови Пресвятої Богородиці відбувся виступ хору Дрогобицького музичного коледжу імені В. Барвінського, який був присвячений державному святу Дня захисника України, святу Покрови Пресвятої Богородиці, Дню Українського козацтва, річниці створення Української Повстанської Армії. В цей же день було здійснено чин посвяти нового ківоту.

Серйозні випробування для Губицької парафії, Бориславського деканату та всіх нас стала пандемія коронавірусної хвороби.

У квітні 2020 року у зв'язку з пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19) прес-службою Самбірсько-Дрогобицької єпархії в пресі було опубліковано документ під назвою «*Рекомендації для священників і вірних Самбірсько-Дрогобицької єпархії щодо богослужінь, квітневої неділі, страсного тижня і Воскресіння Христового*». Торкнулось це і Губицької парафії Бориславського деканату.

Прес-служба Самбірсько-Дрогобицької єпархії інформувала про те, що у зв'язку з продовженням карантину через пандемію (COVID-19) до 24 квітня 2020 року пригадуємо духовенству і вірним Самбірсько-Дрогобицької єпархії, що у справі організації особистого духовного життя та відвідування богослужінь слід керуватись Розпорядженням владики Ярослава, єпископа Самбірсько-Дрогобицького, опублікованого 19 березня 2020 року. Нижче подаємо ряд рекомендацій, пов'язаних з особливостями богослужінь, Квітної неділі, Страсного тижня і Воскресіння Христового, зокрема освячення вербних галузок, відвідин Плащаниці, освячення великодніх кошиків, відправи на цвинтарях у період карантину.

Опубліковані рекомендації розподілялись на три підрозділи: А – Загальні санітарні норми; Б – Уділення Таїнства Сповіді; В – Проведення богослужінь й чинів.

В категорії А рекомендовано утриматись від відвідин згаданих богослужінь:

- вірним, що перебувають в групі ризику (старші, батьки з малими дітьми, а також особи з вразливим імунітетом);

- настійливо просимо не відвідувати богослужіння вірних з ознаками гострих респіраторних захворювань, тих, хто повернувся з-за кордону і ще не відбув 14-денної ізоляції;

- до перших засобів особистої гігієни, про які слід подбати кожному, хто відвідує богослужіння, належать – медична маска і антисептик для рук;

- санітарно допустима норма одночасного перебування у храмі – 10 осіб;

- мінімально безпечна відстань між людьми, як в храмі і надворі – 1,5-2 м.

В категорії Б. Уділення Таїнства Сповіді:

- в часі Сповідей дотримуватись загальних санітарних норм на час пандемії. У храмі одночасно не повинно перебувати більш ніж 10 осіб. Відстань між вірними, що очікують на Сповідь, має бути не менше, ніж 1,5 м.

Вірним, які не матимуть можливості приступити до Великодньої Сповіді в період Великого посту, що цей християнський обов'язок можна сповнити до свята св. апостолів Петра і Павла.

В категорії В. Проведення богослужінь й чинів:

1. У Квітну неділю, за умов доброї погоди та просторого подвір'я поруч з храмом, душпастирі можуть організувати богослужіння на церковному подвір'ї. Якщо богослужіння відбуватиметься у храмі, тоді слід подбати про зовнішнє озвучення, щоб вірні могли брати участь в молитві, перебуваючи на церковному подвір'ї. У випадку великої кількості причасників підхід до Святих Тайн слід організувати так, щоб у храмі одночасно перебувало не більше, ніж 10 осіб, які б між собою зберігали дистанцію не менш ніж 1,5 м.

Освячення верби слід проводити поза храмом, при цьому вірним потрібно наголошувати, щоб зберігали між собою відстань не менше, ніж 1,5 м.

2. Душпастирям доручається служити у всіх храмах уставні богослужіння Страсного Тижня, уділяти індивідуально таїнство Сповіді за заздалегідь оголошеним розпорядком, дотримуючись санітарних норм.

3. У Велику П'ятницю у всіх храмах буде виставлена для почитання Свята Плащаниця. Після виставлення Плащаниці доречно встановити перед нею обмеження, щоб вірні не підходили її цілувати. Пошанування Плащаниці відбуватиметься молитовно через здійснення малого або доземного поклону, без поцілунку чи торкання до неї. Доступ до Плащаниці слід організувати так, щоб у храмі одночасно перебувало не більше, ніж 10 осіб, які між собою зберігали дистанцію не менш, ніж 1,5 м.

4. Священнослужителям розпочати освячення пасок і пасхальних страв у Страсну Суботу після відправи св. Літургії Василя Великого. Освячення страв слід проводити поза храмом впродовж цілого дня, при цьому вірним потрібно наголошувати, щоб зберігали між собою відстань не менше, ніж 1,5 м.

Душпастирі можуть організувати освячення пасок та пасхальних страв і в інший прийнятний спосіб (біля капличок, придорожніх хрестів, за умов дотримання санітарних вимог).

Радимо, щоб у суботу великодній кошик до свячення ніс один із членів сім'ї. Вірні, які не матимуть змоги відвідати храм, можуть зготувати свої великодні кошики, як звичайно, і їх буде освячено з посередництвом молитви освячення, яка буде виголошена під час онлайн-трансляцій.

5. При організації богослужіння у свято Воскресіння Христового слід керуватись рекомендаціями з п. 1 для Квітної неділі. Великодні гаївки та інші велелюдні заходи слід перенести на післякарантинний час.

6. У пасхальному часі за давнім звичаєм християни з молитвою відвідують могили своїх родичів. Цьогоріч рекомендуємо священникам помолитись і провести загальну панахиду біля хреста. Відтак під спів тропаря «Христос Воскрес» священник може пройтись цвинтарем і окропити кожну могилу. Увесь цей час вірні стоять поруч з могилами своїх рідних. Людям слід зберігати між собою відстань не менше, ніж 1, м.

7. Парохів та адміністраторів просимо пристосувати згадані рекомендації до обставин парафії та донести ці вказівки до відома всіх вірних.

8. Заохочуємо слідкувати за повідомленням церковних засобів масової інформації для отримання еventуальних додаткових вказівок²³².

Введені заходи дали змогу вберегти вірян та священство від загрози пандемії. Жоден священнослужитель в Бориславському деканаті не захворів, а вірніше не помер в результаті пандемії.

Цікавим є питання про церковні кошти і як утримується громадою священник. У кожній громаді є церковна управа або ж церковний комітет, який називають «церковна десятка» чи «двадцятка». До цього церковного комітету належать парафіяни: староста, касир, бухгалтер, дяк, ... Саме ці люди разом із парохом ухваляють поточні рішення щодо витрат. Зарплату священник отримує з тих коштів, які має громада.

Звичайно це пожертви. Є різні форми пожертв: від тарілкового збору до збору регулярних парафіяльних внесків та приватних пожертв.

Священник також має право працювати. Єдина вимога до священника, який працює, має бути достойна робота, яка не зневажає його сан та не перешкоджає звершувати пастирське служіння. Священники з дозволу настоятелів можуть працювати у школі, навчаючи релігії, або інших предметів, в університетах, семінаріях, тощо.

Щодо ціни на церковні послуги. Пожертви, які збирають під час Служби, використовують для потреб Церкви. Пожертви для здійснення Таїнств – це кошти для священника.

Кожна громада має право визначити доцільність оплати чи вірніше пожертви за звершення Таїнств. Людина сама визначає, скільки пожертвувати.

Святі Тайни (Хрещення, Покаяння, Миропомазання, Євхаристія, Подружжя, Священство, Єлеосвячення), які уділяють людям, продавати не можна. Тож кожен дає таку суму пожертви, яку підказує власне сумління. Згадаймо: Христос повчав своїх апостолів. «*Задарма отримали – задарма давайте*».

У Старому Завіті читаємо, що «*Господом через Мойсея дано веління десяту частину давати на утримання священників та левітів*». Бо всі коліна Ізраїлю отримали землю, а левіти, як служителі Божі, – ні, тому їх мали утримувати своїм коштом всі інші.

Прямого повеління євангельського, щоб платити саме десятину, – немає. Хоч не існує й заборони. В історії Католицької Церкви десятина, особливо у Середньовіччі, була обов'язковою. Але в Православній Церкві такого не було. Завше вірні добровільно утримували Церкву і давали кошти на її потреби.

Кожна, навіть найменша, деталь у християнському храмі має певний богословський зміст і біблійне підґрунтя. Це стосується й джерел світла – світильників, свічників, лампадок, які виконують у храмі аж ніяк не побутову функцію.

Світло у християнському храмі – прообраз небесного, божественного світла, яке знаменує собою Христа – Світло від Світла. Воно не повинно сприйматися як щось матеріальне. Саме цю функцію дуже підкреслювала архітектура давніх

²³² Губичани радісно і велично відсвяткували Великдень // Нафтовик Борислава. – 3 травня 2019 року. – С. 1.

візантійських храмів. Іншими суттєвими джерелами світла у храмі є світильники (пані-кандила і полі-кандила), свічки й різноманітні лампадки. Вони теж мають символічне значення, і запалюють їх навіть удень, коли храм достатньо освітлений. Усе це регулює церковний Устав. Наприклад, під час урочистих недільних чи святкових богослужінь він велить запалювати у храмі усі джерела світла, при читанні псалмів на всеношній відправі гасять усі свічки, окрім тих, що перед читцем, іконами Христа, Богородиці й перед іконостасом. Але у храмі ніколи не буває цілковитої темряви.

З центрального і бокових куполів храму звисають світильники – панікадила і полікадила. На сьогоднішній час у них світять електричні лампочки, хоча, за Уставом, у церкві мають бути лише природні джерела освітлення – віск і елей. При святкових богослужіннях панікадило й полікадила створюють образ того повного світла Божого, котре засяє вірним у Царстві Небеснім.

Ці світильники символізують духовну висоту, завдяки якій світло віри просвічує усіх вірних, а також символізують Небесну Церкву – зібрання людей, освячених благодаттю Святого Духа. Тому вони приспускаються у тій частині храму, де якраз зібрана земна Церква. Церква Небесна ніби просвічує Церкву земну й проганяє від неї вузенькі вікна, щоб навіть сонячного дня у храмі була напівтемрява, що символізувала земне людське життя, занурене у темряву гріха. Вікно, тобто Світло, вказує шлях, яким можна вийти з гріха, й має глибоко символічне значення. Світлом у суто церковному розумінні є лише божественне світло Христа й майбутнього Царства Божого. Полікадила мають від семи до дванадцяти лампочок чи свічок, панікадило – понад дванадцять.

У віттарі кожного храму є великий свічник – семисвічник, на якому горять або воскові свічі, або Божий елей (використовувати електричне освітлення тут не рекомендується).

Великий свічник завжди стоїть біля ікони дня, запалюють на гарному місці, на жертovníку, біля окремих ікон. У православних храмах заведено запалювати біля ікон лампадки, ставити свічки, тож тут є великі свічники з виїмками для багатьох свічечок.

Чому Церква так наполягає на природних джерелах освітлення? Тут знову багато важить символіка. Віск м'який – це символізує податливість людини перед Богом, готовність до каяття і послуху. А його горіння, перетворення у вогні, означає обпалення грішної людини, перетворення її у цілком іншу – під дією вогню і теплоти Божественної любові. Чистий віск також символізує чистоту помислів. Єлей – знак Божої милості до людей: він не лише горить і дає світло, але й гоїть рани, має цілющі властивості²³³.

Тепер щодо мощей у храмі. Мощі (від старослов'янського слова мощь – сила) – це останки людей, які після смерті збереглися нетлінними, а отже, засвідчили їх праведність і святість, стали предметом поклоніння у християн. *«Сам факт, що вони збереглися, вказує на те, що таку ласку дав Господь. Це його знак і водночас загадка для людей, чудо, яке ніхто з науковців досі не пояснив»* (владика Андрій Горак).

---

²³³ Рекомендації для священників і вірних Самбірсько-Дрогобицької єпархії щодо богослужінь, квітневої неділі, страсного тижня і Воскресіння Христового // Нафтовик Борислава. – 20 квітня 2020 року. – С. 2.

Культ поклоніння мощам виник у III столітті християнства, а на Русі поширився значно пізніше, у XII столітті, коли святість багатьох угодників Києво-Печерської Лаври була вже очевидною. Часточка мощей святого є під престолом кожного християнського храму. Властиво, без таких мощей нема й святині. Їх встановлюють під час освячення храму, і робить це патріарх або єпископ. А ще мощі святого є в антимінсі – невеличкому батику із зображенням Плащаниці, без якого не можна відправляти літургію. Антимінс лежить на престолі, зверху – Євангеліє²³⁴.

В архівних документах губицького церковного архіву здибаємо грамоти єпископа про доручення декана на посвяту храму.

Так, у 1899 році, в Монастирі-Дережицькiм збудовано нову церкву. Грамотою від 16 березня 1900 року єпископ перемишльський Константин Чехович уповноважив декана і пароха в Стебнику о. Стефана Хиляка поблагословити нову церкву.

Новозбудований храм було посвячено 1 квітня 1900 року, про що зроблено відповідний запис на зворотній стороні єпископської грамоти²³⁵.

Під час війни святу Літургію в полі правив польовий куратор, який мав з собою антимінс з мощами святого.

Заслуговує пильної уваги історія губицького кладовища. Вище ми вже дещо задували з його історії на основі архівних документів губицької парохії. Після другого перетину шосейної дороги з залізницею мікрорайону Губич розташоване кладовище, яке займає значну площу і складається зі старого і нового.

Відповідно до наказу Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 19.11.2003 року №193 «Про затвердження нормативно-правових актів щодо реалізації Закону України «Про поховання і похоронну справу», комбінату комунальних підприємств комунальному підприємству «Еко-місто» рішенням сесії Бориславської міської ради від 13.05.2011 року №249 передано від Бориславської міської ради кладовища для подальшого їх обслуговування та утримання, організації і здійснення поховання померлих, надання ритуальних послуг.

Відповідно до цього рішення було затверджено площу та грошову оцінку землі. Так, на вул. Дрогобицькій площа (нового) кладовища становить 200000,0 кв.м, загальною грошовою оцінкою станом на 2011 рік – 556209,0 грн; по вул. Дрогобицькій, буд. «Б» (старого), 20712,0 кв.м, загальною грошовою оцінкою 576010,0 грн²³⁶. В загальному підсумку площа губицького кладовища становить 220712,0 кв.м з загальною грошовою оцінкою 1132219,0 грн.

На старому кладовищі є цікаві поховання, чудові пам'ятники, більшість з яких виготовляв дрогобицький майстер надгробків Валігура. Серед могил є могила ветерана польських військ, учасника Польського повстання 1863 року Михайла Доброжанського, 1863 р. н., який помер 29 листопада 1918 р. у віці 82 роки, його дружини Катерини з Лелув, яка пережила свого чоловіка на шість років, померла 26 лютого 1924 р. у віці 80-ть років (могила не збереглась, лише залишки огорожі, була таблиця з написами, але пізніше зникла, як і сама огорожа, ймовірно пішла на металобрухт), українського січового Стрільця Семена Капустяка, який був жона-

²³⁴ Мартинюк Б. Святі Тайни продавати не можна // Експрес. – 17-24 жовтня 2019 року. – С. 17.

²³⁵ Ясинчук Л. Церква і гроші // Експрес. – 4-1 жовтня 2012 року. – С. 18.

²³⁶ Пастернак Н. Хай буде світло // Експрес. – 17 листопада 2001. – С. 9.

тий на Ганні, дочці губицького рільника Тимотея Проця та Марії Михаць, поручника УГА Мар'яна-Івана Грушкевича, 1883 р. н., який помер 8 січня 1919 року на туберкульоз у віці 35-ти років і був жонатий на Розалії Флюнт, яка пережила свого чоловіка на 21 рік. Чин поховання здійснив куратор, український польовий духівник в Дрогобичі о. Лев Манько. У них народилося троє дітей – Костянтин-Броніслав (1911 – 1930), Іванна 1913 р. н., яка вийшла заміж за Романа Петріва, Феліцита 1918 р. н., яка одружилась на Йосифі Постойко²³⁷.

В листопаді 2022 року сталась груба помилка. На могилі поручника УГА Мар'яна Грушкевича встановлено відновлений пам'ятний знак ветерану ВП Михайлу Добжанському. На цвинтарі є могила сотника УГА Сидора Бобикевича, спільна могила українських січових стрільців, які загинули 2.10.1914 році в бою з російськими солдатами; серед них Остапенко, Королик, Дідух і до 20 інших стрільців, хоча запис в метричній книзі села Губич відсутній.

У дев'яностих роках минулого століття могилу привели до порядку, насипали високий горб, встановили залізний хрест, закріпили металічну відлиту табличку з написом: *«Тут спочивають СС Остапенко, Королик, Дідух, а також 20 невідомих побратимів які загинули від руських козаків 1914 р.»*

Авторами таблички допущені суттєві помилки в висвітленні даного питання. Взяти хоча б вище перераховані джерела.

Дошукуючись до істини, в результаті пошукових робіт та письмових джерел, в Губицькому храмі Івана Хрестителя була виявлена і опрацьована повнокомплектна книга *«Спис парохіян в Губичах споряджені в році 1912»*. На сторінці 458 тодішнім парохом храму Івана Хрестителя о. Каролем Федоровичом здійснено запис на німецькій мові *«Перелік вбитих і похованих солдат на території громади Губич»*. Цей перелік тільки фрагментарно підтверджує вищевказані джерела про події жовтня 1914 року. Парох о. К. Федорович власноручно записав. Цитуємо переклад з оригіналу: *«Могила №1: Петро Табачинський, греко-католик, неодружений, місце народження с. Білина, Самбірського повіту, Українська добровольча армія, рядовий, дата смерті 20 жовтня 1914 р., вербування – службовець на залізниці; Осип Дідух, греко-католик, армія, рядовий, дата смерті 20 жовтня 1914 р., вербування – помічник чоботаря, неодружений, місце народження с. Лука, Самбірського повіту, Українська добровольча армія.*

Могила №2: Йоган Петрусейр, місце народження невідомо, піхотинець, дата смерті 21 жовтня 1914 р., угорець.

Могила № 3: невідомий, місце народження невідомо, піхотинець, дата смерті 24 травня 1915 р., угорець.

Могила №4: невідомий, місце народження невідоме, піхотинець, росіянин»²³⁸.

Чи це спільна могила для чотирьох різних могил, не можемо стверджувати однозначно, але фактом залишається те, що прізвища двох захоронених стрільців УСС – Петра Табачинського та Осипа Дідуха відповідають дійсності.

До цивільних втрат Губицької громади подій жовтня 1914 року, виявлених в книзі *«Спис парохіян в Губичах»*, слід віднести два записи смертей.

²³⁷ Пастернак Н. У чому сила молей Святих? // «Експрес». – 8-15 листопада 2001 року. – С. 21.

²³⁸ «Про передачу кладовищ комунальному підприємству «Еко-місто» Бориславської міської ради» // Нафтовик Борислава. – 1 червня 2011 року. – С. 4.

Перший запис. Мариновські Ян, 1883 р. н. «вбитий в час битви рос.-австр. в Губичах в вівторок 20.20.1914 в улиці коло церкви Покрови». Він мав 31 рік, двічі одружений і мав четверо дітей²³⁹.

Другий запис. Мінів Микита, 1864 р. н., родом з Борислава, проживав на вул. Модрицькій, батько восьми дітей, був жонатий на Магдаліні Щур з Борислава. Запис в книзі записаний так: «Перестрілений в груді 21.10. 1914 р. в середу». Помер від тяжкого поранення 22 листопада 1914 р., тобто через місяць.

Доречно відзначити, що його син Михайло, 1892 р. н., помер 16 вересня 1917 р. в віці 25 років в військовому шпиталі м. Дрогобича і похований на Губицькім кладовищі²⁴⁰.

На кладовищі збереглися могили лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка Івана Гнатюка, поруч могила його дружини Галини та сина Володимира. А також могила церковного старости Василя Тарнавського, священничі могили парохів Губич о. Дмитра Городиського (30.10.1875 – 19.01.1960) з дружиною Оленою (20.03.1876 – 06.08.1951), гробівець о. Якова Боровика (29.08.1906 – 17.10.1974) з дружиною Ольгою (21.09.1909 – 31.10.1972), сестрою пароха Марією, сином Зиновієм і зятем Богданом Корчаком. Сам гробівець був поновлений 2021 року.

На кладовищі захоронені трагічно загиблі. Серед них: Любомир Костенко, 2.03.1954 р. н., військовослужбовець, трагічно загинув у Німеччині 11.07.1972 р.; Ірина Удуд, 28.11.1974 р. н, трагічно загинула 18.04.1982; Тодор Кунцьо, 1909 р. н, трагічно загинув 1968 р.; Мирон Шуст, 14.04.1938 р. н., трагічно загинув 30.08.1960 р (вбитий у вулиці); Ярослав Романоський 11.06.1952 р. н., трагічно загинув 08.02.1984 р.; Ігор Папчак, 01.08.1950 р. н., трагічно загинув 29.08.1993 р.; Орест Малик 20.01.1940 р. н., трагічно загинув 14.07.1959 р.; Едуард Подставек 20.09.1967 р. н., трагічний випадок 28.09.2022 р.

До 1945 року по великій вулиці Дрогобицькій налічувалось з два десятки пам'ятних знаків каплиць, хрестів та фігур Матері Божої і звичайно пару молитовних каплиць. Після другої радянської окупації місцева влада взялася знищувати ці пам'ятні знаки. Варто зупинитися на тих, що залишилися і на тих, які наново збудовані.

До найдавніших культових споруд в с. Губичі належать дві дерев'яні каплички, які внесені до альбомів Михайла Драгана. Так, у 1874 році збудовано невелику дерев'яну капличку. Про це свідчив напис на порталі вхідних дверей (верхній одвірок). Такі придорожні каплиці досить часто зустрічалися в усіх селах та їх околицях. Щоправда вони найбільше зазнали втрат.

Другою пам'яткою є невелика дерев'яна капличка в місцині під назвою топіму «на губицькім». У плані названа капличка квадратна. Її стіни накриті чотирихилим дахом, який завершується маківкою з хрестом. Вказана культова споруда служила придорожньою капличкою²⁴¹. Пам'ятний знак – Хрест, який розміщений по вул. Дрогобицькій № 157, без напису і дати, з тесаного каменю, рік встановлення бл. 1900 року.

Пам'ятна молитовна каплиця. Розташована по вул. Дрогобицькій, біля будинку № 60. Каплиця збудована на території колишнього католицького храму. Голов-

²³⁹ ВАХІХ ГПБ.

²⁴⁰ Спис парохіян в Губичах, споряджений в році 1912. – Дрогобич, 2020. – С. 36.

²⁴¹ Там само. – С. 182.

ний спонсор будови підприємство «Спецлісмаш» (колишній директор Анатолій Савайда). Будівельні роботи проводились силами працівників заводу «Спецлісмаш». Внутрішні розписи здійснив Мірко Грицик, бокові образи розписані Мінівим. Рік побудови – 1991. Молитовну каплицю освячено у 1993 році. Матеріал – цегла, дерево, скло, бляха.

Розміри: висота 2,7 м., основа: 2.0.Х1.8 м.

Фігура Божої Матері. Вул. Дрогобицька, кладовище. Виготовлена з пісковика, висота 2.0 м. Встановлена у 1995 році при відкритті нового кладовища, без надпису. Раніше була встановлена на подвір'ї горішнього храму Покрови Пресвятої Богородиці.

Мозаїчне зображення Матері Божої. Панно виготовлене у 1991 році на честь Матері Божої на подвір'ї храму Покрови Пресвятої Богородиці, вул. Дрогобицька.

Пам'ятний Хрест на «Хвалу Божу», вул. Дрогобицька. Встановлений Марією і Федьом Фірманами. Сам кам'яний знак попередньо був встановлений біля самої дороги. У 60-і роки минулого століття радянська влада зобов'язала господарів перенести пам'ятний знак на територію Губицького кладовища. Бригада, яка мала демонтувати знак, не змогла з невідомих причин це виконати. Пізніше сам господар переніс цей знак вглиб своєї земельної ділянки.

По вул. Дрогобицькій 640 на приватній території Ореста Леха було збудовано і встановлено фігуру Божої Матері на хвалу Божу і здоров'я. Історія цієї побудови є досить цікавою. На Йордан 2017 року при посвяті будинку О. Лех попросив о. Василя Штокало, пароха Губич, освятити місце побудови. Дружина Ореста Галина Лех (з дому Левицька) зі своїм братом отцем-монахом їздили на Закарпаття, де придбали статую Матері Божої і привезли її до Борислава.

В побудові даного пам'ятного знаку брали участь Орест Лех, Галина Лех, Михайло Лех, товариш О. Леха, губичанин Лев Стецик, невістка Христина Лех (з дому Яців, з Східниці), дочка Ореста Леха – Юлія.

Посвяту було здійснено влітку 2017 року двома священниками: новим парохом Губич о. Святославом Городецьким та о. Василем Штокало. На посвяті була родина Лехів, друзі і ті, хто мав бажання бути присутнім. Досить цікава подія відбулася при посвяті: Східницький декан, колишній парох Губич, Василь Штокало подарував сім'ї Ореста Леха образ Матері Божої²⁴².

По вул. Дрогобицькій 331 встановлено фігуру Матері Божої. Пам'ятний знак встановлено на хвалу Божу сім'єю Грициків. Роботи по облаштуванню виконані Ігорем Грициком, Сергієм Шпаком та Сніжаною Грицик.

Досить цікавою є історія іудейського кладовища по вул. Дрогобицькій, біля мебельного магазину. Центральне кладовище було засноване бл. 1890 року. На даний час на місці кладовища встановлений пам'ятний знак. Сама площа була викуплена приватним підприємцем Юрієм Лійкою, який організував на цьому священному для жидів місці речовий ринок, який функціонує по сьогоднішній день. В сімдесяті роки минулого століття він був огорожений цегляною стіною.

Щоб скоротити шлях до праці на авторемонтний завод та до інших закладів, які розташовані по вул. Дрогобицькій, робітники та службовці проложили собі дорогу через це кладовище.

²⁴² Записано зі слів Ореста Леха, 1959 р. н. в грудні 2020 року в м. Бориславі.

26 червня 1956 року рішенням виконавчого комітету Бориславської міської ради закрито поховання на цьому кладовищі, а 6 лютого рішенням було ліквідовано єврейське кладовище по вул. Дрогобицькій. Так, на превеликий жаль, перестала існувати історія бориславського єврейства, зникла ціла генеалогія єврейських родин. Зникли надгробки і плити. Це, що не встигли знищити німці, знищила радянська влада.

Нагадаємо, що німці наказали юденрату організувати вивіз пам'ятників – мацевотів з єврейських кладовищ на ділянки німецьких фірм, працюючих по будівництву домів для прибулих з Німеччини і Австрії чиновників і на мощення доріг, бордюру. Така доля не оминула й наше місто. Почалась руйнація єврейського кладовища. Мацевот став будівельним матеріалом для прокладення тротуарів і бордюру в місті (останки таких плит були виявлені вже в нас час при будівництві торгового будинку по вул. Шевченка). І найстрашніше, що в цьому святотатстві змушені були брати участь, під загрозою розстрілу, жиди з робочих команд міста²⁴³.

Вже у 1992 році по вул. Дрогобицькій, навпроти заправної станції, урочисто відкрито і освячено новозбудований молитовний будинок Зал Царства Свідків Єгови.

Римо-католики Губич після утворення у 1930 році Великого Борислава належали до римо-католицької парафії Дрогобича, а з 1928 року були долучені до новоутвореної парафії в Тустановичах, згодом перейменованої на Борислав.

Слід зазначити, що у 1930 році в Губичах нараховувалося 790 осіб латинського віросповідання.

І, звичайно, виникла пропозиція римо-католицької громади Губич збудувати костел. Правдоподібно перед 1934 роком був організований комітет побудови. Проект костелу замовили у відомого львівського архітектора Вавжинця Даучака. Архітектор Вавжинці Даучак (1882 – 1968) проводив проектну і будівельну діяльність. Головною ділянкою зацікавлення Даучака була сакральна архітектура. Зреалізував кілька десятків проектів костелів та каплиць.

Архітектор був представником популярного, особливо у львівському середовищі, основного напрямку, який характеризується нав'язуванням до рідної архітектури минулих епох, найдужче готики і бароко.

В 1935 році будова була ймовірно вже готова. Архітектор взявся до виконання деталей (хрести, держатель вежі, профілі склепіння, профілі архівольти, вікна, двері, дуги на хорі, вітварі на балконі, макет поверху).

Костел в Губичах вирізняється на фоні творчості Даучака сучасністю. Не враховуючи нав'язування до готичної традиції, будівля відзначається простою функціональністю. Архітектор застосував декілька знаних мотивів зі своїх зреалізованих проектів, таких як розчин портика (костел у Рудній), висоти бічних вікон (костел у Надвірній). На особливу увагу заслуговує розв'язання проблеми фасаду, верх якого оптично об'єднується з струнким турелем на вежі, утворюючи враження межового фасаду. Композицію доповнюють горизонтальні сегменти муру з бранки, закінчуються вертикальними акцентами дзвіниці, постаменту з скульптурою. Доказом про однаковий вигляд будівлі, як зі сторони інвесторів

²⁴³ Горовский Ф., Хонигсман Я., Найман А., Елисаветский С. Евреи Украины. – Ч. II. – К., 1995. – С. 133.

так і архітектора, є авторське розв'язання дрібниць, між іншим макетом, поверху, столярки і залізних хрестів.

Проект костелу в Бориславі-Губичі користувався визнанням, швидко послужив з невеликими модифікаціями до відкриття філії костелу в Борині.

Костел посвячено у 1936 році і він дістав назву Пресвятої Діви Марії – Королеви Польщі.

До нього ходили молитись римо-католики до 1939 року і в час Другої світової війни. Так продовжувалося до 1946 року, коли почалась евакуація польського населення до Польщі.

У травні місяці 1945 року членами костельної ради в складі 21 особи було проведено інвентаризацію костелу по вул. Дрогобицькій. В загальний список було внесено 32 найменування. Всього інвентаризаційний список налічував 98 предметів. Серед них: костел цегляний, вітвар з сходами, образів – 16 шт., павук, лампа (вічна), ліхтарі – 6 шт., процесійні хоругви – 2 шт., фізгармонь, підставок для квітів – 3 шт., статуя, кіліт – 3 шт., келих (потер), крісла – 15 шт., крісло м'яке (фотель) – 2 шт., обрус – 4 штуки, комжа (сорочки) для хлопців – 4 шт., комжа для ксьондза 2 шт., альба – 2 шт., орна для ксьондза – 5 комплектів, розп'яття Хреста – 4 шт., комод – 2 шт., шафа, велон – 2 шт., бурса, ліхтарі малі – 9 штук, балдахін, кадильниця, лавки – 8 шт., образ з тафлі, образів білих 2, печі газові – дві²⁴⁴.

4 квітня 1946 року представник Дрогобицького райпредставника Уряду УРСР по евакуації польського населення Красовський В. і представник райуповноваженого Польського Уряду Голембійовський в присутності членів церковної ради склали акт на нижче перераховане майно, що вивозиться з території України в Польщу.

З Губицького костелу було вивезено 51 предмет церковного майна. Серед них: чаша до причастя – одна штука; хоругви – дві; підсвічників – шість; килимів – три; обрусів – чотири; комодки (сорочки обслузі) – дві; комже – дві; альба – дві; орнати (фелони) – п'ять; велони – два; коножум – три; бурси для хворих – одна; кадильниця – одна; фізгармонія – одна²⁴⁵.

Дубові лавки були передані до приміщення суду, де і дотепер використовуються.

З виїздом польського населення по репатріації до Польської Республіки місцева влада польський костел в Губичах закрила і там влаштувала склад солі.

16 листопада 1972 року виконавчий комітет Бориславської міської ради приймає рішення № 431 «Про знесення з балансу костелу по вул. Дрогобицькій». Таким чином, споруда римо-католицького костелу була розібрана, на його місці став пустир, цеглу використали на будівництво приватних будинків.

В дев'яностих роках минулого століття в пам'ять про римо-католицьку святиню силами працівників «Спецлісмашу» під керівництвом директора Анатолія Савайди було збудовано пам'ятну каплицю. 19 серпня 1996 року відбулося освячення новозбудованої каплиці. Саме на ній 19 серпня 2019 року встановлено і урочисто освячено меморіальну дошку пам'яті римо-католицького храму-костелу.

Відкрив цю урочистість настоятель храмів УГКЦ Покрови Пресвятої Богородиці та Собору Івана Хрестителя о. Святослав Городецький.

²⁴⁴ БМДА. – Ф. 819. – Оп. 6/о. – Т. І. – С. 7.

²⁴⁵ Там само. – С. 10.

До відкриття пам'ятної таблиці було запрошено міського голову Ігоря Яворського і голову Бориславського польського культурно-освітнього товариства «Згода» Елеонору Попович.

Освятили пам'ятку о. Святослав Городецький та ксьондз-проборщ костелу святої Барбари Пьотр Вішневський.

На урочистостях виступили: міський голова Ігор Яворський, голова польсько-культурно-освітнього товариств «Згода» Елеонора Попович, депутат Бориславської міської ради, фундатор таблиці Руслан Зелінський.

Руслан Зелінський висловив подяку за підтримку, за спільну працю отцеві Святославу Городецькому та ксьонзу Пьотру Вішневському, а особливо підприємцю, Івану Голубицькому, всім тим, хто підтримав ініціативу встановлення меморіальної дошки та сприяв реалізації даного проекту.

Доля цього костелу є досить трагічна, як і доля інших римо-католицьких костелів Західної України.

Роман Тарнавський.

Краєзнавча хроніка Губицьких парафій міста Борислава від найдавніших часів до сучасності.

На підставі метричних книг, спогадів, деканальних розпоряджень, листувань, церковних шематизмів Перемишльської єпархії, а також фондів бориславського міського державного архіву здійснено спробу написання краєзнавчої хроніки давньої української парафії в Губичах, яка належала до Борислава. Окрім всього проаналізовано церковно-парафіяльний устрій, фінансово-господарську діяльність церковного братства, а також підсумовано біографії священників у ХІХ – першій половині ХХ ст. та їх участь у розбудові релігійного життя громади. В заключній частині розвідки коротко означено ключові етапи розвитку римо-католицької парафії Губич, а також історію таких сакральних споруд, як каплиці, пам'ятні хрести тощо.

Roman Tarnavsky.

Local history chronicle of the Hubychi parishes of the city of Boryslav from ancient times to the present day.

On the basis of metric books, memories, deanery orders, correspondence, church shematisms of the Przemyśl Diocese, as well as the funds of the Boryslav city state archive, an attempt to write a local history chronicle of the ancient Ukrainian parish in Hubychi, which belonged to Boryslav was made. In addition, the church and parish structure, financial and economic activities of the church brotherhood were analyzed, and the biographies of priests in the 19th and the first half of the 20th centuries and their participation in building of the religious life of the community were summarized. In the final part of the research, the key stages of the development of the Roman Catholic parish of Hubychi, as well as the history of such sacred buildings as chapels, memorial crosses, etc. are briefly defined.

«...АЖ ДО ОСТАННЬОЇ КРАПЛІ КРОВІ БОРОНИТИ ВЛАСНІ ЗЕМЛІ ПЕРЕД ВОРОГАМИ»: НЕВІДОМЕ НАРОДНЕ ВІЧЕ В НАГУЄВИЧАХ 4 ТРАВНЯ 1919 Р. ПІД ПРОВОДОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОВІТОВОЇ РАДИ ДРОГОБИЧА ЗО УНР ТА ОСТАННІ СПРОБИ ОБОРОНИ «ФРАНКОВОГО КРАЮ»

4 травня 2024 р. виповнюється 105-та річниця з дня проведення в рідному селі Івана Франка, незнаного досі в історіографії, велелюдного народного віча нагуєвичан та мешканців прилеглих сіл, яке було організоване інтелігенцією та делегатами Національної повітової ради Дрогобича Західних областей Української Народної Республіки. Рідкісні описи цього та інших народних зібрань були опубліковані в газеті «Дрогобицький листок», останній випуск побачив світ 15 травня 1919 р. під номером 41 і сьогодні в єдиному примірнику зберігається у фондах Відділу колекцій суспільної історії Сеймової бібліотеки в Варшаві¹. На жаль, цей номер не ввійшов до нашої спеціальної монографії, присвяченої історії Дрогобиччини періоду 1914 – 1919 рр.², а тому вважаємо за доцільне опублікувати описи цього віча в Нагуєвичах побіжно із іншими пресовими матеріалами, пов'язаними із іменами його учасників, зокрема у супроводі відповідних наукових коментарів до їхніх біографій. Також у даній статті вперше публікуємо фотокопії останнього, опублікованого в Дрогобичі в період ЗО УНР, номера української газети «Дрогобицький листок», який значно розширює наші уявлення про завзяту оборону «Франкового краю» від переважаючих польських військ. Водночас припускаємо, що разом з відступом армії УГА в бік Стрия і Станіславова могла емігрувати і редакція газети «Дрогобицький листок» разом із усім друкарським обладнанням на чолі з головним редактором Іваном Калиновичем³.

¹ За радянських часів ці та інші примірники газети «Дрогобицький листок» зберігалися у фондах Відділу друкованих видань Центрального архіву ЦК Польської об'єднаної робітничої партії (Centralne Archiwum KC PZPR. Dział Druków), до якого вони потрапили разом із конфіскованим ще в 1920-х рр. архівом ЗО УНР. З отриманням Польщею Незалежності цей архів був ліквідований, а його фонди долучені до Відділу колекції суспільної історії Сеймової бібліотеки. Див. маловідомі оригінали номерів 40, 41, 48, 49 газети «Дрогобицький листок» у: Biblioteka Sejmowa. Wydział Zbiorów Historii Społecznej. – Nr. REK 5274. – (Drogobic'kij Listok, R.2, 1919). – Zas. 1919. – Lok. Wa 506 (Nr.13-21, 36/37-44/45-40/41-48/49).

² Лазорак Б., Скварек Б., Лазорак Т. Дрогобич і дрогобицька земля у 1914 – 1919 рр. Дослідження історії міста та регіону. – Варшава-Легниця-Дрогобич-Нагуєвичі, 2022. – 656 с.

³ Іван Титович Калинович (псевдо. Демко Лютий; 25.11.1884 – †12.11.1927) – бібліограф, видавець і політичний діяч національно-визвольного руху. Народився у сім'ї підприємця-будівельника. За-

Від перших днів Великої війни у 1914 р. під впливом патріотичних ідей та про-світницької спадщини Івана Франка, виховної роботи Товариства «Січ» та діяль-ності філії читальні Товариства «Просвіта» молодь із Нагуевич⁴ завжди прагнула потрапити до лав Українських січових стрільців. Поіменний список І-го полку Українських січових стрільців, складений 1 червня 1916 р., дозволяє нам вияви-ти вихідців з Нагуевич. Зокрема, до складу V сотні входили вістун Стах Стеців (1894 р. н.), Микола Стеців (1900 р. н.)⁵. Серед стрільців VII сотні з вихідців з Дро-гобиччини був лише Михайло Дум'як з Нагуевич (23.02.1895 р. н.), який свого часу закінчив абсолютну семінарію⁶. Варто зазначити, що чотарем I сотні був також Петро Франко, син Івана Франка (20.06.1890 р. н.), який народився у Нагуевичах і був прикладом для місцевого населення, адже, закінчивши українську гімназію у Львові, він так само записався до УСС, в лавах якого був підвищений в посаді 27 червня 1916 р., а згодом був одним із співorganizаторів авіації УГА⁷. Варто та-кож зазначити, що чимало військових з Нагуевич служили в інших підрозділах австрійської армії. Прикладом може бути Олекса Комар, родинний архів якого раз-ом із спогадами до фондів ДІКЗ «Нагуевичі» подарували його нащадки на чолі з Юліаном Буцяком у 2018 р. та 2023 р. Серед приватних спогадів про військові бата-ллі, фотографій та документів зберігся також його особистий солдатський ящик для провізії із номерами військового підрозділу, прізвищем та ініціалами, місцем

кінчив учительську семінарію в Заліщиках у 1904 р. Згодом навчався у Львівському університеті. У 1908 р. познайомився з діяльністю Міжнародного бібліографічного інституту в Брюсселі (Бельгія), де відвідував тримісячні бібліографічні курси. Впродовж 1916 – 1917 і 1919 – 1922 рр. працював у Відні, а з 1922 р. – у Золочеві. Організував видавництво «Всесвітня бібліотека», яке діяло впродовж у 1913 – 1926 рр., у якому друкувалися просвітні видання та перекладна література (одним з перекла-дачів цього видавництва був І. Франко). Починаючи з 1917 р., був членом Бібліографічної комісії (а з 1922 р. – її секретар) НТШ. Упродовж 1918 – 1919 рр. – посол (депутат) до Української національної ради ЗУНР і депутат Трудового конгресу України. Редагував газету «Дрогобицький листок» у 1918 – 1919 рр. Після поразки ЗО УНР та численних переслідувань став одним із керівників прорадянської партії «Сельроб» (фактично легальна фракція Комуністичної партії Західної України), при якій реда-гував її друкований орган «Наше слово». Підтримував стосунки з Українською книжковою палатою та Українським науковим інститутом книгознавства. Рукописна спадщина І. Калиновича містить великі картотеки (понад 300 000 одиниць, які досі не опубліковані) з історії України та української літератури. Головними його працями є: «Переклади з української літератури» (1915), «Покажчик ав-торів та їх творів у тижневику «Воля» за 1919 рік» (1920), «Покажчик до української соціалістичної та комуністичної літератури» (1921), «Всеукраїнська бібліографія за 1923 рік» (1923), «Українська істо-рична бібліографія за 1914 – 1923 рр.» (1924), «Україніка в старих [німецьких, 1836 – 1848] часописах» (1927). Помер І. Калинович у Львові, де й похований на Личаківському цвинтарі. Див. докладніше у: Інвентарний опис особистого архіву Івана Калиновича / Львів, наукова бібліотека НАН України ім. В. Стефаника; опрацьовували Є. Гуменюк та ін.; Відповідальна редакторка Л. І. Крушельницька. – Львів, 1998. – 211 с.; Білокінь С. Калинович Іван // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – Т. 4: Ка-Ком. – К., 2007. – С. 32; Барна В. Калинович Іван Титович // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. – Т. 2: К-О / Голова редкол. Г. Яворський. – Тернопіль, 2005. – С. 16-17.

⁴ Докладну історію розвитку подій на теренах Дрогобиччини у 1914 – 1919 рр. розкрито у спеціальній монографії: Лазорак Б., Скварек Б., Лазорак Т. Дрогобич і дрогобицька земля у 1914 – 1919 рр. Дослі-дження історії міста та регіону. – Варшава-Легниця-Дрогобич-Нагуевичі, 2022. – 656 с.

⁵ Там само. – С. 186.

⁶ Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі – ЦДІАЛ України у місті Львові). – Ф. 253. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 39.

⁷ Там само. – Ф. 352. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 20-20зв.

«...Аж до послідньої краплі крові боронити власні землі перед ворогами»...

проживання в Нагуєвичах Дрогобицького повіту, роком народження та номером особистого військового жетона: «K.U.K.INFTR.RGT.№77. / 1.COMPC. / OLEXA. KOMAR. / NANUJOWICE. / DROHOBYCZ. / 1894. / 257»⁸.

Після буремних подій «Нагуєвицького котла» 6 жовтня 1914 р.⁹, визволення Дрогобиччини у травні 1915 р. та національного піднесення у зв'язку із Національною українською революцією 1917 р. в Києві, жителі Дрогобиччини взяли активну участь у проголошенні власної Незалежності. Листопадовий зрив 1918 р. нагуєвичани сприйняли з особливим ентузіазмом. Військові, які повернулися до села з різних фронтів, почали добровільно входити до лав нових українських збройних сил – Української Галицької Армії. Були й такі вихідці із села, які не вертаючись додому, вступали до її лав, в тих місцях, де вони знаходилися станом на 1 листопада 1918 р. За підрахунками Омеляна Твердовського загалом до УГА з числа нагуєвичан вступили 151 військовий, в тому числі один молодий воїн з числа єврейської національної громади Нагуєвич – п. Зільберберг¹⁰.

Остання спроба консолідації українських сил для оборони Дрогобицького повіту від наступаючої польської армії відбувалася впродовж кінця – першої третини травня 1919 р. і була пов'язана із крахом міжнародних переговорів на Паризькій мирній конференції української делегації, в часі якої умови Брестського мирного договору попросту були проігноровані значною частиною європейських політиків, а поляки зуміли використати французькі ресурси для контрнаступу в глиб території ЗО УНР. Врешті тоді досить таки не впевнено видавалася позиція американського президента Вудро Вілсона, який особисто роздумував над питанням Дрогобицького нафтового регіону. Невипадково 13 травня 1919 р. Найвища Рада країн Антанти зробила нову спробу укласти перемир'я між супротивними сторонами. Цього разу пропозиції міжсоюзницької комісії, яку очолював генерал Луїс Бота, українська сторона прийняла. Проте умови перемир'я, за якими Дрогобицький басейн залишався за ЗО УНР, відкинув польський уряд.

Другою причиною появи масових народних зібрань була загальна ситуація на східному та західному фронтах, коли армія УНР не могла одночасно якісно вести кампанії із поляками та більшовиками. В цей час усі делегати Національної повітової ради Дрогобича створили так званий вічевий комітет, який мав щоденно організовувати мітинги для мобілізації усіх можливих ресурсів у «Франковому краї» з метою якомога ефективнішої відсічі наступаючій польській армії. Мета цих народних віч у Дрогобичі та великих селах мала за мету за короткий час пришвидшити мобілізацію, виявити дезертирів, зрадників та ухилинтів, а також консолідувати усі військові, фінансові, господарські, транзитні, культурно-освітні та диверсійні сили українців для оборони Дрогобицького повіту.

⁸ Фонди державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі». – Гр. РП. – Інв. № 677 (27,5x30x52,5 см).

⁹ Лазорак Б. Битва імперій за село Нагуєвичі у жовтні 1914 р. // Спадщина Івана Франка в контексті дослідження проблем історії, культури і музеєзнавства від найдавніших часів до сучасності: матеріали II-го міжнародного з'їзду архівістів і хранителів музеїв в Нагуєвичах, присвяченого 105-м роковинам смерті українського генія, 27 травня 2021 р., Нагуєвичі / Ред. кол. Б. Лазорак (голов. ред.), П. Гриценко, Л. Тимошенко, О. Петречко, В. Александрович та ін. (далі – Спадщина Івана Франка). – Нагуєвичі-Дрогобич, 2021. – С. 43-48.

¹⁰ Твердовський О. Нагуєвичі – село Івана Франка // Дрогобиччина земля Івана Франка. – Т. 1. – Нью Йорк-Париж-Сидней-Торонто, 1973. – С. 337.

Проте проблеми в організації підтримки фронту та власне й усіх справ Дрогобицького повіту були чималі упродовж січня – травня 1919 р., адже кровопролитна війна між ЗУНР та Польщею постійно тривала, а ситуація із постачанням продовольства до «нафтового» Дрогобицького повіту все більше відвертала увагу від справ українізації. Як виявилось, продовольча проблема Дрогобича та повіту була однією із найскладніших у лютому – травні 1919 р.¹¹ На думку Фана Рубена, новостворена Харчова Управа Дрогобича складалася виключно із землевласників, мешканців навколишніх сіл, які були зацікавлені в тому, щоб ускладнити доставку продуктів з інших місць, оскільки прагнули встановити високі ціни на власні товари. Відповідно євреї прагнули, щоб їх також допустили до цієї управи як радників, але їхніх прохань влада ЗУНР не задовольнила, незважаючи на те, що більшість торгівлі була пов'язана із єврейською національною громадою, яка в цей час складала 56 % від усієї кількості населення міста Дрогобича. Варто зауважити, що місто Дрогобич не слід прив'язувати до усього повіту, оскільки армію ЗУНР серйозно підтримувало українське населення, яке на рівні господарів Дрогобицького повіту переважало польське і єврейське населення, і вело більшість приватних господарств для накопичення продовольства¹². Саме на цих господарів і були орієнтовані усі волонтерські благочинні заходи та народні віча. Фактично від початку створення Нафтового комісаріату і Єврейської національної ради євреї просили включити до нафтової ради двох своїх представників, адже 25 % нафтової промисловості перебувало в руках євреїв¹³. І хоча відповіді так і не надійшло, що сприймалося в єврейській історіографії, як докір, слід пам'ятати, що в період ЗУНР зберігалася частково капіталістична власність на нафтовий бізнес, хоча як відомо, саме поляки через міжнародний телеграф та пресу аргументували на Паризькій мирній конференції свої гарантії щодо повернення англійцям і французам історичних фінансових прав на викачування родовищ нафти і газу з терен Дрогобиччини.

У цей же час уряд ЗУНР в Дрогобицькому повіті зіткнувся із проблемою ускладнення ввезення харчових продуктів і солі, адже Дрогобич залишився практично відрізаним від джерел їжі, а мешканцям все більше загрожував голод¹⁴. Це, звичайно, менше було відчутно на території повіту у селах. Те саме відбувалося із деревом, адже все більше бракувало дров на холодний період. Згідно свідчень Фана Рубеля, українські патрулі часто конфісковували товари, які постачали євреї до міста, незважаючи на те, що накладні і чеки були в порядку¹⁵. Щоправда зростає дефіцит не тільки в Дрогобичі, але й у Стебнику та Бориславі. Наприклад, у Стебнику діяла соляна шахта «Саліна», у якій прямо забороняли продавати сіль єврейським купцям і навіть єврейським споживчим кооперативам. Така ситуація, на думку єврейської історіографії, була пов'язана із недовірою до євреїв з боку влади ЗУНР. І це фактично є правомірним, адже уряд ЗУНР добре розумів загрозу пе-

¹¹ Фан Р. Історія Єврейської національної автономії в період Західно-Української республіки. Переклад з їдиш, видання 1933 р. (Львів) / Пер. з їдиш і коментарі Ася Фурман; наук. ред., упорядкування і вступна стаття Олег Павлишин. – Львів, 2019. – С. 110.

¹² Там само.

¹³ Там само. – С. 110-111.

¹⁴ Там само. – С. 111.

¹⁵ Там само.

рекупки солі за завищеними цінами, яку часто можна було спостерігати на інших ринках. Тобто поряд з дефіцитом зростала і неконтрольована продовольча спекуляція. Були випадки, коли на ринку Дрогобича чи Стебника, які були фактично з околичними селами «соляними столицями Галичини», за 1 кг солі просили не 32 галери (1 галер = 1/100 австрійської крони), як це було за панування австрійської влади, а 1, 50 корони¹⁶. В цей час сіль стала контрабандним товаром. Існувала не-підтверджена думка, що її можна було отримати лише в українців за ціною від 4 до 5 крон¹⁷. З іншого боку, у зв'язку із заблокованим сполученням між Бориславом і Віднем, у якому знаходилися центральні офіси нафтових фірм і мешкали власники, ускладнився шлях інших видів товарів до Відня і навпаки. Добре відомо, що дирекції нафтових шибів у Бориславі чи Східниці однаково залежали від наказів і грошових переказів віденського центрального бюро. Блокада сполучення на ґрунті товарообігу між Дрогобиччиною і Віднем зупинила роботу 25 % нафтових копалень. Незадоволення урядуванням влади ЗУНР зростало і через збільшення безробіття серед різних національних громад¹⁸.

Одночасно із успішним просуванням польської армії в Дрогобицькому повіті виникла і політична проблема. 14 – 15 квітня 1919 р. ситуація кардинально змінилася, адже в Дрогобичі сталася дезорганізаційна антиукраїнська акція в результаті підбурених дій комуністичних агітаторів, яка часто позиціонується в літературі, як заколот проти влади ЗО УНР. Проте окремі дослідники пишуть, що початок організації бунту стартував 13 квітня 1919 р.¹⁹ У радянський час його трактували, як «повстання», майже, як «пролетарську революцію». Підставою для такої оцінки послужила активізація на Дрогобиччині наприкінці 1918 – на початку 1919 рр. «соціалістів-комуністів», очолюваних В. Коцком, І. Кушнірем та Г. Михацем. До слова, агітація новоявлених «революціонерів» могла бути успішною лише до певної міри, адже в Дрогобичі, Стебнику та Бориславі, де проживали робітники, загострилася продовольча та інші матеріальні проблеми. Врешті постійно лютував тиф. За деякими джерелами, в робітничому середовищі Дрогобича й Стебника почали виникати робітничі ради, які під впливом комуністів агітували проти уряду ЗУНР. Водночас вони виступали за возз'єднання з Наддніпрянською Україною, що вже знаходилася під владою більшовиків. З іншого боку, побутують відомості про те, що колишні солдати-галичани австрійської армії, які повернулися до Дрогобича та повіту з російського полону, які часто були очевидцями революційних подій в Росії і Наддніпрянській Україні, і стали організаторами комуністичних гуртків і груп. Саме вони ще у лютому 1919 р. проголосили створення Комуністичної партії Східної Галичини в Станіславові на окремому з'їзді²⁰. Уряд ЗО УНР добре знав про існування цієї опозиційної сили і навіть мав намір її легалізувати. Особливо активною була організація «Соціалісти комуністи» в Дрогобичі та навколишніх містах, яку якраз і очолював учасник більшовицького перевороту на Полтавщині, успішний організатор і пропагандист-агітатор 48-річний Василь Коцко з Млинок Шкільнико-

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях. (Матеріали до історії) / Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. – Т. 1. – Вінніпег, 1958. – С. 337.

²⁰ Там само. – С. 204.

вих. Якраз він створив у Стебнику робітничу раду, як місцевий орган влади із 7-ми робітників-солеварів. Подібна рада діяла і в Дрогобичі. Обидві ради тісно співпрацювали із легальним Селянсько-робітничим союзом, створеним ще в грудні 1918 р. У квітні 1919 р. цей союз скликав з'їзд, на якому було висунуто угоди переобрати існуючий уряд ЗУНР і ввести до складу Національної ради ЗУНР 61-го представника від імені Соціалістично-робітничого союзу²¹. Впродовж 14 – 15 квітня 1919 р. революційний комітет Дрогобича, очолюваний В. Коцком, Г. Михацем, І. Кушніром, об'єднався із повсталими військовими мільонерами проти влади міста Дрогобича. Учасником бунту був також сотник Микола Сторонський з Ясениці-Сільної²², який свого часу давав відсіч проросійським козакам під Нагуєвичами. Підбурені поліціанти, які відмовились іти на фронт, захопили державні установи в центрі Дрогобича, приміщення суду, тюрму, вокзал, пошту тощо. Ситуація виглядала непростою. Вже ввечері 14 квітня 1919 р. було проголошено владу об'єднаної робітничо-селянської ради. На її чолі стали В. Коцко та Г. Михаць, які терміново відправили привітання урядам більшовиків України та Угорщини, заявивши про свою солідарність із ними в боротьбі проти міжнародної буржуазії²³. Дослідники часто констатують, що даний заколот місцевих комуністів і соціалістів був складовою частиною геополітичного моста, який мав об'єднати Москву з червоною Угорщиною і комуністичною Баварією. Ситуація ускладнилась і тим, що в багатьох військових підрозділах з'явилися прибічники, які прагнули усунути старшин від командування, а також начальників гарнізонів і комендантів міст. Водночас Лев Шанковський відстоював думку, що цей бунт в Дрогобичі був частково і провокацією польської розвідки, яка, таким чином, прагнула відтягнути військо з фронту для його придушення. Врешті тут є логіка, оскільки відхід гуцульської сотні зі Стрия одночасно збігся з раптовим наступом польської армії на Чортівську скалу 15 квітня 1919 р.²⁴

Проте панування прокомуністичних сил у місті було недовгим. Із Стрия почав рухатися у напрямку Дрогобича Гуцульський штурмовий курінь, до якого входило 4 сотні піхоти та 1 сотня скоростріль²⁵. Вже в ніч на 16 квітня 1919 р. сотня Гуцульського куреня УГА під командуванням чотаря Гриня Голинського відновила в місті владу і порядок, допомігши покарати ліво-партійних заколотників. Серед учасників придушення повстання також був і отаман Осип Букшований²⁶, чотар Володимир Флюнт з Дрогобича²⁷. Разом із Гуцульським куренем з фронту до Дрогобича терміново прибув панцерний потяг № 2 під командуванням чотаря і командира Теодора Шевця²⁸. Керівних бунтівників віддали під суд. Зауважимо, що до моменту постановня з Дрогобича відійшла сотня залізничних мостів, яка належала до окружного станіславівського куреня і співпрацювала із запасною сотнею, а відтак офіцерська частина невеличкої групи УГА не мала додаткових сил для придушення повстання одразу²⁹.

²¹ Там само.

²² Там само. – С. 278-279.

²³ Там само. – С. 204.

²⁴ Там само. – С. 205.

²⁵ Там само. – С. 93.

²⁶ Там само. – С. 62.

²⁷ Там само. – С. 309.

²⁸ Там само. – С. 323.

²⁹ Там само. – С. 124.

У травні 1919 р. по всій лінії західного фронту розпочався новий наступ поляків на ЗО УНР за участю 80-тисячної армії генерала Юзефа Галлера, сформованої у Франції. Д. Микитюк щодо кількості цієї армії помилково назвав занижену цифру у 10 000 чоловік³⁰. Усіх вояків цієї новосформованої армії одягнули в блакитні однострої, тому вона отримала назву «блакитна армія»³¹. До наступу долучилися і колишні військові з Борислава і Кросна, які у листопаді 1918 р. програли першу битву українцям. На чолі цієї армії стояв генерал Станіслав Мачек з міста Кросна, який зумів організувати бійців із польських легіонів Кросна, Ясла, Одриконі, Потока, Рачного і Сянока. Більшу частину зими 1919 р. ці військові проходили підготовку і очікування команд вищого командування на території Хирівського єзуїтського колегіуму (конквікту)³².

В цей час оборону транспортних сполучень на лінії Мостиськ-Самбір-Дрогобич проводила група УГА «Крукеничі». На початку оборони від армії Галлера група «Крукеничі» утримувала великий периметр від села Яксманич (східний фронт черемиського форту) до частини фронту групи «Рудки», який сягав Судової Вишні. Тобто малочисельна за своїм кількісним складом група «Крукеничі» мала обороняти фронтову лінію завдовжки не менше 60 км³³. Саме тому у перших своїх боях ця група вела переважно тактику дефензивної оборони, зокрема залізничного шляху Перемишль-Мостиськ, адже саме звідси до Самбора проходила єдина «царська» широка і мурована дорога, яка сполучалася із Туркою і Дрогобичем. Відтак під проводом чотаря Матвія Стахова основні сили цієї групи були зосереджені в селі Крукеничі, починаючи навіть ще з грудня 1918 р. Також під час перших сутичок із польськими військами саме в Крукеничах був уміщений обоз, команда групи, відділ кавалерії і всі сотні піхоти разом з машиновими крісами, окрім двох сотень. Ці дві сотні були розділені на малі четові загони під командуванням старшин та розміщені між Гориславичами (на заході) і Дмитровичами (під Судовою Вишнею на сході). Концепція оборони полягала в тім, що розміщені на цій лінії загони мали виконувати пильну розвідну службу і щоденно вранці, в обід і ввечері подавати звіти до команди групи. У випадку розвіданого наступу ворога на якомусь із напрямків даний загін терміново подавав вістку до команди групи, а сама група мала поволі відступати. Тоді команда групи на підставі ситуаційних звітів загонів віддавала наказ про удар на ворога з відповідного флангу і відкидувала його назад до лінії залізниці. Ще до 23 грудня 1918 р. включно таких боїв було кілька. Усі вони були успішні, оскільки було захоплено чимало полонених, а зокрема і одного польського старшину. Команда групи подавала щоденно свої боєві звіти до Самбора і Стрия, де була корпусна команда, зокрема під керівництвом Григорія Коссака³⁴.

У цих постійних напружених новинах, які надходили в Дрогобицький повіт із фронтової лінії Хирів – Старий Самбір – Самбір, українська інтелігенція, яка вхо-

³⁰ Там само. – С. 231.

³¹ Сеньків М., Тимошенко Л. У період Західноукраїнської народної республіки // Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.): навчальний посібник / ДДПУ ім. І. Франка, істор. факультет / Наук. ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич, 2009. – С. 144.

³² Pawłowski W. Borysław – Stolica Polskiego Zagłębia Naftowego (do 1939 r.) Cz. II // Biuletynu Stowarzyszenia Przyjaciół Ziemi Drohobyckiej. – № 21. – Wrocław, 2017. – S. 49.

³³ Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях. (Матеріали до історії)... – С. 114.

³⁴ Там само. – С. 116.

дила до Національної повітової ради Дрогобича, почала організовувати народні віча, які мали чітку мету – консолідація усіх українських економічних та військових сил для відсічі польським загарбникам.

Перше велике віче відбулося 4 травня 1919 р. в Нагуєвичах. Згідно з збереженими описами, незважаючи на дощ, це народне зібрання відбувалося масово, після недільної літургії на площі філії читальні Товариства «Просвіта», яка знаходилася навпроти церкви Св. Миколая Мирлікійського³⁵. До села з'їхалися жителі із сусідніх сіл, а тому віче набуло тисячного розмаху, що люди стояли аж на берегах річки Побук. На прохання військових поручників від імені Національної повітової ради виступило кілька делегатів, які мали авторитет серед населення краю. Було обговорено декілька нагальних проблем та підготовлено спеціальну резолюцію. Отець Василь Кункевич, який був знаним громадсько-політичним та культурно-освітнім діячем, а також головою читальні Товариства «Просвіта» на Лішнянському передмісті Дрогобича, в своїй довгій промові пояснив, чому український народ веде оборонну війну з поляками понад сім місяців. Врешті йому вдалося переконати людей щодо справжніх причин політичного та мілітарного становища в Галичині. Серед іншого, він звернув увагу на те, що польська армія та її керівництво на усіх рівнях здійснюють політику, спрямовану на загарбання українських земель. Окремо о. В. Кункевич навів приклади підкупу з боку поляків в середовищі української інтелігенції, промисловців та господарів безпосередньо у містах та селах з метою лояльності та підтримки польських військ, а також з метою саботажу. В останні дні все це деморалізувало ситуацію на фронті і пожвавлювало дезертирство. Відтак доповідач закликав слухачів до боротьби з дезертирами, також наголосив на іншій небезпеці, яка була пов'язана із більшовицькою пропагандою в краї, яка посилювалася із наближенням втрат зі східного фронту армії УНР. Доволі таки дивним виглядала частина промови о. В. Кункевича, яка стосувалася засад майбутньої аграрної реформи ЗО УНР, проте саме у ній він намагався переконати народ на більш демократичні основи ведення господарства в майбутньому. Після цього о. В. Кункевич попросив проголосувати присутніх учасників віча за одне єдине питання: «Чи варто вести війну з поляками й надалі, чи перестати?»³⁶. Усі присутні після вислуханих аргументів та загроз захоплення українських земель поляками та більшовиками одногласно і з патріотичним запалом вигукнули «Вести далі, аж до послідньої краплі крові, й надалі боронити власні землі перед ворогами»³⁷.

Також під час віча виступив доктор права і знаний педагог з Нагуєвич Григорій Винницький³⁸, який коротко представив реальне політичне та мілітарне ста-

³⁵ Віче в Нагуєвичах // Дрогобицький листок. – № 41 (49). – Дрогобич, 15 травня 1919. – С. 3.

³⁶ Там само.

³⁷ Там само.

³⁸ Відомий правник і педагог Григорій Винницький (1883? – †1938), який був активним організатором читальні філії Товариства «Просвіта» в Дрогобичі і повіті, а також відомим правником та педагогом. Точної дати народження поки що не вдалося віднайти, оскільки дослідник Микола Галів подає одночасно дві версії 1878 р. та 1883 р. (згідно даних 1918 р., коли йому нібито було 35 років), тоді коли в посмертній згадці 1938 р. вказано дату смерті «на 53-му році життя», тобто рік народження треба датувати 1885 р. Проте чітко відомо, що народився Г. Винницький у Нагуєвичах в інтелігентній родині, в якій проживав принаймні до 1927 р. Отримавши фах правника та педагога, Г. Винницький почав допомагати країнам у різних спірних справах, зокрема із польською адміністрацією. Одружився із Леонорою (Гоноратою) Тустановською, яка народилася в Унятичах у 1890 р. У 1901 р. Г. Винницький розпочав пе-

«...Аж до послідньої краплі крові боронити власні землі перед ворогами»...

новище в світі, а також місце УНР у міжнародній політиці в останні місяці. Враховуючи серйозну загрозу більшовизму та щоденну міжнародну місію українців у Вашингтоні, Парижі та Варшаві, Г. Винницький аргументовано довів справжні причини селянських повстань на Наддніпрянській Україні, а також єврейський вплив на більшовицьку агітацію проти УНР. Перерахувавши усі можливі наслідки більшовицької та польської окупації УНР для українського народу, Г. Винницький наголосив на потребі збереження власної держави, у якій виборче право мало б удатися в майбутньому виключно на створенні власного сейму Західної Облaсті УНР. В цьому плані Г. Винницький особливі надії покладав та організації «Січей»,

дагогічну кар'єру, а починаючи із 1907 р. разом із дружиною Леонорою (інколи писали Леокадією, а в Нагуєвичах часто звали Гоноратою) Винницькою, почали працювати у школі села Лужок Долішній. У квітні 1907 р. разом із адвокатом Євгеном Олесницьким, будучи також правником, Г. Винницький домігся юридичної реєстрації дозволів на будівництво Читальні «Просвіта» в Нагуєвичах. Цього ж року його було призначено керівником школи у Лужку Долішньому, у якій він одночасно працював тимчасовим вчителем. У 1912 р. за його стараннями школу було перетворено на двокласну, а педагогічний склад було затверджено у складі двох осіб: вчителя-керівника школи і вчителя сталого. Принаймні до 1914 р. у цій школі продовжувало працювати подружжя Винницьких з Нагуєвич, яке брало активну участь в культурно-освітній діяльності Дрогобиччини. В першій половині ХХ ст. Г. Винницький отримував на посаді вчителя ІV класу 1 700 корон на рік, щоправда через несплату податку за користування шкільним ґрунтом 1 липня 1917 р. уряд судових депозитів та податку в Дрогобичі дещо затримав йому виплати до моменту повної ревізії. У 1914 р. в подружжя народилася донька Дарія (в подружжі за Олесем Винницьким з Дрогобича) та 22 лютого 1922 р. – син Зенон, який став відомим галицьким лікарем та членом ОУН. В період ЗУНР/УНР Григорій Винницький брав активну участь в українізації Дрогобицького повіту і разом з дружиною, одні з перших, підтримали листопадовий чин. У переліку вчителів за 1 листопада 1918 р., який був стверджений референтом Дрогобицької окружної шкільної ради ЗУНР Іваном Ліщинським, було згадано двох педагогів в Лужку Долішньому: 23-річну Елену Чижович та 35-річного Гриня Винницького, врешті мова йшла про нову вчительку, яка працювала поруч з подружжям. В зв'язку із виконанням важливих реформ в освіті та культурі Дрогобиччини в період ЗУНР з 1 січня 1919 р. Г. Винницький числився вже як вчитель в Дрогобичі. Під час ІV-го засідання Української Національної ради в Дрогобичі 12 січня 1919 р. Г. Винницький виступив із власною доповіддю, у якій заохочував делегатів підтримати довіру до зборів, зокрема «за горяче і щире попірання інтересів робучих мас». В цей час його дружина разом із Е. Чижович залишилися вдвох працювати у Лужку Долішньому. Після періоду переслідування польською владою, з 1921 р. Г. Винницький почав далі працювати директором школи у селі Лужок Долішній. У 1929 р. в газеті «Діло» повідомлялося, що вшанування роковин Т. Шевченка відбувалося під безпосереднім керівництвом Г. Винницького: «головно заходами її керманича д-ра Григорія Винницького, місцевого адвоката, відбулося свято в честь Шевченка. Свято розпочалося короткою, річевою промовою голови читальні, д-ра Г. Винницького». У грудні 1933 р. брав активну участь у виборах від українських сил. У червні 1936 р. згадується, як педагог і адвокат з Устрик Долішніх. У грудні 1936 р. згадується, як видатний учасник комітету побудови «Українського народного дому» в Устриках Долішніх, разом із Миколою Негребецьким. Помер у 1938 р. в Устриках Долішніх, де довгий час також працював директором школи. 1 вересня 1938 р. газета Діло повідомила про смерть багатолітнього правника і педагога, засновника і керівника читальні «Просвіта», а також директора школи в Устриках Долішніх доктора Г. Винницького, який відійшов у засвіти після тривалої важкої недуги. Див, наприклад: Дрогобицький листок. – № 6-7 (14-15). – Дрогобич, 20 січня 1919. – С. 5-6; Kronika // Chwila. – № 2807. – Lwów, 13.01.1927. – S. 13; Новинки // Український вісник. – № 174. – Львів, 31.08.1921. – С. 3; Дописи // Діло. – № 93. – Львів, 26.04.1929. – С. 5; Вибори по наших містах. (Звідомлення з місць) // Діло. – № 332. – Львів, 16.12.1933. – С. 3; За поглиблення праці «Просвіти» // Діло. – № 128. – Львів, 11.06.1936. – С. 4; Дописи // Діло № 282. – Львів, 15.12.1936. – С. 9; Посмертні згадки // Діло. – № 192. – Львів, 01.09.1938. – С. 8; Гром Г. Франкові Нагуєвичі. – Дрогобич, 2004. – С. 196-197; Галів М. Шкільництво села Лужок Долішній (ХІХ – початок ХХ ст.) // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка (далі – АПГМ). – Дрогобич, 2012. – С. 22-23, 31.

які негайно потрібно було відновлювати серед молоді з метою пробудження національної свідомості із державницькою ідеологією. Це мала бути оновлена програма виховання патріотично налаштованої і фізично здорової української молоді, яка зі зброєю в руках могла б в будь-який час стати на захист держави від чужинців.

Наприкінці організатори віча обговорили і підписали резолюцію, згідно з якою усі селяни села Нагуєвичі вважали за святий обов'язок українського народу вести й надалі «українсько-польську війну», яка, на думку усіх учасників віча, була не що інше, як «святою війною проти вічних і найбільших ворогів України, аж до вигнання їх за річку Сян»³⁹. На той час це було дуже радикальне рішення, яке не випадково потім буде ширитися в міжвоєнний період серед націоналістичного підпілля Дрогобиччини. У другому пункті резолюції було прийнято рішення про терміновий збір коштів та провізії для підтримки української армії. Третій пункт натомість був більш радикальний, оскільки було висловлено подяку усім героям, які захищають українські землі, і водночас в жорсткій формі оприлюднено заклик до дезертирів та їхнє негайне повернення в лави української армії, мовляв, інакше, в такий важкий для держави час, народ візьметься над ними за самосуд.

Після ухвалення резолюції у завершальній частині віча від імені нагуєвичан виступив Яць Франко, який був внуком Степана Франка – брата батька Івана Франка – Якова Франка, а також знаним господарем в Нагуєвичах, який належав до верхньої парафії церкви Перенесення Мощів Св. Миколая і свого часу організував розбудову місцевої «Січі» та читальні Товариства «Просвіта». У своїй палкій промові Я. Франко запевнив учасників віча, що жителі Нагуєвич одноставно і усіма силами допомагатимуть у веденні війни проти поляків. Маючи великий авторитет в повіті, слово Яця Франка мало особливе значення, зокрема через його особисту участь у національно-визвольному русі, а також приналежність до славної родини Франків. Це був представник тої гілки родини Франків, яка обрала шлях не соціалізму, а націоналізму, адже Я. Франко першим закликав боротися усіма силами «до останньої краплі крові»⁴⁰. Свого колегу підтримав інший знаний господар з Нагуєвич – Ілько Бодинський (часто Бадинський), який звернув увагу на тому, що дезертири обкрадають державу, забираючи за собою з фронту добрий одяг та взуття. У зв'язку із цим він закликав громадськість краю усіма силами протидіяти цьому, мовляв, якщо буде потрібно «...то підемо всі – малі та старі, щоб здобути Вітчизні волю і свободу»⁴¹.

Зауважимо, що редактор газети «Дрогобицький листок» Іван Калинович опублікував графік організації подібних народних віч на території усього Дрогобицького повіту, а також імена та прізвища їх організаторів, які були обрані з числа відомих представників інтелігенції, які мали вплив на громади в цих селах. З метою патріотичного піднесення настроїв, ознайомлення із новими завданнями, виголошеними в Нагуєвичах, а також задля ознайомлення із критичною ситуацією на фронті та методами боротьби з дезертирами, представники повітової Національної ради Дрогобича запланували провести серед сільських громад ідентичні віча в один день, а саме в неділю 11 травня 1919 р. Ці віча мали сколихнути одночасно

³⁹ Віче в Нагуєвичах... – С. 3.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Там само. – С. 3.

«...Аж до послідньої краплі крові боронити власні землі перед ворогами»...

ую Дрогобиччину, адже прикладом мали слугували масові збори у «Франкових Нагуєвичях». Точно відомо, що такі віча відбулися у цей день в Губичах під керівництвом адвоката Віктора Пацлавського, в Тустановичах під керівництвом катехіта дрогобицької гімназії о. Теодора Попеля, в Попелях під проводом шкільного інспектора Івана Ліщинського, в Солонську під керівництвом о. Василя Кункевича і правника і педагога Григорія Винницького, а також в Грушові під проводом вчителя Костя Мацюка і просвітянина Степана Артимова. В цей час редакція газети також повідомляла про заплановані віча на неділю 18 травня 1919 р. у селах Вороблевиці, Вацовичі, Снятинка, Рихтичі, Старе Село, Ріпчиці, Опарі, Довге, Броніца, Меденичі і Літиня⁴². Проте запланованим на суботу 18 травня вічам відбутися не судилося.

Незважаючи на постійні проблеми із продовольством, розірваністю різних відділів УГА та політичними дискусіями про участь чи неучасть єврейської громади в урядуванні містом Дрогобичем⁴³, воєнні кампанії між українцями та поляками в середині травня 1919 р. набирали особливо швидких обертів. Під ударами переважаючих сил польської армії частини УГА з боями відходили в напрямку Турки до чехословацького кордону. Генеральна кампанія польської армії генерала Івашкевича розпочалася 15 травня 1919 р. саме проти групи УГА «Крукеничі» із загальним напрямком на Самбір і Дрогобич. В битві, яка тривала цілий день 15 травня, ця група українців понесла серйозні втрати. Цього ж дня їм на допомогу прибув панцерник «Ч. 2.» другого випуску, яким командував чотар Т. Швець⁴⁴. Вранці 15 травня 1919 р. він виїхав з Самбора до Хирова і доїхав до Сусідовичів, щоб допомогти 8-й Самбірській бригаді. Там вступив у бій з польською батареєю, яка змушено відійшла із зайнятих позицій. Згодом панцерник повернув до Самбора, а звідси до Старого Самбора. По дорозі «панцерник» зустрів польську кінну розвідку і відступаючу сотню чотаря Кивацького з куреня А. Тарнавського. Зрозумівши, що фронт прорваний, Т. Швець наказав повернути назад. Під гарматним обстрілом і освітленням ракет «панцерник» попрямував до Дрогобича, але оскільки міст через Дністер біля Самбора був зашвидко зруйнований українськими саперами, Т. Швець наказав попередньо зняти скоростріли і підірвати «панцерник» потужним вибуховим хімікатом – екразитом. Відтак «панцерник» вже неможливо було відновити після захоплення польською армією. Прибувши через дерев'яний міст до Дрогобича, «панцерна» залога Т. Швеця завантажилася до старого панцерного потяга «Ч.2.-Люся»⁴⁵. Фактично до обіду був розпорошений цілий курінь отамана Чорного, а залишився фактично лише командир із 5 десятками стрільців. За різними даними у місцевих болотах не була добре підготовленою оборонна лінія, відтак група «Крукеничі» змушена була відступити до Стривігора біля Самбора. Врешті польська армія серйозно переважала за кількістю, у зв'язку із чим група «Крукеничі» 16 травня 1919 р. поволі відступала до Дрогобича і Борислава.

---

⁴² Вічевий рух в Дрогобиччині // Дрогобицький листок / Ред. Іван Калинович. – № 41 (49). – Дрогобич, 15 травня 1919. – С. 3.

⁴³ Фан Р. Історія Єврейської національної автономії в період Західно-Української республіки... – С. 139.

⁴⁴ Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях. (Матеріали до історії)... – С. 243.

⁴⁵ Карпинець І. Галичина: військова історія. – К., 2005. – С. 226.

Водночас поряд із відступом бригада отамана Черського і група сотника Федика із Самбірської бригади відступили остаточно за Карпати до території, зайнятої чеськими військами. Внаслідок цього група «Крукеничі» з лівого флангу не мала жодної підтримки. Вона отримала завдання оборонятися на лінії річки Бистриця впродовж усього 17 травня 1919 р., після чого, із серйозними втратами, група відступила на оборону підступів до околиць Дрогобича і дороги до Стрия⁴⁶.

Через те, що на початку травня 1919 р. 6-та польська армія під керівництвом генерала Вацлава Івашкевича розпочала операцію наступу на український фронт, було поставлено під загрозу фронтові лінії багатьох українських сил. Щоправда, в цей час армії ЗО УНР серйозно допомагав австрійський генерал А. Краус, який віддав наказ до перегрупування сотень. Під ударами значно переважаючих сил ворога частини УГА з боями відходили в напрямку Турки до чехословацького кордону. На підмогу УГА під Хирів було все ж вислано провізію і нове спорядження з військових складів Дрогобича і Самбора, але це не врятувало ситуації⁴⁷. 16 травня 1919 р. Хирівська група УГА (бойова група «Глибока»), відступаючи в південно-східному напрямі, відкрила ліве крило бойової групи «Крукеничі», яка в свою чергу була змушена покинути лінію Стривігора й дала можливість полякам захопити Самбір⁴⁸. Врешті бойова група «Глибока» панічно відступала в гори, замість того, щоб підтримати бійців УГА на лінії Дрогобич-Борислав⁴⁹. В літературі на сьогодні існує думка, що III-тя група «Глибока» не повинна була відступати в гори, а рухатися виключно на Дрогобич і Борислав. Та дуже скоро ця група втратила не тільки зв'язок з генералом А. Краусом, але й з іншими частинами, що були в її складі. Відступ групи до Карпат мав такий наслідок, що відрізані в горах частини III-ї групи «Глибока» й Гірської бригади бачили для себе тільки одну можливість, а саме перейти на територію, зайняту чехословацькою армією й здатися до табору інтернованих. Відтак для оборони нафтового басейну залишилося не більше 6 – 7 куренів УГА⁵⁰. Але 17 травня 1919 р. 3-й курінь все ж від'їхав зі станції Підмонастиря на фронт під околиці Дрогобича і був з'єднаний із 8-ю Самбірською бригадою⁵¹. Щоправда це серйозного підсилення не спричинило. Близько полудня 18 травня 1919 р. до Дрогобича прибув зі своїм штабом командувач УГА генерал М. Омелянович-Павленко. Серед найвищих старшин перебували генерал В. Генбачів, полковник М. Какурін, полковник А. Краус, підполковник К. Долежалъ та ін. На оперативній нараді вони виробили план контрнаступу і сподівалися втримати нафтовий басейн. В цей час, як пише у спогадах А. Краус, після важких боїв під Судовою Вишнею до Дрогобича прибув на підмогу III-й курінь під команду поручника Сократа Іваницького⁵². Проте сили були далеко не рівними, і поля-

⁴⁶ Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях. (Матеріали до історії)... – С. 118-119.

⁴⁷ Там само. – С. 84.

⁴⁸ Кучерук В. Українська Галицька Армія: довідник / Львівський історичний музей. – К., 2010. – С. 83-84.

⁴⁹ Там само. – С. 84.

⁵⁰ Мельник І. Польський наступ на Галичину 1919 // Збруч. – 14.05.2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/22341>

⁵¹ Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях. (Матеріали до історії)... – С. 88.

⁵² Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918 – 1920 рр. Матеріали до історії / Видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк. – Т. 2. – Вінніпег, 1960. – С. 69.

«...Аж до послідньої краплі крові боронити власні землі перед ворогами»...

ки розпочали генеральний наступ. Їхня 4-а дивізія під командуванням генерала Ю. Бекера форсувала Дністер біля Самбора і намагалася зі сходу захопити Дрогобич. На лінії Гординя-Дубляни-Ступниця дорогу полякам спробували перегородити курені УГА К. Гофмана і О. Станимира. Не витримавши наступу ворога, вони відступили до північних околиць Дрогобича. 18 травня 1919 р. до Дрогобича також підїхала швидка оперативна група переслідування легендарного поручника Станіслава Мачека, під впливом якого у Бориславі повстала окрема волонтерська бригада польського підпілля⁵³. Після того, як з іншого боку підїшла польська дивізія генерала Ф. Александровича, Дрогобич впав. Водночас військо генерала З. Зелінського зайняло Борислав, Стебник, Трускавець, Східницю. При цьому доцільно зазначити, що захопити Дрогобич значною мірою допомогли польські мешканці міста. Зокрема залізничники саботували перевезення, чинили перепони евакуації цінного майна тощо. За таких умов противник отримав сотні вагонів, паротяги, склади амуніції, великі запаси готової нафти, іншу підтримку⁵⁴. Із наказів Начальної команди відомо, що під час відступу української армії з терен Дрогобича і Борислава діяв окремих наказ залишити нафтовий басейн неушкодженим⁵⁵.

Зі спогадів учасника польської кампанії на Дрогобич у травні 1919 р. Калікста Іваніцького, який назвав власні мемуари «Останній транспорт», дізнаємося про деякі нові твердження про ситуацію, яка розгорнулася у нафтовому басейні⁵⁶. Згідно спогадів «17 травня 1919 р. в Дрогобичі був гарний весняний день, який щоправда не був радісним для українців, які вважали, що засядуть у ньому навіки»⁵⁷. Як бачимо, значна частина польських військових із сарказмом дивилися на прагнення українців відродити власну державність, яка існувала тут задовго до входу короля Казимира, тобто ще з часів Володимира Великого та короля Данила Галицького. В цей день чимало мешканців Дрогобича все частіше спостерігали рух Української Галицької армії в бік Стрия. Відчувалися злі настрої з боку української національної громади Дрогобиччини, адже була програна стратегія ведення боїв у рідному краю. 17 травня 1919 р. важкий військовий автомобіль-бензовоз заправляв паливо на території фабрики «Польмін», який забезпечував роботу автомобілів, які постачали військові потреби в колонах за напрямком Хирів – Дрогобич, а також автомобілі для транспортування поранених до військового шпиталю по вул. Собеського в Дрогобичі. Це означало, що навіть стратегічно українська армія втратила Хирів із цілим напрямком стратегічних доріг. Також це означало, що рух українців був спрямований на схід, відтак польські легіони, передовсім кіннота і артилерія, того ж 17 травня 1914 р. після обіду також розпочали вихід з Дрогобича навздогін українським легіонам. Напередодні, фактично посеред ночі, для українських військових в кошарах та розташованих у приватних садибах і квартирах, командування УГА оголосило про бойову готовність та швидкий марш у напрямку на схід⁵⁸.

⁵³ Pawłowski W. Borysław – Stolica Polskiego Zagłębia Naftowego... – S. 49.

⁵⁴ Сеньків М., Тимошенко Л. У період Західноукраїнської народної республіки... – С. 142-144.

⁵⁵ Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях. (Матеріали до історії)... – С. 414.

⁵⁶ Iwanicki F. Ostatni transport // *Biuletynu Stowarzyszenia Przyjaciół Ziemi Drohobyckiej.* – № 25. – Wrocław, 2019. – S. 24-25.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Там само.

Водночас варто згадати і про напружену роботу шпиталів в Дрогобичі. Комендантом військового шпиталю у місті працював д-р Микола Терлецький (комендант окружного шпиталю в Дрогобичі і Радехові, а також пізніше і польових шпиталів в № 1 і 3), а також д-р Кельнер, д-р Вітлін, студент-медик Микола Ваврик, студент-медик Яків Нагльак, студент-медик Корнило Гаврилів, сантірка-хорунжа Ярослава Рудницька, Юрій Сундул і консультанти-лікарі: поляк д-р Козловський, д-р Пельчар і д-р Еліясевиц. У ці травневі криваві дні 1919 р. усі лікарі щогодини отримували поранених із заходу, розподіляючи бійців на тих, кого можна евакуювати, а кого все-таки залишити в шпиталі⁵⁹. З Дрогобицького евакуйованого шпиталю пізніше у Вінниці, у кримських касарнях, було утворено запасний шпиталь № 1, комендантом якого був д-р Осип Ямполер і помічні лікарі д-р, хірург Гайнріх Глянц (певний час навіть працював комендантом окружного шпиталю), д-р Амброзій Юркевич, д-р Дезидерій Сприс, д-р Шпоннер-хірург і санітарні поручники Яків Нагльак і Корнило Гаврилів⁶⁰.

Немало важливу роль в Дрогобичі в цей час мала роль військового духовенства, серед якого в бойових умовах в Дрогобичі служили і сповідали о. Іван Ясеницький і о. А. Калужняцький⁶¹. Серед відомих медиків з Дрогобиччини великі заслуги перед бійцями УГА мали сестри Петруняк із села Тустановичі, що між Бориславом та Дрогобичем. Катря Петруняк (народилася 1.XII.1889 р.) з перших днів листопада 1918 р. зголосилася до праці в шпиталі Дрогобича, оскільки перед цим працювала в військових шпиталях австрійської армії. За свою віддану службу українській ідеї біля Жмеринки, Бара і Могилева вона була нагороджена хрестом із мечами. Так само і її сестра Варка Петруняк (народилася 26.III.1899 р.), маючи досвід праці в Червоному хресті австрійського військового шпиталю в Трієсті, з перших днів працювала в шпиталях УГА. Цікаво, що в лавах УГА також воював і поручник Дмитро Петруняк з села Тустановичі (1887 р.н.), який пізніше також брав участь у лавах «Української Дивізії Галичина» під Бродами⁶².

В суботу 18 травня 1919 р. українське військо отримало подвійний раціон провізії і розпочало одночасний вихід усіх підрозділів з міста Дрогобича. Водночас почалася евакуація військових із шпиталю УГА, проте значна частина важкопоранених змушена була залишатися на місці через складні поранення⁶³. До Дрогобича прибуло два вантажних автомобілі, до яких українські військові поспіхом вантажили залишки військової провізії, а також цінний архів воєнного штабу, канцелярії, різних відділів Національної ради Дрогобича, редакцію друкованого органу «Дрогобицький листок» та ін. Жителі Дрогобича все частіше розпитували українських стрільців про ситуацію на фронті. Зі спогадів поляка К. Іваницького, «українські військові, опустивши голови із сумним виразом обличчя, давали однозначну відповідь»⁶⁴. Протягом ночі з суботи на неділю майже всі війська УГА з Дрогобича вантажилися разом із поставками на фронт, однак у неділю на великій станції було

⁵⁹ Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях. (Матеріали до історії)... – С. 279.

⁶⁰ Там само. – С. 283, 287-291.

⁶¹ Там само. – С. 306.

⁶² Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918 – 1920 рр. ... – С. 372.

⁶³ Кучерук В. Українська Галицька Армія: довідник... – С. 174.

⁶⁴ Iwanicki F. Ostatni transport... – S. 24-25.

«...Аж до послідньої краплі крові боронити власні землі перед ворогами»...

ще видно солдатів, які входили у вантажні вагони, що було пов'язано із чималою потребою провізії у майбутньому. Транспорт складався з 60 вагонів, якими керували залізничники з Дрогобича. Відповідно до наказу штабу УГА, потяг мав виїхати як останній, забравши також рештки легіонів українських військ із Самбора, Борислава та Дрогобича. Вночі транспорт рушив на фронт, але в неділю можна ще «було побачити поранених та дезертирів української армії серед міста»⁶⁵.

18 травня 1919 р. українські нечисельні війська, вочевидь з огляду на потребу відтягнути час для відступу основних вагонів, наважилися дати бій польським легіонам біля села Лішня. Приблизно серед обіду більшість солдат рухалася до головного залізничного вокзалу, звідки їх відправляли пішки на фронт до села Лішня. Поляки у своїх спогадах із сарказмом писали: «...українські гімни більше не допомагали, оскільки всі вже знали, що цей «бойовий дух» не живе, а закінчення війни з поляками – це лише мить часу»⁶⁶. Щоправда, для української національної ідеї і для історії визвольних змагань Дрогобиччини це був час важливого бою за Незалежність на теренах «Франкового краю» 1919 р. Приблизно о 4 годині дня 18 травня 1919 р.⁶⁷ Дрогобич вже був без українських легіонів, проте кілька патрулів та поліції все ж було залишено для підтримки громадського порядку. Водночас у своїх спогадах К. Іваницький ці дні постійно описує із своєрідним сарказмом, мовляв: «Небо над містом було вкрите чорними густими хмарами, і пролився сильний дощ, який остаточно занурих недавніх «переможців» у похоронний настрій»⁶⁸. Українці хоч і не чисельною групою все ж дали відсіч полякам на підступах до Дрогобича. Близько 5 години дня зі Стрия до Дрогобича прибув останній транспорт солдат УГА, які прямували прямо на передові позиції поблизу села Лішня. Проте опівночі поляки, які жили серед міщан та передміщан, не дочекалися приїзду основних військових частин, самотужки взялися за боротьбу проти вцілілих українських легіонів. Розпочалися неорганізовані постріли між повсталими робітниками і стаціонарною УГА. Це були переважно польські добровольці, які працювали на фабриці «Польмін», разом із колишніми стрільцями-резервістами розпочали вогонь в українських військових, які стояли на великій залізничній станції. Цей напад дещо пришвидшив відправку військових вагонів УГА до Стрия. Майже одночасно зі сторони центральної частини Дрогобича до великого вокзалу вирушила інша група поляків, а на залізничній колії Борислав – Велика станція в Дрогобичі повсталі поляки узагалі вчинили вибуховий рейд на колії. Один із українських залізничників, який керував потягом з Борислава, помітив, що рейки розійшлися і були відсунені від осі, що мало за мету спричинити з'їзд потяга. Фактично це була стихійна акція польських неорганізованих груп, які таким чином прагнули сприяти швидкій перемозі основної польської армії. Під час відступу українських сил з Дрогобича один із польських підпільників кинув біля залізничного вокзалу ручну гранату в бік хорунжого Михайла Мінчака і кількох зв'язкових⁶⁹. Під дією цих повсталих груп, а також наближення основних польських підрозділів до Дрогобича, у напрямку до Стрия з міста вирушив останній транспорт української національ-

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Кучерук В. Українська Галицька Армія: довідник... – С. 337.

⁶⁸ Iwanicki F. Ostatni transport... – S. 24-25.

⁶⁹ Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918 – 1920 рр. ... – С. 88.

но-визвольної армії⁷⁰. 19 травня 1919 р. польська армія захопила Борислав, Трускавець, Стебник і Східницю⁷¹. Під час цих постійних неконтрольованих перестрілок між УГА та польськими повстанцями комендант «панцерника Ч.2.-Люся» чотар Т. Швець наказав з нього також зняти кулемети, а гармату висадити в повітря. Після цього потяг було розігнано до максимальної швидкості і на повній парі випущено з головної залізничної станції біля фабрики «Польмін» в бік малої станції, зайнятої поляками по вулиці Трускавецькій, де й було пошкоджено аварією залізничну колію⁷².

19 травня 1919 р. оперативна перелічувальна група поручника, а згодом генерала, Станіслава Мачека захопила Борислав⁷³. Цього ж дня з боку Мражниці підходили патрулі відділів генерала Зелінського, які входили до командування Махніцького. Також до Борислава прибув генерал Юзеф Галлер⁷⁴. Варто зауважити, що первинно цілі «Армії Галлера» полягали у боротьбі на польсько-більшовицькому фронті, щоправда, ця армія зосередилася виключно на війні проти ЗУНР. З іншого боку, спогади С. Мачека свідчать про серйозні бої між його військом та УГА значно раніше, тобто на лінії Хирова-Самбора-Лішні, оскільки з обох боків було чимало втрат.

Вранці 20 травня 1919 р. міста Дрогобич, Борислав, Трускавець остаточно перейшли під керівництво польської воєнної комендатури. Цікаво, що в цей же час Григорій Коссак також був свідком цих важких для України подій, оскільки разом із іншими підрозділами від початку боїв брав участь у Хирівській операції 1919 р. Зауважимо, що загалом ситуація з усіх фронтів стала несприятливою для Української Галицької армії у травні 1919 р., адже, користуючись обставинами, XII-та більшовицька армія розпочала наступ на Кам'янець-Подільський-Рівне, відтак галицькі частини не змогли втримати оборонні лінії, що призвело до остаточної втрати Дрогобицько-Бориславського басейну, а 24 травня 1919 р. війну проти ЗУНР розпочала Румунія⁷⁵.

У військовій кампанії 15 – 20 травня 1919 р. на теренах Самбірщини та Дрогобиччини українці зазнали поразки, адже УГА поступалася полякам кількісно, була гірше озброєна і не змогла ніяким чином протистояти ворогу, підсиленому «армією Галлера». Серед причин невдачі можна назвати і поганий зв'язок, а також серйозні прорахунки командування. При цьому накази командирів часто не виконувалися, або приходили із запізненням, за невиконання ніхто не карав, окрім випадків, пов'язаних у підрозділах УНР, якими особисто керував геніальний поводитир України Симон Петлюра⁷⁶. З іншого боку, наказ про швидкий відступ українців мав логіку, адже боротися задля нових втрат без реорганізації сил не було змісту. Відтак українське командування в принципі продумало більш-менш конструктивний план збереження життів більшості сил УГА. Несприятливою для

⁷⁰ Iwanicki F. Ostatni transport... – S. 24-25.

⁷¹ Кучерук В. Українська Галицька Армія: довідник... – С. 337.

⁷² Українська Галицька армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях. (Матеріали до історії)... – С. 243.

⁷³ Pawłowski W. Borysław – Stolica Polskiego Zagłębia Naftowego... – S. 49.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Кучерук В. Українська Галицька Армія: довідник... – С. 305.

⁷⁶ Сеньків М., Тимошенко Л. У період Західноукраїнської народної республіки... – С. 144.

«...Аж до послідньої краплі крові боронити власні землі перед ворогами»...

українських визвольних змагань виявилася й міжнародна ситуація. Великі держави після тривалого зволікання і всупереч волі українського народу віддали територію ЗО УНР під владу Польщі. Таким чином, боротьба за власну Незалежність у даний період була програна.

На фоні економічної кризи в «Галицькій Каліфорнії» та розпорошеності військ УНР на двох фронтах, а також через численні випадки дезертирства та ухиляння від військової служби, у повітовій Національній раді Дрогобича було утворено спеціальний комітет з організації народних зборів, так званий «вічевий комітет», мета якого полягала в мобілізації усіх наявних українських сил в тилу для підкріплення оборони фронту на території Дрогобицького повіту. Комітет було скликано в напружених умовах, адже нашвидкуруч формувався військовий план оборони і водночас запасний план відступу УГА до залізничних станцій з терен усього повіту.

18 травня 1919 р. українська влада повітової Національної ради Дрогобича змушена була залишити місто. Проте дехто із її членів все ж залишився і довгий час перебував у підпіллі, адже бориславський нафтовий басейн разом із Дрогобичем, Стебником та Трускавцем зайняли польські війська. Напередодні цих подій 41-й номер газети «Дрогобицький листок», датований 15 травня 1919 р., заледве був поширений серед жителів Дрогобиччини. Врешті редакція змушена була рухатися за армією УГА, як і значна частина інтелігенції, інша її частка перейшла у підпілля. Натомість та частина інтелігенції та жителів Дрогобиччини, які відкрито залишилися в своїх домівках, були рано чи пізно репресовані каральними службами польської окупаційної адміністрації.

Зі спогадів Луки Луціва добре відомо, що польська окупація Дрогобиччини «криваво далася в знаки» українському населенню усього Дрогобицького повіту. Так звана «льотна» польська бригада жандармерії розпочала тотальну ревізію, забираючи найкращі речі в тих, кого арештовувала, а також виконувала самосуди і тортури серед населення, зокрема в тих домівках, родичі яких були в ЗО УНР і переховувалися в лісах та полях⁷⁷. «Насильство і терор» охопили Нагуєвичі, Ступницю і багато інших сіл «Франкового краю». Так, у 1919 р. в Нагуєвичах відбулася перша каральна операція з боку регулярної польської військової частини з Дрогобича, яка арештувала майно всіх українських чоловіків, а сотні жінок і дітей було привезено на площу перед читальнею філії Товариства «Просвіта», на якій нещодавно відбувалося патріотичне віче. На очах жінок і дітей, декотрих з яких помістили на дзвіниці церкви Св. Миколая Мирлікійського, було організовано публічні тортури на громадській площі. Арештованих били киями та палицями, а після цього поклали солому під дзвіницю і підпалили її. В часі цієї першої каральної експедиції в Нагуєвичах польські жандарми арештували та вивезли 135 мешканців села до польських концентраційних таборів, які знаходилися у «Домб'ї» біля Кракова і «Брест-Литовській фортеці». Сімнадцять з цих в'язнів було замордовано до смерті, а ті, що повернулися додому, отримали від тортур і голоду численні хвороби на все життя⁷⁸. Так розпочався період польської пацифікації в Дрогобиць-

⁷⁷ Луців Л. Дрогобич під час української влади в 1918 – 1919 роках // Дрогобиччина земля Івана Франка. – Т. 1. – Нью Йорк-Париж-Сидней-Торонто, 1973 (далі – Дрогобиччина – земля Івана Франка). – С. 83.

⁷⁸ Твердовський О. Нагуєвичі – село Івана Франка // Дрогобиччина земля Івана Франка. – С. 337-338.

кому повіті, який в шовіністичному вигляді тривав до вересня 1939 р., а тому не-випадково польське староство заборонило відкриття дитячої оселі, захорони та музею пам'яток Івана Франка в Нагуєвичих⁷⁹.

Сьогодні, в часі кривавої генеральної війни із нашим одвічним східним ворогом з московії, ми повинні зберігати історичну пам'ять як про численні подвиги наших героїв, так і про їхні стратегічні помилки, бо історія вчить на конкретних фактах, на конкретних рішеннях народних віч, які часто бувають дуже потрібними, проте занадто запізними. Забуваючи факти з нашого героїчного і водночас кривавого минулого, ми вкотре ризикуємо повторити ті ж самі помилки знову. Маємо велику надію, що цього разу героїчна новітня історія нашого народу матиме в своїй основі нову перемогу і тверде підґрунтя для поступу Незалежної України в майбутньому.

ДЖЕРЕЛА

№ 1

Описи народних віч у селах Дрогобицького повіту 4 та 11 травня 1919 р. на сторінках газети «Дрогобицький листок»

Віче в Нагуєвичих.

Заходом вічевого комітету при повітовій Нац[іональній] Раді в Дрогобичі відбулося дня 4. мая 1919 в селі Нагуєвичих віче в справі організації запіля в цілі помочи і скріплення фронту.

Віче задля неустанного дощу місто під голим небом відбулось в льокалі читальні «Просвіта»⁸⁰, яку народ виповнив по береги та з великим заінтересованням

⁷⁹ Про спробу відкриття першого музею Івана Франка в Нагуєвичих у 1935 – 1939 рр. див у: Лазорак Б., Лазорак Т. «Живий пам'ятник Франку»: перший музей у Нагуєвичих (1935 – 1939 рр.) // Каменярь інфо: офіційний сайт Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі». – 20.08.2020. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kamenyar.info/zhyvyj-pam-yatnyk-franku-pershyy-muzej-u-naguyevychah-1935-1939-rr/>; Їх же. «Живі пам'ятники Івану Франку»: унікальна традиція вшанування генія в Дрогобичі і Нагуєвичих (1913 – 1936) // Спадщина Івана Франка. – С. 16-21.

⁸⁰ Найбільша площа для народних зібрань в цей час знаходилася напроти церкви Св. Миколая Мирлікійського Чудотворця поблизу Читальні філії Товариства «Просвіта» в селі Нагуєвичі (сучасний Народний дім). Саме тут, на землі Миколи Тимишина, було споруджено читальню Товариства «Просвіта», яка за різними даними організувалася упродовж 1906 – 1907 рр. під проводом Яця Франка (внука Степана). Згідно з спогадами М. Добрянського, саме за пропозицією І. Франка, який часто влітку відпочивав у рідному селі, молоді нагуєвичани почали готувати будівельний матеріал на спорудження читальні. Комітет викупив частину поля в М. Тимишина, а будівничим було обрано Михайла Бадинського. Коли священник Єднакий та війт Халавко виїхали до Дрогобича, то за день вже стояв зруб читальні. Наступного дня війт припинив будову, але за допомогою адвокатів Євгена Олесницького та правника і педагога Григорія Винницького (уродженця Нагуєвич), просвітянам вдалося закінчити будову. Відкриття читальні «Просвіта» у селі зареєстровано під установчим № 1793 від 6 квітня 1907 р., а в реєстрі членів нараховувалося 130 жителів Нагуєвич. Першим головою став селянин Іван Гатараняк, що жив на Франковій Слободі. Хоча він мав тільки початкову освіту, але був розумним чоловіком, поважним і статечним господарем, який показував приклад високої культури та моралі своїм землякам. Був добрим організатором і щедрим жертводавцем. Іноді доводилось усім членам «Просвіти» і свої кошти витрачати на громадські потреби. Велику участь у будівництві та роботі читальні брали Гринь Франко, Ілько Бадинський, Іван Гаврилик, Ілько Хруник та ін. Бібліотека читальні нараховувала 182 екземпляри книг, куплених за кошти громадських активістів та за виручку від вистав і концертів. Див., наприклад: Гром Г. Читальня «Просвіти» в Нагуєвичих // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2010. – Вип. 19. – С. 298.

вислухав рефератів присланих від поручників та ухвалив одногосно поставлені резолюції.

о. В. Кункевич⁸¹ в довгій рефераті пояснив чому український народ веде оборонну війну з Поляками уже семий місяць, наше теперішнє положення політичне та мілітарне, звернув увагу, яких средств уживають Поляки, щоби нас побідити і зрабувати нам нашу землю, що вони не тільки воюють проти нас мечем, але і перекупством, грішми, агітацією, та неправдою, далі представив, щоби нас чекало по забраню Поляками східної Галичини, і ударив енергічно на деморалізаційний вплив так на фронті як і на запіле дезертирів, та візвав народ до боротьби з дезертирами, звернув увагу на другого нашого ворога на большевизм, представив коротко засади реформи аграрної та її користи для нашого народу а передовсім для селян, та поставив в кінці запити до зібраних, чи належить вести війну далі з Поляками, чи заперестати.

Однодушно зараз на запит відповів народ, «Вести далі, аж до послідньої кроплі крові, боронити власної землі перед ворогами».

⁸¹ Згідно з звітом Дрогобицької філії Товариства «Просвіта» за 1906 – 1907 рр. о. Василь Кункевич був головою однієї із читалень «Просвіти» на Лішнянському передмісті, яка нараховувала 46 членів Товариства, мала бібліотеку із 125 книг, а також власну крамницю. 13 березня 1908 р., будучи членом філії товариства «Просвіта» у Дрогобичі, о. В. Кункевич звернувся з проханням до керівників Головного Відділу «Просвіти» у Львові про те, щоб надіслали десять примірників творів Т. Шевченка для майбутньої читальні в Унятичах, яка знаходилася в хаті майбутнього голови читальні Пантелеймона Томчака. Одночасно він звернувся до намісництва у Львові про дозвіл на відкриття читальні. Членами-засновниками читальні в Унятичах були селяни: Пантелеймон Томчак, Федір Торський, Василь Унятицький, Григорій Щурик, Михайло Хован, Ілько Братусь, Микола Добрянський, Василь Новотарський, Григорій Торський, Василь Ткачів, Гринь Щурик, Василь Хом'як. 10 травня 1908 року відбулися установчі збори, на які зібралося понад триста селян. Відкрив збори представник Дрогобицької філії «Просвіта» Ярослав Олиницький, ознайомивши присутніх з метою Товариства. Студент з Дрогобича Мирон Конрад пояснив різницю між українцями та росіянами і звернувся із закликом горнутися під національний прапор, «бо в єдності наша сила». Олекса Сусюк з Лішні розповів, звідки взялися москвофіли та аргументовано довів, якої шкоди наносить українському народові «своєю згубною політикою ця партія». Головою читальні був обраний Пантелеймон Томчак, заступником – Павло Хом'як, а бібліотекаром – Василь Унятицький. о. В. Кункевич здійснював безпосередню підтримку організації читальні Товариства «Просвіта» в Нагуєвичах. Більшість згаданих постатей з Унятич також брали участь у народному віче в Нагуєвичах у травні 1919 р. У 1931 р. Володимир Бірчак згадував про о. Василя Кункевича вже, як про вдівця, який «працював катехитом горожанської (виділової) школи». Від початку заснування філії Товариства «Просвіта» в Дрогобичі він, поруч із її головою доктором Володимиром Чапельським, вважався головним натхненником заходів та «душею філії». Врешті поруч із о. Полієвком Кмитом був співорганізатором «Бурси Св. Івана Хрестителя» при Дрогобицькій філії Товариства «Просвіта», у якій виконував обов'язки касира. Також працював у філії «Українського педагогічного товариства», яке вело приватну гімназію, приватний учительський семінар та курси для анальфabetів. Поруч із ним тут працювали відомі постаті «Франкового краю» – о. П. Кмит, д-р Чепельський, В. Бірчак, о. І. Ліщинський та Т. Конрад. Див., наприклад: Бірчак В. Демагогія: Спогади про ширшу УНРаду в Дрогобичі // Вістник. – Кн. 7-8. – 1936. – С. 498-510; Його ж. Дрогобицький бунт: Частина споминів // Вістник. – Кн. 5. – 1936. – С. 337-349; Його ж. Дрогобицька епопея: уривки з спогадів // Літературно-науковий вістник. – Кн. 7-8. – 1931. – С. 613-628; Його ж. Нафтова комісія УНРади // Вістник. – Кн. 4. – 1935. – С. 253-261; Його ж. Соціялісти державними будівничими: Торговля нафтовими продуктами // Вістник. – Кн. 9. – 1935. – С. 653-663; Його ж. Як соціялісти будували державу: Спогад // Вістник. – Кн. 11. – 1935. – С. 787-797; Бескид Ю. На згарищах Закерзоння. – Торонто, 1954. – 128 с.; Добрянський Б. Дещо з історії села Унятичі (до 525-річчя від першої згадки про село) // Літопис Бойківщини. – Ч. 1/53 (64). – Торонто, 1993. – С. 16; Шалата М. Століття Дрогобицької «Просвіти» // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2010. – Вип. 19. – С. 289; Гром Г. Читальня «Просвіти» в Нагуєвичах // Там само. – С. 298-302.

Другий бесідник Д[окто]р [Григорій] Винницький представив коротко політичне та мілітарне положення світове спиняючися на Україні, яку рабують большевики, серед яких в більшій частині перед ведуть жиди, за що на Україні Наддніпрянській проти большевиків підняли повстання самі селяни.

Переходячи до сего, які наслідки були би, якби ми не потрапили себе оборонити перед навалюю польською і большевицькою, а які користи в разі закріплення самостійности України, спинився бесідник на законі виборчім до будучого сойму З[ахідної] О[б'єднаної] У[країнської] Н[ародної] Ре[с]п[убліки]. Взиваючи народ до організації, звернув увагу на «Січі»⁸², які належить відновити та розбудити в них життя, та що кождий повинен днесь нажитися володіти крісом⁸³, щоби в разі потреби стати непоборимим муrom проти наїзду чужинців.

Наконець поставив резолюції, які народ одноголосно ухвалив, а іменно :

I. Селяне села Нагуевич зібрані на народнім вічу дня 4. мая 1919 уважають необхідним і конечним та святым обов'язком українського народу вести далі війну українсько-польську, яка є святою війною проти відвічних і найбільших ворогів України, аж до викинення ворогів з Української землі за Сян.

II. Віче ухвалює і свято прирікає попірати сю війну всіми силами так матеріально, як і морально.

III. Віче висказує «Честь і славу» борцям, що нас захищають своїми грудьми на фронті – а дезертирам «Ганьбу» та взиває дезертирів, щоби сейчас забиралися з лісів по яких криються, впротинім разі сам народ зробить з ними порядок.

⁸² «Січ» – спортивно-пожежно-руханкове товариство, поширене в 1900-х роках у Галичині, а також на Буковині, Закарпатті та в еміграції. Перша «Січ» була заснована Кирилом Трильовським («січовим батьком») в селі Завалля Снятинського повіту 5 травня 1900 року. Далі «Січі» поширилися в Галичині та Буковині. Організаційною надбудовою «Січей» були повітові «Січі», а з 1908 р. – централія, заснована у Станиславові (Головний Січовий Комітет – голова Кирило Трильовський, заступник І. Сандуляк-Лукини, секретар І. Чупрей, скарбник М. Лагодинський). У 1912 р. перейменована у Львові на Український Січовий Союз. Активними організаторами «Січей» на Дрогобиччині були Л. Лепкий, Р. Дашкевич, Г. Косак і багато інших (здебільшого діячі Радикальної партії). Члени «Січей» мали дотримуватися своєї народної ноші, а їхньою відзнакою була малинова стрічка («лента»), ношена через плече з написом «Січ». З 1910 р. було введено обов'язковий відповідний однострій з січовою стрічкою. Кожний січовик носив топірець. Сільські і повітові «Січі» мали свої прапори. Перший з'їзд «Січей» відбувся у Коломиї (1902), далі у Станиславові (1911), в Снятині (1912), а найбільший, так званий Шевченківський Січовий Здвиг (за участю близько 12 000 членів «Січей», «Сокола», «Пласту» та Українських Січових Стрільців), відбувся 28 червня 1914 р. В практиках «Січей» популярною була організація спільних вправ і свят в одностроях і під січовими прапорами, що було зовнішньою ознакою національної окремішности. Численні заходи січовиків чимало спричинилися до поширення національної свідомости й політичного життя українських селянських мас у Галичині й на Буковині. Польові вправи цих товариств відбувалися за виданням 1914 р. підручником О. Демчука й О. Семенюка п. н. «Правильник піхотинця». З членів товариств УСС, «Січей», «Соколів» та добровольців був сформований у серпні 1914 р. Легіон Українських Січових Стрільців, який став головною військовою силою при створенні Західно-Української Народної Республіки. Діяльність «Січей» була припинена польською окупаційною владою в Галичині у 1924 р. Серед ключових гасел «Січей» було наголошення їхнього історичного зв'язку з історичними традиціями Запорозької Січі. Див, наприклад: Якимович Б. Січ // Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Т. 9: Прил.-С. – К., 2012. – С. 586.

⁸³ У період Першої світової війни галичани називали «кресами» або «крісами» магазинні неавтоматичні гвинтівки і карабіни. Найуживанішим видом рушниць цього періоду був карабін Mannlicher M1895 системи Манліхера (зразка 1895 р.), який перебував на озброєнні австро-угорської армії і виявився найшвидкострільнішою гвинтівкою того часу.

По ухваленню резолюції забирали голос господарі Яць Франко⁸⁴ та Ілько Бадинський⁸⁵, перший з них заявив іменем селян, що селяни з Нагуєвич суть рішені і будуть попірати війну проти Поляків до остатної кроплі крові, другий звернув увагу, що дезертири обкрадають державу, забираючи за собою з фронту добру одіж і обув, та візвав народ до протиділяння проти сему, та що як треба буде, то підемо всі малі та старі, щоб здобути вітчизні волю і свободу.

На тім і покінчено віче.

Вічевий рух в Дрогобиччині.

В неділю дня 11. с м. відбувся в дрогобицькім повіті цілий ряд віч, які уладжує дрогобицька інтелігенція по селах в цілі освідомлення народних мас про наше положення, наші завдання, та в цілі заініціювання боротьби з дезерцією. Такі віча відбулися в Губичах (реф. Д[окто]р [Віктор] Пацлавський⁸⁶), в Тустановичах (о.

⁸⁴ Яків (в селі називали Яць) Франко був внуком рідного брата Якова Франка – Степана Франка (08.01.1807 – †між 1843 та 1851) і Катерини Хохлач (1812 – †1861). Це один із провідних представників гілки Степана Франка, яка оселилася у верхній дільниці села Нагуєвичі і належала до парафії церкви Перенесення Мошів Св. Миколая. В усіх джерельних відомостях Яць Франко згадується, як знайий господар з Нагуєвич, заступник начальника громади, делегат повітової Національної ради, голова місцевої читальні товариства «Просвіта». Брав активну участь у створенні патріотичної організації «Січ», завдяки якій у Нагуєвичах було продовжено добудову читальні філії Товариства «Просвіта», яка тривала у 1910 – 1912 рр., бібліотека якої була однією з найбільших в Дрогобицькому повіті. Роботу цієї читальні також допомагав організувати адвокат і педагог Г. Винницький з Нагуєвич. Після поразки ЗО УНР був арештований польською жандармерією і ув'язнений в Бригідках у Львові. Після тортур та допитів помер у цій же в'язниці у листопаді 1919 р. на 50-му році життя. Див., наприклад: Франко Яць (1869 – 1919) / Посмертні згадки // Діло. – Львів, 15.01.1919. – С. 7-8; Твердовський О. Нагуєвичі – село Івана Франка // *Дрогобиччина земля Івана Франка*. – С. 334-335.

⁸⁵ Переважно односельчани згадували, як Ілька Бадинського, який зберіг власні спогади про Івана Франка, що були опубліковані у 1956 р. під назвою «Спогади бориславського шахтаря». Гром Г. Франковий Нагуєвичі. – Дрогобич, 2004. – С. 172-173.

⁸⁶ Пацлавський Віктор Едмундович (03.04.1884, м. Броди – 31.12.1974, м. Йонкерс, шт. Нью-Йорк, США) – відомий український правознавець, громадсько-культурний діяч. Брат О. Пацлавського. У 1902 р. закінчив гімназію у м. Бережани, а у 1909 р. – Львівський університет. У 1916 р. отримав диплом доктора права. Проходив адвокатську практику в містах Рогатин та Львів, а починаючи з 1912 р. – у Дрогобичі. Саме тут у 1917 р. відкрив власну канцелярію. У листопаді 1918 р. – травні 1919 р. брав активну участь у національно-визвольних змаганнях українського народу, зокрема виконував почесну місію секретаря Дрогобицької повітової національної ради ЗУНР (з лютого ЗО УНР). Після відступу української армії залишився у місті, а з приходом польських військ пережив переслідування. Проте за протекторатом інтелігенції зі Львова (митрополита А. Шептицького та Мирона Тарнавського) був відпущений на волю. Впродовж 1920 – 1939 рр. В. Пацлавський був одним із провідних українських адвокатів і громадських діячів у Дрогобичі, а також одним із співзасновників (з 1917 р.) і головою наглядової ради Товариства українських бруттовців і власників нафтових теренів «Підойма», яка мала безпосередній зв'язок із митрополічою курією у Львові. В міжвоєнний час в Дрогобичі співпрацював із Степаном Витвицьким. Очолював гурток Українського педагогічного товариства «Рідна школа» і товариство «Християнська громада», керував хором «Дрогобицького Бояна», був директором філії Музичного товариства імені М. Лисенка. Особливу роль відіграв у зборі коштів для побудови приватної української гімназії в Дрогобичі у 1930 р. Упродовж липня–вересня 1941 р. виконував обов'язки голови Української національної ради Дрогобицького повіту. Навесні 1944 р., в часі відступу німецької армії, виїхав до Австрії, де працював в Українському допомоговому комітеті у м. Лінц. Згодом В. Пацлавський переїхав до Німеччини, а в 1948 – до США. Проживав у Йонкерсі, брав діяльну участь у громадсько-культурному житті української діаспори: вів курси українознавства у Стенфорді та Йонкерсі, викладав в учительській семінарії, навчав гри на фортепіано у філії Українського музичного інституту, керував хором «Бояна» і філією Музичного товариства імені

Попель⁸⁷), в Попелях (інст[ектор] Ліщинський⁸⁸), в Солонську (о. [Василь] Кунке-М. Лисенка. Почесний член Товариства українських правників в США. Автор статей-спогадів у історично-мемуарних збірниках «Бережанська земля» (1970) та «Дрогобиччина – земля Івана Франка» (1973), публікацій у періодиці. Див., наприклад: Падох Я. Доктор Віктор Пацлавський // *Дрогобиччина земля Івана Франка*. – С. 68-74; Вітенко М. Пацлавський Віктор Едмундович // *Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Енциклопедія*. – Т. 3: П-С. – Івано-Франківськ, 2020. – С. 78-79.

⁸⁷ Відомий представник священничого роду о. Теодор Попель-Гунчак. Народився 1888 р. в с. Тустановичі в сім'ї Івана Попеля-Гунчака (гербу Сулима і Сас) і Анни Тустановської-Гвоздзяк (гербу Сас). Закінчивши Дрогобицьку гімназію й духовну семінарію в Перемишлі, він одружився з Анною Терлецькою (гербу Сас), батьки котрої були в цей час власниками с. Ролева та почав свою душпастирську діяльність у м. Дрогобичі катехитом гімназії. У своєму служінні Богу він приділяв велику увагу катехизації молоді, зокрема викладав основи релігії у львівських гімназіях. Брав активну участь у організації національно-патріотичного проводу ЗУНР та серед селян Дрогобиччини. Помер молодим, на 50-му році життя, у 1937 р. Спочив на Личаківському цвинтарі. Його моральний образ, полум'яні проповіді й настанови молоді були дороговказом, маяком у християнському житті для не одного покоління галичан. Див., наприклад: Луців Л. Дрогобич під час української влади в 1918 – 1919 роках // *Дрогобиччина земля Івана Франка*. – С. 74-84; Лупій Г. Личаківський цвинтар. – Львів, 1996. – С. 92.

⁸⁸ Громадський, культурно-освітній та політичний діяч Галичини Іван Ліщинський (1884, с. Підмихайля – †10.02.1941, Львів). Після закінчення учительської семінарії у м. Станіслав продовжив навчання на педагогічних курсах, де склав іспит на вчителя виділових шкіл. До 1914 р. викладав у виділовій школі у м. Дрогобич. Під час Першої світової війни воював у лавах УСС. В період ЗУНР був активним членом Дрогобицької повітового комісаріату, шкільним інспектором, чотарем УГА. 6 жовтня 1918 р. брав активну участь у повітовому віче в Дрогобичі під проводом доктора Горбачевського, на якому зачитав реферат про ідею закладання приватних шкіл власними фондами. В переліку адміністрації Управи Української Національної ради та тимчасових управителів урядів міста Дрогобича від 12 листопада 1918 р. І. Ліщинський згаданий, як керівник Шкільної окружної ради. 15 грудня 1918 р. під час першої наради делегатів сільських громад та організацій Дрогобиччини під час роботи Української національної ради в будинку колишньої повітової ради Дрогобича І. Ліщинський, представляючи стан шкільництва в Галичині, наголосив про «вагу просвіти, бо яка школа такий народ». Під час народного віча у Підбужі, яке відбулося 28 грудня 1919 р. на Різдва Святих, І. Ліщинський наголосив на важкому становищі українців під час нещодавнього польського панування в імперії, а також аргументовано визначив небезпеку, яку несе перемога Польщі, якщо б вона заволоділа землями. Врешті вже тоді І. Ліщинський добре знав, що поляки можуть використати українську молодь для власних потреб аби боронити кордони на захід і південь від Варшави з боку німецьких сил. Загроза польської колонізації, на його думку, була найтяжчим наслідком поразки ЗУНР, а тому вкотре наголосив: «спільний нам всім інтерес оборони перед поляками і обов'язок збирання грошей і харчів на удержання нашої армії». З 1 лютого І. Ліщинський брав активну участь у волонтерському русі Дрогобиччини. В цей час він виконував також обов'язки касира жіночого комітету з опіки над військовими. Напередодні втрати Дрогобиччини, 12 травня 1919 р., І. Ліщинський разом із іншими представниками Національної повітової ради ЗОУНР підписав меморандум про принесення до відповідальності польської родини окупантів Базильського, які знущалися над населенням села Нижні Гаї. Від 1921 р. учителював в українській приватній школі у Львові. Був активним членом управи товариства «Взаємна поміч народного учительства», редактором журналу «Учительське слово» (1921 – 1922), головою Організації українців Львова (1922 – 1926). Брав участь у створенні УНДО (1925), в якому виконував обов'язки шкільного референта ЦК (до 1930). У 1928 р. І. Ліщинського було обрано послом сейму Польщі від Блоку національних меншин. 9 вересня 1930 р. його було заарештовано, а 29 квітня 1931 р. за критику влади та заклики до антипольських виступів засуджено до 2-х років ув'язнення. Звільнений після розгляду касації. Надалі активної участі в громадсько-політичному житті не брав, займався переважно педагогічною діяльністю. Публікував статті в часописах: «Діло», «Учительське слово», «Життя і школа», «Шлях виховання й навчання» та ін. Див., наприклад: Дрогобицький листок. – Ч. І. – Дрогобич, 12.11.1918. – С. 4; Ч. 6. – 15.12.1918. – С. 3-4; № 1. – 01.01.1919. – С. 3; № 13 (21). – 06.02.1919. – С. 4; Державний архів Львівської області. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 1406. – Арк. 1-3; *Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923. Документи і матеріали: у 5-ти томах 8-ми книгах / Керівник роботи і відповідальний редактор О. Карпенко*. – Т. 1. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 155.

«...Аж до послідньої краплі крові боронити власні землі перед ворогами»...

вич і Д[окто]р [Василь] Винницький) і в Грушові (п. [Кость] Мацюк⁸⁹ і Артимов-нч⁹⁰). На неділю 18 мая заповіджені віча для тих сіл: Вороблевичі, Вацовичі (також Снятинка, Рихтичі, Старе Село), Рипчиці (також Опарі і Довге), Брониця, Меди-ничі і Літиня.

Джерело: Дрогобицький листок / Ред. Іван Калинович. – № 41 (49). – Дрогобич, 15 травня 1919. – С. 3.

⁸⁹ Один із провідних учасників національно-визвольних змагань на теренах Дрогобиччини у 1918 – 1919 рр. – вчитель і громадський діяч Кость Мацюк. 1 січня 1917 р. вперше згадується у пресі, як вчитель школи в Унятичах, який мав великий авторитет серед громадськості, зокрема в організації товариства «Січ». Невипадково К. Мацюка українська громада Дрогобиччини обрала секретарем першого повітового віча в Дрогобичі під проводом доктора права, адвоката Антіна Горбачевського, яке відбулося 6 жовтня 1918 р. в залі готелю «Dependance» і яке було передвісником листопадового чину в Дрогобичі. Після поразки ЗО УНР мав великі неприємності із польською поліцією, проте був відпущений на волю, адже в цей час відчувався серйозний брак кадрів в галузі освіти. Також згадується у львівській пресі в 1921 р. в часі прийняття нових польських законів стосовно шкільної освіти. В цей час К. Мацюк працював вчителем у Волі Якубовій, де одночасно здійснював потужну громадсько-освітню роботу в читальні Товариства «Просвіта». Так, 16 квітня 1921 р. львівська газета «Український вісник» повідомляла про збір благодійних коштів, яким займався Кость Мацюк. Після того, як попередній директор школи в Попелях Яків Луців пішов на емеритуру й доживав віку у Попелях, Костянтин Мацюк, який до того працював у школі села Воля Якубова й брав активну участь у культурно-освітньому та громадському житті українців Дрогобиччини, був призначений на посаду директора цієї школи. 23 липня 1930 р. К. Мацюк згадувався в газеті «Діло», як один із найповажніших і найстарших членів Окружного відділу Товариства взаємної допомоги галицьких і буковинських учителів в Дрогобичі, під час святкування якого він виступив із дуже старанно підготовленим рефератом доповіді. В цей же час Кость Мацюк, як управитель школи в Попелях, за словами О. Степового, також працював диригентом хору філії Товариства «Просвіта» в цьому ж селі, який став одним із найвідоміших в повіті. Відомо, що його сином був відомий диригент і композитор Любомир Мацюк (30.09.1916 (згідно з особистими документами), насправді 30 вересня 1920 (згідно із власним твердженням, узятим з приватних листів), село Унятичі – †17.02.1991, Щецін, Польща) – український співак (тенор) і диригент. Псевдонім – Мартіні. Закінчив Вищий музичний інститут імені Миколи Лисенка у Львові. Вдосконалював майстерність у Берліні та Відні. Концертував у Західній Німеччині, а впродовж 1947 – 1958 рр. – у Бразилії, від 1958 р. – у США. Перший чоловік відомої української співачки І. Мацюк. Див. у: На У.С.С. // Діло. – № 14. – Дрогобич, 19.01.1917. – С. 4; Західно-Українська Народна Республіка. 1918 – 1923. Документи і матеріали... – Т. 1. – С. 154-155; Реклама // Український вісник. – № 66. – 16.04.1921. – С. 4; Нові польські шкільні закони // Український вісник. – № 91. – Львів, 20.05.1921. – С. 2; Дописи // Діло. – № 160. – Дрогобич, 23.07.1930. – С. 5; Мацюк Любомир Костянтинович // Українська музична енциклопедія / Гол. редкол. Г. Скрипник. – К., 2011. – Т. 3: [Л-М]. – С. 346.

⁹⁰ Один із провідних організаторів національно-визвольного руху у Волі Якубовій у 1918 – 1919 рр., співзасновник місцевої «Січі» та читальні філії Товариства «Просвіта» – Степан Артимович (прізвисько «червоний»). У 1921 р. в львівській газеті «Український вісник» редакція повідомила про організацію добродійного концерту у Волі Якубовій під керівництвом С. Артимовича, який виголосив патріотичну доповідь і висловив подяку громаді с. Воля Якубова за зібрання суми з 573 злотих. У липні 1927 р. С. Артимович був головою комітету побудови приходства в с. Воля Якубова, для якого було найнято знаних мулярів та столярів Дрогобицького повіту. Див., наприклад: Воля Якубова. Дрогобич // Український вісник. – № 66. – Львів, 16.04.1921. – С. 1; Новинки // Діло. – № 163. – Львів, 27.07.1926. – С. 3.

Посмертні згадки про співorganizatorів та учасників Народного віча в Нагуєвичах, організованого 4 травня 1919 р., – Яць Франка та Михайла Винницького у львівській газеті «Громадська думка». Львів, 1920 р.

Яць Франко

Господар з Нагуєвич помер в листопаді м[инулого] р[оку] в Бригідках у Львові в 50 році життя. Село стратило в нім одного з найсвідоміших народніх робітників.

В листопаді 1918 р. був між першими, що стояли в рядах на даний поклик. Вибрало його село в тім часі делегатом до повітової Національної Ради, як також до громадської ради, в якій був заступником начальника громади. В січні 1919 вибрано його головою читальні «Просвіти». За цю щиру роботу для народа, стягнув на себе гнів і ненависть місцевих панків. З приходом польських військ скривався в лісі і там в ямі пересидів близько три місяці. Його господарка дуже потерпіла. Вкінці жандармерія схопила його в лісі і відставила до Бригідок у Львові. Коли жінка плакала над ним, що так страшно був збитий в лісі, сказав до неї, не спустивши сам ані сльози: «Чого плачеш? Не такі гинуть за Україну, як я, а як я згину, то ще нічого не станеться, але знаю, за що гину». Полишив жінку і сина.

Вічна пам'ять ідейному синові свого народа.

Михайло Винницький⁹¹

Син Стефана, господар в Нагуєвичах, помер з кінцем жовтня 1919 р. в 52 році життя на п'ятнистий тиф. З ним зійшла передвчасно в могилу одна з найідейніших і найсвідоміших одиниць не тільки його рідного села, але і цілого дрогобицького повіта. Належав він до того гуртка одиниць, завдяки якому село колись темне та несвідоме, стало одним з найсвідоміших в повіті, о чім свідчать ті страшні події, які перейшло в червні м[инулого] р[оку]. Вінцем тих подій були трупи, інтерновання 32 селян, з яких 8 пересиділо по сім місяців на Домбю та контрибуція у висоті 100.000 К. (сто тисяч корон).

Покійник ще в році 1906 був першим головою читальні «Просвіти» в Нагуєвичах. Його заходами закупила читальня площу під власний дім та побудувала величавий будинок. Особисто займався будовою читальняного дому, возив ялиці з ліса, дахівку і де тільки треба було, не відказався ніколи, що не має часу, або шкода коней. Головою читальні був кількома наворотами. Був також чинним членом тов. [авриства] «Січ» і належав до січової старшини. При його участі і його заходах засновано в селі кружок «Сільського Господаря».

Дня 1. листопада 1918. був один з перших, що став в ряди на даний поклик. Бере діяльну участь в публичнім життю не тільки в селі, але і в повіті. В селі вибрано його до громадської ради, в читальні був заст.[упником] голови, а при відновленню кружка «Сільського Господаря» вибрано його головою.

Через те добув собі пошану і симпатії цілого села, а рівночасно стягнув на себе ненависть місцевих панів із заряду державних лісів. Знаючи, що його чекає, виїхав

⁹¹ Учасник народного віча в Нагуєвичах 4 травня 1919 р. Після завершення українсько-польської війни був активним членом парафіяльної громади церкви Перенесення Мощів Св. Миколая в Нагуєвичах, до якої придбав другі дзвони, адже в часі Першої світової війни попередні були переплавлені на потреби австрійської армії. Див. у: Гром Г. Франкові Нагуєвичі. – Дрогобич, 2004. – С. 266.

«...Аж до послідньої краплі крові боронити власні землі перед ворогами»...

зі села перед приходом польських військ. Повернув одначе з кінцем вересня м[и-нулого] р[оку] домів, але показатися на світ не міг, бо за ним стежили. Умираючи говорив, що умирає з тою вірою, що «Україна, яку так дуже любив, буде!»

Полишив жінку, дочку і сина ученика VIII кл[асу] гімназії, який є в українській армії. Вічна пам'ять тихому і щирому робітникові а земля, яку так любив, нехай буде йому пером.

Джерело: Посмертні згадки // Громадська думка / Видавець: Роман Перфецький. Редактор: Степан Чарнецький. – № 12. – Львів, 15.01.1920. – С. 7.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Іл. 1 – 2. Особистий солдатський ящик для провізії австрійського легіонера Олексі Комара з Нагуєвич 1914 – 1918 рр.

ДРОГОБИЦЬКИЙ ЛИСТОК

Дрогобицький Листок виходить
два рази на тиждень.

Оодиноке число „Дрогобицького Листка“ коштує 80 шаг.

Передплата:

випиють місячно	6 гр.
піврічно	30 гр.
річно	60 гр.

Адреса Редакції і адміністрації:
Дрогобич, пошта, поверх.

За редакцію відповідає Іван Калинович.

Видає Видавнича Спілка „Всесвіт“.

Над пропастю.

Ми стоїмо над пропастю... Знаємо, що для нас вибила година, в якій рішається наша доля, це життєве питання: бути чи не бути... З усіх боків натискають на нас вороги. З великої України остався нам ще тільки маленький клаптик, не більший одної губернії. Та ми замість сконсолідуватися та подумати про ратунок цілої України, — ми розділилися на партії, та засліплені в своїх партійних програмах, видимо лише в них, в їх здійсненню ратунок всім нам дорогої вітчизни, та перед очима ворога боремося на смерть і життя самі поміж собою о владу над цим клаптиком землі. До якого божевілля доводять ці партійні боротьби, видно з найновішої авантюри в місті Рівнім, яку хоч скоро зліквідовано, то всеж таки не останеться вона без шкідливих наслідків для нас.

Бу у нас на Україні партія, про яку досіль мало хто чував, яка у народі не має впливу ні за шаг, а яка береться за всяку ціну спасати вітчизну. Ця партія називається партією самостійників-соціалістів. По більшій частині належать до неї люди, які із соціалізмом не мали ніколи нічого спільного, а ще недавно набивали свої кишені гетьманськими карбованцями. Чому називають себе самостійниками — трудно сказати, бо як перше трималися за полу Німців, так тепер видять єдиний ратунок для України в антанті, а на правдиву самостійницьку політику, оперту на власні сили ще не спромоглися.

І так ця партія, недополена на соціалістів, які мають тепер більшість в українським правительстві, розпочала на спілку

з народними республіканцями в пресі і межі військом сильну агітацію проти правительства. В місті Рівнім розліплено проклямації підбурюючі проти правительства, та домагаючіся суду над деякими членами правительства. Розпочато видавати часопис „Укр. Справа“, який по виданню двох чисел правительство хоч як ліберальне, було змушене застановити.

Видячи, що в той спосіб далеко не зайдуть партії ті, хоч також мали своїх представників в теперішнім правительстві, постановили насильно повалити його та захопити владу з свої руки. За орудіє своїх Геростратських замислів вибрали вони 26 літнього молодика з вибуялою амбіцією, отамана Оскілка. Цей отаман, який командував північною групою укр. військ, стягнув із фронту частину своїх військ, — нарочно погіршуючи в той спосіб наше положення на фронті, та при псмочи цього війська поарештував членів правительства в Рівнім. Відтак по радію розіслав по всему світу вістку про повалення правительства Петлюри, і сам заімегував себе головним отаманом укр. військ. Отаман Петлюра, який саме тоді перебував в Здолбунові зібраними на швидко силами зараз на другий день зліквідував цей бунт. Оскілко та інші авантюристи забравши кілька мільонів грошей повтікали.

Так скінчився один із фарсів, які грають наші патріоти на театрі нашої вітчизни. Колиж вже раз скінчиться цей танець божевілля над пропастю? . . .

Ширіть
„Дрогобицький Листок“ !!

Р.10336

По Україні.

Торговельний договір з чехо-словацьк. республікою. (УПБ). Рада Держ. Секретарів ратифікувала 9. с. м. торговельний договір з чехо-словацькою республікою. На основі сього договору буде доставати З. О. У. Н. Р. від Чехословакії вугля (150 вагонів денно), мануфактуру, рільничі машини, технічні вироби, цукор, сірники, та інші товари в заміну за нафту і нафтові продукти і інші сировини.

В Держ. Секретаріаті торгу і промислу відбував наради комісія, яка заключила торговельно-промислові договори, щоби впровадити негайно в життя товарообмін між Україною і чехо-словацькою республікою від держави до держави з виключенням спекулянтів.

Делегація з Дрогобича. 10. с. м. заявила в президії Д. С. делегація працодавців та робітників з нафтового району під проводом посла С. Вітика в справі апровазації та дрібних грошей.

Всеукраїнський Революційний Комітет. УПБ. Здолбуново, 8. V. Всім Комісарам України. Україна обнята повстанням проти Москалів-большевиків. Київ оточений та ізольований селянами. Вивіз з України і сполучення з Московщиною припинені. Всі передачі узлові пункти перерізани. Утворився Всеукраїнський Революційний Комітет, який керує повстанням та зложив наказом уряд большевиків в центрі. Повстання зачалось в Київщині та перекинулось на Полтавщину і Харківщину, часть Херсонщини і Волині. Селяне, навіть жінки і діти, зброєю, а також ціпами і вилами проганяють большевиків. В двох бійках большевики розбиті повстанцями втікають.

Голов. Ком. Качура.

Антанта й Україна. Пересторога в останню годину. Львівська „Л Україна“ 10. цвітня наводить лист Павла Буше з Букарешту, поміщений в „Petit Parisien“ :

Здійснюються — пише він — грізні слова Кароля, сказані на передодні конференції в Білгороді: „Коли Антанта відкине наші національні жадання, Угорщина стане огнищем анархії і большевицької пропаганди“. Та пропаганда дається вже відчувати. Її інспірує й веде відомий Раковський, з роду Болгарин і колишній провідник румунських соц. революціонерів. Він має до своїх послуг численну інтелігенцію у Відні і Будапешті; його акція розтягається аж до Букарешту, бо одною з головних точок його програми є викликати революцію в Румунії. Такий стан річей може стати незвичайно грізний. Галичина, ся остання противбольшевицька твердиня українська, ізольована і полишена на свої власні сили. Колиби вона розпалася то на її руїнах большевизм російський і угорський подадуть собі руки і няка Польща ані Румунія сьому не перешкоджають. Пороблено деякі заходи протиділанія. На передодні упадку Кароля Сербів наступаючи з полуадя, заняли лінію Сабадка — Сегедин. З правого крила їх піддержують французські відділи в Банаті. Рівночасно посуваються Чехословаки в околиці Унгару. Загрожені з боку угорські війська мусять уступити в Семигороду. Але не ходять ли-

ше о Семигород. Деінде вже вибухла пожежа. Удачі большевиків на Україні розбудили в них шалені надії. Коли не поробиться енергічних і безпосередних кроків, в першу чергу на Угорщині, то Антанта знайдеться скоро в непевнім положенню.

Як господарюють Поляки в окупованих українських землях. УПБ. РІВНЕ (УТА). Тільки що повернув з польського полону Б. Лисенко і подав до відома громадянства про жорстокости варварство польської адміністрації і військ над українським населенням окупованих земель. Реквізиції доходять до нечужаних розмірів. Поляки забирають буквально все, що попадає до їх рук. Українську інтелігенцію арештують; українські школи всі позакривані; учителів інтервювано. Над усею українською людністю панує режім польської „твердої руки“ ще більшого розміру як за московських царів. Про український уряд, військо і взагалі про все, що торкається України, Поляки пускають різні клевети і провокаційні чутки. Все таки Поляки почувують себе в окупованих українських землях на Підляшю і Поліссю непевно, боячись повороту української влади.

Українські гроші. „Українські вісти“ доносять: Одержуємо півофіційально з Станіславава, що на днях всі австрійсько-угорські банкноти будуть стемпльовані і вартість їх буде обнижена на 50 проц., так що прим. 10 К. буде представляти вартість 5 кор.

Після цього вони будуть цілковито усунені з обороту, а їх заступлять укр. гроші (карбованці і гривні). Нестемпльовані гроші будуть безвартісні.

Вісти з Перемишля.

26 цвітня прибув з Перемишля проф. В. який подає Редакції часописі „Стрілець“ отсі останні відомости :

Урядовці укр. народности сповняли свої службові обовязки до недавна на основі міжнародньої форми приречення. Однак перед двома тижнями зажадали польські власти зложення присяги на вірність польській державі. З судовиків Українців всі відмовили такої присяги за виїмком през. суду Дроздовського. Навіть деякі урядовці Поляки в Перемишлі відмовилися від неї не хочучи через зложення присяги наражатися на примусове виселення з Перемишля на випадок, якби сей мав припасти Україні.

Наука в українській гімназії очевидно по українській відбувалася до кінця лютого, щойно тоді припинено її тому, що гімназійний будинок забрано на касарню для місцевої [жандармерії] групи Мінкевича, хоч у місті було досить місця для жандармів у тамошних казармах.

В Перемишлі виходить український часопис „Український Голос“, який одначе підпадає безупинній конфіскації. Є також зорганізований український горожанський комітет, який розвиває діяльність під проводом рад. Гамчикевича. Не достає йому однак матеріальної помочі з України.

Редакція „Укр. Голосу“ одержала з Варшави

повідомлення від комісарія Холмщини й Поліся Скоропис Іолтоховського, що він разом зі всіма урядовцями перебував в Щипорні та просить о дипломатичну інтервенцію в справі його повороту.

До Перемишля повернули деякі, що їх Поляки з початку інтерновали й вивезли між ними проф. о. Кормоша і о. Комаринського.

Польський часопис „Ziemia Przemyska“ вживав не лиш до масового інтерновання але й до протиукраїнських погромів.

Вибори до польського сойму відбулися лише в місті Перемишлі. Укр. села мимо терору участі в голосованню не взяли, — в місті однак Жиди брали участь. Відмітити треба, що жидівське населення мимо польських погромів жидів, починався знова перехилати на сторону Польщі.

Військо польське убрале лихо, білля нема зовсім, а харч лихий. Про настрій і бовву справність нашого війська вискажується Поляки з повним признанням.

Доохресне населення живе під обухом терору і гнету. Богато селян вивезено в гллуб Польщі до всяких робіт. Оставші, щоб могли виконувати весняні роботи на полях, мусять мати за кожний раз перепустку.

В ДРОГОВИЧЧИНІ.

Віче в Нагуввичях.

Заходом вічевого комітету при повітовій Нац. Раді в Дрогобичі відбулося дня 4. мая 1919 в селі Нагуввичях віче в справі організації запіля в цілі помочі і скріплення фронту.

Віче задля неустанного дощу місто під голим небом відбулось в льокалі читальні „Просвіта“, яку народ виповнив по береги та з великим заінтересованням вислухав рефератів присланих відпоручників та ухвалив одностайно поставлені резолюції

О. В. Кункевич в довгій рефераті пояснив чому український народ веде оборонну війну з Поляками уже семий місяць, наше теперішнє положення політичне та мілітарне, звернув увагу, яких средств уживають Поляки, щоб нас побідити і зрабувати нам нашу землю, що вони не тільки воюють проти нас мечем, але і перекуством, грішми, агітацією, та неправдою, далі представив, щоб нас чекало по забраню Поляками східної Галичини. Ударив енергично на деморалізаційний вплив так на фронті як і на зашіле дезертирів, та візвав народ до боротьби з дезертирами, звернув увагу на другого нашого ворога — на большевиам, представив коротко засади реформи аграрної та її користи для нашого народу а передовсім для селян, та поставив в кінці запити до зібраних, чи належить вести війну далі з Поляками, чи заперестати.

Одностайно зареа на запит відповів народ „Вести далі, аж до послідної кроплі крові, боронити власної землі перед ворогами“.

Другий бесідник Др. Виницький представив коротко політичне та мілітарне положення світове спиняючися на Україні, яку рабують большевики,

серед яких в більшій часті перед ведуть жиди, за що на Україні Наддніпрянській проти большевиків підняли повстання самі селяни.

Переходячи до сего, які наслідки булиби, якби ми не потрапили себе оборонити перед навалою польською і большевицькою, а які користи в разі закріплення самостійности України, спинився бесідник на законі виборчій до будучого сойму З. О. У. Н. Реп. Візваючи народ до організації, звернув увагу на „Січи“, які належить відновити та розбудити в них життя, та що кожний повинен днесь научитися володіти крісом, щоб в разі потреби стати непоборимим муром проти наїладу чужинців.

Накоонець поставив резолюції, які народ одностайно ухвалив а іменно:

I. Селяне, села Нагуввич зібрані на народнім вічу дня 4. мая 1919 уважають необхідним і konieczним та святим обовязком українського народа вести далі війну українсько-польську, яка в святою війною проти відвінних і найбільших ворогів України, аж до виконання ворогів з Української землі за Сян.

II. Віче ухвалило і свято пририкає попірати сю війну всіми силами так матеріально як і морально.

III. Віче вискааує „Честь і славу“ борцям, що нас захищають своїми грудьми на фронті — а дезертирам „Ганьбу“ та візває дезертирів, щоб сейчас забиралися з лісів по яких криються, в противнім разі сам народ зробить з ними порядок.

По ухваленню резолюції забирали голос господарі Яць Франко та Ілько Бодинський, перший з них заявив іменем селян, що селяни з Нагуввич суть рішені і будуть попірати війну проти Поляків до останної кроплі крові, другий звернув увагу, що дезертири обкрадають державу, забираючи зі собою з фронту добру одж і обув, та візвав народ до протиділяна проти сему, та що як треба буде, то підемо всі малі та старі, щоб здобути вітний волю і свободу.

На тім і покінчено віче.

Вічевий рух в Дрогобиччині В неділю дня 11. с. м. відбувся в дрогобицькій повіті цілий ряд віч, які уладжує дрогобицька інтелігенція по селах в цілі освідомлення народних мас про наше положення, наші завдання, та в цілі заініціювання боротьби з дезерцією. Такі віча відбулися в Губичях (реф. Д-р Пацлавський), в Тустановичах (о. Попель), в Повелях (ісп. Ліницький), в Солонську (о. Кункевич і Д-р Виницький) і в Грушові (п. Мащок і Артимович).

На неділю 18 мая заповіджені віча для тих сіл: Вороблевичі, Вацовичі (також Снятинка, Рихтич, Старе село), Рипичі (також Опарі і Довге), Бронниця, Медичичі і Літиня.

ЗІ СВІТА.

Прусія і Польща. УПБ. Навен, 8. V. (радіо). Пруське правительство заявляло польський Нац. Раді свою готовість налявати переговори в справі обоюдної видачі закладників, інтернованих і полонених. Міністерство внутр. справ і міністерство війни одержали поручення вести ті переговори,

Вони вислали польській Нац. Раді запрошення ваяти участь в переговорах 8. або 9. мая.

Німеччина і Данія. УПБ. Навен, 8. V. (радіо). Заяву данського міністра оборони Мунха, що Данія хоче для себе в північних Шлезвіку тільки області в дішено данською людиною, вважає німецька преса відповідю Данії на париські змавання пхнути Данію до жадані проти Німеччини, переступаючи межу своїх потреб.

Протест угорського правительства. УПБ. Будапешт 7. V. (радіо). Угорське радянське правительство, ще вправді оснований на стражданим працюючим народі, доложило всіх старани, щоб заощадити зному народови нових кровавих жертв. Вони післали до Румунії парламентарів, щоб порозуміти щодо умов, під якими вони хотілиб зупинити свою офензиву проти радянської републіки. Румуні цілком відкинули маску. Вони перенесли все, на що доса спомігся імперіялізм в своїх претенсіях. Вони аж ждали в своїх умовах перемир'я, щоб не тільки ті війська, які борються з ними, але також ті, що борються з союзниками Румунії, аложили оружжя, щоб видано всі кріси, скорострільні, гармати, обва, мючнїарята, одж, харчі, весь залізнично-дорожній матеріал, в тім 1700 локомотив, 4100 особових воїв, 40.000 критих і 2700 некритих товарових воїв, весь корабельний матеріал, 900 ріжних самоходів, дальше вжадано видати всіх полонених і акаладників, без такогж обов'язання зі своєї сторони. Не вважаючи на всі міжнародні права, вдержали одного парламентаря з самоходом.

Відповіді Румунії не оставляе ніякого сумніву, що тут дійсно ходять о знищення радянської републіки. Вона ставити її перед альтернативу: поповнити самовійство або дати себе убити. Пролетаріят Угорщини ваяв перед шести тижнями в свої власні руки провід своєї долі. Свідомий своєї історичної місії, буде він боронити свого пакування до останньої краплі крові в сильній переконанню, що не поповнюючи самовійства, не дається тежж нікому убити.

Умови договору поставлені Румунію. (Ночоток бракуе) . . . 6) Видача всего зал-дор. матеріалу, який обслуговуав в часі мира комунікацію на області між Тисою і колдншою границею Угорщини і Румунії, видача всего здобутого переаще в Румунії зал-дор. матеріалу, разом 1800 локомотив, 4100 особових воїв, 40.000 критих і 17.000 не критих товарових воїв. Видача наступити протягом одного місяця, і то 35 процент в десятиох днях піся підписання договору, 35 процент в слідуючих десятиох днях, решта в останніх. Буде установлена окрема комісія, аложена з представників обох сторін, що буде доглядати виконання поставленої умови. П'осідком буде Сольнок. 7) Видача матеріалу, який уступають угорські війська забрала з західних областей Семгороду над Тисою. Рід і скількість матеріалу сконстатують місцеві власти до 10. мая. Видача наступити найпізнійше до місяця по підписанню договору. Комісія в Сольноку контролюватиме деталі передачі. 8) Видача всего корабельного матеріалу, який тепер находиться на Тисі між Чап — Сегедін (включно). Видача наступити в трьох днях по підписанню договору. 9) Видача чотирьох панцирних воїв, що були в Семгороді ужиті проти румунської армії, протягом трьох днів піся підписання договору. 10) Видача 900 самоходів в добрім стані з приналежним матеріалом під умовою як точка б) 11) Видача полонених Румунії, причім Румунія не возобовується видання полонених Угорщині. 12) Аж до виконання тих умов румунські війська займуть на правім березі Тиси простір 20 км ширини і обсядуть отсі місцевості напроти мостових причалків: Ссар, Толкау, Тісарполгар, Соге, Тісарфідге, Кіск-орбс, Сзолнок, Сволгар і Сзекедін. Румуні заберуть війська на лівій беріг Тиси піся виконання умов обнятих тим договором. 13) Для контролю над здійсненням сього договору осаді в Будапешті румунська місія, якийбудуть забезпечені всі права і свободи екстериторіальности.

Передача мирового договору Німеччині. УПБ. Ді о н. 7. V. (радіо через Москву). Сьогодні о год. 3-тій по пол. переада Кльмансо у Версалі преса короткої бесіди від імени союзників — из руки пресідателя німецької делегації графа Ервдорфа-Ранца мировий договір.

Поляки у Вильні. УПБ. Навен, 8. V. „Berliner Tageblatt“ одержує приватні відомости через Еудкуппен, сісла котраж мали Поляки урядити по здобуттю Вильни великі погроми. Цілі вулиці порабовані Поляками, а богато Жидів помордовано, поранено і ог аблено. Також мали забити у Вильні бушого совітського посла в Берліні.

Редатув Редакційний Комітет.

Положення в Росії. УПБ. Навен, 7. V. (радіо) Годі загаїти, що положення в незвичайно поважне. Здається, що скільки ми зискали на Україні, стільки-ж втратили на ишоному фронті. Ілчан ворога є очевидний, йому ходить о те, щоб зайати область Волги і відтяти совітській Росії довів сирівців. Троцький вказує в маніфесті причину погрому, що комуністичний дух ще достаточо не вкоринився. Відворот вважає він неумотвореним. Діяльність комісарів мусить бути контролювана. По відомостям, одержаним через Швецію і Фінляндію, плянують в Донщині та Кубанщині утворення нового загально-російського правительства и назвою директоріату, аложеного в трьох людей, а саме в Кольчака, Денкіна і Чайковського.

Воєне положення. УПБ. Будапешт 7. V. (радіо). Угорське кор. бюро подас під датою 6. мая. На полудні між Дунаєм а Тисою положення не змінилось. В Сегедіні стоять кольоніальні війська. Лінія Тиси без зміни. Коло Сsongrad пішли Румуні вчора о год. 1½ по пол. до наступу через міст по артилерійським підготованню, але він аложився в нашій огні а кріси і скорострільні. На мості лежать 30 — 40 румунських трупа. Гранатний огонь, звернений на місто, подая мало шкоди. В області Miskolcz — Eger ворог не посузався наперед. В відтинку Salgotarjan мусли наші війська в полудневих годинах внаслідком сильного напору податися в зад і зайали становища в лінії Nagyszécsény — Taiti Matranovsok. Чехи були здобули під охороною панцирного вова Nagyszécsény, але ми в противнаступі веденім із Balga Adygarat взяли місто навад о год. 3. попол. Підприняття стеж випали для нас корисно. В Задунайщині нічого нового. Чехи нели в останній чотирох днів завітні наступи проти відтинку Salgotarjan, покориуючись з найбільшою енергією всіми середниками і всіми родами оружжя. З Будапешту йдуть новоутворені курні на місце бою.

У. П. Б. Навен, 8. V. Угорське Пресове Бюро доносить а дня 7. мая. На всіх фронтах в військом області межі Salgotarjan і Nagyszécsény нічого нового. В районі Nagyszécsény звели наші легіони тяжкі батни а наступаючими чеськими військами, але в наслідок чисельної переваги чеських військ вдалося їм взяти до Nagyszécsény. На північ від Salgotarjan веліся цілий день заваїт бої. В тих боях визначилися головною места і дваайцята сотня будапештського полку стрільців і будапештська артилерія.

Оповістка.

Піся умови заключеної дня 2. лютого 1919 у Львові між Українською, польською воюючою стороною, що до усталення засад обопільного трактовання ранених, полонених та інтернованих в Станиславів, яко осідку Держ. Секр. військових справ твориться окремий цензурний відділ для кореспонденції і такої кореспонденції інтернованих, яка адресована на другій бік боевої лінії. Поштові Уряди мають приймати безплатно поштові листи авичайні і припоручені для наших полонених як також кореспонденції польських полонених і переслати ті листи в окремих пакетах Державному Секретаріатові військових справ. По доконаній цензури будуть згадані листи по порозумінню з начальною командою армії передаван на другій бік боевої лінії. Поштові Уряди мають приймати листи для наших інтернованих неоплачено і відослати їх особними пакетами на яких має бути зазначено що посылки призначені для інтернованих до окремої складниці осідку Держ. Секр. військових справ до цензури і дальшої експедиції через команду. Посилки Поляків інтернованих у нас суть також вільні від поштової оплати і мають бути так само в окремих пакетах прислани Державному Секретаріатові військових справ осідком складниці для сих листів єсть Уряд пошт Станиславів.

Дирекція пошт і телеграфів Ч. 3108/4.

З друкарні А. Г. Жупника в Дрогобич.

Іл. 3 – 6. Фотокопії останнього номера 41 газети «Дрогобицький листок» за 15 травня 1919 р.⁹²

⁹² Дрогобицький листок / Ред. Іван Калинович. – № 41 (49). – Дрогобич, 15 травня 1919. – 4 с.

Пл. 7. Читальня «Провіти» в Нагуєвичах. Фото першої половини ХХ ст.

Пл. 8. Бібліограф, видавець і політичний діяч національно-визвольного руху, редактор газети «Дрогобицький листок» Іван Калинович. Фрагмент родинного фото 1910-х рр.⁹³

⁹³ Оригінал зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (див. Архів Меженка). Вперше опубліковане у: Листування Юри Меженка з Ярославом Дашкевичем (1945 – 1969) / Львів. Нац. наук. б-ка ім. В. Стефаніка НАН України. – Львів, 2009. – 371 с.

Іл. 9. Громадський, культурно-освітній та політичний діяч Галичини, організатор народного віча в Попелях Іван Ліщинський. Фото 1920-х рр.

Іл. 10. Відомий представник священничого роду о. Теодор Попель-Гунчак, який був організатором народного віча в Тустановичах

Богдан Лазорак.

«...Аж до послідньої краплі крові боронити власні землі перед ворогами»: невідоме народне віче в Нагуєвичах 4 травня 1919 р. під проводом Національної повітової ради Дрогобича ЗО УНР та останні спроби оборони «Франкового краю».

Стаття присвячена вшануванню 105-ї річниці з дня проведення в рідному селі Івана Франка, незнаного досі в історіографії, велелюдного народного віча, на яке 4 травня 1919 р. зібралися нагуєвичани і мешканці прилеглих сіл під проводом Національної повітової ради Дрогобича Західних областей Української Народної Республіки з метою консолідації українських сил в боротьбі проти польської армії, яка наступала із Хирівщини та Самбірщини. Вперше публікуються рідкісні описи цього зібрання, а також згадки про інші народні зібрання з газети «Дрогобицький листок», останній випуск якої в Дрогобичі побачив світ 15 травня 1919 р. під номером 41, і який сьогодні в єдиному примірнику зберігається у фондах Відділу колекцій суспільної історії Сеймової бібліотеки в Варшаві. Проаналізовано військово-політичні, культурно-освітні та економічні події, які відбувалися на теренах Дрогобиччини у період лютого – травня 1919 р., а також завзяті баталії української армії під час боїв за Дрогобич 15 – 18 травня 1919 р.

Bohdan Lazorak.

«...To the last drop of blood to defend own lands against enemies»: an unknown public meeting in Naguyevychi on May 4, 1919 led by the National District Council of Drohobych ZO UNR and the last attempts to defend the «Franko region».

The article is dedicated to honoring the 105th anniversary of unknown in historiography, a large-scale public meeting in Ivan Franko's home village, which on May 4, 1919, was attended by the people of Naguyevychi and residents of nearby villages under the leadership of the National District Council of Drohobych of the Western Regions of the Ukrainian People's Republic with the aim of consolidating Ukrainian forces in the fight against the Polish army, which was advancing from Khyriv and Sambir districts. For the first time, rare descriptions of this gathering, as well as mentions of other folk gatherings from the newspaper «Drohobych lystok», the last issue of which was published in Drohobych on May 15, 1919 under number 41, and which is kept today in a single copy in the funds of the Department of Social History Collections of the Sejm Library in Warsaw, are published. The military, political, cultural, educational and economic events that took place in Drohobych region between February and May 1919, as well as fierce battles of the Ukrainian army during the battles for Drohobych on May 15 – 18, 1919, are analyzed.

Марія ШУТКО

КОРНЕЛІЙ КАМІНСЬКИЙ – ДОВГОЛІТНІЙ ДИРЕКТОР НАГУЄВИЦЬКОЇ ШКОЛИ

Учитель з Нагуєвич, колишній директор школи. Яким він був? Про нього замовчували всюди, здавалося забута могила проросте травою. Проте пам'ять про нього жива до нашого часу. У кого б не спитали в селі з корінних нагуєвичан про педагога Корнелія Камінського, усі його знають. Зауважимо, що матеріали даного спогаду вперше вводяться до наукового обігу, оскільки навіть у відомому реєстрі педагогів 1939 – 1941 рр. авторства Миколи Галіва¹ відомості про директора Нагуєвицької школи узагалі відсутні, адже в цей час він перебував на пенсії.

Народився Корнелій Камінський 26 вересня 1870 року в с. Дарахів Терновлянського повіту на Тернопільщині в багатодітній сім'ї вчителя – директора школи. Вчився у Тернопільській гімназії, крім цього закінчив Дублянську сільськогосподарську школу. Продовживши батьківську традицію, працював вчителем в Ходачкові, Воробівці на Тернопільщині. В 1913 році призначений директором школи в селі Нагуєвичі, де і оселився назавжди. Крім директора, працювали тоді вчителі Мельникович, Зеблікевич, Мецан. 13 листопада 1913 року на місце Мецана прийшла працювати вчителька Кароліна Лемішевська, яка згодом стає дружиною Камінського.

В серпні 1914 року Камінський був мобілізований на Першу світову війну. Служив у 77-му полку, обороняв Перемишлянську фортецю, котру росіяни не змогли здобути. Тоді вороги вирішили не допустити подачу продуктів. Сім днів захисники нічого не їли, не пили і мусіли

Іл. 1. Корнелій Камінський в юності

¹ Галів М. Між серпомолотом і свастикою: освіта на Дрогобиччині у 1939 – 1944 рр. – Дрогобич, 2010. – 337 с.

*Гл. 2. Корнелій Камінський (зліва)
з товаришем в роки
Першої світової війни*

здатися в полон, в якому Корнелій Камінський пробув 4 роки.

Повернення з полону і знову школа. Школа була його життям. В центрі села стояла стара чотирикласна школа з квартирою для директора, де і проживала сім'я Корнелія Камінського. Він був не просто вчителем, це був вроджений організатор. В 1928 році почав роботу з підготовки будівництва нової школи в Нагуевичах, їздив до куратора шкіл Львівського воєводства, щоб профінансувати будівництво школи і здобуває на це кошти. Ініціативу Камінського підтримав вїт села Василь Твердовський. Головним будівничим став відомий майстер з Вацевич (зараз с. Залужани) Микола Чаповський. На будівництві школи працювали найкращі нагуєвицькі майстри. Школу будувала громада села.

Багато зусиль було витрачено, але справжньою гордістю директора стало відкриття нової школи 1 вересня 1934 року. Це була двоповерхова дерев'яна школа з просторими класами: 9 клас-

Гл. 3. Корнелій Камінський під час військової служби в період Першої світової війни

Іл. 4. Групове родинне фото в Нагуєвичях

них кімнат, кабінет директора, учительська і два підсобних приміщення на тому самому місці, де раніше стояла стара школа. На відкритті школи Корнелій Камінський привітав вчителів, учнів, жителів села і сказав: «Ця школа – підсумок важкої праці всієї нагуєвицької громади. Власним коштом і власною силою ми зробили школу, якій рівних нема на Дрогобиччині».

Сьогодні добре відомо, що Корнелій Камінський брав активну участь у розбудові філії читальні «Просвіта» в Нагуєвичях, а також у щорічних вшануваннях пам'яті про Івана Франка. Будучи членом Українського народно-демократичного об'єднання (УНДО), К. Камінський був одним із тих, хто вимагав, щоб доповідачем на святі вшанування 20-х роковин від дня смерті Івана Франка був виключно їх представник, зокрема один із лідерів руху Степан Витвицький. Польська адміністрація, знаючи про можливу участь також і членів КПЗУ у недільному мітингу, все ж не наважилася заборонити мітинг, який був призначений на 31 травня 1936 р. у Нагуєвичях на Війтівській горі. Товариство «Робітнича громада імені Івана Франка» в Дрогобичі, більшістю підписів своїх членів, серед яких були як прихильники народно-демократичного, так і соціалістичного спрямування, запевнило про ліберальний характер торжества, а тому польська адміністрація староства та повітової ради дозволили організацію ювілейного святкування. Святкування мало відбуватися без гучних політичних промов, щоб не дратувати людей, які не поділяли поглядів «Робітничої громади», адже власну підготовку до вшанування І. Франка вела інша впливова організація – УНДО, активним членом котрого був директор нагуєвицької школи Корнелій Камінський. Саме К. Камінський напередодні свята переконав

небожа Івана Франка Миколу Захаровича Франка, що на святі обов'язково мусить бути український національний герб, адже польська поліція, за будь-яких обставин, на українських святах виставляє свій національний символ – «орла». Відтак Микола Франко все ж виготовив із ялинових гілок «тризуб» і вмонтував його на сцені². Згодом така націоналістична позиція К. Камінського буде основним аргументом для ув'язнення директора нагуєвицької школи нелюдьми НКВД у Підбузькій тюрмі та врешті його страти під час спецоперації³ в 1941 р. Зауважимо, що радянська влада постійно впродовж 1939 – 1941 рр. також критикувала й наступника Корнелія Камінського – директора Михайла Дрогобицького. Так, дрогобицька обласна преса «Більшовицька правда» критикувала «відсутність налагодженого повторення пройденого матеріалу в неповній середній школі села Нагуєвичі (директор М. Дрогобицький)»⁴, який очевидно діяв так само патріотично, як і К. Камінський раніше, ставлячи на перше місце національне виховання української молоді. В цей час школу К. Камінський передав у руки наступнику вже як семикласну⁵.

Пл. 5. Родинне фото, 1929 р. Сидять зліва направо: дружина Кароліна Камінська з маленькою дочкою Романією; мати Кароліни Катерина Лемішевська; Ангеліна Лемішевська – старша сестра Катерини. Стоять зліва направо: Корнелій Камінський – директор школи; дочки К. Камінського від першої дружини Ірена і Ярослава; племінниця К. Камінського, дочка брата Мирослава; служниця

² Лазорак Т., Лазорак Б. «Живі пам'ятники Івану Франку»: унікальна традиція вшанування генія в Дрогобичі, перший музей та непростий конфлікт українців в Нагуєвичач (1913 – 1935, 1936 рр.) // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі». – Кн. 2. – Нагуєвичі-Дрогобич, 2021. – С. 283.

³ Там само. – С. 286.

⁴ Галів М. Між серпомолотом і свастикою... – С. 40, 71.

⁵ Там само. – С. 136.

Потім директор організував будівництво кам'яної дороги до горішньої церкви. Крім керівництва школою, пан Камінський був уповноважений опікуватися дітьми-сиротами, влаштував їх у сирітський будинок в Підбужі, сам особисто цікавився ними. Довголітня завідувача клубом в Нагуєвичах Галина Андріївна Чапля (1928–2021) розповідала, що часто директор їздив до школи бричкою (а жив він на початку села, десь за 3 км. від школи). Зимом, після різдвяних свят, він привіз її ще малою додому, щоб не простудилася, бо в неї не було теплого одягу. І це було не раз. А коли ішов зі школи пішки, то по дорозі ставав на розмову із нагуєвичанами, давав їм усякі поради. Всі любили його, бо завжди обороняв права селян і люди за те віддавали йому належну шану.

Іл. 6. Корнелій Камінський з ініціаторами та будівничими школи в Нагуєвичах, 1933 р.

Це була скромна людина, яка робила дуже багато для людей і для села. Він виховав ціле покоління нагуєвичан, формуючи їх морально. Директора з Нагуєвич знали і в Дрогобичі. Він часто бував у Народному домі, в товаристві «Пласт», знався з багатьма відомими на той час людьми.

Цікавий спогад про Камінського залишила Розалія Хойняк (1930–1921): «Корнелія Камінського пам'ятаю, бо мій батько був у дружніх відносинах з ним. Батько Чапля Іван був ковалем, закінчив 4 класи Нагуєвицької школи. Але був розумним, любив читати, передплачував журнал «Кобіета і зусіє» («Жінка і життя»), а для мене журнал «Дзвінок». Хоча Камінський був освіченою людиною, на той час заможною, але часто приїжджав до нас і вели вони з батьком довгі розмови. Дружили багато років. Часто запрошував моїх батьків на католицькі свята до себе, бо його дружина була полячка. Пам'ятаю на Різдво у великій кімнаті – вітальні, стояла у них ялинка посеред кімнати, а я з його сином Михайлом, якого кликали «Сясьо», бавилися, бігали навкруг. Бували у них часто, ми з Михайлом бігали у ліс, який був недалеко від їхнього будинку, лазили по деревах.

Іл. 7-9. Корнелій Камінський з учнями Нагуєвицької школи (перша третина 1930-х рр.)

Іл. 10. Школа у Нагуєвичах, будівництво якої зініціював Корнелій Камінський

Лл. 11. Корнелій Камінський верхи на коні (кінець 1920-х рр.)

Ішов 1941 рік. В історії Нагуєвич, мабуть, немає трагічніших днів за ті, що пережило село наприкінці червня цього року. Коли мій батько дізнався про початок війни, зразу ж пішов до Корнелія Камінського. Там у них була маленька кімнатка, в якій вони разом сиділи, обговорювали всякі проблеми. Через короткий час прийшли до нас енкаведисти і спитали, де тато. Мама, відчуваючи біду, вирішила побігти до К. Камінського, щоб повідомити їх. Але вони зразу поїхали до нього. І хоча він уже два роки був на пенсії, забрали обох у Підбуж.

Лл. 12. Корнелій Камінський з родиною та друзями з педагогічного товариства в Дрогобичі (середина 1930-х рр.)

Лл. 13. Корнелій Камінський з учнями біля церкви Святого Миколая Мирлікійського Чудотворця після святочної літургії (кінець 1920-х рр.)

Лл. 14. Корнелій Камінський (у центрі) з вчителями та будівничим школи в Нагуєвичах (друга половина 1920-х рр.)

Іл. 15, 16. Корнелій Камінський з друзями та дітьми під час полювання в Нагуєвичах (1930-ті рр.)

*Іл. 17, 18. Корнелій Камінський на власній пасіці в Нагуєвичах
(кінець 20-х – початок 30-х рр. XX ст.)*

В той же день забрали Михайла Дрогобицького, Степана Дум'яка, Миколу Хруника, Івана Чаплю. Там привезли багато людей з навколишніх сіл, освічених, розумних, які підносили національну свідомість селян. Їхньою єдиною провинною було те, що вони були українцями⁶. Чотири дні їх тримали у Підбужі, допитували, катували, а вдосвіта 26 червня посадили в машину і повезли у Дрогобич. Але дорога виявилась не легкою. Не доїжджаючи до Нагуєвич, в урочищі «Гостислав'є», наказали зійти з машин і розстріляли, а тих, хто намагався втекти, добивали багнетами. Камінський лежав крайнім при дорозі. Тіло було порізане, на руках не було нігтів – вирвані разом з тілом. Маленькі нагуєвицькі діти, які вранці вигнали на пасовисько корів, побачили цю жахливу картину. Побігли в село і повідомили батьків. Всіх закатованих привезли в село. Людей з Підбужа, Опаки, Кропивника забрала родина.

29 червня в Нагуєвичах був похорон. Нагуєвичани – дорослі і малі, вчителі, учні проводжали в останню дорогу своїх краян. Поховали їх у братській могилі. Похорон був з каплички, відправляв парох Німилович з Унятич.

Після вбивства Корнелія Камінського і Михайла Дрогобицького прийшла німецька окупація, в часи якої їхню педагогічну справу і традицію національно-патріотичного виховання нагуєвицьких учнів продовжив їхній же вихованець – успішний педагог і вчитель Іван Франко (27.09.1919 р.н.). Його згадують в семи-класній школі Нагуєвич у реєстрі вчителів від 1 листопада 1941 р. В цей час було

Лл. 19. Будинок Корнелія Камінського біля лісу праворуч дороги при в'їзді на Слободу (30-ті рр. XX ст.)

⁶ Гром Г. Нагуєвичі. – Дрогобич, 2002. – С. 127, 228.

Іл. 20. Родинний будинок Корнелія Камінського після перебудови (1990-ті рр.)

також 7 класів і 7 вчителів, з яких один також виконував обов'язки директора⁷. В цей же час в школі працювали інша вихованці та наступники Корнелія Камінського – учителька Євгенія Єднака (17.01.1905 р.н.), директор школи Степан Волох (3.12.1910 р.н. з Нагуєвич), учителька Волох-Хом'як (25.12.1910 р.н. з Нагуєвич), учителька Гонората Винницька-Густановська (10.09.1890 р.н. з Унятич), Валентина Попель-Куликовська (13.03.1906 р.н. з росії), які згадуються серед учительського колективу у жовтні-грудні 1941 р.⁸

Корнелій Камінський помертньо реабілітований в 1995 році. Вірним послідовником була його дружина Кароліна Камінська, яка навчала дітей ще й після війни. Це була найстарша вчителька в селі. Вона дожила до глибокої старості, до 97 років. І зберегла світлу пам'ять про всіх односельчан –колишніх учнів.

Минули роки, вирости нові покоління людей. При в'їзді в Нагуєвичі з Дрогобича, під самим лісом, стоїть ошатний дерев'яний будинок, побудований Корнелієм Камінським. Живуть у ньому розумні, порядні і добрі люди – його внука Марія, її дочка, внуки і правнуки, які сьогодні носять славне прізвище Віткович⁹.

⁷ Галів М. Між серпомолотом і свастикою... – С. 279.

⁸ Там само. – С. 286, 288-289.

⁹ Висловлюємо щирю подяку нащадкам Корнелія Камінського – родині Віткович за допомогу у наданні фотографій та реконструкції історичної правди про директора Нагуєвицької школи, його громадську та культурно-освітню діяльність. Сьогодні родинні традиції в садибі К. Кімаковича зберігають та продовжують: внучка Камінська Марія Григорівна (1955 р.н.), правнучка Віткович Марія Іванівна (1972 р.н.), праправнук Віткович Василь Богданович (1992 р.н.), праправнучка Гапуняк (Віткович) Христина Богданівна (1993 р.н.), праправнучка Гапуняк Анастасія Олегівна (2013 р.н.), прапраправнучка Віткович Вероніка Василівна (2014 р.н.) та прапраправнук Віткович Богдан Васильович (2015 р.н.).

Світла пам'ять про Корнелія Камінського живе в серцях нагуєвичан та його нащадків.

Марія Шутко.

Корнелій Камінський – довголітній директор Нагуєвицької школи.

Дана стаття є спогадом про відомого педагога, ініціатора будівництва і директора школи в селі Нагуєвичі Корнелія Камінського (1870 – †1941 рр.). Зокрема йдеться про його життєвий і творчий шлях, вшанування його пам'яті в середовищі учнів, колег та нащадків, а також про його мученицьку загибель від рук катів НКВД у 1941 р.

Mariya Shutko.

Korneliy Kaminsky – a long-time director of the Naguyevychi school.

This article is a memory about the famous teacher, the initiator of construction and the director of the school in the village of Naguyevychi, Korneliy Kaminsky (1870 – †1941). In particular, it is about his life and creative path, commemoration of his memory among pupils, colleagues and descendants, as well as about his martyrdom from the hands of NKVD executioners in 1941.

Марія ДОБРЯНСЬКА

ШКІЛЬНА МЕТРИКА СЕЛА НАГУЄВИЧІ 1900 – 1943 РР. З ПАРАФІЯЛЬНОГО АРХІВУ ЦЕРКВИ ПЕРЕНЕСЕННЯ МОЩЕЙ СВЯТОГО МИКОЛАЯ

Під час другої експедиції до церкви Перенесення мощів Святого Миколая (горішньої) села Нагуєвичі, на початку лютого 2022 р., нам вдалося оцифрувати ще одну книгу «Метрики шкільної» Том 1, яка на титульному аркуші, хоч і задекларована авторами хронологічним періодом 1900 – 1923 рр., проте крайня дата записів охоплює інформацію про дітей в Нагуєвицькій школі навіть за 1943 р.¹ Саме тому в назві нашої розвідки ми вказали загальний хронологічний період записів 1900 – 1943 рр.

На сьогоднішній день шкільні метрики зберігаються у храмі Перенесення мощів Святого Миколая (горішньої) села Нагуєвичі. У даній книзі реєстрували учнів, які навчалися у школі, вказуючи не тільки навчальні роки, але й ключові метричні дані про учнів, імена їхніх батьків та віросповідання. Також на початкових сторінках шкільної метрики знаходяться поради від доктора Кароля Фалькевича щодо ведення шкільної документації на нових бланках та поради щодо заповнення окремих розділів книжки.

«Хатинка під Ділом», так називалася школа, в якій навчалися діти із 1818 року до міжвоєнного періоду. Ця перша школа спочатку була двокласовою, а навчання тривало 5 років. У школі навчали дітей письму, читанню, катехизму, церковного співу, оскільки освіта перебувала в руках духовних осіб².

«Хатинка під Ділом», де навчалися діти, була вже старою, тому її розібрали на опалення будинків у центрі села, до яких перенесли навчання дітей. Директорами шкіл за період з 1900 р. по 1930 р. були: Корнелій Камінський – 1913 – 1915 рр., 1918 – 1938 рр., Ян Німентовський – 1915 – 1918 рр.³, Михайло Дрогобицький 1938 – 1941 рр. та ін. Властиво під керівництвом цих директорів і велися записи у семирічній школі навіть за часів німецької окупації Дрогобиччини.

Велику увагу за час директорування Корнелія Камінського та Яна Німентовського приділяли вивченню церковнослов'янської мови і церковному співу.

¹ Нашу попередню публікацію шкільної метрики за 1937 – 1953 рр. див. у: Добрянська М. Шкільна метрика села Нагуєвичі 1937 – 1953 рр. за матеріалами архіву церкви Перенесення мощів Святого Миколая // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі». – Кн. 3. – Нагуєвичі-Дрогобич, 2022. – С. 599-792.

² Гром Г. Нагуєвичі. – Дрогобич, 2002. – С. 100.

³ Там само. – С. 140.

Свідоцтва про навчання за 1915 р. були записані виключно українською мовою. Упродовж 1918 – 1919 рр. Нагуєвицька школа стала «вселюдною»: було введено загальний обов'язок, щоб кожна дитина навчалася у школі. Українська мова стала обов'язковою, а німецькою вже не навчали.

У міжвоєнний період село Нагуєвичі було під польською окупацією, тому навчання та всі шкільні заходи проводились польською мовою, шкільні метрики велись також польською. Польські шкільні метрики Нагуєвич обліковували учнів чоловічої та жіночої статі окремо. З метричної книги, де записували хлопчиків, бачимо, що народжуваність дітей чоловічої статі в Нагуєвичах була доволі висока: 1900 р. – 11 хл., 1901 р. – 30 хл., 1903 р. – 29 хл. У час Першої світової війни число хлопчиків зменшується: 1914 р. – 19 хл., 1915 р. – 21 хл., 1916 р. – 14 хл. У наступні роки чисельність народжених дітей чоловічої статі збільшується.

Впродовж 1900 – 1914 рр. багато хлопчиків залишено на повторний курс. Є також записи про окремих дітей із фізичними вадами: глухий, німий, інвалід і т. д. Із метричної книги дізнаємося, що учні навчалися сім класів. Також в селі поруч із дітьми українців вчилися євреї та поляки, адже їхні сім'ї також проживали в Нагуєвичах.

У цій шкільній метриці ми можемо прослідкувати родинні лінії учнів у Нагуєвичах, від'їзди учнів та їх сімей з Нагуєвич, роки закінчення навчання. У шкільній метриці 1900 – 1930 рр. записи велися польською мовою включно із записами про віросповідання та родичів. У оригінальній таблиці міститься 12 колонок, серед яких є пусті, зовсім не заповнені. Також зустрічаються скорочення у колонці номер 2 – релігія, які розшифровуються наступним чином: гр.кат. – греко-католик, рим.кат – римо-католик. Присутні також перекреслення імен та прізвищ впродовж ведення усїєї шкільної метрики. Це позначало особу, яка виїхала з Нагуєвич, або померла.

Археографічні засади публікації джерела

Джерело вперше вводиться до наукового обігу без номеру зберігання, оскільки книга не має парафіяльного реєстру і не передана до фондів музею. Рукописний польський текст шкільної метрики с. Нагуєвичі за період 1900 – 1930 навчальних років за матеріалами архіву церкви Перенесення мощів Святого Миколая на 110 сторінках є хронологічною частиною метричної бази школи в Нагуєвичах, яка формувалася також і за часів педагогічної роботи директора школи Корнелія Камінського (1870 – †1941), якого було призначено на цю посаду у 1913 р.

Публікуємо текст книги згідно з прийнятими археографічними правилами зі збереженням оригіналу та формуляру метрики. Скорочення розшифровано, перекреслені слова та виправлення збережено згідно оригіналу (перекреслення означають, що запис був помилковим, або людина виїхала чи померла). Текст відтворено без модернізації, згідно з правописом оригіналу. Заголовок таблиці метричного реєстру зберігається для усїєї книги. Публікація джерела супроводжується кодіологічним описом на основі методики Ігоря Скочилія та книгознавиці Світлани Зінченко.

Кодикологічний опис

Метрика шкільна. Том I А. Для району шкільного в Нагуєвичах – зберігається в храмі Перенесення мощей Святого Миколая (горішня).

Мова – польська.

Матеріали та техніка виконання. Папір, 255x250 мм. Філігрань відсутня. Записи виконані різними почерками. Усі записи зроблені чорним чорнилом.

Оздоблення: тексти вписано в єдину структуру таблиці. Кількість стовпців 12.

Оправа: картон (твердий), папір, 255x250x3 мм. Верхня та нижня палітурки ідентичні, поволочені інтегрованим папером з орнаментом (кольори: коричневий, чорний). Хребет книги обтягнутий тканиною із чорними полосками. На верхній палітурці присутні друковані записи, а саме назва метрики шкільної, вказаний район, віросповідання, а також місце знаходження записів та інше.

Стан збереження: оправа книги пошкоджена механічними чинниками. Два аркуші відділені, не вистачає 10 сторінок, з 96 по 104 ст. за роки навчання в школі 1928 р. та частково 1929 р., нумерація учнів за 1929 рік починається з 41 номеру.

Покрайні записи (маргіналії): на сторінках (2, 4, 6, 8 і т. д.) внизу присутній запис.

Громада: Нагуєвичі

Місцева шкільна рада: в Нагуєвичах

Парафіяльна канцелярія гр.кат. в Підбужі

Парафіяльна канцелярія гр.кат в Нагуєвичах

Канцелярія метричних книг в Дрогобичі

Метрика шкільна
щоденні та додаткові заняття
Том I. А

Цей том охоплює:

а) хлопці

б) ~~дівчата~~

**народжені в роках: 1900, 1901, 1902,
1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908,
1909, 1910, 1911, 1912, 913, 914, 915,
916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923.**

Рік народження 1900

Всього за 1900 рік народження у шкільній метриці записано 11 учнів. Одинадцятий учень записаний на наступній 2-ій сторінці, записи загальні проводяться окремо.

Ст.1

1. Михайло Лазорович – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки: Іван і Марта Лазорович. День і місяць народження 6. IX. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1909/10, 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках зроблено запис: звільнений на рік 1908/9, не досягнув прогресу.

2. Юліан Дрогобицький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія з Фридерів. День і місяць народження 23. IX. Розпочав навчання у 1907/8 роках, навчався: 1907/8, 1908/9, 1909/10, 1911/12, 1912/13 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках записів не зроблено.

3. Степан Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Ілько та Параска з Твардовських. День і місяць народження 4. X. Розпочав навчання у 1906/7 роках, навчався: 1906/7, 1907/8, 1908/9, 1909/10, 1911/12 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1912/13 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках записів не зроблено.

4. Іван Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Анна з Вольчаків. День і місяць народження 15. X. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

5. Михайло Лялюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Лука і Анна з ... День і місяць народження 17. X. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1909/10, 1911/12, 1912/13 роках шкільних, тобто три класи. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік 1908/9, не досягнув прогресу.

6. Степан Шпак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Наця з Капців. День і місяць народження 01. XI. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

7. Гринь Ткач – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Марія з Сарабринів. День і місяць народження 24. XI. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1911/12, 1912/13, 1913/14, 1915/16 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1917/18 рр. Навчався в 1917/18 рр. В примітках запис: звільнений на рік, 1908/9 не досягнув прогресу.

8. Ілько Юсифів – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Марія з Сарабринів. День і місяць народження 13. XII. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1917/18 рр. Навчався в 1917/18 рр. В примітках запис: звільнений на рік, 1909/10 рр. не досягнув прогресу.

9. Миколай Добрянський – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Рузя з Громів. День і місяць народження 13. XII. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11 роках шкільних, тобто три класи. Продовжив навчання у приватній школі у 1912/13 рр. В примітках запис: звільнений на рік, переведений до Ясениці.

10. Андрій Митчак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Анна з Гавриликів. День і місяць народження 24. XII. Розпочав навчання у 1908/9 роках,

навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12 роках шкільних, тобто п'ять класів. Продовжив навчання у приватній школі у 1912/13 рр. В примітках запис: звільнений на рік, 1908/9 рр. не досягнув прогресу.

Ст.2

11. Василь Митчак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Степан та Катерина з Лялюків. День і місяць народження 20. XII. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. Навчався в 1915/16, 1916/17 рр. В примітках запис: звільнений на рік, 1909/10 рр. не досягнув прогресу.

В кінці сторінки проводяться записи за роки навчання та кількість дітей: 1906/7-1, 1907/8-1,1; 1908/9-4,1,1; 1909/10-4,3,1,1; 1908/9-1; 1909/10-1.

Ст. 3

Рік народження 1901

Всього за 1901 рік народження у шкільній метриці записано 30 учнів. Записи зроблені на 3, 4, 5 сторінках. На усіх сторінках записано по 10 дітей.

1. Андрій Пецей – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Марія з Варениць. День і місяць народження 26. I. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

2. Михайло Дрогобицький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Кость і Марія з Дідачових. День і місяць народження 30. I. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

3. Юзик Хруник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Анна з Подляшецьких. День і місяць народження 6. II. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14 рр. В примітках запис: звільнений на рік, в році 1915/16 на фонзпаніє.

4. Михайло Климко – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Марія з Хруників. День і місяць народження 27. II. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: (записи відсутні) роках шкільних. В примітках запис: звільнений на рік, 1908/9 рр. не досягнув прогресу; 1909/10 рр. не досягнув прогресу; 1910/11 рр. не досягнув прогресу.

5. Юзик Хруник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Анна з Подляшецьких. День і місяць народження 6. II. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14 рр. В примітках запис: звільнений на рік, в році 1915/16 на фонзпаніє.

6. Василь Рибяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Герасим і Марьона з Хруників. День і місяць народження 28. II. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1909/10, 1911/12, 1912/13 роках шкільних, тобто три класи. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1915/16, 1916/17, 1917/18 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

5. Миколай Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Анна з Подляшецьких. День і місяць народження 25. III. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. Навчався в 1915/16, 1916/17 рр. В примітках запис: звільнений на рік, 1908/9 рр. не досягнув прогресу.

6. Михайло Кахній – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Максим і Наця з Олійників. День і місяць народження 7. IV. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: (записи відсутні) роках шкільних. В примітках запис: звільнений на рік, 1908/9 рр. не досягнув прогресу, 1909/10 рр. не досягнув прогресу.

7. Петро Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федько і Євка з Чаплів. День і місяць народження 3. V. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14, 1915/16 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1916/17 рр. Навчався в 1916/17 рр. В примітках запис: звільнений на рік, 1909/10 рр. не досягнув прогресу.

8. Іван Тимішин – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Кость і Рузя з Дрогобицьких. День і місяць народження 6. VI. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

Записи в кінці сторінки окремих пунктів: 1908/9-6; 1909/10-2(1 кл.), 5(2кл.).

Рік народження 1901

Ст.4

9. Михайло Гілій – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федько і Марія з Чаплів. День і місяць народження 15. VI. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. Навчався в 1915/16, 1916/17, рр. В примітках запис: звільнений на рік, 1908/9 рр. не досягнув прогресу.

10. Петро Кибза – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федько і Феся з Буцяків. День і місяць народження 19. VI. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

11. Еліас Мендель, друге ім'я Івхарц – релігія – мойсеєва, народжений в Нагуєвичах. Батько Пінкас Зільбергер. День і місяць народження 27. VI. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: (записи відсутні) роках шкільних. В примітках запис: звільнений на рік, не класифікований, 1909/10 – не класифікований, 1910/11 – не класифікований.

12. Петро Лоек – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федько і Феся з Микитичів. День і місяць народження 7. VII. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

13. Петро Ясінський – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Олена з Буцяків. День і місяць народження 10. VII. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік, 1909/10 не досягнув прогресу.

14. Петро Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Марія з Романів. День і місяць народження 11. VI. Розпочав навчання у 1907/8 роках, навчався: 1907/8, 1908/9, 1909/10, роках шкільних, тобто три класи. В примітках запис: звільнений на рік.

15. Гринь Гаврилик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федько і Феся з Котиків. День і місяць народження 21. VII. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1909/10 роках шкільних, тобто один клас. В примітках запис: звільнений на рік, 1908/9 не досягнув прогресу, 1909/10 не досягнув прогресу.

16. Ілько Добрянський – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Ірина з Баранів. День і місяць народження 23. VII. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

17. Степан Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Марія з Чаплів. День і місяць народження 3. VII. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

18. Михайло Винницький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Рузя з Котиків. День і місяць народження 20. VII. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

Записи в кінці сторінки окремих пунктів: 1907/8-1; 1908/9-6(1 кл.),1(2 кл.); 1909/10-2(1 кл.),5(2 кл.),1(3 кл.).

Рік народження 1901

Ст.5

19. Миколай Довуїч – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федько і Марія з Лялюків. День і місяць народження 21. VIII. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто три класи. Записаний на додаткове навчання 1916/17 рр. Навчався в 1916/17 рр. В примітках запис: звільнений на рік, 1908/09 – не досягнув прогресу, 1909/10 – не досягнув прогресу.

20. Миколай Ільницький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Мокрина. День і місяць народження 28. VIII. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1909/10, 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках запис: звільнений на рік, 1908/09 – не досягнув прогресу.

21. Федір Дрогобицький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анна з Вітковичів. День і місяць народження 8. IX. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. Навчався в 1915/16 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

22. Андрій Лялюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Філіп і Феся з Буцяків. День і місяць народження 16. IX. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: (записи відсутні) роках шкільних. В примітках запис: звільнений на рік, 1909/10 – не досягнув прогресу, 1910/11 – не досягнув прогресу.

23. Федір Риб'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Юстина. День і місяць народження 17. X. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14, 1915/16 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1916/17 рр. Навчався в 1916/17 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

24. Петро Винницький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Павло і Анна з Риб'яків. День і місяць народження 17. X. Розпочав навчання у 1908/09 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14, 1915/16 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1916/17 рр. Навчався в 1916/17 рр. В примітках запис: 1908/09 – не досягнув прогресу.

25. Миколай Яцула – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Макар і Марія з Буцяків. День і місяць народження 14. XII. Розпочав навчання у 1909/10 роках,

навчався: 1909/10 роках шкільних, тобто один клас. Помер в 1910 році шкільному. В примітках запис: звільнений на рік.

26. Єгор Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гнат і Наця з Лазоровичів. День і місяць народження 16. XII. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. Навчався в 1915/16, 1916/17 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

27. Миколай Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Данило і Марія з Вольчаків. День і місяць народження 26. XII. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався (записи відсутні) роках шкільних. В примітках запис: звільнений на рік, 1909/10 – не досягнув прогресу.

28. Іван Калапунь – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Марія з Риб'яків. День і місяць народження 9. IX. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Записи в кінці сторінки окремих пунктів: 1909/10-6.

Рік народження 1902

Всього за 1902 рік народження у шкільній метриці записано 28 учнів. Записи зроблені на 6, 7, 8 сторінках. На шостій сторінці записано 10 дітей, на сьомій – 10, на восьмій сторінці – 8 дітей.

Ст.6

1. Михайло Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гаврило і Катя з Чаплів. День і місяць народження 1. I. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. Навчався в 1915/16, 1916/17 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

2. Стефан Микитич – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гнат і Феся. День і місяць народження 6. I. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14, 1915/16 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1916/17 рр. Навчався в 1916/17, 1916/17 рр. В примітках запис: звільнений на рік.

3. Василь Фридер – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Анна з Бадинських. День і місяць народження 13. I. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. Навчався в 1915/16, 1916/17 рр. В примітках запис: 1908/09 звільнений на рік.

4. Михайло Фриз – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Марія Фриз. День і місяць народження 16. I. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14, 1915/16 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1916/17 рр. Навчався в 1916/17, 1916/17 рр. В примітках запис: 1908/09 звільнений на рік.

5. Василь Микитич – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Феся з Подляшецьких. День і місяць народження 24. I. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. Навчався в 1915/16, 1916/17 рр. В примітках запис: 1908/09 звільнений на рік.

6. Михайло Халавко – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Федір і Параска з Поворозників. День і місяць народження 16. II. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14, 1915/16 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1916/17 рр. Навчався в 1916/17, 1917/18 рр. В примітках запис: 1908/09 звільнений на рік.

7. Іван Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія і Андрій Чапля. День і місяць народження 19. II. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14, 1915/16 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1916/17 рр. Навчався в 1916/17 рр. В примітках запис: 1908/09 звільнений на рік.

8. Юліан Подляшецький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Параска з Буцяків. День і місяць народження 3. III. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: записи відсутні. В примітках запис: 1908/09 звільнений на рік, 1909/10 – не досягнув прогресу, 1910/11 – не класифікований.

9. Дмитро Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Катерина з Микитичів. День і місяць народження 29. III. Розпочав навчання у 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1913/14 рр. Навчався в 1913/14, 1915/16 рр. В примітках записи відсутні.

10. Яків Бергер – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Готтель і Ітта Бергер. День і місяць народження 30. III. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. Навчався в 1915/16, 1916/17 рр. В примітках запис: 1908/09 звільнений на рік.

Записи в кінці сторінки окремих пунктів: 1908/9- 1 1909/10-8(1 кл.), 1 (2 кл.).

Рік народження 1902

Ст.7

11. Михайло Лазорович – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Гарпина з Громів. День і місяць народження 3. IV. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто сім класів. Записаний на додаткове навчання 1916/17 рр. Навчався в 1916/17 рр. В примітках запис: 1908/09 звільнений на рік.

12. Степан Сольвар – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Анна з Буцяків. День і місяць народження (запис відсутній). Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 1908/09 звільнений на рік, 1909/10 – не досягнув прогресу, 1910/11 – не класифікований.

13. Василь Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Єлька з Зеників. День і місяць народження 24. IV. Розпочав навчання в 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках запис: 1908/9 звільнений на рік, 1909/10 – не досягнув прогресу, 1916/17 – не класифікований.

14. Іван Дрогобицький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Феся з Рураків. День і місяць народження 1. V. Розпочав навчання в 1909/10 роках, навчався: (записи відсутні). Помер в шкільній році – 1918. В примітках запис: 1908/9 звільнений на рік, 1909/10 – не досягнув прогресу, 1910/11 – не класифікований, 1911/12 – не класифікований.

15. Михайло Мацько – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Платон і Євка з Хойняків. День і місяць народження 18. V. Розпочав навчання в 1908/9 роках, навчався: 1908/9, 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто шість класів. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. Навчався в 1915/16, 1916/17 рр. В примітках записів немає.

16. Василь Павлик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Степан і Таня з Лоїків. День і місяць народження 24. VII. Розпочав навчання в 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. В примітках запис: 1908/9 звільнений на рік, 1915/16 – не класифікований.

17. Миколай Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Каська з Вітковичів. День і місяць народження 1. VIII. Розпочав навчання в 1909/10 роках, навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 1908/9 звільнений на рік, 1909/10 – не досягнув прогресу, 1910/11 – не класифікований.

18. Йозеф Баумгартнеру – релігія – мойсея, народжений в Нагуєвичах. Батьки Зейзор і Байа Єута. День і місяць народження 1. VIII. Розпочав навчання в 1909/10 роках, навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 1908/9 звільнений на рік, 1909/10 – не досягнув прогресу, 1910/11 – не класифікований.

19. Гнат Вольчак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Наця з Твардовських. День і місяць народження 30. VIII. Розпочав навчання в 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках запис: 1908/9 звільнений на рік.

20. Миколай Лазорович – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Каська з Боруцяків. День і місяць народження 9. IX. Розпочав навчання в 1909/10 роках, навчався (записи відсутні). В примітках запис: 1909/10 звільнений на рік, виїхав до Німеччини.

Записи в кінці сторінки окремих пунктів: 1908/9-1; 1909/10-3(1 кл.), 1(2 кл.).

Рік народження 1902

Ст.8

21. Михайло Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Константин і Каська з Тимишинових. День і місяць народження 10. IX. Розпочав навчання у 1909/10 роках, навчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. Навчався в 1915/16, 1916/17 рр. В примітках записів не зроблено.

22. Іван Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федьо і Каська з Мазуриків. День і місяць народження 30. IX. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках запис: 1909/10 звільнений на рік.

23. Василь Маринович – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Олена з Громів. День і місяць народження 28. X. Розпочав навчання в 1910/11 роках, навчався: 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто п'ять класів. В примітках запис: 1909/10 звільнений на рік.

24. Гринь Пехунь – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Пелагія з Олефірів. День і місяць народження 28. X. Розпочав навчання в 1910/11 роках, навчався: 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто шість класів. В примітках запис: 1909/10 звільнений на рік.

25. Іван Ткач – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Марія з Сарабринів. День і місяць народження 1. XI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. Записаний на додаткове навчання 1916/17 рр. Навчався в 1916/17, 1917/18 рр. В примітках запис: 1909/10 звільнений на рік.

26. Василь Хруник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Марія з Гуняків. День і місяць народження 3. XII. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 1909/10 звільнений на рік.

27. Федір Лялюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Марія з Іванчуків. День і місяць народження 8. XII. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). Помер в 1910 шкільному році. В примітках записів немає.

28. Михайло Іваницький – релігія – гр. кат, народжений в Стрию. Батьки Григорій і Габрієла з Громів. День і місяць народження 30. XII. Розпочав навчання в 1909/10 роках, на-

вчався: 1909/10, 1910/11, 1911/12, 1912/13 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

Записи в кінці сторінки окремих пунктів: відсутні.

Рік народження 1903

Всього за 1903 рік у шкільній метриці записано 29 учнів. Записи зроблені на 9, 10, 11 сторінках. На дев'ятій сторінці записано 10 дітей, на десятій – 10 і на одинадцятій сторінці – 9 дітей.

Ст.9

1. Василь Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Мокрина з Буцяків. День і місяць народження 13. I. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

2. Олекса Гаврилик релігія гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федько і Мокрина з Ктуків. День і місяць народження 30. III. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався (записи відсутні). В примітках запис: помер.

3. Іван Франко – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Фрузя з Сольварів. День і місяць народження 16. IV. Розпочав навчання (записи відсутні). Помер в 1920 році. Звільнений від відвідування школи у 1910/11 рр. В примітках запис: фізичні і розумові вади.

4. Миколай Лазорчин – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Анна з Глібчуків. День і місяць народження 16. IV. Розпочав навчання в 1910/11 роках, навчався: 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

5. Йосиф Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Єва з Громів. День і місяць народження 19. IV. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

6. Стефан Кахній – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Марія з Лялюків. День і місяць народження 16. VI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

7. Петро Кахній – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гаврило і Марія з Буцяків. День і місяць народження 19. VI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13 роках шкільних, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

8. Іван Ягодзінський релігія гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія з Трюкерів. День і місяць народження 17. VI. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

9. Михайло Ожга релігія гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Каська з Лесівців. День і місяць народження 13. VII. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

10. Іван Луцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Максим і Каська з Чаплів. День і місяць народження 3. VII. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1903

Ст.10

11. Дмитро Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Анна з Буцяків. День і місяць народження 14. VII. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто три класи. В примітках запис: 1910/11 звільнений на рік.

12. Михайло Юда – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Микита і Марія з Зайців. День і місяць народження 16. VIII. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). Помер 4.02. 1911 р. В примітках записи відсутні.

13. Іван Олефір – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Анна з Котиків. День і місяць народження 21. VIII. Розпочав навчання в 1910/11 роках, навчався: 1910/11, 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

14. Йосиф Павлик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Каська. День і місяць народження 21. VIII. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках запис: 1910/11 звільнений на рік.

15. Василь Лялюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Фрузя з Хруників. День і місяць народження 27. VIII. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

16. Миколай Кугілька – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Анна з Буцяків. День і місяць народження 22. IX. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 1910/11 звільнений на рік.

17. Михайло Лялюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гаврило і Каська з Лялюків. День і місяць народження 2. X. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12 роках шкільних, тобто один клас. Записаний на додаткове навчання 1915/16 рр. В примітках запис: 1912/13 не досягнув прогресу.

18. Дмитро Глінка – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Анна з Лялюків. День і місяць народження 6. X. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. Помер 5. XII. 1915 р. В примітках записи відсутні.

19. Юзик Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Олена з Хруників. День і місяць народження 6. X. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках запис відсутній.

20. Михайло Лялюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Юзьо і Марія з Василюків. День і місяць народження 10. X. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1903

Ст.11

21. Михайло Кебза – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федьо і Фесья з Буцяків. День і місяць народження 20. X. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках запис: від 1913 до 1915 року навчався приватно, в році 1915 прибув до 4 кл. науки.

22. Гринь Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гриньо і Олена з Гатараняків. День і місяць народження 22. X. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

23. Михайло Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Каська з Яцуляків. День і місяць народження 2. XI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

24. Дмитро Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Каська з Буцяків. День і місяць народження 6. XI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

25. Дмитро Хохlach – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь і Рузя з Хохlachів. День і місяць народження 7. XI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках запис: 1912/13 – не досягнув прогресу.

26. Дмитро Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Олена з Микитичів. День і місяць народження 11. XI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

27. Миколай Ільницький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія. День і місяць народження 12. XII. Розпочав навчання (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

28. Гнат Твардовський – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Йосиф і Фрузя з Партиків. День і місяць народження 27. XII. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

29. Джимі Джилбергер – релігія – мойсеєва, народжений в Нагуєвичах. Батьки Джанел Камерман Джилбергер Бейсі. День і місяць народження 28. XII. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16, 1916/17 роках шкільних, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1904

Всього за 1904 рік народження у шкільній метриці записано 29 учнів. Записи зроблені на 12, 13, 14, 15 сторінках. На 12 сторінці записано 10 дітей, на 13 сторінці – 10, на 14 сторінці – 10 дітей і на 15 сторінці – 1 дитина.

Ст.9

1. Степан Лоек – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Данько Леся. День і місяць народження 1. I. Розпочав навчання в 1913/14 роках, навчався: 1913/14, 1915/16 роках шкільних, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

2. Степан Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Наця. День і місяць народження 9. I. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12 роках шкільних, тобто один класи. В примітках запис: 1910/11 звільнений на рік, християнин.

3. Василь Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Марія. День і місяць народження 13. I. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

4. Василь Паращак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Марія. День і місяць народження 13. I. Розпочав навчання в 1910/11 роках, навчався: 1910/11, 1911/12, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

5. Василь Твердовський – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія. День і місяць народження 14. I. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

6. Юліан Жидор – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь і Леся. День і місяць народження 28. I. Розпочав навчання в 1912/13 роках, навчався: 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто два класи. Звільнений від відвідування школи через фізичні чи розумові вади (написано в примітці) у 1914/15 році. Помер в 1917 році. В примітках запис: лексопунктіра.

7. Михайло Віткович – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь і Леся. День і місяць народження 5. II. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1913/13, 1915/16 роках шкільних, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

8. Стефан Перхун – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Надія. День і місяць народження 5. IV. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13 роках шкільних, тобто два класи. В примітках запис: підпис Ілуцький.

9. Степан Лялюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Анна. День і місяць народження 15. II. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

10. Василь Гаврилик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Феся. День і місяць народження 25. II. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

Ст.13

11. Олекса Дрогобицький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія. День і місяць народження 17. III. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

12. Михайло Франко – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Марія. День і місяць народження 30. III. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). Звільнений від відвідування школи через фізичні чи розумові вади (написано в примітці) у 1911/12 році. Помер в 1918 році. В примітках запис: фізичні вади.

13. Микола Фридер – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анна. День і місяць народження 15. IV. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

14. Миколай Фирта – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Єлька. День і місяць народження 30. IV. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13 роках шкільних, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

15. Михайло Лопушанський – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Ілько і Марія. День і місяць народження 8. V. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

16. Йосиф Котик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Ілько і Марія. День і місяць народження 27. VII. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

17. Тадеуш Грохмаліцький релігія римо. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Йозеф і Анна. День і місяць народження 4. VIII. В примітках запис: вибув.

18. Йосиф Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Мокрина. День і місяць народження 29. VIII. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

19. Іван Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Павло і Марта. День і місяць народження 10. IX. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках запис: перейшов навчатися до приватної школи у 1915 році шкільному.

20. Михайло Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Марія. День і місяць народження 16. IX. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках запис: в році 1916/17 – не-класифікований.

Ст.14

21. Михайло Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анна. День і місяць народження 22. X. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: (записи відсутні). В примітках запис: підпис Ілепи.

22. Юліан Ільницький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Мокрина. День і місяць народження 5. XI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

23. Михайло Лялюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Марія. День і місяць народження 14. XI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

24. Михайло Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Панько і Каська. День і місяць народження 17. XI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12 роках шкільних, тобто один клас. В примітках запис: 1912/13 – не досягнув прогресу.

25. Михайло Хруник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Стефан і Марія. День і місяць народження 19. XI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто три класи. В примітках запис: в році 1916/17 – не класифікований.

26. Петро Хруник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гнат і Олена. День і місяць народження 26. XI. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

27. Михайло Гаврилик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Данько і Меланія. День і місяць народження 3. XII. Розпочав навчання в 1912/13 роках, навчався: 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто два класи. Звільнений від відвідування школи через фізичні та розумові вади у 1911/12 роках, запис зроблено в примітках. В примітках запис: фізичні вади.

28. Михайло Балуш – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь і Анна. День і місяць народження 8. XII. Розпочав навчання в 1912/13 роках, навчався: 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто два класи. Звільнений від відвідування школи через фізичні або розумові здібності у 1911/12 роках, запис зроблено в примітках. В примітках запис: фізичні вади.

29. Миколай Микитич – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Тася. День і місяць народження 20. XII. Розпочав навчання в 1911/12 роках, навчався: 1911/12, 1915/16 роках шкільних, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

30. Михайло Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Каська. День і місяць народження 24. XII. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). Помер у 1910 році. В примітках записи відсутні.

Ст.15

31. Гринь Поворозник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Феся. День і місяць народження 28. XII. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13, 1915/16 роках шкільних, тобто два класи. Звільнений від відвідування школи через фізичні або розумові здібності у 1911/12 роках, запис зроблено в примітках. В примітках запис: фізичні вади.

Рік народження 1905

Всього за 1905 рік народження у шкільній метриці записано 37 учнів. Записи зроблені на 16, 17, 18, 19 сторінках. На 16 сторінці записано 10 дітей, на 17 сторінці – 10, на 18 сторінці – 10 дітей і на 19 сторінці – 7 дітей.

Ст.16

1. Василь Гілій – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Анна (231)⁴. День і місяць народження 4. I. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

2. Василь Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Анна (31). День і місяць народження 24. I. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

3. Теодор Нанівський – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Стефан і Мокрина (143). День і місяць народження 30. I. Розпочав навчання в 1911/12 рр., навчався: 1911/12 роках шкільних, тобто один клас. Помер в 1913 році. В примітках записи відсутні.

⁴ З шістнадцятої сторінки у книзі поруч із інформацією про батьків з'являються цифри. Припускаємо, що це номери будинків, де мешкала родина учня.

4. Ігор Пантюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Ігнат і Анна (137). День і місяць народження 5. II. Розпочав навчання у 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

5. Николай Салаяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Онуфрій і Анна (339). День і місяць народження 4. II. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

6. Стефан Гвоздецький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор і Фрозія (249). День і місяць народження 12. II. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). Помер в 1909 році. В примітках записи відсутні.

7. Гринь Винницький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Олена (282). День і місяць народження 12. II. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

8. Михайло Подляшецький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Олена (120). День і місяць народження 20. II. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

9. Гнат Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Петро і Марія (126). День і місяць народження 22. II. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

10. Миколай Безкубий – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки ... і Христина (358). День і місяць народження 10. III. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Ст.17

11. Теодор Гаврилик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор і Мокрина (343). День і місяць народження 14. III. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

12. Йосиф Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Анастасія (48). День і місяць народження 14. III. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

13. Миколай Франко – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Захар і Марія (12). День і місяць народження 17. III. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: (записи відсутні). Помер в 1943 році. В примітках запис: 1912/13 – не досягнув прогресу.

14. Гнат Тимишин – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Катерина (353). День і місяць народження 28. III. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

15. Йосиф Хруник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь і Марія (212). День і місяць народження 9. IV. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919 роках шкільних, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

16. Миколай Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор і Анна (261). День і місяць народження 15. IV. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

17. Миколай Ткач – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Марія (144). День і місяць народження 29. IV. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13, 1915, 1916, 1917, 1918 роках шкільних, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

18. Михайло Дебелак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Андрій і Катерина (274). День і місяць народження 16. V. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в Попелях.

19. Миколай Фридер – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Анна (367). День і місяць народження 19. V. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

20. Миколай Гілій – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Марія (178). День і місяць народження 7. VI. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Ст.18

21. Іван Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат і Анастасія (151). День і місяць народження 9. VI. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

22. Михайло Вибожак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Анна (253). День і місяць народження 22. VI. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

23. Петро Мацько – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Платон і Євдокія (289). День і місяць народження 25. VI. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 1912/13 – не досягнув прогресу.

24. Степан Хруник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Анна (350). День і місяць народження 22. VII. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

25. Ілько Хруник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Марія (262). День і місяць народження 3. VIII. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

26. Іван Коник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Олена 174. День і місяць народження 29. VIII. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

27. Ісакій Зільберберг релігія мойсеева, народжений в Нагуєвичах. Батьки Григорій Жіберберг. День і місяць народження 25. VIII. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

28. Євстахій Бачинський релігія гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Анна (185). День і місяць народження 10. IX. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

29. Михайло Віткович – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Ганя (93). День і місяць народження 8. X. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

30. Михайло Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Олена (130). День і місяць народження 16. X. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.19

31. Дмитро Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Феся (131). День і місяць народження 16. X. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

32. Дмитро Митчак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Ілько і Марія. День і місяць народження 6. XI. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

33. Миколай Сарабрин – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Матрона (148). День і місяць народження 9. XII. Розпочав навчання, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

34. Миколай Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Катерина (121). День і місяць народження 17. XII. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

35. Іван Пантюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Євфросина (153). День і місяць народження 16. X. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

36. Іван Балуж – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь і Анна (401). День і місяць народження 27. XII. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. Помер в 1920 році. В примітках записи відсутні.

37. Андрій Лазорчин – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Стефан і Анна 45. День і місяць народження 27. XII. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1906

Всього за 1906 рік народження у шкільній метриці записано 37 учнів. Записи зроблені на 20, 21, 22, 23 сторінках. На 20 сторінці записано 10 дітей, на 21 сторінці – 10, на 22 сторінці – 10 дітей і на 23 сторінці – 7 дітей.

Ст.20

1. Йосиф Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Марія (274). День і місяць народження 5. I. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

2. Стефан Франко – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Андрій і Марія (119). День і місяць народження 18. I. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 1912/13 – не досягнув прогресу. Звільнений від навчання.

3. Гринь Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Марія (176). День і місяць народження 30. I. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

4. Андрій Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь і Марія (233). День і місяць народження 22. II. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 1912/13 – не досягнув прогресу.

5. Миколай Сидор – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор і Марія (267). День і місяць народження 3. III. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

6. Симон Подляшецький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Параска (268). День і місяць народження 25. III. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912 (записи відсутні). В примітках запис: в 1912/13 рр. не досягнув прогресу

7. Стефан Навлик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Роман і Каська (265). День і місяць народження 25. III. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

8. Іван Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь і Наця (177). День і місяць народження 4. VI. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1914/15 роках шкільних, тобто один клас. В примітках запис 1912/13 рр. не досягнув прогресу.

9. Миколай Саяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Тася (421). День і місяць народження 25. V. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

10. Миколай Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Олена (408). День і місяць народження 1. VI. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13, 13/14, 15/16, 16/17, 17/18, 18/19, 19/20 роках шкільних, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

Ст.21

11. Василь Шумеляк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Стефан і Марія (276). День і місяць народження 7. VI. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

12. Гринь Добрянський – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Ірина (319). День і місяць народження 10. VI. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

13. Миколай Риб'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Юстина (6). День і місяць народження 15. VI. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

14. Ян Дуда – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Марія (248). День і місяць народження 18. VI. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

15. Іван Сопотницький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Феся (296). День і місяць народження 18. VI. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14, 15/16, 16/17 роках шкільних, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

16. Петро Гаврилик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Федір і Мокрина (343). День і місяць народження 22. VI. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках запис: в році 1913/14 не досягнув прогресу.

17. Гринь Повч – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Ян і Рузя (308). День і місяць народження 24. VI. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). Помер в 1939 році. В примітках записи відсутні.

18. Василь Батюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Євдокія (413). День і місяць народження 29. VI. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в році 1913/14 не класифікований.

19. Стефан Фирта – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Марія (142). День і місяць народження 16. VII. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто два класи. В примітках запис: в році 1913/14 не досягнув прогресу.

20. Михайло Валько – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор і Євдокія (345). День і місяць народження 31. VII. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: 1912/13, 1913/14 роках шкільних, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

Ст.22

21. Генрік Єзигоноскі – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Максиміліан і Марія. День і місяць народження 25. IX. 1905. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках запис: перебуває на науці приватній.

22. Осіас Бергер – релігія – мойсеєва, народжений в Нагуєвичих. Батьки Ітта Бергер, Йозеф Кратц. День і місяць народження 17. I. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

23. Лейберг Баумгартен – релігія – мойсеєва, народжений в Нагуєвичих. Батьки Бейла Баумгартен і Джейсон Клеберг. День і місяць народження 1. V. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

24. Юліан Твардовський – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Йосиф. День і місяць народження 8. IX. 1906. Розпочав навчання 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

25. Миколай Саяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь. День і місяць народження 8. IX. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках запис: в році 1913/14 – не досягнув прогресу.

26. Іван Винницький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь. День і місяць народження 11. IX. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних тобто один клас. В примітках записи відсутні.

27. Миколай Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор. День і місяць народження 15. IX. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних тобто один клас. В примітках записи відсутні.

28. Петро Огар – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Уляна. День і місяць народження 28. IX. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в році 1913/14 – не класифікований.

29. Михайло Лесівців – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван. День і місяць народження 4. X. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в році 1913/14 – не класифікований.

30. Василь Доньович – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Анна. День і місяць народження 26. X. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в році 1913/14 – не класифікований.

Ст.23

31. Йосиф Тимишин – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Петро. День і місяць народження 12. XI. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

32. Миколай Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло. День і місяць народження 27. XI. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках запис: в році 1913/14 не досягнув прогресу.

33. Миколай Котик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Ілько. День і місяць народження 8. XII. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

34. Миколай Подляшецький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор. День і місяць народження 16. XII. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

35. Миколай Подляшецький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро. День і місяць народження 22. XII. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

36. Михайло Хом'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь. День і місяць народження 27. XII. 1906. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в році 1913/14 не класифікований.

37. Василь Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Стефан. День і місяць народження 29. XII. 1906. Розпочав навчання в 1912/13 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в році 1913/14 – не класифікований.

Рік народження 1907

Всього за 1907 рік народження у шкільній метриці записано 49 учнів. Записи зроблені на 24, 25, 26, 27, 28 сторінках. На 24 сторінці записано 10 дітей, на 25 сторінці – 10, на 26 сторінці – 10 дітей, на 27 сторінці – 7 дітей, на 28 сторінці – 9 дітей.

Ст.24

1. Марія Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро. День і місяць народження 1. I. 1907. Розпочав навчання (відомості відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: виїхала до Америки.

2. Стефан Віткович – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гриньо. День і місяць народження 8. I. 1907. Розпочав навчання (відомості відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

3. Іван Гриник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гриньо. День і місяць народження 25. I. 1907. Розпочав навчання (відомості відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

4. Гринь Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Максим і Анна. День і місяць народження 26. I. 1907. Розпочав навчання (відомості відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: принести довідку від лікаря 30/IX.

5. Михайло Балус – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Павло. День і місяць народження 30. I. 1907. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14, 1915/16 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

6. Василь Дрогобицький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван. День і місяць народження 8. II. 1907. Розпочав навчання (відомості відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

7. Михайло Фридер – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Максим і Марина. День і місяць народження 9. II. 1907. Розпочав навчання (відомості відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

8. Василь Микитич – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло. День і місяць народження 17. II. 1907. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14, роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

9. Олекса Винницький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Фрозя. День і місяць народження 14. III. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 1914/15, 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19 роках шкільних, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

10. Петро Гаврилик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Федь і Єва. День і місяць народження 25. III. 1907. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в році 1913/14 не класифікований.

Ст.25

11. Василь Хруник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро. День і місяць народження 27. III. 1907. Розпочав навчання (відомості відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

12. Зенон Дудинський – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Теофан. День і місяць народження 24. III. 1907. Розпочав навчання (відомості відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

13. Йосиф Паращак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гриньо. День і місяць народження 12. IV. 1907. Розпочав навчання (відомості відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

14. Іван Дрогобицький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Ян. День і місяць народження 15. III. 1907. Розпочав навчання 1913/14 рр., навчався: 1913/14 роках шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

15. Дмитро Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Федь і Марта. День і місяць народження 20. IV. 1907. Розпочав навчання (відомості відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

16. Василь Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Федь. День і місяць народження 1. V. 1907. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в році 1913/14 не класифікований.

17. Йосиф Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Фрузя. День і місяць народження 23. V. 1907. Розпочав навчання в 1913/14 рр., навчався: 1913/14, 1914/15, 15/16, 16/17, 17/18 шкільних роках, тобто п'ять класів. Записаний на додаткове навчання у 18/19 рр., навчався додатково: 1918/19, 19/20 рр. В примітках записи відсутні.

18. Йосиф Яцуляк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Макар. День і місяць народження 31. V. 1907. Розпочав навчання 1913/14 рр., навчався: 1913/14 рр., тобто один клас. В примітках записи відсутні.

19. Іван Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло. День і місяць народження 5. VI. 1907. Розпочав навчання 1913/14 рр., навчався: 1913/14 рр., тобто один клас. В примітках записи відсутні.

20. Андрій Балус – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь (401). День і місяць народження 5. VII. 1907. Розпочав навчання (відомості відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.26

21. Михайло Павлюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Антоній. День і місяць народження 16. VII. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 1913/14, 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19 рр., тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

22. Михайло Хруник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат. День і місяць народження 29. VII. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

23. Гринь Віткович – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан. День і місяць народження 3. VIII. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 1918/19 рр., тобто один клас. В примітках записи відсутні.

24. Йосип Фирта – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Павло і Анастасія. День і місяць народження 8. VIII. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 1915/16, 1916/17, 1917/18 рр., тобто три класи. В примітках записи відсутні.

25. Василь Микитич – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат. День і місяць народження 9. VIII. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

26. Гринь Павлюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат. День і місяць народження 14. VIII. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

27. Гринь Дум'як – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро. День і місяць народження 5. VIII. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 1913/14, 1916/17, 1917/18, 1918/19 рр., тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

28. Василь Клишко – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь. День і місяць народження 3. IX. 1907. Розпочав навчання 1913/14 рр., навчався: 1913/14, 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19 рр., тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

29. Степан Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло. День і місяць народження 5. IX. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19 рр., тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

30. Михайло Гірчак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло. День і місяць народження 6. IX. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: глухий.

Ст.27

31. Василь Федунців – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло. День і місяць народження 11. IX. 1907. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1915/16 рр., тобто один клас. Помер в 1916 році. В примітках записи відсутні.

32. Степан Митчак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан. День і місяць народження 29. IX. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (відомості відсутні). В примітках записи відсутні.

33. Миколай Салюк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь. День і місяць народження 5. X. 1907. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 1916/17, 1917/18, 1918/19 рр., тобто три класи. В примітках записи відсутні.

34. Степан Гірчак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь. День і місяць народження 9. X. 1907. Розпочав навчання 1915/16 рр., навчався: 1915/16 рр., тобто один клас. В примітках запис: в році 1916 захворів на скарлатину і глухий.

35. Миколай Гірчак – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичах. Батьки Прокоп. День і місяць народження 9. X. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

36. Михайло Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Федь. День і місяць народження 19. X. 1907. Розпочав навчання 1916/17 рр., навчався: 1916/17 рр., тобто один клас. В примітках записи відсутні.

37. Василь Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван. День і місяць народження 26. X. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

38. Гринь Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван. День і місяць народження 26. X. 1907. Розпочав навчання 1915/16 рр., навчався: 1916/17 рр., тобто один клас. В примітках записи відсутні.

39. Михайло Хруник – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Федь. День і місяць народження 12. XI. 1907. Розпочав навчання 1916/17 рр., навчався: 1916/17 рр., тобто один клас. В примітках записи відсутні.

40. Степан Саяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Гаврило. День і місяць народження 15. XI. 1907. Розпочав навчання 1916/17 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в році 1916/17 не класифікований, не досягнув прогресу, звільнений від навчання 3.09.1919 р.

Ст.28

41. Михайло Гвоздецький – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор. День і місяць народження 17. XI. 1907. Розпочав навчання 1916/17 рр., навчався: 1916/17, 1917/18, 1918/19 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

42. Василь Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло. День і місяць народження 21. XI. 1907. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 1916/17, 1917/18, 1918/19 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

43. Миколай Саяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Федь. День і місяць народження 26. XI. 1907. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в році 1916/17 не класифікований.

44. Петро Чапля – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Степан. День і місяць народження 27. XI. 1907. Розпочав навчання 1915/16 рр., навчався: 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

45. Йосиф Гром – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Федь. День і місяць народження 21. XII. 1907. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1915/16 шкільних роках, тобто один клас. В примітках запис: в році 1916/17 окалічів на ноги.

46. Миколай Мазурик – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Йосиф. День і місяць народження 12. XII. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 1917/18, 1918/19 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

47. Миколай Буцяк – релігія – гр. кат, народжений в Нагуєвичих. Батьки Федь. День і місяць народження 24. XII. 1907. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1915/16, 1916/17, 1917/18 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

48. Йона Ліберберг – релігія – мойсеєва, народжений в Нагуєвичих. Батьки Абрахам Ліберберг. День і місяць народження 6. 7. 1907. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1915/16, 1916/17 шкільних роках, тобто два класи. Помер в 1917 році. В примітках записи відсутні.

49. Абрахам Брінгс – релігія – мойсеєва, народжений в Нагуєвичих. Батьки Ісак Кляйнберг Брінгс. День і місяць народження 30. 9. 1907. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: виїхав з Нагуєвич.

Рік народження 1908

Всього за 1908 рік народження у шкільній метриці записано 20 дітей. Записи зроблені на 29, 30 сторінках. На 29 сторінці записано 10 дітей, на 30 сторінці – 10.

1. Василь Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Каська (113). День і місяць народження 18. I. 1908. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

2. Осип Гагараняк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Серафима (4). День і місяць народження 19. I. 1908. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1915/16, 1916/17 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

3. Стефан Климко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Марія (375). День і місяць народження 31. I. 1908. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

4. Михайло Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Марія (230). День і місяць народження 30. I. 1908. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

5. Михайло Мацько – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Платон і Євка (289). День і місяць народження 10. II. 1908. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1915/16, 1916/17 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

6. Іван Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Олена (127). День і місяць народження 12. II. 1908. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

7. Михайло Климко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Олена (332). День і місяць народження 23. II. 1908. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: змінив прізвище на Подляшецький.

8. Миколай Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (40). День і місяць народження 25. II. 1908. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: каліка на ноги.

9. Стефан Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Тася (91). День і місяць народження 24. II. 1908. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

10. Василь Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Параска (24). День і місяць народження 2. III. 1908. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1915/16 шкільних роках, тобто один клас. В примітках запис: в році 1916/17 – не досягнув прогресу

11. Теодор (Федь) Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Серафима (304). День і місяць народження 5. III. 1908. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1915/16, 1916/17 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

12. Михайло Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Параска (279). День і місяць народження 8. III. 1908. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

13. Дмитро Лоек – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат і Феся (423). День і місяць народження 19. III. 1908. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в році 1916/17 не досягнув прогресу.

14. Миколай Шумеляк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Тася (188). День і місяць народження 28. III. 1908. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). Помер в 1915 році. В примітках записи відсутні.

15. Михайло Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Анна (229). День і місяць народження 29. III. 1908. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в 1916/17 році не класифікований.

16. Гринь Лунів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Каська (270). День і місяць народження 7. IV. 1908. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався:

1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

17. Стефан Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь і Марія (212). День і місяць народження 11. IV. 1908. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1916/17, 1918/19, 1919/20, 1920/21 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках запис: в році 1915/16 не досягнув прогресу.

18. Михайло Тимишин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Федьо і Феся (155). День і місяць народження 15. IV. 1908. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

19. Михайло Дідач – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Марія (264). День і місяць народження 17. IV. 1908. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1915/16, 1916/17, 1917/18, 1918/19 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

20. Михайло Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь і Марія (320). День і місяць народження 28. IV. 1908. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: 1915/16, 1916/17 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1909

Всього за 1909 рік народження у шкільній метриці записано 29 дітей. Записи зроблені на 31, 32, 33 сторінках. На 31 сторінці записано 10 дітей, на 32 сторінці – 10 і на 33 сторінці записано 29 дітей.

Ст.31

1. Василь Франко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Андрій і Марія. День і місяць народження 10. I. 1909. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: 1917/18, 1918/19, 1919/20, 1920/21, 1921/22 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

2. Гринь Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Феся. День і місяць народження 20. I. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався (записи відсутні). В примітках запис: в році 1916/17 не досягнув прогресу.

3. Миколай Митчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ілько і Марія. День і місяць народження 25. I. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 1917/18, 1918/19, 1919/20, 1920/21 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках запис: в році 1916/17 не класифікований.

4. Ян Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Марія. День і місяць народження 14. II. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався (записи відсутні). В примітках запис: не класифікований в 1916/17 році.

5. Ян Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Катерина. День і місяць народження 14. II. 1909. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках записи: глухий.

6. Михайло Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Павло і Анна. День і місяць народження 21. II. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався (записи відсутні). В примітках запис: в році 1916/17 не класифікований.

7. Йосиф Подляшецький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Параскевія. День і місяць народження 31. III. 1909. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався (записи відсутні). В примітках записи: в році 1915/16 – не класифікований. 1916/17 – не досягнув прогресу.

8. Осип Лазорчин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Марія. День і місяць народження 7. IV. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався (записи відсутні). В примітках запис: в році 1916/17 не класифікований.

9. Дмитро Балусь – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Павло і Наця. День і місяць народження 8. IV. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався (записи відсутні). В примітках запис: в році 1916/17 – не класифікований.

10. Дмитро Лоек – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія. День і місяць народження 18. IV. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.32

11. Іван Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія. День і місяць народження 18. IV. 1909. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

12. Миколай Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Серафима. День і місяць народження 1. 5. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався в 1916 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

13. Михайло Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Максим і Анна. День і місяць народження 18. V. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках запис: в році 1916/17 – не досягнув прогресу.

14. Петро Подляшецький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат і Наця. День і місяць народження 26. VI. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

15. Іван Бадинський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Меланія. День і місяць народження 26. VI. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

16. Теодор Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Анна. День і місяць народження 2. VIII. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

17. Ян Вольчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Марта. День і місяць народження 14. VIII. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

18. Миколай Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Марта. День і місяць народження 30. IX. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках запис: в році 1916/17 – не класифікований.

19. Миколай Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Роза. День і місяць народження 24. VIII. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

20. Дмитро Хом'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія. День і місяць народження 4. IX. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Ст.33

21. Степан Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Марія. День і місяць народження 13. IX. 1909. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

22. Степан Мазурик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Осип і Марія. День і місяць народження 5. X. 1909. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

23. Михайло Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Марія. День і місяць народження 14. X. 1909. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

24. Михайло Ясінський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Олена. День і місяць народження 26. X. 1909. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

25. Осип Балуж – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Ілько і Наця. День і місяць народження 15. X. 1909. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

26. Михайло Лунів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Марія. День і місяць народження 28. X. 1909. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

27. Гнат Фирта – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія. День і місяць народження 27. XII. 1909. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався 1915/16, 1915/16, 1916/17 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

28. Гнат Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія. День і місяць народження 27. XII. 1909. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався 1921/22 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

29. Михайло Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Марта. День і місяць народження 30. IX. 1909. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Рік народження 1910

Всього за 1910 рік народження у шкільній метриці записано 37 дітей. Записи зроблені на 34, 35, 36, 37 сторінках. На 34 сторінці записано 10 дітей, на 35 сторінці – 10, на 36 сторінці записано – 10 дітей, на 37 сторінці – 7 дітей.

Ст.34

1. Миколай Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Йосиф і Анна (312). День і місяць народження 1. I. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався в 1919/20, 20/21 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

2. Іван Смерічак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Феся. День і місяць народження 14. I. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

3. Тимко Комар – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Олесь і Рузя. День і місяць народження 21. I. 1910. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: 17/18, 18/19, 19/20, 20/21, 21/22, 22/23 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

4. Олекса Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анна. День і місяць народження 26. I. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

5. Гринь Гілій – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Анна. День і місяць народження 26. I. 1910. Розпочав навчання 1916/17 рр., навчався (записи відсутні). В примітках запис: в році 1916/17 – не досягнув прогресу.

6. Михайло Добрянський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Олена. День і місяць народження 6. II. 1910. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 1919/20, 1920/21, 1921/22, 1922/23, 1923/24 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках запис: в році 1916/17 – не досягнув прогресу.

7. Михайло Подляшецький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Олена. День і місяць народження 14. II. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

8. Миколай Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Марія. День і місяць народження 16. III. 1910. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

9. Теодор Тимишин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Петро і Рузя. День і місяць народження 17. III. 1910. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався:

1915/16, 1916/17, 19/20, 20/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

10. Кость Дидинський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Теофан і Марія. День і місяць народження 21. III. 1910. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 1919/20, 1920/21, 21/22, 22/23 шкільних роках, тобто чотири класи. Отримує належну освіту в загальноосвітній школі (муніципальній або реальній) в 23/24 рр. В примітках записи відсутні.

Ст.35

11. Василь Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Марія. День і місяць народження 26. III. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

12. Олекса Безклубовий – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія. День і місяць народження 18. IV. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

13. Миколай Ягелонський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія. День і місяць народження 21. V. 1910. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

14. Василь Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Павло і Катерина. День і місяць народження 25. V. 1910. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 1919/20, 1920/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

15. Іван Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Франческа. День і місяць народження 9. VI. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

16. Осип Сарабрин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Матрона. День і місяць народження 31. VII. 1910. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

17. Михайло Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Наум і Наця. День і місяць народження 6. VIII. 1910. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: 20/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

18. Миколай Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат і Олена (288). День і місяць народження 8. VIII. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

19. Юліан Гірчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія і Прокоп (114). День і місяць народження 9. VIII. 1910. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 1916/17 шкільних роках, тобто один клас. В примітках запис: німий і глухий.

20. Михайло Гурак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Єва. День і місяць народження 30. VIII. 1910. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 16/17, 17/18, 18/19, 19/20, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

Ст.36

21. Михайло Лазарович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Юрко і Феся. День і місяць народження 10. IX. 1910. Розпочав навчання в 1915/16 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

22. Дмитро Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Олена (57). День і місяць народження 14. IX. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

23. Теодор Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія. День і місяць народження 19. IX. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

24. Теодор Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Олекса і Олена. День і місяць народження 20. IX. 1910. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

25. Василь Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Степан і Анна. День і місяць народження 27. IX. 1910. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: 20/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

26. Дмитро Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор і Катерина. День і місяць народження 11. X. 1910. Розпочав навчання 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

27. Юліан Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Степан і Марія. День і місяць народження 12. X. 1910. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: 1916/17, 1917/18, 1918/19, 1919/20, 1920/21 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

28. Дмитро Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Петро і Анна (223). День і місяць народження 13. X. 1910. Розпочав навчання в 1918/19 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

29. Дмитро Батюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Марина (220). День і місяць народження 26. X. 1910. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто три класи. В примітках запис: в році 1916/17 – не класифікований.

30. Михайло Лазорчин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Катерина. День і місяць народження 30. X. 1910. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.37

31. Михайло Кахній – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Олекса і Таня. День і місяць народження 9. XI. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

32. Миколай Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Марія. День і місяць народження 2. XI. 1910. Розпочав навчання в 1916/17 рр., навчався: 1916/17, 1917/18 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

33. Михайло Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Катерина. День і місяць народження 1. XI. 1910. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

34. Йосиф Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Федір і Марія. День і місяць народження 2. XI. 1910. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

35. Михайло Тимишин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Кость і Анна. День і місяць народження 8. XII. 1910. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 19/20, 20/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

36. Миколай Олефір – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Герасим і Параскевія. День і місяць народження 11. XII. 1910. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: 17/18, 18/19, 19/20, 20/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1911

Всього за 1911 рік народження у шкільній метриці записано 41 дитину. Записи зроблені на 38, 39, 40, 41, 42 сторінках. На 38 сторінці записано 10 дітей, на 39 сторінці – 10, на 40 сторінці записано 10 дітей, на 41 сторінці – 10 дітей, на 42 сторінці – 2 дитини.

1. Василь Мацько – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Платон і Єва. День і місяць народження 7. I. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: 1917/18, 1918/19, 1919/20, 1920/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

2. Миколай Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Наця. День і місяць народження 25. I. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: 1917/18, 1918/19, 1919/20, 1920/21 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

3. Степан Кіт – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Осип і Розалія. День і місяць народження 6. I. Розпочав навчання в 1918/19 рр., навчався: 1918/19, 1919/20, 1920/21 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

4. Василь Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Наця. День і місяць народження 27. I. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

5. Василь Глинка – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Наця. День і місяць народження 12. II. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

6. Михайло Франко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Олена. День і місяць народження 21. II. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

7. Миколай Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (176). День і місяць народження 9. III. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

8. Василь Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Марія. День і місяць народження 11. III. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

9. Осип Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Олена (311). День і місяць народження 27. III. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

10. Михайло Войтусік – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Рудольф і Олена. День і місяць народження 30. III. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

11. Дмитро Гілій – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Марія. День і місяць народження 10. IV. Розпочав навчання в 1917/18 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

12. Іван Йозефчук – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Юрко і Марія. День і місяць народження 23. IV. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

13. Осип Паращак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Марія. День і місяць народження 29. IV. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

14. Іван Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Ілько і Марія. День і місяць народження 14. VI. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 1924/25 рр. шкільних, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

15. Степан Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Наця. День і місяць народження 28. VII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

16. Миколай Валько – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Наця. День і місяць народження 8. VIII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

17. Осип Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Катерина. День і місяць народження 9. VIII. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

18. Михайло Шумеляк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Фрузя. День і місяць народження 25. VIII. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

19. Йосиф Віткович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Анна. День і місяць народження 8. IX. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

20. Миколай Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Наця (146). День і місяць народження 11. IX. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.40

21. Андрій Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анна (273). День і місяць народження 12. IX. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

22. Стефан Тимишин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Петро і Рузя. День і місяць народження 29. IX. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: німий.

23. Андрій Бадинський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Меланія. День і місяць народження 30. IX. Розпочав навчання в 1918/19 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

24. Осип Подляшецький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат і Тася. День і місяць народження 4. X. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

25. Андрій Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гаврило і Катерина. День і місяць народження 3. X. Розпочав навчання в 1918/19 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

26. Василь Сопотницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія. День і місяць народження 8. X. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

27. Петро Страшівський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Прокоп і Марія. День і місяць народження 8. X. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22, 22/23, 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

28. Андрій Матлак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Наця. День і місяць народження 14. X. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

29. Осип Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Феся. День і місяць народження 16. X. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: каліка на ноги.

30. Іван Решетар – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Наця. День і місяць народження 17. 10. Розпочав навчання в 1918/19 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.41

31. Миколай Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Максим і Мокрина (300). День і місяць народження 17. X. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

32. Осип Калапунь – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Анна. День і місяць народження 26. X. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 21/22, 22/23, 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

33. Степан Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Олена. День і місяць народження 2. XI. Розпочав навчання в 1918/19 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

34. Юліан Добрянський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Марія. День і місяць народження 16. XI. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 19/20, 20/21, 21/22, 22/23, 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

35. Осип Лопушанський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Станіслав і Марія. День і місяць народження 26. XI. Розпочав навчання в 1920/21 рр., навчався: 21/22, 22/23, 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

36. Степан Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Степан і Марія. День і місяць народження 27. XI. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 20/21, 21/22 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

37. Михайло Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Степан і Катерина. День і місяць народження 8. XII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

38. Миколай Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Анна. День і місяць народження 19. XII. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

39. Осип Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Максим і Анна. День і місяць народження 27. XII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

40. Стефан Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ілько і Марія. День і місяць народження 27. XII. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.42

41. Олекса Дідач – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Марія. День і місяць народження 25. VI. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

42. Миколай Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Феся 387. День і місяць народження 4. VIII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Рік народження 1912

Всього за 1912 рік народження у шкільній метриці записана 41 дитина. Записи зроблені на 43, 44, 45 сторінках. На 43 сторінці записано 10 дітей, на 44 сторінці – 10, на 45 сторінці записано 10 дітей.

Ст.43

1. Іван Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь і Феся (91). День і місяць народження 13. I. Розпочав навчання ва 1920/21 рр., навчався: 20/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

2. Василь Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван (37). День і місяць народження 7. I. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 21/22 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

3. Михайло Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Анна (377). День і місяць народження 1. II. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

4. Гринь Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Гнат і Тася. День і місяць народження 2. II. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: хворий на очі 1919/20рр.

5. Василь Митчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Ілько і Марія (281). День і місяць народження 2. II. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

6. Дмитро Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Наум і Настя (382). День і місяць народження 15. II. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: на рік 1922.

7. Федь Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Маланка (100). День і місяць народження 22. II. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

8. Петро Сопотницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Панько і Олена (260). День і місяць народження 29. II. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 1919/20 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

9. Гринь Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Юлія (113). День і місяць народження 29. II. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

10. Михайло Вольчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Тимко і Каська. День і місяць народження 2. III. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 1919/20 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Ст.44

11. Йосип Дрогобицький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Кость і Марія (381). День і місяць народження 5. III. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 1920/21 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

12. Осип Гілій – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Анна (403). День і місяць народження 12. III. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 22/23, 24/25 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

13. Гринь Кузьмір – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (10). День і місяць народження 11. III. Розпочав навчання в 1920/21 рр., навчався: 1920/21 шкільних роках, тобто один клас. В примітках запис: прибув зимою.

14. Миколай Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь і Марія (164). День і місяць народження 16. III. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

15. Осип Лунів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Марія (198). День і місяць народження 16. III. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

16. Осип Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Павло і Анна (224). День і місяць народження 29. III. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 1919/20, 20/21 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

17. Василь Яцула – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Макар і Марія (234). День і місяць народження 27. IV. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

18. Михайло Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь і Каська (135). День і місяць народження 11. V. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

19. Михайло Сидор – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Феся (54). День і місяць народження 9. VI. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 20/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

20. Петро Гуняк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь і Феся (395). День і місяць народження 3. VI. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

21. Іван Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Онуфрій і Горпина (246). День і місяць народження 16. VI. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 21/22 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

22. Василь Риб'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Єва (105). День і місяць народження 4. 7. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 22/23 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

23. Михайло Годій – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Мокрина (5). День і місяць народження 18. VIII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 20/21 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

24. Іван Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Степан і Марія (402). День і місяць народження 7. IX. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

25. Іван Ягайло – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія (191). День і місяць народження 29. IX. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22, 22/23, 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

26. Гнат Кибза – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь і Феся (88). День і місяць народження 16. IX. Розпочав навчання в 1920/21 рр., навчався: 20/21 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

27. Михайло Гуняк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Параска (24). День і місяць народження 16. XI. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

28. Дмитро Попик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Марія (363). День і місяць народження 19. XI. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

29. Андрій Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Олекса і Олена (160). День і місяць народження 7. XII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

30. Миколай Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Мокрина (99). День і місяць народження 18. XII. Розпочав навчання в 1920/21 рр., навчався: 20/21 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1913

Всього за 1913 рік народження у шкільній метриці записана 41 дитина. Записи зроблені на 46, 47, 48, 49 сторінках. На 46 сторінці записано 10 дітей, на 47 сторінці – 10, на 48 сторінці записано 10 дітей, 49 сторінці – 1 дитина.

1. Гнат Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Олена (57). День і місяць народження 1. I.1913. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

2. Гнат Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь і Олена (86). День і місяць народження 2. I.1913. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

3. Степан Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Олена (223). День і місяць народження 4. I.1913. Розпочав навчання в 1919/20 рр., навчався: 19/20, 20/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

4. Василь Риб'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат і Каська (47). День і місяць народження 9. I.1913. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

5. Гнат Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Марія (272). День і місяць народження 29. I.1913. Розпочав навчання в 1920/21 рр., навчався: 20/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

6. Іван Балуш – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Марія (225). День і місяць народження 3. II.1913. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

7. Йосиф Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Юрко і Марія (81). День і місяць народження 16. II.1913. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

8. Йосиф Гвоздецький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Марія (255). День і місяць народження 19. II.1913. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 – не класифікований.

9. Іван Гірчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Прокоп і Марія (114). День і місяць народження 21. II.1913. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: помер у 1919 році.

10. Гнат Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Олекса і Марія (355). День і місяць народження 6. III.1913. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22, 22/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

Ст.47

11. Миколай Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анна (221). День і місяць народження 3. IV.1913. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

12. Іван Лоек – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія (19). День і місяць народження 5.IV.1913. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався 21/22, 22/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

13. Іван Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Онуфрій і Рузя (206). День і місяць народження 18.IV.1913. Розпочав навчання в 1920/21 рр., навчався: 20/21, 21/22, 22/23, 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

14. Іван Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат і Олена (288). День і місяць народження 24.IV.1913. Розпочав навчання 1921/22 рр., навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

15. Миколай Партика – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Роман і Каська (265). День і місяць народження 1.VI.1913. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався 21/22, 22/23 шкільних роках, тобто два класи. В примітках запис: глухуватий.

16. Василь Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Петро і Анна (17). День і місяць народження 25.VII.1913. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). Помер в 1922 році. В примітках записи відсутні.

17. Миколай Кушнір – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (10). День і місяць народження 25.VII.1913. Розпочав навчання в 1920/21 рр., навчався 22/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

18. Йосиф Павлюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Степан і Пелагія (404/118). День і місяць народження 28.VII.1913. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

19. Йосип Даньків – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (348). День і місяць народження 14.VIII.1913. Розпочав навчання в 1921/22 рр., на-

вчався: 21/22, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

20. Гнат Йозефчук – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Юрко і Марія (69). День і місяць народження 20.VIII.1913. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався 22/23, 23/24, шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

Ст.48

21. Іван Рурак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Петро і Євка (462). День і місяць народження 9. IX. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

22. Гринь Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Анна (105). День і місяць народження 15. IX. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22, 22/23, 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

23. Миколай Фирта – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь і Марія (439). День і місяць народження 23. IX. 1913. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 22/23, 24/25 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

24. Юліан Тимишин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Панько і Анна (390(363). День і місяць народження 25. IX.1913. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

25. Володимир Огар – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Каська (133). День і місяць народження 3. XI.1913. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

26. Михайло Тимко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Олекса і Єва (133). День і місяць народження 12. XI.1913. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 22/23 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

27. Миколай Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Марія (82). День і місяць народження 3. XII.1913. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

28. Миколай Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Каська (171). День і місяць народження 6. XII.1913. Розпочав навчання в 1920/21 рр., навчався: 1920/21, 21/22, 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

29. Миколай Подляшецький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Параска (416). День і місяць народження 7. XII.1913. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

30. Миколай Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Стефан і Тася (424). День і місяць народження 8. XII.1913. Розпочав навчання в 1924/25 рр., навчався: 24/25 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Ст.49

31. Миколай Дідач – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Анна (298). День і місяць народження 21. XII.1913. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 1922/23, 23/24, 24/25, 25/26 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1914

Всього за 1914 рік народження у шкільній метриці записано 19 дітей. Записи зроблені на 50, 51 сторінках. На 50 сторінці записано 10 дітей, на 51 сторінці – 9 дітей.

Ст.50

1. Василь Котик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ілько і Марія (425). День і місяць народження 4. I.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22, 22/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

2. Миколай Биків – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Фрузя (50). День і місяць народження 13. I.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22 шкільних роках, тобто один клас. Помер в 1924 році. В примітках записи відсутні.
3. Йосип Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Федьо і Каська (131(151)). День і місяць народження 18. I.1914. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.
4. Василь Лоек – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Гнат і Феся (423). День і місяць народження 12. II.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 22/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.
5. Василь Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Федьо і Марія (352). День і місяць народження 12. II.1914. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.
6. Миколай Гвоздецький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Гаврило і Марія (251). День і місяць народження 5. III.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.
7. Іван Гілій – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Николай і Анна (403). День і місяць народження 16. III.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 22/23, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.
8. Йосип Тимишин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Петро і Рузя (342). День і місяць народження 9. IV.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.
9. Гринь Лопушанський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Стась і Марія (215). День і місяць народження 24. IV.1914. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 1922/23, 24/25, шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.
10. Миколай Лесівців – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Єва (70). День і місяць народження 14. V.1914. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Ст.51

11. Іван Мазурик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Юра і Анна (111). День і місяць народження 1. VII.1914. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.
12. Дмитро Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Матвій і Марія (141). День і місяць народження 16. VII.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.
13. Петро Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Анна (188). День і місяць народження 9. VII. 1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 22/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.
14. Михайло Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Настя (305). День і місяць народження 2.VIII.1914. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). Помер 1914 році. В примітках записи відсутні.
15. Михайло Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Федьо і Анна (405). День і місяць народження 16.VIII.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 21/22 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.
16. Миколай Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Кирило і Настя (372). День і місяць народження 23. VIII.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.
17. Миколай Мацько – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Рузя (318). День і місяць народження 1. XII.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., на-

вчався: 22/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

18. Миколай Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Іван і Олена (316). День і місяць народження 4. XII.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

19. Йозиф Клеїнберг – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Мойсей (325). День і місяць народження 8. IX.1914. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 22/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1915

Всього за 1915 рік народження у шкільній метриці записано 29 дітей. Записи зроблені на 52, 53, 54 сторінках. На 52 сторінці записано 10 дітей, на 53 сторінці – 10 дітей, на 54 сторінці – 1 дитина.

Ст.52

1. Гнат Тимішин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Кость і Анна (284). День і місяць народження 1. I.1915. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 1922/23, 24/25, 25/26, 26/27 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

2. Гринь Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Анна (200). День і місяць народження 5. II.1915. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 1922/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

3. Михайло Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Каська (85). День і місяць народження 9. III.1915. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

4. Йосип Калапунь – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Олена (207). День і місяць народження 6. IV.1915. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 1922/23, 24/25 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

5. Михайло Павлик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Павло і Анна (164). День і місяць народження 7. X.1915. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

6. Андрій Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Анна (449). День і місяць народження 28. IX.1914. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 1922/23, 1923/24, 24/25, 25/26 шкільних роках, тобто чотири клас. В примітках записи відсутні.

7. Іван Йозефчук – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Феся (65). День і місяць народження 24. II.1915. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 1922/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

8. Миколай Подляшецький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Дмитро і Анна (203). День і місяць народження 2. V.1915. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 1922/23, 1923/24, 1924/25 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

9. Дмитро Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Іван і Олена (190). День і місяць народження 2. V.1915. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

10. Федь Дуда – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Єва (248). День і місяць народження 15. V.1915. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 22/23, 23/24, 24/25, 25/26 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

11. Іван Сарабрин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Маргона (148). День і місяць народження 20.VI.1915. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

12. Іван Сольвар – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Марта (39). День і місяць народження 28.VI.1915. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

13. Іван Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Каська (9). День і місяць народження 7.VII.1915. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 23/24, 24/25, 25/26, 26/27 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

14. Іван Котсь – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Йосиф і Фрузя (193). День і місяць народження 22.VIII.1915. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

15. Михайло Шумеляк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Тася (438). День і місяць народження 25.IX.1915. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 1922/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

16. Гринь Лазарович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат і Марія (453). День і місяць народження 22.IX.1915. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

17. Миколай Мартушкевич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Настя (259). День і місяць народження 26.III.1915. Розпочав навчання в 1921/22 рр., навчався: 23/24 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

18. Михайло Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Рузя (160). День і місяць народження 10.X.1915. Розпочав навчання в 1924/25 рр., навчався: 24/25 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

19. Василь Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія (355). День і місяць народження 20.VII.1915. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

20. Миколай Маринович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Олена (33). День і місяць народження 28.XI.1915. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

21. Гринь Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Тася (79). День і місяць народження 20.IX.1915. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 – не класифікований.

Рік народження 1916

Всього за 1916 рік народження у шкільній метриці записано 14 дітей. Записи зроблені на 55, 56 сторінках. На 55 сторінці записано 10 дітей, на 56 сторінці – 4 дитини.

1. Михайло Яцуляк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Григорій і Наця (334). День і місяць народження 25.I.1916. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 22/23, 23/24 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

2. Михайло Гвоздецький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Юрко і Марія (236). День і місяць народження 29.I.1916. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

3. Юліан Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Каська (163). День і місяць народження 16.III.1916. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 23/24, 24/25, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

4. Петро Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Григорій і Меланія (94). День і місяць народження 15.III.1916. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

5. Гуняк Миколай – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор і Теодозія. День і місяць народження 11.V.1916. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

6. Михайло Шумеляк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Павло і Анна (158). День і місяць народження 11.V.1916. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

7. Олександр Комар – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Олекса і Фрузя (72). День і місяць народження 26.V.1916. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

8. Петро Хрунь – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор і Марія (185). День і місяць народження 21.VI.1916. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

9. Йосиф Риб'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Анна (392). День і місяць народження 24. VI.1916. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

10. Тарас Франко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Фрузя (25). День і місяць народження 12.VIII.1916. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

Ст.56

11. Ілля Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Марія (254). День і місяць народження 29.VII.1916. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

12. Йозеф Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор і Марія (367). День і місяць народження 19.VIII.1916. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

13. Дмитро Павлюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Антон і Анна (228). День і місяць народження 27.X.1916. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

14. Михайло Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор і Параскевія (49). День і місяць народження 17.XI.1916. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 – не класифікований.

Рік народження 1917

Всього за 1917 рік народження у шкільній метриці записано 26 дітей. Записи зроблені на 57, 58, 59 сторінках. На 57 сторінці записано 10 дітей, на 58 сторінці – 10 дітей, на 59 сторінці – 6 дітей.

Ст.57

1. Василь Балус – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ілько і Наця (413). День і місяць народження 5.I.1917. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: навчається в школі середній (гімназія або реальна школа) 1922/23, 27/28, 1928/29 рр. в Дрогобичі.

2. Йосиф Добрянський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Миколай і Марія (184). День і місяць народження 6.I.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 26/27, 27/28, 1929/30, 1930/31, 1931/32 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

3. Василь Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Михайло і Серафима (301). День і місяць народження 11.I.1917. Розпочав навчання в 1924/25 рр., навчався: 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

4. Іван Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Федь і Марія (240). День і місяць народження 18.I.1917. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

5. Іван Котик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Петро і Наця (261). День і місяць народження 1.II.1917р. Розпочав навчання в 1922/23 рр., навчався: 22/23, 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

6. Миколай Хом'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Михайло і Марія (9). День і місяць народження 7.II.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

7. Йосиф Кахній – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Олекса і Тася (34). День і місяць народження 20.II.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 24/25 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

8. Іван Лоек – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Юлія (58). День і місяць народження 20.III.1917. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

9. Михайло Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Гринь і Марія (59). День і місяць народження 27.III.1917. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

10. Дмитро Бадинський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Олекса і Тася (237). День і місяць народження 20.III.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 24/25, 25/26 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

Ст.58

11. Василь Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Миколай і Каська (120). День і місяць народження 7.V.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 24/25 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

12. Миколай Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Миколай і Марія (23). День і місяць народження 4.VI.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

13. Іван Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Кирило і Наця (369). День і місяць народження 14.VI.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

14. Іван Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Федь і Анна (405). День і місяць народження 6.VI.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

15. Миколай Глинка – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Іван і Анна (279). День і місяць народження 5.VIII.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 24/25, 25/26, 26/27, 27/28 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

16. Миколай Лазорчин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь і Каська (76). День і місяць народження 16.VIII.1917. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

17. Петро Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Марія (162). День і місяць народження 30.VIII.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

18. Михайло Подляшецький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Горпина (202). День і місяць народження 16.VIII.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

19. Йосиф Митчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Степан і Анна (253). День і місяць народження 27.IX.1917. Розпочав навчання в 1924/25 рр., навчався: 24/25 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

20. Михайло Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (40). День і місяць народження 29.IX.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

Ст.59

21. Гнат Риб'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат і Каська (47). День і місяць народження 7.X.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: (відомості відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

22. Гринь Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Матвій і Марія (141). День і місяць народження 13.IV.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 23/24, 24/25, 25/26, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

23. Гринь Батюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Анна (401). День і місяць народження 26.X.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

24. Дмитро Сопотницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (296). День і місяць народження 6.XI.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

25. Миколай Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гринь і Параска (467). День і місяць народження 14.XI.1917. Розпочав навчання в 1923/24 рр., навчався: 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

26. Йосиф Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Онуфрій і Фрузя (206). День і місяць народження 23.XII.1917. Розпочав навчання в 1924/25 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

Рік народження 1918

Всього за 1918 рік народження у шкільній метриці записана 21 дитина. Записи зроблені на 60, 61, 62 сторінках. На 60 сторінці записано 10 дітей, на 61 сторінці – 10 дітей, на 62 сторінці – 1 дитина.

Ст.60

1. Стефан Вольчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Мокрина (341). День і місяць народження 9.I.1918. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

2. Йосиф Коник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь і Олена (412). День і місяць народження 9.III.1918. Розпочав навчання в 1924/25 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

3. Йосиф Шумеляк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Павло і Анна (180). День і місяць народження 10.III.1918. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

4. Дмитро Клишко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Анна (332). День і місяць народження 19.IV.1918. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

5. Юрко Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анна (273). День і місяць народження 23. IV.1918. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

6. Степан Кахній – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Феся (34). День і місяць народження 4.VI.1918. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

7. Іван Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Каська (136). День і місяць народження 5.VII.1918. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

8. Іван Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь (242). День і місяць народження 5.VII.1918. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

9. Іван Кушнір – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Параска (380). День і місяць народження 9.VII.1918. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

10. Йосиф Дідач – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Параска (298). День і місяць народження 20.VII.1918. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

Ст.61

11. Іван Мацько – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Платон і Євка (289). День і місяць народження 4.X.1918. Розпочав навчання в 1924/25 рр., навчався: 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

12. Михайло Павлюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Юрко і Марія (152). День і місяць народження 8.X.1918. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

13. Іван Дрогобицький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іваан і Наця (239). День і місяць народження 19.X.1918. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

14. Михайло Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Анна (367). День і місяць народження 21.X.1918. Розпочав навчання в 1924/25 рр., навчався: 24/25, 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

15. Михайло Гуняк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (132). День і місяць народження 28.X.1918. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

16. Михайло Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (7). День і місяць народження 31.X.1918. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

17. Михайло Ткачів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Марія (144). День і місяць народження 28.X.1918. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

18. Йосиф Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Федь і Параска (55). День і місяць народження 22.X.1918. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

19. Василь Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Наця (55). День і місяць народження 5.XII.1918. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

20. Василь Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Василь і Юлія (115). День і місяць народження 11.XII.1918. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

Ст.62

21. Йосип Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Дмитро і Анна (377). День і місяць народження 15.XII.1918. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1919

Всього за 1919 рік народження у шкільній метриці записано 32 дитина. Записи зроблені на 63, 64, 65, 66 сторінках. На 63 сторінці записано 10 дітей, на 64 сторінці – 10 дітей, на 65 сторінці – 10 дітей, на 66 сторінці – 2 дітей.

Ст.63

1. Гринь Лунів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Миколай і Марія (198). День і місяць народження 1.I. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

2. Степан Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Андрій і Юлія (113). День і місяць народження 3.I. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

3. Миколай Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Марія (169). День і місяць народження 2.III. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

4. Йозиф Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Максим і Феся (15). День і місяць народження 15.III. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

5. Петро Франко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Рузя (399). День і місяць народження 27.III. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

6. Федь Навроцький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Йосиф і Юлія (202). День і місяць народження 28.III. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

7. Михайло Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Федь і Марія (343). День і місяць народження 9.IV. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

8. Степан Мартушкевич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Іван і Настя (270(259)). День і місяць народження 13.IV. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

9. Петро Лазорчин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Ілько і Анна (170). День і місяць народження 8.IV. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

10. Миколай Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Гринь і Марія (245). День і місяць народження 22.VI. Розпочав навчання в 1925/26 рр., на-

вчався: 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

Ст.64

11. Юліан Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Стефан і Марія (402). День і місяць народження 23.VI. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

12. Іван Тимишин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Павло і Анна (390). День і місяць народження 28.VI. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

13. Іван Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Параска (360). День і місяць народження 7.VII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: не відомий у спільноті.

14. Іван Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Марія (230). День і місяць народження 27.VIII. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках запис: 25/26рр. – не класифікований.

15. Михайло Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Кирило і Настя (372). День і місяць народження 28.VIII. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

16. Петро Віткович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Юлія (71). День і місяць народження 24.VIII. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

17. Йосип Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Єва (303). День і місяць народження 24.VIII. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках запис: видано свідоцтво про закінчення школи 18. VIII.1939.

18. Іван Халавко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Настя (393). День і місяць народження 18.IX. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

19. Іван Франко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь і Тася (19). День і місяць народження 27.IX. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

20. Стефан Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Максим і Анна (129). День і місяць народження 10.X. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках: 25/26 рр. – не класифікований.

Ст.65

21. Михайло Комар – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Федь і Наця (445). День і місяць народження 12.X. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

22. Михайло Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ілько і Настя (301). День і місяць народження 11.X. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

23. Тимко Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Каська (85). День і місяць народження 19.X. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

24. Василь Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Федь і Каська (135). День і місяць народження 9.X. Розпочав навчання 1925/26 рр., навчався: 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

25. Михайло Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Ілько і Марія (268). День і місяць народження 22.XI. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 27/28, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

26. Михайло Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Олена (344). День і місяць народження 21.XI. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26, 31/32 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

27. Дмитро Павлюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Феся (290). День і місяць народження 30.XI. Розпочав навчання 1925/26 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

28. Тимко Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Марія (272). День і місяць народження 11.XII. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

29. Гринь Гірчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Анна (140). День і місяць народження 23.XII. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

30. Юліан Войтусік – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Владислав і Наця (440). День і місяць народження 1.VIII. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

Ст.66

31. Юліан Лунів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Петро і Анна (270). День і місяць народження 11.IV. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 25/26 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

32. Йосиф Бергер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Абрахам і Ніада. День і місяць народження 26.IV. Розпочав навчання в 1925/26 рр., навчався: 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках запис: 25/26 рр. – не класифікований.

Рік народження 1920

Всього за 1920 рік народження у шкільній метриці записано 28 дітей. Записи зроблені на 67, 68, 69 сторінках. На 67 сторінці записано 10 дітей, на 68 сторінці – 10 дітей, на 69 сторінці – 8 дітей.

Ст.67

1. Миколай Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Марія (328). День і місяць народження 1. I. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

2. Ігнат Кахній – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Степан і Анна (282). День і місяць народження 2. I. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

3. Василь Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія (367). День і місяць народження 3. I. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 1930/31, 1931/32, 32/33, 33/34 шкільні роки, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

4. Стефан Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анна (221). День і місяць народження 4. I. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

5. Степан Макар релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (464). День і місяць народження 9. I. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

6. Василь Фирта – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Теодозія (54). День і місяць народження 18. III. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

7. Іван Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Олена Чапля (126). День і місяць народження 22. III. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

8. Василь Кушнір – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (10). День і місяць народження 15. IV. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

9. Йосип Балус – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (210). День і місяць народження 17. IX. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

10. Іван Ясінський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Хелена (41). День і місяць народження 18. IV. Розпочав навчання в 1926/27 рр., навчався: 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Ст.68

11. Миколай Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Хелена (261). День і місяць народження 21.V. Розпочав навчання в 29/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

12. Ігор Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Тимофій і Хелена (20). День і місяць народження 29.V. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

13. Михайло Клишко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Євдокія №442. День і місяць народження 6.VI. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

14. Степан Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Анна (127). День і місяць народження 1.VII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

15. Іван Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Теодозія (101). День і місяць народження 12.VII. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

16. Петро Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Катерина (171). День і місяць народження 28.VII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

17. Михайло Глинка – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анна (286). День і місяць народження 11.VIII. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

18. Степан Глинка – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анна (286). День і місяць народження 11.VIII. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільні роки, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

19. Миколай Клишко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Анна (332). День і місяць народження 13.VIII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

20. Василь Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Таціана (374). День і місяць народження 14.VIII. Розпочав навчання в 1927/28 рр., навчався: 27/28 шкільні роки, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

21. Якоб Франко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Петро і Анна (102). День і місяць народження 17.VIII. Розпочав навчання в 1927/28 рр., навчався: 28/29 шкільні роки, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

22. Михайло Гутник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Анастасія (364). День і місяць народження 17.VIII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

23. Миколай Дідач – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Марія (264). День і місяць народження 23.IX. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

24. Михайло Тимішин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Петро і Євфросина (342). День і місяць народження 8.X. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

25. Михайло Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Анна (473). День і місяць народження 9.X. Розпочав навчання в 1926/27 рр., навчався: 26/27, 27/28, 1928/29 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

26. Дмитро Кибза – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Анастасія (87). День і місяць народження 1.XI. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

27. Йосип Решитар – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Анастасія (295). День і місяць народження 11.XII. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

28. Степан Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Марія (230). День і місяць народження 22.XII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Рік народження 1921

Всього за 1921 рік народження у шкільній метриці записано 28 дітей. Записи зроблені на 70, 71, 72 сторінках. На 70 сторінці записано 10 дітей, на 71 сторінці – 10 дітей, на 72 сторінці – 8 дітей.

1. Юліан Шумеляк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Тетяна (438). День і місяць народження 1.I.1921р. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

2. Єгор Митчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Анна (253). День і місяць народження 1.I.1921р. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29, 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

3. Василь Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Григорій і Параска (467). День і місяць народження 22.I.1921. Розпочав навчання в 1927/28 рр., навчався: 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

4. Миколай Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Анна (188). День і місяць народження 28.I.1921. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

5. Михайло Лазарович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Євфросинія (206). День і місяць народження 29.I.1921. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

6. Михайло Дуда – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Євдокія (359). День і місяць народження 26.II.1921. Розпочав навчання в 1927/28 рр., навчався: 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

7. Миколай Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Анна (262). День і місяць народження 14.III.1921. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

8. Григорій Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Теодор і Анна (405). День і місяць народження 28.III.1921. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

9. Михайло Партика – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Євдокія (415). День і місяць народження 26.IV.1921. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

10. Степан Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Стефан і Франческа (417). День і місяць народження 8.V.1921. Розпочав навчання в 1927/28 рр., навчався: 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто два класи. Отримує відповідну освіту в середній школі (муніципальній чи реальній): 1931/32, 32/33, 33/34, 34/35 рр. В примітках запис: середньої школи в Челно.

Ст.71

11. Ян Дрогобицький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Марія (107). День і місяць народження 29.V.1921. Розпочав навчання в 1929/30 рр. з 29/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

12. Михайло Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ян і Олена (408). День і місяць народження 20.VI.1921. Розпочав навчання в 1927/28 рр., навчався: 27/28, 28/29 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

13. Степан Хохlach – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ян і Марія (461). День і місяць народження 29.VI.1921. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

14. Петро Макар – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Марія (464). День і місяць народження 8.VII.1921. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

15. Ян Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Олена (411). День і місяць народження 9.VII.1921. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

16. Петро Добрянський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Григорій і Єфемія (214). День і місяць народження 12.VII.1921. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

17. Василь Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ян і Марія (274). День і місяць народження 19.VII.1921. Розпочав навчання в 1929/30 рр з 13/7/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

18. Йосиф Сидор – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Григорій і Анна (209). День і місяць народження 4.VIII.1921. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

19. Йосиф Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Кирило і Анастасія (372). День і місяць народження 14.VIII.1921. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

20. Василь Гвоздецький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ян і Горпина (227). День і місяць народження 14.VIII.1921. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Ст.72

21. Михайло Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Андрій і Марія (323). День і місяць народження 1.X.1921. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

22. Йосиф Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Петро і Параскевія (189). День і місяць народження 16.X.1921. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

23. Йосиф Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Катерина (265). День і місяць народження 18.X.1921. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

24. Дмитро Лесівців – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Ян і Єфросинія (70). День і місяць народження 14.XI.1921. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

25. Михайло Кибза – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Анастасія (87). День і місяць народження 21.XI.1921. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

26. Михайло Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Марія (352). День і місяць народження 28.XI.1921. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

27. Михайло Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Марія (23). День і місяць народження 29.XI.1921. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

28. Йосиф Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Онуфрій і Олена (339). День і місяць народження 8.XII.1921. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Рік народження 1922

Всього за 1922 рік народження у шкільній метриці записано 35 дітей. Записи зроблені на 73, 74, 75, 76 сторінках. На 73 сторінці записано 10 дітей, на 74 сторінці – 10 дітей, на 75 сторінці – 10 дітей, на 76 сторінці – 5 дітей.

Ст.73

1. Михайло Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Олекса і Олена (160). День і місяць народження 17.I.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

2. Ізмаїл Самюель Пфедер – релігія – мойсеева, народжений в Нагуєвичах. Батьки Гедалія Ліберберг. День і місяць народження 21.I.1922. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29, 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

3. Василь Яцуляк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Марія (361). День і місяць народження 4.II.1922. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

4. Іван Кугілька – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Марія (97). День і місяць народження 7.III.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

5. Михайло Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Тимко і Олена (20). День і місяць народження 8.III.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

6. Василь Франко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Ілля і Анна (392 (96)). День і місяць народження 17.III.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

7. Петро Павлик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Павло і Анна (288). День і місяць народження 24.II.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався:

29/30, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

8. Михайло Мазурик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Анна (Філіп) (107). День і місяць народження 29.III.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр. з 29/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

9. Миколай Ткачів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Григорій і Юлія (123). День і місяць народження 10.IV.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр. з 19/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

10. Юліан Лунів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Марія (198). День і місяць народження 26.IV.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр. з 19/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.74

11. Йосиф Бадинський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ілля і Єва (400). День і місяць народження 24. IV.1922. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29, 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

12. Василь Віткович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Юлія (71). День і місяць народження 10.V.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

13. Петро Віткович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Анна (93). День і місяць народження 7.VI.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

14. Іван Франко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Петро і Анна (102). День і місяць народження 29. VI.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: 29/30, 30/31, 31/32 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

15. Іван Дрогобицький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Марія (240). День і місяць народження 5. VII.1922. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

16. Володимир Рибало – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Андрій і Катерина (113). День і місяць народження 5.VII.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

17. Іван Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ілля і Марія (155). День і місяць народження 5.VII.1922. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

18. Михайло Мацько – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Розалія (318). День і місяць народження 9.VII.1922. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

19. Михайло Безклубний – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Микита і Марія (454). День і місяць народження 25. VII.1922. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

20. Ілля Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Гринь і Тетяна (262). День і місяць народження 2.VIII.1922. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Ст.75

21. Іван Вольчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Катерина (324). День і місяць народження 2.VIII.1922. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

22. Петро Шумеляк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Тетяна (438). День і місяць народження 21. VIII.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., на-

вчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

23. Йосиф Павлюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Феся (290). День і місяць народження 25.VIII.1922. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29, 30/31, 31/32, 32/33, 34/35 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

24. Юліан Климко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Анна (332). День і місяць народження 25.VII.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

25. Іван Тимишин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Рузя (340). День і місяць народження 11.IX.1922. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

26. Михайло Балуш – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (210). День і місяць народження 19. X.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

27. Михайло Гатараняк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Анна (238). День і місяць народження 26.X.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

28. Дмитро Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Марія (218). День і місяць народження 6.XI.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: 29/30, 30/31, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

29. Дмитро Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Параскевія (189). День і місяць народження 8.XI.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

30. Миколай Кахній – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Петро і Марія (29). День і місяць народження 5.XII.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

Ст.76

31. Миколай Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анастасія (168). День і місяць народження 5.XII.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

32. Теодор Сопотницький релігія=гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Анна (235): День і місяць народження (записи відсутні). Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: побачили 1923.

33. Степан Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Григорій і Анна (473). День і місяць народження (записи відсутні). Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: побачили 1923.

34. Ковалевич Іван – релігія – рим. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Кароліна. День і місяць народження 11.XII.1922. Розпочав навчання в 1929/30 рр., навчався: 29/30, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

35. Галавон Пфедфер – релігія – мойс., народжений в Нагуєвичах. Батьки Седалі Гілберг. День і місяць народження 21.I. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29, 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках запис: побачили 1923.

Рік народження 1923

Всього за 1923 рік народження у шкільній метриці записано 40 дітей. Записи зроблені на 77, 78, 79, 80 сторінках. На 77 сторінці записано 10 дітей, на 78 сторінці – 10 дітей, на 79 сторінці – 10 дітей, на 80 сторінці – 10 дітей.

Ст.77

1. Іван Даньків – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Марія (348). День і місяць народження 1.І.1923. Розпочав навчання в 1930/31 рр. з 29/6/29, навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

2. Йосиф Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Марія (230). День і місяць народження 4.І.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

3. Іван Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Анна (262). День і місяць народження 5.І.1923. Розпочав навчання в 1929/30 рр. з 19/6/29, навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

4. Василь Решетар – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Анастасія (295). День і місяць народження 14.І.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

5. Йосиф Риб'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Анна (46). День і місяць народження 2.І.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: 29/30, 31/32, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

6. Іван Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Анна (221). День і місяць народження 19.І.1923. Розпочав навчання в 1929/30 рр. з 19/6/29, навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

7. Теодор Сопотницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Анна (235). День і місяць народження 30.І.1923. Розпочав навчання в 1928/29 рр., навчався: 28/29, 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

8. Василь Дудяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Катерина (421). День і місяць народження 11.ІІ.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

9. Василь Дрогобицький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Матрона (397). День і місяць народження 13.ІІ.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

10. Йосиф Білоголовка – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Марія (3). День і місяць народження 25.ІІ.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.78

11. Юліан Саяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Онуфрій і Олена (339). День і місяць народження 26.ІІ.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

12. Іван Дудяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Григорій і Тетяна (59). День і місяць народження 3.ІІІ.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

13. Василь Лазорчин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Анна (80). День і місяць народження 4.ІІІ.1923. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

14. Йосиф Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Юліан і Анна (305). День і місяць народження 6.IV.1923. Розпочав навчання в 1929/30 рр., з 19/6/29 навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

15. Омелян Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (271). День і місяць народження 12.IV.1923. Розпочав навчання в 1929/30 рр., з 19/6/29 навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

16. Іван Гутник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія (132). День і місяць народження 17.IV.1923. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

17. Степан Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай Халавко і Анастасія (303). День і місяць народження 1.V.1923. Розпочав навчання в 1930/31 рр., з 19/6/29 навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 36/37 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

18. Миколай Бучок – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Катерина (393). День і місяць народження 14.V.1923. Розпочав навчання в 1929/30 рр., з 19/6/29 навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

19. Степан Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Григорій і Анна (473). День і місяць народження 15.V.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: 29/30, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

20. Юліан Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Петро і Марія (162). День і місяць народження 26.V.1923. Розпочав навчання в 1929/30 рр., з 20/6/29 навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

Ст.79

21. Іван Павлюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Ілля і Марія (154). День і місяць народження 7.VI.1923. Помер в 1924 році. Розпочав навчання (записи відсутні) навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

22. Іван Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Григорій і Марія (194). День і місяць народження 14.VI.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: 29/30, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто чотири класів. В примітках записи відсутні.

23. Михайло Кахній – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Анна (282). День і місяць народження 18.VI.1923. Розпочав навчання з 29/6/29, навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

24. Миколай Годій – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Філіп і Марія (354). День і місяць народження 27.VII.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

25. Стефан Добрянський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анастасія (115). День і місяць народження 13.VIII.1923. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 29/30, 31/32, 33/34 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

26. Володимир Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія 13. День і місяць народження 13.VIII.1923р. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках запис: глухий.

27. Дмитро Сольвар – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Йосип і Марія (39). День і місяць народження 12.VIII.1923. Розпочав навчання в 1929/30 рр. з 18/6/29, навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

28. Іван Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Григорій і Марія (367). День і місяць народження 14.VIII.1923. Розпочав навчання в 1929/30 рр., з 19/6/29 навчався: 30/31, 31/32, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

29. Іван Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Євдокія (303). День і місяць народження 19.IX.1923. Розпочав навчання в 1939/30 рр., з 19/6/29 навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

30. Григорій Саяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Марія (98). День і місяць народження 2.X.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

Ст.80

31. Стефан Дидинський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Юлія (396). День і місяць народження 5.X.1923. Розпочав навчання з 19/6/29, навчався: 33/34 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

32. Дмитро Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Юлія (113). День і місяць народження 17.X.1923. Розпочав навчання з 6/9/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

33. Дмитро Безклубий релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія (358). День і місяць народження 6.XI.1923. Помер в 1925 році. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

34. Іван Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Феся (48). День і місяць народження 16.XI.1923. Розпочав навчання в 1929/30 рр., з 18/6/29 навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

35. Миколай Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія (181). День і місяць народження 24.XI.1923. Розпочав навчання з 26/11/29, навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

36. Миколай Дрогобицький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Юлія (81). День і місяць народження 24.XI.1923. Розпочав навчання в 1929/30 рр., з 20/5/29 навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

37. Миколай Саяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Теодор і Катерина (330). День і місяць народження 10.XII.1923. Розпочав навчання в 1929/30 рр., з 19/6/29 навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

38. Михайло Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія (51). День і місяць народження 26.XII.1923. Розпочав навчання з 20/6/29, навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

39. Еміліан Демків – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Катерина. День і місяць народження 1.X.1923. Розпочав навчання в 1931/32 рр., з 18/6/29 навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

40. Йосиф Лунів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія (98). День і місяць народження 2.XII.1923. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках запис: виїхав до Борислава в 1930/31 рр.

Рік народження 1924

Всього за 1924 рік народження у шкільній метриці записано 36 дітей. Записи зроблені на 81, 82, 83, 84 сторінках. На 81 сторінці записано 10 дітей, на 82 сторінці – 10 дітей, на 83 сторінці – 10 дітей, на 84 сторінці – 6 дітей.

Ст.81

1. Степан Олійник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Йосиф і Анна (161). День і місяць народження 12.I. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 33/34 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

2. Григорій Паращак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Катерина (163). День і місяць народження 26.I. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 33/34 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

3. Миколай Саяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Ілько і Марія (328). День і місяць народження 27.I. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

4. Юліан Коссак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Василь і Єва (331). День і місяць народження 8.II. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

5. Іван Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Анна (236). День і місяць народження 10.II. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

6. Іван Гатараняк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Марія (4). День і місяць народження 10.II. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 32/33, 33/34 ~~33/34~~ шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

7. Юліан Ткачів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Григорій і Юлія (123). День і місяць народження 12.III. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 33/34 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

8. Степан Патрика – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Теодор і Тетяна (433). День і місяць народження 15.III. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 33/34 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

9. Дмитро Калапунь – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Олена (299). День і місяць народження 9.V. Помер в 1930 році. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

10. Михайло Франко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Петро і Анна (102). День і місяць народження 24.V. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 33/34 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Ст.82

11. Миколай Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Іван і Анастасія (338). День і місяць народження 19.VI. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

12. Стефан Олефір – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Марія (370). День і місяць народження 23.VI. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 33/34 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

13. Миколай Дрогобицький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Марія (107). День і місяць народження 23.VI. Розпочав навчання в 1932/33 рр., навчався: 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 37/38 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

14. Юліан Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Григорій і Марія (245). День і місяць народження 16.VI. Розпочав навчання в 31/32 рр., навчався:

31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 36/37 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

15. Михайло Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Катерина. День і місяць народження 1.VII. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 33/34 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

16. Петро Шумеляк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Павло і Анна (180). День і місяць народження 9.VII. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 29/30, 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

17. Михайло Митчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Анна 263. День і місяць народження 13.VII. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 36/37 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

18. Юліан Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Йосиф і Анна (187). День і місяць народження 15.VII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

19. Стефан Гром – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Стефан і Анна (195). День і місяць народження 18.VII. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

20. Стефан Добрянський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Марія (184). День і місяць народження 21.VII. Розпочав навчання в 1932/33 рр., навчався: 34/35 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Ст.83

21. Петро Гілій – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Олена (178). День і місяць народження 15.VIII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: в Винниках.

22. Йосиф Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Гнат і Єва (415). День і місяць народження 3.IX. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

23. Миколай Гаврилик – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Анна (146). День і місяць народження 8.IX. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 30/31, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

24. Яків Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Марія (49). День і місяць народження 26.IX. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

25. Теодор Лазарович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Марія (35). День і місяць народження 26.IX. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

26. Миколай Пехунь – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Григорій і Рузя (360). День і місяць народження 1.X. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 34/35 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

27. Іван Мацько – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Рузя (318). День і місяць народження 2.X. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

28. Миколай Яцуляк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Степан і Марія (361). День і місяць народження 17.X. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: 34/35 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

29. Дмитро Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Олекса і Олена (160). День і місяць народження 17.X. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

30. Михайло Хруник – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Онуфрій і Анна (327). День і місяць народження 23.X. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 36/37 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

Ст.84

31. Михайло Віткович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Юлія (71). День і місяць народження 9.XI. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

32. Михайло Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Юлія (115). День і місяць народження 15.XI. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

33. Степан Москаль – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Катерина (214). День і місяць народження 13.XI. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

34. Степан Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Анна (15). День і місяць народження 83.XII. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

35. Мар'ян Зигмунд Терпливий – релігія – рим. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Зигмунт і Казимира. День і місяць народження 19.IV. Розпочав навчання в 1930/31 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

36. Йосип Веінтзнер – релігія – мойс., народжений в Нагуєвичах. Батьки Адольф і Амалія (310). День і місяць народження 5.II. Розпочав навчання 1930/31 рр., навчався: 30/31, 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 36/37 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1925

Всього за 1925 рік народження у шкільній метриці записано 32 дітей. Записи зроблені на 85, 86, 87, 88 сторінках. На 85 сторінці записано 10 дітей, на 86 сторінці – 10 дітей, на 87 сторінці – 10 дітей, на 88 сторінці – 2 дітей.

Ст.85

1. Іван Фридер – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Григорій і Параскевія (467). День і місяць народження 2.II. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

2. Теодор Халавко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія (365). День і місяць народження 4.II. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 32/33, 33/34 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

3. Михайло Франко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Григорій і Єфросинія (61). День і місяць народження 2.II. Розпочав навчання в 1932/33 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

4. Василь Сабаранський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Анна (363). День і місяць народження 6.II. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

5. Михайло Дрогобицький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Матрона (397). День і місяць народження 7.II. Розпочав навчання в 1932/33 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

6. Григорій Твердовський – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Гнат і Анастасія (141). День і місяць народження 12.II. Розпочав навчання в 1932/33 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

7. Миколай Дрогобицький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анна (379). День і місяць народження 19.II. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

8. Михайло Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Єфросинія (157). День і місяць народження 23.II. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 32/33, 33/34, 34/35, 36/37 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

9. Василь Пайкуш – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія. День і місяць народження (записи відсутні). Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

10. Василь Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Катерина (76). День і місяць народження 27.II. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.86

11. Володимир Павлюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Теодозія (290). День і місяць народження 24.II. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

12. Василь Микитич – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Марія (230). День і місяць народження 7.III. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 37/38 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

13. Миколай Буцяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Андрій і Теодозія (378). День і місяць народження 20.III. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 37/38 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

14. Юліан Дум'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (271). День і місяць народження 28.III. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 35/36 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

15. Михайло Мецан – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Анастасія (390). День і місяць народження 15.IV. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 32/33, 34/35 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

16. Стефан Вольчак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Тимофій і Катерина (488). День і місяць народження 16.IV. Розпочав навчання в 1932/33 рр., навчався: 32/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

17. Миколай Лялюк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Анна (51). День і місяць народження 6.V. Розпочав навчання в 1932/33 рр., навчався: 34/35 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

18. Йосиф Климко – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Анна (332). День і місяць народження 18.V. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 34/35 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

19. Михайло Курп'як – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Анастасія (259). День і місяць народження 19.V. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

20. Єгор Коссак – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Єва (331). День і місяць народження 12.VI. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

Ст.87

21. Іван Лунів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Олена (343). День і місяць народження 26.VI. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

22. Григорій Кибза – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Петро і Євфросина (269). День і місяць народження 19.VII. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

23. Миколай Тимишин – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Григорій і Анна (353). День і місяць народження 25.VII. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався:

31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

24. Стефан Навроцький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Йосиф і Юлія (186). День і місяць народження 26.VII. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 32/33, 34/35 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

25. Юліан Винницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Наум і Анастасія (382). День і місяць народження 1.VIII. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 37/38 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

26. Миколай Лунів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Петро і Анна (270). День і місяць народження 24.IX. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 33/34, 34/35, 37/38 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

27. Миколай Дудяк – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Катерина (421). День і місяць народження 16.X. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 32/33, 34/35, 37/38 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

28. Дмитро Лунів – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Еліяз і Єфросинія (347). День і місяць народження 20.X. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

29. Дмитро Чапля – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Григорій і Меланія (100). День і місяць народження 25.X. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

30. Іван Кімакович – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Анна (377 (480)). День і місяць народження 11.XI. Розпочав навчання в 1932/33 рр., навчався: 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

Ст.88

31. Йосиф Сопотницький – релігія – гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Анна (235). День і місяць народження 16.XI. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32, 32/33, 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

32. Мар'ян Вільгельм Фіхтман – релігія мойс., народжений в Нагуєвичих. Батьки Йосиф і Басія Ліберберг (108). День і місяць народження 3.V. Розпочав навчання в 1931/32 рр., навчався: 31/32 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1926

Всього за 1926 рік народження у шкільній метриці записано 31 дитина. Записи зроблені на 89, 90, 91 сторінках. На 89 сторінці записано 10 дітей, на 90 сторінці – 10 дітей, на 91 сторінці – 11 дітей.

Ст.89

1. Миколай Лоек – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Фрузя (116). День і місяць народження 1.I. 1926. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

2. Михайло Калапунь – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Олена (229). День і місяць народження 1.I. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

3. Василь Хруник – релігія мойс., народжений в Нагуєвичих. Батьки Степан і Марія (287). День і місяць народження 1.II. 1926. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

4. Володимир Решитар – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Анастасія (295). День і місяць народження 11.II. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37 шкільних роках, тобто один клас. В примітках запис: 37/38 – не класифікований.

5. Йосиф Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Анна (105). День і місяць народження 3.III. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

6. Олекса Кімакович – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Настя 463. День і місяць народження 19.III. Розпочав навчання в 1932/33 рр., навчався: 32/33, 33/34, 34/35, 35/36 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

7. Миколай Шифурка – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Феся (54). День і місяць народження 14.III. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

8. Віктор Макрус – релігія мойс., народжений в Нагуєвичах. Батьки Др. Александер і Марія (169). День і місяць народження 5.IV. Розпочав навчання в 1932/33 рр., навчався: 1932/33, 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

9. Михайло Лялюк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Миколай і Анна (311). День і місяць народження 9.IV. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

10. Михайло Дрогобицький – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Юлія (81). День і місяць народження 27.IV. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

Ст.90

11. Іван Гром – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Дмитро і Єля (190). День і місяць народження 1.IV. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

12. Василь Віткович – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (73). День і місяць народження 25.V. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

13. Богдан Лялюк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (13). День і місяць народження 23.VI. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 34/35 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

14. Дмитро Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Каська (171). День і місяць народження 27.VI. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 34/35, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

15. Петро Сопотницький – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія (296). День і місяць народження 28.VI. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто сім класів. В примітках записи відсутні.

16. Іван Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія (181). День і місяць народження 22.VII. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

17. Андрій Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Іван і Марія (162). День і місяць народження 22.VII. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

18. Семюель Ліберберг – релігія мойс., народжений в Нагуєвичах. Батьки Марія і Песе Хаукук. День і місяць народження 2.V. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

19. Михайло Пехунь – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Гринь і Рузя (360). День і місяць народження 25.VII. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

20. Василь Сольвар – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Марія (39). День і місяць народження 2. VIII. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.91

21. Еміль Москаль – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Василь і Каська (214). День і місяць народження 2. VIII. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

22. Йосиф Гатараняк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Василь і Анна (238). День і місяць народження 16.IX. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 34/35, 35/36, 36/37 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

23. Еміль Добрянський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Миколай і Марія (184). День і місяць народження 24.IX. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 34/35 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

24. Юліан Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Стефан і Марія (297). День і місяць народження 17.XI. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

25. Миколай Паращак – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Каська (163). День і місяць народження 14.XII. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

26. Миколай Лазорчин – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Федьо і Марія (74). День і місяць народження 16. XII.1926. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

27. Марк Лазорчин – релігія мойс., народжений в Нагуєвичач. Батьки Адольф і Марія (310). День і місяць народження 7.X.1926. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

28. Броніслав Лурик – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Іван і Марія. День і місяць народження 5.IV.1926. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто шість класів. В примітках записи відсутні.

29. Миколай Дум'як – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Ілько і Марія. День і місяць народження 27.XI. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

30. Юліан Матлак – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Олекса і Рузя. День і місяць народження 28.VIII.1926. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

31. Мар'ян Войтусік – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Владислав і Анастасія. День і місяць народження 10.V.1926. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1927

Всього за 1927 рік народження у шкільній метриці записана 31 дитина. Записи зроблені на 92, 93, 94 сторінках. На 92 сторінці записано 10 дітей, на 93 сторінці – 10 дітей, на 94 сторінці – 11 дітей.

1. Василь Хруник – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Григорій і Тетяна (79). День і місяць народження 1.I. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

2. Йосиф Павлик – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Марія. День і місяць народження 4.I. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35, 35/36, 37/38 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

3. Іван Сарабрин – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Єва (228). День і місяць народження 4.I. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

4. Іван Олефір – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Єва (164). День і місяць народження 17.I. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35, 35/36, 37/38 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

5. Миколай Матлак – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Йосиф і Юлія (152). День і місяць народження 7.I. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

6. Василь Твердовський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Миколай і Каська (265). День і місяць народження 14.II. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

7. Дмитро Хруник – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Григорій і Таня (262). День і місяць народження 20.II. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

8. Миколай Сольвар – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Ілько і Анна (491). День і місяць народження 21.II. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

9. Стефан Лазорович – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Марія (62). День і місяць народження 2.III. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

10. Василь Хруник – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Онуфрій і Анна (327). День і місяць народження 4.III. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

11. Михайло Кахній – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Степан і Настя (28). День і місяць народження 7.III. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

12. Михайло Микитич – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Марія (80). День і місяць народження 8.III. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

13. Михайло Сарахман – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Дмитро і Анна (345). День і місяць народження 14.III. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35, 35/36, 36/37 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

14. Миколай Рурак – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Анна (46). День і місяць народження 17.III. Розпочав навчання в 1935/36 рр., навчався: 36/37, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

15. Ярослав Гутник – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Настя (364). День і місяць народження 17.III. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

16. Йосиф Дум'як – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Марія (271). День і місяць народження 1.IV. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

17. Юліан Яворський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Миколай і Каська (462). День і місяць народження 11. IV. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35, 35/36, 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

18. Йосиф Лазорчин – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Стефан і Марія (96). День і місяць народження 18. IV. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 35/36, 36/37 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

19. Михайло Дрогобицький – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Іван і Анна (379). День і місяць народження 19. IV. Розпочав навчання в 1933/34 рр., навчався: 33/34, 34/35 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

20. Миколай Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Марія (131). День і місяць народження 21. IV. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.94

21. Володимир Фридер – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Василь і Марія (273). День і місяць народження 20. V. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). Помер 23.XI. 1939р. В примітках записи відсутні.

22. Емілян Твердовський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Василь і Анна (301). День і місяць народження 28. V. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

23. Петро Микитич – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Дмитро і Марія (230). День і місяць народження 1. VII. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 37/38 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

24. Юліан Дідач – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Дмитро і Анна (298). День і місяць народження 14. VII. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

25. Миколай Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Йосиф і Марія (126). День і місяць народження 18. VII. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35, 35/36, 37/38 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

26. Володимир Павлюк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Сергій і Марія (154). День і місяць народження 21.VII. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35, 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто чотири класи. В примітках записи відсутні.

27. Григорій Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Миколай і Марія (218). День і місяць народження 17.VIII. Розпочав навчання: (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

28. Стефан Фриз – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Мирон і Марія (439). День і місяць народження 15.X. Розпочав навчання: (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

29. Михайло Буцяк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Іван і Настя (338). День і місяць народження 20.IX. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

30. Михайло Хохлач – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Іван і Марія (461). День і місяць народження 22.IX. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35, 35/36, 38/39 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

Ст.95

31. Йосиф Гілій – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Михайло і Марія (178). День і місяць народження 15.X. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

32. Миколай Твердовський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Гнат і Настя (452). День і місяць народження 24.X. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

33. Дмитро Гатараняк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Марія (4). День і місяць народження 27.X. Розпочав навчання в 1935/36 рр., навчався: 35/36, 36/37 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

34. Дмитро Ясінський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Петро і Марія (225). День і місяць народження 27.XI. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35, 35/36, 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

35. Йосиф Добрянський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Олена (319). День і місяць народження 8.XI. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 34/35, 35/36, 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто п'ять класів. В примітках записи відсутні.

36. Михайло Ткач – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Рузя (92). День і місяць народження 11.XI. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 36/37 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

37. Михайло Хруник – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Феся (327). День і місяць народження 15.XI. Розпочав навчання в 1934/35 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

38. Михайло Вольчак – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Стефан і Марія (471). День і місяць народження 19.XI. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

39. Миколай Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Василь і Анна (105). День і місяць народження 9.XII. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 35/36, 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

40. Марк Вайнцнер – релігія мойс., народжений в Нагуєвичих. Батьки Авраам і Марта. День і місяць народження 7.X.1926. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

41. Ізраїль Ліберберг – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Йосип і Бася. День і місяць народження 3.X.1927. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: 36/37, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

Ст.105

41. Дмитро Лялюк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Тимко і Олена (27). День і місяць народження 14.XII.1929. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

42. Миколай Віткович – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Марія (77). День і місяць народження 20.XII.1929. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

43. Миколай Гром – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Іван і Гена (43). День і місяць народження 20.XII.1929. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

44. Іван Безклубий – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Микита і Марія (375). День і місяць народження 20.XII.1929. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

45. Миколай Шумеляк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Павло і Анна (216). День і місяць народження 20.IV.1929. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

46. Миколай Мартушкевич – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Михайло і Марія (247). День і місяць народження 18.XII.1929. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

47. Едвард Йосиф Якуб'як – релігія рим. кат., народжений в Нагуєвичих. Батьки Стефан і Ядвіга. День і місяць народження 16.III. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

48. Миколай Маргушкевич – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Михайло і Марія (196). День і місяць народження 18.XII.1929. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 37/38 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

49. Дмитро Лялюк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Михайло і Марія (491). День і місяць народження 15.II.1929. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

50. Семюель Брайль – релігія мойс., народжений в Нагуєвичях. Батьки Яків і Сеня. День і місяць народження 15.I. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

Рік народження 1930

Всього за 1930 рік народження у шкільній метриці записано 48 дітей. Записи зроблені на 106, 107, 108, 109, 110 сторінках. На 106 сторінці записано 10 дітей, на 107 сторінці – 10 дітей, на 108 сторінці – 11 дітей, 109 сторінці – 10 дітей, на 110 сторінці – 8 дітей.

Ст.106

1. Дмитро Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Григорій і Анна (283). День і місяць народження 1.I.1930. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто три класи. В примітках записи відсутні.

2. Михайло Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Іван і Марія (181). День і місяць народження 8.I.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

3. Степан Хруник – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Василь і Анна (212). День і місяць народження 7.I.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

4. Василь Фридер – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Миколай і Євдокія (351). День і місяць народження 11.I.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

5. Гнат Лазорович – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Федь і Марія (74). День і місяць народження 2.I.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

6. Миколай Шумеляк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Павло і Анна (180). День і місяць народження 20.IV.1930. Розпочав навчання в 1937/36 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

7. Емілян Гром – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Михайло і Олена 304. День і місяць народження 12.I.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

8. Йосиф Мазурик – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Михайло і Катерина (458). День і місяць народження 10.II.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

9. Миколай Сарахман релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Дмитро і Анна (345). День і місяць народження 22.II.1930. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). Помер у 1930 році. В примітках записи відсутні.

10. Йосиф Віткович – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Миколай і Юлія (71). День і місяць народження 26.II.1930. Розпочав навчання в 1939/40 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

Ст.107

11. Йосиф Гаврилик – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Василь і Анастасія (431). День і місяць народження 27.II.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

12. Василь Олефір – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Михайло і Марія (370). День і місяць народження 6.III.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: звільнений від відвідування школи з інших причин, зазначених у записці у 1941 році. Каліка.

13. Михайло Волгус – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Розалія (з Черчави) (417). День і місяць народження 6.III.1930. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: не знаний.

14. Василь Лазорчин – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Миколай і Марія (77). День і місяць народження 11.III.1930. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках запис: не знаний.

15. Володимир Риб'як – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Ігнат і Катерина (47). День і місяць народження 16.III.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

16. Григорій Одинак – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Василь і Олена (276). День і місяць народження 20.III.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

17. Іван Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Григорій і Марія (367). День і місяць народження 28.III.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

18. Миколай Хруник релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Григорій і Марія (367). День і місяць народження 28.III.1930. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). Помер у 1931 році. В примітках записи відсутні.

19. Стефан Буцяк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Іван і Анастасія (338). День і місяць народження 16.IV.1930. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

20. Михайло Камінський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Корнелій і Кароліна (236). День і місяць народження 28.IV.1930. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 36/37, 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто три класи. В примітках запис: звільнений від відвідування школи з інших причин, зазначених у записці у 1941 році. Відвідував школу в Дрогобичі.

Ст.108

21. Степан Вольчак – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Іван і Анна (324). День і місяць народження 5.VI.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

22. Степан Добрянський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Іван і Олена (34). День і місяць народження 10.VI.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто один клас. В примітках запис: 1938/39рр. не досягнув прогресу.

23. Федьо Буцяк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Дмитро і Олена (34). День і місяць народження 14.VI.1930. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). Помер в 1931 році. В примітках записи відсутні.

24. Миколай Кахній – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Степан і Олена (16). День і місяць народження 22.V.1930. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). Помер в 1932 році. В примітках записи відсутні.

25. Іван Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Йосиф і Марія (126). День і місяць народження 20.V.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

26. Юліан Огар – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичях. Батьки Михайло і Олена (32). День і місяць народження 25.V.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

27. Юліан Дидинський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Еміліан і Анна (9). День і місяць народження 15.V.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

28. Миколай Сопотницький – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Іван і Євдокія (260). День і місяць народження 20.VI.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38 шкільних роках, тобто один клас. В примітках записи відсутні.

29. Іван Гром (Олійник) – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Михайло і Анна (221). День і місяць народження 5.VIII.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

30. Іван Лоек – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Дмитро і Анастасія (30). День і місяць народження 23.VIII.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: виїхав до Тернополя.

Ст.109

31. Йосиф Хруник – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Онуфрій і Анна (327). День і місяць народження 20.VIII.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

32. Михайло Войтусік – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Владислав і Марія (428). День і місяць народження 18.VIII.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

33. Іван Лоек – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Катерина (41). День і місяць народження 28.VIII.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках запис: виїхав до Тернополя.

34. Іван Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Василь і Юлія (115). День і місяць народження 30.VIII.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

35. Михайло Кибза – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Петро і Єфросинія (269). День і місяць народження 25.VIII.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

36. Стефан Буцяк – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Миколай і Марія (459). День і місяць народження 1.IX.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

37. Іван Ясінський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Петро і Марія (225). День і місяць народження 12.IX.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

38. Михайло Гаврилик – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Дмитро і Софія (38). День і місяць народження 17.X.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

39. Йосиф Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Іван і Марія (49). День і місяць народження 3.XI.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

40. Михайло Яворський – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Миколай і Катерина (426). День і місяць народження 10.XI.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

Ст.110

41. Михайло Подяшецький – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Юліан і Олена (416). День і місяць народження 9.XI.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

42. Миколай Риб'як – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичач. Батьки Іван і Євдокія (6). День і місяць народження 1.XII.1930. Розпочав навчання (записи відсутні), навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

43. Григорій Кахній – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Стефан і Анастасія (28). День і місяць народження 8.XII.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

44. Миколай Сидор – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Григорій і Анна (209). День і місяць народження 15.XII.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках запис: на рік звільнений від навчання.

45. Йосиф Чапля – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Михайло і Марія (36). День і місяць народження 23.XII.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

46. Семюель Бріль – релігія мойс., народжений в Нагуєвичах. Батьки Яків і Лена (359). День і місяць народження 15.I.1930. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: (записи відсутні). В примітках записи відсутні.

47. Еміліан Тимишин – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Ілля і Олена (431). День і місяць народження 26.X.1930. Розпочав навчання в 1936/37 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. В примітках записи відсутні.

48. Годій Михайло – релігія гр. кат., народжений в Нагуєвичах. Батьки Василь і Марія. День і місяць народження 20.IV.1930. Розпочав навчання в 1937/38 рр., навчався: 37/38, 38/39 шкільних роках, тобто два класи. Помер в 1942 році. В примітках запис: почав відвідувати цю школу X. 37 р.

ДОДАТКИ

Лл. 1. Титульний аркуш шкільної метрики с. Нагуєвичі 1900 – 1943 рр. з початковими рукописними датуваннями писаря 1900 – 1923 рр.

Str. 89

Rok urodzenia 1926

L. P.	I. Imię, nazwisko i rodowód (Miejsce urodzenia, religia, obrządek, imię i nazwisko rodziców) dziecka	II. Dzień i miesiąc urodzenia	III. Rozpoczął uczęszczać do szkoły w r. szk.	V. Ukończyło prawidłowo rok nauki codziennej						
				1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
				w roku szkolnym						
1.	Nikołaj Łojek religii gr. kat. ur. w Nakurowicach Rodzice: Wacław i Emilia 116.	1 I. 1926	1933/34	33/34	34/35					
2.	Michał Katarusi religii gr. kat. ur. w Nakurowicach Rodzice: Michał i Włosa 229	1 I.	1933/34	34/35	35/36					
3.	Wacław Chruszka religii gr. kat. ur. w Nakurowicach Rodzice: Stefan i Maria 284	1 IV.	1933/34	33/34	34/35					
4.	Włodzimierz Remeton religii gr. kat. ur. w Nakurowicach Rodzice: Wacław i Anastazja 295	11 9.	1934/37	36/37						
5.	Józef Szarba religii gr. kat. ur. w Nakurowicach Rodzice: Wacław i Anna 105.	3 IV.	1933/34	29/34	34/35	35/36	36/37	37/38		
6.	Włosa Klimakowicz religii gr. kat. ur. w Nakurowicach Rodzice: Wacław i Katarzyna 463	19 IV. 19 IV.	1932/33	32/33	33/34	34/35	35/36			
7.	Nikołaj Pryfurska religii gr. kat. ur. w Nakurowicach Rodzice: Michał i Julia 54	14 IV.	1933/34	29/34	34/35	35/36	36/37			
8.	Wiktor Morkus religii gr. kat. ur. w Nakurowicach Rodzice: St. Aleksander i Maria 169	5 IV.	1932/33	1932/33	33/34	34/35				
9.	Michał Szlak religii gr. kat. ur. w Nakurowicach Rodzice: Michał i Anna 311.	9 IV.	1933/34	33/34	34/35					
10.	Michał Archolubski religii gr. kat. ur. w Nakurowicach Rodzice: Stefan i Julia 81.	24 IV.	1933/34	29/34	34/35	35/36	36/37	37/38		
	Doroczne zestawienie poszczególnych rubryk									

Лл. 2. Аркуш № 87 шкільної метрики с. Нагуєвичі із записами про учнів періоду 1933 – 1938 рр., які народилися у 1926 році

Марія Добрянська.

Шкільна метрика с. Нагуєвичі 1900 – 1943 рр. з парафіяльного архіву церкви Перенесення мощей Святого Миколая.

Стаття складається із двох частин. У першій здійснено спробу аналізу історії появи школи та шкільних метрик у селі Нагуєвичі впродовж 1900 – 1930 рр. У другій частині статті опубліковано шкільну метрику с. Нагуєвичі 1900 – 1943 рр., яка містить дані про учня (дитину), віросповідання, рік народження дитини, місце проживання (номер будинку), пе-реїзд, закінчення школи, роки, в яких навчалися учні, дані батьків (імена).

Mariya Dobryanska.

School metric of Naguyevychi 1900 – 1930 according to the materials of the archive of the Church of the Transfer of the Relics of St. Nicholas.

The article consists of two parts. In the first part, an attempt to analyze the history of the appearance of schools and school metrics in the village of Naguyevychi from 1900 to 1930 was made. In the second part of the article, the school metric of the village Naguyevychi 1900 – 1943 was published, which contains data about the student (child), religion, year of birth of the child, place of residence (house number), move, graduation, years in which students studied, data of parents (names).

РЕЛІГІЙНО-МОРАЛЬНИЙ СТАН ПАРАФІЯЛЬНОЇ ЛЮДНОСТІ СЕЛА НАГУЄВИЧІ (1938 р.)

В сучасній українській церковній історіографії мало уваги приділяється питанню вивчення релігійного життя парафіяльних спільнот. Адже запропонована тема визначається досить вузьким колом джерельного матеріалу, який потребує тривалих пошуків та ретельних методологічних осмислень. У більшості випадків значно простіше писати про інституційний розвиток церковних адміністративних одиниць або ж окремих товариств, в той час як дослідження релігійності населення потребує укладення спеціального документального комплексу. Серед цього корпусу джерел помітне місце посідають звіти парохів, у яких, поміж суто статистичний матеріал, натрапляємо на цікаві описи про релігійно-моральний стан парафіяльної людності, які, на жаль, відзначаються фрагментарністю та спонукають дослідника до пошуку додаткових документальних свідчень.

Виявлені в архівосховищах Перемишля документальні описи дозволяють нам говорити про існування на теренах Нагуєвицької громади певної «парафіяльної цивілізації», яка в умовах польського поневолення зуміла зберегти свою українську національну ідентичність. Тож зупинимося на огляді цього невеличкого звіту нагуєвицького пароха о. Михайла Єднака, який було укладено 24 березня 1938 р. і адресовано до Перемишльської Єпископської Консисторії. Передусім реконструємо біографічні відомості про згаданого пароха. Майбутній ієреєслужитель народився у 1861 р. Здобув духовну освіту та у 1885 р. отримав ієрейські свячення. Був світським одруженим ієреєм¹. Духовне служіння розпочав у парафіях новоутвореної Станиславівської греко-католицької єпархії: впродовж 1891 – 1893 рр. був парохом у селі Хриплин (Станиславівський деканат)². Із 1893 по 1924 рр. був парохом у Нагуєвичих Верхніх, а після об'єднання у 1924 р. двох храмів (Нижніх і Верхніх Нагуєвич) в одну парафію став парохом на цілу нагуєвицьку громаду³. Після ліквідації УГКЦ (1946 р.) перейшов до російської православної церкви⁴. Помер у 1954 р.⁵

¹ Blazejowskyj D. Historical sematism of the eparchy of Peremyśl including the Apostolic Administration of Lemkivscyna (1828 – 1939). – Lviv, 1995. – S. 683.

² Блажейовський Д. Історичний шематизм Станиславівської єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885 – 1938). – Львів, 2002. – С. 250.

³ Blazejowskyj D. Historical sematism of the eparchy of Peremyśl... – S. 683.

⁴ Прах Б. Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2-х томах, т. 1. Біографічні нариси (1939 – 1989 рр.). – Львів, 2015. – С. 255.

⁵ Шематизм Самбірсько-Дрогобицької єпархії УГКЦ. – Дрогобич, 2014. – С. 299.

Відповідно до повідомлень отця-пароха Михайла Єднака святочні і недільні богослужіння відправлялися два рази в парафіяльній церкві, а третій раз у дочірній⁶. Дерев'яний матірний храм святого отця Миколая знаходився у Нагуєвичках Нижніх і був збудований у 1880 р., а відреставрований у 1912 р. За храмом було закріплено 1691 особа. Дочірня дерев'яна церква Перенесення мощей святого отця Миколая була зведена у 1801 р. на території Нагуєвич Верхніх і до неї належало 1201 віруючий. Таким чином на 1938 р. загальна чисельність осіб греко-католицького віровизнання у нагуєвицькій парафії становила 2892 особи. Окрім цього на території парафії проживали представники інших віровизнань: 52 римо-католики, 82 юдеї. Право патронату над місцевими храмами належало польському уряду⁷.

Парафіяни досить часто і чисельно приходили на богослужіння, а взимку трохи менше через відсутність відповідного одягу і бідність. При обох храмах діяло по два братства – старше і молодше. Парох ходив до школи п'ять разів на тиждень. Наука відбувалася по 3 – 4 години денно, разом 16 годин впродовж тижня. Попри науку релігії парох уділяв школярам науку церковного співу на підставі розданих на ту ціль школярам молитовників. Релігійно-моральний стан парафіяльної людності був таким же як у пересічних селян по всіх сусідніх парафіях. Потрохи вкрадався так званий «псевдо комунізм», а зокрема занедбування звичаїв. Тож парох старався протидіяти тому злу шляхом поширення різних брошур, газет, таких як «Місіонер», «Бескид», молитовники, біблії тощо. На парафії діяла хата-читальня «Просвіти», два кооперативи та «Сільський Господар»⁸.

Тож розглянемо докладніше історію заснування згаданих у звіті товариств та організацій, опираючись на краєзнавчі розвідки Ганни Гром. У Нагуєвичках «Просвіта» почала організовуватися ще до Першої світової війни, згадки про неї відносяться до 1906 р⁹. Народжувалась вона із певними труднощами, бо проти цього товариства виступав священник Михайло Єднакий, який був прихильником московіфільських поглядів. Через свої погляди 27 серпня 1914 р. був арештований австрійською владою відповідно до наказу дрогобицького старости¹⁰. На даний час не вдалося документально встановити місця ув'язнення та часу повернення на парафію. Фрагментарно згадано у документах, що станом на 28 липня 1915 р. перебував у таборі Талергоф «Австрія»¹¹. Пошуки подальших документальних згадок тривають.

Першими членами «Просвіти» були Йосип Гром, Іван Гатараняк, Михайло Добрянський, Микола Добрянський, Гринь Франко, Михайло Хруник, Михайло Фридер, Ілько Хруник, Ілько Бадинський. Зокрема у хаті останнього на початках збиралися просвітяни. Важливим завданням цих ентузіастів було побудувати читальню, де можна було б провести збори, відпочити, прочитати газети й книжки, поставити концерти та вистави.

⁶ APP. – ABGK. – Akcesja 509. – Str. 29.

⁷ Шематизм всего греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської і Сянської на рік Божий 1938-39. – Перемишль, з печатні гр. кат. Капітули, 1938. – С. 46.

⁸ APP. – ABGK. – Akcesja 509. – Str. 29.

⁹ Гром Г. «Ожиємо, брати, ожием» (з історії діяльності нагуєвицької «Просвіти») // Галицька зоря. – 13 серпня. – 1996. – С. 3.

¹⁰ APP. – ABGK. – Sygn. 4706. – Str. 130zv.

¹¹ Ibidem. – Sygn. 4702. – Str. 664.

Відкриття хати-читальні товариства «Просвіти» було зареєстровано під № 1793 від 6 квітня 1907 р. В той час воно складалося із 130 членів. Першим головою став селянин Іван Гатараняк, що жив на Франковій Слободі. Мав тільки початкову освіту, але був розумною людиною, поважним і статечним господарем, що показував приклад високої культури і моралі своїм країнам. Був добрим організатором і щедрим жертводавцем. Іноді доводилось усім членам «Просвіти» витрачати свої кошти на громадські потреби.

Товариство «Просвіта» купила шматок громадської землі між хатою єврея Бергера та Анастасії Гвоздецької. Там у 1909 р. поставлено хрест на честь відкриття «Просвіти». Він був обгороджений дубовим парканом. Біля нього Юрко Фридер (член «Сільського господаря») провадив садівничий вишкіл сільських парубків. Хрест був повалений після Другої світової війни, приблизно в 1949 – 1950 рр.

У хаті-читальні було відкрито бібліотеку, яка нараховувала 182 книги, куплені за кошти громадських активістів, за гроші від вистав і концертів. Іван Франко декілька раз надсилав до читальні книги, але вони завжди потрапляли до священника на горище, оскільки місцевий парох дотримувався москвофільських поглядів. Сільські парубки на чолі зі Степаном Добрянським дізналися про це й забрали їх¹².

Бібліотека читальні поповнювалась і книгами, які надсилали зі Львова Головний відділ Товариства «Просвіта» та «Рідна школа». Це були твори І. Франка, Т. Шевченка, історичні праці М. Грушевського, книги, що були добрими порадиниками в житті селянина («Порадник громадський», «Пасіка», про заснування кооперативи та молочарні).

Товариство «Просвіта» в Нагуєвичах провадило активну освітню й культурну роботу на селі: аматорські вистави, вечори, фестини, спортивні змагання, проведення франкових свят, відзначення релігійних празників. Просвітяни організували драматичний і хоровий гуртки, що прославилися своїми виступами не тільки в Нагуєвичах, але й у сусідніх селах (Ясениця-Сільна, Попелі, Баня, Уріж, Підбуж, Винники, Медвежа) й давали вистави та концерти.

Часто аматорам доводилось обдурювати польських урядовців, щоб поставити українську виставу. Називалися п'єси польських авторів або на релігійну тематику, а насправді ставилися п'єси І. Франка, Т. Шевченка, І. Котляревського, І. Карпенка-Карого. Іноді польський жандарм навідувався до читальні, коли йшла вистава, щоб пересвідчитися, що ставлять аматори. Але завжди на сторожі стояло два-три хлопці, які давали знати про його наближення.

Просвітяни, як і всі нагуєвичани, з великою пошаною і любов'ю ставилися до світлої пам'яті свого славного односельця І. Франка. У 1922 р. вони брали участь у мітингу на садибі письменника, присвяченому 66-им роковинам від дня народження Каменяра. У 1926 р. до 10-ої річниці смерті поета просвітяни зайнялися збором коштів у селі на будівництво української гімназії у Дрогобичі¹³.

У 1933 – 1934 рр. члени «Просвіти» були активними будівниками народної двоповерхової школи в Нагуєвичах. Виділяли невеликі кошти зі своїх скромних заощаджень на будівництво, возили дерево з лісу власними кіньми, працювали на будові.

¹² Гром Г. «Ожиємо, брати, ожием»... – С. 3.

¹³ Там само.

Нагуєвичани мріяли заснувати у селі гурток імені Івана Франка чи присвоїти це ім'я гурткові «Рідна школа». З цього приводу листувалися з Головним відділом Товариства «Просвіта» і «Рідна школа» у Львові.

Члени «Просвіти» організували гуртки «Сільський господар» (сюди входила секція «Українських господиень»), «Рідна школа», «Січ» та кооператив «Поступ». Певну роль у національному вихованні молоді села відіграв гурток «Рідна школа», який був зареєстрований 23 квітня 1934 р.¹⁴

Гурток «Рідна школа» свого приміщення не мав, а містився в читальні «Просвіти». За оренду приміщення не платили. Сходини членів гуртка відбувалися в неділю або в свята. Розв'язували господарські проблеми, влаштовували голосні читання і обговорення матеріалів, книжок, особливо творів І. Франка про життя селян. «Рідна школа» разом із «Просвітою» заснувала драматичний гурток, який налічував 15 членів. Керував гуртком Михайло Хруник. Кожного року в березневі дні у читальні «Просвіти» проходили Шевченківські вечори.

Кількість членів гуртка зростала. На 29 березня 1935 р. у ньому вже були й дівчата: Розалія Ягелла, Анна Балущ, Анна Чапля, які були обрані заступниками голови. У цьому ж році стали членами гуртка Микола Добрянський (йому доручили бібліотеку), Михайло Фридер (займався господарськими справами гуртка), Ілько Хруник. До контрольної комісії входили Йосип Дум'як, Микола Сидір, Гнат Гвоздецький¹⁵.

На загальних зборах членів «Рідної школи» розглядали питання про відзначення дня народження І. Франка, проведення фестин, свята Матері, обжинків, роботу з дітьми дошкільного віку. Гринь Франко порушив питання про те, щоб здібних селянських дітей віддавати до шкіл у Дрогобичі, Самборі, щоб село мало більше своєї інтелігенції. У Нагуєвичах відчувався брак вчених людей. Це мало негативний вплив на виховання молоді. Щоб зібрати кошти на потреби гуртка та допомогу народній школі, члени «Рідної школи» ходили на коляду, збирали гроші серед краян, платили членські внески.

Члени «Рідної школи» турбувалися тим, що в Нагуєвичах було багато неписьменних людей молодого й середнього віку. Заснували курси для ліквідації неписьменності. Керівником курсів став Микола Добрянський¹⁶.

Гурток «Сільський господар» входив до філії в місті Дрогобичі, головою якого був інженер Володимир Дидинський, а заступником – директор Нагуєвицької народної школи Корнелій Камінський. Філія ставила собі за завдання доносити до селян агрономічні знання¹⁷. Проводила з цією метою різні курси: рільничі, ветеринарно-відгодівельні, городничо-садівничі.

У гуртку «Сільський господар» працювала секція «Українські господині», де жінки й дівчата навчалися крою й шиття, готувати різні страви, доглядати город, домашніх тварин, тримати чистоту й порядок у хаті, консервувати овочі¹⁸.

---

¹⁴ Там само.

¹⁵ Гром Г. Гурток «Рідної школи» в Нагуєвичах (з історії) // Галицька зоря. – 5 – 6 вересня. – 1995. – С. 4.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Медвідь О., Заблоцький Н. Діяльність товариства «Сільський господар» на Дрогобиччині в 30-х рр. ХХ ст. // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Серія Історія. – Вип. 8/50. – Дрогобич, 2021. – С. 185-195.

¹⁸ Гром Г. Нагуєвичі. – Дрогобич, 2002. – С. 62.

«Просвіта» разом із секцією «Українських господинь», «Січчю» та гуртком «Рідна школа» влаштували фестини, які відбувалися на Базарі. Дівчата під керівництвом Юрка Фридра, вчительок місцевої школи в українських строях виконували вправи з серпами та вінками, співаючи пісень («Заграй ми, цигане старий», «І шумить, і гуде», «Гей, там на горі Січ іде», «Засвіт встали козаченьки»).

Кооператив «Поступ» в Нагуєвичках заснований в 1930 р. Його членами були господарі села, які прагнули всіма силами вилізти з біди, жити краще, допомагати тим, що потребують людського милосердя. Найбільш активними діячами кооперативи були Михайло Дум'як, Іван Дум'як, Гринь Франко, Юрко й Микола Сидори, Ілько Хруник, Михайло Гром, Михайло Хруник (син Миколи), Степан Цюник, Михайло Фридер, Василь Твардовський, Михайло Твердовський, Юліан Твердовський. На кошти кооперативи побудували крамницю, де можна було купити господарські знаряддя, продукти, промислові товари¹⁹.

Другим кооперативом, який згадує парох у звіті за 1938 р., очевидно було кредитне об'єднання «райфайзенка», яка створена у Нагуєвичках в 1931 р. і нараховувала капітал у розмірі 1,8 тисяч злотих, який складався з паїв членів та вкладів населення²⁰.

Підсумовуючи, відзначимо, що незважаючи на суб'єктивні погляди місцевого пароха о. Михайла Єднака, які відзначалися впливом москвофільських орієнтирів, щодо визначення рівня розвитку національної свідомості були далекими від реального стану речей. Адже на підставі інших документів довідуємося про те, що у міжвоєнний період нагуєвичани були активними діячами щодо розвитку національно-культурної ідентичності на локальному рівні, оскільки було створено цілий ряд громадських товариств і організацій.

Юрій Стецик.

Релігійно-моральний стан парафіяльної людності села Нагуєвичі (1938 р.)

На підставі повідомлень місцевого пароха подано загальний огляд релігійно-морального та культурно-освітнього життя парафіяльної людності села Нагуєвичі станом на 1938 р. Офіційний звіт отця Михайла Єднакого доповнено статистично-описовими відомостями із шематизмів Перемишльської єпархії. Укладено біографію отця-пароха Михайла. Подано огляд українських культурно-освітніх товариств та кооперативів, які спричинилися до збереження і піднесення національно-патріотичного духу українства.

Yuriy Stetsyk.

The religious and moral state of the parish population of the village of Naguyevychi (1938).

Based on the reports of the local parish priest, a general overview of the religious, moral, cultural and educational life of the parish population of the village of Naguyevychi as of 1938 is presented. The official report of Father Mykhaylo Yednaky is supplemented with statistical and descriptive information from the schematisms of the Przemyśl Diocese. The biography of Father Mykhaylo, the parish priest, is enclosed. An overview of Ukrainian cultural and educational societies and cooperatives, which contributed to the preservation and elevation of the national-patriotic spirit of Ukrainianness, is given.

¹⁹ Там само. – С. 63.

²⁰ Медвідь О. Розвиток кредитної кооперації на Дрогобиччині (20 – 30-х рр. ХХ ст.) // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Серія Історія. – Вип. 5/47. – Дрогобич, 2020. – С. 287.

РОЗДІЛ V. ОГЛЯДИ, ХРОНІКИ, РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ ТА ONLINE-MISCELLANEA

Настінний маятниковий годинник в металевій оправі під склом французької фірми «Братів Жапі» першої третини ХХ ст., який належав нащадкам рідного брата матері Івана Франка Павла Кульчицького (1838 р.н.) із села Ясениця-Сільна, який 10 березня 1861 р. одружився із Марією Матковською (1841 р.н.). У подружжя було 9-ро дітей, серед яких Дмитро Кульчицький (26.10.1866 р.н.), син якого, Микола Кульчицький (29.11.1896 р.н.), не маючи в подружжі дітей, залишив унікальний родинний архів, який потрапив до фондів ДІКЗ «Нагуєвичі». Саме під час навчання у школі Ясениці-Сільної І. Франко мешкав у хаті П. Кульчицького, який за кілька днів навчив малого учня читати по-українськи. Про нього письменник згадував, як про «одного з найсимпатичніших людей» (ФЛММІФ ДІКЗ «Нагуєвичі». – Кн. вст. 3544. – Гр. ОР. – Інв. № 758; метал, скло, діаметр: 29,5см). Фото Сергія Матійка

**ОСМИСЛЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ
У ПРОЗОВІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ФРАНКА
(рецензія на книгу: Колесник А. Єврейська тематика в
художній прозі Івана Франка: реалістичні та натуралістичні
аспекти. – Siedlce: IKRiBL, 2022. – 212 с.)**

Сучасне франкознавство є чи не найцікавішою сферою історико-літературних студій в Україні. Поява цілої низки нових досліджень, оригінальних і пошукових, засвідчила народження нових інтерпретаційних моделей творчості Івана Франка. Монографія Алли Колесник спрямована на вирішення ще однієї важливої проблеми франкознавства – осмислення єврейської тематики у прозовій спадщині письменника в історичному та художньому аспектах. Авторка вдається до аналізу тієї художньої прози, яка містить опис постатей єврейських персонажів, аналізуючи усі складники художнього зображення євреїв і приділяючи увагу його еволюції.

Актуальність названої проблеми підтверджується тим, що літературознавчі дослідження останнього десятиліття дедалі частіше торкаються засад єврейської екзистенції, про що свідчать праці А. Вольдана, І. Набитовича, Т. Гундорової, В. Дуркалевич, Р. Мниха, зокрема його монографія «Іван Франко і єврейство» (2018). Незважаючи на наявні дослідження і неоднозначне трактування в цілому єврейських аспектів у творчості І. Франка, ця проблематика в художній прозі письменника належить до малорозроблених питань. Розуміння специфіки її художнього втілення дозволить повніше визначити роль і місце І. Франка в українському літературному і суспільному процесах кінця ХІХ – початку ХХ ст. у контексті європейського культурного розвитку.

Особистий внесок А. Колесник полягає в розкритті особливостей художнього зображення постатей євреїв та українсько-єврейської міжкультурної комунікації у прозі І. Франка на тлі українського суспільства, у намаганні показати прагнення письменника запропонувати в художніх творах шляхи вирішення складного національного питання.

Перший розділ монографії («Єврейська тема у творчості Івана Франка: стан дослідження») присвячений огляду існуючих літературознавчих праць з цієї проблематики. Історичний дискурс порушеної проблеми постає в достатній сенсовій повноті й поіменних дослідницьких мікропортретах. Методологічно засадничими стали праці З. Гузара, М. Шкандрія, Я. Грицака,

Р. Мниха, О. Забужко, Г. Грабовича, І. Ціхоцького, М. Ласло-Коцюк, І. Приймак, М. Гнатюка, М. Андрійчук, П. Кудрявцева, Т. Пастуха, М. Феллера. Зокрема, А. Колесник звертається до праці Г. Грабовича та моделей відтворення євреїв на сторінках літературних творів, які він виокремив, вивчаючи єврейську тему в цілому в українській літературі. Це такі моделі, як стереотипне зображення, з однобічним і часто негативним сприйняттям євреїв, соціально-моральне або реалістичне зображення, де єврей стає рівноправним суб'єктом читацького зацікавлення, та поліетнічне, з особливою чутливістю до єврейської проблематики. На підставі моделей сприйняття євреїв Г. Грабовича авторка доводить прагнення письменника відтворити постаті євреїв різнобічно, з використанням усіх художніх можливостей літератури.

Другий розділ («Історичні реалії українсько-єврейської міжкультурної комунікації у художній прозі І. Франка») позначений певним історичним «гігантизмом» (від історії української літератури та специфіки літературної творчості І. Франка до огляду історичних обставин в Західній Україні, що перебувала у складі Австро-Угорської імперії, та Наддніпрянської України, яка була частиною Російської імперії, у контексті єврейського питання). І це цілком виправдано, адже стосується письменника, чий художній світогляд за своєю масштабністю й аналітичною виваженістю не має аналогів у рідномовній та й не лише рідномовній літературі. Дослідниця проаналізувала єврейську тематику в художній прозі І. Франка в контексті соціально-історичної ситуації Галичини кінця XIX – початку XX ст., теоретичних поглядів письменника, його концепції національного питання відповідно до особистісно-біографічного матеріалу як підґрунтя роботи. Застосувавши комплексний підхід, А. Колесник висвітлила особливості зображення художніх образів євреїв як представників стародавньої нації та єврейського питання в цілому.

Із використанням культурно-історичного й описово-аналітичного методів дослідження художніх творів авторка довела, що в єврейській тематиці в художній прозі І. Франка можна визначити три тематичні напрями, які безпосередньо пов'язані з особистим сприйняттям і ставленням письменника до єврейського питання як соціального явища. Дослідниця виокремила у творах І. Франка проблеми українсько-єврейської міжкультурної комунікації і співіснування двох націй, художнє втілення ідеї реформування способу життя євреїв в українському середовищі та збереження самобутності єврейської нації, зображення повсякденного буття й єврейської екзистенції у контексті загальнолюдських проблем. Ці спостереження авторки перегукуються із сучасною концепцією осмислення єврейської проблематики в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.

Удаючись до культурно-історичного аналізу, А. Колесник довела, що велике значення у висвітленні І. Франком єврейської тематики мали соціально-історичні обставини Східної Галичини, зокрема певна перевага євреїв над українцями в економічному становищі. Тому в більшості художніх творів І. Франка євреї зображені в образах «гешефтсманів». «Гешефтсманство» і його наслідки стають центральним об'єктом при зображенні євреїв в оповіданнях, повістях і романах І. Франка. Цим авторка пояснює переважно негативне змалювання

євреїв у творах письменника і викриття І. Франком за допомогою художніх образів євреїв-мільйонерів нещадної експлуатації однієї частини суспільства іншою та недосконалістю і вад суспільного устрою Галичини, який допускає існування такого визискування й потурає соціальній несправедливості.

У третьому розділі («Концепція єврейського питання в художній прозі І. Франка») авторка висловлює слушну думку, що у своїх творах письменник запропонував шляхи вирішення складної ситуації в суспільстві, яка несла небезпеку подальшого загострення єврейського питання. Зокрема, авторка доходить висновку, що в повісті «Петрії і Довбушуки» та романі «Перехресні стежки» висловлені міркування І. Франка про необхідність повноцінного, рівного співіснування української і єврейської націй. Це є важливим аспектом для сучасної реінтерпретації цих творів, що висвітлює концептуальне розуміння письменником проблем суспільства й окремих етносів у ньому. А. Колесник досліджує питання пошуку І. Франком шляхів реформування єврейського руху. Виявлено, що у проаналізованих творах І. Франко, висловлюючи думки щодо можливих шляхів перевлаштування єврейства, водночас наголошує на утопічності цієї ідеї і неготовності до неї єврейської нації.

Порівняльний аналіз художньої прози та публіцистики І. Франка дав можливість визначити ставлення письменника до асиміляції євреїв. З'ясовано, що І. Франко не підтримував цілковитої асиміляції, вважаючи, що це не розв'яже проблеми співіснування націй, а тільки викличе конфлікти на релігійному ґрунті. Досягнення міжетнічного порозуміння і примирення письменник вбачав насамперед у зміні способу життя євреїв серед християн із збереженням єврейської національної самобутності, що відбилося в романі «Перехресні стежки». Письменник створив два протилежні персонажі – реформатора Вагмана та асимілянта Рессельберга, які сповідують антагоністичні ідеї стосовно асиміляції, що увиразнює концептуальне бачення І. Франком проблеми єврейського питання.

Четвертий розділ («Колізії єврейського національного буття в художній прозі І. Франка») присвячений аналізу об'єднаного соціального простору буття українського та єврейського народів, відтворення І. Франком спільних рис за допомогою зображення повсякденного життя і загальнолюдських проблем єврейської екзистенції (зокрема проблеми «батьки і діти», проблеми протистояння нещастю, проблеми праці) з метою показу перспективи міжетнічного порозуміння і примирення.

У п'ятому розділі («Натуралізм зображення євреїв у художній прозі Івана Франка») визначено стильові ознаки названого напрямку відповідно до раціоналізму О. Конта, учення про детермінацію явищ расою, середовищем і моментом І. Тена, натурфілософії Г. Спенсера та соціал-дарвінізму. Спираючись на праці Т. Гундорової, М. Ткачука, Р. Голода про натуралізм у спадщині І. Франка, проаналізовано його творчість з акцентом на творах пізнього періоду. Досліджено значення натуралістичних елементів при зображенні соціальної дійсності та міжнаціональних відносин у Галичині останньої чверті ХІХ ст., зокрема постатей євреїв у творах письменника.

У монографії охоплено широке коло творів та наявний компаративний момент дослідження, приміром порівняння художньої прози Франка з творами німецьких та польських письменників. На мою думку, результати досліджень, отримані за допомогою запропонованої авторкою системи категорій, видаються цікавими й переконливими. Вона звертає увагу на три важливі аспекти: стан єврейського питання у Галичині наприкінці XIX ст., спосіб його трактування у прозі письменника, висвітлення його в контексті загальнолюдських цінностей. Важливим аспектом є також аналіз змалювання картин українсько-єврейського співжиття та повсякденності євреїв, що дозволяє читачеві скласти враження про українсько-єврейські взаємини в Галичині того періоду. Монографія А. Колесник «Єврейська тематика в художній прозі Івана Франка» є комплексним та інтегральним науковим дослідженням, що може дати поштовх для нових студій над єврейською проблематикою у творчості письменника.

(10 вересня 2022 р. м. Дрогобич)

«ВІД МИРОНА – ДО МОЙСЕЯ»: ФРАНКОВИЙ КРАЙ ЗБАГАТИВСЯ ЩЕ ОДНИМ ФРАНКОЗНАВЧИМ ВИДАННЯМ¹

Сьогодні, в умовах російсько-української війни, актуальним вбачається звернення до переосмислення творчої спадщини Івана Франка, у якій полишено чимало пророчих міркувань щодо теперішньої ситуації в Україні. В контексті сказаного, вважаємо, що у черговий раз потрібно вдаватися до аналізу різножанрових праць Івана Франка, з метою отримання уроків на майбутнє, правильного формування векторів зовнішньополітичного курсу нашої держави тощо.

Нещодавно франкознавча скарбниця Франкового краю поповнила фонди свіжим виданням «Від Мирона – до Мойсея», автором якого є дрогобицький історик, поет, краєзнавець Степан Яким. Щодо знайомства із автором, то пропонуємо невеличку біограму. Степан Яким народився 20 жовтня 1944 р. в селі Воля на Старосамбірщині. Після закінчення школи у 1961 р. продовжив навчання у Нижанковецькому художньо-ремісничому училищі, котре закінчив у 1964 р. Після навчання відбув службу у військових лавах. Повернувшись із служби, вступив на історичний факультет Саратовського державного університету імені М. Г. Чернишевського, котрий закінчив у 1973 р. Дещо згодом, у 2002 р., завершив навчання в аспірантурі при Національному університеті «Львівська Політехніка» за спеціальністю «Військова історія» і захистив кандидатську дисертацію на тему «Західні землі України в Другій світовій війні – військово-історичний аспект (1939 – 1944)». Після захисту дисертації у травні 2003 р. Степан Яким отримав диплом кандидата історичних наук, а згодом, у квітні 2006 р. йому було присвоєно вчене звання доцента. Активна трудова діяльність Степана Якіма фор-

¹ Яким С. Від Мирона – до Мойсея. Дрогобич. – Посвіт, 2023. – 228 с.

мувалася в основному у стінах Дрогобицького механіко-технологічного коледжу, де він перебував на посаді директора впродовж 1986 – 2015 рр. За успіхи у трудовій діяльності, в жовтні 2004 р., Степана Якіма було нагороджено нагрудним знаком «Відмінник освіти України».

Поряд із трудовою діяльністю Степан Яким займався і активно продовжує займатися громадською діяльністю: голова Дрогобицької міськрайонної організації Національної спілки журналістів України, голова Дрогобицького осередку Всеукраїнського об'єднання «Письменники Бойківщини», член ради дрогобицького міськрайонного товариства «Просвіта», заступник голови Благодійного фонду імені Івана Франка. Постійно працює у руслі історії та історичного краєзнавства (автор понад двох десятків наукових праць), пробує себе на ниві написання ліричних та гумористичних поезій (автор понад десятка опублікованих збірок за період 2010 – 2021 рр., кілька з яких були нагороджені Дипломами переможців конкурсу ім. Мирона Утриска).

Цьогоріч доробок Степана Якіма поповнився ще одним виданням: «Від Мирона – до Мойсея» загальним обсягом у розмірі 228 сторінок. Роблячи огляд даної книги, зауважимо, що за жанром – це історико-літературне видання, де *«на підставі історичних джерел досліджено життєвий та творчий шлях геніального поета, письменника, драматурга, науковця, національного провідника, українського Мойсея – Івана Франка»*. Через призму *«поетичного слова»* і в *«особливій манері»* автор книги, на основі різножанрових франкознавчих досліджень, поетичних творів та різнобічних праць сучасників Івана Франка про українського видатного вченого, а також і самих праць Івана Франка, систематизовано прослідковує життєвий і творчий шлях великого українського генія.

На наш погляд, цікавим моментом змістовного наповнення книги є те, що автор, шляхом використання вибраних поетичних сюжетів та науково-популярного тексту, намагається показати на основі окремих, вибраних сюжетів із життєвого та діяльнісного простору українського вченого, весь його тернистий життєвий та діяльнісний шлях. Згадане вище представлено в одному великому розділі *«Від Мирона – до Мойсея»* (с. 3 – 164).

Подальша змістовна канва книги – це так званий другий розділ *«Поетичне слово про Франка»* (с. 166 – 199), котра наповнена вмістом поетичних творів Степана Якіма про Івана Франка: *«Маленький хутір серед лук... (або кілька слів про дитинство Мирона)»* (с. 166 – 196), *«Перші кроки Івана Франка в країну знань»* (с. 168 – 170), *«Дрогобицька юність Івана Франка»* (с. 170 – 173), *«Перше юначе*

«Від Мирона – до Мойсея»: франковий край збагатився ще одним франкознавчим виданням кохання Івана Франка» (с. 173 – 175), «Франкове слово йшло у бій» (с. 175 – 178), «Франків огонь» (с. 178 – 179), «Франків шлях до свободи» (с. 180 – 181), «Франкове щастя десь блукало» (с. 181 – 182), «Без надії сподівався» (с. 182 – 183), «Шлях Івана Франка в сімейне життя» (с. 183 – 185), «Коменованій в облозі» (с. 185 – 187), «Іван Франко і Михайло Коцюбинський» (с. 187 – 188), «Іван Франко і Василь Стефаник» (с. 189 – 190), «Іван Франко і Леся Українка» (с. 190 – 191), «Іван Франко і Андрей Шептицький» (с. 192 – 193), «Мойсей» (с. 194 – 195), «Дума про маму Марію» (с. 195 – 197), «Ярина» (с. 197 – 198)². Зазначимо, що важливим моментом вище окреслених поетичних творів Степана Якіма про Івана Франка є те, що вони супроводжуються так званими вступними Франковими словами у форматі віршків із його поетичних творів та мають дотичність до порушеної у вірші теми. Поряд із цим, віршам, у яких простежено взаємини І. Франка із його сучасниками, передують також і цитати із їхніх висловлювань про свого товариша і навпаки. Останнім поетичним твором, уміщеним у згаданому розділі, є поезія Степана Якіма «Франка читаю мовою дитинства» (с. 198 – 199), у якому автор передає свої враження від захоплення творчістю великого українця та демонструє свої почуття через призму несення Франкового слова упродовж свого життєвого шляху.

Завершується книга блоком «Джерела та література» (с. 200 – 218) та іменним покажчиком (с. 219 – 225) і змістом (с. 226). На завершення акцентуємо, що увесь загальний текст автора супроводжується підрядковими посиланнями на використані джерела та літературу.

Книга *«Від Мирона – до Мойсея»* рекомендується широкому загалу читачів, а в першу чергу молодому школярському поколінню та поціновувачам франкознавства, а тому висловлюємо сподівання, що вона беззаперечно знайде своє належне місце на полиці франкознавчої букіністики, а тому бажано їй успішного функціонування.

---

² У поетичному творі йдеться про цілоще джерело «Ярина», яке розташоване в селі Нагуєвичі. Саме від цього джерела починається лісова стежка Івана Франка в Нагуєвичах, а саме джерело вважається духовним центром села.

БІБЛІОТЕКАРСЬКА ДИНАСТІЯ ЛЕМКІВСЬКОЇ РОДИНИ: СПОГАДИ ПРО КВІТНЕВІ ДНІ У СЕЛІ БОСЬКО 1945 РОКУ

Їх виганяли з рідної хати: примусово, брутально, з лайкою і погрозами. Тато посадили малих дітей на віз, дещо поскладали у скрині із домашнього одягу, трохи харчів і рушили. Старші діти йшли поруч з батьками. Вони плакали гіркими сльозами, озиралися на квітучі сади, засаджені поля, квітники, церкву і плакали. Сльози самі котилися з очей, бо їхали невідомо де? Серце краялося у батька і матері: за що вони несуть таку кару, а з ними і інші односельчани? Чи повернуть сім'ї те, що забрали? Вартість залишеного майна становила 7263 тис. російських рублів, згідно евакуаційного листа.

Через 20 км на залізничній станції людей і худобу погрузили у товарні вагони і відправили на схід. Мали їхати на Тернопільщину, а опинилися в полі біля с. Стрільковичі недалеко Самбора. У селі вільних будинків не було, то ж довелося більше 2-х діб жити на вулиці під відкритим небом. На 3-ій день батько знайшов у с. Нагірне напіврозвалену хатину Филяків і велика родина Каршень, яка складалася з 12 чоловік, поселилася на окраїні села. Про повернення у Босько не могло бути і мови. Останні 2 роки стало жити нестерпно: після підписання листа діти щонаочі переховувались і спали у польській родині Капун. Старші сини разом з батьками ночували у лісі і пильнували за хатою і обійстям. Всі мусили добре знати польську мову і ховатись перед солдатами армії крайової. Перед Великоднем 45-го вояки армії крайової забрали у стрика Олексія всі печені паски. Українців переслідували, били, деяких вбивали, змушуючи їх залишати свою землю, житло, нажите майно.

З початком 1947 р. у с. Нагірне організували колгоспне господарство. Голова колгоспу Фургалець передав багатодітній сім'ї Каршень, залишену поляками, оселю. Скалічені важким дитинством, примусовим виселенням, напоєні спогадами війни та голоду, діти потроху відходили душею у цьому благодатному куточку України.

Оля... У липні 1945 їй мало виповнитись 10 років. Рідна хата, церква, вулиці і присілки назавжди закарбувалися у пам'яті. Але життя продовжувалось у іншому вимірі: засмічувалась і знищувалась рідна мова, зневажена віра в Бога, із храмів зробили склади для отрутохімікатів, з інших конюшні, корівники, з монастирів – дитячі будинки для сиріт. Учасники національно-визвольних змагань оголошені

ворогами народу. А їй треба було працювати, щоб допомагати батькам у вихованні молодших дітей. У 18 років Ольгу Антонівну прийняли на посаду завідуючою сільської бібліотеки. Вона потягнулася до книги, як до життєдайного джерела. Вечорами багато читала, вчилася заочно. Читачами сільської бібліотеки стали учні і молодь, інтелігенція, приходили односельці з Боська, яких прибуло багато після 2 туру виселення, яке увійшло в світову історію, як операція «Вісла».

У неділі і свята все більше лунала лемківська пісня, говірка. Місцеві жителі любили їх слухати. Наприкінці 60-х рр. ХХ ст. син Степана Скробала з Одрехови Іван організував у селі хор, який переважно складався з лемків. У 1969 р. хору присвоїли звання народний. У цьому колективі Ольга співала вже з чоловіком Миколою. Вони виховували сина Ярослава і дочку Марію, яка невдовзі піде маминими слідами. Діти бігали у бібліотеку, як до другої домівки: переглядали дитячі книжки, слухали казок, брали участь у дитячих ранках. Наприкінці 80-х Ольга Антонівна розпочала літопис села пострадянського періоду, склала посімейну картотеку. Бібліотечний фонд цього періоду нараховував 16 тисяч одиниць збереження. За сумлінну працю Ольгу Антонівну неодноразово нагороджували подяками, грамотами. Невдовзі розпочалася перебудова, яка докорінно змінить хід української історії. У 1991 р. Україна стане незалежною державою. На падінні уламків найжорстокішої російської імперії поволі почало відроджуватись нове життя. Ольга Антонівна пішла на заслужений відпочинок. З лютого 1992 р. завідувачкою філіалом Нагірненської бібліотеки стала її дочка Марія. Національне відродження торкнулося усіх сфер суспільного життя.

З початком 90-х рр. ХХ ст. прогресивна інтелігенція села створила товариство рідної мови ім. Т. Шевченка, головою обрали Любу Теплу. Спільними зусиллями членів «Просвіти», школи, Народного дому і бібліотеки було відновлено пам'ятний камінь першодрукарям о. Павлу Домживу-Лютковичу, ієромонаху Сильвестру, які надрукували у сільській друкарні 9 книг релігійного змісту. На фасаді православного храму першодрукарям у Нагірному урочисто освячена пам'ятна мармурова плита. Пам'ятні камені освячені на місці, де працювала друкарня і стояв монастир та біля Народного дому, на якому встановлено 2 прапори і по центрі герб України – тризуб. Також біля новозбудованої церкви освячено ювілейний хрест до 1000-ліття хрещення України-Русі.

У березневі дні 1994 року у переповненому залі «Просвіти» пройшла зустріч з сином генерал-хорунжого Романа Шухевича Юрієм, а в школі презентував свої поетичні твори лемківський поет Василь Хомик. Незабаром новостворений ансамбль лемківської пісні «Юш мелем» під керівництвом Л. Теплої захищає звання народний. Колектив продовжує пропагувати лемківську пісню, а також колядки, щедрівки, великодні пісні та гаївки, заборонені у радянський період стрілецько-повстанські пісні. Священник Андрій Громіш започатковує хресну дорогу у селі у 3-ій тиждень Великого посту. На державному рівні відновлено вшанування величного свята Матері. Традиційні вогні «лемківської собітки» набули ознак театралізованого дійства. Вирвані з коренем, розсіяні по всьому світу, переселенці об'єдналися і запалили ватри по всьому світу, як пам'ять про батьків, прадідівські землі, одвічні звичаї. У 2005 р. у Нагірному запалав вогонь 1-го фестивалю лемківської культури «До тебе лину, моя рідна земле!».

Династію бібліотекарів лемківської родини Каршень продовжила внучка Ольги Антонівни Романа Тепла-Гоцур. Добігає перший десяток творчої діяльності наймолодшої лемкині. Вона – активна учасниця народного ансамблю «Юш мелем», районних і обласних конкурсів, організатор книжкових виставок, майстер-класів, літературно-мистецьких заходів. Романа Ярославівна старається працювати з різними віковими групами, прислухається до потреб і запитів відвідувачів, особливо наймолодших. Цього року фондову збірку бібліотеки поповнили нові високохудожні твори.

Чого вартує родинний ансамбль Теплих-Гоцурів, який неодноразово виступає на районній і обласній сцені. У ньому Рома співала з дочками Оленкою і Оксанкою. Хочеться згадати, що читачі Нагірненської бібліотеки – активні учасники щорічного краєзнавчого конкурсу ім. Петра Волошанівського. У бібліотеці відбуваються цікаві зустрічі з дитячими письменниками, сучасними поетами-прозаїками, проходять обговорення нових видань.

На завершення варто визнати, що книга – дорога у країну знань, невичерпне джерело духовного збагачення. Попри те, що книги поволі витісняють комп'ютерні технології, все ж бібліотеки і надалі залишаються фондосховищами мудрості, наше минуле і майбутнє, залишене сучасниками нам у спадок. Шануймо і бережімо скарбницю народної мудрості, бо в ній історія нашого народу.

Співавтор і оператор запису Марія Тепла. Матеріал подано за свідченнями очевидців: Романа Каршень, Софії Каршень, Марії Милян-Теплої, Романи Теплої-Гоцур, Люби Теплої-Петрейко.

СПОГАД ПРО ВШАНУВАННЯ 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ФРАНКА У ДЕРЖАВНОМУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «НАГУЄВИЧІ»

Святкування 150-літнього ювілею від дня народження Івана Франка проходило під егідою ЮНЕСКО¹. Програма заходів була укладена на високому науковому і найвищому урядовому рівнях і вкотре після відновлення Незалежності України отримала загальнонаціональний характер². Ще в 2003 році указом президента був створений оргкомітет по відзначенню 150-річчя від дня народження великого генія. Головні урочистості святкування відбувалися 26 – 27 серпня 2006 року і розпочиналися в Нагуєвичих. Ще напередодні подій голова Львівської обласної державної адміністрації Петро Олійник почав особисто контролювати процес підготовки, приїхавши до Нагуєвич. Спочатку голова оглянув ремонтні роботи в Дрогобицькому районі, селі Нагуєвичі, а також на природоохоронній території Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі». Зокрема було проведено ревізію довкола Будинку літератора, який будувався на території Літературно-меморіального музею Івана Франка, після чого П. Олійник пообіцяв особисто проконтролювати надходження коштів на інші ремонтні роботи, зокрема, 6 000 000 грн. на ремонт доріг. Музей-садиба Івана Франка з 2001 р. фінансується з обласного бюджету, а будівництво Будинку літератора було заплановано з державного бюджету. Оскільки напередодні святкування вже існували затримки з надходженням коштів, П. Олійник доручив проводити моніторинг надходження коштів і щопонеділка доповідати йому ситуацію про стан робіт. Також до підготовки ювілейного 150-річчя з дня народження Івана Франка в цей час долучилися потужні дрогобицькі підприємства, зокрема Дрогобицький завод автомобільних кранів та НПК «Галичина». Останнє підприємство надало 400 000 грн. на ремонт Народного дому Івана Франка в Нагуєвичих та Літературно-меморіального музею Івана Франка, а також виготовило ювілейні лавки для туристів із власним логотипом та написом «НПК «Галичина» – 2006». Також

¹ Сопотницька І. 150-літній ювілей Івана Франка. Святкування проходило під егідою ЮНЕСКО // Каменярь Інфо: офіційний сайт Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kamenyar.info/150-litnij-yuvilej-ivana-franka-svyatkuvannya-prohodylo-pid-egidoju-yunesko/>

² Унікальне архівне відео з часу цих подій у Нагуєвичих сьогодні у вільному доступі можна переглянути на ютуб-сторінці музею-садиби Івана Франка: 150-річчя Франка в Нагуєвичих (архівне відео Сергія Матійка 2006 року) // Музей садиба Нагуєвичі: офіційний ютуб-канал ДІКЗ «Нагуєвичі». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=40dv0GWH5UA>

в рамках підготовки до 150-ліття з дня народження Івана Франка було встановлено дорожочинну на той час систему протипожежної сигналізації в музеї-садибі Франка, яка у 2001 р. пережила пожежу³.

У суботу 26 серпня до Нагуєвич приїхало майже 3 000 молоді з усієї України та близького зарубіжжя. Вони облаштували наметове містечко навпроти лісопарку літнього театру. Того ж дня на літній сцені відбувся денний святковий концерт, на якому прозвучав «Пролог» до поеми «Мойсей», пролунали пісні переможців обласного огляду-конкурсу хорових колективів. Журналісти повідомляли, що в ці дні найкращим місцем для активного відпочинку було село Нагуєвичі біля Дрогобича на Львівщині⁴.

Наймасовіші заходи проходили в неділю 27 серпня. На святкування 150-ліття від дня народження Івана Франка зібралось більше 15 000 шанувальників великого письменника. Зранку в обох Нагуєвицьких храмах відправлялася святкова Літургія, а після цього віруючі різних конфесій зішлись на спільний молебень в капличці урочища Ярина. На відправі був присутній Львівський муніципальний хор «Гомін», який зачарував усіх присутніх своїм співом. Ближче до обіду всі гості прибули до музею-садиби Франків, чекаючи приїзду президента. Усі дороги до Нагуєвич були перекриті для автотранспорту, а з усіх сторін села йшли юрби людей, щоб побачити святкове дійство. У ці дні час прибуття президента до Львова та графік його роботи на Львівщині залишався невідомим ще навіть зранку 27 серпня.

У першій половині дня люди з нетерпінням очікували на приїзд Президента України Віктора Ющенка, який, хоча й з годинним запізненням⁵, проте в обідню пору (близько 13-00 год.) все ж прилетів до Нагуєвич спеціальним гелікоптером⁶, для якого фахівці заздалегідь заасфальтували спеціальний злітний майданчик при в'їзді до села на відведеній галявині перед лісовим масивом стежок Івана Франка. Врешті цієї неділі на Львівщині була настільки щільна програма заходів за участі президента, що йому доводилося добиратися з львівського аеропорту саме повітряним транспортом. В. Ющенко в Нагуєвичах зустрічали, як і раніше – емоційно і радісно. Лише почувшись перші звуки гелікоптера, яким президент добирався зі Львова, учасники свята одразу заскандували його прізвище. Намагаючись побачити Ющенка, люди витоптували траву у Франковій садибі, вилазили на дерева та пам'ятники⁷. Нарешті до музею під'їхав президентський кортеж у супроводі міністра культури і туризму Ігора Ліхового, керівника головної служби гуманітарної політики секретаріату президента України Маркіяна Лубківського та співачки і народної депутатки Руслани Лижичко. Також на свято приїхали керівник Державного управління справами в адміністрації президента Ігор Тарасюк і внук Івана

³ Сопотницька І. Трагедія пожеж у Нагуєвичах // Садиба Франка: науковий збірник заповідника «Нагуєвичі» / Ред. кол. Б. Лазорак (голов. ред.), Я. Мельник, М. Мозер, П. Гриценко, Л. Тимошенко, В. Александрович та ін. – Кн. III. – Дрогобич, 2022. – С. 347-352.

⁴ Юрчишин А. Святкування 150-х роковин народження Івана Франка в Нагуєвичах // Українські пісні. – 29.08.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pisni.org.ua/articles/105.html>

⁵ Там само.

⁶ П'єцух М. Єднання за Франковим заповітом // Україна Молода: Бойова газета героїчної нації. – Вип. 156. – 29.08.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/742/213/26998/>

⁷ Там само.

Франка Роланд Тарасович Франко⁸. Разом із главою держави у святкуванні взяли участь голова Львівської обласної державної адміністрації Петро Олійник, перший заступник глави секретаріату президента Іван Васюник та голова Української всесвітньої координаційної ради Дмитро Павличко. По обидві сторони дороги стояла жива стіна людей, які зустрічали президента оплесками і голосно кричали «Ю-щен-ко!». Це був час ейфорії, адже усі нещодавно голосували за всенародно обраного президента і стояли на майдані під час «Помаранчевої революції».

На чолі із президентом В. Ющенком, внуком І. Франка Роландом Франком, а також франкознавцями та гостями відбулось покладання квітів до пам'ятника письменника. Урочиста частина проходила безпосередньо біля пам'ятника Івана Франка на території Літературно-меморіального музею. На урочисті заходи приїхали делегації з інших країн, представники політичних партій та влади. Кілька запитань тоді було задано внукові Івана Франка Роланду Тарасовичу. Так, на питання, що тут, за його спостереженнями, змінилося на краще після активної підготовки до святкувань, пан Роланд відповів доволі спорадично, але чесно: «Стодолу підремонтували. Музей такий, як був. Ліси такі ж, як були. Гори – такі ж прекрасні. Гарно тут, правильно Бог посадив цього генія саме сюди»⁹.

У своєму виступі на урочистостях у Нагуєвичях В. Ющенко подякував мешканцям села за те, що вони зберігають пам'ять про Івана Франка, назвавши музей-заповідник «святим місцем для кожного патріота», а також наголосив на важливості єдиної державної мови¹⁰. При цьому президент зосередився на викликах, які тоді стояли перед українською нацією і політичною елітою України, а саме на консолідації нації довкола ключових цінностей, серед яких українська мова, соборність держави, створення помісної православної церкви були найголовнішими¹¹. Тоді В. Ющенко вважав, що головний виклик для України – це європейська інтеграція. З цього приводу він висловив переконання, що Україна дасть гідну відповідь на ці питання, наголосивши водночас, що для цього потрібна добра воля всіх громадян, незалежно від того, який регіон вони представляють. Врешті в наш час це і відбулося. Нація консолідувалася довкола європейських цінностей, єдиної Церкви і боротьби за Незалежність від московитів.

Під гучні оплески після урочистостей президент пішов оглядати батьківську садибу письменника. Змістовну й цікаву екскурсію йому провела старший науковий співробітник Марія Шутко. В. Ющенко цікавився історією походження майже кожного предмету садиби. У світлиці хати Франків відбулося погашення ювілейної поштової марки під назвою «150 років від дня народження Івана Франка». Президент поставив на ній штампель і розписався на конверті. На подвір'ї В. Ющенко взяв пригорщу землі, як пам'ять про малу батьківщину вчителя нації. Перед хатою Франків зібралося багато журналістів, представників телеканалів та гості, для яких

---

⁸ Ющенко прибув до Львова // УНІАН: інформаційне агентство. – 27.08.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/14557-yuschenko-pribuv-do-lvova.html>

⁹ П'єцух М. Вказана праця.

¹⁰ Ющенко зробить музей Франка у Нагуєвичях національним // Gazeta.ua. – 27.08.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/life/_uschenko-zrobit-muzej-franka-una-guayevichah-nacionalnim/127265

¹¹ Ющенко відсвяткував День народження // Українська правда. – 27.08.2006. – Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2006/08/27/3149008/>

В. Ющенко провів прес-конференцію. На рідній землі видатного українця глава держави говорив про єдину Україну, єдину державну українську мову і Соборну Церкву. «Нам пора для України жити» – ці слова Івана Франка можна було побачити на біг-бордах уздовж дороги, що веде у Нагуєвичі. Згадав про них у родинному Франковому селі і президент України Віктор Ющенко, який у своїй промові зауважив, що Україна повинна бути єдиною. Водночас під час своїх коментарів у садибі І. Франка В. Ющенко зазначив, що формування нації все ж ще відбувалося в той час з певними протиріччями: «Сьогодні Україні загрожують не полки Муравйова під Бахмачем, сьогодні Україна має розібратись в собі, адже досі є «п'ята колона», яка б хотіла бачити іншою нашу державу». Президент висловив впевненість щодо статусу української мови як державної, підтвердив, що ветерани УПА будуть прирівняні у статусі до ветеранів Другої світової війни. Насамкінець президент побажав українцям мудрості та терпеливості: «Ми на все знайдемо відповідь, потрібен лише час і політична воля»¹². Президент також пообіцяв, що всі держслужбовці розмовлятимуть українською мовою: «Втрата мови – це втрата нації. Українською мовою буде говорити нація і пишатиметься, що та мова, яка виплекана не одним десятком поколінь наших дідів та прадідів, яка пройшла через уста Шевченка і Франка, дійшла до нашого покоління і збагачуватиме її. Я переконаний, що з цією місією нація справиться. Понад усе я люблю прозу Франка. Пам'ятаю його заклики про те, що ми повинні бути українцями на цілій українській землі, а не окремо на Галичині чи Буковині», тим самим наголосивши на важливості статусу національного для заповідника «Нагуєвичі»¹³. Проте цей статус із політичних причин було надано лише Львівському літературно-меморіальному музею І. Франка, незважаючи на те, що того ж 27 серпня 2006 р. В. Ющенко підписав указ № 727/2006 «Про заходи щодо вивчення та популяризації духовної спадщини Івана Франка», який до нашого часу став основою для збереження та популяризації спадщини українського генія, хоча вповні таки й не був виконаний. Президент України вперше у своєму житті відвідав музей-садибу Івана Франка в Нагуєвичках (вдруге це зробив 27 червня 2019 р. Петро Порошенко в часі своєї передвиборчої кампанії).

Серед іншого, В. Ющенко подякував жителям села за те, що вони зберігають пам'ять про Івана Франка, зазначивши, що музей-заповідник залишається «святим місцем для кожного патріота»¹⁴. Під час відвідин музею президент також за-

¹² У Нагуєвичках розпочалися урочистості з нагоди ювілею Франка за участю Президента // Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо». – 27.08.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/u_naguievychah_rozpochalysya_urochystosti_z_nagody_yuvileyu_franka_za_uchastyu_prezydenta_10461.html

¹³ Щоправда, обіцянки від політиків щодо статусу національного для ДІКЗ «Нагуєвичі» залишилися лише на папері, при цьому навіть за влади президентів Петра Порошенка та Володимира Зеленського до моменту повномасштабного вторгнення. До слова впродовж 2017 – 2021 рр. команда хранителів музею-садиби І. Франка підготувала кілька офіційних листів-звернень із потужною аргументацією та супровідними матеріалами на ім'я нардепів та керівництва ЛОР і ЛОДА, проте справа також залишилася на розгляді в кабінеті Прем'єр-міністра, міністрів та Президента. Див., наприклад: Музеєві-садиби в Нагуєвичках і літературному музеєві Івана Франка у Львові присвоять статус національних // Радіо Свобода. – 26.08.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/950381.html>

¹⁴ Президент у музеї-садибі Франка в Нагуєвичках // УНІАН: інформаційне агентство. – 27.08.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/14569-prezident-u-muzeji-sadibi-franka-v-naguievichah.html>

лишив власний спогад та автограф у музейній книзі відвідувачів на знак свого перебування в Нагуєвичах: «Як кожний, хто ступає цей поріг, вклоняюсь світу Івана Франка – його родині, його землі. Святий Край. Хай Бог Благословляє! Щиро! Віктор Ющенко. 27.08.2006»¹⁵. В цей день В. Ющенко наголосив на ролі Івана Франка як видатного українського державотворця, порівнявши його з Михайлом Грушевським, адже: «Наприкінці XIX ст. і на початку XX ст. так багато і так вдало про Українську державу ніхто не говорив». Глава держави відзначив, що однією з провідних тем творчості Івана Франка як письменника була національна єдність і порозуміння. «Франко благав, просив бути українцями всієї рідної землі, а не українцем галицьким чи буковинським»¹⁶.

В цей день також планувалося, що тут В. Ющенко мав відкрити Будинок літератора, у якому могли б зупинятися та жити дослідники-франкознавці, письменники, етнографи та ін., однак місцева влада не встигла ще довести його інтер'єр до ладу, а тому відкриття було принесено на вересень місяць наступного року. Загалом уряд виділив понад 8 000 000 грн. на підготовку до ювілею Івана Франка у 2006 р. Левову частку цих коштів витратили на газифікацію села Нагуєвичі, дорогу до села, ремонт школи та вже згадане будівництво Будинку літератора. Як згадували, в той час понад 100 000 грн. планувалося витратити на видання творів Івана Франка, проте франкознавці вважали, що це надто мізерна сума для того, аби твори Івана Франка заповнили книжкові крамниці. Щоправда Президент України цього року запевнив, що львівські науковці розпочали наукову підготовку стотомного зібрання творів І. Франка, яка до сьогодні так і не розпочалася.

Перед присутніми також виступив голова ювілейного комітету і экс-віцепрем'єр-міністр В'ячеслав Кириленко, який розповів про газифікацію Нагуєвич, яка відбулася значно пізніше за святкування¹⁷. Після цього президентський кортеж поїхав до злітного майданчику й відлетів до Львова.

Після обіду на оновленій літній сцені відбулася велика концертна програма. Виступали бойківські фольклорні колективи і майстри народної творчості, Заслужений Прикарпатський ансамбль пісні і танцю «Верховина», народний артист України Богдан Козак, заслужений артист Григорій Шумейко, Львівський духовний театр «Воскресіння», обласний театр ляльок та молодіжні колективи. Цю частину програми склав заслужений діяч мистецтв України Василь Вовкун з Києва. Крім сцени літнього театру була ще мобільна велика сцена біля вказівного дорожнього знаку «Нагуєвичі», на якій виступали художні колективи і окремі виконавці з Дрогобича, Трускавця та району. Також під час свята було організовано стрільбу козаків із гармат, чималу кількість виставок та безліч етнографічних локацій. Закінчилося свято в Нагуєвичах великою бойківською ватрою та народним гулянням або, як часто кажуть, бойківськими фестинами. Чудові враження залишив вечірній концерт на Великій сцені відомих колективів, популярних та мало відомих молодих виконавців, рок-гуртів. Лейтмотивом усіх виступів була ідея націо-

¹⁵ Фонди ДІКЗ «Нагуєвичі». – Книга відгуків за 2006 р. (запис Віктора Ющенка, 27 серпня 2006 р.).

¹⁶ Президент у музеї-садибі Франка в Нагуєвичах... – Вказана праця.

¹⁷ 27 серпня Віктор Ющенко запалить блакитний вогонь у Нагуєвичах // Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо». – 30.05.2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/27_serpnua_viktor_yushchenko_zapalyt_blakytyny_vogon_u_naguievychah_6906.html

нального єднання молоді навколо постаті Івана Франка задля розбудови власної незалежної держави – України¹⁸.

У день ювілею під проводом голови Дрогобицької районної державної адміністрації Михайла Кравця також відбулася коротка презентація фасаду Будинку літератора, адже стара котельня музею була заздалегідь реконструйована у зовсім нову будівлю, яка має й сьогодні за мету популяризувати та підтримувати українське мистецтво та літературу, тут досі зупиняються на нічліг відомі науковці та інтелектуали, підписуються міжнародні угоди та створюються нові музейні проекти, гранти тощо.

Продовження святкових заходів до 150-ї річниці проходило 9 вересня 2006 року. До Нагуєвич з'їхалися шанувальники унікальної спадщини письменника з усієї України: Києва, Тернополя, Одеси, Івано-Франківська, Львова, Дрогобича та інших міст. У Літературно-меморіальному музеї І. Франка ДІКЗ «Нагуєвичі» відбувся круглий стіл «Іван Франко і сучасність». Модератором був член районного оргкомітету Ярослав Радевич-Винницький. У ньому взяли участь поет, лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка та радник президента Роман Лубківський, народні артисти України Богдан Ступка та Ірина Дорошенко, голова Дрогобицької районної державної адміністрації Михайло Кравець, письменники – Марія Якубовська, Левко Різник, Ярослав Камінецький, Олесь Гордон, професор Михайло Шалата, краєзнавець і поет Роман Пастух, львівські журналісти Мирослав Рудко та Ярослав Якимович, професор Микола Зимомря та молодий філолог-донцознавець Олег Баган, науковий працівник Канівського музею Тараса Шевченка Віра Гнуча та ін. Підводячи підсумки наукових дискусій, Роман Лубківський запропонував зробити такі зустрічі постійними, як от «Нагуєвицькі читання» (згодом побачили світ кілька видань). Наприкінці учасники круглого столу оглянули літературний музей, батьківську садибу та залишили свої автографи у книзі почесних гостей.

Другою важливою подією цього дня була церемонія запалення газового смолоскипу як символу довгожданої газифікації Нагуєвич. Факел запалив заступник Львівської обласної державної адміністрації Тарас Федак.

Після закінчення цих заходів на сцені літнього театру відбулось нагородження грамотами та ювілейними медалями учасників підготовки та проведення великих роковин нашого генія. Закінчилось святкуванням концертом на літній сцені. Для глядачів було спеціально змонтовано переносну сцену з вистави І. Франка «Украдене щастя», за участі Б. Ступки та І. Дорошенка. Також виступали учасники художньої самодіяльності з сіл Ясениця-Сільна, Підбуж, Меденичі, Старе Село, Нагуєвичі та інших сіл Франкового краю. Під вечір шанувальники Франкової спадщини з великим піднесенням поверталися додому, а молодь продовжувала святкувати до пізньої ночі, цитуючи біля багатьох вірші геніального письменника.

Також упродовж 2006 – 2007 рр. в рамках вшанування 150-річчя від дня народження Івана Франка було завершено розбудову Будинку літератора, як додаткову туристичну та наукову локацію ДІКЗ «Нагуєвичі». Проект мав назву «Реконструкція з надбудовою існуючої котельні під Будинком літератора». Акт державної приймальної комісії про прийняття в експлуатацію був остаточно підписаний

¹⁸ Юрчишин А. Вказана праця.

13 серпня 2007 р. Ця державна комісія була створена головою Дрогобицької РДА М. Кравцем 11 травня 2007 р.¹⁹

Саме у Будинку літератора було започатковано традицію щорічних зустрічей із відомими письменниками та літературознавцями. Також силами тодішньої директорки ДІКЗ «Нагуєвичі» було започатковано спільний із філологічним факультетом ДДПУ ім. І. Франка науковий проект «Нагуєвицькі читання», підсумком котрих стала публікація чотирьох випусків однойменних збірників статей, які виходили за співучасті Дрогобицької районної державної адміністрації, Благодійного фонду імені Івана Франка і безпосередньої організаторської участі професора Ярослава Радевича-Винницького та професора Петра Іванишина (випуски 2008, 2009, 2010 та 2011 рр., 5-й випуск було відновлено у 2019 р.²⁰). У 2006 р. до 150 річниці від дня народження І. Франка під керівництвом О. Резекулової також було здійснено перекриття хати і стайні І. Франка, а також перекрито гонтям шпихлір та батьківську кузню. Водночас поновлено дерев'яний тин (огорожу) усєї садиби Франків і пасіку. У цей час Марією Шутко було розпочато роботу над текстом до першого фото-буклету, присвяченого загальним локаціям Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі». Фотографії для буклету готували Мар'яна Матківська та відомий дрогобицький фотограф Ігор Фецяк.

Спогади про ці події 2006 – 2007 рр. мають важливе місце в реконструкції історії музейної справи в Нагуєвичах, а також загальнонаціональної історії вшанування пам'яті про українського національного генія Івана Франка. Врешті вони стали основою та організаційним прикладом для продовження масштабної програми вшанування 165-ї річниці від дня народження письменника, яка відбувалася у 2021 р. в Нагуєвичах у складі молодого команди музейників на чолі з істориком Богданом Лазорак. Проте це вже нові сторінки історії, про які не раз згадуватимуть в майбутньому.

---

¹⁹ Див. внутрішній адміністративно-господарський архів установчої та фінансової документації КЗ ЛОР «АДІКЗ «Нагуєвичі».

²⁰ Нагуєвицькі читання: Збірник наукових праць / Ред. кол. П. Іванишин (голова), О. Баган (заст. голови), Б. Лазорак (заст. голови) та ін. – Вип. 5. – Дрогобич, 2019. – 308 с.

**ФОТОГРАФІЇ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС СВЯТКУВАННЯ 150-ї РІЧНИЦІ ВІД
ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІВАНА ФРАНКА У ДЕРЖАВНОМУ ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ «НАГУЄВИЧІ»
27 СЕРПНЯ ТА 9 ВЕРЕСНЯ 2006 Р.**

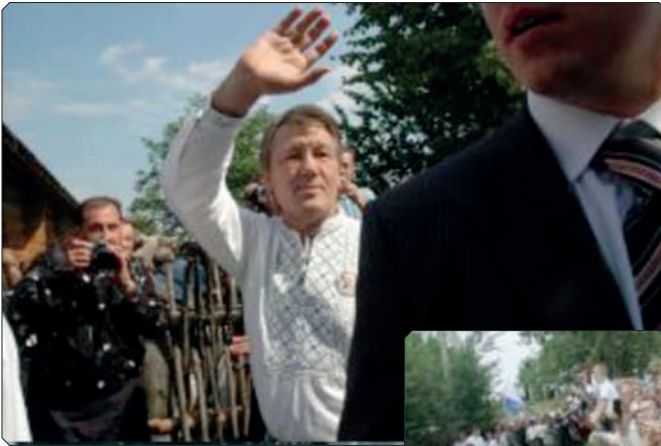
Іл. 1. Відомі літератори, науковці і політики очікують на приїзд Президента України Віктора Ющенка на святкування в Нагуєвичі. Серед них на фото: Богдан Якимович, Іван Драч, Павло Мовчан, Степан Хмара, Микола Ільницький, Михайло Зарічний та ін. Фото Андрія Юрчишина

Іл. 2. Делегація Львівського національного університету імені Івана Франка на чолі з ректором Іваном Вакарчуком біля музею Івана Франка з квітами Каменяреві. Фото Андрія Юрчишина

*Іл. 3. Віктор Ющенко біля батьківської хати Івана Франка.
Фото Мар'яни П'єцух*

*Іл. 4, 5. Президент Віктор Ющенко вітається із жителями села Нагуєвичі.
Фото Миколи Лазаренка і Віталія Грабара*

*Іл. 6 – 8. Президент України оглядає експозицію світлиці хати Франків у Нагуевичах.
Фото Миколи Лазаренка*

Іл. 9. Президент України разом із українською інтелігенцією та родиною Івана Франка під час покладання квітів до пам'ятника Івана Франка в Нагуєвичах

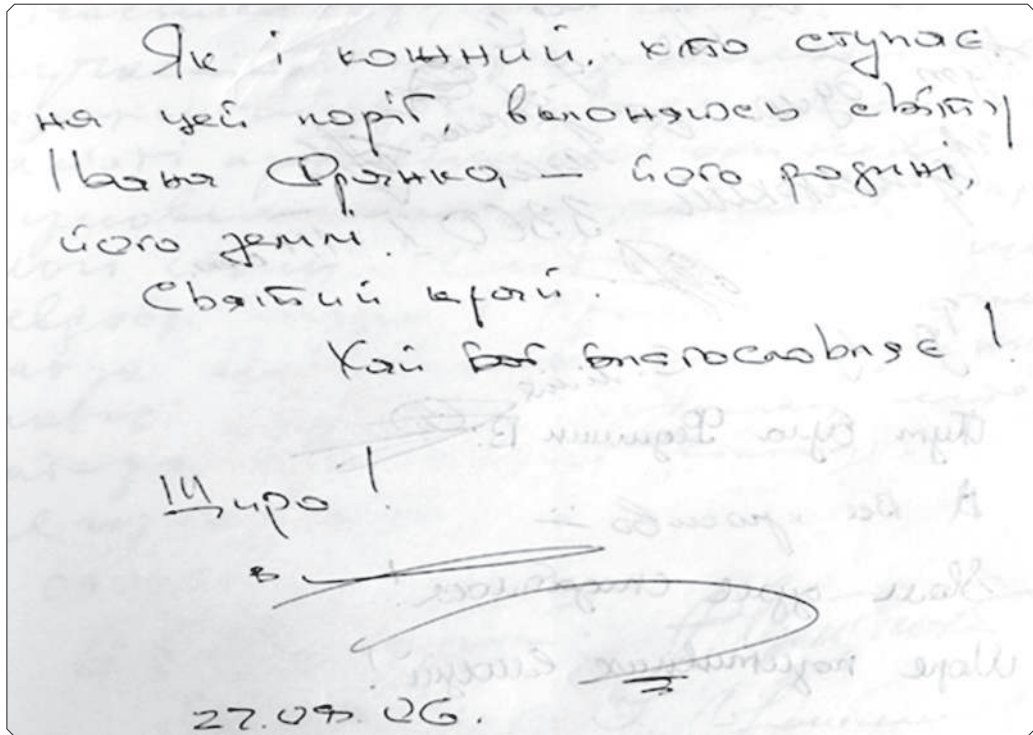
*Іл. 10. Віктор Ющенко поцілунком вітає старожилку села Нагуєвичі Розалію Курп'як.
Фото Віталія Грабара*

Іл. 11. Урочисту частину відкриває голова Комітету з Національної премії імені Тараса Шевченка, Надзвичайний і Повноважний посол України, лауреат Шевченківської премії 1992 року Роман Лубківський. Фото Андрія Юрчишина

Іл. 12. Виступ Президента України Віктора Ющенка під час офіційного заходу біля пам'ятника Івана Франка в Державному історико-культурному заповіднику «Нагуєвичі». Фото Андрія Юрчишина

Іл. 13. Особистий автограф президента України Віктора Ющенка з пам'ятною присвятою Івану Франку та його родині. Нагуєвичі, 27 серпня 2006 р.

Іл. 14. Відомий український бард Едуард Драч відкрив денний концерт на Великій сцені. Фото Андрія Юрчишина

Іл. 15. У святкуванні брали участь численні фольклорні колективи. Значна частина учасників свята вбрана у національні строї. Фото Андрія Юрчишина

Іл. 16. Вечірній концерт відкрила хорова група Народного ансамблю пісні і танцю Львівського національного університету ім. Івана Франка «Черемош», виконавши «Не пора» та «Вічний революціонер». Фото Андрія Юрчишина

Іл. 17. Аничка (Анна Чеберенчик) завела слухачів неперевершеним виконанням лемківських пісень. Фото Андрія Юрчишина

Іл. 18. Українська співачка Софія Федина роздає автографи своїм шанувальникам. Фото Андрія Юрчишина

*Іл. 19. Виступ кївського гурту «Тінь Сонця».
Фото Андрія Юрчишина*

*Іл. 20. Учасники святкового концерту разом зі слухачами співають Гімн України.
Фото Андрія Юрчишина*

Учасники "круглого столу" І. Франко і сучасність" усього захоплені емоційною музикою, різноманітними пам'яті про великого оригіналу і зможуть притримувати "круглий стіл". Сподіваюсь, що невдовзі музей І. Франка матиме свою власну експозицію, а урочисто відкрити її будуть у Будинку літератури при музеї сьогодні.

09.09.06.

Д. П. Вентурин *Алесь Ковал*
 Микола Швайц *І. Блошин*
 Микола Миколайович *Ізраїль*
 Н. Губовська *Григорій*
 Г. Карамуза *А. Хасинук*
 Др. Іван Миколайович *Вікторія Димасюк*
 В. Марущак *В. Бабовський*
 І. Дубовий *Т. Б. Гордон*
 Логін

Іл. 21. Автографи учасників круглого столу в Нагуєвичах «Іван Франко і сучасність», 9 вересня 2006 р.

РОЛЬ ПЛАСТПРИЯТУ У ВІДРОДЖЕННІ ДРОГОБИЦЬКОГО ПЛАСТУ (СПОГАДИ)

На початку 90-х років минулого століття на Львівщині кожна із політичних партій чи груп випускали свої неформальні газети. Група молодих активістів, яких у Трускавці організував голова НРУ Дрогобиччини В. Бурлаков, випускали молодіжну газету «Молода Галичина». У групу входили: М. Кривий (редактор), С. Сурма, Н. Волощук, О. Баган і Л. Гулевач.

На одне із їхніх засідань зайшов В. Бурлаков і, поклавши на стіл книжку О. Тисовського «Життя в Пласті», сказав: «Закінчуйте займатися дурницями і беріться за виховання дітей, це тепер є найважливішим».

Молоді люди протягом двох місяців вивчали методичну літературу, поки не переконалися, що зможуть займатися з дітьми і тут виникла проблема. Звідки взяти дітей, якщо Пласт не може співпрацювати зі школами. Розглянувши декілька варіантів, вирішили звернутися за допомогою до просвітян.

У кінці січня 1991 року на засідання міської Ради Просвіти прийшов Святослав Сурма. Він проінформував присутніх, що в Дрогобичі діє ініціативна група з відродження в місті молодіжної скаутської організації «Пласт». Одночасно звернувся до активістів Просвіти, щоб вони направили до них своїх дітей і внуків, а також запросив зацікавлених осіб прийти на організаційне засідання в Будинок школяра (колишній Палац піонерів). Рада вирішила направити на організаційне засідання Пласту Я. Максимовича, як довоєнного гімназиста і пластуна, а також інших просвітян.

Перше організаційне засідання Пласту відбулося в невеличкій, майже на горішці, кімнаті в Будинку школяра. Цю кімнатку міська Рада виділила майбутнім пластунам. На засіданні головував С. Сурма, протокол вела Н. Волощук. На засідання як зацікавлені особи прийшли: Мирося Матвіїшин, Орест Маркевич, Остап Федоришин, Ярослав Максимович, Ярослав Ольховий, Оксана Яцишин, Юрій Кульчицький.

Розпочалося засідання із запису дітей, майбутніх пластунів. Потім головуючий оголосив, що згідно з структурою Пласту необхідно обрати Пластприят¹, тоб-

¹ У сучасному світі основною проблемою є брак вільного часу, але Пласт – НСОУ подбав і про таких людей! Називається це таким чудовим словом, як – Пластприят або Приятелі Пласту. Приятелі Пласту – це волонтери від 18 років, які визнають і активно підтримують пластову ідею і організацію, однак із різних причин не можуть стати членами Пласту (дотримуватися трьох головних пластових обов'язків). Пластприят – це така ланка у структурі організації, що дозволяє прийняти участь у житті організації. От тут Ви, мабуть, одразу подумали, що побачите номер картки банку для перерахування коштів? Цей варіант допомоги теж не поганий, але допомогти можна не тільки матеріально.

то групу батьків, чи зацікавлених осіб, які допомагатимуть Пласту. Всі присутні зголосилися ввійти в Пластприят і приступили до обрання керівництва, тобто голови і його заступника.

Перше питання, яке розглянув Пластприят, це пошук приміщення, в якому могли б вільно займатися 10 – 15 дітей. Вирішення цього питання Я. Максимович, як голова, взяв на себе. Слова він дотримав і невдовзі для Пласту виділили велику кімнату в Будинку школяра, де розміщався вже не діючий музей Леніна.

Як не дивно, але працівники Будинку школяра кілька днів опротестовували передачу кімнати Пласту, мотивуючи тим, що діти пошкодять раритетний камін і вітражі на вікнах. Для них колишня Ленінська кімната ще відносилася до недоторканих символів, хоча над нею протікав дах і мокра стеля могла в будь-який момент обвалитися на бюст Леніна. В кінці сказали, що загублено ключ і кімната залишилася зачиненою.

Щоб уникнути скандалу, ми купили новий замок і я вставив його в двері кімнати пластунів. Також домовився із головою РТК Дрогобицького заводу Л. Мищатиним про ремонт даху Будинку школяра. Після ремонту даху Пласт в Дрогобичі розпочав проводити свої збірки і провів перший змаг.

Тим часом Пластова станиця і Пластприят підготовлялися до відкриття першого загальноукраїнського пластового табору. Підготовку ми розпочали із пошуку місця під табір. Розглядалося два варіанти: табір на дитячій базі кранового заводу в с. Рибнику і наметовий табір на природі. Наметовий табір відповідав пластовим традиціям, але ми боялися розміщати дітей на довший термін у наметах.

Оглянувши стаціонарний дитячий табір авто-кранового заводу і прилеглу до нього місцевість, ми з С. Сурмою вирішили розмістити наметовий табір недалеко від стаціонарного, щоб у разі негоди перемістити дітей у закриті приміщення. Зрештою, крановий завод брався профінансувати таборівання. Вибравши місце, взялися за підготовчі роботи.

Для діяльності пластового табору необхідні дві речі – це спорядження і гроші. До спорядження відносяться: намети, наплічники, спальні мішки і інші речі таборового життя. Дехто із батьків, у тому числі і ми, мали змогу все це надати своїй дитині, включно і намет. Все ж багато дітей не мали змоги ще себе спорядити і

Лл. 1. Відзнака учасника першого змагу Дрогобицького Пласту. 1.05.1991 р.

Приятелі Пласту можуть допомагати у виховній діяльності в якості інструкторів на різноманітних вишколах (тренінгах), таборах, а також виступати консультантами та експертами в адміністративних питаннях. Якщо у вас є транспорт, ви можете допомогти ним під час проведення різноманітних заходів, таборів, вишколів. Також одним із видів допомоги є розповсюдження інформації про організацію та її заходи через ЗМІ чи соціальні мережі. Див., наприклад: Пластприят. Приятелі Пласту – Національної скаутської організації України // Пласт: офіційна інтернет-сторінка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://if.plast.org.ua/pro-plast/plastpryyat/>

випозичали необхідне спорядження. Пластова старшина звернулася за допомогою до військової частини і їм випозичили два великі військові намети.

Якщо з облаштуванням табору все вирішувалося позитивно, то фінансова сторона зазнала краху. Директор кранового заводу, посилаючись на фінансові труднощі, відмовив виділити кошти на пластовий табір. Щоб якось роздобути гроші, пластова старшина попросила Пластприят включитися в пошук благодійників.

Так, я звернувся за фінансовою допомогою до адміністрації Дрогобицького долотного заводу, де працював. Після співбесіди директор заводу Т. Ілик завізував листа від Пласту, виділивши на потреби Дрогобицької пластової станиці п'ять тисяч рублів. Також стараннями Я. Максимовича гроші виділили Дослідний завод і Завод газової апаратури.

На жаль, для нормального функціонування табору цих коштів було замало і Святослав Сурма звернувся до голови міста Мирослава Глубіша з проханням виділити Пласту 20 тис. рублів. Голова міста категорично йому відмовив. Тоді Святослав, одягнувши пластовий однострій, з листом від Пласту пішов на сесію міської Ради. Виступивши перед депутатами, Святослав попросив виділити Пласту 20 тис. рублів для організації загальноукраїнського пластового табору. Голова міста повторно йому відмовив, мотивуючи браком коштів у міському бюджеті. Депутати, які підтримували ініціативу Пласту, настояли на голосуванні. До честі депутатів більшість проголосувала за виділення 20 тис. на потреби Пласту. На вимогу депутатів Мирослав Глубіш завізував листа.

Отримавши матеріальну і фінансову допомогу, і незважаючи на гостру політичну ситуацію, Пластова станиця відкрила міжкрайовий табір біля с. Рибник, назвавши його «Міст». В таборі брали участь пластуни з всієї України і з діаспори.

На жаль, Москва перекреслила всі наші плани і не тільки наші. 19 серпня 1991 року в Москві відбувся державний переворот під проводом ГКЧП.

Серед людей почали розходитися страшні чутки про спішні ремонти концтаборів у Сибіру і мільйони кайданок, які отримувало управління КГБ. Кожен старався робити якісь запобіжні дії. Так, за розпорядженням керівників Пласту України, пластовий табір «Міст» припинив свою діяльність. Діти роз'їхалися, а пластовий Провід готувався до можливої роботи в підпіллі.

Весною 1992 року святкували 80-і роковини заснування Пласту. До цієї дати Дрогобицька пластова станиця випустила газету «Вісник дрогобицьких пластунів», де Пластприят розмістив три дописи.

Після святкувань ми розпочали заняття із пластунами з пішохідного туризму. Кожної неділі проводили теоретичні заняття, в часі яких переглядалися любительські фільми із моїх мандрівок. Коли випадала гарна погода, ми ходили в парк по вул. В. Великого, де проводили практичні заняття із наметом, а також вчилися розпалювати вогнище. Дітей це зацікавило і вони із нетерпінням очікували літа.

Травень 1992 р. не відзначився якимись яскравими подіями. Люди веснували і очікували літа. Для дітей літо настає із початком канікул, тобто в кінці травня. Щоб діти не розбіглися, ми оголосили про мандрівку на скелі села Урич. Відразу ми зі Святославом Сурмою розпочали підготовку пластунів до мандрівки.

Мандрівка, яку пластуни здійснили в другу суботу і неділю червня, пройшла спокійно і цікаво. Найбільшою несподіванкою для дітей стали кучугури старого

снігу, що ще зберігся в лісі на Орівському хребті. Діти із великим захопленням ковзали схилом і кидалися сніжками. Не менш захоплюючим для них стало таборвання на ніч, приготування їжі на вогні, ватра, ніч у наметах і екскурсія на скелі, де мав місце цікавий випадок.

Не треба описувати як діти себе поводять на скелях. Щоб їх трохи вгамувати, я вирішив їм розповісти якусь повчальну, хоча і вигадану, історію, пов'язану із скелями.

На одній майже неприступній вершині скель стояв дерев'яний з грубих гілок хрест. Зібравши дітей до купи, я, вказавши на хрест, сказав, що минулого року нечемний хлопець туди залазив і, зірвавшись, розбився. Вислухавши мене, діти трохи вгомонилися, а моя дочка Уляна, взявши мене за руку, відвела в сторону і розповіла наступне: «Такого не було. Хреста встановили ми минулого року, коли були в церковному таборі. Троє хлопців і я залізли туди. Хреста витягли шнурком і вставили в дірку, яка там є. Залізла я спокійно, але злазити було дуже важко і страшно».

Без будь-яких подальших пригод і за доброї погоди ми наступного дня повернули додому. На превеликий жаль, із цієї мандрівки не збереглося якісних фотографій.

Перша мандрівка дуже згуртувала дітей і вони поставили переді мною категоричну вимогу організувати їм багатоденну мандрівку горами. Поки що, організуючи в липні пластовий табір, ми мандрівку відклали на серпень.

Ще в червні Пластова станиця і Пластпріят розпочали підготовку до таборвання, яке запланували на липень. Виникла потреба в коштах і місці для табору. Святослав Сурма знайшов гарне місце недалеко Східниці. Східницьке лісництво погодилося надати Пласту дві поляни над потоком під табір, після того як покосять траву на сіно.

Щоб роздобути гроші, ми з листами від Пласту делегували членів Пластпріяту на підприємства. З цією ціллю заводська Рада Просвіти долотного заводу направила службову записку директору Т. Ілику і голові РТК Л. Мищатіну. Після співбесіди завод перерахував пластовій станиці 10 тис. карбованців.

Невдовзі з Божою допомогою і допомогою благодійників вдалося облаштувати табір. Намети, спальні мішки і інше спорядження пластунам забезпечили батьки. Два великі військові намети випозичила військова частина. На два тижні закупили продукти і консерви, які не псуються, а довозити хліб із Дрогобицької пекарні три рази на тиждень доручили мені.

Все інше пластуни зробили своїми руками: облаштували табір, кухні і навіть туалети під назвою «Лятрина». Фактично, це був перший повноцінний табір дрогобицьких пластунів, який діяв згідно пластових правил. На нижній поляні розміщався табір дівчат «Амазонки», а на верхній – табір хлопців «Будяки», при загальній кількості близько 50 учасників.

В неділю пластуни, одягнувши однострої, вишикувавшись по куренях і гуртках, пішли до церкви Східниці на відправу. Коли діти в церкві заспівали «Отче наш», люди в церкві настільки були зворушені, що жінки плакали. Після служби Божої гроші, які зібрали «на тацю», передали пластунам, незважаючи на відмови і прохання не робити цього.

Під час моїх відвідин табору пластуни, які ходили в Урич на скелі, нагадали мені про обіцяну мандрівку горами. Розуміючи складнощі, із якими ми зіткне-

Іл. 2. Пластова старшина в таборі біля Східниці. Зліва направо (хлопці): Ю. Леськів, С. Сурма, І. Савшак. Дівчата: І. Косьмінова, М. Кордуба, І. Мандрик, Н. Волощук, ?. 1992 рік. Фото Ю. Кульчицького

мося, я порадив С. Сурмі зберегти консерви, тушівки, крупи і макарони, які не споживуть в таборі. Зразу ж після закриття табору ми розпочали підготовку до мандрівки Горганями.

Треба зазначити, що маршрут Горганями відноситься до одного із найскладніших карпатських маршрутів, який потребує серйозної підготовки і спорядження. Мандрівку ми планували розпочати із Осмолоди і завершити на озері Синевір. Усвідомлюючи, що під час мандрівки можливі непередбачувані випадки і пригоди, я запросив взяти участь в мандрівці Григорія Сивохіпа, Степана Хованця і його сина Андрія.

Щоб доїхати до Осмолоди, автобус нам надав дитячий інтернат, який розміщався по вул. Лесі Українки. Надаючи нам автобус, вони попередили, що не мають пального і мастил. За допомогою ми звернулися до нафтопереробного і дослідного заводів, від яких отримали 100 л. бензину і 20 л. моторної оливи.

Спорядившись і упакувавши наплічники, наша група в складі 11 пластунів, двох виховників, станичного, керівника і групи супроводу вирушили в дорогу. Мандрівка проходила досить вдало і не напружено. Вже на першу ніч ми таборували на гірському хребті Горгани, біля підніжжя Сивулі. Погода нам сприяла, на жаль, через посуху більшість джерел в горах висохло. Навіть пастухи свої кошари перемістили із полонин вниз. Група супроводу кожного ранку вирушала завчасно і випереджала основну групу приблизно на годину, розвідуючи дорогу. Також вони

Іл. 3. Пластуни і група супроводу в Горганах літом 1992 року. Зліва по колу: А. Нуржинський, Г. Сивохін, І. Косьмінова, С. Хованець, І. Савшак, А. Хованець, О. Болецький, О. Яцишин, А. Стахнів, А. Петрик, П. Николяк, С. Сурма. Фото Ю. Кульчицького

вишукували джерела, біля яких ми таборували. Свій намет група супроводу ставила окремо від табору пластунів. Це забезпечувало дітям відчуття самостійності.

Із дрібними пригодами ми дійшли до гори Попаді і на її вершині зупинилися на обід. Коли ми обідали, попиваючи воду з згущеним молоком, на вершину піднялися спортивно споряджені два хлопці і дівчина. Вони настільки виснажилися, сходячи на гору, що дівчина лягла на землю і плакала. На горі Попаді ми розділилися. Група підтримки пішла на Осмолоду, через гору Грофу, ми ж звернули на Закарпаття, зійшовши із старої границі і туристичного маршруту. Зустрівши лісника, детально його розпитали, як нам пройти в село Синевир, щоб не заблукати. Йдучи за його вказівками, невдовзі вийшли до потоку. Саме потік став найбільшою втіхою для дітей за п'ять днів мандрівки. Діти воду пили, милися і обливалися, а в кінці, не роздягаючись, полягали в потік.

Поки діти хлюпалися в потоці, я оглядав околиці, які мені видавалися цілком незнайомими, хоча я вже два рази проходив із Синевиру на Попадю. Зрештою, потік тік не в тому напрямку. Пройшовши небагато за потоком, ми вийшли до вузькоколійки, де лісоруби вантажили на вагони стовбури смерек. Нам вони пояснили, що ми в Івано-Франківській області, а вони робітники Брошнівського деревообробного комбінату. Ми зрозуміли, що заблукали, хоча робітники показали стежку, щоб перейти на Закарпаття, в село Синевір. Враховуючи, що нам повністю закінчилися харчі, це нас мало втішило. Пройшовши трохи вказаною стежкою, ми стали табором на ніч.

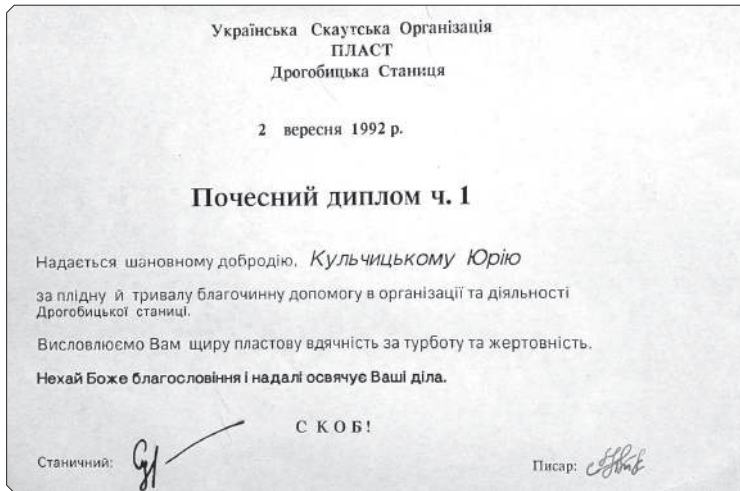
Іл. 4. Пластуни в Горганах літом 1992 року. Зліва направо (лежать): А. Петрик, А. Пукавський. Перший ряд: П. Николаяк, І. Косьмінова, О. Яцишин, А. Стахів, М. Білий, О. Болецький, А. Нуржинський. Другий ряд: С. Сурма, У. Кульчицька, В. Витрикуш. Ззаду: Ю. Кульчицький, Ю. Пацевко. Фото Ю. Кульчицького

Щоб повечеряти, пластуни у великий казанок зсипали все, що знайшли із харчів, навіть залишки хліба, і зварили «куліш». Не дивлячись на непривабливий вигляд і смак страви, вони її з'їли. «Повечерявши», розклали навколо вогню спальні мішки і поринули в спогади. Розуміючи, що це їхня остання ночівля, ми не заставляли їх йти спати в намети. Наговорившись, діти позасинали надворі.

Вранці, попивши чаю без цукру, ми згорнули табір і вирушили в дорогу. На наше здивування, менш як за годину ми, перейшовши перевал, потрапили в село Синевир. Стало зрозумілим, що лісник, який направляв нас, скоротив нам дорогу майже вдвічі. Маючи в запасі кілька годин, ми пообідали в колибі і пішли на озеро Синевір. Коли підійшов рейсовий автобус діти плакали і просили нас ще не їхати додому.

Після повернення з мандрівки дрогобицький Пласт зіштовхнувся з новими труднощами, пов'язаними з приміщенням. Нова адміністрація Будинку школяра виселила Пласт. Стараннями Я. Максимовича Пласту виділили місце в будівлі Філії «Магістральні нафтопроводи «Дружба», куди міська Рада перемістила також «Просвіту» і Союз Українок.

Початок 1993 року приніс новий клопіт. Філія «Магістральні нафтопроводи «Дружба» відсудила свої приміщення і дрогобицький Пласт знову опинився на вулиці, а Я. Максимович – в кабінетах міських чиновників. Чиновники «змилосердилися» і поселили Пласт у будиночок за Будинком школяра.

**Іл. 5. Почесний диплом Дрогобицької Станції Юрію Кульчицькому за плідну допомогу.
2 вересня 1992 р.**

У 1993 році управа дрогобицького пластового куреня і Пластприят завчасно розпочали підготовку до літнього таборування своїх вихованців. У зв'язку із цим Рада Просвіти долотного заводу попросила керівництво заводу перечислити пластовій станції 100 тис. карбованців. Будучи добре знайомим з Ярославом Гаруном, Я. Максимович також виклопотав значну суму в досвідного заводу «Галол».

Напевне, хто уважно читає ці записи, може подумати, що за рік «апетити» пластунів зросли у 10 разів. Насправді ж карбованець різко знецінився і все катастрофічно дорожчало. Як би там не було, але заводи перечислили пластовій станції гроші і ми розпочали пошук місця під літній табір. Щоб легше доїздити дітям, а також доставляти спорядження і харчі, табір вирішили облаштувати за Трускавцем, над потічком, який впадає в Доброгостівське водосховище.

Готуючись до таборування, С. Сурма попросив мене організувати пластунам кількадеденну мандрівку горами. Розглянувши із С. Хованцем і Г. Сивохіпом можливі маршрути, ми вирішили освоїти маршрут: Помярки – Орівський хребет – скелі в Уричах – водопад в Довгому – г. Віднога – г. Парашка – Сколе. Вибравши маршрут, почали його освоєння.

Якщо від трускавецьких Помярок до с. Довгого ми стежки вже розвідали в попередні роки, то після водопаду гори вкривав суцільний, непрохідний ліс, який відносився до Майданського заповідника і урядових мисливських угідь. Тільки за третім разом нам вдалося дійти до початку гірського хребта Парашки і то зі сторони с. Майдану. Все ж ми вирішили, що маршрут, в основному, розвіданий і, коли розпочав діяти табір, пластуни вирушили в трьохденну мандрівку.

В мандрівку вирушили два гуртки хлопців. Із дівчат, на мою просьбу, відпустили мою дочку Уляну і долучили сина Богдана, який взяв на себе роль розвідника. Без пригод, але один раз намокнувши, ми щасливо дійшли в Сколе, звідкіля електричками доїхали до Трускавця.

Так завершилося пластове літо 1993 року, хоча не цілком завершилося. Не встигли пластуни з Пластприятом добре обжити нове приміщення, як їх переселили у колишній Будинок вчителя, з якого «виселили» міський комітет КПРС.

Іл. 6. Пластуни під час мандрівки на г. Парашку літом 1993 року. Зліва направо (стоять): ?, А. Нуржинський, І. Савшак, У. Кульчицька, ?, ?, Б. Чайка, С. Сурма, ?, Б. Кульчицький, Ю. Кульчицький, А. Петрик

30.03.94 р. Пластова станиця і Пластприят обговорювали плани Пласту на літо, а через місяць стався трагічний випадок, що призвів до смерті пластуна. Під час мандрівок часто трапляються екстремальні ситуації. Так трапилося і 3 квітня. Помилки допустив упорядник Савчак Ігор (Морж). Він діяв правильно, але не врахував героїзм підлітків. Вже сутеніло і Ігор з двома пластунами, запізнаючись на електричку, вброд переходили ріку Опір. Одного хлопця Ігор перевів на другий беріг, залишивши Ярему Дмитруся чекати на нього. Ярема, не послуховавшись, пішов за ними і його змила швидка течія. Ігор навіть не зрозумів, куди він зник. Віддати останню пошану Яремі прибули пластуни зі Львова, Стрия, Трускавця і Журавно.

Того ж року ми з гуртком старших пластунів, не дивлячись на матеріальну скруту, здійснили мандрівку Чорногорою. В мандрівку вирушили хлопці і, з дозволу пластової станиці, тобто Святослава Сурми, моя дочка Уляна. Не маючи ніякого документа для входження у заповідну зону, ми вимушено видовжили свій маршрут, вирушивши зі стації Вороненко.

Погода нам сприяла і ми без труднощів і пригод зійшли на Говерлу, пройшлися Чорногорським хребтом до гори Піп Іван і зійшли в селі Зелена, де нас зупинили прикордонники. Все обійшлося бесідою, яка базувалася на чистій людській цікавості із їхньої сторони. Дійшовши до Верховини, ми зупинилися над річкою недалеко автобусної станції, щоб пообідати. Накривши «стіл», всі помолилися, як заведено в пластунів. Ми навіть не зауважили, що за нами спостерігали люди із автобусної станції. Невдовзі до нас підійшла «делегація». Перш за все вони висловили своє захоплення тим, що молодь молиться перед їдою, що вже не роблять навіть старші люди, а потім запропонували нам харчі, які самі ж роздобули в місті і везли додому. Ми ледве відмовилися, поклавшись на те, що вже їдемо додому.

Пл. 7. Пластуни на г. Говерлі літом 1994 року. Зліва направо: У. Кульчицька, А. Нуржинський, М. Лавров, ?, П. Николак, Ю. Кульчицький. Фото Ю. Кульчицького

П Л А С Т

✓ Українська Скавтська Організація

Дрогобицька
станіця

число: _____

Дня 21.09. 1994 р.

**П О Ч Е С Н А
П О С В І Д К А**

Провід мандрівного юнацького табору
«ВОЛОЦЮГИ»

стверджує, що Володис Юрій Кульчицький
був(ла) учасником(цею) табору в час від 15.08 до 25.08 1994 року,
успішно його закінчив(ла) і має право носити таборову відзначку.
За час свого побуту у таборі Юрій Кульчицький
виказав(ла) зразкову, добру, задовільну на основі висліду
пластову поставу, відповів(ла) таким вимогам (I, II, III)
пластової проби: _____
і склав(ла) такі іспити вмілостей _____

С К О Б

Командант:
п.л.сен. Святослав Сурна, КВ

Бунчужний:
ст.п.л. скоб
Андрій Петрик

Писар:
п.л.роз Андрій
Стахнів

Пл. 8. Почесна посвідка Дрогобицької Станіці Юрію Кульчицькому за провід мандрівного юнацького табору «Волоцюги». 21 вересня 1994 р.

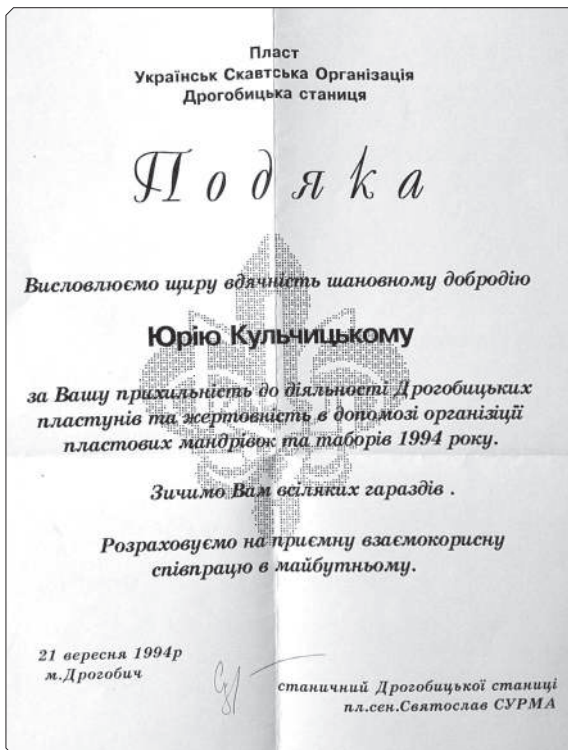
Влітку 1994 року ми з двома гуртками молодших пластунів здійснили дводенну мандрівку із Трускавця на скелі в селі Урич. На жаль, через відсутність в продажі фотоматеріалів, ми не зробили жодної фотографії.

Влітку 1995 року Дрогобицька пластова Станиця спорядила багатоденну мандрівку Карпатами, назвавши її «Карпатська експедиція - 95». Тривала мандрівка 19 днів. Розпочалася вона з с. Сянки і завершилася у м. Рахові. В мандрівку вирушили 20 старших пластунів. На жаль, дехто із різних причин зійшов з маршруту.

Влітку 1996 р. дрогобицькі пластуни таборували біля Сколе. Після закриття табору хлопці попросили мене здійснити з ними мандрівку від Сколе, через гору Парашку, водопад в селі Довге і скелі села Урич. Через сімейні обставини я не зміг піти з ними і мене замінив Степан Хованець, не добре зорієнтувавшись на г. Віднога, вони «впали» в селі Майдан.

В Україні настали важкі часи. Зупинилися майже всі підприємства, інфляція досягла захмарного рівня, відсутні свої гроші, люди вкрай зубожіли, а ті підприємства, які ще «дихали», перейшли на взаємозалік і обмін продукцією (бартер).

В таких умовах Пласту важко було вижити. Також дався в знаки брак виховників. Все це привело до зниження діяльності Пласту на декілька років. За ці роки колишні пластуни подорослішали, перейшли в ранг сеньйорів, самі стали заопікуватися Пластом і Пласт в Дрогобичі відродився. Відповідно, потреба у Пластприяті відпала.

Іл. 9. Подяка від Дрогобицької Станиці Юрію Кульчицькому за допомогу в організації пластових мандрівок та таборів у 1994 році. 21 вересня 1994 р.

Пластуни, які таборували в першому таборі в 1993 році біля Східниці, через 20 років, у 2013 році, на цьому ж місці два дні таборували з своїми сім'ями і ділилися спогадами.

Молодь, вихована Пластом, постійно спілкується і допомагає один одному, а дехто пов'язав своє життя з Пластом. Прикладом може служити Софія Нагірна, яка є активною виховницею, пише пісні, багато її вихованців стали успішними громадянами України. Юрій Лесків, який є Головним редактором журналу «Пластовий шлях», був заступником міського голови Самбора. Уляна Кульчицька, яка зараз є в керівних органах Пласту та отримала в 2021 році Премію імені Героя України Степана Бандери. Юрій Пацевко – багаторічний організатор міжкрайового табору «Золота Булава» та є з 90-х років одним із опікунів пластової оселі «Сокіл» та інші.

РОЗДІЛ VI. IN MEMORIAM

*Дерев'яні підсвічники, які стояли в хаті при домовинах батька і матері Івана Франка 60-х – 70-х рр. XIX ст. Ручна столярська робота, народне мистецтво. Правий: ФЛММІФ ДІКЗ «Нагуєвичі». – Кн. вст. 3450. – Гр. ОР. – Інв. № 743; дерево, 42x11 см. Лівий: Там само. – Кн. вст. 3451. – Гр. ОР. – Інв. № 744; дерево, 41x11,5 см.
Фото Сергія Матійка*

ФРАНКОЗНАВСТВО У ЖИТТІ І ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ БОГДАНА ЯКИМОВИЧА: НА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ВЧЕНОГО

У 2023 р. минає перша річниця від часу, коли відійшов у засвіти Богдан Зіновійович Якимович – знаний в Україні та за кордоном учений-історик, активний громадський діяч та відомий франкознавець – невтомний дослідник видавничої діяльності Івана Франка.

Народився дослідник 29 січня 1952 р. в селі Серафінцях, Городенківського району на Івано-Франківщині. У 1959 р. Богдан Якимович розпочав навчання у Городенківській середній школі (після переїзду туди з батьками), яку закінчив в 1969 р. на відмінно. Після навчання у школі вступив до Львівського політехнічного інституту на інженерно-будівельний факультет за спеціальністю промислове та цивільне будівництво, навчання у якому завершив в 1974 р. Ще під час навчання в Львівському політехнічному інституті, у 1973 р., Богдан Якимович одружився з Оксаною Борис, згодом подружжя виховало двох доньок.

*Іл. 1. Богдан Якимович, м. Дрогобич,
фото від 21 квітня 2017 р.*

Після закінчення інституту майбутній учений працював інженером-конструктором на Львівському автобусному заводі, а згодом перейшов на комсомольську роботу. У період з 1982 р. до 1986 р. перебував на посаді начальника житлово-експлуатаційного об'єднання теперішнього Галицького району міста Львова.

У 33-річному віці Богдан Якимович почав реалізовувати себе у науковій сфері. У другій половині 80-х років ХХ ст. Б. Якимович приходить здобувачем в Інститут суспільних наук АН УРСР (зараз Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України).

Саме тут Б. Якимович почав пробувати себе на ниві франкознавства. Одним із стартових моментів у цьому напрямі стала його причетність до організації Міжнародного симпозиуму «Іван Франко і світова культура», котрий було проведено на базі Інституту суспільних наук у вересні 1986 р. Сам Б. Якимович став одним із найактивніших членів організаційного комітету і саме він був упорядником двотомного видання матеріалів цього симпозиуму¹.

Іл. 2. Видання у 2-х томах, 3-х книгах «Іван Франко і світова культура»

В контексті сказаного зазначимо, що після цього Б. Якимович увійшов у колектив упорядників видання «Іван Франко в ілюстрованій поштової листівці», котре було підготовлене за матеріалами колекції М. Забоченя, та побачило світ у 1987 р.²

Таким чином, впродовж 1986 – 1998 років кар’єрний шлях Б. Якимовича в Інституті українознавства імені Івана Крип’якевича НАН України формувався із таких ланок: старший інженер, згодом молодший науковий співробітник, далі науковий співробітник і на кінець старший науковий співробітник.

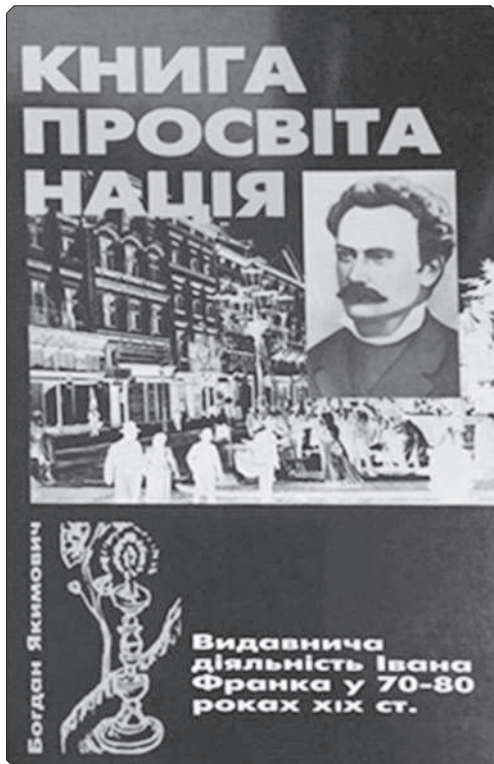
Вагомим першим здобутком Б. Якимовича на ниві франкознавства став захист 22 листопада 1994 р. дисертації «Видавнича діяльність Івана Франка у 70 –

¹ Див.: Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнар. симп. ЮНЕСКО (Львів, 11–15 верес. 1986 р.): У 2 т., 3 кн. / Упоряд. Б. Якимович; Ред. кол.: І. Лукінов, М. Брик, Г. Вервес та ін. – К., 1990. – Кн. 1. – 528 с.; Кн. 2. – 504 с.; Кн. 3: Документи та ілюстративні матеріали / Упоряд.: Б. Якимович, В. Пилип’юк. – 96 с.: іл.

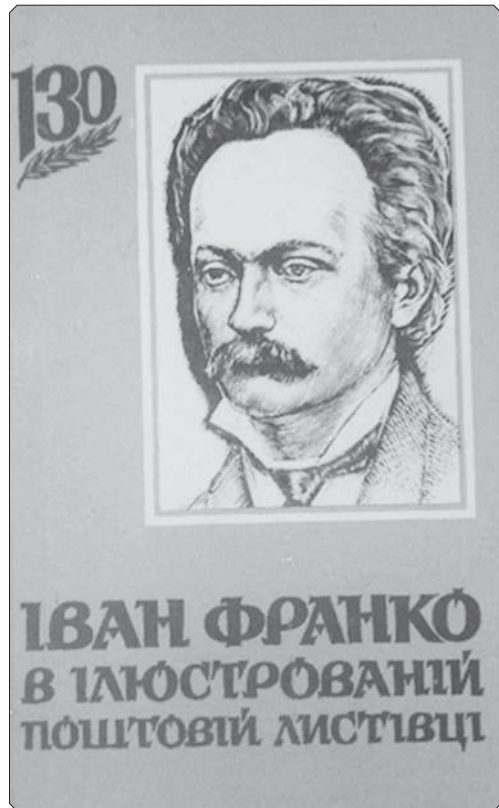
² Див.: Іван Франко в ілюстрованій поштової листівці / За матеріалами колекції М. С. Забоченя [sic!]: Каталог виставки / Упоряд.: Б. З. Якимович, В. О. Дунець, Б. Ф. Смоляк; Наук. ред. Я. Д. Ісаєвич. – Львів, 1987. – 96 с.: іл.

80-х роках XIX ст.», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук³. Її успішний захист посприяв тому, що у 1996 р. Б. Якимович здобуває вчене звання – старший науковий співробітник, а згодом, у 1999 р., здобуває звання доцента. Разом із тим зазначимо, що у 1996 р. рукопис кандидатської дисертації було оформлено у вигляді монографічного дослідження, яке побачило світ уже як видання монографії Б. Якимовича «Книга, просвіта, нація: Видавнича діяльність Івана Франка у 70 – 80-х роках XIX ст.»⁴.

Від цього часу у науці Б. Якимович почав робити немало, зокрема діапазон

Іл. 4. Монографія Б. Якимовича «Книга, просвіта, нація: Видавнича діяльність Івана Франка у 70 – 80-х роках XIX ст.»

Іл. 3. Видання «Іван Франко в ілюстрованій поштової листівці»

його наукових інтересів стає надзвичайно широким і обіймає різноманітні галузі гуманітарних наук. Поряд він активно займається відродженням української національної символіки, ретельно вивчає військову історію України. Разом із тим Б. Якимович бере активну участь у наукових проектах Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, є активним громадським діячем, займається видавничою та науково-педагогічною діяльністю.

Впродовж 1998 – 2007 рр. Богдан Якимович – директор наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (за цей

³ Див.: Якимович Б. Видавнича діяльність Івана Франка (друга половина 70-х – 80-ті роки XIX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 1994. – 24 с.

⁴ Див.: Якимович Б. Книга, просвіта, нація: Видавнича діяльність Івана Франка у 70 – 80 роках XIX ст. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – 1996. – 307 с.: іл.

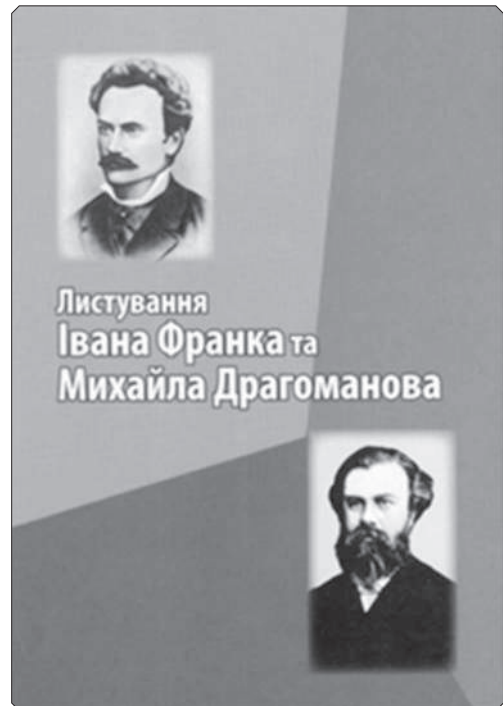
Іл. 5. Монографія Б. Якимовича «Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти»

тив українського друку; створено меморіальний читальний зал Івана Франка тощо).

У період від 2007 р. до 2010 р. Богдан Якимович перебував на посаді доцента, а згодом професора кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету імені Івана Франка та був старшим науковим співробітником Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України й старшим науковим співробітником Академії сухопутних військ. В рамках цього відтинку життя і діяльності Б. Якимовичем у 2008 р. успішно захищено докторську дисертацію на тему: «Іван Франко як книгознавець і видавець (90-ті роки XIX ст. – 1916 рік)» у Національній бібліотеці України імені Володимира Вернадського⁵. В контексті зазначимо, що ще до захисту дисертації Б. Якимовичем було підготовлено та видано монографію «Іван Франко – видавець: Кни-

⁵ Якимович Б. Іван Франко як книгознавець і видавець (90-ті роки XIX ст. – 1916 рік). – Рукопис. – Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліографознавство, бібліотекознавство. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2008.

період значно активізувалася науково-бібліографічна та видавнича діяльність бібліотеки, а саме: з ініціювання Богдана Якимовича розпочався випуск серійних видань «Українська бібліографія», «Каталоги книгозбірні», «Мемуари і документи», «Дрібненька бібліотека»; започатковано видання наукового часопису Вісник Львівського університету, серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології»; зорганізовано факсимільне перевидання низки визначних рарите-

Іл. 6. Видання за участі Б. Якимовича «Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова»

гознавчі та джерелознавчі аспекти»⁶, а також ним було взято участь у підготовці видання «Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова»⁷, чим зроблено вагомий внесок у розвиток тогочасної франкознавчої науки. У лютому 2011 р. Б. Якимовичу присвоєно вчене звання професора кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету імені Івана Франка.

2012 рік став черговим ювілейним роком ученого-історика. Саме з нагоди його 60-річного ювілею колеги та учні упорядкували й видали ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність», у котрій уміщено статті про доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника культури, написані на честь його шістдесятиріччя, тематика яких відображає «рясногранні зацікавлення ювіляра: історія, філологія, культурологія України»⁸.

Останнє десятиліття свого життя Богдан Якимович продовжував активно займатися науковою та громадською діяльністю, за період активної 40-річної діяльності став автором понад п'яти сотень різножанрових праць, у тому числі монографій, наукових та науково-популярних статей, рецензій, есеїв, а також упорядкував й видав понад шість десятків різного роду книг та брошур й збірників.

Разом із науковою Б. Якимович активно займався громадською й політичною діяльністю: був заступником голови експертної комісії Львівської міської ради з упорядкування назв вулиць і площ м. Львова, став співорганізатором Народного руху, діяв як співголова Шашкевичівської комісії у Львові, виконував функції президента наукової фундації Андрія Чайковсько-

Іл. 7. Титульна сторінка збірника на пошану Богдана Якимовича «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність» (2012 р.)

⁶ Див.: Якимович Б. Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти; Львівський національний університет імені Івана Франка. Наукова бібліотека; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України. – Львів, 2006. – 691 с.: портр., іл. – Бібліогр.: с. 525 – 582 (745 назв) та підрядк. прим.

⁷ Див.: Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова; Львівський національний університет імені Івана Франка. Наукова бібліотека; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України / Редкол.: І. Вакарчук, Я. Ісаєвич (співголови), Б. Якимович (заст. співголів) та ін. – Львів, 2006. – 560 с.

⁸ Див.: Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 21: Scripta manent. Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича / [гол. редколегії Микола Литвин, упоряд. Олександр Седляр, Наталя Кобрин]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2012. – 964 с.

го, був головою Львівського відділення Всеукраїнського товариства «Україна-Світ» та членом Українського геральдичного товариства. Разом з тим був учасником багатьох міжнародних, всеукраїнських та регіональних симпозіумів, конференцій, круглих столів, наукових семінарів тощо.

За активну наукову роботу та громадську діяльність Богдана Якимовича було нагороджено численними державними відзнаками: у 1992 р. нагороджений настільною медаллю першого Міністра оборони України генерал-полковника Костянтина Морозова; у 2001 році отримав Почесну грамоту Президії НАН України і ЦК профспілки НАН України за наукову роботу, нагороджений державною нагородою України – Заслужений працівник культури України, у 2009 р. нагороджений пам'ятною медаллю до 100-річчя від дня народження С. Бандери від Львівської обласної ради та Львівської обласної адміністрації; у 2011 р. став лауреатом літературно-мистецької премії ВМС України імені адмірала Ярослава Окуневського та ін. У передювілейному 2021 р. (у січні 2022 р. відзначав 70-річний ювілей) був нагороджений тричі: нагрудним знаком «Знак пошани» Міністра оборони України, відзнакою «Слава Україні» (до 30-річчя Спілки офіцерів України) та ювілейною медаллю Знак народної пошани «30 років незалежності України» всеукраїнських громадських організацій та іншими⁹.

В ході відзначення 70-річчя від дня народження Богдана Якимовича у виставковій залі ЛННБ України ім. В. Стефаника була представлена експозиція книжково-ілюстративної виставки на його пошану¹⁰, а також було видано ювілейний випуск збірника статей «Наукові зошити історичного факультету Львівського університету»¹¹, присвяченого ученому.

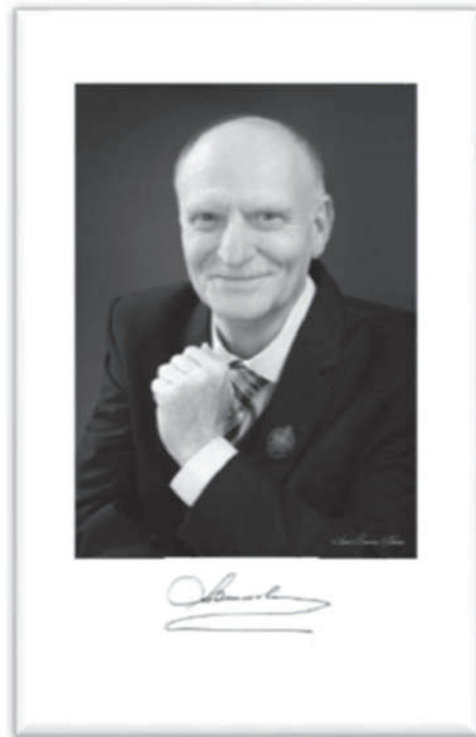
В останні роки життя Богдан Якимович потерпав від важкого недугу, що й призвело до смерті. Помер учений-історик 27 червня 2022 р. на 71-у році життя в м. Львові. Похований на Личаківському кладовищі.

Смерть дослідника стала великою втратою для української історичної науки і насамперед франкознавства та Франкової землі. Богдан Якимович був частим гостем різних наукових заходів, що проходили у стінах Дрогобицького держав-

⁹ Див. про життя та різнобічну діяльність Богдана Якимовича у: Богдан Якимович: Біобібліогр. покажч. / Уклад. Г. Домбровська; Наук. ред. Ф. Стеблій; Редкол.: Т. Лучук (голова) та ін. – Львів, 2002. – 146 с.: іл., портр. – (Українська біобібліографія. Нова серія. Чис. 7; Біобібліографія вчених університету); Гнатюк М. З франкознавчого поля і не тільки: Богдан Якимович // Франко: Наживо / Franko: Live. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://frankolive.wordpress.com/2023/06/24...>; Якимович Богдан Зіновійович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki...>; Якимович Богдан Зіновійович. Іван Франко як книгознавець і видавець (1890-ті роки XIX ст. – 1916 рік): Дис... д-ра наук: 07.00.08 – 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.disslib.org/ivan-franko-jak-knyhoznavets-i-vydavets.html>; Якимович Богдан Зіновійович (1952–2022) // Електронна бібліотека «Україніка». – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/REF0003195>; Пірко М. Якимович Богдан Зіновійович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ube.nlu.org.ua/article...> та ін.

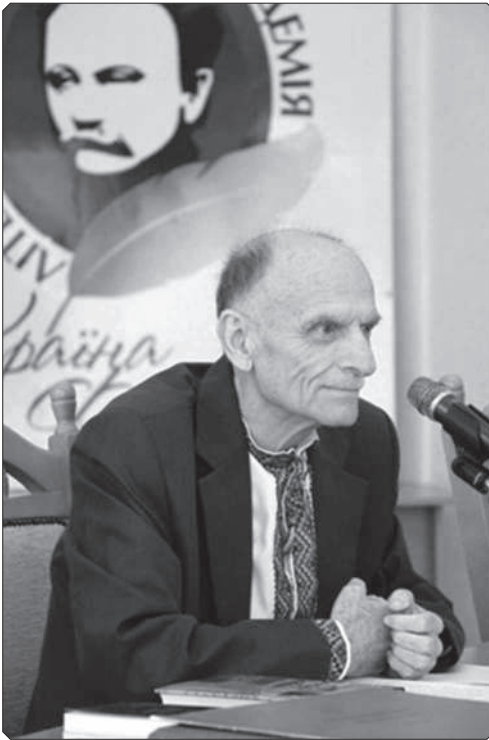
¹⁰ Див.: Відбулося відкриття книжково-ілюстративної виставки, присвяченої 70-річчю від дня народження професора Богдана Якимовича. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lnu.edu.ua/vidbulosia-vidkryttia-knyzhkovo-iliustratyvnoi-vystavky-prysviachenoi-70-richchiu-vid-dniarodzhennia-profesora-bohdana-yakymovycha/>

¹¹ Див.: Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць. 2022. – Випуск 23. – Ювілейний випуск на пошану Богдана Якимовича. – 581 с.

Іл. 8. Титульна сторінка збірника «Наукові зошити історичного факультету Львівського університету» на пошану Богдана Якимовича із зображенням ювіляра та вітальним словом від Деканату історичного факультету ЛНУ (2022 р.)

*Гл. 8 Богдан Якимович, м. Дрогобич,
фото 26 травня 2021 р.*

ного педагогічного університету імені Івана Франка (безпосередній учасник періодичних Літературно-мистецьких академій «Країна Франкіана» та наукових міжнародних, всеукраїнських, регіональних історико-краєзнавчих конференцій), а разом із тим часто відвідував Державний історико-культурний заповідник «Нагуєвичі».

Вічна й світла пам'ять про великого трудівника-історика та франкознавця залишиться у серцях рідних, друзів, колег та приятелів!

Володимир ГАЛИК

ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ЛЕОНТІЯ ВОЙТОВИЧА

7 лютого 2023 року на 72 році життя від важкої недуги помер дійсний член НТШ, відомий історик, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії середніх віків і візантиністики ЛНУ ім. І. Франка, науковий співробітник Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Леонтій Вікторович Войтович.

Іл. 1. Доктор історичних наук, професор Леонтій Войтович розповідає про княжу добу та генеалогію династій у спеціальному випуску передачі «Без брому з Віталієм Ляскою» в археологічному музеї ЛНУ ім І. Франка (11 грудня 2022 р.)

Л. Войтович народився 16 травня 1951 р. в місті Єманжелінську Челябінської області у родині, висланій сюди разом з тисячами українців, яких прагнули позбутися «визволителі». Тут, серед бараків, пройшло його дитинство. У 1956 р. родина повернулася в Україну і осіла в Миколаєві над Дністром, де в 1967 р. Л. Войтович закінчив середню школу. Опісля навчався на механіко-машинобудівному факультеті Львівської політехніки, де отримав диплом за спеціальністю динаміка і міцність машин (кваліфікація – інженер механік-дослідник). Працював у Березівському філіалі Всесоюзного науково-дослідного інституту ремонту та експлуатації, служив офіцером у війську.

Маючи потяг до історії, у квітні 1985 р. Л. Войтович познайомився з Я. Ісаєвичем, що кардинально змінило вектор його життя. Повернувшись у 1994 р. до рідного Миколаєва, тривало працював на адміністративній роботі в районних органах влади.

З 1995 р. Л. Войтович розпочав роботу за сумісництвом старшим науковим співробітником відділу історії середніх віків Інституту українознавства, з 2001 р. розпочав викладацьку діяльність на кафедрі давньої історії України ЛНУ ім. І. Франка (з 2006 р. – завідувач кафедри історії середніх віків і візантиністики). Рубіжними були захисти дисертацій – кандидатської (1994) і докторської (2001), обидві присвячені досі молочивченим проблемам історії давньоукраїнських князівств та генеалогії династій Рюриковичів і Гедиміновичів, керівником яких був всесвітньо відомий вчений Я. Ісаєвич.

Незважаючи на запізниле «вторгнення» в історичну науку (вчений мав і публікації зі свого технічного фаху), воно виявилось для Л. Войтовича (і національної історичної науки) вкрай цікавим і плідним. Так, у бібліографії наукових праць, підсумованій в 2021 р. у зв'язку з 70-річчям ученого, обліковано 27 одноосібних та колективних монографій, п'ять підручників, 513 статей та рецензій, 95 видань за його редагуванням та рецензуванням (усього – 641 позиція, включно з найважливішими публіцистичними повідомленнями). Якщо взяти до уваги, що майже все це було опубліковано в хронологічних межах 1988–2021 рр., можна хіба що подивуватися працездатності вченого ! Він також був керівником семи

Лл. 2. Виступ професора Леонтія Войтовича під час презентації книги «Нариси з історії Дрогобича» у Центрі міської історії у Львові 28 січня 2010 р.

докторських і дев'яти кандидатських дисертацій, опонував 32 захищені кваліфікаційні роботи.

Про Леонтія Войтовича як вченого написано в збірнику до його 60-ліття «Actes testantibus» (2011), а до свого 70-річчя він видав книгу «Княжа доба на Русі (837 – 1492)». Т. 1: Становлення імперії Русь (837–1054)» (2021), яка значною мірою є підсумком його багаторічних досліджень доби українського середньовіччя. Про вченого нагромадилась велика біобібліографічна література, серед якої викоремлюються аналітичні статті М. Литвина, О. Щодри, І. Паршина, О. Головка та багатьох інших.

Прикметно, що чимало робіт Л. Войтовича були видані за кордоном польською, англійською, хорватською, угорською та ін. мовами, що є показником міжнародного резонансу його дослідницького доробку. Він взяв участь у більше 200 наукових конференціях.

Проблематика досліджень Л. Войтовича є, з одного боку, досить профільною, з іншого, вона є свідченням різнобічності його наукових зацікавлень. Як зазначила О. Щодра, Л. Войтович є сьогодні одним із найбільш цитованих українських істориків. Розпочавши свої студії над генеалогією княжої доби, він усвідомлював, що ця галузь в радянський період практично не розвивалася. Відтак, вже його монографія 1990 р. стала однією із перших в українській історіографії. Його наступна монографія «Генеалогія династії Рюриковичів і Гедиміновичів» (1992) мала майже вичерпний, узагальнювальний характер. І впродовж наступних років, дослідник постійно звертався до цієї теми.

Основну частину досліджень Л. Войтовича склали, крім усього, більше чотирьох тисяч біограм всіх гілок Рюриковичів, Гедиміновичів, литовських династій, князів невстановленого і ординського походження. Генеалогічні проблеми дослідник розглядає на широкому тлі взаємин князівської верстви і соціуму в період Княжої доби. Так, він повернувся до теми в монографії «Княжа доба на Русі: портрети еліт» (2006). У співавторстві з О. Целуйком Л. Войтович видав перший в Україні генеалогічний довідник «Правлячі династії Європи» (2008). Важливе місце в його працях посідає середньовічна військова історія. Він зарекомендував себе і як дослідник Галицько-Волинського князівства, князів Романа Мстиславича, короля Данила Романовича та князя Лева Даниловича. Чимало його поглядів викликали дискусію в науковому середовищі. Як дослідник літописів, Л. Войтович був включений до зарубіжного проекту з коментованого видання «Літопису руського».

Викоремлюються праці Л. Войтовича в ділянці історичного краєзнавства, зокрема, його рідної Миколаївщини.

Незавдовго перед смертю вийшло ще декілька праць вченого, зокрема, монографічні нариси «Велика Північна війна (1700–1721)» (Львів, 2022). В останні роки життя вчений займався також історією українського козацтва.

Дослідницька праця Л. Войтовича та його внесок до національної науки отримали визнання на державному рівні. Так, він був нагороджений Премією імені Михайла Грушевського Президії НАН України (2002) та Державною премією України в галузі науки і техніки (2014).

Біографи Л. Войтовича назмінно відзначали його наукові контакти, в тому числі й міжнародні, хоча переважала, звісно, співпраця з національними науко-

Іл. 3. Професор Леонтий Войтович під час консультативних виїздів на базу археологічної експедиції середньовічного городища на горі Тептюж в часі літньої практики лабораторії археології та краєзнавства ДДПУ ім. І. Франка. Городище «Тептюж», 28 червня 2012 р.

во-освітніми центрами та регіональними осередками. Тут зазначу, що коли він був уже відомим істориком, зачавив до Дрогобича, був постійним учасником низки Дрогобицьких краєзнавчих конференцій, а також пленарних засідань місцевого Осередку НТШ, на сторінках «Дрогобицького краєзнавчого збірника», до редколегії якого він входив, опублікував 12 статей. Від часу заснування Науково-дослідної лабораторії археології та краєзнавства (2001) тривалий час був її постійним консультантом, щороку відвудував археологічні розкопки регіону, надавав цінні консультації та рекомендації. Однозначно, внесок Л. Войтовича в розбудову дрогобицького наукового середовища вкрай великий і важливий !

Несподваний відхід Леонтія Войтовича в кращий світ є непоправною втратою для української історичної науки. З цього приводу сумує його родина, освітні та наукові осередки, колеги-нтшівці, з якими він пов'язав своє життя, громада рідного Миколаєва. Вочевидь, не випадково його поховали на центральній алеї міського цвинтаря, де лежать тіла видатних людей цього краю. Царство небесне і вічна пам'ять !

Леонід ТИМОШЕНКО

НАШІ АВТОРИ

АЛЕКСАНДРОВИЧ Володимир – доктор історичних наук, Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, головний науковий співробітник відділу історії середніх віків Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України.

ГАЛИК Володимир – кандидат історичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та інформатизації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

ДОБРЯНСЬКА Марія – старша наукова співробітниця Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі».

КУЛЬЧИЦЬКИЙ Юрій – активний учасник національного відродження в Дрогобичі (кінець 80-х – початок 90-х рр.), директор з якості Дрогобицького долоного заводу.

ЛАЗОРАК Богдан – кандидат історичних наук, доцент, директор Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі».

ЛАЗОРАК Тетяна – магістр педагогічної освіти, старша наукова співробітниця Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі».

ЛІМАН Галина – старша наукова співробітниця Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка (28.03.2001 – 15.04.2020).

ЛІНИНСЬКИЙ Андрій – завідувач реставраційним відділом Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського м. Коломия.

ЛОЗОВИЙ Анатолій – начальник відділу культури і туризму Шполянської райдержадміністрації 2016 – 2019 рр., автор багаточисленних кросвордів.

МАТІЙКО Сергій – керівник дрогобицького Інтернет-телебачення, фахівець із формування інтернет-сторінки періодичного видання Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі».

МЕЛЬНИК Ярослава – докторка філологічних наук, професорка кафедри філології Українського католицького університету.

НАХЛІК Євген – доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, директор Інституту Івана Франка НАН України.

НАХЛІК Оксана – кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України.

САБАТ Галина – докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри зарубіжної літератури та полоністики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

СИВОХІП Григорій – дрогобицький краєзнавець, колекціонер, пам'яткознавець і дослідник історії дрогобицьких промислів та підприємств кінця XIX – початку XX ст., передовсім слюсарської справи та виробництва цегли. Організатор та популяризатор найбільшої колекції дрогобицької цегли від найдавніших часів до сучасності.

СМУТОК Ігор – доктор історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

СМУТОК Леся – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

СОВА Андрій – доктор історичних наук, професор, старший дослідник, доцент кафедри олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського; старший науковий співробітник відділу новітньої історії Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України; заступник директора Центру незалежних історичних студій; дійсний член, голова Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського Наукового товариства імені Шевченка.

СОПОТНИЦЬКА Ірина – молодша наукова співробітниця Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі».

СТЕЦИК Юрій – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

ТАРАБАРА Олеся – наукова співробітниця Тернівського філіалу комунального закладу культури «Міський історико-краєзнавчий музей» Криворізької міської ради.

ТАРНАВСЬКИЙ Роман – історик-краєзнавець, начальник управління культури Бориславської міської ради (2012 – 2021 рр.).

ТЕПЛА Любов – директорка мистецького музею Леся Курбаса у Самборі.

ТИМОШЕНКО Леонід – доктор історичних наук, професор, лауреат Міжнародної премії ім. Івана Франка 2021 р., професор кафедри всесвітньої історії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

ТИХОЛОЗ Наталя – кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця, директорка Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка, докторантка кафедри української літератури ім. акад. Михайла Возняка.

ТОПІЛЬНИЦЬКА Галина – наукова співробітниця Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі».

ФРАНКО Андрій – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України. Відомий український історик, франкознавець, літературознавець, культуролог, текстолог, член НТШ, правнук рідного брата Івана Франка Онуфрія Яковича Франка (1861 – †1913).

ХАЙРУЛЛІН Радимир – краєзнавець, бібліофіл, колекціонер франкіани, науковий консультант Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі».

ХМІЛЬ Лілія – заступниця директора з наукової роботи, голова науково-методичної ради Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі».

ШУТКО Марія – молодша наукова співробітниця Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі».

ЮРЧИШИН Назар – магістр історії, аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка, зберігач фондів Першої категорії Державного історико-культурного заповідника «Нагуєвичі».

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

САДИБА ФРАНКА: НАУКОВИЙ ЗБІРНИК ЗАПОВІДНИКА «НАГУЄВИЧІ»

Засновано 2019 року

Книга четверта

Головний редактор – **Богдан Лазорак**
Відповідальний секретар і технічний редактор – **Тетяна Лазорак**
Макетування та верстка – **Василь Герман**
Дизайн обкладинки – **Олег Лазебний**

Переклад англomовних текстів – **Тетяна Лазорак**

Адреса редакційної колегії:

Комунальний заклад Львівської обласної ради «Адміністрація державного
історико-культурного заповідника «Нагуєвичі»
вул. І.Франка, 15, 82126, с. Нагуєвичі, Дрогобицький р-н, Львівська обл.
тел./факс (03244) 47-86-26
тел. моб.: 068-449-40-05, 097-769-58-06
e-mail: zap.nag@ukr.net, tetyanalazorak@gmail.com, istoryk_@ukr.net

Здано до набору 30.11.2023 р. Підписано до друку 28.12.2023 р.
Гарнітура Minion Pro. Формат 70x100 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 76,05. Зам. № 6713
Наклад 300 примірників

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «ПОСВІТ»

Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
E-mail: posvitdruk@gmail.com

